

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**TÖRE BİTİĞİ ÖRNEĞİNDE ERMENİ HARFLİ KIPÇAK
TÜRKÇESİ HUKUK TERİMLERİ**

Taghi SALAHSHOUR HASANKOHAL

Prof. Dr. Ceval KAYA

Doktora Tezi

Ardahan, 2022

TÖRE BİTİĞİ ÖRNEĞİNDE ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKHÇESİ HUKUK
TERİMLERİ

Taghi SALAHSHOUR HASANKOHAL

Prof. Dr. Ceval KAYA

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2022

KABUL VE ONAY

Taghi Salahshour Hasankohal tarafından hazırlanan “Töre Bitigi Örneğinde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Hukuk Terimleri” başlıklı bu çalışma, 06.09.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Serkan ŞEN (Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Ceval KAYA (Danışman)

[İ m z a]

Prof. Dr. Galip GÜNER

[İ m z a]

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

[İ m z a]

Dr. Öğr. Ü. Refet Yalçın BALATA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

06/09/2022

Taghi SALAHSHOUR HASANKOHAL

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

*** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Ceval KAYA** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Taghi SALAHSHOUR HASANKOHAL

ÖZET

SALAHSHOUR HASANKOHAL, Taghi. *Töre Bitigi Örneğinde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Hukuk Terimleri*, Doktora Tezi, Ardahan, 2021.

Çalışmada, Ermeni Alfabeli Kıpçak Türkçesi metinlerinden olan Töre Bitigi eserindeki “Hukuk terimleri” ele alınmıştır. Gregoryen Kıpçaklarının XVI. yüzyıla ait olan bu kanun kitabının üç nüshasındaki kanun maddeleri ve ek maddeler (yargılama usulü) incelenmiştir. Giriş bölümünde Töre Bitigi’nin kaynağı, nüshaları ve varlığı hususu ele alınmıştır. İlk bölümde ise “Dizine” yer verilmiştir. Dizin, örnekli bağlamsal dizin şeklindedir. Fiiller ve isimler işaretlerle ayrılmıştır. Dizinde tek tek kelimelere yer verildiği gibi birleşik terimlere de yer verilmiştir. İkinci bölüm, dizindeki hukuk terimlerinin sınıflandırılmasının yapıldığı gruplandırma kısmıdır. Türkçe ve yabancı kökenli terimler metin esnasında belirtilmiştir. Dizin ve dizinden hareketle yapılan “Hukuk Terimlerinin Sınıflandırılması” neticesinde elde edilen veriler değerlendirilip, işlenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Töre Bitigi, Ermeni Harfli, Kıpçak Türkçesi, Hukuk Terimleri

ABSTRACT

SALAHSHOUR HASANKOHAL, Taghi. *"Legal Terms of Kipchak Turkic in Armenian alphabet in the Example of Töre Bitik"*, PhD Thesis, Ardahan, 2021.

In this study, “Legal terms” in Töre Bitigi, which is one of the Armenian Alphabet Kipchak Turkish tehts, are discussed. This work describes the legal structures of the Gregorian Kipchaks in the 16th century. Law articles and additional articles (Türial procedure) in three copies of this law book have been examined. In the introduction, the source, copies and existence of Töre Bitigi are discussed. In the first part, “Indeh” is included. The Indeh is in the form of a contextual directory with an example. Verbs and nouns are separated by signs. The indeh includes single words as well as compound terms. The second section is the grouping section where the classification of legal terms in the indeh is made. Terms of Turkish and foreign origin are mentioned during the teht. The data obtained as a result of the "Classification of Legal Terms" based on the indeh and the indeh were evaluated and processed.

Keywords:

Töre Bitigi, Armenian Letter, Kipchak Turkish, Legal/Law Terms

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
KISALTMALAR	17
TABLolar DİZİNİ	18
ŞEKİLLER DİZİNİ	19
ÖN SÖZ.....	20
GİRİŞ	21
1.1. BÖLÜM.....	25
GREGORYEN KIPÇAKLAR	25
1.TARİHLERİ.....	25
1.2. GREGORYEN KIPÇAKLARIN DİLLERİ VE YAZILARI	29
1.3. DİL YADİGÂRLARI	33
2. BÖLÜM.....	36
HUKUK BELGELERİ	36
2.1. MAHKEME TUTANAKLARI.....	36
2.1.1. Yasa Kitapları (Töre Bitigi)	37
2.1.2. Töre Bitigi'nin İçeriği	40
2.1.3. Töre Bitigi'nin Kaynağı	43
2.1.4. Töre Bitigi'nin Nüshaları ve Üzerlerindeki Çalışmalar	45
2.1.5. Hukuk Belgesi ve Terimler Açısından Önemi	48

3. BÖLÜM.....	50
TERİMLER.....	50
3.1. GENEL HUKUK.....	50
3.1.1. Genel Hukuk Terimleri	50
3.1.1.1. Adalet, Doğruluk ve Güvenlikle İlgili Terimler	50
3.2. KAMU HUKUKU	56
3.2.1. Kamu Hukuk Terimleri (Anayasa)	56
3.2.1.1. Anayasa Hukuku	56
3.2.1.2. Anayasa Hukuk Terimleri	57
3.2.1.2.1. Devletin Yapısı.....	57
3.2.1.2.2. Han, Kral, Beyler, Prenslar, Prensesler, Kraliçeler.....	60
3.2.1.2.3. Ulu Beyler, Küçük Beyler, Meclis Beyleri, Şehzadeler.....	61
3.2.1.2.4. Han Seçme ile İlgili Terimler.....	64
3.2.1.2.5. Hanın Yetkileri.....	64
3.2.1.2.5.1. Yargı Yetkisi	64
3.2.1.2.5.2. Hanın Ülkede Yapılandırma Yetkileri ile İlgili Terimler	65
3.2.1.2.5.3. Para Basmakla İlgili Terimler	66
3.2.1.2.5.4. Tahtın ve Hanlık Mülklerinin Verasetle Devredilmesi.....	66
3.2.1.2.5.4.1. Taç ve Taht.....	66
3.2.1.2.5.5. Hanın Savaş Yetkisi ile İlgili Terimler	67
3.2.1.2.5.6. Hanlık Mahkemesi	68
3.2.1.2.6. Asker ve Ordu ile İlgili Terimler	68
3.2.1.2.7. Hazine ile İlgili Terimler.....	71
3.2.1.2.8. Han ve Hanlığa Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Terimler.....	72
3.2.1.2.9. Meclis ve Meclis Beyleri ile İlgili Terimler.....	73
3.2.2. Ceza Hukuku.....	74

3.2.2.1. Ceza Hukuku Terimleri.....	75
3.2.2.2. Suç ve Cezaların Kişiselliği	78
3.2.2.3. Suç ve Suçlu ile İlgili Terimler	78
3.2.2.3.1. Suçla İlgili Terimler	78
3.2.2.3.2. Suçlu ile İlgili Terimler.....	84
3.2.2.3.3. Suç Ortağı ile İlgili Terimler.....	87
3.2.2.3.4. Suç Türleri Terimleri	89
3.2.2.3.5. Kişiye Karşı Suçlarla İlgili Terimler.....	89
3.2.2.3.5.1. Öldürmekle ilgili Terimler	89
3.2.2.3.5.1.1. Cinayet Kastı ile İlgili Terimler	92
3.2.2.3.5.2. Katil ve Maktulle İlgili Terimler.....	94
3.2.2.3.5.2.1. Katille İlgili Terimler	94
3.2.2.3.5.2.2. Maktulle İlgili Terimler.....	96
3.2.2.3.5.3. Yaralama ve Darp Etmekle İlgili Terimler	97
3.2.2.3.5.4. Sözlü Suçlarla İlgili Terimler.....	102
3.2.2.3.5.4.1. İftira ve İtham Etmekle İlgili Terimler.....	102
3.2.2.3.5.4.2. Yalan ve Yalancılıkla İlgili Terimler	106
3.2.2.3.5.5. Cinsel Suçlarla İlgili Terimler.....	109
3.2.2.3.6. Hırsızlık, Soyuculuk ve Mala Zarar Vermekle İlgili Terimler	111
3.2.2.3.6.1. Hırsızlıkla İlgili Terimler	111
3.2.2.3.6.2. Soyguncu ile İlgili Terimler	113
3.2.2.3.6.3. Yağmacılıkla İlgili Terimler	113
3.2.2.3.6.4. Firarilikle İlgili Terimler	115
3.2.2.3.6.5. Hile ve Dolandırıcılıkla İlgili Terimler	116
3.2.2.4. Suçsuzluk ve Aklanmakla İlgili Terimler	119
3.2.2.4.1. Suçsuzlukla İlgili Terimler.....	119

3.2.2.4.2. Aklanmakla İlgili Terimler	121
3.2.2.5. Ceza ile İlgili Terimler	123
3.2.2.5.1. Ceza Türleri ile İlgili Terimler	127
3.2.2.5.1.1. İdam Cezası Terimleri	128
3.2.2.5.1.2. Yaralama Cezasıyla İlgili Terimler	131
3.2.2.5.1.3. Diyetle İlgili Terimler	132
3.2.2.5.1.4. Para Cezaları ile İlgili Terimler	133
3.2.2.5.1.4.1. Kefaretle İlgili Terimler	136
3.2.2.5.1.4.2. Para Ödeme ile İlgili Terimler	137
3.2.2.5.1.5. Yakalamak ve Tutuklamakla ilgili Terimler	138
3.2.2.5.1.6. Hapisle İlgili Terimler	140
3.2.2.5.1.7. Başlıklara Girmeyen Diğer Ceza Terimleri	143
3.2.3. Yargılama Hukuku	145
3.2.3.1. Yargı ve Yargılama Hukuku ile İlgili Terimler	145
3.2.3.1.1. Yargı ve Yargılama Hukuku ile İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler	150
3.2.3.2. Mahkeme ve Mahkeme Türleri ile İlgili terimler	151
3.2.3.2.1. Mahkeme ile İlgili Terimler	152
3.2.3.2.2. Mahkeme Türleri ile İlgili Terimler	153
3.2.3.2.3. Mahkemeye başvuru ve Dava Açmakla İlgili Terimler	157
3.2.3.2.4. Mahkemeye Çağırma ve Celp Etmekle İlgili Terimler	159
3.2.3.2.5. Mahkeme Oturumu ve Duruşma ile İlgili Terimler	162
3.2.3.2.6. Duruşmada İfade ile İlgili Terimler	165
3.2.3.3. Dava, Davacı, Davalı ve Dava ile ilgili Terimler	168
3.2.3.3.1. Dava ile İlgili Terimler	168
3.2.3.3.1.1. Dava ile İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler	175

3.2.3.3.2. Davalı ve Davacıyla ilgili terimler	177
3.2.3.3.2.1. Davacıyla İlgili Terimler	177
3.2.3.3.2.1.1. Davacı ile İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler	181
3.2.3.3.2.2. Davalı ile İlgili Terimler	182
3.2.3.3.3. Dava Türleri ile İlgili Terimler: İtiraz ve Temyiz	186
3.2.3.4. Yargı Makamları, Mahkeme Heyeti ve Üyeleri İle İlgili Terimler	190
3.2.3.4.1. Yargıçla İlgili Terimler	190
3.2.3.4.1.1. Yargıçla İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler	193
3.2.3.4.2. Jüri Üyeleri ile İlgili Terimler	195
3.2.3.4.3. Diğer Mahkeme Makamları ile İlgili Terimler	198
3.2.3.5. Yasa, Kanun ve Kanun Hükmündeki Terimler	202
3.2.3.5.1. Kanunla İlgili Terimler	202
3.2.3.5.2. Kanun Kitabıyla İlgili Terimler	207
3.2.3.5.3. Yazılı Kanunla İlgili Terimler	208
3.2.3.5.4. Kanun Hükmünde Olan Terimler	209
3.2.3.5.4.1. Kanunla İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler	211
3.2.3.6. Hükümle İlgili Terimler	213
3.2.3.7. Delil, Kanıt ve Kanıtlamakla İlgili Terimler	223
3.2.3.8. Tanık ve Tanıklıkla İlgili Terimler	234
3.2.4. İcra-İflas Hukuku	243
3.2.4.1. İcra-İflas Hukuk Terimleri	243
3.2.4.2. İcra ve Hacizle İlgili Terimler	244
3.2.4.3. İcra Memuru ile İlgili Terimler	247
3.2.4.4. İflas ile İlgili Terimler	248
3.2.5. Vergi Hukuku	250
3.2.5.1. Vergi Hukuk Terimleri	250

3.2.5.2. Vergi Memuruyla İlgili Terimler	254
3.3. ÖZEL HUKUK	255
3.3.1. Medeni Hukuk Terimleri.....	255
3.3.1.1. Kişiler Hukuku Terimleri.....	255
3.3.1.1.1. Akraba ve Akrabalık Terimleri	256
3.3.1.1.2. Akraba ile İlgili Terimler	257
3.3.1.1.3. Akrabalık İlişkileri ile İlgili Terimler	262
3.3.1.1.3.1. Anne Baba ile İlgili Terimler	262
3.3.1.1.3.1.1. Çocuklarla İlgili Terimler	264
3.3.1.1.3.2. Kardeşlerle İlgili Terimler.....	270
3.3.1.1.3.2.1. Kız Kardeş ve Erkek Kardeşe İlgili Terimler	270
3.3.1.1.3.3. Diğer Akrabalarla İlgili Terimler	272
3.3.1.1.4. Tüzel Kişiler.....	272
3.3.1.1.4.1. Şehirle İlgili Terimler.....	273
3.3.1.1.4.2. Köyle İlgili Terimler	277
3.3.1.1.4.1.3. Orman ile İlgili Terimler.....	278
3.3.1.1.4.1.4. Kervansaraylar ile İlgili Terimler	278
3.3.1.1.4.1.5. Konukevleri, Huzur Evleri ile İlgili Terimler	278
3.3.1.1.5. Hukuki Ehliyet ve Rüştle İlgili Terimler	280
3.3.1.1.6. İzin, Özgür irade ve Yetki ile İlgili Terimler	287
3.3.2. Aile Hukuku Terimleri.....	294
3.3.2.1. Evlilik ve Evliliğe Hazırlık ile ilgili Terimleri.....	294
3.3.2.1.1. Evliliğe Hazırlık ile İlgili Terimler	295
3.3.2.1.1.1. Nişanla ilgili Terimler	295
3.3.2.1.1.2. Çeyizle İlgili Terimler.....	296
3.3.2.2. Evlilikle İlgili Terimler	297

3.3.2.3. Karı Koca Terimleri	300
3.3.3. Velayet ve Vasilik terimleri	304
3.3.3.1. Veli ve Vasi ile İlgili Terimler	306
3.3.3.2. Vasiyet ile İlgili Terimler.....	307
3.3.4. Miras Hukuku Terimleri	310
3.3.4.1. Mirasla İlgili Terimler.....	312
3.3.4.1.1. Mirasçı ile İlgili Terimler.....	314
3.3.4.1.2. Mirasçılıkla İlgili terimler	316
3.3.4.2. Miras Payı ve Paylaşmakla İlgili Terimler.....	319
3.3.4.2.1. Miras ve Mirasçılıktan Reddedilmekle İlgili Terimler	322
3.3.4.2.2. Mirasçılığa Engel Durumlarla İlgili Terimler	323
3.3.4.3. Miras Hukukunda Başlıklara Girmeyen Terimler.....	325
3.3.4.3.1. Mevta ile İlgili Terimler.....	325
3.3.5. Eşya Hukuku Terimleri	327
3.3.5.1. Mal ve Mülkle İlgili Terimler	334
3.3.5.1.1. Mal ile İlgili Terimler.....	334
3.3.5.1.2. Mülk ile İlgili Terimler	339
3.3.5.1.3. Malikiyetle İlgili Terimler.....	343
3.3.5.1.4. Mülkiyet ve Mülkiyet Hakları ile İlgili Terimler.....	345
3.3.5.1.4.1. Tasarruf Etmekle İlgili Terimler	345
3.3.5.1.5. Kullanma Hakları	346
3.3.5.1.6. Mülkiyeti Devretmekle ilgili Terimler.....	348
3.3.5.1.7. Mülklerin Kayıtları ile İlgili Terimler.....	350
3.3.6. Borçlar Hukuku İle İlgili Terimler	353
3.3.6.1. Borçla İlgili terimler.....	354
3.3.6.2. Borçlu ile İlgili Terimler	356

3.3.6.3. Alacaklı ile İlgili Terimler	358
3.3.6.4. Borç Vadesi ile İlgili Terimler	360
3.3.6.5. Borçla ilgili Başlıklara Girmeyen Terimler	361
3.3.6.6. Borç senedi Terimleri.....	361
3.3.6.7. Borçların Ödenmesi ile İlgili Terimler.....	362
3.3.6.8. Borç Süreleri ile İlgili Terimler	367
3.3.6.9. Kefalet ve Kefille İlgili Terimler	368
3.3.6.10. Hacizle İlgili Terimler.....	372
3.3.6.11. Emanet ve Rehinle İlgili Terimler.....	375
3.3.6.11.1. Emanetle İlgili Terimler	375
3.3.6.11.2. Emanetçi ile İlgili Terimler.....	376
3.3.6.11.3. Rehinle İlgili Terimler.....	377
3.3.6.12. Kâr ve Faizle İlgili Terimler	381
3.3.6.13. Kira ve Ücretle İlgili Terimler	383
3.3.6.13.1. Kira ile İlgili Terimler.....	383
3.3.6.13.2. Ücret ve Ücretli İşçilik ile İlgili Terimler	386
3.3.7. Ticaret Hukuku Terimleri	391
3.3.7.1. Alışveriş ile ilgili Terimler.....	392
3.3.7.1.1. Satın Almakla İlgili Terimler	392
3.3.7.1.2. Satmakla İlgili Terimler	394
3.3.7.2. Alıcı ile İlgili Terimler	396
3.3.7.3. Satıcı ile İlgili Terimler	398
3.3.7.4. Alınan ve Satılan/Muamele Edilen Malla İlgili Terimler	400
3.3.7.5. Alışverişte Başlıklara Girmeyen Terimler	402
3.3.7.6. Tüccar ve Tüccarlıkla İlgili Terimler	407
3.3.7.7. Ölçü ve Tartılarla İlgili Terimler.....	410

3.3.7.8. Esnaf ve Zanaatla İlgili Terimler	414
3.3.8. Kölelik Hukukuyla İlgili Terimler	419
3.3.9. Dini Hukuk Terimleri.....	428
3.3.9.1. Tanrı ile İlgili Terimler	428
3.3.9.2. Kutsal Metinlerle İlgili Terimler	432
3.3.9.2.1. İncil’le İlgili Terimler	433
3.3.9.2.2. Ahitlerle İlgili Terimler.....	434
3.3.9.2.2.1. Ahd-i Atik (Eski Ahit, Eski Antlaşma) ile İlgili Terimler	434
3.3.9.2.2.2. Ahd-i Cedid (Yeni Ahit, Yeni Antlaşma) ile İlgili Terimler	435
3.3.9.2.2.3. Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid ile ilgili Terimler	436
3.3.9.2.2.4. Eski da Yeni Töre/Eski u Yeni Töre	436
3.3.9.3. Din Adamlarıyla İlgili Terimler	437
3.3.9.4. Dinî Mahkemeye İlgili Terimler	445
3.3.9.5. Dinden Çıkmakla İlgili Terimler.....	446
3.3.9.6. Dinî Cezalarla İlgili Terimler.....	446
3.3.9.6.1. Luc ve Pokuta.....	446
3.3.9.7. Kiliselerle İlgili Terimler	448
3.3.10. Toprakla İlgili Hukuk.....	451
3.3.10.1. Toprakla İlgili Terimler	454
3.3.11. Hayvanlarla İlgili Hukuk	464
3.3.11.1. Hayvanlarla İlgili Terimler	466
3.3.11.2. Çobanlıkla İlgili Terimler	474
3.3.12. Hiçbir Başlığa Girmeyen Terimler.....	475
DİZİN	539
SONUÇ.....	562
DİZİN 2:.....	566

KAYNAKÇA	1304
Ek 1. Orijinallik Raporu Formu.....	1311
EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu.....	1312
ÖZGEÇMİŞ.....	1313

KISALTMALAR

Al.	Almanca
Ar.	Arapça
AÜ	Ardahan Üniversitesi
bk.	Bakınız
Böl.	Bölüm
bs.	Baskı, basım
dzl.	Düzenleyen
Ens.	Enstitü, enstitüsü
Erm.	Ermenice
Far.	Farsça
Lat.	Latince
Leh.	Lehçe
Moğ.	Moğolca
Öz. is.	Özel isim
Rus.	Rusça
s.	Sayfa
S.	Sayı
Soğ.	Soğdca
TB	Töre Bitigi
TDK	Türk Dil Kurumu
TS	Türkçe Sözlük
Türk.	Türkçe
Ukr.	Ukraynaca
vb.	Ve başkaları ve benzeri ve benzerleri ve bunun gibi
vs.	Vesaire
Yun.	Yunanca
-	Fiil tabanına gelen ek
+	İsim tabanına gelen ek
>	Bu şekilden gelir

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Dede Korkut Kitabı Dresden nüshasında geçen Hristiyan kişi ve yer adları....	30
Tablo 2. Gregoryen Kıpçak alfabesi	32

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Kıpçakların yaşadıkları topraklar.....	28
Şekil 2 Gregoryen Kıpçakların yaşadıkları topraklar.....	28

ÖN SÖZ

Gregoryen mezhepli Hristiyan Kıpçaklar, bugünkü Ukrayna sınırları içerisinde yaşamışlardır. Yaşadıkları dönemde sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunlarını çözmek amacıyla kendilerine özgü bir kanunlar külliyesi meydana getirmişlerdir.

Hayatı düzenleyen kurallar bütünü olan “Hukuk”, Gregoryen Kıpçakların yaşamında önemli bir unsur idi. Dolayısıyla eski kanunları (töreleri) ile Gregoryen mezhebine ait hukuki unsurları bir araya getirerek “Töre Bitigi” adında bir kanun kitabı oluşturmuşlardır. Bu kanun kitabının elimizdeki nüshaları 16. yüzyıla aittir. Kitabın orijinal nüshası 12. yüzyılın sonları ve 13. yüzyılın başlarında **Mihitar Koş** tarafından yazıldığı bilinmektedir. Ancak Wroslaw nüshasında müstensih kendi adını Oksent oğlu Haçeres olarak belirtmiştir. Töre Bitigi müstakil bir kanun külliyesi olması yanında, aynı zamanda yaklaşık 18000 sayfa tutan hukuk belgelerinin de özünü yansıtmaktadır. “*Töre Bitigi Örneğinde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Hukuk Terimleri*” adlı çalışma giriş ve üç esas bölümden oluşmuştur.

Giriş kısmında Gregoryen Kıpçakların kökeni, yaşadıkları coğrafya, kullandıkları alfabe, dil ve yadigârları hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Gregoryen Kıpçaklardan günümüze kalan hukuk belgeleri ve özellikle de Töre Bitigi kitabı tanıtılmıştır. Hukuk belgelerinin içerikleri, sayıları ve nerelerde bulundukları ile ilgili kısa bilgi verildikten sonra, Töre Bitigi’nin içeriği, bölümleri, kaynağı, nüshaları ve yapılan çalışmalar üzerinde durularak hukuk belgesi ve terimleri açısından önemine değinilmiştir.

Tezin asıl kısmını oluşturan ikinci bölümde, Töre Bitigi’nde yer alan hukuk terimleri sınıflandırılarak ve eserden örnekler verilerek incelenmiştir. Terimler hukuk alanlarına göre kategorize edilmiştir. Terimler kamu hukuku, ceza hukuku, yargılama hukuku, medeni hukuk, dinî hukuk, kölelik hukuku, toprak ve hayvanlarla ilgilidir.

GİRİŞ

Töre Bitigi, yoğunlukla Ukrayna’da yaşayan Gregoryen mezhebine mensup Kıpçak toplumunun 16-17. yüzyılda kendi dillerinde oluşturdukları kanun kitabıdır. Töre Bitigi Kıpçak halkının birçok sorununa ışık tutacak düzeyde hazırlanmış hukuk maddelerini içerir. Gregoryen Kıpçakların bu eser dışında birçok mahkeme tutanağı olsa da ilk ve en geniş hukuk belgesi Töre Bitigi’dir.

“Töre Bitigi” bir kanunlar mecmuasıdır. Yani “Ceza Hukuku”, “Medeni Hukuk”, “Ticaret Hukuku”, “Dinî Hukuk” vb. konuların bir arada sunulduğu bir kanunlar derlemesidir. Aynı zamanda devletin yapısı, işleyişi, yetki ve sorumlulukları gibi dönemin “Anayasal Hukuk” anlayışını yansıtan bölümlere de yer verilmiştir. Bir ulustaki hukuki uygulamalar o ulusun devletçilik ve kanun idareciliği geleneğini gösterir. Bu durum ise bir kültür devamlılığıyla, bir devlet geleneğiyle yoğrulmuş toplumlar tarafından oluşturulmuş yüksek kültür düzeyinin göstergesidir.

Bir toplumda hukuk sisteminin varlığı o toplumda yasalarla belirlenen devlet erklerinin yetki ve sorumluluklarının sınırlarının tam ve detaylarının belirlenmiş olmasıyla mümkündür. Töre Bitigi yalnızca hukuk dili ve hukuki söz varlığı bakımından değil, ayrıca Kıpçak toplumunun devirdeki hukuki düşünce tarzı ve hukuktan telakkisini yansıtmaya açısından oldukça kayda değerdir. Töre Bitigi mecmuası, hem tebaanın kendilerinin aralarındaki gündemde rastlaştıkları meseleleri ve anlaşmazlıklarını çözecek nitelikte bir yasa kitabı niteliğindedir, hem de onların yönetim ve resmî kurumlara karşı hukuki sorumluluklarını ve yetkilerini de düzenleyen bir hukuk belgesidir.

Töre Bitigi’nin bilinen üç nüshası: Wroslaw Ossolinski Ulusal Enstitüsünde 1916/II numarada kayıtlı 1523 tarihli nüsha; Paris Ulusal Kütüphanesinde 176 numarada kayıtlı 1568 tarihli Lviv versiyonu; Viyana Ermeni Mekhitarist Kütüphanesinde 468 numarada kayıtlı 1575 tarihli Kamanets versiyonudur (Garkavets 2012: 14-15). Çalışmada, bahsi geçen üç nüshanın da birlikte ele alındığı Garkavets’in Töre Bitigi (2003) eseri kullanılmıştır.

Töre Bitigi’nin nüshalarının “Giriş” bölümünde töre/kanunun ne olduğu; yargının işleyişi, yargıçların yetkileri, yasaların gücü; kanunların kaynağı, şahitliğin mahiyeti vb. hususlar, dinî yaklaşımlar açısından ele alınıp, işlenmiştir.

“Dünya İşleri Hakkında Yasaların Olduğu Bölüm” ise padişah han ve beylerin yönetim ve toplumdaki makam ve mevkii, hanlık makamının devri, kilise ve kilise mensuplarının hak ve yetkileri, kamu kuruluşları ve kamu kuruluşlarının durumu, para basma yetkisi, ordu, savaş, savaş ganimetleri, vergi sistemi vb. döneminin durum ve şartlarını toplumun düzenini içeren bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgiler 16-17. yüzyılın bir mahsulü gibi görülmemelidir. Çünkü o iki yüz yılda uygulamada olan ve geçerli olan yasa ve töreler asırlar süresince deneğimden geçmiş, yüzyılların süzgecinden geçip, ataların hukuki anlayışının kuşaktan kuşağa geçmesiyle günümüze değin ulaşmıştır. Bu bağlamda Töre Bitigi toplumsal bağları çekip çeviren ve düzenleyen kanunlar mecmuasıdır.

“Kanun Maddeleri” bölümünde ise hana karşı işlenen suçlar, kölelik, suç (öldürmek, iftira, hırsızlık, yalancılık vb.), suçluluk (cinayet, hırsızlık, soygunculuk, yağmacılık), ceza (para cezası, idam cezası, diyet, tutuklama, hapis vb.) gibi konular işlenir. Cezalar uygulanırken kişilerin hukuki ehliyeti, toplumsal mensubiyeti, dinî ve mezhebi aidiyeti dikkate alınır.

Sahipli veya sahipsiz hayvanların zararları, esnaf ve zanaatkârlarla ilgili konular, alım-satım sözleşmeleri, alıcı-satıcı arasındaki münasebet, nişanlanma, evlenme, köylülerin hakları gibi konular ele alınmıştır. Kadın hakları, çocukların bir *mesleğe* ve *okumaya* (*eğitime*) verilmesi, anne babanın çocuklara karşı davranışları, çocukların anne babaya karşı davranışları, adil yargılama ilkesi gibi konulara yer verilmiştir.

“Protsessualnıy Kodeks (Mahkeme Usulü Kanunu)” bölümü ise esere sonradan eklenmiştir. Yargılama usulüyle ilgili bölümün maddeleri “Dopolnitelnaya Statya” başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde mahkemede uyulması gereken kurallar, mahkeme süreçleri, kurallara uymayanların cezaları, mahkeme masrafları, itiraz ve istinaf vb. konulara yer verilmiştir.

Çalışmada, bahsi geçen üç nüshanın incelenmesi ve dizini yapılmıştır. Dizin oluşturulduktan sonra konu başlıklarına uygun şekilde sınıflandırma yoluna gidilmiştir. Her konu başlığı altına uygun düşen hukuk terimleri verilmiştir. Metinde geçen her bir terim uygun hukuki başlık altında madde başı olarak yer almıştır. Madde başları alfabetik olarak sıralanmıştır. Karşılaşılan bir zorluk ise farklı imla ile yazılan aynı kelimelerin tasnifinde olmuştur. Çözümü ise farklı imla ile yazılan aynı kelimeleri ayrı birer madde başı olarak vermek olmuştur.

Ermeni harfleri ile yazıya aktarılan bu metinlerde ya yazım esnasında ya da transkripsiyon yapma sırasında, bazı kelimelerin farklı biçimlerde yazılması ve bu formada farklı imla ile yazılan sözcüklerin hangi sebepten ölçünlü biçimde yazılmadığının birkaç nedeni muhtemeldir:

1. Söz konusu sözcüklerin yabancı dillerden alındığı ve telaffuz sorunlarından dolayı, farklı müstensihler tarafından aktarıldığından veya farklı nüshalardan aktarıldığında dolayı imla farklılığı ortaya çıkmıştır.
2. Yabancı dillerden alınma sözcüklerin ses denkliklerinin tam karşılığı Kıpçak Türkçesinde bulunmadığı için, yazıya hatalı biçimde aktarılmıştır.
3. Transkript yapma sırasında, aktarıcı şahsın Ermeni alfabesinin ses değerlerine tam hâkim olmadığı nedeni ile hatalı aktarımlar yapılmıştır.

Bu çeşitli veya hatalı yazım biçimleri genellikle biri birine benzer harf veya sesleri içeriyor.

Bu değişik ve hatalı olan yazım şekilleri çoğunlukla birbirine benzer harf ve sesleri kapsamaktadır.

Değişik ve hatalı yazılan sesler ve harflerden örnekler verilmiştir:

1. E ve E (E, É)	arakel, arakél
2. É, İ	hoképarts, hokiparts
3. İa, İya	Ézégia, ézégiya
4. Aw, Jov, Ov	awhanés, Joawhanés, Ovhanés
5. H, Ğ	Jérusahémde, Jérosağém
6. vokal düşmesi	bıliskiy, bliskiy
7. E, Je	épésos, jépésos
8. A, J	Arut'iun, Jarut'iun
9. İa, Jia	diatik', dijiatik'/diyatik
10. U, Ju	Uta, Juta
11. O, Jo	Ovsép, Jovsép

Ünsüzlerde:

1. N, M pambas, panbas
2. P, B panbas, pampas

3. K, Q	péşekârlık, peşekârlıq
4. D, T	dijati'ik', tijati'ik'
5. K, H/X	péşekârlık, peşekârlıh/ péşekârlıx
6. H/X, K	layıx, layık
7. J, Z	podéjréni, podézréni
8. V, Ğ	cuvap, cuğap
9. H, V	cuhut, cuvut
10. C, Ç	cuhut, çuhut
11. S, TS/C	polskiy, poltskiy/polckiy
12. Ğ, H/X	mağta, mahta/maxta
13. G, K	magédontskij, makédonstkij

Töre Bitigi'nde farklı dillerden (Slav diller/ Ukraynaca, Rusça, Lehçe, Ermenice, Arapça, Farsça ve Latince) alıntılanan kelimeler mevcuttur. Yabancı dillerden girmiş kelimelerin tespiti, manalarının açıklanması ve hukuki bağlamdaki anlamlarının verilmesine çalışılmıştır.

Töre Bitigi'nde, Gregoryen Kıpçaklarına ait hem hukuki hem de sosyal yaşama ışık tutacak seviyede dil malzemesi yer almaktadır. Bu bakımdan Töre Bitigi'ndeki özellikle hukuk diliyle ilgili dil malzemesi, Türkçe hukuk terminolojisinin Türkçeleşmesinde örneklik edebilir.

1.1. BÖLÜM

GREGORYEN KIPÇAKLAR

1.TARİHLERİ

Türklerin Hristiyanlaşması M.S. II. yüzyılda başlamıştır. Yakup Aygil, *Turanlı Hristiyanlar* adlı çalışmasında dördüncü yüzyılda İncilin tercümesini yapan Eren Jerom'dan bahseder. Eserinin adı Latin Patrolojisi'nde "*Hunlar (Türkler) Zebur'u öğrenerek, Schythiade'nin kırağılarını inancın sıcaklığıyla eritiyorlar*" demektir. Bahsedilen Schythiade toplumunun günümüzdeki Azerbaycan yöresindeki Türkler olduğunu belirtir Bahsi geçen Azerbaycan yöresi, Hazar Denizi kıyıları Hristiyanlığın da ilk yayılmaya başladığı alanlardandır. Aynı zamanda da Töre Bitigi'nin yazarı olan Mhitar Koş'un da memleketidir (Aygil 2003: 12).

Kalankatlı'ya göre "*Havariler Felsefesi*" (5-6. yy) kitabında ikinci yüzyılda Gilanlılar, Magoglarla Gogların yaşadıkları topraklarda Hristiyan dininin tebliği çalışmaları mevcuttur. Eski Ahit ve Yeni Ahit metinlerinde isimleri geçen Goglarla Magogların adı Kuran ayetlerinde Yecüc ve Mecüc biçimindedir. 12. Asırda yaşayan El-Yakûbî adlı keşiş, Türk halkının soy kökünün Nuh'un oğlu Yafes ve Magoglara dayandığını ifade eder. Aynı zamanda Taberî, El-Bağdadî, El-Belhî, El-Beyzavî, En-Nüveyrî, İbnü'l-Esîr, Asım Efendi, Ahteri Efendi vb. Türklerin atası Yecüc ve Mecüc'tür şeklinde ifade etmişlerdir. (Aygil 2003: 12).

Türklerin çoğunluğu Müslümanlığı seçmeleri nedeniyle Hristiyan Türklerle iletişim, kaynaşma daha azalmıştır. Bu noktada kendilerini eskilik, asillik addetme çabasına giren Ermeniler bölgedeki Hristiyanlıkla alakalı mirası sahiplenme yoluna gitmişlerdir. Kalafat'a göre Ermeniler, Albanların uzun yıllar oluşturduğu tarihsel mirasın taşıyıcıları bir başka ifade ile varisi olduklarını iddia edip, kalan mirası sahiplenme yoluna gitmişlerdir. Albanlar dışındaki Türk gruplarının da Hristiyanlığı kabul ettikleri görülmektedir. "Albanlarla birlikte Eftalitler (Ak Hunlar) ve Kıpçak Türklerinden olan Gargarların Hristiyan olmaları da aynı dönemde olmuştur. Asya Hunları, Avrupa Hunları, Kafkas Hunları içerisinde de Hristiyan grupların olduğu görülmüştür. (Kalafat 2012: 9-13). Kaçar'a göre Avrupa Hunları 5. yüzyılda, Haylar ise Albanlardan yaklaşık üç yüz yıl sonra Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. (Kaçar, 2012: 388; Attar 2007: 3).

Bulgarlar IX. asırda; Oğuz grubundan Gagavuzlar ise X. asırdan itibaren Hristiyan olmuşlardır. Yaşar Kalafat, *Gregoryen Türklerde Halk İnançları* eserinde 5. yüzyılda iki Türk kağanı Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. (Kalafat 2012: 13).

Hristiyanlığı kabul eden Türk grupları hakkında İslami kaynaklarda çeşitli bilgiler yer almaktadır. İslam'ın ilk yıllarında Halife Ömer devrinde, bugünkü Doğu Anadolu'da Hristiyan Oğuz boylarının Müslümanlığı benimsediği nakledilmektedir. Dikkat edilirse bu dönem Selçuklulardan çok daha önceki bir zamana tarihlenir ve bu şu manayı ifade eder, Anadolu'da Van Gölü civarında Hristiyan Türk grupları yer almakta iken Müslümanlığın yayılması ile birlikte bahsi geçen Türk grupları Hristiyanlaşmaya başlamıştır.¹

Hristiyan Oğuzların Müslüman olması hakkında *Mahmut Vakidi*'ye atfedilen bilgilerde: “Muhammet Vakidi (740-823) Halife Ömer döneminde Van Gölü civarında bulunan Turunç Hatun ve halkı Hristiyan oğuzların bulunduğu belirtilir. Bu husus Enveri'nin *Düşturname* eserinde de yer almaktadır. Bahsi geçen bölgede yaşayan Oğuz boylarından ve Kağanları Oğuz Tuman'dan söz edilmektedir (Tuncay-Çataloluk 2014: 6). Kaynaklarda ifade edilen Turunç Hatun, Oğuz Tuman, Gor ve Gazan adlı Oğuz Hatun ve Oğuz boylarının yaşadığı yerler Anadolu ve Azerbaycan'dır (Türklerin Hristiyanlığını göstermektir). Kalafat'a göre Osmanlı Devleti döneminde *Gregoryen Türklerin Haylaşma* riskine dikkat çekilmiştir. Özellikle yerel idarecilere ikazlarda bulunulmuştur. Fakat sürecin ilerleyişine bakıldığında bu sorunun çözümü amacıyla çalışmalar yapılmamıştır. Bilhassa Ankara ve Kayseri sancak beylerine gönderilen fermanlarda Gregoryen Türk çocuklarının Ermeni papazlarca Ermenileştirilmeye çalışıldığı hususu vurgulanmıştır. (Kalafat 2012: 16).

Aynı zamanda Kafkaslarda Azerbaycan ve günümüz Ermenistan'ı hariç Gürcistan topraklarında yaşayan Kıpçakların da Hristiyan dinini kabul ettikleri bilinmektedir.

Gürcü Kıralları 4. Davit 1116. Yılda Ermeni eşinden boşanıp Kıpçak beyi olan Şarag'nın oğlunun kızı ile siyasi evlilik yoluna girmiştir. Bu evlilikten Sonra 4. Davit 1118 ve 1123 yılları arasında 40,000 Kıpçak ailesinin Gürcistan'a göç etmesini sağlamıştır (Alasania

¹ Türklerin Hristiyanlaşması meselesi hakkında detaylı bilgi için bkz.:

Tuncay Bahtiyar- Osman Çataloluk, Orta Asya Türk Hikâye ve Destanlarında Türk Halklarının Etnik Gelişim Aşamalarının İzleri ve Türklerin İlk Atayurdu Meselesi, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, (2014); A.B. Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, 2018; M. Uydu Yücel, Kıpçaklar. İslâm Ansiklopedisi (Cilt 25, s. 420-421). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

2013:130-132). 1195 yılında Gürcü kraliçesi Tamara ile Kıpçak beyi Sevinç han arasında yapılan anlaşma sonrası 220,000 Kıpçak Gürcistan yerleştirilmiştir (Kırzioğlu 2011:16). Benzer tarihlerde olan göçler neticesinde Gürcistan'a gelen Kıpçaklar toplamda beş yüz bin civarında bir sayıya ulaşmıştır. Bu yoğunluktaki Kıpçakların bir kısmı Anadolu Türklüğü ile bir kısmı Haylarla bir diğer kısmı ise Gürcülerle kaynaşıp, erimiştir. Bu nedenle Kalafat'a göre Ermeni gezgini Simeon'a dayandırdığı bilgiler ışığında Ürdün Gregoryenleri ve Anadolu Ermenilerinin Türkçeyi oldukça iyi kullanmalarının nedeninin bahsi geçen grubun Haylaşan Gregoryen Türkleri olmalarıdır. (Kalafat 2012: 13- 39).

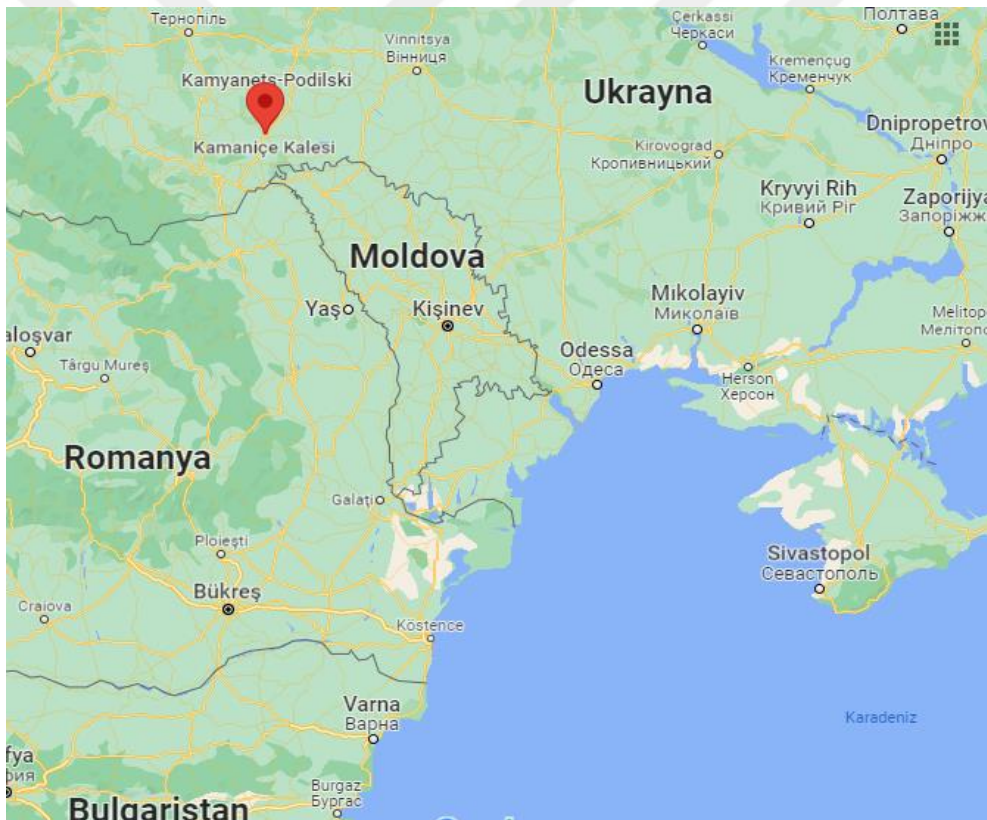
Aynı asırda gerçekleşen iki göç dalgasıyla Gürcistan yerleşen Kıpçakların sayısı 400,000-500,000 arasındadır. O tarihî dönemin koşullarını göz önünde bulundurduk ta bu oranda bir göç, bölgenin nüfus yapısı, siyasî ve askeri denklemini tamamı ile değiştirmeye yeterliydi. Bu yoğunluktaki Kıpçak nüfusunun bir kısmı Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Gürcülerin arasında, bir kısmı ise Anadolu Türkleri ile, diğer kısmı da Gregoryen Hayların arasında Haylarla kaynaşıp karışmışlardı. "Ermeni gezgini, Simeon; Anadolu Ermenilerinin büyük bir kısmının, adadillerinin Türkçe olması, Anadolu'dan üç nesil önce göç eden Ürdün Gregoryenlerin Türkçeyi adadillerinden daha iyi kullanmaları ve gündelik hayatta Türkçeyi tercih etmeleri, bugün Ermeni bildiğimiz toplumun çoğunun Haylaşan Gregoryen Türkler olduğunu bildirmektedir." (Kalafat 2012: 13- 39).

Açıklanması gereken bir konu da Alban boyları ile Ermenilerin kiliselerinin birleşmesinin ne zaman ortaya çıktığı konusudur. Bu kilise birliğinin tarihi kesin olarak bilinmese de konu ile ilgili tahmini bilgi Kalankatlı Moses'in "Alban Tarihi" eserinin üçüncü kitabın, dördüncü feslinde geçmektedir. Emevî Halifesi Abdülmelik, Ermeni katolikosu İlya'nın yazdığı mektubuna; "Senin samimi mektubunu okudum ve senin yanına kendi sadık hizmetçimi büyük orduyla birlikte gönderdim. Emrettim ki bizim hükümranlığımıza karşı başkaldıran Albanlar Arasında sizin dininize uygun değişiklikler edilsin." cevabını yazmıştır (Bünyadov 2006: 291). Burada Emevî Halifesi Abdülmelik'in 7. Asrın ikinci yarısından sonra halifelik makamına oturduğu dikkate alınırsa bu kilise birliğinin gerçekleşmesi 7. Asrın sonlarında önce olası değildir.

Şekil 1. Kıpçakların yaşadıkları topraklar

Kaynak: wikipedia erişim tarihi 20.03.2022

Şekil 2. Gregoryen Kıpçakların yaşadıkları topraklar

Kaynak: googl.com/map/ Erişim tarihi 20.03.2022

1.2. GREGORYEN KIPÇAKLARIN DİLLERİ VE YAZILARI

Ermeni alfabesi ile yazılmış olan eserler Gregoryen Kıpçak dilini oluşturmaktadır. Gregoryen Kıpçakçasının diğer Kıpçakçadan farkı bu dilde Slav ve Ermeniceden pek çok sözcük alınmış olmasıdır. Gregoryen Kıpçakça ile yazılmış kitaplar çoğunlukla hukuk ve dinî konu çalışmalarıdır. Gregoryen Kıpçakçasını Ukrayna'ya göç eden Gregoryenler meydana getirmişlerdir.²

Kasapoğlu, Clauson'un Kıpçakların önce Gregoryenlerin inancına geçtikleri devamında ise dillerini de inançları ışığında şekillendirip Gregoryen yazısını kabul ettiklerini belirtir. Dili incelendiğinde ise şekilbilgisi ve söz varlığı noktasında Kıpçakça ile doğrudan örtüşmekte, pek çok alıntı sözcüğün inanç vasıtasıyla Kıpçakçaya geçtiği görülmektedir. (Kasapoğlu 2012:22).

8-12. asırda Batı Ukrayna'da yaşayan ve 12. asırdaki göçlerle sayıları artan Gregoryenler, bu bölgede 500 yılı aşkın bir süre boyunca Kıpçakçayı Gregoryen toplumu için hem dinî hem hukuki hem de toplumun resmî dili haline getirmişlerdir. Bir dilin sosyal hayatta mevcudiyetini koruması ve geliştirmesi için uygun yer ve zamanı bulan Kıpçak Türkçesi, Gregoryen halkının hukuki durumlarında mahkeme, sicil ve kilise gibi hususlarında kendi dillerini kullanmışlar ve 16-17. yüzyıllar arasında kaleme alınmış olan birçok eserle de günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır (Kasapoğlu, 2012: 23).

Kasapoğlu, Gregoryen Kıpçakçasını 3'e ayırmıştır:

1. Konuşma dili dönemi (on üçüncü yüzyılın sonu 15. asır).
2. Yazı dili devri (1524'ten 1669. Yıla kadarki devir).
3. Dilin kullanımdan kalktığı devir (18. Asrın son yarısı) (Kasapoğlu, 2012: 23)

Çağımızda bile günümüzün teknolojisi gereği herhangi bir dilin teknoloji ve bilim dili düzeyine gelmesi için, teknolojiye uygun terimleri türetebilecek kapasite ve dilbilimcilerin olması gerekmektedir. Bu durum da gelişimin sağlanabileceği bir zaman dilimini gerekli kılar. Töre Bitiği eserinin Viyana Nüshasının 124'üncü maddesinden sonra kanun mecmuasının Polonya kralı Zigmont'a sunulması konusu geçen bölümde,

² Hazırlayanın Notu: Gregoryen Kıpçaklarının diline yaygın yanlışlardan biri olarak Ermeni Kıpçakçası denilmektedir. Fakat Gregoryen mezhebine mensup olan Kıpçak topluluğunun dilidir. Ermeni ise tamamen farklı bir etnik gruptur. Kıpçaklar yalnızca o dönem iki ulus tarafından kullanılan (Ermeni ve Alban ulusu) alfabeyi kullanmışlardır. Bu durumda Kıpçakları, diğer Kıpçaklardan ayırmak için dini farklılık arz eden Gregoryen terimi tercih edilmelidir. İncelediğimiz eserleri veren grup Ermenileşmiş bir grup olmadığı için tercihimiz bu yönde olmalıdır.

Eserin takdiminin gerçekleşme tarihi İsa'nın doğumundan 1519 yıl sonra olduğu kaydedilmiştir. “*K'risdosnung toğganından 1519-una Hanlıımızga bizim 13.yılına*” (Garkavets, 2003: 329). Yani dönemin kralına sunulacak düzeyde bir yazı dili gelişmiş ise Kasapoğlu'nun ana hatlarıyla vermiş olduğu tarihî gelişimi epeyce geri bir tarihe götürmeyi gerekli kılar.

Dede Korkut Hikâyelerinde bahsedilen Hristiyan kişi adları ve toponimlerinin Türkçe kökenine sahip olduğu, bu yerlerin Gregoryen Kıpçak kavminin yaşadığı Ukrayna'ya göç etmeden önceki yerlere isabet etmesi Gregoryenlerin kökeninin Kıpçak olabileceği fikrini gündeme getirmektedir. Bu nedenle Dede Korkut'un Dede Korkut kitabının Dresden yazmasında geçmiş olan Gregoryen insan adları ve toponimlerden birkaç örnek verilmiştir:

Tablo 1. Dede Korkut kitabı Dresden nüshasında geçen Hristiyan kişi ve yer adları

Kişi Adları	Yer Adları
Karana Keşiş S. 20	Demir Kapı Derbend S. 32 A
Şöklü Melik S. 21 A	Mardin Kalesi S. 32 A
Yayhan Keşişoğlu S. 31 A	Onk kalesi S. 37 A
Demür Yaylı Kıpçak Melik S. 32 A	Bayburd Hisarı S. 47
Sofi Sandal Melik S. 33 A	Ak Saka Kalesi S. 65
Kara Aslan Melik S. 62 A	Kara Dervend S. 61
Kara Tekvür S. 62 A	Ağca Kale Sürmeli S. 78
Boğacık Melik	Dizmar kalesi S. 103 A
Arşun Oğlu Direk Tekvur S. 106 A	Tuman Kalesi S. 138 A
Ağ Melik S. 33 A	
Kutlu Melik S. 34	
Kara Tüken Melik S. 34 A	

Kaynak: (Salahshour 2017: 12)

Araştırmacı Horenli Musa ve Kalankatlı Moses'e göre Alban diline göre alfabe oluşturan Mesrop Maştots, yazı dilini Ak Hazarların diline benzeyen Gargar dili esasında meydana getirdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda bahsi geçen bilgilerin verildiği cümleler, Ardahan Üniversitesi Gürcü Dili Bölüm Başkanlığı görevini yürütmüş olan ve iyi derecede Ermeni dilini bilen Prof. Dr. Roin Kavraleşvili tarafından yapılmıştır:

“*Steğes nşangirs kokordaxos Akxazur xjakan xetsbekazunin aynorik karkartsvots lezuni*”

“Yarattı harfleri gırtlakta konuşan Ak Hazar yabani bozuk benzer Gargarların dili” (Salahshour, 2017: 13).

“Boğaz sesleri ile zengin Ak hazarların yabani ve bozuk diline bezeyen, Gargarların (Kıpçak boyudur) dili için alfabe yarattı” (Tuncay, 2012: 4). Albanlı Gargarların dilinin Ak hazar dili ile benzerlik göstermesi Gargar dilinin Türk dilinin diyalektlerinden olduğunun göstergesidir. Günümüzde Gregoryen Kıpçakçası şeklinde adlandırılan dil, kendini bu dilde yazılmış eserlerde “Bizim Til”, “Hıpçah Tili” ve “Tatarca” şeklinde ifade etmiştir.

Yani araştırmacılarca adlandırılan Gregoryen ya da Ermeni Kıpçakçası tabirine yer verilmemiştir. Tam tersi bahsi geçen terimleri kendilerini etraflarındaki halklardan ayırmak amacıyla kullanmışlardır.

Bahsi geçen ifadeler Töre Bitigi’nde:

Sayfa 74: Bizim til, Sayfa 75: Ermeni Tili, Sayfa 166 ve 197: Ermenice, Sayfa 166 ve sayfa 197: Tatarca. (Ermenice terimi Hay dili için, “*Bizm tiil*” Kıpçak Türkçesi için).

Günümüzde Ermeni alfabesi olarak bilinen yazı, esasta Habeş alfabesi temeline dayanan ve iki ayrı dil için türetilmiş alfabedir. Miladi 5. Asrın ilk yıllarında, **Mesrop Maştots** tarafından *Ablanlar* ve *Ermeniler* için Alban Halkı ve Haylar (Ermeniler) için Mesrop Maştots tarafından, Gregoryen mezhebine ait metin ve yazıları okuyup öğrenmeleri amacıyla yapılmıştır. Gregoryen Kıpçak Yazısı, 7’si ünlü, 31’i ünsüz harften oluşan, sol taraftan sağ yöne doğru yazılan alfabe türüdür.

/A/ ve /E/ (Ա, ա) ünlüleri tek harf ve karakterle gösterilmiştir. O ünlüsü /O-o, - Ռ, ո/ iki farklı işaretle gösterilmiştir. (Ռ, ո) ünlüsü söz başında Vo ve söz içinde o sesini verir. O, o ünlüsü ise kelimenin her yerinde o sesi vermektedir. U ünlüsünü göstermek amacıyla Ռ/O ve Hiyun telaffuz etikleri L/W işaretlerini (ռլ) birleşik biçimde kullanmışlardı. Bu yazı sisteminde Ö ve Ü vokallerinin bulunmamasından dolayı Türkçe kökenli sözcüklerin okunuşunda sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dilbilimciler Gregoryen Kıpçak Alfabesinin Türkçenin, özellikle de ünlüler sistemine tam şekilde uygun olmadığı görüşündedirler.

Tablo 2. Gregoryen Kıpçak alfabesi

İsim (Doğu/Batı)	Küçük Harf	Büyük Harf	Latin Karşılığı
Ayb/Ayp	u	U	A
Ben/Pen	p	P	B
Gim/Kim	q	Q	G
Da/Ta	ŋ	Ŋ	D
Yeç	t	T	Ye/é
Za	q	Q	Z
E	t	T	É
It	ŋ	Ŋ	I
To	p	P	T
Je	ɟ	Ɔ	J
İni	h	H	İ
Lyun	l	L	L
He/KHe	h	H	H/KH
Tza	ɟ	Ɔ	TZ
K'en	ɟ	Ɔ	K'
Ho	h	H	H
DZA	ɟ	Ɔ	DZA
Ġat	ŋ	Ŋ	Ġ
Ç'e	ɟ	Ɔ	Ç'
Men	u	U	M
Hi	j	ɟ	Y
Nu	u	U	N
Şa	z	Ɔ	Ş
Vo	n	ŋ	Vo/O
Ça	z	Ɔ	Ç
P'e	u	U	P'
Ce	z	Ɔ	C

Tablo 2: Gregoryen Kıpçak alfabesi (Devam)

RRA	n	ŋ	Rr
Se	u	U	S
Vev	ɟ	Ɔ	V
T'yun	un	S	T'
Re	ŋ	Ŋ	R
Tso	g	Ɔ	Ç/ts
U	nL	ŊL	U
Pyur	ɟ	Ɔ	P
Ke	p	P	K/q
Yev	u	U	Yev/Ev
O	o	O	O
Fe	ɟ	Ɔ	F

Kaynak: (Matiyan 2011: 1)

1.3. DİL YADİGÂRLARI

112 eser ve yaklaşık 25-30 bin sayfayı içeren Gregoryen Kıpçak metinleri kanun kitapları, Mahkeme zabıt ve tutanakları, dua metinleri, Azizlerin menkıbeleri, Vakayiname metinleri, vaaz metinleri, dilbilim metinleri dünyanın çeşitle arşiv ve kütüphanelerinde tutulmaktadır:

Bu kütüphane ve müzeler şunlardır:

1. Krakov Chartorysky Müzesi
2. Viyana Mekhitarist Manastırı
3. Viyana Milli Kütüphanesi
4. Venedik Mekhitarist Kütüphanesi
5. Erivan Matenadaran Kütüphanesi
6. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi
7. Wroslaw Ossolineum Kütüphanesi

Bu metinler konu ve içerik bakımından bu şekildedirler:

1. Kiev: 28 hukuki defter.
2. Liviv: 1 sözlük ve 26 bağımsız belge.
3. Erivan: Dil ile alakalı ve kiliseye ait 9 yazma.
4. St. Petersburg: 1 sözlük, velilerin hayatı ile ilgili 1 kitap ve Zebur metni.
5. Viyana: 3 sözlük, Mahkeme ve Hristiyanlıkla ilgi 13 hukuk defteri, dua kitapları, Vartabet Anton'un 3 vaaz kitabı.
6. Venedik: 10 yazma eser, Zeburlar, dua metinleri, kronikler, mahkeme defterleri.
7. Krakov, Varşova, Wroslaw: 11 yazma eser, 1 Zebur, 1 dua metni, 1528 ve 1606 yılları arasına ait bir mahkeme zabtı.

8. Paris: 4 yazma eser, Zebur, mahkeme zabtı, Takvim, 1 kronik ve Uslu Hikar hakkında menkıbeler.

9. Leiden: 1 matbu dua metni.

(Kasapoğlu 2012: 26).

Zeburlar

1. Erivan: Matenadaran, 2267, Bölüm A, 10 Y. 20 S.
2. Gerla: Romanya Bölgesel Müzesi- MS. 6. /?
3. Paris, Ulusal Kütüphane, Arm. 5 202 y./404 S.
4. Venedik: Mekhitarist Kütüphanesi, 1817 354 Y./708 S.
5. Venedik: Mekhitarist Kütüphanesi, 359 316 Y./632 S.
6. Venedik: Mekhitarist Kütüphanesi, 81?/?
7. Venedik: Mekhitarist Kütüphanesi, 11 316 Y./632 S.
8. Viyana Avusturya Ulusal Kütüphanesi: Cod. Arm. 13 212 y./424 S.
9. Krakov Cartorskiy Müzesi, 354 / III 262 y./524 S.

Dua Kitapları

1. Erivan Matenadaran, 2403 211 y./422 s.
2. Erivan Matenadaran, 2267 2 y./3 S.
3. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi /168 S.
4. Venedik Mekhitarist. Kütüphanesi, 525 200 y./400 S.
5. Venedik Mekhtarist Kütüphanesi, 143 283 y./566 S.
6. Krakow Chartoryski Müzesi, 2412/426 S.

Velilerin Yaşamları

1. Paris Ulusal Kütüphanesi, Arm. 194, Bölüm A 41 y./82 S.
2. Venedik Mekhitarist Kütüphanesi, 468, Bölüm A 32 y./64 S.
3. Venedik Mekhitarist Kütüphanesi, 536 127 y. / 254 s.

Vazlar

1. Viyana Mekhitarist Kütüphanesi, 481 152 y./304 S. 12
2. Viyana Mekhitarist Kütüphanesi, 480 239 y./478 S.

3. Viyana Mekhitarist Kütüphanesi, 479 216 y./432 S.
4. Varşova Şarkiyat Enstitüsü, 6 101 y./202 S.

Aziz Paul'un Mektupları

1. Venedik Mekhitarist Kütüphanesi, 446 143 y./286 S.

Yasa Kitapları

1. Wroslaw Ossolineum Kütüphanesi, 1916 343 y./686 S.
2. Viyana Mekhitarist Kütüphanesi, 468, Bölüm A, 98 y./196 S.
3. Paris Milli Kütüphanesi, Arm. 176 113 y./226 S.

Vakayinâmeler

1. Viyana Mekhitarist Kütüphanesi, 1700 /169 S.
2. Paris Milli Kütüphanesi, Arm. 194 Bölüm A, 17 y./34 S.+9

2. BÖLÜM

HUKUK BELGELERİ

Gregoryen Kıpçaklarından günümüze ulaşan hukuki belgeler mahkeme tutanakları, sicil belgeleri ve Töre Bitigi'dir. Belgelerin çoğu Ukrayna'dadır. Diğerleri Rusya, Ermenistan ve Fransa'dadır. Töre Bitigi'nin nüshaları, Paris, Varşova ve Viyana'dadır.

2.1. MAHKEME TUTANAKLARI

Gregoryen Kıpçaklarının günlük hayatını düzenleyen hukuk belgelerinden günümüze ulaşanlardan birisi de dönemin yaşam tarzına ayna tutan "mahkeme tutanaklarıdır. Mahkeme Tutanakları, Gregoryen Kıpçaklarının Mahkemede beyan, ifade, bağış, rehin, emanet, nikâh, şahitlik, vasiyet, sözleşme ve kontratlar, yemin, tapu, alışveriş, kira, borç, ödünç, kefilliği senetleştirerek meselelerini çözmek amacıyla yasalara dayalı uygulamaları yürürlüğe geçiren hukuki zemindir. 18000 sayfayı aşkın bu belgeler, çoğunlukla Ukrayna'nın Liviv ve Kiev kentlerinin farklı merkezlerinde saklanılmaktadır. Bu vesikaların bir bazıları 19. asrın başından 1991 yılına değin Kiev'in çeşitli arşivlerinde tutulmuş, kalan diğer kısmı ise 18. yüzyılın sonlarından 1991. yıla kadar Liviv'in arşiv merkezlerinde korunma altına alınmıştır. "Kıpçak Dili, Onun Orta Asya Türk Dillerindeki Yeri" adlı doktora tez çalışmasıdır. Bu belgeler üzerinde ilk kapsamlı çalışma; 1944. Yılda Agatangel Kırımskiy'nin talebesi olan İvanoviç Grunin tarafından "Kıpçak Dili, Onun Orta Asya Türk Dillerindeki Yeri" adlı doktora tezi çalışması olmuştur. 1967. yılda "XVI. yüzyıl Kıpçak Belgelerinin Dili" isimli çalışmasıyla da ikinci Dünya harbi esnasında yangın sırasında yanıp kül olduğu sanılan 298 mahkeme tutanağı Grunin tarafında yayınlanmıştır. Ayrıca 1929. Yılında Andreyaşev, 1964 yılında Gregoryen, 1964'te Daşkeviç ve 1993 yılında da Aleksander Garkavets bu belgelerle ilgili çalışmalar yapmışlardır.

Mahkeme Tutanaklarından Örnek:

Gregoryen Kıpçak Türkçesi:

Boldu tvagannıñ 1030 tégdempérniñ 19 nögerikün Holub voyt alınna. Kéldi Ivan Kravéts huluhçısı bile naym'e Haska da pripozvat étti Jovannésni Gasgo oğlun, da turup obliçné, Haska kénsi opékunu naymée Ivan aşıra gilé étti üstné ayıtp, ki: "Méni

Yaraslovda aldı 4 yıl bile huluhka, da mén de pririkat étip édim kénsine priyatéllerim aşıra, ki kénsilerinde 4 yıl huluh étkey édim; halike yıl gés huluh étipmén, a artıh klemen kénsilerinde hlüh étmege, zéra maña biyenmes da méni tüvüyürler. A ték mén artıh klemen huluh étmege, ani huluhum üçün de kénsilerinden upominattsa bolman, ték holarmén, ki ménim aribérim bar, anı maña vıdat étkeyler”. (Garkavets 2002: 878).

Türkiye Türkçesi:

Gregoryen takviminin 1030. yılında (Miladi 1581 yılında) Holub isimli hâkimin huzurunda vuku buldu. İvan Kravets, Haska adlı hizmetçisi (kadın kölesi) ile birlikte Gasgo oğlu Jovanns’i şikâyet etti. Haska bizzat kendisi velisi İvan aracılığıyla üzerine dava açıp bu şekilde arz ederek; “Beni Yaroslav’da 4 yıllığına hizmetçiliğe aldı, ben de akrabalarım aracılığı ile kendilerine 4 yıl hizmet edeceğime söz vermiştim, içinde bulunduğumuz yıla kadar da hizmetimin yarısını yapmışımdır. Ancak artık kendilerine hizmet etmek istemiyorum. Zira hizmetimi beğenmiyor beni dövüyorlar. Sadece artık hizmet etmek istemiyorum, ayrıca kendilerinde de ettiğim hizmetlerim için de hiçbir şey talep etmiyorum. Yalnız onlarda bulunan eşyalarımın bana geri verilmesini talep ediyorum”.

2.1.1. Yasa Kitapları (Töre Bitigi)

Töre Bitigi, Gregoryen Kıpçaklarına ait yasalar toplusudur. Bahsi geçen eser Gregoryen Kıpçak halkının birbirlerine, devlet erklerine ve kiliseye karşı hak ve görevlerini niteleyen hukuk kuralları bulunur. Töre Bitigi, halkın birbirleriyle ve resmî kurumlarla günlük işlerini, vazife ve mesuliyetlerini, yetki ve yetkilerini hukuki düzeyde Planlayarak, hukuki çerçevede meselelerin çıkmasının önünü keser. Eğer bir sorun çıkar ise meydana gelen sorunu hukuk çerçevesinde ve yasal yöntemle çözmeye ulaştırmak için hazırlanmıştır.

1518 ve 1519 yılında, Polonya karalı Zigmont’un buyruğu ile Töre Bitigi mecmuasının Latince ve Lehçeye daha sonra (1523 yılında) da Kıpçakçaya aktarılarak Seym’de (Polonya meclisinde) kendisine takdim edilmiştir. Töre Bitigi bu kurultayda kralın onayına sunulurken yürürlüğe girer. Töre Bitigi yasalar mecmuası üç ayrı bölümü içermektedir.

1. Giriş

2. Yasa maddeleri bölümü

3. Yargılama Usulü bölümü

Töre Bitigi'ndeki kanun maddelerinin kaynağı *Mhitar Koş'un*³ mukaddimesinde verilmiştir. Mukaddime kısmı ve 98 madde, Ermeni Kanunnamesi (*Armiyanskiy Prototip Polsko-Kıpçakskoi Vesii Sudebnika Mihtar Goşa*) ile bire bir aynıdır. Ayrıca Töre Bitigi'nin Kıpçak nüshası 25 farklı kanun maddesini de içermektedir. Bazı araştırmacılara göre Kıpçak hukuki anlayışı yansıtan bu 25 kanun maddesi, çeviri sırasında orijinal mecmuaya artırılmıştır. Asil nüsha? (*Armiyanskiy Prototip Polsko-Kıpçakskoi Vesii Sudebnika Mihtar Goş'a*) 130 madde içermektedir. Ancak Kıpçakça nüsha yargılama usulü maddeleri ile birlikte orijinal nüshadan daha fazladır.

Bahsi geçen yirmi beş madde *Hariç Presessualni Codex* adı altında ve her bir madde başında *Dopolnitelnaya Statya* unvanıyla geçen mahkeme usulü maddeleri ek kısmı yer almaktadır. Bu bölümler incelendiğinde Kıpçak hukuk anlayışını görmek mümkündür. Yargılama usulü ek maddeler bölümü Paris ve Viyana nüshalarında 41, Wroslaw nüshasında ise 94 madde içeriyor (Kasapoğlu, 2007: 79-85).

Töre ve Bitig sözlerinin kelime anlamı herkesçe bilinse de konu hukuk metinleri olduğunda sözlerin hukuk terminolojisi açısından değerlendirilip bu sözlerin hukuk belgelerinde hangi zarafet ve hangi manalarda kullanıldığına dikkat edilmelidir. Bu ince noktayı göz önünde bulundurarak Töre ve Bitig sözlerinin üzerinde kapsamlı araştırma yapan Kasapoğlu, farklı tarihi kaynaklar ve lehçe sözlüklerini tarayarak bu sözlerin kelime ve terminolojik anlamlarını ayrıntılı bir biçimde kaydetmiştir (Salahshour, 2017: 31).

Töre sözü:

1. Gök Türkçede: *Törü*: sözlü yasalar, gelenekler, görenekler, tören, merasim
2. Uygurcada: *Törü*: kanun, kural, örfi hukuk, hak, şer', düzen, usul, âdet
3. Kutadgu Bilig'te: *Törü*: töre, kanun, nizam, merkez, âdet, kaide, tarz, kanun, kılık, huy, tavır, usul, düzen,
4. Divan-i Lügati'-Türk'te: kanun, kaide, hukuki nizam, (bir yerde el törü)
5. Codex Cumanicus: *Töre*: gelenek, görenek, örf, töre

³ Mhitar Koş, Töre Bitigi kitabının orijinalinin yazarıdır. 1120-1213 arasında Azerbaycan sahasında yaşamış din adamıdır.

6. Memlûk Kıpçakçası: Töre'nin farklı fonetik varyantlarda, türe=adet/düre=kanun, töre/tura=din, âdet, görenek

7. Gregoryen Kıpçak metinlerinde: *tora*, *toray*, *t'ora*: yargı, mahkeme, kanun, hüküm, hak, hukuk, oturum, celse, duruşma/töre etmek: yargılamak, hüküm vermek/*töreçi*: yargıç, hâkim, jüri üyesi.

8. Modern Kıpçak diyalektlerinde: *tora*, *t'ora*, *t'oàa*, *töre*, *töre* fonetik varyantlarıyla: hak, hukuk, hüküm, mahkeme, yargılamak, hüküm vermek, yargıç, hâkim, kanun, dava, mahkeme işi, mahkeme kararı

Ayrıca bu anlamların dışında, “töre: bilgili muntazam kişi” (Radloff)/polis müdürü, eyalet başkanı (Garkavets), çarlık dönemi Kırgız edebiyatında=bürokrat, patron/eski Kazakçada Cengiz hanın soyundan gelen/Başkurtçada: resmî bir yerin başkanı, müdürü/Altaycada=bölge ve şehri idare eden kişi anlamlarına da gelmektedir (Kasapoğlu 2007: 79-85).

Azerbaycan Türkçesinde “törelî” ifadesi hem insanlar için hem hayvan ve eşyalar için “*törelî adam*”: doğru, düzgün adam/*törelî hayvan*: sağlam, yararlı hayvan/ *törelî iş*: düzenli, yasal, temyiz iş ve başka anlamlarda da kullanılmaktadır. (Kasapoğlu 2007: 79-85).

Bitig sözü:

1. Clauson'da: yazıt, anıt, kitap, mektup, belge.
2. Uygurcada: yazı, kitap, belge, vesika, vasiyetname, harfler, senet.
3. Divanü Lügati'-Türk'te: yazı, belge, mektup, kitap, vesika, muska, üfürük
4. Kutadgu Bilig'te: *bitig*: mektup ve *bitigçi*: kâtip anlamları dizinde verilmişse de “İlig yarlıkamış bitig birle” sözünde de ferman ve buyruk anlamı aydındır.
5. Codex Cumanicus: *bitik*, *bitiv*, *bitiv* varyantları: yazı, kitap, tüzük, sicil defteri
6. Memlûk Kıpçakçası: bitig, bitik ve biti Codex Cumanicus'taki anlamları taşımaktadır.
7. Osmanlıca ve Çağatayca'da; mektup, belge, vesika
8. Gregoryen Kıpçakça metinlerde: yazı, belge, kitap, kâğıt, vesika, defter, Senet/bitikçi: okur-yazar
9. Modern Kıpçakçada: belge, muska, yazı, kitap, mektup.
10. Azerbaycan Türkçesinde: yazı, dua, muska, kitap, belge, mektup, kâğıt, gizli saklı belge (Kasapoğlu 2007: 79-85).

2.1.2. Töre Bitigi'nin İçeriği

Töre Bitigi mecmuasının Kıpçak nüshaları; bir giriş, 124 kanun maddesi, Wroslaw nüshasında yargılama usulü bölümünde ek olarak 94 madde, Viyana ve Paris nüshalarının yargılama usulü bölümlerinde ise 41 ilave madde bulunmaktadır.

Töre Bitigi'nin içeriği aşağıdaki biçimde tasnif edilebilir:

1. Kamu hukuku (devlet ve tebaaların karşılıklı hak ve mesuliyetleri, yönetimin yapısı, yargının düzeni, vazife ve yetkileri).
2. ceza hukuku
3. medeni hukuk
4. muhakeme usulü (ilave maddeler ve bazen de ceza ve medeni hukuku maddeleri ile ilgili bölümlerde geçer)

Genel Hukuk

Töre Bitigi'nin içinde “Genel Hukuk” ile alakalı kısımlar eserin “Kanun Maddeleri” bölümlerinde anlatılmıştır. Töre Bitigi'ndeki “Genel Hukuk” ile ilgili konular aşağıdaki başlıkları içermektedir:

1. Han ve yetkileri
2. Beyler ve yönetim sistemindeki mevkileri
2. Devlet ve ülkenin yönetimi
3. Taç ve tahtın devredilme şekilleri
4. Hanın yargı sistemindeki rolü
5. Hanlık makamının yabancılara devredilme koşulları
6. Para basma yetkisi
7. Kentler, köyler, yollar, köprüler, kervansaraylar, huzur evler hukuki durumu
8. Mahkemelerin hükmüne karşı açılan temyiz davaları
9. Yargı sisteminin yapı ve düzeni
10. Hâkim ve yargıçların güncel bilgilere sahip olma gerekliliği
11. Yargı makamına kimlerin görevlendirilmesi
12. Yargı ve yargı makamlarına saygı
13. Tanıklık, tanıkların ehliyet ve cinsiyeti
14. Kilise ve kilise makamlarının konumu
15. Kilise gününde tüm işlerden feragatin zorunluluğu

16. Kölelik ve hizmetkârlık düzeneği
17. Devlet fonu ve hazinesi
18. Toplumun sınıfları ve sınıfların konumu
19. Vergi tayini ve yükümlülüğü
20. Yağma ve ganimetlerin paylaşım sistemi
21. Çocukların hakları ve onların eğitim veya mesleğe verilmesi
22. Kılık kıyafetin hükmü
23. İnşaat ve yapılandırmanın hukuki düzeni
24. Savaşta esir edilen kişilerin durumu

Ceza Hukuku

Ceza hukuku devlet ve devlet makamlarına karşı işlenen suçlar, vatandaşların birbirlerine karşı yapılan eylem ve fiilleri ile toplum bireylerinin malikiyet ve yükümlülüğünde olan köle ve hayvanların fiillerini içeren tüm eylemleri öngören ve bu eylemlere karşı yaptırımların nitelik ve niceliklerini belirleyen kanun ve kuralların bütününden oluşmaktadır. Suç unsurlarını barındıran eylem ve davranışlara karşı uygulanan yaptırımlar ya para cezası veya fiziksel ceza ile ödetilir.

Töre Bitiği'ndeki "Ceza Hukuku" ile ilgili konular aşağıdaki başlıkları içermektedir:

1. Han ve beylere karşı işlenen suçlar
2. Kilise ve yargıya karşı saygısızlık
3. Yalan ve yalancı tanıklık
4. Kasıt ve hata ile adam öldürmek suçu
5. Köle ve hizmetkârların cezaî hak ve sorumlulukları
6. Borç ve rehinin ceza hukukundaki hükmü
7. Darp ve yaralama cezaları
8. Özel mülkler, tarla ve bahçelere zarar vermenin hükmü
9. Soygun ve hırsızlığın cezası
10. Kadınlara karşı taciz ve tecavüzün cezası
11. Kişileri alı koymak ve başkasına satmanın yaptırımları
12. Ebeveyne karşı yapılan saygısızlık ve suç eylemleri
13. Hayvanlara zarar vermek
14. Gerçek kişilerin yükümlülüğünde olan hayvanların insanlara zarar vermesinin sorumluluğu

15. Gebe kadınlara karşı işlenen suçlar
16. Köle ve hizmetkârlara karşı işlenen suçlar
17. Mezarları açmak ve yağmalamak
18. Kişileri özgür iradeleri dışında bir işe mecbur etmek
19. Yasaların uygulanması
20. Mahkemelere başvurmamak ve gün almak
21. Mahkemeye çağırma ve celp
22. Yargı kurumlarından resmî belge alma
23. Yargıdan süre almak

Medeni Hukuk

Medenî hukuk kişilerin birbirleri ve devlet kurumları ile ilişkili fiil ve eylemlerini kapsamaktadır.

Töre Bitiği'ndeki “medenî hukuk” ile ilgili konular aşağıdaki başlıklarla gösterilebilir:

1. Vergilerin tayin ve yükümlülüğü
2. Yağma ve ganimetlerin paylaşımı
3. Savaşta esir edilenlerin durumu
4. Hizmetçi ve kölelerin konumu, onların efendileri ile ilişkileri
5. Meslek ve ticaret işleri
6. Alışveriş
7. Alışverişte peşinat
8. Kira
9. Kefalet
10. Vasiyet ve vasilik
11. Miras ve veraset
12. Borç ilişkileri
13. Rehin ve teminat
14. Emanet
15. Mal ve mülkler
16. İşçilik ve ücretle çalışma
17. Çobanlık
18. Tanıklık
19. Yemin

20. Hazine ve gömü
21. Evlilik müessesesi
22. Çocukların eğitimi ve mesleğe verilmesi
23. Savaş ve orduyla ilgili konular
24. Batan gemiler ve taşıdıkları malların durumu
25. Kervansaray ve huzurevleri
26. Konukevleri
27. Yeni bina yapma ve inşaat
28. Toplumdaki sınıf ve katlar
29. Zanaatlar ve esnaf
30. Sözleş ve kontratlar
31. Yetim ve öksüzler
32. Sakat doğan çocukların ehliyeti
33. Kilise ve manastırda çalışma
34. Diyet
35. Çiftçilik ve tarla işleri

Sınıflandırmadaki konular birbirleri içi içe girmiş gibi görünüyor. Ancak bu durum hukuki meselelerin kaç yönlü olduğundan kaynaklanmıştır.

2.1.3. Töre Bitigi'nin Kaynağı

Töre Bitigi'nin arketipini yazan Albanlı (Azerbaycanlı) hukukçu ve papaz Mihitar Koş'tur. Mihitar Koş, 1120-1130 yıllarında Albanya ülkesinin Gence kentinde dünyaya gözaçmıştır. Mihitar Koş, İldenizliler devleti döneminde Azerbaycan'ın büyük şairleri Genceli Nizami ve Şirvanlı Hakanî ile çağdaştır. Dikkat çekici bir husus ise Genceli Nizami, "*Hüsrev ü Şirin*" eserini yazdığı esnada Genceli Mihitar Koş da "*Genceli Hüsrev'in Azaplı Hayatı*" eserini kaleme almıştır. Mihitar Koş'un kaleme aldığı diğer eser ise "*Alban Salnâmesi*" eseridir. *Mihitar Koş, Töre Bitigi* adlı hukuki eserini Alban katolikosu *Stepanos'un* talebi üzerine kaleme almıştır. "*Haybetli ari vartabedniñ Mikajelniñ yasaganı bu Töre bitikini holthasından Sdepanos gatoğigosnuñ*" (Salahshour 2017: 14). Mihitar Koş'un adı, 16. yüzyıla günümüze ulaşan ve 16. yüzyıla ait olan Töre Bitigi'nin Kıpçak nüshalarında "*Vertaabet Mikajel*" veya "*Haybetli Ari Vartabet*" (kutsal

papaz, üstat) olarak geçiyor. Ayrıca Garkavets tarafından 2003 yılında yayınlanan Töre Bitigi'nin Kazak dilindeki ön sözünde ve güya Ermeni dilinde olan asli (!) nüshasında, Töre Bitigi Mihitar Koş tarafından 1184 ve 1213 yılları arasında kaleme alındığını belirtmiştir (Salahshour 2017: 14). Ermeniler, Mihitar Koş'un bu eseri Ermenice yazdığını iddia ediyorlar. Ancak Mihitar Koş'un yazdığı Töre Bitig'inin asil nüshası bulunmamış ve sözde orijinal nüshasının en eski yazmasının 1295 yılında istinsah edildiği ve Matenadaran arşivinde 488 numara ile saklanıldığı iddia edilmektedir. Böyle bir iddia gerçek olsa da, bu nüsha Mihitar Koş'un yazdığı Töre Bigi eserinin 100 yıl sonra yapılmış bir istinsahıdır (Salahshour 2017: 14).

V. Bastamiyan bu istinsahın Rus dilindeki çevirisini yayınlamıştır. Rusça çeviride eserin adına *Hayots/Ermeni* sözünü ekleyerek *Hayots Dadastan girk (Հայոց դատաստանի գիրքը) Ermeni Kanunnamesi* (Ermeni Yargı Kitabı) adı ile yanlış bilgilendirme yoluna başvurmuştur. Azerbaycanlı âlim Ziya Bünyadov kasten yapılan bu yanlış bilgilendirmeyi fark ederek konu ile ilgili bir yazı yayınlamıştır. Ermeni Sahtekârlığına malzeme edilen esas gerekçe ise, Mihitar Koş'tan 100 yıl sonra Smbat Sparapeti tarafından yazılan *Dadastan Girk* eseri olmuştur (Salahshour 2017: 14). *Sparapeti*'nin bu eseri ile ilgili bilgiler Garakavets tarafından yayınlanan Töre Bitigi'nin 343-üncü sayfasında ve Rus dilinde geçmektedir. Bu kısımda Garkavets Bastamian'ın yayınladığı ve Papovian tarafından Rusçaya çevirisinden yararlandığını ve onlar tarafından yapılan bazı uydurmaları düzelttiğini de belirtmiştir (Salahshour 2017: 14).

Töre Bitigi'nin Latince nüshasında bir sürü ciddi değişiklikler yapılarak 1519 yılında Petrkov Seym'inde/meclisinde Polonya kralınca onaylanarak yürürlüğe girdiği elimize ulaşan nüshalarda yazılmıştır. Ayrıca Latin dilinden Leh diline tercümesi 1523 yılında, büyük olasılıkla Kıpçak Türkçesine çevirisi ile birlikte yapılmıştır (Salahshour 2017: 14). Aynı zamanda Töre Bitigi eserinin sözde Ermenice orijinalinin! Transkript metni değil de Rus dilinde olan çevirisi verilmiştir. Ayrıca eserin önce Latin diline, sonra da Kıpçak Türkçesine tercüme edildiği belirtilmiştir. Ancak Töre Bitigi'in Garkavets tarafından yayınlanan eserinin 197. Sayfası, "*Kıpçaskoye Pismonnoye Naslediye I*" 1941-nci sayfada "*da andan soñra né türlü özge milletniñ sebeplerinden boldu, alay hanlıhtan buyruh, ki törelerni Erméniçeden Tatarçaga köçürdüler, soñra Latin'ge*" cümlesi geçmektedir. Bir de yapılan çevirinin, Gregoryen takvimi ile Tvagannıñ 971 (Miladi takvimi ile 1523) tarihinde yapıldığı kayıtlarda mevcuttur. Lakin Töre Bitigi'nin Wroslaw

nüshasında 166-ncı sayfasında “*yazıldı Tvaganniñ 772-sine*” ifadesi aynı biçimde “*Kıpçakskoye Pismonnoye Naslediye I*” 735-nci sayfada tekrarlanmıştır. Bu farklı tarihlerin bir basım hatası olduğunu umuyoruz. Ayrıca kayıtlara göre, sözde Ermenice aslî nüshadan çevrilirken Kıpçak hukuku anlayışını yansıtan 94 ek kanun maddesi orijinal? nüshaya artırılmıştır. Bu deliller eserin Ermeni dilindeki aslî yazmanın varlığı konusunda kuşku doğuruyor. Mihitar Koş’un yazması ve Kıpçak Türkçesinde olan aslî nüshaların bulunmaması bu şüpheyi daha da güçlendirmektedir (Salahshour 2017: 15).

Töre Bitigi mecmuasının dili ile ilgili tüm nüshalarda “Bizim Til” ibaresi yer almaktadır;

1. Wroslaw yazması sayfa 74
2. Paris yazması sayfa 248
3. Viyana yazması sayfa 249

“Tilinden Érméniniñ Latinge çıhargandır, Latinden Pol'ski'ge, a Pol'ski'den bizim tilge, haysı ki başlanıyır bu sözler bile” şeklinde verilmiştir (Salahshour 2017: 15).

2.1.4. Töre Bitigi’nin Nüshaları ve Üzerlerindeki Çalışmalar

1. Wroslaw Ossolinskiy Milli Kütüphanesi, Wroslaw Nüshası, No:1916/II (1523)

Wroslaw nüshası üzerinde 1927’de Macler, 1957’de Lewicki, 1966’da Sloszkiewicz, 2002’de Aleksandr Garkavets/Sapargaliyev çalışmalar yapmışlardır.

2. Paris Milli Kütüphanesi, No:176 (1568)

Bu nüsha üzerinde, 1908’de Macler, 1957’de Deny ve 2002 yılında Aleksandr Garkavets çalışmışlardır.

3. Viyana Mhitarist Kongregasyonu Kütüphanesi, No:468, (1568)

Viyana nüshası üzerinde, 1895’te Daşyan, 1954’te Anasiyan, 1957’de Deny, 1964’te Triyarski, 1990’da Kudasov (Transliterasyon), 2002 yılında Aleksandr Garkavets çalışmışlardır.

Ayrıca “Töre Bitiki Grameri” yüksek lisans tezi çalışması Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH danışmanlığında Hakan Korkmaz tarafından 2014 yılında yapılmıştır.

Wroslaw nüshası üzerinde Ferhan Tekdemir tarafından Prof. Dr. Galip GÜNER danışmanlığında yapılan yüksek lisan tezi çalışması (Töre Bitigi’nde Hukukla İlgili Söz Varlığı) 2021 yılında yapılmıştır.

Yine de Töre Bitigi üzerinde “Ermeni Alfabeli Kıpçakça Töre Bitiginde Yabancı Unsurlar” isimli çalışma Prof. Dr. Ceval Kaya hocamın danışmanlığında 2017 yılında tarafımızca yapılmıştır.

Burada çalışmamızla ilgili bazı bilgileri paylaşmak uygun görülmüştür. Birincisi tez konusu yüksek lisans döneminden danışman hocam tarafından belirlenmiştir. Bu çalışmayı konuyla ilgili yapılmış yüksek lisan tezinden ayıran farklılıklar nelerdir. Birincisi konuya bir hukukçu gözü ve bakış açısıyla ele değerlendirmek ve incelemektir. Bu çalışmada diğer çalışmadan farklı olarak kamu hukuku ile ilgili Gregoryen Kıpçak hukuk anlayışı ve geleneğinde devletin yapısı ayrıca ele alınmıştır.

Günümüzde anayasa hukuku konusu olan devletin işleyiş biçimini incelemiştir. Devletin yasama, yürütme ve yargı erklerini de elimizdeki metindeki bilgiler ışığında değerlendirmeğe çalışılmıştır. Devletin, han veya kral tarafından yönetilmesi, hanlık makamının ilahi meşruiyeti, hanlık makamının devredilmesi, hanlığın veraset ile aktarılması, hanlığın kan bağı olmayanlara devredilmesinin koşulları, hanın yetkileri (para basma, askerî harekât, yargı, vergi, ülkede yapılandırma vb. yetkileri), hanlık ve devlete karşı işlenen suçlar, ganimet ve yağmaların paylaşımı, devletin yönetimi ve erklerinde bey ve prenslerin rolü ve diğer konularla ilgili terimler ayrıca bir bölümde ele alınmıştır.

Ceza hukuku bölümünde, suç kastı ve hata ile suç işleme terimlerine ayrıca bir bölümde değinilmiştir (14 terim). Kişiye karşı işlenen suçlarla ilgili öldürmek, darp ve yaralama suçları dışında sözlü ve cinsel suçlar (14 terim), işlenen bu suçlarla ilgili terimler ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Ayrıca yaralama ve darp suçu ve cezaları terimleri de ayrı bir bölümde incelenmiştir (17 terim).

Ceza hukuku bölümünde suçsuzluk ve aklanmakla ilgili terimlere ayrıca yer verilmiştir. Bu bölümde suçla ilgili hem tek sözcük hem de birleşik kelimelerden oluşan ayrıca terimler (*artıhsı, hışha/kısa, iş, belgili iş/bariz suç, isi iş/bariz suç, yaman, yaman iş/ağır suç, yamanlıh, ulu yañılmah/ağır suç, isi yaman yañılmahlıh, yazıh*) tespit edilip ele alınmıştır. Ayrıca suçlu ile de ilgili farklı terimler (*yaman, yaman adam, yaman kişi, yaman étken, yaman étüçi, yaman hulungan, yamanlıh hulungan, yazıhlı, alani yazıhlı/bariz suçlu*) incelenmiştir.

Yine bu bölümde suç ortağı ile ilgili ayrıca bölüm ihtisas edilmiştir. Aynı zamanda ceza hukuku ile ilgili diğer bölümlerde de ayrı ayrı terimler de tespit edilip değerlendirilmiştir.

Yargılama hukuku bölümünde yargı sistemindeki mahkeme türleri ile ilgili (*alpavut töresi, töre çérüvnün, aşharhagan törsi/gayri dini mahkeme, sivil mahkemesi, dinsizlerin töresi, biyik yarğu/yüce mahkeme, hanın yürüttüğü mahkeme, ulu töre/hanlık mahkemesi/cinayet davalarının görüldüğü mahkeme, kermen töresi, şehir mahkemesi*) terimleri de tespit edilmiştir.

Mahkemeye başvurmak ve dava açmakla ilgili terimler (*töre satın al-, töre tut-, törede oltur-, törege kélgen, törege tur-, yarğuga kélgen*), mahkemeye çağırma ve celp etmek (*añ-, bittir-, keltir-, törege tart-, törege ünde-, törege ündel-, ündeş-, törege ündet-, ünde-, yarğuga ünde-, ündemeh, ündet, yarğuga tart-*) mahkeme oturumu ve duruşma (11 terim), duruşmada ifade ve beyan (6 terim), dava ile ilgili (20 terim), dava, davacı ve davalı, dava türleri, yargıç, jüri ve mahkeme üyeleri, yasa kanun ve hüküm, yazılı kanun ve kanun hükmünde olan sözler, hüküm, mahkemede kanıt ve kanıtlamak, tanık ve tanıklık vb. konularla ilgili ayrıca terimler tespit edilmiştir.

Özel hukuk ve medeni hukuk bölümünde kişi hak ve sorumlulukları ile ilgili tüzel kişiye ayrıca yer verilmiştir. Yine de bu bölümde hukuki ehliyet, izin, özgür irade ve yetki ile ilgili konular bağımsız bir bölümde ele alınmıştır.

Yukarıda olduğu gibi aile hukuku, miras hukuku, mal ve mülk, malikiyet, malikiyetin devredilmesi, malikiyetin kaydı, borçlar hukuku bölümünde ise borç, borçlu, borç vadesi, borçların süresi, borçların ödenmesi, kefalet, haciz, emanet, rehin, kar ve faiz ile ilgili konulara da ya ayrıca yer verilmiş ya da farklı terimler ele alınmıştır.

Eşya hukuku ile ilgili kira, kira bedeli, ücret ve ücretli çalışmaya ayrıca bölüm tahsis edilmiştir. Ticaret hukuku bölümünde de alıcı, satıcı, alınan ve satılan/muamele edilen, tüccar ve tüccarlık, ölçü ve tartılar, esnaf ve zanaatlar, alışverişte başlıklara girmeyen konularla ilgili ayrı ayrı terimler tespit edilip incelenmiştir.

Dini hukuk bölümünde din adamları, dini mahkemeler, dinden çıkma, dini cezalar, kiliseler ile ilgili terimlere ayrıca yer verilmiştir.

Çalışmada kölelik hukuku, toprak ve hayvanlarla ilgili konu ve terimler ayrı başlık altında değerlendirilmiştir.

Bunların dışında sınıflandırmada başlıklara girmeyen veya hiçbir tasnife girmeyen terimler de ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ayrıca her bölümle ilgili hukuki tanımlar dışında Gregoryen Kıpçak hukuku anlayışının uygulanması konusu ile ilgili elimizde olan metne dayalı bilgiler aktarılmıştır.

Her bölümün sonunu ve ana başlığın sonunda yorum başlığı altında bir istatistik değerlendirme kısmına da yer verilmiştir. Bu kısımlar her bölümde terimlerin sayısı, yapısı ve hangi dillerden alındığı ile bilgileri içermektedir. Aynı zamanda bu kısımlardaki sayısal veriler de çalışmamızın daha da kapsamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmada iki ayrı dizin yer almaktadır. Biri çalışmamıza ait dizin, diğeri ise Töre Bitigi'in dizinidir.

Töre Bitigi'nin Söz Varlığı

Gregoryen Kıpçakların çeşitli eserlerinde yeterince dil malzemesi bulunmaktadır. Ancak Töre Bitigi'nde sadece dil malzemesi değil hukuk dili bakımından da Türkçeye kazandırabilecek çok sayıda sözcük bulunmaktadır. Aynı zamanda XVI. yüzyıl Gregoryen Kıpçakçasında kullanılan Türkçe hukuk terminolojisi ile ilgili de yararlı bilgiler sunar. Bu eserde öz Kıpçak Türkçesi sözcükleri ile birlikte Slav (Rusça, Ukraynaca, Lehçe) dillerinden ve Ermeniceden çok sayıda alınma sözcükler de kullanılmıştır. Ancak Slav dillerinden alınan sözcüklerin oranı Ermeniceden çok daha fazladır. Ayrıca Arapça ve Farsçadan alınan sözcükler vardır. Töre Bitigi, hukuki bir metin olsa da eserin giriş bölümünde ve bazen maddelerde dinî edebiyattan da alıntılar yapıldığı için az sayıda da olsa dinî terimler de içerir.

2.1.5. Hukuk Belgesi ve Terimler Açısından Önemi

Kanun ve hukuk mecmuaları sadece o toplumun hukuk sistemi ve mahkeme kuruluşu değil, o toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını da belirlemekte çok büyük rol oynamaktadır. Töre Bitigi ilk bakışta Gregoryen Kıpçak toplumunun XVI. yüzyıldaki durumunu gösteren ürün olsa da daha çok geniş bir evrenin ürünü olduğu açıktır. Zira bir toplumda hukuk sisteminin oluşması için yüzyıllar boyu bir zaman aşamasının geçilmesi ve devlet geleneğinin varlığı da gerekli olan unsurlardandır. Töre Bitigi, bize Gregoryen Kıpçak toplumundaki devlet, din, ordu, ekonomi, mahkeme sisteminin nasıl işlediğinin yanı sıra, o toplumda kadının ve erkeğin yeri, çocuk ve yaşlıların konumu, eğitim sistemi ve toplum katlarının düzenini de göstermektedir. Örnek olarak, bu toplumda kadının tanıklık hakkının olup olmaması, mirastan payı, anne babalara karşı tutumun niteliği, çocukların kendi başına bırakılamayacağı, köle ve ağa ilişkisinin çizgileri, tarımcılık ve ticaretle ilgili yasalar, kilisenin konumu, hayvanlarla ilgili maddelerin bulunması bu

toplumun sosyal mühendislik yapısını gözler önüne sermektedir. Ayrıca hukuki bir mecmua aynı zamanda geçmişten günümüze bir halkın dil hazinesini de taşımaktadır. Bir kanun derlemesi siyaset, sosyoloji, teoloji, ekonomi ve dilcilik bilimine malzeme olacak nitelikte ise bu, onun ne derece önemli olduğunu da göstermektedir.

Töre Bitigi (Wroslaw nüshası), 124 madde ve 94 ek maddeden oluşan bir kanun kitabıdır. Bu açıdan eserin zengin bir hukuk belgesi olduğu ve XVI. yüzyıla ait Türkçe hukuk dilini yansıtan ve günümüze ulaştıran değerli bir hazine niteliği taşımaktadır. Eser incelendiğinde, dönemin Kıpçak toplumun halk dilinden aldığı sözcüklerle anlaşılır hukuk terimlerinin türetilmesi konusunda da çok zengindir. Töre Bitigi, zengin terminolojisi ile günümüzde, öz Türkçe hukuk dilinin oluşturulmasında kılavuzluk edebilecek bir eserdir. Örneğin, suç ve suçluluk kategorisini anlatmak için “*artıxsı/artıksı, artıxsılıx/artıksılık, eğri, eğrilik, yaman, yamanlık, iş, isi iş (bariz suç) xısxa/kısa, kanlı/kanlık iş (cinayet suçu), ağır iş (ağır ceza suçu), yaman, yaman iş, yanılmak, yaman yanılmak (ağır ceza suçu), ulu yanılmak, yazık ve suç* gibi terimleri kullanılmıştır. Eserin metninde bu terimler suçların derecesine göre doğru bir şekilde kullanılmamışsa da günümüzde bu terimler, suçları derecelendirmek açısından ve diğer hukuk dallarının terminolojisinin oluşturulmasında örnek olabilir düşüncesindeyim.

3. BÖLÜM

TERİMLER

3.1. GENEL HUKUK

Hukuk: Arapça/حقوق, toplumlara düzen veren ve devletin hâkim ve yaptırma gücünü tayin eden kanunların mecmuudur. Hukuk bireyler arasındaki ilişkileri yöneten ve düzenleyen bir dizi kural ve kanunlar düzenlemesidir. Ayrıca hukuk toplulukları tanzim eden şahısların arasındaki alakaları düzenleyen, toplumsal yaşamın emniyet ve güvenliğini temin eden, gerek duyulduğunda adaleti sağlayan, devletin gücü ile himaye altına ve devletçe garanti edilen ilke ve kuralları toplusudur (GTS 2021: Akıntürk 2002-3).

Hukuk, Çelişen çıkarların mutabakatı ile toplumun düzenini koruyarak gelişimini temin eden toplumsal bir yönetim müessesesidir. Başka bir ifadeyle hukuk, toplum ve toplumdaki bireylerin ilişkilerini denetleyen ve toplumun tekâmül ve gelişim sürecinin bir parçasıdır. Yani hukuk toplumun bütünleşmesini sağlayan işlevi içeren sosyolojik araçtır. Amerikalı hukuk sosyologu ve Amerika Ticaret kanunun babası Kari N. Levellyn hukuktan «toplumun topluluk düzenini sağlayan ve sürdüren iş» olarak bahseder ve hukuk sosyolojisinin kurucusu Eugen Ehrlich de «hukuk her şeyden önce teşkilatlanma demektir» söylemiştir (Rehbinder-Gürkan 1971:455).

Hukuk biliminin içinde şu disiplinler incelenmektedir; hukuk dogmatığı, hukuk tarihi, hukuk siyaseti, hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi, adli tıp, adli psikoloji (Bilge 2007: 28-29).

Bilimsel yöntemle tespit edilerek araştırılan ve düzenli şekilde açıklanan sistem pozitif hukuktur. Klasik hukuk bilimi, belli bir toplum ve belli zaman kesiğinde yürürlükte olan gelenek ve tüm kanun kuralların içeriğini, mantıksal çerçevede tasnif ederek düzenli hale getirmeğe çalışır (Kalabalık 2018: 62).

3.1.1. Genel Hukuk Terimleri

3.1.1.1. Adalet, Doğruluk ve Güvenlikle İlgili Terimler

ağırlık: Kanunsuzluk, haksızlık, zulüm, kıyğı.

“Anîñ üçün ki bizim kristân töresi körgüziyir barça néméni tapkannı haytarma, kimniñ de bolsa édi, **ağırlıh étmiyin**. igi turuptur bu yérge, muni hoyup, tanıhlatkay honşusuna da halaga ya şeherge, ki özgeniñ tuvarı hatınadır (125/20).”

“Töre bile könüsün aytkandır, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki sağıngıy édi törçiniñ aytkanından, voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikulraniñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik éttiler ya **ağırlıh étiyirler**, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge dügül (323/31).”

“Éger ki kimésege érméni yarğusunda **ağırlıh** (haksızlık) **körünse**, ki kéndiniñ ağırlılına köre çahırgay biyik yarğuga, korol'ga anıñ biylikine, na ol kişige bérilmeh kérek bu türlü. Éger korol' korunada (mérkez) bolsa, 3 kéz 3-er hafta, rok (süre) bérmeş kérek (331/02).”

aman: < Ar. امان. Emniyet, güven.

“Né bir k'risdân künni yihkünnüñ (kilise günü, Pazar) biri birine baş hoşmagay (kavga etmez) albo oç alga. Her biri **émin aman** bolgay, tögey alğıšta Téñriniñ, yérniñ-köknüñ hanına şükür bergeyler yihkünni (kilise günü, Pazar), (253/04).”

artar: < Er? Արդար. Dürüst, doğru, adil, adaletli, günahsız, (Bu söz Arapçadaki fazl فضل ve fazla فضلة sözleri gibi aynı dil mantığıyla türetilmiş, fazl “üstünlük”, fazla ise “kötülük”. Artar “doğru dürüst, adil, düzgün” ve artıhsı ise “hata, fazlalık, aşırılık, suç” anlamlarındadır).

“Ne türlü Soğomon 2 hatunnuñ ési bile térgép taptı yarğusun, ol türlü Taniél markaré (peygamber) és bile Taniél markare (peygamber) és bile açtı Şuşannıñ 2 hartniñ yarğusun. Da K'risdos 2-inçi kélgeni oñ yanındaki alani **artarlarga** aytsar: “kéliñiz Atamdan alğışlanganlar.” (215/03).”

artarlık: < Er? արդար, արդար + Türk. +lık: Dürüstlük, doğruluk, adillik, adaletlilik, günahsızlık, suçsuzluk. (Bu söz Arapçadaki fazl فضل ve fazla فضلة sözleri gibi aynı dil mantığıyla türetilmiş, fazl “üstünlük”, fazla ise “kötülük”. Artar “doğru dürüst, adil, düzgün” ve artıhsı ise “hata, fazlalık, aşırılık, suç” anlamlarındadır).

“Dağı da aruvluh bile tirilmek **artarlıhtır**, bu da törede bolmah kérek. Bu türlü manilerni (masalları) bérlih uslularga, ki tanıgaylar, ki néçe türlü yahşılıh bar munda hawsar (uygun) barça adememilerge, ki talaşnı, öpkeni kötürür da éminlikni da yahşılıhni tohtatır ademiler arasın (028/07).”

égri (III): Doğru olmayan, haksız, adaletsiz, kanunsuzluk, haksızlık.

“6-ınçı, ki törede prezmuşénadan (mecburiyetten) antaka tüşer, da Biyimiz K'risdos tiyer ant içmehni, kler kler, ki biz könü k'risdânlıkte tirilgiybiz, ki könü könü bile bolgay, **égri égri** bolgay (209/13).”

“Da yarğuçı bolmagay bir yartın işitkey, könnünüñ ya **égriniñ**, giléyin (şikâyetini, beyanını) angınca, ki yüz-de-yüz éksi de turmıyın. Da gilei knüsün térgegey (inceler), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey könlükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh biletohtalgandır (karara bağlanır) barça iş (dava), (217/06).”

émin: < Ar. امين. Sakin, huzur, güven, güvenilir.

“Né bir k'risdân künni yıhkünnüñ (kilise günü, Pazar) biri birine baş hoşmagay (kavga etmez) albo oç alga. Her biri **émin aman** bolgay, tögey alğısta Téñriniñ, yérniñ-köknüñ hanına şükür bergeyler yıhkünni (kilise günü, Pazar), (253/04).”

“Éger kimése de yaman iş hılınsa (suç işlese) da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişler bile, 3 kişi bile belgili, **émin** (güvenilir), anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre (123/16).”

“Ahırı törege da könlükke yatıptır, éger kimése érménini öldürse, başı üçün tölemeh kérek 365 fli (Flori, altın sikke), da muniñkibik sebep üçün ohşatıptırbiz ésliler bile, ne türlü ki ademide 365 boğum (uzuv) bar, boüum bar, da alay oh yılda 365 kündür, anın üçün muniñkibik iti boyruh hoyuptırlar törede, ki adam öldürmeh bolmagay, ki bolgay iti horhu, tartınmahlıh anıñkibik işten, ki her zaman biri horhusuz da **émin** tirilgey (322/21).”

éminlik: < Ar. امين + Türk. +lik: Güvenirlik, emniyet, sakinlik, huzur, istikrar.

“Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harhçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (tecavüzcü), **éminlik** üçün barçasının başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ (293/12).”

könü (I): Adaletli, adil.

“Ne türlü ki Téñri ayttı, ki yüz köрмаñiz (adam kayırmayın), yohsa **könü yarğu** étiñiz (215/42).”

“Evelgi u **könü** Yarğuçu Téñridir (213/03).”

könü (II): Doğru, dürüst, haklı.

“Altıncı, ki törede prézmuşénadan **antka tüşer**, da Biyimiz K'ridos tıyar ant içmekni, kler, ki biz **könü** k'risdânlıkte tirilgey biz, ki **könü** **könü** bolgay, égri bolgay (021/03).”

“... töre anı körgüüzmeştir, ki anıñkibik iş ant bile ayrılgay, yohsa éki yartın igi **könü tanıhlar** hoygaylar, ki kimge inanma bolgay (135/01).”

“Da ol, ki aytır 2 da üç tanıh bolmah kérek, ohşar güneşke da ayga, ki kökte **könü** tanıhlardır Tégriniñ (220/12).”

könü ét-: Doğru göstermek, haklı çıkarmak, aklamak.

“... kelese (istese) yarǵunu **könü étmege**, vahtında unutup yanılırbiz, andan sonra, poşman bolup, saǵışka tüşerbiz: alay mıdır, yohése alay düǵül?anıñ üçün ki bu türlü hıynlı (külfetli) saǵış bolmaga, anın üçün yazıp hoyduh Töre bitikini (023/21).”

“Anın üçün kérektir, ki, yüz körmeyin, Téñriniñ yarǵusun **könü étkey** da Téñriniñ alına açıl yüzli bolgay (214/18).”

könü étüçi: Dürüstçe yapan, doğru yapan, kurallara uygun yapan.

“Bézirganlar (tüccarlar) da Kabitçiler **könü etüçi** bézirgânlıkların kéndileriniñ alay téprenmeh kérektirler da borçludırlar, né türlü hanlıh oltuǵuç né kéndileriniñ alay téprenmeh kérektirler borçludurlar, hanlıh oltuǵuç (hanlık makamı) né türlü ki taptı da hoydı kéndinden, alay kermende (şehirde), néçik kermençihlerde, barça yollarda (147/32).”

könü tanıh: Adil şahit, adil tanık, doğru tanık.

“Anıñ üçün bolmas yarǵuçu inanmaga, tanıhlar kélmiyin; da yarǵuga kélgenlerniñ, haysı ki zahoccadır (davalıdır), **könü tanıhlar** bile tıylır (susturulur, mahkûm edilir), (038/14).”

“... töre anı körgüzmeştir, ki anıñkibik iş ant bile ayrılgay (karara bağlanır), yohése 2 yartın igi **könü tanıhlar** hoygaylar, ki kimge inanma bolgay, haysı yartın artıh tanıh bolgay, ki tanıhlıh bergeyler köñüsün (302/20).”

könü töre: Adaletli kanun.

“Zéra köpleri bardır, ki mahtarlar özge dayfanıñ törelerni, ki **könü töreleri** bar (018/21).”

“Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile uyaltkay (mahcup eder), kéndiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay, da tüşer ölümlü yazıhka (suça), Éski Töre (Eski Ahit) bile Yeñi **könü Töre** (Yeni Ahit) aytıyır (097/08).”

könü töre ét-: Adil yargılama, adaletli muhakeme etmek.

“5-inçi, ki bu zamanda Ari Can (Kutsal Ruh) izyavit (tecelli) étmes, néçik Soğomon u Taniél vahtına, ya néçik Gorint'os kermenine (kentine), ya özge uluslarda, ki könü töre éterler édi (22/06).”

könü yarğu: Adil muhakeme, adaletli yargı.

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskopos), vartabédler (din hocalar, vaizler), k'ahanalar (papazlar), biyeler (beyler, yöneticiler), baş kéthoyalar, ki yüz körüp (torpil yapıp), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler. Anın üçün köpten az yazıp hoyduh Töre bitikinde, ki bolgay öğüt (ceza) da **toğruluh** (adalet) anıñkibiklerge (207/36).”

könü yarğu ét-: Adil muhakeme etmek, adaletli yargılamak.

“ol türlü xaytıp K'risdos övretti mané bile égri yarğuçı üçün, ki tügel **könü yarğu étmes** édi, barça kimse ademilerden ési kéndine yarğuçudur, canına, u ténine, u 5 séziklikine, da aruvluxta saxlagay kendini (030/08).”

“Né türlü ki Téñri ayttı, ki yüz körmeñiz (torpil yapmayın), yohsa **könü yarğu étiñiz**. Éger ki könülük bolmasa, köp adam esi (aklı, bilinci) bile, yazıhka tüşer, da bu işten özge milletniñ yarğusuna barırlar (215/42).”

könü yarğuçu: Adil hâkim, adil yargıç.

“Évelgi u **könü (adil, adaletli) yarğuçu** Téñridir, ne türlü buyurur markare (peygamber) Tawit, ki yarğu éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına), (028/25).”

“Néçik ki bir péşekâr (zanaatçı), tügel péşesin (mesleğini) bilmegey, bolmas ustalıh étme, neçe artıh dağın bilüçi kérek yarğuçılarga haysı ki Téñrige yaraşır (layıktır). Zéra yarğu yarmah Téñriniñdir, oldur **könü yarğuçı**, da dünyâ yarğuçıları Téñrige ohşaştır (215/16).”

könülük: Doğruluk, adalet.

“Munuñki yaman sağıştan (düşünceden, niyetten) 2 türlü yamanlıh toğar: 1, ya sağışlar édi, ki töreni hoygan éssiz (akılsız, şuursuz) édi, 2, ya klemes édi, ki **könülük** bolgay édi (204/43).”

*“Haysı tanıklıh **könülük** bile bérilgen bolgay, klegey, ayb bérıp (karalayıp, iftira edip), tanıklıhını keri urmaga klep, ki **könülüknü** baskay, ol çahta bu türlü işniñ (davanın) üstüne tohtamah (karara vermek). Könü tanıklıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıharnı (254/02, 254/03).”*

toğru: Adaletli, adil.

*“Néçik törege kélgenlerge 2 ya 3 tanıh kérekdir, ol türlü yarğuçılarga, anıñ üçün ki töre **toğru** bolur tohtalgan ademiler bile (034/04).”*

*“Tıyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uyar), da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı (karakteri) bile pahil (kötü niyetli, kıskanç) bolmagay barça vahtta artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da sağıslamagaylar, ki pahillikten (hainlikten, kötü niyetten) ya öçeşmehten (öfkelenmekten) **toğru** bolmadı yarğu (217/36).”*

toğruluk: Dürüstlük, adalet.

“Anın üçün köpten az yazıp hoyduh Töre bitikinde, ki bolgay öğüt (ceza) u toğruluh anñkibiklerge (023/17).”

toğruluh: Dürüstlük, adalet.

*“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskopos), vartabédler (din hocalar, vaizler), k'ahanalar (papazlar), biyler (beyler, yöneticiler), baş kéthoyalar, ki yüz körüp (torpil yapıp), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu éгри éterler. Anın üçün köpten az yazıp hoyduh Töre bitikinde, ki bolgay öğüt (ceza) da **toğruluh** (adalet) anñkibiklerge (207/36).”*

Téñriniñ yarğusu (I): Tanrının hükmü, ilahi hüküm, ilahi adalet.

*“Anın üçün kérekdir, ki, yüz körmeyin (torpil yapmadan), **Téñriniñ yarğusun** könü étkey da Téñriniñ alına açıl yüzli bolgay (215/18).”*

Yorum:

Genel Hukuk Terimleri başlığında Adalet, Doğruluk ve Güvenlik ile ilgili terimler ele alınmıştır. Toplam **20** adet hukuk terimi yer almaktadır. Bu terimlerden **12**'si ték kelimeden oluşmaktadır. **8** adet terim ise birleşik kelimeden oluşmaktadır. **12** ték kelimeden oluşmuş terimin **7**'si Türkçe, **3**'ü Arapça, **2**'si Ermenice? (artar ve artarlık terimi)'dir. **12** terim de ad soylu sözcüktür. **8** adet birleşik terimin hepsi Türkçe kökenlidir. **6**'sı ad-ad birleşiminden; **2**'si ise ad-eylem birleşiminden oluşmaktadır.

3.2. KAMU HUKUKU

Devletin ortaya çıkışını, gelişimini, hukuki keyfiyet ve kemiyetini, işlev ve görevlerini, toplumun bireyleri ile ilişkilerini, genel kapsam alanında inceleyen hukuk dalı amme veya kamu hukuku bilim dalıdır (Zabunoğlu 1973: 33; Özyörük 1959: 35).

Kamu hukuku, kamunun hâkim gücünü elinde tutan devlet ve tebaaları arasında olan ilişkileri tanzim eder. Bu ilişkide devlet hâkim konumda olduğu için yaptırım gücünü de elinde bulundurmaktadır (Erdoğan 2017: 187).

Devletin hâkimiyet hakkını elinde bulundurarak tanzim edilen ve devletin otoritesini sağlayan hukuk bilimi alanıdır (Andaç 2008: 34).

3.2.1. Kamu Hukuk Terimleri (Anayasa)

3.2.1.1. Anayasa Hukuku

Kamu hukuku yedi alt daldan oluşmaktadır. Anayasa hukuk da bu yedi daldan biridir. Kamu hukukunu oluşturan dallar şunlardır:

1. Anayasa hukuku
2. İdare hukuku
3. Ceza hukuku
4. Vergi hukuku
5. Devletler genel hukuku
6. Yargılama hukuku
7. İcra iflas hukuku

Devletin yasama, yürütme ve yargılama erkleri ve diğer temel kurumlarının işleyişini ve devletin kurumları arasındaki ilişkileri ve vatandaşların hak ve temel özgürlüklerini devlet karşısında tanzim eden, hukuki ilkeleri inceleyen bilim dalı anayasa hukukudur (Gözler 2018: 8).

Şüphesiz buna ilave edilmesi gereken bir iki nokta daha mevcuttur. Birincisi anayasa hukuku bunun yanında devletin yapısını, hükümet şeklini ve hatta temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimini de incelemektedir (Selçuk 2010: 18).

Ayrıca anayasa hukuku devletin yapısı, yönetim biçimi, temel hak ve hürriyetlerin çerçevesini tespit edip araştırır (Selçuk 2010: 18).

3.2.1.2. Anayasa Hukuk Terimleri

3.2.1.2.1. Devletin Yapısı

Gregoryen Kıpçaklarında devletin yapısına bakıldığında devletin başında “Han, kral, beyler, prensler, prensesler, kraliçeler” yer almaktadır. “Ulu beyler, küçük beyler, meclis beyleri, şehzadeler” yine yönetimde yer alan unsurlardandır. Hanın yargı, para basma, savaş gibi yetkileri vardır.

Gregoryen Kıpçak inanç sistemine göre ülkenin yöneticileri, “Han” adını Tanrının adından almışlardır. “*Da bélgilidir, ki köktegi han éyemiz Téñridir, a bu dünyânıñ hanları Téñriniñ atın kötürüptürler, yohsa tügüller alay könü (adil), néçik Téñri. Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler bériniptirler (tabidirler, tebaa olmuşlar) ulusları bile da özge biyliklerden harac alırlar*” (Garkavets 2003: 56). Bu yönetim sisteminde hanlık makamı miras yolu ile başkalarına devredilebilirdi. Han, meşru evliliklerden olan çocukları arasından en layık olanını, hanlık makamına atamakla yükümlü idi. Ama hanın kardeşleri varsa han, hanlık makamını çocuklarına değil, öncelikle kardeşlerine devretmekle mükellefti.

Hanlık makamına atanma önceliği erkek çocuklara özgü idi, ancak hanın erkek evladı yok ise hanlık makamı ve ülkenin yönetimi kız çocuklara devredilirdi. Hanın, hanlık tahtına oturmuş olan kız çocuğu, evlendikten sonra taç ve tahtı kocasına devretmekle yükümlü idi. Bu kural hanın torunlarını da kapsamaktaydı. Yani, hanın erkek çocuklarının çocukları hanlık makamına oturmak için öncelik hakkına sahipti.

“*Éger ki ölse han, ér oğlanlarınıñ ér oğlanlar bolgay da hızlarınıñ da ér oğlanlar bolgay, tiyesidir, ki ér oğlanlarınıñ ér oğlanları tutkay hanlıhnı, tiyesi tügüldür, hızlarınıñ ér oğlanları tutkay, anıñ üçün ki hızınıñ oğlanların yat sağışlanır oğlanları*” (Garkavets 2003:57).

Töreye göre han, evli olmayan kızlarına da yönetmeleri için ülke ve ulus vermekle yükümlü idi. Ayrıca han, vasiyet yolu ile de yönetimi devredebilirdi. Han, yaşadığı sürece vasiyetini istediği gibi değiştirebilirdi. Hanın baba soyundan çocukları veya başka

veresei olmazsa hanlık makamını yabancı bir kimseye de devretme yetkisine sahipti. Hanın, hanlık makamına oturması, hanlık makamının meşrulaştırılması piskoposun (*hayrabéd*) onay ve yetki vermesi ile töreye uygun sayılırdı.

Şehir ve kalelerin yapılması; kale ve şehirlerde vergilerin tayini, para bastırmak hanın diğer yetkilerindendi. Şehzadeler, hanın izni olmadan para bastıramazlardı. Gizlice ve yasadışı para bastıranlar kollarının kesilmesi ile cezalandırılırlardı.

“*Éger ki kimése yaşırın (gizlice) ahça (Akçe) ya fli (Flori, altın ve gümüş sikke para birimi) hahkay (bassa) da anı sézgeyler (kanıtlasalar), anıñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler yañılgannıñ (suçlunun)*” (Garkavets 2003:148).

Törenin hükmüne göre köprü, kervansaray ve huzur evlerinin yaptırılması da hanın yetkileri çerçevesinde idi.

Ulu beyler, hanın izni olmadan hanlık kıyafetleri giyme hakkına sahip değillerdi. Hanın yemek masasına oturma hakkı yalnız piskoposa özeldi. Bu hakkın uygulanması, hanın davetine dayalı bir kuraldı. Eğer han, kendi sarayında bulunuyor ise hanlık yetkisi kendinde idi, han, sarayını terk ettiğinde ise hanlık yetkisini piskoposa bırakırdı. Töreye göre kraliçelik makamı hanın resmî nikâhlı eşleri veya eşi olması durumunda meşru olurdu. Hanın tüm talimat ve hükümleri töreye uygun olmalıydı. Han dinsizlere karşı ordu sevk ederse kaleyi kuşattıktan sonra kaleye elçi göndererek, onların teslim olmasını talep ederdi. Teslim olmadıkları takdirde, direnenleri kılıçtan geçirip kalanları vergiye bağlardı. Eğer teslim oldularsa sıradan halkı vergiye tabi tutup yöneticileri vergiden muaf tutup, kale-kentin yerleşkesine zarar verilmezdi. Kaleyi teslim eden kişi idam edilip oğlu, kızı ve mal varlığı hanlığa aktarılırdı (Garkavets 2003:59-60).

Han herhangi bir düşmana karşı ordu sevk edip galip gelirse, elde edilen ganimetlerden altın, gümüş vb. hanlığa verilir, hanlığa verilen altınların onda biri de kiliselere bağışlanırdı. Yağma ve talanın yarısı da hanlığa teslim edilmeli idi. Yağma ve talanın diğer yarısı ise ordunun payına aktarılırdı. Askerî harekâtın başında bizzat han yer almıyorsa ve ordu ulu beylerin kendi silah ve teçhizatları ile savaşa giderse, yine de ganimet olarak ele geçirilen altın, gümüş vb. hanlığın payı sayılırdı. Yağma ve talanın onda biri hanlığa teslim edilir, %50’si ise kiliselere verilirdi. Herhangi bir asker savaşta esir ele geçirirse giysileri ve askerî teçhizatı da kendisinin payı olurdu, zırhı ise askerin beyine verilirdi. Yağma ve talanda ele geçirilen bakır ve demir eşyalar, ordunun payına

düşmekteydi. Değerli giysiler ve aletler beylere verilir, beyaz kıyafet ve ketenler ise orduya teslim edilirdi.

İdam cezası olan suçların yargılanması hanın yetkisinde idi. Diğer davalara ise han, başkalarını görevlendirirdi. Ulu beyler hanın izni olmadan idam mahkûmlarını cezalandıramazlardı. Hırsızların yargılanması ise ulu beylerin yetkisinde idi. Ulu beylerin izni olmadan küçük beyler hırsızları yargılayamazlardı.

Hanlarla beyler, hanlığa tabi olan tüm ülkeler, milletler ve tebaalardan vergiyi adaletle almalı idiler. İnanca göre tanrı hanlara yücelik bahşetmiş olduğu için onlar da kendi halklarını koruyup kollamalıydı. Han herhangi bir beyine toprak verir, bey de o toprak üzerinde kale yaparsa, o kale ve toprak sonsuza kadar onun mülkü sayılmalı idi. O bey, hana karşı büyük kabahat işlemezse, o kale ondan alınamazdı. Beyin ölümünden sonra da hanın emri üzerine beyin çocuklarına miras bırakılırdı. Ulu beylere de küçük beylere arazi ve toprak verdiklerinde aynı kurala tabi tutulur, iftira ve itham durumunda da onlardan geri alınamazdı. Yeni yapılan yerleşim yerlerinden inşaat bitinceye kadar vergi alınmazdı. Gregoryen Kıpçaklar da Polonya krallığına bağlı olduklarından genel yasalara tabi tutulur ve kendi aralarındaki güncel sorunlarını ve hukuki işlerini kendi kanunları ve kendi mahkemelerince çözerlerdi. “*Belgili éterbiz bilmeğe бүгүнгилерге da kélgenlerge bilmege, néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge bérinlerge (tabi olanlara) ol priviléalrniñ (imtiyazların, haklarının) tibine da kéndiniñ töreleri bile érméniñ, haysı ki ilgerilerimiz bizim alarga berkitip (tasvip edip, pekiştirip) ediler, habul kördüh, da tuttuh, da sahladıh*”. (Garkavets 2003:75).

Polonya kralı ve meclisi Gregoryen Kıpçaklarının Polonya meclisine sundukları kanunların bazı maddelerini değiştirip onaylandıktan sonra yürürlüğe koymuşlardır.

“*Da berildi Pétrrikovda seymde (meclisde) barçası bile şapatkün (cumartesi), yovuh yihkünnüñ (pazargününün) alına Adinahasniñ Paragéndanına. K'risdosnuñ toğganından 1519 yılına hanlıhımızniñ 13-ünçi yılına, érméniler tvısna 969-da. Berildi töreler Zigmunt handan* (Garkavets 2003:164).” Elimizde olan belgelerde Polonya Meclisi **Seym** veya **Kéñeş** olarak kaydedilmiştir. **Seym** sözcüğü, metinde yalnız bir kere geçmektedir. Meclis beylerine karşı işlenen suçlar da hana karşı işlenen suçlar gibi cezalandırılmaktaydı.

14 Kapitula. Kimése yaman aytkay hannıñ artından, olturğuçuna albo haysı kéñeş biyine (Garkavets 2003:91).

“Éger ki kimse teliliki bile kéndiniñ yaman ayt kay hannıñ artından da kéñeşine hanlıhniñ, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey, anı etken da anıñkibik yaman söz ayt kan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k’ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil, sıradan vatandaş) ése, anıñkibik yaman ayt mah için bol gay yarğ u, da ol yarğ unı étkey ahp aş (piskopos) ya vartabedler (keşişler), anıñ için ki **korol’nuñ olturğ uçu** (makamı) **algışlıdır** (kutsaldır, meşrudur) da hanlıhınıñ boyu (vücu du) ağırlar (kutsar, meşru yap ar) yér gesin (makamını) *Teñriniñ küçi*” (Garkavets 2003:265).”

Vergi kanunu ve verginin miktarının da tayini han ve meclisin yetkilerindendi.

“Yasah, né tamğ a bolmas hoyulmaga özge kimseden, ték hanlaran da kéñeşinden.” (Garkavets 2003:315).

3.2.1.2.2. Han, Kral, Beyler, Prensler, Prensesler, Kraliçeler

korol’: < Ukr, Leh. *король*, *krol*. Kral, padişah.

“14 Kapitula. Yaman aytuçılar için köz artından korol’nuñ olturğ uçına ya kéñeş biylerge (068/05).”

“Oğulları alarnıñ, kimler ki artıhsılıh éter (suç işlerler) **korol’nuñ olturğ uçına** (padişahlık makamına) harşı da İşi (hükmü) Barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni (malı) tas (kayıp) éterler, anıñ için bu yañılmahka (suça) köre barça tirliki hanlıhka halır (259/09).”

knâz: < Ukr, Leh. *князь*, *княжий*, *kniaz*. Prens, şehzade, bey.

“Haçan töreleri da da tohtatmahları (talimatlar, kanunları) korol’larnıñ da **knâzlarnıñ** (padişahların), alay, néçik özge işler (hükümler) ölümlü (idam), ne 1 kéz alay kéñeşli (mantıklı) da uslu tohtalğan (istikrarlı) bol gay (251/05).”

han (II): Han, kral, imparator.

“Da belgilidir, ki **köktegi han** Éyemiz Téñridir, a bu **dünyâniñ hanları** Téñriniñ atın kötürüptürler, yohsa tügüller alay könü, néçik Téñri (056/22, 056/24).”

“Bolur, ki yoluhur yarğ u yarmaga **hanlarga** u ulu biylerge (032/06).”

“A 2-inçi, añar ohş aş tüzdük törelerin **hanlarnıñ**, ulu biylerniñ da barça dünyâ ademilerniñ (056/19).”

*“A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun béríp ta, lucun (kefare) tartkay. Bu türlü töreni **han** étkey, a özge törelerni yarğuçılarga sımırlagay (görev verir), (239/32).”*

hanlıh (II): Han olma durumu, hanın yönetimi, hanlık makamı, hanın yönetimindeki ülke.

*“... bir Téñri tapunurbiz, bir tarbiyatta, u bir téñrilikte, da bir **hanlıhta** (052/31).”*

*“Da néçe ki hannıñ hardaşları bardır, bolmastır oğlanların olturğuzmaga **hanlıhka**, ték hardaşları tügense, andan sonra oğlanları tutkay **hanlıhı** (234/34, 234/35).”*

3.2.1.2.3. Ulu Beyler, Küçük Beyler, Meclis Beyleri, Şehzadeler

biy (II): Yönetici hâkim, bey, han, hana tabi olan yönetici.

*“Men olturğuzıyırmen töreni küçü bile **Biy Téñriniñ**, da küçi bile bizim korol'umuznuñ, da ménim küçüm (yetkim) bile, voytnuñ (savcının, hâkimin), da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki ménim hatıma oltururlar (083/05).”*

*“Haysı ulusta bar ése k'risdân hanı ya ulu **biy**, alar dünyâ yarğusun hayğurgaylar allarına könülük bile (032/09).”*

*“Bu könülük töreniñ, ki aytıldı, barçasına bolgay knâzatalarga u barça **biy-biyetke** (beylere). Haytıp, ki hannı hanlıhka olturğuzmaga kleseler, hayrabédniñ érkinden başha, u alğışından, u boyruhundan başha bolmagay (058/27).”*

*“Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zamanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar oğlan tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademilike teprenir, 20 yaşına zinawor (asker) bolur **biyler** éşikine, 25 yaşına k'ahana (keşiş) bolur (220/17).”*

biy-biyét: Beyler, beyin çoğulu, asiller, soylular, prensler.

*“Bu könülük töreniñ, ki aytıldı, barçasına bolgay knâzatalarga (prensler) u barça **biy-biyetke** (beylere). Haytıp, ki hannı hanlıhka olturğuzmaga kleseler, hayrabédniñ érkinden başha, u alğışından, u boyruhundan başha bolmagay (058/27).”*

*“Dağı da artıhsı u hörmetli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh, hutharuçu bizni yamanlıhtan (günahtan, suçtan) da yahşı yolga keltirüçi vartabédlihtir, ilgeri hörmette bolgaylar hannıñ terbasına (sarayına) da barça **biy-biyet** arasında, anıñ üçün ki barçasınıñ kérekli atasıdır da canlarınıñ hakimidir (242/20).”*

kiçi biy: Makamca han, padişah ve ulu beylerden aşağı rütbede olan bey, küçük dük, küçük prens.

*“Ulu biyeler ölümlülerni tas étmegeyler hannıñ boyruhundan başha, évet ki oğrularnıñ yarğusun étkey ulu biy, da **kiçi biyeler** ulu biylerniñ érkinden başha oğrunuñ yarğusun étmegey (061/35).”*

*“Bu türlü bolgay, ulu biyelerden **kiçi biylerge** néme yér bérseles, alay oh **kiçi biyelerden** salaçılarga (çiftçilere, köylülere) bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarının bolgay (243/03, 243/04).”*

ulu biy: 1. Han, kral 2. Makamca handan aşağı rütbede olan bey.

*“Anıñ üçün mén, Zigmunt, Téñriniñ sövükü bile korol’ Pol’skanıñ, da **ulu biy** (Litvaniñ, dağın da özge uluslarınñ-Krakovnuñ, Sudémirniñ, Sérazniñ, Kuyavniñ, Lénçitsaniñ, Orusnuñ, Prusnuñ, Xilméntskiy, élbéntskiy, Pomorskiy, dağın arı biy da dédiç (75/05).”*

ulu biy (II): Makamca handan aşağı rütbede olan bey.

*“**Ulu biyeler** ölümlülerni tas (idama) étmegeyler hannıñ boyruhundan başha, évet ki oğrularnıñ yarğusun étkey ulu biy, da kiçi biyeler ulu biylerniñ érkinden başha oğrunuñ yarğusun étmegey (061/35).”*

*“Da çérüv yarağların bérgeyler halalarga, haysın ki **ulu biyeler** tutar (241/03).”*

*“Dağı da **ulu biylerniñ** yohtur boyruhu (yetkisi) u érki **hanlıh tonlar kiymege** hannıñ boyruhundan başha (059/07).”*

*“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler, k’ahanalar, ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar (seçildi) hartlar, uslu yarğuçular. Bolur, ki yoluhur **yarğu yarmaga** hanlarga u **ulu biylerge** (215/23).”*

biçe: Hanım, bayan, prenses, kraliçe (**biy+eçe**, hanım ağa).

*“... ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun, ya **biçe** huluhçısın (143/26).”*

bike: Hanım, bayan, prenses, kraliçe.

*“... ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun, ya **bike** huluhçısın (310/11).”*

biylik: İktidar, egemenlik, hâkimiyet, yönetim, hanlığa bağlı yönetimler.

“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkiy édi, ki sağıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ aytkanından, voyttan (savcıdan, hâkimden) ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ da yoluhkan işlerde sağıngay (şüphelenir), ki égirlik (haksızlık) éttiler ya ağırlıh etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge düğül. korol' anıñ **biyliki** yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay da ayırgay anıñ **biyliki** (158/26).”

“Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler beriniptirler (tabidirler) ulusları bile da özge **biyliklerden** harac alırlar (234/28).”

“Anıñ üçün töre buyurdu, ki her biri kendi éрки (iradesini) tygay (engeller) da ésine tutkay hannıñ arzani (hak edilmiş) **biylikin** (265/27). “

“A éger korol anıñ **biyliki** korunada (merkezde) bolmasa, bérmeş kérek añar, 3 kéz 9-ar hafta (330/05).”

knâjata: < Ukr. Княжата. Prens, şehzade.

“Éger hızı bolsa hanıñ, **knajatalarga** bérgey kéndiniñ ülüşü bile (234/36).”

knâja: < Ukr, Leh. князь, княжий. Prens, şehzade (tigin).

“Dağı da töre körgüziyir ölçüngen işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulganniñ **knâjalarınıñ**, haysı bu boyruhlarnı ayılğan hoyupturlar, her biri sahlamah da gıvaltın (baskıdan) başha tutmah kérek, néçik hoca, alay miskin, anı bir bézirgân harşı bolmagay ayılğan işlerge, kénsi érki bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü ayılğan hoyuluptur (314/35).”

knâjata: < Ukr. Княжата. Prens, şehzade, büyük dük.

“Da barça érmenige érki bardır töreden hanga almag (hanlık makamına temyiz başvurusu yapmak), alay hocaga, néçik miskinge, anıñ üçün ki érmeniler **knâjatalardan** ötleş, yohsa kermenlilerden (şehirli) ötleş tigül priviléuvanıydırlar (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh priviléuvanıydırlar korol'nuñ olturğuçundan (makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri (yüksek) törege kéndileriniñ privileaları yanına beringendirler (tabidirler), (323/36).”

“Dağı da érki bar hannıñ flu (flori, para) ahça hahtırmaga töre bile. A **knâjatalarnıñ** yohtur érki hahtırmaga hannıñ érkiden başha ya buyruhundan başha (058/36).”

haniçe: Hanım sultan, imparatoriçe, melike, kraliçe (han + eçe).

*“Dağı da töre buyurmas k’risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı (yasal) bsag (nikâh) bile **haniçesi** (kraliçesi) bolgay, zéra töredir hayrabéd (piskopos) bile horanda (tahtta) turmaga (236/38).”*

3.2.1.2.4. Han Seçme ile İlgili Terimler

han tañla-: Han seçme, hanı atama.

*“Haytıp töre buyurur, hörmət haldırgay Andranig oğluna **han tanglama** ulusları bile. Alay oh tiyesidir çıhmagan (evlenmemiş) hızına uluslar bérmege, néçik ér oğluna (236/01).”*

hanlıhka olturğuz-: Hanlık makamına oturtmak, hanlık makamına atamak, hanlığa seçmek.

*“Bu könülük töreniñ, ki ayıldı, barçasına bolgayknâzatalarga u barça biy-biyetke (beylere). Haytıp, ki **hannı hanlıhka olturğuzmaga** kleseler, hayrabédniñ (piskoposun) érkinden başha, u alğışından, u boyruhundan başha bolmagay (058/28).”*

hanlımı tut-: hanlık makamını tutmak, hanlık makamına oturmak.

*“Éger ki ölse han, ér oğlanlarınıñ da ér oğlanlar bolgay, tiyesidir, ki ér **oğlanlarınıñ oğlanları tutkay hanlıhnı**, tiyesi dügüldür, hızlarınıñ ér oğlanları tutkay, anıñ üçün ki hızniñ oğlanlarınıñ yat sağışlanır (sayılır) **oğlanları** (057/14).”*

*“Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun olturğuzgay kéndinden soñra hanlıhka, yohése bahkay **han**, ki oğlanlarınıñ arasına haysı layıhtır, anı olturğuzgay, ki bolgay hanlıhnı tutmaga (235/31).”*

3.2.1.2.5. Hanın Yetkileri

3.2.1.2.5.1. Yargı Yetkisi

korolga apélovat ét-: < Ukr, Leh. король, *krol* + Türk. +ga + Lat, Ukr, Leh. + *Appello*, апелювати, апельовати, *apelowacappello* + Türk. +ét-: İtiraz etmek, temyize başvurmak.

*“Bir kimése ki **apélóvat étkey korol'ga** aniñ biylikine töreden, kérek töre alnına oblojit (ödeme) étkey (175/04).”*

korol'ga al-: < Ukr, Leh. король, *król* + Türk. +*ga al-*: Mahkemelerin hükmünden padişaha temyiz başvurusu yapmak, krala temyiz başvurusu yapma.

*“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélóvat étkey töreden, da soñra izdegey édi difterden minuta, anı odérjat étmege bolmas törege köre, haysı iş için ki **korol'ga aldı**, ahaysı iş için korol'ga alınmagan, difterden (sekreterlikten) minuta (belge) ayovlu (yasak) dügül, kim ki izdese (178/16).”*

*“Kim ki bu roklarnı (sürelerini) kéçirse da kéltirmese korol'dan kéndi işine boluş (destek), ol kişi kéndi işin tas (kayıp) éter ol işte ol sdupénde (aşama), haysı iş için, ki **korol'ga alıp édi** (167/25).”*

ulu töreni ét-: (Han) yüksek mahkemeyi yönetmek.

*“Éger k'risdân k'risdânı öldürse érki bile, han bahasın tölöv étkey hardaşlarına, da hanlıhka da curum (ceza) bérgey küçüne köre. A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun bérıp ta, lucun (kefare) tartkay. Bu **ulu töreni** (yüksek mahkemeyi) **han étkey**, a özge törelerni yarğuçılarga sımarlagay (görevlendirir). Ulu biyler ölümlülerni tas étmegeyler (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (061/30).”*

hanga al-: Mahkemelerin hükmünden hana temyiz başvurusu.

*“Da barça érmenige érk bardır töreden **hanga almaga** (hana temyiz başvurusu), alay hocaga, néçik miskinge (323/38).”*

yarğu yar-: Hüküm kesmek, muhakeme etmek.

“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler (peygamberler), k'ahanalar (keşişler), ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga hanlarga u ulu biylerge (215/23).”

3.2.1.2.5.2. Hanın Ülkede Yapılandırma Yetkileri ile İlgili Terimler

karvasara yap-: < Far. کاروانسرای, kervansaray + Türk+ **yap-:** Han, misafir evi.

“Aay ox töre xanga buyurur ulu rikalar üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da can övleri (236/27).”

kérmen olturğuz-: Şehir yapmak, yeni şehir inşa etmek.

“Éger kermen olturğuzsa ya xala yasasa, yasaxların da xoygay oxşaşı bile. Dağı da érki bar xanniñ fli sbg xaxtırmaga töre bile. A kn’zatalarnıñ yoxtur érki xaxtırmaga xanniñ érkinden başxa ya buyruxundan başxa (237/23).”

köprü yap-: Köprü inşa etmek.

Alay ox töre buyurur xanga ulu rékalar üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da can övleri (059/04).

hala yasasa: Kale inşa etmek.

“Éger kermen olturğuzsa (inşa etse) ya hala yasasa, yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı bile (237/22).”

3.2.1.2.5.3. Para Basmakla İlgili Terimler

ahça hahtır-: Akçe bastırmak, para bastırmak.

“Dağı da érki (yetkisi) bar hannıñ flu ahça hahtırmaga töre bile. A knâjatalarnıñ (prenslerin) yoxtur érki hahtırmaga hannıñ érkinden başha ya buyruhundan başha (058/35).”

sbg hahtır-: < Erm. (Kısaltma) սպիտակ, սպլ + Türk. +hahtır-: Para bastırmak (Ermenice de սպիտակ=sepidak, سپيدک Farsçada ise sepidek şeklinde Akça ve Akçe’nin çevirisidir).

“Éger kermen olturğuzsa ya hala yasasa (inşa etse), yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı bile. Dağı da érki bar hannıñ fli sbg hahtırmaga töre bile. A knâjatalarnıñ (prenslerin) yoxtur érki hahtırmaga hannıñ érkinden başha ya buyruhundan başha (237/23).”

3.2.1.2.5.4. Tahtın ve Hanlık Mülklerinin Verasetle Devredilmesi

3.2.1.2.5.4.1. Taç ve Taht

dérjavalarnın üleş-: < Ukr, Leh. держава, dzierzawa + Türk. +ların üleş-: Mal ve mülklerini paylaşmak, devlete ait mal varlığını paylaşmak.

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u hız bolgay alğışlı bısagdan, kéndiniñ hanlıh dérijavalarnın üleşkey oğlanlarına (235/29).”

tac bér-: < Far. تاج + Türk. +bér-: Tacını devretmek, tacını başkasına bırakmak, hanlık makamını devretmek.

“Éger ér oğul bolmasa da hız bolgay, **bérgey tacın** hızına, da ol érge bargay da **bérgey tacın** éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhını (mirasçılığını) **bérgey hızına** (057/37).”

hanlıhka olturğuz-: Hanlığa tayin etmek, hanlık makamına tayin etmek.

“Da néçe ki **hannıñ hardaşları** bardır, **bolmastır oğlanların olturğuzmaga hanlıhka**, ték hardaşın (057/02, 057/03, 057/04, 057/05).”

“Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun **olturğuzgay kéndinden soñra hanlıhka**, yohése bahkay han, ki oğlanlarınñ arasına haysı layıhtır, anı olturğuzgay, ki bolgay hanlıhını tutmaga (235/31).”

hanlıh tut-: Hanlık makamını tutmak, hanlık makamına oturmak.

“Éger ki ölse han, ér oğlanlarınıñ da ér oğlanlar bolgay, tiyesidir, ki ér **oğlanlarınñ oğlanları tutkay hanlıhını**, tiyesi düğöldür, hızlarınıñ ér oğlanları tutkay, anıñ üçün ki **hızınıñ oğlanlarınıñ yat sağışlanır** (sayılır) **oğlanları** (057/14, 057/15).”

3.2.1.2.5.5. Hanın Savaş Yetkisi ile İlgili Terimler

çérüv ét-: Askerî harekât yapmak, ordu sevk etmek.

“Éger yoluhsa k'risdân hanga, ki **çérüv étkey** dinsizler üstüne, néçik tiyesidir, haçan ki iti kötürseler biri biri üstüne, hoymagay hırmaga angınça, ki bilgey, né mahana (gerekçe) bile kélipler dinsizler üstüne (237/43).”

ulu çérüv: Büyük ordu, büyük Askerî harekât.

“Dağı da ayırbız ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki **yoluhsa hanga**, ki **ulu çérüv** bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda altın tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/37).”

olca üleş-: < Moğ. olca + Türk. +üleş-: (Han) savaş ganimeti paylaşmak.

“Dağı da ayırbız ohşaşın **olca-hanıñ üleşmekin** da talannıñ. Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne u, buzup da talap, haytkay, da ol talanda altın tapunsalar, hanlıh bolgay (062/01).”

talán: Yağma, ganimet, çapul.

“Jolnér uruşta kimséni holga alsa, ton-oprahi da sağıt-sabası aniñ bolgay, a gübesi biyiniñ bolgay, u **talanniñ** kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşaş néme çérüvniñ bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler (kumaşlar, yağmurluklar) u igi aletler biylerniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler çérüvçilerniñ bolgay (241/13).”

“Dağı da aytırbiz ohşaşın olcaniñ (ganimetin) üleşmehin da **talanniñ** (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv bile bargay duşmanniñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol **talanda** altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/38).”

“... a éger ulu biyler barsa çérüvge kéndilerniñ yarağı bile, da han birgelerine bolmasa, da utup (kazanıp) haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay, da olcadan u **talán** 10-ünçu bérilgey hanga (062/23).”

3.2.1.2.5.6. Hanlık Mahkemesi

biyik yargı: Yüksek mahkeme, yüce mahkeme, hanın yürüttüğü mahkeme.

“Éger ki kimésege érméni yargıusunda ağırlıh (haksızlık) körünse, ki kéndiniñ ağırlılına köre çahırgay **biyik yargıga**, korol'ga aniñ biylikine, na ol kişige bérilmeh kérek bu türlü. Éger korol' korunada (merkezde) bolsa, 3 kéz 3-er hafta, rok (süre) bérmeş kérek (331/03).”

hanlıh töre: Hanlık mahkemesi (en yüksek mahkeme).

“Éger ki özge cıns érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kerménniñ töresi bile pospolıty (eyalet), haysında ki olturuptur, ya **hanlıh töre** bile ögütlengeyler (158/10).”

“Küydürüçi barça **hanlıhniñ töresi** bile törelenmeh (yargılanmak) kérek da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (283/05).”

3.2.1.2.6. Asker ve Ordu ile İlgili Terimler

alpavut töresi: Askerî mahkeme, askerî yargı.

*“A éger ki érménige kermen töresine ya **alpavut töresine** hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir, aniñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (283/41).”*

alpovud/alpovut: Asilzade, asker, ordu (toprak sahibi olan ve toprak üzerinde çalışanlara hüküm süren üst rütbeli saray mensubu asker zümresi).

*“Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan, ya ricér (savaşçı, şövalye), ya **alpovud**, ya jolnér (asker, savaşçı) kélgey vanknın (kilise) salasına (yerleşkesine), (303/31).”*

çérüv: Ordu, milis, askerî güç, savaş.

*“Éger yoluhsa k'risdân hanga, ki **çérüv étkey** (ordu yürütse) dinsizler üstüne, néçik tiyesidir, haçan ki iti kötürülseler biri biri üstüne (059/36).”*

*“A éger ulu biyler barsa **çérüvge** (savaşa) kéndileriniñ yarağı bile, da han birgelerine bolmasa, da utup (kazanıp) haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay (062/19).”*

*“Éger ki yoluhsa hanga, ki **ulu çérüv** bile bargay duşmanınıñ ulusu üstüne da, buzup da talap, haytkay, da ol talanda altın tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvine, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (239/39).”*

töre çérüvnüñ: Askerî hukuk, askerî kanun.

*“Kimése, çérüvde bolup, éger néme tapunsa igilik (mal), aniñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kendi érkine (iradesine) étme, kimésege aniñkibik igilikni haytarmınça, aniñ üçün ki **töre çérüvnüñ** hanlardan da knázatalardan (prenslerden) başha boşatmah (izin) bile bağışlanıptır (317/32).”*

çérüvçi: Asker, ordu mensubu, savaşçı.

*“Jolnér (asker) uruşta kimséni holga alsa (esir almak), ton-oprahı da sağıt-sabası aniñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talanniñ kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşaş néme çérüvnüñ bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler (kumaşlar, yağmurluklar) u igi aletler biylerniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler **çérüvçilerniñ** bolgay (241/16).”*

çérüvçilik: Savaş, askerî operasyon.

“107 kapitula. Kimése tirlik tapungay **çérüvçilikte** (249/19).”

jolnér: < Leh, Ukr. zolnierz, жолнір, жолнер. Asker, savaşı.

“**Jolnér** uruşta kimséni holga alsa (esir almak), ton-oprahı da sağıt-sabası anıñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talanniñ kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşaş néme çériüvniñ bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler (kumaşlar, yağmurluklar) u igi aletler biylerniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler çérüvçilerniñ bolgay (241/15).”

“Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan, ya ritsér (şövalye, savaşı, kahraman), ya alpavut, ya **jolnér** kélgeyler vank’niñ salasına, da klegeyler turma, da işitkeyler, ki vank’ta (kilisede) dağın igi yér bar turma, ... (135/25).”

lov: < Ukr, Leh, лав, лови, lowy. Savaş, dövüş, muharebe.

“Éger ki kimse yeñi kiyöv (damat) bogay, añar tiymestir térçe **lovga** çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhmagay (127/26).”

ritsér: < Leh, Ukr. rycerz, рицар, лицар. Şövalye, kahraman, savaşı.

“Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan, ya **ritsér**, ya alpavut, ya jolnér (asker) kélgeyler vankniñ salasına, da klegeyler turma, da işitkeyler, ki vankta dağın igi yér bar turma, da bargaylar vank’ka (kiliseye) birğılar bile, nağaralar bile, da çalıçılar bile, da hatın kişiler de birge bolgaylar, da vank’niñ harbéti (manastır başkanı) alarnı nadan tıygay (engeller, meneder), da alarga körklü sözler bile sözlegey (303/31).”

tala-: Yağmalamak, kaçırmak, soymak, ele geçirmek.

“Dağı da aytırbiz ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talanniñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çériüv bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da **talap** (ele geçirip), haytkay, da ol talanda altın tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çériüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/39).”

hul (IV): Paralı asker.

“Dağı da biyi **hulun** yébérse isdorojga (devriye) da holga tüşse, tiyişlidir biyi satun algay. Kéendi érki bile barsa, kéendi kendin satun algay, holga tüşse. Jolnér (asker) uruşta kiméseni holga salsa [=alsa] ton-oprahı da sağıt-sabası anıñ bolgay (062/37).”

ut- (I): Galip gelmek, yenmek.

*“A éger ulu biyler barsa çérüvge kéndilerniñ yarağı bile, da han birgelerine bolmasa, da **utup** (kazanıp) haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay, da olcadan (ganimet) u talan 10-ünçu bérilgey hanga (062/21).”*

yarağ: Silah, askerî teçhizat.

*“A éger ulu biyler barsa çérüvge kéndilerniñ **yarağı** bile, da han birgelerine bolmasa, da utup haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay, da olcadan u talan 10-ünçu bérilgey hanga (062/20).”*

*“A yıhövlerge 50-den 1 bérilgey, haysı ki töre biledir. Da çérüv **yarağların** bergeyler halalarga, haysın ki ulu biyler tutar (241/03).”*

zinawor: < Erm. զինավոր. Asker, savaşçı, dövüşçü.

*“Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zemanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar oğlan tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademilike teprenir, 20 yaşına **zinawor bolur** biyler eşikine, 25 yaşına k'ahana (papaz) bolur (220/17).”*

3.2.1.2.7. Hazine ile İlgili Terimler

hazna: < Ar. خزينة. **1.** Devlet malı veya parası, ambar, devlet malının veya parasının saklandığı yer, depo **2.** Hazine, fon, define, gömü. **hazna (I):** < Ar. خزينة. Devlet malı veya parası, ambar, devlet malının veya parasının saklandığı yer, depo.

hanlıh hazna: < Türk. hanlıh + Ar. خزينة: Hanlığın hazinesi, kraliyet hazinesi.

*“A kim ki **hanlıh haznanı** oğurlasa, da askaylar kendin, éger holga tüşse, da hulun, u oğlanların, u igilikin hanlıhka algaylar (060/23).”*

*“Éger ki kimése kéndi mülklerine hazna tapkay yér içine, ya altın, ya kümüş, da éger ki anıñkibik hazna evelgi hanlarnıñ bolgay, da igi bélgili bilseler, kérek **hanlıh haznaga** bérilgey ol hazna. A tapkan kişi ol haznanı, onunçı ülüşün ol kişige bérmeş kérek, alay oh añar da onunçı ülüş bérilmesh kérek, ol kişige, kimniñ mülk üsne tapuldı (263/14).”*

korol'nuñ haznası: < Ukr, Leh. король, król + Türk. +nüñ + Ar. خزينة + Türk. +si: Hanlığın hazinesi, kraliyet hazinesi.

*“Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ 4-ünçi kindikte (kuşak) uruğu kökü bolmasa, anıñ igilike kérek ki **korol'nuñ haznasına** bérilgey (257/04).”*

hazna (II): < Ar. خزينة. Hazine, define, gömü.

hazna tap-: < Ar. خزينة + Türk. +tap-: Gömü bulmak, define bulmak.

*“A éger ki bilseler, ol hazna haysı ulu biyniñ bolgay, aniñkibik malnı da igilikni (mülkünü), oğlu, ya hızı bolgay, ya yuvuhu, aniñkibik mal kérek tüşkey alarga. Haysınıñ mülklerine **hazna tapılsa**, ol hazndan 10-unçu ülüş bérilmeh kérek hanlıhka (089/02).”*

*“Éger ki kimése kéndi mülklerine **hazna tapkay** yér içine, ya altın, ya kümüş, da éger ki aniñkibik hazna evelgi hanlarınñ bolgay, da igi bėlgili bilseler, kérek hanlıh haznaga bėrilgey ol hazna. A tapkan kişi ol haznanı, onunçı ülüşün ol kişige bėrmeh kérek, alay oh añar da onunçı ülüş bėrmeh kérek, ol kişige, kimniñ mülk üsne tapuldı (263/12).”*

3.2.1.2.8. Han ve Hanlığa Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Terimler

korolnuñ olturğuçuna utru yañıl-: < Ukr, Leh. король, *król* + Türk. +nuñ olturğuçuna utru yañıl-: Kralın makamına karşı suç işlemek.

*“**Korolnuñ olturğuçuna utru yañılğan** da kėndiniñ biyine, aniñkibik halır tamahın. Oğulları kėnü da hardaşları aniñ da, atanıñ da atasınıñ ornun tutalması ol yañılğanına kėre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin tas étmesler, éger ataları bile anıñki sağıştı tıgüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kėñeşte (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına kėre tözmeh kérek (259/03).”*

korol'nuñ olturğuçuna artıhsılıh ét-: < Ukr, Leh. король, *król* + Türk. +nuñ olturğuçuna artıhsılıh ét-: Hanlık makamına karşı suç işlemek.

*“Oğulları alarnıñ, kimler ki **artıhsılıh (suç) éter korol'nuñ olturğuçuna** harşı da İşi (hükmü) Barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni tas (kaybeder, mahrum kalır) éterler. Aniñ üçün bu yañılmahka kėre tirliki hanlıhka halır (259/09).”*

hanlıh haznanı oğurla-: < Türk. hanlıh + Ar. خزينة + Türk. +nı oğurla-: Hanlığa ait hazineyi çalmak.

*“A kim ki **hanlıh haznanı oğurlasa**, da askaylar kendin, éger holga tüşse, da hulun, u oğlanların, u igilikin hanlıhka algaylar (060/22).”*

hanlıhniñ artından yaman ayt-: Hanının ardından kötü konuşmak, hanı karalamak, hanı kötülemek, hana küfür etmek.

“14 Kapitula. Kimése **yaman ayt kay hannıñ artından, olturğuçuna albo haysı kéñeş biyine** (091/12, 091/15).”

“Éger ki kimése téliliki bile kéndiniñ **yaman ayt kay hannıñ artından** da kéñeşine hanlıhınıñ, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey, anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman aytmaq üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpas (piskopos) ya vartabedler (vaizler), anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/20).”

3.2.1.2.9. Meclis ve Meclis Beyleri ile İlgili Terimler

kéñeş (III): Meclis, konsey, kurultay.

“Éger ki kimése téliliki bile kéndiniñ **yaman ayt kay hannıñ artından da kéñeşine hanlıhınıñ**, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey (ispat edip), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman aytmaq üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpas (piskopos) ya vartabedler (keşişler), anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/23).”

kéñeş biyi: Meclis üyeleri, konsey üyeleri.

“14 Kapitula. Kimse **yaman ayt kay hannıñ artından, olturğuçuna, albo haysı kéñeş beyine** (091/14).”

keñeşte olturgan biy: Meclis üyeleri, konsey üyeleri.

“14 Kapitula. **Yaman aytuçılar üçün köz artından korol'nuñ olturğuçına ya kéñeşte olturgan biylerge** (068/06).”

séym: < Ukr, Leh. *ceŭm, sejm*. Kurultay, kongre, meclis, Polonya eşraf kongresi.

“Da bérildi Pétirkovda **séymde** (kurultay) barçası bile şapatkün (Cumartesi), yuvuh yihkunnüñ (Pazar) alnına Adénahasnıñ, parégéndanına (arife günü), (329/06).”

Yorum:

Anayasa Terimleri ana başlığı altında (Devletin Yapısı), Han, Kral, Beyler, Han, Seçme, Hanın Yetkiler, Asker ve ordu, Hazine, Han ve Hanlığa Karşı İşlenen Suçlar ve Meclisle ilgili terimler incelenmiştir.

Tablolar ve veriler incelendiğinde, Anayasa ve Devletin Yapısıyla ilgili **63** terimden **32**'si tek sözcük, **31** terim ise birleşik sözcüklerden oluşmuştur. **32** tek sözcükten oluşan terimlerin **19** adedi Türkçe ve **13** yabancı kökenlidir. **13** yabancı kökenli terimin ise 8 adedi Ukraynaca-Lehçe, **3** terim Arapça, **1** terim Ukraynaca **1** terim ise Ermenice kökenlidir. **19** Türkçe terimin **17**'i ad, **2** terim ise eylemdir. Yabancı kökenli terimlerin **13** adedi de ad kökenlidir. Birleşik terimlerin **15**'i ad-ad, **17**'si de ad-eylem birleşmesinden oluşmuştur.

31 adet birleşik sözcükten oluşmuş terimin **19**'u Türkçe-Türkçe, **12**'si ise Türkçe+Yabancı veya Yabancı+Türkçe birleşik sözcüklerden oluşan terimlerdir. Bu **12** birleşik kelimden oluşmuş terimin oluşumu aşağıdaki biçimdedir.

5 Ukraynaca-Lehçe+Türkçe

2 Türkçe+Arapça

1 Moğolca+Türkçe

1 Arapça+Türkçe

1 Farsça+Türkçe

1 Ermenice+Türkçe

1 Ukraynaca-Lehçe+Arapça

Anayasa hukuku (devletin yapısı) konusunda önemli olan husus **38** terimin doğrudan Türkçe olması, **2** birleşik terimin de Türkçe+Arapça ve Arapça+Türkçe olmasıdır.

3.2.2. Ceza Hukuku

Ceza hukuku, eylemi yapan şahsın kişiliğine göre değişen, cezaî yaptırımlarla yasaklanan suç eylemlerini öngören hukuki kuralların bütünü olarak devletin hukuk sistemini oluşturan bir koludur. Ayrıca dolaysız biçimde belirli eylemleri yasaklamaksızın, cezaî yaptırımların uygulanmasının koşullarını çizen kurallar ile sonuçların türü ve şeklini belirleyen kurallar düzgüsü de ceza hukuku dalına aittir (Toroslu 2014: 3).

Toplumun düzenini sağlamak tüm hukuki ilke ve kuralların amacıdır. Ceza hukuku da hukukun diğer alanları gibi kendi vasıtaları ile bu amacın hizmetindedir. Örnek olarak

ceza hukuku “kimseyi öldürme!”, “birinin malını çalma!” biçiminde yasak ve hüküm içeren düzgü ve kuralların bozulması durumunda uygulanması gereken cezalar ile toplumun düzeninin sağlanmasını amaç edinmektedir. Toplumun hayatî öneme sahip değer ve kurallarının bozulması durumunu suç olarak niteleyip bu eylemlere karşı uygulanması gereken yaptırım ve cezaları belirlemek ceza hukukunun esasî işlevidir. Ceza hukuku kuralları olmadan, devlet toplumsal düzenini koruma vazifesini yerine getiremez (Göktür-Özgenç-Üzülmez 2012: 4).

Ceza hukukunun temel ilkelerinden biri suç ve cezaların kişiselliğidir. Bu ilkeye göre kişi yalnız kendi eylem ve fiilinden sorumlu tutulmalıdır. Kişi başkasının işlediği eylemlere ortaklık etmediği takdirde o eylemlerden sorumlu tutulup yargılanamaz. Bir hukuk sisteminin hâkim olduğu coğrafyada, şahıslar da o coğrafyada uygulanan yargı usulüne göre ceza kurallarına göre yargılanabilirler.

Kişilerin kendi eylemlerinden sorumlu olmaları sonucu olarak, kişilerin özgür irade ile kanuna aykırı işlediği kusur veya kabahatleri, ceza düzenince de kişisel yaptırımları doğuracaktır.

Gregoryen Kıpçakların hukuk sisteminde bu kural uygulanmıştır. Han ve beylere karşı (devlete karşı) işlenen suçlarda bile kişiler kendi eylemlerinden sorumlu tutulur. Bir baba hanlık makamı veya beylere karşı suç işlemiş olsa, çocukları veya kardeşleri sorumlu tutulmazlar. Eğer hepsi birlikte komplo kurmuşlarsa da herkes kendi işlediği suça göre cezalandırılır. Ancak hanlık makamına karşı suç işleyenlerin tüm mal varlığı, hanlık tarafından müsadere edilir. Hanlık makamına karşı suç işleyenler idam edilir, suçluların malları miras yoluyla evlatlarına bile devredilemez.

3.2.2.1. Ceza Hukuku Terimleri

Gregoryen Kıpçak hukuk sisteminde suçlar, çeşitli terimlerle belirtilir fakat genellikle bu terimler, birbirlerinde yeterince ayırt edilecek kadar tanımlanamaz. *Artıhsı, artıhsılı, curum, égirlik, ulu égirlik, iş, belgili iş, isi iş, suç, hanlı iş, hanlıh iş, hışha, yaman iş, yamanlıh, yañılmah, yaman yañılmah, ısı yaman, yanılmah, yazıh* sözcükler ile geniş yelpazeli terim kullanışı suçları ayırt etmeyi de zorlaştırıyor. Yani kabahat ve suçu belirlemek nerede ise mümkün değildir. Ancak *ulu curum, ulu égirlik, isi iş, isi yaman, suç, hanlı iş, hanlıh iş* gibi terimlerin geçtiği maddeler bu konuyu kısmen de olsa

aydınlatıyor. Ama *artıhsı, artıhsılıh, egirlik, hısha, iş, yaman, yamanlıh* gibi terimler muğlak kalıyor. Ağır suç veya büyük kabahat, kasten işlenen suçlar, kaza ve sehven işlenen suçlar, bariz suçlar ve cinayet konusu ise yeterince açık terimlerle belirtilmiştir. İşlenen suçların başında devlete karşı işlenenler gelir. Hanlık makamı ve meclis beylerine karşı işlenen suçların cezası idamdır. Bu tür suçlarda suç ortakları ve yordakçıların cezası da yaptıkları eylemlere göre verilir.

Kişilere karşı işlenen suçlar, söz ile ve eylem ile işlenen suçlar olarak ayrılır. Sözlü suçlar genellikle karalama, iftira, bühtan, itham, hakaret, küfür, kişiliğe karşı işlenen suçları içermektedir. Kişilere karşı işlenen fiilî suçları oluşturan ögeler ise darp, yaralama, sakat bırakma, taciz, tecavüz, alıkoymak ve cinayet suçlarıdır. Cinayet suçu (katil) vurmak, zehirlmek, yakmak gibi eylemlerle belirtilmiştir. Ayrıca cinayet dereceleri kasten, hata ile ya da kazara öldürme gibi derecelendirilmiştir.

Suçlu ile ilgili terimler dikkate alındığında suçların derecelerinin tam ayırt edilemediği yine de göze çarpıyor. Suçlu ve suçu işleyen ister kabahatli olsun isterse de suç işlemiş olsun *égri, égri adam, égri kişi, yaman, yaman hılingan, yamanlıh hılingan, yañılğan, yazıh étüçi, yazıhlı, alani yazıhlı* terimleri ile tanımlanır. Ayrıca suç ortaklarının da bizzat yaptıkları eyleme göre ceza almaları belirtilmiştir. Yemin, tanık ve kanıtlarla suçlamadan aklanmak mümkündür.

Sanıklar, suçları mahkemede ve kanıtlarla ispat edilmeden cezalandırılmazlar. Kişilere karşı işlenen suçlar, kol kesme, damgalama, teşhir etme, diyet ödeme, hapis ve idam ile cezalandırılır. Cezalar suçu işleyen ve suçtan zarar görenin kimliğine göre değişebilir. Hristiyan ile diğer dinlere mensup olanlar kanun önünde eşit değildir. Aynı zamanda kölelere karşı işlenen suçların da cezaları özgür vatandaşlara karşı işlenen suçların cezalarından daha hafiftir. Örneğin, Hristiyan olmayan bir kişi, bir Hristiyan'ı kasten öldürse kisasla cezalandırılır. Hata ile öldürmüş ise ceza olarak kolunu kesip maktulün diyetini de ödetirler. Fakat bir Hristiyan, başka dinden birini öldürse yalnızca diyet ile cezalandırılır. Hristiyan'ın Hristiyan'ı öldürdüğü durumlarda, kâtil maktulün kardeşlerine diyet ve hanlığa da para cezası ödemeye mahkûm edilir. Yaralama ve cinayet suçlarında hem suçlunun hem de mağdurun ehliyeti ve rüşdü dikkate alınır. Cinayet sonucu öldürülen Hristiyan kölelerin bile diyetleri ödenir.

Mali işler ve diğer fiil ehliyetlerinin aksine 15 yaşındaki çocuklar cezaî sorumluluğa sahiptirler. Ayrıca mağdurların da yaşları göz önünde bulundurulur. Mağdur doğmamış

bir çocuk ise ceninin durumuna göre diyet cezası uygulanır. Eğer bir kavga esnasında gebe hatunu darp edip bebeğini düşürseler bebeğin ve annenin durumuna göre babaya diyet ödenmelidir. Çocuklar 12 yaşlarını bitirmişlerse tam diyetleri ödenmelidir. 12 yaşından küçük çocukların diyeti ise reşit kişinin diyetinin yarısıdır.

Darp ve yaralama suçlarından suçlu bulunan kişiler hem zararı hem de tedavi masraflarını karşılamalıdır. Ayrıca yaralanan kişilerin günlük masraflarını da ödemelidirler. Suçlu sarhoş olması durumunda hiçbir şekilde affedilemez.

Taciz ve tecavüz suçlarının toplumun güvenliği için cezası baş kesmek yolu ile idam edilmektir. Ama eğer taciz eden veya tecavüzcü suçunu tamamlayamaz ise hapis ve para cezasıyla cezalandırılır. Bu türlü suçlar mahkemede ve 3 tanık eşliğinde ispat edilmelidir. Cinsel suç işleyen kişilerin tanıklığı ve yeminleri geçerli sayılamaz. Ayrıca kişiyi alıkoyup köle olarak satanların cezası da ölümdür. Tüm idam cezalarının uygulanması hanın yetkisindedir.

Kişilerin mallarına karşı işlenen suçlar hırsızlık, soyuculuk, yağmacılık, sahtekârlık, emanete hıyanet ve mala zarar vermek olarak sınıflandırılabilir. Hırsızlığın ve emanete hıyanetin cezası çarmıha gerilip idam edilmektir. Hırsızların yargılanması ulu beylerin yetkisindedir. Soyuculuk ve yağmacılığın da cezası ölümdür. Soyuculuk suçundan mahkûm edilenler asılarak idam edilirler. Mezarları yağmalayan kişilerin cezası da ölümdür. Ancak suçüstü yakalanmayıp sonra da tövbe ederse ömrünün sonuna kadar kefaret öder. Ölçü, tartılarda ve malların satışında sahtekârlık yapanlar para ve teşhir cezasına çaptırılır.

Mala zarar vermek suçu, tarlalara zarar verme, ağaçlara zarar verme, çiftlik, harman ve ahırlara zarar verme, emanete alınan mallara zarar verme, çalışanların patronlarının mallarına zarar vermesi, rehin ve kira edilen mallara zarar verme gibi suçları içerir. Bu suçlar hırsızlık içermiyorsa genellikle para cezası verilir.

Ayrıca suçlular idam dışında herhangi bir cezaya çaptırılsalar ayrıca kefaret ödemeye de mahkûm edilirler. Malî davalarda hapisle sonuçlanan hükümlerde, hapis cezası isteyen davacı hapsedilen davalının günlük nafakasını ödemekle yükümlüdür. Davacı, mahpus davalının nafakasını üç gün ödemez ise mahkeme mahpusu serbest bırakmak yetkisine sahiptir. Kefaret cezaları ise kiliseler ve kilise yetkilileri olan papazlar tarafından verilir. Ceza hukukunda geçen bazı terimlerin birkaç anlam taşıdığı tespit edilmiştir. *Borçlu hem “verecekli” hem de “suçlu” anlamında, curum hem “suç” hem de “para cezası”*

anlamında kullanılmıştır. *Öldürgen/öldürgen kişi* hem kâtil hem de maktul anlamında, *tölöv* “ödemek, bedel ve ceza” anlamında kullanılmıştır. Ayrıca baş sözü de esas manası dışında diyet anlamında da geçmektedir.

3.2.2.2. Suç ve Cezaların Kişiselliği

“Éger ata ya oğul haysı yañılmaħka köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunuñ yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oğul atasınıñ yañılğanı üçün né bir ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her biri yañılğanına köre tartılmaħ (cezalanmak) kérek (268/10-13).”

“Korolnuñ olturğuçuna utru yañılğan da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır tamahın. Oğulları könü da hardaşları anıñ da, atanıñ da atasınıñ ornun tutalmaslar ol yañılğanına köre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin tas étmesler, éger ataları bile anıñki sağıştı tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmaħtan (259/05, 259/06).”

“A éger ayılğan kéñeşte (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh kérek (259/07, 259/08).”

“Oğulları alarnıñ, kimler ki artıhsılıh éter korolnuñ olturğuçuna harşı da İşi Barça némeniñ, da atasından halğan tirlikni (emval) tas éterler, anıñ üçün bu yañılmaħka köre barça tirliki hanlıhka halır (084/11).”

3.2.2.3. Suç ve Suçlu ile İlgili Terimler

3.2.2.3.1. Suçla İlgili Terimler

artıhsı: Yasa ve kanunlara aykırı yapılan eylem, kusur, kabahat, cürüm, suç (“çok ileri gitmek” günümüz Türkçesinde fazla olmak deyimini hatırlatıyor. Ayrıca bu söz Uyurca metinlerdeki *artak*/bozuk, kötü sözünden de türemiş olabilir. *Artak* sözü Uyurca Aç Bars hikâyesinde geçmiştir).

“Dağı da kélişlerniñ uluslarını da barça milletniñ, kéndileriniñ poddanıylarnıñ (tebaaların) hanlar da biyler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler alırlar édi, zéra barça iş üçün, ki artıhsıdır (kabahat, günah), cuap bérmeħ kérek

Téñrige, zéra Téñriden bériliptir ululuk alarga, ki ulusların abragaylar, u sahlagaylar, da bozmagaylar (241/19)."

artıhsı iş: Yasa ve kanunlara aykırı yapılan eylem, fazla eylem, kabahat, cürüm, kusur, suç.

*"Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çıharsa da anı yalañaçlasa (soysa, yağmalasa), da éger isi tutulgan bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte, (bariz suçta) soñra haytkay da babasnıñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc béréméh kérek anıñ ol **artıhsı işi** (suç eylemi) üçün yazıhlı, ölümüne diyin k'risdânlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (suç işleyen), néçik kişi öldürgey, töre alay buyurur (298/20)."*

artıhsılıh: Aşırılık, kusur, kabahat, cürüm, suç (günümüz Türkçesinde fazla olmak deyimini hatırlatıyor).

*"60 Kapitul. Yaman kişiler üçün da alarnıñ **artıhsılıhı** üçün (293/04)."*

*"Kimse ki hılınsa ölümlü iş ya **artıhsılıhı**, kénsi bérilmeh kérektir ölümge, budur ki néme oğurlasa, furka (çarmıh) bile ögütlemek kérek (293/05)."*

*"Ya anıñkibik oğul tövgey atasın-anasın yaman yürekten, yaman sağıştan, da atası-anası anı héç némege tutkaylar. Da anıñkibik yañılmah üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh kérek k'ahanalıh alnına da hartlar alnına. A éger ki anıñkibik **artıhsılıhtan** haytma klemeseler, atası anıñkibik yaman oğlanı, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden bolur kéri (mahrum) étkey (268/03)."*

artıhsılıh ét-: Kabahat işlemek, suç işlemek.

*"Oğulları alarnıñ, kimler ki **artıhsılıh** (suç) **éter** korol'nuñ olturğuçuna harşı da İşi (hükmü) barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni tas (kaybeder, mahrum kalır) éterler. Anıñ üçün bu yañılmahka köre tirliki hanlıhka halır (259/09)."*

curum: < Ar. **جرم**. Ceza, para cezası, tazminat, kusur, cürüm, suç.

*"A né ki **curumga tüşse**, kimése érmeni yañılğanına köre ahça bile ögütlegeyler, andan voytka néme ülüş yohtur (168/19)."*

*"Éger yoluhsa uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartnıñ, töre bile buyurgandır anıñkibik hol uzatuçı sahalına hartnıñ, alay ol añlamah kérek **curumu** (para cezası), néçik kiméseni nahıs étkey (263/25)."*

égirlik: 1. Gerçek dışılık, yalan, yanlış, yamuk, eğri, doğru olmayan, hata, eksiklik, sahtekârlık, suç, suçluluk **2.** Haksızlık, kanunsuzluk, adaletsizlik.

égirlik (I): Eğrilik, doğru olmayan, hata, eksiklik, sahtekârlık, suç, suçluluk.

“... né üçün siz kéndinizge hışa (kusur) u **égirlik** étmege hoymassız, yohése siz hışa u **égirlik** étersiz tügül özgelerge, yohése hardaşlarga da (020/16, 020/18).”

“Töreden başha (mahkeme dışında) curumlamasın (cezalandırmasın) biy slaçısın (köylüsünü), éger néme **égirliki** bolsa, küçüne köre curumun (para cezasın) algay (064/32).”

“Éger bolsa kümüş, ya altın tusnahta (rehinde), ya añar köre néme, éger oğurluh ötleş ya özge satamadan (kazadan) ötleş tas bolgay anıñ hatına, kimde ki tusnah édi, Eger ol ayılğan néme anıñ kécikmehlihi bile, anı égirlik (kusur) bile, kimde tusnahtır ol néme, da tas bolgay né türlü, ant bile hutulur ol (110/09).”

“A éger ki kimése sénden ilgeri **égirlik** (sahtekârlık) bile néme alıp édi ése, anıñkibik iş üçün kérek bargaysén törege (121/09).”

“Bu yérge (hüküm) érméniler arasına sahlamah kérek añlamah bile bu türlü yérge bile, haçan borçlu orozsuz satamadan (kazadan), ki kéndiniñ **égirliki bile dügül da tüşkey miskinlikke** u bolmagay kénsiniñ borçlularına tölemege (280/01).”

“Kimése ki yeñi öv yasagay da yoğartın ganok (iskele) klegey spustit (indirme) étmege, yasar égeç, ol türlü, yasamah kérek ganok'ı, ki kimése üstünden tüşmegey. Éger kimése anıñkibik ganoktan yihılsa éski duşmannıñ satamasından, öv éyesiniñ anda **égirliki** yohtur, ale lucnu kefareтини) k'ahanadan (papazdan) ötleş tartmah kérek tartmah kérek (295/26).”

“A éger ésirik kişi kiméseni öldürse, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlihni cáht bile, da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih yaman sağış (cinayet kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdular ése, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte, ol çahta sebepine köre, hılinganına (fiiline) köre, yaman étkenine köre bolgay yarğusu. **Égirlikine** köre, ögütlegeyler (cezalandırılırlar) boluşuçularını (suç ortaklarını), etkenine köre munuñkibik işni ésiriklikten tügelledi (263/08).”

ulu égirlik: Büyük yanlış, büyük kabahat, büyük hata, ağır suç.

“Dağı da haftanıñ künleri 7-dir, 1 kün işlengey hanga da biyge, artıhsı işletmeh poddanıyların (kölelerin, tebaalrın) **ulu égirliktir** (241/32).”

iş (II): Kabahat, kusur, suç.

“Éger ki ésiriklikte yoluhsa, ki biri birin nahıs étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik iş nahıslıhñıñ ésirikte tiymes boşatmağa (affetmeye), anı da tözmege (261/39).”

“Anıñ üçün ki ésiriklikte barça yamanlıhñıñ başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı ki biri birine. Da anıñkibik iş üçün töre (hüküm) bolmah kérek; toğru, budur curum (para cezası), ziyan, hakimlik, harc nahıs bolganga tölemeh kérek. (261/42).”

bélgili iş: Bilinen suç, bariz suç.

*“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümiş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga sahlamaga (emanete), anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr **bélgili iş** bile oğurluhñı hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalandırılmak) kérek (104/39).”*

isi iş: Sıcak suç, aleni suç, bilinen suç, bariz suç.

*“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik **isi işte**, soñra haytkay (pişman olup, tövbe edip) da babasñıñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc (kefareti) bérmeş kérek anıñ ol artıhsı işi üçün yazıhlı, ölümüne diyin k'risdânlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (suç işleyen), néçik kişi öldürgey, töre alay buyurur (130/21).”*

*“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik **isi iş** vahtına otnuñ, anıñkibik küydürüçi, néçik ot bile yanıldı, alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek (111/06).”*

hanlı iş: Cinayet suçu.

*“İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi, da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslıhına, gés curumñı tölemeh kérek, néçik **hanlı iş** üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın harcın tölemeh kérek, hakimlikin. (087/13).”*

hanlıh (I): Kanlı, kan davası, cinayet davası.

hanlıh iş: Kanlı iş, cinayet suçu veya cinayet davası.

*“Ol, ki munda ayıtlıyır, ki yihküñgi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, **hanlıh işlerden** başha hılınmahı bile isi (bariz) yaman*

yañılmahlıh da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/08)."

yaman iş: Büyük kabahat, ağır suç.

*"A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zina, fuhuş), ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta (yağmacılıkta), da alani bolmagay ol **yaman iş** ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege (048/32)."*

*"Éger kimése **yaman iş** hılinsa da tanıhlıh bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile belgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınğanına köre (293/09)."*

suç: Yasalara aykırı eylem ve davranış, kabahat, kusur, suç.

*"Dağı da kim ki biyi bile çerüvge barsa da ölse, biyiniñ yazılı yohtur, a éger ki oğruluhta yéberse da öldürseler, biyi borçludur anıñ hanına (diyetine). Hulu kéndi érki bile barsa da ölse, biyiniñ **suçu yohtur** (241/09)."*

hısha: Kusur, kabahat, suç (Arapçada "eksiklik, kısalık" anlamında olan "kusur/ قصور" sözünün çevirisi veya aynı mantıkla türetilmiş hukuk terimidir).

*"Mundan övrenip, aytır arakel (havari) Boğos, ki héç sizde köñü töre yohtur, né üçün siz kéndinizge **hısha u égirlik étmege** hoymassız, yohése siz **hısha u égirlik étersiz** tügül özgeleрге, yohése hardaşlarga da (204/21, 205/21)."*

yaman (I): Kötülük, kabahat, suç.

*"20 Kapitula. Her biri, kim **yaman hılinsa** anı tapar (268/09)."*

*"Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazılı **yaman** Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre Éski Töreniñ (094/31)."*

yaman iş: Kötü amel, cürüm, suç.

*"A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol **yaman iş** ya litsası (kanıtı, delili), da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava, itham) étkey, zéra anıñkibik yamanlıh hılınğanlar antnı némege tutmaslar (229/12)."*

*"Éger kimése **yaman iş hılinsa** da tanıhlıh bile yétkirseler (ispat etseler) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile belgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınğanına köre (293/09)."*

yamanlıh: Kötülük, aşırılık, suç.

*“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhu bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava, itham) étkey, zéra anıñkibik **yamanlıh** hılınanlar antnı némege tutmaslar (229/14).”*

*“Da éger tapulur ése bu bitikte, ki köpler, yalğanlıh bile birlenip, da yağlan tanıhlıh bile **yamanlıhnı** uçka çıharırlar, néçik Najpéut'nuñ Éski Törede da surp Sdép'anosnıñ Yeñide, bu işler yalğan tanıhlarnıñ yamanlıhu bile édi (222/16).”*

yañıl-: Yanlış yapmak, kusur işlemek, suç işlemek.

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürücüdür da **törege harşı yañılgay**, da bu statutka kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen (maktul) kişiniñ, néçik yoğarı yazılğandır (258/36).”*

*“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otnuñ, anıñkibik köydürüçi, néçik ot bile **yañıldı**, alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek. (281/43).”*

*“Oğullar bildirdirseler törege da ohşaşı bile yaman işte atasınıñ-anasınıñ **yañılğanın** hanga utru (097/20).”*

*“... atası oğlunuñ **yañılğanı** üçün cezasın tartma bolmas, alay oğul atasınıñ yañılğanı üçün né bir ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her biri **yañılğanına** köre tartılmah (cezalanmak) kérek (269/11, 269/12).”*

ulu yañılmah: Büyük hata, ağır suç, ağır ceza suçları.

*“Haçan ki han haysı biyge yébérgéy déjjava (mülk) ya pustalıh (çöl, toprak, arazi), da ol biy han byruhu bile ol yerde hala yapkay, ol anıñ méñi déjvasıdır. A ol biyniñ éger néme **ulu yañılmahu** bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol iménâdan (243/01).”*

yaman yañılmahlıh: Büyük kusur, ağır suç.

*“Ol, ki munda aytılyır, ki yıhküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh işlerden başha hılınmahı bile isi (bariz) **yaman yañılmahlıh** da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/08).”*

yañılmak/yañılmah: Yanlış yapmak, suç işlemek.

*“Éger ata ya oğul haysı **yañılmahka** köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ*

yañılğanı üçün né 1 ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/12)."

isi yaman yañılmahlıh: Aleni ağır suç, bariz ağır suç, bariz şekilde yapılan ağır suç.

*"Ol, ki munda aytılyır, ki yıhküngi kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh (kanlı, cinayet) işlerden (davalardan) başha hılınmahı bile **isi yaman yañılmahlıh** da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (077/12)."*

yazıh: Yanılma, günah, suç.

*"Yeñi Töre ohşatıyır, néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik **yazıh** üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası oğulnı kéri étmege (mahrum etmek, reddetmek) barça igilikten (mal varlığından), (122/34)."*

*"Dağı da kim ki biyi bile çérüvge barsa da ölse, biyiniñ **yazıhı yohtur**, a éger ki oğruluhka yéberse da öldürseler, biyi borçludur anıñ hanına. Hulu kéndi érki bile barsa da ölse, biyiniñ suçu yohtur (241/05)."*

*"Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni duşmanı da bolmagay, da anıñ üsne kés-kénetli harahçılar (soyguncular) sékirgey, da ol, sağıhın sahlama klep (nefsi müdafaa) kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile anıñkibik kişi öldürmeh, surp yihöv (kilise) anı **yazıh tutmastır** (298/28)."*

3.2.2.3.2. Suçlu ile İlgili Terimler

borçlu (III): Kabahatli, kusurlu, sorumlu.

*"Barır égeç çérüvge da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi ari atalarnıñ boyruhlarından yazıh ornuna sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi **bolur borçlu** hosdovanél (tövbekâr) bolgay da luc (kefareti) tartkay ohşaşlı, töre alay buyurıyır (301/19)."*

*"Éger dağın anıñkibik ögüzniñ éyesi hılıhın bilmese da kiméseni urup nahıs étse, éyesi **borçlu tigüldür**, né ziyanlı (099/30)."*

égri (I): Yanlış yapan, hata yapan, hatalı, mücrim, suç işleyen, suçlu.

*"Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hız oğlan (bakire kız) bolgay, da añar küç (tecavüz, zorlama) étkey, anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, **égridir** da ögütlenmeh*

(cezalandırılmak) *kérek töreçiden ötles zından bile da curum* (para cezası) *bile ol hörmetsizlik üçün* (124/28). ”

“*Tiyişlidir yarğuçınıñ ki zındanı bolgay, kim ki **égri bolsa**, zındanga salgay, ki ögütlegeyler* (cezalandırırılar), *né türlü K'risdos buyurur Awédaranda* (İncil’de), *ki détskiy* (icra memuru) *salır zındanga, angınça, ki tölöv étkey* (218/07). ”

“*Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen* (maktûl) *kışiniñ başın* (diyetini) *kimse borçlu tügül töleme, ale ol öldürgenniñ* (maktulün) *hardaşları da izdemeh kérek **égrini**, öldürgen* (katil) *kışini* (291/34). ”

égri adam: < Türk. *égri* + Ar. آدم: Hata yapan kimse, kusur işleyen kimse, suç işleyen kişi, mücrim, suçlu.

“*Éger ki Téñri yapuhnu biliçi çihara bergey kimséni yazıhına köre, ki **égri adam** köñünü yéñey da igilikni* (mal varlığını) *algay, ol adam hayğurmasın, yohsa Téñrige şükür bérsin, umsasın Téñrige hoyup, dağı yahşı tölövge* (cezaya) *étkey Téñri alnına, da Téñri hoygay öç almahnı* (037/37). ”

égri kişi: Hata yapan kimse, kusur işleyen kimse, suç işleyen kişi, mücrim, suçlu.

“6. *Dağı da ne türlü tiyışlidir bolmaga yarğuçularga, köñü ya **égri kişi**ge yarğuda* (032/34). ”

“... *buyurbiz, étkeyler köñülük da yarğu köñü barçasına hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlige da honahka, da kélgenlerge* (şehirliler), *başış almamah da orunç* (rüşvet), *da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki **égri kişini** yarğu bile köñültmegeyler* (aklmazlar), (252/26). ”

yaman (II): Kötü, kabahatli, mücrim, suçlu.

“*Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız* (çirkin) *da yazıhlı **yaman** Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre Éski Töreniñ* (094/31). ”

“... *barça ari bitiklerni anıñ üçün tüzdüler, ki ademilerni yazıhtan tartkaylar, ol türlü Töre bitiki caht éter tymaga* (engellemeye) ***yamanlarnı** u égrilerni* (211/34). ”

yaman étken: Suç işleyen, suç işlemeye yatkın, suçlu, kabahat işleyen.

“*Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız* (çirkin) *da yazıhlı **yaman étken** Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre Éski Töreniñ* (094/31). ”

yaman étüçi: Kabahat ve kusur işleyen, suç işleyen, suçlu, cani.

“*Éger kimése yaman iş hılınsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınğanına köre. éger oğru ése,*

*asilmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (gaspçı, tecavüzcü), eminlik için barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ. Alay töre yanına ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek anıñkibik **yaman étüçiler** (293/11)."*

*"Éger sohraytsa, ya müñüzün sındırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarğuçılar anı bahkaylar, yérgesi bile bilip da igi terezülegeyler (tartarlar), haysın ki ayılğan satamalardan (kazadan) ol, kim ki bolgıy édi **yaman étüçi** munıñkibik işlerden (142/05)."*

yaman kişi: Kabahatli kimse, suç işleyen kimse, suçlu.

*"60 Kapitula. **yaman kişiler** için da alarnıñ artıhsılıhı (suçu) için (123/02).*

*... da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén **yaman kişisén**, ya oğursén, ya harahçısén (soyguncusun), ya taratursén (yağmacısın), ya halpsén (sahtekârsın), ya haçhınçısén (kaçak), ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen (ayyaş, zina yapan), ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden (186/10)."*

yaman hılınğan: Kabahat işleyen, hata yapan, suç işleyen, suçlu.

*"A éger ki bu **yaman hılınğanlar** töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine düğülbiz, da yalğandır, bu iş bizim üstümüzge bühtandır (229/15)."*

yamanlıh hılınğan: Kusurlu ve kabahatli davranan, suç işleyen, suçlu.

*"A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (itham, dava) étkey, zéra anıñkibik **yamanlıh hılınğanlar** antnı némege tutmaslar (229/15)."*

yañılğan: Suç işleyen, kabahat işleyen, mücrim, suçlu.

*"Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü **yañılğanlarga** ganonk'ta pokuta (kefareti) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır (027/23)."*

*"Éger ki kimése yaşırın (gizlice) ahça ya fli (flori, Para) hahkay da anı sızgeyler (kanıtlasalar), anıñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler **yañılğanıñ** (148/25)."*

*"A barça yarğuçınıñ küçiniñ (makamının) küçi (yetkisi) bardır ögütlemeye barça **yañılğanlarnı** yarğuda, né türlü yañılğanına köre, budur olturğuzmah (hapsetmek) bile da curum (para cezası) bile (325/26)."*

yazıh étüçi: Kabahat işleyen, suç işleyen, mücrim, suçlu.

“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc (kefare) bérmeñ kérek anıñ ol artıhsı işi üçün yazıhlı, ölümüne diyin k'ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (130/27).”

yazıhlı: Suç işlemiş kimse, suç işleyen, mücrim, suçlu.

“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanmak) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc bérmeñ kérek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (298/21).”

“Éger ata ya oğul hayısı yañılmañka köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ yañılğanı üçün né l ögüt bile borçlu tigüldir, her l-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/12).”

alani yazıhlı: < Ar. علانی + Türk. +yazıhlı: Açıkça suç işleyen, bariz suç işlemiş kimse, bariz suçlu.

“Da K'risdos 2-inçi kélgenine oñ yanındagi alani artarlarga aytsar; “Kéliñiz Atamdan alğışlanganlar”, - da soñ yanındagi alani yazıhlılarga aytsar; “Kétiñiz Ménden, harğışlılar, méñi otka” (031/06).”

“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga (vergi memurlarına), ne cimrige (ayyaşa), da barça alani yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, ne kimse alarnıñ tanıhlılıñ tutmagay (229/28).”

3.2.2.3.3. Suç Ortağı ile İlgili Terimler

birlen-: Ortaklık etmek, birleşmek, suç ortağı olmak.

“Da éger tapulur ése bu bitikte, ki köpler, da yalğan bile birlenip, da yalğan tanıhlılıñ bile yamanlıñnı učka çıkarırlar (223/16).”

boluşuçu: Yardımcı, yordakçı, suç ortağı.

“A éger ésirik kişi kiméseni öldürse, ol çahta töre bile bahmah kérek aniñki öldürmehlihni câht bile, da sormah kérek, budur aniñkibik öldürmehlih yaman sağış (suç kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdular ése, ya kimden boldu başlanmah aniñkibik işte, ol çahta sebepine köre, hilinganına (fiiline) köre, yaman étkenine köre bolgay yargusu. Égirlikine köre, ögütlegeyler (cezalandırırılar) **boluşuçularını**, etkenine köre munuñkibik işni ésiriklikten tügelledi (263/08).”

kéñeş (II): Bir kimseye, bir kuruluşa karşı toplu olarak alınan gizli karar, dolap, komplo.

Korol'nuñ olturğuçuna (kralın makamına) *utru yañılğan* (suç işleyen) *da kéndiniñ biyine, aniñkibik halır tamahın* (idam edilir). *Oğulları könü da hardaşları aniñ da, atanıñ da atasınıñ ornun* (yerine) *tutalmaslar ol yañılğanına* (işlediği suça) *köre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin tas* (kayıp) *étmesler, éger ataları bile anıñki sağıştı* (niyette, kastta) *tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kéñeşte* (komplo) *édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh* (cezalanmak) *kérek* (084/07).

sıñar (I): Yardımcı, yordakçı, suç ortağı.

“Oğrunı da harahçını kéndileriniñ **sıñarları** bile yihöv sahlamas (hapsetmez), ale töre alarnı ölüm (idam) bile tas étiyir, aniñ üçün oğru da harahçılar **sıñarları** bile kéndileriniñ her kün ölümlü bolgaylar (307/28, 307/30).”

Yorum:

Ceza Hukuku ana başlığı altında Suç ve Suçlulukla ilgili terimler Suç, Suçlu, Suç ortağı ile ilgili terimler ele alınmıştır. Konu ile ilgili 43 terim tespit edilmiştir. Tespit edilen terimlerin 22'si tek sözcük ve 21'i birleşik sözcükten oluşmuş terimdir. 22 tek kelimeden oluşan terimlerin 21 adedi Türkçe, 1'i ise Arapça kökenli ve isimdir. 21 Türkçe kökenli terimin 19 tanesi ad, 2'si ise eylemdir.

21 birleşik terimin 19'u Türkçe+Türkçe, 1'i Türkçe+Arapça, 1 tanesi de Arapça+Türkçe kökenli kelimelerden oluşmuştur. Birleşik terimlerin hepsi ad-ad birleşmesinden meydana gelmiştir.

Verilerin detaylarına inildiğinde 43 terimden 40 terimin doğrudan Türkçe, 1 yabancı terimin Arapça ve diğer 2 birleşik terimin de Türkçe+Arapça ve Arapça-Türkçe olması dikkat çekicidir. Ayrı bir ilgi çekici husus da yabancı ve birleşik terimlerin ad soylu olmasıdır.

3.2.2.3.4. Suç Türleri Terimleri

Suç Türleri: “Kişiyeye Karşı Suçlarla İlgili Terimler, Öldürmekle ilgili Terimler, Cinayet Kastı ile İlgili Terimler, Kasten Öldürmekle İlgili Terimler, Hata ile ve Kasıtsız, Öldürmekle İlgili Terimler, Katil ve Maktulle İlgili Terimler, Katille İlgili Terimler, Maktulle İlgili Terimler, Yaralamakla İlgili Terimler, Sözlü Suçlarla İlgili Terimler, İftira ve İtham Etmekle İlgili Terimler, Yalan ve Yalancılıkla İlgili Terimler, Cinsel Suçlarla İlgili Terimler, Hırsızlık, Soyuculuk ve Mala Zarar Vermekle ilgili Terimler, Hırsızlıkla İlgili Terimler, Soyguncu ile İlgili Terimler, Yağmacılıkla İlgili Terimler, firarilikle ilgili Terimler, Hile ve Dolandırıcılıkla İlgili Terimler, Suçsuzluk ve Aklanmakla İlgili Terimler, Suçsuzlukla İlgili Terimler, Aklanmakla İlgili Terimler” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

3.2.2.3.5. Kişiyeye Karşı Suçlarla İlgili Terimler

3.2.2.3.5.1. Öldürmekle ilgili Terimler

boğ-: Soluğunu kesmek, boğmak, boğarak öldürmek.

*“Oğlanlar ki suvda yuvungaylar, da biri birisin **boğgay**, ol çahta töreçiler munıñkibik işni igi térgemege kérek (086/15).”*

*“Oğlanlar üçün, haysı ki biri birin **boğsalar** (243/39).”*

adam öldür-: < Ar. آدم + Türk. +öldür-: Cana kıymak, insan öldürmek, cinayet.

*“Éger ki yoluhsa **adam öldürmehlih**, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamnıñ hanı (diyeti) 365 altın bolgay (238/18).”*

*“A éger, ki kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zina, ayyaşlık), ya adam **öldürmehte**, ya harahçılıhta (soygunculukta), da alani bolmagay, ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da kim ki tutup keltirdi, tanıñ bolmagay, tiyesidir añar ant bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava etmek, kovuşturmayaya vermek) étkey (048/32).”*

dinsiz öldür-: < Ar. دين + Türk. +siz+ öldür-: Dinsizin Hristiyan’ı öldürmesi.

*“Éger ki **dinsiz öldürse k'risdânnı** érki bile, anıñ ornuna kendin tas etkeyler. Éger ki érksiz öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın tölegey (238/12).”*

dinsizni öldür-: < Ar. دين + Türk. +siz+ ni + öldür-: Hristiyan olmayan kişiyi öldürmek.

*“A éger **k'risdân dinsizni öldürse** érki bile, han bahasın tölegey, néçik yazgandır; a éger érksiz (kasıtsız, hata ile) öldürse, yarımın tölegey, yohsa han bahası hanlıh bolgay, a 3 ülüşnüñ birini öldürgen (maktul) kişiniñ hardaşlarına berilgey (061/18).”*

*“A éger **k'risdân dinsizni öldürse**, bu curumnuñ 3 ülüşnüñ 1-i bolgay curumu (cezası). Anıñ üçün ki k'risdânlıki yohtur, bu türlü iş yoluhsa, budur munuñ yargusu (239/22).”*

ésirik kişi öldür-: Sarhoş adamın bir başkasını öldürmesi.

*“A éger **ésirik kişi kiméseni öldürse**, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlihni câht bile, da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih yaman sağış (suç kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdular ése, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte, ol çahta sebepine köre, hılinganına (fiiline) köre, yaman étkenine (işlediği suça) köre bolgay yargusu. Égirlikine (suçuna) köre, ögütlegeyler (cezalandırırılar) boluşuçularını (suç ortaklarını, yordakçılarını), etkenine köre munuñkibik işni ésiriklikten tügelledi (263/08).”*

kéçegi öldür-: Gece vakti öldürmek, gece öldürmek.

*“Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı **kéçegi öldürgey** övine, curumsuz (cezasız, suçsuz) halır (275/23).”*

kiméseni köydür-: İnsanı yakmak, insanı yakarak öldürmek.

*“Éger kimése **kiméseni küydürse** ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otnuñ, anıñkibik küydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas (öldürülmek) bolmah kérek (281/41).”*

kişi öldür-: Adam öldürmek, cana kıymak, cinayet.

*“**Kişi öldürmeh** klemince (hata ile, istemsiz) muniñki hılıh bile bolur: éger kimése otun çapkanda balta bile, balta tüşkiy édi sapından da kişi öldürgey (143/16).”*

*“Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni duşmanı da bolmagay, da anıñ üsne kės-kénetli harahçılar (soyguncular) sékirgey, da ol, sağılıhın sahlama (nepsi müdafaa) klep kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile anıñkibik **kişi öldürmeh**, surp yihöv (kutsal kilise) anı yazıh tutmastır (298/28).”*

k'risdân k'risdânı öldür-: < Yun, Lat, Erm. Χριστιανός, *christian*, քրիստիանոս, քրիստոնիս + Türk. + *nı* + *öldür-*: Hristiyan'ın Hristiyan'ı öldürmek.

“Éger k'risdân k'risdânı öldürse érki (kasten) bile, han bahasın tölöv étkey hardaşlarına, da hanlıhka da curum (ceza) bérgey küçüne köre (061/25).”

otala-: İlaçlamak, ilaç vermek, zehirlemek, zehir vermekle öldürmek.

“Ya 1 kimése çérüvde bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü bile, ya 1 kimése klep kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın klep kéndiniñ hocasın otalagay (zehirlemek), ya kimése kiméseni pahillikten otalagay da öldürgey. Muniñkibik sebepler bile ayılğan bolur öldürmehlih sağıştan klep (isteyerek), alay, néçik hılıç bile étilgen bolgay (311/25, 311/26).”

öldür-: Bir insanın yaşamına son vermek, öldürmek, katletmek.

“Éger ki özge cıns (başka millet) érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kerméniniñ töresi bile pospolity (eyalet), haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre bile ögütlengeyler (158/08, 158/09).”

“... ya 1 kimése çérüvde bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü bile, ya 1 kimése klep kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın klep kéndiniñ hocasın otalagay (zehirlemek), ya kimése kiméseni pahillikten otalgay da öldürgey (311/24).”

öldürmehlih: Cana kıyma, cinayet, katil.

“Éger ki yoluhsa adam öldürmehlih, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamnıñ hanı 365 altın bolgay (238/18).”

öldürmeklik: Cana kıyma, cinayet, katil.

Éger ki yoluhsa adam öldürmeklik, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamnıñ hanı 365 altın bolgay (061/02).

ölümge keltir-: Ölümge götürmek, öldürmek.

“Kim bu türlü ant içse, alay tut, ki dinin tandı, haysı ki tiymestir k'risdân kişiğe munıñki antnı üstüne kötürmege, éger ki ölümge de keltirseler ya övün buzмага kleseler (227/22).”

özge cıns öldür-: < Türk. özge + Ar. + جنس: Yabancıyı öldürmek, başka millet veya başka dine mensup olan bir kişiyi öldürmek.

“Añlamah kérektir bu boyruh da töre érméni oğlanlar üçün, yohsa érmeni oğlan öldürgey özge cınsnuñ, tüşer (mahkûm olur) curumga (para cezasına) yargusuna

köre öldürgen (maktul) oğlan üçün da ol yarğuda, haysı ki öldürgen oğlandır (258/39)."

han tök-: Kanını dökmek, kanını akıtmak, öldürmek, katletmek.

*"Éger kimése ademiniñ küç bile da kéndi érki (özgür irade) bile **hanın tökkey**, né bahası bar, ne tölövü han bahasının (323/09)."*

haravaş öldür-: Kadın kölesini öldürmek, kadın hizmetçisini öldürmek.

*"24 Kapitula. Kim ki satun alğan hulun ya **haravaşın** öldürgey (245/18)."*

huluhçı öldür-: Köleyi öldürmek, kadın hizmetçiyi öldürmek.

*"Éger kimése ki érksiz hulun ya **huluhçısın** öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen hannıñ curumun izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/13)."*

3.2.2.3.5.1.1. Cinayet Kastı ile İlgili Terimler

3.2.2.3.5.1.1.1. Kasten Öldürmekle İlgili Terimler

érk bile: Özgür irade ile, isteyerek, kasten.

*"Éger kimése ademiniñ küç bile da kéndi **érki bile hanın tökkey**, né bahası bar, ne tölövü han bahasının (323/09)."*

*"A éger ki dinsiz k'risdânnı **öldürgey érki bile**, anıñ ornuna kendini tas étkeyler. A éger ki érksiz (hata ile) öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın töletkeyler. Yohése adamniñ hanınıñ bağası yohtur, zéra Téñri yaratıptır sıfatına ohşaş da ölüden turğuzmaga Téñriniñ holundan yalğız kélir (239/15)."*

*"Éger k'risdân k'risdânnı **öldürse érki bile**, han bahasın tölöv étkey hardaşlarına, da hanlıhka da curum (ceza) bergey küçüne köre (061/25)."*

klep öldür-: İsteyerek öldürmek, kasten öldürmek.

*"A **klep öldürmeh** könüsün bu türlüdür, ki yürügey I-i biriniñ artundan, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıy édi, yeneçi haraçılar da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunnu da yürügen kişini émin, da alar, ayap tamahların, haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol harahçılarnı öldirgeyler (311/16)."*

könüsün öldür-: Gerçekten öldürmek, isteyerek öldürmek, kasten öldürmek.

“97 kapitula. kimése kişi öldürgey **könüsün** albo (ya) satamadan (kazara), (143/14).”

“A klep **öldürmeh könüsün** bu türlüdür, ki yürügey 1-i birinin artından, ki klep öldürgey (311/15).”

könlü bile öldür-: İsteyerek öldürme, kasten öldürmek.

“... ya 1 kimése çérüvde (orduda) bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, **öldürgey könlü bile**, ya 1 kimése klep (isteyerek) kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın (ahlaksız kadın) klep kéndiniñ hocasın otalagay (zehirler), ya kimése kiméseni pahillikten (kıskançlıktan) otalgay da öldürgey (311/22).”

yaman köñülden öldür-: Kötü niyetle öldürmek, art niyetle öldürmek, kasten öldürmek.

“Éger **yaman köñülden öldürdü** ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahma bile, igi bilmeh kérek, ne türlü ki töre körgüziyir gilége (davaya, şikâyete) köre (112/07).”

sağış (I): Niyet, istenç, kasıt.

sağıştan öldür-: Kasten öldürmek, kasten cinayet işlemek.

“Munuñkibik sebepler bile ayılğan bolur **öldürmehlih sağıştan** klep (isteyerek, kasten) alay, néçik hılıç bile étılgen bolgay (144/22).”

yaman sağış bile öldür-: Kötü niyetle öldürmek, taammüden öldürmek, kasten öldürmek.

“A éger ésirik (sarhoş) kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlih caht bile da sormah kérek, budur anıñkibik **öldürmehlih yaman sağış bile** sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdılar, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte (davada), ol çahta sebepine köre, hılınanına (fiiline) köre, yaman etkenine (işlediği suça) köre bolgay yarğusu (262/04).”

3.2.2.3.5.1.1.2. Hata ile ve Kasıtsız Öldürmekle İlgili Terimler

érksiz öldür-: İstemededen öldürmek, kazara öldürmek.

“Éger ki dinsiz öldürse k'risdânnı érki (özgür irade) bile, anıñ ornuna kendin tas (idama) etkeyler. Éger ki **érksiz öldürdü** ése, holun késkeyler, da han bahasın tölegey (238/12).”

“A éger k'risdân dinsizni öldürse érki bile, han bahasın tölegey, néçik yazgandır; a éger érkisiz öldürse, yarımın tölegey, yohsa han bahası hanlıh bolgay, a 3 ülişnüñ birini öldürgen (maktul) kişiniñ hardaşlarına berilgey (061/18).”

klemİNçe öldür-: İstemededen öldürmek, kasıtsız öldürmek, taksirle adam öldürme (basit taksir ile öldürmek).

“Kişi öldürmeh klemİNçe munıñki hılıh (şekil) bile bolur: éger kimése otun çapkanda balta bile, balta tüşkiy édi sapından da kişi öldürgey(143/16).”

klemiYİN öldür-: İstemededen öldürmek, kazara öldürmek, basit taksirle öldürmek.

“76 Kapitula. Anıñ üçün kimse kimséni öldürgey satamadan (kazara) klemiYİN (130/31).”

“... dağın éger kimése yemişli térek (meyveli ağaç) üsne ağaç bile atsa ya taş bile da kişini öldürgey, ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun (kölesini), ya biçe (hanım efendi) huluhçusı (kadın hizmetçisini), ya bir kimse özgeni klemiYİN öldürse, ya né türlü iş bile ayılğan, ya at arabanı alıp haçkanda tıyalma (engellemek) bolmasa da kişini öldürse (143/28).”

“... ya kiyikke (ava) çıhkanda kiyikçiler da oh atkaylar kiyikke ormanda ya tüzde (arazide) ol sağış (niyet) bile, ki kiyikni urgay, da ol oh, ki kiyikniñ üstüne atıldı, da kişini öldürgey, anıñkibik öldürmeh kişini klemiYİN öldürmehlerdir (311/15).”

satamadan: < Ar? صدمه + Türk. +dan: (Şok, kaza, tesadüf, rastlantı), istemededen, kasıtsız, kazara.

“97 Kapitula. kimése kişi öldürgey könüsün (kasten) albo (ya) satamadan (kazara), (311/05).”

“76 Kapitula. Anıñ üçün, kimse kimséni öldürgey satamadan, kilemiYİN (istemededen, kasıtsız), (130/31).”

3.2.2.3.5.2. Katil ve Maktulle İlgili Terimler

3.2.2.3.5.2.1. Katille İlgili Terimler

baş yevüçi: Adam öldüren, katil, kıyacı, canı.

“A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır, ya baş yévüçüdür, alarnıñ işi tas bolmaktır (30/32).”

küydürüçi: Yakan kimse, ateşe veren, kundakçı, yakarak öldüren.

***Küydürüçi** barça hanlıhniñ töresi bile törelenmeh (yargılanmak) kérek da ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek (111/18).*

*“Éger kimése kiméseni küydürse ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otnuñ, anıñkibik **küydürüçi**, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek (281/42).”*

öldürgen (I): Öldüren kimse, öldürücü, kâtil, canı.

öldürgen kişi (I): Öldürücü insan, insan öldüren, kâtil, canı.

*“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen kişiniñ başın kimse borçlu tügöl töleme, ale ol öldürgenniñ hardaşları da izdemeh kérek égrini, **öldürgen kişini** (122/17).”*

*“Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı kéçeki öldürgey övine, curumsuz (cezasız, sucsuz) halır, yene kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgey édi, **öldürgen** (katil) **kişi** ölümlüdür (275/24).”*

adamnı öldürgen: < Ar. آدم + Türk. +nı + öldürgen: İnsanı öldüren, kâtil, canı.

*“Evelden könülük köründi bizge éski töreden almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler (ecdat), Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi töre éterler édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da adamnı **öldürgenlerge** (054/19).”*

öldürgen oğlan (I): katil çocuk, canı çocuk.

*“Añlamah kerek bu boyruh da töre érméni oğlanlar üçün, yohsa érméni oğlan öldürgey özge cinsniñ, tüşer curumga yarğusuna köre **öldürgen oğlan** üçün da yarğuda, haysı ki öldürgen oğlandır (259/37).”*

öldürüçi: İnsan öldüren, kâtil, canı.

*“kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgey édi, öldürgen kişi ölümlüdür. Bulay yeñi töre könültiyir ol **öldürüçi** oğrunı. Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam öldürdi belgili (kanıtlı) érki (özgür irade) bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (103/12).”*

*“Barır égeç çérüvge da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi ari atalarnıñ boyruhlarından yazıh ornuna sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik **öldürüçi** bolur borçlu hosdovanél (tövbekâr) bolgay da luc (kefare) tartkay ohşaşlı, töre alay buyurıyır (301/19).”*

öldürücü kişi: İnsan öldüren, kâtil, cani.

“Éger öldürücü kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen (maktul) kişiniñ başın kimse borçlu tügül töleme, ale ol öldürgenniñ hardaşları da izdemeh kérek égrini, öldürgen kişini (122/11).”

kişi öldürücü: İnsan öldüren, kâtil, cani.

*“Töremiz bizim buyurmastır oğrunı ya **kişi öldürücüni öldürmege**, a né özgeni anıñkibikni ölümlüni, yohsa evel anı töre bile da yahşı tanılıh bile yétkirgeyler (ispat ederler), (123/34).”*

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol **kişi öldürüçidir** da törege harşı yañılgay, da bu statutka (maddeye) kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen (maktul) oğlanıñ, néçik yoğarı yazılğandır (258/35).”*

3.2.2.3.5.2.2. Maktulle İlgili Terimler

öldürgen (II): Öldürülen şahıs, katledilen kimse, maktul.

*“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs (sakat) étkey klemiyin (istemeden, hata ile) ya öçeşip (öfkelenip, kin besleyerek), anıñkibik işler igi sezilmeh (tespit edilmek) kerk da bahmah kérek anıñkibik iş bile, né türlü ki hılıhtır, térgemeh (incelemek, araştırmak) kérek **öldürgenni**, ol nahıs étken oğlanıñ yaşların sanamah kérek (261/04).”*

*“Éger öldürücü kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen (maktul) kişiniñ başın (diyetini) kimse borçlu tügül töleme (ödemege), ale ol **öldürgenniñ** hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek égrini (suçluyu), öldürgen (katil) kişini (291/33).”*

öldürgen kişi (II): Öldürülen şahıs, katledilen kimse, maktul.

*“Éger öldürücü kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta **öldürgen kişiniñ** başın kimse borçlu tügül töleme, ale ol öldürgenniñ hardaşları da izdemeh kérek égrini, öldürgen (katil) kişini (291/34).”*

*“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne (tarlasına) tapulğay **öldürgen kişi** da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları bile kermenniñ bahmah kérek, kimniñ hranitsası içine artıh **öldürgen kişi** yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (alanına, havzasına) bolgay (291/28, 291/30).”*

öldürgen oğlan: Katledilen çocuk, öldürülen oğlan, maktul çocuk.

“Eger ki oğlanlar aralarına uruş etkeyler, da bir oğlan birisin öldürse, Da ol öldürgen (maktûl) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, gerek başın (diyetini) tölegeyler, néçik tügel bütün kişiniñ (085/07).”

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı yañılgay, da bu statutka (maddeye) kérek tügel tölov étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen oğlannıñ, néçik yoğarı yazılgandır (258/40).”

3.2.2.3.5.3. Yaralama ve Darp Etmekle İlgili Terimler

ahsah: Bacağından sakat, topal.

*“A éger ki anıñkibik nahıslıh sağılıhına ol salaçınıñ boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da **ahsah halgay**, anı yarğıuçılar bahkaylar ol işten, né türlü uçka (karara) kélse könülik étkeyler (090/18).”*

közün çıhar-: Birini kör etmek, gözünü çıkarmak.

*“Éger biyi hulnuñ **közün çıharsa**, töre buyurıyır, érkli bolgay anıñkibik hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki K'ristân édi ése. Éger ki ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyiniñ érki (izni) bile yarım bahasına ya yarım yalına (100/04).”*

nahıs bol-: < Ar. ناقص+ Türk. +bol-: (eksik), Yaralanmak, sakatlanmak.

*“İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarında **nahıs bolsa**, haysı ki, sbg hoyup, da öç (bahse) kirdi, da sebep boldu bu işke, anıñ nahıslıhına, gés (yarı) curumnu (cezasını) tölemeh kérek (261/33).”*

*“A éger ol kişi anda yébérgen (gönderilen) **nahıs bolsa**, ol, kim ki anı yébérdi ol çuğurga, kérek tölegey ziyan, harcın, hakimlikin (263/34).”*

nahıs bolgan: < Ar. ناقص+ Türk. +bolgan: Yaralanan, sakat bırakılan, sakatlanan.

*“Anıñ üçün ki ésiriklikte barça yamanlıhınıñ başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı ki biri birine. Da anıñkibik iş üçün töre bolmah kérek; toğru, budur curum, ziyan, hakimlik (doktor masrafı), harc (nafaka) **nahıs bolganga** tölemeh kérek. (262/01).”*

“İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs

bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi, da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılına, gés (yarı) curumnu (cezasını) tölemeh kérek, néçik hanlı iş üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın, harcın tölemeh kérek, hakimlikin. (087/22)."

nahıs ét-: < Ar. ناقص + Türk. +ét-: Hasar vermek, yaralamak, vücuda zarar vermek, sakat bırakmak.

"Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs étkey klemiyin ya öçeşip (öfkelenip, kin besleyerek), anıñkibik işler igi sezilmeh kérék da bahmah kérek anıñkibik iş bile, né türlü ki hılıhtır, térgemeh kérek öldürgenni (maktulü), (261/03)."

"Éger ki ésiriklikte yoluhsa, ki biri birin nahıs étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik iş nahıslılıñıñ ésirikte tiymes boşatmağa (affetmeye), anı da tözmege (087/30)."

nahıslılıh: < Ar. ناقص + Türk. +lıh: Felçlik, Hasar görme, sakatlık.

"A éger ki anıñkibik nahıslılıh sağılıhına ol salaçınıñ (çiftçinin) boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da ahsah halgay, anı yarğuçılar bahkaylar ol işten, né türlü uçka (karara) kélse könülük étkeyler (090/18)."

"İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarında nahıs bolsa, haysı ki, sbg hoyup, da öç (bahse) kirdi, da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılına, gés (yarı) curumnu (cezasını) tölemeh kérek (261/33)."

nahıslılıhka sal-: < Ar. ناقص + Türk. +lıhka +sal-: (eksik), Yaralama, sakat bırakma.

"Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimése biri birin ziyanga da nahıslılıhka salmay da sağılıhından çiharmagay (087/25)."

sağılıhından çihar-: Sağılığına zarar vermek, yaralamak.

"Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimése biri birin ziyanga da nahıslılıhka salmay da sağılıhından çiharmagay (261/37)."

talaş: Kavga, anlaşmazlık, çekişme.

"Yığı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan eski duşmandır, ki biri birine söz artıdan talaş (kavga) étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (itham) bérirler, hörmetine tıyıp, ki sén yaman kişisén, ya oğrusén, ... (184/07)."

"Da hayda ki töre éksiktir, anda talaş (çekişme) köptür, da hayda töre u könülük bolsa, éminlik artıhtır ol ulusta, dünyâda u yihövlerde, zéra bir ülüşü Téñriniñ şnork'undan (lütfundan) bérilgen yihövlerge éminliktir (211/42)."

“Éger ki yarğuga kélgenler **talaş étseler**, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler (cezalandırılar), ki töre alnına halaba bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay (217/38).”

talaş-: Kavga etmek, çekişmek, vuruşmak.

“Bügün köriyirbiz, sahal iş üçün da héç néme üçün mahale de, u hézém (tartışma) arasına, u **talaşkanda** asrı yaramas antlar içerler, tügül oğlanlar, yohsa hartlar da, tügül aşharaganlar (siviller), yohsa köp kéz k'ahanalar da (044/14).”

“Éger ki haysı honşularnıñ arasına hranitsalar (sınırlar) bolgay övler arasına da tüzde rolâlar (tarlalar) arasına, da **talaşkaylar** (çekişirler) aralarına, biri aytkay, ménimdir, da birisi aytkay, séniñ digül (134/35).”

“Yene yoluhkay bir kimésege hörmét üçün, ki **talaşıp** biri birine da ayb (itham) bérgey, da voytka ündegey, na anıñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol kün bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük (kefalet) izdese. Povod otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmét üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar yük (kefil), (195/21).”

töv-: Dövmek, vurmak, dayak atmak.

“Éger hul éger haravaş érksiz **tövgeninden** biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan borçlu tigüldür tölemege baş (diyet) üçün, anıñ üçün ki satun algan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün luc (kefare) tartkay (98/14).”

“Éger kiméseniñ tuvarı kirgey saçovga (ekine) hışnıñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kérekmestir né 1 néme bile **tövmege** ya anı nahıs étme, ték anıñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına (ahırına) yapkay (309/22).

Yeñi Töre ohşatıyır, néçik atasın-anasın **tövgey**, da anıñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası oğulnı kéri étmege (mahrum etmek, reddetmek) barça igilikten (mal varlığından), (122/33).”

“Kim ki kéndiniñ atasın-anasın **tövse**, anıñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazıhlı yaman étken (suç işleyen) Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre Éski Töreniñ (267/38).”

ur- (I): Vurmak, dövmek.

“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına **urgaylar ağırayahlı hatunnu**, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanıñ vahtsız kéçirgey, gés başın (yarı diyetini) tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24).”

“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol **urmahtan** kéçirgey, tölöv bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna baş bérmeş kérek. Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede görgüziyir anıñkibik p'orçut'ıunnu ahça curumu (cezası) bile da luc (kefareti) tartmah kérek (99/02).” (Metinde tek örnek, öteki örneklerde Körgüz-).

“Da éger éyesi bilse ögüzniñ hılıhın da kiméseni **urup** nahıs étse, éyesi borçludur nahıs étkenge tölemege ziyanın da hakim bahasın (099/31).”

uruş: Vuruş, dövüş, kavga.

“Éger ki oğlanlar aralarına **uruş** étseler, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktul) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek başın (diyetini) tölegeyler, néçik tügel bütün kişiniñ (085/08).”

“Éger yoluhsa **uruş** arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartniñ, töre bile buyurgandır anıñkibik hol uzatuçı sahalına hartniñ, alay ol añlamah kérek curumu (cezası), néçik kiméseni nahıs étkey (263/23).”

uruş-: Vuruşmak, dövüşmek, kavga etmek.

“Haçan éki kişi **uruşsa** sağıtlar bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalıhına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralıga ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da curum törege bérgey (097/34).”

“Hayda 2 kişi biri biri bile **uruşkay** asrı yaman, da hatın kişi alarnıñ arasına tüşkey ayırmaga halabanı (kavgayı), da klegey añar boluşmaga, kim ki yihılıyır da yéñiliyır küçlüge, a özge néme bile bolmıyın boluşma, ol **uruşkan** kişilerni ayırma né bir türlü iş bile, da anı, haysı ki huvatlıdır, tutkay yumurthalarından, töre buyurıyır anıñkibik hatunnuñ holun késme, anıñ üçün ki tiydi anıñkibik yérine (298/10).”

uruşçı: Dövücü, şiddet kullanan, kavgacı, kabadayı.

“Éger kimseniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı kéltirgeyler hartlarnıñ alına da

*gilé étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki **uruşçı** bolgay da cimri. Anıñkibikni Éski Töre körgiziyir taşlama, da Yeñi Töre ohşatıyır (kıyaslar), néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası anıñkibik oğlanı kéri étmege barça igilikten (mal varlığından), (291/40).”*

uruşma: Bir birini dövme, kavga etme.

*“A éger ésirik kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlih câht bile da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih yaman sağış (cürüm kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne **uruşma** turdılar, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte (davada), ol çahta sebepine köre, hulinganına köre bolgay yarğusu (088/08).”*

halaba: < Ar. غلبه. Karmaşa, kargaşa, arbede, gürültü, kavga.

*“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler, ki töre alnına **halaba** bolmagay da yarğu hapanél bolmagay (035/18).”*

*“25 kapitula. Kimése ki **halaba** başlagay da urgay éki canlı hatınnı (068/29).”*

*“Éger ki kimése töreni hörmetlemese sağıt bile ya söz bile érméniniñ, ol çahta anıñkibikni ögütlemeh (cezalandırmak) kérek töre bile, yañılganına (suçuna) köre, anıñ üçün ki bilmeh kérektirler, törege anıñ üçün kéllestirler ki **halaba** étkeyler, yohése her 1-i kérek izdegey sekinlik bile da hörmet bile könülükün kéndiniñ (325/22).”*

hol uzat-: El uzatmak, el kaldırmak, birini dövme, vurmak (ceza ve medeni hukuk).

*“Anıñ üçün dinsizlerniñ doktorları (filozofları) tohtatıp töre hoydular, ki kim ki bolvanlarga (putlara) yaman aytsa, ölümlü bolgay, da kim ki atasına **hol uzatıp** urgay, holun késkeyler (203/28).”*

hol uzatuçı: El uzatan, el kaldıran, döven, şiddetçi.

*“Éger yoluhsa, uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartniñ, töre bile buyurgandır anıñkibik **hol uzatuçı** sahalına hartniñ, alay ol añlamah kérek curumu (cezayı), néçik kiméseni nahıs étkey (089/10).”*

yarala-: Silâh, bıçak vb. bir araçla veya vurmak suretiyle yara açmak (yaralama suçu).

*“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar bile, da biri birisin **yaralasa**, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalıhına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır*

töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da curum (ceza) törege bérgey (271/06,271/08)."

"23 Kapitula. 2 kişi uruşkay, da 1-i 1-in yaralagay (245/17)."

3.2.2.3.5.4. Sözlü Suçlarla İlgili Terimler

3.2.2.3.5.4.1. İftira ve İtham Etmekle İlgili Terimler

ayb bér-: < Ar. عيب + Türk. +bér-: Eksikliğini söylemek, kötülemek, kabahatini anlatmak, iftira etmek, suçlamak, itham etmek.

"Yene yoluhkay bir kimésege hörmət üçün, ki talaşp biri birine da ayb (itham) bérgey, da voytka ündegey, na aniñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol kün bolmah kérek hörmət üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük izdese povod otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmət üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar yük (195/15)."

"Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb (itham) bérgeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip (öfkelenip), a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta aniñkibik işlerni, kim ki ündeptirler (dava edilen) da tangay némeni, ale ündegenge (davacıya) düğül, kérek ayılğay yétkizmeklik (kanıtlama) añar, ol yan, ki ündelgendir (davalıdır), (078/33)."

"Yene bir kimése ki yérli bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine ayb (itham) bérgey, ya honah yérlice [ayb bérgey], aniñkibik işte, kim ki yatmaga klemes, aniñkibik kişi, yérli de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, bérp 14 sbgnı (Akçe'yi) da töre alnına aniñkibik aybdan çıhmaga (aklanmaya), (335/07)."

aybdan çih-: < Ar. عيب + Türk. +dan çih-: İthamdan kurtulmak, aklanmak (sözlü suçtan kurtulmak).

"Yene bir kimése yérli bolgay, da biri birineutru hörmetine ayb (itham) bérgey, ya honah yérlice ayb bérgey, aniñkibik işte, kim ki yatmaga klemese, aniñkibik kişi, yerli dâ bolsa, bolur kénsinâ törâ satun almaga, berip 14 sbni (Akçe'yi) da töre alnına aniñkibik aybdan çıhmaga (171/30)."

aybla-: < Ar. عيب + Türk. +la-: Eksikliğini söylemek, kusurunu demek, suçlamak, itham etmek, iftira atmak.

“Éger ki érméni érménini **ayblasa**, aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da yétkirelmegey (ispatlayamazsa) anı añar utru, ol çahta yarğuçılar ötleş ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek néçik yaman aytuçı olturmah (hapis) bile da curum (para cezası) bile (124/08).”

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb (itham) bérıp, tanıhlıhını kéri urmaga (reddetmeye) klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ (hükmünü) üstüne tohtamah (icra edilme) kérek. könü tanıhlıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki **ayblar anıñki** tanıhlarnı (255/21).”

ayblagan: < Ar. عیب + Türk. +la-: **1.** Karalamacı, iftiracı, itham eden, suçlayan **2.** itham edilen, suçlanan.

“Da köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar (itham) béririrler, zvada (kavga, niza) arasına aytır, yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb berse, da iş tartılgıy edi yarğuga, da ol **ayblagan** (suçlayan) kim de ése kendi yürekinden, éger ér, éger hatun, da kélgey törege, da ayt kay sebepin (186/21).”

“90 kapitula. **Ayblagan (suçlanan) oğrunu**, ya anıñ cézası nedir (248/01).”

bühtan: < Ar. بهتان. Bir kimseyi yalan yere suçlamak, iftira, töhmet, karalama (Arap alfabesi ile yazılı şeklinde de görüldüğü gibi بهتان normal h harfi ile yazılmalıydı ancak Gregoryen Kıpçak Türkçesinde Ĥ harfi ile yazılmıştır).

“Dağı da aytalıh, ki ne üçün 2 ya 3 bolmah kérek tñıh. 2 ya 3 dügül ki köplerge utrudur, ki néçe köp bolsa, ança igidir, éger ki bolmasa 2 ya 3, mundan éksik bolmagay, zéra 1 adamga asanttır, ki **bühtan ayt kay** kimséniñ üstüne (040/37).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér (toprak, mülk) bérseles, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (çiftçilere) bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarnı késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay. Salaçınıñ égirliki (kabahatı, suçu) bolmsa. bolmagay, ki **bühtan** bile algay biyi (243/07).”

“A éger ki bu yaman hılganlar (suç işleyenler) töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine dügülbiz, da yalgandır, bu iş bizim üstümüzge **bühtandır**, da né artımızga, da né alnımızga bar, yarğuçılar, körüp alarnıñ toğru sözlerin, ki ne artına, né alnına, né litsası (kanıtı) yohtur, antnı buyurgaylar alarga da huthargaylar ölümünden (229/17).”

obvinit ét-: < Ukr, Leh. обвинить, обвинить, obwinic + Türk. +ét-: Suçlamak, itham etmek.

*“Alay oh ölü kişiden soñra, éger ki kimése kimséni **obvinit étkey**, ol kişi, kimni ki **obvinit éttiler**, ol hılıh bile yoğarı ayılğan antın kéndi étkey, barça tanıhlardan başha könülür (163/06, 163/07).”*

pambas: < Erm. բամբաս. Küfür, kötöleme, kınama, iftira.

*“Tanıhlıh bérir muñar ari bitikler, kimése kéndiniñ k'ahanasın (papazını) **pambas étmésin**, anıñ üçün ki arakéllerniñ (havarilerin) boyruhudur, ki anıñkibik kişini ağır ögütnüñ (ağır cezanın) tibine tartkay, kim ki k'ahanasına yaman aytkay (91/02).”*

*“Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile uyaltkay, kendiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay, da tüşer ölümlü yazıhka, Éski Töre bile Yeñi Töre aytıyır, anıñkibik **pambas**, ki atasın-anasın [yaman sözlerle uyaltkay], añar ohşar, néçik tövgey (269/38).”*

vinovat ét-: < Ukr, Leh. винуватити, винуватить, винувати, виновать, winowac + Türk. +et: Suçlamak, kınamak, itham etmek.

*“Da éger ki turmasa küniüne ündelgen yan (davalı taraf) antın tügellemeye, ol da alay oh kénsi işin (davasını) tas éter (kaybeder), né bile ki anı töre alnına **vinovat étti**, halır (mahkûm olur) anı povodga (davalıya) tölemege, budur munuñ yarğusu (188/33).”*

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay (inkâr etmez) bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki **vinovat éttiler**, da andan könülgey (aklanır) töre bile (193/26).”*

yala yap-: Bir kimseyi yalan yere suçlamak, iftira, töhmet, karalama.

*“Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmiyin inamlı holga, da **yala yapkıy édi** kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah (teşhir edilmek) kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp (sahte, dolandırıcılık) işlerni kimésege harşı étiyir (105/28).”*

yala yapuçı: Karalamacı, iftiracı.

*“Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki **yala yapuçı** méñilik hörmetsiz atalmah (teşhir edilmek) kérek, néçik her biri **yala yapuçı**, haysı ki bégili halp (sahte, dolandırıcılık) işlerni kimésege harşı étiyir (277/29, 277/30).”*

yaman ayt-: Kötülemek, kötü niyetli dedikodu yapmak, hakaret etmek, karalamak, küfretmek.

*“Haytıp Movsés kéndi töresine arttırdı bu işniñ töresini, alıp evelgi töreden: kim ki atasına u anasına **yaman aytsa**, ölümlü bolgay (019/02).”*

*“Éger kimése teliliki bile kéndiniñ **yaman ayt kay** hannıñ artından ya keneşine (meclisine) hanlıhınıñ, a kimése anıñ üsne yétkirgey (kanıtlasa), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolğay yarğuş (mahkeme), (265/20).”*

yaman aytuçı: İftiracı, küfür eden, karalamacı, suçlayıcı.

*“Éger kimése teliliki bile kéndiniñ yaman ayt kay hannıñ artından ya keneşine (meclisine) hanlıhınıñ, a kimése anıñ üsne yétkirgey (kanıtlasa), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik **yaman aytuçı** k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolğay yarğuş (mahkeme), da ol yarğuşu étkey ahpas (piskopos) ya vartabedler (keşişler), anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuşu alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (091/20).”*

*“Éger érméni érménini ayblasa (itham etse), aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da yétkirelmegey (kanıtlamayazsa) anı añar utru, ol çahta yarğuşlar ötleş ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek néçik **yaman aytuçı** olturmah (hapis) bile da curum (ceza) bile (292/28).”*

yaman söz: Kötü söz, hakaret, töhmet, iftira.

*“Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın **yaman sözler bile uyalt kay**, kendiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay, da tüşer ölümlü yazıhka, Éski Töre bile Yeñi Töre aytıyır, anıñkibik pambas (karalama), ki atasın-anasın [yaman sözlerle uyalt kay], añar ohşar, néçik tövgey (269/38).”*

“*Surp arakéllerniñ* (kutsal havarilerin) *buyruhudur* (talimatıdır), *buyruh étiyir bu işni*, *ki kimése kéndiniñ k'ahanasın* (papazını) **yaman sözler** *bile da hörmetsizlik bile uyaltmagay* (265/08).”

“*Yıği yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan eski duşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler* aytırlar, *da ayblar* (ithamlar) *bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman* (suçlu) *kişisén, ya oğrusén, ya harahçisén* (soyguncusun), *ya taratursén* (yağmacısın), *ya halpsén* (sahtekârsın), *ya haçhınçisén* (fırlarısın, kaçaksın), *ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen* (ayyaş, zampara), *ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de bu yañılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar* *bérirler, zvada* (kavga) *arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgy édi yarğuga* (186/16).”

yamanla-: Sitem etmek, hakaret etmek, kötülemek, karalamak, suçlamak.

“*Dayma kimése añar yamanlamasın*, *kim ki érksiz* (kasıtsız) *yanılır* (suç işler). *A kim ki érki bile égri éter yarğunu, kéndi borçlu halır köktegi yarğuçıga* (218/02).”

“*Éger közetten başha honah humaşın* (malını) *anı öv éyesine bahmaha sımarlamadı* (teslim etmedi), *da kimésege közetme bérmedi, kendine yamanlasın* *da ziyanları da kéndiniñ bolmah kérek* (155/28).”

“*Éger ki kimse yeñi kiyöv* (damat) *bogay, añar tiymestir térçe lovga* (savaşa) *çihma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhmagay. Anıñ üçün ki anıñkibik yeñi kiyövni töre érkli* (muaf) *étiyir anı çerövden, ki kéndiniñ yeñi sövüklüsü bile sövüngeyler övlerine kénsilerniñ. Bilirmén, ki miskinni Téñri söver da bérmeştir alarnıñ övüne alay térçe yas* (sıkıntı) *ya hayğu, ki yeñi kiyövlüküne yoluhkıy édi. Anıñ üçün anıñkibik yeñi kiyövge yamanlama kérekmeştir* (296/11).”

3.2.2.3.5.4.2. Yalan ve Yalancılıkla İlgili Terimler

égri (II): Gerçek dışı, yalan.

égri tanıhlıh: Yalan şahitlik, yalan tanıklık.

“*Dağı da töre bile buyururbiz sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniñ tanıhlılı kéçmes da néme tigül, yohése tanıhlılı 2 ya 3 kişiniñ küçü bardır. Éger kimése yarğunuñ alnına égri tanıhlılı bérse, töreçiler ya töre tanıgaylar, ki ol égri tanıhlılı bergey,*

alay töresi bolmah kérek, néçik barça yamanniñ (suçlunun), töre alay buyurıyır (291/16, 291/17)."

yalğan: Gerçek olmayan, yalan, yanlış, hile, sahte, aldatma, sahtekâr, aldatıcı.

yalğan ayt-: Yalan söylemek.

*"Da ayt kay "bilir Téñri, da bu haç, da Awédararı (İncil), da surp yihöv (kutsal kilise), ki köñüdüir aytkanım". Da ayt kay alay, ki bularnıñ zork'u u hörmeti üçün, ki **yalğan aytman**, bu türlü ant hosdovanut'iundır (tövbe yemini), haçarı ki Téñriniñ yapuhnu bilüçi aytır, Awédarannı K'risdosnuñ sözi aytır, da yihövnü K'risdosnuñ övü aytır (227/26),"*

yalğan sözle- (I): Yalan söylemek.

*"Da köñülüki tanıhlarnıñ yahşı kişilerden belgilidir, ki orunç (rüşvet) alıp kélmegeyler, da köñülük alına **yalğan sözlemegey**, ya éger ki uruğu (ailesi) bolgay kimsenin da kélip tanıhlıh bergey, da bilseler, ki köñü kişidir, tanıhlıhın tutkaylar (220/10)."*

yalğan ant: Yalan ant, sahte yemin, gerçek dışı yemin, yalan yemin.

*"A éger ki Téñriden horhkan adam bolsa da klemegey **yalğan ant** bile kéndiniñ canıñ obrazit (incitmek) étmege, da ayt kay, ki aytım ménim ulu açığımniñ da jalostumnuñ (kızgınlığımın) artıñdan ol sözlerni añar, yohsa, dalibuh (gerçekten, doğru ant, Allah bilir), néme yaman bilmen bu kişi üstüne, ték barça yahşı (187/17)."*

yalğan ant içken: Sahte yemin eden, yalan yemin eden şahıs.

*"Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolgay égrı **yalğan ant içken**, her biri ziyan üçün, başha ol hoyulğan némeler üçün éki kóz tölemeh kérek, da kéñsi, néçik **yalğan ant içken**, hörmetsiz bolmah (teşhir edilmek) kérek da töresiz ayılğan (105/21, 105/25)."*

yalğan iş: Yalan iş, sahte dava, boş dava.

*"Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga **yalğan iş** üçün barmaga özge milletniñ töresine yéñmege köñülükñü. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik (haksızlık) te bolsa (233/15)."*

yalğan tanıh: Sahte tanık, sahte şahit, yalancı tanık.

*"... zera bizim töremiz tiyesidir, ki köñülük bile, toğruluk bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, düğül **yalğan tanıh** bile, ya aldovuçu reçnik (hilekâr avukat) bile (053/14)."*

“Kimése turğuzmasın **yalğan tanıhlar**, klep sıñarınıñ (ortağının) tirlikin égrilik bile almaga (218/23).”

“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iumuz (tövbemiz) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan, zera bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, toğruluk bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, düğül **yalğan tanıh** bile, ya aldovuçu reçnik (hilekâr avukat) bile, ya kécmişlerniñ canıñ zrgél (mahrum) étmeh bile, ya jaranksızlarını (mirasçısızların) canıñ ülüşsüz çiharmak bile alarnıñ can ülüşünden (233/08).”

yalğan tanıhlıh: Sahte tanıklık, sahte şahitlik, yalan tanıklık.

“Da éger ki tapulur ése bu bitikte, ki köpler, **yalğanlıh** bile birlenip (suç ortağı olup), da **yalğan tanıhlıh** bile yamanlıhı uçka çıharırlar (223/16).”

“... zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, toğruluk bile, orunçsuz bolgay, düğül **yalğan tanıhlıh** bile, ya aldovuçı reçnik bile, ya kécmişlerniñ canıñ zrgél (mahrum) étmeh bile, ya jaranksızlarını (mirasçısı olmayanların) canıñ ülüşsüz çiharmak bile alarnıñ can ülüşünden (233/08).”

yalğançı: Yalan söyleyen, yalancı, aldatıcı, dolandırıcı.

“Kimse turğuzmasın **yalğan tanıhlar**, klep sıñarınıñ (ortağının) tirlikin égrilik (haksızlık) bile almaga, klep sıñarınıñ tirlikin égrilik bile almaga, zéra héçtir Téñriniñ alına **yalğançı** (037/04).”

yalğanlıh: Aldatma, hile, iftira.

“Da éger ki tapulur ése bu bitikte, ki köpler, **yalğanlıh** bile birlenip (suç ortağı olup), da **yalğan tanıhlıh** bile yamanlıhı uçka çıharırlar, néçik Najpéut'nuñ Éski Törede da surp Sdép'anosnıñ Yeñide, bu işler **yalğan tanıhlarnıñ** yamanlıhı bile édi (222/16).”

“Kimése yalga (kiraya, istihdama) tutmagay sözlövüçü adamnı yarğuda, da **yalğanlıh** bile yéñey könünü (037/06).”

“A éger kimése **yalğanlıh** bile hosdovanut'ium (tövbe, istiğfar) antın içse, buyurur, ki 7 yıl luc (kefarete) tartkay, da bahkaylar töreçiler u bitikçiler ol tirlikni (mal varlığını), ki né üçün ant içti **yalğan** (231/04).”

3.2.2.3.5.5. Cinsel Suçlarla İlgili Terimler

cimri: < Far? جمرى. Asil olmayan çarşı Pazar halkı, dilenci, sarhoş, **ayyaş** (sözlüklerde Farsça olarak verilse de Farsçanın ana sözlüğü Dehhuda sözlüğünde Mâverâünnehir halkının dilinde bu sözün olduğu yazılmıştır. Mâverâünnehir halkı ise çok genel bir anlam taşımakta ve hangi döneme ait olduğu da belli değil. Yani Mâverâünnehir halkı Türk mü Fars mı ne olduğu da gösterilmemiştir (Dehhüda Cilt 5, 1998: 7854).

“... *dağı da tiyemistir ant tamğaçıga, né cimrige, da barça alanı yazıhlılarga* (bariz suçlulara) *angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanıhlılıñ tutmagay* (049/25).”

“Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı kéltirgeyler hartlarnıñ (mahkeme jürisinde bulunan aksakallar) *alnına da gilé* (dava) *étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri* (291/40).”

“8 Kapitula. **Cimriler** üçün (261/37).”

itlik: Sefahat, ahlaksızlık, zina, fuhuş.

“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya **itlikte**, ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta (soygunculukta), *da alani bolmagay ol yaman iş* (suç, kabahat) *ya litsası* (kanıtı), *da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege* (048/32).”

“Bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi da töre éterler édi **itlik étkenlerge**, oğrularga da adamnı öldürgenlere (229/11).”

küç ét-: Zorlamak, taciz etmek, tecavüz etmek.

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, *da anıñki hız hız oğlan* (bakire kız) *bolgay, da añar küç étkey* (124/30).”

küç étüçi: zorlayan, taciz eden, tecavüz eden, tecavüzcü.

“... *anıñki küç étüçi* ölümlüdür (idama mahkûmdur). A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, *eğbet, égridir da ögütlenmeh* (cezalandırmak) *kérek töreçiden ötleş zından bile da curum* (ceza) *bile ol hörmetsizlik üçün* (124/30).”

“Éger kimése yaman iş (suç) *hılinsa da tanıhlılı bile yétkirseler* (kanıtlasalar) *üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hilinganına köre. Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı* (soyguncu) *édi ése ya küç étüçi* (tecavüzcü), *eminlik üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik*

kişiniñ. Alay töre yanına ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek aniñkibik yaman (suç) étüçiler (293/11)."

orospı: < Far. روسپی. Fahişe, sürtük, kahpe, orospu.

"... yahşı hatunlarga da ayblar (iftira, itham) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman (suçlu) kişisén, ya oğrusén, ya harahçısén (soyguncusun), ya taratursén (yağmacısın), ya halpsén (sahtekârsın), ya haçhınçısén (fırarisin, kaçaksın), ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen (ayyaş, zampara), ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de bu yañılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/13, 186/14, 186/21)."

yaman hatun: Ahlaksız kadın, fahişe.

*"... yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman (suçlu) kişisén, ya oğrusén, ya harahçısén (soyguncusun), ya taratursén (yağmacısın), ya halpsén (sahtekârsın), ya haçhınçısén (fırarisin, kaçaksın), ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen (ayyaş, zampara), ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de bu yañılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki **yaman hatun**, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/18)."*

*"Ya 1 kimése çérüvde bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü bile, ya 1 kimése klep kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya **yaman hatun** (ahlaksız kadın) klep kéndiniñ hocasın otalagay (zehirler), ya kimése kiméseni pahillikten otalgay da öldürgey (310/24)."*

Yorum:

Ceza Hukuku ana başlığı altında Suç Türleri konusu, Öldürmek, Kasten Öldürmek, Hata ile Öldürmek, Yaralama ve Darp Etmek, İftira ve İtham etmek, Yalan ve Yalancılık, Cinsel Suçlar ile ilgili terimler incelenmiştir. Başlıklar ile ilgili **81** terim tespit edilmiştir. Tespit edilmiş terimlerin **33**'ü tek sözcük ve **48**'i birleşik sözcükten oluşmuş terimdir. **33** tek sözcükten oluşmuş terimlerin **23** adedi Türkçe, **10**'u ise yabancı kökenlidir. **23** Türkçe kökenli terimden **17**'si ad **6**'si ise eylemdir. Ayrıca tek sözcükten oluşan **10** yabancı kökenli terimin **9**'u ad **1** adedi ise eylemdir. Bu tek sözden oluşmuş yabancı kökenli

terimlerden 6 terim Arapça, 1 terim Farsça, 1 terim Ermenice 1 terim ise Ukraynaca-Lehçe kökenlidir.

Tespit edilen birleşik sözcükten oluşmuş 48 terimden 36'sı Türkçe-Türkçe, 12'si Türkçe-Yabancı veya Yabancı-Türkçe kökenlidir. Bu 12 terimin 1'i Türkçe-Arapça 11 adedi ise aşağıdaki şekildedir;

9 Arapça-Türkçe: 8 ad+eylem, 1 ad+ad.

1 Ukraynaca-Lehçe+Türkçe: ad+eylem.

1 Yunanca-Latince+Ermenice+Türkçe: ad+ad+eylem.

(12 birleşik terim: 1 ad-ad, 11'i ad+eylem).

36 Türkçe+Türkçe terim: 12 ad-ad, 24 ad+eylem).

Ayrıca veriler köken açısından incelendiğinde 81 terimden 59 terimin doğrudan Türkçe olması, 12 birleşik terimin de Türkçe-Yabancı veya Yabancı-Türkçe olması önemli bir husustur.

Ceza hukuku ana başlığı altında Katil ve Maktul ile ilgili terimler incelenmiş ve konu ile ilgili 12 terim tespit edilmiştir. Tespit edilmiş terimlerin 4 adedi tek sözcükten, 8'i ise birleşik kelimelerden oluşan terilerdir. Tek sözcükten oluşmuş terimlerin 4'ü de Türkçe kökenlidir. 8 birleşik sözcükten meydana gelen terimlerin 7 adedi Türkçe+Türkçe, 1'i ise Arapça+Türkçe kökenlidir. Ayrıca 12 terim tümü isimden oluşuyor.

3.2.2.3.6. Hırsızlık, Soyuculuk ve Mala Zarar Vermekle İlgili Terimler

3.2.2.3.6.1. Hırsızlıkla İlgili Terimler

oğru: Başkasının malını çalan kimse, hırsız.

*“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz **oğrunu** litsası (kanıtı) bile bélgili tutkıy édi, ol çahta anıñkibik **oğrunu** nişanı bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, töre alnına kéltirme (275/28, 275/29).”*

*“**Oğrunu** da harahçını (soyguncuyu) kéndileriniñ sıñarları (yardakçıları) bile yihöv sahlamas, ale töre alarnı ölüm bile tas (yok, idam) étiyir (140/03).”*

oğurla-: Kaçırmak, çalmak, hırsızlama, alı koymak.

*“A kim ki hanlıh haznanı **oğurlasa**, da askaylar kendin, éger holga tüşse, da hulun, u oğlanların, u igilikin (malvarlığını) hanlıhka algaylar (060/21).”*

*“Éger péşekâr (zanaatkâr, esnaf) kiméseden néme **oğurlasa** péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu (301/22).”*

kişini oğurla-: İnsanı kaçırmak.

*“Éski Törede hoygandır, éger kimése ki **kişini oğurlap** satkay da bélgili bolgay anıñkibik satmah üçün, ol kişi ölümlüdür (096/04).”*

*“Alay oh, éger kimése **kişini oğurlagıy** édi ya harahlagıy édi harahçılıh bile, haçan Yeñi u Éski Töre ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas (idam) bolgay (306/31).”*

oğurlan-: Aşırılmak, çalınmak.

*“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga sahlamaga, anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile **oğurlangıy édi**, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhnu hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalandırılmak) kérek (277/20).”*

*“Éger anıñ bahmasızlıhından, kim ki yalga (kiraya) tutuptur, da tiyirmende néme ziyan bolsa ya taşına, ya küpçekine (çarkına), ya tégenesine (çanağın, havuzuna), ya haysı kérekine tiyirmenniñ ziyan bolsa, ya néme **oğurlansa** tiyirmenden, ol barça ziyannı ol töler, kim yalga tutuptur (289/19).”*

oğurluh: Birinin malını çalmak, hırsızlık.

*“A éger kimése küç bile kirgey övge kiméseniñ, da öv éyesine ziyan bolgay **oğurluh**, ya néme küç bolgan bolgıy édi, könüsün anıñkibik ölümlüdür (124/16).”*

*“Éger ki péşekâr (meslek sahibi) érméni, añar işin işleme bérgeñ **oğurluh** néme bile aş suv étkey, kermenniñ töresi (şehir mahkemesi) bile da Marimborknuñ törelenmeh kérek, a éger oğurluh işte érméni kermen töresine némétskiy (Almanyada) bérililptir (150/39).”*

oğurluh ét-: Hırsızlık etmek, bir şeyi çalmak.

*“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı aytilgan terezüde, harıda (arşın), funtta (ağırlık ölçüsü), ölçmelerde da harılamahta égirlik kimésege ya **oğurluh étkey** (315/14).”*

oğuru: Başkasının malını çalan, hırsız.

“Yıǵı yoluhur ademiler arasına, ki adam oǵlun yürekke çıhargan éski düşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (iftiralar, ithamlar) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman (suçlu) kişisén, ya **oǵurusén**, ya harahçısén (soyguncusun), (186/11).”

3.2.2.3.6.2. Soyguncu ile İlgili Terimler

soyuçı: Soygun yapan kimse, soyguncu, haydut, gaspçı, eşkıya.

“A klep öldürmeh köñüsün bu türlüdür, ki yürügey 1-i biriniñ artından, ki anı klep (isteyerek) öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıy édi, yeneçi haraçılar da **soyuçılar**, ki klegeyler öldürmege yolçunnu da yürügen kişini émin, da alar, ayap tamahların (nefislerini müdafaa), haysın ki harahçılar (yağmacılar) öldürme kledi, haytıp, ol harahçıları öldirgeyler (311/18).”

taratur: Soyguncu, gaspçı, eşkıya, hırsız, kundakçı.

“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otnuñ, anıñkibik köydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek. Éger vahtına sahatına tutulmasa, anıñkibik öǵütlenmeh (cezalandırılmak) kérek zından bile, da ahça curumu (cezası) bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol **taratur** (kundakçı) yaman köñülden étti ése, tamahı (boğularak, idam edilerek) bile öǵütlenmeh kérek (281/41).”

“Yıǵı yoluhur ademiler arasına, ki adam oǵlun yürekke çıhargan éski düşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (iftiralar, ithamlar) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oǵrusén, ya harahçısén, ya **taratursén**, ya halpsén, (186/16).

3.2.2.3.6.3. Yağmacılıkla İlgili Terimler

talovuçı: Yağmalayan, yağmacı.

“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çıharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanmak) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik **talovuçı** ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün (130/18).”

harahçı: Hırsız, soyguncu, pusuda yatıp soyan, yağmacı, zorla alıkoyan, zorla alan.

*“A kimler ki oğrudur, ya **harahçudur**, ya baş yévüçüdür (kâtil), alarnıñ işi tas bolmaktır (030/32).”*

*“Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni duşmanı da bolmagay, da anıñ üsne kés-kénetli **harahçılar** sékirgey, da ol, sağlının sahlama klep (nefsini müdafaa) kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile anıñkibik kişi öldürmeh, surp yihöv anı yazıh tutmaktır (298/27).”*

*“A klep öldürmeh (kasten öldürmek) könüsün bu türlüdür, ki yürügey 1-i biriniñ artundan, ki anı klep (isteyerek) öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıyır édi, yeneçi **harahçılar** da soyuçılar (soyguncular), ki klegeyler öldürmege yolçunu da yürügen kişini émin, da alar, ayap tamahların (nefislerini müdafaa), haysın ki **harahçılar** öldürme kledi, haytıp, ol **harahçılarnı** öldirgeyler (310/18, 311/20, 311/21).”*

harahçılıh: Soyuculuk, hırsızlık, yağmacılık.

*“A éger kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, ya **harahçılıhta**, da alani bolgay ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava) étkey (048/31).”*

*“Alay oh, éger kimése kişini oğurlagıy édi ya harahlagıy édi **harahçılıh** bile, haçan Yeñi u Éski Töre ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas (idam) bolgay (307/31).”*

harahla-: Soymak, yağmalamak.

*“Alay oh, éger kimése kişini oğurlagıy édi ya **harahlagıy** édi harahçılıh bile, haçan Yeñi u Éski Töre ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas (idam) bolgay (307/31).”*

yalañaçla-: Soymak, soygun yapmak, yağmalamak.

*“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çıharsa da anı **yalañaçlasa**, da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanmak) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasnıñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc (kefareti) bérmeş kérek anıñ ol artıhsı işi üçün yazıhlı (298/19).”*

3.2.2.3.6.4. Firarilikle İlgili Terimler

haç-: Kaçak duruma düşmek, firar etmek.

*“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden **haçkay**, ya yüz yaşırgay (saklanır) borç é[y]jeleriniñ alnına, na aniñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sezseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur aniñki sınih (müflis) kişige utru şparunklar (hacizler) étmege törege köre (183/39).”*

*“Éger aniñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhsa, ya hanlıh işte (cinayet davasında) bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikinden **haçkay**, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (172/04).”*

*“Éger haysı atanıñ bolgay oğlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da aniñ érkinden (izninden) başha étkiy édi néme borç, da ölgüy édi ya **haçkıy** édi yat uluska, ol borçun tölemiyin, töre körgüziyir, aniñkibik borçnu ni atası, ni hardaşları borçlu düğüller tölemege (321/04).”*

haçhınçı: Kaçak, firari.

*“... yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman (suçlu) kişisén, ya oğursén, ya harahçısén (soyguncu), ya taratursén (yağmacı), ya halpsén (sahtekar), ya **haçhınçısén**, ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsén, (ayyaş, zampara) ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar (iftiralar, ithamlar) bérirler, zvada (kavgı) arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/13).”*

yaşın-: Saklanmak, kaçak olmak, gizlenmek.

*“A éger kimése bir ündelgen bolgay törege, da turgay, da **yaşingay** soñra, da ol yan, haysı ki povoddur (davacı), 3 töreni (duruşma) biri biri artından turgay, aniñkibik kişi kénsi işine tüşer (davada mahkûm olur, kaybeder), né türlü de iş (dava) bolsa, haysı ki burungi törede aniñ giléyin (iddia, dava) işitti (333/18).”*

yüz yaşır-: Kaçak olmak, saklanmak.

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, **yüz yaşırmagay**, né bir bérklikke kirmegey, da şehir içine kéñ u tar yollar bile yürügey kermen içine érkli*

(özgür), *da aniñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk* (haciz) *aniñ tirliki* (malı) *ya mülkleri üsne. Aniñkibik şparunkni töre dopostit* (kabul) *étmestir étmege, ték kéndi istétsin* (davalısını) *ündegey yarğuga, da anı térpit* (kabul) *étkey her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru* (181/26). ”

“3-üçünçü törege (duruşma), *kérektir, ki aniñ bliskiylarin* (yakınlarını) *pripozivat* (çağırma) *étkey da dovodun* (kanıtını) *körgüzgey aniñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse* (kabul etse), *şulpriht* (senet) *bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy* (güvenilir), *ki borç étken istéts* (taraf, davalı) *ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru, né kérek töre añar bir kün zamirit* (tayin) *étkey tözmege stoyontsi iménâ'ga* (taşınmaz malına) *köre* (182/08). ”

“Évét, *ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na aniñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler* (tespit etseler) *dovod* (kanıtla) *bile, tirlikin* (malını), *ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy* (taşınmaz), *ya ruhayontsiy* (taşınır), *na bolur aniñki sınıh* (müflis) *kişige utru şparunklar* (hacizler) *étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérzat* (tasarruf) *étmege, ték vlasnıy* (bizzat) *aniñkin, kim ki borçludur, ol rokklar* (süreler) *çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit* (belirleme) *étse, yılı kününe diyin, istéts* (davalı) *kélginçe, prihodasına* (olayına) *köre* (183/39). ”

3.2.2.3.6.5. Hile ve Dolandırıcılıkla İlgili Terimler

alda-: Hile etmek, dolandırmak.

“Bir *bézirgân birsine néme humaş* (mal) *satkay, da aniñki bézirgân satkan humaşnı* [=humaşı] *halp* (sahte) *bolgay ya çürük, da bilgiy édi aniñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay* algan kişini, *da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra aniñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay* yahşı kişiler bile, *kimge tiyer inanma; da aniñkibik halp da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki aniñkibik halp da çirik humaşnı tiyer éyesine yene haytarma* (303/08). ”

“... *helbet köp türlü söz bile câht éterler yarğuçını aldamaga, né türlü bolsar köktegi yarğuçınıñ alnına turmaga, ki barça yapuhlarını* (saklıları) *körer, ki aniñ alnına*

kimése **aldamah** bile bolmas köni bolmaga, yohése könilük bile térgöv (yargılama) bolsar (208/14, 208/16)."

aldamasız: Hilesiz, aldatmaksızın.

"**Aldamasız** yarğu téñriniñdir, ol, ki yapuhnu açihnı köriyir, a dünyâ ademilerine yoluhur yañılmalıh. Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki érksiz (kasıtsız) yañılır (035/39)."

aldan-: Aldatılmak, kandırılmak.

"Dağı da yarğuçı sahlanmak kérek kéndi hullarından (icra memurlarından): bardır anıñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç (rüşvet) bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç bérıp, ki kéndileri sartın sözlegeyler. Bolmagay ki alarnıñ ustat (hileci) sözlerinden **aldangay** yarğuçı da égri étkey yarğunu (035/37)."

"Da né türlü yahşı k'risdânlar câht éterbiz yahşılıhı hılınmaga, a éger A **aldansah** néme bile bu dünyânın yazıhı bile, ökteklik (gurur) étmiyin, hosdovanél (tövbekâr) bolurbiz, lucumuznı (kefaretimizi) tartıp, inanırbiz boşatlıhka (bağışlanmaya), da éger ki yañılsah biri birimizge da kék (nefret, kin) bolsa yürekimizge, sövük bile boşatırbiz (affederiz) biri birimizge (231/43)."

aldovuçı/aldovuçu: Aldatıcı, hileci, dolandırıcı, kurnaz, hilekâr, sahtekâr.

"Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iunumuz (tövbemiz) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könilük bile, toğruluh bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya **aldovuçı** réçnik (avukat) bile, ya kéçmişlerniñ canıñ zrgél (incitme) étmeh bile, ya jaranksızlarnıñ (mirasçısı olmayanların) canıñ ülüşsüz çıharmak bile alarnıñ can ülüşünden (233/07)."

falşované: < Ukr, Leh. фальшування, фальшовання, falszowanie. Sahtecilik dolandırıcılık, kalpazanlık.

"**Falşované** harılarda da funtlarda. (314/15)."

hillâ: < Ar. حيلة. Hile, al, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika.

"Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmağa (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki

inamına beringiy (teslim olmuştu) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (327/14)."

ustalıh: < Far? استاد + Türk. +lıh: Ustalık, Kurnazlık, sinsilik.

"Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmağa (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına beringiy (teslim olmuştu) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (327/14)."

ustat: < Far? استاد. Aldatıcı, sini, kurnaz (bu söz sözlüklerde Farsça olarak verilse de kök itibari ile 1- Ya Arapça استاد kelimesi ile aynıdır, 2- Ya da Türkçe olan "us" akıl veya "uz" sanat, beceri anlamı taşıyan sözlerden alınmış olma kanısındayım. Zira bu kelimenin Farsçadaki anlamı da beceri sahibi hünerli, sanatçıdır ve hiçbir türevi de yoktur).

"Dağı da yarğuçı sahlannmak kérek kéndi hullarından (icra memurlarından): bardır anıñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç (rüşvet) bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç bérıp, ki kéndileri sartın sözlegeyler. Bolmagay, alarnıñ ustat sözlerinden aldangay yarğuçı da égri étkey yarğunu (035/36)."

halp: < Ar. قلب. Sahte, sahtekârlık, hilecilik, aldatıcılık, adilik, bayağılık, dolandırıcılık.

"Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmiyin inamlı holga, da yala (iftira) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah (teşhir edilmek) kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp işlerni kimése harşı étiyir (105/34)."

"... da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman (suçlu) kişisén, ya oğursén, ya harahçisén (soyguncu), ya taratursén (yağmacı), ya halpsén, ya haçhınçisén, ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsén, (ayyaş, zampara) ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki félinde, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar (iftiralar, ithamlar) bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/12)."

"Bir bézirgân birsine néme humaş (mal) satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp bolgay ya çürük, da bilgıy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay algan kişini, da ol bézirgân,

inanıp aňar da mahtaganına, algay, da soňra anıňkibik humaşniň arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıňkibik halp da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıňkibik halp (sahte ürün) da çirik humaşni tiyer éyesine yene haytarma (303/03, 303/06, 303/07, 303/08)."

yala yap-: ve yala yapuçı: Karalamacı, müfteri, iftira atan, karalayan, iftiracı.

"Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik aňar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıňki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah (teşhir edilmek) kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bégili halp işlerni kimésege harşı étiyir (227/28, 277/29, 277/30)."

Yorum:

Ceza Hukuku ile ilgili Hırsızlık, Soyuculuk ve Mala Zarar Vermek konusundaki terimler incelenerek 27 terim tespit edilmiştir. Bu 27 terimin 24'ü tek kelime 8 tanesi ise birleşik sözcükten meydana gelen terimlerdir. Tek sözcükten meydana gelen terimlerin 19'ü Türkçe, 2 Arapça, 1 Ukraynaca-Lehçe, 1'i de Farsça kökenlidir. 19 Türkçe kökenli tek sözcükten oluşan terimlerin 11'i ad 8 tanesi eylemdir.

3.2.2.4. Suçsuzluk ve Aklanmakla İlgili Terimler

3.2.2.4.1. Suçsuzlukla İlgili Terimler

anméğ: < Erm. Ասմեղ. Masum, suçsuz.

"... ya né türlü ki ari kişi horhmastır köktegi yarğuçıdan, ol tülü anméğ adam horhmastır dünyâ yarğuçısından (211/31)."

ari kişi: Ak pak kimse, suç işlememiş kimse, suçsuz.

"... da né türlü ki ari kişi horhmastır köktegi yarğuçıdan, ol türlü anmeğ adam horhmastır dünyâ yarğuçusundan (027/33)."

ari hatun: Temiz ve pak kadın, suçsuz kadın, iffetli kadın.

"Da ari hatunlar, da storojlar (bekçiler) tanıhtır (042/10)."

"Da surp jarut'iununa (tecellisine, yeniden dirilme) K'risdosnuñ frişteler, u kérezmanınıñ (mezarın) taşı, ki açıldı, da kéfini, da arakéller (havariler), da ari hatunlar, da storojlar (bekçiler) tanıhtır (223/31)."

borçsuz: Kabahati olmayan, suçsuz.

*“Éger kimése kénsi dostundan sağıt (alet edevat) ötünçke alsa barça türlü da anıñkibik sağıtı ya sindırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki ötünçke bérdi, bolmagay sindırganda albo tas bolganda sağıtıñ, ol, ki aldı ötünçke sağıtı, ziyanın tölemeh kérek sindırmah için ya tas étmeh için. Da ol, ki anıñ édi sağıt, bolgıy édi anda buzgan vahtta ya tas étken vahtta sağıtı, ziyansızdır (suçsuzdur) ol, kim ki sağıtı ötünçke alıp édi, anıñkibik işte **borçsuz** halır (279/16).”*

curumsuz: < Ar. جرم. + Türk. +suz: Ceza almaksızın, cezasız, suçsuz.

*“Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı kéçeki öldürgey övine, **curumsuz** halır (275/23).”*

égirliksiz: Hatasız, suçsuz, kusursuz, günahsız.

*“Buyurganından töreniñ ne 1-i de bolmastır alıştırmaga (değiştirmeye) rolâlarıñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın (sınırını) bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler (öncekiler, ecdat) halganlarına, oldır oğlanlarına haldırdılar igilik (mal varlığı). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi **égirliksiz** yuvuhu ujivat (kullanma) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (291/04).”*

yazıhsız: Kusursuz, günahsız, suçsuz.

*“Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta pokuta (kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır, da né türlü **yazıhsız** ademiler üsne ganonk' néme bağ (sorumluluk) hoymastır, ol türlü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğrudurlar dünyâda (211/28).”*

ziyansız: < Far. زیان + Türk. +sız: Hasarsız, zararsız, ziyandan sorumlu olmayan, yükümlü olmayan, kusursuz, suçsuz.

*“A éger ki ayuv, ya böri, ya özge kiyik aldı ése küçlü tuvar haranı, buzgay ya yégey, anıñkibik sahlovuçı éyesine körgüzme kerek yérin da, körgüzüp könüsün u bélgili ol yérin, **ziyansız** bolsar tapkanı bile töreniñ, haysın ki töre ulu könülük bile taptı (106/28).”*

*“Éger anıñkibik işler péşekârlar (zanaatkâr) da sebepinden pahillikniñ otta küygiy édi, péşekâr **ziyansız** halır (150/31).”*

“*Da ol, ki aniñ édi sağıt, bolgıy édi anda buzulgan vahtta albo tas (kayıp) bolgan vahtta sağıtnı, **ziyansızdır** ol, kim ki sağıtnı ötüñçe alıp édi, aniñkibik işte borçsuz halır (279/15).*”

3.2.2.4.2. Aklanmakla İlgili Terimler

aybdan çıh-: < Ar. عيب + Türk. +dan +çih-: İthamdan kurtulmak, aklanmak, beraat etmek.

“*Yene bir kimése yérlliler bolgay, da biri birine utru hörmetine ayb (itham) bérgey, ya honah yérlice ayb bérgey, aniñkibik işte, kim ki yatmaga klemese, aniñkibik kisi, yerli dâ bolsa, bolur kénsinâ törâ satun almaga, berip 14 sbni (Akçe’yi) da töre alnına aniñkibik aybdan çıhmaga (171/30).*”

könül-: Haklı çıkmak, beraat etmek, aklanmak.

“*Ték érméniler üsne bu ustava (hüküm) tutulmah kérek, haysı özge cınstan (milletten) égirliki (suçu) bolgay, bu **töre bile könülür**, a özge cınsta kénsi töresine könülür (106/34).*”

“*A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay kününe antın işitmege, na işine tüşer (davasını kaybeder), da ündelgen (davalı) yan **könülür** töre alnına, hoyup 6 ahça paméntniy (ödeme), bolur andan könü boş (özgür) yarğularga köre (188/23).*”

“*Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay (inkâr) bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koyma, saklama) étiptir; hayda ki éki yartın tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (itham) éttiler, da andan **könülgey töre bile** (193/33).*”

“*A éger ki bu künlerde yükçi (kefil) tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru yük (kefalet) kriptir, töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege da **könülmege** (335/28).*”

könült-: Aklamak, haklı çıkarmak, beraat ettirmek.

“*Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit étkey, da otporniy strona (davalı taraf), ki alıp édi dovodga, da ilgeri*

*kéltirgey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacısını) pripozvat (celp) étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege (aklanmaya), da povodnıy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege (duruşmaya) diyin da igi bahkay, éger ki sluşnıy (güvenilir) dovodu (kanıtı) bolsa, na anı töre **könültür**, da né ki naklad (ödeme) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy yanga; alay oh povod tursa kününe, rokuna, da otpornıy strona kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer (davasını kaybeder), néçik yoğarı yazıpbiz (195/36).”*

*“... buyurbiz, étkeyler könülük da yarğu könü barçasına-hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlige da honahka, da kélgenlerge, başhış almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki égri kişini yarğu bile **könültmegeyler** (252/24).”*

*“Yene kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgiy édi, öldürgen (kâtil) kişi ölümlüdür. Bulay yeñi töre **könültiyir** ol öldürüçi oğrunı. Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam öldürdi bélgili (kanıtlı) érki (özgür irade) bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (275/25).”*

hutul-: Kurtulmak, aklanmak, beraat etmek, haklı çıkmak.

*“Éger kim ki kimge tuvar sahlama (emanete) bérse, at, ya hoy, ya barça türlü canavar müñüzlü da müñüzsüz, éger anıñkibik tuvar hara nahıs étilgey, ya ölgey, ya küçlü hol algay, ki kimse bilmegey, haydan keldi anıñkibik ziyan na ol ki sahlar édi, **ant bile hutulur** (106/17).”*

*“Éger bolsa kümüş, ya altın tusnahta (rehinde), ya añar köre néme, éger oğurluh ötleş ya özge satamadan (kazadan) ötleş tas (kayıp) bolgay anıñ hatına, kimde ki tusnah édi, Eger ol ayılğan néme anıñ kéçikmehlihi bile, anı égirlik (kusur) bile, kimde tusnahtır ol néme, da tas bolgay né türlü, **ant bile hutulur** ol (110/09).”*

*“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile **hutulur**, ki anıñkibik ziyan hoyulğan (vedia, emanet) néme üçün belgisiz (kanıtsız), da kéçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (276/22).”*

Yorum:

Ceza Hukuku kategorisinde Suçsuzluk ve Aklanmakla ilgili **12** terim tespit edilmiştir.

Tespit edilen terimlerin **9** tanesi tek sözcük ve **3** tanesi de birleşik sözcüklerden oluşan

terimlerdir. Tek sözcükten meydana gelen 9 terimin 6'sı Türkçe, 3'ü ise yabancı (1 terim Ermenice, 1 terim Arapça, 1 terim de Farsça) kökenlidir. Türkçe kökenli terimlerin 3 tanesi ad 6'sı eylemdir. Yabancı kökenli terimlerin her 3'ü de isimdir. Birleşik sözcükten oluşan (Türkçe+Türkçe) terimlerin 2 tanesi ad+ad, 1'ü de ad+eylemdir.

3.2.2.5. Ceza ile İlgili Terimler

céza: < Ar. جزا. Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kânunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, ceza.

“Éger ata ya oğul haysı yañılmahka köre ölümlü (idama mahkûm) albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunuñ yañılğanı üçün **cezasın tartma bolmas**. (0/27).”

“Éger kimése yaman iş (suç) hılınsa da tanıhlıh bile yétkirseler (ispatlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik **cezasın tartmah kérek** hılınğanına köre. Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (gaspçı, tecavüzcü), eminlik üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ (293/11).”

“90 Kapitula. Ayblagan oğrunu, ya anıñ **cezası nedir** (248/01).”

curum: < Ar. جرم. Ceza, para cezası, tazminat, (aslında ise curum “cürüm cinayet, suç” anlamındadır).

“Bu yoğarı anılğan işlerde alar anı bolurlar spravovat (temsil, vekâlet) étmege, anıñ işin utmaga (kazanmaya), ya tas (kayıp) étmege, éger ki obliçne (bizzat) töre alnına añar motsnuñ (yetkisini) bérse, na, ne ki yargı tapsa, ol parsuna kötürmeh kérek anı üstüne, **éger curum** (ceza), éger ki ant (185/11).”

curumla-: < Ar. جرم + Türk. +la-: Cezalandırmak, para cezası vermek.

“Töreden başha **curumlamasın** biy salaçısın (çiftçisini). Éger néme égirliki (suçu) bolsa, küçüne köre curumlagay. Éger kimésege égirlik étse, töre bile uç (karar) étkeyler (241/42).”

curumsuz: < Ar. جرم + Türk. +suz: Ceza almaksızın, cezasız, suçsuz.

“Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı kéçeki öldürgey övine, **curumsuz halır** (275/23).”

iş (II): Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kânunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, yaptırım, ceza.

“A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır (soyguncu), ya baş yevüçidir (kâtil), alarnıñ işi (cezası) tas (idam) bolmaktır (213/44).”

luc: < Erm. **lulō**. Günaha karşı ceza, ceza, kefareet, keşişin verdiği ceza.

*“Dağı da Miakél [=mik’aél] vartabéd yazar antnıñ **lucu** (kefareti) üstüne, ki burungi ari atalar antnıñ **lucun** asrı ağır hoyupturlar, néçe töre bitikini tüzmiyirler édi (050/14, 050/15).”*

luc bér-: < Erm. **lulō** + Türk. +**bér-**: Günaha karşı ceza kesmek, ceza kesmek, kefareet kesmek, keşişin ceza kesmesi.

*“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasnıñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar **luc bérme**h kérek anıñ ol artıhsı (suç) işi (eylemi) üçün yazıhlı, ölümüne diyin k’ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (130/22).”*

luc bérge: < Erm. **lulō** + Türk. +**bérge**: Günaha ve suça karşı ceza ödeyen, ceza ödeyen, kefareet ödeyen, keşişin verdiği cezayı ödeyen.

*“Dağı da **luc bérge**nce tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıhı yazıh üstüne hoymagay (049/19).”*

luc tart-: < Erm. **lulō** + Türk. +**tart-**: Günaha karşı ceza çekmek, ceza çekmek, kefareet çekmek, keşişin verdiği cezayı çekmek.

*“Éger hul éger haravaş érksiz tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan borçlu tigüldür tölemege baş üçün, anıñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün **luc tartkay** (098/21).”*

*“Barır égeç çérüvge da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi ari atalarnıñ boyruhlarından yazıh ornuna sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél (tövbekâr) bolgay da **luc tartkay** ohşaşlı, töre alay buyurıyır (301/20).”*

*“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv bolmah kérek tügel (tam) baş (diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna baş bérme*h kérek.

*Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede görgüziyir aniñkibik p'orçut'iunni (kazayı) ahça curumu (cezası) bile da **luc tartmah kérek** (099/03)."*

luc hoy-: < Erm. 𐌺𐌹𐌸 + Türk. +hoy-: Günaha karşı ceza kesmek, ceza kesmek, kefaret kesmek, keşişin ceza kesmesi.

*"Éger ki töreden kimésege ant buyurgaylar, da ol ant ulu iş için u köp néme için bolgay, da köñüsün bolgay, da hosdovanut'iun (tövbe) antın içkey, 3 yıl **luc hoygay ahpaş** (piskopos) ol adamnıñ üsne (231/01)."*

ögüt (III): Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kanunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, yaptırım, ceza.

*"Éger ki haysı yérden de ot ya pojar (yangın) çıhsa da humnalarnı (ahırları) küydürgey ya tüzde bitişni (ekinini), haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimden ki aniñkibik ot çıhtı, **ögüt** (ceza) bile ohşaşlı (uygun) ögütlemeh kérek, töreni caht bile térgemeh (incelemek) kérek (104/07)."*

*"Éger ata ya oğul haysı yañılmahka (suça) köre ölümlü (katil, kıyacı) albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı (suçu) için cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ yañılğanı için né 1 **ögüt** (ceza) bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/12)."*

ögütnüñ tibine tart-: Cezaya çaptırmak, cezalandırmak.

*"Tanıhlıh bérir muñar ari bitikler (kutsal kitaplar), kimése kéndiniñ k'ahanasın (papazını) pambas (itham) étmésin, aniñ için ki arakéllerniñ (havarilerin) boyruhudur, ki aniñkibik kişini ağır **ögütnüñ tibine tartkay**, kim ki k'ahanasına yaman aytkay (265/14)."*

ağır ögüt: Ağır suçlara verilen ceza, ağır ceza.

*"... kimése kéndiniñ k'ahanasın (papazını) pambas (itham) étmésin, aniñ için ki arak'éllerniñ boyruhudur, ki aniñkibik kişini **ağır ögütnüñ** tibine tartkayla (265/17)."*

*"Korol' aniñ biyliki bu igilikten (malvarlığından), haysı ki aniñ üstüne tüştı, Téñri yoluna bérme borçlu (yükümlü) tigüldür aniñ canı için, aniñ için ki aniñkibik töreler bile érméniñ baylı tigül aniñ biyliki, da muniñkibik töreden da aniñkibik igilikten, aniñ üstüne tüşken, aniñ erkinedir (yetkisindedir). Haysı igilikler aniñkibik bolsa, bu érméniler né 1 türlü yaşırma (saklamak) bolmagaylar bizim **ağır ögütümüz** tibine (256/11)."*

ögütle-: Cezalandırmak, infaz etmek.

*“Tiyişlidir yarğuşınıñ ki zındanı bolgay, kim ki égri (suçlu) bolsa, zındanga salgay, ki **ögütlegeyler**, né türlü K’risdos buyurur Awédaranda (İncil’de), ki détskiy (icra ve infaz memuru) salır zındanga, angınça, ki tölöv (ceza, bedel) étkey (218/08).”*

*“Kimse ki hılınsa ölümlü iş (cinayet) ya artıhsılıhını (suç), kénsi bérilmeh kérektir ölümge, budur ki néme oğurlasa, furka (çarmıh) bile **ögütlemeh kérek** (123/07).”*

*“Haçan kéthoyalar da hartlar hoysalar kiméseni bahuçı huçlarını (huzurevini), ki bahkaylar miskinlerni, huçta yatkanlarını bahkaylar ton-oprahları, aşın-suvun. A éger ki ol bahıçı damah étkey, da kendine yaşırğay (saklar) huçnuñ kélişin, da dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur, ki şağavat étkey miskinler üsne, ki açlıh tartmagaylar da miskinlik, töre anı **ögütlemeh kérek** şağavatsız (şefkatsız), ayamınça (acımaksızın), (135/16).”*

*“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip **ögütlegeyler**, ki töre alınına halaba (kavga) bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay (217/39).”*

ögütlen-: Cezalandırılmak, infaz edilmek.

*“Éger ol taratur yaman köñülden étte ése, tamahı bile (ıdamı, asılarak) **ögütlenmeh kérek** (111/16).”*

*“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç étkey (tecavüz etse), anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da **ögütlenmeh kérek** töreçiden ötleş zından bile da curum (ceza) bile ol hörmetsizlik üçün (124/27).”*

*“Küydürüçi (kundakçı) barça hanlıhınıñ töresi (hanlık mahkemesi) bile törelenmeh (yargılanmak) kérek da **ögütlenmeh kérek** (283/06).”*

*“Éger ki özge cıns (millet) érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kerméniniñ töresi bile pospolıty (ilin), haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre (hanlık mahkemesi) bile **ögütlengeyler** (323/26).”*

tölöv (II): Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kanunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, yaptırım, karşılık, bedel, ceza.

- “*Tiyeşlidir yarğuşunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri (suçlu) bolsa, zındanga salgay, ki ögütlegeyler (cezalandırırılar), né türlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de), ki détskiy (icra ve infaz memuru) salır zındanga, angınça, ki **tölöv étkey** (036/14).*”
- “*Tiyeşlidir haytıp munu da sağışlamaga, ki yahşırahtır bu dünyânıñ yarğuşuna kimséneiñ igilikin (malını) égirlik bile algaylar, sövük bile yöpsünmeh (kabul etmek) kérek da kéndiniñ hutulmahı üçün, né ki özgeniñ égirlik bile alğınça da köktegi Téñriniñ yarğusu alnına **tölöv étkinçe** (037/25).*”
- “*Éger ki ol kénsi satamadan (kaza, tesadüf) boğuldı ése, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, añar boluşma (yardım) bolmadılar, anıñkibik boğulmah üçün **tölöv bolma bolmastır** (086/30).*”
- “*A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam (olgun) édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), **tölöv bolmah** kérek tügel baş (tam diyet) üçün (271/26).*”
- “*Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga yalğan iş üçün barmaga özge milletniñ töresine yéñmege könülükñü. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alnına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik (haksızlık) te bolsa, Téñriden algay **tölövün** (233/18).*”
- “*Éger kimése ademiniñ küç bile da kéndi érki (irade) bile haniñ tökkey, ne bahası bar, né **tölövü** han bahasınıñ (322/09).*”

Yorum:

Ceza Hukuku ana başlığı altında ceza ile ilgili teri konular ele alınarak ceza ile ilgili **16** terim tespit edilmiştir. **16** terimden **10**'u tek kelime, **6**'sı ise birleşik kelimelerden oluşan terimlerdir. Tek sözcükten oluşan terimlerin 5 tanesi Türkçe, **4** terim Arapça, **1** terim ise Ermenice kökenlidir. **5** Türkçe terimin **2** tanesi ad **3**'ü eylemdir. Yabancı kökenli terimlerin 4 tanesi ad **1**'i (Arapça جرم/curum + Türkçe +la) ise eylemdir.

Birleşik sözcükten **6** terimin **2**'si Türkçe+Türkçe, **4** tanesi Ermenice+Türkçe kökenlidir. Türkçe+Türkçe kökenli terimlerin **1**'i ad+ad, **1** tanesi de ad+eylemdir. Ermenice+Türkçe terimlerin **1** tanesi ad+ad, **3** tanesi de ad+eylemdir.

3.2.2.5.1. Ceza Türleri ile İlgili Terimler

Ceza Türleri: “İdam Cezası Terimleri, Yaralama Cezasıyla İlgili Terimler, Diyetle İlgili Terimler, Para Cezaları ile İlgili Terimler, Kefaretle İlgili Terimler, Para Ödeme ile İlgili

Terimler, Yakalamak ve Tutuklamakla ilgili Terimler, Hapisle İlgili Terimler” başlıkları altında ele alınıp incelenmiştir.

3.2.2.5.1.1. İdam Cezası Terimleri

as-: Asmak, idam etmek.

*“A kim ki hanlıh haznanı oğurlasa, da **askaylar** kendin, éger holga tüşse (esir alınsa), da hulun, u oğlanların, u igilikin (malını) hanlıhka algaylar (060/23).”*

asıl-: Asılmak, asılarak idam edilmek.

*“Éger kimése yaman iş (suç) hılınsa da tanıhlıh bile yétkirseler (ispat etseler) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre. Éger oğru ése, **asılmah kérek**, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (tecavüzcü), (293/12).”*

baş kés-: Bir kişinin başını keserek öldürmek.

*“Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (tecavüzcü), éminlik üçün barçasınıñ **başın késmeh kérek** anıñkibik kişiniñ (123/21).”*

furka bile öğütle-: < Lat, Ukr, Leh. furia, фурия, furia + Türk. +bile öğütle-: Çatallı haç, çarmıh, çarmıha asılarak cezalandırmak, çarmıha asılarak idam etmek.

*“Kimse ki hılınsa ölümlü iş (cinayet) ya artıhsılıhını (suç), kénsi bérilmeh kérektir ölümge, budur ki néme oğurlasa, **furka bile öğütlemek** kérek (123/07).”*

*“Töre buyurıyır her biri oğrunı oğurluh néme bile bélgili töre alına geltirgenni **ögütlegeyler furka bile** (307/26).”*

ölümlü (I): Ölüme mahkûm, idama mahkûm.

*“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç étkey (tecavüz etse), anıñki küç étüçi **ölümlüdür**. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da öğütlenmeh kérek töreçiden ötleş zından bile da curum (ceza) bile ol hörmetsizlik üçün (124/18).”*

*“Éger ata ya oğul haysı yañılmahka (suça) köre **ölümlü** (katil, kıyacı) albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı (suçu) üçün cezasın tartma*

bolmas, alay oh oğul ataniñ yañılğanı üçün né 1 ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/12)."

*"Kim de ki ölüni kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalangaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanma) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçı (yağmacı) **ölümlü** bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün (298/17)."*

ölümge béril-: Ölüm cezasına çaptırılmak, idam edilmek.

*"Kimse ki hılinsa ölümlü iş (cinayet) ya artıhsılıhı (suç), kénsi **bérilmeh kérektir ölümge**, budur ki néme oğurlasa, furka (çarmıh) bile ögütlemek kérek (123/07)."*

tamah: Boğaz, boyun, yutak, ölüm, idam cezası.

*"İş (ceza) ki **tamah** (idam) üsne bargay, ol érméni töresiniñ düğüldür, haçan munuñkibik işler üçün érméniler Ilovnuñ béringendirler (tabidirler) töresine némétsniñ (Almanyannın), Marimborknuñ (293/15)."*

tamahı bile ögütlen-: İdamla cezalanmak, asılmak, ölüm cezasına çaptırılmak.

*"Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek zından bile, da ahça curumu (cezası) bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur (kundakçı) yaman köñülden (kasten) étti ése, **tamahı bile ögütlenmeh kérek** (283/01)."*

tamahın hal-: Asılmak, idam edilmek.

*"Korol'nuñ olturğuçuna utru yañılğan (suç işleyen) da kéndiniñ biyine, anıñkibik **halır tamahın** (idam edilir). Oğulları könü da hardaşları anıñ da, ataniñ da atasınıñ ornun tutalmaslar ol yañılğanına köre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin (mal varlığını) tas (kayıp) étmesler, éger ataları bile anıñki sağıšta (kasıt) tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kéñeşte (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh (cezanır) kérek (084/07)."*

tas: Mahvetmek, öldürmek, idam etmek

tas bol-: öldürülmek, idam edilmek

*Yarğu barça işlerniñ (davalarını) tergemekidir (araştırılmasıdır). 3 türlü iş bar, ki ademiler teprenirler dünyâda: yahşı, u yaman, da ortaçahlı. Kimler ki alani yahşı kişilerdir da kimséni zrgél étmestir. A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır, ya baş yévüçüdü, alarnıñ işi **tas bolmaktır**. A yarğu ortaçahlı ademilerniñdir, kimniñ zahotstsası bar (030/32).*

A **Yeñi Törede** k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, **Yeñi Töre** buyurmastır añar **tas bolmaga**, luc tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh kérek, yük tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini keltirmeh kérek éyesine (096/12).

Éger kimése kiméseni küydürse ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş vahtına otnuñ, anıñkibik küydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh **ottan tas bolmah** kérek. Egr vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh kérek zından bile, da ahça curumu bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur yaman köñülden étti ése, tamahı (ölümü, idamı) bile ögütlenmeh kérek (283/01).

tas ét-: Öldürmek, idam etmek

Oğrunı da harahçını kéndileriniñ sıñarları (yardakçılar) bile yihöv sahlamas, ale töre alarnı ölüm bile **tas étiyir** (291/29).

A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun bérıp ta, lucun tartkay. Bu türlü töreni han étkey, a özge törelerni yarğuçılarga sımargalay (görevlendirir). Ulu biyler ölümlülerni **tas étmegeyler** (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (238/33).

Éger ki dinsiz k'risdânnı öldürgey érki bile, anıñ ornuna kendini **tas étkeyler**. A éger ki érksiz öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın töletkeyler. Yohése adamnıñ hanınıñ bağası yohtur, zéra Téñri yaratıptır sıfatına ohşaş da ölüden turğuzmaga Téñriniñ holundan yalğız kélir (239/12).

Éger ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki bile, anıñ ornuna kéndini **tas étkeyler**. (238/12).

taşla-: Taşa tutma, taşa tutarak öldürme, recim.

“Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı keltirgeyler hartlarını (Jüri üyeleri) alına da gilé (dava) étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (ayyaş). Anıñkibikni Éski Töre körgüziyir **taşlama (recim)**, da Yeñi Töre ohşatıyır atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası anıñkibik oğlunu kéri étmege (mahrum etmege) barça igilikten (mal varlığından), (291/41).”

3.2.2.5.1.2. Yaralama Cezasıyla İlgili Terimler

hakim bahası: < Ar. حَكِيم + Far. بها + Türk. +sı: Doktorluk harcı, doktorluk masrafı.

“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalığına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, ayılıyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa ziyanın, **hakim bahasın** tölemege, ol hadar da curum (ceza) törege bergey (097/34).”

hakimlik: < Ar. حَكِيم + Türk. +lik: Doktorluk harcı, doktorluk masrafı.

“Éger anıñkibik salaçı (çiftçi) artıhsı işten nahıs bolsa da hakimlikten oñalıp çıhkay, biyi kérek tölegey añar **hakimlikin** (265/03).”

“Anıñ üçün ki ésiriklikte barça yamanlıhıñ başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı ki biri birine. Da anıñkibik iş üçün töre bolmah kérek; toğru, budur curum (ceza), ziyan, **hakimlik**, harc (nafaka) nahıs bolganga tölemeh kérek. (262/01).”

ziyan: < Far. زيان. Hasar, yaralanma, yara, zarar.

“İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi (iddiaya girdi), da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılıhına, gés curumnı (cezanın yarısını) tölemeh kérek, néçik hanlı (cinayet suçu) iş üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolgan **ziyanın**, harcın tölemeh kérek, hakimlikin (087/22).”

“A éger ki ol kişi anda yébérgen nahıs bolsa nahıs bolsa, kim ki anı yébérde ol çoğurga, kérek tölegey **ziyanın**, harcın (nafakasını), hakimlikin (262/32).”

harc: < Ar. خرج. Masraf, gider, maliyet, nafaka, yemek, gıda, ödeme, tutar.

“Éger kiméseniñ atı téli bols haysı ayahı bile urmah, da tişlemeh bile, hılıhı bile nahıs étkey, ol çahta éyesi ol atnıñ, nahıs étken kişini, ziyanın, **harcın** da hakimlikin tölemeh kérek (102/07).”

“İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs bolgay, haysı ki ahça hoydı, da (iddiaya girdi), da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılıhına, gés curumnı (cezanın yarısını) tölemeh kérek, néçik hanlı iş üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolgan ziyanın, **harcın** tölemeh kérek, hakimlikin (087/13).”

3.2.2.5.1.3. Diyetle İlgili Terimler

baş: Kan parası, hayatın bedeli, diyet.

“Éger hul éger haravaş érksiz tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan borçlu tigüldür tölemege **baş üçün**, anıñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün luc (kefare) tartkay (098/18).”

baş ornuna baş bér-: Başa karşılık baş vermek, cana karşı can vermek, diyet ödemek.

“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, **baş ornuna baş bérme** kérek. Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede körgüziyir anıñkibik p'orçut'ıunnu (kazayı) ahça curumu (para cezası) bile da luc (kefare) tartmah kérek (271/27).”

“Éger ki oğlanlar aralarına uruş étsele, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktul) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek **başın tölegeyler**, néçik tügel bütün kişiniñ (259/28).”

başınıñ yarımı: Kan parasının yarısı, diyetin yarısı.

“Éger ki ol öldürgen (maktu) oğlanıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 yaşı 11, ol çahta anıñ **başınıñ yarımı** tölenmeh kérek (085/12).”

ges baş: < Erm. ı̯tu + Türk. +baş: Yarı, yarım kan parasının yarısı, yarı diyet, diyetin yarısı.

“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanıñ vahtsız kéçirgey (düşürse), **gés başın tölemeh** kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24).”

“Éger ki anıñkibik iş yoluhsa oğlanlar arasına, ki haysı oğlanlardan biyik yérden sékirse (atlasa) öç (bahis) bile da ol sékirmehten nahıs bolgay ya ölümge bargay, kim sebep bolsa bu işke, **gés başın tölemeh** kérek (087/04).”

“A éger ki ol öldürgen (maktul) oğlanıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ **başınıñ gési** tölenmeh kérek (258/33).”

tügel baş: Kan parasının bütünü, tam kan parası (olgun insan için ödenmesi gereken diyet).

“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse),
tölöv bolmah kérek **tügel baş** üçün (098/34).”

han (I): Vücuttaki damarların içinde dolaşan kırmızı renkli sıvı, kan, diyet.

“Éger kimése kişiniñ hulun yéberse kéndi işine da ol hulga yolda néme satama (kaza)
yoluhkay, ki tas (ölmek) bolgay, ol çahta ol, kim ki anı yéberdi anıñkibik yerge anıñ
biyiniñ érkinden (izninden) başha, borçludur anıñ **hanına** (308/05).

han bağası: < Türk. *han* + Far. بهاء: Kanın fiyatı, kanın maliyeti, kan pahası, kan parası,
diyet.

“Yohése ademiniñ **hanı bağası** yohtur, zére Téñri yaratıptır sıfatına ohşaş da ölüden
turğuzmaga Téñriniñ holundan yalğız kélir (239/14).”

han bahası: < Türk. *han* + Far. + بهاء: Kanın fiyatı, kanın maliyet, kan pahası, kan parası,
diyet.

“Éger kimése ademiniñ ki küç bile da kéndi érki (kasten) bile haniñ tökkey, né bahası
bar, né tölövü **han bahasınıñ** (157/14, 157/15).”

“A éger ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki bile, anıñ ornuna kendini tas étkeyler. A éger
ki érksiz (hata ile) öldürdü ése, holun késkeyler, da **han bahasın** töletkeyler
(ödetirler), (239/15).”

“Éger k'risdân k'risdânnı öldürse érki (özgür irade) bile, **han bahasın** tölöv étkey
hardaşlarına, da hanlıhka da curum (ceza) bergey küçüne köre (061/25).”

hanniñ curumu: < Türk. *hanıñ* + Ar. جرم + Türk. +u: Kanın cezası, kan parası, diyet.

“Éger kimése ki érksiz hulun ya huluhçısın öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt
bile, töre öldürgen (maktûl) **hanniñ curumun** izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz
hul k'ristan ése (271/13).”

3.2.2.5.1.4. Para Cezaları ile İlgili Terimler

curum: < Ar. جرم. Cürüm, ceza, para cezası (aslında ise *cürüm/curm* “cinayet ve suç”
anlamındadır).

“Anıñ üçün ki ésiriklikte barça yamanlıhniñ başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı
ki biri birine. Da anıñkibik iş üçün töre bolmah kérek; toğru, budur **curum**, ziyan,
hakimlik, harc (nafaka) nahıs bolganga tölemeh kérek. (261/42).”

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç étkey (tecavüz etse), anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh kérek töreçiden ötleş zından bile da **curum** (ceza) bile ol hörmetsizlik üçün (124/30).”

“Éger anıñkibik ot küydürgey tuvar haranı ya ton-oprahni, anıñki ziyançıga anıñki yarğu da **curumlar** da bolmah kérek, néçik kapitulada (maddede) turptur (227/10).”

“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalılına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da **curum** törege bérgey (097/35).”

curum al-: < Ar. جرم + Türk. +al-: Ceza almak, para cezası almak.

“Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv (ordu) bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda (yağmada) altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 **curum algay** han (238/40).”

curum bér-: < Ar. جرم + Türk. +bér-: Ceza ödemek, para cezası ödemek.

“A éger k'risdân k'risdânnı öldürse érki (özgür irade) bile, han bahasın tölöv étkey hardaşlarına, da hanlıhka da **curum bérgey** küçüne köre (061/27).”

“Éger ér ya hatun çuğurga ki tüşkey ya huyuga da anda ölgey, haysısı éger ki kündüz tüşse, yarım **curum bérgey** han bahası üçün, kimniñ çuğur ya huyu, a éger ki kéçe tüşti ése çuğurga, ol çahta kérek tügel anıñ üçün tölegey (101/09).”

“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalılına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da **curum törege bérgey** (271/09).”

curum hal-: < Ar. جرم + Türk. +hal-: Ceza ödemek zorunda kalmak, para cezasına mahkûm olmak.

“Üçünçi de ündemehte (celpte) turmasa, 12 ahça **curum halır** da olturmah (hapis) ta, alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay (161/01).”

“Bir kimése kiméseni ündegey (dava etse), tapıp kermende, da ol, anı némege tutmıyın, kélmese, 6 sbg (Akçe) **curum halır**, 2-inçi turmasa 12 sb, 3-ünçi de yene 12 sb da olturmah zındanda (332/10).”

“Haçan ki töre oltursa da voyt (hâkim), aytmıyın, ki munda töre olturuptur, kimniñ néme işi bar ése, spravovat (işlem) étsin, da kimése, aşıhıp, boşatlıh (izin) almıyın, da, ilgeri tüşüp, néme izdegey töreden, anıñkibik kişi **halır curumga** 12 ahça (175/29).”

curumga tüş-: < Ar. جرم + Türk. +ga tüş-: Cezaya mahkûm edilmek.

“Añlamah kérektir bu boyruh da töre érméni oğlanlar üçün, yohsa érmeni oğlan öldürgey özge cınsnuñ (etnikten), **tüşer curumga** yarğusuna köre öldürgen (maktul) oğlan üçün da ol yarğuda, haysı ki öldürgen oğlandır (258/39).”

“A né ki **curumga tüşse**, kimése érmeni yañılğanına (işlediği suça) köre ahça bile ögütlegeyler (cezalandırırılar), andan voytka (hâkime) néme üleş yohtur (168/19).”

ahça curum: < Türk. ahça + Ar. + جرم: Gümüş para cezası, para cezası.

“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna baş bérme kerek. Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede körgüziyir anıñkibik p'orçut'ıunni (kazayı) **ahça curumu** bile da luc (kefare) tartmah kerek (271/27).”

“Bir kimése törege turgay, da töreni hörmetlemiyin, yanından hılıçın ya hınçalın şéşmegey. Anıñkibikni töre 12 **ahça curum** bile ögütlemeye (cezalandırmaya) kerek, ki, añar bahıp, özgeler de töreni hörmetlegeyler ya külmegeyler töre alnına (174/07).”

sb curum: < Erm. (kısaltma) սպիտակ (սպ) + Ar. جرم : Ak, beyaz, para birimi, (tümü ile Türkçede olan Akçanın çevirisidir. Ermenice de **սպիտակ**=sepidek, Farsçada ise sepidek şeklinde Akçe'nin çevirisidir), Gümüş para cezası.

“Bir kimése kiméseni ündegey (dava etse), tapıp kermende, da ol, anı némege tutmıyın, kélmese, 6 **sbg** (Akçe) **curum halır**, 2-inçi turmasa 12 sb, 3-ünçi de yene 12 sb da olturmah zındanda (332/10).”

“Bir kimése törege turgay, da töreni hörmetlemiyin, yanından hılıçın ya hınçalın şéşmegey. Anıñkibikni töre 12 **sb curum** bile (cezalandırmaya) kerek, ki, añar bahıp, özgeler de töreni hörmetlegeyler ya külmegeyler töre alnına (327/13).”

gés curum: < Erm. 𐌺𐌹𐌸𐌹 + Ar. جرم : Yarı ceza, para cezasının yarısı.

*“İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi (iddiaya girdi), da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılına, **gés curum**nı tölemeh kérek, néçik hanlı iş (cinayet suçu) üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın harcın (masrafını) tölemeh kérek, hakimlikin. (087/20).”*

yarım curum: < Türk. yarım + Ar. جرم : Yarı ceza, para cezasının yarısı.

*“Éger ér ya hatun çuğurga ki tüşkey ya huyuga da anda ölgey, haysısı éger ki kündüz tüşse, **yarım curum** bergey han bahası üçün, kimniñ çuğur ya huyu, a éger ki kéçe tüşti ése çuğurga, ol çahta kérek tügel anıñ üçün tölegey (101/09).”*

3.2.2.5.1.4.1. Kefaretle İlgili Terimler

luc: < Erm. 𐌺𐌹𐌸, Günaha karşı ceza, ceza, kefaret, keşişin verdiği ceza.

*“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar **luc bérme**h kérek anıñ ol artıhsı (suç) işi üçün yazılı, ölümüne diyin k'ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazılı étüçi (130/22).”*

*“Éger ki töreden kimésege ant buyurgaylar, da ol ant ulu iş üçün u köp néme üçün bolgay, da köñüsün bolgay, da hosdovanut'iun (tövbe) antın içkey, 3 yıl **luc hoygay** ahpaş (piskopos) ol adamniñ üsne (231/01).”*

pokuta: < Ukr, Leh. покая, pokuta. Günahın karşılığı verilen ceza, keşiş tarafından verilen ceza, kefaret (para, mal veya herhangi bir yaptırım).

*“Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta **pokuta** u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge (suçlular), ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır (27/23).”*

*“Bolmagay, ki tézinden yarğuşu antka salgay, evelden yarğuşu câht étmek kérek, ki antsız yarğuga uç étkey (karara bağlamak). A éger ki bolmasa çare anttan başha uç (hüküm) étmege, ol vahtta yarğuşu evelden övretkey, ki né türlü tiyer ant içmege da né türlü ağırdır antniñ **pokutası**, da andan soñra buyurur antnı (047/29).”*

*“Haysı ki alanidir bu türölü, ki ortaçaahlılarınıdır yarğı, ortaçaahlı alardır, kimler ki yazıhlarından haytıp, pokutovat (tövbe) étiptirler, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, **pokutasın**, da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (215/08).”*

pokutovat: < Ukr, Leh. покутувати, покутовати, pokutowac. Tövbe etmek, kefaret vermek, günahın cezasını çekmek.

*Haysı ki alanidir (barizdir) bu türölü, ki ortaçaahlılarınıdır yarğı, ortaçaahlı alardır, kimler ki yazıhlarından (suçlarından) haytıp, **pokutovat étiptirler**, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, pokutasın, da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (215/08).*

3.2.2.5.1.4.2. Para Ödeme ile İlgili Terimler

nağd: < Ar. نقد. Demir para, madeni para, düğme, jeton, nakit.

*“A tutundu ése töre alnına yükçi (kefil), ki tölegey **nağd** ahça bile, da yazıldı, na ol iş (hüküm) anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türölü düğül, ki tölöv bolgay **nağd** bile, humaş (mal) bile tüğül ol borç éyesine (190/11, 190/15).”*

nalojit: < Ukr, Leh. наложити, наложитъ, nalozyc, Ödemek, masraf etmek, harcamak.

*“A ol borç éyesi, ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu düğül, haysın ki añar zındanda harclıh (nafaka) bérdi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege **nalojit étti** baş suması (anaparası) bile tölemege birge (333/04).”*

oblojit: < Ukr, Leh. обложити, obliczanie, Masraf, ödeme (et- yardımcı fiili ile).

*“A éger özge honah kélgiy édi ol töreniñ alnına özge kişi tutmaga, ya yene ol kişige utru, ol da kérek **oblojit étkey**, yene 14 ahça töre alnına (171/11).”*

*“Ol çahta, ki töre turup barma klegey ol övge, kérek ol kişi töreniñ alnına **oblojit étkey**, kimge ki öv tüşti borç üçün ya ahça tusnahına, 12 ahça voytnuñ (hâkimin), 12 ahça töreçilerniñ, 2 ahça détskiyge (icra ve infaz memuruna), (177/16).”*

*“A éger ki kimése başlagay honah kişi vlojénıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına, burungi töre (ilk duruşma) turmagay, haysı da kişige utru, anıñkibik honah kişi povinnén (yükümlü) düğül törege bu 14 sbgnı (Akçeyi) **oblojit étmege**, haysı ki başladı vlojénıy töre alnına (335/04).”*

töle-: tediye etmek, ödemek

*Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay mağat künge, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa, da yarlılanmah üçün bəlgili künine **töleme bolmasa**, na Éski Töreniñ u Yeñi töreniñ boluşmahı ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan (mutemet) kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen kişiden aslam alma bolmastır (108/07).*

*Bu yérge (hüküm) érméniler arasına sahlanmah kérek añlamah bile bu türlü yérge bile, haçan borçlu orozsuz satamadan (kazadan), ki kéndiniñ égirliki bile düğül da tüşkey miskinlikke u bolmagay kénsiniñ borçlularına **tölemege** (280/02).*

3.2.2.5.1.5. Yakalamak ve Tutuklamakla ilgili Terimler

tıyovlu: Özgürlüğü engellenen kimse, gözaltına alınan kimse, tutuklu.

*“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bəlgili étken künine, da bérgeñ kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (ispatlasa) borç é[y]esini), hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı (malı) mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta **tıyovlu bolgay**, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bəlgili étken kününe tölemege bolmadı, bolur şparovat (haciz) étmege, hayda nésin tuysa, ki vilasnyı (bizzat) anıñ bolgay, anı odérjat (tasarruf) étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (182/40).”*

tut-: Ele geçirmek, yakalamak.

*“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol yaman (suç) iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki **tutup kəltirdi**, tanıhu bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava) étkey, zéra anıñkibik yamanlıh (suç) hilinganlar antnı némege tutmaslar (229/15).*

*“... éger ki kimése kéçe vahtına övd da kündüz oğrunu litsası (kanıtı) bile bəlgili **tutkıy** (yakalamak) **édi**, ol çahta anıñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, töre alnına kəltirme, né türlü gilé bile ol oğrugı utru töre alnına, ol türlü*

tözgey ol oğru töre ötleş, né ki töre tapsa, anıñ bile ögütlengey (cezalandırılır), (103/20)."

tutul- (I): Yakalanma, göz altına alınmak, tutuklanmak.

*"Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger **isi tutulgan bolsa** (suçüstü yakalansa) anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasnıñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc (kefare) bérmeñ kérek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (298/17)."*

*"A éger kimése **tutulsa** oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta, da alani bolgay ol yaman iş ya litsası, da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (itham) étkey (048/29)."*

*"Égr vahtına sahatına **tutulmasa**, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek zından bile, da ahça curumu (cezası) bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur (kundakçı) yaman köñülden (kasten) étte ése, tamahı bile ögütlenmeh kérek (283/01)."*

*"... éger ki k'ristân k'risdânı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman (suç) hılınmah anıñ üsne sézilgey (ispatlansa), Yéngi Töre buyurmastır añar tas (idam) bolmaga luc (kefare) tartmah (kefare) ödemek) kérek, da **tutulmah** kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (096/13)."*

*"Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat **tutulgay** anıñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otnuñ, anıñkibik küydürüçi, néçik ot bile yanıldı, alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek (111/06)."*

hap-: Ele geçirmek, yakalamak.

*"Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah-ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga sahlamaga, anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger **oğrunı** ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhnı **hapkaylar** (yakalamak), anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh kérek (277/17)."*

zapovidat: < Ukr, Leh. заповідати, заповідать, zapowiedac, Yasaklama, men etmek, tutmak, tutuklamak, hapsetmek.

*“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler (dava etseler), da kermende mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey aniñkibik borç éyesin zındanda **zapovidat étmege**, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kérek aniñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/27).”*

3.2.2.5.1.6. Hapisle İlgili Terimler

abra- (II): Gözaltına almak, hapsedmek.

*“A éger ki oğlanlıhına ursa atasın-anasın anı **abramah kérek** (267/42).”*

bayla: Ağır cezalıların ayaklarını bağlamak, bağlamak, pranga vurmak, kapatmak.

*“Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta pokuta (kefareti) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede **zından u baylamak** bar égrilerge (suçlulara), ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır, da né türlü yazıhsız ademiler üsne ganonk' néme bağ hoymastır, ol türlü töre de aniñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğrudurlar dünyâda (027/25, 027/27).”*

oltur-: Oturmak, hapis hayatı yaşamak, hapis yatmak.

*“Alay kérek uzah **zındanda olturgay**, ki yükke (kefalet) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiye (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alına könülme (aklanmak) de cuvap bérme, né iş üçün de anı égri (suçlu) tutsalar (325/34).”*

*“Üçünçi de ündemehte (celpte) turmasa, 12 ahça curum (ceza) halır (mahkûm olur) da **olturmah** (hapis) ta, alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay (161/01).”*

*“A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (davalı taraf) zından tartgay, na bolur ér hatun üçün **olturmaga**, da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük (kefil) tapkınça, anı töre priymit (kabul) étmeh kérek aniñkibik prihodada (kazada), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna köre (185/43).”*

“Éger érméni érménini ayblasa (suçlasa), aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da yétkirelmegey (kanıtlayamazsa) anı añar utru, ol çahta yarğuşıclar ötleş ögütlenmeh

(cezalandırmak) *kérek néçik yaman aytuçı* (iftiracı) **olturmah** (hapis) *bile da curum (ceza) bile (292/28).*”

“*Dağı da kiméseniñ borçu üçün bir kiméseni olturğuzgaylar* (hapsederler), *kérek añar bérgéy künde bir ahça harcga* (nafaka), *néçik ki üzah kün oltursa zındanda* (168/27).”

“*Yene éger ki bolmasa bu 2-inçi törege* (ikinci duruşmaya) *diyin tölemege, bolur 3-ünçü törege diyin algay tölövge. Dağın artıh kün bolmas almaga kéndine töreden, bu 3-ünçi törede tölemeh kérek ya zındanda olturmah kérek, kimniñ ki néme iménâsı* (mülkü) *bolmasa, ya néme humaşı* (malı), *né türlü de bolsa tölövge kénsiniñ borçlusuna utru* (337/08).”

uzah oltur-: Uzun süreli hapis yatmak, ağır hapis cezası çekmek.

“*Yene törede olturgan vahtta voyt* (hâkim) *bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb* (Akçe) *yığılsa şépşénikten* (dava ücreti) *da zapislerden* (kayıt makbuzlarından) *da kimése ki töreniñ alına yañılgay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş yazuçıga* (331/20).”

olturğuz-: Oturtmak, hapse atmak.

“*A barça yarğuçınıñ küçiniñ küçi* (yetkisi) *bardır ögütlemege* (cezalandırmaya) *barça yañılğanlarını* (suçluları) *yarğuda, né türlü yañılğanına köre, budur olturğuzmah bile da curum (ceza) bile* (160/25).”

“*Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka* (hâkime) *ündegeyler* (dava ederler), *da kermende mülkü bolmagay ya yükü* (kefili), *da anı olturğuzgaylar, da özge inanıp borçka bérgen kişi klegey anıñkibik borç éyesin zındanda zapovidat* (hapsetmek) *étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yine yeñi baştan pozivat* (dava) *étmege kérek anıñ érkli* (özgür) *yürügen vahtta* (178/24).”

“*Ya bir kimése ki zındanda olturgay kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga* (nafaka) *bir ahça bérgéy, ol künde, ki olturğuzdu, 3-ünçi küнге dirin, ki añar harclıhın bérmeyge édi, voytnuñ* (hâkimin) *holundan ötleş bérilmegey édi, 4-ünçi künde töreniñ érki* (yetkisi) *bar anıñkibik kişini, borç éyesin, érkli* (serbest) *yébérmege zındandan, yine törege ündegince* (331/36).”

“*A éger ki Téñriden horhkan adam bolsa da klemegey yağlan ant bile kéndiniñ canın obrajit* (incitme) *étmege, da aytkay, ki ayttım ménim ulu açığımniñ da jalostmnuñ* (acı, nefret) *artından ol sözlerni añar, yohsa, dalibuh* (yemin billah), *néme yaman*

*bilmén bu kişi üstüne, ték barça yahşı, né aniñkibik kişini ogütlemeh (cezalandırmak) kérek **olturğuzmah** bile, na halır töre aniñ alnına ol parsunaga utru hoymaga 48 ahça (187/24)."*

*"Da yene hoydı da, ki bir yarğuçı da yihkünni (kilise günü, Pazar) bir yarğunu yarmagay. Dağın hoydı yihkünni né bir de ne bir iş üçün né tutkaylar, ne **olturğuzgaylar** (076/23)."*

sahla- (III): Tutmak, gözaltına almak, hapsetmek, bağlamak.

*"Oğrunı da harahçını (soyguncuyu) kéndileriniñ sıñarları (yardakçıları, suç ortakları) bile yihöv **sahlamas**, ale töre alarnı ölüm bile tas (idam) étiyir, aniñ üçün oğru da harahçılar sıñarları bile kéndileriniñ her kün ölümlü bolgaylar (140/06)."*

*"Dağı da yaraşmaktır hanga, ulu biylerge oğru **sahlamaga**, ték çaşut (casus), (241/04)."*

zından: < Far. زندان. Hapis, hapishane.

*"Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da aniñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç étkey (tecavüz etse), aniñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin aniñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh kérek töreçiden ötleş **zından** bile da curum (ceza) bile ol hörmetsizlik üçün (124/29)."*

*"Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, aniñkibik ögütlenmeh (cezalanmak) kérek **zından bile**, da ahça curumu (para cezası) bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot aniñ sebepinden boldı (283/01)."*

zından tart-: < Far. زندان + Türk. +tart-: Hapis hayatı yaşamak, hapis çekmek, hapis yatmak.

*"A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (davalı taraf) **zından tartkay**, na bolur ér hatun üçün olturmaga, da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük (kefil) tapkınça, anı töre priymit (kabul) étmeh kérek aniñkibik prihodada (kaza), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna köre (185/40)."*

zindanga sal-: < Far. زندان + Türk. +ga sal-: Hapishaneye atmak, hapse atmak, hapsetmek.

*"Tiyişlidir yarğuçunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri (suçlu) bolsa, **zindanga salgay**, ki ögütlegeyler (cezalandırırılar), né türlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de), ki détskiy (icra ve infaz memuru) salır zindanga, angınça, ki tölov étkey (218/08)."*

uzah zından: < Türk. uzah + Far. + زندان: uzun süreli hapis, ağır hapis cezası

“*Alay kérek **uzah zındanda** olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) da cuvap (ifade) bérme, né iş üçün de anı égri (suçlu) tutsalar (325/34).*”

Yorum:

Ceza hukuku ana başlığı altında Ceza Türleri kategorisinde, İdam Cezası, Yaralama Cezası, Diyet, Para Cezaları, Kefaret, Yakalamak ve Tutuklamak, Hapis ile ilgili terimler incelenmiş **51** terim tespit edilmiştir.

Tek sözcükten oluşan terimler:

Türkçe kökenli 26 terim: **17** Türkçe, **9** yabancı kökenli (**3** Arapça, **2** Farsça, **1** Ermenice, **2** Ukraynaca-Lehçe) terimdir.

Birleşik kelimelerden oluşan terimler;

25 terim: **8** Türkçe+Türkçe kökenli (ad-eylem), **6** Türkçe+Yabancı (**3** Türkçe+Arapça, **3** Türkçe+Farsça ad+ad), **11** Yabancı+Türkçe (**1** Ukraynaca-Lehçe+Türkçe ad+eylem, **1** Arapça-Farsça+Türkçe+ek ad+ad+ek, **3** Ermenice+Türkçe ad+ad, **4** Arapça+Türkçe ad+eylem, **2** Farsça+Türkçe ad+eylem) kökenli terimdir.

3.2.2.5.1.7. Başlıklara Girmeyen Diğer Ceza Terimleri

hörmetsiz atal-: < Ar. حرمت+ Türk. +siz atal-: Teşhir edilmek, teşhir cezasına çaptırılmak.

“*Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı (iftiracı) méñilik **hörmetsiz atalmah** kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp (dolandırıcılık) işlerni kimésege harşı étiyir (105/31).*”

hörmetsiz bol-: < Ar. حرمت+ Türk. +siz bol-: Teşhir cezası almak, teşhir edilmek.

“*Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolgay égri yalğan ant içken, her biri ziyan üçün, başha ol hoyulğan (vedia, emanet) némeler üçün éki kéz tölemeh kérek, da kénsi, néçik yalğan ant içken, **hörmetsiz bolmah kérek** da töresiz ayılğan (277/27).*”

hörmetsiz ündel-: < Ar. حرمت + Türk. +siz ündel-: Teşhir cezası almak, teşhir edilmek.

“Yeneçi éger ki töreçi égri töre étse, anıñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen (kanıtlanma) bolsa, **hörmetsiz ündelgen** bolgay (252/28).”

hörmetsiz hal-: < Ar. حرمت + Türk. +siz hal-: Teşhir cezası almak, teşhir edilmek.

“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartı), harıda (arşın), funtta (ağırlık birimi), ölçmehlerde (ölçülerde) da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi, dağın da **hörmetsiz halmah** kérek, ki özgelege orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (314/18).”

möhür bas-: < Far. مهر + Türk. +ni bas-: Damga basmak.

“A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbgnı (parayı) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ 2 holun kėsmeh kérek da cagatına (alnına) **möhrünü hızdırıp basmah** kérek, nışan añar méñilik hörmetsizlikke, anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar (096/26).”

hol kės-: Kol kesmek, bazı suçlara karşı uygulanan kol kesme cezası.

“A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbgnı (parayı) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ **éki holun kėsmeh** kérek da cagatına (alnına) möhrünü (damgayı) hızdırıp basmah kérek, nışan añar méñilik hörmetsizlikke, anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar (096/25).”

“A éger ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki (özgür irade) bile, anıñ ornuna kendini tas étkeyler. A éger ki érksiz öldürdü ése, **holun kėskeyler**, da han bahasın (kan parasını, diyetini) töletkeyler (ödetirler), (239/15).”

“Éger ki kimése yaşıрын (gizlice) ahça ya fli (Flori, para) hahkay (bassa) da anı sézgeyler (tespit etseler), anıñkibik hahuçı ahça ya fli kérek **éki holun kėskeyler** yañılğanıñ (suçlunun), (315/13).”

Yorum:

Ceza Hukuku Terimleri incelendiğinde toplamda **248** adet terimin bu kapsama girdiği görülmüştür. Ceza Hukuku, Suç ve Suçluluk Terimleri, Suçsuzluk ve Aklanmakla İlgili Terimler ve Ceza ile İlgili Terimler olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmıştır.

Tespit edilen tek sözcükten oluşan **128** terden **95**'i Türkçe kökenli terimin **61** tanesi ad **34**'ü ise eylemdir. **33** yabancı kökenli sözcüğün **31**'i ad **2**'si (curum+la, ayb+la) eylemdir. Ayrıca bu **33** yabancı kökenli terimlerin **17** tanesi Arapça, **5** terim Ermenice, **6** terim Farsça, **5** terim de Ukraynaca-Lehçe kökenlidir.

Birleşik sözcüklerden oluşan **120** terimimden **79** (**41** ad-ad, **38** ad+eylem) tanesi Türkçe-Türkçe kökenli, **41** tanesi Türkçe-Yabancı veya Yabancı-Türkçe kökenlidir. Bu **41** terimin **5**'i Türkçe+Arapça (**4** ad+ad, **1** ad+eylem), **5** terim Ermenice+Türkçe, **2** Terim Ukraynaca-Lehçe+Türkçe, **4** terim Farsça+Türkçe, **18** terim Arapça+Türkçe, **1** terim Arapça+Farsça, **6** tanesi de Ermenice+Arapça kökenlidir (**36** Yabancı+Türkçe Terimde **17** tanesi ad+ad, **19**'u ise ad-eylemdir).

3.2.3. Yargılama Hukuku

Yargılama Hukuku, mahkemelerdeki yargılama yöntemlerini, yargılamanın usulünü ifade eder. Adli ve İdari yargı farklılıklarını dikkate alır. Mahkemenin işleyişini düzenler (Gözübüyük-Dinçer 2001: 742; Önen 1979:75).

3.2.3.1. Yargı ve Yargılama Hukuku ile İlgili Terimler

Gregoryen Kıpçak Türklerinin hukuk sistemi kısmen şeriat kaynaklı bir hukuk sistemidir ve dinsizlerin yargısına varmak günah sayılırdı. Konu ile ilgili eserin giriş bölümünde Gregoryen Kıpçakların kanunlarının kutsal kitaplardan alındığı belirtilmiştir (Garkavets 2003: 23-24). Yargı sisteminin de ilahi menşei olduğu ve yargıç (*yarguçu*) adının tanrı tarafından insanlara verildiği ve yargı işinin hanlar, halkın aksakallarına havariler ve papazlara uygun olduğu yazılmıştır (Garkavets 2003: 29).

Kutsal kitaplarda da cinayet davalarının papazlar tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Gregoryen Hristiyan inancına göre yargı Tanrıya mahsustur ve dünya yargıçları da Tanrıya benzerler ve bu sebepten torpil yapmamalıdır.

Yargı görevinin hanlar ve beyler tarafından yapılması gerekmektedir. Dini mahkemeyi başpapazlar (*ahpaşlar ve vartabedler*) yürütürler (Garkavets 2003: 32).

Bu kanunlar mecmuasında yargıçların nasıl davranacağı ve onların yetkileri de yazılmıştır. Yargıçların rüşvet almayıp torpil yapmamaları gerektiği ayrıca

vurgulanmıştır. Yargı sistemi adil olmalı ve yargıç adaletle hüküm vermelidir. Zira adalet olmazsa insanlar dinsizlerin yargısına varırlar. Yargı sisteminde zengin ve fakir eşittir, zenginlere torpil yapılmamalı ve fakirlere acımamak ayrıca tembih edilmiştir; “*yarlığama yarlıga törede*”. (Garkavets 2003: 33). Ayrıca yargıçlardan şikâyet ve davanın iyice incelenmesi ve dava sırasında da dava taraflarının ikisinin de ifade ve beyanlarının da dinlenilmesi talep edilmiştir. Yargıçların yargıyı tek başına yürütmemesi ve 2 ya 3 mutemet ve bilirkişi eşliğinde yapması gerekmekte idi (Garkavets 2003: 34). Ayrıca Gregoryen Kıpçakların yargı sisteminde mahkeme başkanının başpapaz (*ahpaş*) olduğu bilinmektedir. Yargıçlar Eski Ahit ve Yeni Ahit’i sürekli mütalaa etmeli başka milletlerin bilgelerinin yazdıklarını ve Töre Bitigi’ni de akıllarında tutmalı idiler (Garkavets 2003: 34).

Davalıların mahkemede davranışları ve ifade vermelerinin niteliği ve yargıçların ifadeleri nasıl alacağı yargıçlara talimat verilmiştir (Garkavets 2003: 35). Ölüm cezası olan ağır ceza davalarını han yürütür, diğer davalara başkalarını görevlendirir idi. Ulu beyler ise hanın izni olmadan ölüm cezası olan ağır ceza davalarına bakamazlar. Hırsızların yargılanması ulu beylerin yetkisindedir. Küçük beyler de ulu beylerin izni olmadan hırsızlık davalarına bakamazlar (Garkavets 2003: 61). Ayrıca hiçbir bey mahkeme kurulmadan tebaasını (*Salaçısın/çiftçisini*) cezalandıramaz, bir kimse de kabahat işlerse para cezasına çaptırılır ve eğer başkasına karşı suç işlerse de yasalar çerçevesinde yargılanırdı (Garkavets 2003: 64).

Kilise günleri (pazar günleri) cinayet ve kan davaları, bariz suçlar ve mülkleri olmayan borçlularla ilgili davalar hariç başka davalar görülemezdi. Mahkeme karşısında zengin, fakir, dullar, öksüzler, şehirliler eşittirler. Hatta haksız ve kanunsuz hüküm veren yargıçlar bile cezalandırılırlardı (Garkavets 20003: 78).

Han ve hanlık makamına karşı işlenen suçların cezası ölümdür. Ancak suçların ve cezaların kişiselliği Gregoryen Kıpçakların hukuk sisteminde ayrıca belirtilmiş, hatta hanlık makamına karşı işlenen suçlarda bile suç ve cezaların kişiselliği vurgulanmıştır. Hanlığa karşı suç işleyenlerin evlatları bile hiçbir sorumluluk taşımazlar (Garkavets 2003: 84). Hanlık makamı ve hanlık meclisine (*kéñeşine*) karşı işlenen suçların yargısını başpapaz (*ahpaş ya vartabédler*) yürütür (Garkavets 2003: 91).

Gregoryen Kıpçak hukuk sisteminde davalılar mahkeme hükümlerinden hanlık mahkemesine temyiz başvuru hakkına sahiptilerdi. *Apelâcia korol'ga vol'nîy* (serbesttir),

(Garkavets 2003: 322). Bu hukuk sisteminde hanlık mahkemesi, şeriat mahkemesi, sivil mahkemeler, dinsizlerin mahkemesi, askerî mahkeme, misafir mahkemesi, nöbetçi mahkeme, şehir mahkemelerinin yetkileri de ayrıca belirtilmiştir. Gregoryen Kıpçak yargı sisteminde mahkemeler savcı (voyt) hâkim “yarğuçı”, (kethoya) “toplumun ileri gelenleri” ve aksakallar (hartlar) jüri heyetinden oluşuyordu.

Bu hukuk sisteminde mahkemeye başvuru, duruşma süreci, mahkemelerin işleyişi, davaların yürütülmesi, hüküm ve kararların mahkemelerce nasıl verileceği ile ilgili hususlar yargılama usulü bölümünde ayrıca verilmiştir. Yargılama usulü maddelerine göre Mahkemeye çağırma, celp, mahkemelerden resmî belge çıkarmak, duruşmaların düzeni, mahkemede beyan ve ifadelerin alınmasının niteliği de verilmiştir.

Gregoryen Kıpçak yargı sistemi yalnız teorik seviyede kalmamış belki de uygulama aşamasına da geçmiştir. Zira Töre Bitigi adlı kanunlar mecmuası Polonya kralı Zigmunt Agusdus’a Polonya meclisinde sunulduktan sonra kralın onayını almış ve yürürlüğe girmiştir (Garkavets 2003: 164 ve 198).

töre (II): Mahkemenin yasalara göre dava taraflarının ifadeleri ve delilleri inceleme ve karara bağlama süreci, yargılamak, muhakeme etmek.

*“Tiyişlidir yarğuçıga ki **töreni** (muhakemeyi) yalğız étmegey, yohsa köpler bile, éger yoluhmasa, 2 ya 3 yahşı u biliçi ademiler bile étkey **töreni** (033/36, 034/01).”*

*“Yohsa émdi 12 yarğuçı tohtattılar, 12 arakéllerge (havarilere) ohşaş, tügül ki köp yarğuçılarnıñ térgemehinden könülür töre, yohsa, köplerniñ tanıhlılı bile könülüp (aklanıp) horhulu körünür **töre** (217/19).”*

töre bol-: Mahkeme kurulmak, yargılama yapılmak.

*“Anıñ üçün ki ésiriklidir barça yamanlıhını başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı ki biri birine. Da anıñkibik iş üçün **töre bolmah kérek**; toğru, budur curum (ceza), ziyan, hakimlik (doktor masrafı), harc (nafaka) nahıs bolganga tölemeh kérek. (261/42).”*

*“Béşinçi, ki né némedir töre, ya kimge **töre bolmak**, ya töreni kimge sımarlamak (teslim etmek) kérek (017/11).”*

töre ét-: Yargılamak, muhakeme etmek.

“Evelden könülük köründi bizge éski töreden almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler (ecdat), Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar

édi töre éterler édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlerge (233/27)."

*"2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp (uygulayıp), da soñra tanıhlıh bergeyler. Ol türlü yarğuçı da **töre étken** vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada (ihlal) bolmagay yarğu arasına (225/12)."*

törelen-: Yargılanmak, muhakeme olmak, dava açmak.

*"Éger ki péşekâr (zanaatkâr) érméni, añar işin işleme bergeñ oğurluh néme bile aş suv étkey, kérmenniñ töresi (şehir mahkemesi) bile da Marimborknuñ **törelenmeh** (yargılanmak) kérek, a éger oğurluh işte érméni kérmén töresine némétskiy bérililptir (tabidir), (316/18)."*

*"A né ki könüsün bu dört artikuldan (maddeden) yoğarı töresi bile kéndileriniñ érménilerniñ **törelengeyler** (yargılanırlar), haysı alarnı alay haldırıyrbiz da sahlama klerbiz, néçik bu vahtta dire tutarlar édi da tirilirler édi bu töreni (163/36)."*

*"Küydürüçi barça hanlıhniñ töresi (hanlık mahkemesi) bile **törelenmeh** kérek da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (283/05)."*

*"A éger ki érménige kérmén töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemesine) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), anıñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede **törelenmeh** kérek töresi (285/04)."*

töreleş-: Davalaşmak, karşılıklı dava açmak.

*"Haçan 1 yan gilé (dava) étse da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözüñ üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre töreçi buyurganın (hükmünü) buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar (davalılar) **töreleştiler**, bolgay uçka (karara) çıhmaga (325/25)."*

"Her biri töreçisi érméniñ, işitip giléyin (beyanını) bir yandan, kérekmes ol işniñ yarğusun étmege, ték éki yartın kélgeyler yarğunuñ alnına. A haysı yannıñ artıh tanıhları bolgay könü, töreçi işitip alardan giléyin da cuğapın, da skazat (hüküm) étkey aralarına, né türlü tiyer töre yanına, ol aytkay (hüküm verir) aralarına, kimler

töreleşiyirler. Haysı ki tanıhlıh işte bolmah kérektir da tutulmah 3 tanıh ötleş könü (119/20)."

"Yene, ki bizim yérli érménini yarmarkta (fuarda) özge şeerde törege ündegeyler (dava ederler), da iş kélgey antka, kérek antnı anda tügellegey, haysı ki törede başladı töreleşme, ol şeerde (179/26)."

yarğu (I): Mahkemenin yasalara göre dava taraflarının ifadeleri ve delilleri inceleme ve karara bağlama süreci, yargılamak, muhakeme etmek.

"Yarğu barça işlerniñ (davalarını) tergemekidir (araştırılmasıdır). 3 türlü iş bar, ki ademiler teprenirler dünyâda: yahşı, u yaman, da ortaçahlı. Kimler ki alani yahşı kişilerdir da kimséni zrgél (incitme) étmestir. A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır (soyguncudur), ya baş yévuçüdür (katildir), alarnıñ işi (hükmü) tas (idam) bolmaktır (030/23)."

"Éger ki yarğu başı (mahkeme başkanı) biliksiz bolsa, hatına olturgan bilüçilerden övrengey yarğu işin, ki pambassız (kınamaksızın) biyengeyler könülükke (215/34)."

"Yerge bile bergeyler sözlemege zahotstsalarga (davalılara), 1-i sözleşse 1-si ték turgay, soñra birisi sözleşey, ki alarnıñ gilélerni (beyanlarını) işitip né bilgeyler könünü égrini da andan soñra yarğusun étkeyler (yargılamak, hüküm vermek), (216/40)."

yarğu ét-: Muhakeme etmek, yargılamak.

"11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre bitikinden toğru yarğu étmege, bilip, ki kendileri de turmahtırlar köktegi yarğuçunuñ alnına yarğuga (208/10)."

"119 Kapitula. Yarğuçı üçün, ki biri birinden başha yarğu étmegeyler (159/10)."

könü yarğu: Adil yargı, adaletli muhakeme.

"8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'ahanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar, ki yüz köriip (adam kayırmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/14)."

"Dağı da muñar ohşas bardır köp işler, zéra Téñri kendidir yarğuçı, ki övretir bizge könü yarğunu (213/07)."

könü yarğu ét-: Adaletli yargılamak.

“Ne türlü ki Téñri ayttı, ki yüz körmañiz (adam kayırmayın), yohsa **könü yarğu étiñiz**. Éger ki könülük bolmasa, köp adam ési bile yazıhka tüşer, da bu işten özge milletniñ yarğusuna barırlar (215/42).”

“Ol türlü haytıp K'risdos övretti mané (masal, hikâye) bile égri (adaletsiz) yarğuçu üçün, ki tügel **könü yarğu étmes** édi, barça kimse ademilerden ési (aklı) kéndine yarğuçudur, canına, u ténine, u 5 séziklikine (duyusuna), da aruvluhta (taharette, doğrulukta) sahlagay kendini (213/34).”

toğru yarğu ét-: Adil muhakeme etmek, doğru yargılamak, adaletli muhakeme etmek.

“11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre bitikinden **toğru yarğu etmege**, bilip, ki kéndileri de turmahtırlar köktegi yarğuçınıñ alnına yarğuga (209/10).”

yarğu yar-: yargılama işini yapmak, muhakeme etmek

“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler (peygamberler), k'ahanalar (keşişler), ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar (halkın ileri gelenleri), uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur **yarğu yarmaga** hanlarga u ulu biylerge (215/22).”

“Da yene hoydu, ki bir yarğuçı da yıhkünnü (kilise günü, Pazar) **yarğu yarmagay** (251/42).”

yaman yarğu ét-: Adaletsiz yargılamak, kanuna aykırı muhakeme etmek, adaletsiz muhakeme.

“Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz (haksız) ayttı (hüküm verdi) vése ya **yaman yarğu étti** ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarğuçı apélatsiya (temyiz) bile yarğu étse. Éger sezse (kanıtlasa) töreçiniñ égri buyurganıñ, könülüksüz, öğütleme bolur anı (253/30).”

3.2.3.1.1. Yargı ve Yargılama Hukuku ile İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler

térge-: 1. İnceleme, araştırmak, soruşturmak 2. Yargılamak.

térge- (I): İnceleme, araştırmak, soruşturmak.

“Yarğu barça işlerniñ (davalarını) **tergemekidir** (araştırılmasıdır). 3 türlü iş bar, ki ademiler teprenirler dünyâda: yahşı, u yaman, da ortaçahlı. Kimler ki alani yahşı kişilerdir da kimséni zrgél (incitme) étmestir. A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır

(soyguncudur), *ya baş yévüçüdür* (kâtildir), *alarnıñ işi* (hükmü) *tas* (idam) *bolmaktır* (030/24). ”

“*Da yarğuçı bolmagay bir yartın işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin* (davasını) *angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni* (davayı) *könüsün téргеgey*, *andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç* (karar) *étkey könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş* (dava), (217/07). ”

“*Éger ki haysı yérden de ot ya pojar* (yangın) *çıhsa da humnalarını* (harmanları) *küydürgey ya tüzde bitişni* (ekini), *haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıktı, ögüt* (ceza) *bile ohşaşlı ögütlemeh* (cezalanmak) *kérek. Töreni câht bile térgemeh* *kérek* (104/04). ”

“*Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs étkey klemiyin* (kasıtsız) *ya öçeşip* (sinirlenip), *anıñkibik işler igi sézilmeş kérek da bahmah kérek anıñkibik iş bile, ne türlü ki hılıhtır, térgemeh* (araştırmak) *kérek öldürgenni* (maktulü), *ol nahıs étken oğlanıñ yaşların sanamah kérek* (261/03). ”

térge- (II): Yargılamak.

Yohsa émdi 12 yarğuçı tohtattılar, 12 arakéllerge ohşaş, tügül ki köp yarğuçılarnıñ térgemekinden könülür töre, yohsa, köplerniñ tanıhlılı bile könülüp horhulu körünür töre (217/19).

zavada: < Ukr, Leh. завада, zawada. Engelleme, duraksama, ihlal.

“*2 türlü tanıhlılı ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlılı bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına* (225/13). ”

Yargı Hukuku ana başlığı altında ele alınan Yargı ve Yargılama hukuku konusunda 12 terim tespit edilmiştir. 12 terimden 6’sı tek kelime, 6 adedi de birleşik sözcükten meydana gelmiş terimlerdir. Tek sözcükten oluşan terimlerin 5 (2 ad, 3 eylem) tanesi Türkçe, 1 (ad) Ukraynaca-Lehçe kökenlidir. Birleşik sözcüklerden oluşan 6 Türkçe+Türkçe terimden 2’si ad+ad, 4 tanesi de ad+eylemdir.

3.2.3.2. Mahkeme ve Mahkeme Türleri ile İlgili terimler

3.2.3.2.1. Mahkeme ile İlgili Terimler

ratus: < Ukr, Leh, *pamyua, pamyu, ratusz, Rathaus*. Belediye sarayı, belediye salonu, mahkeme salonu, mahkeme.

“*Anda éger haysı yan néme klese sözleşme, né bolmagay Triplikaga (üçüncü oturum) vınaşat (suçlama) étme, ték duplika tibine bolgay. Bulay ratushta da dékrét (karar, hüküm) étip zapisat (kayıt etme) éttirdiler aktaga (tutanağa), (196/41).*”

töre (III): Bir yargıçtan veya bazen savcı ve yargıçlardan ve jürilerden oluşan bir kurulun, yargı görevini yerine getirdikleri yer, yargı yeri, yargıevi, mahkeme kapısı, mahkeme heyeti.

“*A tutundu (taahhüt) ése töre alnına yükçi (kefil), ki tölegety nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü düğül, ki tölöv bolgay nağd bile, (mal) humaş bile tüğül ol borç éyesine (190/10).*”

“*Yene bilgeysiz, ki yoluhur bolgay kimsege, ki korol'dan prokuratsia (emir, hüküm) kéltirgety törege, da sorgay törege, tutar mısız yohsa yoh, haysın ki töre anı primit étme kérék (180/13).*”

“*Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga yalğan iş üçün barmaga özge milletniñ töresine yéñmege könülükni. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alnına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik (haksızlık, adaletsizlik) te bolsa (233/16).*”

urâd: < Ukr, Leh. *урад, ұрад, rzad, urzad*. Mahkeme, konsey, mahkeme heyeti.

“*Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki jadat (talep) étkey, édi vrâddan (mahkeme kurulu) obvédit (inceleme, araştırma) étmege némeni, ya işitmege, ya körmeye, ya hasta kişige, da urâd, işitip ya körüp, kégey törege, da jadat étkey, kim ki obvédit étti, ki alar tanıhlılıh bergeyler, néni ki kördiler ya işittiler, anı urâd povinéndir (yükümlü) étmege (196/06, 196/09).*”

“*Da éger ki sorov étse, kim ki obvédit étiptir yarğudan, ki bu tanıhlılıhniñ motsu (yetkisi) ya vyazanâsı (bağlayıcılığı) bar mıdır, na kérek yarğu aytkay, ki ol hadardır. Néçe uradnıñ (196/15).*”

vrâd: < Ukr, Leh. *урад, ұрад, rzad, urzad*. Mahkeme, konsey, şura, mahkeme heyeti.

“*Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki jadat (talep) étkey édi vrâddan obvédit (araştırma, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmeye, ya hasta kişige, da urâd (mahkeme), işitip ya körüp, kégey törege, da jadat étkey, kim ki obvédit étti, ki alar*

tanıhlıh bérgeyler, néni ki kördiler ya işittiler, anı urâd povinéndir (yükümlü) étmege (196/03)."

yarğu (II): Yargı kurumu, mahkeme, mahkeme heyeti.

*"Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey **yarğu** alnına, da tanmagay (inkâr) bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koyma, saklama) étiptir; hayda ki éki yartın tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (dava, itham) éttiler, da andan **könülgey töre bile** 193/18)."*

*"Éger ki **yarğuga** (Mahkemeye) kélgenler talaş étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip (kızıp) ögütlegeyler, ki töre alnına halaba (kavga) bolmagay da yarğu (muhakeme, duruşma) hapanél (ihlal) bolmagay (035/16, 035/20)."*

*"Da yihöv **yarğusun** ahpaş (piskopos) hayğurgay (yönetir) vartabédleriñ (papazların) övrenmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/24)."*

*"Haysı ulusta bar ése k'risdân hanı ya ulu biy, alar dünyâ **yarğusun** hayğurgaylar (yürütürler) allarına könülük bile (032/08)."*

*"Éger kimése at ya tuvar hara satkay kimésege da tutungay (taahhüt eder) añar könülük tibine, ki néme nahıslıhı yohtur ol tuvarnıñ, da soñra alğan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytılıptır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmaş kérektir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı satkan **yarğudan** ögütlenmeh (cezalanmak) kérektir (134/30)."*

3.2.3.2.2. Mahkeme Türleri ile İlgili Terimler

alpavut töresi: Askerî mahkeme.

"A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), anıñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmaş kérek töresi; munda añlamah kérek köptengileriñ (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh kérek töresi (283/41)."

“Bu yérge (hüküm) bérilgendir érméni töresine bérilgenlerge (tabi olanlara). A éger ki érménige kérmen töresine (şehir mahkemesine) ya **alpovut töresine** hanlıhta yatkan (yerleşen) mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (113/20).”

aşharhagan töresi: < Erm, աշխարհալու + Türk. +töresi: Gayri-dinî mahkeme, sivil mahkeme, laik mahkeme.

“A éger ki ant tüşse k'ahana (keşiş) üstüne, kérek ki, yovuhu ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir k'ahanaga **aşharhagan töresi** alnına barmaga, né ant içmeğe (050/07).”

töre çérüvnüñ: Askerî hukuk, askerî kanun.

“Kimése, çérüvde bolup, éger néme tapunsa igilik (mal), anıñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kendi érkine étme, kimésege anıñkibik igilikni haytarminça, anıñ üçün ki **töre çérüvnüñ** hanlardan da knâzatalardan (prenslerden) başha boşatmah (izin, bahşiş) bile bağışlanıptır (317/32).”

dinsizlerniñ töresi: < Ar. دين + Türk. +siz+ler+niñ töresi: Hristiyan olmayanların mahkemesi, paganların mahkemesi.

“9. Dağı da yazar vartabéd, ki biz k'risdânlarga tiymestir **dinsizlerniñ töresi** alnına barmaga (231/13).”

“Haçan ki bu türlü yırahtır **dinsizlerniñ töresi** k'risdânlıktan, tiymestir barmaga k'risdânlarga alarnıñ töresine (053/21).”

duhovny töre: < Ukr. Leh. duchowny, duchowny + Türk. +töre: Manevi yargı, dinsel yargı, dini mahkeme, şariat mahkemesi.

“Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh aytkaylar, kimniñ anıñkibik atı bar, ki sahlamagay, da ol anıñki atnı kétermegey, da ol at kiméseni nahıs (sakat) étkey albo öldürgey, ol çahta **duhovny töre** bahkay anı, hoymah kérektir luc (kefare) da curum (275/15).”

kérmen töresi: Şehir mahkemesi.

“Éger ki péşekâr érméni, añar işin işleme bérgeñ oğurluh néme bile aş suv étkey, **kérmenniñ töresi** bile da Marimborknuñ törelenmeh (yargılanmak) kérek, a éger oğurluh işte érméni **kérmen töresine** némétskiy (Almanya) bérililptir (316/19).”

“A éger ki érménige kérmen töresine ya alpavut töresine (askerî mahkeme) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya

mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir (tabidir), (113/23)."

potrébnıy töre: < Ukr, Leh. *потрібний, potrzebny* + Türk. +töre: Talep edilen töre, gerekli töre, istenen töre, nöbetçi mahkeme.

*"A éger ki haysı honahka kérek bolgay **töre** satın alma **potrébnıy**, kérek törede bergey 14 ahça. 2 ahçası voytnuñdur (hâkimindir) da 12 ahçası töreçileriniñdir (171/03)."*

*"Yene yérli yérini ündagey törege, da klemegey tözmege vılojénıy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey **töre** satun almaga **potrébnıy** (nöbetçi), léç aniñkibik sınih borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (337/23)."*

*"Boldu **potrébnıy töre** surp Toros künü pan Kovalskiy, podsudok (hâkim yardımcısı), da pan Domarjirskiy arasına, hayda spor (tartışma) boldu, ki sözlövçiler duplikadan (ikinci duruşmadan) artıh klediler töreden otpravovat (yapmak) étmege (196/28)."*

şeherniñ töresi: < Far. شهر + Türk. +niñ töresi: Kentin mahkemesi, şehir mahkemesi.

*"46. Kapitula. Öv almah üçün Murovanıy (taştan) şehirde bekli **şeherniñ töresine** (284/06)."*

ulu töre: Ali mahkeme, büyük yargı, asli dava.

*"A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun (cezasını) bérıp ta, lucun (kefareтини) tartkay. Bu **ulu töreni** (âli mahkeme) han étkey, a özge törelerini yarğuçılarga sımarlagay (görevlendirir). Ulu biyler ölümlülerni tas (idam) étmegeyler (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (061/30)."*

törelér vılojonıy: < Türk. *törelér* + Ukr, Leh. +вложений, уложений, wlozony, wylozony: Atanmış mahkeme, tayin edilmiş mahkeme, belirlenmiş mahkeme, yürütülen mahkeme, sürekli mahkeme, tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

*"Yene bilgeysiz, ki svâtıy Margorénta küninden her yıl **törelér vılojonıy** zavéstssa (aktarılır, ertelenir) bolur svâtıy Bartlomiiden soñra nögerikünge (salı günü) de dirin, kün 2 ya 3 ilgeri, da artıh arı da yoluhur Margoréntadan ol törege, ki Bartlomiye dirin salınır (196/18)."*

vılojénıy töre: < Ukr, Leh. *вложений, уложений, wlozony, wylozony* + Türk. +töre: Atanmış mahkeme, tayin edilmiş mahkeme, belirlenmiş mahkeme, yürütülen mahkeme, sürekli mahkeme, tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

“Éger ki kimése başlagay honah kişi **vilojénny töre** alnına, burungi töre turmagay, haysı da kişige utru, aniñkibik honah kişi povinnén (yükümlü) düğül törege bu 14 sbgnı (Akçe’yi) oblojit étmege, haysı ki başladı vilojénny töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına (335/02).”

“Yene bilgeysiz, ki her yıl svâtıy andriy kününden néçik némiçlerniñ (Almanların) Agvénti başlanır, ançah bizim cnuntka dire ol künden **vilojénny töre** bolmas bolma, da ne bir övler üsné zapis (kayıt) étme, ol künler çıhmıyın, léç honah töresi ya aniñki potrébniy (nöbetçi), haysı kişige utru, ki émin bolmagay, aniñkibik töre bolur “bolma (179/13).”

Yene bilgeysiz, ki yoluhur **vilojénny töre** kününe, ki ulu kün kélir, da töre ol kün bolmastır bolma, bolurlar töreçiler ol motsnuñ (yetkisinin) tibine, ki értesine hankünge (Çarşamba günü) salgaylar ol töreni, ki ol kün bolgay (179/36).”

“Dağı da bilgeysiz, ki her **vilojénny töreden**, ki töre olturgay, da né ki ülüş alırlar töreçiler, ol ahçadan 1 ahça détskiyge (icra ve infaz memuru) bérilgey (168/30).”

vilojénny töre: < Ukr, Leh. вложеніу, уложеніу, wlozony, wylozony + Türk. +töre: Atanmış mahkeme, tayin edilmiş mahkeme, belirlenmiş mahkeme, yürütülen mahkeme, sürekli mahkeme, tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

“A éger ki kimése şparovat (haciz talebi) étkey, da ilgerigi **vilojonıy törede** (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na aniñkibikniñ şparunku (haciz) zspolznut éter (kaçırır, hakkını kaybeder), kérek, ki yene yeñiden étkey (184/30).”

hanlıh töre: Hanlık mahkemesi, kraliyet mahkemesi.

“Éger ki özge cıns érménini öldürse ya érméni özge cınsı (millet) öldürse, ol çahta kerménniñ töresi (şehir mahkemesi) bile pospolıtyı (eyalet), haysında ki olturuptur, ya **hanlıh töre** bile ögütlengeyler (cezalandırılırlar), (158/10).”

“Küydürüçi barça **hanlıhniñ töresi** bile törelenmeh kérek da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (283/05).”

honah töresi: Misafir mahkemesi, yabancılara mahsus mahkeme, ziyaretçi mahkemesi.

“Yene bilgeysiz, ki her yıl svâtıy andriy kününden néçik némiçlerniñ (Almanların) Agvénti başlanır, ançah bizim cnuntka dire ol künden **vilojénny töre** (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) bolmas bolma, da ne bir övler üsné zapis (kayıt) étme,

*ol künler çıhmıyın, léç **honah töresi** ya anıñki potrébniy (nöbetçi), haysı kişige utru, ki émin bolmagay, anıñkibik töre bolur bolma (179/16)."*

biyik yarǵu: yüksek mahkeme, yüce mahkeme, hanın yürüttüǵü mahkeme.

*"Éger ki kimésege érméni yarǵusunda aǵırlıh (haksızlık) körünse, ki kéndiniñ aǵırlıhına köre çahırgay **biyik yarǵuga**, korol'ga anıñ biylikine, na ol kişige bérilmeh kérek bu türlü. Éger korol' korunada (merkez) bolsa, 3 kéz 3-er hafta, rok (süre) bérmeş kérek (331/03)."*

Téñriniñ yarǵusu (II): İlâhi yargı, ilâhi mahkeme.

*"Tiyişlidir haytıp munu da saǵıslamaga, ki yahşırahtır bu dünyânıñ yarǵusuna kimséneiñ igilikin (mal varlığını) égirlik (haksızlıkla) bile algaylar, sövük bile yöpsünmeh (kabul etmek) kérek da kéndiniñ hutulmahı üçün, né ki özgeniñ égirlik bile alǵınça da köktegi **Téñriniñ yarǵusu** alnına tölöv (ceza) étkinçe (037/24)."*

yıhöv yarǵusu: Kilise mahkemesi, dini mahkeme.

*"Da **yıhöv yarǵusun** ahpas (piskopos) hayǵurgay vartabédleriñ (keşişlerin) övrenmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/24)."*

3.2.3.2.3. Mahkemeye başvuru ve Dava Açmakla İlgili Terimler

töre satın al-: Mahkemeye başvurmak, mahkeme vakti almak.

*"Yene yérli yérliñi ündagey (dava etse) voytka (hâkime), da klemegey tözmege vilojéniy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey **töre satun almaga** potrébniy (nöbetçi mahkeme), léç anıñkibik sınıh (müflis) borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (337/23)."*

*"Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alnına 3 sbg (Akçe), da yazdırgay (kayd etmek), da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme şparonknu (hacizi). Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine **töre satun algay** da işin spravovat (yürütür) étkey (341/11)."*

töre tut-: Dava açmak, mahkemeye başvurmak.

*“A éger ki özge honah klegey édi ol töreniñ alnına özge kişiniñ üstüne **töre tutmağa**, ya yene ol kişige utru, ol da kérek oblojit (ödeme) étkey yene 14 ahça töre alnına (171/09).”*

törede oltur-: Mahkemeye çıkmak.

*“Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana (keşiş) bolmaga ya jolnér (asker), né borla (bağ) basmaga, né kébitte (dükkânda) olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga **törede olturmaga** (mahkemeye çıkmak), né tanıhlılıq bérmege (040/07).”*

törege kélgen: Mahkemeye gelen, Mahkemeye çıkan, Mahkemeye başvuran.

*“Néçik **törege kélgenlerge** 2 ya 3 tanıh kérektir, ol türlü yarğuçılarga, anıñ üçün ki töre toğru bolur tohtalgan ademiler bile (034/01).”*

törege tur-: Mahkeme huzuruna çıkmak, Mahkemeye çıkmak, Mahkemeye celp edilmek.

“Bir kimése turgay törege da kénsiniñ giléyin (dava dilekçesini) bérgey, da birsi yan anıñ sözün tiymagay bu sözler bile, ki aytkay, pane voyté (hâkim bey), hadirlenmiyirmén añar cuvap bérme, bérgin maña birsi törege dirin, éger ki bu sözleri aytsa, giléyinden burun (175/32).”

*“Bir kimése **törege turgay**, da töreni hörmetlemiyin, yanından hılıçın ya hınçalın şeşmegey. Anıñkibikni töre 12 sb (Akçe) curum (ceza) bile ögütlemeye (cezalandırmaya) kérek, ki, añar bahıp, özgeler de töreni hörmetlegeyler ya külmegeyler töre alnına (337/12).”*

yarğuga bar-: Mahkemeye çıkmak, Mahkemeye gitmek, mahkemeye başvurmak.

*“Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtamah bile üvretir, ki çare bar ése, suhlanmasın (özenmesin) **yarğuga barmaga**. Muñar ohşaş hrajarél (men etmek) éter surp Awédaranda (incilde) töre étmege añar, ki holtha (rica) étti K'risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamniñ oççıznamnı (baba mirasını), (205/15).”*

*“Dağı da 2 adamniñ arasına halaba (kavga) u devi bolgay, K'risdos kéndi ögüt bérir, **yarğuga barmıyın**, yolda barışmaga, ki néme arada hagaraglık (ihtilaf, kavga) bolmagay (036/17).”*

yarğuga kélgen: Mahkemeye gelen, mahkemeye çıkan, davacı ve davalı.

“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uyar), da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı bile pahil bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki **yarğuga kélgenlerniñ** köñülleri çiy bolmagay, da sağıslamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmehten toğru bolmadı yarğu (217/32).”

“Anıñ üçün bolmas yarğuçı inanmaga, tanıhlar kélmiyin; da **yarğuga kélgenlerniñ**, haysı ki zahoccadır (davalıdır), köñü tanıhlar bile tıylır (038/14).”

“Éger ki **yarğuga kélgenler** talaş étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip öğıtlegeyler (cezalandırır), ki töre alına halaba bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay (217/37).”

3.2.3.2.4. Mahkemeye Çağırma ve Celp Etmekle İlgili Terimler

añ-: Çağırmaq, celp etmek, dava etmek.

“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ **borçlusun añgıy édi** da anıñ üsne yahşı tanıhlıhı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunı ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini (vadeli), borçun törege tartma (mahkemeye vermek) da **añmaga** (317/39, 317/42).”

bittir-: Ödeme talebi, mahkemeye başvurmak, mahkemeye düzeltmek, dava açmak.

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né **bittirmege** angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar (321/28).”

kéltir- (II): Mahkemeye çıkarmak, Mahkemeye vermek, celp etmek.

“Éger kimse kimséni yarğuga tartsa ya borç üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanıhı bolmagay, né anıñ, kimni ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup **kéltirdi**, yohsa añar tiyer, kimni tutup kéltirdiler, éger köñü kişi ése (229/08).”

“A éger anıñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhkay, ya hanlıh işte (cinayet davasında) bolgay, ya miskinlikten hakçakay, da tutkaylar yükçini (kefili), da **kéltirgeyler töre alına**, kérek añar bu türlü bérilgey (334/16).”

“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası (kanıtı) bile bélgili tutkıy édi, ol çahta anıñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, **töre alına kéltirme** (103/22).”

törege tart-: Mahkemeye vermek, mahkemeye çıkarmak.

“A éger ki ol vahtlarniñ arasına aniñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun añgıy (dava etse) édi da aniñ üsne yahşı tanıhlılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarniñ ol borçlunı ya halganlarından bolurlar, bahmıyın aniñkibik köptengini (vadeli), borç üçün **törege tartma** da añmaga (317/41).”

“Kimése kimse bile yolga çıhsa ya bargay, alardan haysına bir satama (kaza) yoluhsa, attan yihilmah, albo atı köprüde tüşkey, ya arabası balçıhta halgay da çıhma bolmagay, ya aniñkibik araba ahtarılğay ya singay, yoldaşı salıp ketmegey. Éger salıp kětse, ol çahta bolur anı **törege tartma**, haysın ki töre yañılğanına (işlediği suça) köre ögütlemeh (cezalandırmak) kérek (125/34).”

“Éger kimése kiméseni **törege tartsa** ya borç üçün, ya özge néme üçün, kéndiniñ tanıhı bolmagay, né aniñ kimniñ [=kmni] ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup keltirdi (229/06).”

törege ünde-: Mahkemeye çağırmaq, Mahkemeye vermek, mahkemeye ihzar etmek.

“Yene, ki bizim yérli érménini yarmarkta (fuarda) özge şehirde **törege ündegeyler**, da iş kélgey antka, kérek antnı anda tügellegey, haysı ki törede başladı töreleşme (davalasma), ol şehirde (179/26).”

“Bir kimése kiméseni **törege ündegey**, tapıp kermende, da ol, anı némege tutmıyın, kélmeşe, 6 sb (akçe) curum (ceza) halır, 2-nçi de turmasa, 12 sb, 3-ünçi de yene 12 sb da olturmah zındanda (232/08).”

törege ündel-: Mahkemeye çağırılmaq, Mahkemeye celp edilmek, Mahkemeye ihzar edilmek.

“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa, 3 kězge diyin, héç körüp, turmasa (çıkmasa), her ündelmehte 12 sbg (akçe) halır voytka (hâkime) da érméni hartlarına da tüşer işinde (mahkûm olur) ol utturgan (kaybeden) kişi, mülk mi, sbg töreniñ küçü bile bérilgey añar (325/38).”

“Éger ki haysı hatun ki **törege ündelgen bolğay**, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit étmege bolur, da aniñ işlerin kéçirmege, utmaga ya tas étmege işlerin, ki bolğay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına beringiy (teslim olma) édi bekliki töre alnına, da aniñkibik işlerde ustalıh da hilâ bolmagay (327/10).”

törege ündet-: Mahkemeye çıkarttırmak, Mahkemeye ihzar ettirmek, Mahkemeye celp ettirmek.

“Yene bir kimése kiméseni **törege ündetmegey** voyttan (hâkimden) ötleş da, turup töre alnına, bir kiméseniñ üstüne gilé étkey, Anıñkibik povod (davacı) halır (mahkûm olur) curum (para cezalı) 12 ahça törege (177/25).”

“Yene bilgeysiz, ki bir kiméseni obliçne (bizzat) voytnuñ (savcı) alnına ündemiyn övine, anıñkibik kişini voyt **törege ündetmege** bolmastır, işitmiyin anıñ giléyin (ifadesini) ya birisi yannıñ otporun (savunmasını), ki töre mi işidir, yohsa yoh, ki, bilip işni, soñra bergey törege, könülükü munuñ bulaydır (172/30).”

ündeş-: Karşılıklı ihzar edilmek, karşılıklı dava edilmek.

“Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka (hâkime) **ündeşmeh** bolgaylar, da povodny (davacı) strona (taraf), inanmiyn, da birisi yandan yük izdegey, anıñkibik kişi povinnıydır (zorumlu, yükümlü) yük (kefalet) bérmege ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma. Éger ol hadar anıñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinnıydır (yükümlüdür) añar yük bérme (180/01).”

ünde-: Çağırmaq, celp etmek, dava etmek.

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb (itham) bergeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip (öfkelenip), a éger 2 yandan ki tanırları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki **ündeptirler** (dava etmişler, ihzar etmişler) da tangay némeni, ale ündegenge (davacıya) düğül, kérek ayılğay yétkizmeklik (ispatlamak) añar, ol yan, ki ündelgendir (davalıdır), (078/33).”

“Haysıları ol vahta bolsalar, a gilé (dava) alarnıñ alnına bolmah kérek, kim ki **ündese**, ündelgen (davalı) yanga utru. Da töre işitse giléyin (ifadesini) ündelgen yandan da cuapın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérektir da añar baş hoşmaga (itaat etmeye), (289/31).”

ündemeh: Çağrılmak, ihzar, celp.

“Üçünçi de **ündemehte** turmasa, 12 ahça curum (ceza) halır (mahkûm) da olturmah (hapis) ta, alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay (160/36).”

ündel-: Çağrılmak, Mahkemeye çağrılmak, dava edilmek.

“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa, 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her **ündelmehte** 12 sbg (Akçe) halır voytka (hâkime) da érméni hartlarına da tüşer işinde (mahkûm olur davasında) ol utturgan (kaybeden) kişi, mülk mi, sbg töreniñ küçü bile bérilgey añar (325/39).”

“A éger érméni ündelgen bolgay ya égri bolgıy édi, töreleri yanına ayılğan érménilerniñ vuyttan ötleş kermenniñ Kaménétsniñ hartları bile érménilerniñ töresi bolmah kérek, 4 artikuldan başha özge bizim bitiklerimizde yazılğan, haysında ki bu érméniler Ilovnuñ ündelgendirler töresine kermenniñ Marimborknuñ bériyirbiz da bériniyirbiz (327/40).”

yarğuga tart-: Mahkemeye vermek, mahkemeye çıkarmak.

*“Éger kimse kimséni **yarğuga tartsa** ya borç üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanılı bolgay, né anıñ kimni ki **yarğuga tarttı**, tiymestir añar ant, kim ki tutup (yakalayıp) kéltirdi, yohsa añar tiyer, kimni tutup kéltirdiler, éger könü kişi ése (228/06, 228/06).”*

yarğuga ünde-: Mahkemeye çağırmak, dava etmek, Mahkemeye vermek.

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmağay (saklanmaz), né bir bérklikke kirmegey, da şehir içine kéñ u tar yollar bile yürügey kermen içine érkli (özgür), da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk (haciz) anıñ tirliki (malı) ya mülkleri üsne. Anıñkibik şparunkı (hacizi) töre dopostit (izin, onay) étmestir étmege, ték kéndi istétsin (davalısını) **ündegey yarğuga**, da anı térpit (kabul) étkey her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru (181/34).”*

3.2.3.2.5. Mahkeme Oturumu ve Duruşma ile İlgili Terimler

duplika: < Lat, Ukr, Leh. *duplitsatio*, дупліка, *duplika*. Tekrarlama, yeniden tartışma, tekrar müzakere, ikinci duruşma, ikinci itiraz.

*“Boldu poébnıy töre (nöbetçi töre) surp Toros küñü pan Kovalskiy, podsudok (hâkim yardımcısı), da pan Domarjirskiy arasına, hayda spor (tartışma) boldu, ki sözlövüçiler, **duplikadan** artıh klediler törede otpravovat (işlem) étmege (196/31).”*

*“Anıñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdırit étip (dikkat edip) ilgeri bolğan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékret (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişiğe de ték réplika (itiraz) da **duplika** (ikinci duruşma). Anda éger haysı yan néme klese sözleşme, na bolmağay triplikaga (üçüncü duruşma) vınaşat (yapmak, icra etme) étme, ték **duplika** (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/38, 196/40).”*

olturuş: Toplantı, yürütme, duruşma, oturum, mahkemenin yürütülmesi.

“[Dopolnitelnaya statiya]. Budur ögütü (usul, düzen) **olturuşnuñ** érméni töresiniñ (257/21).

replika: < Ukr, Leh. реплика, replitsa, replitsa. Kopya, çoğaltma, bir başka nüsha, itiraz.

“Anıñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdirít étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), **dékret** (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték **réplika** (itiraz) da **dublika** (ikinci duruşma). Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga (üçücü kere) vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika tibine bolgay (196/37).”

sond: < Leh. sand. Yargı, mahkeme, duruşma.

“3-ünçi törege, na povod (davacı) izdese listovniy pozov (celpname), na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki istétsin (davalısını) tapmıyın pripozvat étmege (dava etmek), hayda bolsa, bliskiy törege, né her törede turup ta povod (davacı) aytır, ki ostrégam çvartégo? **sondu** (dördüncü duruşmaya kadar hakımı saklıdır), éger ki né hadar vahitta kéçikse, povod (davacı) istétsin (davalısını) tapkınça bliskiy (yakın) yarğuga, da povod ne bir töresin de opustit (kaçırma) étmege bolmastır borçlusun tapkınça (191/26).”

töre (VI): Davacı ile davalının yargıç karşısında hazır bulundukları yargılama evresi, murafaa, duruşma.

“Haçan ki voyt (hâkim) oltursa törede érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile: «Çah mıdır **töreni** gayit étmege?» da ol kérek aytıy: «Haçan ki bugün töredir yazılğan töre bile da storonalar (davalılar) kéliptirler, çahıdır» (083/01).”

ilgergi töre: Birinci duruşma, ilk duruşma.

“A éger ki 1 töreni turgay povodna sdrona (davacı taraf), da 1-i 1-i artından 3-ünçi küнге dirin turmagay, anıñkibik kişi **ilgergi törelerni** tas (kayıp) éter, kérek yeñi baştan yene pozuvat (dava) étkey (170/01).”

“Bir kimése kiméseni voytka (savcıya) ündegey, da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan aytıy, ki hadir düğülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat (almak) étmege bolur törege köre **üçünçi törege** dirin. A kim ki povoddır (davacı), 3 sbgnı (Akçeyi) ol oblojit (ödeme) étmeh kérek zapisniñ (kaydın), (337/20).”

burungi töre: İlk muhakeme, ilk duruşma.

*“A éger ki kimése başlagay honah kişi vlojénny töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına, **burungi töre** turmagay, haysı da kişige utru, aniñkibik honah kişi povinnén (yükümlü) dügül törege bu 14 sbgnı (Akçeyi) oblojit étmege, haysı ki başladı vlojénny töre alnına (335/02).”*

*“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) motsovat (yetkilendirme) étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réçnikni (avukat, mahkeme sözcüsü) bolmas. A bu opravalar barça **burungi törede** bolmah kérek, éger yérli bolsun, éger honah, **burungi törede** néme de yasamasa, 2-nçi de, 3-ünçi de néme arttırma bolmas (180/24, 180/26).”*

töre otur-: Duruşmanın başlaması, mahkeme oturumunun açılması, duruşmanın geçmesi.

*“Haçan ki **töre oltursa** da voyt (hâkim), aytmyın, ki munda töre olturuptur, kimniñ néme işi bar ése, spravovat (işlem) étsin, da kimése, aşıhip, boşatlıh (izin) almyın, da, ilgeri tüşüp, néme izdegey töreden, aniñkibik kişi halır (mahkûm olur) curumga (cezaya) 12 ahça (175/27).”*

*“Dağı da bilgeysiz, ki her vlojénny töreden (belirtilen mahkemeden, düzenli mahkemeden), ki **töre olturgay**, da né ki ülüş alırlar töreçiler, ol ahçadan 1 ahça détskiyge (icra ve infaz memuru) bérilgey (168/33).”*

töre olturğuz-: Mahkemeye oturmak, mahkeme oturumunu açmak, duruşmayı başlatmak.

*“Da haçan **töreni olturğuzsa**, ol çahta sormah kérek atı bile 2-inçiden: “İgi mi **töreni olturğuzdum?**” A ol aytmah kérek: “İgidir yazılğan töre bile”. (257/35, 257/36).”*

*“Men **olturğuzıymén töreni** küçü bile Biy Téñriniñ, da küçü bile bizim korol'umuznuñ, da ménim küçüm bile, voytnuñ (hâkimin), da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki ménim hatıma oltururlar (083/04).”*

triplika: < Lat. Ukr, Leh, триплика, *Türyplika, Türiplitsatio*. Üçlü, üçlük, üçüncü kez, üçüncü nüsha, üçüncü müzakere, duruşma.

*“Aniñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdirit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), **dékret** (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da*

dublika (ikinci duruşma). *Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga* (üçüncü itiraz) *vinaşat* (yapmak, icra etmek) *étme, ték duplika* (ikinci duruşma) *tibine bolgay* (196/40).”

yargu (V): Davacı ile davalının yargıç karşısında hazır bulundukları yargılama evresi, duruşma.

“2 türlü tanıhlıh ohşaşı (biçimi), *haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarguçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada (ihlal) bolmagay yargu arasına* (225/13).”

“*Tiyesidir, ki tanıhlar bile bolgay yargu, zéra yarguga kélgenlerniñ köp sözlerin tanıhlar bile uç éter* (karara bağlar) *yarguçı* (038/05).”

3.2.3.2.6. Duruşmada İfade ile İlgili Terimler

cuap: < Ar. جواب. Mahkemede iddia ve suçlamaları reddetmek, savunma, beyan, ifade.

“*Haysıları ol vaxta bolsalar, a gilé alarnıñ alnına bolmah kérek, kim ki ündeşe* (dava etse), *ündelgen* (davalı) *yanga utru. Da töre, işitse giléyin* (davasını) *ündelgen yandan da cuavpın, aralarına tapkay* (karar verse), *né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérek, na añar baş hoşmaga* (itaat etmeye), (120/04).”

“*Haçan 1 yan gilé* (dava) *étse da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey aniñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına* (savunma, ifade) *köre töreçi buyurganın* (hükmünü) *buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar* (davalılar) *töreleştiler* (davalaşılar), *bolgay uçka* (karara) *çıhmaga* (325/23).”

cuğap: < Ar. جواب. Mahkemede iddia ve suçlamaları reddetmek, savunma, beyan, ifade.

“*A haysı yanniñ artıh tanıhları bolgay könü, töreçi işitip alardan giléyin* (davasını) *da cuğapın* (ifade), *da skazat* (hüküm) *étkey aralarına* (324/06).”

cuvap: < Ar. جواب. Mahkemede iddia ve suçlamaları reddetmek, savunma, beyan, ifade.

“*Haçan bir yan gilé* (dava) *étse ya cuvap bérse* (savunma yapsa), *birisi yan kérek işitkey da sözün üzmegey aniñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuvapına köre töreçi buyurganıñ* (hükmünü) *buyurgay* (160/15).”

“Bir kiméese kiméseni voytka (hâkime) ündegey, da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan aytkay, ki hadir düğülmen **cuvap bérmege**, bériñiz birisi törege, anı odérjat (ertelemek) étmege bolur törege köre üçünçi törege (duruşmaya) dirin (174/15).”

gile (II): < Far? گله. Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifade. (Bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir. Aynı zamanda Altın orda yarlıklarında **elçi-kileçi** terimi ikileme şeklinde geçmektedir).

“Yérge bile bérgeyler sözlemege zahotstsalarga (davalılara), 1-i sözlese 1-si ték turgay, soñra birisi sözlegey, ki alarnıñ **gilélni** işitip né bilgeyler könünü égrini da andan soñra yarğusun étkeyler (yargılamak, hüküm vermek) (035/27).”

“Haysıları ol vahta bolsalar, a **gilé** alarnıñ alnına bolmah kérek, kim ki ündese, ündelgen yanga utru. Da töre işitse giléyin ündelgen yandan da cuapın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérektir da añar baş hoşmaga (289/30).”

giléy (II): < Far? گله. Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifade. (Bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir. Aynı zamanda Altın orda yarlıklarında **elçi-kileçi** terimi ikileme şeklinde geçmektedir).

“Da töre işitse **giléyin** ündelgen (davalı) yandan da cuapın, aralarına tapkay (karar verir), né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérektir da añar baş hoşmaga (itaat etmeye), (120/02).”

“A éger kimése bir ündelgen (celp edilmiş) bolgay törege, da turgay, da yaşingay (saklanır) soñra, da ol yan, haysı ki povoddur (davacı), 3 töreni (duruşma) biri biri artından turgay, anıñkibik kişi kénsi işine tüşer (davada mahkûm olur, kaybeder), né türlü de iş (dava) bolsa, haysı ki burungi törede (ilk duruşmada) anıñ **giléyin** işitti (333/18).”

otpor: Ukr-Leh. відпір, відпору, *odporny, odpór*. Cevap, itiraz, ifade, savunma.

*“Yene bilgeysiz, ki 1 kiméseni obliçné (bizzat, kendisi) voytnuñ (hâkimin) alnına ündmiyin üvüne, aniñkibik kişini voyt törege [ündmege] bolmastır, işitmiyin aniñ giléyin (davasını) ya biris yannıñ **otporun**, ki töre mi işidir, yohése yoh, ki bilip işni, soñra bérgey törege, könülükü (adaleti) munuñ bulaydır (335/32).”*

otpovidat: < Ukr, Leh. відповідати, відповідати, odpowiedac. Yanıt vermek, ifade vermek, savunmak.

*“Na bu yarğularda istétsi (davalı) ya bliskiyi (yakını) turmasa **otpovidat** (savunma, yanıt) **étmege** povodga (davacıya) utru, da povod kéltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı ol şeherde tapup ündedi korunada (mérkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsny (ek, itiraz, tepki) işi (davası) bar ése, na bu bliskiy törege kérek, ki kéltirgey otporniy (davalı) strona (taraf) ya bliskiyi (yakını), (192/15).”*

sağış (II): Hesap, ifade, beyan.

sağış bér-: Hesap vermek, cevap vermek, sorumluluğu üslenmek, sorgulanmak, ifade vermek.

*“Bu türlü K’risdos buyurur Awédaranda şafarnıñ manisisini, éger aniñ égirlikini taptı ése evelden, soñra mahtadı aniñ usunu, ki yarlığap étti ol égirlikni kéndiniñ éyesine, hayısı bile ki kirmedi töreniñ alnına **sağış bérmege** (019/39).”*

Yorum:

Yargı ve Yargılama ana başlığı altında Mahkeme ve Mahkeme Türleri ile ilgili Mahkeme, Mahkeme Türleri, Mahkemeye başvuru ve Dava Açmak, Mahkemeye Çağırma ve Celp Etmek, Mahkeme Oturumu ve Duruşma, Duruşmada İfade başlıkları ele alınıp toplamda **62** terim tespit edilmiştir. Tespit edilen **62** terimden **27** tanesi tek sözcük, **35**’i ise birleşik kelimelerden oluşan terimlerdir.

Tek sözcükten oluşmuş **27** terimden **13** (7 ad, 6 eylem) tanesi Türkçe, **14**’ü ise yabancı kökenlidir. **14** tane yabancı kökenli terimlerin **8** adedi Ukraynaca-Lehçe, **2** terim

Farsça, **1**’i de Lehçedir. Ayrıca **14** yabancı terimin tümü isimdir. **Birleşik sözcüklerden oluşan 35 terimden 27’si** Türkçe+Türkçe (**19** ad+ad, **8** ad+eylem), **1** tanesi Türkçe+Ukraynaca-Lehçe (ad-ad), ve diğer Yabancı+Türkçe **7** terimden **1**’i Ermenice+Türkçe, **1** terim Arapça+Türkçe, **1** terim Farsça+Türkçe, **4**’ü de Ukraynaca-Lehçe+Türkçe kökenlidir. Bu Yabancı+Türkçe terimin **7**’si de ad+ad birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.2.3.3. Dava, Davacı, Davalı ve Dava ile ilgili Terimler

3.2.3.3.1. Dava ile İlgili Terimler

devi: < Ar. دعوى. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

“*Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba (kavga) u **devi** bolgay, K'risdos kéndi ögüt bérir, yarğuga barmıyın, yolda barışmaga, ki néme arada hagaraglık (kavga) bolmagay (036/16).*”

“*A éger ki iş yoluhkay **devi** arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (davalı) zından tartkay, na bolur ér hatun üçün olturmaga (hapis yatmaya), da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük (kefil) tapkınça, anı töre priymit (kabul) étmeh kérek anıñkibik prihodada (kazada), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna (şansızlığına) köre (185/40).*”

“*Töre bile könüsün aytkandır, éger kimésege törede **deviniñ** arasına yolohkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenir) édi törçiniñ aytkanından (hükmünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından (aksakallarından) yarğusuna érméniniñ, hatına artikulraniñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik (adaletsizlik) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) étiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge dügül (323/28).*”

gilé (I): < Far? گله. İddia, dava, dilekçe, ifade (bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu sözün Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir).

“*Haçan 1 yan **gilé étse** da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre töreçi buyurganın buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar töreleştiler, bolgay učka çıhmaga (160/14).*”

“*Yene 2 kişiniñ arasına néme devi bolgay, ki voytka ündeşmeh bolgaylar, da povodnıy strona, inanmıyın, da birisi yandan yük (kefalet) izdegey, anıñkibik kişi yük*

*bérmege ol hadar aniñ, né hadar ki aniñ üsne **gilé étiyir** suma. Éger ol hadar aniñ osadlosti yoh ése ol hadar işte povinnıydır (yükümlüdür) añar yük bérme (180/06)."*

*"Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek aniñkibik söz işitmes oğlanı kéltirgeyler hartlarınıñ alnına da **gilé étkeyler** ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri. Aniñkibikni Éski Töre körgiziyir taşlama, da Yeñi Töre ohşatıyır (kıyaslar), néçik atasın-anasın tövgey, da aniñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası aniñkibik oğlanı kéri étmege barça igilikten (291/39)."*

*"Haçan 1 yan **gilé étse** da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey aniñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre töreçi buyurganın buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar töreleştiler, bolgay učka çıhmaga (325/23)."*

giléy (I): < Far? گله. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav (bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu sözün Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir. Aynı zamanda Altın orda yarlıklarında **elçi-kileçi** terimi ikileme şeklinde geçmektedir).

*"Her biri töreçisi (yargıcı) érméniñ, işitip **giléyin** bir yandan, kérekmes ol işniñ yargusun étmege, ték éki yartın kélgeyler yargunuñ alnına. A haysı yannıñ artıh tanıhları bolgay könü, töreçi işitip alardan **giléyin** da cuğapın, da skazat (hüküm) étkey aralarına, né türlü tiyer töre yanına, ol aytkay (hüküm verir) aralarına, kimler töreleşiyirler (davalaşırlar). Haysı ki tanıhlıh işte (davada) bolmah kérektir da tutulmah 3 tanıh ötleş könü (159/12)."*

*"Yene bilgeysiz, ki bir kiméseni obliçne (bizzat) voytnuñ (hâkimin) alnına ündemiyn övine, aniñkibik kişini voyt törege ündetmege (celp etmeye) bolmastır, işitmiyin aniñ **giléyin** ya birisi yannıñ otporun (savunmasını), ki töre mi işidir, yohsa yoh, ki, bilip işni (davayı), soñra bérgey törege, könülükü munuñ bulaydır (172/32)."*

*"Haçan bir yan gilé étse (dava etse) da cuvap bérse (savunma yapsa), birisi yan kérek eşitkey da sözün üzmegey aniñ, kim ki gilé étiyir. **giléyine** köre da cuvapına köre töreçi buyurganın (kararını) buyurgay, aniñ üsne tohtar (sağlanır) uçu işniñ (325/24)."*

iş (IV): Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

“Yarğu barça işlerniñ tergemekidir (030/24).”

“Da giléni (dava, şikâyet) köñüsün téргеgey (araştırır), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey (hüküm verir) köñülükke (adalete), töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş (dava), (033/32).”

“Övretir bizni arakél (havari), aytıp: barça utru bolgan ademilerge 1-i birine tohtalgan işniñ (davanın) uçu anttır (227/03).”

“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs étkey klemiyin (istemedi, kasıtsız) ya öçeşip (sinirlenip), anıñkibik işler igi sézilmeh kérek da bahmah kérek anıñkibik iş bile, ne türlü ki hılıhtır, térgemeh (araştırmak) kérek öldürgenni (maktulü), ol nahıs étken oğlanıñ yaşların sanamah kérek (261/03).”

“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alına 3 sbg (Akçe), da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat (tasarruf) étme şparonknu (hacizi). Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat (yürütme) étkey (178/09).”

töre işi: Mahkeme davası, dava, sav.

“Dağı da yazarbiz apéğalar (rahipler), u melezler (manastırda çalışan atanmamış görevli), u k'ahanalar üçün, ki töre alına kélmegeyler, ki ant içmeh işi bolmagay, a éger töre işi bolsa, tiyişlidir alarnıñ hardaşları ya yovuhları kélgeyler töre alına (050/01).”

yarğu (III): Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

yarğu bol-: Dava açmak, dava etmek.

“Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtamah bile üvretir, ki çare bar ése, suhlanmasın (özenmesin) yarğuga barmaga. Muñar ohşaş hražarél (men etmek) éter surp Awédaranda (İncil’de) töre étmege añar, ki holtha (rica) étti K’risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamnıñ oççıznamnı (baba mirasımı), (205/15).”

yarğu işi: Mahkeme başvurusu, mahkeme davası, dava, sav.

“*Da haçan ki **yarğu işi** (dava) yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kêlseler yarğuga da yarğuçu buyursa könülük için ant, da ol çahta utru bolurlar, ki barça dünyânın aslamı (menfaati) için ant içmenbiz, da klerler nunun ki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlovuçı körgüzgeyler (yasaya uyan), (044/16).”*

“*... kimse kimge borçlu ése, tölöv étkey yahşı köñülden, yahşı és étip, zéra ademiniñ ési kendiniñ yarğuçudur. Muñar ohşaş barça **yarğu işlerini** éslemeh kerek (204/10).”*

işin tas ét-: Davasını kaybetmek, mahkûm olmak.

“*Kim ki bu roklarnı (surelerini) kécirse da keltirmese korol'dan kéndi işine boluş, ol kişi kéndi **işin tas** (kayıp) **éter** ol işte ol sdupénde (aşamada), haysı iş için, ki korol'ga alıp édi (167/24).”*

işine tur-: Davasına çıkmak, davasına vekâlet etmek.

“*Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kécirmege, utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim olmuş) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay, töreçiler kerek körgeyler, kimler yovuh bolma kliyirler, da klegey édi hatunnuñ **işine** (davasına) **turmaga** (vekâlet etmege), da anıñ işin utmaga utturmaga (kaybetmeye), ol kişi yüz-de-yüz hatun bile kerek yétkirgey (ispat etmek) yovuhluhun (162/17).”*

işine tüş- (II): Davayı kaybetmek, mahkûm olmak.

“*Kimniñ artından vrok (hüküm) çıhkay törege köre, ki **işine tüşkey** (davasını kaybeder), na ol harcını ol kişi tölemeh kerek, haysı ki işini tas (kayıp) étti, ol işni, né için apél'ovat (temyiz) étip édi. A töreni kimésege ayamaga (yasaklamak) bolmas (337/35).”*

“*A éger ki töreden kimésege bérgeler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay küñüne antın işitmege, na **işine tüşer** (davasını kaybeder), da ündelgen (davalı) yan könülür töre alnına, hoyup 6 ahça paméntniy (ödeme), bolur andan könü boş (aklanma) yarğularga köre (188/25).”*

işin tüşür- (I): Davayı kaybetmek.

“*Apélâtsiyanı* (temyiz davası) *sarnatmahtan* (başvuru yapmak) 3 *sbdır* (Akçe); kim ki ***işin tüşürdi***, ol *bérir* (188/13).”

“*Bir kiméseni ündegeyler voytka* (hâkime), *övine de, da iş kélgey antka, da povodnyı* (davacı) *yan ol künine turmasa antın işitmege*, ***işin tüşürür*** (188/18).”

işniñ içine hal-: Davada sanık olarak kalmak, davayı kaybetmek.

“*Éger kimése aytsa kimésege, ki kişi öldürüşisén, da anı üstüne yétkirme* (ispatlama) *bolmagay, ol kişi kénsi ol işniñ içine halır*, da ulu curum (ağır ceza) *bile anıñkibik kişini, ki yétkirme bolmagay aytkan aybnı* (suçlamayı), *anı töre ögütlemeh* (cezalandırmak) *kérektir* (293/23).”

işinde tüş-: Davasını kaybeder, mahkûm olur.

“*Éger ki kimése törege ündelgen* (davalı) *bolsa, 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 sbg* (Akçe) *halır voytka* (hâkime) *da érméni hartlarına da tüşer işinde* ol utturgan (kaybeden) *kişi, mülk mi, sbg* (Spitak, Akçe) *töreniñ küçü bile bérilgey añar* (325/39).”

foldrovat: < Al-Leh. *fordern*, *foldrowac*. Talep, istek, dilek, mahkemede itiraz etme, dava etme, dava açmak.

“*A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte* (zinada), *ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol yaman iş ya litsası* (kanıtı), *da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat étkey, zéra anıñkibik yamanlıh* (suç) *hılinganlar antnı némege tutmaslar* (229/14).”

izde-: İstemek, talep etmek, dava açmak.

“*Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen* (mektûl) *kişiniñ başın* (diyetini) *kimse borçlu tügöl töleme, ale ol öldürgenniñ hardaşları da izdemeh kérek égrini* (suçluyu), *öldürgen* (kâtili) *kişini* (122/16).”

“*Érméniler üçün bu iş* (hüküm), *néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı bolgay, na kéndiniñ töresine özge cıstan* (milletten) *ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns* (millet) *hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder* (dava açar) *hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur* (277/35).”

“*Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen* (maktul) *kişiniñ başın* (diyetini) *kimse borçlu tügöl töleme, ale ol öldürgenniñ hardaşları da izdemeh kérek* (dava etmek) *égrini* (suçluyu), *öldürgen* (kâtili) *kişini* (291/34).”

izdöv: İstek, talep, iddia, mahkeme yolu ile yapılan iddia, dava.

*“Kimése miskinlikinden kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları anıñ bolurlar yıluna diyin, ahçasın béríp, ol tiyirmenni kéri almaga yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur, da yovuhlarından **izdöv** (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéčkenniñ buyruhu bile, könü da méñilik jaranklıhta (mirasçılıkta, sahiplikte) halır töre bile (115/03).”*

*“A éger ki honah bolsa kérek bérilgey 3 kéz 4-er künge diyin yükçige (kefile) turğuzmaga. A éger ki bolmasa **izdövge** (davaya), alay oh bérilmeh kérek, néçik yoğargı törede yazıpbız (335/23).”*

izdövsüz: Davasız, iddia edilmeksizin, dava açmadan.

*“Éger bir kimése kimsege övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine, töresi bile bolur anıñ yovuhu bir yılñıñ kéçkenine dire yovuhluhu bile kéri (uzaklaştırm, tahliye ettirme) étmege alıçı yatnı, ahçasın béríp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép-ték ol övni tutkay **izdövsüz** tügel yılñıñ çıhkanına dire (114/05).”*

odmovi: < Ukr, Leh. *на відмову, odmowy*. Reddetmek, imtina, cevaplar, yanıtlar, savunma, itiraz.

*“A éger kéltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsniy (ilgili) işinde (davasında) ançah tüşer (mahkûm olur), da haldırır töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin na **odmovi**, éger ki klese baçnıy (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit étse, a éger ki klemese, na bérir töre, ki hlovniy (baş, ana, esas) işinde (davasında) ançah tüşer (mahkûm olur), (192/28).”*

pozivat ét-: < Ukr, Leh. *позивати, позивать, pozywac* + Türk. +ét-: Dava açmak, dava etmek.

*“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler, da kermende (şehirde) mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérigen kişi klegey anıñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapsetme) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan **pozivat** (dava) **étmege** kérek anıñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/29).”*

“A éger ki 1 törege turgay povodna (davacı) strona (taraf), da 1-i 1-i artından 3-ünçi künge dirin turmagay, anıñkibik kişi ilgergi törelerni tas (kayıp) éter, kérek yeñi

baştan yene pozivat (dava) étmege kérek aniñ érkli (özgür) yürügen vahtta (332/15)."

pozovat ét-: < Ukr, Leh. позивати, позивать, pozywac + Türk. +ét-: Dava açmak, dava etmek.

"A éger ki 1 törege turgay povodna strona (davacı taraf), da 1-i 1-i artından 3-ünçi künge dirin turmagay, aniñkibik kişi ilgergi törelerni tas (kayıp) éter, kérek yeñi baştan yene pozovat étkey (333/14)."

pozuvat ét-: < Ukr, Leh. позивати, позивать, pozywac + Türk. +ét-: Dava açmak, dava etmek.

"A éger ki 1 törege turgay povodna strona (davacı taraf), da biri biri artından 3-ünçiye dirin turmagay, aniñkibik kişi ilgergi törelerni tas (kayıp) éter, kérek yeñi baştan yene pozuvat étkey (170/01)."

töre (V): Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

"Haçan ki kleseler barmaga yarğu alnına, evel alğış (dua) bile Téñriden holtha (rica) étmege kérek, éger érki (iradesi) bolsa Téñriniñ da könülük bile, yéñse, da aslamlı (kazanmış) bolsa, töreni utup (davayı kazanıp), Téñrige yüğünmeh (ibadet etmek) kérek, zéra ol bérir usluluhnı (218/38)."

"Bu türlü tiyesidir bolmaga yarğu bitiklerine, néçe ki yeñi néme töre yoluhsa, da, térgep, uslular bahkaylar, toğru ése, yazgaylar anı da bu bitikte (075/23)."

"Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine, da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhnı (mirasçılığ) bérgey hızına (237/06)."

özge töre (II): Başka dava, diğer dava.

"A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun (cezasını) bérıp ta, lucun (kefare) tartkay. Bu ulu töreni (yüksek mahkemeyi) han étkey, a özge törelerni yarğuçılarga sımarlagay (görevlendirir). Ulu biyler ölümlülerni tas (kayıp) étmegeyler (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (061/30)."

yarğu bol-: Dava açmak, dava etmek.

"körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtamah bile üvretir, ki çare (çözüm) bar ése, suhlanmasın (özenmesin) yarğuga barmaga. Muñar ohşas hrajarél (men etmek) éter surp Awédaranda (İncil'de) töre étmege añar, ki holtha

(rica) étti K'risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamniñ oççıznamnı (205/15).”

3.2.3.3.1.1. Dava ile İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler

bah-: Bakmak, araştırmak, incelemek, çözmek, davaya bakmak.

“Barça péşekârlar (zanaatçılar) alırlar iş barçası birge ya başha-başha, sözleşip yalın (ücretini) işi üçün. Éger ki péşekâr (zanaatçı) köñlüçe iş éyesine işlemese ya ol işni, kim ki beriptir, buzsa, töre buyurıyır, ki ol péşekâr ekinçi yasamah kérek ol yal üsne. Éger ki ékinçi klemese yasamaga, töreçi üsne yatıptır anıñkibik işni (davayı) **bahma** (150/11).”

“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne (arazisine) tapulgay öldürgen (maktûl) kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları bile kermenniñ **bahmah** (incelemek) kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (şehrin havzasına) bolgay (291/30).”

“... A éger ki anıñkibik nahıslıh sağlıhına ol salaçınıñ (çiftçinin) boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da ahsah halgay, anı **yarğuçılar bahkaylar** ol işten, né türlü uçka (karara) kélse könülük étkeyler (090/21).”

“... Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh aytkaylar, kimniñ anıñkibik atı bar, ki sahlamagay, da ol anıñki atnı kétermegey, da ol at kiméseni nahıs étkey albo öldürgey, ol çahta **duhovniy töre** (dinî mahkeme) **bahkay** anı, hoymah kérektir luc (kefareti) da curum (275/15).”

kéçir- (III): Yürütmek, bir işi uygulamaya koymak.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin **kéçirmege** (yürütmeğe), utmaga (kazanmaya) ya tas étmege (kaybetmeğe) işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim olmuş) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (327/11).”

ut-: Kazanmak, galip gelmek, yenmek (davayı kazanmak).

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin **kéçirmege**, **utmaga** ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına

béringiy (teslim olmuş) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (327/14)."

*"Haçan ki kleseler barmaga yargı alnına, evel alğış (dua) bile Téñriden holtha (rica) étmege kérek, éger érki (iradesi) bolsa Téñriniñ da könülük bile, yéñse, da aslamlı (kazanmış) bolsa, **töreni utup**, Téñrige yügünmeh (ibadet etmek) kérek, zéra ol bérir usluluhnı (218/38)."*

utkan: Kazanan, galip olan, yenen.

*"Kim ki anıñkibik hılıh bile añar harşı töre bile yetti, asrı da bolur añar humaş (mal) bile tölöv étme, haçan işine tüşti (davayı kaybetti) **utkan kişige**, éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı, ol çahta añar tölövge kün bérilmeh kérek artikullarga (maddelere) köre yoğarı yazılğan (327/02)."*

uttur-: Kaybetmek, yenilmek (davayı kaybetmek), mahkûm olmak.

"Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim olmuş) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay, töreçiler kérek körgeyler, kimler yovuh bolma kliyirler, da klegey édi hatunnuñ işine (davasına) turmaga (temsil etmege), da anıñ işin utmaga (kazanmaya) utturmaga, ol kişi yüz-de-yüz hatun bile kérek yétkirgey (ispat etmek) yovuhlun (162/16)."

utturgan: Kaybeden, yenilen (davayı kaybeden), mahkûm olan.

utturgan kişi: Kaybeden şahıs, mahkûm olan, davayı kaybeden.

*"Éger ki kimése törege ündelgen bolsa da 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 ahça halır voytka (hâkime) da érmeni hartlarına da tüşer (mahkûm olur) işinde ol **utturgan** (mahkûm olan) **kişi**, mülk mi, ahça töreniñ küçü bile bérilgey añar (161/17)."*

"Éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı, ol çahta añar tölövge kün bérilmeh kérek artikullarga (maddelere) köre yoğarı yazılğan, da alay oh honahka da 4-ünçi küнге dire, anıñ bile, kim ki añar égridir (suçlu) albo borçludur, tügel töre voyt (hâkim) bile érmeni hartları bile bolmah kérek, barça түrlü égrilikte түgelleme (sonuca bağlama/karar verme) barça işni töre bile bolğan alay étmeh kérek, néçik yoğarı

*hoyuluptur, da aniñkibik tügellenmeh (sonuçlanmak) könülmeh kérek bolganı töre bile, a ol töre, haysı ki törede **utturgan kişi** de bériniptir (tabidir), (326/03)."*

yéñ-: Yenmek, alt etmek, üstün gelmek (davayı kazanmak).

*"... éger ki Téñri yapuhnu biliçi çihara bergey kimséni yazıhına köre, ki égri adam könünü **yéñey** da igilikni (malını) algay, ol adam hayğurmasın, yohsa Téñrige şükür bérsin, umsasın Téñrige hoyup, dağı yahşı tölövge étkey Téñri alına, da Téñri hoygay oç almahnı (037/35)."*

*"Téñrige inangan k'risdânlarga tiymestir égirlik bile **yéñmehni sövmege yarğuda** (218/21)."*

*"Kimése yalga (istihdam) tutmagay sözlövüçü adamnı yarğuda, da yalğanlıh bile **yéñey** könünü (218/25)."*

*"Haçan ki kleseler barmaga yarğu alına, evel alğış bile Téñriden holtha étmege kérek, éger érki bolsa Téñriniñ da könülük bile, **yéñse**, da aslamlı (kazanmış) bolsa, töreni utup (kazanıp), Téñrige yügünmeh kérek, zéra ol bérir usluluhnı (218/38)."*

*"Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga yalğan iş üçün barmaga özge milletniñ töresine **yéñmege** könülüknü. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik (haksızlık) te bolsa (233/16)."*

3.2.3.3.2. Davalı ve Davacıyla ilgili terimler

3.2.3.3.2.1. Davacıyla İlgili Terimler

devikâr: < Ar. دعوى + Far. كار : Davacı, iddiacı, tartışmacı, mahkeme davacısı, dava eden taraf, müddei.

*"Aniñkibik iş tutulur, da yarğuçı aniñ sartın aytmah kérek, éger ki birisi yandan **devikâr** utru bolsa tanıhlıhka (079/13)."*

*"Éger yihöv (kilise) açılgay ant üçün da barışkaylar, **devikârlar** kérek jamgoçka (çan sorumlusu) 1 néme bergeyler, da voytka (hâkime) da 1 altun ahça bergey ant içken (168/03)."*

*"Éger ki **devikârlar** 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da din tanmah antnı klegey bérmege, yarğuçu sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut'iun antın bergeyler (226/31)."*

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa *povodnuñ* emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bélgisiz, da kéçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol **devikârdan** (276/24).”

“A éger özge cınsın (milletin) sözü bile ol *dédiç* (sahibi) satkay rolâsın (tarlasını), na ol ögütke (cezaya) köre, néçik de bolsa, **devikârlarnıñ** giléyine (iddiasın) köre da alarnıñ cuğapına köre töre ayırgay (hüküm vermek), (113/16).”

izdövüçi: Davacı, iddiacı, tartışmacı, mahkeme davacısı, dava eden taraf, müddei.

“Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı bolgay, na kéndiniñ töresine özge cınsın (milletten) ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysı na ki olturuptur (mahkemenin bulunduğu yer), anda izdelmeh kérek, zéra **izdövüçi** kérek anı közetkey, kimni ki ündeptir törege (277/36).”

povod: < Ukr, Leh. повід, повода, powód. Başvuru sahibi, başvuran, müddei, davacı, şaki.

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa **povodnuñ** emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bélgisiz, da kéçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol **devikârdan** (276/21).”

“Bir kimése kiméseni voytka (hâkime) ündegey, da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan aytkay, ki hadir düğülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat (sağlama) étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin. A kim ki **povoddır**, 3 sbgnı (Akçeyi) ol oblojit (ödeme) étmeh kérek zapisniñ (kaydın), (337/20).”

“Na bu yarğularda istétsi (davalısı) ya bliskiye (yakını) turmasa otpovidat (cevap, yanıt) étmege **povodga** (davacıya) utru, da **povod** kéltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı ol şeherde tapup ündedi korunada (merkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsniy (ek, itiraz) işi (davası) bar ése, na bu bliskiy törege kérek, ki kéltirgey otporniy (davalı) strona (taraf) ya bliskiye (yakını), (192/17).”

povodna sdorona: < Ukr, Leh. провідний strona, подводный strona, podwodny strona. Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

*“A éger ki 1 törege turgay **povodna sdrona**, da 1-i 1-i artından 3-ünçi küнге dirin turmagay, anıñkibik kişi ilgergi törelerni tas (kayıp) éter, kérek yeñi baştan yene pozovat (dava) étkey (169/33).”*

povodna strona: < Ukr, Leh. *провідний strona, подводный strona, podwodny strona*. Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

*“A éger ki töreden kimésege bérgеyler antka, da **povodna strona** turmagay küñine antın işitmege, na işine tüşer (davasını kaybeder), da ündelgen yan könülür töre alnına, hoyup 6 ahça paméntnıy (harç, ödeme), bolur andan könü boş (suçsuz) yargıularga köre (188/23).”*

povodny: < Ukr, Leh. *провідний, подводный, podwodny*, Beyan bildiren, başvuran, davacı, müddei.

*“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar küñ zamirit étkey, da otpornıy strona (davalı taraf), ki alıp édi dovodga (incelemeye), da ilgeri kéltirgey ol roktan (mühletten), da töre satun algay, da povodnu (davacısını) pripozvat (çağırma) étkey, ayıp, ki klermén añar könülmege (aklanmaya), da **povodny** héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki shuşny dovodu (güvenilir kanıtı) bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad (ödeme) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy (davalı) yanga; alay oh povod tursa küñine, rokuna, da otpornıy strona kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer (davasını kaybeder), néçik yoğarı yazıpbiz (195/32).”*

povodny strona: < Ukr, Leh. *провідний strona, подводный strona, podwodny strona*. Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

*“Yene 2 kişiniñ arasına néme devi bolgay, ki voytka ündeşmeh (davalaşmak) bolgaylar, da **povodny strona**, inanmıyın, da birisi yandan yük (kefil) izdegey, anıñkibik kişi yük bérmеge ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé étiyir suma. Éger ol hadar anıñ osadlosti yoh ése ol hadar işte povinnıydır (yükümlüdür) añar yük bérme (180/02).”*

povodny yan: < Ukr, Leh. *провідний, подводный, podwodny* + Türk. +yan: Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

“Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölov étme, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, oç étip borç

*éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, évet ahçam yohtur, da né humaşım (malım) da yohtur, ték mülküm bar, klermén añar mülkümni yazdırma. Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik **povodny yan** añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek ant bile tügellegey (179/06)."*

*"Bir kiméseni ündegeyler voytka (hâkime), övine de, da iş kélgey antka, da **povodny yan** ol künine turmasa antın işitmege, na işin tüşürür (davasını kaybeder), (188/17)."*

ündegen: Çağırın, ihzar eden, davacı, müddei.

*"Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb bérgeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip, a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay némeni, ale **ündenge** dügül, kérek ayılğay yétkizmeklik añar, ol yan, ki ündelgendir (078/33)."*

ündegen kişi: Çağırın kimse, dava eden kimse, davacı kişi, müddei.

*"Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb (itham, iftira) bérgeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip (öfkelenip), a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay némeni, ale ündenge dügül, kérek ayılğay yétkizmeklik (ispat etme) añar, ol yan, ki ündelgendir (davalıdır), kérek kéndi ant içkey, **ündegen kişi**ge tügellegey töre bile (253/39)."*

zahotsa (I): < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojca. **1.** Savunan, davacı **2.** Dava tarafı, dava açan, sanık, davalı.

*"Anıñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil'de), ki barışkay kénsiniñ **zahocası** bile, törege kélmeyin (019/28)."*

zahotsts (I): < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojca. Dava açan, dava eden, başvuran taraf, davacı.

*"A yarğu ortaçahlı ademilerniñdir, kimniñ **zahoccası** bar (30/34)."*

*"Anıñ üçün bolmas yarğuçu inanmaga, tanıhlar kélmeyin; da yarğuga kélgenlerniñ, haysı ki **zahoccadır**, könü tanıhlar bile tıylır (038/14)."*

*"Yérge bile bérgeyler sözlemege **zahoccalarga**, 1-i sözlese 1-si ték turgay, soñra birisi sözlegey, ki alarnıñ gilélerni (beyanlarını) işitip né bilgeyler köñünü égrini da andan soñra yarğusun étkeyler (216/38)."*

zahodtsa (I): < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojca. Dava açan, dava eden, başvuran taraf, davacı.

*“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler, ki töre alnına halaba (kavga) bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay. Bilsinler **zahodcalar** da, ki kelmeslerdi yarğu alnına talaş étmege, yohsa könülük bile spravovatsa (davranma) bolmaga (217/38).”*

*“6-ıncı, ki né türlü tiyer bolmaga töreçilerge ya **zahodcalarga** (203/08).”*

*“Anıñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil’de), ki barışkay kénsiniñ **zahodcası** bile, törege kélmiyin (205/08).”*

zahotts (I): < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojca. Dava açan, dava eden, başvuran taraf, davacı.

*“Altıncı, ki né türlü tiyer bolmaga töreçilerge ya **zahotcalarga** (017/14).*

*Anıñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil’de), ki barışkay kénsiniñ **zahotcası** bile, törege kélmiyin (204/06).”*

*A yarğu ortaçaahlı ademilerniñdir, kimniñ **zahotcası** bar (212/21).*

3.2.3.3.2.1.1. Davacı ile İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler

barış-: Uzlaşmak, anlaşmak, barışmak.

*“A éger yihöv (kilise) açılğay ant üçün da **barışkaylar** devikârlar kérek jamgoçka (kilisede çan sorumlusu) bir néme bérgeyler, da voytka (hâkime) da bir altın ahça bérgey ant içken (168/02).”*

*“Haçan éki kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunni, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız kéçirgey yarım başın (diyetini) tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine (aralarına) **barışma** (098/26).”*

*“Dağı da 2 adamniñ arasına halaba u devi bolgay, K'risdos kéndi ögüt bérir, yarğuga barmiyin, yolda **barışmaga**, ki néme arada hagaraglıh (ihtilaf) bolmagay (218/11).”*

barıştır-: Uzlaştırmak, anlaştırmak, barıştırmak.

“Da töreçi üsnedir bu iş, ki storonaları (tarafı) keltirgey zhodaga (muvafigata) da antni alarga terçe buyurmagay éger yarguçı bolmasa storonaları **barıştırmağa**, soñra yarguçı aytmañ kerek, néçik ki törede yazgandır (078/25).”

domovlatstsa: < Ukr. омовлятися, домовляться, домовляця. Görüşmek, anlaşmak, anlaşmaya varmak.

“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey **domovlatstsa** bolmaga töre alnına, ayıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuna (tasarrufuma) algaymén (183/03).”

dozvolit: Ukr, Leh, дозволити, дозволить, dozwołic. İzin, onay, kabul, müsaade, anlaşma, **muvafigat**.

“Da apélâtsiya (temyiz) kélse, da éki strona (taraf) **dozvolit** étse, ki zavıtyy roktan (belirlenmiş süre) burun açılğay, ol bolur bolmaga, a klemese bir strona (taraf), bolmastır zavıtyy (belirlenen) roku (mühleti) kélmiyin, 9 haftası, ki açılğay (194/39).”

işit-: Dinlemek, davada ifade ve beyanların dinlenilmesi.

“Da töre, **işitse** giléyin (davasını) ündelgen yandan (davalıdan) da cuvapın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kerek da añar baş hoşmaga (itaat etmeğe), (120/02).”

“Yene bilgeysiz, ki bir kiméseni obliçne (bizzat) voytnuñ (hâkimin) alnına ündemiyin övine, anıñkibik kişini voyt törege ündetmege bolmastır, **işitmiyin** anıñ giléyin ya birisi yannuñ otporun (savunmasını), ki töre mi işidir, yohsa yoh, ki, bilip işni, soñra bergey törege, könülükü munuñ bulaydır (172/30).”

3.2.3.3.2.2. Davalı ile İlgili Terimler

cuap bérüçi: < Ar. جواب + Türk. +bérüçi: Yanıt veren, cevap veren, davaya cevap veren kimse, müddeialehy, davalı.

“Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kerek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége köre, **cuap bérüçiniñ** cuapına köre töre buyurgay (283/19).”

cuğap bérüçi: < Ar. جواب + Türk. +bérüçi: Yanıt veren, cevap veren, davaya cevap veren kimse, müddeialehy, davalı.

“Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (davaya) köre, **cuğap bérüçiniñ** cuğapına köre töre buyurgay (112/12).”

cuvap bérüçi: < Ar. جواب + Türk. + **bérüçi:** Yanıt veren, cevap veren, davaya cevap veren kimse, müddeialeyh, davalı.

“Yohése biyik asdicanları (rütbeleri) bardır ahpaşların (piskoposların) da barça canlar üçün **cuvap bérüçüdürler** Téñriniñ alnına, alay oh bu yarğular üçün bérgeyler (215/31).”

“Surp arakéllerniñ (havarilerin) buyruhudur, buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k'ahanasın yaman sözler bile da hörmetsizlik bile uyaltmagay, anıñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın hörmetlemegey, ol yañılır Téñrige utru, anıñ üçün ki k'ahana holthaçıdır Téñriden, yarğusuna Téñriniñ barıştıçıdır, da **cuvap bérüçidir** joğovurt (toplum, halk) üçün (090/35).”

istets: < Ukr, Leh. істець, истец, isciğc. Dava edilen taraf, dava edilen taraf, müddeialeyh, davalı, sanık.

“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmagay (saklanmaz), né bir bérklikke kirmegey, da şeher içine kéñ u tar yollar bile yürügey kermen (şehir) içine érkli (özgür), da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk (haciz) anıñ tirliki (malı) ya mülkleri üsne. Anıñkibik şparunknı töre dopostit (kabul, onay) étmestir étmege, ték kéndi **istétsin** ündegey yarğuga, da anı térpit (kabul) étkey her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru (181/34).”

“Éger ki bir kimése şparovat (haciz talebi) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı (taşınmaz) ya ruhoyontsı (taşınır), da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylerin (yakınlarını) pripozıvat (celp, çağırma) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, köñülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul, onay) étse, şulpriht (senedi) bile, ya tanılıh bile dovodniy (kanıtlı), ki borç étken **istéts** ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsı iménâga (taşınmaz mülke) köre (182/07).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şeherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat

(emval belirleme, değerlendirme, haciz) *étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése **istétsniñ**, ya stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhoyontsiy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (celp) étkeysén **istétsin**, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki **istétsin** tapmiyın pripozvat (dava) étmege (191/15, 191/19, 191/28)."*

*"Kinge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey borç üçün, da **istéts** kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler yükçini (kefil) yarğuga, ayıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (kefil), (189/31)."*

*"Éger ki yétti ése suması (nakit parası) borç éyeleri ne igi, yétmedi ése, izdesin kénsine **istétsin** yétmegenine; bilgeysiz, ki kinge ki de yoluhsa, yarğusu (hükmü) budur (193/12)."*

otporniy storona: < Ukr-Leh. відпир strona, відпор strona, odpor strona. İtiraz eden taraf, cevap veren taraf, karşıt taraf, muhalefet eden taraf, müddeialehy, davalı.

*"Na bu yarğularda istétsi (davalı) ya bliskiye (yakını) turmasa otpovidat (cevap, yanıt) étmege povodga (davacıya) utru, da povod kéltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı ol şeherde tapup ündedi korunada (merkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsniy (ek, itiraz, tepki) işi (davası) bar ése, na bu bliskiye (yakın) törege kérek, ki kéltirgey **otporniy strona** (davalı taraf) ya bliskiye (yakını), (192/22)."*

*"Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit (tayin) étkey, da otporniy strona (davalı taraf), ki alıp édi dovodga (incelemeye), da ilgeri kéltirgey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacısını) pripozvat (celp, çağırma) étkey, ayıp, ki klermén añar könülmege (aklanmaya), da povodniy (davacı) héç köriip turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşniy dovodu (güvenilir delili) bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad (masraf) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otporniy yanga; alay oh povod tursa küniine, rokuna (süresine), da **otporniy storona klemese**, ol da alay oh kénsi işine tüşer (davasını kaybeder), néçik yoğarı yazıpbiz (195/40)."*

otporniy yan: < Ukr. *viðnip, viðnopy, odpor* + Türk. +yan: İtiraz eden taraf, cevap veren taraf, karşıt taraf, muhalefet eden taraf, müddeialeyh, davalı.

*“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit (tayin) étkey, da otporniy strona (taraf), ki alıp édi dovodga (incelemeye), da ilgeri kéltirgey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacısını) pripozvat (çağırma, celp) étkey, ayıp, ki klermén añar könülmege, da povodniy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşniy dovodu (güvenilir kanıt) bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad (masraf) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge **otporniy yanga**; alay oh povod tursa kününe, rokuna (süresine), da otporniy strona kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer (davasını kaybeder), néçik yoğarı yazıp biz (195/38).”*

sñar (I): Dava tarafı, davalı.

*“Yaraşmaktır k'risdânlarga, ki söz bile ulama (avlamak, tuzağa düşürme) klegey yarğuda, ya yıhmaga klegey **sñarını** anıñ yañılıp sözlegeni bile, zéra yazgandır, kim kimge çuğur hazsa kéndi tüşer (218/19).”*

ündelgen: Davet edilen, çağrılan, ihzar edilen, dava edilen, davalı.

*“Éger ki kimése törege **ündelgen** bolsa da 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 ahça halır voytka (hâkime) da érmeni hartlarına da tüşer (kaybeder) işinde (davasında) ol utturgan (mahkûm olan) kişi, mülk mi, ahça mı, töreniñ küçü bile bérilgey añar (161/19).”*

*“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb (itham, iftira) bergeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip (öfkelenip), a éger 2 yandan ki tanılırları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay némeni, ale ündenge (davacı) dügül, kérek ayılğay yétkizmeklik (ispat etmek) añar, ol yan, ki **ündelgendir** (079/01).”*

ündelgen yan: Davet edilen taraf, çağrılan taraf, ihzar edilen taraf, dava edilen taraf, davalı.

*“Da töre, işitse giléyin (davasını) **ündelgen yandan** da cuavpın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérek, na añar baş hoşmaga (itaat etmeye), (120/04).”*

*“Bir kimése kiméseni voytka (hâkime) ündegey, da voyt bergey törege, da **ündelgen yan** ayt kay, ki hadir dügülmen cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat (sağlamak) étmege bolur törege köre üçünçi törege (174/17).”*

*“Da éger ki turmasa kününe **ündelgen yan** antın tügellemge, ol da alay oh kénsi işin tas éter, né bile ki anı töre alnına vinovat étti, halır anı povodga tölemege, budur munuñ yarğusu (188/33).”*

zahotsa (II): < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojsca. Savunan, dava tarafı, sanık, davalı.

*“Yerge bile bergeyler sözlemege **zahoccalarga**, 1-i sözleşse 1-si ték turgay, soñra birisi sözlegey, ki alarnıñ gilelerni (beyanlarını) işitip né bilgeyler köñünü égrini (suçluyu) da andan soñra yarğusun étkeyler (216/38).”*

zahodtsa (II): < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojsca. Savunan, dava tarafı, sanık, davalı.

*“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler (cezalandırmak), ki töre alnına halaba (kavga) bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay. Bilsinler **zahodcalar** da, ki kelmeslerdi yarğu alnına talaş étmege, yohsa köñülük bile spravovatsa (davranma) bolmaga (217/38).”*

*“6-ınçı, ki né türlü tiyer bolmaga töreçilerge ya **zahodcalarga** (203/08).”*

*“Anıñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil’de), ki barışkay kénsiniñ **zahodcası** bile, törege kélmiyin (205/08).”*

zahottsa (II): < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojsca. Savunan, dava tarafı, sanık, davalı.

*“Altınçı, ki né türlü tiyer bolmaga töreçilerge ya **zahotcalarga** (017/14).”*

*“Anıñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil’de), ki barışkay kénsiniñ **zahotcası** bile, törege kélmiyin (204/06).”*

3.2.3.3.3. Dava Türleri ile İlgili Terimler: İtiraz ve Temyiz

hlovnyy iş: < Ukr, Leh. головний, glówny + Türk. +iş: Esas dava, baş dava, asli dava, ana dava.

“A éger kéltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsny (ek) işinde (davasında) ançah tüşer (kaybeder), da haldırır töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin

*na odmovi (itirazı), éger ki klese baçny (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit (kabul) étse, a éger ki klemese, na bérir töre, ki **hlovny işinde** (dava) ançah tüşer (192/31). ”*

odmovi: < Ukr, Leh. на відмови, odmowy. Reddetmek, itiraz.

*“A éger keltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsny (ek) işinde ançah tüşer (kaybeder), da haldırır töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin na **odmovi**; éger ki klese baçny (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit (kabul) étse, a éger ki klemese, na bérir töre, ki hlovny (baş, ana, esas) işinde (davasında) ançah tüşer (mahkûm olur), (192/28). ”*

pomotsny iş: < Ukr, Leh. помічний, pomocny + Türk. +iş: Yardımcı dava, ek dava.

*“Na bu yargılarda istétsi (davalı) ya bliskiyi (yakını) turmasa otpovidat (yanıt, savunma) étmege povodga (davacıya) utru, da povod keltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı ol şeerde tapup ündedi korunada (merkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme **pomotsny işi** bar ése, na bu bliskiy (yakın) törege kérek, ki keltirgey otporniy (davalı) strona (taraf) ya bliskiyi (192/17). ”*

*“A éger keltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki **pomotsny işinde** ançah tüşer (kaybeder), da haldırır töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin na odmovi (itirazı), éger ki kélse baçny (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit (kabul) étse, a éger ki kelmese, na bérir töre, ki hlovny (baş, ana, esas) işinde (davasında) ançah tüşer (kaybeder), (192/25). ”*

apélatsia: < Lat, Ukr, Leh. appellatio, апеляція, apelacja. İtiraz, temyiz (mahkemenin hükmüne itiraz ve temyiz başvurusu).

*“A éger kimése apélovat (temyiz) étkey korol'ga da **apélacia étkey** töre bile kéndine da soñra poşuman bolgay, da yébérmege klemegey, na halır ol kişi törege curum 60ahça (194/24). ”*

*“Kim ki poşuman bolsa da yébérmege klemese, **apélacia** yétkenden soñra, na kérek ki ol kişi 6fli (flori, para) ahça hoygay töreniñ alnına, ol töreniñ, ki apélovat (temyiz) étti, néçe ki töre olturuptur, ki yébérilgey korol'ga (194/34). ”*

apélatsiya: < Lat, Ukr, Leh. appellatio, апеляція, apelacja. İtiraz, temyiz (mahkemenin hükmüne itiraz ve temyiz başvurusu).

“Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz ayttı ése ya yaman yargı etti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yargıçı **apélaciya** bile yargı étse. Éger sezse töreçiniñ égri buyurganıñ, könülüksüz, öğütleme (cezalandırma) bolur anı. (078/21).”

“Da **apélaciya** kélse, da éki strona dozvolit (muvaafakat) étse, ki zavitiy roktan (belirlenmiş süre) burun açılğay, ol bolur bolmaga, a klemes bir strona (davalı), bolmastır zavitiy roku kélmiyin, 9 haftası, ki açılğay (194/38).”

“Da éger ki korol' korunada (merkezde) bolmas, 3 kéz 9 haftadır **apélâciya**, da ahçası 12 flidur (flori); éger korol' korunada bolmasa, na 3 haftada açılır (195/07).”

“**Apélâciyanı** sarnatmahtan (başvurusu yapmaktan) 3 sbdır; kim ki işin tüşürdi, ol bérir (188/12).”

“Éger haysı klese, bolur ki hanga alma (hana temyiz başvurusu yapmak) buyruhundan töresiniñ érméniniñ, yohsa kişige, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır bolganga érméni töresinden sahlangandır **apélâciyası** (290/02).”

apélatsia kolrol'ga: < Lat, Ukr, Leh. *appellatio kolrol'*, *апеляція kolrol'*, *apelacja kolrol'*, + Türk. +ga: İtiraz, temyiz (mahkemenin hükmüne itiraz ve temyiz başvurusu).

“**Apelâcia korol'ga** vol'nıy (serbesttir), (322/32).”

apélovat ét-: < Lat, Ukr, Leh. *Appello*, *апелювати*, *апелювати*, *apelowacappello*, + Türk. +ét-: İtiraz etmek, temyize başvurmak.

“Bir kimése ki **apélovat étkey** korol'ga anıñ biylikine töreden, kérek töre alnına oblojit (ödeme) étkey (175/04).”

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga **apélovat étkey töreden**, da soñra izdegey édi difterden minuta (belge), anı odérjat (elde etmek) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki korol'ga aldı (hana temyizde bulundu), (341/13).”

“Kimniñ artından vrok (karar, hüküm) çıhkay törege köre, ki işine tüşkey (davasını kaybeder), na ol harcını ol kişi tölemeh kérek, haysı ki işini (davasını) tas (kayıp) etti, ol işni, né üçün **apélôvat étip édi** (337/37).”

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga **apélôvat étkey töreden**, da soñra izdegey édi difterden minuta (belge), anı odérjat (tasarruf) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı (hana temyizde bulundu), a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, difterden minuta ayovlu (yasak) dügül, kim ki izdese. (178/18).”

töreden apélovat: < Türk. *töreden* + Lat, Ukr, Leh. + *Appello*, *апелювати*, *апелювати*, *apelowac*, *appello*. Mahkemedən İtiraz etmək, mahkeme hükmündən üst Mahkemeye itiraz, temyize başvurmak.

“118 kapitula. *Töreden apélovat étme* (73/15).”

“Yoluhkay kimése ki korol'ga *apélôvat étkey töreden* (178/13).”

hagarag: < Erm. *Հաղառալ*. İtirazcı, muteriz.

“Dağı da bolmagay, ki az néme üçün ant bolgay, zéra éger dünyânın igilikin (malını) de bérsele édi, tiyemistir ant içme. Éger ki **hagarag bolgaylar**, ki yarlıbiz, anıñ üçün klegey ant içmege, tiyesidir, ki buyurgaylar, borçnuñ yarımın tölöv étkey de ant içmegey (227/40).”

hanga al-: Mahkemedən hanlık makamına temyiz başvurusu yapmak mahkemedən krala itiraz yapmak.

“Da barça érmenige érk (yetki) bardır **töreden hanga almaga**, alay hocaga, néçik miskinge (323/38).”

“Éger hayısı klese, bolur ki **hanga alma** buyruhundan töresiniñ érméniniñ, yohsa kişige, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır (haksızlık) bolganga érmeni töresinden sahlangandır (mahfuzdur) *apélâciyası* (temyizi), (120/27).”

“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkiy édi, ki sağıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ aytkanından (hükmünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından yargusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ (maddelerinin) da yoluhkan işlerde sağıngay (şüphelense), ki égirlik (adaletsizlik) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temyiz başvurusunda bulunur), anı étmege bolur, ki **algay hanga**, yohsa özge yérge düğül. korol' anıñ biylik yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi **almahına hanga kérek ki tapkay da ayırgay anıñ biylik** (158/23, 158/24, 158/28).”

korol'ga al-: < Ukr, Leh. *король*. *król* + Türk. +ga al-: Krala almak, padişaha almak, mahkemedən padişaha temyiz başvurusu yapmak, krala temyiz başvurusu yapmak.

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga *apélôvat étkey töreden*, da soñra izdegey édi difterden minuta (belge), anı odérjat (almak) étmege bolmas törege köre, hayısı iş üçün ki **korol'ga aldı**, ahayısı iş üçün **korol'ga alınmagan**, difterden minuta ayovlu (yasak) düğül, kim ki izdese (178/16).”

“Kim ki bu roklarnı (surelerini) kéçirse da kéltirmese korol'dan kéndi işine boluş, ol kişi kéndi işin tas (kayıp) éter ol işte (davada) ol sdupénde (aşamada), haysı iş üçün, ki korol'ga alıp édi (167/25).”

odoprit: < Leh. odeprzec. Def, itiraz.

*“A éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçüçi törege diyin, na anıñkibikniñ şparunku (hacizi) zspolznut (kaçırmak) éter, kérek ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi şparunktur, soñra kélgenine **odoprit** étmege bolmastır (184/36).”*

Yorum:

Yargı ve Yargılama Hukuku kategorisinde Dava, Davacı, Davalı ve Dava Türleri başlığı altında ele alınan konular incelenip **76** terim tespit edilmiştir. Tespit edilen bu **76** terimden **43** tanesi te sözcük, **33** terim birleşik sözcükten oluşan terimlerdir. Tek kelimeden meydana gelen **43** terimden **20** terim Türkçe, **23**'ü de Yabancı kökenlidir. 20 Türkçe kökenli terimin **17**'si ad, **3** eylemdir. Yabancı dillerden olan **23** terimden **13** terim Ukraynaca-Lehçe, **1** terim Almanca-Lehçe, **1** Arapça, **1** Farsça, **1** Arapça-Farsça, **1** Latince-Ukraynaca-Lehçe, **1** Ukraynaca, **1** terim de Lehçe Kökenlidir.

Birleşik Sözcüklerden meydana gele **33** terimden **15**'i Türkçe+Türkçe (**8** ad-eylem, **7** ad+ad), **1** tanesi Türkçe+Ukraynaca-Lehçe (ad+ad), **17** Tanesi Yabancı-Türkçe (**7** Ukraynaca-Lehçe+Türkçe, **4** Ukraynaca-Lehçe, **3** Arapça+Türkçe, **1** Ukraynaca+Türkçe, **1** Latin-Ukraynaca-Lehçe, **1** Latin-Ukraynaca-Lehçe+Türkçe) kökenlidir. **17** Yabancı-Türkçe terimden **12**'si ad-ad, **5** terim de ad-eylemdir.

3.2.3.4. Yargı Makamları, Mahkeme Heyeti ve Üyeleri İle İlgili Terimler

3.2.3.4.1. Yargıçla İlgili Terimler

radts: < Ukr, Leh. радця, radca. Konsey üyesi, yargıç.

*“Andan soñra boldı Zigmunt hannıñ zamanında, ki turdular Ilov **radcaları** (konsey üyeleri) érméniler bile korol'nuñ alnına Krakov şherinde, da ayttılar korol' alnına, ki érménilerniñ töreleri yohtur (166/08).”*

ratstsa: < Ukr, Leh. радця, radca. Konsey üyesi, yargıç.

“Ale ki köpten tügöl, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmistr (vali) bile, **raccalar** da hara él (sıradan halk) bile şeherimizde Ilovda anıñkibik alarnıñ töreleri üçün, köründi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile (250/21).”

töreçi (I): Millet adına, yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışlarda veya uyuşulmayan işlerde yasayı yerine getirmekle, adaleti gerçekleştirmekle görevli kimse, hâkim.

“Da **töreçiniñ** üsünedir bu iş, ki stronalarını (davalıları) keltirgey zhodaga (anlaşmaya), da antnı alarga térçe buyurmagay. Éger yarğuçı bolmasa stronalarını barıştırmaga, soñra yarğuçı aytmah (hüküm vermek) kérek, néçik ki töre yazgandır (078/25).”

“Haçan I yan gilé (dava) étse da cuap bérse, I-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre **töreçi** buyurganın (hükmünü) buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar töreleştiler (davaolaştılar), bolgay učka çıhmaga (325/25).”

“Her biri **töreçisi** érméniñ, işitip giléyin (ifadesini) bir yandan, kérekmes ol işniñ yarğusun étmege, ték éki yartın kélgeyler yarğunuñ alnına. A haysı yannıñ artıh tanıhları bolgay könü, **töreçi** işitip alardan giléyin (davasını) da cuğapın (savunmasını), da skazat (hüküm) étkey aralarına, né türlü tiyer töre yanına, ol aytkey (hüküm verir) aralarına, kimler töreleşiyirler. Haysı ki tanıhlıh işte bolmah kérektir da tutulmah 3 tanıh ötleş könü (159/11, 159/16).”

“Yeneçi éger ki töreçi éгри (haksız) töre étse, anıñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen (kanıtlamış) bolsa, hörmetsiz ündelgen bolgay. Hörmetsizliğin **töreçiniñ** kéri étiyir hanlıhka almah bile, haysı ki **töreçiden** bérilmeh kérek. Anıñ üçün **töreçi**, yaman, töresiz (haksız) ayttı (hüküm vermek) ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarğuçı apélâtsiya (temyiz) bile yarğu étse. Éger sezse **töreçiniñ** éгри buyurganın, könülüksüz, öğütleme (cezalandırmak) anı bolur (252/27, 252/28, 252/29, 252/30).”

yarğuçı: Yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışları ve anlaşmazlıkları hukuka göre halletmek ve adâleti gerçekleştirmek üzere devlet tarafından tayin edilen kimse, hâkim.

“4-ünçi, dağı da yazar, kimlerdir **yarğuçılar**, ayırır biri birinden könülerni, ohşaşlarını (028/22).”

“Könülük bu türlü körgüziyir da belgili töre yanına barçasına bolmah kérek, ki kéndi **yarğuçı** né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kéndi yalğız (324/11).”

“2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü **yarğuçı** da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada (ihlal) bolmagay yarğu arasına (225/12).”

“A barça **yarğuçınıñ** küçiniñ (makamının) küçi (yetkisi) bardır ögütlemge (cezalandırmağa) barça yañılğanlarını (suçluları) yarğuda, né türlü yañılğanına köre, budur olturğuzmah (hapsetmek) bile da curum (cereme, para cezası) bile (160/22).”

yarğuçı: Yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışları ve anlaşmazlıkları hukuka göre halletmek ve adâleti gerçekleştirmek üzere devlet tarafından tayin edilen kimse, hâkim.

“Oşta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbız töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (havarilerden), haysı ki Biy Téñriden **yarğuçılar** bérildiler dünyâğa, da haytıp Ari Can bile toğurdular hayrabédlerini (piskoposları) da vartabédlerini (keşişleri), ari yihövnüñ (kilisenin) yarğuçıların (209/20).”

“Tiyişsizdir mahalede u él arasına ant içmege angınça, ki **yarğuçı** buyurmıyın yarğuda (037/12).”

“Anıñ üçün bolmas **yarğuçı inanmaga**, tanıhlar kélmeyin; da yarğuga kélgenlerniñ, haysı ki zahotstsadır (davalılar), köñü tanıhlar bile tıylır, da töre toğru körünür (038/12).”

“Tiyesidir **yarğuçılarga** barça türlü tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı bile pahıl bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmehten toğru bolmadı yarğu (217/27).”

özge yarğuçı: Yabancı hakim, yabancı yargıç.

“A éger ki **özge yarğuçı** töre bile ant bérse kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay bilüçi vartabédge (keşişe), ki ol bérgey añar luc (kefareti), (231/03).”

yihövnüñ yarğuçuları: Millet adına, yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışlarda veya uyuşulmayan işlerde yasayı yerine getirmekle, adaleti gerçekleştirmekle görevli kimse, hâkim, kilise hâkimleri, kilise yargıçıları.

“Oştı bu 12 türli baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşas surp arakéllerden (havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can bile toğurdular (piskoposları) da vartabédleri (keşişleri), ari **yihövnüñ yarğuçuların** (209/21).”

yarğuçılıh/yarğuçulu: Hâkimlik, yargıçlık, yargıçlık görevi.

Né üçün Téñri hawasar (uygun) bérdi **yarğuçulu**nu? (029/39).

Dağın da kimge tiyesidir bérmege boyruhun (yetkisini) **yarğuçulu**niñ? (213/28).

3.2.3.4.1.1. Yargıçla İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler

añlı: Akıllı, zekâlı, anlayışlı, sağduyulu (Hâkimde bulunması gereken özelliklerden).

“Tiyişlidir yarğuçılarga, ki lâtaları (rüştləri) bile tügel bolgay, da **añlı**, u ahıllı, u saht bolgay (215/12).”

bah-: Bakmak, araştırmak, incelemek, çözmek.

“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne tapulgay öldürgen kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları bile kermenniñ **bahmah** (incelemek) kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen (maktul) kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (havzasına) bolgay (291/30).”

“... A éger ki anıñkibik nahıslıh sağlıhına ol salaçınıñ boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da ahsah halgay, anı **yarğuçılar bahkaylar** ol işten, né türli uçka kélse könülük étkeyler (090/21).”

başış: < Far? بخشش . Bahşış, hediye, bağış.

“... barça töreçilerge, étüçilerge könülükni, alay birine, néçik birisine: buyurıyrbiz, étkeyler könülük da yarğu könü barçasına, hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlilerge da honahka, da kélgenlerge, **başış almamah** da orunç (rüşvet), (078/08).”

orunç: Bir görevliye, kanunen yapması veya yapmaması gereken bir işte yasa dışı bir kolaylık sağlaması için verilen para yahut sağlanan menfaat, rüşvet.

*“Dağı da yarğuçı sahlamak kérek kéndi hullarından (memurlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler **orunç** bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh **orunç béríp**, ki kéndileri sartın sözlegeyler (035/33).”*

orunç al-: Rüşvet almak, rüşvet yemek.

*“Da könülük tanıhlarnıñ yahşı kişilerden bélgilidir, ki **orunç alıp** kélmegeyler, da könülük alına yalğan sözlemegeyler (038/18).”*

*“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), kâhanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (adam kayırmak), u **orunç alıp**, da biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (206/34).”*

orunç aluçı: Rüşvet alan, rüşvet yiyen.

*“Tiyişlidir yarğuçıga, ki **orunç aluçı** bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç sohraytır, néçe iti köz bolsa (214/39).”*

orunç bér-: Rüşvet vermek, rüşvet yedirmek.

*“Dağı da yarğuçı sahlamak kérek kéndi hullarından (asistanlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler (alışkandırar) yarğuga kélgenlerge, yapuh (saklı) **orunç béríp**, ki kéndileri sartın (tarafından, lehine) sözlegeyler (035/33).”*

*“Kimse **orunç bérmesin** yarğuçıga da sıñarınıñ (ortağının, tarafının, davalısının) igilikin (malını) damâhlik bile almasın, zéra damâhlikten barça yaman ilgeri kélir (218/27).”*

yapuh orunç: Gizli ödeme, gizli rüşvet.

*“Dağı da yarğuçı sahlamak kérek kéndi hullarından (memurlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, **yapuh orunç béríp**, ki kéndileri sartın sözlegeyler (216/42).”*

öçeş bol-: Sinirli, kızgın, kinci. (Hâkimde bulunması gereken özelliklerden).

*“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki **öçeş bolmagay**, da hılıhı pahıl bolmagay barça vahtta (217/29).”*

yüz kör-: Göz yummak, adam kayırmak, görmezden gelmek, torpil yapmak.

*“Éger ki sadağa barça némeden artıh ése, yohése yarğunu könülük bile tiyesidir étmege, tiymes hocaga **yüz körme**, né miskinge yarlığama, ne türlü ki yazgandır: «Yarlığama yarlıga törede» (216/04).”*

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'hanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar, ki **yüz körüp**, u orunç alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/123).”

3.2.3.4.2. Jüri Üyeleri ile İlgili Terimler

aha: Mahkeme jürisinde görevli şahıs, vilayetteki en kıdemli papaz, (Osmanlı Devleti'nde bazı kuruluşların başında bulunanlara verilen resmî san).

“Anıñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da **ahalar** (ağalar) vézdirit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örfilere), dékret (hüküm, karar) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika () da duplika (). Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga () vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/34).”

kéthoya: < Soğ-Far. كدخدا، كدخدا. Soğ. kend + Far. + خدا: Köyün sahibi, köy büyüğü, köy idarecisi, köy muhtarı, boyar, aksakal, jüride görevli aksakal.

“Haysı érménige ki yoluhkay tınçsızlıh, ündemeh kérek k'ahanların (keşişlerini), da 2 ya 3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (255/10).”

“Haçan **kéthoyalar** da hartlar hoysalar kiméseni bahuçı huçlarını (huzur evi), ki bahkaylar miskinlerni, huçta yatkanlarını bahkaylar ton-oprahları, aşın-suvun. A éger ki ol bahuçı damah étkey, da kendine yaşırgay (saklar) huçnuñ kélişin, da dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur, ki şağavat étkey miskinler üsne, ki açlıh tartmagaylar da miskinlik, töre anı ögütlemeh (cezalandırmak) kérek şağavatsız, ayamınça (135/09).”

“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kéndiniñ k'ahanaların (papazlarını), da 2 ya 3 **kéthoyanı** hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (255/10).”

baş kéthoya: < Türk. baş + Soğ-Far. كدخدا، كدخدا: Aksakalların başkanı, jüri üyesi aksakalların başkanı.

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), kâhanalar (keşişler), biyeler, **baş kéthoyalar**, ki yüz körüp (adam kayırıp), u orunç (rüşvet) alıp, da biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).”

kéthoyalıh: < Soğ. kend + Far. خدا Türk. *lıh*: Köyün sahipliği, köy büyüklüğü, köy idareciliği, efendilik, ev sahipliği, muhtarlık, jüride aksakallık makamı.

“*Da yihöv yarğusun ahpaş (piskopos) hayğurgay vartabédleriñ (papazların) övretmeki bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (032/13).*”

“*Da bitik yazılsa korol'ga, yarğudan kérek bir möhür kéthoyalıhnuñ bolgay da 1 möhür voytnuñ (331/11).*”

“*Yene möhürden 6 sbg (Akçe), ol da kéthoyalıhnuñdır (331/24).*”

voyt: < Ukr, Leh, Al. вiйт, войта, вiйте, войте, wójt, wójcie, Vogt, Vögte. Mahkeme jüri üyesi olan belediye başkanı (davaların mahkemeye verilmesi görevi de onun görevidir, aynı zamanda mahkemeni yürüten kişidir).

“*Haçan ki voyt oltursa törege érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile: «çah mıdır töreni gayit étmege?» da ol kérek ayt kay: «Haçan ki bugün töredir yazılğan töre bile da stronalar (davalılar) kéliptirler, çahıdır» Bu sözler bile olturğuzmah (yürütmek) kérek töreni: “mén olturğuzıyrmén töreni küçü bile Biy Téñriniñ, da küçü bile korolumuznuñ, da ménim küçüm (yetkim) bile, voytnuñ, da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki menim hatıma oltururlar (082/33, 083/07).*”

“*Yene bilgeysiz, ki bir kiméseni obliçne voytnuñ alına ündemiyin övine, anıñkibik kişini voyt törege ündetmege bolmastır, işitmiyin anıñ giléyin (davasını) ya birisi yanniñ otporun (savunmasını), ki töre mi işidir, yohsa yoh, ki, bilip işni, soñra bergey törege, könülükü munuñ bulaydır (335/30, 335/31).*”

“*A éger ki boş yer bolsa da üstüne budovanası (binası) bolmasa, kélip ol yérniñ üstüne, voyt yarğuçıları bile yene bu sözler bile bérmeş kérek viyazanasın (mülkiyet hakkı) munuñ postupu (terti) bu türlüdür yoluhkanda (181/20).*”

“*Yene törede olturgan vahtta voyt bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb (Akçe) yığılsa şépşénikten (mahkeme harçlarından) da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alına yañılğay, bu sbnı 3 ülüş étmeş kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş yazuçıga (168/08, 168/13).*”

voyté: < Ukr, Leh, Al. вiйт, войта, вiйте, войте, wójt, wójcie, Vogt, Vögte. Mahkeme jüri üyesi olan belediye başkanı (davaların mahkemeye verilmesi görevi de onun görevidir, aynı zamanda mahkemeni yürüten kişidir).

“*Bir kimése turgay törege da kénsiniñ giléyin (dava beyanını) bergey, da birsi yan anıñ sözüñ tıymagay bu sözler bile, ki ayt kay, pane voyté, hadirlenmiyirmén añar*

cuvap bérme, bérgin maña birsi törege dirin, éger ki bu sözleri aytsa, giléyinden burun (339/08)."

voytséh: < Leh. Wojciech. Mahkeme jüri üyesi olan belediye başkanı (davaların mahkemeye verilmesi görevi de onun görevidir, aynı zamanda mahkemeni yürüten kişidir).

"Anıñ üçün voyt (hâkim) voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdirit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékret (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci kere). Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga (üçüncü kere) vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/34)."

hart: Büyük, yaşlı, Mahkeme heyeti ve jüri üyesi olan aksakal.

"2-inçi, yarğuşıclar atını bérdi Téñri ademilerge, ki yarğu étiñiz könülük bile öksüzge u tulga. Da bu iş hawsardır hanlarga, biylerge da hartlarga, haytıp markarélerge (peygamberlere), k'ahanalarga (213/22)."

"Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüine tapulgay öldürgen kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuşı hartları bile kermenniñ bahmah kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen (maktul) kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (havzasına) bolgay (291/29)."

"Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ aytkanından (hükmünden), voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik éttiler ya ağırlıh etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge düğül. Korol' anıñ biylikı yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay da ayırgay anıñ biylikı (158/19)."

"... anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga bérme da yalların (kiralarnı) yıggaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek 20 yaşına dire hoképartslar (vasiler) holuna, a hız oğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye da hoképarts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin, né klese, anı éter (321/31)."

"Yene bir kimsege kérek bolgay voytnu (hâkim) éki hart bile némege obvédit (inceleme) étmege ya néme möhürlemege, bir kişiniñ işi bolsa, 8 ahça, ya 2 ya 3"

bolsa, na her birinden başha kélir 8-er ahça: voytka 2 ahça, töreçilerge (yargıçlara, mahkeme üyelerine) 4 ahça, détskiyge (icra ve infaz memuruna) 2 ahça her parsunadan, ne hadar ki bolsa (190/37)."

érméni hartı: Mahkeme heyeti ve jüri üyesi olan Ermeni (Gregoryen Kıpçak) aksakalı.

"... haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile, da alay, ki kéndilerine bilikli édi, a töre bolur édi, könü aytıp, voyt (hâkim) bile Ilovnuñ 6 érméni hartı bile érméniniñ yérgesinden bu töreler yanına kérek bolgaylar, çıharıp 4 artikulnı (maddeyi) birisi bitiklerde yazğan bizim, haysı ki töre bile némétslerniñ (almnların), Marimborknuñ, kérek ol töre bile bolgay yarğu, ki ol voytka kermenniñ da özge kişilerge, haysı ki érméniler bile işleri bolgay, bilikli bolgay da bilgili (075/25)."

"Haçan ki voyt (hâkim) oltursa törede érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile, "çah mıdır töreni gayit étmege?" (257/22)."

"Alay kérek uzak zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiye (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme de cuvap bérme, né iş üçün de anı éгри (suçlu) tutsalar. Éger ki kimése törege ündelgen bolsa da 3 kezge diyin, héç körüp, turmasa, hér ündelmehte 12 ahça halır voytka da érméni hartlarına da tüşer işinde (davasını kaybeder) olturgan (mahpus) kişi (161/16)."

"Bu sözler bile yoğarı yazğan 4 kéz voyt (hâkim) aytmah kérek, da her aytmahniñ artından sormah kérek ol érménilerge, ki igi mi da töre bile mi bérdim vıyazanâ (kullanma hakkı), da ol érméni hartlardan biri aytmah kérek voytka utru: könü de yazılğan törege köre bérdiñ (181/07)."

3.2.3.4.3. Diğer Mahkeme Makamları ile İlgili Terimler

ahpaş: Akbaş, Ataların başı, usta, papaz, başrahip (kelimenin kökeni Türkçe olsa da anlam itibari ile piskopos, başrahip, keşiş, büyük rahip anlamları ile farklı şekilde kullanılmıştır).

"Da haysı ulusta bolmasa han ya ulu biyler, tiyesidir ahpaşka sımarlamamga yarğu işin, ki barça yarğularnı ol hayğurgay (yönetir), (032/16)."

“Dağıda **ahpaştır** burungi yarğuçı (yargıç), 2 ya 3 ahıllı ademiler tutkay hatına, da alay étkey yarğunu (216/23).”

“A éger ki aniñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan (keşişlikten) bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, aniñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunu étkey **ahpaş** ya vartabedler (papazlar), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçı alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Téñriniñ küçi (265/24).”

“Éger ki töreden kimésege ant buyurgaylar, da ol ant ulu iş (ağır suç) üçün u köp néme üçün bolgay, da köñüsün bolgay, da hosdovanut'iun (tövbe) antın içkey, 3 yıl luc (kefare) hoygay **ahpaş** ol adamnıñ üsne, zéra oldur yarğuçı (231/01).”

bitikçi: Yazar, yazıcı, kâtip, sekreter.

“Tiyişlidir yarğuçuga, ki **bitikçi**, uslu, ahıllı bolgay, da ari bitiklerniñ küçün yahşı bilgey, da barça ademilikni igi bilgey, ki yarğunu toğru étkey (031/16).”

“A éger kimése yalğanlıh bile hosdovanut'iun (tövbe, istiğfar) antın içse, buyurur, ki 7 yıl luc (kefare) tartkay, da bahkaylar töreçiler (yargıçlar) u **bitikçiler** ol tirlikni (malı), ki né üçün ant içti yalğan (231/05).”

biy (V): Yönetici hâkim, mahkeme ve yargı hâkimi.

“Da haysı ulusta bolmasa han ya **ulu biyler**, tiyesidir **ahpaşka** (piskoposa) sımarlamamga yarğu işin, ki barça yarğularnı ol hayğurgay (yönetir), (032/15).”

“**Ulu biyler** ölümlülerni tas étmegeyler hannıñ boyruhundan başha, évet ki oğrularnıñ yarğusun étkey ulu biy, da **kiçi biyler** ulu biylerniñ érkenden (izninden) başha oğrunıñ yarğusun étmegey (061/35).”

“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler (peygamberler), k'ahanalar (keşişler), ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga hanlarga u **ulu biylerge** (215/23).”

detskiy: Ukr, Leh. Ru, дітський, dziecki, dzieczski, детский. Tasfiye müdürü, icra memuru, infaz memuru.

“Tiyişlidir yarğuçunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri (suçlu) bolsa, zındanga salgay, ki ögütlegeyler (cezaladırsınlar), né türlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de), ki **détskiy** salır zındanga, angınça, ki tölöv étkey (036/13).”

“*Dağı da bilgeysiz, ki her vilojény töreden (belirtilen mahkemeden, düzenli mahkemeden), ki töre olturgay, da né ki ülüş alırlar töreçiler, ol ahçadan 1 ahça détskiyge bérilgey (168/33).*”

“*Ol çahta, ki turup töre barma klegey ol övge, kérek ol kişi töréniñ alnına oblojit (masraf) étkey, kimge ki öv tüşti borç üçün ya sb (Akçe) tusnahına, 12 ahça voytnuñ (hâkimin), 12 sb töreçilerniñ (yargıçların), 2 sb détskiyniñ (338/37).*”

hayrabéd: < Erm. Քայրապետ. Patrik, piskopos.

“*Ošta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can bile toğurdular hayrabédlerni da vartabédlerni (papazları), ari yihövnüñ (kiliselerin) yarğuçıların (209/20).*”

k'ahana: < İbr, Erm. kohen, kohanim, քահանայ. Papaz, rahip, keşiş.

“*8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar, vartabédler, k'ahanalar, biyler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (torpil yapmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).*”

“*Éger kim ki kermende da töresine kénsiniñ ündelgiy édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki biri birine bizminlenip, baş hoşkay anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töréniñ, haysı töre tañlangandır Téñriden da ademilerden, haysı ki törede övrengey édiler olturma k'ahanlar da aşharhaganlar (siviller), (289/30).*”

“*Bar édiler yarğular éskide, ne türlü aytır bitikler de, ki k'hanalar bolgaylar hanlı işniñ (cinayet suçu) üsne yarğuçılar (029/35).*”

sénca: < Leh. sedzia. Hâkim, yargıç, hakem.

“*Könülük bu türlü körgüziyir da belgili töre yanına barçasına bolmah kérek, ki kéndi yarğuçı né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kéndi yalğız, ale kéndiniñ töresine érméniniñ bolgay 12 tañlangan igi hartlar, ki érméni töresin igi bilgeyler. Éger ki 12 bolmasa, bolgay 6 ya 8, éger 6 bolmasa, bolsun 4. Bu türlü hılıh bile étilgey töre, özge türlü tigül, da né 1 yarğuçı övretmege bolmastır, haysı ki töresin kéndi étser, ol kénsi bolur édi podızdıréni (şüpheli) bélgili. (Ha полях:Övrâtân sénca podezraniy/danışman yargıç), (325/16).*”

vartabéd: < Erm. վարդապետ, վառդապետ. Başrahip, ilahiyatçı, teolog, din bilimci (kefaretleri belirlemekte yetkili kişi ve davalarda görevli olan din adamı).

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar, **vartabédler**, k'ahanalar, biyeler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (adam kayırmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).”

“Ošta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşas surp arakéllerden (havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can bile toğurdular hayrabédleri (piskoposları) da **vartabédleri** (papazları), ari yihövnüñ yarğuçıların (209/20).”

“A éger ki aniñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan (keşişlikten) bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, aniñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunu étkey ahpas (piskopos) ya **vartabédler** (papazlar), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğıslıdır (kutsaldır) da hanlıhtıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Téñriniñ küçi (265/24).”

yarğu başı: Yargının başkanı, mahkeme başkanı.

“Éger ki **yarğu başı** biliksiz bolsa, hatına olturgan biliçilerden övrengey yarğu işini, ki pambassız (kınamaksızın) biyengeyler könülükke (032/29).”

yazıcı: Yazar, kâtip, sekreter (mahkemede görevli kâtip)

“Yene törede olturgan vahtta voyt (hâkim) bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb (Akçe) yığlsa şépşénikten (mahkeme masrafı) da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılgay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge (yargıçlara), 1 ülüş **yazuçıga** (168/14).”

“Da éger kimésege kérek bolsa minuta (belge) çıharmaga difterden möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı **yazuçıınıñdır** (170/15).”

yazuçı: Yazar, kâtip, sekreter (mahkemede görevli kâtip).

“Yene törede olturgan vahtta voyt bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb yığlsa şépşénikten da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılgay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş **yazuçıga** (331/22).”

“Da éger kimésege kérek bolsa minuta çıharmaga difterden möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı **yazuçıınıñdır** (333/22).”

Yorum:

Yargı ve Yargılama Hukuku ana başlığı altın Yargı Makamları, Mahkeme heyeti ve Jüri Üyeleri başlıkları ele alınarak toplam **38** terim tespit edilmiştir. Tespit edilen terimlerden

28 terim tek sözcük, 10 terim ise birleşik sözcüklerden oluşuyor. Tek sözcüklü terimlerden 15 terim Türkçe, 13 terim yabancı kökenlidir. Türkçe kökenli terimlerden 14'ü ad, 1 terim eylemdir. Yabancı kökenli terimlerin 13 tanesi de isimdir. Birleşik sözcüklerden oluşmuş terimlerin 9'ü Türkçe-Türkçe, 1 terim de Türkçe+Soğdca-Farsça kökenlidir. Birleşik terimlerin 7'si ad+ad, 3 terim ad+eylemdir.

3.2.3.5. Yasa, Kanun ve Kanun Hükmündeki Terimler

3.2.3.5.1. Kanunla İlgili Terimler

ağırlıh: Zorluk, kanunsuzluk, haksızlık.

*“Töre bile könüsün aytkandır, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki sağıngıy édi törçiniñ aytkanından, voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikulraniñ da yoluhkan işlerde sağıngay (şüphelenir), ki égirlik éttiler ya **ağırlıh** (haksızlık) étiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temiyiz başvurusu), anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge düğül (323/30).”*

*“Éger ki kimésege érméni yarğusunda **ağırlıh** (haksızlık) körünse, ki kéndiniñ **ağırlıhına** köre çahırgay biyik yarğuga, korol'ga anıñ biylikine, na ol kişige bérilmeh kérek bu türlü. Éger korol' korunada (mérkezde) bolsa, 3 kéz 3-er hafta, rok (süre) bérmeş kérek (167/12, 167/13).”*

adet: < Ar. عادت. Alışkanlık, gelenek, örf.

*“Alay oh her zapovidden (hapisten) kelir 8-er ahça, nece ki de kimge kérek bolsa, **adeti** buyurur (191/06).”*

artikul: < Lat, Ukr, Leh. Articulus, артикул, artykul. Madde, kanun maddesi, bent, kanun bendi.

*“... da ündegeyler yükçini (kefili) yarğuga, aytp, ki bilir maña yüktür (kefil), da ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi, haçan ki bilindi, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysı ki ilgeri (yüksek) törede yazılğandır bu **artikul** üçün (189/39).”*

*“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ (yargıcın) aytkanından (hükmünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına **artikullarnıñ** da yoluhkan işlerde*

sağingay, ki égrilik (haksızlık) éttirler ya ağırlıh etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temyiz başvurusu yapmak), yohsa özge yérge düğül (158/20)."

égri (III): Adaletsiz, kanunsuz, haksız.

*"8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'âhanalar (keşişler), biyler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (adam kayırmak), u orunç (rüşvet) alıp, da biliksizlikten könü yarğunu **égri éterler** (023/03)."*

"Dayma kimése añar yamanlamasın (suçlamasın), kim ki érksiz (kasıtsız) yañılır. A kim ki érki (kasten) bile égri éter yarğunu, kéndi borçlu halır köktegi yarğuçuga (218/02)."

égirlik (II): Haksızlık, kanunsuzluk, adaletsizlik.

*"Kimse turğuzmasın yalğan tanıhlar, klep sıñarınıñ (ortağının, davalısının) tirlikin (malını) **égrilik** (haksızlık) bile almaga (037/02)."*

*"K'risdânlar k'risdânlar töresine barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine **égirlik** (adaletsizlik, haksızlık) te bolsa, Téñriden algay tölovün (053/38)."*

*"Téñrige inangan k'risdânlarğa tiymestir **égirlik** bile yéñmehni sövmege yarğuda, éger ki yéñse, kéndiniñ canını zrgél (incitme) éter, a éger yeñilse, uyat tartar (218/20)."*

*"Töre bile könüsün aytkandır, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki sağingay (şüphelenir) édi törçiniñ aytkanından (hükmünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikulranıñ da yoluhkan işlerde sağingay (şüphelenir), ki **égirlik éttirler** ya ağırlıh (haksızlık) etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temyiz başvurusu yapar), anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge düğül (323/31)."*

[=25]

éksiklik: Kusur, noksanlık, eksiklik, yetersizlik, sakatlık, haksızlık.

*"Tiyişlidir yarğuçılarga, ki lâtaları (rüştleri) bile tügel bolgay, da añlı, u ahıllı, u saht bolgay, bolmagay, ki töreni añlamıyın, kimsege **éksiklik** étkey (31/21)."*

ganonk': < İbr, Ar, Yun, Erm, knun, قانون, κανόνας, қанун. Devletin yetkili kurullarınca konan ve herkesin uyması gereken kurallar bütünü, kânun, yasa, şeriat kanunları.

*“Haytıp bu türölü bardır ohşası biri birine. zéra **ganonk'** canrı toğru éter, da töre ténni, helbet, éger biri birinden ayırılıp éseler, yohsa köp yérde birikirler (027/09).”*

*“Da né türölü **ganonk'nu** biliçiler tüzüptürler, ol türölü töreni de; da né türölü yañılğanlarga **ganonk'ta** pokuta (kefareti) u horhu bar, ol türölü törede bar; da ne türölü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türölü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır, da né türölü yazıhsız ademiler üsne **ganonk'** néme bağ hoymastır, ol türölü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğrudurlar dünyâda (027/20, 027/23, 027/26, 027/29).”*

*“Evel başlanmahı munuñ bizden boldı, da bizden soñra kérek, ki az-az yazılğay da tügel bolğay, zéra **ganonk'tan** boyruhtır, yılda 3 kéz joğovk' (toplantı) bolğay, da térgöv (araştırma, inceleme) étkeyler (235/01).”*

*“B"iz kledih, Téñriniñ buyruhun héç étkenlerge töre da **ganonk'** hoyduh berkitip yarğuda (207/29).”*

ganunk': < İbr, Ar, Yun, Erm, knun, قانون, κανόνας, қанун. Devletin yetkili kurullarınca konan ve herkesin uyması gereken kurallar bütünü, kânun, yasa, şariat kanunları.

*“Yazıldı bu töre bitik, haysı ki añlanıyır “**Ganunk'**”, asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır, haysı ki tügellendi érméni tvagan 1024 sanına, tégdémpér ayınıñ 20-sine, memleketinde frankniñ, şeherinde kaménetsniñ, padşahlılına némiçniñ (Almanyanın) k'risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır, biylihine şeherimizniñ Briskiy pan Mikolayniñ, gat'ağigosluhuna dér Krikorisniñ, ahpaşlıhına dér Barsamniñ (198/26).”*

*“Haçan ki K'risdos kéldi dünyâğa, ol Ari Canrı (kutsal ruhu) yene bérđi ademilerge da can yarğusun, haysı ki surp Awédarandır (İncil'dir) da **ganunk'**, zéra bilir éđi Biyimiz K'risdosniñ, ki dünyâ ademileri prézmuşéna (mecburen) dünyâ yarğusun yararlar éđi (024/06).”*

*“Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların péşege (mesleğe), oldır cigeri itidir (keskindir) zakonnuñ (kanunun), da **ganunk'** bile sahlannmah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır (299/40).”*

*“Néçik can u tén, ki tarbiyat bile 2-dirler, ol türölü ayırılmas, hatışıp biri biri bile, bolurlar bir da köp némeni bir érk (irade) bile hılınırlar, ol türölü **ganunk' ta** töreler (027/17).”*

statut: < Lat, Ukr, Leh. *statutum*, *статут*, *статуту*, *статута*, *статут*, *statut*. Sözleşme, tüzük, kanun, yasa, adli kanun.

*“Haytıp yazdırdı bu bitikni, haysı ki añlanır **statut**, pan Krikor, haysı ki oğludur pan Sarkis Tamğaçınıñ, méñermehine (mirasa sahip olmak) kénsi boyunuñ da yışadag (anı, yadigâr), haysı ki Téñri bérse kénsi potomoklarına (varislerine, mirasçılarına, evlatlarına), haysı ki Biy K'risdos bérgey kéndi şağavatın üsne da sahlagay kénsin barça türlü yamandan da can duşmanınıñ sınımahından. Ammen (198/32).”*

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı yañılgay, da bu **statutka** kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen (maktûl) oğlannıñ, néçik yoğarı yazılgandır (259/32).”*

statya: < Ukr. *Статья*. Başlık, bölüm, makale, madde, kanun maddesi.

*Дополнительная статья 1. **dopolnitelnaya statya 1.*** Ek madde 1. *dopolnitelnaya statya 1.* (tüm belirlenen sayfalarda aynı şekilde geçiyor). Anlamı ise ek madde demektir.

töre (I): Devletin yetkili kurullarınca konan ve herkesin uyması gereken kurallar bütünü, kânun, yasa.

*“Biz kledih, Téñriniñ buyruhun héç étkenlerge **töre** u ganonk' hoyduh berkitip yarğuda (022/36).”*

*“Da hayda ki **töre** eksiktir, anda talaş köptür, da hayda töre u könülük bolsa, éminlik artıhtır ol ulusta (028/16).”*

*“Alay oh **töre** buyurur hanga ulu rékalar (nehirler) üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da can övleri (huzur evleri), (059/03).”*

*“Anıñ üçün dinsizlerniñ doktorları (filozofları) tohtatıp **töre hoydular**, ki kim bolvanlarga (putlara) yaman aytsa, ölümlü bolgay (203/28).”*

*“**Töre buyurıyır** her biri oğrunı oğurluh néme bile bélgili töre alnına geltirgenni ögütlegeyler furka (çarmıh) bile (307/25).”*

töre sahla-: Töreye bağlı olmak, yasalara uymak.

sahla- (I): Bağlı olmak, tabi olmak, uymak.

“Tiyesidir yarğuçılarga érte u keçe sarnamaga (mütalaa etmek) Éski u Yeñi Töreni (Yeni Ahit'i) da Töre Bitikini da éske almaga (aklında tutma) barça milletniñ da ésli ademilerniñ yazganiñ. Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı

bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki öçeş (sinirli) bolmagay, da hılıhı pahıl (kıskanç, sinisi) bolmagay barça vahtta (217/31)."

töre sahlavuçı: Kanunu koruyan, kanuna uyan, kanunla yükümlü.

"Da haçan ki yarğu işi yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa könülük (adalet) üçün ant, da ol çahta utru (karşı) bolurlar, ki barça dünyânın aslamı (menfaati) üçün ant içmenbiz, da klerler nuniñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlavuçı körgüzgeyler (225/29)."

töreden tay-: Kanundan şaşmak, kanundan çıkmak.

"Zéra köpler bardır, ki mahtarlar özge dayfannın törelerini, ki könü töreleri bar. Kimler ki bu işni sözlerle, kéndileri könü töreden tayıptırlar da özgelerni de klerler taydırmaga (saptırmaya), yéñil éslı ademilerni (203/24)."

özge töre (I): Yabancı kanun, yabancıların yasası.

"Éger ki özge törede buyurgan ése tusnah alma tullardan, ale bizim érméni töresine anı, tıygandır (yasaklar), (129/21)."

töresiz: Kanunsuz, haksız.

"Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolgay égri yalğan ant içken, her biri ziyan üçün, başha ol hoyulğan (vedia) némeler üçün éki kéz tölemeh kérek, da kénsi, néçik yalğan ant içken, hörmetsiz bolmah kérek da töresiz ayılğan (hükm), (105/26)."

"Yeneçi éger ki töreçi égri töre (haksız) étse, anıñkibik işte tanılıh bile yétkizgen (ispat etmek) bolsa, hörmetsiz ündelgen bolgay. Hörmetsizlikin töreçiniñ (yargıcın) kéri étiyir hanlıhka almah bile, haysı ki töreçiden bérilmeh kérek. Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz ayttı ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarğuçı apélâtsiya bile yarğu étse. Éger sezse töreçiniñ égri buyurganın (hükmünü), könülüksüz (adaletsiz), öğütleme (cezalandırma) anı bolur (252/27)."

zakon: < Ukr, Leh. закон, zakon. Kanun, kural, düzen, yasa.

"Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların péşege (mesleğe), oldır cigeri itidir zakonnuñ, da ganunk' bile sahlannmah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır (299/39)."

3.2.3.5.2. Kanun Kitabıyla İlgili Terimler

bitik: Kanun kitabı, kanun mecmuası.

*“Tiyışlidir yarğuçuga, ki bitikçi, uslu, ahıllı bolgay, da ari **bitiklerniñ** küçün yahşı bilgey, da barça ademilikni igi bilgey, ki yarğunu toğru étkey (031/17).”*

*“Éger érméni bolsa povod (davacı) törege, izdemeh kérek anı anıñ töresine, haysı ki törede olturuptır (mahkemenin bulunduğu yer). A éger érméni ündelgen (davalı) bolgay ya éгри (suçlu) bolgıy édi, töreleri yanına ayılğan érménilerniñ vuyttan (hâkimden) ötleş kermenniñ Kaménétsniñ hartları bile érménilerniñ töresi bolmah kérek, 4 artikuldan (maddeden) başha özge bizim **bitiklerimizde** yazılğan, haysında ki bu érméniler Ilovnuñ ündelgendirler töresine kermenniñ Marimborknuñ bériyirbiz da bériniyirbiz (tabiyiz), (163/30).”*

*“Haysı bile ki belgilidir bizim könülükümüz, tiyesidir körgüzmege, ki haysı **bitiklerden** ya haysı milletlerden yığbbiz bu törelerni, ki könülük belgili bolgay da kimse ékiköñüllü bolmagay, sağışlap, ki biz bizim ésimizden çıkarıpbiz bu törelerni (232/22).”*

*Ékinçi. K'risdos keldi, da övretti tügel ademilerge, da klemedi tohtamagan ademilerge **bitik** bile töre bérmege (204/05).*

ganonk' bitik: < İbr, Ar, Yun, Erm. knun, قانون, κανόνας, қулулуп + Türk. +bitik: Kanun kitabı, kanun mecmuası.

*“Dağı da aldıh Asduacaşunçtan (İncil'den), 2-inçi töreden, dağı özge bitiklerden, haysıları ki könüsün Téñriniñ töreleridir, haysın ki Téñri buyurur, ki budur töre, din da tanıhlıh, haysın ki mén sizge buyurdum 3-ünçi, **ganonk' bitiklerinden**, zéra anda da taptım küçlü u alani töreler köp yérde (233/34).”*

töre bitiki: Kanun kitabı, kanun mecmuası.

*“Evelgi tohtalmakı da başlanmakı barça **töre bitiklerniñ** (018/09).”*

*“Dağı da Mik'ajél vartabéd (papaz) yazar antniñ lucu (kefareti) üstüne, ki burungi ari atalar antniñ lucun asrı ağır hoyupturlar, néçe **töre bitikini** tüzmiyirler édi (229/42).”*

Töre bitik: Kanun kitabı, kanun mecmuası, özel ad.

*“Yazıldı bu **Töre bitik**, haysı ki añlanıyır “Ganunk’”, asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır, haysı ki tügellendi érméni tvagan 1024 sanına, tégdémpér (aralık) ayınıñ*

20-sine, memleketinde frankniñ, şeerinde dekaménetsniñ, padşahlılına némişniñ (Almanya'nın) k'risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır, biylisine şeerimizniñ Briskiy pan Mikolayniñ, gat'ağigosluhuna (patrikliğine) dér Krikorisniñ, ahpaşlıhına (piskoposluğuna) dér Barsamniñ (198/19)."

"Éger ér ya hatun çuğurga ki tüşkey ya huyuga da anda ölgey, haysısı éger ki kündüz tüşse, yarım curum (ceza) bergey han bahası üçün, kimniñ çuğur ya huyu, a éger ki kéçe tüşti ése çuğurga, ol çahta kérek tügel anıñ üçüntölegey, kimniñ çuğur édi, haysın ki **Töre bitik** körgüziyir alay hatunga, néçik érge, tüşkenler çuğurga ya huyuga, alay oh érksiz hullarda (101/13)."

Töre bitiki: Kanun kitabı, kanun mecmuası, özel ad.

"11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar **Töre Bitikinden** toğru yarğuş étmege, bilip, ki kendileri de turmahtırlar köktegi yarğuşınıñ alına yarğudga (024/13)."

"Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bergey tacın hızına, da ol érge bargay da bergey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanılıh, buyurur, ki kimse ölse jarankılıhı (mirasçılığını) bergey hızına. Dağı da **Töre bitiki** bile bu işni tohtatırmén (057/37)."

"Bugün bolıyır munda bu bitikniñ tügellenmehi, haysı ki ündelir **Töre bitiki**, yazılğandır yérgesine. Evel burun polojénası (konumu, rolü), Töre bitikniñ açığı (girişi). Andan soñra dağı da yazılğan kendi yergesine (düzenine) 124 töredir, haysı ki né türlü iş bile tohtaldı (197/10)."

3.2.3.5.3. Yazılı Kanunla İlgili Terimler

yazgan töre: Mektup kanun, yazılı hukuk, yazılı yasa.

"Üçünçi. klemedi Téñri bérmege **yazgan töre**, ki bolmagay prézmuşénadan (baskı, zorlama) könülükte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlığamah bile sahlagaybiz könülüknü u yazmagan töreni (yazılı olmayan kanun) her zamanda (020/21)."

"Éger ki yazdık ése evelgide, ki kérekimiz düğül édi **yazgan töre** bérilmege Téñriden, yohsa köp kéz işittik panbas özge milletten, ki yohtur k'risdânlarda töre (205/39)."

"Zéra Ari Can körgüzüçü édir alarnıñ yürekine, anıñ üçün suhlanç (hırslı, hevesli) tüğüller édi **yazgan törelerge**. Néçik surp arakéller (havariler) klemediler yazıp bérmege surp Awédarannı (İncil'i) evelden, yohése sözleri bile inandırıp

haytardılar, da andan soñra suhlandılar yazmaga, alay oh töreni de yazıp haldırmadılar, zéra alarnıñ dağın özge [ulu] sağışları bar édi haytarmahlıh üçün, yohése pokoy (huzur) bértiler éski töre bile, da kerménlerniñ obıçayı (geleneği, örfü) bile, [da ari bitiklerniñ küçü bile] törelerin étmege (207/15)."

yazılğan töre: Yazılı kanun, mektup yasa.

"Dağı da ohşaştır 12 nahabédlerniñ pokolénasına Israjél oğlanlarınıñ, haysılarına ki bérildi Téñriden yazılğan töre Movsésniñ holuna (025/09)."

"Haçan ki voyt oltursa törede érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile: «Çah mıdır töreni gayit étmege?» da ol kérek aytıy: «Haçan ki bugün töredir yazılğan töre bile da stronalar kéliptirler, çahıdır» (083/01)."

"Yığı yoluhur kişiler bérme hakimlikke, anıñ üçün acemilikinden hakimniñ, ya övrenmemehinden hakimniñ, ya biliksiz bérmeğinden hakimlikni kişini öldürgey, yahot öç hovup ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişige, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébérgen, anıñki sebepten kişi ölgey, başı tölemeh kérek yazılğan törege köre (145/23)."

"Éger kimése ér kişini ya hatın kişini ayılğan hılıh bile öldürgey, yazılğan töre bile anıñ başın tölemeh kérek (311/27)."

yazmagan töre: Yazılı olmayan kanun, yazılmamış yasa.

"Üçünçi. klemedi Téñri bérmege yazğan töre, ki bolmagay prézmuşénadan (icbar, zorlama) könülükte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlıgamah bile sahlagaybiz könülüknü u yazmagan töreni her zamanda (20/25)."

3.2.3.5.4. Kanun Hükmünde Olan Terimler

obıçay: < Ukr, Leh. обичай, obyczaj. Görenek, gelenek, örf, âdet.

"Dağı da töre buyurmas k'risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag bile haniçesi bolgay, zéra töredir hayrabéd (piskopos) bile horanda (tahtta) turmaga. Anıñ üçün kérek ki ol obıçay bile tirilgey, néçik ari hanlar, néçik éskide Ovsıya han, da Ézégia Tawit', a yengide Apkar u Gosdandianos, T'éotos u Drtadios, dağın da alarga ohşaşlar (059/26)."

"Zéra Ari Can körgüzüçü edir alarnıñ yüreğine, anıñ üçün suhlanç tügüller édi yazğan törelerge. Néçik surp arakéller klemediler yazıp bérmege surp Awédarannı evelden,

yohése sözleri bile inandırıp haytardılar, da andan soñra suhlandılar yazmaga, alay oh töreni de yazıp haldırmadılar, zéra alarnıñ dağın özge [ulu] sağışları bar édi haytarmahlıh üçün, yohése pokoy (huzur, barış) bérdirler éski töre bile, da kerménlerniñ **obiçayı** bile, [da ari bitiklerniñ küçü bile] törelerin étmege (207/20).”

ögüt (II): Talimat, yönerge.

[Дополнительная статья 5]. *dopolnitélnaya statya 5. ek madde. Budur ögütü* olturuşunuñ (yürütülmesi, oturumu) érméni töresiniñ (=82/31).

“4-ünçü, aldıh barça bitiklerden Éski da Yeñi Töreden (Yeni Ahit’ten), zera barça bitikler **ögüt u töredir** can u tén sartın (tarafın) yarğularnıñ (232/37).

A éger özge cınsın (ırk, millet) sözü bile ol dédiç (malik) satkay rolâsın (tarlasını, arazisini), na ol **ögütke köre**, néçik de bolsa, devikârlarnıñ giléyine (davasına, şikâyetine) köre da alarnıñ cuğapına köre töre ayırgay (hüküm verir), (113/14).”

“Dağın da bu hadar yazarbiz **ögüt** töreçilerge (yargıçlara), ki bilgeyler törelerge köre kirmege da yürütmege da özgelerge körgüzmege töreleriniñ yolun, ne türlü (329/38).”

kéñeş (IV): Talimat, yönerge.

“Éger anıñkibik mülkler yazılğan bolsa **kéñeşleri** (talimatı) bile, da tanılıhları bile, da érkleri (iradeleri) bile bu ayılğan kişiler (138/10).”

“Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen, da tügellengen, da yasalgan, émin da bek klerbiz tutmaga, belgili bizim klegenimizden, da sağışımızdan, da érki bile kéñeşimizniñ, éki türlü **kéñeşniñ** bulay berkitip da sahlama kledih, sağış éttiñ, huvatlatıyırbiz da bérkitiyirbiz, né türlü ki bu vahtka dire tutulğan édi (163/17).”

tohtalmah: Tüzük, yönetmelik, kural, yönerge, talimat, emir.

“Haçan ki ol hanlar keldirdi añar könülük Téñriniñ, töreler da **tohtalmahlar** (yönetmelikler, hükümler) bérıp barçasına, haysı ki él anıñdır, markarélerden da surp arakéllerden aytmahlıh da özge vartabédleriniñ surp yihövnüñ, hoydu kéndi éline, kéndine bérilgenlerge (tabi olanlar, tebaalar), budur kermenlerge, da kermençihlerge, da salalarga, da özge yérlerge, da kéndiniñ yérgesine beringenlerge (tabilere), kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki boyruhlarını küçlü da néme éksitmiyin sahlagaylar (252/15).”

tohtatmahlıh: Kanun, talimat, emir.

*“Yarihli biy da biy Zigmunt, Téñriniñ süvükü bile korol’ pol’skiy, ulu knâz Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarnıñ biyi da dédiçi, étiyir aytmahlıh töreler üsne da **tohtatmahlıh** érménilerniñ muniñkibik başlamah bile da bu sözler bile (074/18),”*

*“Haçan töreleri da **tohtatmahları** korol’larnıñ da knâzlarnıñ, alay, néçik özge işler ölümlü, né 1 kéz alay kéñeşli da uslu tohtalgan bolgay (251/05).”*

yérge: Kural, talimat, hüküm.

*“Bu **yérge** añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodaların (valilerin), haysı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler (314/38).”*

*“Bu **yérge** (tüzük) bérilgendir érméni töresine bérilgenlerge (tabi olanlara). A éger ki érménige kermen töresine ya alpovut töresine hanlıhta yatkan (yerleşen) mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (113/18).”*

*“Da barça érménige érk bardır töreden hanga almaga, alay hocaga, néçik miskinge, anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan ötleş, yohsa kermenlerden ötleş tigül privilévanydırlar, dağın da artıh privilévanydırlar (imtiyazlıdırlar) korol’nuñ olturğuçundan (makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege kéndileriniñ priviléaları (imtiyaz, ayrıcalık) yanına bérilgendirler, a özgé héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser **yérgesi** bile toğru könülük bile (322/40).”*

3.2.3.5.4.1. Kanunla İlgili Başlıklara Girmeyen Terimler

berkit-: Pekiştirmek, güçlendirmek, oluşturmak, tasvip etmek, onaylamak, meşrulaştırmak, geçerli yapmak.

*“Téñriniñ boyruhun héç étkenlerge töre u **ganunk’ bérkitip** (tasvip etmek) hoyduh yarğuda (022/38).”*

*“Haysı törelerini, ağırlap kéñeşimiz bile bizim, ohcovlap (kıyaslamak) da haysı boğumlarda az néme alıştırıp (değiştirip) da yasap, bögüñgi bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan **bérkitmege** kéñeş éttih (076/05).”*

körgüz-: Göstermek, hükmetmek, emretmek, buyurmak.

“Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahma bile, igi bilmeh kérek, ne türlü ki **töre körgüziyir** gilége köre (112/11).”

“Yeñi Töre körgüziyir, ki kimse törege utru bolgay da töreçini héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdür (289/36).”

“Yeñi Töre bulay **körgüziyir**, éger kimese yaman iş hılinsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre (293/09).”

“A éger ki bu künlerde yükçi tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bergey, kimge utru yük kiriptir, töre bulay **körgüziyir** bu yol bile étmege da **könülmege** (335/27).”

taydır-: Doğru yoldan ayırıp yanlış yola sevk etmek, saptırmak.

“Zéra köpler bardır, ki mahtarlar özge dayfannıñ törelerni, ki köñü töreleri bar. Kimler ki bu işni sözlerle, kéndileri köñü töreden tayıptırlar da özgelerni de klerler **taydırmaga**, yéñil ésli ademilerni (203/25).”

tüz-: Düzenlemek, inşa etmek, hazırlamak, yazmak, kanun yazmak, tedvin etmek.

töre tüz-: Kanun yazmak, kanun tasvip etmek.

“A 2-inçi, añar ohşaş **tüzdük törelerni** hanlarnıñ, ulu biylerniñ da barça dünyâ ademilerniñ (056/18).”

“Da né türlü **ganonk'nu** bilişiler **tüzüptürler**, ol türlü töreni de; da né türlü yañılganlarga ganonk'ta pokuta (ceza, kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır (027/21).”

Yorum:

Yargı ve Yargılama Hukuku kategorisinde Kanun, Kanun Kitabı, Yazılı Kanun ve Kanun Hükmünde olan başlıklar incelenip **37** terim tespit edilmiştir. Tespit edilen **37** terimden **25**'i tek sözcük, **12** terim ise birleşik sözcüklerden meydana gelen terimdir. Tek kelimeden oluşan terimden **17** terim Türkçe, **8** terim yabancı kökenlidir. Türkçe terimlerin **13**'ü ad, **5** tanesi eylemdir. Yabancı terimlerin **8**'i de isimdir.

Birleşik terimlerin **11** adedi Türkçe+Türkçe, **1** terim de İbranice+Türkçe kökenlidir.

Ayrıca birleşik terimlerden **9**'u ad-ad, **3** terim ad-eylemdir.

3.2.3.6. Hükümle İlgili Terimler

ayır-: Ayırt etmek, arasını açmak, uzaklaştırmak, belirlemek, teşhis etmek, seçmek, ayırmak, araştırmak, değiştirmek, yorumlamak, teşhis koymak, incelemek, hüküm vermek, karara bağlamak.

*“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ aytkanından, voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik étiler ya ağırlıh etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, yohsa özge yérge düğül, korol anıñ biylıki yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay da **ayırgay** (araştırmak) anıñ biylıki (158/29).”*

*“Éger tuvar hara biri birin öldürse, anıñkibik işni **töre ayırmah** kérek kénsiniñ küçü bile (147/04).”*

*“A éger özge cınsın sözü bile ol dédiç satkay rolâsın, na ol ögütke (talimata) köre, néçik **ayırmah** (incelemek, araştırmak) de bolsa, devikârlarnıñ giléyine köre da alarnıñ cuğapına köre **töre ayırgay** (323/34).”*

ayrıl-: Karara bağlanmak, hükümle sonuçlanmak.

*“... töre anı körgüzmeştir, ki anıñkibik iş **ant bile ayrılğay**, yohsa éki yartın igi könü tanıhlar hoygaylar, ki kimge inanma bolğay (135/01).”*

ayt-: Emretmek, hüküm vermek.

*“Bar édiler yarğular éskide, ne türlü **aytır bitikler** (kanunun hükmüdür) de, ki k'hanalar bolğaylar hanlı işniñ üsne yarğuçılar (029/35).”*

“A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytıyır bu yérge (talimat, yasal düzenleme), añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda pérémıta bolğay (315/42).”

*“Né türlü Téñri **ayttı** (tanrının hükmüdür), ki yüz körmeñiz (adam kayırmayın), yohsa könü yarğu étiñiz (033/07).”*

könü ayt-: Adaletli hükmetmek, adil hüküm kesmek.

*“Haçan ki ol töreler yazılğan édi érmeni tili bile, da alay, ki kéndilerine bilikli édi, a töre bolur édi, **könü aytp**, voyt bile Ilovnuñ 6 érméni hartı bile érméniniñ*

yérgesinden bu töreler yanına kérek bolgaylar, çıharıp 4 artikulnı birisi bitiklerde yazgan bizim, haysı ki töre bile némétslerniñ, Marimborknuñ, kérek ol töre bile bolgay yarǵu, ki ol voytka (savcıya) kermenniñ da özge kişilerge, haysı ki érméniler bile işleri bolgay, bilikli bolgay da bilgili (075/24).”

töre aytır-: Kanun hükmeder, kanunun hükmüdür.

*“Kim ki çoǵur açkay ya huyu da yapmagay (kapatmıyor) ol çoǵurnu da anda tüşkey kiméseniñ tuvarı, éyesi ol çoǵurnuñ ya huyunuñ tölegey ol tuvarnı da ol tuvarnıñ terisin kendine algay, **töre bulay aytıyr** (kanun böyle hükmediyor), (272/24).”*

*“Éski Töre bile Yeñi könü **Töre aytıyr** (kanunun hükmüdür), anıñkibik pambas, ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyaltkay] añar ohşar (hükmündedir), néçik tövgey, anıñkibik hörmetsizlikkeutru atasınıñ da anasının, ki oǵlanların tıygay (mahrum eder), buyurgandır anıñkibik oǵlanlarını, atasınıñ-anasınıñ igilikinden (malından) ülüşsüz bolgay (097/12).”*

*“A éger anıñkibik nahıs saǵıttan çağır ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptıǵı) bazarına (muamelesine) bütün édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri düǵül, zéra **töreler aytırlar** (kanunların hükmüdür), ki añlamah kérek ulu töreni da kiçi töreni (287/40).”*

töresiz ayt-: Kanunsuz hükmetme, haksız hüküm kesmek.

*“Aniñ üçün töreçi, yaman **töresiz aytı** (kanunsuz hükmetti) ese ya yaman yarǵu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarǵuçı apelatsiya bile yarǵu étse (078/19).”*

aytıl-: Emredilmek, hüküm verilmek, hüküm kesilmek.

*“Haytıp surp Awédaranı Biyimiz K'risdosniñ barça törelerniñ tügellikidir, aniñ üçün buyurur: iştiñiz ki **aytıldı** (hükmedildi) Éski Törede bu türlü, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, Éskini yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (019/04).”*

*“Haçan éki kişi uruşsa saǵıtlar bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalıhına yaralarınıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, **aytılyır töre bile**, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da curum törege bérgey (097/31).”*

“Ol, ki munda **aytılıyır** (burada hükmediliyor), ki yihküngi kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh işlerden başha hılınmahı bile isi yaman yañılmahlıh, da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı bolmasa (252/07).”

“Anıñ üçün **könü töre bile aytılıyır**, ki borlalıh kénsi éyesiniñ érkinden başha kimése néme buzmagay, ani bir borlalıhtan néme çıharma érki yohtur (294/39).”

“Töre bile könüsün **aytkandır**, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki sağıngıy édi törçiniñ **aytkanından** (verdiği hükümünden), voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikulraniñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik (kanunsuzluk) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) étiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge dügül (323/38, 323/29).”

“Anıñkibik iş tutulur, da yarğuçı anıñ sartın (leyhine) **aytmah kérek**, éger ki birisi yandan devikârutru bolsa tanıhlıhka (079/13).”

“Da töreçi üsnedir bu iş, ki storonaları (tarafları) kéltirgey zhodaga (muvaşıkata) da antnı alarga terçe buyurmagay éger yarğuçı bolmasa storonaları barıştırmağa, soñra **yarğuçı aytmah kérek**, néçik ki törede yazgandır (252/35).”

aytmahlıh: Karar vermek, hüküm vermek, hüküm.

“yarıhlı biy da biy Zigmunt, Téñriniñ süvükü bile korol’ pol’skiy, ulu knâz Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarnıñ biyi da dédiçi, étiyir **aytmahlıh töreler üsne** da tohtatmahlıh (talimat) érménilerniñ munıñkibik başlamah bile da bu sözler bile (074/17).”

boyruh: İtaat edilmesi gereken söz, emir, hüküm, buyruk.

“Han, ki haysı biyge yébérges déřjava (arazi, mülk) ya pustalıh (çöl, toprak, arazi), da ol biy han **boyruhu bile** ol yerde hala yapkay, ol anıñ méñi déřjavadır. A ol biyniñ éger néme ulu yañılmakı bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol iménâdan (064/38).”

“Da ölgen vahtına ki klegey hokipartslar (vasiler) étme hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canın hayğurgaylar. Da bu **boyruh** (hüküm) tutulmah kérek, éger ki hatunu ölmese hocasından burun (082/28).”

“Da töre (mahkme) işitse giléyin (şikâyetin) ündelgen yandan da cuvapın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, yan da anı habul körmeh kérek da añar baş hoşmaga

(itaat etmek). Ol **boyruhundan** (hükmünden) törenin 2 yan da né oñ yanına, né soñ yanına çıhma bolmas (120/06).”

“**İti boyruh** hoyupturlar törede, ki adam öldürmeh bolmagay (158/01).”

“evel başlanmahı munuñ bizden boldı, da bizden soñra kérek, ki az-az yazılğay da tügel bolğay, zéra **ganonk‘tan boyruhtur**, yılda 3 kéz joğovk’ bolğay, da térgöv (araştırma, inceleme) étkeyler (235/01).”

“Töre bile **boyruh étkendir** da tıygandır, ki hol tiyirmenin tusnah hoymagaylar, né üstüinedegi taşın, né tibindegi taşın (296/15).”

“Bu **boyruh** alay añlamah kérek kérektir salaçılar üçün érmenilerniñ, özge cıns üçün tigül, anıñ üçün salalar da tutovları (tabilikleri) érmenilerniñ bérilgendir barça bir türlü korunaga (merkezi devlet), (259/22).”

Téñriniñ boyruhu: Tanrının hükmü, ilahi hüküm.

“**Téñriniñ boyruhun** héç étkenlerge töre u ganunk’ berkitip (tasvip etmek) hoyduh yarğuda (022/38).”

“Éger ki özge törede buyurgan ése tusnah alma tullardan, alé bizim érmeni töresine anı tıygandır, anıñ üçün ki 2-inçi **Téñriniñ boyruhundan** şağavat bérinmeh kérek tul hatınlarga (228/03).”

“Éger kimge **Téñriniñ boyruhu** bolsa, ösiyet étmiyin, da halğay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halğan igilikni atasından anasından téñ üleşmeh kérek (321/37).”

boyruhçı: emir, hâkim, yönetici, vilayet emiri, vali, vezir.

“... yıhkün (kilise günü, pazar günü, iduk kün/kutsal gün) künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K’risdosnuñ, anıñ üçün boyruh bile kéndiniñ hanlıhınıñ boyruh étti, ki anıñ ne bir uradniki (kâtibi), ani **boyruhçısı** (emiri, veziri) ol künni yıhkünni né bir çığışnı (gelirini) hanlıhınıñ almagay (076/17).”

buyruh: İtaat edilmesi gereken söz, emir, hüküm, buyruk.

“Yoh ése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf edip), da yovuhlarından izdöv (dava) bolmadı, soñra bolmastır érki alma töre bile tiyirmenni, vahtı kéçkenniñ **buyruhu** bile, könü de méñilik jaranlıhta halır töre bile (115/06).”

“Éger haysı klese, bolur ki hanga alma (temyiz başvurusu) **buyruhundan töresiniñ** érméniniñ, yohsa kişige, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır bolğanga érmeni töresinden sahlangandır (mahfuzdur) apélâciyası (120/27).”

*“Da andan soñra né türlü özge milletniñ sebepinden boldu, alay hanlıhtan **buyruh**, ki törelerni érméniçeden tatarçaga köçürüldi, da andan soñra Latinge (197/22).”*

*“Kimése könüsün (kasten) **buyruhka** utru érkli (özgür iradeli) da ökte (küstah, aşağılayıcı) sözleme klegiy édi, anıñkibik kişi ölümlüdür (289/35).”*

Téñriniñ buyruhu: tanrının hükmü, ilahi hüküm

*“Anıñ üçün ki Téñriniñ **buyruhudur** buyurgan, ki kimése, k’risdan dinin bilip, alsam almagay (279/37).”*

“Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların pésege, oldır cigeri itidir zakonnuñ, da ganunk” bile sahlannmah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır, anıñ üçün ki töre bile da Téñriniñ buyruhu bile buyurgandır, ki atalar kénsilerniñ oğlanların sahlagaylar yahşı ögüt (eğitim) bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki Téñriniñ töresinden da horhusundan çıhmagaylar (300/01).”

duhovniy buyruh: < Ukr. Leh. духовний, duchowny + Türk. +buyruh: Dini hüküm, şer’i hüküm.

*“Haçan ki artıhsı holtha étti, mén de üstüme aldım ménim miskinlikim bile, bilip, ki tiyesidir hnazant (itaatkâr) bolmaga **duhovniy buyruhka** (026/04).”*

buyruhçı: Emir, hâkim, yönetici, vilayet emiri, vali, vezir.

*“... yıhkün (kilise günü, pazar günü) künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K’risdosnuñ, anıñ üçün boyruh bile kéndiniñhanlıhınıñ boyruh étti, ki anıñ ne bir uradniki (kâtibi), ani **buyruhçısı** (emiri, veziri) ol künni yıhkünni né bir çığışnu (gelirini) hanlıhınıñ almagay (251/40).”*

buyur-: Emretmek, hüküm vermek, talimat vermek, karar vermek.

*“Da haçan ki yarğu işi (dava) yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alına bargınça ya **yarğuçı buyurgınça**, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçu **buyursa** (emretse) könülük üçün ant, da ol çahta utru bolurlar, ki barça dünyânıñ aslamı üçün ant içmenbiz, da klerler nuniñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlovuçı körgüzgeyler (044/18, 044/22).”*

*“A éger ki bilgey édi tuvarniñ yaman hılıhın, ki ziyan étüçi édi, da kétermegey kéndiniñ hatından, kérek tügel baha tölegey öldürgen ögüzniñ, töre alay **buyurıyır** (101/36).”*

“Éger biyi hulnuñ közüñ çiharsa, **töre buyurıyır**, érkli bolgay anıñkibik hul, ol, ki érsiz satun alğan édi da éger ki k'ristân édi ése. Éger ki ki hul dinsiz érsiz ése, ol hul satılmañ kérek biyiniñ érki (izni) bile yarım bahasına ya yarım yalına (100/04).”

“Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmañ bile, igi bilmek kérek, da né түrlü ki töre körgüziyir gilége köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre töre **buyurgay** (283/19).”

“**Töre buyurıyır** her biri oğrunı oğurluh néme bile bélgili töre alnına kéltirgenni öğütlegeyler furka (çarmıh) bile (307/25).”

buyurgan: Buyrulan: karar, emir, hüküm, mahkeme hükmü.

“Éger özge törede **buyurgan** (hüküm) ése tusnañ alma tullardan, ale bizim érmeni töresine anı tygandır (yasaklamıştır), (129/21).”

“Hörmetsizlikin töreçiniñ kéri etiyir hanlıhka almah bile, haysı ki töreçiden bérilmeh kérek. Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz ayttı ése ya yaman yarğuétti ése, hörmetsiz tigüldir, haysı ki yarğuçı apélâtsiya (temyiz) bile yarğu étse. Éger sézse töreçiniñ éгри **buyurganın** (hükümünü) könülüksüz (adil olmayan), öğütleme (cezalandırma) anı bolur (078/23).”

“Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz ayttı ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldir, haysı ki yarğuçı apélâtsiya bile yarğu étse. Éger sezse **töreçiniñ éгри buyurganıñ**, könülüksüz, öğütleme bolur anı (253/32).”

“**Buyurganıñdan töreniñ ne** 1-i de bolmastır alıştırmağa rolâlarınıñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler halğanlarına, oldır oğlanlarına haldırdılar igilik. Né ki Téñriden salğan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi égirliksiz yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (291/04).”

“Haçan bir yan gilé étse da cuvap bérse, birisi yan kérek éşitkey da söziñ üzmegey anıñ, kim ki gilé étiyir. Giléyine köre da cuvapına köre töreçi **buyurgan** (hüküm) buyurgay, anıñ üsne tohtar (sağlanır) uçu işniñ (325/25).”

“Éger yoluhsa uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartniñ, **töre bile buyurgandır** anıñkibik hol uzatuçı sahalına hartniñ, alay ol añlamah kérek curumu, néçik kiméseni nahıs étkey (263/24).”

dékret: Lat, Ukr, Leh. *decretum*, декрет, *dekret*. Kararname, karar, hüküm, hüküm, emir, yargı.

“*Aniñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdırit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da dublika. Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay Triplikaga vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika tibine bolgay (196/36).*”

“*Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay Türıplikaga (üçüncü duruşma) vınaşat étme, ték duplika (2. duruşma) tibine bolgay. Bulay ratuşta da dékrét (ferman, hüküm, yargı) étip zapisat (kayıt etme) éttirdiler aktaga (tutanak) (196/42).*”

iş (IV): Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar, emir, buyruk, hüküm.

“*Aniñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k’ahana bolmaga ya jolnér, né borla basmaga, né kébitte olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga (mahkemeye çıkmak), né tanıhlıh bérmege. Bu işke utru kimése aytmagay, ki köp hatınlar, hanların töküp, K’risdoska tanıh boldular, zéra mardirosloh tanıhlıhı özgedir da ademiler tanıhlıhı dağın bir türlüdür (221/24).*”

“*Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine, da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhı (mirasçılığını) bérgey hızına. Dağı da Töre bitiki bile bu işni tohtatırmén (057/37).*”

“*Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı (emanet veren) bolgay, na kéndiniñ töresine özge cınstan ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (277/33).*”

“*Antniñ işi (hükmü) bu türlüdür. Kim ki kiméseni yarğu bile antka kéltirse (celp etse), kérek sovnu3 kéz holuna ol toldurgay. A kkim ki ant içse (330/13).*”

skazat: < Ukr, Leh, сказати, сказать, skazac. Hüküm, karar.

“*A haysı yanniñ artıh tanıhları bolgay könü, töreçi işitip alardan giléyin (şikâyetnini, davasını) da cuğapın, da skazat étkey aralarına (325/06).*”

tap- (II): Karar vermek, hükmetmek, hüküm çıkarmak.

“*Ulustagi k'risdânlar, u pêşekârlar (esanaflar), u bézirganlar (tüccarlar) bérgeyler yasah (vergi). Yohsa k'risdânlarga baştan yasah bérmege töre buyurmastır, ték dinsizlerden, haysın ki hılıçları bile **tapiptırlar** (ele geçirmişler), (064/07).*”

“*... boyruh étiyirmén da buyurıyurmén könülük bile da yétkizmehlih (ispat etmek), ki ni biri de yarğuga yovuh kélmegey da kétmegey, ték ançah bizim boyruhumuz bile, da buyruh étermén barça bilmemehni, boyruh étermén da ortada hoyarmén éminlik, ol, kim ki bu éminlikni da aytilgan işlerni ki tutmagay, ki sındırgay (ihlal eder) anı söz bile ya étmeh (davranış, eylem) bile, ol anı halır da anı tözmeh kérek, né ki töre **tapsa** (hüküm verse) (083/20).*”

“*... na yükçi povinen (yükümlü) dügül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy anıñ dügül, da tölövge hadirdir, néçik töre **taptı** (belirledi, hükmetti), munuñ üsne yarğu tohtatmah kérek, kimge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/05).*”

“*Bu yoğarı anılğan işlerde alar anı bolurlar spravovat (temsil, vekâlet) étmege, anıñ işin utmağa (kazanmaya), ya tas (kayıp) étmege, éger ki obliçne (bizzat) töre alnına añar motsnuñ (yetkisine) bérse, na, ne ki **yarğu tapsa** (hüküm ederse), ol parsuna kötürmeh kérek anı üstüne, éger curum, éger ki ant (185/19).*”

“*Kimése ki kéndi érki (iradesi) bile tuvarın yébérgéy özgenin bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke (ekine), töre buyurıyır, tölöv (ödeme) bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp **tapsalar** (belirleseler), (275/37).*”

“*A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik aldı ése küçlü tuvar haranı, buzgay ya yégey, anıñkibik sahlovuçı éyesine körgüzmeş kérek yérin da, körgüzüp köñüsün u bélgili ol yérin, ziyansız bolsar **tapkanı** (hükümü) bile töreniñ, haysın ki töre ulu könülük bile **taptı** (106/28).*”

töre (IV): Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar, buyruk, hüküm.

“*Anıñ üçün bolmas yarğuçu inanmaga, tanıhlar kélmiyin; da yarğuga kélgenlerniñ, haysı ki zahotstsadır (dava tarafları), köñü tanıhlar bile tıyılır (engellenir), da **töre** toğru körünür (038/13).*”

“*Éger yaman köñülde (suç kastı) öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü*

*ki töre körgüziyir gilége köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre **töre buyurgay** (283/19)."*

*"A éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, da ilgerigi vilojony törede (belirlenmiş mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na anıñkibikniñ şparunku zspolznut (kaçırır, hakkını kaybeder) éter, kérek, ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi şparunktur, soñra kélgenine odoprit (itiraz) étmege bolmastır; da her şparunktan kelir 8 ahça: 2 ahçası voytnuñdur (hâkimindir), 4 ahçası töreçiniñdir (yargıcındır), 2 ahçası détskiyiniñdir (icra memurunundur), da 3-ünçi törede anıñ bliskiylarin (yakınlarnı) pripozvat (celp etmek, çağırmaq) étmeh kérek, da dovodun (delilini, kanıtını) körgüzmeñ kérek munuñki prihodalarda (olaylarda, vakalarda) yoluhkannıñ, **töresi bulaydır** (184/44)."*

*"Alay oh tusnah (rehin) hoygan tuvar hara (büyükbaş hayvan) üçün **töresi** bolmah kérek, éger tuvar hara nahıs bolsa tusnahta ya ölse, na ziyan ol tusnah hoygannıñdır, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kénsi ziyanıñ, da ol éгри düğül (280/33)."*

*"Érméni kişi ursa 2 canlı (gebe) hatunni, bu **töre** añlanmah kérek, özge yerde bolmagay (271/30)."*

Téñriniñ töresi: Tanrının hükmü, ilahi hüküm.

*"Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların péşege, oldır cigeri itidir zakonnuñ, da ganunk' bile sañlanmah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır, anıñ üçün ki töre bile da Téñriniñ buyruhu bile buyurgandır, ki atalar kénsilerniñ oğlanların sañlagaylar yahşı ögüt (eğitim) bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki **Téñriniñ töresinden** da horhusundan çıhmagaylar (300/03)."*

tügellen-: Sonuca bağlanmak, karara bağlanmak, karar verilmek.

*"Éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı, ol çahta añar tölövge kün bérilmeh kérek artikullarga köre yoğarı yazılğan, da alay oh honahka da 4-ünçi küñge dire, anıñ bile, kim ki añar égridir (kusurlu) albo borçludur, tügel töre voyt bile érmeni hartları bile bolmah kérek, barça türlü égrilikte tügelleme (sonuca bağlama/karar verme) barça işni töre bile bolğan alay étmeh kérek, néçik yoğarı hoyuluptur, da anıñkibik **tügellenmeh** köñülmeh kérek bolgay töre bile (326/03)."*

uç: Son, sonuç, mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar, buyruk, hüküm.

“Bolmagay, ki tézinden yarğuşu antka salgay, evelden yarğuşu câht étmek kérek, ki antsız yarğuga **uç étkey**. A éger ki bolmasa çare anttan başha **uç étmege**, ol vahtta yarğuşu evelden övretkey, ki né türlü tiyer ant içmege da né türlü ağırdır antniñ pokutası, da andan soñra buyurur antnı (047/24, 047/26).”

“A éger ki anıñkibik nahıslıh sağılıhına ol salaçınıñ boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da ahsah halgay, anı yarğuşılar bahkaylar ol işten, né türlü **uçka kélse** könülük étkeyler (090/22).”

“Töreden başha curumlamasın biy salaçısın. Éger néme égirliki bolsa, küçüne köre curumlagay. Éger kimésege égirlik étse, töre bile **uç étkeyler** (241/413).”

“Da giléni (dava, şikâyet) könüsün térgegey, andan soñra 2 ya 3 tanıh bile **uç étkey** (hüküm verir) könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş (dava), (217/09).”

ustava: < Ukr, Leh. устав, устава, установка, ustawa. Yönetmelik, tüzük, yönetmelik, kanun, hüküm.

“Ték érméniler üsne bu **ustava** tutulmah kérek, haysı özge cıstan égirliki bolgay, bu töre bile könülür, a özge cısta kénsi töresine könülür (106/31).”

“Érméniler bu **ustavanı** kéndileri arasına sahlagaylar. Éger érméni péşekârı özge cınsniñ bérgeñiñ oğurlasa, haysı törede özge cıns olturuptır, ol töre bile ögütlenmeh kérek (301/26).”

vrok: < Ukr, Leh. врок, вурок. Hüküm, yargı, karar.

“Kimniñ artundan **vrok** çıhkay törege köre, ki işine tüşkey, na ol harcını ol kişi tölemeh kérek, haysı ki işini tas étti, ol işni, né üçün apélôvat étip édi (337/35).”

hojul- (II): Tayin edilmek, karar vermek, hükmetmek.

“A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay **hoyulgandır**, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, Yeñi Töre buyurmastır añar tas bolmaga, luc tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh kérek, yük tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/07).”

töre bile hoyul-: Yasaya göre verilen hüküm, yasal hüküm.

“**Töre bile hoyulgandır**, ki tul hatunlardan tusnah almagaylar néme de, ni ton-oprah, ni özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (296/39).”

yarğu (IV): Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar, buyruk, hüküm.

*“Bu yoğarı anılğan işlerde alar anı bolurlar spravovat étmege, aniñ işin utmaga, ya tas étmege, éger ki obliçne töre alnına añar motsnuñ bérse, na, ne ki **yarğu tapsa**, ol parsuna kötürmeh kérek anı üstüne, éger curum, éger ki ant (186/16).”*

*“Da éger ki bolgay biri honah, da yérli tüşkey honahkautru antka, na 4-ünçi kününe kérek antın tügellegey, özge türlü düğül. Ték honahkautru tügellemeye né bir gün artıh uzatmahı yohtur, kimge de yoluhsa, bilgeysiz ki **yarğusu** budur (190/32).”*

*“Ne türlü Soğomon 2 hatunnuñ ési bile térgep taptı **yarğusun**, ol türlü Taniél Markaré ési bile açtı Şuşanniñ 2 hartnıñ yarğusun (215/01).”*

yarğu yar-: Hüküm vermek, hüküm kesmek.

*“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler, k'ahanalar, ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur **yarğu yarmaga** hanlarga u ulu biylerge (215/22).”*

*“Da yene hoydu, ki bir yarğuçı da yihkünñü **yarğu yarmagay** (251/42).”*

Téñriniñ yarğusu (I): Tanrının hükmü, ilahi hüküm.

*“Haytıp ésime aldım, ki Biyimiz K'risdosniñ yarğusuna barasımén, ol, ki yüz körmes (adam kayırmaz), né orunç almas, aniñ üçün tiyişlidir maña yazmaga holum bile **Téñriniñ yarğusunuñ** ohşaşın (026/20).”*

yérge: Kural, hüküm.

*“Bu **yérge** (hüküm) bérilgendir érméni töresine bérilgenlerge (tabi olanlara). A éger ki érménige kermen töresine ya alpovut töresine hanlıhta yatkan (yerleşen) mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir (113/18).”*

“A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytıyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda pérémita bolgay (315/42).”

*“Bu **yérge** (kural, hüküm) añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodaların (valilerin), haysı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler (314/38).”*

3.2.3.7. Delil, Kanıt ve Kanıtlamakla İlgili Terimler

ant: Tanrıyı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin, kase, ant.

“Éger yihöv açılğay **ant üçün** da barışkaylar, devikârlar kérek jamgoçka 1 néme bérgeyler, da voytka da 1 altun ahça bérgey ant içken (168/02).”

“A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay kününe **antın işitmege**, na işine tüşer, da ündelgen yan könülür töre alnına, hoyup 6 ahça paméntnıy (ödeme), bolur andan könü boş yarğularga köre (188/23, 188/24).”

ant ber-: Yemin vermek, Yemin ettirmek.

“A éger ki özge yarğuçı töre bile **ant bérse** kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay bilüçi vartabédge, ki ol bérgey añar luc (231/02).”

“... alay oh tiymestir térçe **ant bérmege** zéra ağır iştir (048/06).”

ant bile tügellen-: Yeminle hüküm vermek, yeminle karara bağlamak.

“6-ınçı, ki yarğunuñ işi **ant bile tügellenir** (206/23).”

ant bile hutul-: Yeminle aklanmak, yeminle beraat etmek.

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuTüruñ (davacı) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan **ant bile hutulur**, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün belgisiz (kanıtsız), da keçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi meñilik **könülür** ol devikârdan (105/15).”

ant iç-: Yemin etmek, ant içmek.

“A éger ki ant tüşse k’ahana üstüne, kérek ki, yovuhu ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir k’ahanaga aşharhagan töresi (sivil mahkeme) alnına barmaga, né **ant içmege** (050/06).”

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuTüruñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün belgisiz, da keçikilmegen sebep bolmadı, **ant içip** kéndi meñilik könülür ol devikârdan (276/22).”

ant içken: Yemin eden, ant içen kimse.

“Éger yihöv açılğay ant üçün da barışkaylar, devikârlar kérek jamgoçka 1 néme bérgeyler, da voytka da 1 altun ahça bérgey **ant içken** (168/05).”

“Haçan ki da yoluhsa kimésege vıyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) **ant içken** érménilerden, haysı ki zvıklıydırlar (alışık, genelde) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın (anahtarını) ol kişiniñ holuna (180/34).”

ant içtir-: Yemin ettirmek, ant içtirmek.

“... *ant* kõnüsün yihövde bolmah kérek surp haç üsne, özge yerde düğül. Ki voyt anda bolgay ol érméniler bile, haysı ki birgesine oltururlar törede, haçan vaht bolsa, 2 barmahın hoyma ari haç üsne. Ol kişi, kim ki **ant içtiriyr**, kérek 3 kéz su toldurgay holuna, andan soñra ol kişi *ant* içkey töre yanına (327/28).”

“Dağı da aytırbiz ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çériiv bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap, haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han **ant içtirip** almagay, çahırtkay da bildirgey çériivüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum algay han (238/39).”

ant işi: Yemin davası.

“Yene bilgeysiz, kimése törede yerli antka tüşkey, kérek añar bérilgey 3 haftaga dirin yérlegeutru antın tügellemeye. Bu **ant işi** özge türlü bolmas bolmaga (173/06).”

ant tüş-: Yeminin birinin üzerine düşmesi, yeminle yükümlü olmak, yemin teklif edilmek.

“A éger ki **ant tüşse** k’ahana üstüne, kérek ki, yovuhu *ant* içkey, anıñ üçün ki tiymestir k’ahanaga aşharhagan töresi alnına barmaga, né *ant* içmeğe (050/04).”

antka tartın- (II): Yemin etmeğe celp edilmek, yemin etmeğe celp edilmek.

“Éger ki bolsa kimése anıñkibik, néçik yoğarigi yazılğan sözlerni ayt kay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanıhlar bile üstüne pérékonat étmege, anıñ hörmetine utru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da **tartıngay** (celp edilmek) antka, blijiydir (önceliği, tercihi) añar hörmeti hatına *ant* içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat (ikna) étmege, da anı hörmetinden tüşürmege (187/05).”

antka tüş-: Yeminin birinin üzerine düşmesi, yeminle yükümlü olmak, yemin teklif edilmek, yemin etmeğe yükümlü olmak.

“A éger honahkautru kimése **antka tüşkey**, kérek 4-ünçi künde antın tügellegey (173/27).”

antka sal-: Yemin ettirmek, yemin teklif etmek.

“Bolmagay, ki tézinden yarğuçu **antka salgay**, evelden yarğuçu câht étmek kérek, ki antsız yarğuga uç étkey. A éger ki bolmasa çare anttan başha uç étmege, ol vahtta

yarğuçı evelden övretkey, ki né türlü tiyer ant içmege da né türlü ağırdır antniñ pokutası (kefareti), da andan soñra buyurur antni (047/29)."

ant yürüt-: Yemini icra etmek, yemin etmek.

*"Haysı ki ilgerigi törede yazgandır bu artikul (madde) üçün, da ayt kay, ki ahşam yohtur, humaşım bar, ne türlü de bolsa, klarmén tölemege, né ki Téñri da töre tapsa, da povod inanmaga klemegey, da klegey yükçüni antka keltirmege, na yükçi povinen dügül **ant yürütmege**, haçan borç vlasnıy anıñ dügül, da tölövge hadirdi, néçik töre taptı, kimge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi.(190/04)."*

antsız: Ant içmeksizin, yeminsiz.

*"Bolmagay ki tézinden yarğuçı antka salgay, evelden yarğuçı caht étmek kérek, ki **antsız yarğuga uç étkey** (karar vermek), (047/24)."*

*"Haysı ki ilgerigi törede yazgandır bu artikul (madde) üçün, da ayt kay, ki ahşam yohtur, humaşım bar, ne türlü de bolsa, klarmén tölemege, né ki Téñri da töre tapsa, da povod inanmaga klemegey, da klegey yükçüni antka keltirmege, na yükçi povinen dügül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy anıñ dügül, da tölövge hadirdi, néçik töre taptı, kimge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, **antsız**, yükçi (190/10)."*

din tanmah antı: < Ar. دين + Türk. +tanmah antı: Dini bırakmak yemini, dini inkâr etmek yemini, dinden çıkma yemini.

*"**Din tanmaknıñ antı** budur, ki hoygay holunu (kolunu) haç üstüne ya yihöv (kilise) üstüne da hrajarél (imtina etmek) bolgay ari yihövden; ya ayt kay alay: kéndi k'risdân dügül, éger ol iş alay tügül ése (046/20)."*

*"A kimse ki **din tanmah antın** içse, éger köñü, éger yalğan, luc tartmakı (kefare ödemesi) ölüm kününe dire bolgay, zéra bu işke tiymestir tözmege (050/38)."*

*"Éger ki devikârlar 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da **din tanmah antni** klegey bérmege, yarğuçu sürgey alnından da bérmegey ol antni içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut''iun antın bérgeyler (226/31)."*

hosdovanut'iun antı: < Erm. + խոստովանութիւն, խոստովանութեան + Türk. +antı: İtiraf yemini, yemin-i ikrar, günah çıkarma yemini, tövbe yemini, pişmanlık yemini, istiğfar yemini.

“Da aytkay “bilir Téñri, da bu haç, da Awédaran, da surp yihöv, ki könüdüür aytkanım”. Da aytkay alay, ki bularniñ zork'u u hörmeti üçün, ki yalğan aytman, bu türlü **ant hosdovanut’iundır**, haçan ki Téñriniñ yapuhnu bilüçi aytır, Awédarannı K’risdosnuñ sözi aytır, da yihövnü K’risdosnuñ övü aytır (227/27).”

“Éger ki devikârlar 2-si de k’risdân bolsa, biri birine utru bolup, da din tanmah antnı klegey bérmege, yarğuçu sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut’iun **antın bérgeyler** (047/19).”

yalğan ant: Yalan ant, sahte yemin, gerçek dışı yemin, yalan yemin.

“A éger ki Téñriden horhkan adam bolsa da klemegey **yağlan ant** bile kéndiniñ canıñ obrazit (incitmek) étmege, da aytkay, ki ayttım ménim ulu açığımniñ da jalostumnuñ artından ol sözlerni añar, yohsa, dalibuh (gerçekten, doğru ant, Allah bilir), néme yaman bilmen bu kişi üstüne, ték barça yahşı (187/17).”

yalğan ant içken: Sahte yemin eden, yalan yemin eden.

“Dağı da éger ki haysı aytilgan alay, néçik aytilgandır, ant içkey da tapulgan bolgay égri **yalğan ant içken**, her biri ziyan üçün, başha ol hoyulgan némeler üçün éki kéz tölemeh kérek, da kénsi, néçik **yalğan ant içken**, hörmetsiz bolmah kérek da töresiz aytilgan (105/21, 105/25).”

yaman ant: Kötü ant, gerçek dışı yemin, yalan ant.

“Tügül ki boyruh bérıp aytırbiz. Yohsa övreniptirler **yaman antlar** içmege, anıñkibiklerge töre u ganunk’ tohtatırbiz (225/16).”

bélgili: Belirli, delilli, kanıtlı.

“Éger ki kimése kéndi mülklerine hazna tapkay yér içine, ya altın, ya kümüş, da éger ki anıñkibik hazna evelgi hanlarnıñ bolgan bolgay, da igi **bélgili bilseler**, kérek hanlıh haznaga bérilgey ol hazna. A tapkan kişi ol haznanı, onunçı ülüşün ol kişige bérmeş kérek, alay oh añar da onunçı ülüş bérilmeh kérek, ol kişige, kimniñ mülk üsne tapuldı (088/26).”

“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası bile **bélgili** tutkıy édi, ol çahta anıñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur litsası (kanıtı) bile, töre alnına keltirme (103/20).”

“Oğlanlar ki suvda yuvungaylar, da biri birisin boğgay, ol çahta töreçiler muniñkibik işni igi térgemege kérek, éger ol türlü boğulmahlıh boldı ése gelegenden (şaka ile), ya yüreklenmehten (düşmanlık), ya yaman yürekenden, ya övretken klep, ya ol

*boğulgan kéndi kendin satamadan batırdı suvnuñ térenine, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, ol boğulganga boluşma bolmadılar. Kerek töreçiler **bélgili bilip** tügel yoluhkan işni (261/18)."*

*"Töre buyurıyır her biri oğrunı oğurluh néme bile **bélgili** töre alnına keltirgenni ögütlegeyler furka bile (307/25)."*

bélgili bol-: Kanıtlanmak, kanıtlanmış olmak.

*"Éski Törede hoygandır, éger kimése ki kişini oğurlap satkay da **bélgili bolgay** anıñkibik satmah üçün, ol kişi ölümlüdür (096/04)."*

*"kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır toludur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki bazar tutulmah kerek. éger anıñkibik sağıtñıñ nahıslıhı bolsa da alıcıdan ötleş **belgili bolsa** ol sağıtñıñ nahıslıhı, na kéri alınmah kerek ol sağıt (287/36)."*

bélgili ét-: Belirtmek, kanıtlamak.

*"Éger kimése rikadan, haysı ki salada barıyır, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ keltirmehinden bahmagay, da anıñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da anıñkibik suvnu, ki keltirmehindan honşusuna añlatmagay, anıñkibik ziyanı ol kişi tölemeh kerek, ki suvnu keltirip édi. Kimler ki töziyirler anıñkibik ayılğan ziyannı, hılıh bile kerek ki kişiler bile anı tanıhlatkaylar da **belgili étkeyler** töre yanına, kerek tölegey bolgan ziyanların anıñ (311/36)."*

bélgisiz: Bilinmeyen, belirsiz, müphem, tasdik edilmemiş, kanıtsız, delilsiz.

*"Éger ki könü tanıhlıhı bolmasa povodnuTüruñ (davacı) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün **belgisiz** (kanıtsız), da keçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi meñilik könülür ol devikârdan (105/16)."*

bilingen: Delili olan, kanıtı olan.

*"Éger ki andan burun tuvar éyesine ayttılar ése, ki kéndiniñ tuvarın yahşı közetniñ tibine sahlagay, ki saçovda ziyan étmegey, ol tuvarın kéndiniñ tıymagay, ol çahta yarğuşıl ar anıñkibik işni bahmah kerek tanıhlıhka köre da **bilingenlerine** (kanıt, delil) köre (142/17)."*

bitik (II): Yazı, belge, senet.

“Bir kiméseniñ şulprihti bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da **tanmagay bitikin**, da ayt kay, bilirmén, ki **bitik ménimdir**, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyırmén, ték **bitikimni** zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/19, 193/20, 193/23).”

“Na bu yarğularda istétsi (davalı) ya bliskiyi (yakını) turmasa otpovidat (cevap, yanıt) étmege povodga (davacıya) utru, da povod kéltirgey édi töreden törege **bitik** (belge, yazı), néçik anı ol şeherde tapup ündedi korunada (merkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsnıy (ek, itiraz) işi (davası) bar ése, na bu bliskiy törege kérek, ki kéltirgey otpornıy (davalı) strona (taraf) ya bliskiyi (yakını), (192/17).”

dovod: < Ukr. Leh, доводи, dowód. Delil, hüccet, belge, kanıt.

“3-üçünçü törege, kérektir, ki anıñ bliskiylarin pripozıvat (çağırma) étkey da **dovodun** körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymıt (kabul) étse, şulpriht (belge) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırğay borç éyesine utru, né kérek töre añar bir kün zamirit (belirleme) étkey tözmege stoyontsi iménâ’ga (taşınmaz malına) köre (182/03).”

“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klarmén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma alğaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından bolmagay ya égirlikinden keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (hacizi) haldırğaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağılıh bile, da ol némeler, ki şparovat étti, turgay töreniñ motsu (yetkisi) da möhürü tibine, yıl mı, kün mi, né ki töre zamirit étse, her birinin **dovoduna** köre, kimniñ ki néme könülükü bar ése (183/18).”

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırğay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sezseler **dovod** bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur anıñki sınıh kişige utru şparunklar étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat étmege, ték vlasnıy anıñkin, kim ki borçludur, ol rokklar çıhkandan soñra,

haysın ki töre zamirit étse, yılı küününe diyin, istéts kélginçe, prihodasına köre (183/42)."

*"Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnuna, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sezseler dovod bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur anıñki sınih kişige utru şparunklar étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat étmege, ték vlasnıy anıñkin, kim ki borçludur, ol rokklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit étse, yılı küününe diyin, istéts kélginçe, prihodasına köre. A ol künlerde kélmeşe, borç éyesine bérgerler, ya inanganlar ol künlerden soñra anıñ barça tirlikine bolurlar yétmege, kimniñ ki nége **dovodu bar**, törege köre, néni priymit (kabul) étse, vlasnıy (bizzat) étken borç éyesiniñ ési de bolsa, hayda bulay töre körgüziyir étmege, da munuñ üsne tohtamaga (184/13)."*

*"Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden **dovodga** (incelemeye), da töre añar kün zamirit étkey, da otpornıy strona (başvuran taraf), ki alıp édi **dovodga**, da ilgeri kéltirgey ol roktan (süre), da töre satun algay, da povodnu (davacıyı) pripozvat (çağırmak) étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege, da povodnıy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki **sluşnıy dovodu** bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad (masraf) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy (davalı) yanga; alay oh povod tursa küününe, rokuna, da otpornıy strona kélmeşe, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıpbiz (195/28)."*

dovodné: < Leh. *dowódnie*. Kanıta dayalı, güvenilir.

*"Dağı da kimsé ki kermenni ya halanı çıhara bérgey hanlıhınıñ, da bilgeyler **dovodné**, ol adamnu tas étip, oğln u hızın hanlıhka algaylar, hatının u igilikin de (239/08)."*

dovodnıy: < Leh. *dowódny*. Kanıtlayıcı, güvenilir.

*"3-üçünçü törege, kérektir, ki anıñ bliskiylerin (yakınların) pripozivat (çağıрма) étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse (kabul etse), şulpriht (belge, senet) bile, ya tanıhlıh bile **dovodnıy** (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru, né kérek töre añar bir kün zamirit (belirleme, tayin) étkey tözmege stoyontsi iméná'ga (taşınmaz malına) köre (182/07)."*

litsa: < Ukr, лице, лиця. Suçüstü, delil, kanıt, belge, bulgu.

*“A éger, ki kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta (soygunculukta), da alani bolmagay, ol yaman iş (suç eylemi) ya **litsası**, da kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (şikayrt etmek, kovuşturmayaya vermek) étkey (048/32).”*

*“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu **litsası** bile bélgili tutkıy édi, ol çahta anıñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur **litsası** bile, töre alnına keltirme (103/20).”*

*“A éger ki bu yaman (suç) hılinganlar (işleyenler) töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine düğülbiz, da yalğandır, bu iş bizim üstümüzge bühtandır, da né artımızga, da né alnımızga bar, yarguçılar, körüp alarnıñ toğru sözlerin, ki ne artına, né alnına, né **litsası** yohtur, antnı buyurgaylar alarga da huthargaylar ölümnden (229/18).”*

gilé (II): < Far? ٱلشَّ. Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı kurumlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifade (bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu sözün Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir).

*“Yérge (sırayla) bile bérgeyler sözlemege zahotstsalarga, 1-i sözlese 1-si ték turgay, soñra birisi sözlegey, ki alarnıñ **giléleri**ni işitip né bilgeyler könünü égrini da andan soñra yargusun étkeyler (yargılamak, hüküm vermek) (216/40).”*

giley (II): < Far? ٱلشَّ. Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı kurumlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifade (bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu sözün Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir).

*“A éger özge cınsın sözü bile ol dédiç satkay rolâsın, na ol ögütke köre, néçik de bolsa, devikârlarnıñ **giléyine** köre da alarnıñ cuğapına köre töre ayırgay (113/15).”*

*“Bir kimése turgay törege da kénsiniñ **giléyin** bérgey, da biris yan anıñ sözüñ tıymagay bu sözler bile, ki aytkay, pané voyté (bey savcı), hadirleniyirmén añar cuvap bérme, bérgin maña birisi törege dirin, éger ki bu sözleri aytsa, giléyinden burun (175/33).”*

nışan (I): < Erm, Far. نیشان, نشان. Belirti, belge, kanıt.

*“Kimni de ki ündgeyler voytka **nışan** (belge) bile érménileriñ, da turmagay, 3 kéz ündelgen bolgay (325/30).”*

*“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası bile bélgili tutkıy édi, ol çahta aniñkibik oğrunu **nışanı** (kanıt) bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, töre alnına kéltirme (275/29).”*

ohşaş: Delil, Kanıt, emare.

*“Oğullar bildirseler törege da **ohşaşı** bile yaman işte atasınıñ-anasınıñ yañılganıñ hanga utru da barça étilgen işler, aniñkibik işte érméniniñ oğlanları aniñkibik işni borçlu tigüller kötürmege (271/01).”*

pérékonat ét-: < Ukr, Leh. перекопати, перекопать, przekonac + Türk +ét-: ispat etmek, kanıtlamak.

*“Éger ki bolsa kimése aniñkibik, néçik yoğarığı yazılğan sözlerni ayt kay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanıhlar bile üstüne **pérékonat étmege**, aniñ hörmetineutru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da tartıngay antka, blijiydir (öncelik, tercih) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile **pérékonat étmege**, da anı hörmetinden tüşürmege (187/03 ve 187/08).”*

séz- (III): İspat etmek, kanıtlamak.

*“Éger ki kimése yaşıрын (gizlice) ahça ya fli (Flori, para) hahkay (bassa) da anı **sézgeyler** (tespit etseler), aniñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler yañılganıñ (suçlunun (148/25).”*

*“Éger péşekâr kiméseden néme oğurlasa péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa aniñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu. Éger aniñ üsne **sézmeseler**, kénsi bilgey kénsiniñ hılinganı bile (301/25).”*

sezil- (II): İspat edilmek, kanıtlanmak.

*“... éger ki K’ristân k’risdânını oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah aniñ üsne **sézilgey** (kanıtlansa), Yéngi Töre buyurmastır añar tas bolmaga (ölmeyi, idam edilmek) luc tartmah (kefaret ödemek) kérek, da tutulmah kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (269/20).”*

sorov: Suç niteliğinde bulunan bir sorun üzerine ilgili bulunanlara sorular sormak, sorgulamak.

*“2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün **sorov étip**, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına (225/13).”*

*“Hazna tapulmahniñ **sorovu** (soruşturması) da bilmeh korol’dan bolgay (263/21).”*

sluşnyy dovod: < Ukr, Leh, sluszny, слушний, слушний, sluszny/слушний, доводы, sluszny/слушний, dowód. Güvenilir delil, ikna edici kanıt, keskin kanıt.

*“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit étkey, da otpornıy strona, ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan, da töre satun algay, da povodnu pripozvat étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege, da povodny héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki **sluşnyy dovodu** bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy yanga; alay oh povod tursa kününe, rokuna, da otpornıy strona kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıpbiz (195/35).”*

tanıhlı: Tasdik edilmiş, tasdik edilmiş, ispatlanmış, şahitler tarafından tasdik edilmiş.

*“Haysı ki barça da başha işler üçün könü da **tanıhlı** aytilgan işler möhürümüznü bizim bugüñgi işler üsne asılğan boldu (329/05).”*

tanıhlıh: Tanıklık, şehadet, kanıt, delil.

*“2 türlü **tanıhlıh** ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına (225/13).”*

*“Éger ki andan burun tuvar éyesine ayttılar ése, ki kéndiniñ tuvarın yahşı közetniñ tibine sahlamay, ki saçovda ziyan étmegey, ol tuvarın kéndiniñ tıymagay, ol çahta yarğuçılar anıñkibik işni bahmah kérek **tanıhlıhka** (kanıt ve delillere) köre da bilingenlerine (emarelerine) köre (142/16, 308/30, 309/30).”*

belgili tanıhlıh: Bariz delil, bariz kanıt.

*“Éger anıñki oğru tutulmagay, ol çahta ol, kim ki hoyuptur âribérini inamlı holga, andan izdemeh kérek, kimge ki berip edi sahlamaga, belgili **tanıhlıh** bile (105/10).”*

yetkir-: Bir şeyin gerçekliğini kanıtla ortaya koymak, delil ileri sürmek, ispat etmek.

“Éger kimése yaman iş hılinsa da tanıhlıh bile **yétkirseler** üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre (293/11).”

“Éger ki kimése téliliki bile kéndiniñ yaman ayt kay hannıñ artından da kéñeşine hanlıhınıñ, a éger kimése anıñ üsne **yétkirgey**, anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpaş ya vartabédler, anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin Teñriniñ küçi (265/21).”

“Éger kimése aytsa kimésege, ki kişi öldürüçisén, da anı üstüne **yétkirme bolmagay**, ol kişi kénsi ol işniñ içine halır, da ulu curum bile anıñkibik kişini, ki **yétkirme bolmagay** aytkan aybnı, anı töre ögütlemeh kérektir (293/23, 293/24).”

yétkirel-: İspat edilmek, kanıtlanmak.

“Éger érméni érménini ayblasa, aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da **yétkirelmegey** anı añar utru, ol çahta yarğuçılar ötleş ögütlenmeh kérek néçik yaman aytuçı olturmah (hapis) bile da curum (para cezası) bile (292/26).”

yetkiz-: Bir şeyin gerçekliğini kanıtla ortaya koymak, argümanlar ileri sürmek, ispat etmek.

“Yeneçi éger ki töreçi égri töre étse, anıñkibik işte tanıhlıh bile **yétkizgen bolsa**, hörmetsiz ündelgen bolgay (252/28).”

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb bergeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip, a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay némeni, ale ündegenge dügül, kérek ayılgay **yétkizmeklih** (kanıtlamak) añar, ol yan, ki ündelgendir (257/30).”

3.2.3.8. Tanık ve Tanıklıkla İlgili Terimler

ayb bér-: < Ar. عيب + Türk. +bér-: Tanıkların tanklık vasfına sahip olmadığını iddia etmek ve tanıkların vasıfsızlığını belirtmek, tanıklar hakkında suçlama, İslam hukukunda buna Cerh-i Şuhut denilir.

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey **ayb bérıp**, tanıhlılıhını kéri urmaga klep (079/19).”

aybla-: < Ar. عيب + Türk. *la-*: Tanıkların tanklık vasfına sahip olmadığını iddia etmek ve tanıkların vasıfsızlığını belirtmek, tanıklar hakkında suçlama, İslam hukukunda buna **Cerh-i Şuhut** denilir.

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérıp, tanıhlılınu kéri urmaga klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah kérek. könü tanıhlıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı (255/03).”

svéntka: < Leh. swiadek, swiadka. Tanık, şahit.

“Kim yalga tutsa tiyirmen, svéntkanıñ alnına kérek ol, kim ki yalga bérđi tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir (289/09).”

tanıh: Bir duruşmada dava ile ilgili olarak bilgisine başvurulanan kimse, şahit.

*“2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir **tanıhlarga**, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına (225/10, 225/13).”*

*“A éger kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta, da alani bolgay ol yaman iş ya litsası, da, kim ki tutup kéltirdi, **tanıhı** bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat étkey (048/33).”*

*“Ögüz satuçılar 1 birine, 3 **tanıhınıñ** alnına bolmah kérek bazar, a satuçı anıñkibik ögüzünü töre hatına borçludur anıñkibik ögüzünü bérme ol aluçıga sabanga ya arabaga sinamaga (285/40).”*

*“Da yarğuçı bolmagay bir yartın işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüsün téргеgey, andan soñra 2 ya 3 **tanıh** bile uç étkey könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş (dava), (217/07, 217/08).”*

tanıh kéltir-: Şahit celp etmek, şahit getirmek.

*“Anıñ üçün Ata Téñrini da surp Jovanésni **tanıh kéltirdi** K'risdos, da surp arakéllerni, bu türlü aytıp: Bolgaysız Maña tanıh Jérusahémde, arzani boldular, da adamlardan hörmetlendiler (222/44).”*

tanıhlarnı könülüğü: Tanıkların güvenirliliği, şahitlerin itibarı.

*“Da 2-inçi, **tanıhlarnıñ könülüki**, yaşı bile tügel bolgay ya hart kişi bolgay (038/28).”*

*“Da **könülüki tanıhlarnıñ** yahşı kişilerden bėlgilidir, ki orunç alıp kėlmegeyler, da **könülük alnına yalğan sözlemegey**, ya éger ki uruğu bolgay kimsėnin da kėlip tanıhlıh bėrgey, da bilseler, ki **könü kişidir**, tanıhlıhın tutkaylar (220/09).”*

tanıhların inamları: Tanıkların güvenirliliği, şahitlerin itibarı.

*“Yėdinçi, **tanıhlıh** üçün, ki nedir alarnıñ **inamları** (202/14).”*

könü tanıh: Adil şahit, adil tanık, doğru tanık.

*“... éki yartın igi **könü tanıhlar** hoygaylar, ki kimge inanma bolgay, haysı yartın ki artıh tanıh bolgay, ki tanıhlıh bėrgeyler **könüsün** (135/02).”*

*“A éger ki 1 **könü tanıhıñıñ** tanıhlılı da **könü ése**, helbet, tohtalgan düğıldür, né türlü ki K'risdos aytır édi cuhutlarga: “siz yėbėrdiñiz Jovanėske, da ol tanıhlıh bėrdi **könülük üçün**, da inanmadıñız” (223/34).”*

tiri tanıh: Canlı şahit, diri şahit.

*“Bir kimėseniñ şulprihti bolgay borç üçün bir kimėse, da kėlgey yargu alnına, da tanmagay bitikin, da ayt kay, bilirmėn, ki bitik mėnimdir, yohsa tölėpmėn añar barçasın, da añar nėme de borçlu halmıyırmėn, tėk bitikimni zadėrjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın **tiri tanıhları** bolmagay, na kėrek, ki ol kişi antın kėndi étkey, kimniñ ki vinovat éttiler, da andan **könülgey töre bile** (193/24).”*

*“Yene bir kimėse kėndiniñ bitikin tangay, aytıp, ki mėnim düğöl, da möhürü anıñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol **prėtsa** (ancak) tangay, aytıp, ki añar nėme borçum yohtur, da né bitik te mėnim düğıldür, da ol **tiri tanıhlar**, kėlip töre alnına, tanıhlıh bėrgey, néçik alarnıñ alnına édi (194/01).”*

yalğan tanıh: Yalancı şahit, yalancı tanık.

*“... zera bizim töremiz tiyesidir, ki **könülük bile**, toğruluk bile, orunçsuz bolgay, düğöl **yalğan tanıh** bile, ya aldovuçu reçnik bile (053/14).”*

*“Kimėse turğuzmasın **yalğan tanıhlar**, klep sıñarınıñ tirlikin égrilik bile almaga (218/23).”*

tanıhlat-: Bir iddiayı tanıkla desteklemek, tanık göstermek, tanıkla onaylatmak, tanıkla tasdik ettirmek.

*“Anıñ üçün ki bizim kristân töresi körgüziyir barça nėmėni tapkannı haytarma, kimniñ de bolsa édi, ağırlıh étmiyin. igi turuptur bu yerge, munı hoyup, **tanıhlatkay** honşusuna da halaga ya şeherge, ki özgeniñ tuvarı hatınadır (125/22).”*

“Éger kimése rikadan, haysı ki salada bariyır, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ kéltirmehinden bahmagay, da anıñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da anıñkibik suvnu, ki kéltirmehindan honşusuna ańlatmagay, anıñkibik ziyanı ol kişi tölemeh kérek, ki suvnu kéltirip édi. Kimler ki töziyirler anıñkibik ayılğan ziyannı, hılıh bile kérek ki kişiler bile anı **tanıhlatkaylar** da bėlgili étkeyler töre yanına, kérek tölegey bolgan ziyanların anıñ (311/30).”

tanıhlı: Tasdik edilmiş, ispatlanmış, şahitler tarafından tasdik edilmiş.

“Haysı ki barça da başha işler üçün könü da **tanıhlı** ayılğan işler möhürümüzni bizim bugüingi işler üsne asılğan boldı (329/05).”

tanıhlıh: Tanıklık, şehadet, şahitlik.

“2 türlü **tanıhlıh** ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra **tanıhlıh** bergeyler. Ol türlü yarǵuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarǵu arasına (225/13).”

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulğan néme üçün bėlgisiz, da kéçikilmegen sebep bolmadı, ant içip kėndi méñilik könülür ol devikârdan (276/21).”

tanıhlıh bér-: Şahitlik etmek, şehadet vermek, tanıklık etmek.

“Yene bir kimése kéndiniñ bitikin tangay, ayıp, ki ménim düğül, da möhürü anıñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol prėttsa (ancak) tangay, ayıp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim düğüldür, da ol tiri tanıhlar, kėlip töre alnına, **tanıhlıh bergey**, néçik alarnıñ alnına édi (194/02).”

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki jadat (talep) étkey, édi vrâddan (mahkemedən) obvédit (kontrol, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmeye, ya hasta kişige, da urâd (mahkemedən), işitip ya körüp, kégey törege, da jadat étkey, kim ki obvédit étti, ki alar **tanıhlıh bergeyler**, néni ki kördiler ya işittiler, anı uâd povinéndir (yükümlü) étmege (196/08).”

tanıhlıh bitik: Şahitlik belgesi, tanıklık belgesi, tasdikname, şahadetname.

“Mundan övrendi yihöv ganonk', ki tanıhlıhsız alğışlamagaylar ahpas. Da arak'eller de **tanıhlıh bitiki** bile yébéirler édi eşegérdlerin (043/22, 224/08, 225/08).”

“Éger ki hulnuñ köñlü bolsa, ki halgay biyi hatına, ki klemegey kétme, anı biyi kérek sahlagay hatunu bile, oğlanları bile, da algay ol hulnu, da bargay yihövge, da tanıhlatkay kişilerge, da anıñ üstne **tanıhlıh bitik** algay, da aytkay, ki hulum klemes hatımdan kétme ölginçe (267/11).”

tanıhlıhka keltir-: Şahitliğe celp etmek, şahitliğe getirmek, tanıklığa başvurmak.

“Yene töre körgüziyir, ki tanıhlıh bu hılıh bile bolmah kérek, töresi alnına érmeniniñ yétkirgey érmeni érméni üsne 2 ya 3 yahşı kişiler bile, haysılarına tiyer inanma, né 1 özge cınsnı bolmastır **tanıhlıhka keltirme**, ték érméniniñ cınsın érméniniñ üsne (291/21).”

tanıhlıh ohşaşı (II): Tanıklığın düzeni, tanıklığın niteliği.

“2 türlü **tanıhlıh ohşaşı**, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada (aksama, ihlal) bolmagay yarğu arasına (043/24).”

tanıhlıh ohşaşı: Tanıklığın eşzamanlılığı, eşzamanlı tanıklık, tanıklığın mutabakatı.

“Haçan ki kelseler érméni voytnuñ alnına éksi de né işlerde bolsa ya yoluhkan tanıhlıh bile, ol çahta haysı da bolsa alardan tanıhları bolgay könülük bile, budur 2 ya 3 yahşı kişiler bolgay, da **tanıhlıh ohşaşı** (253/44).”

tanıhlıhı kéc-: Tanıklığı kabul edilir, tanıklığı uygun görülür, tanıklığı kanuni sayılır.

“A néme anıñkibik iş yoluhkay, da hatın kişiler körgey anı, da yahşı hörmetli hatınlar bolgay, néçik ér kişiniñ 2 ya 3 **tanıhlıhı kéc**, alay oh hörmetli hatınlardan 2 ança-4 ya 6, yohése, kélmegeyler töre alnına, övlerine tanıhlıh bérgeyler ol hadar yahşı u hörmetli ademilerge, né hadar kéndileridir, da alar, kélip tanıhlıh bérgeyler töre alnına (39/35).”

“Dağı da töre bile buyururbiz sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniñ **tanıhlıhı kéc**mes da néme tigül, yohése tanıhlıh 2 ya 3 kişiniñ küçü bardır (121/15).”

“Dağı da dinsizlerniñ **tanıhlıhı kéc**mestir k'ridânlar üstüne, néçe köp bolsalar da, éger ki könü aytsalar (221/06).”

“Aniñ üçün ki hatın kişiniñ tarbiyatı sır sahlamas, né tanıhlılı kéçmes. Évet ki hatın kişilerniñ hatun kişilerniñ üstüne **kéçer tanıhlılı**, alay oh hatın kişilerniñ ér kişi üstüne 6 da 4, néçik yazıp biz yoğarı (040/20).”

tanıhlılın kéri ur-: Tanıklığını reddetmek, tanıkların tanıklığını reddetmek.

“Da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlılı bérgey, néçik alarnıñ alnına édi, kimge ki töre inangay, na borçlu bolur tölemege; da töreden uyat bile kétkey aniñkibik kişi, haysı ki kéndiniñ bitikin tanar da yahşı kişilerniñ **tanıhlılın kéri urmaga** kler (194/08).”

tanıhlılını kéri ur-: Tanıklığı reddetmek, şahitliği reddetmek.

“Haysı ki tanıhlılı köñülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérıp, **tanıhlılını kéri urmaga** klep, ki köñülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah kérek. köñü tanıhlılı hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek aniñ sözlerine, kim ki ayblar aniñki tanıhlarnı (254/03).”

tanıhlılı tut-: Tanıklığı kabul etmek, tanıklığı onaylamak, itibarlı saymak.

“Maña da bulay körünür, ki 25 yaşında ademiniñ **tanıhlılın tutmah kérek**. Haçan ki Téñriniñ alnına köñüdür 25 yaşına k'ahananıñ (papaz, keşiş) tanıhlılı joğovurt üçün, dağın artıhsı köñüdür 25 yaşına aşharhagannıñ (sıradan biri, vatandaş, sivil) tanıhlılı törede (038/39).”

“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga, né cimrige, da barça alani yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ **tanıhlılın tutmagay** (229/29).”

“Dağı da tiymes hatın kişiniñ **tanıhlılın tutmaga**, ték sözün işimege (221/13).”

tanıhlılı tutul-: Tanıklıklar celp edilmek, tanıklık getirmek.

“Éger ki bolsa kimése aniñkibik, néçik yoğarigi yazılğan sözlerni aytkay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanıhlar bile üstüne pérékonat étmege, aniñ hörmetine utru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da tartıngay antka, blijiydir (tercih, öncelik) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat étmege, da anı hörmetinden tüşürmege. Évét ki köp yarğularda yétkiriyyir, ki **tanıhlılılar tutulmah kérek**, yohése bu hörmet yarğusunda bu şağavatnı étkendir, ki her ant bile tügellengen kéndi hörmetine halgay da yahşı slavasına (187/11).”

bélgili tanıhlılı: Bariz delil, bariz kanıt, bariz şahitlik.

“Éger anıñki oğru tutulmagay, ol çahta ol, kim ki hoyuptur âribérini inamlı holga, andan izdemeh kérek, kimge ki berip edi sahlamaga, **bélgili tanıhlıh** bile (105/10).”

aşharagan tanıhlıhı: < Erm. աշխարհական + Türk. +*nıñ tanıhlıhı*: Sivil şahsın tanıklığı, sıradan vatandaşın tanıklığı, şariat ve kiliseye bağlı olmayan kişinin tanıklığı.

“haçan ki Téñriniñ alnına könüdü 25 yaşına k’ahananıñ tanıhlıhı joğovurt (cemaat) üçün, dağın artıhsı könüdü 25 yaşına **aşharhagannıñ tanıhlıhı** törede (220/20).”

dinsiz tanıhlıhı: < Ar. دين + Türk. +*siz tanıhlıhı*: Hristiyan olmayan şahısların tanıklığı, kâfirlerin tanıklığı, paganların tanıklığı.

“Dağı da **dinsizlerniñ tanıhlıhı** kéçmestir k’ridânlar üstüne, néçe köp bolsalar da, éger ki könü aytsalar (039/07).”

égri tanıhlıhı: Gerçekdışı şahitlik, yalan tanıklık.

“Dağı da töre bile buyurbiz sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniñ tanıhlıhı kéçmes da néme tigül, yohése tanıhlıh 2 ya 3 kişiniñ küçü bardır. Éger kimése yarğunuñ alnına **égri tanıhlıh** bérse, töreçiler ya töre tanıgaylar, ki ol **égri tanıhlıh** bergey, alay töresi bolmah kérek, néçik barça yamannıñ, töre alay buyurıyır (291/16, 291/17).”

könü tanıhlıhı: Güvenilir tanıklık, güvenilir şahitlik.

“Éger ki könü tanıhlıhı bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bélgisiz, da kéçikilmegen sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (105/11, 276/20, 277/20).”

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérıp, tanıhlıhını kéri urmaga klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah kérek. **könü tanıhlıh** hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı (254/04).”

hatın kişiniñ tanıhlıhı: Kadının tanıklığı, kadının şahitliği.

“Dağı da tiymes hatın kişiniñ tanıhlıhın tutmaga, ték sözün işimege (039/22).

Anıñ üçün ki **hatın kişiniñ** tarbiyatı sır sahlamas, né **tanıhlıhı kéçmes**. Évet ki **hatın kişilerniñ hatın kişilerniñ üstüne kéçer tanıhlıhı**, alay oh hatın kişilerniñ ér kişi üstüne 6 da 4, néçik yazıp biz yoğarı (223/03).”

yalğan tanıhlıhı: Yalancı şahitlik, yalan tanıklık.

“Da éger tapulurése bu bitikte, ki köpler, birlenip, da yalğan bile birlenip, da **yalğan tanıhlıh** bile yamanlıhni učka çıharırlar (041/11).”

“... zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, toğruluh bile, orunçsuz bolgay, dügül **yalğan tanıhlıh** bile, ya aldovuçı réçnik bile, ya kécmişlerniñ canıñ zrgél (mahrum) étmeh bile, ya jaranksızların (mirasçısı olmayanların) canıñ ülüşsüz çıharmak bile alarnıñ can ülüşünden (233/08).”

tanıhlıhsız: Tanıklık olmadan, tanıklık olmaksızın, şahitsiz.

“Mundan övrendi yihöv ganonk'i, ki **tanıhlıhsız** alğışlamagaylar ahpış. Da arak'eller de tanıhlıh bitiki bile yébérirler édi eşegérdlerin (225/06).”

Yorum:

Yargılama Hukuku başlığı adı altında tüm alt başlıklar altında oluşturulan tablolar incelenerek toplam 333 terim tespit edilmiştir. Tespit edilen terimlerden 181 terim tek sözcük, 152 terim ise birleşik sözcülerden oluşmuştur.

181 tek sözcükten oluşan tem: 109 Türkçe, 72 yabancı kökenli.

109 Türkçe terim: 77 ad, 32 eylem.

72 yabancı terim: 71 ad, 1 eylem (Arapça عيب + Türk. la-: aybla).

Ukraynaca-Lehçe: 35 terim.

Farsça: 8 terim.

Arapça: 7 terim.

Latince-Ukraynaca-Lehçe: 5 terim

İbranice-Ermenice: 4 terim.

Lehçe: 4 terim.

Ukraynaca: 3 terim.

Ermenice: 2 terim.

Soğdca-Farsça: 2 terim.

Almanca-Lehçe: 1 terim.

Yunanca: 1 terim.

152 birleşik sözcükten oluşan terim: 116 Türkçe+Türkçe, 2 Türkçe+Ukraynaca-Lehçe, 1 Türkçe+Soğdca-Farsça, 33 terim ise Yabancı+Türkçe.

33 Yabancı+Türkçe birleşik terim: 26 ad+ad, 7 ad+eylem.

Ukraynaca-Lehçe+Türkçe: 13 terim.

Arapça+Türkçe: 7 Terim.

Ukreynaca-Lehçe+Uykraynaca-Lehçe: **5** terim.

Ermenice+Türkçe: **3** terim.

Latince-Ukraynaca-Lehçe+üre: **2** terim.

Farsça+Türkçe: **1** terim.

İbarnice-Arapça-Yunanca+Türçe: **1** terim.

Ukraynaca+Türkçe: **1** Terim.

3.2.4. İcra-İflas Hukuku

Medeni hukukunun ayrılmaz bir parçası ve devamı olan İcra-İflas hukuku, Cüzî İcra ve Külli İcra ana bölümlerinden oluşmaktadır.

Borçlu aldığı borçla ilgili yükümlülüklerini yerine getirdiği durumda, alacaklı bizzat borçla ilgili haklarını Medeni Usul Hukuku kapsamında elde etme hak ve yetkisine sahip değildir.

Borçların cebri icrası sadece yargının kararı ve yetkili devlet kurumlarının müdahalesi ile mümkündür. Yani bir hukuki yönetim sisteminde şahıslar bizzat kendi alacaklarını cebri icra yolu ile elde edemezler.

Cebri icra kuralları çerçevesinde bir alacak veya borç karşılığındaki teminatın takip yöntemleri farklı biçimlerde planlanmıştır. Bu durumlarda bir para alacağı veya rehin alacağı bahis konusu ise dava açmaksızın mahkemelerin icra kararı ile ilamsız icra yöntemi uygulanabilir.

Ayrıca kira edilen taşınmaz malların tahliye edilmesi için de cebri icra yöntemine benzer bir yöntem uyarlanmıştır. Diğer alacaklarla ilgili dava açılıp açılan davanın sonunda ilam icraya konularak alacak tahsil olunabilir.

İlamsız ve ilamlı icralar hariç, rehin ve ipotek edilen taşınmazların nakit paraya çevrilmesi için üçüncü bir yola başvurulabilir. Bu yolların tamamı borcun tür ve niteliğine göre alt yollara da ayrılmaktadır (EDB 2021: 1).

Külli icrayı içeren İflas Hukuku ise borçlunun iflası durumunda tüm mal varlığı devlet kurumları tarafında belirlenip değer biçildikten sonra, borçlunun hesaplarının kesilmesi, ortada kalan mal varlığı veya nakit paradan alacaklıların payına düşen miktar ve meblağın verilmesi işlemlerinin uygulanması amaç edinmiştir.

3.2.4.1. İcra-İflas Hukuk Terimleri

İcra-iflas hukukuna göre alacaklı öncelikle mahkemeye başvurur (Gregoryen Kıpçaklarda). Borçlunun mallarının tespiti yapıldıktan sonra mahkemece görevlendirilen uzman, malların değerlerini belirler. Daha sonra alacaklının borcunun ödemesini bu mallar üzerinden yapar. Mal satışında önce borçlunun malları üzerine haciz konulur, sonra borçlunun malikiyetinden çıkarılır. Alacaklının borcunun temini için borçlunun

taşınır ve taşınmazlarına mahkemece el konulur, bu malların satışından da alacaklının hak ettiği miktar ödenir. Borçlunun borçları faizli borç olsa bile iflas eden şahıstan faiz alınamaz.

3.2.4.2. İcra ve Hacizle İlgili Terimler

mots: < Ukr, Leh. міць, моці, Моч. Gözetim, yetki, tasarruf.

*“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey domovlatstsä (görüşme, anlaşma, müzakere) bolmaga töre alınä, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sezdim (tespit ettim), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi **motsuma algaymén** (183/07).”*

séz- (II): Fark etmek, belirlemek (mal belirlemek).

*“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya **sézgey** borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bélgili étken kününe tölemege bolmadı, bolur şparovat étmege, hayda nésin tuysa, ki vilasniy anıñ bolgay, anı odérjat étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (182/27).”*

*“A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstsä (anlaşma) bolmaga töre alınä, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin **sézdım**, ahçasın ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén (183/05).”*

*“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kérmenden haçkay, ya yüz yaşırğay borç é[y]eleriniñ alınä, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin **sézseler dovod** bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur anıñki sınih kişiğe utru şparunklar étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat étmege, ték vlasniy anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit étse, yılı kününe diyin, istéts kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (183/41).”*

şatsovat: < Ukr, Leh, Al. сачувати, сачовать, шацювати, шацьовать, szacować, schetzen. Anlamak, tahmin, ölçmek, değerlendirmek, kıymetini belirlemek, kıymet biçmek, değer biçmek.

“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat étip, povodga, ki algay, kim ki añar töre bile étti; a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şaçunk bile povodga; (192/36).”

şatsunk: < Ukr, Leh. шацунюк, szacunek, szacunk, szacunku. Mal değerlendirmesi yapmak, değer biçmek.

“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat (değerlendirmek) étip, povodga (davacıya), ki klegey, kim ki añar töre bile étti, a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk (mal değerlendirme) bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsıy (taşınmaz) iménâsına, na ol töreden oh vyazanasın (kullanma hakkını) bérmege bolurlar da rimovanası (mülkiyet) yılına bérilmeh kerek (192/39).”

şparovat: < Ukr, Leh, Al. шпарувати, шпаровать, szperować, sperren. Bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz için mal değerlendirme, mülkün haczi ile satış için uzman incelemesi yapılmak, haciz.

“Éger ki bir kimése şparovat étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anıñ bliskiylarin (yakınlarını) pripozivat (çağırır celp eder) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse, şulpriht (senet) bile, ya tanıhlıh bile dovodny (kanıtlı), ki borç étken istéts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırğay borç éyesine utru, na kerek töre añar bir yıl kün zamirit étkey tözmege stoyontsi iménâga (taşınmaz emval) köre (182/10).”

“A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstsa bolmaga töre alnına, ayıp, ki klarmén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarruma) algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (hacizi) haldırğaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağıh bile, da ol némeler, ki şparovat étti, turgay töreniñ motsu (gözetiminde) da möhürü tibine, yıl mı, kün mi,

né ki töre zamirit étse, her birinin dovoduna köre, kimniñ ki néme könülükü bar ése (183/15)."

*"A éger ki kimése **šparovat étkey**, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na anıñkibikniñ **šparunku** (hacizi) zspolznut (kaçırmak, hakkını kaybetmek) éter, kérek, ki yene yeñiden étkey (184/30)."*

*"Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat (çıkmak, hareket etmek) étkey şeherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri **šparovat étkeyler** 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalısın, tarafını), ya stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhoyontsiy (taşınır), na sorar povod bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (celp etmek, çağırarak) étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod (davacı) izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/13)."*

šparunk: < Ukr, Leh, Al. шпарунок, szparunek, szparunk, Sperrung. Bloke etmek, engellemek, bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz için mal değerlendirme, mülkün haczi ile satış için ekspertiz yapılmak, haciz.

*"Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménası (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne **šparunk** klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alnına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatnay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat (almak) étme šparonknu. Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat (uygulama) étkey (340/08)."*

*"Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmagay, né bir bérklikke kirmegey, da şeher içine kéñ u tar yollar bile yürügey kérmén içine érkli, da anıñkibiniñ üsne kimése izdegey **šparunk** anıñ tirliki ya mülkleri üsne (181/32)."*

*"A éger ki kimése **šparovat étkey**, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na anıñkibikniñ **šparunku** zspolznut éter, kérek, ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi **šparunktur**, soñra kélgenine odoprit (reddetmek, itiraz) étmege bolmastır (184/35)."*

*"Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménası (mülkü) üsne ya halgan humaşı üsne **šparunk** (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit*

*étkeyler töre alnına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme **sparonknu**. Da anıñkibik povod, kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat étkey (341/10)."*

3.2.4.3. İcra Memuru ile İlgili Terimler

detskiy: < Ukr, Leh. Ru, дітський, dziecki, dzieczski, детский. Tasfiye müdürü, icra memuru, infaz memuru.

*"Tiyişlidir yarğuçunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri bolsa, zındanga salgay, ki ögütlegeyler (cezalandırılar), né türlü K'risdos buyurur Awédaranda, ki **détskiy** salır zındanga, angınça, ki tölöv étkey (036/13)."*

*"Dağı da bilgeysiz, ki her vilojénny töreden (belirtilen mahkemeden, düzenli mahkemeden), ki töre olturgay, da né ki ülüş alırlar töreciler (yargıçlar), ol ahçadan 1 ahça **détskiyge** bérilgey (168/33)."*

*"Yene bir kimésege kérek bolgay voytnu (savcıyı, hâkimi) éki töreçi (yargıcı) bile obvédit étmege, kérek bérgey **détskiyge** 2 ahça, voytka da 2 ahça, 4 ahçası töreçileriniñdir, bu işniñ yolu bulaydır (174/36)."*

*"Yene bir kimsege kérek bolgay voytnu (savcıyı, hâkimi) éki hart bile némege obvédit étmege (incelemek) ya néme möhürlemege, bir kişiniñ işi bolsa, 8 ahça, ya 2 ya 3 bolsa, na her birinden başha kélir 8-er ahça: voytka 2 ahça, töreçilerge (yargıçlara) 4 ahça, **détskiyge** (icra ve infaz memuruna) 2 ahça her parsunadan, ne hadar ki bolsa (191/01)."*

*"Ol çahta, ki turup töre barma klegey ol övge, kérek ol kişi töréniñ alnına oblojit (ödeme, masraf) étkey, kimge ki öv tüşti borç üçün ya sb (spitak, Akçe) tusnahına (rehinine), 12 ahça voytnuñ, 12 sb töreçileriniñ, 2 sb **détskiyniñ** (338/37)."*

hul (II): Asistan, icra memuru.

*"Dağı da yarğuçı sahlanamak kérek kéndi **hullarından**, bardır anıñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç (rüşvet) bérir, ki kéndileri sartın sözlegeyler (035/31)."*

3.2.4.4. İflas ile İlgili Terimler

miskinlikke tüş-: < Ar. مسكين + Türk. +likke +tüş-: Fakirliğe düşmek, iflas etmek, batmak.

*“Bu yérge (hüküm) érméniler arasına sahlanmah da añlamah kérektir bu türlü yérge bile, haçan borçlu orossuz satamadan (şansız kazadan), ki kénsiniñ égirliki (kusuru) bile düğül da **tüşkey miskinlikke** da bolmagay kénsi borçlularına töleme (280/01).”*

sınıh: Borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilan olunan, iflas etmiş, müflis, iflâs eden, malını mülkünü batıran.

*“Yene yérli yérliñi ündagey voytka, da klemegey tözmege vilojéniy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey töre satun almaga potrébniy (nöbetçi), léç anıñkibik **sınıh** borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (337/23).”*

sınıh kişi: Borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilan olunan kimse, iflas etmiş kimse, müflis kişi, iflâs eden şahıs, malını mülkünü batıran kişi.

*“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kérmenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler dovod bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy, na bolur anıñki **sınıh kişiğe utru** şparunklar (haciz) étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat étmege (elde etmeğe), ték vlasnıy anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı küñüne diyin, istéts kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (184/01).”*

tüşüngen: Borçlarını ödeyemez duruma düşen, iflas etmiş (kimse), müflis, batkın.

*“Éger anıñkibik **tüşüngen** borçlu, tölemiyin, ölse, na halgan oğul-hızı borç éyesiniñ ne bir aslam (faiz) bérme kérektestir ol borç, ol hadar borç üçün, haysı ki anıñ yuvuhları tölemeh kérek (108/25).”*

*“Éger ol **tüşüngen** Kendiniñ borç éyesine ki anıñ alnına néme aslam bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağışlamah kérek borçu üsne (279/38).”*

tüşüngen kişi: Borçlarını ödeyemez duruma düşen kimse, iflas etmiş şahıs, müflis, batkın kişi.

*“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay mağat künge, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa, da yarlılanmah üçün bélgili künine töleme bolmasa, na Êski Töreniñ u Yeñi töreniñ boluşmahı ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan (mutemet) kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da **tüşüngen kişiden** aslam alma bolmastır (108/13).”*

upad: < Ukr, Leh. упад, upad. Düşüş, iflas, batış.

*“Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan, ki téñizge batkay, ya harahçı algay, ya ot köydürgey, ya bézirgânlik (ticaret) artından kécikmeklik bolgay, prihoda (kaza) né türlü de bolsa ademilerge, na muñar köre töre kérek podobnıy künler zamirit (tayin) étkey anıñ sağıh bilâ kélgenine dire, ki anıñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu, ya oğlanları, ya hardaşları, ki néme **upadga** kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün (183/27).”*

Yorum:

İcra-İflas ana başlığı altında İcra ve Haciz, İcra Memuru, İflasla ilgili başlıklar incelenip toplamda **14** terim tespit edilmiştir. Tespit edilen terimlerden **11**'i tek sözcük, **3** terim birleşik terimden oluşmuştur.

Tek sözcükten oluşmuş terim: **4** Türkçe (**3** ad, **1** eylem), **7** yabancı kökenli (**7** ad).

7 yabancı kökenli terim: **3** Latince-Ukraynaca-Almanca, **2** Ukraynaca-Lehçe, **3** Ukraynaca-Lehçe-Almanca.

3 birleşik terim: **1** Türkçe+Türkçe ad+ad, **1** Arapça+Türkçe ad-eylem.

3.2.5. Vergi Hukuku

Vergi hukuku kamu hukukunun bir dalıdır. Bu hukuk dalında vergi yükümlüsü ödeyici konumunda devlet ise alacaklı mevkiindedir. Vergi hukuku ise devlet ve vergi ödeyenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuk dalıdır (Gökçay 2010: 30).

Vergi hukuku, vergi tayininin hukuki sistemini düzenler. Vergi hukukunun konusu vergi ile ilgili kanunlar, bu kanunların düzenli değerlendirilmesi, yorumu, icrası ve çelişkilerin çözüme kavuşturulmasıdır.

Vergi yükümlülüğünün niteliğini, verginin tayinini, sonlanmasını, vergi vazifesine mugayeret durumlarının sonuçlarını, vergi alanındaki çelişkilerin çözüme kavuşturulması ile ilgili maddesel ve biçimsel kuralların tamamı ve bu kuralları inceleyen bilim dalı vergi hukuku adlanır (Kaneti 1989: 10).

3.2.5.1. Vergi Hukuk Terimleri

Hanlarla beyler, hanlığa tabi olan tüm ülkeler, milletler ve tebaalardan vergiyi adaletle almalı idiler. İnanca göre tanrı hanlara yücelik bahşetmiş olduğu için onlar da kendi halklarını koruyup kollamalı idiler. “*Dağı da **kélişlerniñ** (vergilerin) uluslarını da barça milletniñ, kéndilerniñ poddaniylarniñ (tebaaların) hanlar da biyeler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler alırlar édi, zéra barça iş üçün, ki artıhsıdır, cuvap bérmeñ kerek Téñrige, zéra Téñriden bériliptir ululuh alarga, ki ulusların abragayla, da sahlagaylar, da buzmagaylar* (Garkavet 2003:241).”

Tarlalardan alınan vergi oranı beşte bir olmalıydı. Para ile satın alınan mülkler, tarlalar, bağlar, bahçeler, değirmenler ve evler bu beşte birlik vergiden muaf tutulurdu. Ülkedeki Hristiyanlar, meslek sahipleri, tüccarlar vergi vermeye mükelleflerdi. Aslında töreye göre Hristiyanlar vergi ödemekle yükümlü olmamalı, vergi dinsizlerden alınmalıydı. Nehirlerle sulanan tarlaların vergi payı beşte bir, nehirlerle sulanmayan tarlaların vergi payı ise onda bir idi. Halk, haftanın 7 gününden 1 gününü han ve beyleri için çalışmalıydı. Halkın bundan daha fazla çalıştırılması suç sayılırdı. Öküzlerden vergi alınamazdı. Çünkü onların sahipleri zaten beşte bir vergi ödemekle yükümlüydüler. İneklerden alınan vergi miktarı ise bir litre tereyağı idi. Koyunlardan alınan vergi miktarı da onda birdi. Yaş ottan da vergi alınmazdı. At, katır ve eşekten vergi alınmazdı. Çiftçiler yılbaşına kadar çalışır,

bayram günü ise kimse çalıştırılmazdı. Yeni yapılan yerleşim yerleri inşaat bitinceye kadar vergiden muaf tutulurdu. Kilise günü (Pazar) hiçbir vergi görevlisi hanlıkta vergi toplama hakkına sahip değildi. Ayrıca vergi kanunu ve vergi miktarının tayini han ve meclisin yetkilerinden biriydi.

Başka yerlerden gelen tüccarlardan mallarını satmadan önce vergi (*tamğa*) alınamazdı. “*A né ki tamğa (vergi) almak yolda aytyır bu yérge (tüzük, hüküm), añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda pérémıta (yasak) bolgay. (Garkavets 2003:315).*”

Başka ülkeler ve milletlerden alınan vergi ise haraç şeklinde idi. “*Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler bériniptirler (tabidirler) ulusları bile da özge biyliklerden harac alırla (Garkavets 2003:235).*”

5-ten 1: Humus, emvalden verilen vergi miktarı.

“*Ögüzden başha yasah bolmagay, zéra éyesi işlep 5-ten 1 bériyir. İnekten 1 lıdr saryah (sarı yağ) bérilgey (064/16).*”

“*Da ahça bile satun algan mülkler, éger tarlovlar, éger borlalıhlar, éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı bolmagay (240/23).*”

“*A tarlovlar, haysı ki rikalar bile suvarırlar, bolgay kélişin 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvarılmaslar, 10-da 1, zéra toprah yalğızdır hannıñ u biyniñ, dügül suv (241/30).*”

10-da 1: Onda bir, öşür.

“*A tarlovlar, haysı ki rikalar bile suvarırlar, bolgay kélişin 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvarılmaslar, 10-da 1, zéra toprah yalğızdır hannıñ u biyniñ, dügül suv (241/30).*”

çığış: Kamu hizmetlerine harcanmak için hükûmetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para, vergi.

“*Éger ol yihövni (kiliseyi) burungi yérine yasama bolmaslar, anıñ üçün ki ol kişiler, yihövnüñ joğovurtu (cemaati), ki ol yihövge baharlar édi, ol kişiler özge yarı bargıy édiler turmaga, eġbet, kérek yihöv yasalgay ol aytulgan çığışlarından, haysı ki ol yihövge bérilgendir. (147/25).*”

“*Ohanés, Téñriniñ şaġavatı bile biylikine kéndiniñ hoydı, ki yihkün künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ, ki anıñ üçün boyruhu bile kéndiniñ hanlıhnıñ boyruh étti, ki anıñ ni bir uradniki (kâtibi), ani boyruhçısı*

(emiri, veziri) *ol künni yihkünni* (kilise günü, Pazar) *né bir çığışnı hanlıhnıñ almagay* (251/41).”

kéliş (I): Kamu hizmetlerine harcanmak için hükûmetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para, vergi.

“*Yeñi avadanlıh (inşaat) yapkan yerler barça kélişten* (vergiden) *boş (muaf) bolgay* (065/18).”

“*A tarlovlar, haysı ki rikalar* (nehirler) *bile suvarırlar, bolgay kélişi* 5-ten 1 ülüş; *ol, ki suvarılmaslar, 10-da 1, zéra toprah yalğızdır hannıñ u biyniñ, dügül suv* (241/30).”

“*Dağı da kélişlerniñ* (vergilerin) *uluslarnıñ da barça milletniñ, kéndilerniñ poddaniylarnıñ* (tebaaların) *hanlar da biyler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler alırlar édi* (241/17).”

komara: < Lat, Ukr, Leh. *camara, комора, komora*. Gümrük, rüsumat, vergi.

“*A né ki tamğa* (vergi) *almah yolda aytıyır bu yerge* (tüzük), *añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda pérémıta* (yasak) *bolgay* (315/42).”

onunçı: Onda bir, öşür.

“*Da alay oh hoylardan onunçı. Attan, hatırdan, eşekten bolmagay yasah* (vergi), *zéra alar bile hér kéz huluhtadırlar biyelerine* (064/23).”

tamğa: Damga, bir ülkeye başka ülkelerden giren veya bir ülkeden başka ülkelere çıkan ve yasaların tanıdığı ayrıcalıklar dışında kalan her türlü eşyadan alınan vergi, resim, gümrük vergisi.

“*Tamğaaçılarga* (vergi memurları) *da töre buyurıyır, ki bezirgânlardan* (tüccarlardan) *algaylar tamğanı* *şağavat bile, ki alar ağırsınmagaylar* (148/30).”

“*Da haysı kermenge bezirgân* (tüccar) *kelse, bézirgânlıkin* (ticaretini) *başarıp, anda tamğasın tölemeh* *kerek, a yolda tamğa bérme* *töre buyurmastır* (315/26).”

“*Yasah, ni tamğa* *bolmastır hoyulmaga özge kiméseden, ték hanlardan ya keneşinden* (meclisinden). *Éger haysı biyler tamğa tutsalar, özge türlü hılıh bile tamğanı* *alma bolmaslar, ték alay, néçik hanlıhtan hoyulgandır* (315/27, 315/28).”

“*A né ki tamğa* (vergi) *almah yolda aytıyır bu yerge* (tüzük, hüküm), *añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları* (gümrükleri), *ya tamğa alınmah yolda pérémıta* (yasak) *bolgay.* (315/42).”

ülüş: Emval veya gelirlerden alınan oransal vergi payı, vergi.

*“Dağı da bu türlü bolsun: tarlovlarnıñ **ülüşü** 5 üleşnün birin algaylar, né türlü ki ovsép töre hoydı Mısırdı, haçan ki dostat (ele geçirmek) étti pa'rawonnuñ (firavunun) ulusun (241/23).”*

harac: < Ar. خراج. Haraç, vergi, başka ülkelerden alınan vergi parası, ekinden alınan vergi, (asil anlamı ise çıkarım ve çıkarmak).

*“Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler bériniptirler (tabidirler) ulusları bile da özge biyliklerden **harac** alırlar (235/28).”*

yasah: Kamu hizmetlerine harcanmak için hükûmetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para, vergi (tüm halktan alınan vergi).

*“Éger kermen olтурғузsa (şehir inşa etse) ya hala yasasa (kale yapsa), **yasahların** da hoygay ohşaşı bile (058/32).”*

*“Ulustagi k'risdânlar, u péşekârlar (esnaflar), u bézirganlar (tüccarlar) **bérgeyler yasah**. Yohsa k'risdânlarga baştan **yasah bérmege** töre buyurmastır, ték dinsizlerden, haysın ki hılıçları bile tapıptırlar (ele geçirmişler), (064/07).*

Yasah, ni tamğa (vergi) bolmastır hoyulmaga özge kiméseden, ték hanlardan ya keneşinden (meclisinden). Éger haysı biyler tamğa tutsalar, özge türlü hılıh bile tamğanı alma bolmaslar, ték alay, néçik hanlıhtan hoyulgandır (315/27).”

*“Ögüzden başha **yasah bolmagay**, zéra éyesi işlep 5-ten 1 bériyir. İnekten 1 lidr saryah (sarı yağ) bérilgey.”*

*“Ulustagi k'risdânlar, u péşekârlar (esnaflar), u bézirganlar (tüccarlar) **bérgeyler yasah**. Yohsa k'risdânlarga baştan **yasah bérmege** töre buyurmastır, ték dinsizlerden, haysın ki hılıçları bile tapıptırlar (ele geçirmişler), (241/27, 241/28).”*

yasah tibine sahla-: Vergiye bağlamak.

*“A éger ki berinseler (teslim olsalar), hara élni (sıradan halkı) **yasah tibine sahlagay** da baş kişilerni (yöneticileri), boş (muaf) étkey **ayasahtan**, kermenniñ (kentin) povétine (ilçelerine) néme ziyan étmegey (060/12).”*

ayasahtan boş ét-: Vergiden muaf etmek, vergiden muaf tutmak.

*“A éger ki berinseler (teslim olsalar), hara élni (sıradan halkı) yasah (vergi) tibine sahlagay da baş kişilerni (yöneticileri), **boş** (muaf) étkey **ayasahtan**, kermenniñ (kentin) povétine (ilçelerine) néme ziyan étmegey (060/14).”*

yasahlı: Haraca tabi tutulan, vergiye mükellef, vergiye yükümlü.

*“Da ahça bile satun algan mülkler, éger tarlovlar, éger borlalıhlar (üzümlükler, bağlar), éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 **yasahlı** bolmagay (240/23).”*

3.2.5.2. Vergi Memuruyla İlgili Terimler

boyruhçı/buyruhçı: Emir, hâkim, yönetici, vilayet emiri, vali, vezir, vergi toplama görevlisi.

*“Yıhkün (kilise günü, Pazar, iduk kün/kutsal gün) künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ, anıñ üçün boyruh bile kéndiniñ hanlıhınıñ boyruh étti, ki anıñ ne bir uradniki (kâtibi), ani **boyruhçısı** ol künni yıhkünni né bir **çığışnı** (vergisini) hanlıhınıñ almagay (076/17).”*

tamğaçı: Gümrük memuru, vergi memuru, vergi tahsildarı, gümrük tahsildarı, vergi toplayan görevli.

*“Da **tamğaçılarga** töre byurur, ki bézirgânlardan (tüccarlardan) algaylar tamğanı (vergiyi) sağavat bile (315/21).”*

*“Dağı da tiymestir ant **tamğaçıga**, né cimrige (ayyaşa), da barça alanı yazıhlılarga (bariz suçlulara) angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanılıhın tutmagay (049/24).”*

uradnik: < Ukr, Leh. урядник, *urzednik*. İcra memuru, vergi toplama görevlisi.

*“Yıhkün (kilise günü, pazar günü, “iduk kün/kutsal gün”) künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ, anıñ üçün boyruh bile kéndiniñ hanlıhınıñ boyruh étti, ki anıñ ne bir **uradniki** (kâtibi), ani boyruhçısı (emiri, veziri) ol künni yıhkünni né bir **çığışnı** (vergisini) hanlıhınıñ almagay (076/17).”*

Yorum:

Vergi Hukuku ana başlığı ele alınarak **15** terim tespit edilmiştir. Tespit edilen terimlerden **11** terim tek sözcük, **4** terim de birleşik sözcüklerden oluşmuş terimdir.

11 ték sözcükten oluşan terim: **8** Türkçe, **3** yabancı (Arapça **1**, Ukraynaca-Lehçe **1**, Ukraynaca-Lehçe-Almanca **1**) kökenlidir. Ayrıca **11** terimin tümü isimdir.

4 birleşik terim: Türkçe+Türkçe ad+eylem.

3.3. ÖZEL HUKUK

Kişiler arasındaki ilişkileri, beraberlik, irade özgürlüğüne dayalı ilişkileri iki taraf arasında düzenleyen hukuk dalı özel hukuk dalıdır (Gözler 2014: 447).

Kamu hukuku toplum ve devlet çıkarlarını korur, özel hukuk dalı ise kişilerin çıkar ve haklarını koruyan hukuk dalıdır. Özel hukuk alanı bireylerin ilişkilerini düzenler ve onların bireysel yaşamlarını etkisi altına alır. Kamu hukuku alanı ise bireylerin devlet ve toplumla olan ilişkilerini kısıtlı biçimde etkiler (Güriz 2013: 104).

3.3.1. Medeni Hukuk Terimleri

Medeni hukuku terimi Arapça medeni/مدنى ve hukuk/حقوق sözcüklerinden alınmış ve sözcük olarak “şehirli hukuku” anlamındadır. Medeni hukuk kişilerin ilişkilerini konu edinerek bireylerin karşılık ilişkilerini ve belli seviyede devletle dolaylı veya doğrudan doğruya olan ilişkilerini tanzim eden kuralları içeren pozitif hukuk dalıdır (Akipek Öcal 2018: 6).

Medeni hukuk kişi, aile, akraba, miras ve eşya arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır. Başka deyimle gerçek kişinin doğumundan önceden ölümünden sonraya kadar olan bir zaman dilimindeki bütün hukuki ilişkileri düzenler. Ayrıca bu hukuk dalı tüzel kişilerin de ilişkilerini düzenler (Dural-Sarı 2012: 85).

Medeni hukuk dört farklı dala ayrılmaktadır; Kişiler Hukuku, Aile Hukuku, Miras Hukuku, Eşya Hukuku.

3.3.1.1. Kişiler Hukuku Terimleri

Medeni hukukunun alt dallarından olan kişiler hukuku kişiliğin başlaması, hukuki ehliyeti, akrabalık, ikametgâh, isim, kişiliğin sürdürülmesi ve korunması, kişiliğin kayda alınması, kişiliğin sonlanması düzenleyen hukuk dalıdır. Ayrıca kişiler hukuku gerçek olmayan ve hukuki şahsiyete sahip olan tüzel kişilerin de ilişkilerini düzenlemektedir (Yağcı 2010: 52).

Şahsı aynî şekilde araştırır. Bu bağlamda şahısların türlerini (gerçek kişi, tüzel kişi), ehliyetini, kişisel durum ve konumunu, akrabalık ilişkilerini, ikametgâh ve uyruğunu,

kişiliğin oluşumunu, korunmasını, sonlanmasını inceleyen hukuk dalı kişiler hukuku dalıdır (Akipek Öcal 2018: 6).

3.3.1.1.1. Akraba ve Akrabalık Terimleri

Kişi, aile, eşya ilişkilerini bir hukuk dalı olması nedeni ile kişilerin doğuşundan ölümüne değin kendi aralarında, eşya ve devlet arasındaki tüm ilişkilerini kapsar. Bu ilişkiler: akrabalık, hukuki ehliyet, aile, velayet, vesayet, miras, malikiyet, ticaret ve diğer ilişkileri ihtiva eder.

Gregoryen Kıpçak hukukunda da bu ilişkiler kişinin doğum öncesinden yani ana karnından itibaren başlamakta ve bireyin akrabalık ilişkileri ile tezahür etmektedir. Ne kadar ceza hukuku ile ilgili olsa da ana karnında çocuğa verilen zararın diyeti babaya ödenir. Burada hem akrabalık ilişkisi hem de eşya ile kişilerin ilişkisi, babaya ödenen diyetle tezahür etmektedir.

*“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da **oğlaniñ** (bebeğin) vahtsız kéçirgey, gés başın tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa Birgelerine barışma.”* (Garkavets 2003:271).

Akrabalıkta dogmalı ve dikey akrabalık öncelik taşımaktadır. Akrabalık ilişkileri kişinin eşya ile ilişkilerini de etkilemektedir. Erkek çocuklar ve dikey düzeydeki akrabalar miras payı almakta ayrıcalığa sahiplerdir. Ecdatta evlat ve torunlara, çocuklardan da babalara miras bırakılabilir. Kan parası, hukuki ehliyeti olmayan kardeşlerin miras payı, ebeveynin olmadığı takdirde akrabalıktan dolayı kardeşlere teslim edilirdi. Akrabalık ilişkileri dördüncü kuşakla sınırlandırılmıştır. *“Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ **4-ünçi kindikte** uruğu kökü bolmas, anıñ igiliki kérek ki korol’nuñ haznasına bérilgey.”* (Garkavets 2003:257).

Gregoryen Kıpçaklarda akrabalık eslaf, ecdat, anne, baba, kökten çocuk ve torunlara uzanan dikey doğrultuda ilerleyen bir yolu takip etmektedir. Ayrıca yatay akrabalıkta da kardeşler, yeğenler, dayı ve amcaları yer almaktadır.

3.3.1.1.2. Akraba ile İlgili Terimler

bliskiy: < Ukr, Leh. Близкий, *blizki*. Yakın, komşu, akraba.

“*Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyn motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçağa yalga (istihdama) tutkan réçnikni (avukatı) bolmas (180/19).*”

“*Éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsi (taşınmaz) ya ruhoyontsi (taşınır), da turgay törelerine 3-ünçi törege (duruşmaya), kérektir, ki anuñ bliskiylarin pripozivat (celp etmek, çağırma) étkey da dovodun (kanıtı) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senedi) bile, ya tanıhlıh bile dovodniy (kanıtlı), ki borç étken istéts (taraf, davalı) ya ölgey ya yüz yaşırğay (saklanır) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi (taşınmaz) iménâga (mülke) köre(182/02).*”

“*A éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, da ilgerigi vilojoniý törede (tayin edilmiş) turmagay üçünçi törege (duruşmaya) diyin, na anıñkibikniñ şparunku zspolznut (kaçırma) éter, kérek, ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi şparunktur, soñra kélgenine odoprit (itiraz) étmege bolmastır; da her şparunktan kelir 8 ahça: 2 ahçası voytnuñdur (savcının), 4 ahçası törenindir (yargıcındır), 2 ahçası détskiyiniñdir (icra veya infaz memuru), da 3-ünçi törede anıñ bliskiylarin pripozvat (celp etmek, çağırma) étmeh kérek, da dovodun (kanıtı) körgüzme kerek munuñki prihodalarda (vakalarda) yoluhkannıñ, töresi (hükmü) bulaydır (184/41).*”

“*3-ünçi törege, na povod (davacı) izdese listovniy pozov (yazılı celp, celpname), na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki istétsin (tarafını, davalısını) tapmıyın pripozvat étmege (çağırma, celp etmek), hayda bolsa, bliskiy törege, né her törede turup ta povod aytır, ki ostrégam çvartégo? (Dördüncü duruşmaya kadar) sondu (sud/mahkeme), éger ki né hadar vahtta kéçikse, povod (davacı) istétsin (tarafını, davalısını) tapkınça bliskiy yarğuga, da povod ne bir töresin de opustit (kaçırma, ihmal) étmege bolmastır borçlusun tapkınça (191/26).*

Na bu yarğularda istétsi ya bliskiye (yakını) turmasa otpovidat (savunma, ifade) étmege povodga (davacıya) utru, da povod keltirgey édi töreden törege bitik, néçik

*anı tapup ündedi korunada, na törege inanır. Éger ki néme pomotsniy (bağlı, ek) işi bar ése, na bu bliskiy (yakın) törege kérek, ki kéltirgey otporniy strona (davalı tarafa) ya **bliskiyi** (192/15, 192/22)."*

burungiler: Eslaf, selefler, öncekiler, ecdat.

*"Dağı da kélişlerniñ uluslarınıñ da barça milletniñ, kéndilerniñ poddanıylarınıñ (tebaaların) hanlar da biyler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki **burungiler** alırlar édi, zéra barça iş üçün, ki artıhsıdır (kabahat, günah), cuap bérmeş kérek Téñrige, zéra Téñriden bériliptir ululuk alarga, ki ulusların abragaylar, u sahlagaylar, da bozmagaylar (241/19)."*

kindik: Yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, kuşak.

*"A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da **4-ünçi kindikke** dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüstün, ki jaranlıh (varislik) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranlıh étkeyler anıñ igilikine (malına) oğulsuz-hızsızniñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (157/07)."*

*"Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ **4-ünçi kindikte** uruğu kökü (soyu kökü) bolmas, anıñ igiligi (malı) kérek ki korol'nuñ haznasına bérilgey ((257/04)."*

öbge: Bizden öncekiler, bizden önce yaşamış kimseler, selef, atalar, ecdat.

*"Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ küçine bolgay da sahlagay, éger kimése satkay ya algay mülkler **öbgelerinden** halgan. Éger ki ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik satıh (muamele) bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/23)."*

pokoléna: < Ukr, Leh. покоління, pokolenie. Kabile, nesil, kuşak, türeme, aynı atadan akraba.

*"Dağı da ohşaştır 12 nahabédlerniñ (ecdadın) **pokolénasına** Israjél oğlanlarınıñ, haysılarına ki bérildi Téñriden yazılğan töre Movsésniñ holuna (25/07)."*

*"Éger ki bolmasa jarankı (varisi) héç te ata **pokolénasına** érki (yetkisi) bar tacını yatka bérmege, évet ki töre bile tügüldür yatka ki bergey tacın (237/14)."*

potomok: < Ukr, Leh. потомок, потомка, potomek, potomka. Soydan gelen, zürriyet, torun, varis.

"Haytıp yazdırdı bu bitikni, haysı ki añlanır Statut (kanun), pan Krikor, haysı ki oğludur pan Sarkis Tamğaçıniñ, méñermehine (mirasa sahip olmak) kénsi boyunuñ"

*da yışadag (yadigâr), haysı ki Téñri bérse kénsi **potomoklarına**, haysı ki Biy K'risdos bérgey kéndi şağavatın üsne da sahlagay kénsin barça türlü yamandan da can duşmanınıñ sinamahından. Ammen (198/33)."*

toğma: Aynı anne babadan olma, doğma, üvey olmayan, kan bağı olan.

*"89 Kapitula. Üleşinmehleri **toğma** hardaşlarınıñ (139/05)."*

*"89 kapitula. Üleşinmehi hardaşlar arasına **toğma** (246/44)."*

toğmış: Aynı anne babadan olan, doğma, kan bağı olan.

*"Éger ki atasınıñ **toğmış** ér hardaşları bolmasa, oğlanlar yılların alğınça bolgaylar hokipartslıh (vasilik) étmege jarang (mirasçı) kénsi oğlanlarına (189/25)."*

uruğ: Tohum, soy sop, akraba, torun torba, tüm akrabalar (*uruğ* dikey biçimde ileriye doğru akrabaları yani evlatlar ve torunları içerir).

*"Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kendiniñ k'ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh üçün, da kendiniñ yovuhların. Evel kérek néme çıhargay yıhövüne (kilisesine), da ahpaşına (piskoposuna), da babasına, da kérézmenin kendiniñ bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin (malını) kendiniñ, yuvuhlarına bolgay da **uruğlarına**, kendiniñ érki (özgür iradesine) bile, né ki klese çıharma, bélgili étkey (079/37)."*

*"Da könülüki tanıhlarnıñ yahşı kişilerden bélgilidir, ki orunç (rüşvet) alıp kélmegeyler, da könülük alnına yalğan sözlemegey, ya éger ki **uruğu bolgay** kimsenin da kélip tanıhlıh bérgey, da bilseler, ki könü kişidir, tanıhlıhın tutkaylar (220/10)."*

uruğ kök: Tohum, soy sop, akraba, torun torba, tüm akrabalar (*"uruğ"* dikey biçimde ileriye doğru akrabaları, kök ise dikey biçimdeki geriye doğru akrabaları içerir).

*"Ündegey **uruğ kökün** da nışan étkey. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kérek kiyöv (damat) sözlegey (söz yapar) hıznıñ atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz (çeyiz), (080/25)."*

*"**Uruğga kökke** tiygey 3 ülüş ölüden soñra, da hatunga 4-ünçi (dörtte bir) ülüşni bélgili yétkizgeyler barça igilikinden (mal varlığından), né ki halsa (081/27)."*

*"Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ 4-ünçi kindikte (kuşakta) **uruğu kökü** bolmasa, anıñ igiliki (mal varlığı) kérek ki korol'nuñ haznasına bérilgey (257/04)."*

yovuh: Aralarında sıkı ilişki ve hısımlık bağı bulunan kimse, yakın, akraba, hısım.

“Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ **yovuhları** bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni (malı), ki hatun keltirdi éyesine (kocasına) kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek añar bérgeyler (081/16).”

“Néçik töre buyursa yazılğan başı (diyeti) üçün, ol, kim ki üşkürtti (ürküttü) atnı da sebep boldı satamaga (kazaya), töler başın hardaşlarına da **yovuhlarına** (142/31).”

“A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay **yovuh**, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki jaranglıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranglıh étkeyler anıñ igilikine (mal varlığına) oğulsuz-hızsızniñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur **yovuh** (157/04, 157/10).”

“Yene yoluhkay édi kimésege ki, ösiyet étmiyin da dünyâdan kéçkey, da halgay anıñ haysı hulu, da da kélip izdegey töre bile anıñ **yovuhlarından**, kimge ki tüşti anıñ igiligi (malı), aytıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtniñ huluh étken yalımni (ücretimi), köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da **yovuhları** kérek añar tölegeyler ol yalnı, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yovuhları anıñ igilikinden kérek tölegeyler ol hulga. Hayda ki éki yartın tanıhlıh bolmasa, munuñ yarğusu budur (187/38, 188/01).”

“A éger **yovuhu** bolmasa, da ol tép ték ol övni tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü jarang (mirasçı, malik) ol övde (284/10).”

yovuhluh: Yakınlık, akrabalık, hısımlık.

“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzniñ, na yovuhları satkanniñ bolurlar **yovuhluh** bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat kişiden da érkli étmege, da kénsi bolur méñerüçi (mirasçı), (112/19).”

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, **hocası ya yuvuh** hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim olur) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay, töreçiler (yargıçlar) kérek körgeyler, kimler yovuh bolma kliyirler, da klegey édi hatunnuñ işine (davasına) turmaga (vekâlet etmege), da anıñ

işin utmaga utturmaga (kaybetmeye), ol kişi yüz-de-yüz hatun bile kérek yétkirgey (ispat etmek) yovuhluhun (162/17)."

"Éger bir kimése kimsege övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine, töresi bile bolur anıñ yovuhu bir yılñıñ kéçkenine dire yovuhluhu bile kéri étmege alıçı yatnı, ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép-ték ol övni tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılñıñ çıhkanına dire (282/23)."

yuvuh: Aralarında sıkı ilişki ve hısımlık bağı bulunan kimse, yakın, akraba, hısım.

"Né ki Téñriden salgan édi sizge rolálar (tarlalar) ya özge igilikler (mallar), süvündürdü égirliksiz yuvuhunu ujivat (kullanma, intifa) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma (tasarruf) da tirilmege (121/03)."

"Yene yoluhkay édi kimésege ki, ösiyet étmiyin da dünyâdan kéçkey, da halgay anıñ haysı hulu, da da kélip izdegey töre bile anıñ yovuhlarından, kimge ki tüşti anıñ igiliki (malı), aytıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtnıñ huluh étken yalımñı (ücretimi), köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da yovuhları kérek añar tölegeyler ol yalnı, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yuvuhları anıñ igilikinden kérek tölegeyler ol hulga. Hayda ki éki yartın tanıhlıh bolmasa, munuñ yarğusu (hükmü) budur (188/07)."

"Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kendiniñ k'ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme çıhargay yihövüne (kilisesine), da ahpasına (piskopos), da babasına, da kérézmenin (mezarını) kéndiniñ bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin (mal varlığını) kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına (evlatlarına), kéndiniñ érki (özgür iradesine) bile, né ki klese çıharma, bélgili étkey (255/13)."

yuvuhluh: Yakınlık, akrabalık, hısımlık.

"A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki jaranglıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranglıh étkeyler anıñ igilikine (malına) oğulsuz-hızsızñıñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta (akrabalıkta) ol bolur yovuh (157/07)."

"Éger kimése miskinlikinden kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın bérıp, ol tiyirmenni kéri almaga yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur, da yovuhlarından izdöv (dava, talep)

bolmadı, soñra bolmastır érki (iradesi) töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni (285/26)."

3.3.1.1.3. Akrabalık İlişkileri ile İlgili Terimler

3.3.1.1.3.1. Anne Baba ile İlgili Terimler

ana: Çocuk doğurmuş olan kadın, anne.

*"Haytıp Movsés kéndi töresine arttırdı bu işniñ töresini, alıp evelgi töreden: kim ki atasına u **anasına** yaman aytsa, ölümlü bolgay (019/02)."*

*"Anıñkibik oğlanları atasından **anasından** ötleş ustaga ya péşege (mesleğe) bérme, da öskeyler lâtalarına (rüş ve olgunluk çağı) dire, arzani bolgaylar k'hanalıhka (papazlığa) ya igi péşege (131/22)."*

*"Bir kişi ölse diyat'ik'siz (vasiyetsiz), anıñ igilikin (mal varlığını) jarangél (mirasçılık) éterler ér u hız hardaşlar **anaları** bile birge (188/40)."*

*"Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki **ana** tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo **anası** bile da ér hardaşları bile birge téñ (eşit), da **anadır** hawsar (eşit) jarang ér u hız oğlanlarına atadan soñra (189/14, 189/18, 189/19)."*

*"A éger ki oğul oğlanlıhına ursa atasın-**anasın** anı abramah (hapsetmek) kérek (267/42)."*

ana ülüşü: Anneden kalan miras payı.

*"Haçan ki haysı hız érge barsa kendinin ata ülüşü bile da **ana ülüşü** bile (082/15)."*

anadan halgan: Anneden kalan miras, anneden kalan tereke.

*"A éger kiméseniñ ér oğulları bolmasa, ol çahta hızoğlanlar atadan-**anadan halgan** barça igilikke (malvarlığına) éye bolur (156/32)."*

anasınıñ borçu: Annenin ettiği borç.

*"Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-**anasınıñ borçu** tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege (dava etmeğe) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar (321/27)."*

ana igiliki: Anneden kalan mal varlığı.

“Éger oğlan tilsiz yahot özge boğumlarından, ol çahta aniñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ **igilikine**, néçik to nahıslıh bile toğgan (300/32).”

ata-ana: Ata ve ana, anne baba, ebeveyn.

“Yeñi Töre ohşatıyır, néçik **atasın-anasın** tövgey, da aniñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar **atası-anası** oğulnı kéri étmege (mahrum etmek, reddetmek) barça igilikten (mal varlığından), (122/33, 122/35).”

“Anıñ üçün Téñri alay buyurıptır, éger haysı **ata-ana** kéndi oğlanların ögütlemese hörmetli, téñriniñ buyurganına köre tirilgeyler, a ol boyruhnı **atanın ananıñ** némege tutmagaylar, aniñkibik **ata-ana** bolurlar aniñkibik oğul-hıznı kéri étmege (reddetmeye), (300/11, 300/12).”

“Alé bugüñgi vahtta köp yoluhur, ki igi **ata-anadan** hörmetli, yaman, kendi érkine oğlanlar kéri bolurlar (reddedilirler), (301/14).”

ata: Çocuk sahibi olan erkek, ata, baba.

“19 Kapitula. Kim ki **atasın** ya **anasın** urgay (068/16).”

“Kérek kiyöv (damat) sözlegey hıznıñ **atası** bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz (çeyiz), haysı ki almahtır; artından bérilgey bélgili, zéra ki céhezi hatunlarınıñ ülüşleridir **atasından** da anasından da mülklerden de (80/28, 80/33).”

“A éger ki **ata** tirlikne (malına) haysı hızların céhézlep çıharıp (evlendirse) ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarınıñ (189/07).”

“Éger **ata** ya oğul haysı yañılmahka (suça) köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, **atası** oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul **atanıñ** yañılğanı üçün né l ögüt bile borçlu tigüldir, her l-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/10, 269/11, 269/12).”

“Éger ki **atası** soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların péşege (mesleğe), oldır cigeri itidir zakonnuñ (kanunun), da ganunk' bile sahlannmah kérek, da aniñkibik **ata** harğışlıdır (299/39, 299/41).”

ata mülkleri: < Türk. ata + ملك+ Türk. +leri: Baba taşınmazları, baba emlakı, babadan kalan emlak, taşınmaz tereke.

“116 Kapitula. **Ata mülklerine** (249/28).”

ata pokolénası: < Türk. *ata* + Ukr, Leh. +*покоління, pokolenie*+ Türk. +sı: Nesil, Baba nesli, baba soyu.

“Éger ki bolmasa jarankı (mirasçı) héç te **ata pokolénasına** érki bar tacını yatka bérmege, évet ki töre bile tügüldür yatka ki bérgey tacın (237/14).”

ata ülüşü: Babadan kalan miras payı, babadan kalan terekeden pay.

“A éger ata tirlikine (mal varlığına) haysı hızların céhézlep çıharıp (evlendirip) ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarını. Né **ata ülüşü** de, né ana, oldur, né ki tirlikine bérdi artından vıprava (çeyiz), olur çıhkan hızlarını ülüşü, ya né ki çiharsalar dağın ösiyetlerine (189/07).”

“Haçan ki haysı hız érge barsa kendiniñ **ata ülüşü** da ana ülüşü bile (082/14).”

atadan halgan: Babadan kalan miras, babadan kalan tereke.

“116 Kapitula. Jaranglık (mirasçılık) üsne **atadan halgan igilik** üçün (156/19).”

3.3.1.1.3.1.1. Çocuklarla İlgili Terimler

oğlan: Bebek, çocuk, kız veya erkek, yaşı küçük, evlat, 15 yaş altı.

“Dağı da ohşaştır 12 nahabédleriniñ (ecdatların) **pokolénasına** (nesline) **Israjél oğlanlarınıñ**, haysılarına ki bérildi Téñriden yazılğan töre Movsésniñ holuna (025/07).”

“A kim ki hanlıh haznanı oğurlasa, da askaylar kendin, éger holga tüşse, da hulun, u **oğlanların**, u igilikin (mal varlığını) hanlıhka algaylar (060/23).”

“Néçik yazıp biz yoğarı tanıhlar üçün, ki kimge tiyer tanıhlıh bérmege, ol türlü yazar biz munda, ki anıñkibiklerge tiyesidir ant içmege, adam, ki bolgay 25 yaşına. **Oğlanga** tiymes ant, zéra lâtası (reşitliği) yohtur (049/16).”

“Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zamanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar **oğlan** tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademiliki teprenir, 20 yaşına zinawor (asker) bolur biyeler eşikine, 25 yaşına k'ahana (keşiş) bolur (220/15).”

“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da **oğlanıñ** (bebeğini) vahtsız kéçirgey, gés (yarım) başın (diyetini) tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24).”

Bügün köriyirbiz, sahal (basit) iş için da héç néme için mahale de, u hézém (tartışma) arasına, da talaşkanda asrı yaramas antlar içerler, tügül oğlanlar, yohsa hartlar da, tügül aşharaganlar (siviller), yohsa köp kéz k'ahanalar (keşişler) da (224/23). “Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun olturğuzgay (tayin etmek) kéndinden soñra hanlıhka, yohése bahkay han, ki oğlanlarını arasına haysı layıhtır, anı olturğuzgay, ki bolgay hanlıhı tutmaga (235/31).”

“A éger ki ol öldürgen (maktul) oğlanını yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anı başını (diyetinin) gési (yarısı) tölenmeh kérek (258/32).”

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürücüdür da törege harşı yañılgay, da bu statutka (kanuna) kérek tügel tölov étkey başı (diyeti) için hardaşlarına öldürgen (maktul) kişini, néçik yoğarı yazılğandır (258/35).”

oğul-hız: Evlat, çocuk, oğlan veya kız çocuğu.

“Da igiliki (mal varlığı) ölgenlerini, oğul-hızı bolgannı, halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa. A kimni oğul-hızı yohtur, anıki igilikler tüşer yuvuhlarına da hardaşlarına (081/15).”

“Haysı da oğul-hız k'risdânlarnı ki salgay atasın-anasın da kétkey, Téñriniñ boyruhu bile anıki ata-ana bütün sahlagaylar oğul-hızın, ki kéndileriniñ buyruhu bile hatlarına övretmege da hılıhlarına (132/03, 133/07).”

“Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet (vasiyet) étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni (mal varlığını) atasından anasından téñ üleşmeh kérek (156/22).”

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul-hız bolgay alğışlı (kutsal, yasal) bısagdan (nikâhtan), kéndiniñ hanlıh déjvaların (mülklerini) üleşkey oğlanlarına (235/29).”

“Haçan ki haysı hız érge barsa kéndiniñ ata ülişü bile da ana ülişü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme hoképartslar (vasilik), anı için ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13).”

“Anı için Téñri alay buyuruptur, éger haysı ata-ana kendi oğlanların öğütlemese hörmetli, téñriniñ buyurganına köre tirilgeyler, a ol boyruhnı atanıñ ananıñ némege tutmagaylar, anıkibik ata-ana bolurlar anıkibik oğul-hızını keri étmege (300/13).”

öksüz: Annesi veya hem annesi hem babası ölmüş çocuk, yetim (reşit olana kadar kanunen vasilerin velayetinde olan çocuklar).

“... buyurbiz, étkeyler könülük da yarğu könü barçasına hocaga da miskinge, tullarga da **öksüzlerge**, kermenlige da honahka, da kélgenlerge, başhış almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki égri (suçlu) kişini yarğu bile könültmegeyler (252/24). “

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da eǵbet, barça igilikleri (mal varlıkları) ol **öksüzlerniñ**, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yığgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (321/28, 321/29).”

3.3.1.1.3.1.1.1. Erkek Çocuk Terimleri

oğlan: Erkek çocuk, oğlan.

“Néçik yazıpbiz yoǵarı tanıhlar üçün, ki kimge tiyer tanıhlıh bérmege, ol türlü yazarbiz munda, ki anıñkibiklerge tiyesidir ant içmege, adam, ki bolgay 25 yaşına. **Oğlanga tiymes ant**, zéra lâtası (reşitliǵı) yohtur (049/16).”

“Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zemanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar **oğlan** tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademiliki teprenir, 20 yaşına zinawor (asker) bolur biyler éşikine, 25 yaşına k'ahana (keşiş) bolur (220/15).”

“Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun olturǵuzgay (oturtmak, tayin etmek) kéndinden soñra hanlıhka, yohése bahkay han, ki **oğlanlarınıñ** arasına haysı layıhtır, anı olturǵuzgay, ki bolgay hanlıhını tutmaga (235/31).”

ér (I): Erkek çocuk, erkek evlat.

ér oğlan: Çocuk, erkek çocuk, erkek evlat.

“Éger ki ölse han, **ér oğlanlarınıñ** da **ér oğlanları** bolgay, tiyesidir, ki **ér oğlanlarınıñ** oğlanları tutkay hanlıhını (057/12, 057/13, 057/14).”

“A éger ösiyet (vasiyet) étse, da igilikni (mal varlıǵını) **ér oğlanlarına** çıhargay, da éger tirliki (yaşadıǵı) vahtına érge bérdi ése hızların, da **ér oğlanlarına** artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ erkindir (iradesinedir, yetkisinedir), (156/27, 156/29).”

“A éger ösiyet (vasiyet) étse, da igilikni (mal varlığını) ér oğlanlarına çıhargay, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérde ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (iradesinedir, yetkisinedir), (156/26).”

oğul: Çocuk, erkek çocuk, erkek evlat.

“Korol'nuñ olturğuçuna (makamına) utru yañılğan da kéndiniñ biyine, anıñki halır tamahın. **Oğulları** könü da hardaşları da atasınıñ ornuna (yerine) tutalmaslar ol yañılğanına köre ağır (083/37).”

“**Oğulları** alarnıñ, kimler ki artıhsılıh éter korol'nuñ olturğuçuna (makamına) harşı da İşi Barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni (emval) tas éterler, anıñ üçün bu yañılmahka köre barça tirliki hanlıhka halır (084/10).”

“**Oğullar** bildirdirseler törege da ohşaşı bile yaman işte atasınıñ-anasınıñ yañılğanın hanga utru (097/18).”

“78 Kapitula. Ki **oğullar** atasın-anasın salıp (terk edip) kéterler (132/01).”

“Kimése[ge] satsa alarnıñ érkinden (izninden) başha, soñra anıñ **oğulları** ya yovuhları, kélip bolurlar ol algan kişini kéri (çıkarmak) étmege töre bile ol mülklerden. (138/06).”

“Dağı da kimse ki kermenni (şehri) ya halanı (kaleni) çıhara bérgey (teslim etse) hanlıhniñ, da bilgeyler dovodne (kesin, kanıtlı), ol adamnı tas étip, **oğlun** u hızın hanlıhka algaylar, hatının u igilikin (mal varlığını) de (060/19).”

“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) motsovat étme (yetki vermek) ya **oğlun**, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga (istihdama, ücrete) tutkan réçnikni (avukatı, savunmacıyı) bolmas (180/20).”

“Éger ki yoluhsa, ki hanga **oğul** u hız bolgay alğışlı (kutsal, yasal) bısagdan (nikâhtan), kéndiniñ hanlıh dérjavalarnıñ (mülklerini) üleşkey oğlanlarına (235/29).”

“A éger ki anıñki artıhsılıhtan (kabahattan) haytma klemeseler, atası anıñkibik yaman **oğlunu**, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden (mal varlığını) bolur kéri (mahrum) étkey. Haysı anıñkibik **oğul** kéri (reddedilen) étken ki poşmanlıhka haytkay da hnazant (uslu, itaatkâr) bolma klegey, néçik tiyer atası-anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat bile bolurlar anı yöpsünmege (kabul etmeye), (269/04, 269/06).”

“Éger ata ya **oğul** haysı yañilmahka (suça) köre ölümlü (idama mahkûm) albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası **oğlunun** yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh **oğul** ataniñ yañılğanı üçün né 1 ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/10, 269/11, 269/12).”

“Éger ki haysı **oğul**, kénsiniñ atasında bolup, da klegey satma mülk, anıñkibik némeni bolmas satmaga bilmehinden da érkinden (izninden) başha dâd'ularniñ (dayıların, amcaların) da yuvuhlarınıñ érkinden (izninden) başha (305/32).”

ér oğul: Erkek çocuk, erkek evlat.

“Éger **ér oğul** bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey (057/35).”

“A éger kiméseniñ **ér oğulları** bolmasa, ol çahta hızoğlanlar atadan-anadan halğan barça igilikke (mal varlığına) éye bolur (156/32).”

“Haçan ki hardaşları tügense, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhnı. Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga (prenslere) bérgey kéndiniñ ülüşü bile. Néçik **ér oğulga** tügel ülüş, anıñ yarımı hızga (235/36).”

3.3.1.1.3.1.1.2. Kız Çocuk Terimleri

hız: Dişi çocuk, kız, kız çocuk, evlenmemiş kadın.

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u **hız** bolgay alğışlı (kutsal, yasal) bısagdan (nikâhtan), kéndiniñ hanlıh dérjavalarnı (mülklerini) üleşkey oğlanlarına (234/29).”

“Kérek kiyöv (damat) sözlegey **hızniñ** atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir **hızniñ** artundan céhéz (çeyiz), haysı ki almahtır; artundan bérilgey bélgili, zéra ki céhezi hatunlarınıñ ülüşleridir atasından da anasından da mülklerden de (80/27, 80/30).”

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya **hızni**, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç (zorlama) étkey, anıñki küç étüçi (tecavüzcü) ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek töreçiden ötleş zından bile da curum (ceza) bile ol hörmetsizlik üçün (124/24).”

“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın **hızına**, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhını (mirasçılığını) bérgey **hızına** (057/35, 057/36, 058/03).”

“A éger ki ata tirlikine (mal varlığına) haysı **hızların** céhézlep çıharıp ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarını, né ata ülüşü de, né ana (189/05, 189/06).”

“Da igiliki (mal varlığı) ölgenlerniñ, oğul-hızı bolgannıñ, halır oğlanlarına, **hızlarına** da hatununa. A kimniñ oğul-hızı yohtur, anıñki igilikler tüşer yovuhlarına da hardaşlarına. Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ yuvuhları bolmaslar kéri (mahrum) étmege (254/36).”

hızoğlan: Dişi çocuk, kız, evlenmemiş kadın, bakire.

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hıznı, da anıñki hız **hızoğlan** (bakire) bolgay, da añar küç (tecavüz) étkey, anıñki küç étüçi (tecavüzcü) ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek töreçiden (yargıçtan) ötleş zından bile da curum (para cezası) bile ol hörmetsizlik üçün (124/24).”

“A éger kiméseniñ ér oğulları bolmasa, ol çahta **hızoğlanlar** atadan-anadan halgan barça igilikke éye bolur (156/32).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen (maktul) oğlannıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) jarang (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/15).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlannıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) jarang (mirasçı) ér u **hızoğlanlarına** atadan soñra (189/15).”

“Éger ki haysı **hızoğlan** atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar (255/32).”

3.3.1.1.3.2. Kardeşlerle İlgili Terimler

hardaş: Aynı anne babadan doğmuş veya yalnız anneleri ya da babaları aynı olan kimselerin birbirine göre durumu, kardeş.

*“A éger bolsa alarnıñ atası, **hardaşı** ya oğlu, alar ant içkeyler. Da hatın kişilerniñ anası, ya ér, ya hız hardaşı, ya haysı yovuhu, alar ant içkey biri biri üçün da yükten (kefaletten) tartkay, yöpsünmehniñdir (049/32).”*

*“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit (vekâlet, temsil) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya **hardaş hardaşın**, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cınstan (milletten) yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin (nafaka alan adamını), ya dostun, anı törede odérjat (yapmaya) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat, savunucu) spravovat (temsil etmeye) étmege bolmas (185/06, 185/09).”*

*“Haçan ki **hardaşları tügense**, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhnı. Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga (şehzadeler) bérgey kéndiniñ ülüşü bile. Néçik ér oğulga tügel ülüş, anıñ yarımı hızga (235/34).”*

*“Da ölgen vahtına ki klegey hoképarts étmege hatunun **hardaşları bile birge**, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar. Da bu buyruh tutulmah kérek, éger ki hatunu ölmese hocasından burun (257/17).”*

*“Éger haysı atanıñ bolgay oğlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da anıñ érkinden (izninden) başha étkiy édi néme borç, da ölgüy édi ya haçkıy édi yat uluska, ol borçun tölemiyin, töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni **hardaşları** borçlu düğüller tölemege (321/05).”*

toğma hardaş: Aynı anne babadan olma, doğma kardeş, üvey olmayan, kan bağı olan kardeş.

*“89 Kapitula. Üleşinmehleri **toğma hardaşlarını** (139/05).”*

3.3.1.1.3.2.1. Kız Kardeş ve Erkek Kardeşle İlgili Terimler

hız hardaş: Kız kardeş.

“A éger bolsa alarnıñ atası, hardaşı ya oğlu, alar ant içkeyler. Da hatın kişilerniñ anası, ya ér, ya **hız hardaşı**, ya haysı yovuhu, alar ant içkey biri biri üçün da yükten (kefaletten) tartkay, yöpsünmehniñdir (049/34).”

“Bir kişi ölse diyat'ik'siz (vasiyetsiz), anıñ igilikin (mal varlığını) jarangél (mirasçılık) éterler ér u **hız hardaşlar** anaları bile birge. A éger ki ana ölse érden soñra diyat'ik'siz, anı jarangél éterler ér hardaşlar **hız hardaşlar** bile téñ (188/40, 189/02).”

“A égar ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi payın da, tölaminçe ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanır édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay ülüşü mülklerden, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya **hız hardaşlarnıñ** ülüşü üstüne dügül, bot [=bo] alar borçlu dügüller (321/14).”

“A éger ki hardaşı ya hardaşı oğlanı bolmagay, ol çahta **hız hardaşı** ya **hız hardaşınıñ** oğlanı bolgay yuvuh (323/03).”

ér hardaş: Erkek kardeş.

“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki **ér hardaşları** anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar (081/04).”

“Hayda ki **ér hardaşlar** bolmasa da hırlar halsa, alar halırlar atalarınıñ mülklerine jarang (mirasçı), (081/07).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen (maktul) oğlanınıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da **ér hardaşları bile birge téñ**, da anadır hawsar (eşit) jarang (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra. (189/18).”

“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki **ér hardaşları** anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar jarank (mirasçı), (255/33).”

toğmış ér hardaş: Aynı anne babadan olma, doğma, üvey olmayan, kan bağı olan kardeş.

“Éger ki atasınıñ **toğmış ér hardaşları** bolmasa, oğlanlar yılların alğınça bolgaylar hokipartslıh (vasilik) étmege jarang (mirasçı) kénsi oğlanlarına (189/25).”

3.3.1.1.3.3. Diğer Akrabalarla İlgili Terimler

dâdû: < Ukr. Дядьо. Dayı, amca, annenin kardeşi, babanın kardeşi.

*“Éger ki haysı oğul, kénsiniñ atasında bolup, da klegey satma mülk, anıñkibik némeni bolmas satmaga bilmehinden da érkinden (izninden) başha **dâdûlarnıñ** da yuvuhlarnıñ érkinden başha (305/32).”*

öbge: Bizden öncekiler, bizden önce yaşamış kimseler, selef, atalar, ecdat.

*“Barça türlü bazar kérek ki kéndiniñ küçine (geçerliliğine) bolgay da sahlagay, éger kimése satkay ya algay mülkler **öbgelerinden** halgan. Éger ki ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik satıh bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/23).”*

hardaşı oğlanı: Kardeşin çocuğu, kardeşin evladı, yeğen.

*“A éger ki hardaşı ya **hardaşı oğlanı** bolmagay, ol çahta hız hardaşı ya hız **hardaşıınıñ oğlanı** bolgay yuvuh (323/03).”*

Yorum:

Medeni Hukuk ana başlığı altında Kişiler Hukuku kategorisinde Akraba, Akrabalık, Çocuklar Kardeşler ve Diğer Akrabalarla ilgi başlıklar ele alınarak **43** terim tespit edildi.

43 terim: 24 tek sözcük, **19** birleşik terim.

24 terim tek sözcükten oluşan terim: 21 Türkçe, **3** Ukraynaca+Lehçe (**24** ad).

19 birleşik terim: 17 Türkçe+Türkçe, **1** Türkçe+Arapça, **1** Türkçe+Ukraynaca-Lehçe (**19** ad+ad).

3.3.1.1.4. Tüzel Kişiler

Hukuki sistemimizde gerçek şahıslarla birlikte fiziksel varlıkları olmayan kurum ve kuruluşlar da hak sahibi edilmiştirler. Hukuk sistemince bu hukuki kişilikler tüzel kişi denilir. Türk Medeni hukukunda bu hukuki şahıslar (tüzel kişilere), beraber konuma sahip olan kişiler arasında olan ilişkilerin tanzimini ele aldıklarından özel hukuk tüzel kişisi olarak adlanır (Akipek Öcal 2018: 61).

Hukuki statüde fiziksel var olan kişilere ek olarak fiziki varlığı olmayan bir takım kurum, grup ve topluluklara da hak verilmiş, hukuki olarak kendilerine kişilik verilmiştir. Hukuki şahısların müstakil bir kişiliğe sahip olduğunu kabul etmek için üç ögenin bir arada bulunması gerekmektedir:

- a) Teşkilatlanma
- b) Devamlı amaç
- c) Hukuki şahsın hukuk sistemi tarafından tanınması (Akipek Öcal 2018: 61).

Kamu gücü ve yetkisine sahip olan ve kamu vazifesi yapan tüzel kişilere kamu hukuku tüzel kişileri denilir. Yasalar kamu tüzel kişilerinin yasa ve yasalarının çerçevesindeki belirlenen yetkiye göre kurulmasına izin verir. Kamu kurum ve kuruluşları kamu tüzel kişileridir.

Gregoryen Kıpçak toplumunda tüzel kişiler, kaleler, şehirler, kervansaraylar, kiliseler, konuk evleri ve huzur evlerinden oluşmaktadır. Kale, şehir, köy, kervansaray, kilise, konukevi ve kiliselerle diğer kişilerin ilişkileri; bu tüzel kişilerin yapılandırılması, bu kurumlarla eşyaların ilişkileri medenî hukuk vasıtası ile düzenlenmektedir. Kaleler ve şehirler yapıldıktan sonra vergi kanunu ve miktarı da belirlenmektedir. Kiliselere yapılan bağışlar, bağışlarla kilise yapılarının yenilenmesi, kilisenin eşyaları ile ilişkisini göstermektedir.

Kervansaraylar, konukevleri ve huzur evlerinin konumu, konuk evleri ile ilgili yasalar, huzur evlerinin geliri ile ilgili maddeler bu tüzel kişilerin diğer kişiler ve eşyalarla ilişkilerini de düzenlemektedir.

Kaleler, Şehirler, Köyler, Ormanlar, Köprüler, Kervansaraylar, Konukevleri

3.3.1.1.4.1. Şehirle İlgili Terimler

kérmen: Şehir, kent, surla çevrili şehir, kale şehir.

*“Éger ki kérap (gemi) sheherge yuvuh bozulsa, tiyer, **kérmenden** çıhip, kişilerge boluşma (yardım) da hutharma tirlikni (malını) kéraptan, ki tas (mahvolmak) bolmagay téñizde (136/18).”*

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmagay, né bir bérklikke kirmegey, da sheher içine kéñ u tar yollar bile yürügey **kérmen** içine érkli (özgür),*

da aniñkibiniñ üsne kimése izdegey şparunk (haciz) aniñ tirliki ya mülkleri üsne (181/29)."

*"Éger kimése néme bergey yihövge (kiliseye) yahşı köñülden borlalıh, ya öv, ya tiyirmen, ya saban yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérseler, da ol yihöv husmetsizlihinden ya özge néme satamadan (kazara) küygey, éger **kérmende** bolsa ya salada (köyde) aniñkibik yihöv, ol çahta aniñkibik igilikten (maldan), ki bérilip édi yihövge, ahpaşnuñ (piskoposu) bilmehi bile ol kélişlerni yıǵgaylar da aniñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar (313/36)."*

*"Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler, da **kérmende** mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturǵuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey aniñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapsetmek) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yine yeñi baştan pozıvat (dava) étmege kérek aniñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/27)."*

kérmen éli: Şehir halkı, şehir sakini.

*"**Kérmen éli** artıh hörmette bolgay, né ki salaçı (çiftçi), salaçılar artıh hörmette bolgay, ne ki salalarınñ mağazacıları (065/24)."*

kérmen obıçayı: < Türk. kermn + Ukr, Leh. +обичай, obyczaj + Türk. +ı: Şehir geleneği, şehir örfü.

*"... pokoy (huzur, barış) bérdiler Éski Töre bile, da **kérmenlerniñ obıçayı** bile, da ari bitiklerniñ (kutsal kitaplarının) küçü ble törelerin étmege (022/22)."*

kérmen olturǵuz-: Şehir yapmak, şehir inşa etmek.

*"Éger **kérmen olturǵuzsa** ya hala (kale) yasasa, yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı bile. Daǵı da érki (yetkisi) bar hannıñ fli (flori) sbg (Spitak, Akçe) hahtırmaga (bastırmaya) töre bile. A knâjatalarnıñ (şehzadelerin) yohtur érki hahtırmaga hannıñ érkinden başha ya buyruhundand başha (237/23)."*

kérmen töresi: Şehir mahkemesi.

*"Éger ki özge cıns (millet) érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta **kérménniñ töresi** bile pospolıty (il, eyalet), haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre bile öǵütlengeyler (cezalandırırılar), (158/10)."*

*"A éger ki érménige **kérmen töresine** ya alpavut töresine (askerî mahkemesine) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (geliri, ürünü) ol yérlerniñ*

ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), (283/41)."

kérmen yap-: Şehir inşa etmek.

*"Alay oh han yeñi kermen **yapsa** ya hala, éger éksilse hanlıhtan ahça, pospouitiy él bile tügellengey (065/22)."*

kérmenniñ tutovu: Kentsel alan, şehrin havzası.

*"Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne tapulgay öldürgen (maktul) kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları bile kérmenniñ bahmah kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı **kérmenniñ tutovuna** (havzasına) bolgay (291/31)."*

kérmençih: Şehirden küçük, köyden büyük, henüz kırsal özelliklerini yitirmemiş olan yerleşim merkezi, kasaba, belde.

*"Bézirganlar da kébitçiler (dükkâncı) könü étüçi bézirganlıkların (ticaretlerini) kéndilerniñ alay téprenmeh kérektirler da borçludırlar, ne türlü hanlıh olturğuç (hanlık makamı) ne türlü taptı da hoydu kéndiniñ, alay kermende, néçik **kérmençihlerde**, da barça yollarda (147/38)."*

kérmenli: Şehirli, şehir vatandaşı, şehirde yaşayan.

*"... buyurıyrbiz, étkeyler könülük da yarğu könü barçasına- hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, **kérmenlilerge** da honahka da kélgenlerge (078/07)."*

şehar: < Far. شهر. İl, kent, şehir.

*"Éger ki kéráp (gemi) **şeherge** yuvuh bozulsa, tiyer, kermenden çıhip, kişilerge boluşma (yardım) da hutharma tirlikni (malını) kéraptan, ki tas (yok) bolmagay téñizde (136/17)."*

*"Yene, ki bizim yérli érménini yarmarkta (fuarda) özge **şeherde** törege ündegeyler, da iş kélgey antka, kérek antnı anda tügellegey, haysı ki törede başladı töreleşme (davalaşma), ol **şeherde** (179/26, 179/30)."*

*"Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey **şeherden** borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değer biçme) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalısını), ya stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na*

körgüzür añar töre, ki pripozvat (dava) étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), (191/13)."

*"Na bu yarğularda istétsi (davalısı) ya bliskiye (yakını) turmasa otpovidat (cevap, yanıt, savunma) étmege povodga (davacıya) utru, da povod kéltingey édi töreden törege bitik, néçik anı ol **şeherde** tapup ündedi korunada (merkezde, eyalet), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsniy (ek, itiraz, tepki) işi bar ése, na bu bliskiy törege kérek, ki kéltingey otporniye (itiraz eden) strana (taraf) ya bliskiye (yakını), (192/18)."*

*"A éger hoca miskinge öv satsa, da künler étse tölövge, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur övni añar yine haytarmaga, da ol andan anıñkibik övni kérek algay barça türlü mahanadan (gerekçeden) başha. Könü, ki ol övlerni, da tarlovlarnı, da bahçalarını, haysı habah çıharısına **şeherniñ** yatıptır, töreniñ yırahlılı bile, yuvuhları 7 yılga dirin bolurlar yuvuh bolmaga (285/18)."*

şehar töresi: < Far. شهر + Türk. + **töresi:** Şehrin mahkemesi, kent mahkemesi.

*"46. Kapitula. Öv almah üçün Murovaniy şeherde bekli **şeherniñ töresine** (284/06)."*

morovaniy şehar: < Ukr, Leh. муrowаний, murowany + Far. + شهر: Kale şehir, taştan yapılan şehir.

*"Éger I kimése kimsége övin satkay **murovaniy şeherniñ** içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu I yılñıñ kéçkenine dire kéri étmege alıcı yatnıñ [=yatnı], ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır (285/07)."*

hala: < Ar? قلعه. Hisar, kale, sur, istihkâm, şehir, kent, il, kent duvarı. (bu kelime sözlüklerde Arapça olarak geçmektedir. Ancak Azerbaycan Türkçesinde *kalamak* sözü üst üste koymak, üst üste toplamak anlamında kullanılmaktadır: "*od qalamaq, tonqal qalamaq, daş qalamaq, daş qalaq=recim, qalaq=kalak*", aynı zamanda bu sözün ince forması olan "*kelek*" ve "*kelemek*" fiili de kullanılmaktadır. Buda kanımca bu sözün kökeninin Türkçe olduğunu göstermektedir).

"Éger kermen olturğuzsa ya hala yasasa, yasahların da hoygay ohşaşı bile (058/32)."

"İgi turuptur bu yérge, muni hoyup, tanıhlatkay honşusuna da halaga (kaleye) ya şeherge, ki özgeniñ tuvarı hatınadır (125/22)."

*"Da çérüv yarahların bérgeyler **halalarga**, haysın ki ulu biyeler tutar (241/03)."*

*"Han, ki haysı biyge yébérgey déjjava (arazi, mülk) ya pustalıh (çöl, toprak, ekilmemiş arazi), da ol biy han byruhu bile ol yerde hala **yapkay**, ol anıñ méñi*

dérjavasıdır. A ol biyniñ éger néme ulu yañılmahı bolmasa hanga, bolmas anı çiharmaga ol iménâdan (mülkden), (241/45)."

halanı çihara bér-: < Ar? قلعه+ Türk. +nı çihara bér-: Kaleyi teslim etmek.

"Dağı da kimsé ki kermenni ya halanı çihara bérgey hanlıhınıñ, da bilgeyler dovodné (kanıtlı), ol adamnı tas (idam) étip, oğlun u hızın hanlıhka algaylar, hatının u igilikin (mal varlığını) de (239/08)."

3.3.1.1.4.2. Köyle İlgili Terimler

sala: < Ukr, Leh. село, села, Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışılan, konutları ve öteki yapıları bu hayata uygun yerleşim birimi, köy, mezra, yerleşim yeri.

"Kermen éli artıh hörmette bolgay, né ki salaçı (çiftçi), salaçılar artıh hörmette bolgay, né ki salalarnıñ mağazıcıları (065/27)."

"Haçan ki ol hanlar keldirdi añar könülük Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar (talimatlar) bérıp barçasına, haysı ki él anıñdır, markarélerden (peygamberlerden) da surp arakéllerden (kutsal havarilerden) aytmahlıh (hüküm) da özge vartabédleriñ (papazların) surp yihövnüñ (kutsal kilisenin), hoydı kéndi éline, kéndine bérilgenlerge (tebaalara), budur kermenlerge, da kermençihlerge, da salalarga, da özge yérlerge, da kéndiniñ yérgesine beringenlerge, kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki boyruhlarını küçlü da néme éksitmiyin sahlagaylar (252/18)."

"Éger kimése rikadan (nehirden), haysı ki salada barıyr, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ keltirmehinden bahmagay, da anıñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da anıñkibik suvnu, ki keltirmehindan honşusuna aňlatmagay, anıñkibik ziyanı ol kişi tölemeh (ödemek) kérek (311/30)."

sala olturğuz-: < Ukr, Leh. село, села + Türk. +olturğuz-: Köy veya kasaba inşa etmek.

"Éger kimése yeñi sala olturğuzma klegey yeñi tib (temel) üsne, anı bolmas étme hannıñ érkinden başha (izni dışında). Éger anıñkibik iş olturğuzgan bolsa, alay

salaçılarga (köylülere) körgüzme kerek yér yihövnüñ himin (temelini) yasamaga (304/18)."

3.3.1.1.4.1.3. Orman ile İlgili Terimler

orman: Ağaçlarla kaplı geniş alan, büyük koru, koru, orman.

*"Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseler, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (çiftçilere) bérilse néme pustalıh (boş arazi), yér, ki yasagaylar ya, **ormanlarını** késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/05)."*

*"... ya kiyikke (ava) çıhkanda kiyikçiler da oh atkaylar kiyikke **ormanda** ya tüzde ol sağış bile, ki kiyikni urgay, da ol oh, ki kiyikniñ üstüne atıldı, da kişini öldürgey, anıñkibik öldürme kışını klemiyin (kasıtsız, hata) öldürme helerdir (311/14)."*

3.3.1.1.4.1.4. Kervansaraylar ile İlgili Terimler

karvasara: < Far. کاروان سرا. Kervansaray, han, misafir evi, kervanların konakladığı han.

*"Alay oh töre hanga buyurur ulu rikalar (nehirler) üstüne köprüler yapmaga, **karvasaralar** yapmaga da can övleri (huzur evleri), (236/27)."*

karvasaray: < Far. کاروان سراي, Kervansaray, han, kervanların konakladığı han.

"Alay oh töre hanga buyurur ulu rikalar (nehirler) üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da can övleri (huzur evleri), (059/05)."

3.3.1.1.4.1.5. Konukevleri, Huzur Evleri ile İlgili Terimler

can övi: < Far. جان + Türk. +övi: Yetimhane, bakım evi, huzur evi.

*"Alay oh töre hanga buyurur ulu rikalar (nehirler) üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da **can övleri** (236/27)."*

vank': < Erm. վանք. Hristiyanlıkta farklı bir sınıf olarak kabul edilen ve belirli kurallara göre dış dünyâ ile ilgilerini kesmiş bir halde yaşayan rahip ve rahibelere mahsus bina, keşişhane, deyr, savmaa, manastır.

... da bargaylar **vank'ka** bırğılar bile, nağaralar bile, da çalıçılar bile, da hatın kişiler de birge bolgaylar, da **vank'nuñ** harbéti (manastır başkanı) alarnı andan tıygay (engeller), da alarga körklü sözler bile sözlegey (135/28, 135/32).

Zéra **vank'** ari atalarnıñ yéridir, anıñ üçün hoygandır, haysı ki borçludurlar holtha (dua, rica) étme Téñriden hanlar üçün, da ulu biyler üçün, da barça k'ristanlar üçün (302/41).

Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan (makamından), ya rıtsér (savaşçı, şövalye), ya alpovud, ya jolnér (asker, savaşçı) kélgey **vankniñ** (kilise) salasına (yerleşkesi), (303/31).

vank' töresi: < Erm. *ıwulp* + Türk. +*töresi*: Manastırların hakları.

85 Kapitula. **Töresi vank'larnıñ** (071/25).

hospoda: < Ukr, Leh. *господа, gospoda*, Hân, otel, ev, konuk evi.

“114 Kapitula. Honahlar, haysıları ki hoygaylar humaşnı (malını), **hospodada** (249/26).”

honah övü: Hân, otel, misafirhane, konuk evi.

“114 Kapitula. Honahlar, ki **honah övlerine** humaş (mal) hoyarlar (155/15).”

“Haçan honah kélse humaş (mala) bile **honah övine** da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka da ol közét kötürgey üstüne, ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh kérek (321/17).”

huç: < Erm. *hunc*, Hücre, sığınak, barınak, düşkünler evi, yoksunlar evi, huzur evi.

“Haçan kéthoyalar da hartlar hoysalar kiméseni bahuçı **huçlarnı**, ki bahkaylar miskinlerni, **huçta**, yatkanlarnıñ ton-oprahların, aşın suvun (135/08, 135/09).”

“A éger ki Téñriden horhkan adam bolsa da klemegey yağlan ant bile kéndiniñ canıñ obrazit (incitmek) étmege, da aytkay, ki ayttım ménim ulu açığımniñ da jalostumnuñ (nefretim) artından ol sözlerni añar, yohsa, dalibuh (gerçekten, allah bilir), néme yaman bilmen bu kişi üstüne, ték barça yahşı, na anıñkibik kişini ögütlemeh (cezalandırmak) kérek olturğuzmah bile, na halır töre alnına ol parsunaga utru hoymaga 48 ahça. Na povod (davacı) ol ahçanı ya törege bağışlar, ya yarlılarga (yoksullara) **huçka** bérdirir (187/28).”

“A éger ki ol bahuçı damâh étkey, da kendine yaşırgay **huçnuñ** kélişin, da dervéşlerni (mülkleri) aç sahlagay, ol borçludur, ki sağavat étkey miskinler üsne, ki açlıh

tartmagaylar da miskinlik, töre anı ögütlemeh (cezalandırmak) kérek şağavatsız, ayaminça (303/27)."

yihöv: (iduk öv, yıdih öv, yih öv) Kutsal ev, tanrı evi, kilise.

*"103 Kapitula. Kim ki **yihövge** néme çiharsa."* (Garkavets 2003:72)."

"Éger kimése néme bérgey yihövge yahşı köñülden borlalih, ya öv, ya tiyirmen, ya saban yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérseles, da ol yihöv hısmetsizlihinden ya özge néme satamadan (kazadan) küygey, éger kérmende bolsa ya salada (köyde) aniñkibik yihöv, ol çahta aniñkibik igilikten (mal varlığından), ki bérilip édi yihövge, ahpaşnuñ (piskoposun) bilmehi bile ol kélişlerni yıggaylar da aniñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar." (Gaekavets 2003:313).

Yorum:

Medeni Hukuk ana başlığı altında Tüzel Kişiler başlığı incelenip **24** terim tespit edildi. Tespit dilen **24** terimden **17**'si tek sözcük, **7** terim birleşik sözcükten oluşuyor.

17 tek kelimeden oluşmuş **11** terim Türkçe, **4** terim Ukraynaca-Lehçe, **1** Farsça, **1** terim de Ermenice kökenlidir (**17** ad). **7** birleşik kelimelerden meydana gelen terimlerin **3**'ü Türkçe+Türkçe, **2** Farsça+Türkçe, **1** Ukraynaca-Lehçe+Türkçe, **1** Ukraynaca-Lehçe+Farsça kökenlidir (**7** ad+ad).

3.3.1.1.5. Hukuki Ehliyet ve Rüştle İlgili Terimler

Kişilere verilen hukuki hak ve yetkilere hukukta ehliyet denilir. Hukukta ehliyet ikiye ayrılır:

1. Hak ehliyeti-medeni haklara sahip olma ehliyeti
2. Fiil ehliyeti-medeni hakları kullanma hakkı

Şahsın hak ve sorumluluklara sahip olma ehliyeti hak ehliyetidir. Hakiki şahıslar tam ve sağlam doğmakla bu ehliyete sahip olurlar. Ayrıca hak ehliyeti kişinin sağ doğması ile doğumdan önceki dönemi de kapsar. Hukuki şahıslar-tüzel kişiler kanunların öngördüğü gerekli şartların gerçekleştirilmesi durumunda hak ehliyetini elde edebilirler.

Fiil Ehliyeti bir kişinin kendi fiiliyle haklar kazanabilme ve borç altına girebilme yeteneğini ifade eder. Fiil ehliyeti üç temel yetenekten oluşur, bunlar, hukuki işlem yapma-sözleşme yapma ehliyeti, haksız fiillerden sorumlu olma ehliyeti ve dava ehliyetidir. Gerçek kişilerin fiil ehliyetine sahip olması için ikisi pozitif biri negatif

nitelikte üç koşul bir arada bulunmalıdır, bunlar ergin-reşit olma, ayırt etme-gücüne-temyiz kudretine sahip olma olumlu koşulları ile kısıtlı olmama-hacir altına alınmamış olma olumsuz koşuldur.⁴

Bir kişinin kendi eylemiyle haklar kazanma ve sorumluluk altına girme kabiliyetini fiil ehliyeti ifade itmektedir. Fiil ehliyetini 3 esas kabiliyet söz konusudur:

1. Hukuki işlem yapma ehliyeti veya sözleşme ehliyeti
2. Hukuka aykırı eylemlerden sorumluluk ehliyeti
3. Mahkemeye başvurma ve dava açma ehliyeti

Hakiki kişilerin fiil ehliyetine sahip olmaları için iki pozitif ve bir negatif keyfiyette 3 şartın bir arada bulunması gerekmektedir:

1. Ergin ve reşit olmak
2. Temyiz gücüne sahip olmak (ayırt etme yeteneğine sahip olmak)
3. Hacir altına alınmamak (vesayet altına alınmamak)

Gregoryen Kıpçak medeni hukukuna göre hak ehliyeti kişinin sağ doğması ile başlar. Sakat doğan kişiler sınırlı tam veya sınırlı ehliyetsiz gruplarına dâhil edilirdi. Sakatlık, körlük, cüzzam hastalığı, aklî hastalıklar hukuki ehliyeti küllî veya cüzî şekilde engelleyen nedenlerden sayılmıştır. Fiili ehliyeti uygulamak için cinsiyet, yaş, olgunluk ve suçsuzluk temel faktörlerdendir.

Ayrıca tanıklık için gümrük görevlileri, ayyaşlar, hamile kadınlar, suçlular, gençler, papazlar ve kadınlar fiili ehliyete sahip değildirler ancak kadınlar ve gençlerin tanıklığı istisna durumlarda kabul edilmiştir. Kadınların tanıklığı da erkek tanıkların 2 kat sayısını sağlamak şartı ile kadınlar üzerine ve istisna durumlarda da diğer kişiler üzerine geçerli sayılmıştır. Kadınlar, hak ehliyetine sahip olmalarına rağmen dükkânda durmak (ticaret hakkı), mahkemeye başvurmak gibi fiili ehliyetleri töreye göre kısıtlanmıştır.

Sakatlık ve yaş ehliyetsizlerinin mali işlemleri vasiler vasıtasıyla yapılır, reşitlik yaşlarına geldikten sonra onlara devredilirdi. Ehliyet yaşı ve reşitlik malî işler için 20 yaş ve tanıklık için 25 yaştır ancak sorumlu olma ehliyeti 15 yaş ve üstü olarak belirlenmiştir.

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol **kişi öldürüçidir** da törege harşı yañılgay, da bu statutka kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen oğlannıñ, néçik yoğarı yazılgandır.”* (Garkavets 2003:258).

⁴https://acikders.ankara.edu.Tür/pluginfile.php/49456/mod_resource/content/1/HBYS%20hukuk%20ba%C5%9Flang%C4%B1c%C4%B1%2010.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2022).

Ayrıca tanıklık için genelde yaşlıların tanıklığı tercih edilir, gençlerin tanıklığı mecbur kalmadıkça makbul değildir. Çocuk, yaşlı, papaz, suçlu ve kefarete ödeyenler yemin etme ehliyetine sahip değildirler.

ahıllı: < Ar. عقل + Türk. +lı: Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akli dengesi ve akıl sağlığı yerinde, akıllı, deli olmayan.

“*Tiyişlidir yarğuşılarga, ki lâtaları (rüştləri) bile tügel bolgay, da añlı, u **ahıllı**, u saht bolgay, bolmagay, ki töreni añlamıyın, kimsege éksiklik étkey (031/17).*”

“*Tiyişlidir yarğuşuga, ki bitikçi uslu, **ahıllı bolgay**, da ari bitiklerniñ küçün yahşı bilgey, da barça ademilikni yahşı bilgey, ki yarğunu toğru étkey (214/11).*”

“*Da yihöv yarğusun ahpaş (piskopos) hayğurgay vartabédleriniñ (papazların) övrenmehi bile, 2 ya 3 **ahıllı kéthoyalıh** bile (215/24).*”

bütün kişi: Buluğa ermiş, olgunluk çağına ulaşmış, kânun nazarında haklarını kendi kullanabilecek yaşa gelmiş, olgun kişi, reşit kişi.

“*Éger ki oğlanlar aralarına uruş étseles, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktul) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek başın tölegeyler, néçik tügel bütün kişiniñ (085/08).*”

cimri: < Far? جمرى. Sarhoş, ayyaş, asil olmayan çarşı pazar halkı, dilenci (Sözlüklerde Farsça olarak verilse de Farsçanın ana sözlüğü Dehhuda da Maverü’n-Nehir halkının dilinde bu sözün olduğu yazılmıştır. Maverü’n-Nehir halkı ise çok genel bir anlam taşımakta ve hangi döneme ait olduğu da belli değil. Yani Maverü’n-Nehir halkı Türk mü Fars mı ne olduğu da gösterilmemiştir).

“*Dağı da tiymestir ant tamğaçıga, né **cimrige**, da barça alanı yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanıhlılıhın tutmagay (049/24).*”

éki canlı hatın: < Türk. éki + Far. + جان + Türk. +lı: Hamile kadın, gebe kadın.

“*25 Kapitula. Kimése ki halaba başlagay da urgay **éki canlı hatınnı** (68/31).*”

“*Dağı da luc (kefarete) bérgenge tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıhı yazıh üstüne hoymagay. Ol türlü marabédlerge (başrahibe), yene **2 canlı hatınga tiymestir ant içmege** (229/26).*”

“*Érmeni kişi ursa **2 canlı hatınnu**, bu türlü añlamah kérek, özge yerde bolmagay (271/31).*”

ér (II): Adam, olgun erkek, olgun şahıs, reşit adam.

ér atası: Erkek çocuk babası, baba olacak yaşa gelmiş olan adam.

“Aniñkibik övni ya sabanı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların (kira bedellerini) yıǵgaylar angınça, ki oǵlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek 20 yaşına dire hoképartsar (vasiler) holuna, a hızoǵlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye (veli) da hoképarts (vasi), a ol kéndi éyesi (kocası) bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (321/32).”

ér kişi: Buluǵa ermiş, olgunluk çaǵına ulaşmış, kânun nazarında haklarını kendi kullanabilecek yaşa gelmiş, olgun erkek, reşit erkek, olgun adam.

“A néme aniñkibik iş yoluhkay, da hatın kişiler körgey anı, da yahşı hörmetli hatınlar bolgay, néçik ér kişiniñ 2 ya 3 tanıhlılı kécér, alay oh hörmetli hatınlardan 2 ança-4 ya 6, yohése, kélmegeyler töre alnına, övlerine tanıhlılı bérgeyler ol hadar yahşı u hörmetli ademilerge, né hadar kéndileridir, da alar, kélip tanıhlılı bérgeyler töre alnına (039/35).”

“Éger kimése ér kişini ya hatın kişini ayılğan hılıh bile öldürgey, yazılğan töre bile aniñ başın tölemeh kérek (310/27).”

éren: Adam, erkek, olgun erkek, reşit erkek.

“Töre körgüziyir, érenlerge tiymestir hatın kişinin tonu içine yürüme (295/18).”

igit: Genç, yiğit, tam olgun olmayan, reşit olmayan.

“A éger ki yoluhsa, bir tanıh tügel adam bolgay da birisi igit, anı da tutmah kérek. A éger ki 2-si igit bolgay da biri hart ya 3 igit bolgay, ol tanıhlılını da tutmah kérek (039/03).”

“Éger yoluhsa, uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartnıñ, töre bile buyurgandır aniñkibik hol uzatuçı sahalına hartnıñ, alay ol añlamah kérek curumu (cezası), néçik kiméseni nahıs étkey (262/24).”

kelepenlih: < Sür. kelepen? + Türk. +lıh: Cüz zam hastalığı (mirasçılıǵa engel durumlardan biri, emvali idare etmek ehliyetini gideren durumlardan birisi).

“Éger toǵǵandan soñra yoluhsa nahıslılı, budur ahsahlılı, sohurluh (körlük), ya kélépenlih ya satamadan (kazadan) aniñkibik télirgey, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da aniñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar saǵlıh bérgey da nahıslılına boluškay, aniñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar saǵlıh bérgey (301/34).”

lâta: < Ukr, Leh. лата, заплата, lâta. Yetişkinlik, reşitlik, olgunluk.

“Tiyişlidir yarğuçılarga, ki **lâtaları** bile tügel bolgay, da añlı, u ahıllı, u saht bolgay, bolmagay, ki töreni añlamıyın, kimsege éksiklik étekey (031/21).”

“Kim ki érk (yetki) bérgey oğlanlarına érkine (başına buyruk) ösmege da bérmeygey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérmey, da öskeyler **lâtalarına** (buluğlarına, reşitliklerine) dire, da arzani (layık) bolgaylar k'ahanalıhka (keşişliğe) ya igi péşege (131/23).”

“Néçik ki yazıp biz yoğarı tanıhlar üçün, ki kimge tiyer tanıhlıh bérmeyge, ol türlü yazarbız munda, ki anıñkibiklerge tiyesidir ant içmege, adam, ki bolgay 25 yaşına. Oğlanga tiymes ant, zéra **lâtası** (reşitliği) yohtur (229/23).”

luc bérgen: < Erm. 𐌺𐌹𐌳𐌹 + Türk. +**bérgen:** Günaha ve suça karşı ceza ödeyen, ceza ödeyen, kefareti ödeyen, keşişin verdiği cezayı ödeyen.

“Dağı da **luc bérgenge** tiyemistir ant, anıñ üçün ki yazıhı yazıh üstüne hoymagay (229/25).”

nahıslıh: < Ar. ناقص + Türk. +**lıh:** Hasar görme, sakatlık, topallık, aksaklık, kötürümlük, eksiklik, felçlik.

“Éger toğgandan soñra yoluhsa **nahıslıh**, budur ahsahlıh, sohurluh (körlük), ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan (kazadan) anıñkibik télrige, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da anıñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgey da **nahıslıhına** boluşkay, anıñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgey (301/34).”

tamğacı: Gümrük memuru, vergi memuru, vergi tahsildarı, gümrük tahsildarı, vergi toplayan görevli.

“Dağı da tiyemistir ant **tamğacıga**, né cimrige (ayyaşa), da barça alani yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanıhlıhın tutmagay (229/27).”

tügel (II): Bütün, tam, olgun, reşit, yetişkin, buluğa ermiş.

“Da 2-inçi, tanıhlarnıñ könülük, yaşı bile **tügel bolgay** ya hart kişi bolgay (038/28).”

“Tiyişlidir yarğuçıga, ki **lâtaları** (rüştleri) bile **tügel bolgay**, da añlı, u ahıllı, da saht bolgay, bolmagay, ki, töreni añlamıyın, kmésege égirlik (haksızlık) étekey (215/13).”

tügel adam: < Türk. *tügel* + Ar. +آدم: **1.** Ete kemiğe ve cana bürünmüş cenin, dölüt **2.** Olgun adam, yetişkin şahıs, reşit kişi.

tügel adam (I): Ete kemiğe ve cana bürünmüş cenin, dölüt.

*“A éger yoluhsa, bir tanıh **tügel adam** bolgay da éger ki birisi igit bolgay, anda tutulmah kérek (221/02).”*

tügel adam (II): Olgun adam, yetişkin şahıs, reşit kişi.

*“A éger oğlan cigerine anasınıñ **tügel adam édi ése da ol** urmahtan kéçirgey, tölöv bolmah, tölöv bolmah kérek tügel baş üçün (271/26).”*

tügel bütün kişi: Bulûğa ermiş, olgunluk çağına ulaşmış, kânun nazarında haklarını kendi kullanabilecek yaşa gelmiş, olgun kişi, reşit kişi.

*“Éger ki oğlanlar aralarına uruş étseler, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktul) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek başın tölegeyler, néçik **tügel bütün kişiniñ** (085/08).”*

usundan yeñil: Akli dengesi yerinde olmayan, akli düzgün çalışmayan.

*“Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh (körlük), ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan (kazadan) anıñkibik télirgey, ki **usundan yeñil** bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da anıñ hardaşları ol işançta (inamda, umutta) bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgay da nahıslılına boluşkay, anıñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgay. Éger sağaysa, kérek hardaşları anıñ ülüşün bérgaylar añar. Éger sağaymasa, anıñ hardaşları kérek anıñ ülüşü bile sahlagaylar anı anıñ ölüm küñüne dire (301/35).”*

hart (I): Olgun adam, reşit adam, yaşlı.

*“Da 2-inçi, tanıhlarnıñ könülüki, yaşı bile tügel bolgay ya **hart kişi** bolgay (038/28).”*

*“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kendiniñ k'ahanaların (papazlarını), da 2-3 kéthoyanı **hartlardan** tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme çıhargay yıhövüne, da ahpasına (piskopos), da babasına, da kérézmenin (mezarını) kéndiniñ bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin (mal varlığını) kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına, kéndiniñ érki (iradesi) bile, né ki klese çıharma, bélgili étkey, a muniñkibik işler tohtalmah (geçerli sayılmak) kérek songu érki bile keçesi dünyâdan (255/10).”*

“Éger ki haysı yérden de ot ya pojar (yangın) çıhsa da humnalarını küydürgey ya tüzde” bitişni, haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıhtı, ögüt bile ohşaşlı ögütlemeh kérek. Töreni câht bile térgemeh kérek. Da bahkaylar, kimden anıñkibik ot çıhtı, éger yuvuhtan, éger yırahtan, éger düşmandan ya satamadan, éger **harttan mı**, éger oğlandan mı, yohsa kénsi kénsine, da kimése kéndiniñ érki bile muniñkibik işni étkey, ékili barça, kimge ziyan étti, añar tölöv bolgay (277/02).”

yaş: Yıl, yaş, ömürden geçen zaman süresi, sin (diyet, miras, tanıklık ve hukuki ehliyet konuları ve davalarında belirleyici faktör olduğu için terimlere dahil edilmiştir).

“Maña da bulay körünür, ki **25 yaşında** ademiniñ tanıhlılığın tutmah kérek. Haçan ki Téñriniñ alnına könüdü **25 yaşına** k'ahananıñ (papaz, keşiş) tanıhlılığın joğovurt (toplum) üçün, dağın artıhsı könüdü **25 yaşına** aşarhagannıñ (sıradan vatandaş, sivil) tanıhlılığın törede (038/38, 038/40, 038/42).”

“Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zamanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar oğlan tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, **14 yaşına** ademiligi teprenir, **20 yaşına** zinawor (asker) bolur biyler eşikine, **25 yaşına** k'ahana bolur (220/16, 220/17).”

“Éger ki oğlanlar aralarına uruş étse, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktul) oğlan **12 yaşından** artıh bolgay, kérek başın (diyetin) tölegeyler, néçik tügel bütün kişinin. A éger ki ol öldürgen oğlannıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ başınıñ gési tölenmeh kérek (258/27).”

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı yañılğay (suç işler), da bu statutka (kanuna) kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen (katledilen, maktul) oğlannıñ, néçik yoğarı yazılğandır (259/31).”

“... anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların (kira bedeli) yığgaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler **yaşlarına**, budur barça ér atası bolmah kérek **20 yaşına** dire hoképartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye da hoképarts, a ol kéndi éyesi (kocası) bile kéndiniñ tirlikin (mal varlığına), né klese, anı éter (321/32).”

yaşların al-: Olgunluk yaşına gelene kadar, hukuki işlerini yapma ehliyeti yaşına gelmek.

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege (dava etmek) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da eğbet, barça

igilikleri (mallar) ol öksüzlerniñ, **yaşların almunça**, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, aniñkibik övni ya sabannı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (321/29).”

yılların al-: Olgunluk yaşına gelene kadar, hukuki işlerini yapma ehliyeti yaşına gelmek.

“Éger ki atasınıñ toğmış ér hardaşları bolmasa, oğlanlar **yılların algınça** bolgaylar hokipartslih (vasilik) étmege jarang (varis, mirasçı) kénsi oğlanlarına (189/25).”

“Ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar **yılların algaylar**, da, eğbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzlerniñ, yaşların almunça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, aniñkibik övni ya sabannı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (321/29).”

yazıhlı: Suç işlemiş, suçu olan kimse, suçlu, kabahatli, mücrim.

“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga, né cimrige, da barça alanı **yazıhlılarga** angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanıhlılın tutmagay (229/28).”

Yorum:

23 terim: 13 tek sözcük, 10 birleşik sözcükten oluşan terimdir.

13 terim: 9 Türkçe, 2 Arapça-Türkçe+ek, 1 Fasça, 1 Ukraynaca-Lehçe kökenlidir (13 ad).

10 birleşik terim: 7 Türkçe+Türkçe, 1 Türkçe+Arapça, 1 Türkçe+Farsça+Türkçe, 1 Ermenice+Türkçe kökenlidir (8 ad+ad, 2 ad+eylem).

3.3.1.1.6. İzin, Özgür irade ve Yetki ile İlgili Terimler

boşatlıh (I): Ruhsat, izin, icazet.

“Haçan ki töre oltursa da voyt (hâkim), aytmıyın, ki munda töre olturuptur, kimniñ néme işi (davası) bar ése, spravovat (işlem) étsin, da kimése, aşılıp, **boşatlıh** almıyın, da, ilgeri tüşüp, néme izdegey töreden, aniñkibik kişi halır (mahkum olur) curumga (cezaya) 12 ahça (339/03).”

érk (I): Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç, özgür irade.

“A kim ki érki bile égri éter yarğunu, kéndi borçlu halır köktegi yarğuçuga (037/02).”

“*Dağı da biyi hulun yéberse storojga (bekçilik, devriye, güvenliğe) da holga tüşse (yakalansa), tiyişlidir biyi satun algay. Kénde érki bile barsa, kénde kendin satun algay, holga tüşse. Jolné (savaşçı) uruşta kimézeni holga salsa [=alsa] ton-oprahı da sağıt-sabası anıñ bolgay (241/09).*”

“*Éger ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki bile, anıñ ornuna kéndini tas étkeyler. (238/12).*”

érk (II): Bir kimse veya kurula verilen bir görevi yasaların tanıdığı imkânlarla göre belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salâhiyet, yetki.

“*Éger ki han diyat'ik' (vasiyet) étse, néçe ki tiridir, érki bar téşkirmege diyat'ik'ni, né türlü ki tiyesidir (058/06).*”

“*Éger kermen olturğuzsa ya hala (kale) yasasa, yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı bile. Dağı da érki bar hannıñ fli (flori) sbg (Akçe) hahtırmaga (bastırmaya) töre bile. A knâjatalarnıñ (şehzadelerin) yohtur érki hahtırmaga hannıñ érkinden (izninden) başha ya buyruhundand başha (237/23, 237/24).*”

“*Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen, da tügellengen, da yasalğan, émin da bék klerbiz tutmaga, bélgili bizim klegenimizden, da sağışımızdan, da érki bile bizim kéñeşimizniñ, 2 türlü kéñeşniñ bulay bérkitip da sahlama kledih, sağış éttih, huvatlatıyırbiz da bérkitiyirbiz, né türlü ki bu vahtka dire tutulğan édi (326/35).*”

érk (III): Bir şey yapmak için verilen veya alınan özgürlük, müsaade, ruhsat, icazet, mezuniyet, izin.

érk ber- (III): İzin vermek, ruhsat vermek, icazet vermek.

“*Kim ki érki bérgey oğlanlarına érkine ösmege da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege (mesleğe) bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğ, reşitlik) dire, da arzani bolgaylar k'ahanalıhka ya igi péşege (131/17).*”

“*Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıh étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgiy édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halğan suman (nakit parayı) [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı*

*boşatsa (iptal etse), ol alğan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni özgege satma. Évet ki tanıhlıh tibine, ki ol burungi aluçı añar **érk bérđi** (319/12)."*

érkli (I): İrade sahibi, iradeli, özgür iradeye sahip olan.

*"Yohsa barça k'risdânlar künün yihkünnüñ (kilise günü, Pazar), ulu künde, ki barçası **érkli bolgaylar** (izinli) da ferahat, çöplenme da kélme yihövge, bağlanmagay özge işler bile, yığlamah bile, [kérek] Téñriden holmaga (076/28)."*

*"Kimése köñüsün (kasten) buyruhka utru **érkli** da ökteñ (küstah, aşağılayıcı) sözleme klegiy édi, anıñkibik kişi ölümlüdür (289/35)."*

érksiz (II): İradesiz, kasıtsız, özgür irade olmadan, hata ile.

*"Aldamasız yargıu téñriniñdir, ol, ki yapuhnu açıhı köriyir, a dünyâ ademilerine yoluhur yañılmalıh (hata, suç). Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki **érksiz** yañılır (036/01)."*

*"Éger ki dinsiz öldürse k'risdânı érk (özgür iradesi) bile, anıñ ornuna kendini tas (idam) étkeyler. A éger ki **érksiz** öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın töletkeyler. Yohése adamıñ hanınıñ bağası (kan parası) yohtur, zéra Téñri yaratıptır sıfatına ohşas da ölüden turğuzmaga Téñriniñ holundan yalğız kélir (239/13)."*

kle-: İstemek, irade etmek, kastetmek.

*"A **klep** öldürmeh köñüsün (kasten) bu türlüdür, ki yürügey biri birinin artından, ki **klep** öldürgey (144/01)."*

klemince: İstemedен, istemsiz, iradesiz, kasıtsız, hata ile.

*"Kişi öldürmeh **klemince** munıñki hılıh bile bolur: éger kimése otun çapkanda balta bile, balta tüşkiy édi sapından da kişi öldürgey (143/16)."*

klemiyin: İstemedен, iradesiz, istemsiz, kasıtsız, hata ile (basit taksirle).

*"76 Kapitula. Anıñ üçün kimse kimséni öldürgey satamadan (kazara) **klemiyin** (130/31)."*

*"... dağın éger kimése yemişli térek üsne ağaç bile atsa ya taş bile da kişini öldürgey, ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun, ya biçe (hanım) huluhçısı, ya bir kimse özgeni **klemiyin** öldürse, ya né türlü iş bile ayılğan, ya at arabanı alıp haçkanda tıyalma (engellemek) bolmasa da kişini öldürse (143/28)."*

*"Éger ki hayısı oğlan oyun arasına biri birin nahıs étkey **klemiyin** ya öçeşip (öfkelenip, kin besleyerek), anıñkibik işler igi sézilmeh kérék da bahmah kérék anıñkibik iş bile,*

né türlü ki hılıhıtır, térgemeh kérek öldürğenni (maktulü), ol nahıs étken oğlan (261/02)."

*"... ya kiyikke (ava) çıhkanda kiyikçiler da oh atkaylar kiyikke ormanda ya tüzde ol sağış bile, ki kiyikni urgay, da ol oh, ki kiyikniñ üstüne atıldı, da kişini öldürgey, anıñkibik öldürmeh kişini **klemiyin** öldürmehlerdir (143/37)."*

köñül: Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç, özgür irade.

yahşı köñül: Hoşgörü, iyi niyet, özgür irade.

*"... kimse kimge borçlu ése, tölöv étkey **yahşı köñül**den, yahşı és étip, zéra ademiniñ ési kéndiniñ yarğuçudur (019/32)."*

*"A éger **yahşı köñül** bile sattılar ése kéndilerniñ kérekleri üçün ol mülklerni da tohtattı ése ol bazar, kérek ki kéndiniñ küçüne halgay (305/40)."*

yaman köñül: Kötü niyet, art niyet, kasten.

*"Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek zından bile, da ahça curumu (cezası) bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur (yağmacı) **yaman köñül**den étti ése, tamahı (idama) bile ögütlenmeh kérek (111/15)."*

*"Kimése öldürse kiméseniñ atın bėlgili ya tuvarın, töre buyurur, ki bahasın öldürgen atnuñ ya tuvarnuñ tölegey añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger **yaman köñül**den öldürdü ése, na yėrgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilėge (davaya) köre, cuğap bėrüçiniñ cuğapına köre töre buyurgay (hüküm verir), (283/19)."*

küç: Bir kimse veya kurula verilen bir görevi yasaların tanıdığı imkânlara göre belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salâhiyet.

*"Men olturğuzıyırmen töreni küçü bile Biy Téñriniñ, da **küçi** bile bizim korolumuznuñ, da ménim **küçüm** bile, voytnuñ (hâkim), da **küçü** bile 6 érméniniñ, haysı ki ménim hatıma oltururlar (083/07, 083/09)."*

*"A barça yarğuçınıñ küçiniñ (makamının) **küçi** (yetkisi) bardır ögütlemeye (cezalandırmaya) barça yañılğanlarını (suçluları) yarğuda, né türlü yañılğanına köre, budur olturğuzmah (hapsetmek) bile da curum (cereme, para cezası) bile (160/23)."*

“Bu sözler bile olturğuzmah (yürütmek) kérek töreni: “mén olturğuzıyırmen töreni **küçü** bile Biy Téñriniñ, da **küçü** bile korolumuznuñ, da ménim **küçüm** bile (257/26, 257/27).”

mots: < Ukr, Leh. mić, moć, Moc. Bir kimse veya kurula verilen bir görevi yasaların tanıdığı imkânlara göre belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salâhiyet, yetki altı, tasarruf, gözetim.

“Yene bilgeysiz, ki yoluhur vılojenıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) küñüne, ki ulu küñ kélir, da töre ol küñ bolmastır bolma, bolurlar töreçiler ol **motsnuñ** tibine, ki értesine hankünge (Çarşambaya) salgaylar ol töreni, ki ol küñ bolgay (179/36).”

“Haçan ki da yoluhsa kimésege vıyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) **ant içken** érménilerden, hayıs ki zviklydırlar (alışık, genelde) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın (anahtarını) ol kişiniñ holuna, da aytkay voyt bu sözler bile, ki mén saña bérirmén vıyazana Téñriniñ küçü bile, da korolumuznuñ küçü (yetkisi) bile, da érméni töresiniñ küçü bile ol hadar sumada (nakit parada), né hadar törede éttiñ da yazdırdın, ol sumada (nakit parada) séniñ **motsuña** (181/02).”

“A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstva (barışma, anlaşma, müzakere) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi **motsuma** algaymén (183/07).”

“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey domovlatstva (barışma, anlaşma, müzakere) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (hacizi) haldırgaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağlıh bile, da ol némeler, ki şparovat (haciz talebi) étti, turgay **töreniñ motsu** (yetkisi) da möhürü tibine (183/10).”

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya hayıs cınstan (milletten) yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek

yövüçisin (nafaka alan kimsesini), *ya dostun, anı törede odérjat* (sağlamak) *étmege bolur, ték bir réçnik* (avukat) *spravovat* (yapmak) *étmege bolmas*. Bu aňılğan işlerde alar anı bolurlar *spravovat étmege, aniň işin utmaga, ya tas* (kayıp) *étmege, éger ki obliçne* (bizzat) *töre alnına aňar **motsun bérse**, na, ne ki yarğu tapsa ol parsuna kötürmeh kérek anı üstüne, éger curum* (para cezası), *éger ki ant* (185/16).”

“*Da éger ki sorov étse, kim ki obvédit* (inceleme, araştırma) *étiptir yarğudan, ki bu tanıhlıhniň **motsu** ya vyazanâsı* (bağlayıcılığı) *bar mıdır, na kérek yarğu aytıqay, ki ol hadardır, néçe urâdnıň* (kurul, heyet, mahkeme), (196/12).”

motsovát: < Ukr, Leh. *моцувати, motsowac*. Onaylamak, yetki vermek, izin vermek, icazet vermek, vekâlet vermek.

“*Da yene yoluhkay, kimse töreniň alnına ki klegey kénsiniň bliskiyin* (yakınıni) ***motsovát étme**, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniň ötmek yévüçüsün* (nafaka alan kimsesini), *bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga* (istihdama) *tutkan réçnikni* (vekili, sözcüyü) *bolmas* (180/20).”

“*A éger ki aniňkibik opékunlar* (vasiler), *néçik yoğarı yazgandır, törede ki spravovat* (uygulama, iş yapma) *éterler, voyt* (hâkim) *övine ya yarğuda **motsovát étmege**, utmaga* (kazanmaya) *ya tas* (kayıp) *étmege, ték antın bolmas ol yürütmege ol parsuna* (şahıs) *üçün, haçan ki iş kéndiniň vlasnyı* (bizzat) *tügül, haysı ki töre alnına **motsovát étmegendir*** (185/22 ve 27).”

satama: < Ar? *صدمه*. Çarpma, şok, kaza, rastlantı, istem dışı veya umulmayan bir olay dolayısıyla bir kimsenin, bir nesnenin veya bir aracın zarara uğraması, kaza, tesadüf, kimsenin kastı ve iradesi dışında, kazara.

“*Kimése kimse bile yolga çıhsa ya bargay, alardan haysına bir **satama** yoluhsa, attan yihilmah, albo atı köprüde tüşkey, ya arabası balçıhta halgay da çıhma bolmagay, ya aniňkibik araba ahtarılğay* (devrilse) *ya singay, yoldaşı salıp kétmegey* (125/28).”

“*Éger kimése kişiniň hulun* (kölesini) *yébérse kéndi işine da ol hulga yolda **satama** yoluhkay, ki tas* (kayıp) *bolgay, ol çahta kim ki anı yébérdi aniňkibik yérge aniň biyiniň érkenden başha* (izni dışında), *borçludur* (mahkûmdur, yükümlüdür) *aniň hanına* (diyetine), (140/36).”

“*Bu yérge* (kanun, hüküm) *érméniler arasına sahlanmah kérek aňlamah bile bu türlü yérge* (tertip) *bile, haçan borçlu orozsuz* (şanssız) ***satamadan**, ki kéndiniň égirliki*

(kusuru, suçu) *bile düğül da tüşkey miskinlikke u bolmagay kénsiniñ borçlularına tölemege* (ödemeğe), (279/42).”

“76 Kapitula. Anıñ üçün, kimése kiméseni öldürgey **satamadan**, klemiyin (istemsiz, kasıtsız), (299/23).”

“Éger kimése néme bérgey yihövge (kiliseye) yahşı köñülden borlalıh (bağ), ya öv, ya tiyirmen, ya saban (tarla) yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérseles, da ol yihöv hısmetsizlihinden ya özge néme **satamadan** küygey, éger kermende (kentte) bolsa ya salada (köyde) anıñkibik yihöv, ol çahta anıñkibik igilikten (maldan), ki bérilip édi yihövge, ahpaşnıñ (piskoposun) bilmehi bile ol kélişlerni (gelirlerini) yığgaylar da anıñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar (313/35).”

huvat: < Ar. قوت. Kuvvet, geçerlilik, yetki, yürürlük.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (vekâlet, temsil) étmege bolur, da anıñ işlerin kécirmege, utmaga (kazanmaya) ya tas étmege (kaybetmeye) işlerin (davalarını), ki bolgay yahşı da yollu **huvati**, haysı ki inamına béringiy édi beklili töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (162/09).”

“Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik uzdat (devir) bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga (geçerli) bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhınıñ olturğuçnuñ berildi barça cınsnıñ (milletin) bilmehi bile tügellenmehi (gerçekleştirmek), éterler, alay oh anıñkibik bitikler érméni yarğuçısınıñ möhürünüñ tibine ayılğan işlerni bérgey alay oh **huvatlari** bardır anıñ üçün ki munuñkibik buyruhundan da küçünden çıhtı korol'nuñ olturğuçundan (306/06).”

Yorum:

18 terim: 15 tek kelime, **3** birleşik sözcükten meydana gelen terim.

15 tek sözcükten oluşan terim: 11 Türkçe (**1** eylem, **10** ad), **2** Arapça (**2** ad), **2** Ukraynaca-Lehçe (**1** ad, eylem).

3 birleşik terim: Türkçe+Türkçe (**2** ad+ad, **1** ad+eylem).

3.3.2. Aile Hukuku Terimleri

Medeni Kanun'un ikinci kısmı aile hukukudur. Nişanlanma ve sonuçları, evlilik sözleşmesi, ailede karı kocanın hak ve yükümlülükleri, evliliğin sona ermesi (ayrılık, boşanma, evliliğin iptali vs.) ve sonuçları, ana, baba ve çocuklar arasındaki bağı gösteren soy ilişkisi-nesep, evlilikle edinen mal rejimleri, evlilik akrabalığı, velilik, vasilik, kayyımlik mevzularını aile hukuku düzenler (Yağcı 2010: 52).

Sözlenme ile başlanan, evlenme, evliliğin ortadan kalkması, eşlerin karşılıklı hak ve sorumluluklar, velâyet, ebeveynle çocukların hukuki ilişkileri, aile bireyleri arasındaki hukuksal ilişkiler ve vesayet gibi konuları aile hukuku düzenler. Bu bağlamda “aile ilişkileri” olarak nitelendirilebilecek konular aile hukuku disiplini alanına girer (Akipek Öcal 2018: 6).

3.3.2.1. Evlilik ve Evliliğe Hazırlık ile ilgili Terimleri

Gregoryen Kıpçak hukukunda aile hukuku söz ve nişanla başlar. Damat adayı (*kiyöv*) kavim akrabasını (*uruğ kökün*) davet eder ve bu davette kızın babası ile söz keser. Sözlü olarak kızın atasının kızı çeyiz olarak neleri verileceği konusu konuşulup anlaşılır. Söz kesildikten sonra kızın çeyizi belirlenir. Aynı zamanda çeyiz kızların miras payı da sayılır. Çeyizin içeriği ise maddi tüm mallardan oluşabilir. Yani hem taşınır hem taşınmazlardan kızlara çeyiz verilebilir. Baba hayatında vasiyet yolu ile de kendi emvalinden ne isterse kızına bırakabilir ve oğlanları bu duruma karşı çıkamazlar. Baba öldükten sonra da kızın erkek kardeşleri kızın kendi miras payından çeyiz vermelidirler. Kızlara çeyiz verildi ise baba öldükten sonra ne anne malından ne de baba emvalinden miras payı verilmez. Kendi miras payı ile çeyizi düzülen kız, evlendikten sonra çocuk sahibi olmazsa kendi emvaline, kardeşleri ve yakınları arasından varis seçer. Ayrıca herhangi bir kadının kocası ölürse, her şeyden önce onun çeyizini ayırıp kendisine verirler. Eğer kocası eşinin çeyizine her ne ekledi ise (altın, gümüş ve inci gibi) onları da kadına verirler. Töre Bitigi'nde boşanmakla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak dulluk ve dul hatunlarla ilgili kanun maddelerin olması, boşanma durumunun da olduğunu gösterir ibareler taşımaktadır. Gregoryen Kıpçak hukukunda yasal evlilikler dışındaki evlilikler konusu açık bir şekilde ifade olunmamıştır. Ancak Hanın yasal

evlilikten olan eşi kraliçe makamına sahip olabildiğinden, diğer evliliklerin hukuki değere sahip olmamaları gerekmektedir. “*Dağı da töre buyurmastır k’risdân hanlarına, ki dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag bile haniçesi (kraliçesi) bolgay, zera töredir hayrabéd (patrik) bile horanda (kürsüde, tahtta) turmaga.*” (Garkavets 2003:237).

Han evlenmemiş olan kızına hanlık makamını devrederse, hanın kızı evlendikten sonra hanlık makamını kocasına devretmekle yükümlüdür. Ayrıca evlilik sonrasında kadının kocası onun velisi sayılır, emvalini de kocası ile birlikte idare eder. Evlilikten sonra, kadın kocasını, koca ise eşini herhangi bir mahkemede temsil etme yetkisine sahip olabilir. Kadının kocası öldükten sonra, kocanın mirası eşi ve çocukları arasında pay edilir. Koca öldükten sonra mirasının dörtte üçü çocukların payıdır, dördüncü hisse ise miras olarak kadına verilmelidir.

Yeni evlenmiş olan erkekler geçici olarak savaşa gönderilemez. Zira töre yeni evlenmiş olanları askerlikten muaf tutar. Beyler (köle sahipleri) kölelerini evlendirirlerse, bu evlilikten çocuklar doğarsa dünyaya gelen çocuklar ve kölenin eşi ömür boyu beyin hizmetinde kalmak zorundadırlar. Köle, beyin hizmetinde iken yani köle iken evlendiği/evlendirildiği için kölenin hizmet süresi bittiğinde yalnız kendisi özgür olabilir, kölenin eşi ve çocukları beye hizmet etmeye devam etmek durumundadırlar.

3.3.2.1.1. Evliliğe Hazırlık ile İlgili Terimler

3.3.2.1.1.1. Nişanla ilgili Terimler

kiyöv: Evlenmekte olan erkek, yeni evlenen erkek, damat, güvey, güveyi.

“*Üdegey uruğ kökün da nişan étkey. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kérek kiyöv sözlegey hıznıñ atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz (080/25).*”

k'rorénk: < Erm. Բրորէմք. Sözlenme, evlilik sözlenmesi, evlilik anlaşması.

“*dopolnitelnayastatya 4. Töre k'rorénk'niñ bu türlü (255/24).*”

k'roronk: < Erm. Բրորէմք. Sözlenme, evlilik sözleşmesi, evlilik anlaşması, evlilik öncesi sözleşme.

“*Dopolnitelnaya statya 4. Töre k'roronk'nuñ bu türlü (080/23).*”

nışan: < Erm-Far. نیشان, نشان. Evlenmek üzere birbirine söz verme, nişanlanma.

“Ündegey uruğ kökün da nışan étkey. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kérek kiyöv (damat) sözlegey (söz yapmak) hıznıñ atası bile, budur, ki añar bėlgili étkey, né türlü néme bėrir hıznıñ artından cėhéz (080/25).”

sözle-: Evlenmek için anlaşarak kesin karar vermek, sözlenmek, sözleşmek, nişanlanmak.

“Ündegey uruğ kökün da nışan étkey. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kérek kiyöv sözlegey hıznıñ (söz kesmek) atası bile, budur, ki añar bėlgili étkey, né türlü néme bėrir hıznıñ artından cėhéz (255/26).”

3.3.2.1.1.2. Çeyizle İlgili Terimler

cėhéz: < Ar. جهاز, جهيز. Gelin olacak kız için hazırlanan her türlü eşya, cihaz, çeyiz.

“Kérek kiyöv sözlegey hıznıñ atası bile, budur, ki añar bėlgili étkey, né türlü néme bėrir hıznıñ artından cėhéz, haysı ki almahtır; artından bėrilgey bėlgili, zėra ki cėhézi hatunlarınıñ ülüşleridir atasından da anasından da mülklerden de (080/30, 080/32).”

“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (mallarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yerge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga cėhézlerin da ülüşlerin kėndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik cėhéz da ülüşlerin, né türlü ki kėltiriptir her biri cėhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatınlarınıñ cėhézlerin kėri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kėndi aralarına ülüş étkeyler 1 tekşi teñ da könülük bile (307/16, 307/17, 307/18, 307/19).”

cėhézle-: < Ar. جهاز, جهيز + Türk. +le-: Donatmak, hazırlamak, bir genç kıza çeyiz olarak gerekli eşyaları hazırlayıp vermek, çeyiz düzmek.

“A éger ki ata tirlikine haysı hızların cėhézlep çıkarıp ése, artıñ némesi yohtur çıhkan hızlarınıñ, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bėrdı artından vıprava, oldur çıhkan hızlarınıñ ülüşü, ya né ki çıharsalar ösiyetlerine (189/05).”

“Éger ki haysı hızoğlan (bakire kız) atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı cėhézlep érge bėrgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar (255/33).”

vıprava: < Leh. wyprawa. Gelin olacak kız için hazırlanan her türlü eşya, çeyiz.

“A éger ata tirlikine (malına) haysı hızların céhézlep çıharıp (evlendirip) ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarnıñ. Né ata ülüşü de, né ana, oldur, né ki tirlikine bérđi artından **vıprava**, olur çıhkan hızlarnıñ ülüşü, ya né ki çıharsalar dağın ösiyetlerine (189/08).”

3.3.2.2. Evlilikle İlgili Terimler

alğışlı bısağ: < Türk. *alğışlı* + Erm? + *ıuıuıı*: Kutsanmış evlilik, kanuni evlilik, yasal nikâh, meşru nikâh.

bısağ: < Erm? *ıuıuıı*. Evlilik, nikâh, izdivaç, (*beşek* biçiminde haremlık, *böşük-tüñür/sıhriyet*=güveylik, dünürlük anlamlarında Eski Uygur Türkçesinde geçmiştir).

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u hız bolgay **alğışlı bısağdan**, kéndiniñ hanlıh *dérjavalarnıñ* (mülklerini) *üleşkey oğlanlarına* (235/29).”

alğışlı bsag: < Türk. *alğışlı* + Erm? + *ıuıuıı*: Kutsanmış evlilik, kanuni evlilik, yasal nikâh, meşru nikâh.

bsag: < Erm? *ıuıuıı*. Evlilik, nikâh, izdivaç, (*beşek* biçiminde haremlık, *böşük-tüñür/sıhriyet*=güveylik, dünürlük anlamlarında Eski Uygur Türkçesinde geçmiştir).

“Dağı da töre buyurmastır *k'risdân hanlarına*, ki dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa **alğışlı bsag** bile haniçesi (kraliçesi) bolgay, zera töredir *hayrabéd (patrik) bile horanda* (kürsüde, tahtta) *turmaga* (237/37).”

azap: < Ar. عَزَب. Evlenmemiş kişi, bekâr.

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, **azap** ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanları, anı *jarangél* (mirasçılık) *éter* hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge *téñ*, da anadır *hawsar* (eşit) *jarang ér u hızoğlanlarına atadan soñra*. (189/17).”

çıh-: İzdivaç etmek, evlenmek.

“A éger ki ata tirlikine (malına) haysı hızların céhézlep çıharıp (evlendirip) ése, artıh némesi yohtur **çıhkan hızlarnıñ**, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđi

*artından vıprava (çeyiz), oldur **çihkan hızlarınıñ ülüşü**, ya né ki çiharsalar ösiyetlerine (189/05)."*

*"Haytıp töre buyurur, hörmət haldırgay Andranig oğluna han tañlama (han seçme) ulusları bile. Alay oh tiyesidir **çihmagan hızına** uluslar bérmege, néçik ér oğluna (236/02)."*

çihar- (I): Evlenmesini sağlamak, evlendirmek.

*"A éger ata tirlikine (malına) haysı hızların céhézlep **çiharıp ése**, artıh némesi yohtur çihkan hızlarınıñ, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđı artından vıprava (çeyiz), oldur çihkan hızlarınıñ ülüşü, ya né ki çiharsalar ösiyetlerine (189/05)."*

érge bar-: Kocaya varmak, evlenmek.

*"Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol **érge bargay** da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhını (mirasçılığını) bérgey hızına (057/37)."*

*"Haçan ki haysı hız **érge barsa** kéndiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme hoképartslar (vasiler), anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13)."*

*"Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da eğbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek 20 yaşına dire hoképartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki **érge bargay**, haysı ér bolgay éye (koca) da hoképarts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (321/34)."*

érge bér-: Kocaya vermek, evlenmesini sağlamak, evlendirmek.

*"Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep **érge bérgeyler** anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar. Hayda ki ér hardaşlar bolmasa da hızları halsa, alar halırlar atalarınıñ mülklerine jarank (mirasçı), (081/05)."*

*“A éger ösiyet (vasiyet) étse, da igilikni (mal varlığını) ér oğlanlarına çihargay, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına **érge bérđi** ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (156/28).”*

kiyöv: Erkek eş, koca, damat, güveyi.

*“68 Kapitula. **Yeñi kiyöleriñ** (070/34).”*

*“Éger ki kimse **yeñi kiyöv** bolgay, añar tiymestir térçe lovga (savaşa) çihma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhkay. Anıñ üçün ki anıñkibik **yeñi kiyövni** töre érkli (muaf) étiyir anı çérüvden (127/26, 127/30).”*

*“Bilirmén, ki miskinni Téñri söver da bérmetir alarnıñ övüne alay térçe yas ya hayğu, ki yeñi kiyövlüküne yoluhkıy édi. Anıñ üçün anıñkibik yeñi **kiyövge** yamanlama kérekmetir (297/01).”*

kiyövlük: Damadın konumu, evlenme zamanı, evlilik zamanı, damatlık, evlilik, güveyilik.

*“Anıñ üçün ki anıñkibik yeñi kiyövni töre érkli (muaf) étiyir anı çérövdén, ki kéndiniñ yeñi sövüklüsü bile sövüngeyler övlerine kénsileriñ. Bilirmén, ki miskinni Téñri söver da bérmetir alarnıñ övüne alay térçe yas ya hayğu, ki yeñi **kiyövlükine** yoluhkıy édi (127/35).”*

kiyövlük: Damadın konumu, evlenme zamanı, evlilik zamanı, damatlık, evlilik, güveyilik.

*“Anıñ üçün ki anıñkibik yeñi kiyövni töre érkli (muaf) étiyir anı çérövdén, ki kéndiniñ yeñi sövüklüsü bile sövüngeyler övlerine kénsileriñ. Bilirmén, ki miskinni Téñri söver da bérmetir alarnıñ övüne alay térçe yas ya hayğu, ki yeñi **kiyövlüküne** yoluhkıy édi (297/01).”*

krorénk: < Erm. **ӘһрОртүр**. Sözlenme, evlilik sözlenmesi, evlilik anlaşması, evlilik öncesi sözleşme.

*“Dopolnitelnayastatya 4. Töre **k'rorénk'nuñ** bu türlü (255/24).”*

kroronk: < Erm. **ӘһрОртүр**. Sözlenme, evlilik sözleşmesi, evlilik anlaşması, evlilik öncesi sözleşme.

*“Дополнительная статья (Dopolnitelnayastatya statya) 4. Töre **k'roronk'nuñ** bu türlü (080/23).”*

tul: Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış, dul (medeni durum, sadece kadınlar için kullanılmıştır).

“... buyurbiz, étkeyler könülük da yarğu könü barçasına hocaga da miskinge, **tullarga** da öksüzlerge, kermenlige (şehirlilere) da honahka, da kélgenlerge, başhış almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki égri kişini yarğu bile könültmegeyler (aklamazlar), (252/24).”

“Éger özge törede buyurgan (hükmeder) ése tusnah (rehin) alma **tullardan**, ale bizim érmeni töresine anı tygandır (yasaklamıştır), (129/21).”

tul hatın/hatun: Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın, dul kadın (medeni durum).

“Éger ki özge törede buyurgan (hükmeder) ése tusnah (rehin) alma **tullardan**, alé bizim érmeni töresine anı tygandır (yasaklamıştır), anıñ üçün ki 2-inçi Téñriniñ boyruhundan şağavat bérinmeh kérek **tul hatınlarga** (129/26).”

“Töre bile hoygandır, ki **tul hatunlardan** néme tusnah (rehin) almagaylar, né ton-oprah, né özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (karşılık), (297/40).”

hatun bér-: Hatun vermek, evlendirmek.

“Éger ki anıñkibik hulga biyi **hatun bérse** da alarnıñ oğlanları bolgay aralarına, anıñkibik işler, ol hulnuñ hatunu oğlanları bile huluhta halgay biyiniñ övine méñilik, ték ol hul kéndi yalğız érkli (özgür) bolgay (266/05).”

3.3.2.3. Karı Koca Terimleri

ér (III): Kadının evli olduğu erkek, eş, zevç, koca.

“... anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yığgaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire hokipartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı **éri** bolgay éye da hokiparts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (156/16).”

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alınna, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya **ér** hatunun, ya hatun **érin**, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cınstan yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin (nafaka alan kimsesini), ya dostun, anı törede odérjat (yapma) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (işlem) étmege bolmas (185/05, 185/06).”

“A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (davalı taraf) zından tartgay, na bolur ér hatun üçün olturmaga, da hatun **ér üçün**, ya hardaş hardaş üçün yük (kefil) tapkınça, anı töre priymit (kabul) étmeh kérek anıñkibik prihodada (kaza), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna (şansızlığına) köre (185/40).”

“Da ayblar (ithamlar, iftiralar) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oğursén, ya harahçisén (soyguncusun), ya taratursén (yağmacısın), ya halpsén (dolandırıcı), ya haçhınçisén (kaçak), ya orospı oğlusén, anda kénsi ya **orospı érisén**, ya itsen (ayyaş, zampara), ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki yaman (kötü, ahlaksız) hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/14).”

“Bir kişi ölse diyat'ik'siz, anıñ igilikin jarangél éterler ér u hız hardaşlar anaları bile birge. A éger ki ana ölse **érden soñra** diyat'ik'siz, anı jarangél (mirasçılık) éterler ér hardaşlar hız hardaşlar bile téñ (188/).”

éye (IV): Sahip, efendi, kadının evli olduğu erkek, eş, koca.

“Éger ér oğul bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın **éyesine**, da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhını (mirasçılığı) bérgey hızına (057/37).”

“Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni (malını), ki hatun keltirdi **éyesine** kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek añar bérgeyler. A dağı da, né ki añar **éyesi** arttırdı, éger altın kibik, éger kümüş, inci kibik, anı añar kérek barça bérgeyler (081/19, 081/21).”

“Anıñkibik övni ya sabanı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yığgaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek 20 yaşına dire hoképartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye da hoképarts, a ol kéndi **éyesi** bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (321/34).”

hatın: Erkeğin evlendiği kadın, eş, hatun, karı.

“Dağı da kimse ki kermenni ya halanı çıhara bérgey (teslim etmek) hanlıhınıñ, da bilgeyler dovodne (kesin, kanıtlı), ol adamnı tas (idam) étip, oğlun u hızın hanlıhka algaylar, **hatının** u igilikin (malını) de (060/20).”

*“Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni (malını), ki hatun keltirdi éyesine kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek añar bergeyler. A dağı da, né ki añar éyesi arttırdı, éger altın kibik, éger kümüş, inci kibik, anı añar kérek barça bergeyler. Da uruğu kökü ölüden soñra, ki klemegeyler bérme, na kérek bergeyler **hatunga** anı (081/26).”*

hatun: Erkeğin evlendiği kadın, eş, hatun, karı.

*“Da ahırı **hatunun** ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni (malını), ki **hatun** keltirdi éyesine kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek añar bergeyler (081/15).”*

*“Éger kimése kiméseniñ **hatunun** yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire kız) bolgay, da añar küç étkey (124/25).”*

*“Da igiliki (malı) ölgenlerniñ, oğul-hızı bolgannıñ, halır oğlanlarına, hızlarına da **hatununa** (254/37).”*

*“A éger ki hul **hatunu** bile satun alğan ése, ol çahta hatun bile da oğlanları bile érkli (özgür) bolur, hulluh étip, néçik aytilgandır, ol sbnı (akçeyi), ki anıñ üçün bérilgendir (266/02).”*

*“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (mallarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ **hatunlarınıñ**, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki keltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da **hatınlarınıñ** céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ (eşit) da könülük bile (307/16, 307/18).”*

hatunluh: Eşlik, karılık, zevcelik, kadınlık.

*“Éger kiméseniñ kéreki bolgay da hızın satkay k’risdânga, bolmastır anı satmağa, kéndiniñ hızın, méñilik haravaşlıhka. A éger ki anıñkibik hıznıñ huluhu biyendirmese biyin, yeneçi érki (yetkisi) bar atasınıñ, ki hızın çıhargay, da anıñkibik biyniñ érki yohtur özgege satmaga, ol hıznı, yüreklenip (kızıp). Éger ol biy klese anıñki hıznı oğluna bérme **hatunluhka**, ol hıznıñ atasınıñ érki (izni) bile bolmah kérek (094/01).”*

“Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay **hatunluhka**, hulluh étip ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün béríp édi, bolur kétme érksizlikten. Éger ki ol hıznıñ atası klegey evelden, ahçasın béríp, çıtharma, érki bar kéndiniñ hızın érksizlikten, kérek anıñ biyi bergey anı çıtharmaga, bahmagay añar, ki yılları tügellengey (267/28).”

hoca (II): Kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, koca, zevç.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, **hocası** ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (vekâlet, temsil) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin (davalarını), ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (162/04).”

“Da ölgen vahtına ki klegey hoképarts (vasilik) étmege hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar. Da bu buyruh tutulmah kérek, éger ki hatunu ölmese **hocasından** burun (257/19).”

“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlaniñ vahtsız kéçirgey (düşürse), gés (yarı) başın (diyetini) tölemeh kérek **hocasına** ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/25).”

“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (mallarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kélтиriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı **hocalarına**, da hatınlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ (eşit) da könülük bile (307/17).”

“Ya 1 kimése çérüvde (orduda) bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü bile (iradesi ile), ya 1 kimése klep kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman (kötü, ahlaksız) hatın klep kéndiniñ **hocasın** otalagay (zehirlese), ya kimése kiméseni pahillikten otalgay da öldürgey (311/24).”

Yorum:

Medeni Hukuk ana başlığı altında Aile Hukuku konusunda Evliliğe Hazırlık, Nişan, Çeyiz, Evlilik, Karı koca başlıkları ele alınıp 29 Terim tespit edilmiştir. Tespit edilen

terimlerden 23'ü tek kelime, 6'sı da birleşik sözcüklerden oluşan terimdir. 23 terimden 14 tanesi Türkçe (11 ad, 3 eylem), 9 yabancı terimden 2 Arapça (ad), 1 Arapça-Türkçe (eylem), 3 Ermenice (ad), Ermenice-Farsça (ad), 1 Lehçe (ad) kökenlidir. 6 Birleşik sözcükten oluşan terim Türkçe+Türkçe (3 ad+ad, 3 ad+eylem) kökenlidir.

3.3.3. Velayet ve Vasilik terimleri

Velayet, küçük veya ergin kısıtlıların gerek kendilerine ve gerekse mallarına özen gösterilmesi ve onların temsil edilebilmesi için kanunen ana ve babaya yüklenen yükümlülükleri ve verilen yetki ile hakları ifade eder (Akipek Öcal 2018: 120).

Velâyet; küçüklerin ve istisnâî olarak kısıtlı ergin çocukların bakımını, korunmasını ve çeşitli yönlerden yetiştirilmesini sağlamak amacıyla, ana babanın, çocukların kişiliklerinin ve mallarının korunmasıyla, onların temsili konusunda sahip oldukları hak, yetki ve ödevler; çocuğun şahıs varlığına, malvarlığına ve temsiline ilişkin hak, yetki ve ödevlerini kapsayan çift yönlü hak; başka bir deyişle çocuğun şahıs ve malvarlığı bakımından ana ve babaya yalnızca haklar tanımaz, aynı zamanda onlara bir takım yükümlülükler de getirir (Öztan 2015:1074; Baktır Çetiner 2009:29; Serozan 2005:250).

Vesayet; velâyet altında bulunmayan küçüklerin ve istisnâî olarak, velâyet altına alınmamış bazı erginlerin korunması amacıyla kabul edilen bir hukuki kurumdur. Bu hukuki kurum sayesinde, kişisel ve malî menfaatlerini koruma gücünden yoksun olan küçüklerin ve ergin oldukları hâlde, velâyet altına alınmamış, ancak özel bakım gerektiren kişilerin bakılması ve temsil edilmesi ile onlara özen gösterilmesi, vesayet makamı ile denetim makamının gözetiminde olan gerçek kişilerce sağlanır (Koç 2005: 99).

Velâyet ve vesayet arasındaki başlıca farklılıklar altı ana başlıkta ifade edilmiştir. Doğuş kaynakları; tâbi tutulan kimseler, kişi üzerindeki görev ve yetkiler; mallar üzerindeki görev ve yetkiler, temsil yetkisi ve sona ermeleri bakımından meydana gelen farklılıklar (Öztan 2002:467).

Velâyet, kanundan doğduğu için, velinin azli ve istifası mümkün değildir. Vesayet ise, mahkeme kararıyla doğduğu için, vasi görevden alınabilir veya görevinden istifa edebilir (Koç 2005:102).

Vasi, bir yetimin veya akılca zayıf, hasta birinin malını yöneten kimse; ölen bir kimsenin vasiyetini yerine getirmekle yükümlü olan kimse⁵, vesayet makamı olan mahkeme tarafından atanan kişidir (Koç 2005: 102).

Veli, bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her türlü davranışından sorumlu kimse, ege, iye.⁶

Vasi ve Veli'nin görev ve yetkileri farklıdır. Bu sebeple hukuki olarak da farklı statüde değerlendirilirler.

Velinin çocuğa ait yetki ve görevlerinin kapsamı daha geniştir. Çünkü veli, kural olarak, kendi imkânlarını kullanarak, çocuğun yetiştirilmesini, bakımını ve geçimini sağlamakla yükümlüdür. Vasinin çocuğa ait yetki ve görevlerinin kapsamı daha dardır. Çünkü vasi, kendi imkânlarını kullanarak, çocuğun yetiştirilmesini, bakımını ve geçimini sağlamakla yükümlü değildir (Koç 2005:101).

Veli, küçüğün malları üzerinde mahkemeye hesap vermez; çocuğun malları üzerinde, kural olarak, dilediği gibi tasarruf eder; yaptığı hizmetler için ücret isteyemez. Vasi, vesayeti altındaki kimselerin malları için defter tutar, sulh hâkimine hesap verir ve bu mallar üzerinde, kural olarak tek başına tasarruf edemez. Ayrıca, yaptığı hizmetler için ücret isteme hakkına sahiptir. (Koç 2005:102).

Veli, temsil yetkisini kullanırken, kural olarak mahkemeden izin almak zorunda değildir. Vasi ise, bazı hukuki işlemleri yaparken mahkemeden iznini almak zorundadır (Koç 2005:102).

Tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi Gregoryen Kıpçak hukuk sisteminde çocukların velayeti anne ve baba üzerindedir. Ebeveynin yokluğunda bu sorumluluk amcaya verilir. Eğer ölen babanın doğma kardeşi yoksa yaşça büyük olan kardeşler bu yükümlülüğü üstlenirler. Amca ve yaşça büyük olan kardeşlerin yokluğunda çocuk veya kısıtlıların hukuki, malî işlemleri için vasi atanır. Çocukluktan doğan vesayet kişilerin erginlik ve rüşdü ile sona erir. Ancak mahcurluktan (kısıtlılıktan) kaynaklanan vesayet, kısıtlı kişinin iyileşip kendi mali ve hukuki işlemlerini yapma iktidarına sahip olana kadar veya kısıtlı kişinin ömrünün sonuna kadar sürer. Gregoryen Kıpçak hukukunda vesayeti gerektiren durumlar; cüzzam hastalığı, sakatlık, küllü veya cüzi akıl hastalığı, sakatlık ve

5 <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

6 <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

küçüklüktür. Kız çocuklarla ilgili vasilik kızların evlenmesine kadar devam eder. Ayrıca kızlar evlendikten sonra da varlıklarını kocaları ile birlikte yönetirler. Erkek çocuklara vasilik ise erkek çocukların 20 yaşına kadar sürer. Vesayet hakkı yemin etmek hakkı dışında çocuk veya kısıtlıların diğer haklarında töreye uygundur.

Ölümcul hastalığa yakalanan şahsın vasiyet etmesi tavsiye edilir. Vasiyet etmek isteyen kişi kendi pederini (keşişi), tanıklık için aksakallardan 2-3 kethüdayı ve kendi yakınlarını davet eder. Önce mal varlığından kilise ve papaz için bir şeyler bırakır. Sonra kendi mezarını belirler. Kalan mal varlığını belirleyip yakınları ve çoluk çocuğuna bırakır. Hazır olan tanıklar vasiyet eden şahsın yakınlarına hatırlatırlar; herhangi bir itirazınız varsa sağlığında söyleyin, öldükten sonra özgür iradesi ile ne vasiyet etti ise o geçerlidir. Vasiyet eden şahıs kendi sağlığı süresince istediği zaman vasiyetini değiştirme yetkisine sahiptir.

Vasiyet eden şahıs oğlanları için fazla miras bırakmak isterse bu konu tamamı ile vasiyet eden şahsın yetkisindedir. Ayrıca baba sağlığında kızlarına da mal varlığından ne vasiyet etmek isterse o da onun yetkisindedir. Hanlık makamı da vasiyet yoluyla devredilebilir. Bir şahıs vasiyet etmeden ölürse mal varlığına çocukları anneleri ile birlikte mirasçılık ederler. Vasiyet etmeden ölen şahsın mal varlığı oğlanlarıyla kızları arasında eşit olarak miras edilir. Eğer anne vasiyet etmeden ölürse, kızlarıyla oğlanları annelerinin mal varlığını kendi aralarında eşit olarak miras edinirler.

3.3.3.1. Veli ve Vasi ile İlgili Terimler

éye (VI): Müteveli, emin, veli, başkasının emvalini idare etme yetkisine sahip.

“Aniñkibik övni ya sabanı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire hokipartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan (bakire kız) tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı éri bolgay éye da hokiparts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (156/16).”

hokiparts (II): < Erm. Յոգէբարձ/հոգաբարձ. Müteveli, emin, vasi, veli.

*“Haçan ki haysı hız érge barsa kéndiniñ ata ülüştü bile da ana ülüştü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme **hokiparclar**, aniñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (082/17).”*

“... *aniñkibik övni ya sabanı* (tarlayı) *bolurlar hartlar yalga* (kiraya) *bérme da yalların yıǵgaylar angınça, ki oǵlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire **hokiparclar holuna**, *a hızoǵlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye da hokipartc, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter* (156/16).”*

hokipartslıh: < Erm. Հոգեբարձ, հոգաբարձ + Türk. +*lıh*: Mütevellilik, eminlik, vasilik, velilik.

“Éger ki atasınıñ toǵmış ér hardaşları bolmasa, oǵlanlar yılların alǵınça bolgaylar **hokiparclıh** étmege jarang (mirasçı) kénsi oǵlanlarına (189/25).”

opékun: < Ukr, Leh, опікун, opiekun. Mütevelli, veli, kayyum.

“A éger ki *aniñkibik* **opékunlar**, *néçik yoǵarı yazılgandır, törede ki spravovat* (uygulama) *éterler, voyt* (hâkim, kadı) *övine ya yarǵuda motsovat* (izin vermek, yetki vermek) *étmegen, bolur barçanı, spravovat étmege, utmaga* (kazanmaya) *ya tas* (kayıp) *étmege, ték antın bolmas ol yürütmege ol parsuna üçün, haçan ki iş* (dava) *kéndiniñ vlasnıy* (bizzat, kişisel) *tügül, haysı ki töre alnına motsovat étmegendi. né türlü de iş bolsa optsıy* (yabancı) *parsunanıñ, antnı kérek ki ol yürütkey, kimniñ işidir vlasnıy* (bizzat, kişisel) *yohsa alar povinen* (zorunlu, yükümlü) *dügüller antnı tügellemege kéndi yuvuhlrı üçün* (185/19).”

3.3.3.2. Vasiyet ile İlgili Terimler

çıhar- (II): Ayırmak, tahsis etmek, bırakma, miras payı ayırmak, vasiyet yoluyla emvalden başkasına pay bırakmak.

“*Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kéndiniñ k'ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme* **çıhargay** *yihövüne, da ahpaşına* (piskopos), *da babasına, da kérézmenin* (mezarını) *kéndiniñ bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin* (malını) *kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruǵlarına, kéndiniñ érki* (iradesi) *bile, né ki klese* **çıharma**, *bélgili étkey* (079/32, 080/01).”

“*Da munı alay ayırıp, éger atasınıñ tirlik vahtına aniñkibik borç étken bolsa, da atası tirliki vahtına añar néme* **çıharmagan bolǵıy édi**, *atası, ni hardaşları borçlu dügüller ol borçnu töleme* (154/37).”

“A éger ösiyet (vasiyet) étse, da igilikni (malını varlığını) ér oğlanlarına **çihargay**, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérđi ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey éđi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (156/27).”

“A éger ata tirlikine (sağlığında) haysı hızların céhézlep çıharıp ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarınıñ, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđi artından vıprava (çeyiz), oldur çıhkan hızlarınıñ ülüşü, ya né ki **çiharsalar** ösiyetlerine (189/10).”

destimént: < Lat, Ukr, Leh. testamentum, тестамент, testament. Vasiyet, vasiyetname.

“A munuñkibik işler tohtalmah kérek songu érki (iradesi) kéçesi dünyâdan. Ol tanıhlar anıñkibik añaylar anıñ yuvuhlarına, ki néme sözü bar ése, sözleñiz tirlikine, añar utru, kim ki **destimént etiyir**. (080/07).”

“Özge türlü, éger ki ölse, anıñkibik **destimént**, né türlü de ki étti ése, ölümünden soñra tutulgay (080/08).”

“Aytkanına köre Boğos arakélniñ, ki **testimént** ölüden soñra béklikte tohtamah kérek. A éger ki ol **destimént** étken tiri halgay, ol **destimént** anıñ érkine bolmah kérek, klese buzır, klese yasır, néçik añar körünse (254/20).”

destimént étken: < Lat, Ukr, Leh. testamentum, тестамент, testament + Türk. +étken: Vasiyet eden kimse, vasiyet yapan.

“A éger ki ol **destimént étken** tiri halgay, ol **destimént** anıñ érkine bolmah kérek, klese buzır, klese yasır, néçik añar körünse (255/21).”

testimént: < Lat, Ukr, Leh. testamentum, тестамент, testament. Vasiyet, vasiyetname

“Aytkanına köre Boğos arakélniñ, ki **testimént** ölüden soñra béklikte tohtamah kérek. A éger ki ol **destimént** étken tiri halgay, ol **destimént** anıñ érkine bolmah kérek, klese buzır, klese yasır, néçik añar körünse (254/20).”

diat'ik': < Yun, Erm. διαθηκη, դիաթիկ, դիյաթիկ, դիյասիկ. Vasiyet, vasiyetname.

“Zéra diyat'ik' ölümünden soñra tohtalgandır, né türlü ki Boğos arakél buyurur. Né türlü ki Gosdandianos han **diat'ik'i** bile hanlıhka olturğuzdu oğlanların (058/11).

Töresi erménilerniñ **diat'ik'lerniñ** (079/26).”

“Éger ki han diyat'ik' étse, néçe ki tiridir, érki (yetksi) bar téşkirmege **diat'ik'ni**, né türlü ki tiyesidir (236/08).”

diat'ik': < Yun, Erm. διαθηκη, դիաթիկ, դիյաթիկ, դիյասիկ. Vasiyet, vasiyetname.

“Éger ki han **diyat'ik'** étse, néçe ki tiridir, érki bar téşkirmege diyatik'ni, né türlü ki tiyesidir (058/05).”

“Zéra **diyat'ik'** ölümden soñra tohtalgandır (geçerlidir), né türlü ki Boğos arakél buyurur (237/09).”

“... né türlü ki Gosdandianos han **dyat'ik'i** bile hanlıhka olturğuzdu **diat'ik'** bile oğlanların (237/11).”

diat'ik'siz: < Yun, Erm. διαθηκη, դիաթիկ, դիյաթիկ, դիյատի + Türk. +sız: Vasiyet etmeden, vasiyetsiz.

“Bir kişi ölse **diat'ik'siz**, anıñ igilikin jarangél (mirasçılık) éterler ér u hız hardaşlar anaları bile birge (188/38).”

“A éger ki ana ölse érden soñra **diat'ik'siz**, anı jarangél (mirasçılık) éterler ér hardaşlar hız hardaşlar bile téñ (189/01).”

ösiyet: < Ar. وصيت. Öldükten sonra ne yapılmasını istediğini bildirmek, vasiyet.

“Éger hız atasına tınsızlıh (rahatsızlık) kélse da klegey **ösiyette** néme çıharmaga, né ki kendine körünse, anı bolur étme kéndi érki (iradesi) bile (080/36).”

“A éger **ösiyet** étse, da igilikni (mal varlığını) ér oğlanlarına çıhargay, da éger tirliki vahtına érge bérde ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ erkinedir (yetkisine), (156/26).”

“Yene yoluhkay édi kimésege ki, **ösiyet étmeyin** da dünyâdan kéçkey, da halgay anıñ haysı hulu, da kélip izdegey töre bile anıñ yovuhlarından, kimge ki tüşti anıñ igiliki (malını), aytıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtnıñ huluh étken yalımni (ücretimi), köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da yovuhları kérek añar tölegeyler ol yalrı (187/38).”

“Éger kimge téñriniñ boyruhu bolsa, **ösiyet étmeyin**, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni (mal varlığını) atasından anasından téñ üleşmeh kérek (321/39).”

Yorum:

Medeni Hukuk ana başlığı altında Velayet ve Vasilik konusu incelenip 12 terim tespit edildi. 12 terimden 11'i tek sözcük, 1 terim de birleşik sözcüklerden oluşuyor. 11 tek kelimden oluşmuş terimden 2 'si Türkçe (1 ad, 1 eylem), 9 terim yabancı kökenlidir. 9 yabancı kökenli terimden 1 Arapça, 2 Ermenice, 2 Ukraynaca-Lehçe-Almanca, 1 Latince-Ukraynaca-Lehçe, 2 Yunanca-Ermenice, 1 terim de Yunanca-Ermenice+Türkçe

kökenlidir. Bu 9 terimin tümü isimdir. Bileşik sözcüklerden oluşmuş 1 terim ise Latince-Ukanaca+Türkçe (ad+ad) kökenlidir.

3.3.4. Miras Hukuku Terimleri

Medeni Kanun'un üçüncü kısmı miras hukukudur. Miras hukukunda ölen kişinin (miras bırakanın/murisin) hayattayken sahip olduğu malvarlığı değerlerinin ya da borçlarının (terekeşinin), kim/kimlere kalacağı; yasal mirasçılık (altsoy, ana baba, eş, devlet vs.), atama yoluyla mirasçılık, miras sözleşmesi ve vasiyetname gibi ölüme bağlı tasarruflar, mirasın paylaşılması ve mirasçıların sorumluluğu, terekenin korunması önlemleri yer almaktadır (Yağcı 2010: 52).

Miras hukukunun temel kavramları, miras, mirasçı, miras bırakan ve terekedir.

Tereke (Miras)

“Miras” kelimesiyle de ifade edilen tereke, miras bırakanın ölmesi veya ölümüne denk tutulan gaipliğine karar verilmesiyle mirasçılarına geçen ve parayla ölçülebilen bütün hak ve borçları ile hukuki ilişkilerinin tümü anlamına gelir. Tereke sözcüğü ile özdeş kullanıldığı anlamından farklı olarak miras sözcüğü aynı zamanda, terekenin mirasçılara geçişini anlatmak amacıyla da kullanılır.

Miras bırakan (Muris)

Ölmesi, hakkında ölüm karinesinin gerçekleşmesi veya ölümüne denk tutulan gaipliğine karar verilmesiyle terekesi (mirası) mirasçılarına geçen gerçek kişiye miras bırakan denir. Miras bırakanın mutlaka gerçek kişi olması gerekir. Tüzel kişilerin ölmesi veya gaipliğine karar verilmesi mümkün olmadığından miras bırakan olmaları da hukukumuzda mümkün değildir.

Mirasçı

Miras bırakanın ölmesi veya ölüm karinesinin işlemesi ya da ölümüne denk tutulan gaipliğine karar verilmesiyle terekenin (mirasın) intikal ettiği gerçek veya tüzel kişiye mirasçı denir. Tüzel kişiler miras bırakan olamamalarına rağmen mirasçı olabilmektedirler. Ancak tüzel kişiler, yasal mirasçı olamazlar, sadece iradi mirasçı olma imkânları vardır. Diğer bir ifade ile muris bir tüzel kişiyi ancak kendi iradesi ile mirasçısı haline getirebilir (Akipek Öcal 2018: 133).

Gregoryen Kıpçak hukukunda miras gerçek şahsın vasiyeti veya ölümü ile mirasçılara devredilebilir. Miras payına sahip çıkmanın diğer şartlarından hukuki ehliyeteye sahip olmaktır. Hak ehliyeti ve fiil ehliyeti olmadan mirasçı miras payını yönetme hakkını kısmen veya küllen kaybeder. Yani mirasçı hukuki erginlik ve rüşte sahip olmalıdır. Hak ehliyeti doğduktan sonra elde edilir, fiil ehliyeti ise sağlıklı olmak ve herhangi bir yasal engelin olmaması ile elde edilir. Vasiyet yoluyla devredilen miras vasiyet edenin inisiyatifindedir. Ancak vasiyet etmeden ölenlerin mirası çocukları arasında eşit olarak pay edilir.

Miras bırakanın mirasının dörtte üçü çocuklarının payıdır. Dördüncü hisse ise eşinin payıdır. Miras paylaşımında, her şeyden önce eşin getirdiği çeyiz ve kocanın eşine aldığı altın, gümüş ve inci takılarının eşe teslim edilmesi gerekmektedir. Mirasçı vasiyet ettiği zaman, önce mal varlığından kilise ve pederine (keşişine) ne isterse bırakır, sonra kendi mezarını belirler. Geri kalan mal varlığını çoluk çocuk ve yakınlarına miras bırakır. Vasiyete tanıklık eden şahıslar mirasçılara miras paylaşımına itirazı olup olmadıklarını sorar ve hatırlatır; itirazı olan varsa murisin sağlığında itirazını bildirsın, zira murisin ölümünden sonra vasiyet geçerlidir ve hiçbir itiraz yasal değil ve kabul edilmez.

Eğer kızlara çeyiz verilmişse çeyiz onların miras ülüşüdür ve ondan fazlası kızlara verilmez. Ama eğer baba vasiyet etmeden ölürse mal varlığı eşit olarak kızlar ve oğlanları arasında pay edilir. Anneden kalan miras ise her hal ü karda eşit olarak çocuklar arasında paylaşılır. Mirasçılardan birisi paylaşımdan önce terekeden bir şey almışsa yerine bırakmalı ve paylaşım olduktan sonra kendi payına sahip çıkmalıdır. Muris kendi sağlığında kızlarını everip çeyizlerini vermiş olsa, oğlanlarına da fazla miras bırakmak istese, murisin kendi yetkisindedir. Hanlık makamı da miras yolu ile mirasçılara devredilebilir. Hanın kardeşi varsa hanlık makamı onun hakkıdır. Hanın kardeşi olmazsa hanlık makamı hanın erkek evlatlarının hakkıdır. Erkek çocukları olmazsa erkek çocuktan olan torunlar hanlık makamını elde etmek için öncelik hakkına sahiptirler. Hanın erkek varisi olmasa hanlık makamı hanın kızlarına devredilir. Ancak hanın hanlık makamına oturan kızı evlendikten sonra hanlık makamını eşine devretmekle yükümlüdür.

Bir kimsenin çocuğu olmazsa, diğer yakınlarından dördüncü kuşağa kadar mirasçılık hakkına sahip olurlar. Dördüncü kuşaktan da herhangi bir yakını olmasa murisin mal varlığı hanlık hazinesine alınır. Hanlık makamına karşı suç işleyenlerin mal varlığı mirasçılara bırakılmaz. Bu tür suçluların mal varlığına hanlık tarafından el konulur.

Cüzzam hastalığı, körlük, akıl sağlığı sorunları, sakatlık mirasçı olmağa engel durumlarıdır. Elbet bu türlü engelliler miras hakkı ehliyetine sahiptirler. Ancak fiil ehliyetine sahip değildirler. Yani miras payı bu türlü engellilerin hakkıdır, ancak miras payının yönetimi vasiye devredilir. Evlatlıktan reddedilmek veya mirasçılıktan mahrum edilmek, mirasçılık etmek hakkını engelleyen diğer yasal mânialardandır. Anne babanın yasal sözlerini dinlemeyen veya anne babalarını döven çocuklar mirastan mahrum edilebilir.

3.3.4.1. Mirasla İlgili Terimler

ana igiliki: Anne malı, anne mirası.

“Éger oğlan toğsa tilsiz yahot özge boğumlarından, ol çahta anıñkibik oğlan nahıs toğğanından jaranlıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine, néçik to nahıslıh bile toğgan (300/32).”

ata tirliki: Baba malı, baba mirası.

“Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun néme atasınıñ tirlikinden (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek üleşke hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi üleşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”

“Korol'nuñ olturğuçuna utru yañılğan da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır tamahın. Oğulları könü da hardaşları anıñ da, atanıñ da atasınıñ ornun tutalmaslar ol yañılğanına (suçuna) köre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin tas (kayıp) étmesler, éger ataları bile anıñki sağıştı tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kéñeşte (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh kérek (259/06).”

çıhar- (I): Bırakmak, ayırmak, tahsis etmek, miras bırakmak.

“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kéndiniñ k'ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme çihargay yihövüne, da ahpaşına (piskopos), da babasına, da kérézmenin (mezarını) kéndiniñ bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin (malını) kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına (evlatlarına), kéndiniñ érki (iradesi) bile, né ki klese çiharma, bélgili étkey (079/32, 080/01).”

“Da muni alay ayırıp, éger atasınıñ tirlik vahtına aniñkibik borç étken bolsa, da atası tirliki vahtına añar néme **çiharmagan** bolgıy édi, atası, ni hardaşları borçlu düğüller ol borçnu töleme (154/37).”

“A éger ösiyet (vasiyet) étse, da igilikni (mal varlığını) ér oğlanlarına **çihargay**, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérdi ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol aniñ érkinedir (156/27).”

“A éger ata tirlikine (sağlığında) haysı hızların céhézlep çıharıp ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarını, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérdi artından vıprava, oldur çıhkan hızlarını ülüşü, ya né ki **çiharsalar** ösiyetlerine (189/10).”

“Olcanıñ (ganimetin) da talannıñ (yağmanın) yarımı hanlıh bolgay, andan da 10-unçı (öşür, onda bir) bérgey yihövlerge (kiliselere), da yarımı çérüvniñ bolgay. Barça ulu biyler bu türlü ülüş étkeyler, da alar da **onunçı çihargaylar** yihövlerine (239/43).”

oçizna: < Ukr, Leh. вітчизна, отчизна, ojczyzna. Baba mirası, tereke, kalıt.

“Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtamah bile üvretir, ki çare (çözüm) bar ése, suhlanmasın yarğuga barmaga. Muñar ohşaş hrajarél (yasaklamak) éter surp Awédaranda (İncil’de) töre étmege añar, ki holtha étti K’risdostan, ki ayt hardaşma, ki üleşkey ménim bile atamnıñ oçiznamnu (baba mirasını), (205/17).”

halgan (I): Kalan, bırakılan, terk edilen, tereke, miras.

“88 Kapitula. Zdanâ (devr, intikal) mülknüñ da tirlikniñ (mal varlığının) atalardan **halgan** (071/31).”

halgan igilik: Kalan mal, kalan mülk, tereke, miras.

“116 Kapitula. Jaranglık (mirasçılık) üsne atadan **halgan igilik** üçün (156/20).”

“Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet (vasiyet) étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta **halgan igilikni** atasından anasından téñ üleşmeh kérek (321/38).”

halgan mülk: < Türk. halgan + Ar. + ملك: Ev, tarla, dükkân gibi taşınmaz mal, taşınmaz tereke, taşınmaz miras.

“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kendiniñ k’ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanılıh üçün, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme çihargay yihövüne, da ahpaşına (piskopos), da babasına, da kérézmenin (mezarını)

kéndiniñ bēlgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına, kéndiniñ érki bile, né ki klese çıharma, bēlgili étkey, a munıñkibik işler tohtalmah (geçerli sayılmak) kérek songu érki bile keçesi dünyâdan (255/12)."

halgan tirlik: Kalan mal mülk, tereke, miras.

"Oğulları alarnıñ, kimler ki artıhsılıh (suç) éter korol'nuñ olтурғуçuna (makamına) harşı da işi barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni tas (kayıp) éterler, anıñ üçün bu yañılmahka (suça) köre barça tirliki (mal varlığı) hanlıhka halır (084/13)."

3.3.4.1.1. Mirasçı ile İlgili Terimler

4-ünçi kindik: Dördüncü göbek, dördüncü kuşak, dördüncü derece.

"A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki jaranglıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranglıh étkeyler anıñ igilikine oğulsuz-hızsıznuñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta (akrabalıkta) ol bolur yovuh (157/04)."

"Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ 4-ünçi kindikte uruğu kökü bolmas, anıñ igiliki kérek ki korol'nuñ haznasına bérilgey ((257/04)."

dediç: < Ukr, Leh. дідич, dziedzic. Kendisine miras düşen kimse, mirasçı, varis, kalıtçı

"A éger özge cınsın (milletin) sözü bile ol dediç (halef, mirasçı) satkay rolâsın (tarlasını), na ol ögütke (cezaya) köre, néçik de bolsa, devikârlarnıñ giléyine (davası) köre da alarnıñ cuğapına köre töre ayırgay (113/16)."

hoképarts/hokiparts: < Erm. Յոգեպարձ, 1. Kendisine miras düşen kimse, mirasçı, varis, kalıtçı 2. Bir çocuğun veya hukuki ehliyeti olmayan kimsenin mali ve hukuki işlerini yürüten kimse, gözetmen, müteveli, emin, vasi, mutemet, veli.

hoképarts (I): < Erm. Յոգեպարձ. Mirasçı, varis, kalıtçı.

"Da ölgen vahtına ki klegey hoképarts (mirasçı) étmege hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar (257/16)."

"Haçan ki haysı hız érge barsa (kocaya varsa, evlense) kéndiniñ ata ülişü bile da ana ülişü (anadan kalan miras payı) bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme hoképartslar, anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13)."

jarang: < Erm. ժառանգ. Halef, vâris, mirasçı.

“Éger ki haysı hızoğlan (bakire kız) atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar hayda ki ér hardaşlar atalarınıñ mülklerine **jarang** (81/09).”

“Éger ki atasınıñ toğmış ér hardaşları bolmasa, oğlanlar yılların alğınça bolgaylar hokipartslih (vasilik, mütevellilik) étmege **jarang** kénsi oğlanlarına (189/26).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlannıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır **hawsar jarang** ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/20).”

“A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay izdövsüz tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü **jarang** ol övde (284/11).”

jarank: < Erm. ժառանգ. Halef, vâris, mirasçı, kalıtçı.

“Éger ki bolmasa **jarankı** héç te ata pokolénasına (nesline), érki bar tancını bérmeye yatka, évét ki töre bile tügüldür, ki bérgey tacını yatka (058/16).”

“Éger ki haysı hızoğlan (bakire kız) atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar. Hayda ki ér hardaşlar bolmasa da hızları halsa, alar halırlar atalarınıñ mülklerine **jarank** (255/35).”

“Éger I kimése kimsege övin satkay murovniy (taştan) şeherniñ içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu I yılınıñ kéçkenine dire kéri etmege alıçı yatnıñ [=yatnı] ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü **jarank** ol övge, yene ol öv jaranklih töresi (mirasçılık davası) bile méñerilir, ne bir utru bolmamahlıh bile barçasınıñ yovuhlarınıñ (285/11).”

jaranksız: < Erm. ժառանգ + Türk. +sız: Halefi olmayan, vârissiz, mirasçısı olmayan.

“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iumuz (tövbemiz) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan, zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, toğruluh bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya kéçmişlerniñ canın zrgél (mahrum, kırgın) étmeh bile, ya **jaranksızlarınıñ** canın ülüşsüz çıharmah bile alarnıñ can ülüşünden (233/07).”

méñerüçi: Varis, mirasçı, kalıtçı.

“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüznüñ, na yovuhları satkannıñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat kişiden da érkli étmege, da kénsi bolur **méñerüçi** (112/23).”

“Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ asıhın (mülkünü, tarlasını), ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten soñra ol **méñerüçi halır** içine méñilik ol satılğan némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/34).”

halgan (II): Kalan, halef, varis, mirasçı.

“Buyurganından töreniñ ne 1-i de bolmastır alıştırmaga (değiştirmeye) rolâlarınñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın (sınırını) bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler **halganlarına**, oldır oğlanlarına haldırdılar igilik (mal/miras bıraktılar). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi égirliksiz (hatasız) yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (120/36).”

“A éger ki ol vahtlarınñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun añgıy édi da anıñ üsne yahşı tanılılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan **halganarnıñ** ol borçlunu ya **halganlarından** bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini (vadeli), borçun törege tartma da añmaga (dava etmeye), (317/41).”

3.3.4.1.2. Mirasçılıkla İlgili terimler

jarangél ét-: < Erm. ժառանգել + Türk. +ét-: Mirasçılık etmek, miras almak.

“Bir kişi ölse diyat'ik'siz (vasiyetsiz), anıñ igilikin (mal varlığını) **jarangél éterler** ér u hız hardaşlar anaları bile birge (188/39). “

“A éger ki ana ölse érden soñra diyat'ik'siz, anı da **jarangél éterler** ér hardaşlar hız hardaşlar bile téñ (189/01).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlannıñ oğlanları, anı **jarangél éter** hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) jarang ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/17).”

jaranglık: < Erm-Türk. Erm. ժառանգ + Türk. +lık: Varislik, mirasçılık, haleflik.

“116 Kapitula. **Jaranglık** üsne atadan halgan igilik (mal) üçün (156/19).”

jaranglıh: < Erm-Türk. Erm. ժւռնւլոյ + Türk. +*lıh*: Vârislik, mirasçılık, haleflik, kalıtcılık.

“A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılını çihkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü jarang ol övde, yene ol öv **jaranglıh** töresi bile méñerilir, ne bir utru bolmamahlıh bile barçasını yovuhlarını (114/09).”

“Yoh ése tügel yılı çihsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf edip), da yovuhlarından izdöv (dava) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, vahtı kéçkeniñ (süresi aşmak) buyruhu bile, könü de méñilik **jaranglıhta** halır töre bile (115/07).”

A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki köñüsün, ki **jaranglıh** étmege, né türlü ki töre körgüziyir, **jaranglıh étkeyler** anıñ igilikine (mal varlığına) oğulsuz-hızsızınıñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (157/06, 157/07).

“Éger oğlan toğsa tilsiz yahot haysı özge boğomlarından (uzuvlarından), ol çahta anıñkibik oğlan nahıs toğganından **jaranglıh** étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (malına), néçik to nahıslıh bile toğgan (300/32).”

jaranglıh töresi: < Erm. ժւռնւլոյ + Türk. +*lıh* töresi: Mirasçılık davası, veraset davası.

“Éger 1 kimése kimsege övin satkay murovny (taştan) şeherniñ içine töresi bile, bolur anıñ yovuhu 1 yılını kéçkenine dire kéri etmege alıçı yatnı [=yatnı] ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılını çihkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü jarank (mirasçı) ol övde, yene ol öv **jaranglıh töresi** bile méñerilir, ne bir utru bolmamahlıh bile barçasını yovuhlarını (285/11).”

jaranklıh: < Erm-Türk. Erm. ժւռնւլոյ + Türk. +*lıh*: Vârislik, mirasçılık, haleflik.

“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan (sonuçlanmış) törede tanıklıh, buyurur, ki kimse [ölse], **jaranklıhını** bérgey hızına (058/03).”

“Érméni satuçılar da aluçılar övlerniñ ya **jaranklıhını** (kalıtcılığın, mirasçılığın) toğgan-bitkenler kéndi törelerine, haysı ki yatıptır (mahkemelerin yerleşim yeri), anıñkibik övler da **jaranklıhlarnı** sahlamah kérektirler (285/20, 285/21).”

“Buyurganından töreniñ ne 1-i de bolmastır alışturmaga rolâlarını (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın (sınırını) bérkitkendir. Rolâlar bérkitiptir, ilgergiler halganlarına, oldır oğlanlarına haldırdılar igilik (miras bıraktılar). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik (mal), sövündürdi égirliksiz (hatasız) yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilme. Néçik saña séniñ atañdan haldırgandır, alay tutmah kéreksén, da özgeniñ jarankılıhın kéndiñe alma. A éger ki kimése sénden ilgeri égirlik (suç) bile néme alıp édi ése, aniñkibik iş üçün kérek bargaysén törege (291/11).”

“A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki **jaranklıh** étmege, né türlü ki töre körgüziyir, **jaranklıh** étkeyler aniñ igilikine (mal varlığına) oğulsuz-hızsızniñ aniñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (323/06).”

méñermeh: Sahiplenmek, devralmak, miras almak, temellük.

“Haytıp yazdırdı bu bitikni, haysı ki añlanır Statut, pan Krikor, haysı ki oğludur pan Sarkis Tamğaçıniñ, **méñermehine** kénsi boyunuñ da yışadag (anı, yadigâr), haysı ki Téñri bérse kénsi potomoklarına (varislerine, mirasçılarına), haysı ki Biy K'risdos bérgey kéndi şağavatın üsne da sahlagay kénsin barça türlü yamandan da can duşmanınıñ sinamahından. Ammen (198/32).”

méñeril-: Temellük, miras edinmek, mirasçı olmak.

“Éger 1 kimése kimsege övin satkay murovnyı (taştan) şeherniñ içine töresi bile, bolur aniñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri etmege alıçı yatniñ [=yatnı] ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay (tasarruf eder) izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü jarank (mirasçı) ol övge, yene ol öv jaranklıh töresi (miras davası) bile **méñerilir**, ne bir utru bolmamahlıh bile barçasınıñ yuvuhlarınıñ (285/11).”

méñerüçi: Varis, mirasçı, kalıtçı.

“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzniñ (arazisinin), na yovuhları satkanniñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat (yabancı) kişiden da érkli (serbest) étmege, da kénsi bolur **méñerüçi**. A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege (112/23).”

*“Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ asıhın, ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten (bittikten) soñra ol **méñerüçi** halır içine méñilik ol satılğan némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/34).”*

3.3.4.2. Miras Payı ve Paylaşmakla İlgili Terimler

hawsar: < Erm. Հաւասար. Mirasçılık derecesi, uygun derece, öncelikli.

*“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlannıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır **hawsar** (eşit) **jarang** ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/17).”*

pay: Birden fazla kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden, bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse, ülüş, pay.

*“A éger ki atasınıñ ölüm [ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi **payın** da, tölaminçe (ödemeden) ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanıp édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay ülüşü mülklerden, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya hız hardaşlarınıñ ülüşü üstüne düğüil, bot [=bo] alar borçlu düğüller (321/15).”*

tékşi téñ: Eşit, beraber, aynı miktarda (mirasın eşit şekilde paylaşılması), eşit pay.

*“Andan soñra hardaşlar né ki halsa atalarından igilikler (mallar), kéndi aralarına ülüş étkeyler bir **tékşi téñ** da könülük bile (139/24).”*

téñ: Beraber, eşit, denk, miras paylaşımında eşitlik.

*“A éger ki ana ölse érden soñra diyat'ik'siz (vasiyetsiz), anı jarangél (mirasçılık) éterler ér hardaşlar hız hardaşlar bile **téñ** (189/01).”*

tüş- (IV): Bir bölüşme sonunda payına ayrılmak, nasip olmak, payına düşmek, payına ayrılmak.

*“Da igiliki (mal varlığı) ölgenlerniñ, oğul-hızı bolgannıñ, halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa. A kimniñ oğul-hızı yohtur, anıñki **igilikler** **tüşer** yuvuhlarına da hardaşlarına (081/15).”*

*“A éger ki bilseler, ki ol hazna haysı ulu biyniñ bolgay, anıñkibik malnı da igilikni (malı), oğlu, ya hızı bolgay, ya yovuhu, anıñkibik mal kérek **tüşkey** alarga (263/18).”*

*“Ol çahta, ki turup töre barma klegey ol övge, kérek ol kişi töréniñ alnına oblojit (ödeme) étkey, kimge ki **öv tüşti** borç üçün ya sb (Akçe) tusnahına (rehinine), 12 ahça voytnuñ (hâkimin), 12 sb töreçilerniñ (yargıçların), 2 sb détskiyniñ (icra ve infaz memurunun), (339/36).”*

ülüşüne tüş-: Bir bölüşme sonunda payına ayrılmak, nasip olmak, payına düşmek, miras payına denk gelmek.

*“A éger ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ **ülüşün**, kénsi payın da, tölaminçe ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanır édi, bolur anıñ **ülüşü** üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay **ülüşü** mülklerden, anıñ **ülüşüne tüşken**, ér ya hız hardaşlarınıñ **ülüşü** üstüne dügül, bot [=bo] alar borçlu düğüller (321/14).”*

ülüş: Birden fazla kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden, bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse, pay.

*“Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga (şehzadelere) **bérgey kéndiniñ **ülüşü**** bile. Néçik ér oğulga **tügel **ülüş****, anıñ yarımı hızga (057/09, 057/10).”*

*“Kérek kiyöv (damat) sözlegey (söz kesmek) hıznıñ atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz, haysı ki almahtır; artından bérilgey bélgili, zéra ki céhezi hatunlarınıñ **ülüşleridir** atasından da anasından da mülklerden de (80/33).”*

*“Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun néme atasınıñ tirlikinden (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek **ülüşke** hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi **ülüşüne** éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”*

*“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep érge **bérgeyler** anıñ **ülüşü** bile, da özleri mülklerde halırlar (255/34).”*

*“Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da **bérgey bir **ülüş** ahça**, da soñra, sağışlap, klemegey bazarnı (mumeleye uymak) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (bozma) bolmastır, kim bazarnı (alışverişi) tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatın), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni, éger ki klemegey ol bazarnı tutmağa, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (319/16).”*

*“A éger ki atasınıñ ölüm [ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ **ülüşün**, kénsi payın da, tölaminçe ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanır édi, bolur anıñ **ülüşü** üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay **ülüşü***

mülklerden, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya hız hardaşlarnıñ ülüşü üstüne dügül, bot [=bo] alar borçlu düğüller (321/11, 321/13, 321/14, 321/15)."

4 ünçi ülüş: Dörtte bir, miras payı, kocanın ölümünden sonra eşe verilen miras payı, rubu.

"Né ki uruğga kökke tiygey 3 ülüş ölüden soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bélgili yétkizgeyler barça igilikinden (mal varlığından) né ki halsa (257/01)."

ana ülüşü: Anneden kalan terekeden kimseye ayrılması gereken hisse, anne mirasından pay.

"A éger ki atasınıñ ölüm [ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi payın da, tölaminçe ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanır édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay ülüşü mülklerden, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya hız hardaşlarnıñ ülüşü üstüne dügül, bot [=bo] alar borçlu düğüller (155/06)."

"Haçan ki haysı hız érge barsa kéndiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme hoképartslar (vasiler), anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13)."

ata ülüşü: Babadan kalan terekeden kimseye ayrılması gereken hisse, baba mirasından kalan pay.

"A éger ata tirlikine (malına) haysı hızların céhézlep çıharıp ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarnıñ, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđı artından vıprava (çeyiz), oldur çıhkan hızlarnıñ ülüşü, ya né ki çıharsalar ösiyetlerine (189/07)."

"Haçan ki haysı hız érge barsa kéndiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme hoképartslar (vasiler), anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13)."

tügel ülüş: Tam pay, bütün hisse, mirastan bütün pay.

"Haçan ki hardaşları tügense, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhnı. Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga (şehzadelere) bérgey kéndiniñ ülüşü bile. Néçik ér oğulga tügel ülüş, anıñ yarımı hızga (235/34)."

üleş-: Paylaşmak, bölüşmek.

"Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtmah bile üvretir, ki çare (çözüm) bar ése, suhlanmasın yarğuga barmaga. Muñar ohşaş hrajarél (yasak)

éter surp Awédaranda (İncil’de) töre étmege añar, ki holtha étti K’risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamnıñ oçiznamnı (mirasımı), (020/08).”

*“Éger ki haysı hardaşlardan **üleşmehten** burun néme atasınıñ tirlikinden (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek üleşke hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi üleşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”*

*“Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet (vasiyet) étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni (malını) atasından anasından téñ **üleşmeh** kérek (156/22).”*

*“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u hız bolgay alğışlı (kutsal, yasal) bısagdan (nikâhtan), kéndiniñ hanlıh déjavalarnı (mülklerini) **üleşkey** oğlanlarına (235/29).”*

*“... alay salaçılarga (köylülere) körgüzmehten kérektirler yér yihövnüñ (kilisenin) himin (temelin) yasamaga, da soñra salaçılarga (köylülere) övlerine, da **üleşkeyler** saban tüzlerin (tarlalarını), biçenlikler (ekinlerden) da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır (305/19).”*

üleşin-: Paylaşım, paylaşım yapmak, paylaşılmak.

*“Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun néme atasınıñ tirlikinden (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek üleşke hoygay, hér biri hardaş **üleşingenden** soñra kéndi üleşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”*

*“89 Kapitula. **Üleşinmehi** toğma hardaşlarınıñ (246/44).”*

*“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (mal varlıklarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki **üleşingeyler** 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da üleşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da üleşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatınlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına üleş étkeyler 1 tékşi teñ (eşit) da könülük bile (307/13).”*

3.3.4.2.1. Miras ve Mirasçılıktan Reddedilmekle İlgili Terimler

kéri bol-: Mahrum olmak, reddedilmek, çıkarılmak.

“Alé bugüingi vahtta köp yoluhur, ki igi ata-anadan hörmətli, yaman, kendi érkine oğlanlar **kéri bolurlar** (evlatlıktan çıkarılır), (301/14).”

“Aniñ din atası añar luc (kefare) bérme kérék aniñ ol artıhsı (suç, yanlış) işi üçün yazıhlı, ölümüne diyin K'ristânlikten **kéri bolmak** (çıkarılmak) kérék aniñkibik yazıh etüçi (130/25).”

kéri ét-: Reddetmek, mahrum etmek, mirasçılıktan çıkarmak, (mirasçıların birinin diğer mirasçılar tarafından çıkarılması), mirastan mahrum etmek.

“Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar **kéri étmege**. Ol igilikni (malı), ki hatun keltirdi éyesine kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérék añar bergeyler. A dağı da, né ki añar éyesi arttırdı, éger altın kibik, éger kümüş, inci kibik, anı añar kérék barça bergeyler. Da uruğu kökü ölüden soñra, ki klemegeyler bérme, na kérék bergeyler hatunga anı (081/16).”

“A éger ki anıñki artıhsılıhtan (suçtan, günahdan) haytma klemeseler, atası aniñkibik yaman oğlunu, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça **igilikinden** (malından) bolur **kéri étkey** (269/05).”

“Yeñi Töre ohşatıyır, néçik atasın-anasın tövgey, da aniñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası oğulnı **kéri étmege** (mahrum etmek, reddetmek) **barça igilikten** (292/02).”

oğlanların tıy- (II): Çocuklarını reddetmek, çocuklarını evlatlıktan reddetmek.

“Éski Töre bile Yeñi könü Töre aytıyır, aniñkibik pambas (karalama), ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyaltkay] añar ohşar (hükmündedir), néçik tövgey, aniñkibik hörmetsizlikkeutru atasınıñ da anasınıñ, ki **oğlanların tıygay** (reddeder), buyurgandır aniñkibik oğlanlarını, atasınıñ-anasınıñ igilikinden (malından) ülüşsüz bolgay (265/27).”

3.3.4.2.2. Mirasçılığa Engel Durumlarla İlgili Terimler

kélépenlih: Cüzzam hastalığı (mirasçılığa engel durumlardan biri, emvali idare etmek ehliyetini gideren durumlardan birisi).

“Éger oğlan toğsa tilsiz yahot özge boğumlarından (uzuvlarından), ol çahta aniñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (malına), néçik to nahıslıh bile toğgan. Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh,

budur ahsahlıh, sohurluh (körlük), ya kélépenlih, ya satamadan (kazadan) aniñkibik télirgey, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da aniñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgey da nahıslıhına boluşkay, aniñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgey (301/34)."

nahıs toğ-: < Ar- ناقص Türk. +toğ-: Sakat doğmak, engelli doğmak.

"Éger oğlan toğsa tilsiz yahot özge boğumlarından (uzuvlarından), ol çahta aniñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (mal varlığına), néçik to nahıslıh bile toğgan (133/17)."

nahıslıh: < Ar. ناقص Türk. +lıh: Hasar görme, sakatlık, topallık, aksaklık, kötürümlük, eksiklik, felçlik.

Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh (körlük), ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan (kazadan) aniñkibik télirgey, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da aniñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgey da nahıslıhına boluşkay, aniñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgey (301/34).

sohurluh: Körlük, görme engelli olmak (hukuki açıdan ehliyet ve yeterliliğe engel durumlardan biri olma nedeni ile bu durumda olan şahıslara veli tayin edilir).

"Éger oğlan toğsa tilsiz yahot özge boğumlarından (uzuvlarından), ol çahta aniñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (malına), néçik to nahıslıh bile toğgan. Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh, ya kélépenlih (cüzzam), (301/34)."

télir-: Delirmek, çıldırmak, aklını yitirmek.

"Éger oğlan toğsa tilsiz yahot özge boğumlarından (uzuvlarından), ol çahta aniñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (malına), néçik to nahıslıh bile toğgan. Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh (körlük), ya kélépenlih, (cüzzam), ya satamadan (kazadan) aniñkibik télirgey, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa (133/29)."

tilsiz: Konuşma engelli, konuşamayan, dilsiz.

“Éger oğlan **toğsa tilsiz** yahot özge boğumlarından, ol çahta aniñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (malına), (300/31).”

usundan yéñil bol-: Akli dengesini kaybetmek, şuurunu yitirmek.

“Éger oğlan **toğsa tilsiz** yahot özge boğumlarından (uzuvlarından), ol çahta aniñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (malına), néçik to nahıslıh bile toğgan. Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh (körlük), ya kélépenlih, (cüzzam), ya satamadan (kazadan) aniñkibik télirgey, ki **usundan yéñil bolgay**, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da aniñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgey da nahıslıhına boluşkay, aniñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgey. Éger sağaysa, kérek hardaşları aniñ ülüşün bérgeyler añar. Éger sağaymasa, aniñ hardaşları kérek aniñ ülüşü bile sahlagaylar anı aniñ ölüm küñüne dire (133/24).”

3.3.4.3. Miras Hukukunda Başlıklara Girmeyen Terimler

3.3.4.3.1. Mevta ile İlgili Terimler

ölgen: Dünyasını değışen, ölen, mevta, müteveffa.

“Da igiliki (mal varlığı) **ölgenlerniñ**, oğul-hızı bolganniñ, halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa. A kimniñ oğul-hızı yohtur, aniñki igilikler tüşer yuvuhlarına da hardaşlarına (081/15).”

ölgen kişi: Mevta şahıs, ölen şahıs, müteveffa.

“Da ahır hatunun **ölgen kişiniñ** yovuhları bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni (malını), ki hatun keltirdi éyesine kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek añar bérgeyler (081/15).”

“... yahot acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişige, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébérgey, da aniñki sebepten kişi ölgey, başı tölemeh kérek yazılğan törege köre. Ayılğan mahanalar **ölgen kişiniñ** hakim da şegért borçlu bolurlar ol kişiniñ başın töleme (312/02).”

ölgen oğlan: Dünyasını değişen oğlan, ölen çocuk.

*“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol **ölgen oğlanıñ** oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) jarang ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/17).”*

ölü: Ölen kişi, mevta, müteveffa.

*“Kim de ki **ölünü** kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanmış) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü (idam) bolmah kérék anıñkibik étkeni üçün (130/15).”*

*“Uruğga kökke tiygey 3 ülüş **ölüden** (müteveffa) soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bélgili yétkizgeyler barça igilikinden (mal varlığından), né ki halsa (081/27).”*

*“Aytkanına köre Boğos arakélniñ, ki testimént (vasiyet) **ölüden** soñra béklikte tohtamah kérék. A éger ki ol destimént étken tiri halgay, ol destimént anıñ érkine (yetkisine) bolmah kérék, klese buzar, klese yasar, néçik añar körünse (254/20).”*

ölü kişi: Vefat eden şahıs, müteveffa, mevta.

*“Alay oh **ölü kişiden** soñra, éger ki kimése kimséni obvinit (dava) étkey, ol kişi, kimni ki obvinit éttiler, ol hılıh bile yoğarı ayılğan antın kéndi étkey, barça tanıhlardan başha könülür (327/29).”*

Yorum:

Medeni Hukuk kategorisinde Miras Hukuku konusunda Miras, Mirasçı, mirasçılık, Miras Payı ve Paylaşmak, Miras ve Mirasçılıktan Reddedilmek, Mirasçılığa Engel Durumlar ele alınarak 52 terim tespit edilmiştir. Bu 52 terimden 30 adedi tek kelime, 22’si birleşik sözcüklerden meydana gelen terimlerdir.

30 terim: 19 Türkçe (14 ad, 5 eylem), 1 Ermenice, 8 Ermenice-Türkçe, 2 Ukraynaca-Lehçe (tümü ad) kökenlidir.

22 birleşik terim: 18 Türkçe-Türkçe (16 ad-ad, 2 ad-eylem), 1 Türkçe+Arapça (ad+ad), 1 Arapça+Türkçe (ad+eylem), 2 Ermenice+Türkçe (1 ad+ad, 1 ad+eylem).

3.3.5. Eşya Hukuku Terimleri

Kişilerin eşya üzerindeki hâkimiyet ve tasarruf, bu tasarrufun niteliği ve türü, onların bu hâkimiyetlerinden dolayı başka şahıslarla ilişkilerini eşya hukuku düzenler. Bu hukuk dalının temel konusunu aynî haklar oluşturur ve kişilere eşya üzerinde egemenlik sağlayan ve herkese karşı ileri sürülebilecek salt ve mutlak haklardır (Akipek Öcal 2018: 16).

Malvarlıklarına ilişkin hükümler, şahsın eşyayla ilişkisi ve bu eşya üzerindeki haklar, esasî Borçları Kanunu olan alacaklar-borçlar olarak izah edilebilir. Medenî Kanunun bir dalı olan eşya hukuku, borçlar hukuku bölümü, aile hukukunun mallarla ilişkili hükümleri, Miras Hukuku konularını kapsar (Erman 2010:29).

Medeni Kanun'un 4. Bölümü eşya hukukuna tahsis edilmiştir. Şahısların menkul ve gayrimenkul mallar üzerinde olan haklarını (ayni haklar), eşya üzerinde fiili egemenliğe ilişkin kurallar ve sonuçları tanzim eder. Eşya üzerindeki ayni haklar iki kısma ayrılır

1. Mülkiyet
2. Sınırlı ayni haklar (intifa ve irtifak hakları gibi)

Mülkiyet hakkı, eşyadan faydalanma, kullanma, üzerinde tasarruf yapma açısından en kapsamlı yetkiler sunan ayni haktır. İrtifak, intifa ve rehin hakları sınırlı aynî haklardan olarak eşya hukukunun başka konularındandır (Yağcı 2010: 53).

Mülklerle İlgili

Gregoryen Kıpçak hukukunda eşya hukuku mal, mülk üzerinde olan bütün hakları içermektedir. Malların üzerindeki malikiyet, kullanma hakkı, malikiyetin devredilmesi, borçlar hukuku, emanete vermek, malların rehini, mal mülkün miras yoluyla intikali, taşınır taşınmazların tasarrufu, taşınmazların tahliyesi, mülklerin tapu kaydı, kira, ücret ve ücretli çalışma, kefalet, ticaret ve alışveriş, iflas ve haciz vb. konular bu hukuk sisteminde işlenmiştir. Ayrıca köle ve kölelik hukuku da kısmi olarak eşya hukukuna tabi tutulmaktadır.

Eğer bir kimse ihtiyaçtan tarlasını satarsa, satıcının yakınları tarlanın parasını ödeyip tarlayı alıcıdan geri alma hakkına sahiptirler. Ayrıca satıcı kendisi de 7 yıl süresi içerisinde alıcının parasını ödeyip tarlasını geri alma hakkına sahiptir. 7 yıl süresinde, satıcı veya yakınları tarlayı geri almasalar tarla ebediyen alıcının mülkü olur. Han veya beyler herhangi bir kimseye toprak verirse o toprak o şahsın mülkü sayılır. Taşınmazları

tapu ve kayıt işlemleri mahkemelerce yapılır. Mülklerle ilgili davalar, mülklerin yerleştiği bölge mahkemelerinin yetkisindedir. Bu konuda yalnız mülklerin mülkiyet davaları değil, mülklerin gelirleri, mülklerin ürünleri, kira, rehin vb. konular da mülklerin bulunduğu bölge mahkemelerinin yetkisindedir.

Satın alınan mülklerden beşte bir satış vergisi alınır. Mülklerden bulunan gömülerden (hazine) onda biri mülk sahibine verilir. Mülkler borç karşılığında rehin bırakılabilir. Borçlu borcunu ödeyemezse, borcun miktarına karşın ipotek edilen haciz edilebilir. İpotek edilen mülk borçlunun borcunu ödemeye yetmese alacaklı mahkemeden borçlunun diğer mallarına da haciz çıkarabilir. Alacaklı borçlunun mal varlığını tespit ettikten sonra, mahkemeden mallara değer biçme talebinde bulunur. Mallar ve mülkler mahkemenin gözetimine alınır ve belirli süre içerisinde borçlu borcunu ödemezse mallar satılarak alacaklının alacağı buradan temin edilir. Mülklerin (evlerin) satışından sonra tahliye için ev sahibine 4 günden 3 haftaya kadar süre verilir.

Mülklerin kullanma hakkının başkasına devredilmesi de mahkemelerin aracılığı ile yapılır. Yargıç iki jüri üyesi ile birlikte mülkün üzerine gelip orada mülkün kullanma hakkını kullanıcıya (müntefi) devreder. Bir kimse fakirlikten kendi değirmenini satsa, satıcının yakınları 1 yıl içerisinde alıcının parasını ödeyip değirmeni geri alma hakkına sahiptirler. Atalardan kalan mülklerin satışı tüm varislerin bilgisi ve tanıklığı ile gerçekleştirilebilir. Bu tür mülkleri varislerden biri satsa diğer vereseleri geri alma hakkına sahiptirler.

Borçlar Hukuku

Borçlar da cezalar gibi kişiseldir, yalnız borçlar ve alacaklar miras yolu ile başkasına geçer. Babası ile yaşayan çocuklar birinden borç alsın, borçlu ölse veya yabancı ülkeye kaçsa, borçlunun babası veya kardeşleri o borçtan sorumlu değiller. Bir kimse başkasından borç veya ödünç aldıktan sonra fakirleşir veya iflas ederse, iflas eden şahıstan borcun faizi alınamaz. Ödünç alınan eşyalar bozulsa veya kaybolursa zararı ödünç alan ödemelidir. Verilen borçlar 30 yıl süresince alacaklı veya alacaklının yakınları tarafından mahkemelerde dava yoluyla talep edilebilir. 30 yıllık süre geçtikten sonra alacaklı veya yakınları bu hakkı kaybederler. Borçlu ölse veya kaçak duruma düşse, alacaklı mahkemeye başvurup borçlunun yakınlarını mahkemeye çıkarır, mahkemede borç senedini gösterir veya tanıklar vasıtasıyla borcu ispat ederse, borcun ödenmesi için

belirli bir süre verilir. Bu tür durumlarda borcun ödenmesine değin bir taşınmaz mal rehin bırakılır.

Kefalet edilen borçlar için borçlu kendisi hazır bulunmasa, kefil (*yükçi*) mahkemeye celp edilir ve mahkeme borcun kefil tarafından ödenmesine hüküm verir. Borçlu ölse, borçlunun mirasçıları borcun faizini ödemezler. Borç için hapis yatan kişi, başka bir alacaklının talebi ile tekrar hapis cezasına çaptırılamaz. Bu durumda borçlu serbest bırakıldıktan sonra, alacaklı tarafından ona karşı yeni dava açmalıdır. Vadesinde ödenmeyen borçların alınması için borçlunun mal varlığına haciz davası açılabilir. Ancak haciz davası borçlunun ikametgâhında bulunmaması, ticaret için yabancı ülkede bulunması, hapiste olması veya yabancı bir ülkede tutuklu olması şartı ile mümkündür.

Alacaklı, alacağından dolayı borçluyu hapse attırırsa, mahpus borçlunun hapisanedeki günlük masraflarını ödemekle yükümlüdür. Eğer alacaklı 3 gün hapse olan borçlusunun masraflarını ödemesi, mahkeme borçluyu serbest bırakma yetkisine sahiptir. Kimsenin ipoteksiz (*tusnahsız*) borçlusu olsa, borçlu da vadesinde borcunu ödemesi, alacaklı borçlunun evinde herhangi bir malı rehin alma hakkına sahiptir. Borçlu iflas etmiş olsa alınan faizler de esas borçtan sayılmalıdır.

Borçlu şahıs borç senedini inkâr etmeyip de senette belirtilen borcunu ödediğini iddia ederse, yemin veya tanıklıkla mahkemede aklanır. Eğer borçlu senette belirtilen borcun bir kısmının ödediğini iddia ederse, borcun kalan kısmını öder, borcun ödediğini iddia ettiği kısmı için mahkemede yemin edip aklanır. Mahkemede kefil olan kimse borçlunun borcunu nakit ödeyeceğini taahhüt etse, borcu nakit ödemekle yükümlüdür ve borcu mal ile ödemek olmaz.

Borçlu kimse aldığı borç karşılığında herhangi bir malı rehin bırakmış olsa, borç vadesinde borcunu ödeyip rehini kaldırmasa, alacaklı iki tanık tutup rehin malı satmak hakkına sahiptir. Satılan rehin malı borcun miktarından fazlası ise, fazlasını borçluya ödemelidir.

Kefalet

Borcunu ödemeyen borçlunun mülkü veya kefil olmasa hapisle cezalandırılır. Kefalet yalnız borç için değil kişilere karşı işlenen suçlarda da tutuklular için kefalet uygulanabilir. Ayrıca şahısların kişiliğine karşı işlenen suçlarda (hakaret ve iftira davalarında) da kefil talep edilir. Kefalet konulu davalarda, kefalet süresi dolduktan sonra, kefile kefalet ettiği şahsı mahkemeye çıkarmak veya kefaletle ilgili

yükümlülüğünü yerine yetirmesi için 3 gün süre verilir. Bir kimse başka bir şahsı alı koyup başkasına satsa, hapis cezasına çaptırılmakla birlikte, suçlu hem aldığı parayı vermek için hem de sattığı şahsı geri getirmek için kefalet verilir. Mahkemeden gelen celpnameleri hiçe sayıp mahkemeye çıkmayan şahıs 3 kere celpleri hiçe sayıp mahkemeye çıkmasa, para cezası ve ağır hapis cezası ile birlikte kefalet verilir. Kefile de celbi istenen şahsı mahkemeye çıkarması için süre verilir.

Kefil borç veya başka iş için kefil olmuşsa, mahkeme tarafından kefalet ettiği kişiyi mahkemeye getirmesi için 3 kere 3 hafta süre verilir. Eğer kefalet edilen şahıs bir kazaya uğramış olsa, kan davasına karışsa, hasta olsa veya fakirlikten (iflas) dolayı kaçak durumda olsa kefil mahkemeye celp edip kefalet ettiği yükümlülüğü icra etme konusunda hüküm verilir. Kefil yabancı (misafir) ise, kefalet ettiği kişiyi mahkemeye getirmesi için 3 kere dört günlük süre verilir. Verilen süreler içerisinde kefil kefalet ettiği şahsı mahkemeye getirmezse kefil kendisi mahkeme karşısında sorumludur. İki kişi arasında dava olursa, davacı davalıya güvenmese ve mahkemede kefalet talebinde bulunursa, davalı kefil göstermek zorundadır. Hakaret ve iftira davalarında davalının mülkü olsa bile yine de kefil vermek zorundadır. Kefil yemin hariç tüm konularda kefalet edebilir. Davalı taraf kendi mülkünü de kefil gösterebilir.

Emanet

Emanet davaları emanet bırakan kişinin tabi olduğu mahkemelerin yetkisindedir. Altın, gümüş vb. şeyler emanetçinin evinden çalınır ve hırsız yakalanırsa, hırsız çarımıha (*furka*) gerilip idam cezasına çaptırılır. Emaneti çalan hırsız yakalanmasa, emanet bırakan mahkeme aracılığı ile emanet ettiği malı emanetçiden talep eder. Emanet eden şahsın tanığı veya kanıtı olmasa emanetçi yemin ederek aklanır. Eğer daha sonra emanete bırakılan malın emanetçide olduğu ortaya çıkar ve emanetçinin yalan yemin ettiği ispatlanırsa, emanetçi emanete bırakılan malın değerinin iki mislini ödemek zorunda kalır. Ayrıca işlediği suçtan dolayı da teşhir cezasına çaptırılır. Eğer bir kimse bir malı emanete bırakmaksızın başkasına emanet verdiği ile iftira atarsa, iftiracı da teşhir cezasına çaptırılır.

Rehin

Borçlar hukukunun başka bir ayağı olan rehin, borçlunun borcunu ödemesini garanti altına almak için alacaklının tasarrufuna verilen mal ve mülkle oluşturulur. Bir kimse başka bir kimseden borç karşılığında ev, bağ, bahçe, tarla vb. malları rehin alırsa, borçlu

ödemeyi geciktirse, rehin tutan alacaklı şahıs, rehin bırakan şahıstan alacağını faizsiz olarak alıp, rehin alınan malı borçluya geri verir. Eğer rehin bırakılan mülklere tamir yapılmak gerekli ise, rehin bırakan şahsın da tamir imkânı olmasa, rehin tutan şahıs kendi parasıyla tamir işlemini yaptırıp tamir masraflarını verdiği borcun üzerine ekler. Rehlin bırakılan kılık kıyafet veya hayvan, rehin süresinde telef olsa, zarar ziyânı rehin tutan öder.

Rehinde bulunan altın, gümüş vb. şeyler çalınır veya herhangi bir kaza sonucu telef olsa, rehin tutan şahıs sorumlu olmadığını belirtip yeminle aklanır. Eğer bu türlü rehin mallar rehin tutan şahsın kusurundan dolayı telef olur veya rehin tutan bu malları saklarsa, rehin tutanın bu kusuru veya suçu ispat edilirse, rehin tutan şahıs rehin malın değerinin iki mislini ödemeğe mahkûm edilir. Meyve ağacı rehin bırakıldığında, rehin süresinde kesilse veya yakılsa, bu iş de rehin tutanın bilgisi veya izini ile yapılmış olsa, zarar ziyânı rehin tutan öder. Hayvan rehinde sakatlanır veya ölürse, zarar ziyân rehin bırakanındır.

Rehin bırakılan mülkler, eğer Askeri mahkeme veya şehir mahkemeleri bulunan bölgelerde olsa, rehin davaları bu mahkemelerin yetkisindedir. El değirmeninin rehin alınması yasaktır. Bu konuda kabahat işleyen şahıs mahkemece cezalandırılır. Eğer bir kimse başka bir kimseye rehinsiz (ipoteksiz) borç verse, borçlu da borç vadesinde borcunu ödemesi, alacaklı borçlunun evinden borcunu karşılayacak herhangi bir malı zorla alma hakkına sahiptir. Alacaklı borçluyu sıkıştırıp bu türlü rehini gece vakti mış olsa, rehin aldığı mali borçluya geri vermek zorunda kalır ve borçluya borcunu ödemek için ek süre vermek gerektir. Dul kadınlardan her türlü rehin almak yasaktır, bu rehin ister kılık kıyafet olsun isterse de altın, gümüş olsun.

Alınan borçlara karşılık bırakılan rehin mal 30 yıl süresince talep edilmese, 30 yıllık süre çıktıktan sonra mahkeme yoluyla bile geri alınamaz ve bu türlü rehin mallar rehin tutanın malikiyetine geçer. Eğer bir kimse borç karşılığında kendi malını rehin bırakır, ödemeyi geciktirip rehini iptal etmese, rehin tutan şahıs 2 veya 3 defa borçluyu borcunu ödeyip rehini kaldırmasını talep etmelidir. Borçlu uyarıları dikkate almayıp borcunu ödemez rehini kaldırmazsa, rehin tutan şahıs 2 tanık eşliğinde rehin malı satıp kendi parasını alır, fazla kalırsa da borçluya teslim eder.

Kira ve Ücretli Çalışma

Gregoryen Kıpçak Türk hukukunda kira hukuku eşya hukukunu oluşturan konulardandır. Arapçada olduğu gibi ücretli çalışma ile kira için kullanılan terim aynıdır. Ancak Arapçada

kök aynı çekim farklıdır. Arapçada اجارة sözü kira anlamını اجر kökünden alınmıştır. Ücretli çalışan için ecîr اجير sözcüğü kullanılsa da ücretli çalışanı çalıştırmak için de icara اجارة terimi kullanılır. Yani ev kiralamakla adamı ücretli çalıştırmak için aynı fiil kullanılır. Kıpçak Türkçesinde ise yal terimi hem kira hem de ücret için kullanılır. Kiralamak ve ücretli çalıştırmak için de yal sözü bir yardımcı fiille birlikte kullanılır (**yalga al, yalga tut**). Ancak **yalga kir-** terimi ücretli çalışan için, **yalga ber-** ise kiralamak için kullanılır.

Mülkler, hayvanlar ve eşya kiraya verilebilir. Kiraya verilen mal kiracının tasarrufu sürecinde zarar görse, zararı kiracı öder. Değirmen kiraya verilse, kiraya veren kendi ölçütlerini belirleyip kiracıya gösterir. Kiracı kâr ederse, kazanç kiracındır. Değirmenin ihtiyaçlarını kiracı temin eder, değirmen bozulursa da yine de kiracı temin eder. Kiracının bakım yapmamasından oluşan zararları da kiracı ödemelidir. Başkasına çalışan işçi patronunun değil de kendi işi için araç gereç kiralasa ve bu esna da kiraladığı alet bozulursa zararı patron öder, kira bedelini ise ücretli çalışan ödemek durumunda kalır.

Hukuki ehliyeti olmayan öksüzlerin mal mülkü vasiler tarafından kiraya verilip, kira bedelleri biriktirilir ve öksüzler fiil ehliyetine sahip olduktan sonra mal mülkleri ile birlikte biriktirilen kira bedelleri de onlara devredilir.

Ücret karşılığında çalışıp çalıştırmak herkes için saklıdır. Ancak mahkemelerde davalı veya davacıyı savunmak için ücret karşılığında avukat (**yalga tutkan reçnik**) tutmak yasaktır. Köleler belirli bir süre için istihdam edilir. Genellikle kölelik süresi 6 yıldır, ancak ömürlük kölelik durumları da mevcuttur (köleler belli bir ücret ve belirli süre zarfında çalıştırılır).

Çobanların ücretli çalıştırılması da çoban hakları kanuna tabidir. Çoban güdülmesi gereken hayvanları yırtıcı hayvanlardan korumakla sorumludur. Çobanın kusuru sonucu hayvanlara zarar gelirse zarardan çoban sorumludur. Eğer çoban kazanın karşısını almaktan acizse, zarar hayvan sahibinindir. Eğer çoban ağaç veya taşla hayvanı vurduğunda hayvan sakatlansa veya ölse çoban sorumludur. Çobanın gözetiminde olan hayvanlar birbirini öldürse, durum mahkeme tarafından incelenip karara bağlanır.

İşçiler sözleşmelerinden eksik iş yapsalar, yaptıkları işleri kadar ücret alırlar. İşveren için çalışan işçiler, iş esnasında bozulan aletlerden sorumlu tutulmazlar ve ziyan patronundur. İşçiler ve işverenler sözleşmede bulunan taahhütlerini yerine yetirmekle yükümlüdürler. Ancak işçi taahhüdünü yerine yetirmekte çaba gösterir ama iş işverenin istediği gibi

değilse, işçinin emeğine göre iş ücreti verilmelidir. Ücretli işçilerin ücretinden kesip veya ücretini geciktirmek olmaz. Onların ücretlerini terleri soğumadan ve güneş batmadan önce ödemek gerek.

Ticaret Hukuku

Mülklerle ilgili tüm muameleler geçerli sayılmalıdır. Mülklerin alım satımı mahkemeler tarafından resmiyete tanınıp tapuları da mahkemelerce mühürlenmelidir. Yoksulluk ve ihtiyaçtan satılan değirmenle, satıcıların yakınları tarafından 1 yıl süresince geri alınabilir. 1 yıllık süre bittikten sonra yasal olarak alıcı değirmenin sonsuza kadar maliki olur. Para ile satın alınan tüm mülklerden beşte bir vergi alınır. Mülklerin muamelesi ve mülklerle ilgili davalar mülklerin bulundukları bölgelerin mahkemelerinin yetkisindedir.

Kimse taştan yapılmış şehirde evini satsa, 1 yıl süresince satıcının yakınları alıcının parasını verip evi geri alma hakkına sahiptirler. Kimse fakirlikten tarlasını satsa yakınları 7 yıl süresince alıcının parasını ödeyip satılan tarlayı geri alma hakkına sahiptirler. 7 yıllık süre geçtikten sonra da alıcı ek süre verebilir. Zengin fakir ev satsa ve ödeme için gün belirlese, eğer alıcının evin fiyatını ödemeye gücü yetmese, alıcı evi geri verebilir, satıcı da evi geri almak zorundadır.

Kimse herhangi bir malı satıp karşılığında peşinat alsa muameleyi bozamaz. Satıcı muameleyi bozmak istese, aldığı peşinatın iki katını alıcıya ödemek zorunda kalır. Alıcı muameleyi tutmasa verdiği peşinatı kaybeder.

Ağaç üstünde meyveyi satmak 3 tanık eşliğinde geçerli sayılır. Bu türlü muamelenin iptal süresi 10 gündür. 10 günlük süre bittikten sonra muamele geçerlidir ve alıcı malın parasını ödemek zorunda kalır. Muamelede sahte mal satmak yasaktır. Herhangi bir tüccar malını överek satsa ve muameleden sonra satılan mal belirtilen kalite ve özelliklere sahip değilse geri verilir, satıcı da parayı geri öder ve yaptığı dolandırıcılıktan dolayı mahkemece cezalandırılır.

Bir kimse başka bir kimseyi alı koyup başka ülkeye satsa, satıcı tutuklanıp hapis cezasına çaptırılır ve kefaret ötmeye de mahkûm edilir. Ayrıca suçu işleyen şahıs kefilin kefaletinde aldığı parayı geri ödemeli, sattığı kişiyi de geri getirmelidir. Eğer satılan kişi ölse, suçu işleyen kişi iki elinin kesilmesi ile cezalandırılır.

Satın alınan köleler 6 yıl hizmet yaptıktan sonra özgürlüğe kavuşurlar. Ayrıca ödenen paranın karşılığında hizmetini daha az sürede bitirse erken de özgür olabilir. Köle eşi ile birlikten satın alınsa hizmet süresi bittikten sonra eşi ve çocukları ile birlikte özgür kalır.

Ama eğer efendisi kölesini evlendirse (hatun alsa) yalnız erkek köle hizmet süresi bittikten sonra kendisi özgür kalır ama eşi ve çocukları sonsuza değin efendisinin yanında kalır. Efendisi para talep ederse, para ödendikten sonra eşi ve çocukları da özgür kalırlar. Kimse başkasına inek sattığında taahhüt ederse her yıl buzağı verir, taahhüdünün aksi çıkarsa alıcı ineği geri verip parasını geri alma hakkına sahiptir. Öküzlerin muamelesi 3 tanık eşliğinde olmalıdır. Öküzlerin muamelesi 7 gün süresinde iptal edilebilir. Atların alışverişi 2 veya 3 tanık eşliğinde olmalıdır. Atların muamelesinin de iptal süreci 7 gündür. Bu 7 günlük süre hayvanların çalıntı, ayıplı veya sakat olup olmamasının bilinmesi içindir.

Kadınların dükkânda durmaları yasaktır. Tüccarlardan yolda vergi alınamaz. Tüccarlar ticaret işlemini bitirip kendi memleketlerine dönmek istediklerinde vergilini ödemelidirler.

Alışverişteki tartı ve ölçüler denetçiler tarafından kontrol edilir. Tartı ve ölçülerde sahtekârlık yapan suçlular bire dört (4 kat) ödemek ve teşhir cezası ile cezalandırılır.

3.3.5.1. Mal ve Mülkle İlgili Terimler

3.3.5.1.1. Mal ile İlgili Terimler

âribéri: Eşya, ufak tefek şey, mal, taşınır mal.

“Da ol tusnahları (rehinleri) tutuçı éger néme artıh asıh (faiz) alıp ése ol âribériden ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, né ki artıh alıptır kendiniñ ahçasından kénsi asıhı (kazancı) üçün, da sağışlagay baş bérgeñ ahçası üsne u haytargay (109/18).”

“Éger anıñki oğru tutulmagay, ol çahta ol, kim ki hoyuptur âribérini inamlı holga, andan izdemeh kérek, kimge ki berip edi sahlamaga (277/19).”

igilik: Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, varlık, servet.

“Da igiliki (serveti, malı) ölgenlerniñ, oğul hızı bolganniñ halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa (081/10).”

“Andan soñra hardaşlar né ki halsa atalarından igilikler, kéndi aralarına ülüş étkeyler bir tékşi téñ da könülük bile (139/22).”

“A éger ösiyet (vasiyet) étse, da **igilikni** ér oğlanlarına çihargay, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérde ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ erkinedir (yetkisindedir), (156/27).”

“Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ 4-ünçi kindikte (kuşakta) uruğu kökü bolmas, anıñ **igiliki** kérek ki korol’nuñ haznasına bérilgey ((257/04).”

“Rolalar (tarlalar) bérkitiptirler, ilgergiler halganlarına (varislerine), oldur oğlanlarına haldırdılar (bıraktılar) **igilik** (290/07).”

“A éger kiméseniñ ér oğulları bolmasa, ol çahta hızoğlanlar atadan-anadan halgan barça **igilikke** éye bolur (324/01).”

ana igiliki: Anne mirası, anne mali, anneden kalan tereke.

“Éger oğlan tilsiz yahot özge boğumlarından (uzuvlarından), ol çahta anıñkibik oğlan nahıs toğganından jaranlıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ **igilikine**, néçik to nahıslıh bile toğgan (300/32).”

mal: < Ar. مال. Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, varlık, servet.

“A éger ki bilseler, ki ol hazna haysı ulu biyniñ bolgay, anıñkibik **malnı** da igilikni, oğlu, ya hızı bolgay, ya yovuhu, anıñkibik **mal** kérek tüşkey alarga (088/34, 088/36).”

“9 Kapitula. Tapkan **malnıñ** yér tibine (263/17).”

ruhayontsı: < Leh. ruhayoncij. Taşınabilir mal, menkul mal, taşınır.

“Éger ki bir kimése şparovat (haciz talebi) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı (taşınmaz) ya **ruhayoncı**, da turgay törelerine (duruşmalarına) 3-ünçi törege, kérektir, ki anıñ bliskiylarin (yakınlarını) pripozivat (celp) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senet) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (güvenilir), ki borç étken istéts (davalı) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi (taşınmaz) iménâga (mülke) köre (182/02).”

ruhayontsıy: < Leh. ruhayoncij. Taşınabilir mal, menkul mal, taşınır.

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler (sıkışıklar), ya kéndiniñ borçun tölemege (ödeмеге) bolmagay, da kermenden (şehirden) haçkay (kaçar), ya yüz yaşırgay (saklanır) borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ,

*hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya **ruhayontsiy**, na bolur aniñki sınih (iflas etmiş) kişige utru şparunklar (haciz talebi) étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérjat (tasarruf) étmege, ték vlasniy (bizzat) aniñkin, kim ki borçludur, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı kününe diyin, istéts (davalısı, tarafı) kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (184/01).”*

*“Haçan ki de kimésege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, haciz talebi) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalısını), ya stoyontsiy (taşınmaz) ya **ruhayontsiy** (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (dava, celp) étkeysén istetsin (tarafını), tapup, 3-ünçi törege, na povod (davacı) izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/16).”*

stoyontsi: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

*“Éger ki bir kimése şparovat (haciz talebi) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne **stoyontsi** ya ruhoyontsi (taşınır), da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylarin (yakınlarını) pripozivat (celp) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey aniñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senet) bile, ya tanıhlıh bile dovodniy (kanıtlı), ki borç étken istéts (davalı, taraf) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege **stoyontsi** iménâga (mülke) köre (181/41).”*

*“Barça türlü borç üçün bir **stoyontsi** (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şulprihtta (sanatta) yazılmas stoyontsiy iménâ (mülk), ték bir töre alnına (194/11).”*

stoyontsiy: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

*“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kérmenden haçkay, ya yüz yaşırgay (saklanır) borç é[y]eleriniñ alnına, na aniñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger **stoyontsiy** (taşınmaz), ya ruhayontsiy, na bolur aniñki sınih (iflas etmiş) kişige utru şparunklar (haciz talebi) étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérjat*

(tasarruf) *étmege, ték vlasný* (bizzat) *anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar* (süreler) *çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit* (tayin) *étse, yılı kününe diyin, istéts* (davalısı, tarafı) *kélginçe, prihodasına* (vakasına) *köre* (183/43). ”

“*Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kécikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat* (emval belirleme, haciz talebi) *étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ* (davalının), *ya stoyontsiy* (taşınmaz) *ya ruhoyontsiy* (taşınır), *na sorar povod* (davacı) *bu 3-ünçi törede, ki né postup* (işlem) *éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat* (dava, celp) *étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovný pozov* (celpname), ... (191/17). ”

“*Da égerki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat* (değer biçme, haciz) *étip, povodga* (davacıya), *ki klegey, kim ki añar töre bile étti, a éger ki honah bolsa povod* (davacı), *na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk* (haciz) *bile povodga* (davacıya); *da etkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsiy* (taşınmaz) *iménâsına* (mülküne), *na ol töreden oh vyazanasın* (kullanma hakkını) *bérmege bolurlar da rimovanası* (mülkiyeti) *yılına bérilmeh kérek* (192/41). ”

“*Barça türlü borç üçün bir stoyontsi* (taşınmaz) *iménâdan* (mülkten) *başha, haysı ki şulprihte* (senet) *yazılmas stoyontsiy iménâ, ték bir töre alnına* (194/14). ”

stoyontsi: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“*Éger ki bir kimése şparovat* (haciz talebi) *étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsi* *ya ruhoyontsi* (taşınır), *da turgay törelerine* (duruşmalarına) *3-ünçi törege, kérektir, ki anıñ bliskiylerin* (yakınlarını) *pripozivat* (celp) *étkey da dovodun* (kanıtını) *körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit* (kabul) *étse, şulpriht* (senet) *bile, ya tanıhlıh bile dovodný* (kanıtlı, belgeli), *ki borç étken istéts* (taraf, davalı) *ya ölgey ya yüz yaşırgay* (saklanır) *borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit* (tayin) *étkey tözmege stoyontsi iménâga* (mülke) *köre* (182/10). ”

tirlik: Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, varlık, servet.

“*Kimse turğuzmasın* (getirmesin) *yalğan tanıhlar, klep sñarınıñ* (ortağının) **tirlikin** *égrilik* (haksızlık) *bile almaga* (037/01). ”

“Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun néme atasınıñ **tirlikinden** (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek ülüşke hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi ülüşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”

“Anıñkibik övni ya sabanı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıǵgaylar angınça, ki oǵlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire hokipartslar (vasiler) holuna, a hızoǵlan (bakire kız) tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı éri bolgay éye da hokiparts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ **tirlikin**, né klese, anı éter (156/17).”

“Éger ki kimése, **tirlik** satın alıp, né türlü de bolsa, da bérgey bir ülüş ahça, da soñra, saǵıslap, klemegey bazarnı (alışverişi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (iptal) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmağa, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (319/15).”

humaş: < Ar. قماش. Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit, tüccar malı, emtia.

“114 Kapitula. Honahlar, ki honah övlerine **humaş** hoyarlar (155/15).”

“Bir bézirgan birsine néme **humaş** satkay, da anıñki bézirgan satkan **humaşnı** halp (sahte) ya çürük (134/02, 134/04).”

“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü **humaşnıñ**, ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlıkniñ, bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/04).

Mundan artıh töreden kün almaga bolmastır, alay oh, kimniñ iménâsı (mülkü) bolsa ya **humaşı**, bolur zastavitsa (rehin) bolma borçlusuna utru (174/01).”

“Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölöv étme, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, öç étip borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, évet ahçam yohtur, da né **humaşım** da yohtur, ték mülküm bar, klermén añar mülkümni yazdırma. Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik povodny (davalı) yan añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek ant bile tügellegey (179/02).”

“Éger bir bézirgân birisine néme **humaş** satsa, da anıñki bézirgân satkan **humaşnı** [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çirik, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh **humaşın**, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay (303/02, 303/03, 303/04).”

“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan **humaşı** üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alnına 3 sbg (Akçe), da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay (341/08).”

çirik humaş: < Türk. çirik + Ar. + قماش: Bozuk mal, defolu mal.

“Éger bir bézirgân birisine néme **humaş** (mal) satkay, da anıñki bézirgân satkan **humaşnı** [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh **humaşın**, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik **humaşnı** arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da **çirik humaş** üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da **çirik humaşnı** tiyer éyesine yene haytarma (303/08).”

3.3.5.1.2. Mülk ile İlgili Terimler

asıh (I): Mülk veya arazi mülkiyeti, tarla (azık, iaşe, geçim).

“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzniñ, na yovuhları satkannıñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat kişiden da érkli étmege, da kénsi bolur méñerüçi (sahip). A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol **asıhın** kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü) bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek (112/26).”

“A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga. Küni-vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol **asıhın** klese dağın ari kün uzatma könü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı erkinedir (iradasine), kim ki tutuptur (tasarruf etmege), (112/37).”

“Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ **asıhın**, ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten soñra ol méñerüçi (malik) halır içine méñilik ol satılğan némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/33).”

dérjava: < Ukr, Leh. держава, *dzierzawa*. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul-hız bolgay alğışlı (kutsal, yasal) bısagdan (evlilikten), kéndiniñ hanlıh **dérjavaların** üşleşkey oğlanlarına (056/33).”

“Han, ki haysı biyge yébérgey **dérjava** ya *pustalıh* (toprak, arazi), da ol biy han buyruhu bile ol yérde hala (kale) yapkay, ol anıñ méñi **dérjavasıdır** (241/44, 241/45).”

iménâ: < Ukr. Імення. Emlak, konut, mülk, gayrimenkul, taşınmaz.

“Han, ki haysı biyge yébérgey **dérjava** (arazi, mülk) ya *pustalıh* (toprak, ekilmeyen arazi), da ol biy han boyruhu bile ol yérde hala (kale) yapkay, ol anıñ méñi **dérjavasıdır** (mülküdür). A ol biyniñ éger néme ulu yañılmakı (suçu) bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol **iménâdan** (065/05).”

“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat (değer biçme, haciz) étip, *povodga* (davacıya), ki *klegey*, kim ki añar töre bile étti, a éger ki honah bolsa *povod*, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk (takvim) bile *povodga*; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ *stoyontsıy* (taşınmaz) **iménâsına**, na ol töreden oh *vyazanasın* (kullanma hakkını) bérmege bolurlar da *rimovanası* (mülkiyeti) *yılına bérilmeh kérek* (192/42).”

“Barça türlü borç üçün bir *stoyontsı* (taşınmaz) **iménâdan** (mülkten) başha, haysı ki *şılprıhte* (borç belgesinde) yazılmas *stoyontsıy iménâ* (taşınmaz mülk), *ték bir töre alnına* (194/14).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseles, alay oh kiçi biylerden *salaçılarga* (çiftçilere) bérilse néme *pustalıh* (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ **iménâları** bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/05).”

“Yene éger ki bolmasa bu 2-inçi törege (duruşmaya) diyin tölemege, bolur 3-ünçü törege diyin *algay tölvöge*. Dağın artıh kün bolmas almaga kéndine töreden, bu 3-ünçi törede tölemeh kérek ya zındanda *olturmah* (hapis) kérek, kimniñ ki néme **iménâsı** bolmasa, ya néme *humaşı* (malı), né türlü de bolsa *tölvöge kénsiniñ borçlusuna utru* (337/08).”

mülk: < Ar. ملك. Gayrimenkul, taşınmaz, mülk.

“A tapkan kişi ol haznanı (gömüyü), onunçı (onda bir) ülüşün ol kişiğe bérme kérék, alay oh añar da onunçı ülüş bérilmeh kérék, ol kişiğe, kimniñ **mülk** üsne tapuldı (088/32).”

“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemede) hanlıhta yatkan **mülkni** ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya **mülklerniñ** satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki **mülk** bérilgendir (tabidir), anıñkibik tusnah (rehin) ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérék töresi; munda añlamah kérék köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu **mülkler**, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérék töresi (113/22, 113/23, 113/25, 113/30).”

“A éger ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi payın da, tölaminçe ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanıp édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki **mülkler** da bolsa, kérék, ki bolgay ülüşü **mülklerden**, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya hız hardaşlarınñ ülüşü üstüne düğül, bo alar borçlu düğüller (155/09).”

“Da ahça bile satun alğan **mülkler**, éger tarlovlar, éger borlalıhlar, éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı bolmagay (240/22).”

“A éger ki bilseler, ol hazna haysı ulu biyniñ bolgay, anıñkibik malnı da igilikni, oğlu, ya hızı bolgay, ya yuvuhu, anıñkibik mal kérék tüşkey alarga. Haysınıñ **mülklerine** hazna tapılsa, ol hazndan 10-unçu ülüş bérilmeh kérék hanlıhka (263/19).”

osadlost: < Ukr, Leh, Ru. осідлість, осілості, оседлости, osiadlosci, osiadlosc, оседлость. Taşınmaz mal, gayr-i menkul, mülk.

“Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka (savcıya) ündeşmeh (davalaşmak) bolgaylar, da povodnyı (davacı) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan yük (kefalet) izdegey, anıñkibik kişi povinnıydır (zorumlu, yükümlü) yük bérmege ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma (para). Éger ol hadar anıñ **osadlosti** yoh ése, ol hadar işte povinnıydır añar yük bérme (180/08).”

osédlost: < Ukr, Leh, Ru. осідлість, осілості, оседлости, osiadlosci, osiadlosc, оседлость. Taşınmaz mal, gayrimenkul, mülk.

“Yene yoluhkay bir kimésege hörmét üçün, ki talaşıp biri birine da ayb (itham, iftira) bérgey, da voytka (hâkime) ündegey, na anıñ yargusun, yarımkünden burun ése, ol

kün bolmah kérek hörmət üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük (kefalet) izdese. Povod (davacı) otpornıy (karşı, davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti de bolsa, hörmət üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar yük (kefalet), (195/21).”

stoyontsi: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“Éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsi ya ruhoyoncı (taşınır), da turgay törelerine (duruşmalarına) 3-ünçi törege, kérektir, ki anıñ bliskiylerin (yakınlarını) pripozivat (celp) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senedi) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (kanıtlı), ki borç étken istéts (taraf, davalı) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâga (mülke) köre (181/41).”

“Barça türlü borç üçün bir stoyontsi iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şulprihtta (borç senedinde) yazılmas stoyontsiy iménâ (taşınmaz mülk), ték bir töre alnına (194/11).”

stoyontsiy: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy, ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur anıñki sınıh (iflas etmiş) kişiye utru şparunklar (hacizler) étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat (tasarruf) étmege, ték vlasnıy (bizzat) anıñkin, kim ki borçludur, ol rokklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı küñüne diyin, istéts (davalı, taraf) kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (183/43).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değer biçme) étkeyler 3-ünçi törege (duruşmaya) diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalının), ya stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhoyontsiy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (celp, dava) étkeysén istetsin (davalısını, tarafını),

tapup, 3-ünçi törege, na povod (davacı) izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/17)."

*"Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat (haciz) étip, povodga (davacıya), ki klegey, kim ki añar töre bile etti, a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk (haciz) bile povodga (davacıya); da étkenden soñra töre bile kiméseniñ **stoyontsiy** iménâsına (mülküne), na ol töreden oh vyazanasın (kullanma hakkını) bérmege bolurlar da rimovanası (mülkiyet) yılına bérilmeh kérek (192/41)."*

*"Barça türlü borç üçün bir **stoyontsi** iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şulprihte (borç belgesinde) yazılmas **stoyontsiy** iménâ (taşınmaz mülk), ték bir töre alına (194/14)."*

stoyontsi: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

*"Éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne **stoyontsi** ya ruhooyontsi, da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylarin pripozivat étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse, şulpriht bile, ya tanıhlıh bile dovodniy, ki borç étken istéts ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit étkey tözmege stoyontsi iménâga köre (182/10)."*

tutov: Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

*"Bu boyruh alay añlamah kérek kérektir salaçılar üçün érmenilerniñ, özge cıns üçün tigül, anıñ üçün salalar da **tutovları** érmenilerniñ bérilgendir barça bir türlü korunaga (259/23)."*

3.3.5.1.3. Malikiyetle İlgili Terimler

éye (II): Herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik, sahip.

"Éger dağın anıñkibik ögüznüñ éyesi (sahibi) hılıhın bilmese da kiméseni urup nahıs étse, éyesi borçlu tigüldür, né ziyanlı (zarardan sorumlu), (099/29)."

*"A éger ol tusnahı dağın artıhına satkıy édi, né ki kénsi bériptir, da tanıhlarga bélgili étkiy édi, ol ol satuçı tusnahı bolur borçlu añar, kim tusnah hoyuptır, né ki artıhına sattı, **éyesine** haytargay, kim ki tusnah hoyup édi (319/30)."*

*“A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey **burungi éyesine** yalga (kiraya) bérme, ol anıñ érkinedir. A klese, satar tanıhlıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine (malikine) haytargay, a yétmese suma borçuna, kérek andan töre bile izdegey (176/34).”*

*“Barça optsıy kişilerden ése, burungi **éyesine** (önceki malikine) podobnıydır (benzer, aynı, gibi) bérmege yalga, töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey yalga, né ki özge (339/32).”*

mülk éyesi: < Ar. ملك + Türk. +éyesi: Herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik, sahip, taşınmaz sahibi, mülk sahibi.

*“A éger yovuhu bolmasa ol satıçıniñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol **mülk éyesi** yene bolur alıp tutmaga. Küni-vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşı, tutkan ol asıhın klese dağın ari kün uzatma köñü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı érkinedir, kim ki tutuptur (tasarruf etmege), (112/33).”*

*“A **mülk éyesi** ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi sbgı bile yasatma (tamir ettirmek), çünki tüşti anıñ gvarına (bakım, gözetim), (339/30).”*

öv éyesi: Evin sahibi, evin maliki, malik.

*“Kimése ki yeñi öv yasagay da yoğartın ganok klegey spustit étmege, yasar égeç, ol türlü, yasamah kérek ganoknu, ki kimése üstünden tüşmegey. Éger kimése anıñkibik ganoktan yihılsa éski duşmannıñ satamasından, **öv éyesiniñ** anda égirliki yohtur, ale lucnu kefaretinı k'ahanadan (papazdan) ötleş tartmah kérek (126/27).”*

*“Rımovanasi övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku çıhsa töre bile da **éyesi mülknüñ** kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat (tutmak, tasarruf) étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın holuna da anıñ érkine, da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol **öv éyesine** (maliki), yerli ése, 3 hafta kün bérgey boşatqınça. Éger ki honah ése, 4-ünçü küнге dire (339/20).”*

3.3.5.1.4. Mülkiyet ve Mülkiyet Hakları ile İlgili Terimler

3.3.5.1.4.1. Tasarruf Etmekle İlgili Terimler

alıp tut-: Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım, ele geçirmek, tasarruf etmek.

*“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbı (parası) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur **alıp tutmaga** (282/29).”*

gvar: < AL. Gewähr. Garanti, kefil, kefalet, tasarruf, gözetim.

*“A mülk éyesi ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, öç étip (kin besleyip), bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kémege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi ahçası bile yasatma (tamir ettirme), çünki tüşti anıñ **gvarına** (339/30).”*

tut-: Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım, ele geçirmek, tasarruf etmek.

*“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire **tutmah** (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi (malik) yene bolur alıp tutmaga. Küni-vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıhın klese dağın ari kün uzatma könü éyesine (malik), ki çıharmasa, anıñ yahşı érkinedir, kim ki **tutuptur** (tasarruf etmeğe), (112/32, 112/37, 113/03).”*

odérjat ét-: < Ukr. удержать, удержать, одержати +Türk. ét-: Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım, tutmak, ele geçirmek, tasarruf etmek, tasarrufu sürdürmek, malikiyeti sürdürmek.

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüingeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sezseler dovod bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur

aniñki sınih kişige utru şparunklar étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérjat étmege, ték vlasny aniñkin, kim ki borçludur, ol rokklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit étse, yılı küñüne diyin, istéts kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (184/04).”

uderjat ét-: < Ukr-Türk. удержать, удержать, одержати + Türk. +ét-: Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım, tutmak, ele geçirmek, tasarruf etmek, tasarrufu sürdürmek, malikiyeti sürdürmek.

*“Rimovanési (devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki **udérjat étmege** bolmasa, kérek töreden turgay voyt (savcı) töreçileri (yargıçları) bile, da klegey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da aniñ érkine (yetkisine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta küñ bérgey boşatkınça (tahliyesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küñge dire (339/17).”*

3.3.5.1.5. Kullanma Hakları

uvyazana: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, wiazanie. Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır maldan yararlanma hakkı (intifa hakkı).

*“Éger **uvyazana** da rimovana birge bérilse éksi de, 2 ança bérilmeh kérek, né hadar yoğarı yazılıptır ahça voytka da törege (339/37).”*

vıyazana: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, wiazanie. Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır maldan yararlanma hakkı (intifa hakkı).

*“Haçan ki da yoluhsa kimésege vıyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) **ant içken** érménilerden, haysı ki zvıklıydırlar (alışık, genelde) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın (anahtarını) ol kişiniñ holuna da aytkay voyt bu sözler bile, ki mén saña bérirmén **vıyazana** Téñriniñ küçü bile, da korolumuznuñ küçü (yetkisi) bile, da érméni töresiniñ küçü bile ol hadar sumada (meblağda), né hadar törede éttiñ da yazdırdın, ol sumada séniñ motsuna (tasarrufuna), (180/39).”*

*“Bu sözler bile yoğarı yazgan 4 kěz voyt aytmah kérek, da her aytmahniñ artından sormah kérek ol érménilerge, ki igi mi da töre bile mi bérdim **vıyazanâ**, da ol érméni hartlardan biri aytmah kérek voytka utru: könü da yazılğan törege köre bérdiñ, haysı tohtamah kérektir töreniñ küçü bile (181/07).”*

*“A éger ki boş yér bolsa da üstüne budovanâsı bolmasa, kélip ol yérniñ üstüne, voyt yarğuçları bile yene bu sözler bile bérmeñ kérek **vıyazanasın** (mülkiyet hakkı) munuñ postupu bu türlüdür yoluhkanda (181/22).”*

*“Na töre añar bérir ol rok (süre) çıhkandan soñra 3 haftada **vıyazanasın** da birisi 3 haftada rimovanasın (malikiyet hakkı) yérlice utru, da honahka 4 kün (182/18).”*

vıyazané: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, wiazanie. Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır maldan yararlanma hakkı (intifa hakkı).

*“Haçan ki da yoluhsa kimésege vıyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) **ant içken** érménilerden, haysı ki zviklydırlar (alışık, genelde) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın (anahtarını) ol kişiniñ holuna da aytkay voyt bu sözler bile, ki mén saña bérirmén vıyazana Téñriniñ küçü bile, da korolumuznuñ küçü (yetkisi) bile, da érméni töresiniñ küçü bile ol hadar sumada (meblağda, nakitte), né hadar törede éttiñ da yazdırdın, ol sumada séniñ motsuna (tasarrufuna), (180/32).”*

vyazana: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, wiazanie. Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır maldan yararlanma hakkı (intifa hakkı).

*“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şaçovat (haciz) étip, povodga (davacıya), ki algay, kim ki añar töre bile étti; a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsıy (taşınmaz) iménâsına (mülküne), na ol töreden oh **vyazanasın** bérmege bolurlar da rimovanası yılına bérilmeh kérek (192/42).”*

jaranlıh: < Erm-Türk. Erm. ժառանգ + Türk. +lıh: Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır maldan yararlanma hakkı (intifa hakkı).

“Éger kimése miskinlikinden kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın béríp, ol tiyirmenni kéri almaga yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur, da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéčkenniñ buyruhu bile, könü da méñilik **jaranklıhta halır** töre bile (285/29).”

3.3.5.1.6. Mülkiyeti Devretmekle ilgili Terimler

halha bér-: < Ar. **حلف** + Türk. +bér-: Anahtar vermek, anahtar teslim etmek.

“Rimovanasi (devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat étmege (tasarrufunda tutmak) bolmasa, kérek töreden turgay voyt töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek **bérme halhasın** holuna da anıñ érkine, da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta küñ bérgey boşatınça. Éger ki honah ése, 4-ünçi küñge dire (339/17).”

“Haçan ki da yoluhsa kimésege viyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) ant içken érménilerden, haysı ki zviklydırlar (alışık, gelenek) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da **bérgey halhasın** ol kişiniñ holuna (180/37).”

mülk yazdır-: < Ar. **ملك** + Türk. +yazdır-: Tapusunu başkasının üzerine geçirmek.

“Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölöv étme, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, öç étip borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, évet ahçam yohtur, da né humaşım da yohtur, ték mülküñ bar, klermén añar **mülküñni yazdırma**. Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik povodnıy (davacı) yan añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek ant bile tügellegey (179/04).”

rimovana: < Al, Ukr, Leh. Reumen, римовання, румовання, rumowanie. Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme, devretmek, intikal etmek.

“Éger uvyazana (intifa) da **rimovanâ** birge bérilse éksi de, 2 ança bérilmeh kérek, né hadar yoğarı yazılıptır ahça voytka da törege (177/20).”

“A **rimovanâsi** töre bile étkenden soñra yériligeutru 3 haftada bolmah kérek, da honahkautru 4-ünçi kününe (181/13).”

“Na töre añar bérir ol rok çıhkanda soñra 3 haftada viyazanasına da birsi 3 haftada **rimovanâsin** yérlice utru, da honahkautru 4 kün (182/19).”

“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şaçovat étip, povodga (davacıya), ki algay, kim ki añar töre bile étte; a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsıy (taşınmaz) iménâsına (mülküne), na ol töreden oh viyazanasın bérmege bolurlar da **rimovanası yılına** bérilmeh kérek (193/02).”

“Yerli éseler éksi de, yılı çıhkandan soñra 3 haftada bolmah kérektir **rimovanâsi**, a éger povod honah bolsa, 4-ünçi künde bolgay yılı çıhkandan soñra **rimovanâsi**; alay oh, néçik ki yérlice utru (193/05, 193/07).”

“**Rimovanâsi** (devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki odérjat étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt (savcı) töreçileri (yargıçları) bile, da klegey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yetkisine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta kün bérgey boşatkınça (tahliyesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küнге dire (339/16).”

rimované: < Al, Ukr, Leh. Reumen, римовання, румовання, rumowanie. Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme, devretmek, intikal etmek.

“**Rimovanési** (devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki odérjat étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt (savcı) töreçileri (yargıçları) bile, da klegey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yetkisine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta kün bérgey boşatkınça (tahliyesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küнге dire (176/15).”

uzdat bér-: < Ukr, Leh. здати, сдать, zdac, + Türk. +bér-: Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı belge ile bir başkasına geçirme, tapu ile devretmek, intikal etmek, teslim etmek.

“88 Kapitula. Övlerniñ **uzdat bérmeñiñ** (137/18).”

“Da ol yarguçınıñ mühürünüñ tibine bitik **uzdat bérgey** satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga (geçerli) bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhınıñ olturğuçnuñ berildi barça cınsınıñ bilmehi bile tügellenmehi (gerçekeştirmek), éterler (306/01).”

zdana: < Ukr, Leh. здання, zdanie. Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme, devretmek, intikal etmek, teslim etmek.

“88 Kapitula. **Zdanâ** (devir, intikal) mülknüñ da tirlikniñ atalardan halğan (247/44).”

3.3.5.1.7. Mülklerin Kayıtları ile İlgili Terimler

köptengi (II): Sabıka kaydı, kütük kaydı.

“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (bağlıdır, tabidir), anıñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kerek töresi; munda añlamah kerek **köptengilerni** (kayıtlarını), haysı ki törededir (mahkemededir) bu mülkler, ol törede törenlenmeh (yargılanmak) kerek töresi (285/03).”

köptengilik: Sabıka kaydı olmak, kütük kaydı olmak.

“A éger ki érménige kermen töresine ya alpavut töresine hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (geliri) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir, anıñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kerek töresi; munda añlamah kerek **köptengiliklerni** (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törenlenmeh kerek töresi (113/28).”

yazılğan: Kaydı yapılmış, kayda geçirilmiş olan, tapulu.

“Éger anıñkibik **mülkler yazılğan** bolsa kéñeşleri (talimat, kılavuz) bile, da tanılıhları bile, da érkleri bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik satmahlıh miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yuvuhları bolur töre bile kéri étmege alğan kişini (305/37).”

Yorum:

Medeni Hukuk ana başlığı altında Eşya Hukuku kategorisinde Mal ve Mülkle, Malikiyet, Mülkiyet ve Mülkiyet Hakları, Mülkiyeti Devretmek, Mülklerin Kayıtları başlıkları incelenerek **44** terim tespit edildi. Bu **44** terimden **35**'i tek kelime, **9** terim ise birleşik kelimeden oluşuyor.

35 terim: 15 Türkçe (1 eylem, 14 ad), 20 terim yabancı kökenlidir.

20 terim: 1 Almanca, 4 Arapça, 8 lehçe, 2 Ukraynaca, 3 Ukraynaca-Lehçe, 2 Ukraynaca-Lehçe-Rusça (20 ad) kökenlidir.

9 birleşik terim: 3 Türkçe+Türkçe (ad+ad), 1 Türkçe+Arapça (ad+ad), 2 Arapça+Türkçe (ad+eylem), 2 Ukraynaca+Türkçe (ad+eylem) 1 Ukraynaca-Lehçe+Türkçe (ad+ad) kökenlidir.

Medeni Hukuk ana başlığı altında Kişi hakları, Aile hukuku, Velayet ve Vasilik, Miras Hukuku ve Eşya Hukuku başlıkları konusu incelenip toplam **245** terim Tespit edilmiştir. Bu **245** terimden **108**'i Kişileri Hukuku, **29** terim Aile Hukuku, **12** terim Velayet ve Vasilik, **52** terim Miras Hukuku ve **44** terim eşya hukuku ile ilgilidir.

245 terim: 168 terim tek kelime, 77 terim birleşik kelime.

168 terim: 102 Türkçe, 66 terim yabancı kökenli.

102 Türkçe terim: 93 ad, 9 eylem.

66 yabancı kökenli terim: 65 ad, 1 eylem (Arapça جيز/جيز+Türkçe +le).

66 yabancı kökenli terim:

Ermenice: 17 terim.

Ukraynaca-Lehçe: 16 terim.

Arapça: 10 terim.

Lehçe: 8 terim.

Farsça: 2 terim.

Latince-Ukraynaca-Lehçe: 2 terim.

Ukraynaca: 2 terim.

Ukraynaca-Lehçe-Almanca: 2 terim.

Almanca-Ukraynaca-Lehçe: 1 terim

Yunanca-Ermenice: 2 terim.

Yunanca-Ermenice-Türkçe: 1 terim.

77 birleşik terim: 57 terim Türkçe+Türkçe (49 ad+ad, 8 ad+eylem), 6 terim Türkçe+Arapça (ad+ad), 14 terim Yabancı+Türkçe veya Yabancı+Yabancı kökenlidir.

14 terim:

Arapça+Türkçe: 3 terim (ad+eylem).

Ermenice+Türkçe: 3 terim (2 ad+ad, 1 ad+eylem).

Farsça+Türkçe: 2 terim (ad+ad)

Ukraynaca+Türkçe: 2 terim (ad+eylem).

Ukraynaca-Lehçe+Türkçe: 2 terim (ad+eylem).

Latince-Ukraynaca-Lehçe+Türce: 1 terim (ad+ad).

Ukraynaca+Farsça: 1 terim (ad+ad)

3.3.6. Borçlar Hukuku İle İlgili Terimler

Borçlar hukuku, gerçek kişiler veya tüzel kişiler arasındaki alacak-verecek ilişkisini tanzim eden hukuk disiplini. Borcun ortaya çıkışı, borcun türleri, borcun ifası, borçların sonlanması gibi işlenen genel hükümlerle kira, alışveriş, velilik, başkasının borcunun üstlenmek (kefil olma), bağış gibi özel kontrat çeşitlerinin incelendiği özel hükümler veya “özel borç ilişkileri” borçlar hukukunun bölümlerini oluşturmaktadır (Anayurt 2016: 115).

Borçlar hukukunun temel konularından biri olan borç münasebeti, alacaklı ve verecekli arasında kurulmuş olan ve vereceklinin alacaklıya bir nesne vermek, bir iş yapmak, bir nesneden geri durmak, alacaklı tarafında borç konusun ifasının yerine getirilmesi yükümlülüğü olarak belirlenir. Borçlu, yerine getirmesi gereken borcu, alacaklı ise borcu talep etme hakkını; borç veya ivaz alacaklı tarafından talep edilebilecek mükellefiyeti başka deyişle borca konu olan vaziyeti anlatır (Anayurt 2016:115).

Borçlar da cezalar gibi kişiseldir, yalnız borçlar ve alacaklar miras yolu ile başkasına geçer. Babası ile yaşayan çocuklar birinden borç alsa, borçlu ölse veya yabancı ülkeye kaçsa, borçlunun babası veya kardeşleri o borçtan sorumlu değiller. Bir kimse başkasından borç veya ödünç aldıktan sonra fakirleşir veya iflas ederse, iflas eden şahıstan borcun faizi alınamaz. Ödünç alınan eşyalar bozulsu veya kaybolsa zararı ödünç alan ödemelidir. Verilen borçlar 30 yıl süresince alacaklı veya alacaklının yakınları tarafından mahkemelerde dava yoluyla talep edilebilir. 30 yıllık süre geçtikten sonra alacaklı veya yakınları bu hakkı kaybederler. Borçlu ölse veya kaçak duruma düşse, alacaklı mahkemeye başvurup borçlunun yakınlarını mahkemeye çıkarır, mahkemede borç senedini gösterir veya tanıklar vasıtasıyla borcu ispat ederse, borcun ödenmesi için belirli bir süre verilir. Bu tür durumlarda borcun ödenmesine değin bir taşınmaz mal rehin bırakılır.

Kefalet edilen borçlar için borçlu kendisi hazır bulunmasa, kefil (*yükçi*) mahkemeye celp edilir ve mahkeme borcun kefil tarafından ödenmesine hüküm verir. Borçlu ölse, borçlunun mirasçıları borcun faizini ödemezler. Borç için hapis yatan kişi, başka bir alacaklının talebi ile tekrar hapis cezasına çaptırılamaz. Bu durumda borçlu serbest bırakıldıktan sonra, alacaklı tarafından ona karşı yeni dava açmalıdır. Vadesinde ödenmeyen borçların alınması için borçlunun mal varlığına haciz davası açılabilir. Ancak

haciz davası borçlunun ikametgâhında bulunmaması, ticaret için yabancı ülkede bulunması, hapiste olması veya yabancı bir ülkede tutuklu olması şartı ile mümkündür. Alacaklı, alacağından dolayı borçluyu hapse attırırsa, mahpus borçlunun hapisanedeki günlük masraflarını ödemekle yükümlüdür. Eğer alacaklı 3 gün hapiste olan borçlusunun masraflarını ödemesi, mahkeme borçluyu serbest bırakma yetkisine sahiptir. Kimsenin ipoteksiz (*tusnahsız*) borçlusu olsa, borçlu da vadesinde borcunu ödemesi, alacaklı borçlunun evinde herhangi bir malı rehin alma hakkına sahiptir. Borçlu iflas etmiş olsa alınan faizler de esas borçtan sayılmalıdır.

Borçlu şahıs borç senedini inkâr etmeyip de senette belirtilen borcunu ödediğini iddia ederse, yemin veya tanıklıkla mahkemede aklanır. Eğer borçlu senette belirtilen borcun bir kısmının ödediğini iddia ederse, borcun kalan kısmını öder, borcun ödediğini iddia ettiği kısmı için mahkemede yemin edip aklanır. Mahkemede kefil olan kimse borçlunun borcunu nakit ödeyeceğini taahhüt etse, borcu nakit ödemekle yükümlüdür ve borcu mal ile ödemek olmaz.

Borçlu kimse aldığı borç karşılığında herhangi bir malı rehin bırakmış olsa, borç vadesinde borcunu ödeyip rehini kaldırmasa, alacaklı iki tanık tutup rehin malı satmak hakkına sahiptir. Satılan rehin malı borcun miktarından fazlası ise, fazlasını borçluya ödemelidir.

3.3.6.1. Borçla İlgili terimler

borç: Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi kabul ve taahhüt edilen para yahut şey.

*“Éger kimse kimséni yarğuga tartsa ya **borç üçün**, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanıhı bolmagay, né aniñ, kimni ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup keltirdi, yohsa añar tiyer, kimni tutup keltirdiler, éger könü kişi ése (048/17).”*

*“**Borç** üçün otuz yılga dire tép-ték turgannıñ, ki ol borçnu töre bile izdemegen, kérek tép-ték turgay méñilik (151/36).”*

*“Kinge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey **borç üçün**, da istéts (taraf, davalı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler yükçini (kefili) yarğuga, ayıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (189/31).”*

“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay **borç üçün** bir kimésede, da kélgey yarǵu alnına, da tanmagay bitikin, da aytqay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/16).”

“Barça türlü **borç** üçün bir stoyontsı (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şulprihte (borç belgesinde) yazılmas stoyontsıy iménâ (taşınmaz emlak), ték bir töre alnına (194/14).”

baş borç: Esas borç, başta verilen borç.

“A ol borç éyesi, ki haldı törede, ki tölöv étkey alğan kişisine **baş borçun**, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu dügül, haysın ki añar zındanda harclıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege naložit (ödeme) étti baş suması (esas parası) bile tölemege birge (333/05).”

borçka al-: Borç almak, ödünç almak, borç edinmek.

“40 Kapitula. Anıñ üçün, kimése kiméseden néme **borçka alğay** (069/20).”

“Éger bir kimése kiméseden néme **borçka alsa** ya ötünç alğay maǵat (vade) künge, ol kim ki **borçka alsa** ya ötünçke, da yarlılansa (yoksullaşsa), da yarlılanmah üçün bélgili künge töleme bolmasa, na Éski Töreniñ u Yeñi Töreniñ boluşmahı bile ol yarlılanganga anıñkibik şaǵavat etkendir, ki inangan kişiden bir aǵırlıh (külfet) ta bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz) alma bolmastır (108/04, 108/05).”

borç et-: Borç almak, ödünç almak, borç edinmek, borçlanmak.

“113 Kapitula. Oǵul atanın bilmehinden başha **borç étkey** (073/07).”

“Da munı alay ayırıp, éger atasınıñ tirlik vahtına anıñkibik **borç étken bolsa**, da atası tirliki vahtına añar néme çıharmagan bolǵıy édi, atası, ni hardaşları borçlu düğüller ol borçnu töleme (154/35).”

“Éger haysı atanıñ bolgay oǵlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da anıñ érkinden (izninden) başha étkiy édi néme borç, da ölgıy édi ya haçkıy édi yat uluska, ol borçun tölemiyin, töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni hardaşları borçlu düğüller tölemege, ték ol, kim ki **borç étiptir**, andan özge né biri de borçlu tigül, a zıyanın tölemegen borçnuñ anıñ bolmah kérek, ki ki **borç étiptir** (321/06, 321/07).”

tusnahsız borç: Rehinsiz borç, ipoteksiz borç.

“71 Kapitula. **Tusnahsız borçlar** üçün (070/36).”

köptengi (I): Eski, süreli, vadeli.

*“108 Kapitula. **Köptengi borçlarnıñ** töresi (249/20).”*

*“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy édi da anıñ üsne yahşı tanılılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunı ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik **köptengini**, borçun törege tartma da ańmaga (317/41).”*

ötünç: İleride geri verilmek veya alınmak şartıyla alınan veya verilen, ödünç.

*“39 Kapitula. Anıñ çün, kimése kimésege sağıt (araç gereç) **ötünçke bérgey** (069/18).”*

*“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya **ötünç algay** mağat (vade) künge, ol, kim ki borçka alsa ya **ötünçke**, da yarlılansa, da yarlılanmah üçün bėlgili künine töleme bolmasa, na Éski Töreniñ u Yeñi töreniñ boluşmahı ol yarlılanganga anıñkibik sağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz) alma bolmastır (108/04, 108/06).”*

*“Éger kimése kėndi dostundan sağıt **ötünçke alsa** barça türlü da anıñkibik sağıtnı (gerçini) ya sıdırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki **ötünçke aldı** [=bėrdi], bolmagay sıdırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki **aldı ötünçke** sağıtnı, ziyanın tölemeh kėrek sıdırmah üçün ya tas étmeh üçün (279/10, 279/11, 279/13).”*

3.3.6.2. Borçlu ile İlgili Terimler

borç étken: Borç alan, borç edinen, verecekli, medyun, borçlu.

*“3-üçünçü törege, kėrektir, ki anıñ bliskiylerin (yakınlarının) pripozıvat (celp) étkey da dovodun (kanıtnı) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, kėnülük bile, törelerge kėre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senet) bile, ya tanılılıh bile dovodnıy (güvenilir), ki **borç étken** istėts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, né kėrek töre añar bir kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi imėná’ga (taşınmaz malına) kėre (182/07).”*

*“Kinge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey borç üçün, da istėts (taraf, davalı) kénsi anda bolmagay **borç étken**, da ündegeyler yükçini (kefili) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (189/32).”*

borç éyesi (I): Borç alan, medyun, verecekli, borçlu.

“Éger aniñkibik tüşüngen borçlu, tölemiyin, ölse, na halgan oğul-hızı **borç éyesiniñ** ne bir aslam (faiz) bérme kérekmostir ol borç, ol hadar borç üçün, haysı ki aniñ yuvuhları tölemeh kérek (108/27).”

“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler, da kermende (şehirde) mülkü bolmagay ya yükü (kefil), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey aniñkibik **borç éyesin** zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kérek aniñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/26).”

“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey domovlatstsa (barşmak) bolmaga töre alını, aytıp, ki klermén aniñ, hayda ki nésin sezdim (tespit etti), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (mülkiyetime) algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur aniñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (suçunden) keçikmeklikine; aniñkibik şparunknu (haciz) haldırgaylar motsta (yürürlükte tutmak) aniñkibik **borç éyesiniñ** kélgenine diyin sağılıh bile, da ol némeler, ki şparovat (haciz) étti, turgay töreniñ motsu (yetkisi) da möhürü tibine (183/10).”

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey **borç éyesiniñ**, hayda nesi bar ése, ya bézirgen arasına ahça mı, humaş (malı) mı, ya mülkleri mi, néme bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) aniñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgenliğin bargıy, ya téñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (tutuklu, hapis) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey (182/27).”

“Ya bir kimése ki zındanda olturgay kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga bir ahça bérgey, ol künde, ki olturğuzdu, 3-ünçi künge dirin, ki añar harclıhın bérmegey édi, voytnuñ (hâkimin) holundan ötleş bérilmegey édi, 4-ünçi künde töreniñ érki (yetkisi) bar aniñkibik kişini, **borç éyesin**, érkli (özgür) yébérmege zındandan, yene törege ündeğinçe (333/01).”

borçlu (I): Borç alan, borç edinen, medyun, verecekli, borçlu.

“Dağı da K'risdos yarğuçunuñ manisi (hikâyesi) bile alani (açık) étti surp Awédarandan (İncil'den), ki barça, kimse **borçlu ése**, tölöv étkey yahşı köñülден (19/31).”

“Ya borçlu, ki klemegey tözmege da ayt kay, ki hadirmén tölöv étmege, töre satın alırmén, anıñkibik bolur odérjat (kabul) étmege töreni (174/28).”

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik **borçlunuñ**, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur anıñki sınih (müflis) kişige utru şparunklar (hacizler) étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat (tasarruf) étmege, ték vlasnıy (bizzat) anıñkin, kim ki **borçludur**, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı küñüne diyin, istéts (davalı) kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (183/41184/05).”

“Ol, ki munda aytlıyır, ki yihküngi (kilise günü, Pazar) küñ töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh (kanlı, cinayet) işlerden başha hılınmahı bile isi yaman (bariz suç) yañılmahlıh da **borçlu** üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (253/09).”

“Éger bolgay borçlusı tusnahsız (rehinsiz, ipoteksiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme bolmagay, töre buyurıyır ol inangan kişige, algay övünden tusnah (rehin) **borçlunuñ** küç bile tölöv étmeh üçün (297/22).”

borçlu tusnahsız: İpoteksiz borçlu, rehin ödememiş olan medyun, rehin bırakmayan verecekli.

“Éger bolgay **borçlusı tusnahsız** kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme bolmagay, töre buyurur ol inangan kişige algay övünden tusnah (rehin) borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül bile tusnah bérme klemese borç éyesine, bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı kişini histirgan bolgay nahle, néme anıñkibik tusnah bérgey borç éyesine (297/24).”

3.3.6.3. Alacaklı ile İlgili Terimler

bérgeñ kişi: Veren kimse, borç veren kimse, alacağı olan kimse, alacaklı kimse.

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bélgili étken küñine, da **bérgeñ kişi** izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı (malı) mı, ya

mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) aniñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (tutuklu, hapis) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na aniñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bélgili étken kününe tölemege bolmadı, bolur şparovat (haciz) étmege, hayda nésin tuysa, ki vılasnıy (bizzat) aniñ bolgay, anı odérjat (sağlamak) étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (yasaklamaz), (182/26).”

borçka bérgeñ: Borç veren kimse, alacağı olan kimse, alacaklı kimse.

*“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler, da kermende (şehirde) mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp **borçka bérgeñ kişi** klegey aniñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapsetmek) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kérek aniñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/25).”*

borç éyesi (II): Borç veren, alacağı olan kimse, alacaklı.

*“Éger ol tüşüngen (iflas etmiş) kéndiniñ **borç éyesine** ki aniñ alnına néme aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağışlamah (hesap etmek) kérek borçı üstüne (108/21).”*

*“Éger borçlu yahşı köñlü bile tusnahı (rehini) bérme klemese **borç éyesine**, bu iş bile **borç éyesi** bolur alma (128/25).”*

*“Aniñkibik tusnah (rehin) kéçe hatına honma bolmastır. **Borç éyesi** aniñkibik tusnahı haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (uygun) kün étmege aniñ miskinlikine köre, ki tölöv étme bolgay (296/27).”*

*“Éger bolgay borçlusı tusnahsız (rehinsiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme bolmagay, töre buyurur ol inangan kişiğe algay övinden tusnah borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül bile tusnah bérme klemese **borç éyesine**, bu iş bile bolur alma **borç éyesi**. Éger yarlı kişini hıstırgan bolgay nahle, néme aniñkibik tusnah bérgey **borç éyesine** (297/23, 297/24, 297/25).”*

borçlu (II): Borç veren, alacağı olan kimse, alacaklı.

“Bu yérge (hüküm) érméniler arasına sahlannımah kérek añlamah bile bu türlü yérge bile, haçan borçlu orozsuz (şanssız) satamadan (kazadan), ki kéndiniñ égirliki

(hatası) *bile düğül da tüşkey miskinlikke u bolmagay kénsiniñ borçlularına tölemege (109/02).*”

“Mundan artıh töreden kün almaga bolmastır, alay oh, kimniñ iménâsı (mülkü) bolsa ya *humaşı* (malı), bolur zastavitsa (güvence) bolma borçlusuna utru (174/02).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden **borçluları alınına**, ya né türlü de kęçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (haciz, değer biçme) étkeyler 3-ünçi törege (duruşmaya) diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalının), ya stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (celp) étkeysén istetsin (davalını), tapup, 3-ünçi törege, na povod (davacı) izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/11).”

“Dağın artıh kün bolmas almaga kéndine töreden, bu 3-ünçi törede tölemeh kérek ya zındanda olturmah (hapsetmek) kérek, kimniñ ki néme iménâsı (mülkü) bolmasa, ya néme *humaşı* (malı), né türlü de bolsa tölövge kénsiniñ borçlusuna utru (337/09).”

3.3.6.4. Borç Vadesi ile İlgili Terimler

köptengi (I): Eski, süreli, vadeli.

“108 Kapitula. **Köptengi borçlarnıñ** töresi (249/20).”

“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy (dava etse) édi da anıñ üsne yahşı tanılılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunu ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik **köptengini**, borçun törege tartma da añmaga (317/41).”

mağat kün: < Ar. **معاد** Türk. **+kün:** Verilmiş vade, belirlenmiş zaman, belirlenmiş gün.

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay **mağat künge**, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçe, da yarlılansa (fakirleşse, iflas etse), da yarlılanmah üçün bėlgili künine töleme bolmasa, na Éski Töreniñ u Yeñi töreniñ boluşmahı bile ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz) alma bolmastır (108/04).”

“Ale añar bėlgili étmeh kérektir **mağat künün**, ki ték tölegey ol hadar ahçanı, né ki borçludur (278/33).”

3.3.6.5. Borçla ilgili Başlıklara Girmeyen Terimler

tan-: İnkâr etmek.

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da **tanmagay bitikin**, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölep mén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/19).”*

*“Yene bir kimése kéndiniñ **bitikin tangay**, aytıp, ki ménim düğül, da möhürü aniñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol préttsa (ancak) tangay, aytıp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim düğöldür, da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlıh bérgey, néçik alarnıñ alnına édi, kimge ki töre inangay, na borçlu bolur tölemege; da töreden uyat bile kétkey aniñkibik kişi, haysı ki kéndiniñ **bitikin tanar** da yahşı kişilerniñ tanıhlıhın kéri urmaga (reddetmek) kler (193/36, 194/07).”*

zadérjat ét-: < Ukr. задержати, задержать + Türk. +ét-: Alı koymak, ertelemek.

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölep mén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni **zadérzat** (alı koymak, saklamak) étiptir (193/16).”*

3.3.6.6. Borç senedi Terimleri

bitik (II): Gerektiğinde bir anlaşmayı ispat etmek yahut bir borcun, mal veya hakkın kime ait olduğunu belirtmek maksadıyla yazılıp imzalanan belge.

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay **bitikin**, da ayt kay, bilirmén, ki **bitik ménimdir**, yohsa tölep mén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték **bitikimni** zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/19, 193/20, 193/23).”*

*“Yene bir kimése kéndiniñ **bitikin tangay**, aytıp, ki ménim düğül, da möhürü aniñ bolgay ya bolmagay, da içine **bitikniñ** tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol préttsa (ancak) tangay, aytıp, ki añar néme borçum yohtur, da né **bitik** te ménim*

*dügüldür, da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlıh bérgey, néçik alarnıñ alnına édi, kimge ki töre inangay, na borçlu bolur tölemege; da töreden uyat bile kétkey anıñkibik kişi, haysı ki kéndiniñ **bitikin** tanar da yahşı kişilerniñ tanıhlıhın kéri urmaga (reddetmek) kler (193/36, 193/39, 193/42, 194/07)."*

şulpriht: < Leh, Al. szulbrycht, szulbryf, szuldbryf, Schuldbrief. Senet, belge, borç belgesi, borç senedi.

*"Barça türlü borç üçün bir stoyontsı (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki **şulprihtta** yazılmas stoyontsıy iménâ, ték bir töre alnına (194/13)."*

şulpriht: < Leh, Al. szulbrycht, szulbryf, szuldbryf, Schuldbrief. Senet, belge, borç belgesi, borç senedi.

*"Éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı (taşınmaz) ya ruhoyontsı (taşınır), da turgay törelerine (duruşmalarına) 3-ünçi törege, kérektir, ki anıñ bliskiylarin (yakınlarını) pripozivat (celp) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, **şulpriht** bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (güvenilir, kanıtlı), ki borç étken istéts (davalı) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsı iménâga (mülke) köre (182/16)."*

*"Bir kiméseniñ **şulprihti** bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yargı alnına, da tanmagay bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyurmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/16)."*

3.3.6.7. Borçların Ödenmesi ile İlgili Terimler

töle-: Bir şeyin karşılığını alacaklı olana vermek, tediye etmek, bir zararı bedelini vererek karşılamak.

*"Éger hul éger haravaş érksiz (kasıtsız) tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yat kay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan borçlu tigüldür **tölemege** baş (diyet) üçün, anıñ üçün ki satun algan édi kénsi ahçasına da éyesine zıyan étip édi, kérek anıñ üçün luc (kefare) tartkay (098/18)."*

“Ale añar bélgili étmeh kérektir mağat (vade) küniin, ki ték **tölegety** ol hadar ahçanı, né ki borçludur (108/15).”

“A tutundu ése töre alnına yükçi (kefil), ki **tölegety** nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü düğül, ki tölöv bolgay nağd bile, humaş (mal) bile tügül ol borç éyesine (190/11).”

“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa **tölepmén** añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/19).”

“Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek zından bile, da ahça curumu (cezası) bile, da **töleme** barça ziyalarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı (283/02).”

“Éger péşekâr (zanaatçı) kiméseden néme oğurlasa péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz **tölemeh** kérek oğurluhnu (301/22).”

“Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili küin, da küniüne tusnahın tölöv aşıra çıharmagay, éger ol hoygan küinni aşır gay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın **tölegety** (319/25).”

“Éger haysı atanıñ bolgay oğlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegety da anıñ érkinden (izninden) başha étkiy édi néme borç, da ölgüy édi ya haçkıy édi yat uluska, ol borçun **tölemiyin**, töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni hardaşları borçlu düğüller **tölemege** (321/04, 321/05).”

tölen-: Ödenmek, verilmek, tediye edilmek.

“A éger ki ol öldürgen oğlannıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ başınıñ gési (diyetin yarısı) **tölenmeh kérek** (258/33).”

“Yığı yoluhur kişiler bérme hakimlikke, anıñ üçün acemilikinden hakimniñ, ya övrenmemehinden hakimniñ, ya biliksiz bérme henden hakimlikni kişini öldürgey, yahot öç hovup ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişige, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébérges, anıñki sebepten kişi ölgey, başı (diyeti) **tölenmeh** kérek yazılğan törege köre (313/01).”

tölet-: Ödetmek, verdirmek, tediye ettirmek.

*“A éger ki dinsiz k'risdânnı öldürgey érki (iradesi) bile, anıñ ornuna kendini tas (idam) étkeyler. A éger ki érksiz (kasıtsız) öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın (kan parasını) **töletkeyler**. Yohése adamnıñ hanınıñ bağıası yohtur, zéra Téñri yaratıptır sıfatına ohşaş da ölüden turğuzmaga Téñriniñ holundan yalğız kélir (239/14).”*

tölöv: 1. Alacaklıya bir şeyin karşılığında verilen miktar, tediye etmek, bir zararı karşılamak için verilen miktar 2. Karşılık, bedel, ceza.

tölöv (I): Bir şeyin karşılığında verilen miktar, tediye etmek, bir zararı karşılamak için verilen miktar.

*“Éger buğa buğanı öldürse ya ögüz ögüzni, kiméseniñ de buğa albo ögüz tiri halsa, satılmaş kérek da anıñki ögüz üçün ya buğa üçün **tölövün** (bedelin, karşılığın) almah kérek (100/18).”*

*“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarla), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kéçikkey **tölövün** (karşılık, bedel) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/08).”*

*“Éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeye), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahları, da anıñkibik harc (masraf) étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ (esas paranın) üsne, kérek ol harcları birletkey **tölövge** (109/33).”*

*“A éger hoca miskinge öv satsa, da künler étse **tölövge**, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur ol övnü añar yene haytarmaga, da ol andan anıñkibik övnü kérek algay barça türlü mahanadan başha (114,13).”*

*“A éger ahça tölövüne bilingenge, alay oh 3 haftaga dirin, ki **tölöv bolgay**. A éger bolmasa bu 3 haftada tölemege, dağın bolur ékinçi almaga 3 haftaga dirin törege köre **tölövge** (173/7, 173/12).”*

*“Na yükçi povinen (yükümlü) düğül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ düğül, da **tölövge** hadirdir, néçik töre taptı, munuñ üsne yarğu tohtatmaş kérek,*

kimge de yoluhsa, humaş (malı) bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (kefil), (190/05)."

tölöv aşır-: Ödemeyi kaçırmak, ödeme süresini kaçırmak.

*"Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın **tölöv aşıra** çiharmagay, éger ol hoygan künni aşırgay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çiharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çihargay da ahçasın tölegey (153/20)."*

tölöv bol-: Ödemenin yapılması, ödemenin gerçekleşmesi.

*"Éger ki ol kénsi satamadan (kaza, tesadüf) boğuldı ése, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, añar boluşma (yardım) bolmadılar, anıñkibik boğulmah üçün **tölöv bolma bolmastır** (086/30)."*

*"Kimése ki kéndi érki (iradesi) bile tuvarın yébérgéy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara (büyükbaş hayvan) ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke (ekine), töre buyurıyır, **tölöv bolgay** ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp (kıyaslayıp) tapsalar (103/34)."*

*"A tutundu (taahhüt etti) ése töre alnına yükçi (kefil), ki tölegey nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki **tölöv bolgay** nağd bile, humaş (mal) bile tügül ol borç éyesine (190/14)."*

*"A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), **tölöv bolmah** kérek tügel baş (tam diyet) üçün (271/26)."*

*"A éger ahça tölöväne bilingenge, alay oh 3 haftaga dirin, ki **tölöv bolgay**. A éger bolmasa bu 3 haftada tölemege, dağın bolur ékinçi almaga 3 haftaga dirin törege köre tölövge (337/01)."*

tölöv ét-: Bir şeyin karşılığını alacaklı olana vermek, tediye etmek, bir zararı bedelini vererek karşılamak.

*"Dağı da K'risdos yarğuçunuñ manisi (hikâyesi) bile alani étti surp Awédarandan (kutsal İncil'de), ki barça, kimse borçlu ése, **tölöv étkey** yahşı köñülden (019/32)."*

*"A éger k'risdân k'risdânı öldürse érki (iradesi) bile, han bahasın (kan parası) **tölöv étkey** hardaşlarına, da hanlıhka da curum (ceza) bérgéy küçüne köre (061/26)."*

“*Borç éyesi aniñkibik tusnahnı (rehini) haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnyı (uygun) kün étmege aniñ miskinlikine köre, ki **tölv** étme* bolgay (128/35).”

“*Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile **tölv** étme, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, öç étip borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, évet ahçam yohtur, da né humaşım (malım) da yohtur, ték mülküüm bar, klermén añar mülküümni yazdırma. Aniñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki aniñkibik povodnyı (davacı) yan añar inanma klemegey, aniñ üçün kérek ant bile tügellegey (178/35).”*

“*Dağı da bolmagay, ki az néme üçün ant bolgay, zéra éger dünyânıñ igilikin (malını) de bérseler édi, tiymestir ant içme. Éger ki hagarag (itirazcı) bolgaylar, ki yarlıbiz, aniñ üçün klegey ant içmege, tiyesidir, ki buyurgaylar, borçnuñ yarımın **tölv** étkey de ant içmegey (227/42).”*

“*A ol borç éyesi, ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki **tölv** étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar **tölv** étmege borçlu düğül, haysın ki añar zındanda harçlıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit (ödeme, masraf) étti baş suması (anaparası) bile tölemege birge (333/02, 333/04).”*

tölv (II): Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kanunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, yaptırım, karşılık, bedel, ceza.

“*Tiyişlidir yarğuçunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri (suçlu) bolsa, zındanga salgay, ki ögütlegeyler (cezalandırırılar), né türlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de), ki détskiy (icra ve infaz memuru) salır zındanga, angınça, ki **tölv** étkey (036/14).”*

“*Tiyişlidir haytıp munu da sağışlamaga, ki yahşırahtır bu dünyânıñ yarğusuna kimséneiñ igilikin (malı) égirlik (haksızlık) bile algaylar, sövük bile yöpsünmeh (kabul etmek, onaylamak) kérek da kéndiniñ hutulmahı üçün, né ki özgeniñ égirlik bile algınça da köktegi Téñriniñ yarğusu alnına **tölv** étkinçe (037/25).”*

“*Éger ki ol kénsi satamadan (kazara, tesadüfen) boğuldı ése, da alar, ki aniñ bile yuvundılar, añar boluşma (yardım) bolmadılar, aniñkibik boğulmah üçün **tölv** bolma bolmaktır (086/30).”*

“*A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), **tölv** bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün (271/26).”*

*“Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga yalğan iş üçün barmaga özge milletniñ töresine yêñmege könülükni. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alnına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik (haksızlık) te bolsa, Téñriden algay **tölovün** (233/18).”*

*“Éger kimése ademiniñ küç bile da kéndi érki (iradesi) bile hanın (kanını) tökkey, ne bahası bar, né **tölovü** han bahasınıñ (322/09).”*

3.3.6.8. Borç Süreleri ile İlgili Terimler

éski borç: Eski alacak, eski borç, vadesi geçmiş borç.

108 Kapitula. **Eski borçlar üçün** (316/36).

kéçik-: Verecek ve borcu ödemede geç kalmak, ödeme süresini geçmek, gecikmek.

*“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarlası), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da **kéçikkey** tölovün (karşılık, bedel) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almak kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/10).”*

*“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de **kéçikmehlih** bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değer biçme, haciz) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalısını), ya stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (celp, dava) étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki istétsin tapmıyın pripozvat étmege (191/12).”*

kéçiktir-: Geciktirmek, ertelemek.

*“... Kün bérgeyler da **kéçiktirgeyler**, şahat, ki, poşuman bolup biri birine tölov étkeyler (048/08).”*

*“... yétkinçe édi anıñ miskinliki, ki añar berinip édi huluhka. Anıñ üçün añar tiymestir huluh étken ahçasın **kéçiktirme** (129/13).”*

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]iñ ahçasın kesmege yalından da **kéçiktirmege** yalga tutkanniñ, ya hulga, ya haravaşka alarniñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun (hizmet bedelini) tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ıñançısı andadır (297/33).”

“108 Kapitula. **Eski borçlar üçün** (316/36).”

köptengi (I): Eski borç, vadeli borç.

“A éger ki ol vahtlarniñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun añgıy (dava eder) édi da anıñ üsne yahşı tanılılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarniñ ol borçlunu ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik **köptengini**, borç üçün törege tartma (mahkemeye çıkarmak) da añmaga (317/41).”

kün ber-: Süre vermek, mühlet vermek, ödeme için mühlet vermek.

“**Kün bergeyler** da kéçiktirgeyler, şahat, ki, poşman bolup biri birine tölöv étkeyler (048/07).”

tölöv aşır-: Ödemeyi kaçırmak, ödeme süresini kaçırmak.

“Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küñüne tusnahın **tölöv aşıra** çıharmagay, éger ol hoygan küñni aşırğay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın tölegey (153/20).”

3.3.6.9. Kefalet ve Kefille İlgili Terimler

yük: 1. Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefil **2.** Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, garanti, teminat, güvence.

“A Yeñi Törede k'risdânlarniñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap (kaçırıp) satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, Yeñi Töre buyurmastır añar tas (idam) bolmaga, luc (kefare) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalanmak) kérek, **yük tibine** de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/15).”

*“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler, da kèrmende (şehirde) mülkü bolmagay ya **yükü**, da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey anıñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozıvat (dava) étmege kérek anıñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/24).”*

*“Kimge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey borç üçün, da istéts (davalı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler (celp, dava) yükçini (kefili) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, ki maña **yüktür**, ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (189/34).”*

yükke al- (I): Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefalete almak, kefil almak.

*“Alay kérek uzah zındanda (uzun hapis) olturgay, ki **yükke algaylar** yahşı (itibarlı, güvenilir) kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri (suçlu) tutsalar (161/06).”*

yük bér- (II): Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, kefil göstermek, garanti vermek, teminat vermek, güvence vermek.

*“Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka (hâkime) ündeşmeh (dava, celp) bolgaylar, da povodnıy (başvuran, davacı) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan yük izdegey, anıñkibik kişi povinnıydır (zorumlu, yükümlü) **yük bérmege** ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma (para). Éger ol hadar anıñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinnıydır añar **yük bérme** (180/05, 180/09).”*

yük izde- (II): Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, kefil göstermek, garanti istemek, garanti talep etmek, teminat istemek, güvence talep etmek.

*“Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka (hâkime) ündeşmeh (dava, celp) bolgaylar, da povodnıy (başvuran, davacı) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan **yük izdegey**, anıñkibik kişi povinnıydır (zorumlu, yükümlü) **yük bérmege** ol*

hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma (para). Éger ol hadar anıñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinnıydır añar yük bérme (180/04)."

"Yene yoluhkay bir kimésege hörmét üçün, ki talaşıp biri birine da ayb (iftira, itham) bérgey, da voytka (hâkime) ündegey, na anıñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol kün bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük izdese povod (davacı) otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmét üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar yük (195/21)."

yük kir- (I): Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefil olmak, kefalet etmek.

*"A éger ki bu künlerde yükçi (kefil) tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru **yük kriptir**, töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege de könülmege (aklanmaya), (172/24)."*

*"Kimge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün **yük kirgey** borç üçün, da istéts (davalı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler yükçini (kefil) yarğuga, aytp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (189/30)."*

*"Alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey töрге da töre étken işlerge, da yükçiye (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki **yük kriptir**, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) da cuvap bérme, né iş (dava) üçün de anı égri (suçlu) tutsalar (325/36)."*

yük tap- (I): Kefil bulmak, kefil göstermek.

*"A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (davalı) zından tartkay, na bolur ér hatun üçün olturmaga (hapis yatmaya), da hatun ér üçün, ya hardaş üçün **yük tapkınça**, anı töre priymit (kabul) étmeh kérek anıñkibik prihodada (vaka), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna (şansızlığına) köre (185/44)."*

yükçi: Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefalet eden kimse, kefil.

“A éger anıñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhsa, ya hanlıh işte (cinayette) bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikinden haçkay, da tutkaylar **yükçini**, da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (172/07).”

“... da ündegeyler **yükçini** yarğuga, aytıp, ki bilir maña yüktür (kefil), da ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege **yükçi**, haçan ki bilindi, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysı ki ilgeri törede (önceki kanun maddesinde) yazılgandır bu artikul (madde) üçün (189/33).”

“... na **yükçi** povinen (yükümlü) dügül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ dügül, da tölövge hadirdir, néçik töre taptı, munuñ üsne yarğu tohtatmah kérek, kimge de yoluhsa, humaş (mal) bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, **yükçi** (190/04, 190/10).”

“A tutundu (taahhüt etti) ése töre alnına **yükçi**, ki tölegey nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki tölöv bolgay nağd bile, humaş bile tügül ol borç éyesine (190/11).”

“Alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalet) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da **yükçi**ge ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege köre üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri (suçlu) tutsalar (325/36).”

“A éger ki bu künlerde **yükçi** tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru yük kırıptır, töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege de könülmege (aklanmaya), (172/24).”

yüklük: Garantörlük, kefalet, kefil olma durumu.

“(na polyah: **Yüklük** Storonada (tarafta) bolmah üçün.) Yene 1 kimése kimése üçün yük (kefalet) kirgey töre alnına turğuzmaga yérlice utru, da bolgay borç üçün ya özge néme üçün, bérilgey añar 3 kéz 3-er haftaga törege köre, ki turğuzgay. A éger anıñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhsa, ya hanlıh işte (cinayet suçunda) bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikten haçkay, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (335/12).”

3.3.6.10. Hacizle İlgili Terimler

motc: < Ukr, Leh. міць, моціü, Moc, Yetki, tasarruf, gözetim.

“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey domovlatstsa (görüşme, anlaşma, barışma) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sezdim (tespit ettim), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén (183/07).”

séz- (II): Belirlemek, mal belirlemek, iflas etmiş şahsın emvalini belirlemek.

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı (malı) mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (tutuklu, hapis) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bélgili étken küniñe tölemege bolmadı, bolur şparovat (haciz) étmege, hayda nésin tuysa, ki vılasnıy (bizzat) anıñ bolgay, anı odérjat (yapmaya) étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (182/27).”

“A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén (yasaklamaz), (183/05).”

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kérmenden (şehirden) haçkay, ya yüz yaşırğay (saklanır) borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur anıñki sınıt (müflis) kişiğe utru şparunklar (hacizler) étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat (tasarruf) étmege, ték vılasnıy (bizzat) anıñkin, kim ki borçludur, ol rokklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı küniñe diyin, istéts kélginçe, prihodasına köre (183/41).”

şatsunk: < Ukr, Leh. шацунюк, szacunek, szacunk, szacunku. Haciz davalarında borçlunun mallarına değer biçme, mal değerlendirmesi yapmak.

“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat (haciz) étip, povodga (davacıya), ki klegey, kim ki añar töre bile étti, a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsıy (taşınmaz) iménâsına (mülküne), na ol töreden oh vyazanasın (kullanma hakkı) bérmege bolurlar da rimovanası (mülkiyet) yılına bérilmeh kérek (192/39).”

şparovat ét-: < Ukr, Leh, Al. шпарувати, шпаровать, szperowac, sperren + Türk. +ét-:

Bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz için mal değerlendirme, mülkün haczi ile satış için uzman incelemesi yapılmak, haciz.

“Éger ki bir kimése şparovat étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı (taşınmaz) ya ruhooyontsı (taşınır), da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anıñ bliskiylarin (yakınlarını) pripozivat (celp) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senedi) bile, ya tanıhlıh bile dovodniy (güvenilir), ki borç étken istéts (davalı) ya ölgey ya yüz yaşırğay (saklansa) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâga (taşınmaz mala) köre (182/10).”

“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey domovlatstsa (barışma, anlaşma) bolmaga töre alnına, ayıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sezdim (tespit ettim), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarrufuma) alğaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (hatasından) keçikmeklikine (affedilemez); anıñkibik şparunknu (hacizi) haldırğaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağılıh bile, da ol némeler, ki şparvovat étti, turgay töreniñ motsu (yetkisi) da möhürü tibine, yıl mı, kün mi, né ki töre zamirit (tayin) étse, her birinin dovoduna (kanıtına) köre, kimniñ ki néme könülükü bar ése (183/15).”

“A éger ki kimése şparovat étkey, da ilgerigi (önceki) vilojonıy törede (tayin edilen mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na anıñkibikniñ şparunku (haciz) zspolznut (kaybeder) éter, kérek, ki yene yeñiden étkey (184/30).”

*“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şeherden borçluları alnına, ya né türli de kėçikmehlih bolsa, da kėlip, borç éyeleri **şparovat** étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalının), ya stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (celp) étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/13).”*

şparunk: < Ukr, Leh, Al. шпарунок, szparunek, szparunk, Sperrung. Bloke etmek, engellemek, bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz için mal değerlendirme, mülkün haczi ile satış için uzman incelemesi yapılmak, haciz.

*“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne **şparunk** klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alnına 3 sbg (Akçe), da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat (yapma) étme şparonknu. Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat (yürütmek) étkey (340/08).”*

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmagay (saklanmaz), né bir bérklikke kirmegey, da şeher içine kėñ u tar yollar bile yürügey kermen (şehir) içine érkli (özgür), da anıñkibiniñ üsne kimése izdegey **şparunk** anıñ tirliki (malı) ya mülkleri üsne (181/32).”*

*“A éger ki kimése şparovat (haciz) étkey, da ilgerigi (önceki) vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege (duruşmaya) diyin, na anıñkibikniñ **şparunku** zspolznut (kaçırır, kaybeder) éter, kérek, ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi **şparunktur**, soñra kélgenine odoprit (reddetmek, itiraz) étmege bolmastır (184/35).”*

*“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı üsne **şparunk** (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alnına 3 sbg (Akçe), da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat (yapma) étme şparonknu. Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat (haciz) étkey (341/10).”*

3.3.6.11. Emanet ve Rehinle İlgili Terimler

3.3.6.11.1. Emanetle İlgili Terimler

emânet: < Ar. امانت. Güvenilir bir kimseye saklaması veya birine teslim etmesi için bırakılan şey veya kimse, vedia.

“37 Kapitula. **Emanet** üçün da inamlı (mutemet) holga bérmeş üçün (106/32).”

“Érméniler üçün bu iş (hüküm), néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı (emanet bırakan) bolgay, na kéndiniñ töresine özge cıstan (milletten) ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns (millet) hoygan bolsa **emanetni**, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (276/33, 276/34).”

emanet hoyuçı: < Ar. امانت + Türk. +hoyuçı: Bir şeyi güvenilir kimseye saklamak için bırakan kimse, emanet veren, emanet bırakan, mudi'/مودع.

“Érméniler üçün bu iş (hüküm), néçik özge işler, añlanıyır (zıkr edilmek), budur éger **emanetni hoyuçı** bolgay, na kéndiniñ töresine özge cıstan ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns (millet) hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (276/33).”

sahlama (II): Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanet, vedia.

“Éger ki ol sahlovuçıdan (emanetçiden) kimése aldı ése, ol sahlovuçı kérek anı tölegey éyesine, kimden ki alıp éde **sahlama** (emanet), (279/02).”

“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga **sahlamaga** (emanete), anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhı hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalandırmak) kérek (277/20).”

sahlama bér-: Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanete vermek, vedia bırakmak.

“37 Kapitula. Kimésege inanıp néme **sahlama bérgey** holuna (069/13).”

“Da éger ki kimése, **sahlama bérmiyin** inamlı (mutemet) holga, da yala (iftira) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga (105/28).”

“... *da éger ki kimése, sahlama bérmeyin inamlı holga, da yala (iftira, itham) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme **bérgiy édi sahlamaga**, da anıñki yala yapuçı (iftiracı) méñilik hörmetsiz atalmah (teşhir edilmek) kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp (sahte) işlerni kimésege harşı étiyir (276/29).*”

hoyulgan (I): Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanet, vedia (Arapçada da vedia ودع/وديعه sözü de bırakmak ve terk etmek anlamındadır).

“*Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolğay égri yalğan ant içken, her biri ziyan üçün, başha ol **hoyulgan némeler** üçün éki kéz tölemeh kérek, da kénsi, néçik yalğan ant içken, hörmetsiz bolmah kérek da töresiz ayılğan (105/23).*”

“*Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan **hoyulgan néme** üçün bélgisiz, da kéçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (276/21).*”

3.3.6.11.2. Emanetçi ile İlgili Terimler

emanetkâr: < Ar. امانت + Far. كار: Kendisine bırakılan eşyayı geçici bir süre için ücret karşılığı koruyan kimse.

“*Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah-ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı (mutemet) holga sahlamaga, anıñkibik işler ol **inamlı emanetkârga** övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol **emanetkâr** bélgili iş bile oğurluhnu hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezanamak) kérek (104/39, 105/03).*”

“*Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodun **emanetkârga** harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol **emanetkâr** andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bélgisiz, da kéçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (277/21, 277/22).*”

inamlı hol: Kendisine bırakılan eşyayı geçici bir süre için ücret karşılığı koruyan kimse, güvenilir kimse, emanetçi.

“*37 Kapitula. Emanet üçün da **inamlı holga** bérmeñ üçün (104/33).*”

*“Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmeyin **inamlı holga**, da yala (iftira) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga (105/28).”*

*“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ **inamlı holga** sahlamaga, anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhı hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalanmak) kérek (277/20).”*

sahlavuçı (I): Saklayan, emanetçi

*“Éger ki ol **sahlovuçıdan** kimése aldı ése, ol **sahlovuçı** kérek anı tölegey éyesine, kimden ki alıp éde sahlama (emanet), (278/02).”*

*“A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik aldı ése küçlü tuvar haranı (büyükbaş hayvanı), buzgay ya yégey, anıñkibik **sahlovuçı** éyesine körgüzme kerek yérin da, körgüzüp könüsün u bélgili ol yérin, ziyansız bolsar tapkanı bile töreniñ, haysın ki töre ulu könülük bile taptı (279/03).”*

3.3.6.11.3. Rehinle İlgili Terimler

tusnah: Bir borç karşılığında, borç ödenince geri alınmak şartıyla teminat olarak borçlunun alacaklıya bıraktığı, borcun tamamını karşılayacak değerdeki kıymetli eşya, mal, rehin, tutu, güvence.

*“Éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir yapmaya), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik **tusnahları**, da anıñkibik harc étkenni yasamahına ol **tusnahlarda** kérek sağışlagay ol baş sumanıñ (paranın) üsne, kérek ol harcları birletkey tölövge (109/28, 109/30).”*

*“Ol çahta, ki töre turup barma klegey ol övge, kérek ol kişi töreniñ alnına oblojit (ödeme) étkey, kimge ki öv tüşti borç üçün ya **ahça tusnahına**, 12 ahça voytnuñ (hâkimin), 12 ahça töreçilerniñ (yargıçların), 2 ahça détskiyge (icra ve infaz memuru), (177/17).”*

*“Dağın éger yemişli térekni **tusnahta** bolganda késseler ya çétenlerin (perçinlerini) küydürgeyler, éger bolsa anıñ bilmehi bile ya érki (izni) bile, kim ki tutar **tusnahı**, ziyan anıñdır. (281/29, 281/31).”*

*“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni **tusnah** bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), anıñkibik **tusnah** ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh (dava edilmek) kérek töresi (283/42, 285/02).”*

*“Anıñkibik **tusnah** kéçe hatına honma bolmastır. Borç éyesi anıñkibik **tusnahı** haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (uygun) kün étmege anıñ miskinlikine köre, ki tölöv étme bolgay (297/25, 297/26).”*

tusnah al-: Para veya kâr karşılığında bir mali rehin almak, teminat almak, rehin almak, güvence almak.

*“Éger özge törede buyurgan (hükmeder) ése **tusnah alma** tullardan, ale bizim érmeni töresine anı tygandır (yasaklamıştır), (129/22).”*

*“Töre bile hoygandır, ki tul hatunlardan néme **tusnah almagaylar**, né ton-oprah, né özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (karşılık), (297/38).”*

tusnah bér-: Bir malı veya parayı rehin bırakmak, rehin vermek, teminat vermek, güvence vermek.

*“Éger bolgay borçlusı tusnajsız (rehinsiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme bolmagay, töre buyurur ol inangan kişiğe algay övinden tusnah borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül bile tusnah bérme klemese borç éyesine, bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı kişini hıstırgan bolgay nahle, néme anıñkibik **tusnah bérgey** borç éyesine (297/23, 297/25).”*

tusnah béril-: Rehini verilmek, teminat verilmek, güvence gösterilmek.

*“Da éger anıñkibik borçta **tusnah bérilgen** bolsa ol inangan (mutemet) kişide, andan alingan alğan bolgay (alınır), da 30 yıldan soñra anıñkibik tusnah izdenmegen töre bile da anıñkibik tusnah hoygan özgege halır ol kişiniñ hatına meñilikke da andan halganlarga (152/11).”*

tusnahı çıhar-: Rehini kurtarmak, rehini bozmak, teminatı kurtarmak, rehini kaldırmak.

*“Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe **tusnahın** tölöv aşıra **çıharmagay**, éger ol hoygan küñni aşırğay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah*

*hoyuçığa, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ **tusnahın** çihargay da ahçasın tölegey (319/21, 319/25)."*

tusnahı tut-: Rehin tutmak, bir malı rehinde tutmak, ipotekte tutmak.

*"Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeye), kérek bolsa, da ol, kim ki **tusnahı tutar**, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahları, da anıñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ (anaparanın) üsne, kérek ol harcları birletkey tölövge (109/27)."*

tusnahı tutuçı: Bir malı rehin tutan kişi, rehin tutucu, güvence alan kimse.

*"Kim ki ton-oprah tutsa tusnahta ya tuvar haranı da anıñkibik ton-oprah ya tuvar hara (büyükbaş hayvan) tusnahta buzulgay, na anıñkibik ziyannı ol **tusnahı tutuçı** kérek kénsi baş suması (esas paranın) üsne sağışlagay (110/01)."*

*"Da ol **tusnahları tutuçı** éger néme artıh asıh alıp ése ol âribériden, ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, né ki artıh alıptır kéndiniñ ahçasından kénsi asıhı üçün, da sağışlagay baş bérgeñ ahçası üsne u haytargay (281/09)."*

tusnahı haytar-: Rehini geri vermek, teminatı geri vermek, güvenceyi serbest bırakmak, rehini kaldırmak.

*"Borç éyesi anıñkibik **tusnahı haytarmah** kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy kün étmege anıñ miskinlikine köre, ki tölöv étme bolgay (128/32)."*

tusnah hoy-: Rehin bırakmak, rehin vermek, teminat göstermek, güvence vermek.

*"Töre bile boyruh étkendir da tıygandır (yasaklamıştır), ki hol tiyirmenin **tusnah hoymagaylar**, né üstünedegi taşın, né tibiñdegi taşın. Anıñ bile miskin tirlik éter (128/09)."*

*"Eger péşekâr (zanaatçı) çekméñni (yağmurluğu) ya añar köre ohşaş némeni özge, añar bérgeñ işni uzah tutkay, da anı küye buzgay ya sıçhan yégey, anıñkibik işten ziyannı péşekâr tölegey barça. Éger anıñkibik némeni péşekâr, alıp, **tusnah hoygay**, ol sahat oh borçludur çiharmaga (150/27)."*

*"Éger ol, kim ki **tusnah hoyuptur**, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeye), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahları, da anıñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ (esas paranın) üsne, kérek ol harcları birletkey tölövge (280/13)."*

tusnah hoygan (I): Rehin bırakan kimse, rehin veren şahıs, teminat gösteren şahıs, güvence veren kimse.

“*Alay oh tusnah hoygan* (rehin konulan) *tuvar hara* (büyükbaş hayvan) *üçün töresi bolmah kérek, éger tuvar hara nahıs bolsa tusnahta ya ölse, na ziyan ol tusnah hoygannıñdır, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kénsi zıyanıñ, da ol éгри düğül* (110/30).”

“*Éger kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın tölöv aşıra çıharmagay, éger ol hoygan künni aşırğay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın tölegey* (318/23).”

tusnah hoygan (II): Rehin bırakılan mal, teminat verilen mal, güvence.

“*Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh* (üzümlük, bağ), *ya saban tüzü, ya özge néme añar ohşas, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kéçikkey tölövün* (karşılık, bedel) *étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız* (faizsiz) *almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar* (109/15).”

“*Da éger anıñkibik borçta tusnah bérilgen* (teslim edilmiş) *bolsa ol inangan* (mutemet) *kişide, andan alingan alğan bolğay, da 30 yıldan soñra anıñkibik tusnah izdenmegen töre bile da anıñkibik tusnah hoygan özgege halır ol kişiniñ hatına meñilikke da andan halğanlarga* (152/16).”

“*... tusnah hoygan işni igi bahmah kérek, ki tas* (kayıp) *bolmagay, a dağın artıhsı töre buyurur, ki aslm* (faiz) *almagay* (281/37).”

tusnah üsne ahça al-: Rehin üzerine faiz almak, teminatlı alacak karşılığında para almak, güvenceli alacak karşılığında faiz almak.

“*Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın [tölöv aşıra] çıharmagay, éger ol hoygan künni aşırğay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga* (rehin veren), *kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın tölegey* (318/21).”

tusnah üstüne ahça bér-: Rehin üzerine faiz ödemek, teminatlı verecek karşılığında para ödemek, güvenceli verecek karşılığında faiz ödemek.

“*11 Kapitula. Bir kimése, ki tusnah üstüne ahça bérgey* (248/23).”

tusnahsız: Rehinsiz, teminatsız, güvencesiz.

“71 Kapitula. **Tusnahsız borçlar** üçün (070/36).”

“Éger bolgay **borçlusu tusnahsız** kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ künge da töleme bolmagay, töre buyurur ol inangan kişige algay övinden tusnah borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül bile tusnah bérme klemese borç éyesine, bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı kişini histirgan bolgay nahle, néme aniñkibik tusnah bérgey borç éyesine (297/20).”

inangan kişi: Güvenilir şahıs, itimat edilen kimse, mutemet.

“Éger bolgay borçlusu tusnahsız kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ künge da töleme bolmagay, töre buyurıyır ol **inangan kişige**, algay övünden tusnah borçlunuñ küç bile tölöv étmeh üçün (297/21).”

“A éger ki ol vahtlarınñ arasına aniñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy (dava eder) édi da aniñ üsne yahşı tanılılı bolgıy édi **inangan kişiniñ**, ya andan halganarnıñ ol borçlunu ya halganlarından bolurlar, bahmıyın aniñkibik köptengini (vadeli borcu), borçun törege tartma da ańmaga (317/40).”

zastavitsa: < Ukr, Leh. заставитися, заставиться, заставитця, заставиця, zastawic sie. Bir borcun ödeneceğine teminat olarak ödenince geri alınmak şartıyla borçlunun alacaklıya verdiği değerli şey, rehin, ipotek, teminat, güvence.

“Mundan artıñ töreden kün almaga bolmastır, alay oh, kimniñ iménâsı (mülkü) bolsa ya humaşı (malı), bolur **zastavitsa bolma** borçlusuna utru (174/01).”

3.3.6.12. Kâr ve Faizle İlgili Terimler

asıh (II): Belli şartlarla ödünç verilen paradan muayyen zaman sonunda alınan kâr, ribâ, faiz, kazanç, kâr, getiri, ürem.

“Da ol tusnahların tutuçı éger néme **asıh alıp** ése ol ariberiden (eşyadan), ol hadar ahçadan, ki berip édi (109/18).”

“Kimése ki kirgey bitişke (ekine) ya tarlovga kiméseniñ, kérekmostır ki kirip orgay kéndiniñ **asıhı** (kârı) **üçün**. Éger néme holu bile üzse, anı bolur étmegе. Éger ki sérp (orak) bile ziyan étti ése da éyesi anı tapsa tahlılına kéndiniñ, ziyanın éyesine tölemeh kérek (127/03).”

“*Da ol tusnahların tutuçı, éger néme artıh **asıh alıp** ése ol âribériden (eşyadan, maldan), ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, ne ki artıh alıptır kéndiniñ sbgsından (Akçesinden) **kénsi asıhı** üçün, da sağışlagay baş bérgeñ ahçası üstüne da haytargay (280/10, 280/11).*”

aslam: Belli şartlarla ödünç verilen paradan muayyen zaman sonunda alınan kâr, ribâ, faiz, kazanç, kâr, getiri, ürem.

“*Yoluhur köp kóz köp kişilerge satma térek üsne yemişni bahçada **aslam** üçün (118/13).*”

“*Éger yalga (kiraya) tutkan kişi ol ölçövdén aslamlı (kârlı) ése, ol **aslam** anıñdır (118/36).*”

“*Da haçan ki yarğu işi yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kóz antlar içérler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa könülük üçün ant, da ol çahta utru bolurlar, ki barça dünyânıñ **aslamı** üçün ant içmenbiz, da klerler nuniñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlavuçı körgüzgeyler (225/28).*”

aslam al-: Kâr elde etmek, ribâ almak, faiz almak.

“*Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötüñç algay mağat (vade) küñge, ol, kim ki borçka alsa ya ötüñçe, da yarlılansa, da yarlılanmah üçün bélgili küñine töleme bolmasa, na Éski Töreniñ u Yeñi töreniñ boluşmahı bile şağavat etkendir, ki inangan (mutemet) kişiden bir ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden **aslam alma bolmastır** (108/13).*”

“*Éger ol tüşüngen (müflis) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına **aslam** (faiz) bérıp édi ése, né ki andan **aslam aldı**, barçasın sağışlamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki Téñriniñ boyruhudur buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, **aslam almagay** (279/36, 279/38).*”

aslam bér-: Faiz ödemek, faiz vermek.

“*Éger ol tüşüngen (müflis) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına **aslam bérıp édi** ése, né ki andan **aslam aldı**, barçasın sağışlamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki Téñriniñ boyruhudur buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, **aslam** (faiz) **almagay** (108/19).*”

“Éger aniñkibik tüşüngen (müflis) borçlu, tölemiyin, ölse, na halgan oğul-hızı borç éyesiniñ ne bir **aslam bérme kérek**mestir ol borç éyesine, ol hadar borç üçün, haysı ki aniñ yuvuhları tölemeh kérek (279/39).”

aslamlı: Kazançlı, kârlı, kazanç elde eden, kazanan.

“Éger yalga (kiraya) tutkan kişi ol ölçövdén **aslamlı ése**, ol aslam anındır (118/36).”

“Haçan ki kleseler barmaga yarğu alnına, evel alğış bile Téñriden holtha etmege kérek, éger érki (izni, iradesi) bolsa Téñriniñ, da könülük bile yéñse, da **aslamlı bolsa**, töreni utup (kazanıp) Téñrige yügünmeh kérek (218/38).”

aslamsız: Kârsız, kazançsız, faizsiz, getirisiz.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarla), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur aniñkibik işlerden néme aniñkibik, da kécikkey tölövün étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın **aslamsız** almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (281/08).”

3.3.6.13. Kira ve Ücretle İlgili Terimler

3.3.6.13.1. Kira ile İlgili Terimler

yal (I): Bir şeyin, bir mülkün belli bir ücret karşılığında bir süre için başka birine verilmesi, icar.

“Dağı da éger kimése atnı, ya tuvarnı, ya özge némeni övniñ bélgili **yalga** tutkan bolgay (107/18).”

“... a éyesi ayılğan némelerniñ nahıslılına ya tas (kayıp) bolganına kéndi anda bolmas, na ol, ki aniñkibik némeni **yalga** tuttı, borçlu bolur tölemege ziyanın, haysı sebepler haligi kapituladadır (maddededir), (107/29).”

“... Éger aniñ bahmasızlılından, kim ki **yalga** tutuptur, da tiyirmende néme ziyan bolsa ya taşına, ya küpçekine (çarkına), ya tegenesine (teknesine, mahzenine), ya

haysı kérekine tiyirmenniñ zıyan bolsa, ya néme oğurlansa tiyrmenden, ol barça zıyanı ol töler (119/10)."

*"Barça optsıy (yabancı) kişilerden ése, burungi éyesine podobnydır (yükümlü) bérmege yalga (kiraya), töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey **yalga**, né ki özge (177/12)."*

*"A mülk éyesi ki klegey andan **yalga**, da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlü, mahkûm) kénsi ahçası bile yasatma, çünki tüştı anıñ gvarına (tasarrufuna), (339/28)."*

yalga al-: Kiraya almak, kiralamak.

*"A kéndiniñ biyiniñ étmegenine éger péşekâr (zanaatçı) haysı sağıtın **yalga algıy** édi işlemege kéndiniñ başha işin da ol sağıt işte buzulğıy édi, biyniñ bolur ol zıyan, anıñ sebebinde, ki ol yalga tutkan töler yalın (kira bedelini) kéndiniñ biyine (316/25)."*

yalga bér-: Bir şeyin, bir mülkün belli bir ücret karşılığında bir süre için başka birine verilmesi, icar, kiraya vermek.

*"A éger ki ol kişi, kimge ki öv sattı, da klegey burungi éyesine **yalga bérme**, ol anıñ erkindir (yetkisinedir). A klese, satar tanıhlıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine haytargay, a yétmese suma (para) borçuna, kérek andan töre bile izdegey (176/31)."*

*"Kim yalga (kiraya) tutsa tiyirmen, svéntkaniñ (tanıgın) alnına kérek ol, kim ki **yalga bérđi** tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki **yalga bériptir** (289/09, 289/11)."*

*"Ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eğbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzlerniñ, yaşların almunça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar **yalga bérme** da yılların (kira bedellerini) yıggaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (321/31)."*

yalga tut-: Kiraya tutmak, kiralamak.

*"Dağı da éger kimése atnı, ya tuvarnı, ya özge némeni övniñ bélgili **yalga tutkan bolgay**, anıñkibik némeler nahıs bolgay ya ölgey, da éyesi hatına bolgay, anıñ üçün,*

*éyesi hatına édi, kéndi ziyanlı bolur, alé ol égri düğül, ki **yalga tutup édi** (107/18, 107/23)."*

*"Kim **yalga tutsa** tiyirmen, svéntkaniñ (tanıgın) alnına kérek ol, kim ki yalga bérdi tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir (289/09)."*

*"A éger tiyirmen küyse anıñ sebepinden, kim ki yalga bériptir, ziyan kénsiniñdir, éger sebepinden anıñ küyse, kim ki **yalga tutuptur**, na ziyan anıñdır barça, a töre alay buyurmah kérek (289/22)."*

yalga tutkan: Bir şeyi, bir yeri kira ile tutan kimse, müstecir, kiralayan, kiracı.

*"A kéndiniñ biyiniñ étmegenine éger péşekâr (zanaatçı) haysı sağıtın yalga algıy édi işlemege kéndiniñ başha işin da ol sağıt işte buzulğıy édi, biyniñ bolur ol ziyan, anıñ sebebinde, ki ol **yalga tutkan** töler yalın (kira bedelini) kéndiniñ biyine (151/17)."*

*"Kim yalga (kiraya) tutsa tiyirmen, svéntkaniñ (tanıgın) alnına kérek ol, kim ki yalga bérdi tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir. Éger **yalga tutkan** kişi ol ölçövdən asıamlı (kârlı) ése, ol aslam anıñdır. A ol, kim ki yalga bérdi, poşman bolma bolmastır, bahmay ol anıñ aslamı üsne, **yalga tutkan** (kiralayan) kişiniñ, a né ol **yalga tutkan** kişini anıñkibik aslam üçün ziyanga keltirmegey (288/11, 288/13)."*

yal (II): Bir şeyin, bir mülkün belli bir ücret karşılığında bir süre için başka birine verilmesi, icar, **bu şekilde verilen bir şey için karşılık olarak ödenen para, kira bedeli.**

*"A kéndiniñ biyiniñ étmegenine éger péşekâr (zanaatçı) haysı sağıtın yalga algıy édi işlemege kéndiniñ başha işin da ol sağıt işte buzulğıy édi, biyniñ bolur ol ziyan, anıñ sebebinde, ki ol yalga tutkan (kiralayan) töler **yalın** kéndiniñ biyine (317/27)."*

*"Ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların alğaylar, da, eğbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzlerniñ, yaşların almunça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar yalga bérme da **yalların** yığğaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (321/31)."*

3.3.6.13.2. Ücret ve Ücretli İşçilik ile İlgili Terimler

biy (III): Şef, patron, işveren, sahip, efendi.

“106 Kapitula. İşçi péşekarlarının, ki **biyiniñ** sağıtı bile işlerler (072/19).”

“Péşekârlar, işlövüçi sağıtı bile péşeniñ kéndi **biyeleriniñ**, néme sağıtı bile **biyniñ** işniñ arasına sınıhlıh bolgyı édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek (151/03).”

iş bahası: < Türk. iş + Far. بهاء Türk. +sı: İşin karşılığı, iş ücreti.

“Haçan ki işçilerni sözlerler (kontrat yapmak) ne işke de bolsa sınırları (ortakları) bile işlemege, da anıñkibik işçilerden biri éksik işlegey birisinden, töre yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegey aralarına, añar artıh tölemeh kérek işine köre anıñ, a kim éksik işleptir, éksik **iş bahası** algay (146/10).”

işçi: Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse, işçi, esnaf, çalışan.

“106 Kapitula. **İşçi** péşekarlarının, ki biyiniñ sağıtı bile işlerler (072/19).”

“101 Kapitula. **işçiler** üçün yalga tutkan (istihdam etmek) né işke de bolsa (146/08).”

“Haçan ki **işçilerni** sözlerler (sözleşme yapmak) né işke de bolsa sınırları (ortakları) bile işlemege, da anıñkibik **işçilerden** biri éksik işlegey birisinden, töre yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegey (313/15, 313/16).”

işlövüçi: İmalat yapan, çalışan, işleyen, işçi.

“Péşekârlar, işlövüçi sağıtı bile péşeniñ kéndi biyeleriniñ, néme sağıtı bile biyniñ işniñ arasına sınıhlıh bolgyı édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek (317/21).”

huluh/hulluh (III): Hizmet bedeli, ücret.

“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân hul satun algay, körgiziyir Eski Töre, anıñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, azad (özgür) bolmah kérek 7-inçi yılda. Évet ki Yeñi Töre k'risdânlarnıñ tohtattı anıñkibik hulnu ol çahta érkli (özgür) bolur érksizlihten, né türlü téz **huluh étkey** ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün bériptirler (265/40, 265/42).”

“Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay hatunluhka, **hulluh** étip ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün bérip édi, bolur kétme érksizlikten. Éger ki ol hıznıñ atası klegey evelden, ahçasın bérip, çiharma, érki (yetkisi) bar kéndiniñ hızın érksizlikten, kérek anıñ biyi bergey anı çiharmaga, bahmagay añar, ki yılları tügellengey (266/25).”

“Éger haysı érmeni érksiz hul satun alsa ya huluhçı dinsiz, hız ya hatun, da anıñkibik huluhçılar vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki (iradesi) bile klegey, klegey K'ristân bolmaga, ol érksizlikten boş bolur, néçik ol ahçanı **huluh étse** (267/33).”

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéciktirmege yalga tutkannıñ, ya hulga, ya haravşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkınça, huluh étken **huluhun tölemeh** kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ısançısı andadır (297/33).”

péşe: < Far. پیشه. İş, zanaat, profesyonel meslek, meslek, uzmanlık, beceri, sanat.

“Kim ki érk (izin) bérgey oğlanlarına érkine ösmeye da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (olgunluklarına, reşitliklerine) dire, da arzani bolgaylar k'ahanalılık ya igi péşege (131/20).”

“Péşekârlar (zanaatçı), işlövüçi sağıtı bile **péşeniñ** kéndi biyeleriniñ, néme sağıt (araç, gereci) bile biyniñ işniñ arasına sınıklıh bolgıy édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek (151/04).”

“Éger péşekâr (zanaatçı) kiméseden néme oğurlasa **péşesin** işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérsele, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu (301/22).”

péşekâr: < Far. پیشه کار. İş yapan, esnaf, sanatkar, usta, uzman, meslek sahibi.

“Néçik ki bir **péşekâr** (zanaatçı), tügül péşesin üvrenip bilmegey, bolmas ustalıh étmege, néçe artıh dağın biliklik kérek bolgıy yarguçularğa, haysı ki Téñrige yaraşır (031/25).”

“**Péşekârlar, işlövüçi sağıtı** bile péşeniñ kéndi biyeleriniñ, néme sağıt (araç, gereci) bile biyniñ işniñ arasına sınıklıh bolgıy édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek (151/03).”

“Éger **péşekâr** kiméseden néme oğurlasa péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérsele, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu (301/22).”

“Éger anıñkibik işler **péşekârlarda** sebepinden pahillikniñ (kıskançlığının) otta küygiy édi, **péşekâr** ziyansız halır. Éger ol **péşekârniñ** sebepinden küñ haytsa ol iş, ziyanın péşekâr tölegey (317/14, 317/15, 317/16).”

sözle- (III): Hukuki sonuç doğurmak amacıyla iki veya daha çok kişinin, kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen işlem, bağit yapmak, akit yapmak, mukavele yapmak, kontrat yapmak.

*“Haçan ki işçilerni **sözlerler** né işke de bolsa sñarları (ortakları) bile işlemege, da anıñkibik işçilerden biri éksik işlegey birisinden, töre yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegey (146/10).”*

*“Éger ki kimése érméni haysı işte de bolsa işni algıy edi tüzmege da yasamaga (yapmaya), ki anı **sözlegiy édi** anıñ hulluh üçün, [da ol, kim ki anı **sözlese**, anıñki hulluh üçün] ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügellemege, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa anıñ köñlünçe, kim añar sımarlaptır, hulluhun tügellegey añar aytkanına köre, ol iş éyesine émgeki üçün. A éger anıñkibik işni başarmadı ése da émgengey ol işte, kim ki yalga (istihdama) tutup édi, kérek anıñ bile işin yasagay anıñ émgekine köre (319/33, 319/34).”*

sözleş-: Hukuki sonuç doğurmak amacıyla iki veya daha çok kişinin, kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen işlem, bağit yapmak, akit yapmak, mukavele yapmak, kontrat yapmak.

*“Barça péşekâr (zanaatkâr) alırlar iş barçası birge ya başha-başha, **sözleşip** yalın (ücreti) işi üçün. Éger ki péşekâr köñlüçe iş éyesine işlemese ya ol işni, kim ki beriptir, buzsa, töre buyurıyır, ki ol péşekâr ekinçi yasamah kérek ol yal üsne. Éger ki ekinçi klemegey yasamaga, töreçi (yargıç) üsne yatıptır anıñkibik işni bahma, ki ziyanın yaman işniñ üsne sağışlagaylar ol burun sözlegen (anlaşma yaptığı) yalı üsne (150/11).”*

tutun-: Bir şey yapmayı üstüne alma, üstlenme, taahhüt etmek.

*“Éger kimése érmeni haysı işte de bolsa işni algıy édi tüzmege da yasamaga (yapmaya), ki anı sözlegiy (sözleşme yapmış) édi anıñ hulluh üçün, da ol, kim anı sözleşse, anıñ ki hulluhu (ücreti) üçün, ki iş başargay, **tutunur** (taahhüt) añar tügelleme, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa işin anıñ köñlüçe, kim añar sımarlaptır (154/09).”*

yal (III): Ücret karşılığında çalışma, istihdam edilmek, işe girmek.

*“94 Kapitula. Töresi **yalga** tutkan hullarnıñ (072/05).”*

“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün

(nafaka alan kimsesini), *bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réçnikni* (vekili) *bolmas (180/23).*”

yalga kir-: İstihdam olmak, işe girmek.

“*Haçan ki pastuhlar (çobanlar) yalga kirirler kütmege barça türlü cınsın tuvar haradan (büyükbaş hayvandan), canavarlar câht bile kütme kerek da igi közetme kerek, ki bolmagay ziyan kiyikten (yabani hayvandan) tuvar haraga çérédada (sürüde), (312/20).*”

yalga tut-: İşe almak, istihdam etmek, ücret karşılığında bir kimseyi işe almak.

“*Kimése yalga tutmagay sözlövüçü adamnı yarguda, da yalğanlıh bile yéñey könünü (037/06).*”

“*Éger kimése hul yalga tutsa da hul ayt kay biyine, yébér meni, kérekime kéndimniñ bariyım, da biyi klemegey anı yébérme ol yolga, a hulu biyiniñ sözüne néme bérmegey da bargay kéndi işine, da anda añar yoluhkay ölüm, anıñkibik işke biyi éгри түгүл (309/11).*”

yalga tutkan (III): İstihdam edilen, işe alınan.

“*Érménilerniñ yalga tutkan huluhçılar üçün bu iş añlamah kerek (090/01).*”

“*Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin (davasını), kérékmes, ki sözlegey réçnik (avukat) ahça bile yalga tutkan, ki égirlikten könülük klemegey yétme (121/34).*”

“*Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınını) motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka alan kimsesini), bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réçnikni (avukatı) bolmas (180/23).*”

“*101 Kapitula. İşçiler üçün yalga tutkan né işke de bolsa (313/14).*”

yal (IV): Bir hizmet ve emek karşılığında ödenen para veya mal, ücret, maaş.

“*Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından da kéçiktirmege yalga tutkannıñ (ücretini), ya hulga, ya haravşka (kadın hizmetçiye) alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkınça, huluh étken huluhun tölemeh kerek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskinidir, da ısançısı andadır (129/02).*”

“*Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkannıñ, ya hulga, ya haravaşka (kadın hizmetçiye)*

alarniñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ısançısı andadır (297/31)."

ges yal: < Erm. 𐌶𐌹 + Türk. +yal: Yarı maaş, maaşın yarısı, ücretin yarısı.

*"Éger biyi hulnuñ közün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki (izni) bile gés bahasına (yarı fiyatına) da **gés yalına** (273/08)."*

yarım yal: Maaşın yarısı, ücretin yarısı.

*"Éger biyi hulnuñ közün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki (izni) bile bile yarım bahasına ya **yarım yalına** (100/08)."*

Yorum:

Borçlar Hukuku ana başlığı altında Borç, Borçlu, Alacaklı, Borç Vadesi, Borç senedi, Borçların Ödenmesi, Borç Süreleri, Kefalet ve Kefil, Haciz, Emanet ve Rehin, Kâr ve Faiz, Kira ve Ücret başlıkları konuları ve oluşturulan ilgili tablolar ele alınarak **103** tim tespit edildi. **103** terimden **51** terim tek sözcük, **52** terim ise birleşik kelimelerden oluşuyor.

51 terim: **41** teri Türkçe (**31** ad, **10** eylem), **10** terim yabancı kökenlidir.

10 yabancı terim: **1** Arapça, **1** Arapça-Farsça, **2** Farsça, **1** Lehçe-Almanca, **3** Ukraynaca-Lehçe, **1** Ukraynaca-Lehçe-Almanca (**10** ad) kökenlidir.

3.3.7. Ticaret Hukuku Terimleri

Ticaret hukuku ticarete ilişkin işlemleri düzenleyen hukuk bilimi dalıdır. Ticaret ilişkilerinin kendine has özellikleri taşıması nedeni ile ayrı bir hukuk disiplini haline gelmesinde etken olmuştur. Ticaret hukuku çok hareketli, inkişaf etmeğe ve büyümeğe uygun bir hukuk alanıdır (Bilgili-Demirkapı 2013: 23).

Özel hukukun dallarından olan Ticaret Hukuku ve Medeni Hukuk arasında, türlü türlü kurum ve kavramlar açısından yakın ilişkilere sahiptirler. Ancak ticaret hukuku, medeni hukuktan müstakil bir hukuk disiplinidir. Ticaret hukukunu medeni hukuktan ayıran özellik, ticari işleri yapan tacirlere özgü ve evrensel keyfiyete sahip olmasıdır (Gözübüyük 2003: 28).

Mülklerle ilgili tüm muameleler geçerli sayılmalıdır. Mülklerin alım satımı mahkemeler tarafından resmiyete tanınıp tapuları da mahkemelerce mühürlenmelidir. Yoksulluk ve ihtiyaçtan satılan değirmenle, satıcıların yakınları tarafından 1 yıl süresince geri alınabilir. 1 yıllık süre bittikten sonra yasal olarak alıcı değirmenin sonsuza kadar maliki olur. Para ile satın alınan tüm mülklerden beşte bir vergi alınır. Mülklerin muamelesi ve mülklerle ilgili davalar mülklerin bulundukları bölgelerin mahkemelerinin yetkisindedir.

Kimse taştan yapılmış şehirde evini satsa, 1 yıl süresince satıcının yakınları alıcının parasını verip evi geri alma hakkına sahiptirler. Kimse fakirlikten tarlasını satsa yakınları 7 yıl süresince alıcının parasını ödeyip satılan tarlayı geri alma hakkına sahiptirler. 7 yıllık süre geçtikten sonra da alıcı ek süre verebilir. Zengin fakir ev satsa ve ödeme için gün belirlese, eğer alıcının evin fiyatını ödemeye gücü yetmese, alıcı evi geri verebilir, satıcı da evi geri almak zorundadır.

Kimse herhangi bir malı satıp karşılığında peşinat alsa muameleyi bozamaz. Satıcı muameleyi bozmak istese, aldığı peşinatın iki katını alıcıya ödemek zorunda kalır. Alıcı muameleyi tutmasa verdiği peşinatı kaybeder.

Ağaç üstünde meyveyi satmak 3 tanık eşliğinde geçerli sayılır. Bu türlü muamelenin iptal süresi 10 gündür. 10 günlük süre bittikten sonra muamele geçerlidir ve alıcı malın parasını ödemek zorunda kalır. Muamelede sahte mal satmak yasaktır. Herhangi bir tüccar malını överek satsa ve muameleden sonra satılan mal belirtilen kalite ve özelliklere sahip değilse geri verilir, satıcı da parayı geri öder ve yaptığı dolandırıcılıktan dolayı mahkemece cezalandırılır.

Bir kimse başka bir kimseyi alı koyup başka ülkeye satsa, satıcı tutuklanıp hapis cezasına çaptırılır ve kefarete ötmeye de mahkûm edilir. Ayrıca suçu işleyen şahıs kefilin kefaletinde aldığı parayı geri ödemeli, sattığı kişiyi de geri getirmelidir. Eğer satılan kişi ölse, suçu işleyen kişi iki elinin kesilmesi ile cezalandırılır.

Satın alınan köleler 6 yıl hizmet yaptıktan sonra özgürlüğe kavuşurlar. Ayrıca ödenen paranın karşılığında hizmetini daha az sürede bitirse erken de özgür olabilir. Köle eşi ile birlikten satın alınsa hizmet süresi bittikten sonra eşi ve çocukları ile birlikte özgür kalır. Ama eğer efendisi kölesini evlendirse (hatun alsın) yalnız erkek köle hizmet süresi bittikten sonra kendisi özgür kalır ama eşi ve çocukları sonsuza değin efendisinin yanında kalır. Efendisi para talep ederse, para ödendikten sonra eşi ve çocukları da özgür kalırlar. Kimse başkasına inek sattığında taahhüt ederse her yıl buzağı verir, taahhüdünün aksi çıkarsa alıcı ineği geri verip parasını geri alma hakkına sahiptir. Öküzlerin muamelesi 3 tanık eşliğinde olmalıdır. Öküzlerin muamelesi 7 gün süresinde iptal edilebilir. Atların alışverişi 2 veya 3 tanık eşliğinde olmalıdır. Atların muamelesinin de iptal süreci 7 gündür. Bu 7 günlük süre hayvanların çalıntı, ayıplı veya sakat olup olmamasının bilinmesi içindir.

Kadınların dükkânda durmaları yasaktır. Tüccarlardan yolda vergi alınamaz. Tüccarlar ticaret işlemini bitirip kendi memleketlerine dönmek istediklerinde vergisini ödemelidirler.

Alışverişteki tartı ve ölçüler denetçiler tarafından kontrol edilir. Tartı ve ölçülerde sahtekârlık yapan suçlular bire dört (4 kat) ödemek ve teşhir cezası ile cezalandırılır.

3.3.7.1. Alışveriş ile ilgili Terimler

3.3.7.1.1. Satın Almakla İlgili Terimler

al-: Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

*“46 kapitula. Öv **almah** için murovanıy (taştan) şeherde békli törede (113/33).”*

*“Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ küçine (geçerliliğine) bolgay da sahlangay, éger kimése satkay ya **algay** mülkler öbgelerinden (atalarından) halgan, (137/21).”*

“Éger kimése miskinlikinden kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın béríp, ol tiyirmenni kéri almaga yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur, da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki **aldı** tiyirmenni, vahtı kéçkenniñ buyruhu bile, könü da méñilik jaranklıhta (mirasçılıkta, sahiplikte) halır töre bile (285/28).”

“Bir bézirgân (tüccar) birsine néme humaş (mal) satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, **algay**, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay (kanıtlar) yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da çirik humaşnı tiyer éyesine yene haytarma (303/06).”

satın al-: Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

“Éger ki kimése, tirlik (mal) **satın alıp**, né türlü de bolsa, da bergey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı (alışverişi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sindırma (iptal etmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (153/04).”

“Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine töresi (mahkemesine) bile, bolur anıñ yuvuhu (akrabası) 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatnıñ (yabancınn) [=yatnı], ahçasın béríp, nége (kaça) ol öv **satın algandır** (284/09).”

“110 Kapitula. Bézirgânıñ (tüccarın) néme **satın almahı** üçün, da satkan kişi klegey tirlikin tıyma (malını bloke etmek), (318/14).”

satun al-: Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

“Kimése kiméseden küp **satun alsa**, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki bazar tutulmah kérek. Éger anıñkibik sağıtnıñ (araç, gerecin) nahıslılı bolsa da alıçıdan ötleş bélgili bolsa ol sağıtnıñ nahıslılı, na kéri alınmah kérek ol sağıt (117/31).”

“Éger ki kimése, tirlik (mal) **satın alıp**, né türlü de bolsa, da bergey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı (alışverişi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü

*sındırma (iptal etmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki **satun alsa** igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (153/11)."*

*"Éger biyi hulnuñ közün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz **satun algan édi** da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmañ kérek biyniñ érki bile gés bahasına (yarı fiyatına) da gés yalına (yarı ücretine), (273/07)."*

*"109 Kapitula. Anıñ üçün, kimése néme **satun algay** da anıñ üsne béh (peşinat) bergey satkan kişige (318/05)."*

3.3.7.1.2. Satmakla İlgili Terimler

sat-: Bir bedel karşılığında bir malı alıcıya vermek, satmak.

*"A éger hoca (zengin) miskinge öv **satsa**, da künler étse tölövge, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur ol övnü añar yene haytarmaga, da ol andan anıñkibik övnü kérek algay barça türlü mahanadan (gerekçeden) başha (114/12)."*

*"Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ küçine (geçerliliğine) bolgay da sahlangay, éger kimése **satkay** ya algay mülkler öbgelerinden (atalarından) halgan, (137/22)."*

*"A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey burungi (önceki) éyesine yalga (kiraya) bérme, ol anıñ erkindir (yetkisinedir). A klese (istese), **satar** tanılıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine haytargay, a yétmese suma (para) borçuna, kérek andan töre (dava) bile izdegey (176/32)."*

*"Éger 1 kimése kimsége övin **satkay** murovanıy (taştan) şeherniñ içine töresi (mahkemesine) bile, bolur anıñ yuvuhu (akrabası) 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatnıñ (yabancının) [=yatnı], ahçasın bérip, nége (kaçı) ol öv satın algandır (284/09), (285/07)."*

satıl-: Bir nesnenin bedel karşılığında başkasına devredilmesi.

*"Éger buğa buğanı öldürse ya ögüz ögüzni, kiméseniñ de buğa albo ögüz tiri halsa, **satılmañ** kérek da anıñki ögüz üçün ya buğa üçün tölövün almah kérek (100/16)."*

“Éger biyi hulnuñ (kölesinin) közüñ çiharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz (özgür olmayan) satun alğan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul **satulmah** kérek biyiniñ érki (izni) bile gés bahasına (yarı fiyatına) da gés yalına (yarı ücretine), (273/08).”

“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ **satulsa**, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir, anıñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengileri (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (285/03).”

satıh: Satıcı ile alıcı arasında yapılan ve bir malın alıcıya verilmesi ve bunun karşılığında bir fiyat, bir değer alınması yoluyla yapılan işlem, satım, muamele.

“Barça türlü bazar (alışveriş) kérek ki kéndiniñ küçine bolgay da sahlangay, éger kimése satkay ya algay mülkler öbgelerinden (atalarından) halgan. Éger ki ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik **satıh** bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/26).”

“Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yemişni bahçada aslam üçün. Alsam étse dövlétlidir (şanslıdır), ziyan étse dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da anıñkibik **satıh** 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek, da anıñki **satıhniñ** vahtı 10 künge diredir, haysı 10 künnüñ arasına bolur aluçı poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 kün, ol bazar (alışveriş) tutulmah kérek da tügellengey. A aluçı 10 künden soñra kérek sbsın (Akçesini, parasını) tölegey (288/04, 288/05).”

“53 Kapitula. Yemişli téreklerniñ (ağaçların) yemişin **satmah** üçün (070/05).”

“Éski Törede hoygandır, éger kimése ki kişini oğurlap satkay da bélgili bolgay anıñkibik **satmah** üçün, ol kişi ölümlüdür (269/18).”

satıh ét-: Satıcı ile alıcı arasında yapılan ve bir malın alıcıya verilmesi ve bunun karşılığında bir fiyat, bir değer alınması yoluyla yapılan işlem, satış yapmak, satmak.

“Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da **satıh étkey édi** anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgiy édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halgan suman (parayı) [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı tohtatkay

(onaylamak), kim ki alıptır burun (önce). Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol algan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni (malı) özgege satma. Évet ki tanıhlıh tibine, ki ol burungi aluçı añar érk bérđi (152/18).”

satmahlıh: Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek, satış.

“Éger anıñkibik mülkler yazılğan (kayıtlı) bolsa kéñeşleri (talimatları) bile, da tanıhlıhları bile, da érkleri (iradeleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik **satmahlıh** miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yuvuhları bolur töre bile kéri étmege (reddetmeğe) algan kişini (305/39).”

3.3.7.2. Alıcı ile İlgili Terimler

algan kişi: Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri.

“Bir bézirgân (tüccar) birsine néme humaş (mal) satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay **algan kişini**, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay (kanıtlar) yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da çirik humaşnı tiyer éyesine yene haytarma (134/08).”

“Éger ki haysı oğul, kénsiniñ atasında bolup, da klegey satma mülk, anıñkibik némeni bolmas satmaga bilmehinden da érkinden (izninden) başha dâdûlarnıñ (dayılar, amcalar) da yuvuhlarınıñ érkinden başha. Éger ki könüsün alarnıñ bilmehlerinden başha, da alarnıñ tanıhlıhlarından, da sözlerinden başha ol igiliklerini (malları), haysı ki yoğarı belgilidir, Kimése[ge] satsa alarnıñ érkinden başha, soñra anıñ oğulları ya yovuhları bolurlar, kélip ol **algan kişini** kéri (çıkarmak, tahliye) étmege töre bile ol mülklerden (305/36).”

“Éger anıñkibik mülkler yazılğan (kayıtlı) bolsa kéñeşleri (talimat, kılavuz) bile, da tanıhlıhları bile, da érkleri (izinleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik **satmahlıh** miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yuvuhları (yakınları, akrabaları) bolur töre bile kéri étmege **algan kişini** (305/40).”

alıçı: Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri borç alıcı.

“Éger bir kimése kimsege övin satkay murovaný (taştan) şeherniñ içine, töresi bile bolur anıñ yovuhu bir yılñiñ kéçkenine dire yovuhluhu bile kéri étmege **alıçı yatnı**, ahçasın bérıp, nége (kaçı) ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tépték ol övni tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılñiñ çıhkanına dire (114/02).”

“Kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki bazar (alışveriş) tutulmah kérek. Éger anıñkibik sağıtnıñ (araç gerecin) nahıslıhı bolsa da **alıçıdan** ötleş bélgili bolsa ol sağıtnıñ nahıslıhı, na kéri alınmah kérek ol sağıt (117/36).”

“Satuçılar atnı biri birine, bazarı (muamelesi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlıhı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at dıhaviçnıy (astım), ya manhov (nefes darlığı) bolmagay. Éger tanısalar yédinçi künge dire né türlü éksiklik te bu ayılğanlarnıñ ol atta, na ol **alıçı** anıñkibik atnı ayıblı haytarma bolur satkanga, Éger yedinçi künge dire ayılğan aybları kéndinde 1-i de tapulğan bolmasa, ol bazar (alışveriş) tutulmah kérek. A éger ol at oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça ziyanlarnı kérek ol tölegey, da érkli étkey, da barçadan zastupit (sahiplenmek) étkey (285/35).”

alıçı: Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri.

“Kimése kimsege çulu (petek) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa (taahhüt etse) **alıçıga**, ki anıñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili ölçövün da ululuhun, éger ol **alıçı** inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/27, 116/30).”

“Éger ki **alıçı** kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı (muameleyi) boşatsa (iptal etse), ol alğan némeni, ol çahta ol sabaptan bolur ol igilikni (malı) özgege satma (152/32).”

“... satuçılar da **alıçılar** övlerniñ ya jaranglıhniñ (kalıtçılının) toğgan-bitkenler kéndi törelerine, haysı ki yatıptır (mahkemelerin yerleşim yeri), anıñkibik övler da jaranglıhlarnı sahlamah kérektirler (284/20).”

“Satuçı kimésege inek kérek **alıçıga** tutungay (taahhüt eder), ki anıñkibik inehtir, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol inek, né türlü satuçı tutunup édi, bir tügel yılda **alıçı** satuçıga bolur haytarmaga. Da éger ol inek bolgay igi plodlu (doğurgan, yavrulu), ol çahta ol bazar (muamele) tutulmah kérek (287/08, 287/10).”

*“Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yémişni bahçada aslam üçün. Alsam (kazansa) étse dövlétlidir (şanslıdır), ziyan étse dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da anıñkibik satıh (muamele) 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek, da anıñki satıhniñ vahtı 10 künge diredir, haysı 10 künnüñ arasına bolur **aluçı** poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 kün, ol bazar tutulmah kérek da tügellengey. A **aluçı** 10 künden soñra kérek sbsın (Akçesini) tölegey (288/06, 288/07).”*

satun algan: Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri.

“18 Kapitula. Dinsiz hullarnı satun algan üçün (095/15).

*... Da ol yarğuçınıñ mühürü tibine bitik uzdat (devir), bergey **satun algan** mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (307/02).”*

3.3.7.3. Satıcı ile İlgili Terimler

satkan (I): Bir malı alıcıya satan kimse, satan şahıs, satıcı.

*“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzniñ, na yovuhları **satkanniñ** bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat (yabancı) kişiden da érkli (tahliye) étmege, da kénsi bolur méñerüçi (sahip, malik). A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanıñ bolur almaga, ol asıhın (tarlasını, mülkünü) kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (112/19).”*

*“... éger kimése at ya tuvar hara (büyükbaş hayvan) satkay kimésege da tutungay (taahhüt) añar könülük tibine, ki néme nahıslıhı yohtur ol tuvarniñ, da soñra algan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytılıptır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmah kérektir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı **satkan** yarğudan ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérektir (134/30).”*

*“Satuçılar atnı biri birine, bazarı alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlıhı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at dıhaviçniy (astım), ya manhov (nefes darlığı) bolmagay. Éger tanısalar yédinçi künge dire né türlü éksiklik te bu aytilganlarınıñ ol atta, na ol alıçı anıñkibik atnı ayıblı haytarma bolur **satkanga**, Éger yedinçi künge dire aytilgan aybları kéndinde 1-i de tapulgan bolmasa, ol bazar (alışveriş) tutulmah kérek. A éger ol at oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça*

ziyanlarını kérek ol töleget, da érkli étkey, da barçadan zastupit (sahiplik) étkey (284/35)."

satkan kişi: Bir malı alıcıya satan kimse, satan şahıs, satıcı.

*"110 Kapitula. Bir kimése néme satun algay, da **satkan kişi** anı tygay (bloke etmek), (072/39)."*

"A éger ol at oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça ziyanlarını kérek ol töleget, da érkli étkey, da barçadan zastupit (sahiplik) étkey (115/25)."

*"A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa kéçkey dünyâdan, ol **satkan kişi** borçludur ol sbganı (Akçeyi) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi (269/26)."*

satıcı: Alıcıya mal satan kimse, bir değer karşılığında bir nesneyi başkasına devreden kimse.

*"A éger aniñkibik sağıt (araç gereç) burungi sözlegen bütin édi ése da haçan kömgende yérde, nahıs éttiler ése, **satıcı** anda égri (sorumlu) düğül (118/05)."*

*"Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüznüñ, na yovuhları (akrabaları) satkanniñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat (yabancı) kişiden da érkli (tahliye) étmege, da kénsi bolur méñerüçi (sahip). A éger yovuhu bolmasa ol **satıcınnıñ**, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanıñ bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (283/25)."*

satıcı: Alıcıya mal satan kimse, bir değer karşılığında bir nesneyi başkasına devreden kimse, mal satan.

*"A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah aniñ üsne sézilgey (ispat edilse), Yeñi Töre buyurmastır añar tas (idam) bolmaga, luc (kefare) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefalet) tibine de ol **satıcı** algan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini keltirmeh kérek éyesine (096/15)."*

*"**Satıcılar** atnı biri birine, bazarı (alışverişi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, aniñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at, ya eski ahsahlılı bolmagay (115/11)."*

*"Kimése kimsege çulu (petek) satkay küzün ağaç içine balı bile, da **satıcı** tutunsa (taahhüt etse) aluçıga, ki aniñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay belgili*

*ölçöviün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa **satuçıga**, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/26, 116/30)."*

*"Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıh (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgiy édi **satuçıga**, da **satuçı** aluçıga inangıy édi halgan suman (parayı) [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı (alışverişi) tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol algan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni özgege satma. Évet ki tanıhlıh tibine, ki ol burungi aluçı añar érk (izin) bérđi (152/33)."*

*"**Satuçı** kimésege inek kérek aluçıga tutungay (taahhüt etmek), ki anıñkibik inektir, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol inek, né türlü **satuçı** tutunup édi, bir tügel yılda aluçı **satuçıga** bolur haytarmaga. Da éger ol inek bolgay igi plodlu (doğurgan, yavrulu), ol çahta ol bazar tutulmah kérek (287/08, 287/09, 287/10)."*

3.3.7.4. Alınan ve Satılan/Muamele Edilen Malla İlgili Terimler

algan (II): Bir bedel karşılığında alınan mal, alınıp satılan nesne, muamele edilen nesne, alınan karşılık, ahzedilen bedel.

*"A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah (suç işlemek) anıñ üsne sézilgey (ispat edilse), Yeñi Töre buyurmastır añar tas (idama) bolmaga, luc (kefare) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefil) tibine de ol satuçı **algan ahçanı** haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/15)."*

*"Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıh (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgiy édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halgan suman (parayı) [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı (muameleyi) tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol **algan némeni**, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni özgege satma. Évet ki tanıhlıh tibine, ki ol burungi aluçı añar érk (izin) bérđi (319/11)."*

satın algan: Satın alınan, alınan nesne.

“17 Kapitula. **Satın algan** (alınan) *hatunlarını haravaşlarını* (kadın kölelerin), (068/12).”

“... da ol satılğan kişini keltirmeh kérektir éyesine, kimden ki anı oğurlap édi, haytarmaga anı borçludur. A éger ki ol **satın algan** (satın alınan) **kışı** né türlü bolsa da kéçkey dünyâdan, ol satkan kışı borçludur ol sbnı (parayı) tügel haytarmaga éyesine (268/25).”

satun algan: Bir bedel karşılığında alıcıya verilen mal, satın alınan mal, muamele edilen mal.

“Da ahça bile **satun algan** mülkler, éger tarlovlar, éger borlalıhlar (üzümlükler, bağlar), éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı (vergiye tabi) bolmagay (063/32).”

“Éger kimésede bolsa hul çérüvde (savaşa) tutkan ya ahça bile **satun algan**, bitikke (eğitime, okuma yazmaya) övrenge, da klegey babas bolma, anıñkibik hul érksiz bolmastır yétmege babaslıhka kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha (269/09).”

“A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmağa (tasarruf etmeye). küni ki vahtı anıñkibik **satun algan** némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıhını (mülkü) klese dağın ari kün uzatma könü (gerçek) éyesine, ki çiharmasa, anıñ yahşı erkinedir (iradesinedir, yetkisindedir), kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), (282/31).”

satkan (II): Bir bedel karşılığında alıcıya verilen mal, satılan mal.

“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, **satkanıñ** bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (112/23).”

“50 Kapitula. **Satkan** inek için (287/07).”

satılğan: Bir bedel karşılığında alıcıya verilen mal, satılan mal, muamele edilen mal.

“A Yeñi Törede (Yeni Ahit’te) k’risdânlarını bulay hoyulgandır, éger ki k’ristân k’risdânını oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah (suç işlemek) anıñ üsne sézilgey (ispat edilse), Yeñi Töre buyurmastır añar tas (idam) bolmaga, luc (kefareti) tartmah kérek, da tutulmah (tutuklanmak) kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefil) tibine de ol satuçı algan ahçanı

*haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol **satulgan** kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/17)."*

*"49 Kapitula. **Satulgan** ögüz üçün (115/30)."*

*"Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ asıhın (mülkünü), ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten soñra ol méñerüçi (mirasçı, malik) halır içine méñilik ol **satulgan némeniñ**, zéra ol aytilgan vaht yedi yıl (283/34)."*

3.3.7.5. Alışverişte Başlıklara Girmeyen Terimler

bazar: < Far. بازار. Alışveriş işlemi, alım satım, muamele, pazarlık.

"Ögüz satuçılar 1 birine, 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek bazar, a satuçı anıñkibik ögüzni töre hatına borçludur anıñkibik ögüzni bérme ol aluçıga sabanga ya arabaga sinamaga (115/33)."

*"A **bazar** bolmah kérek éki ya 3 tanıhlı alnına, kirgeni çıhkani çulunun (peteğin, arının) alay kérek tapulgay, ne türlü ki **bazar** arasına boldı (117/12, 117/15)."*

*"Éger satuçılar ki atnı biri birine, **bazarı** alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya 3-nüñ, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at, ya eski ahsahlılı bolmagay, ya dihavıçnıy (astım), ya manhov (nefes darlığı), (284/31)."*

*"A éger anıñkibik nahıs sağıttan (araç gereçten) çağır (şarap) ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptığı) **bazarına** (muamelesine) bütün édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri (kusurlu, sorumlu) düğül, zéra töreler ayırlar, ki añlamah kérek ulu töreni da kiçi töreni (287/39)."*

bazarnıñ bilinmehi: < Far. بازار Türk. +nıñ +bilinmehi: Muamelenin resmiyete tanınması.

*"Hayı **bazarnıñ bilinmehlihi** bolmah kérek érmeni yarğuçılarnıñ alnına. Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik (belge, senet) uzdat (devir) bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (138/20)."*

bazarnı boşat-: < Far. بازار + Türk. +nı boşat-: Muameleyi iptal etmek, anlaşmayı bozmak, alışverışı bozmak.

"Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıh (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgey édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangiy édi"

halgan suman (parayı) [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki bile bazarnı boşatsa, ol algan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni özgege satma (319/11)."

bazarnı tut-: < Far. بازار + Türk. +nı +tut-: Muameleyi sonuca bağlamak, muameleyi yerine getirmek, geçerli saymak, yürürlükte tutmak, muameleye uymak, muameleye riayet etmek.

"Éger kimése tirlik (mal) satın alıp, né türlü bolsa, da bergey 1 ülüş sb (Akçe), (Akçe), da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (iptal etmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, 2 ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun als igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (318/16, 318/17, 318/19)."

bazar tutul-: < Far. بازار + Türk. +tutul-: Muamelenin geçerli sayılması, muamelenin yürürlükte olması.

"Kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki bazar tutulmah kérek (117/34)."

"Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yemişni bahçada aslam (kâr) üçün. Alsam étse dövletlidir (şanslıdır), ziyan étse dövletsizdir. Da kéndiniñ dövletsizlikine yazsın. Da anıñkibik satıh (muamele) 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek, da anıñki satıhniñ vahtı 10 künge diredir, haysı 10 künnüñ arasına bolur aluçı poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 kün, ol bazar tutulmah kérek da tügellengey. A aluçı 10 künden soñra kérek sbsın (Spitak'ını/Akçe'sini) tölegey (ödesin), (288/06)."

bazarnı uzahla-: < Far-Türk. Far. بازار + Türk. +nı +uzahla-: Alışveriş süresini tayin etmek, muamelenin süresi üzerine anlaşılmak.

"A bazar (muamele) ol çulular (petekler, arılar) üçün bolmah kérek éki ya 3 tanıhlıh alnına, kirgeni çıhkani çulunun alay kérek tapulgay, ne türlü ki bazar arasına boldı. Éger kirgeni da çıhkani alay tapulsa, né türlü ki bazarnı uzahlap édiler satuçınıñ da aluçınıñ arasına, anıñkibik bazar tutulmah kérek (287/28)."

béh: < Ar. بيع. (Arapçada asıl anlamı satış olan bey' sözcüğünden alınmıştır). Peşinat, peşin alınan para, depozit, kapora.

“Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bergey bir üliş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (iptal etmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay **béhin**, né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (153/13).”

“109 Kapitula. Anıñ üçün, kimése néme satun algay da anıñ üsne **béh bergey** satkan kişge (318/05).”

béhle-: < Ar. بيع+ Türk. le-: (Arapçada asıl anlamı satış olan bey’ sözcüğünden alınmıştır). Peşinat ödemek, peşin para vermek, depozit vermek, kapora ödemek.

“109 Kapitula. Kimése ki néme satun algay da **béhlegey** anı ahça bile (249/21).”

kéliş (II): Ticaret veya herhangi bir iş ve emekten elde edilen kâr, gelir, kazanç.

“A éger ki ol bahıçı damah étkey, da kendine yaşırgay (saklasa) huçnuñ (huzur evinin) **kélişin** (gelirin), da dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur miskinler üsne (135/15).”

“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemede) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo **kélişi** (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), anıñkibik tusnah ya satun alğan **kélişin** [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (283/42, 285/02).”

kéliş (III): Doğadan elde edilen fayda, ürün, mahsul.

“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemede) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah bolsa albo **kélişi** (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), anıñkibik tusnah ya satun alğan **kélişin** [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (113/23).”

“A éger yovuhu (yakını, akrabası) bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbsı (spitak, Akçesi, parası) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (tarlasını, mülkünü) kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, **kélişi** bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga (282/27).”

kéri al-: Satılan malı herhangi bir sebepten geri almak, iade almak.

*“Éger kimése miskinlikinden (yoksulluğundan) kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları (yakınları, akrabaları) anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın béríp, ol tiyirmenni **kéri almaga** yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéçkeniñ buyruhu bile, könü da méñilik (ebedilik) jaranklıhta (malikiyette, mirasçılıkta) halır töre bile (285/26).”*

kéri alın-: Satılan malın herhangi bir sebepten geri alınması, iade alınmak.

*“Kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki bazar (muamele) tutulmah kérek. Éger anıñkibik sağıtıñ (aletin) nahıslıhı bolsa da alıçıdan ötleş bégili bolsa ol sağıtıñ nahıslıhı, na **kéri alınmah** kérek ol sağıt (117/37).”*

kéri et-: Tasarrufundan çıkarmak, geri almak, tahliye etmek, uzaklaştırmak.

*“Haysı ki yoğarı bégilidir, kimésege satsa alarnıñ érkinden (izninden) başha, soñra anıñ oğulları ya yovuhları (yakınları, akrabaları), kélip bolurlar ol alğan kişini **kéri étmege** (çıkarmak) töre (mahkeme) bile ol mülklerden (138/07).”*

*“Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine töresi (mahkemesi) bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire **kéri étmege** alıçı yatıñ [=yatnı], ahçasın béríp, nége ol öv satun algandır (285/07).”*

*“Éger anıñkibik mülkler yazılğan (kayıtlı) bolsa kéñeşleri (talimatları, kılavuzları) bile, da tanılıhları bile, da érkleri (iradeleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik satmahlıh miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yovuhları bolur töre bile **kéri étmege** alğan kişini (305/40).”*

küçine bol-: Yürürlükte olmak, uygulanmakta olmak.

*“Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ **küçine bolgay** da sahlangay, éger kimése satkay ya algay mülkler öbgelerinden (atalarından) halgan, (137/21).”*

küçüne hal-: Geçerli olmaya devam etmek, yürürlükte kalmak.

*“A éger könüsün yahşı köñül bile sattılar ése kéndileriniñ kérekleri üçün ol mülklerni da tohtadı (kesinleştirdi) ése ol bazar (muamele), kérek ki kendi **küçine halgay** (304/42).”*

sındır-: Bozmak, feshetmek, alışveriş ve muameleyi bozmak.

“Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bergey bir üliş ahça, da soñra, sağışlap (düşünüp), klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, aniñkibik bazarnı özge türlü **sundırma bolmastır**, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmağa, né ki béh (peşinat) bériptir, anı tas (kayıp) éter (319/17).”

suma: < Lat, Ukr, Leh. *suma*, *сума*, *suma*. Nakit, miktar, toplam, meblağ.

“A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey burungi (önceki) éyesine yalga (kiraya) bérme, ol aniñ erkinedir (yetkisindedir). A klese, satar tanıhlıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine haytargay, a yétmese **suma** borçuna, kérek andan töre (mahkeme) bile izdegey (176/34).”

“Éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeye), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına aniñkibik tusnahları, da aniñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş **sumanıñ** üsne, kérek ol harcları birletkey tölövge (ödemeye), (280/16).”

“A ol borç éyesi, ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv (ödeme) étmege borçlu dügül, haysın ki añar zındanda harclıh bérdi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit (ödeme) étti baş **suması** bile tölemege birge (333/05).”

tartın- (III): Reddetmek, geri vermek.

“A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı (huylu), 7-inçi künge dire bolur satkan kişiye haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay (inkâr eder) anı, kérek bézirgân (tüccar) **tartungay** (reddetmek, geri vermek) aniñ éyesine zastuptasına (kontrolüne), haysı ki zastuptsa (malik) kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur (287/07).”

tutun-: Üslenmek, taahhüt etmek.

“Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı **tutunsa** aluçıga, ki aniñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/27).”

“Satuçı kimésege inek kérek aluçıga **tutungay**, ki aniñkibik inehtir, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol inek, né türlü satuçı **tutunup** édi, bir tügel yılda

*aluçı satuçıga bolur haytarmaga. Da éger ol inek bolgay igi plodlu (doğurgan, yavrulu), ol çahta ol bazar **tutulmah** kérek (287/10)."*

tirlikni tıy-: Satılan malı tevkif etmek, satılan malı alı koymak, satılan malı teslim etmekten imtina etmek.

*"110 Kapitula. Bézirgânnıñ (tüccarın) néme satın almahı üçün, da satkan kişi klegey **tirlikin tıyma** (318/14)."*

haytar-: Satılan malı veya alınan bedeli geri vermek, iade etmek.

*"A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol ahçanı (Akçeyi, parayı) tügel **haytarmaga** éyesine, kimden ki oğurlap édi (096/23)."*

*"A éger hoca (zengin) miskinge öv satsa, da künler étse tölövge (ödemeye), a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur ol övnü añar yine **haytarmaga**, da ol andan anıñkibik övnü kérek algay barça türlü mahanadan (gerekçeden) başha (114,12)."*

*"Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bergey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (iptal) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança **haytargay** béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey (istemese) ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (153/11)."*

*"Éger kimése at ya tuvar hara (büyükbaş hayvan) satkay kimésege da tutungay (taahhüt etse) añar könülük tibine, ki néme nahıslıhı (kusuru) yohtur ol tuvarnıñ, da soñra alğan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytıltır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmah kérektir, ança tigül, ki çürük némeni **haytargaylar** ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı satkan yarğudan ögütlenmeh (cezalanmak) kérektir (303/14)."*

*"A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey burungi (önceki) éyesine yalga (kiraya) bérme, ol anıñ erkindir (yetkisindedir). A klese, satar tanıhlıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine **haytargay**, a yétmese suma (para) borçuna, kérek andan töre (mahkeme) bile izdegey (339/25)."*

3.3.7.6. Tüccar ve Tüccarlıkla İlgili Terimler

bézirgân: < Far. بازرگان. Ticaret yapan, ticaretle uğraşan kimse, alışveriş yapan kimse, tüccar, tacir.

“*Ulustagi k'risdânlar, u péşekârlar (zanaatçılar), u **bézirganlar** bérgeyler yasah (vergi). Yohsa k'risdânlarga baştan yasah (vergi) bérmege töre buyurmastır, ték dinsizlerden, haysın ki hılıçları bile tapıptırlar (ele geçirmişler), (064/02).*”

“*Éger bir **bézirgân** birisine néme humaş (mal) satsa, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çirik, da bilgıy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da çirik humaşnı tiyer éyesine yine haytarma (134/02).*”

“*Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bėlgili étken künine, da bėrgen kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya **bézirgân** arasına ahçası mı, humaş (mal) mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bėzirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (hapis) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bėrgen ahça mı, humaş mı, ki bėlgili étken küniñe tölemege bolmadı, bolur şparovat (haciz) étmege, hayda nésin tuysa, ki vilasnıy (bizzat) anıñ bolgay, anı odérjat (yapmak) étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (yasaklamaz), (182/28).*”

“*104 Kapitula. Töresi **bézirganlarnıñ** da kébitçilerniñ (mağazacıların), (249/16).*”

“*A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı, 7-inçi küñge dire bolur satkan kişige haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek **bézirgân** tartıngay (reddetmek, geri vermek) anıñ éyesine zastuptsasına (malikine), haysı ki zastuptsa kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur (287/07).*”

“***Bézirganlar** da kébitçiler (mağazacıların) könü etüçi bezirganliklerin kéndileriniñ alay téprenmeh kérektirler borçludurlar, né türlü hanlıh olturğuç (makamı) né türlü ki taptı da hoydı kéndinden, alay kėrmende (şehirde), néçik kėrmençihlerde, barça yollarda (314/04).*”

“*Tamğaçılarga (vergi memuru) da töre buyurıyır, ki **bézirganlardan** algaylar tamğanı (vergiyi) şağavat bile, ki alar ağırsanmagaylar (314/23).*”

bézirgânlık: < Far. بازارگان + Türk. +lik: Tüccar olma durumu, tüccarlık, tacirlik.

“*Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan (şanssızlıktan), ki teñizge batkay, ya harahçı algay, ya ot köydürgey, ya **bézirgânlık** artundan kéçikmeklik bolgay (183/22).*”

“*Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (ağırlık birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün **bézirganlıkniñ**, bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet, câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége aytilgan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (314/10).*”

“*Bézirganlar da kébitçiler (mağazacıların) könü étüçi **bézirgânlıkların** kéndileriniñ alay téprenmeh kérektirler da borçludırlar, né türlü hanlıh olтурғу (makamı) né türlü taptı da hoydu, kéndiniñ, alay kermende (şehirde) néçik kermençihlerde, da barça yollarda (315/04).*”

kébit: Dükkân, ticaret dükkânı, mağaza.

“*Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana (keşiş) bolmaga ya jolnér (asker), né borla (bağ) basmaga, né **kebitte** olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törege olturmaga (mahkemeye çıkmaya), né tanıhlıh bérmege (220/40).*”

kébitçi: Dükkân sahibi, tüccar, mağazacı.

“*106 Kapitula. Töresidir bézirganlıkniñ (tüccarlığın) da kébitçilerniñ (072/26).*”

“*Bézirganlar (tüccarlar) da **kébitçiler** könü etüçi bezirganlıklerin kéndileriniñ alay téprenmeh kérektirler borçludırlar, né türlü hanlıh olтурғу (makamı) né türlü ki taptı da hoydı kéndinden, alay kermende (şehirde), néçik kermençihlerde, barça yollarda (314/04).*”

mağazaçı: < Ar. مغازه + Türk. +çı: Ambarcı, mağazacı, dükkân sahibi.

“*Kermen (şehir) éli artıh hörmette bolgay, né ki salaçı (çiftçi, köylü), slaçılar artıh hörmette bolgay, né ki salaların **mağazaçıları** (65/27).*”

sıñar: Birlikte iş yapan, bir menfaatten pay alan veya müşterek bir şeyi paylaşan kimselerden her biri, şerik, hissedar, ortak.

“Kimése turğuzmasın yalğan tanıhlar, klep (ister) **sıñarınıñ** tirlikin (malını) égrilik (haksızlık) bile almaga (037/02).”

“Kimse orunç (rüşvet) bérmesin yarğuçıga da **sıñarınıñ** (ortağının) igilikin (malını) damâhlik (hırs) bile almasın, zéra damâhlikten barça yaman ilgeri kélir (218/26).”

3.3.7.7. Ölçü ve Tartılarla İlgili Terimler

falşované: < Ukr, Leh. фальшування, фальшовання, *falszowanie*, Sahtecilik dolandırıcılık, sahtekârlık.

“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartıda), harıda (arşında), funtta (tartı birimi), (Na Polyah: **Falşované harılarda da funtlarda**) ölçmehlerde da harılamahta égrilik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey (314/15).”

funt: < Lat, Leh, Ukr. Pondo, фунт, *funt*, Ağırılık ölçëği, 12 ons ağırlığında bir ölçek.

“Éñ burun bahılmaş kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir **funtlar** (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşınıñ (malın), ki bolgaylar köñü da tügel işler köñüsün bézirganlikniñ (tüccarlığın), bu türlü hoyulmaş kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égrilik (haksızlık) bolmagay (148/02).”

“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartıda), harıda (arşında), funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égrilik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égrilik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kez tölemeh kérek ol égrilik etüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, munuñki işler etilmedi (315/15).”

litr: < Yun, Lat, Ukr, Leh. λίτρα, *litra*, літр, *litra*, *litre*. Sıvı ölçü birimi, 1 litre.

“Ögüzden başha yasah (vergi) bolmagay, zéra éyesi işlep 5-ten 1 bériyir. İnekten **1 litr** sarı yağ bérilgey (240/32).”

ölç-: En, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek, ölçmek, tartmak, değerlendirmek.

“Haysı ki alanidir (açıktır) bu türlü, ki ortaçaahlılarnıñdır yarğu, ortaçaahlı alardır, kimler ki yazıhlarından haytıp, pokutovat (tövbekâr, kefaret ödemek) étiptirler;

alarniñ ölçser Téñri yazıhın, pokutasın (kefareтини), da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuapın. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (031/12)."

"Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa (taahhüt etse) aluçıga, ki aniñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/31)."

ölçmeh: En, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek, ölçmek, tartmak, değerlendirmek.

"Éger kimése tapulgan bolgay, hayısı ayılğan terezüde (tartıda), harıda (arşında), funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah kérek, ki özgelege orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (315/15)."

ölçöv: Bir niceliği, o nicelik için kabul edilmiş birimlerden birine göre oranlayarak değerlendirme, mizan, ölçü, kıstas, ölçüt, boyut, miktar.

"Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa aluçıga, ki aniñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/29)."

"Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (mal varlıklarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler (paylaşırlar) 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, aniñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatınlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ (eşit ve beraber) da könülük bile (139/09)."

"Kim yalga (kiraya) tutsa tiyirmen, svéntkaniñ (taniğın) alnına kérek ol, kim ki yalga bérdi tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir (289/09)."

"... bu yérge añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodalarınıñ (valilerin), hayısı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler, da aniñki terezülerde

(tartılarda), *da ölçünmehlerde hoyıyırlar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, yahot ki hahkay (basar) ahça, töresi (mahkemesi) bile kérmenniñ (şehrin) da Marimborknuñ (314/39).*”

ölçün-: Tartılmak, ölçülmek, değerlendirilmek.

“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ (tüccarlığın), bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége aytilgan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/03).”

“Dağı da töre körgüziyir ölçüngen işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır (dönüyor) barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulganniñ knâjaların (şehzadelerin), haysı bu boyruhlarnı aytilgan hoyupturlar, her biri sahlamah da gıvalttan (baskıdan) başha tutmah kérek, néçik hoca, alay miskin, anı bir bézirgân (tüccar) harşı bolmagay aytilgan işlerge, kénsi érki (iradesi) bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü aytilgan hoyuluptur (314/30).”

“Bu yerge (hüküm) añlamah kérek da sahlamah kérek bahmahlarından voyvodaların (valilerin), haysı ki bahıcılardır, ki könü bolgaylar ölçövler, da anıñki terezülerde (tartılarda), da ölçünmehlerde hoyıyırlar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, hot [=yahot] ki hahkay (basamak) sbg (Akçe), töresi (mahkemesi) bile kérmenniñ (şehrin) da Marimborknuñ (315/38).”

terezü: < Far. ترازو, Ağırılık ölçme aracı, terazi, baskül, tartı, tartma aleti, çeki, ölçü, oran, ölçek (bu sözcüğü Pehlevce “tarazuk/ter+azu” ve Sanskritçe “tulati, tulya+azu” sözlerinden oluştuğu belirtilse de tere sözünün anlamı belirtilmemiştir. Ancak Türkçede tara- fiilinden türemiş olma olanağı da göz ardı edilmemelidir).

“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler, néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ (tüccarlığın), bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége aytilgan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/02).”

“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı aytilgan **terezüde**, harıda (arşında), funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, aytilgan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, munıñki inamlı işler étilmedi (314/18).”

“Bu yerge (hüküm) añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodaların (valilerin), haysı ki bahuçılardır, ki könü bolgaylar ölçövlər, da anıñki **terezülerde**, da ölçünmehlerde hoyıyırılar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, yahot ki hahkay ahça, töresi bile kérmenniñ (şehrin) da Marımborknuñ (314/39).”

terezüle-: < Far. ترازو + Türk. le-: Tartmak, ölçmek, gözetmek, incelemek, araştırmak.

“Éger kiméseniñ tuvarı kirgey saçovga (ekine) hısnıñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kérek mestir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs étme, ték anıñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına (ahırına) yapkay (kapatır). Éger anıñkibik saçov éyesi tuvarnı öldürse, tölemeh kérek. Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sıdırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarğuşıl arı bahkaylar, yergesi bile bilip da igi **terezülegeyler** (araştırmak), haysın ki aytilgan satamalardan (kazalardan) ol, kim ki bolgıy édi yaman étüçi (suç işleyen) munıñki işlerden (142/05).”

“Yazılğandır töresi érméniniñ, câht bile bahmah kérek da **terezülep** ayırmah kérek. Érméniler arasına bu yerge (hüküm), néçik özgelər, tutıldı da sahlandı, alay bolmah kérek, a özge cıns (millet) érménilerden ündelgen (davalı) bolsa, kénsilerniñ töresi bile könülgeyler (279/24).”

harı: Ölçü birimi, kol, arşın, dirsek, dirsekten parmakların ucuna kadar olan bir uzunluk ölçü birimi.

“Éñ burun bahılmañ kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir **harılar** da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlıkniñ (tüccarlığın), bu türlü hoyulmañ kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége aytilgan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/03).”

“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı aytilgan terezüde (tartıda), **harıda**, funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey,

ol çahta 1 iş üçün, aytilgan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (31515)."

harıla-: Dirsekle ölçmek, arşınla ölçmek, arşınlamak.

*"Éger kimése tapulgan bolgay, haysı aytilgan terezüde (tartıda), **harıda**, funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da **harılamahta** égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, aytilgan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (315/16)."*

3.3.7.8. Esnaf ve Zanaatla İlgili Terimler

işçi: Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse, işçi, esnaf, çalışan.

"106 Kapitula. İşçi péşekarlarnın (zanaatçıların), ki biyiniñ sağıtı bile işlerler (072/19)."

*"101 Kapitula. **İşçiler** üçün yalga (kiraya) tutkan né işke de bolsa (146/08)."*

*"Haçan ki **işçilerni** sözlerler (kontrat yaparlar) né işke de bolsa sınırları bile işlemege, da anıñkibik işçilerden biri éksik işlegey birisinden, töre (mahkeme) yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegey (313/15, 313/16)."*

hakim: < Ar.حکیم, Doktor, tabip, hekim.

*"Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar (silahlar) bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalılına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa ziyanın, **hakim** bahasın tölemege, ol hadar da curum (ceza) törege (mahkemeye) bergey (097/34)."*

*"Dağı da artıhsı u hörmetli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh (zanaatçılık), hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédlihtir, ilgeri hörmette bolgaylar hannıñ terbasına (protokolüne) da barça biy-biyet (beyler) arasında, anıñ üçün ki barçasınıñ kérekli atasıdır da canlarnıñ **hakimidir** (242/21)."*

*"Éger hasta kişi klemese kéndiniñ **hakiminiñ** işitme sözün da anıñkibik hasta ölgey, **hakim** anda égri tigül (313/03, 313/04)."*

hakimlik: < Ar. حَكِيم + Türk. +lik: Doktorluk, şifacılık, hekimlik.

“Dağı da kérekli u boluşuçu ademilik tarbiyatına **péşekârlıktır** (zanaatçılık) **hakimlik**, ki ademiniñ barça tınsızlıhın tanır da oñaltır, ulu hörmette bolgay bolur da (065/34).”

k'hana: < İbr, Erm. kohen, kohanim, פֶּהֶן / פֶּהֶן. Papaz, rahip, keşiş.

“8-inçi köərbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), **k'ahanalar**, biyeler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (adam kayırmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).”

“Bar édiler yarğular éskide, ne türlü aytır bitikler de, ki **k'hanalar** bolgaylar hanlı işniñ (cinayet suçu) üsne yarğuşılar (029/35).”

“A éger ki ant tüşse **k'ahana** üstüne, kérek ki, yovuhu ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir k'ahanaga aşharhagan (sivil) töresi (mahkemesi) alnına barmaga, né ant içmege (050/04).”

“Haysı érménige ki yoluhkay tıncsızlıh, ündemeh kérek **k'ahanaların**, da 2 ya 3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (255/9).”

“Kim ki **k'ahanasına** yaman aytkay, ol yaman aytmahlıh bulaydır, néçik Téñrige yaman aytkay, anıñ üçün ki surp Awédaran (kutsal İncil'de) buyurur, kimki sizge yaman aytsa, Maña aytır (265/13).”

“Éger kim ki kermende (şehirde) da töresine (mahkemesine) kénsiniñ ündelgiy édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki biri birine bizminlenip (sinirlenip), baş hoşkay anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ, haysı töre tañlangandır Téñriden da ademilerden, haysı ki törede övrengey édiler olturma **k'ahanlar** da aşharhaganlar (siviller), (289/30).”

k'ahanalıh: < İbr, Erm. kohen, kohanim, פֶּהֶן / פֶּהֶן + Türk. +lıh: Papazlık, rahiplik, keşişlik, papazlık zümresi, rahiplik zümresi.

“Da anıñkibik yañılmah üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh kérek **k'ahanlıh** alnına hartlar alnına (095/07).”

“Kim ki érk (izin) bérgey oğlanlarına érkine (kendi başlarına) ösmege da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (olgunluklarına, reşitliklerine) dire, da arzani bolgaylar **k'ahanalıhka** ya igi péşege (299/38).”

péşe: < Far. پیشه, İş, zanaat, profesyonel meslek, meslek, uzmanlık; beceri, sanat.

“Kim ki *érk* (izin) *bérgey* oğlanlarına *érkine* (kendi başlarına) *ösmege da bérmegey* *aniñkibik* oğlanını *ustaga* (hocaya) *bitikke* (okuma yazmaya) ya **péşege** (mesleğe), *bolup miskin, töre körgüziyir aniñkibik* oğlanları atasından anasından *ötleş* *ustaga* ya **péşege** *bérme, da öskeyler lâtalarına* (olgunluklarına, reşitliklerine) (131/20, 131/22, 131/25).”

“Péşekârlar (zanaatçılar), *işlövüçi* *sağıtı bile* **péşeniñ** *kéndi* biyeleriniñ, *néme* *sağıt bile* *biyniñ işniñ* arasına *sınıhlıh* *bolgy édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek* (151/04).”

“Éger **péşekâr** (zanaatçı) *kiméseden néme* oğurlasa **péşesin** *işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa aniñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu* (301/22).”

péşekâr: < Far. پیشه کار. İş yapan, esnaf, zanaatkâr, usta, uzman, meslek sahibi.

“Néçik ki bir **péşekâr** (zanaatçı), *tügül péşesin üvrenip bilmegey, bolmas ustalıh étmege, néçe artıh dağın biliklik kérek bolgy yarğuçularga, haysı ki Téñrige yaraşır* (031/25).”

“**Péşekârlar, işlövüçi** *sağıtı bile* *péşeniñ kéndi* biyeleriniñ, *néme* *sağıt* (araç, gereçi) *bile biyniñ işniñ* arasına *sınıhlıh* *bolgy édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek* (151/03).”

“Éger **péşekâr** *kiméseden néme* oğurlasa *péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa aniñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu* (301/22).”

“Éger *aniñkibik işler* **péşekârlarda** *sebebinden pahillikniñ* (kıskançlığının) *otta küygiy édi, péşekâr* *ziyansız halır. Éger ol péşekârniñ* *sebebinden kül haytsa ol iş, ziyanın péşekâr tölegey* (317/16).”

péşekarlık: < Far. پیشه کار. Türk. +lık: işçilik, iş yapıcılık, esnafçılık, zanaatkârlık, ustalık, uzmanlık, meslekçilik, iş adamı olmak, meslek sahibi olma durumu.

“Dağı da *kérékli u boluşuçu* (yardımcı) *ademilik tarbiyatına* **péşekârlıktır** *hakimlik, ki ademiniñ barça tınsızlıhın* (rahatsızlığını) *tanır da oñaltır, ulu hörmette bolgay bolur da* (243/17).”

péşekarlıh: < Far. پیشه کار. Türk. +lıh: İşçilik, iş yapıcılık, esnaflık, zanaatkârlık, ustalık, uzmanlık, zanaatçılık.

“Kérékli da *yahşı* **péşekârlıh** *toprah bile işlemehtir, dağı da témirçilik, téşerlik* (marangozluk) *da téslalık* (ahşap oymacılığı), (242/13).”

“Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü **péşekârlıh**, hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédlihtir (papazlıktır), (243/19).”

péşekarlık: < Far. پیشه کار Türk. +lik: İşçilik, iş yapıcılık, esnaflık, zanaatkârlık, ustalık, uzmanlık, zanaatçılık.

“Kérekli da yahşı **péşekârlık** toprah bile işlemehtir, dağı da **témirçilik**, **téşerlik** (marangozluk) da **téslalık** (dülgerlik), (065/28).”

“Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü **péşekârlık**, hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédliktir (papazlıktır), (66/02).”

“Dağı da kérekli da boluşuçu (yardımcı) ademilik tarbiyatına **péşekârlık** hakimlik, ki ademiniñ barça tınsızlıhın (rahatsızlığını) tanır da oñaltır, ulu hörmette bolgay bolur da (242/15).”

témirçi: Demir ustası, çilingir, demirle işleyen kimse, demirci (toplumda bir zümrenin üyesi olduğu için hukuk terimlerine alınmıştır).

“Péşekarlar (zanaatçılar) arasına artıh hörmette bolgay **témirçi** da **tésla** (marangoz), (243/16).”

témirçilik: Demirle işlemek mesleği, demircilik (esnaf zümresinin mesleği).

“Kérekli da yahşı **péşekârlıh** (zanaatçılık) toprah bile işlemehtir, dağı da **témirçilik**, **téşerlik** (marangozluk) da **téslalık** (dülgerlik), (242/14).”

tésla: < Ukr, Leh. тесля, ciesla. Ahşap inşaat yapan usta, marangoz, dülger.

“Péşekarlar (zanaatçılar) arasına artıh hörmette bolgay **témirçi** da **tésla** (243/16).”

téslalık: < Ukr, Leh. тесля, ciesla, + Türk. +lık: Ahşap inşaat ustalığı, marangozluk, dülgerlik.

“Kérekli da yahşı **péşekârlıh** (zanaatçılık) toprah bile işlemehtir, dağı da **témirçilik**, **téşerlik** (marangozluk) da **téslalık** (243/15).”

téslalık: < Ukr, Leh. тесля, ciesla. + Türk. +lık: Ahşap inşaat ustalığı, marangozluk, dülgerlik.

“Kérekli da yahşı **péşekârlıh** (zanaatçılık) toprah bile işlemehtir, dağı da **témirçilik**, **téşerlik** (marangozluk) da **téslalık** (242/14).”

vartabédlik: < Erm. վարդապետ, վառդապետ + Türk. +lık: Başrahiplik, ilahiyatçılık, teologluk, din bilimcilik.”

“Éger ki çaresiz (çözünsüz) iş bolsa édi, töre hoymas édi, ki barça kéndiniñ ari **vartabédliki** bile ol türlü bu yérgeñi (kanunu) da bu türlü kledi, ki biz köñü

k'risdânlar bolgaybiz, ol türlü héç kérek bolmagay bizge ant içmeh bizim könü da toğru teprenişimiz üçün (045/05)."

*"Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh (zanaatçılık), hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi **vartabédlihtir** (066/04)."*

vartabédlih: < Erm. վարդապետ, վառդապետ + Türk. +lih: Başrahiplik, ilahiyatçılık, teologluk, din bilimcilik.

*"Éger ki çaresiz (çözümsüz) iş bolsa édi, töre hoymas édi, ki barça kéndiniñ ari **vartabédlihi** bile ol türlü bu yérgeñi (kanunu) da bu türlü kledi, ki biz könü k'risdânlar bolgaybiz, ol türlü héç kérek bolmagay bizge ant içmeh bizim könü da toğru teprenişimiz üçün (225/36)."*

*"Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh (zanaatçılık) hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi **vartabédlihtir** (243/20)."*

Yorum:

Ticaret hukuku Alışveriş, Satın Almak, Satmak, Alıcı, Satıcı, Alınan ve Satılan Mal, Tüccar ve Tüccarlık, Ölçü ve Tartılar, Esnaf ve Zanaat başlıkları konusunda yapılan inceleme sonucu **76** terim test edilmiştir. **76** terimden **58** terim tek kelime, **18** terim birleşik kelimelerden oluşuyor. **58** terimden **32**'si Türkçe (**24** ad, **8** eylem), **26** (tümü ad) terim ise yabancı kökenlidir.

26 yabancı terim: **4** Arapça terim, **10** Arapça, **2** Ermenice, **4** Ukraynaca-Lehçe, **1** Yunanca-Ukraynaca-Lehçe, **2** Latince-Ukraynaca-Lehçe, **2** Arapça-Türkçe, **2** terim İbranice kökenlidir.

18 birleşik terimden 13 tanesi Türkçe+Türkçe (**4** ad+ad, **9** ad+eylem), **5** terim Farsça+Türkçe (**1** ad+ad, **4** ad+eylem).

3.3.8. Kölelik Hukukuyla İlgili Terimler

Kölelik: İnsanların özgür olmadığı ve bir başkasının malı olarak görüldüğü durumdur. Bu durum tüm toplumda yaygın olarak uygulandığı durumlarda ise hukuk sistemleri tarafından "kölelik durumu" düzenlenmiştir.

Eski çağlarda vaziyet başkadır. Eski medeniyetlerin hepsinde kölelik kurumu mevcuttur. Bu toplumlarda insanlar iki zümreye ayrılırlar:

1. Özgürler
2. Köleler

Bu ayrım ise hukuki açıdan yasal sayılırdı. Özgürler zümresi yasaların belirlediği haklara sahiptirler. Köleler zümresi ise yasaların öngördüğü hakların konusu sayılırdı. Köleler hak ve fiil ehliyetine sahip değiller, hatta yaşama güvencesinden mahrumlardı. Köleler eşya gibi alınır satılır, miras bırakılır, efendisinin verdiği her cezaya katlanarak yaşamak zorunda kalır (Bozkurt 1981: 65).

Gregoryen Kıpçak hukuk sisteminde kölelik hukuku net olarak belirlenmiş kurallardan oluşur. Kölelerin hizmet süreleri, ücretleri, kölelerin eşi ve çocukları ile ilgili kurallar detaylıca yazılmıştır. Örneğin, kölelik süresi 6 yıl olarak belirlenmiş (azami süre) ve 7. yılda kölenin hizmet süresi bittiğinde köle serbest statüde sayılmıştır. Bu müddet bitiminde isterse özgür olarak yaşamını sürdürebilir. İsterse de efendisinin yanında kalabilir. Ancak efendisinin yanında kalması için yine bir takım hukuki süreçten geçmesi gerekmektedir. Efendisi kölesi ile birlikte mahkemeye başvurup, tanıklar eşliğinde mahkemece hukuki işlemi resmileştirip mahkeme hükmüyle kölesinin yanında kalmasını sağlayabilir.

Gregoryen Kıpçak Türklerinde kölelik sistemi batı dünyasında olan kölelik sistemi gibi değildir. Burada köleleri papaz olma ve bazı durumlarda mahkemeye başvurma hali bile mevcuttur. Gregoryen Kıpçaklarda kölelik hukuku kısmî olarak eşya hukukuna tabidir.

Hristiyan bir kimse Hristiyan köle satın alsa, köle 6 yıl hizmetten sonra özgür kalır. Eğer ödenen para karşılığında hizmetini daha çabuk bitirirse daha da erken özgür kalabilir. Savaşta esir edilen veya parayla satın alınan köle, okuma yazma öğrendikten sonra papaz olmak istese, beyi de izin verirse papaz olabilir. Para ile satın alınan köle özgür iradeleri ile Hristiyan olursa özgür kalır.

Eğer bir kimse köleyi eşi ile birlikte satın alsa, satın alınan kölelerinde çocukları olsa, hizmet süresi bittikten sonra köle eşi ve çocukları ile birlikte özgür kalır. Ama eğer köle yalnız satın alınıp bey tarafından evlendirilse (*biyi hatun bérse*), bu evlilikten onların çocukları olsa, yalnız satın alınan köle özgür kalır. Kölenin eşi ve çocukları ise sonsuza kadar beyin yanında kölelikte kalır. Eğer bey hatun için para talep ederse, para ödendikten sonra kadın köle de çocukları ile birlikte özgür kalır. Eğer köle beyinin yanında ayrılmak istemese, bey onları yanında tutmak zorundadır. Ancak bey kölesini de yanına alıp kiliseye varır. Kilisede tanıklar tutup kölesinin onun yanından gitmek istemediğini bildirip kiliseden şahadetname (tanıklık bitiği) alır. Eğer daha sonra köle özgür olmak istese bey onu engelleyemez.

Eğer bir kimse kızını köle olarak satmak istese, onu ömürlük köle olarak satamaz. Eğer bu türlü satılan kadın kölenin hizmeti efendisi tarafından beğenilmese, beyinin onu başkasına satma hakkı yoktur. Kızın babası, beyin parasını ödeyip kızını kölelikten çıkarma hakkına sahiptir. Ayrıca bey isterse kızın babasının izniyle oğluna eş olarak alabilir.

Bir kimse özgür olmayan kölesini öldürse, öldürülen köle Hristiyan ise, öldürülen kölenin diyeti beyinden alınmalıdır. Öldürülen köle başka dine mensup ise, diyet az miktarda ödenmelidir. Eğer bey kendisinin Hristiyan kölesinin gözünü çıkarsa, o köle özgür kalır. Gözü çıkarılan köle dinsiz ise beyinin izni ile yarı fiyatı veya yarı ücretine satılır.

Ücretle çalışan kölelerin ücretini geciktirmek veya ücretlerinden kesmek olmaz. Onların ücretleri terleri soğumadan ve akşam güneş batmadan önce ödenmelidir.

Eğer bey kölesini bir işi için başka bir yere gönderse, köle gitmek istemese, ancak bey köleyi gitmeye zorlasa, yolda köle kazaya uğrasa, kazadan bey sorumlu tutulur. Ama eğer köle beyin bilgisi dışında gitmiş olsa beyi sorumlu değildir. Bir köle beyi ile birlikte savaşa gitse ve savaşta ölse beyi sorumlu değil. Eğer bey kölesini hırsızlığa gönderse, köle hırsızlıkta öldürseler beyi kölenin diyetinden sorumludur. Köle kendi iradesi ile gitse beyi sorumlu değil. Eğer bey kölesini devriyeye gönderse ve köle esir edilse, bey para ödeyip kölesini geri almalıdır. Eğer bey başkasının kölesini kendi işi için başka bir yere gönderse, köle yolda kaza sonucu ölse, gönderen bey kölenin diyetini ödemek zorundadır. Eğer bir kimse vasiyet etmeden ölse ve onun da bir alacaklı kölesi kalsa, köle mahkemeye başvurup ölen şahsın mirasçılarından alacağını alabilir. Alacaklı köle Hristiyan ise,

Hristiyan mahkemesinde yemin edip alacağını mirasçılardan alır. Köle başka dine mensup ise kendi dinine uygun yemin edip alacağını elde edebilir.

azad: < Erm, Far. *uqwan*, آزاد. Serbest, özgür, bağımsız.

*“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân hul satun algay, körgiziyir Eski Töre, aniñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, **azad** bolmah kérek 7-inçi yılda (265/40).”*

biy (III): Şef, patron, sahip, efendi, kölenin sahibi ve efendisi.

*“Éger kimésede bolsa hul çérüvde (savaşta) tutkan ya ahça bile satun algan, bitikke övrenge, da klegey babas bolma, aniñkibik hul érksiz bolmastır yétmege babashlıhka kéndiniñ **biyiniñ** érkinden (izninden) başha (092/02).”*

*“Éger **biyi** hulnuñ közün çiharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay aniñki hul, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek **biyniñ** érki bile gés (yarım) bahasına da gés yalına (yarı ücretine), (273/06, 273/08).”*

*“Éger kimése kişiniñ hulun yébérse kéndi işine da ol hulga yolda néme satama (kaza) yoluhkay, ki tas (kayıp) bolgay, ol çahta ol, kim ki anı yébérdi aniñkibik yérge aniñ **biyiniñ** érkinden (izninden) başha, borçludur aniñ hanına (diyetine), (308/05).”*

boş bol-: Serbest olmak, özgür olmak, kölelikten özgür olmak.

*“Éger haysı érmeni érksiz hul satun alsa ya huluhçı (kadın hizmetçi) dinsiz, hız ya hatun, da aniñkibik huluhçılar vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki (iradesi) bile klegey, klegey K'ristân bolmaga, ol érksizlikten **boş bolur**, néçik ol ahçanı huluh étse (267/33).”*

çıhar- (V): Kurtarmak, serbest bırakmak, özgürlüğüne kavuşturmak, kölelikten kurtarmak.

*“Éger kiméseniñ kéreki bolgay da hızın satkay k'risdânga, bolmastır anı satmağa, kéndiniñ hızın, méñilik haravaşlıhka (köleliğe). A éger ki aniñkibik hıznıñ huluhu (hizmeti) biyendirmese biyin, yeneçi érki (yetkisi) bar atasınıñ, ki **hızın çihargay**, da aniñkibik biyniñ érki yohtur özgege satmaga, ol hıznı, yüreklenip (kızıp), (093/33).”*

*“Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay hatunluhka, huluh étip ol ahçanı, haysı ki aniñ üçün bérıp édi, bolur kétme érksizlikten. Éger ki ol hıznıñ atası klegey evelden, ahçasın bérıp, **çiharma**, érki (yetkisi) bar kéndiniñ hızın érksizlikten, kérek aniñ biyi bérgey anı çiharmaga, bahmagay añar, ki yılları tügellengey(266/27).”*

érkli (I): Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya, şarta bağlı olmayan, hür, serbest, yetkin, özgür irade sahibi.

*“Têñri adam tarbiyatın **érkli** yaratıptır da étiptir, alé ki kéreklidirler biyelerine kéndiniñ hullar huluhka, yér u suv üçün. Alay oh bu töredir, haçan haysı salaçı (çiftçi) biyinden kéndiniñ, néme tiymiyin biyiniñ, hayda klese barma bolur (084/20).”*

*“A éger ki hul hatunu bile satun alğan ése, ol çahta hatunu bile da oğlanlanları bile **érkli** bolur, huluh étip, néçik ayılğandır, ol ahçanı, ki anıñ üçün bérilgendir (092/27).”*

*“Éger biyi hulnuñ közüñ çıharsa, töre buyurur, ki **érkli** bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki (izni) bile gés (yarı) bahasına (fiyatına) da gés yalına (yarı ücretine), (273/06).”*

érksiz (I): Özgür olmayan, serbest olmayan.

*“15 Kapitula. **Érksiz** hullar üçün, haysıları ki kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha babas bolma bolmas (068/07).”*

*“Éger kimésede bolsa hul çériüvde tutkan ya ahça bile satun alğan, bitikke (eğitime, okuma yazmaya) övrenen, da klegey babas bolma, anıñkibik hul **érksiz** bolmastır yétmege babaslıhka kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha (264/07).”*

*“Éger kimése ki **érksiz** hulun ya huluhçısın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ (kanının) curumun (cezasını) izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/11).”*

érksizlik: İradesizlik, yetkisizlik, yetkisizlik, esaret, kölelik.

*“Éger haysı érméni érksiz hul satun alsa ya huluhçı (kadın kölesini) dinsiz, hız ya hatun, da anıñkibik huluhçılar vaht bile **érksizliklerine** kéndiniñ, haysı érki (iradesi) bile klegey, klegey k'risdân bolmaga, ol **érksizlikten** boş (serbest, özgür) bolur (094/21).”*

*“Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay hatunluhka, huluh (hizmet) étip ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün bérip édi, bolur kétime **érksizlikten**. Éger ki ol hıznıñ atası klegey evelden, sbgın (spitak, Akçesini) bérip, çıharm, érki (yetkisi) bar kéndiniñ hızın **érksizlikten**, kérek anıñ biyi bergey anı çıharmaga, bahmagay añar, ki yılları tügellengey(267/28).”*

érksizlih: İradesizlik, yetkisizlik, yetkisizlik, esaret, kölelik.

“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân hul satun algay, körgiziyir Eski Töre, aniñkibik hul, 6 yıl huluh (hizmet) étip biyine, azad (özgür) bolmah kérek 7-inçi yılda. Évet ki Yeñi Töre k'risdânlarnıñ tohtattı aniñkibik hulnu ol çahta érkli (özgür) bolur érkisizlihten (265/42).”

éye (III): Efendi, kölenin efendisi.

“Kimése ki érksiz (özgür olmayan) hulun ya huluhçısın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ (kanının) curumun (cezasını) izdemeh kérek éyesinden (098/07).”

“Éger hul éger haravaş (kadın köle) érksiz (kasıtsız) tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan (sebepten) borçlu tigüldür tölemege (ödeme yapmaya) baş (diyet) üçün, aniñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek aniñ üçün luc tartkay (kefareti öder), (098/21).”

“A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbgnı (Spitak'ı, Akçe'yi) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi (269/26).”

salaçı: < Ukr, Pol село, села + Türk. +çı: Köylü, çiftçi, mukim, yerleşik yaşam süren kimse. (slaçılar/çiftçiler beylere veya yöneticilere çalışıyorlar ve onlara çalışan bir zümreni oluşturuyorlardı).

“2 Kapitula. Hulnuñ (kölenin, hizmetçinin) huluh (hizmet) étkeni biyine da kétkeni salaçıniñ kéndi biyinden (084/19).”

“Töreden başha curumlamasın (cezalandırmasın) biy salaçısin. Éger néme égirliki (kusuru, kabahati) bolsa, küçüne köre curumlagay. Éger kimésege égirlik (suç) étse, töre (mahkeme) bile uç étkeyler (karar, hüküm), (241/41).”

haravaş: Hizmetçi, köle, kadın köle, kadın hizmetçi.

“17 Kapitula. Satın alğan (alınan) hatunlarnıñ haravaşlarnıñ (068/13).”

“Éger hul éger haravaş érksiz (kasıtsız) tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan (sebepten) borçlu tigüldür tölemege (ödeme yapmaya) baş (diyeti) üçün, aniñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek aniñ üçün luc (kefareti) tartkay (098/14).”

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]iñ (kölelerin, ikileme) ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkanniñ, ya hulga, ya **haravaşka** alarniñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun (ücretin, hizmet bedelini) tölemeh (ödemek) kérek biyinden ötleş, aniñ üçün ki miskindir, da işançısı (güvnci, inancı) andadır (297/31).”

haravaşlıh: Kölelik, hizmetçilik, kadın hizmetçinin yaptığı hizmetçilik işi, kadın kölenin kölelik durumu.

“Éger kiméseniñ kéreki bolgay da hızın satkay k'ristanga, bolmastır anı satmaga, kéndiniñ hızın, méñilik (ebedi, sonsuza kadar) **haravaşlıhka** (267/20).”

hızın sat-: Kızını kölelik için satmak, kızını hizmetçilik için satmak.

“Éger kiméseniñ kéreki bolgay da **hızın satkay** k'risdânga, bolmastır anı satmağa, kéndiniñ hızın, méñilik (ebedi, sonsuza kadar) **haravaşlıhka**. A éger ki aniñkibik hızıñ huluhu biyendirmese biyin, yeneçi érki (yetkisi) bar atasınıñ, ki hızın çıhargay, da aniñkibik biyniñ érki yohtur özgege satmaga, ol hızı, yüreklenip (kızıp). Éger ol biy klese anıñki hızı oğluna bérme hatunluhka, ol hızıñ atasınıñ érki (izni) bile bolmah kérek (267/19).”

hul (I): Köle, hizmetçi, ücretli işçi.

“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân **hul** satun alsa, körgüziyir Éski Töre, aniñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, azad (özgür) bolmah kérek yedinçi yılda (265/39, 265/40).”

“Éger kimésede bolsa **hul** çérüvde (savaşta) tutkan ya ahça bile satun algan, bitikke (eğitime, okuma yazmaya) övrenge, da klegey babas (papaz) bolma, aniñkibik hul érksiz bolmastır yétmege babaslıhka kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha (269/09).”

“Éger biyi hulnuñ közün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay aniñki **hul**, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki **hul** dinsiz érksiz ése, ol **hul** satılmah kérek biyniñ érki (izni) bile gés (yarı) bahasına da gés (yarı) yalına (ücretine), (273/08).”

“Éger kimése ki érksiz **hulun** ya huluhçısın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgey (maktulün) hannıñ (kanının) curumun (cezasını) izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/11).”

*“A éger ki **hul** hatunu bile satun algan ése, ol çahta hatunu bile da oğlanlanları bile érkli (özgür) bolur, huluh (hizmet) étip, néçik ayılgandır, ol ahçanı, ki anıñ üçün bérilgendir (092/27).”*

*“Éger ki anıñkibik **hulga** biyi hatun bérse da alarnıñ oğlanları bolgay aralarına, anıñkibik işler, ol hulnuñ hatunu oğlanları bile huluhta halgay biyiniñ övine méñilik (sonsuz a değin), ték ol **hul** kéndi yalğız érkli (özgür) bolgay (266/04, 266/06).”*

hul satun al-: Köle satın almak.

*“Éger haysı érméni érksiz **hul satun alsa** ya huluhçı (kadın köles) dinsiz, hız ya hatun, da anıñkibik huluhçılar vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki (iradesi) bile klegey, klegey k'risdân bolmaga, ol érksizlikten (kölelikten) boş (özgür) bolur (094/17).”*

*“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân **hul satun algay**, körgiziyir Eski Töre, anıñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, azad (özgür) bolmah kérek 7-inçi yılda. Évet ki Yeñi Töre k'risdânlarnıñ tohtattı anıñkibik hulnu ol çahta érkli (özgür) bolur érksizlihten, né türlü téz huluh (hizmet) étkey ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün bériptirler (265/39).”*

hul hutun: Hizmetçiler (ikileme).

*“Töre bile hoygandır, tiymestir **hul-hutaniñ** (kölelerin; ikileme) ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkanniñ, ya hulga, ya haravşka (kadın hizmetçiye) alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkınça, huluh étken huluhun (hizmet bedelini, ücretini) tölemeh (ödemek) kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ışançısı (güvenci, inancı) andadır (297/33).”*

huluh/hulluh: 1. Kölelik, hizmetkârlık 2. hizmet, iş, çalışma, işçilik 3. hizmet bedeli, ücret.

huluh (I): Kölelik, hizmetkârlık.

“Éger kimése érmeni haysı işte de bolsa işni algıy édi tüzmege da yasamaga (yapmaya), ki anı sözlegiy (kontrat yapsa) édi anıñ hulluh (hizmet) üçün, da ol, kim anı sözlese, anıñ ki hulluhu üçün, ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügelleme, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa işin anıñ köñlüçe, kim añar sımarlaptır (154/07, 154/08).”

hulluh/huluh (II): Hizmet, iş, çalışma, işçilik.

“Éger kimése érmeni haysı işte de bolsa işni algıy édi tüzmege da yasamaga (yapmaya), ki anı sözlegiy (kontrat yapsa) édi anıñ **hulluh** (hizmet) üçün, da ol, kim anı sözleşse, anıñ ki **hulluhu** (ücreti) üçün, ki iş başargay, tutunur (taahhüt) añar tügelleme, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa işin anıñ köñlüçe, kim añar sımarlaptır (154/07, 154/09).”

“2 Kapitula. Hulnuñ **hulluh** étkeni kéndiniñ biyine, da kétkeni salaçınıñ (çiftçinin) kéndi biyinden (242/26).”

huluh (III): Hizmet bedeli, ücret.

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkannıñ, ya hulga, ya haravaşka alarnıñ, vaxtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken **huluhun** tölemeh (ödemek) kérek biyinden ötlrş, anıñ üçün ki miskindir, da işançısı andadır (297/32).”

“Éger ki kimése érméni haysı işte de bolsa işni algıy édi tüzmege da yasamaga, ki anı sözlegiy édi anıñ hulluh üçün, [da ol, kim ki anı sözleşse, anıñki **huluh** üçün] ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügellemege, ol çahta anıñkinik iş éyesi, başarsa anıñ köñlünçe, kim añar sımarlaptır, hulluhun tügellegey añar aytkanına köre, ol iş éyesine émgeki üçün. A éger anıñkibik işni başarmadı ése da émgengey ol işte, kim ki yalga (işe, istihdama) tutup édi, kérek anıñ bile işin yasagay anıñ émgekine köre (319/34).”

huluh étken yal: Kölelik bedeli, kölelik ücreti, hizmet ücreti.

“Yene yoluhkay édi kimésege ki, ösiyet étmiyin da dünyâdan kéçkey, da halgay anıñ haysı hulu, da kélip izdegey töre bile anıñ yovuhlarından, kimge ki tüşti anıñ igiliki, aytıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtnıñ **huluh étken yalını**, köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da yovuhları kérek añar tölegeyler ol yalını, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yuvuhları anıñ igilikinden kérek tölegeyler ol hulga. Hayda ki éki yartın tanıhlı bolmasa, munuñ yarğusu budur (187/41).”

huluhçı: Hizmetçi, çalışan, köle, kadın köle.

“... ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun, ya biçe **huluhçısı** (143/26).”

töresi huluhçıların: Kölelerin kanunları, kadın kölelerin hakları.

“72 Kapitula. **Töresi huluhçılarnıñ** (246/24).”

“Éger haysı érmeni érksiz hul satun alsa ya **huluhçı** (kadın köle) **dinsiz**, hız ya hatun, da anıñkibik **huluhçılar** vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki (iradesi) bile klegey, klegey k'ristân bolmaga, ol érksizlikten boş (özgür) bolur, néçik ol ahçanı huluh étse (267/31, 267/32).”

dinsiz hul: < Ar. دين + Türk. +siz hul: Hristiyan olmayan köle, pagan köle, kâfir köle.

“18 Kapitula. Satun alğan **dinsiz hullarnıñ** (068/15).

Éger haysı érmeni érksiz **hul satun alsa ya huluhçı** (kadın köle) **dinsiz**, hız ya hatun, da anıñkibik huluhçılar vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki (iradesi) bile klegey, klegey k'ristân bolmaga, ol érksizlikten boş (özgür) bolur, néçik ol ahçanı huluh étse (267/31).”

k'ristan hul: < Yun, Lat, Erm. ηριστιανος, christian, քրիստիանոս, քրիստոնիայ + Türk. +hul: Hristiyan köle, Hristiyan dinine inanan köle.

“Kimése ki érksiz hulun ya hulluhçusın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ (kanının) curumun (cezasını) izdemeh kérek éyesinden, éger ol érksiz **hul k'risdân ése** (098/08).”

“Éger kimése, k'risdân bolup, **k'risdân hul** satun alsa, körgüziyir Éski Töre, anıñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, azad (özgür) bolmah kérek yedinçi yılda (265/39).”

Yorum:

Kölelik hukuku başlığı altında inceleme yapılarak 25 terim tep edilmiştir. Bu 25 terimden 17'si tek sözcük, 8 terim ise birleşik kelimelerden oluşuyor. 17 tek kelimeden oluşmuş terimden 15 (11 ad, 1 eylem) tanesi Türkçe, 1 (ad) terim Farsça, 1 (ad) terim de Rusça-Türkçe kökenlidir. 8 birleşik terimim 6 (ad+ad) adedi Türkçr+Türkçe, 1 (ad+ad) terim Arapça+Türkçe, 1 (ad+eylem) ise Ynanca-Latince-Ermenice+Türkçe kökenlidir.

3.3.9. Dini Hukuk Terimleri

Dinî hukuk kilise hukukunun bir dalı olarak birçok alanda hukuk bilimi ile iç içedir. Ancak dinî hukuk, dini ilkelere dayanarak kurallar oluşturan kilise hukuku gibi sistematik bir bilim dalı değildir. Din hukuku, dinin etkisinde sahip olduğu formlarla ilgili bilgiden başka bir şey değildir. “Kutsal hukuk sistemi” zikredilen benzerlik ve yakınlığı kanıtlayan ve çeşitli kültürler için önemli olan konudur. Ayrıca hukuk ve dinin karşılıklı etkileşiminde de söz edilebilir. Örneğin; dinin hukuk üzerindeki etkisi hukukta yemin, ilahî tecelli vb. biçimlerde ortaya çıkar. Hukukun din üzerinde olan tesiri ise dini toplumun teşkilatlanmasında ve diğerleriyle münasebetlerinin düzenlenmesinde etkisini gösterir (Wach 1987: 6).

Dini ilgi ve ihtiyaçtan kaynaklanan içrek örgütlenmenin yanı sıra dini grupların örgütlenmelerinde etkili olan başka faktörler de vardır. Bunlar arasında hukuki, siyasal ve ekonomik olanlar ilk sırayı almaktadırlar. Din sosyolojisi bu noktalarda din hukuku, ekonomi ve devlet bilimi ile birleşiyor; tıpkı diğer konularda bir taraftan tarih, genel sosyoloji ve dilbilimi ile diğer taraftan da teoloji ile birleşmesi gibi (Wach 1987: 47).

Dini bağlantı ve gereksinimden doğan bânîni teşkilatlanma ile birlikte dini toplulukların teşkilatlanmasında ayrı etkenler de bulunmaktadır. Hukuki, politik ve ekonomik etkenler ilk sırada yer almaktadır. Bu alanlarda dini hukuk, ekonomi ve devlet bilimi ile dini sosyoloji ile uyushmaktadır. Bu birleşime bir yandan tarih, genel sosyoloji ve dilbilimiyle, diğer yandan da ilahiyatla birleşmiş ile emsal teşkil etmektedir.

Gregoryen Kıpçak Toplumunda Dinî Hukuk Terimlerine bakıldığında Tanrı ile İlgili Terimler, İncil’le İlgili ve Ahitler gibi kutsal metinlerle ilgili terimler, Din Adamlarıyla İlgili Terimler, Dinî Mahkemeye İlgili Terimler, Dinden Çıkmakla İlgili Terimler ve Dini Cezalarla İlgili Terimler yer alır.

3.3.9.1. Tanrı ile İlgili Terimler

Ata (I): Tanrı, Mesih, rab.

“Da Téñriniñ atı atalır ayrılmas tarbiyat, zéra né türlü yarğuşudur Oğul, ol türlü Ata u Ari Can (Kutsal Ruh). Da bu iş ari bitiklerde (kutsal kitaplarda) alanidir (açık, bariz), kim klese térgemege (araştırmaya), (029/20).”

“9. Dağı da yazar vartabéd (üstat), ki biz k'risdânlarga tiyemistir dinsizlerniñ töresi (mahkemesi) alnına barmaga, aniñ üçün ki **Ata** da Oğul Ari Canga (Kutsal Ruha) inanmaslardır (230/13).”

Ata Téñri: Baba tanrı, tanrı baba, rab.

“K'risdosnu Ékibdoska (Mısır'a) haçırganda frişte da bolvanlarniñ (putların) uşalganı (kırılması) tanıhtır. Da K'risdosnuñ mgrdut'iununda (İsa'nın Muştu Günü) **Ata Téñri**, da Ari Can (Kutsal Ruh), da surp Jovannés (mukaddes Yuhanna) tanıhtır (041/33).”

“Bu türlü Bédros (Petrus), işitip T'apor (İsa'nın başkalaştığı dağ) tağda **Ata Téñrinin** avazın K'risdos üstüne, aytır édi, tanıhlıh bérıp, ki bu avaznı biz işittik, haçan ki birgesine édik ari (kutsal) tağda (224/02).”

Biy (I): Sahip, malik, rab, tanrı.

“10-unçı haçan ki adam yaratıldı ürdü da bérdi añar **Biy Téñri** Ari Canıñ (Kutsal Ruh'un) şnork'ın (lütfunu, ihsanını). Ol şnork, néçe bérdi ilgeri, ademiler üsne arttı, da, haçan ki haytıp yazıhka (günaha) tüştüler, aytı Téñri: «Halmagay ménim canım ademilerde, zéra can yérgesinden (makamından) ténge hayttılar» (023/35).”

“Evelgi u könü yarğuçu Téñridir, né türlü buyurur markaré (peygamber) Tawit', ki yarğu éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına). Dağı da aytır prorok (nebi): «**Biy Téñri** bizim yarğuçumuz» (028/28).”

“Mén. Yagop baron Butah oğlu, **Biy Téñriniñ** yazıhlı (suçlu) hulu (bendes), holarmén (rica ederim), da kimge de kolvék (her ne ise) tüşse bu bitik, igi tutkay igi sarnagay (mütalaa etsin) da bunu, néçik kéndine biyençlidir. Amén (199/22).”

“Bu sözler bile olturğuzmah (yürütmek) kérek töreni: “mén olturğuzıyırmen töreni küçü bile **Biy Téñriniñ**, da küçü bile korolumuznuñ, da ménim küçüm (yetkim) bile, voytnuñ (hâkimin), da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki benim hatıma oltururlar (256/26).”

Éye (I): Rab, tanrı, egemen.

“Haçan ki yarattı Téñri ademini, ol çahta bélgili étti, ki yarğuçumuz da **Éyemiz** kendidir (029/09).”

“Da belgilidir, ki hanımız köktegi **Éyemiz** Téñridir, alay bu dünyânıñ hanları Téñriniñ atın kötürüptürler, yohsa tüğüller alay könü (âdil), néçik Téñri (235/24).”

köktegi han: Gökteki han, göğün hâkim, tanrı.

*“Da belgilidir, ki **köktegi han** Éyemiz Téñridir, alay bu dünyânıñ hanları Téñriniñ atın kötürüptürler, yohsa tügüller alay könü (âdil), néçik Téñri (234/25).”*

köktegi yarğuçı: Gökteki hâkim, gökteki yargıç, tanrı.

*“Da né türlü ganonk'nu (kanunu) biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga (suçlulara) ganonk'ta pokuta (ceza, kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak (pranga) bar égrilerge (suçlulara), ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır; da né türlü yazıhsız (suçsuz) ademiler üsne ganonk' néme bağ (sorumluluk, yükümlülük) hoymastır, ol türlü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğurdular dünyâda; da né türlü ari kişi horhmastır **köktegi yarğuçıdan**, ol türlü anméğ (suçsuz) adam horhmastır dünyâ yarğuçusundan (027/33).”*

*“Dayma kimése añar yamanlamasın (suçlamasın), kim ki érksiz (kasıtsız) yañılır (suç işler, hata yapar). A kim ki érki (iradesi) bile égrı (haksız) éter yarğunu, kéndi borçlu halır **köktegi yarğuçıga** (218/02).”*

köktegi yarğuçı: Gökteki hâkim, gökteki yargıç, tanrı.

*“11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre Bitikinden toğru yarğu étmege, bilip, ki kendileri de turmahtırlar **köktegi yarğuçunuñ** alnına yarğuga (024/15).”*

*“... helbet köp türlü söz bile câht éterler yarğuçını (hâkimi) aldamağa, né türlü bolsar **köktegi yarğuçunuñ** alnına turmaga, ki barça yapuqlarını (saklılarını) körer, ki anıñ alnına kimése aldamağ bile bolmas könü bolmaga (aklanmaya), yohése könülük bile térgöv (yargılama) bolsar (024/23).”*

*“Dayma kimése añar yamanlamasın (suçlamasın), kim ki érksiz (kasıt sız) yañılır. A kim ki érki (iradesi) bile égrı (haksız, adaletsiz) éter yarğunu, kéndi borçlu halır **köktegi yarğuçuga** (218/02).”*

Téñriniñ boyruhu: Tanrının emri, ilahi hüküm.

*“Yohése yamanlıh artıptır bu zamanda, a k'risdânlar tügöl ki yalğız yarğu alnına ant içer, yohsa her yérde her kéz héç némeden, da anıñ üçün hutharuçumuznuñ (kurtarıcımız) buyruhun héç éterler, da biz kledik, ki **Téñriniñ boyruhun** héç étkenlerge töre u ganunk' berkitip hoyduh yarğuda (022/36).”*

“Éger ol tüşüngen (müflis) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağışlamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki

***Téñriniñ boyruhudur** buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, aslam almagay (108/19)."*

*"Éger ol tüşüngen (iflas etmiş) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına aslam (faiz) béríp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağışlamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki **Téñriniñ boyruhudur** buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, aslam almagay (279/38)."*

*"Éger ki özge törede buyurgan ése tusnah (rehin) alma tullardan, alé bizim érmeni töresine anı tıygandır (yasaklamıştır), anıñ üçün ki 2-inçi **Téñriniñ boyruhundan** şağavat bérinmeh kérek tul hatınlarga (298/01)."*

*"Éger kimge **Téñriniñ boyruhu** bolsa, ösiyet (vasiyet) étmeyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni (mal varlığını) atasından anasından téñ (eşit) üleşmeh kérek (321/38)."*

Téñriniñ buyruhu: Tanrının emri, ilahi hüküm.

*"Kim ki érk (izin) bérgey oğlanlarına érkine (kendi başına) ösmege da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (eğitime, okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (olgunluklarına, reşitliklerine) dire, da arzani (lâyık) bolgaylar k'ahanalıhka (keşişliğe) ya igi péşege. Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların ustaga, oldır cigeri itidir (keskindir) zakonnuñ (kanunun), da ganunk' bile sahlanmah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır, anıñ üçün ki töre bile da **Téñriniñ buyruhu** bile buyurgandır, ki atalar kénsileriniñ oğlanların sahlagaylar yahşı ögüt bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki Téñriniñ töresinden da horhusundan çıhmagaylar (301/02)."*

*"Éger haysı da oğul-hız k'risdânlarnıñ ki salgay (bırakıp) atasın-anasın da kétékey, **Téñriniñ buyruhu** bile anıñki ata-ana bütün sahlagaylar oğul-hızın, ki kéndileriniñ buyruhu bile hatlarına övretmege da hılıhlarına (330/07)."*

Téñriniñ buyurganı: Tanrının emri, ilahi hüküm.

*"Anıñ üçün Téñri alay buyuruptur, éger haysı ata-ana kéndi oğlanların ögütlemese hörmətli, **Téñriniñ buyurganına** köre tirilgeyler, a ol boyruhnı atanıñ ananıñ némege tutmagaylar, anıñkibik ata-ana bolurlar anıñkibik oğul-hızın kéri étmege (reddetmeye), (300/12)."*

Téñriniñ töresi: Tanrısal yasalar, ilahi kanunlar, ilahi hükümler.

“Dağı da aldih Asduacaşunçtan (İncil’den), 2-inçi töreden, dağı özge bitiklerden, haysıları ki könüsün **Téñriniñ töreleridir**, haysın ki Téñri buyurur, ki budur töre, din da tanıhlıh, haysın ki mén sizge buyurdum 3-ünçi, ganonk' bitiklerinden (kanun kitaplarından), zéra anda da taptım küçlü u alani (bariz) töreler köp yérde (233/32).”

“Kim ki érk (izin) bérgey oğlanlarına érkine (kendi başına) ösmege (büyümeye) da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (eğitime, okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğ, reşitlik) dire, da arzani (lâyık, uygun) bolgaylar k'ahanalıhka (keşişliğe) ya igi péşege. Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların ustaga, oldır cigeri (mahiyeti) itidir (keskindir) zakonnuñ (kanunun), da ganunk' bile sahlannıh kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır, anıñ üçün ki töre bile da Téñriniñ buyruhu bile buyurgandır, ki atalar kénsileriniñ oğlanların sahlagaylar yahşı ögüt bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki **Téñriniñ töresinden** da horhusundan çıhmagaylar (300/01).”

Téñriniñ yarğusu (I): Tanrının hükmü, ilahi hüküm.

Haytıp ésime aldım, ki Biyimiz K'risdosnuñ yarğusuna barasımén, ol, ki yüz körmes (adam kayırmaz), né orunç almas, anıñ üçün tiyişlidir maña yazmaga holum bile **Téñriniñ yarğusunuñ** ohşaşın (026/20).

Téñriniñ yarğusu (II): İlahi yargı, ilahi mahkeme.

Tiyişlidir haytıp munu da sağışlamaga, ki yahşırahtır bu dünyânıñ yarğusuna kimséneiñ igilikin (mal varlığını) égirlik (haksızlıkla) bile algaylar, sövük bile yöpsünmeh (kabul etmek) kérek da kéndiniñ hutulmahı üçün, né ki özgeniñ égirlik bile algınça da köktegi **Téñriniñ yarğusu** alnına tölöv (ceza) étkinçe (037/24).

3.3.9.2. Kutsal Metinlerle İlgili Terimler

ari bitik: Mukaddes kitap, kutsal kitap.

“Köp kéz işittik pambas (kınama, sitem) özge milletten, ki yohtur k'risdânlarda töre. Kim ki munu aytır, bilmestir **ari bitikleriniñ** (kutsal kitapların) küçünü (021/16).”

“Aniñ üçün ki bu türlü hıyınlih (acı) sağış bolmaga, aniñ üçün yazıp hoyduh töre bitikni, her vağt, holumuzga alıp, éslegeybiz (düşünürüz) töremizni da körgüzgeybiz özge milletke, ki dayma törelerimizni **ari bitiklerden** éterbiz, ki sözleri bolmagay bizni tabalamaga (eleştirmeye), (207/43).”

“Haytıp dağı da yahşılıh bériliptir bizge, ki barça **ari bitiklerni** aniñ üçün tüzdüler, ki ademilerni yazıhtan (günahtan) tartkaylar, ol türlü Töre bitiki câht éter tıymaga (engellemek) yamanlarnı (suçluları) da égrilerni (kabahatlıleri), ki süvük bile da yahşı köñül bile tirilgeyler biri biri bile (211/33).”

3.3.9.2.1. İncil’le İlgili Terimler

asduvacaşunç: < Erm. աստուածաշունչ. İlahi ilham, kutsal mektuplar, kutsal kitap, İncil.

“Dağı da aldıh **Asduvacaşunçtan**, 2-inçi töreden, dağı özge bitiklerden, haysıları ki könüsün Téñriniñ töreleridir, haysın ki Téñri buyurur, ki budur töre, din da tanıhlıh, haysın ki mén sizge buyurdum (054/25).”

awédaran: < Erm. Ավետարան. İncil, muştı, iyi haber, Yeni Ahit, İncil.

“Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtamah (övmek) bile üvretir, ki çare (çözüm) bar ése, suhlanmasın (hırs yapmasın) yarğuga barmaga. Muñar ohşaş hrajarél (yasaklar, meneder) éter surp (kutsal) **Awédaranda** töre étmege añar, ki holtha (rica) étti K’risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamniñ oççiznamnı (mirasımı), (020/06).”

“Béşinçi, ki töre, u proroklar (nebiler), u **Awédaran** téşkirilmestir (değiştirilemezdir), yohése töre prézmuşénâdan (baskıdan) téşkirilir (ayrılır, farklıdır) uluslarda u milletler arasına (020/34).”

“Haytıp surp **Awédaranı** Biyimiz K’risdosniñ barça törelerniñ tügellikidir, aniñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı Éski Törede bu türlü, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, Éskini yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (203/32).”

“Dağı da K’risdos yarğuçınıñ manisi (masalı) bile alani (açık) étti surp **Awédarandan**, ki barça kimése kimge borçlu ése, tölöv (ödeme) étkey yahşı köñülden, yahşı és (akıl) étip, zéra ademiniñ ési kéndiniñ yarğuçısıdır (205/07).”

*“Da ayt kay “bilir Téñri, da bu haç, da **Awédaran**, da surp yihöv (kutsal kilise), ki köñüdü (doğrudur, gerçektir) aytkanım”. Da ayt kay alay, ki bularniñ zork’u (gücü, itibarı) u hörmeti üçün, ki yalğan aytman, bu türlü ant hosdovanut’iundır (tövbedir), haçan ki Téñriniñ yapuhnu (saklıyı) bilüçi aytır, **Awédaranni** K’risdosnuñ sözi aytır, da yihövnü K’risdosnuñ övü aytır (227/28).”*

*“Kim ki k’hanasına (papazına) yaman (küfür, iftira) ayt kay, ol yaman ayt mahlıh bulaydır, néçik Téñrige yaman ayt kay, anıñ üçün ki surp **Awédaran** buyurur, kim ki sizge yaman aytsa, Maña aytır (265/13).”*

3.3.9.2.2. Ahitlerle İlgili Terimler

3.3.9.2.2.1. Ahd-i Atik (Eski Ahit, Eski Antlaşma) ile İlgili Terimler

Éski: Ahd-i Atik, Eski Ahit, Eski Antlaşma, Eski Ahit veya Eski Antlaşma, Kutsal Kitap’ın (Kitâb-ı Mukaddes) İbranice kaleme alınmış olan ilk kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Yahudilerin “Tanah” ve Müslümanların Tevrat ve Zebur olarak kabul ettikleri kitapları içinde barındırır.

*“Haytıp surp Awédarani (kutsal İncil’i) Biyimiz K’risdosnuñ barça törelerniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı **Éski Törede** bu türlü, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, **Éskini** yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (019/10).”*

Éski Töre: Ahd-i Atik, Eski Ahit, Eski Antlaşma, Eski Ahit veya Eski Antlaşma, Kutsal Kitap’ın (Kitâb-ı Mukaddes) İbranice kaleme alınmış olan ilk kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Yahudilerin “Tanah” ve Müslümanların Tevrat ve Zebur olarak kabul ettikleri kitapları içinde barındırır.

*“Haytıp surp Awédarani (kutsal İncil’i) Biyimiz K’risdosnuñ barça törelerniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı **Éski Törede bu türlü**, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, **Éskini** yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge, aytıp: sövgeysiz sizniñ sıñarıñızni, néçik sizin boyuñuznu (019/07).”*

*“Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazıhlı (suçlu) yaman étken (kabahat işleyen) Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre **Éski Töreniñ** (094/34).”*

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötüñç algay mağat (vade) küñge, ol, kim ki borçka alsa ya ötüñçe, da yarlılansa (fakirleşse, iflas etse), da yarlılanmah üçün bélgili küñine töleme (ödeme) bolmasa, na **Éski Töreniñ** u Yeñi töreniñ boluşmahı (yardımı) ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz, kâr) alma bolmastır (108/08).”

“Evelden könülük köründi bizge **Éski Töreden** almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler (atalar), Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi da töre éterler édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlerge (233/25).”

“**Éski Törede** hoygandır, éger kimése ki kişini oğurlap satkay da bélgili bolgay (kanıtlanırsa) anıñkibik satmah üçün, ol kişi ölümlüdür (269/17).”

3.3.9.2.2.2. Ahd-i Cedid (Yeni Ahit, Yeni Antlaşma) ile İlgili Terimler

Yeñi: Ahd-i Cedid, Yeni Ahit, Yeni Antlaşma, İncil (Yeni Ahit veya Yeni Antlaşma, Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit'in ardından gelen ve Grekçe kaleme alınmış olan ikinci kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Müslümanların İncil olarak kabul ettikleri kitabı içinde barındırır. İnançlı Yahudilerce "Yeni Ahit" kabul edilmez. Hristiyanlarca kutsal kabul edilen 27 kitapçıktan oluşan bir kitap bütünüdür).

“Haytıp surp Awédaranı (kutsal İncil’i) Biyimiz K’risdosnıñ barça törelerniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı **Éski Törede** bu türlü, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, Éskini **yeñi** bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (019/10).”

“Da **Yeñide** buyurdu Biyimiz K’risdos arakéllerge (havarilere) ki olturgaysız 12 olturğuçta (makama, koltuğa) yarğu étme 12 milletke Israél homına (kavmine), (031/35).”

“Da éger tapulur ése bu bitikte, ki köpler, yalğanlıh bile birlenip (suç ortağı olup), da yağlan tanıhlıh bile yamanlıhı uça çıharırlar, néçik Napéut’nuñ **Éski Törede** da surp Sdép’anosnıñ **Yeñide**, bu işler yalğan tanıhlarnıñ yamanlıhı bile édi. Yohése bolmaslardır her kéz zryatsalıh (ihamet, hıyanet) étme (222/17).”

Yeñi Töre: Ahd-i Cedid, Yeni Ahit, Yeni Antlaşma, İncil (Yeni Ahit veya Yeni Antlaşma, Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit'in ardından gelen ve Grekçe kaleme alınmış olan ikinci kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Müslümanların İncil olarak kabul ettikleri kitabı içinde barındırır. İnançlı Yahudilerce "Yeni Ahit" kabul edilmez. Hristiyanlarca kutsal kabul edilen 27 kitapçıktan oluşan bir kitap bütünüdür).

“A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah (suç işlemek) anıñ üsne sézilgey (ispat edilse), Yeñi Töre buyurmastır añar tas (idam) bolmaga, luc (kefare) tartmah kérek, da tutulmah (hapsedilmek) kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefil) tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini keltirmeh kérek éyesine (096/06, 09611).”

“Kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgey édi, öldürge (kâtil) kişi ölümlüdür. Bulay Yeñi Töre köñültiyir (aklar) ol öldürgey oğrunı. Kündüz bulay körünüyir bu néme, ki adam öldürdi belgili (kanıtlı) érki (iradesi) bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (103/12).”

“Yeñi Töre körgüziyir, ki kimse törege utru bolgay da töreçini (yargıcı) héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdür (289/36).”

“Yeñi Töre bulay körgüziyir, éger kimése yaman iş (suç eylemi) hılınsa (işlese) da tanıhlıh bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile belgili, émin (güvenilir), anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınğanına köre (293/09).”

3.3.5.2.2.3. Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid ile ilgili Terimler

3.3.5.2.2.4. Éski da Yeñi Töre/Éski u Yeñi Töre

Éski da Yeñi Töre: Ahd-i Atik, Ahd-i Cedid, Eski Ahit ve Yeni Ahit.

“3-ünçi, bu vahtlarda érinçeklikten (üşengeçlikten, tembellikten) üvrenmege klemesler Éski da Yeñi Törelerni né markarélerden (peygamberlerden), né Awédarandan (İncil'den), ki bolgaylar édi ari bitiklerniñ (kutsal kitapların) küçünden bilmege köñü töreni (206/04).”

“4-ünçü, bu vahtlarda biliklik éksildi, ki biliklik bolsa édi, bolur édik sinap u tañlap zemanesine köre; anıñ üçün yığdık barça milletten u uluslardan, da yazıp ta bérkittik ohşaş **Éski da Yeñi Törelerge**, né türlü proroklar (peygamberler) hoydı da, Awédarán (İncil) buyurdu (207/10).”

“4-ünçü, aldık barça bitiklerden **Éski da Yeñi Töreden**, zera barça bitikler ögüt (ceza) u töredir (yas) can (ruh) u tén sartın yarğularnıñ (232/36).”

Éski u Yeñi Töre: Ahd-i Atik, Ahd-i Cedid, Eski Ahit ve Yeni Ahit.

“A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma, barışma) bolmaga töre alınına, ayıp, ki klermén (isterim) anıñ, hayda ki nésin sezdim (belirledim), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarrufuma) algaymén, na **Éski u Yeñi Töreniñ** şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (kusurundan, suçundan) keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (hacizi) haldırgaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağlıh bile, da ol némeler, ki şparovat (değer biçmek, haciz için mal belirlemek) étti, turgay töreniñ motsu (yetkisi, tasarrufu) da möhürü tibine (183/08).”

“Tiyesidir yarğuçılarga érte u keçe sarnamaga (mütalaa etmeye) **ÉÉski u Yeñi Töreni** da Töre bitikini da éske almaga (aklında tutmaya) barça milletniñ da éсли ademilerniñ yazganiñ. Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uyar), da artıhsı, ki öçeş (sinirli) bolmagay, da hılıhı pahıl (kıskanç) bolmagay barça vahtta (217/27).”

Yeñi u Éski Töre: Ahd-i Cedid ve Ahd-i Atik, Yeni Ahit ve Eski Ahit.

“Alay oh, éger kimése kişini oğurlagıy édi ya harahlagıy (soysa) édi harahçılıh bile, haçan **Yeñi u Éski Töre** ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas (idam) bolgay (140/11).”

“Alay oh, éger kimése kişini oğurlagıy édi ya harahlagıy (soysa, yağmalasa) édi harahçılıh bile, haçan **Yeñi da Éski Töre** ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas (idam) bolgay (306/32).”

3.3.9.3. Din Adamlarıyla İlgili Terimler

apéğa: < Erm. Աբեղա. Kadınsız ve evlenmemiş adam, keşiş, rahip, ihtiyar, dindar, münzevi, keşiş.

“*Dağı da yazarbiz **apeğalar**, u melezler (manastırda çalışan gayri resmî görevli), u k’hanalar üçün, ki töre alına kélmegeyler (049/37).*”

“*Dağı da aňgaysız yazgannı, köp yazıhlı Mgerdiç **apeğanı**. Aňganlarını Téñriniñ aňgay meñi uçmahına, amén (166/38).*”

arhiahpaş: < Latin? Sür? Ru. *Apхuenuckon*. Şehirlerin anası, büyük şehirde oturan piskopos, başpiskopos, Hristiyanlarda dini rütbe ve makam, büyük şehirlerin dini başçısı, başpiskopos, piskopos.

“*Surp yihövnüñ (kutsal kilisenin) Gniznaniñ, mitropoléaniñ **arhiahpaşı** da ilgeri biyi (yüksek makamlı beyi) kéñeşte (mecliste), (329/13).*”

“*Dağın da yazıldı tvagan 1017-sine, pédrvarniñ (şubat ayının) 15-ine, ahpaşlıhına (piskoposluğuna), dér Krikor, **arhiahpaşniñ** Vanlı hanımızniñ hanlıhına Zigmunt Agusdusnuñ haysı ki töreni bérkitti (197/32).*”

ari ata (III): Kutsal baba, kutsal papaz, kutsal peder, kutsal keşiş.

*Dağı da Miakél [=mik’aél] vartabéd (üstat, papaz) yazar antniñ lucu (kefareti) üstüne, ki burungi **ari atalar** antniñ lucun asrı ağır hoyupturlar, néçe töre bitikini tüzmiyirler édi (050/15).*”

“*Évét ki bilip ménim cinsimniñ (ırkımın) bizminlikini (bencilliğini), klemedim kimséni bu işke kéltirmege, yohsa asrı tañlar (araştırıyordum) édim, arakéller (havariler) u bélgili **ari atalar** mununki ulu işniñ hayğusuna bolmadılar (209/38).*”

“*Éger ki dünyâda néme yeñi badiyet (olgu) çıhip ése, anı barça bahıp, **ari atalar** artıhsılıhını (suçunu) kéri salgaylar (ortadan kaldırırlar) da toğru yolga kéltirgeyler (234/02).*”

“*... éger ki harbétniñ (manastır başkanı) sözün da holthasın (ricasını) némege tutmagaylar da turgaylar vank’ta (kilisede, manastırda), aniñkibkler Téñriniñ da **ari atalardan** harğışlıdırlar (302/38).*”

“*Zéra vank’ (kilise, manastır) **ari atalarnıñ** yéridir, aniñ üçün hoygandır, haysı ki borçludurlar holtha (rica) étme Téñriden hanlar üçün, da ulu biyler üçün, da barça k’ristanlar üçün (302/41).*”

awédaraniç: < Erm. ավետարանիչ. Hristiyan misyoner, vaiz, hatip, Kanonik İncillerin dört derleyicisinin her biri (Matta, Markos, Luka, Yuhanna).

“*Ol türlü könişün tanıhlıh bérir édi Johanés Awédaraniç (225/06).*”

“*Dağı da Johanés Awédaraniç aytır: «kim ki Jisus K'risdosnuñ kélgenin téni bile inanmasa, ol bulargandır (sapmış, yolunu azmış) da nérindir [=nérndir] (deccal).*» (231/24).”

ahpaş: Ataların başı, üstat, papaz, başrahip, akbaş.

“*8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır **ahpaşlar**, vartabédler (papazlar), k'âhanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar (toplumun ileri gelenlerinden ve jüri üyeleri), ki yüz körüp (adam kayırıp), u orunç (rüşvet) alıp, da biliksizlikten köni yarğunu éгри (haksız, adaletsiz) éterler (023/11).*”

“*Da yihöv (kilise) yarğusun (mahkemesini) **ahpaş** hayğurgay (yönetir) vartabédleriñ (papazların) övrtmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh (toplumun ileri gelenlerinden ve jüri üyeleri) bile (033/12).*”

“*Dağıda **ahpaştır** burungi (ilk, baş) yarğuçı, 2 ya 3 ahıllı ademiler tutkay hatına, da alay étkey yarğunu (216/23).*”

“*A éger ki aniñkibik yaman (küfür, iftira) aytuçı k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, aniñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunu étkey **ahpaş** ya vartabédler (papazlar), aniñ üçün ki korol'nuñ (kralın) olturğucu (makamı) alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu (vücudu) ağırlar yérgesin (makamını) Téñriniñ küçi (265/24).*”

ahpaşlıh: Ak başlık, baş keşişlik, piskoposluk, başrahiplik.

“*Dağın da yazıldı tvagan (Ermeni takvimi) 1017-sine pédrvarniñ (Şubat'ın) 15-ine **ahpaşlıhına** dér Krikor, arhiahpaşniñ (başpiskopos) Vanlı, hanımızniñ hanlıhına Zigmunt Agusdusnuñ, haysı ki töreni bérkitti (197/31).*”

“*Yazıldı bu töre bitik, haysı ki añlanıyır “Ganunk’”, asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır, haysı ki tügellendi érméni tvagan (Ermeni takvimi) 1024 sanına, tégdémpér (Aralık ayının) ayınıñ 20-sine, memleketinde frankniñ, şehirinde de Kaménetsniñ, padşahlıhına némiçniñ k'risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır, biylihine şehirimizniñ Briskiy pan Mikolayniñ, gat'ağigosluhuna dér Krikorisniñ, **ahpaşlıhına** dér Barsamniñ (198/27).*”

babas: < Yun, Erm. παππας, պապա. Keşiş, papa, peder, papaz.

“*15 Kapitula. Érksiz (özgür olmayan) hullar üçün, haysıları ki kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha **babas** bolma bolmas (068/09).*”

“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalamak) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kerek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da **babasniñ** alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ **din atası** (papazı) añar luc (kefaret) bérmeñ kerek anıñ ol artıhsı (suç) işi (eylemi) üçün yazıhlı (298/19).”

babaslıh: < Yun. Erm. παππας, պապաւ + Türk. +lıh: Keşişlik, papazlık, pederlik.

“Éger anıñkibik iş k'ahanaga (keşişe) yoluhsa, surp yihöv (kutsal kilise) anıñkibik işni alay oh tutıyır, da kim anıñkibik yazıhını (suçu) étse, hosdovanél (tövbekâr) bolmah kerek da luc (kefaret) tartmah kerek. Éger ki k'ahana yoluhsa anıñkibik işke, **babaslıhına** néme ziyan étmestir. Éger layık bolsa, anıñkibik kişi öldürgen (kâtil) bolur tum (kilise bağışlarını) alma yihövde (131/10).”

“Éger ki kimése télikile bile kéndiniñ yaman (küfür, iftira) aytkay hannıñ artından da kéñeşine (meclisine) hanlıhniñ, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey (kanıtlasa), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, **babaslıhtan** tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey aphaş (piskopos) ya vartabédler (papazlar), anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuşu (makamı) alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu (vücudu) ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/23).”

“Éger kimésede bolsa hul cérüvde (savaşa) tutkan ya ahça bile satun algan, bitikke övrenge, da klegey babas bolma, anıñkibik hul érksiz bolmastır yétmege **babaslıhka** kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha (264/09).”

din atası: < Ar. دين + Türk. +atası: Dini babası, peder, papa, keşiş.

“... anıñkibik kişi, ki kéndiniñ **din atasın** hörmetlemegey, ol yañılır Téñrige utru, anıñ üçün ki k'ahana holthaçdır (duacı, ricacı) Téñriden, da yarğusuna Téñriniñ bariştiruçdır, da cuap bérüçdir (sorumludur) joğovurt (halkı) üçün (090/31).”

“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanma) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kerek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ **din atası** añar luc (kefaret) bérmeñ kerek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (298/20).”

gat'ağigés: < Yun, Erm. Καθολικός, կաթողիկոս. Katolikos, patrik, başpapaz, başpiskopos, papa hazretleri.

“Dağı da yazar Mik'ajél vartabéd (papaz) Töre bitikiniñ huvatı üçün köp türlü yalbarmah dér Sdép'anos gat'ağigéska (210/13).”

gat'ağigos: < Yun, Erm. Καθολικός, կաթողիկոս. Katolikos, patrik, başpapaz, başpiskopos, papa hazretleri.

“Haybatlı arı vartabédniñ (papazın) yasaganı (yaptığı) bu Töre bitikini holthasından (ricasından) Sdép'annos gat'ağigosnuñ barça érménilikniñ (203/16).”

“Évét ki haytıp boldu sebep bu Töre bitikni yazmaga hörmət hoyganından bizge dér Sdép'annos gat'ağigosnuñ barça érménilikniñ, 1 de 2 de bizden holtha (rica) étti, da mén mahana (bahane) éttim ménim biliksizlikimni da köp kéz tartındım (kaçındım) bu işten (209/41).”

gat'oğigos: < Yun, Erm. Καθολικός, կաթողիկոս. Katolikos, patrik, başpapaz, başpiskopos, papa hazretleri.

“Dağı da yazar Mik'ajél vartabéd (üstat, papaz) Töre bitikiniñ huvatı üçün köp türlü yalbarmah dér Sdép'annos gat'oğigosga (026/33).”

“Eveldeñ bar édi érméni töresi, né türlü ki ari vartabédler (papazlar) yasap (düzenlemişler) édiler da tohtatıp édiler kéndileriniñ cınsına (ırkına), ulu érménilikke, né türlü gat'oğigoslarnuñ holthası bile da hanlarımıznuñ holthası (ricası) bile vartabédlerden yasalıp édi (197/16).”

“Haybatlı arı vartabédniñ (üstadın) yasaganı (düzenlediği) bu Töre bitikini holthasından (ricasından) Sdép'annos gat'oğigosnuñ barça érménilikniñ (203/16).”

“Évét ki haytıp boldu sebep bu Töre bitikni yazmaga hörmət hoyganından bizge dér Sdép'annos gat'ağigosnuñ barça érménilikniñ, 1 de 2 de bizden holtha (rica) étti, da mén mahana (bahane) éttim ménim biliksizlikimni da köp kéz tartındım (çekindim, kaçındım) bu işten (208/41).”

gat'ağigosluh: < Yun, Erm. Καθολικός, կաթողիկոս, + Türk. +lıh: Katolikosluk, patriklik, başpapazlık, başpiskoposluk, papa hazretleri.

“Yazıldı bu töre bitik, haysı ki añlanıyır “Ganunk’”, asrı ayız [=azız] da tügel orinagdır, haysı ki tügellendi érméni tvagan (Ermeni takvimi) 1024 sanına, tégdémper (Aralık) ayınıñ 20-sine, memleketinde Frankniñ, şeerinde Kaménetsniñ, padşahlılına némiçniñ k'risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır,

biylihine şeherimizniñ Briskiy pan Mikolayniñ, gat'ağigosluhuna dér Krikorisniñ, ahpaşlıhına (piskoposluğuna) dér Barsamniñ (198/26)."

harbéd: < Erm. Հարպետ. Doğru yazılışı Հայրապետ'tir. Patrik, papaz, manastırın başrahibi, manastırın başkanı.

*"... éger ki **harbédniñ** sözün da holthasın (ricasını) némege tutmagaylar da turgaylar vank'ta, anıñkibkler Téñriniñ da ari atalardan harğışlıdırlar (135/36)."*

harbét: < Erm. Հարպետ. Doğru yazılışı Հայրապետ'tir. Patrik, papaz, manastırın başrahibi, manastırın başkanı.

*"... da bargaylar vank'ka (kiliseye, manastıra) bırğular bile, nağaralar bile, da çalıçılar bile, da hatın kişiler de birge bolgaylar, da vank'niñ **harbét**i alarnı andan tıygay (meneder, yasaklar), da alarga körklü sözler bile sözlegey (135/32)."*

*"... éger ki **harbétniñ** sözün da holthasın (ricasını) némege tutmagaylar da turgaylar vank'ta (kilisede, manastırda), anıñkibkler Téñriniñ da ari atalardan harğışlıdırlar (302/37)."*

hayrabéd: < Erm. Հայրապետ. Patrik, Piskopos.

*"Dağı da ulu biylerin yohtur buyruhu u érki (yetkisi, izni) hanlıh tonlar kiymege hannıñ buyruhundan başha. Dağı da hannıñ stoluna (masasına) kimése olturmagay aşka (yemeğe), ték **hayrabéd**, né çaxta hörmetlep ündese (davet etse), (059/11)."*

*"Dağı da töre buyurmas k'risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag bile haniçesi bolgay, zéra töredir **hayrabéd** bile horanda (tahtta) turmaga (236/38)."*

*"Oştı bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (kutsal havrilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can (Kutsal Ruh) bile toğurdular **hayrabédlerni** da vartabédlerni (papazları), ari yihövnüñ (kilisenin) yarğuçıların (209/20)."*

k'ahana: < İbr, Erm. kohen, kohanim, քահանայ. Papaz, rahip, keşiş.

*"8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), **k'ahanalar**, biyeler, baş kéthoyalar (toplumun ileri gelenleri ve jüri üyeleri), ki yüz körüp (torpil yapmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12)."*

*"Bar édiler yarğular éskide, ne türlü aytır bitikler de, ki **k'hanalar** bolgaylar hanlı işniñ (cinayet suçu, cinayet davası) üsne yarğuçılar (029/35)."*

“A éger ki ant tüşse **k'ahana** üstüne, kérek ki, yovuhu (akrabası) ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir **k'ahanaga** aşharhagan (sivil) töresi (mahkemesi) alnına barmaga, né ant içmege (050/04).”

“Haysı érménige ki yoluhkay tınçsızlıh (rahatsızlık, hastalık), ündemeh (davet etmek) kérek k'hanaların, da 2 ya 3 kéthoyanı (toplumun ileri geleni ve jüri üyesi) hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (255/09).”

“Kim ki **k'ahanasına** yaman aytkey, ol yaman aytmahlıh bulaydır, néçik Téñrige yaman aytkey, anıñ üçün ki surp Awédaran (kutsal İncil) buyurur, kimki sizge yaman aytsa, Maña aytır (265/13).”

“Éger kim ki kermende da töresine kénsiniñ ündelgiy édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki biri birine bizminlenip (sinirlenip), baş hoşkay anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ, haysı töre tañlangandır (seçilmiştir) Téñriden da ademilerden, haysı ki törede övrengey édiler olturma **k'ahanlar** da aşharhaganlar (siviller), (289/30).”

k'ahanalıh: < İbr, Erm. kohen, kohanim, քահանայ + Türk. +lıh: Papazlık, rahiplik, keşişlik, papazlık zümresi, rahiplik zümresi.

“Da anıñkibik yañılmah üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh (cezalandırmak) kérek **k'ahanlıh** alnına hartlar (aksakallar) alnına (095/07).”

“Kim ki érk (izin) bérgey oğlanlarına érkine (başına buyruk) ösmege da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (eğitime, okuma yazmaya) ya péşege, (mesleğe) bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğ, reşitlik) dire, da arzani bolgaylar **k'ahanalıhka** ya igi péşege (299/38).”

“Éger ki kimése téliliki bile kéndiniñ yaman aytkey hannıñ artından da kéñeşine (meclisine) hanlıhınıñ, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey (kanıtlasa), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı **k'ahanalıhtan** bolsa, babashlıından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey aphaş (piskopos) ya vartabédler, anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu (makamı) alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu (vücudu) ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/23).”

k'arozçı: < Yu-Erm. արուժ, κηρυκοζ, քարոզ + Türk. +çı: Vaiz, hatip, büyükelçi, haberci.

“Töre körgüziyir, erenlerge tiymestir hatın kişiniñ tonu içine yürümege, alay oh hatın kişige tiymestir ér kişiniñ tonu içine yürüme, bu iş Téñrige utrudur, anıñ üçün ki munıñkibik ohşaşsız kiyiniş, andan köp yamanlıh bolma bolur. Anıñkibik kimése tapulgan bolgay artıhsılar **k'arozçılar** (vaizler) ötleş ögütlegey da yarğuçılar ötleş (295/21).”

marabéd: < Erm. Մարապետ. Başrahibe, kadın rahiplerin başçısı.

“Dağı da luc (kefareti) bérgenge tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıhı yazıh üstüne hoymagay. Ol türlü **marabédlerge**, yene 2 canlı hatınga tiymestir ant içmege (229/26).”

melez: < Ar-Erm. ملس, Մալազ. Din görevlisi olmayan, acemi, bir manastır kâtibine atanmamış, manastırda çalışan erkek kardeş (aslında Arapçadan alınmıştır ancak acemi rahip anlamında kullanılmaktadır).

“Dağı da yazarbız apégalar (evlenmemişler, rahipler), u **melezler**, u k'hanalar üçün, ki töre alına kélmegeyler, ki ant içmeh işi bolmagay (229/33).”

vartabéd: < Erm. Վարդապետ, Վառդապետ. Başrahip, ilahiyatçı, teolog, din bilimci (kefaretleri belirlemekte yetkili kişi ve davalarda görevli olan din adamı).

“Dağı da hörmət hoyup bizge bu iş üçün sövüklü ari bitiklerniñ (kutsal kitapların) şegérti Boğos **vartabéd** köp türlü hörmətli hörmətli sözler bile, da mén bolmadım üstüme almaga, mahana étip ménim biliksizlikimni da ténimniñ tıncsızlıhı (rahatsızlığımı), da sağış éttim, ki holtha (rica) étkiy édim özge küçlü ari **vartabédlerden** (025/19).”

“A éger ki özge yarğuçı töre bile ant bérse kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay bilüçi **vartabédge**, ki ol bérgey añar luc (kefareti), (231/03).”

“Éger kimése téliliki bile kendiniñ yaman (küfür, iftira) ayt kay hannıñ artından ya keñeşine hanlıhıñ, a kimése anıñ üsne yétkirgey (kanıtlasa), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman ayt mah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpas (piskopos) ya **vartabédler**, anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuşu (makamı) alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhıñ boyu (vücudu) ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (091/22).”

“*Da yihöv (kilise) yarğusun ahpas (piskopos) hayğurgay (yönetir) vartabédleriñ övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh (toplumun ileri geleni ve jüri üyesi) bile (215/25).*”

“*Ošta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (kutsal havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can (Kutsal Ruh) bile toğurdular hayrabédleri (patrikleri) da vartabédleri, ari yihövnüñ (kutsal kilisenin) yarğuçıların (209/20).*”

vartabedlik: < Erm. վարդապետ, վառդապետ +Türk. +lik: Başrahiplik, ilahiyatçılık, üstatlık, hocalık, din bilimcilik.

“*Éger ki çaresiz iş bolsa édi, töre hoymas édi, ki barça kéndiniñ ari vartabédliki bile ol türlü bu yérgeñi (hükmü) da bu türlü kledi, ki biz könü k'risdânlar bolgaybiz, ol türlü héç kérek bolmagay bizge ant içmeh bizim könü da toğru teprenişimiz üçün (045/05).*”

vartabédlih: : < Erm. վարդապետ, վառդապետ +Türk. +lih: Başrahiplik, ilahiyatçılık, üstatlık, hocalık, din bilimcilik.

“*Dağı da artıhsı u hörmetli, kérekli canga (ruha) da ténge sözlü péşekârlıh (zanaatçılık), hutharuçu (kurtarıcı) bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédlihtir (243/20).*”

yihövnüñ yarğuçuları: Millet adına, yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışlarda veya uyuşulmayan işlerde yasayı yerine getirmekle, adaleti gerçekleştirmekle görevli kimse, hâkim, kilise hâkimleri, kilise yargıçıları.

“*Ošta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (kutsal havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can (Kutsal Ruh) bile toğurdular hayrabédleri da vartabédleri (papazları), ari yihövnüñ yarğuçıların (209/21).*”

3.3.9.4. Dinî Mahkemeye İlgili Terimler

duhovny töre: < Ukr. Leh. духовний, duchowny + Türk. +töre: Dinsel yargı, dini mahkeme.

“*Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh aytkaylar, kimniñ anıñkibik atı bar, ki sahlamagay, da ol anıñki atnı kétermegay, da ol at kiméseni nahıs (sakat) étkey albo öldürgey,*

*ol çahta **duhovniy töre** bahkay anı, hoymah kérektir luc (kefare) da curum (para cezası), (275/15)."*

yihöv yarğusu: Kilise mahkemesi, dini mahkeme.

*"Da **yihöv yarğusun** ahpas (piskopos) hayğurgay vartabédleriñ (papazların) övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/25)."*

3.3.9.5. Dinden Çıkmakla İlgili Terimler

din tanmakk antı: < Ar. دين+ Türk. +tan+mak antı: Dinden çıkmak, dinini inkâr etmek.

*"**Din tanmakniñ antı** budur, ki hoygay holunu haç üstüne ya yihöv (kilise) üstüne da hražarél (reddetmek, uzaklaştırmak) bolgay ari yihövden; ya aytkay alay: kéndi k'risdân düğül, éger ol iş alay tüğül ése (046/20)."*

*"A kimse ki **din tanmah antın** içse, éger köñü, éger yalğan, luc (kefare) tartmakı ölüm küñüne dire bolgay, zéra bu işke tiymestir tözmege (050/38)."*

*"Éger ki devikârlar 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da **din tanmah antnı** klegey bérmege, yarğuşu sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut'iun (tövbe) antın bérgeyler (226/31)."*

3.3.9.6. Dinî Cezalarla İlgili Terimler

3.3.9.6.1. Luc ve Pokuta

luc: < Erm. ԼՈՒԺ. Günaha karşı ceza, ceza, kefare, keşişin verdiği ceza.

*"Dağı da Miakél [=mik'aél] vartabéd (üstat, papaz) yazar antniñ **lucu** üstüne, ki burungi ari (mukaddes) atalar antniñ **lucun** asrı ağır hoyupturlar, néçe töre bitikini tüzmiyirler édi (050/14, 050/15)."*

luc bér-: < Erm. ԼՈՒԺ + Türk. +bér-: Günaha karşı ceza kesmek, ceza kesmek, kefare kesmek, keşişin ceza kesmesi.

*"Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar **luc bérme** kérek anıñ ol artıhsı (suç) işi (eylmi) üçün yazıhlı (suçlu), ölümüne diyin k'ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (suç işleyen), (130/22)."*

luc bérge: < Erm. 𐌺𐌹𐌳𐌹 + Türk. +*bérge*: Günaha ve suça karşı ceza ödeyen, ceza ödeyen, kefareti ödeyen, keşişin verdiği cezayı ödeyen.

“*Dağı da luc bérgege tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıhı (suçunu) yazıh üstüne hoymagay (049/19).*”

luc tart-: < Erm. 𐌺𐌹𐌳𐌹 + Türk. +*tart-*: Günaha karşı ceza çekmek, ceza çekmek, kefareti çekmek, keşişin verdiği cezayı çekmek.

“*Éger hul (köle) éger haravaş (kadın köleye) érksiz (kasıtsız) tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan (sebepten) borçlu tigüldür tölemege (ödemeye) baş (diyet) üçün, anıñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün luc tartkay (098/21).*”

“*Barır égeç çerüvge (savaşa) da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi (kâtil) ari atalarınñ boyruhlarından yazıh (suç) ornuna (yerine) sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél (tövbekâr) bolgay da luc tartkay ohşaşlı, töre alay buyurıyır (301/20).*”

“*A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (tam) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv (ödeme) bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna (yerine) baş bérme (kısas yapılmak) kérek. Bulay Eski Töre (Eski Ahit) körgüziyir, évét ki Yeñi Törede görgüziyir anıñkibik p'orçut'iunnu (vaka) ahça curumu (cezası) bile da luc tartmah kérek (099/03).*”

luc hoy-: < Erm. 𐌺𐌹𐌳𐌹 + Türk. +*hoy-*: Günaha karşı ceza kesmek, ceza kesmek, kefareti kesmek, keşişin ceza kesmesi.

“*Éger ki töreden kimésege ant buyurgaylar, da ol ant ulu iş üçün u köp néme üçün bolgay, da köñüsün bolgay, da hosdovanut'iun (tövbe) antın içkey, 3 yıl luc hoygay ahpaş (piskopos) ol adamnıñ üsne (231/01).*”

pokuta: < Ukr, Leh. pokyta, pokuta. Günahın karşılığı verilen ceza, keşiş tarafından verilen ceza, kefareti (para, mal veya herhangi bir yaptırım).

“*Da né türlü ganonk'nu (kanunu) biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga (suçlulara) ganonk'ta pokuta u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak (pranga) bar égrilerge (kabahat işleyenlere), ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır (27/23).*”

“Bolmagay, ki tézinden yarğuşu antka salgay, evelden yarğuşu câht étmek kérek, ki antsız yarğuga uç étkey. A éger ki bolmasa çare anttan başha uç étmege (sonuca bağlama), ol vahtta yarğuşu evelden övretkey, ki né türlü tiyer ant içmege da né türlü ağırdır antniñ **pokutası**, da andan soñra buyurur antnı (047/29).”

“Haysı ki alanidir (barizdir) bu türlü, ki ortaçaahlılarınıñdır yarğu, ortaçaahlı alardır, kimler ki yazıhlarından (suçlarından) haytıp, **pokutovat** (tövbe) étiptirler, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, **pokutasın**, da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (215/08).”

pokutovat: < Ukr, Leh. покутувати, покутовати, pokutowac. Tövbe etmek, kefaret vermek, günahın cezasını çekmek.

“Haysı ki alanidir (barizdir) bu türlü, ki ortaçaahlılarınıñdır yarğu, ortaçaahlı alardır, kimler ki yazıhlarından (suçlarından) haytıp, **pokutovat étiptirler**, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, **pokutasın**, da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (215/08).”

3.3.9.7. Kiliselerle İlgili Terimler

vank': < Erm. վանք. Hristiyanlıkta farklı bir sınıf olarak kabul edilen ve belirli kurallara göre dış dünyâ ile ilgilerini kesmiş bir halde yaşayan rahip ve rahibelere mahsus bina, keşişhane, deyr, savmaa, manastır.

“... da bargaylar **vank'ka** bırğılar bile, nağaralar bile, da çalıçılar bile, da hatın kişiler de birge bolgaylar, da **vank'niñ** harbéti (manastır başkanı) alarnı andan tıygay (engeller), da alarga körkli sözler bile sözlegey (135/28, 135/32).”

“Zéra **vank'** ari atalarnıñ yéridir, anıñ üçün hoygandır, haysı ki borçludurlar holtha (dua, rica) étme Téñriden hanlar üçün, da ulu biyler üçün, da barça k'ristanlar üçün (302/41).”

“Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan (makamından), ya rıtsér (savaşçı, şövalye), ya alpovud, ya jolnér (asker, savaşçı) kélgey **vankniñ** (kilise) salasına (yerleşkesi), (303/31).”

vank' töresi: < Erm. վանք + Türk. +töresi: Manastırların hakları.

“85 Kapitula. **Töresi vank'larnıñ** (071/25).”

yihöv: (İduk öv, yıdih öv, yih öv). Kutsal ev, tanrı evi, kilise.

*“Mundan övrendi **yihöv** ganonk'i, ki tanıklıhsız alğışlamagaylar ahpaş (papaz), (043/19).”*

*“Yohsa barça k'risdânlar künün yihkünnüñ (kilise gününün, Pazar gününün), ulu künde, ki barçası érkli (serbest) bolgaylar da ferahat (feragat, tatil), çöplenme (temizlenme) da kélme **yihövgé**, bağlanmagay özge işler bile, yığlamah bile, [kérek] Téñriden holmaga (253/01).”*

*“Bérildi töreler Zigmunt handan. Anda édiler anıñ hatına K'risdostan bolgan ahpaşlar: [Yan] surp **yihövnüñ** Gniznaniñ, mitropoléaniñ arhiahpaşı (patriği) da ilgeri biyi kéñeşte, ... (329/12).”*

yihöv töresi: Kilise kanunu, dinî kanun.

*“Evelde, yazdih **yihöv töresin** da anda tüzdüh töreçilerniñ kélişin, zéra evelgi töredir da ulu (235/21).”*

yihöv yarguçıları: Kilise yargıçları, kilise hâkimleri.

*“Oştı bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarguçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can (Kutsal Ruh) bile toğurdular hayrabédleri (piskoposu) da vartabédleri (papazları), ari **yihövnüñ yarguçıların** (209/21).”*

yihöv yargusu: Kilise mahkemesi, dini mahkeme.

*“Da **yihöv yargusun** ahpaş (piskopos) hayğurgay (yönetir) vartabédleriñ (papazların) övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh (toplumun ileri gelen kişisi) bile (215/25).”*

yuhöv: (İduk öv, yıdılı öv, yih öv). Kilise, kutsal ev, tanrı evi.

*“Töresi érméniniñ yazılğan bulay buyurıyı éger érméni érméni töresi bile ki keltirgey édi antka tén sartın (manevi yönden), ol çahta ol érméni ni bir tanıklılıh bile yétmegen, haysı işte de bolsa, klese ulu, klese kiçi bolgıy édi, ték kéndi ant içkey, da ant könişün **yuhövde** bolmah kérek surp haç üsne, a özge yerde tigül (162/35).”*

*“... alay salaçılarga (köylülere) körgüzmeñ kérektirler yér **yuhövnüñ** himin (temelin) yasamaga (yapmaya), da soñra salaçılarga övlerine, da üleşkeyler saban tüzlerin, biçenlikler da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır (305/18).”*

Yorum:

Dini Hukuk Terimlerinin yapısına bakıldığında dikkat çekici olan husus tüm terimlerin ad soylu oluşudur. Toplamda **63** adet terimin hem tek sözcükten oluşmuş hem de birleşik

sözcükten oluşmuş terimlerinin çoğunluğu ad soyludur. Detaylara inildiğinde ise Türkçe dini hukuk terimlerinin seçimi ad soylu iken yabancı dilden alınmış sözcükler de yine ad soyludur.

İlgi çekici bir diğer husus ise çoğunluğu Müslüman olan Türk grupları kendi içinde kelime alışverişi yaparken dini terimleri genellikle Arapçadan karşılamıştır. Hristiyan Türk grupları az olduğu için Gregoryen Kıpçaklarının Dini Hukuk Terimlerini oluştururken faydalanacağı bir Türk boyu dönemleri ve bulundukları konum itibariyle görülmemektedir. Tablo 1’de de görüldüğü üzere toplam **63** adet Dini Hukuk Teriminin **29**’u doğrudan Türkçe kökenli sözcüklerle oluşturulmuştur. Yine Yabancı+Türkçe sözcükten oluşmuş **8** terim de eklendiğinde oran hayli artmaktadır. Yeni bir dine giren bir Türk grubunun kendi dilini kullanarak bu yeni inancı hukuki olarak da şekillendirmiş olması Türkçenin bilim dili, kültür dili vb. olur mu sorularına tarihi süreçten bir yanıt niteliğindedir.

Yine de eldeki veriler incelendiğinde 63 terimden **36**’sı tek sözcük, **27** tanesi de birleşik kelimeden oluşmuş terimdir. **26** yabancı terimden **13**’ü Ermenice, **2** terim İbranice-Ermenice, **1** terim Latince-Süryanice, **7** Yunanca-Ermenice, **2** Ukraynaca-Lehçe kökenlidir. **27** terimden **19** terim Türkçe+Türkçe, **2** Arapça+Türkçe, **5** Ermenice+Türkçe (**3** ad+eylem), **1** terim de Ukraynaca+Türkçe kökenlidir.

3.3.10. Toprakla İlgili Hukuk

Gregoryen Kıpçak hukuk sisteminde, taşınmazlardan olan tarla, bağ, bahçe, arazi ile ilgili mülkiyet hakkı ile birlikte toprağın intikali, tarla, bahçe ve diğer arazilerle ilgili hukuk da ele alınmıştır. Topraklardan alınan vergiler, toprak üzerinde çalışanlar, tarla ve bahçelere verilen zararların sorumluluğu, tarlalara giren hayvanların sorumluluğu ve onlara karşı yapılan davranışlardan sorumluluk, ağaç üzerinde meyvenin önceden alışverişi ve diğer konular bu hukukun içeriğini oluşturur.

Toprak hanlığa aittir, ancak toprak handan beylere ve beylerden de halka verilir. Vatandaşlar da toprağın malikiyetini elde edip toprakla ilgili tüm hakları kullanma yetkisine sahip olurlar. Hanlar tarafından beylere verilen toprak, beylerin ebedi mülküdür. Beyler herhangi bir ağır suç işlemedikçe toprakları elinden alınamaz. Bu tür topraklar beyin ölümünden sonra hanın hükmü ile beyin evlatlarına miras bırakılır.

Toprakların mülkiyeti ulu beyler tarafından küçük beylere, küçük beyler tarafından da çiftçilere verilir. Çiftçiler tarlaya dönüştürdükleri ormanların da mülkiyetine sahip olur ve bu araziler ölümünden sonra evlatlarına miras bırakılır. Çiftçilerin de bir kabahati olmadıkça iftira ve bühtanla toprakları ellerinden alınamaz.

Üzerinde imar yapılan topraklardan imar bitene kadar vergi alınamaz. Nehirlerle sulanan toprakların vergisi beşten birdir. Nehirlerle sulanmayan toprakların vergi miktarı ise onda birdir. Bunun da sebebi yalnız toprağın hana ait olması ve suyun ise hanın mülkiyetinde olmamasıdır. Meraların otundan ise vergi alınmaz. Para ile satın alınan bağ, bahçe ve tarlalardan da beşte bir vergi alınır.

Toprak üzerinde çalışan çiftçiler haftanın bir gününü han ve beyler için çalışırlar. Hiçbir bey toprak üzerinde çalışan çiftçileri mahkemesiz cezalandıramaz. Çiftçinin herhangi bir kusuru olursa gücüne göre ceza öder. Başka birine karşı suç işlerse mahkemede yargılanıp cezalandırılır.

Yeni köy yapılacaksa hanın izni ile töreye göre yapılır. Bu yeni köy yapılacak arazide çiftçilere önce kilise yapılacak yer gösterilir, sonra da çiftçilere yapılacak evlerin yeri, bağ, bahçe, tarlalar, meralar ve gereken diğer yerler paylaşılır.

Şehirli, çiftçilerden daha saygın konumdadır. Toprak üzerinde çalışmak, en saygın mesleklerdendir. Hekimlik dâhil olmakla diğer meslekler, çiftçilikten aşağı konumdadırlar. Toprakta çalışan çiftçi beyinin emrindedir. Fakat dilediği zaman beyinin hizmetinden ayrılıp başka yere gitme hakkına sahiptir. Beyi buna izin vermeyip çiftçiye yanında tutmak isterse, çiftçinin ölümünden sonra evlatları başka bir beyin yanına gitmekte özgürlerdir.

Kimse tarlaların sınırlarını değiştiremez. Atalardan miras kalan tarlaların sınırları oldukları gibi korunmalıdır. Bu tarlalar miras yolu ile başkalarına devredilir. Tarlaların sınırları değiştirilse ve bir kimse başkasının tarlasından toprak koparmış olsa mahkemeye başvurarak ihtilaf çözümlenmelidir.

Bir kimse fakirlikten kendi tarlasını satarsa, akrabaları alıcının parasını ödeyip o tarlayı geri alma hakkına sahiptirler. Ayrıca satıcı kendisi de kanunda belirtilen süre içerisinde alıcının parasını ödeyip kendi tarlasını geri alma hakkına sahiptir. Bu türlü toprakların iade süresi yedi yıldır. Yedi yıllık süre bittikten sonra satıcı mahkeme yoluyla bile sattığı tarlasını geri alamaz. Ancak alıcı isterse yedi yıllık süre bittikten sonra satıcıya ek süre tanıyabilir. Toprak ve arazilerin mülkiyet hakkı ve diğer tüm haklarıyla ilgili davalar bu mülklerin bulunduğu yerin mahkemelerinin yetkisindedir.

Eğer bir kimse bahçede ağaç üzerinde meyvesini satmak isterse bu alışveriş üç tanık eşliğinde gerçekleşmelidir. Ağaç üstünde meyvenin satış işleminin kesinleşme süreci on gündür. Alıcı on gün içerisinde alışverişten vazgeçerse muamele iptal edilir. Ancak on günlük süre bittikten alışveriş kesinleşir.

Rehin bırakılan bağ, bahçe ve tarlalardan verilen borca karşılık faiz alınamaz. Eğer rehin tutan şahıs verdiği borçtan fazla alırsa aldığı faizi mülk sahibine geri vermek zorundadır. Rehlin tutan, alacağını faizsiz alıp rehini bozarak rehin bırakılan malı da sahibine geri vermelidir. Rehlin bırakılan malın üzerinde imar veya tamir gerekli ise ve mülk sahibinin buna gücü yetmese rehin tutan şahıs gereken işlemi yapıp masrafları alacağının üzerine ekler.

Bir kimse nehirden kendi bahçesini sulamak için ark ayırıp su getirdiğinde komşusunun bahçesine zarar verirse zararı su getiren karşılamalıdır. Tarlaların sınırları üzerinde olan

ihtilaf yeminle çözülemez. Bu türlü ihtilaflar mahkemede tanıklık aracılığı ile karara bağlanır.

Bir kimsenin başka bir şahsın bahçesine girip meyveli ağacını tahrip ettiği ispatlanırsa; suçu işleyen şahıs aynı ağaçtan mülk sahibinin bahçesine dikmek zorundadır. Hiçbir şahıs başkasının tarlası veya ekinine girip kendisi için azıklık olarak hiçbir şey alma hakkına sahip değildir. Eli ile az bir şey alabilir ancak biçme aletleri (orak vb.) ile zarar verirse, verdiği zararı karşılamak zorunda kalır.

Bir kişi, birinin bağına sahibinin izni olmadan girip istediği kadar meyve yiyebilir. Ancak bağdan hiçbir şekilde meyve çıkarma hakkına sahip değildir. Eğer bağ sahibinin izni dışında bağdan meyve çıkarsa verilen zararın tamamını ödemek zorunda kalır.

Eğer bir kimse kendi özgür iradesi ile kendi hayvanını başkasının bahçesine, tarlasına bırakırsa, hayvan sahibi hayvanların verdiği zararı ödemek zorunda kalır. Zararın miktarını bilirkişiler belirler. Ayrıca eğer bir kimsenin hayvanı başkasının ekinine girerse ekin sahibi, ekine giren hayvanı vuramaz. Sadece hayvanı kendi ahırına kapatma hakkına sahiptir. Eğer ekin sahibi, ekine giren hayvana zarar verirse değen zararın tamamını ödemek zorunda kalır.

Eğer bir kimse başkasının harmanının, ekininin yanmasına sebep olursa, cezalandırılmasında, ateşin yakınlığı, uzaklığı, kimin tarafından yapıldığı, ateş yakanın yaşı, kaza veya düşmanlıktan yapıldığı göz önünde bulundurulur. Eğer yangın kasten çıkarıldı ise yangını çıkaran şahıs zararın iki katını ödemek zorunda kalır. Aynı zamanda ateş harmanın yakınında yakıldı ise yine de zarar ziyanın iki katı ödenir. Ama eğer ateş uzaktan sirayet etse zararın yarısı ödenir. Ayrıca bu tür yangınlarda ekin hariç giyim kuşam ve hayvanlar ateşte yansa zararın iki katı ödenir.

Ebeveynlerin ölümünden sonra reşit olmayan çocuklara miras bırakılan tarlalar, vasiler aracılığıyla kiraya verilir. Çocuklar reşit olduktan sonra topraklar kiralari ile birlikte onlara devredilir.

3.3.10.1. Toprakla İlgili Terimler

bahça: < Far. باغچه. Küçük bağ, bahçe. (Aslında kökeni, çitle örülü olan, hisarlı olan ve bağlamak kelimesi ile ilgili ola bilir. Farsçanın ana sözlüğü olan Dehhuda da مهنذب ve الاسماء غياث اللغات eserlerine dayanarak Farsça ve Arapçanın ortak sözü olduğunu ve hisarlı bir alan olduğunu yazar. Ayrıca Farsçada bağ ve bahçe kelimesinin karşılığı bostan kelimesidir).

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlali (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarlayı), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur aniñkibik işlerden néme aniñkibik, da kéçikkey tölövün étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/06).”

“35 Kapitula. Töresi **bahçalarnıñ** da rolálarnıñ (tarlaların), (069/08).”

“Kirüçiler yatnıñ **bahçasına** da buzsa (sökse, tahrip etse) ol bahçada yemişli térekni (ağacı), né türlü de yemiş bolsa, da yétkirseler (ispat etseler) tanıhlıh bile aniñ üsne aniñkibik hılınmahnı, töre buyurıyır aniñkibik buzuçı (tahrip eden) yemişli térekni, aniñkibik térek aşlagay bahçasına (111/28).”

“Da ahça bile satun alğan mülkler, éger tarlovlar, éger borlali (üzümlükler, bağlar), éger **bahçalar**, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı (vergiye tabii) bolmagay (240/22).”

“Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yemişni **bahçada aslam üçün**. (289/02).”

“Éger kimése rikadan (nehirden), haysı ki salada (köyde) barıyır, da kimése yol étkey suvga kénsi **bahçasına** suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ kéltirmehinden bahmagay, da aniñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da aniñkibik suvnu, ki kéltirmehinden honşusuna ańlatmagay, aniñkibik ziyanı ol kişi tölemeh (ödemek) kérek (311/31).”

biçenlik: Çayır, otlak.

“... *alay salaçılarga* (köylülere) *körgüzme* *kérektirler yér yuhövnüñ himin* (temelin) *yasamaga* (yapmaya), *da soñra salaçılarga övlerine, da üleşkeyler saban tüzlerin* (tarlalarını), *biçenlikler* (otlaklar) *da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır* (305/19).”

bitiş: Tarla, ekin.

“*Kimése ki kéndi érki* (iradesi) *bile tuvarın yébérgy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, aniñkibik tuvar hara* (büyükbaş hayvan) *ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke, töre buyurıyır, tölöv* (ödeme) *bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp* (karşılaştırıp) *tapsalar* (103/35).”

“*Kimése ki kirgey bitişke ya tarlovga kiméseniñ, kérekmeştir ki kirip orgay kéndiniñ asıhı* (kârı) *üçün. Éger néme holu bile üzse, anı bolur étmege. Éger ki sérp* (orak) *bile ziyan etti ése da éyesi anı tapsa tahılına kéndiniñ, ziyanın éyesine tölemeh* (ödemek) *kerek* (126/31).”

“*A éger ki haysı yérden de ot ya pojar* (yangın) *çıhsa da humnalarını* (depo, ahır) *küydürgey ya tüzde bitişni, haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimden ki aniñkibik ot çıhtı, ögüt bile ohşaşlı* (emsal) *ögütlemeh* (cezalandırmak) *kerek* (275/40).”

borla: Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası, meyve bahçesi, bağ.

“*Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana* (keşiş) *bolmaga ya žolnér* (savaşçı, şövaliye), *né borla basmaga, né kébitte* (dükkânda) *olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga, né tanıhlıh bérmege* (040/04).”

“*Éger kimése kimniñ borlalıhına kirgey biyiniñ érkinden* (izninden) *başha, bolur бүртүкүн* (tanmesini) *borlanıñ yéme, néçe sövse, yohsa borlalıhtan néme çıharma bolmastır* (294/38).”

borlaçı: Bir bahçenin düzenlenmesi ve bakımıyla görevli kimse, üzüm bağı bakıcısı, bahçıvan.

“*Éger kimése borlalıhtan néme alsa borlaçı éyesiniñ érkinden* (izninden) *başha* (296/01).”

borlallıh: Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası, meyve bahçesi, bağ.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlaliḥ (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarla), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur aniñkibik işlerden néme aniñkibik, da kéçikkeý tölovün (ödemesini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/06).”

“Anıñ üçün könü töre bile ayılıyır, ki **borlaliḥ** kénsi éyesiniñ érkinden (izninden) başha kimése néme buzmagay, ani bir borlalihtan néme çıharma érki (yetkisi) yohtur (127/15).”

“Da ahça bile satun alğan mülkler, éger tarlovlar, éger **borlaliḥlar**, éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı (vergiye tabi) bolmagay (240/22).”

“Éger kimése kimniñ **borlaliḥına** kirgey biyiniñ érkinden (izninden) başha, bolur бүртүкүн (tanesini) borlanıñ yéme, néçe sövse, yohsa **borlalihtan** néme çıharma bolmastır (294/38).”

“Éger kimése néme bérgéy yihövge (kilisye) yahşı köñülден **borlaliḥ**, ya öv, ya tiyirmen, ya saban (tarla) yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérseler, da ol yihöv hısmetsizlihinden ya özge néme satamadan (kazadan) küygey, éger kermende (şehirde) bolsa ya salada (köyde) aniñkibik yihöv (kilise), ol çahta aniñkibik igilikten (maldan), ki bérilip édi yihövge, ahpaşnıñ (piskoposun) bilmehi bile ol kélişlerni yığgaylar da aniñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar (312/33).”

buzuçı: Tahrip eden, bozan, bozucu, zarar veren.

“Kirüçiler yatnıñ bahçasına da buzsa (sökse, tahrip etse) ol bahçada yemişli térekni (ağacı), né türlü de yemiş bolsa, da yétkirseler (ispat etseler) tanıhlıh bile anıñ üsne aniñkibik hılınmahını, töre buyurıyır aniñkibik **buzuçı** yemişli térekni, aniñkibik térek aşlagay bahçasına (283/10).”

humna: < Ukr, Leh. гумно, гумна, gumno, gumna, Ekin ürününün deposu, harman.

“A éger ki haysı yérden de ot ya pojar (yangın) çıhsa da **humnalarnı** küydürgéy ya tüzde bitişni, haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimden ki aniñkibik ot çıhtı, ögüt bile ohşaşlı (emsal) ögütlemeh kérek (105/04).”

“Éger kimése **humnaga** yuvuh ot hoygay da bahmagay igi ol otnı, ki kimésege ziyan étkey, ki kimésege ziyan étkey, anıñkibik ziyanı, ki bolgay, éki kéz tölöv (ödeme) étkey ol kişige, kim otnı hoydı da bahmadı igi. Éger ot yırahtın keldi ése, ol çahta yarım ziyannı tölemeh kérek, kimniñ sebepi boldı ol otka (277/05).”

méja: < Ukr. межа, межі, Kapsam, had, sınır, serhat.

“56 Kapitula. Tarlovlarnıñ **méjaları** üçün (247/08).”

pusta: < Ukr, Leh. *nycma, nycmka, pustka*. Çöl, çorak, boş alan, ekilmemiş toprak, ıssız, anız, arazi.

“A éger **pusta** salanı (köyü) kimése klegey él bile olturğuzma (yapmak, inşa etmek), olturgaylar ol töre bile da hılıh bile, né türlü burun édi (137/14).”

“A mülk éyesi ki klegey andan yalga, da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni **pusta** salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür, zorunludur) kénsi ahçası bile yasatma, çünki tüşti anıñ gvarına (tasarrufuna), (339/29).”

pustalıh: < Ukr, Leh-Tr. *nycma, nycmka, pustka* + Türk. +*lıh*: Boşluk, boş olan arazi, çöllük, boşluk alan, ekilmemiş toprak.

“Han, ki haysı biyge yébérgey dérzava (mülk) ya **pustalıh**, da ol biy han buyruhu bile ol yérde hala (kale) yapkay, ol anıñ méñi (ebedi) dérzavasıdır (064/36).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseler, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (çiftçilere, köylülere) bérilse néme **pustalıh**, yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/05).”

reka/rika: < Ukr, Leh. *pika, rzeka*. Akarsu, nehir, dere, ırmak.

“Éger kimése **rikadan**, haysı ki salada (köyde) barıyır, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ kéltirmehinden bahmagay, da anıñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da anıñkibik suvnu, ki kéltirmehindan honşusuna ańlatmagay, anıñkibik ziyanı ol kişi tölemeh (ödemek) kérek (311/30).”

“A tarlovlar, haysı ki **rikalar** bile suvarırlar, bolgay kélişi (vergisi) 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvailmaslar, 10-da 1, zéra toprah yalğızdır hannıñ u biyniñ, dügül suv (241/29).”

rola/rula: < Leh, Ukr. rolâ, рілля. Ekilebilir toprak, ekin yerleri, sürülebilir toprak, işlenebilir arazi, tarım yerleri, tarıma elverişli toprak.

“45 Kapitula. Kimése ki miskinlikinden (yoksulluğundan) kéndiniñ çığışın (ürünün) ya **rolâların** satkay (069/31).”

“Buyurganından töreniñ né 1-i da bolmasa alıştırmaga (değiştirmek) **rolâlarını** arasın honşusuna kénsiniñ, haysı rulâlarını hranitsasın (sınırını) bérkitkendir (120/35).”

“Éger ki haysı honşularniñ arasına hranitsalar (sınırlar) bolgay övler arasına da tüzde **rolâlar** arasına da talaşkaylar (kavga ederler) aralarına, biri aytkay, ménimdir, da birisi aytkay, séniñ digül. (134/36).”

“35 Kapitula. Töresi Bahçaların da **rolâlarını** (275/33).”

“... a éger özge cınsın (ırkın, milletin) sözü bile ol dédiç (malik) satkay **rolâsın**, na ol ögütke (talimata) köre, néçik de bolsa, devikârlarniñ (davacıların) giléyine (şikayetine) köre da alarniñ cuğapına köre töre ayırgay (hüküm verir), (323/37).”

saban: Pulluk, saban, ekin, tarla.

“Bu türlü **saban** sürme, orah orma ya özge işler, da ol salaçı (köylü, çiftçi) aniñkibik artıhsı işten ki nahıs (sakat) bolgıy édi [ya ölgıy édi], aniñkibik biy, ol, ki artıhsı ayıttı işleme, yazıhlıdır Téñriniñ alnına (263/40).”

“Ögüz satuçılar 1 birine, 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek bazar (muamele), a satuçı aniñkibik ögüzni töre hatına borçludur aniñkibik ögüzni bérme ol aluçıga **sabanga** ya arabaga sınamaga (286/01).”

“... ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eğbet, barça igilikleri (mal varlıkları) ol öksüzlerini, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, aniñkibik övni ya **sabannı** bolurlar hartlar (aksakallar) yalga (kiraya) bérme da yalların (kira bedellerini) yığgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler (büyürler) yaşlarına (321/31).”

saban tüzü: Tarla, sürülebilir toprak, mezra, ekin arazisi.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya **saban tüzü**, ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur aniñkibik işlerden néme aniñkibik, da kécikkey tölovün (ödemesini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/10).”

“... alay salaçılarga (köylülere) körgüzme kéréktirler yér yuhövnüñ (kilisenin) himin (temelini) yasamaga, da soñra salaçılarga övlerine, da üleşkeyler (paylaşırlar) **saban tüzlerin**, biçenlikler (otlaklar) da özge yérlerin, né ki kérékleri bardır (305/19).”

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eğbet, barça igilikleri (mal varlıkları) ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya **saban tüzü**, ya bu işlerge köre néme, aniñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler (büyüsünler) yaşlarına (321/32).”

saban yeri: Mezra, tarla.

“Éger kimése néme bérgey yihövge (kiliseye) yahşı köñülden borlalıh (üzümlük, bağ), ya öv, ya tiyirmen, ya **saban yéri**, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérseler, da ol yihöv hısmetsizlihinden (şanssızlığından) ya özge néme satamadan (kazadan) küygey, éger kérmende (şehirde) bolsa ya salada (köyde) aniñkibik yihöv (kilise), ol çahta aniñkibik igilikten (maldan), ki bérilip édi yihövge, ahpaşniñ (piskoposun) bilmehi bile ol kélişlerni (gelirlerini) yıggaylar da aniñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar (inşa etmek), (318/09).”

saçov: Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı durum, ekin.

“95 Kapitula. Tuvar hara (büyükbaş hayvan) üçün, ki **saçovga** kirgey, da oboraga (ahıra), yapkaylar (141/29).”

“Éger kiméseniñ tuvarı (davarı) kirgey **saçovga** hışniñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir **saçovlar**, haysı ki tuvar kiriptir, kérékmestir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs

(sakat) *étme, ték aniñkibik tuvarni kénsiniñ oborasına (ahırına) yapkay (141/32, 141/33).*”

“*Éger aniñ saçov éyesi tuvarni (davarını) öldürse, tölemeh kérek. Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sındırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarğuçılar anı bahkaylar, yérgesi (kuralı) bile bilip da igi terezülegeyler (tartarlar, karar verirler), haysın ki ayılğan satamalardan (kazalardan) ol, kim ki bolgıy édi yaman étüçi (suç işleyen) munñki işlerden (141/38).*”

“*Éger ki andan burun tuvar (davar) éyesine ayttılar ése, ki kéndiniñ tuvarın yahşı közetniñ tibine sahlagay, ki saçovda ziyan étmegey, ol tuvarın kéndiniñ tıymagay (engelemez), ol çahta yarğuçılar aniñkibik işni bahmah kérek tanıhlıhka köre da bilingenlerine (kanıtına, deliline) köre (309/29).*”

sala: < Ukr, Leh. село, села. Köy, mezra, yerleşim yeri.

“*Kérmen (şehir) éli artıh hörmette bolgay, né ki salaçı (köylü), salaçılar artıh hörmette bolgay, né ki salalarnıñ mağazıcıları (065/27).*”

“*Haçan ki ol hanlar keldirdi añar könülük (adalet) Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar (hükümle, talimatlar) bérıp barçasına, haysı ki él aniñdır, markarélerden (peygamberlerden) da surp arakéllerden (kutsal havarilerden) aytmahlıh (hüküm) da özge vartabédleriñ (papazlarının) surp yihövnüñ (kutsal kilisenin), hoydı kéndi éline, kéndine bérilgenlerge (tebaalara, tabilere), budur kérmenlerge (şehirlere), da kérmençihlerge, da salalarga, da özge yérlerge, da kéndiniñ yérgesine (makamına) béringenlerge (tabi olanlara), kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki aniñki boyruhlarını küçlü da néme éksitmiyin sahlagaylar (252/18).*”

“*Éger kimése rikadan (nehirden), haysı ki salada barıyır, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ keltirmehinden bahmagay, da aniñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da aniñkibik suvnu, ki keltirmehindan honşusuna aňlatmagay, aniñkibik ziyanı ol kişi tölemeh (ödemek) kérek (311/30).*”

sala olturğuz-: < Ukr, Leh. село, села + Türk. +olturğuz-: Köy veya kasaba inşa etmek.

“Éger kimése **yeñi sala olтурғузma** klegey yeñi tib (temel) üsne, anı bolmas étme hannıñ érkinden başha (izni dışında). Éger anıñkibik iş olтурғузgan bolsa, alay salaçılarga (köylülere) körgüzmeñ kérek yér yihövnüñ himin (temelini) yasamaga (304/16).”

salaçı: < Ukr, Leh. село, села + Türk. +çı: Köylü, çiftçi, mukim, yerleşik yaşam süren kimse (salaçılar/çiftçi beylere veya yöneticilere çalışıyor ve onlara çalışan bir zümreni oluşturuyorlardı).

“Kérmen (şehir) éli artıh hörmette bolgay, né ki **salaçı, salaçılar** artıh hörmette bolgay, né ki salalarınñ mağazıcıları (065/27).”

“2 Kapitula. Hulnuñ (kölenin, hizmetçinin) huluh (hizmet) étkeni biyine da kétkeni **salaçınıñ** kéndi biyinden (084/19).”

“Töreden (mahkemeden) başha curumlamasın (cezalandırmasın) biy **salaçısın**. Éger néme égirliki (kusur, kabahati) bolsa, küçüne köre curumlagay (cezalandırır). Éger kimésege égirlik (suç, haksızlık) étse, töre bile uç (karar) étkeyler (241/39).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseler, alay oh kiçi biylerden **salaçılarga** bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/04).”

“... alay **salaçılarga** (köylülere) körgüzmeñ kérektirler yér yuhövnüñ (kiliselerin) himin (temelin) yasamaga (inşa etmeğe), da soñra **salaçılarga** övlerine, da üleşkeyler (paylaşırlar) saban tüzlerin (tarlalarını), biçenlikler (otlaklar) da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır (305/18, 305/19).”

tarlov: Tarıma elverişli olan, sınırlı ve belirli toprak parçası, tarla, mezra.

“A **tarlovlar**, haysı ki rékalar (nehirler) bile suvarırlar, bolgay kélişi (vergisi) 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvarılmaslar, ondan bir, zéra toprah yalgızdır haniñ u biyniñ, dügül suv (064/06).”

“Da ahça bile satun alğan mülkler, éger **tarlovlar**, éger borlalıhlar (üzümlükler, bağlar), éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı (vergiye tabi) bolmagay (240/23).”

*“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseler, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (köylülere) bérilse néme pustalıh (arazi, toprak), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, **tarlovlar** étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/05).”*

toprah: Arazi, tarla.

*“A tarlovlar, haysı ki rikalar (nehirler) bile suvarılar, bolgay kélişi (vergisı) 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvarılmaslar, 10-da 1, zéra **toprah** yalğızdır hannıñ u biyniñ, dügül suv (064/10).”*

*“Kérekli da yahşı péşekârlıh (zanaatçılık) **toprah** bile işlemehtir, dağı da témirçilik, téşerlik (oymacılık) da téslahık (marangozluk), (242/13).”*

tüz: Ekilebilir arazi, tarla, mezra.

*“Éger ki haysı yérden de ot ya požar (yangın) çıhsa da humnalarını (harmanları) küydürgey ya **tüzde** bitişni (ürünü, mahsulü), haysı ki **tüzde** turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıhtı, ögüt (ceza) bile ohşaşlı (emsal) ögütlemeh (cezalandırılmak) kérek (104/05).”*

*“Éger kimése miskinlikten (yoksulluktan) satsa kimésege tarlovların **tüzünü**, na yovuhları satkannıñ bolurlar yovuhluh (akrabalık) bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat (yabancı) kişiden da érkli (tahliye) étmege, da kénsi bolur méñerüçi (malik). A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü, mahsulü) bile tarlovlarınıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek (112/26).”*

*“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya **tüzüne** tapulgay öldürgen (maktul) kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları bile kermenniñ bahmah kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (yerleşim alanına) bolgay (291/28).”*

yer: Toprak, ekilebilir arazi.

“Han, ki haysı biyge yébérgéy déržava (arazi, mülk) ya pustalıh (toprak, arazi), da ol biy han boyruhu bile ol **yerde hala yapkay**, ol anıñ méñi (ebedi) déržavasıdır (mülküdür). A ol biyniñ éger néme ulu yañılmakı (ağır suçu) bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol iménâdan (mülkten), (064/38).”

“Yeñi avadanlıh yapkan **yérler** barça kélişten (vergiden) boş bolgay, barça yérgesi (yapısı) bile tügellenginçe (065/17).”

“Bu yérge (hüküm) bérilgendir érméni töresine bérilgenlerge (tabi olanlara). A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpovut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan (yerleşen) mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü, mahsulü) ol **yérlerniñ** ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (113/23).”

“A éger ki boş **yér** bolsa da üstüne budovanâsı (binası, yapısı) bolmasa, kélip ol yérniñ üstüne, voyt (hâkim) yarguçıları bile yene bu sözler bile bérmeş kérek viyazanasın (mülkiyet hakkı) munuñ postupu (tertibi, prosedürü) bu türlüdür yoluhkanda (181/22).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme **yér bérseles**, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (köylülere) bérilse néme pustalıh (arazi, toprak), **yér**, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarının bolgay (243/04, 243/05).”

“Téñri adam tarbiyatın érkli (özgür) yaratıptır da étiptir, alé ki kéreklidirler biyelerine kéndiniñ hullar huluhka (hizmete), **yér** u suv üçün. Alay oh bu töredir, haçan haysı salaçı (çiftçi, köylü) biyinden kéndiniñ, néme tiymiyin biyiniñ, hayda klese barma bolur (258/15).”

“... alay salaçılarga (köylülere) körgüzmeş kérektirler yér da yuhövnüñ (kilisenin) himin (temelin) yasamaga, da soñra salaçılarga övlerine, da üleşkeyler (paylaşırlar) saban tüzlerin (tarlalarını), biçenlikler (otlaklar) da özge **yérlerin**, né ki kérekleri bardır (305/20).”

Yorum:

Toprakla ilgili tespit edilen **24** terimden **21** adedi tek sözcük, **3**'i birleşik kelimeden oluşmuş terimdir. Tek sözcükten oluşmuş **21** terim **12**'si Türkçe, **1** terim Farsça, **1** terim Ukraynaca, **5** terim ise Ukraynaca-Lehçedir. Birleşik sözcükten oluşan **3** terimden **2** tanesi Türkçe+Türkçe, **1** (ad+eylem) terim ise Ukraynaca-Lehçe+Türkçe kökenlidir.

3.3.11. Hayvanlarla İlgili Hukuk

Gregoryen Kıpçak hukuk sisteminde hayvanlarla ilgili hukuk; insanların hayvanlara karşı sorumlulukları, insanların hayvanlarının davranışlarından dolayı sorumlulukları, hayvanlardan alınan vergiler ve hayvanların alışverişi ile ilgilidir.

Attan, eşekten ve katırdan vergi alınmaz, zira herkes onlar ile birlikte beylerine hizmet ederler. Öküzlerin sahipleri de beşte bir vergi verdikleri için onlar da vergiye bağlanmaz. İneklerin vergi miktarı 1 litre sarı yağdır. Koyunlardan alınan vergi payı ise onda birdir.

Bir kimse başka birisine at veya büyük baş hayvan satıp o hayvanın herhangi bir sakatlığı olmadığını taahhüt etse, sonradan taahhüdün aksi ortaya çıksa, satıcı sattığı hayvanı geri almak zorunda kalır. Ayrıca satıcı mahkeme tarafından da cezalandırılır. Hayvanların alışverişi 2 veya üç tanık eşliğinde gerçekleşmelidir. Atların muamelesi 7 günlük süreden sonra kesinleşir. Ancak 7 gün içerisinde alıcı atı satıcıya iade edebilir. İnek satan şahıs, ineğin her yıl bir buzağı verdiğini taahhüt etse; inek ise satıcının taahhüt ettiği gibi çıkmazsa, bir yıl sonra bile, alıcı ineği satıcıya geri verme hakkına sahiptir. Öküzün alışverişi ise şartlıdır. Satıcı öküzü kağnıda veya saban sürmek denemesi şartı ile üç tanık eşliğinde satar. Eğer alıcı 7 gün içerisinde öküzü iade etmez ise alışveriş kesinleşir ve yedi günlük süre bittikten alıcı muameleyi bozma hakkını kaybeder. Belirtilen 7 günlük süre hayvanların sakat veya hırsızlık malı olmadığını ortaya çıkması için verilir.

Rehin bırakılan hayvan rehinde iken telef olsa, zarar ziyandan rehin tutan şahıs sorumludur. Aynı maddenin başka bir bendinde ise bunun aksi yazılmıştır. *Alay oh tusnah hoygan tuvar hara üçün töresi bolmah kérek, éger tuvar hara nahıs bolsa tusnahta ya ölse, na ziyan ol tusnah hoygannıñdır, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kénsi ziyanıñ, da ol égri düğül (280/33).* Rehin bırakılan hayvan rehinde ölse veya sakatlınsa, ancak zararın nereden geldiği bilinmese hayvanı rehin tutan kişi yeminle sorumluluktan kurtulur.

Eğer bir kimse kendi özgür iradesi ile kendi hayvanını başkasının bahçesine, tarlasına bırakırsa, hayvan sahibi hayvanların verdiği zararı ödemek zorunda kalır. Zararın miktarını bilirkişiler belirler. Ayrıca eğer bir kimsenin hayvanı başkasının ekinine girerse ekin sahibi ekine giren hayvanı vuramaz. Ekin sahibi hayvanı kendi ahırına kapatma hakkına sahiptir. Eğer ekin sahibi ekine giren hayvana zarar verse, değen zararın tamamını ödemek zorunda kalır.

Eğer bir kimse başkasının hayvanın öldürse töre, hayvan öldüren kişinin zararı ödemesini emreder. Eğer hayvanı kasten öldürse törenin kurallarına göre durum iyice incelenmeli, davaya bakılmalı, davalının ifadesine göre mahkemece karar verilmelidir. Eğer bir kimsenin kötü huylu hayvanı başkasını sakatlasa veya öldürse hayvanın sahibi de önceden evdeki hizmetçilerine ve başkalarına hayvanının vurucu/zarar verici olduğunu bildirmiş olsa o hayvanın sahibi sorumlu değildir. Ama eğer hayvanın sahibi, hayvanının kötü huylu olduğunu kimseye bildirmese veya komşular hayvanın vurucu ve zarar verici olduğunu sahibine bildirseler, hayvanın sahibi de tüm uyarılara rağmen o hayvanı kapatıp uzaklaştırmasa hayvanın sahibi başaklarına verilen zararlardan sorumludur. Eğer bir kimse başka bir şahsın atını ürkütüp atın üstündeki kişi düşüp ölse atı ürküten sorumludur. Atı ürküten kişi ölen şahsın diyetini ödemek zorunda kalır. Eğer bir kişi at binmeyi bilmeyen kimseyi atla isteği dışında başka bir yere gönderse gönderilen kişi de attan düşüp ölse gönderen şahıs ölen kişinin diyetini öder.

Eğer öküz öküzü veya boğa boğayı vurup öldürse öldüren hayvanı satılarak parası hayvan sahiplerinin arasında eşit olarak paylaşılır. Ayrıca ölen havanın da eti hayvan sahiplerinin arasında eşit olarak pay edilir. Eğer öküz başka bir şahsın ineğini veya başka hayvanını öldürse öküzün sahibi de kendi hayvanının zarar verici olduğunu bilmesee öküz sahibi zararın yarısını ödemekle yükümlüdür. Eğer öldürülen hayvan küçük ise öldüren hayvanın sahibi hiçbir şey ödemekle yükümlü değildir. Ama eğer öldürülen hayvan büyük ise öldürücü hayvanın sahibi kendi öküzünü satıp parasını ölen hayvanın sahibi ile eşit olarak paylaşmalıdır. Eğer kendi hayvanının huyundan haberdar ise ölen hayvanın bedelinin tamamını ödemelidir.

Eğer bir kimse çukur veya kuyu kazsa ve o çukur kapamasa başkasının hayvanı o çukur veya kuyuya düşse çukur veya kuyunun sahibi ölen hayvanın karşılığını öder ve ölen hayvanın derisini kendisi alır.

Eğer bir kimse kaybolan hayvanı bulsa hayvan, komşularının ise onu geri vermelidir. Eğer bulduğu hayvan bilinmeyen bir şahsa ait ise komşularından tanıklar tutup bulduğu hayvana sahibi bulununcaya kadar bakar. Kayıp hayvanın sahibi bulunursa bulan kişinin yaptığı masrafları ödedikten sonra hayvanları sahibine geri verir.

Eğer çobanların kötü gütmesinden hayvanlara zarar gelirse zararı çoban öder. Eğer çobanın kusurundan hayvan telef olursa çoban kendisi telef olan hayvanın zararını telafi etmekle yükümlüdür. Ama eğer çoban zararı engellemek kadir değilse hayvanın sahibine olay yerine getirip durumu gösterip açıklamak zorundadır. Ayrıca eğer çoban ağaç veya taşla hayvanı vurup öldürse yine de çoban sorumludur. Ama eğer hayvanlar biri birini vurup öldürse mahkeme olayı inceleyip karara bağlar.

3.3.11.1. Hayvanlarla İlgili Terimler

ahsat-: Aksatmak, sakat etmek.

*Éger aniñkibik tuvarnı (davarı) saçov (ekin) éyesi öldürse, tölemeh (ödemek) kérek. Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sındırsa küç bile, ya hoyruhun késkey, ya ayahın **ahsatkay**, yarğuçılar anı bahkaylar (309/25).*

at: Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir.

*“Da alay oh hoylardan (koyunlardan) onunçı (öşür, onda bir). **Attan**, hatırdan, eşekten bolmagay yasah (vergi), (064/24).”*

*“Éger kiméseniñ **atı** bolgay hılıhı bile, nahıs (sakat) étüçi, da övde hullarına (kölelerine, hizmetçilerine) da, özgelerge de bildirgen bolgay hılıhın, ki aniñkibik **attan** sahlangaylar, da soñra aniñkibik **at** kiméseni nahıs étkey ya öldürgey övde kiméseni, ol çahta éyesi borçlu bolmas aniñkibik işten (102/17, 102/20, 102/21).”*

*“A éger ol **at** oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça ziyanlarını kérek ol tölegey (öder), da érkli étkey, da barçadan zastupit (kapatır) étkey (115/24).”*

*“Bu töre bu türlü sahlanmah kérek: éger kimése **at** ya tuvar hara (büyükbaş hayvan) satkay kimésege da tutungay (taahhüt etse) añar könülük tibine, ki néme nahıslıhı yohtur ol tuvarnıñ, da soñra algan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü,*

néçik aytıptır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmaş kérektir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı satkan yargudan ögütlenmeh (cezalandırmak) kérektir (134/19)."

*"Kimése kiméseniñ **atın** üşkürtkey (ürkütse) tibine, klep alay, ki üsne olturgan kişini horhup salgay, da ol olturgan kişi, yihılıp **attan**, ölgey, anıñkibik iş (davanın) yargusu (hükmü) özge türlü bolmas bolma, ték alay, néçik öldürgen (maktul) kişiniñ başı (diyeti) üçün (142/20, 142/23)."*

*"Éger kimése kiméseni küç bile işke yébérse kendi érkinden başha (kendi iradesi ve yetkisi dışında) yemişli térek (ağaç) üsne minme da ol terekten yemiş silkme, albo ahın (akın) suv ötleş barma ol klemegen kişige, ya ayt kay **at** üsne olturmaga övrenmegen, néukıy (acemi), da anıñkibik yoluhkan işlerde ki añar ölüm kélgey, kimni ki küç bile yébérdiler, anıñkibikke, kim ki sebep bolur, borçlu bolur başın (diyetini), anıñkibik kimséni ohşaşsız işke klemegenge (istemediğine) keltirdi anı anıñkibik satamaga (kazaya), (145/38)."*

*"Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh ayt kaylar, kimniñ anıñkibik **atı** bar, ki sahlamayay, da ol anıñki **atnı** kétermegay, da ol **at** kiméseni nahıs (sakat) étkey albo öldürgey, ol çahta duhovnıy töre (dinî mahkeme) bahkay anı, hoymah kérektir luc (kefare) da curum (275/13, 275/14)."*

*"Kimése öldürse kiméseniñ **atın** bėlgili ya **tuvarın**, töre buyurur, ki bahasın (fiyatını) öldürgen **atnıñ** ya tuvarnıñ tölegey (öder) añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger yaman köñülden (kötü niyet) öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (şikâyete) köre, cuğap bėrüçiniñ (davalının) cuğapına (beyanına) köre töre buyurgay (282/15, 282/16)."*

*"Satuçılar **atnı biri birine**, bazarı (muamelesi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya üçnüñ alına, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol **at** dıhaviçnıy (astım), ya manhov (nefes darlığı) bolmagay (285/31, 285/32)."*

buğa: Damızlık erkek sığır.

*"28 Kapitula. Haçan **buğa buğanı** öldürse ya ögüz ögüzni öldürse (100/11)."*

“Éger **buğa buğanı öldürse** ya ögüz ögüzni, kiméseniñ de **buğa** albo ögüz tiri halsa, satılmah kérek da anıñki ögüz üçün ya **buğa** üçün tölövün (bedelini) almah kérek, da yarımın sbgın (Akçesini, parasını) üleşmeh kérek yarım da yarım, ki tuvarları édi, da ol öldürgen ögüzni de üleşkeyler gés (yarı) da gés (272/12, 272/13).”

eşek: Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı.

“Da alay oh **hoylardan** (koyunlardan) **onunçı** (öşür, onda bir). Attan, **hatırdan**, **éşekten** bolmagay yasah (vergi), (064/24).”

hatır: Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan, katır.

“Da alay oh **hoylardan** (koyunlardan) **onunçı** (öşür, onda bir). Attan, **hatırdan**, **éşekten** bolmagay yasah (vergi), (064/24).”

hoy: Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan, koyun.

“Da alay oh **hoylardan** **onunçı** (öşür, onda bir). Attan, **hatırdan**, **éşekten** bolmagay yasah (vergi), (064/23).”

“Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge tuvar haranı (büyükbaş hayvanı) müñüzlü, albo **hoyı**, da éyesi bilmegey tuvarınıñ hılıhın, ol çahta kérek tölegey (öder) öldürgen tuvarınıñ gés (yarı) bahasın (fiyatını). Éger ki anıñkibik tuvar kiçkine (küçük) bolsa, néme töleme kérekmes. (272/33).”

huyruhun kés-: Kuruğunu kesmek, Hayvanın kuyruğunu koparmak.

“Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sındırsa küç bile, albo **huyruhun késkey**, ya ayahın ahsatsa, yarguçılar anı bahkaylar, yérgesi (işlemi, prosedürü) bile bilip da igi terezülegeyler (tartarlar, yargılarlar), haysın ki ayılğan satamalardan (kazalardan) ol, kim ki bolgıy édi yaman (suç, kabahat) étüçi munñki işlerden (142/05).”

inek: Dişi sığır, inek.

“Ögüzden başha yasah (vergi) bolmagay, zéra éyesi işlep 5-ten 1 bériyir. **İnekten 1 lidr** (litre) sarı yağ bérilgey (064/19).”

“*Satuçı kimésege **inek** kérek aluçığa tutungay* (taahhüt etse), *ki anıñkibik **inektir**, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol **inek**, né türlü satuçı tutunup édi, bir tügel yılda aluçı satuçığa bolur haytarmaga. Da éger ol **inek** bolgay igi plodlu* (doğurgan, yavrulu), *ol çahta ol bazar tutulmah* (geçerli sayılır) *kérek* (116/14, 116/16, 116/17, 116/20).”

“*Éger ki ögüz öldürse **inekni**, ya özge tuvar haranı* (büyükbaş hayvanı) *müñüzlü, albo hoynı* (koyunu), *da éyesi bilmegey tuvarınıñ hılıhın* (huyunu), *ol çahta kérek tölegey* (öder) *öldürgen tuvarınıñ yarım bahasın* (fiyatını), (272/33).”

manhov: Nefes darlığı, astım (Azerbaycan Türkçesinde “*mingov*” genizde konuşan, sesi ve nefesi genizden çıkan).

“*Satuçılar atnı biri birine, bazarı* (muamelesi) *alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at dıhaviçnıy* (astım), *ya **manhov** bolmagay* (285/33).”

müñüzün sındır-: Boynuzunu kırmak, hayvanın boynuzunu kırmak.

“*Éger anıñkibik tuvarnı saçov* (ekin) *éyesi öldürse, tölemeh* (ödemek) *kérek. Éger sohraytsa* (kör etse), *ya **müñüzün sındırsa** küç bile, ya hoyruhun késkey, ya ayahın ahsatkay, yarğuçılar anı bahkaylar* (309/25).”

nahıs étüçi: < Ar. ناقص+ Türk. +çi: Zarar veren, sakatlayan.

“*Éger kiméseniñ atı bolgay hılıhı bile, **nahıs étüçi**, da övde hullarına* (hizmetçilerine, kölelerine) *da, özgelerge de bildirgen bolgay hılıhın* (huyunu, davranışını), *ki anıñkibik attan sahlangaylar, da soñra anıñkibik at kiméseni nahıs* (sakat) *étkey ya öldürgey övde kiméseni, ol çahta éyesi borçlu bolmas anıñkibik işten* (102/18).”

ögüz: Çift sürmekte, kağrı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır.

“*Ögüzden başha yasah* (vergi) *bolmagay, zéra éyesi işlep 5-ten 1 bériyir. İnekten 1 lidr* (litre) *sarı yağ bérilgey* (064/16).”

“*Haçan kiméseniñ **ögüzü** kiméseni ursa da ol urmahtan kişi ölse, Éski Töre buyurur édi, ki anıñkibik **ögüzni** öldürgeyler, da étin satkaylar, da ol ahçanı yarlılarga*

(yoksullara) *üleşkeyler* (paylarlar), *da éyesi ol ögüzniñ ol kişiniñ başın* (diyetini) *tölemeh* (ödemek) *kérek* (099/09, 099/12, 099/15). ”

“**Ögüz satuçılar** 1 birine, 3 tanıhniñ alnına bolmah *kérek bazar* (muamele), *a satuçı aniñkibik ögüzni töre hatına borçludur aniñkibik ögüzni bérme ol aluçığa sabanga* (çift sürmeğe) *ya arabaga sınamaga* (115/31, 115/33). ”

“*Dağın igi körünüyür da yébériliyir, ki kimésege aniñkibik ziyan étüçi at bolgay, da añaylar añar honşuları, da ol anı kéri étmey kendinden, ol curum* (ceza) *bile, haysı ki yoğarı yazılğandır ol sanga* (sayıda, maddede), *sanda 26-nıñ teli ögüz için* (275/20). ”

“*A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı (kötü huylı), 7-inçi künge dire bolur satkan kişiğe haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek bézirgân* (tüccar) *tartıngay* (reddetmek, geri vermek) *anıñ éyesine zastuptasına* (kontrölüne, tasarrufuna), *haysı ki zastuptsa* (malik) *kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur* (287/02). ”

sohrayt-: Kör etmek, gözünü kapatmak, gözünü çıkarmak.

“*Éger sohraytsa, ya müñüzün sındırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarguçılar anı bahkaylar, yérgesi* (prosedürünü) *bile bilip da igi terezülegeyler* (tartarlar, yargırlarlar), *haysın ki ayılğan satamalardan* (kazalardan, vakalardan) *ol, kim ki bolgıy édi yaman* (suç, kabahat) *étüçi munñki işlerden* (142/05). ”

tuvar: Koyun ve keçiye verilen ortak ad.

“*Éger buğa buğanı öldürse ya ögüz ögüzni, kiméseniñ de buğa albo ögüz tiri halsa, satılmah kérek da aniñki ögüz için ya buğa için tölövün* (bedelini) *almah kérek, da yarımın sbgın* (Açesini) *üleşmeh* (paylaşmak) *kérek yarım da yarım, ki tuvarları édi, da ol öldürgen ögüzni de üleşkeyler gés* (yarı) *da gés* (100/21). ”

“*Kimése ki kéndi érki bile tuvarın yébérgéy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, aniñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke, töre buyurıyır, tölöv bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp* (karşılaştırıp) *tapsalar* (103/29). ”

“Éger kim ki kimge **tuvar** sahlama bérse, at, ya hoy, ya barça türlü canavar müñüzlü da müñüzsüz, éger anıñkibik tuvar hara nahıs étilgey, ya ölgey, ya küçlü hol algay, ki kimse bilmegey, haydan kélđi anıñkibik ziyan na ol ki sahlar édi, ant bile hutulur (106/10).”

“Éger kiméseniñ **tuvarı kirgey saçovga** (ekine) hıñniñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kiriptir, kérekmestir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs (sakat) étme, ték anıñkibik **tuvarnı** kénsiniñ oborasına (ahırına) yapkay (kapatmalıdır). Éger anıñki **tuvarnı** saçov éyesi öldürse, tölemeh (ödemek) kérek. Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sıdırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarguçılar anı bahkaylar, yérgesi (prosedürü) bile bilip da igi terezülegeyler (tartarlar, yargırlar), haysın ki ayılğan satamalardan (kazalardan, vakalardan) ol, kim ki bolgıy édi yaman (suç, kabahat) étüçi munñki işlerden, ol tuvarnıñ 4-ünçi ülüşün tölemeh kérek (141/31, 141/36, 141/37).”

“Éger ol, kimniñ ki ögüzü édi, da bilgey, ki yuvaş (yavaş) tigül édi, da yaman hılıhlı (kötü huylı) édi, da honşularından işitken bolgay, ki anıñkibik **tuvarnı** sahlamagaysén, bu ziyançı ögüzni, hayğurmagay alarnıñ aytmahın, ol çahta ol öldürgen ögüz üçün kérek kénsiniñ tirisin bérgey, kimniñ ögüzü édi, da ol ölüni kénsine algay (101/25).”

“Kim ki çoğur (çukur) açkay ya huyu (kuyu) da yapmagay (kapatmasa) ol çoğurnu da anda tüşkey kiméseniñ tuvarı (davarı), éyesi ol çoğurnuñ ya huyunuñ tölegey (öder) ol **tuvarnı** da ol **tuvarnıñ terisin** kendine algay, töre bulay aytıyır (kanun böyle hükmediyor), (272/23, 272/24).”

“Éger ki andan burun **tuvar** éyesine ayttılar ése, ki kéndiniñ **tuvarın** yahşı közetniñ tibine sahlagay, ki saçovda (ekinde) ziyan étmegey, ol **tuvarın** kéndiniñ tıymagay (engellemese), ol çahta yarguçılar anıñkibik işni bahmah kérek tanıhlıhka köre da bilingenlerine (kanıt, delil) köre (309/28, 309/29, 309/30).”

tuvarnı öldür-: Davarı öldürmek, hayvanı öldürmek.

“Éger kiméseniñ tuvarı (davarı) kirgey saçovga (ekine) hıñniñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kiriptir, kérekmestir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs (sakat) étme, ték anıñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına (ahırına) yapkay

(kapatır). *Éger aniñkibik saçov éyesi tuvarnı öldürse, tölemeh (ödemek) kérek (309/23).*”

“*Éger kimése öldürse kiméseniñ atnı belgili ya tuvarın, töre buyurur, ki bahasın (fiyatını) öldürgen atnı ya tuvarnı tölegey (öder) añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger yaman köñülden (kötü niyet, kasten) öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir aniñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (şikâyet) köre, cuğap bérüçiniñ (davalının) cuğapına (beyanına) köre töre buyurgay (283/19).*”

tuvar ziyan ét-: < Türk. tuvar + Far. زيان + Türk. +ét-: Hayvanın zarar vermez.

“**95 Kapitula.** *Kiméseniñ tuvarı ziyan étkey saçovga (ekine), da anı tutup yapkaylar (kapatırlar), (072/08).*”

bulargan tuvar: Kayıp hayvan, kaybolmuş hayvan.

“*Éger kimése barır égeç yol bile da körgey bulargan tuvar haranı (büyükbaş hayvanı), kim de ki bolsa, éger aniñ honşusunuñ ése, kérek anı haytargay, héç néme alminça (292/38).*”

“*A éger aniñkibik tuvar hara (büyükbaş hayvan) bolsa yırahtın belgisiz (bilinmeyen) kişinin, annkibik tuvar haranı andan ötleş, kim burun kördi ol bulargan (kaybolmuş) tuvarnı kérek algay tuvarnı da tanıhlatkay honşularına, ki aniñkibik tuvar taptım bulargan, belgisiz kişiniñ, da kérek anı uzah (uzun süre) alay sahlagay, ki éyesi ya biyi aniñ çıhkınça (125/04, 125/07).*”

tuvar hara: İnek, sığır, öküz, boğa, at vb. büyükbaş hayvan.

“*Kimése ki kéndi érki (iradesi) bile tuvarın (davarını) yébérgen özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, aniñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke (ekine), töre buyurıyır, tölöv (ödeme) bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyanı da bahasın (fiyatını) ohşatıp (karşılaştırıp, kıyaslayıp) tapsalar (103/33).*”

“*Éger kim ki kimge tuvar sahlama (emanete) bérse, at, ya hoy (koyun), ya barça türlü canavar münüzlü da münüzsüz, éger aniñkibik tuvar hara nahıs (sakat) étilgey, ya ölgey, ya küçlü hol (kol) algay, ki kimse bilmegey, haydan keldi aniñkibik ziyan na ol ki sahlar édi, ant bile hutulur (kurtulur), (106/13).*”

“A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik (yabani hayvan) aldı ése küçlü **tuvar haranı**, buzgay ya yégey, aniñkibik sahlovuçı (emanetçi) éyesine körgüzme kerek yérin da, körgüzüp köñsün u bégili ol yérin, ziyansız bolsar tapkanı bile töreniñ (mahkemenin), haysın ki töre ulu köñülük bile taptı (278/02).”

“Éger kimése barır égeç yol bile da körgey **bulargan tuvar haranı**, kim de ki bolsa, éger aniñ honşusunuñ ése, kerek anı haytargay, héç néme almuñça (124/34).”

“Bu töre bu türlü sahlanmah kerek: éger kimése at ya **tuvar hara** satkay kimésege da tutungay (taahhüt etse) añar köñülük tibine, ki néme nahıslıhı (sakatlığı) yohtur ol tuvarniñ, da soñra alğan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytıptır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmah kérektir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, aniñkibik humaşnı satkan yarğudan ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérektir (134/20).”

“Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge **tuvar haranı** müñüzlü, albo hoynı (koyunu), da éyesi bilmegey tuvarniñ hılıhın (huyunu), ol çahta kerek tölegey (öder) öldürgen tuvarniñ gés (yarı) bahasın (fiyatı), (272/33).”

“Kim ki ton-oprah (giyim kuşam) tutsa tusnahta (rehinde) ya **tuvar haranı** da aniñkibik ton-oprah ya **tuvar hara** tusnahta buzulgay, na aniñkibik ziyannı ol tusnahnı tutuçı (rehin tutan) kerek kénsi baş suması (anaparası) üsne sağışlagay (280/18, 280/19).”

“Haçan ki pastuhlar (çobanlar) yalga (istihdama) kirirler kütmege barça türlü cınsın (türün) **tuvar haradan**, canavarlar cáht bile kütme kerek da igi közetmeh kerek, ki bolmagay ziyan kiyikten (yabani hayvandan) **tuvar haraga** çérédada (sürüde), (312/20, 312/22).”

“Éger **tuvar hara** biri birin öldürse, aniñkibik işni töre (mahkeme) ayırmah (karar vermek) kerek kénsiniñ küçü bile (313/30).”

ziyan étüçi: < Far. زیان Türk. +çi: Zarar veren, zarar verici.

“A éger ki bilgey édi tuvarniñ (davarın) yaman hılıhın (kötü huyunu), ki **ziyan étüçi** édi, da kétermegay kéndiniñ hatından, kerek tügel baha (tam fiyat) tölegey (öder) öldürgen ögüzniñ, töre (kanun) alay buyurıyır (101/35).”

“Dağın igi körünüyür da yébériliyir, ki kimésege anıñkibik **ziyan étüçi** at bolgay, da añaylar (uyarır) añar honşuları, da ol anı kéri étmey kendinden, ol curum (ceza) bile, haysı ki yoğarı yazılğandır ol sanga (sayıda, maddede), sanda 26-nıñ teli ögüz üçün (275/17).”

ziyañçı: < Far. +زيان Türk. +çi: hasar veren, yaralayan, yara vuran, zararcı, zarar veren.

“A éger ögüz bolsa **ziyañçı** da yaman hılıhlı (kötü huylu), 7-inçi küñge dire bolur satkan kişige haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kerek bézirgân (tüccar) tartıngay (reddeder, geri verir) anıñ éyesine zastuptsasına (tasarrufuna), haysı ki zastuptsa (malik) kénsi ahçası bile zastupit (kontrol) étkey da ziyanlı étmegey anı, töre (kanun) bulay buyurur (287/07).”

3.3.11.2. Çobanlıkla İlgili Terimler

hoyçı: Koyuncu, koyunları güden kimse, çoban.

“Da K'risdosnuñ toğganına frişteler, da 3 han, da **hoyçılar** tanıhtırlar (222/23).”

kütüçi: Gütme işini yapan kimse, sürüyü güden, çoban.

“102 Kapitula. **Kütüçilerniñ** töresi (hakları), (072/21).”

“Da pastuhnuñ (çobanın) yaman kütmehinden yoluhkıy édi éger yoluhmaganına **kütüçüniñ** da ziyan bolgıy édi, pastuh tölemeh (ödemek) kerek anıñkibik ziyanı (312/22).”

pastuh: < Leh. pastuch. Sürü bekçisi, çoban.

“Haçan ki **pastuhlar** yalga (kiraya, istihdama) kirirler kütmeye barça türlü cınsın (türün) tuvar haradan (büyükbaş hayvandan), canavarlar câht bile kütmeh kerek, ki bolmagay ziyan kiyikten (yabani hayvandan) tuvar haraga çérédada (sürüde), (146/21).”

“**pastuhnuñ** yaman kütmehinden yoluhkıy édi éger yoluhmaganına kütüçüniñ da ziyan bolgıy édi, pastuh tölemeh (ödemek) kerek anıñkibik ziyanı (312/22).”

“Éger haysı tuvar çérédadan (sürüden) sebepinden **pastuhnuñ** tas (kayıp) bolgay, kerek kéndi tölegey (313/27).”

Yorum:

Hayvanlarla ilgili 23 terim tespit edilmiştir. Bu 23 terimden 15 terim tek kelime, 8'i de birleşik sözcükten oluşuyor. 15 tek sözcükten oluşmuş terimin 13 tanesi Türkçe, 1 Farsça-Türkçe (15 ad) kökenlidir. Birleşik sözcüklerden meydana gelen 8 terimden 5 tim Türkçe+Türkçe (2 ad+ad, 3 ad+eylem), 1 terim Türkçe-Farsça+Türkçe (ad+ad+eylem), 1 Arapça+Türkçe (ad+ad), 1 Farsça+Türkçe (ad+ad) kökenlidir.

3.3.12. Hiçbir Başlığa Girmeyen Terimler

aş-: Aşmak, geçmek, sürenin geçmesi, kanuni mühletin geçmesi.

“... Éger 7 yıldan **aşsa**, tutkan ol asıhını (mülkü) klese (istese) dağın arı kün uzatma könü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı erkinedir (yetkisinedir, iradesine), kim ki tutuptur (283/31).”

ayovlu: Vesayet, yasak, kısıtlı.

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélôvatvat (temyiz) étkey töreden (mahkemededen), da soñra izdegey édi difterden minuta (özet), anı odérjat (yapmak, almak) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı, a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, difterden minuta **ayovlu** dügül, kim ki izdese (341/14).”

bahıçı: Gözetici, bekçi, bakımcı, gözetmen, bakıcı, denetleyici.

“Haçan kéthoyalar (toplumun ileri gelenleri) da hartlar (aksakallar, âkiller) hoysalar kiméseni bahuçı huçlarını (huzur evi), ki bahkaylar miskinlerini, huçta yatkanlarını bahkaylar ton-oprahları (giyim kuşamları), aşın-suvun. A éger ki ol **bahuçı** damah (göz koyma, hırs) étkey, da kendine yaşırgay (saklar) huçnuñ kélişin, da dervéşlerini aç sahlagay (135/11).”

“Bu yérge añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodalarınıñ (Askeri valilerin, valilerin), haysı ki **bahıçılardır**, ki könü (doğru) bolgaylar ölçövler (314/38).”

bahuçı: Gözetici, bekçi, bakımcı, gözetmen, bakıcı, denetleyici.

“Haçan kéthoyalar (toplumun ileri gelenleri) da hartlar (aksakallar, âkiller) hoysalar kiméseni **bahuçı huçlarını** (huzur evi), ki bahkaylar miskinlerini, huçta yatkanlarını bahkaylar ton-oprahları (giyim kuşamları), aşın-suvun. A éger ki ol bahuçı damah

(göz koyma, hirs) *étkey*, *da kendine yaşırğay* (saklar) *huçnuñ kélişin*, *da dervéşlerni aç sahlagay* (135/10).”

barış-: Uzlaşmak, anlaşmak, barışmak.

“*A éger yihöv* (kilise) *açılğay ant üçün da barışkaylar devikârlar* (davalılar) *kerek jamgoçka* (kilisede çan sorumlusu) *bir néme bergeyler*, *da voytka* (hâkime) *da bir altın ahça bergey ant içken* (168/02).”

“*Haçan éki kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı* (gebe) *hatunni*, *da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız kéçirgey* (düşürse) *yarım başın* (yarı diyetini) *tölemeh* (ödemek) *kerek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine* (aralarına) *barışma* (098/26).”

“*Dağı da 2 adamnuñ arasına halaba* (ihtilaf) *u devi bolğay*, *K'risdos kéndi ögüt bérir*, *yarğuga barmiyin*, *yolda barışmaga*, *ki néme arada hagaraglıh* (anlaşmazlık) *bolmagay* (218/11).”

barıştır-: Uzlaştırmak, anlaştırmak, barıştırmak.

“*Da töreçi* (yargıç) *üsnedir bu iş*, *ki storonaları* (tarafları) *kéltirgey zhodaga* (barışmaya, anlaşmaya) *da antni alarga terçe buyurmagay éger yarğuçı bolmasa storonaları barıştıрмаğa*, *soñra yarğuçı aytmah* (hüküm vermek) *kerek*, *néçik ki törede yazgandır* (078/25).”

baş hoş-: Boyun eğmek, itaat etmek, kavga etmek.

“*Da töre*, *işitse giléyin* (şikâyetini) *ündelgen* (davalı) *yandan da cuavpın* (beyanını), *aralarına tapkay* (karar verir), *né ki töre buyursa*, *2 yan da anı habul körmeh kerek*, *na añar baş hoşmaga* (120/05).”

“*Éger kimse kérmende* (şehirde) *da töresine kénsiniñ ündelgiy édiler*, *da iş* (dava) *bolgiy édi hanlı* (cinayet) *albo talaşlı* (kavgalı), *ki biri birine bizminlenip* (sinirlenmek), *baş hoşkay* (kavga etmek) *anda*, *kerek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ*, *haysı töre tañlangandır Téñriden da ademilerden*, *haysı ki törede övrengey édiler olturma k'ahanlar da aşarahaganlar* (289/27).”

“*Ne bir k'risdân künin yihkünnuñ* (kilise gününün, pazara gününün) *biri birine baş hoşmagay* *albo oç alğay*. *Her biri émin-aman bolğay*, *tözgey alğıšta* (duada) *Téñrige*, *yérniñ köknüñ Hanına şükür bergeyler yihkünni* (077/02).”

baş kişi: Yönetici kişiler, başçı.

“*A éger ki berinseler (teslim olsalar), hara élni (sıradan halkı) yasah (vergi) tibine sahlagay da baş kişilerni boş (muaf) étkey yasahtan, kermenniñ (şehirin) povétine (yerleşkesine, yapılarına) néme ziyan étmegey (238/05).*”

béklík: Yürürlük, kuvvet, geçerlilik.

“*Aytkanına köre Boğos arakélniñ (havarinin), ki destimént (vasiyet) ölüden soñra beklikte tohtamah kérek (080/16).*”

“*Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da aniñ işlerin kécirmege, (yürütmeye) utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim olmuş) édi béklík töre alnına, da aniñkibik işlerde ustalıh da hillâ (hile) bolmagay (327/13).*”

berin-: Verilmek, teslim olmak, intikal etmek, itaat etmek, tabii olmak, kabul etmek.

“*A éger ki berinseler (teslim olmak), hara élni (sıradan halkı) yasah (vergi) tibine sahlagay da baş kişilerni (yöneticileri) boş (muaf) étkey yasahtan, kermenniñ (şehrin) povétine (mülklerine, yerleşimine) néme ziyan étmegey. Da povétlerin (illerin, ilçelerin) tağları bile, rékaları (ırmakları) bile da méjaları (sınırları) bile, tohtatkay, né türlü ki burungi hanlar (060/13).*”

“*Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da aniñ işlerin kécirmege, (yürütmeye) utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim olmuş) édi béklík töre alnına, da aniñkibik işlerde ustalıh da hillâ (hile) bolmagay (327/13).*”

“*Andan soñra, kermenniñ (kentin) çövesin alıp, yébérgey kérmenge élçi: «Beriniñiz yahşılıh bile», añlatkay bir de, eki de, üç. Éger ki klemeseler (istemeseler) bérinmege da téñri boluşsa (yardım etse), ki küç bile alsa, kimler ki utru (karşı) édiler, alarnı hırğaylar (kırarlar, öldürürler) da özgelerni yasah (vergi) tibine sahlagay (060/05/).*”

“*Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu (kolu) tibine türlü türlü milletler bériniptirler (tabi olmak) ulusları bile da özge biyliklerden harac alırlar (235/28).*”

béringen: Tabi olan, tebaa.

“*Bu yérge (hüküm) bérilgendir érméni töresine bérilgenlerge (tabi olanlara). A éger ki érménige kérmén töresine (şehir mahkemesine) ya alpovut töresine (askerî*

mahkemeye) *hanlıhta yatkan* (yerleşen) *mülkni ya yérni tusnah* (rehin) *bolsa albo kélişi* (ürünü, mahsulü) *ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir* (tabidir), (113/19).”

“*Dağı da T'éot'os han érméniniñ añmahlıhı, arzani* (değerli, lâyük) *da mahtalgan, da özge hanlarnıñ da knâzatalarnıñ* (şehzadelerin) *K'ristânlarnıñ, érménilerniñ. Haçan ki ol hanlar kældirdi añar könülük Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar* (talimatlar, yönetmelikler, hükümler) *bérip barçasına, haysı ki él anındır, markarélerden* (peygamberlerden) *da surp* (mukaddes) *arakéllerden* (havarilerden) *aytmahlıh da özge vartabédlerniñ* (papazların) *surp yihövüñ* (kilisenin), *hoydı kendi éline, kendine béringenlerge* (tabi olanlar), *budur kέρmenlerge* (şehirlere), *da kέρmençihlerge, da salalarga* (köylere), *da kéndiniñ yérgesine* (makamına) *béringenlerge, kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki boyruhlarnı küçlü da néme éksitmiyin sahlagaylar* (252/17).”

“*İş* (dava) *ki tamah üsne bargay, ol érméni töresniñ* (mahkemesinin) *dügüldür, haçan munuñkibik işler üçün érméniler Ilovnuñ béringendirler* (tabidirler) *töresine érméniniñ, Marimborknuñ* (293/16).”

bil-: Bilmek, anlamak, düşünmek, çözmek, kavramak, izin vermek, haberi olmak, onaylamak, kabul etmek.

“*Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge tuvar haranı* (büyükbaş hayvanı) *müñüzlü, albo hoynu* (koyunu), *da éyesi bilmegey* tuvarınıñ *hulıhın* (huyunu), *ol çahta kérek tölegey* (ödesin) *öldürgen tuvarınıñ yarım bahasın* (fiyatını), (101/22).”

“*A éger ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik satıh* (muamele) *bolma bolmas, ték bilmehi* bile *oğlanlarınıñ, da hardaşlarınıñ, da yovuhlarınıñ, kimler ki jaranglıh* (mirasçılık, kalımcılık) *étkey édiler. Anıñkibik satıh bolmah kérek anıñkibik mülklerde alarnıñ bilmehi* bile, *da érki* (izni) *bile, da tanıhlıhları bile* (137/32).”

“*Éger hulu* (kölesi) *biyiniñ bilmehinden* (bilgi, izin) *başha bardı ése ol yolga da anda néme satamaga* (hadise, kaza) *yoluhkay, ol işten biyi égri* (sorumlu, suçlu) *dügül, né ziyanlı* (140/27).”

bildir-: Bilgi vermek, haber vermek, ilan etmek, ihbar etmek.

“*Oğullar bildirseler* törege *da ohşaşı* (kanıtı) *bile yaman* (suç) *işte* (eyleminde) *atasınıñ-anasınıñ yañılğanıñ* (suçunu) *hanga utru da barça étilgen işler, anıñkibik*

işte érméniniñ oğlanları aniñkibik işni borçlu tigüller kötürmege (üslenmeye), (097/18)."

*"Éger kiméseniñ atı bolgay hılıhı (huyu) bile, nahıs (sakat) étüçi, da övde hullarına (kölelerine, hizmetçilerine) da, özgelerge de **bildirgen** bolgay hılıhın (274/10)."*

*"Dağı da aytırbiz ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv (ordu) bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh (hanlık) bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da **bildirgey** çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/39)."*

birlet-: Birleştirmek, bütünleştirmek, eklemek.

*"Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur, küçü yetmese kénsi mülklerin yasamaga (onarmak), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı (rehini) tutar, yasasa kéndi ahçasına aniñkibik tusnahları, da aniñkibik harc etkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ (anaparanın, esas meblağ)) üsne, kérek ol harcları **birletkey** tölövge (ödemeye), (281/17)."*

boluş: Yardım, destek, himaye, koruma, tasdik, belge.

*"A éger korol' aniñ biylik korunada (başkentte) bolmasa, bérmeş kérek añar 3 kéz 9-ar hafta, bulaydır töre. Kim ki bu rokları (sürelerini) keçirse da kéltirmese korol'dan kendi işine **boluş**, ol kişi kendi işin (davasını) tas (kayıp) éter (331/07)."*

buz-: Bozmak, sökmek, tahrip etmek, yok etmek, kaldırmak, iptal etmek, geçersiz yapmak, geri almak.

*"Éger ki ol sağıt bile biyiniñ péşekâr (usta, zanaatçı) kéndiniñ işin işlegiy édi da aniñkibik sağıtı **buzgıy** (bozsa) édi da aniñkibik sağıtı **buzgıy** édi, kérek tölegey (ödesin) zıyanın biyine (151/09)."*

*"Aytkanına köre Boğos arakélniñ (havarinin), ki destimént (vasiyet) ölüden soñra beklikte (geçerlilikte) tohtamah kérek. A éger ki ol destimént étken tiri halgay, ol destimént aniñ érkine (yetkisine) bolmah kérek, klese **buzar** (iptal eder, neshetmek) klese yasar (onayalar), néçik añar körünse (080/20)."*

*"Kirüçiler yatnıñ bahçasına da **buzsa** (sökse, tahrip etse) ol bahçada yemişli térekni (ağacı), né türlü de yemiş bolsa, da yétkirseler (ispat etseler) tanıhlıh bile aniñ üsne aniñkibik hılınmahı, töre buyurıyır aniñkibik buzuçı yemişli térekni, aniñkibik térek aşlagay (diker) bahçasına (111/25)."*

“Anıñ üçün könü töre bile ayıtlıyır, ki borlalıh (üzümlük, bağ) kénsi éyesiniñ erkinden (izninden) başha kimése néme **buzmagay**, ani bir borlalıhtan néme çıharma érki yohtur (294/40).”

cıns: < Ar. جنس. Çeşit, tür, ırk, millet, ulus, uyruk.

“Bu buyruh añlamah kérektir salaçılar (köylüler, çiftçiler) üçün érméniniñ, özge **cıns** üçün tügül. Anıñ üçün salalr da tarlovları érménileriniñ bérilgenidir (tabidirler) barça bir türlü korunağa (merkezi devlete), (084/38).”

“Évét ki bilip ménim **cınsınnıñ** bizminlikini (sinirliliğini, kibrini), klemedim kimséni bu işke kéltirmege, yohsa asrı tañlar (araştırır) édim, arakéller (havariler) u bélgili ari atalar (kutsal papazlar) mununki ulu işniñ hayğusuna bolmadılar (209/37).”

“Haçan ki pastuhlar (çobanlar) yalga (istihdama, kiraya) kirirler kütmege barça türlü **cınsın** tuvar haradan (büyükbaş hayvandan), canavarlar câht bile kütme kerek da igi közetme kerek, ki bolmagay ziyan kiyikten (yabani hayvandan) tuvar haraga çérédada (sürüde), (312/20).”

özge cıns: < Türk. özge + Ar. + جنس: Yabancı halktan olan, yabancı millettten olan, yabancı uyruklu.

“Éger ki **özge cıns** érménini öldürse ya érméni **özge cınsı** öldürse, ol çahta kerméniniñ töresi (şehir mahkemesi) bile pospolity (il), haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre (hanlık mahkemesi) bile ögütlengeyler (cezalandırır), (158/07, 158/09).”

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alınna, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya **haysı cınsın** yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin (nafaka alan kimsesini), ya dostun, anı törede odéržat (yapma, uygulama) étmege bolur, ték bir réçnik (vekîl, avukat) spravovat (vekâlet, yürütme) étmege bolmas (185/08).”

“Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik (senet) uzdat (devir) bérgey satun algan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bérgey satun algan mülklerni tohtatmaga (geçerli) bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhınıñ olturğuçnuñ (makamının) berildi **barça cınsınıñ** bilmehi bile tügellenmehi (gerçekeştirmek), éterler (306/04).”

çıharıl-: Çıkarılmak, istisna edilmek.

“Bu boyruhtan **çıharılıyır** korol'nuñ olturğuçundan (makamından) yañılmahı (269/15).

dayfa: < Ar. طایفه. Tayfa, kabile, uruk, el, aşiret, aile, nesil.

“Köp vahttan béri ulu sağıştá édim bu töre bitiki üçün, ki her kez bizni tabalarlar (eleştirir, kınar) édi bizim **hom** da, **özge dayfa** da. (025/17).”

“Zéra köpler bardır, ki mahtarlar özge **dayfannıñ** törelerini, ki könü töreleri bar (203/23).”

“Yohsa biz, érméni **dayfası**, K'risdoska inanırbiz da ayırılıpbiz k'risdânlikimiz bile cuhutlaran (Yahudilerden), **barça dinsizlerden**. (231/23).”

difter: < Ar. دفتر. **1.** Vergi, gelir ve nüfus bilgilerinin kayıtlarının tutulduğu resmî belge, genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları **2.** Resmî işlemleri yapan devlet daireleri ve birimlerinin sekreterlik veya kâtipliği.

“Da éger kimésege kérek bolsa minuta (özet) **çıharmaga difterden** möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı yazıçınıñdır (170/15).”

“Da kimése izdegey ya klegey **difterden** vıpis (belge, bitik), anıñ töresi 3 ahçadır (170/21).”

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélóvat (temyiz) étkey töreden, da soñra izdegey édi **difterden** minuta (özet), anı odérjat (yapmak, almak) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı (krala temyiz başvurusu yaptı), a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, **difterden** minuta ayovlu (yasak, kısıtlı) dügül, kim ki izdese. (178/14, 178/18).”

domovlatsta: < Ukr. омовлятися, домовляться, домовляція. Görüşmek, anlaşmak, anlaşmaya varmak, barışmak.

“A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey **domovlatsta** bolmaga töre alnına, ayıp, ki klarmén anıñ, hayda ki nésin sezdim (tespit ettim), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarrufuma, kontrolüme) algaymén (183/03).”

dopostit: < Ukr, Leh. допустити, допустить, dopuscic. Onaylamak, izin vermek, **kabul etmek.**

“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmağay (saklanmaz), né bir bérklikke (korunağa) kirmegey, da şehir içine kéñ u tar yollar bile yürügey

kérmén (şehir) içine érkli (özgürce), *da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk* (haciz) *anıñ tirliki* (malı) *ya mülkleri üsne*. *Anıñkibik şparunkni **töre dopostit étmestir** étmege, ték kéndi istétsin* (davalısını) *ündegey* (celp eder) *yarğuga, da anı térpit* (itaat) *étkey her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru* (181/33).”

dostat: < Ukr. Leh, достати, достать, *dostac*. Zorla almak, tutmak, ele geçirmek.

“*Dağı da bu türlü bolsun: tarlovlarnıñ ülüşü 5 ülüşniñ birin algaylar, né türlü ki ovsép töre hoydı Mısırdı, haçan ki **dostat** étti p'rawonnuñ* (firavunun) *ulusun* (241/23).”

dostoyat: < Ukr, Leh, достояти, доставити, доставляти, *dostawic*. Göstermek, sunmak, iletmek, **teslim etmek**.

“*Alay kérek uzak zındanda* (uzun süreli hapis) *olturgay, ki yükke* (kefalete) *algaylar yahşı kişiler, ki **dostoyat étkey** törge da töre étken işlerge, da yükçiğe* (kefile) *ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır* (kefil olmuştur), *kérek alarga küñ bérilgey törege dire* [=köre] *üç haftaga dire, ki turğuzgay* (teslim eder) *érméni töresiniñ alına köñülme* (aklanmak) *de cuvap bérme* (savunmak), *né iş üçün de anı égri* (suçlu) *tutsalar* (325/34).”

dozvolit: Ukr, Leh, дозволити, дозволить, *dozwolic*. İzin, onay, kabul, müsaade, anlaşılmak, **muvaafakat**.

“*Da apélâtsiya* (temyiz) *kélse, da éki strona **dozvolit** étse, ki zavitiy roktan* (belirtilen süreden) *burun açılğay, ol bolur bolmaga, a klemese* (istemese) *bir strona* (taraf), *bolmastır zavitiy roku kélmeyin, 9 haftası, ki açılğay* (194/39).”

düfter: < Ar. دفتر. **1.** Vergi, gelir ve nüfus bilgilerinin kayıtlarının tutulduğu resmî belge, genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları **2.** Resmî işlemleri yapan devle daireleri ve birimlerinin sekreterlik veya kâtipliği. Krş. Difter.

“*Başlanıyır bu **düfter** érméni töresiniñ, aşğa yazılğannıñ kéndiniñ sanına* (numarasına) *da hağıtlarına, haysı ki burungidir hağıtına kéndiniñ* (67/10).”

“*Da kimése izdegey ya klegey sarnatmaga* (mütalaa etmeye) ***düfterden** vipis* (kayıt, sicil), *anıñ töresi 3 ahçadır* (332/26).”

“*Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélôvat* (temyiz başvurusu) *étkey töreden, da soñra izdegey töreden, da soñra izdegey édi **düfterden** minuta* (özet), *anı ödérjat* (almak,

yapmak) *étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki korol'ga aldı, a haysı iş üçün ki korol'ga alınmagan, düfterden minuta ayovlu (yasak, kısıtlı) tügül, kim ki izdese (341/17).*”

él: Halk, millet, ulus, el, aşiret.

*“Tiyışsızdır (yakışksız, uygunsuz) mahalede u **él** arasına ant içmeğe (037/11).*”

*“Haçan ki ol hanlar keltirdi anar könülük Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar (talimatlar, yönetmelikler) bérıp barçasına, haysı ki **él** anındır (077/24).*”

*“Haçan ki ol hanlar keldirdi añar könülük Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar (talimatlar, yönetmelikler) bérıp barçasına, haysı ki **él** anıñdır, markarélerden (peygamberlerden) da surp arakéllerden (mukaddes havarilerden) aytmahlıh (hüküm) da özge vartabédlerniñ (papazların) surp yıhövnüñ (kilisenin), hoydu kéndi **éline**, kéndine bérilgenlerge (tabi olanlara, tabaalarına), budur kermenlerge (şehirlere), da kermençihlerge, da salarga (köylere), da özge yérlerge, da kéndiniñ yérgesine (makamına) beringenlerge (tabi olanlara), kerek étkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki boyruhlarını küçlü da neme éksitmiyin sahlagaylar (252/15, 252/17).*”

élçi: Belli bir hususu konuşmak üzere bir taraf adına diğer tarafa gönderilen kimse, sefir, gönderilen, mebus, öncü, resul, elçi.

*“Andan soñra, kermenniñ çövsin alıp, yébérgey kermenge **élçi**: «Beriniñiz (teslim olun) yahşılıh bile», añlatkay bir de, eki de, üç. Éger ki klemeseler bérinmege (teslim olmaya) da téñri boluşsa (yardım etse), ki küç bile alsa, kimler ki utru (karşı) édiler, alarnı hırğaylar (kırarlar, öldürürler) da özgelerni yasah (vergi) tibine sahlagay (060/05/).*”

*“Da ilgeri biy kéñeşte (meclis), papanıñ **élçisi** (164/20).*”

ésirik: İçkili şahıs, sarhoş.

*“A éger **ésirik** kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kerek anıñki öldürmehlihni câht bile da sormah kerek (263/03).*”

*“Éger ki ésiriklikte yoluhsa, ki biri birin nahıs (sakat, yaralama) étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik iş nahıslıhniñ **ésirikte** tiymes boşatmağa (affedilmeye), anı da tözmege (261/39).*”

ésiriklik: İçkili olmak, sarhoşluk.

“Éger ki **ésiriklikte** yoluhsa, ki biri birin nahıs (sakat) étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik iş nahıslıhñıñ **ésirikte** tiymes (affedilmeye), anı da tözmege (261/39).”

“Anıñ üçün ki **ésiriklik**tir barça yamanlıhñıñ (suçun, kabahatin) başı, anıñ üçün ki **ésiriklikten** sebep boldı ki biri birine (261/40).”

gıvalt: < Al, Ukr, Leh. Gewalt, гвалт, гвалт, gwalt. Güç, kuvvet, şiddet, zorlama, baskı, şiddet.

“Dağı da töre körgüziyir ölçüngeñ işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır (yönetilir, dönüyor) barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulgannıñ kn'ajalarnıñ (şehzadelerin), haysı bu boyruhlarnı ayılğan hoyupturlar, her biri sahlamah da **gıvalt**tan başha tutmah kérek, néçik hoca (zengin), alay miskin (yoksul), anı bir bézirgân (tüccar) harşı bolmagay ayılğan işlerge, kénsi érki (iradesi) bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü ayılğan hoyuluptur (314/34).”

gvalt: < Al, Ukr, Leh. Gewalt, гвалт, гвалт, gwalt. Güç, kuvvet, şiddet, zorlama. Krş. gıvalt.

Dağı da töre körgüziyir ölçüngeñ işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır (yönetilir, dönüyor) barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulgannıñ kn'ajalarnıñ (şehzadelerin), haysı bu boyruhlarnı ayılğan hoyupturlar, her biri sahlamah da **gvalt**tan başha tutmah kérek, néçik hoca (zengin), alay miskin (yoksul), anı bir bézirgân (tüccar) harşı bolmagay ayılğan işlerge, kénsi érki (iradesi) bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü ayılğan hoyuluptur (315/32).

hağanlıh: Kağanlık, hakanlık, imparatorluk.

“Dağı da **Hağanlıhta** 3 töreçi (yargıç) hoyarlar, alay oh Vrasdunda (Gürcistan’da), **Hağanlıhtan** övrenip, surp (kutsal) Érrortut’iunnuñ (Ata, Oğul ve Kutsal Ruh) atına da tanıhlarnıñ sanına (217/20, 217/20).”

hadir: < Ar. حاضر. Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan, anık, amade, müheyya.

“Bir kimése kiméseni voytka (hâkime) ündegey (dava eder), da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan ayt kay, ki **hadir** dügülmén cuvap bérmege (ifade vermeye),

bériñiz birisi törege (duruşmaya), anı odérjat (yapma) étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin (174/15)."

*"... haysı ki ilgerigi törede (önceki kanun maddesinde) yazgandır bu artiikul (madde) üçün, da ayt kay, ki ahçam yohtur, humaşım bar, ne türlü de bolsa, klarmén (isterim) tölemege (ödemeye), né ki Téñri da töre tapsa (hüküm verse), da povod (davacı) inanmaga klemegey, da klegey yükçüni (kefili) antka kéltirmege, na yükçi povinén (yükümlü) düğül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ düğül, da tölövge **hadirdi**, néçik töre taptı, kimge de yoluhsa, humaş (mal) bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/06)."*

*"... Ya borçlu, ki klemegey tözmege (sabretmeye) da ayt kay, ki **hadirmén** tölöv (ödeme) étmege, töre satın alırmén, anıñkibik bolur odérjat (alma) étmege töreni (174/30)."*

hagaraglıh: < Erm-Türk. Erm. Հաղառաւ + Türk. +lıh: Muhalefet, anlaşmazlık, rekabet, çekişme, çatışma, geçimsizlik, kavga, ihtilaf.

*"Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba (kavga) u devi bolgay, K'risdos kéndi ögüt bérir, yarğuga barmiyin, yolda barışmaga, ki néme arada **hagaraglık** bolmagay (036/19)."*

hagaraglıh: < Erm-Türk. Erm. Հաղառաւ + Türk. lıh: Muhalefet, anlaşmazlık, rekabet, çekişme, çatışma, geçimsizlik, kavga, ihtilaf.

*"Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba (kavga) u devi bolgay, K'risdos kéndi ögüt bérir, yarğuga barmiyin, yolda barışmaga, ki néme arada **hagaraglıh** bolmagay (218/11)."*

hatışıl-: İç içe girmek, karışmak, aykırı olmak, ters düşmek, çelişmek.

*"Néçik can u tén, ki tarbiyat bile 2-dirler, ol türlü ayırılmas, hatışıp biri biri bile, bolurlar bir da köp némeni bir érk (irade) bile hılınırlar, ol türlü ganunk' ta töreler. Anıñ üçün, éger ki yoluhsa **hatışılmaga** ékisine, biri birini sındırmastır (nesetmez, geçersiz yapmaz), (27/13)."*

hahuçi: Vuran, kazan, basan, basıcı (para basan, para basıcı).

*Éger kimése yaşıрын (gizlice) ahça ya fli (Flori, para) hahkay (bassa) da anı sızgeyler (kanıtlasalar), anıñkibik **hahuçi** ahça ya fli kérek eki holun késkeyler yañılğannıñ (suçlunun), (148/26).*

hara él: Sıradan halk, sıradan insanlar, sıradan vatandaşlar.

“A éger ki berinseler (teslim olsalar), **hara élni** yasah (vergi) tibine sahlagay da baş kişilerni (yöneticileri) boş (muaf) étkey yasahtan, kérmenniñ (kentin) povétine (yerleşkesine, yapılarına) néme ziyan étmegey (060/12).”

“Alé ki köpten tügöl, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmis (belediye başkanı) bile, ratstsalar (meclis üyesi) da **hara él** bile şherimizde Ilovda anıñkibik alarnıñ töreleri üçün, köründi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile. (250/21).”

hayıt- Dönmek, geri dönmek, tövbe etmek, pişman olmak.

“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra **haytkay** (pişman olup, tövbe edip) da babasniñ (papazın) alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası (keşişi, papazı) añar luc (kefareti) bérmeş kérek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı, ölümüne diyin k'risdânlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (suç işleyen), néçik kişi öldürgey, töre alay buyurur (130/26).”

“Haysı ki alanidir (barizdir) bu türlü, ki ortaçaahlılarnıñdır yargu, ortaçaahlı alardır, kimler ki **yazıhlarından haytıp**, pokutovat(tövbe, kefareti ödemiş) étiptirler, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, pokutasın (kefareti), da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yargusuna körgüzür (215/08).”

“A éger ki anıñkibik artıhsılıhtan (kabahatten) **haytma** klemeseler (istemeseler), atası anıñkibik yaman oğlanı, harsız (ârsız), horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden bolur kéri étkey (reddeder). Haysı anıñkibik oğul kéri étken (reddedilen evlat) ki poşmanlıhka haytkay da hnazant (uslu, uysal) bolma klegey, néçik tiyer atası-anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat bile bolurlar anı yöpsünmege (kabul ederle), (095/10).”

hértsuacoğ: < Erm. Հերճական. Fesatçı, bölücü, fitneci, kâfir, münafık, mürtet.

“Yohsa biz, érméni dayfası, K'risdoska inanırbiz da ayırlıpbiz k'risdânlikimiz bile cuhutlardan (Yahudilerden), da barça dinsizlerden, da **hércuacoğ** héridogoslardan (52/26).”

“Alay oh **hértsuacoğlarnıñ** tanıhlılı kéçmestir k'ristânlar üstüne, haçan ki k'risdânlikke toğru düğüller (220/26).”

“Dağı da dinsizlerniñ tanıhlılı kéçmestir k'ridânlar üstüne, néçe köp bolsalar da, éger ki könü aytsalar. Né türlü ki K'risdos yöpsünmedi (kabul etmedi, onaylamadı) dévlerniñ tanıhlılın, haçan ki anı Téñri oğlu ayırlar édi. Alay oh **hértsuacoğlarnıñ**

*tanılılı k'émestir k'ristânlar üstüne, haçan ki k'risdânlikke toğru düğüller, bizge né türlü bolurlar könü bolmağa tanılılıka? a éger ki anıñkibik néme iş yoluhsa, **hércuacoğlar** üstüne bolurlar kéndileri 1-i biri üstüne tanılılı bérmege (221/08, 221/10)."*

hézém: Erm. Հեզեմ. Anlaşmazlık, tartışma, ihtilaf.

*"... bugün körüyirbiz, sahal (önemsiz) iş üçün da héç néme üçün mahalede, u **hézém** arasına, da talaşkanda (kavga ederken) asrı yaman körksüz antlar içerler (224/22)."*

hnazant: Erm. Հնազանդ, Հընազանդ. Uysal, mütevazı, saygılı, kibar, iyi huylu, itaatkâr.

*"Haçan ki artıhsı holtha (rica) étti, mén de üstüme aldım ménim miskinlikim bile, bilip, ki tiyesidir **hnazant** bolmaga duhovniy (dini, manevi) buyruhka (026/04)."*

*"Ya anıñkibik oğul tövgey atasın-anasın yaman yürekten, yaman sağıştan (kasten, kötü niyetle), da atası-anası anı héç némege tutkaylar. Da anıñkibik yañılma (kabahat, suç) üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh (cezalandırmak) kérek k'ahanalı (papazlık) alnına da hartlar (aksakallar) alnına. A éger ki anıñkibik **artıhsılıhtan** haytma klemeseler (istemeseler), atası anıñkibik yaman oğlanı, harsız (arsız), horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden (mal varlığından) bolur kéri étkey (reddeder). Haysı anıñkibik oğul kéri étken (reddedilen) ki poşmanlıhka haytkay da **hnazant** bolma klegey, néçik tiyer atası-anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat bile bolurlar anı yöpsünmege (kabul etmeye), (095/16)."*

*"Anıñ üçün hnazantlıhsız (itaatsizlik) töreniñ küçüne kotra (muhalefet) [=kontra] étilgen alaydır, néçik Téñrige utru **hnazant** bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (289/39)."*

hnazantsız: < Erm. Հնազանդ, Հընազանդ + Türk. +sız: Asilik, itaatsizlik.

*"Kimése könüsün (kasten) buyruhka utru **érkli** (özgür irade ile) da öktem (küstah, aşağılayıcı) sözleme klegiy édi, anıñkibik kişi ölümlüdir, anıñ üçün Yeñi töre ((Yeni Ahit) alay körgüziyir, ki kimése törege (mahkemeye) utru bolgay da töreçini (yargıcı) héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdir. Anıñ üçün **hnazantlıhsız** töreniñ küçüne kotra (muhalefet) [=kontra] étilgen alaydır, néçik Téñrige utru hnazant*

(uysal, itaatkâr) *bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (289/38).*”

hnazantsızlıh: < Erm. Հնազանդ, Հընազանդ + Türk. +*lıh*: Huysuzluk, saygısızlık, kabalık, asilik, itaatsizlik.

“*Kimése köñüsün (kasten) buyruhka utru érkli (özgür irade ile) da ökteñ (küstah, aşağılayıcı) sözleme klegiy (ister) édi, anıñkibik kişi ölümlüdir, anıñ üçün Yeñi töre (Yeni Ahit) alay körgüziyir, ki kimése törege utru bolgay da töreçini (yargıcı) héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdir. Anıñ üçün hnazantsızlıh töreniñ küçüne kotra [=kontra] (muhalefet) étilgen alaydır, néçik Téñrige utru hnazant (itaatkâr) bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (288/38).*”

holun satun al-: Para cezası ödeyerek kolunu satın almak (mahkeme hükmü ile kolunun kesilmesi cezası alan kadının para cezası ödeyerek kolunun kesilmesi hükmünden kurtulması).

“*Hayda 2 kişi biri biri bile uruşkay asrı yaman, da hatın kişi alarnıñ arasına tüşkey ayırmaga halabanı, da klegey añar boluşmaga (yardım etmeye), kim ki yihılıyır da yéñiliyir küçlüge, a özge néme bile bolmıyın boluşma, ol uruşkan kişileri ayırma né bir türlü iş bile, da anı, haysı ki huvatlıdır, tutkay yumurthalarından (testislerinden), töre buyurıyır anıñkibik hatunnuñ holun (kolunu) késme, anıñ üçün ki tiydi anıñkibik yérine. Éger töre şağavat (şefkat) étse, ol çahta bolur anıñkibik hatun holun satun alma (299/11).*”

hörmetle-: < Ar. حرم + Türk. +*le-*: Saygı göstermek, ihtiram etmek, şerefliendirmek.

“*Bir kimése törege turgay, da töreni hörmetleñiyin, yanından hılıçın ya hınçalın (hançerini) şéşmegey (açmaz). Anıñkibikni töre 12 ahça curum (ceza) bile ögütlemeye (cezalandırmaya) kérek, ki, añar bahıp, özgele de töreni hörmetlegeyler ya külmegeyler töre alına (174/05, 174/09).*”

“*Surp arakéllerniñ (mukaddes havarilerin) buyruhudur (talimatıdır), buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k'hanasın (papazını) yaman sözler bile da hörmetsizlik bile uyaltmagay, anıñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın (papazını) hörmetlemegey, ol yañılır (suç işler) Téñrige utru, anıñ üçün ki k'ahana holthaçıdır (ricacıdır, duacıdır) Téñriden, da yargusuna Téñriniñ barıştıruçıdır, da cuap bérüçıdır (sorumludur) joğovurt (halk, toplum) üçün (256/10).*”

“Éger ki kimése töreni **hörmetlemese** sağıt (araç gereçle) bile ya söz bile érméniniñ, ol çahta anıñkibikni ögütlemeh (cezalandırmak) kérek töre (mahkeme) bile (324/18).”

hörmetsizlik: < Ar. حرمت + Türk. +siz-lik: Saygısızlık, ihtiramsızlık, şerefsizlik, teşhir edilmek.

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire kız) bolgay, da añar küç étkey (tecavüz), anıñki küç étüçi (tecavüzcü) ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese (tamamlamasa), eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek töreçiden (yargıçtan) ötleş zından (hapis) bile da curum (para cezası) bile ol **hörmetsizlik** üçün (124/30).”

“Surp arakéllerniñ (mukaddes havariler) buyruhudur, buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k'ahanasın yaman sözler bile da **hörmetsizlik** bile uyaltmagay, anıñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın (papazını) hörmetlemegey, ol yañılır (suç işler) Téñrige utru (265/09).”

“A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbgnu (Akçeyi, parayı) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ 2 holun késmeñ kérek da cagatına (alnına) (alnına) möhrünü hızdırıp basmah kérek, nışan (alamet) añar méñilik **hörmetsizlikke**, anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar (269/28).”

hrajarel: < Erm. Հրաժարել, Հրաժարիլ. Reddetmek, men etmek, yasaklamak.

“Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu (mahkeme) bolmaga, yohése néme mağtmah bile üvretir, ki çare (çözüm) bar ése, suhlanmasın (hırs yapmasın) yarğuga barmaga. Muñar ohşaş **hrajarel** éter surp Awédaranda (kutsal İncil’de) töre étmege añar, ki holtha (rica) étti K’risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamniñ oççiznamnu (mirasını), (020/05).”

“Dinin tanmahniñ (inkâr etmenin) antı budur, ki hoygay holun haç üstüne da yihöv (kilise) üstüne da **hrajarel** bolgay ari yihövden (227/19).”

ilgerilik: Öncelik, ayrıcalık, rüçhan hakkı.

“A turmagay, da anıñ arasına özge kimséniñ şparunknu (haciz için değerlendirme) zaydit étkey (alır, giriş yapar), na anıñ **ilgeriliki** nivéç (hiç, yok, kayıp) bolur, da soñra étken ilgeri bolur (191/38).”

inamsız: İmansız, itikatsız.

“Éger érméni érménini ayblasa (itham etse, suçlasa), aytıp, ki sén dinsizsén da **inamsız**, da yétkirelmegey (ispat etseler) anı añar utru, ol çahta yarğuçılar ötleş ögütlenmeh (cezalanmak) kérek néçik yaman aytuçı (iftiracı, suçlayan) olturmah (hapsetmek) bile da curum (ceza) bile (293/26).”

inan-: İman etmek, güvenmek, itimat etmek.

“37 Kapitula. Kimése kimésege **inanıp** néme sahlama (emanete) bérgey holuna (069/13).”

“Bir bézirgân (tüccar) birisine néme humaş satkay, da anıñki bézirgân satgkan humaşnı halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay, da ant içkey, ki iğidir, algın, da aldagay algan kişini, da ol bézirgen, **inanıp** añar da mahtaganına, algay (134/09).”

“Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa (taahhüt etse) aluçıga, ki anıñkibik ağaçın içine munça bal bar, da ayt kay belgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı **inanmasa** satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/30).”

işitmes: Dinlemez, yaramaz, laf dinlemez, itaatsiz.

“Éger kimséniñ bolsa söz **işitmes oğlu** da klemegey (istemez) atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı keltirgeyler hartlarnıñ (aksakalların) alnına da (dava, şikâyet) étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz **işitmes üçün**, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (ayyaş, zampara), (291/37, 291/40).”

jadat: < Ukr, Leh. жадати, жадать, *zadac*. Arzu, dilek, istek, talep.

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki **jadat** étkey édi vrâddan (mahkemedan) obvédit (kontrol, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmege, ya hasta kişige, da urâd (mahkeme), işitip ya körüp, kélgey törege, da **jadat** étkey (196/03, 196/07).”

kéçik-: Geç kalmak, tehhür, gecikmek.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarla), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da **kéçikke**y tölövün (ödemesini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın (rehin edileni) haytarmah kérek añar (109/10).”

“Éger bolsa kümüş, ya altın tusnahta (rehinde), ya añar köre néme, éger oğurluh ötleş ya özge satamadan (kazadan) ötleş tas (kayıp) bolgay anıñ hatına, kimde ki tusnah édi, éger ol ayılğan néme anıñ **kéçikmehlihi bile**, anı égirlik (kusur, kabahat) bil, kimde tusnahtır ol néme, da tas (kayıp) bolgay (110/08).”

“Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan (şanssızlıktan), ki téñizge batkay, ya harahçı (soyguncu) algay, ya ot köydürgey, ya bézirgânlık (ticaret) artından **kéçikmeklik** bolgay, prihoda (vaka, kaza) né türlü de bolsa ademilerge, na muñar köre töre kérek podobnıy (uygun) künler zamirit étkey (belirler) anıñ sağılıh bilâ kélgenine dire, ki anıñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu, ya oğlanları, ya hardaşları, ki néme upadga (düşüşe, iflasa, fakirliğe) kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün (183/27).”

“A éger korol' anıñ biylikte korunada (merkezde) bolmas, bérmeş kérek añar 3 kéz 9-er hafta, bulaydır töre. Kim ki bu roklarnı (surelerini) **kéçikse** da keltirmese korol'dan kéndi işine (davasına) boluş (destek, senet), ol kişi kéndi işin (davasını) tas (kayıp) éter ol işte ol stupénde (aşamada), haysı işi üçün ki korol'ga alıp (krala temyiz başvurusunda bulunmuş) édi (331/07).”

kéçikil-: Geç kalınmak, ertelenmek, rötär yapılmak, teehhür edilmek.

“Na mülk midir, humaş (mal) mıdır, né ki de ése, kérek, ki turgay töreniñ (mahkemenin) möhürü tibine tapkınça, né bir uç (sonuç, karar) bolmastır almaga, éger né hadar zaman ya kün **kéçikilse**, éger ki korunada (merkezi devlette); éger yat biylikte bolsa, ol borç éyesi kérek, ki bu türlü bolgay kélginçe istétsi (davalısı), tözgey her birine munuñkibik prihoda (vaka, kaza), kimniñ ki orozsuzluhtan (şanssızlığından) ya yazıhtan (suçundan) yoluhsa (192/06),”

“Éger ki könü tanıhlı bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur (aklanır), ki anıñkibik ziyan hoyulğan (vedia, emanet) néme üçün bélgisiz (kanıtsı), da **kéçikilmegen** sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik (ebedi) könülür (aklanır) ol devikârdan (276/23).”

kéçiktir-: Geciktirmek, erteletmek.

“Kün bergeyler da **kéçiktirgeyler**, şahat (şayet), ki, poşuman bolup biri birine tölöv (ödeme) étkeyler (229/02).”

“... *yétkinçe* (yeterli) *édi anıñ miskinliki* (yoksulluğu), *ki añar berinipédi huluhka* (hizmetçiliğe). *Anıñ üçün añar tiymestir huluh étken ahçasın **kéçiktirme*** (129/13).”

kéçir- 1. Kaçırarak, aşırarak (süreni) **2.** Düşürmek (bebek için) **3.** Yürütmek.

kéçir- (I): Kaçırarak, aşırarak, mühleti kaçırarak.

“*A éger korol' anıñ biyliki korunada* (hanlık merkezinde) *bolmasa, bérme kérék añar* 3 kez 9-ar hafta, bulaydır töre. *Kim ki bu roklarnı (sürelerini) **kéçirse** da kéltirmese* korol'dan kendi işine (davasına) *boluş* (destek, senet), (167/21).”

kéçir- (II): Düşürmek, düşük yapmak.

“*Haçan éki kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağır ayaqlı (gebe) hatunni, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız **kéçirgey*** (düşürse), *yarım başın* (yarı diyetini) *tölemeh* (ödemek) *kérék hocasına* (098/29).”

“*A éger oğlan cigerine* (karnında) *anasınıñ tügel* (olgun) *adamédi ése da ol urmahtan **kéçirgey**, tölöv* (ödeme) *bolmah kérék tügel baş* (tam diyet) *üçün* (271/26).”

kéçir- (III): Yürütmek, bir işi uygulamaya koymak.

“*Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen* (davalı) *bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit* (vekâlet, temsil) *étmege bolur, da anıñ işlerin **kéçirmege*** (yürütmeğe), *utmaga* (kazanmaya) *ya tas étmege* (kaybetmeğe) *işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy* (teslim) *édi bekliki* (geçerliliği) *töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hilâ* (hile) *bolmagay* (327/11).”

kéltir- (I): Getirmek, teslim etmek.

“*A Yeñi Törede* (Yeni Ahitte) *k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap* (kaçırıp) *satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah* (suç işlemek) *anıñ üsne sézilgey* (kanıtlanırsa), *Yeñi Töre buyurmastır añar tas* (idam) *bolmaga, luc* (kefare) *tartmah kérék, da tutulmah* (yakalanmak) *kérék, da zından* (hapis) *bile ögütlenmeh* (cezalanmak) *kérék, yük* (kefil) *tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan **kişini kéltirmeh*** kérék *éyesine* (096/18).”

“*A éger kimése tutulsa* (yakalansa) *oğurluhta, ya itlikte* (zinada), *ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta* (soygunculuk), *da alani bolgay ol yaman iş ya litstası* (kanıtı), *da, kim ki **tutup kéltirdi**, tanıhu* bolmagay, *tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat* (şikâyet, dava) *étkey* (229/13).”

kéltir- (III): Mecbur etmek, sebep olmak.

“Kim yalga (kiraya) tutsa tiyirmen, svéntkaniñ (tanığın) alnına kérek ol, kim ki yalga bérdi (kiraya verdi) tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir. Éger yalga tutkan (kiralayan) kişi ol ölçövdən aslamlı (kârlı) ése, ol aslam anñdır. A ol, kim ki yalga bérdi, poşman bolma bolmastır, bahmay ol anıñ aslamı üsne, yalga tutkan (kiralayan) kişiniñ, a né ol yalga tutkan kişini anıñkibik aslam üçün **ziyanga keltirmegey** (288/14).”

“Éger kimése kiméseni küç bile işke yébérse kéndi érkinden başha (iradesi dışında), yemişli térek (meyveli ağaç) üsne minme da ol térekten yemiş silkme, albo ahın (akın) suv ötleş barma ol klemegen (istemeyen) kişige, ya aytkay at üsne olturmaga övrenmegen kişige, néuki (acemi), da anıñkibik yoluhkan işlerde ki añar ölüm kélgey, kimni ki küç bile yébérdiler, anıñkibikke, kim ki sebep bolur, borçlu bolur başın (diyetini), anıñkibik kimséni ohşaşsız işke klemegenge **keltirdi** anı anıñkibik satamaga (313/12).”

kir-: Girmek, dahil olmak.

övge kir-: Eve girmek, haneye tecavüz.

“A éger kimése küç bile kéçe **kirgey övge** kiméseniñ, da öv éyesine ziyan bolgay oğurluh, ya néme küç bolgan (gasp edilmiş) bolgıy édi, könüsün anıñkibik ölümlüdür (124/14).”

koruna: < Ukr, Leh. корона, коруна, korona, korona. Merkezi eyalet, merkez, eyalet, devlet (Polonya merkez devleti).

“Éger korol' **korunada** bolsa, 3 kéz 3-er hafta rok (mühlet, süre) bérme kerek (167/16).”

“Éger ki korol' **korunada** ése, kerek harcı üçün bérilgey törege 6 fli (337/33).”

kör-: Bakmak, görmek (yardımcı fiil olarak, yüz körmek, héç körmek, habul körmek gibi terkiplerde hukuk terimi olarak ortaya çıkmıştır).

héç kör-: Küçümsemek, tahkir etmek, ihmal etmek, umursamamak.

“A kim ki érki (özgür iradesi) bile égrı (haksız) éter yağunu, kéndi borçlu halır köktegi yarğuçuga. Bolmagay, ki öktemlengey (sinirlenir) yarğuçı ya kiméseni **héç körgey** (036/06).”

“Yeñi Töre (Yeni Ahit) körgüziyir, ki kimse törege utru bolgay da **töreçini héç körgey**, anıñkibik kişi ölümlüdür (120/14).”

“Éger ki kimése törege ündelgen (davalı) bolsa da 3 kězge diyin, **héc körüp**, turmasa, her ündelmehte (çağırış, celp) 12 ahça halır voytka (hâkime), (161/14).”

habul kör-: < Türk. + Ar. + قبول: Kabul etmek, onaylamak, boyun eğmek.

“Da töre, işitse giléyin (davasını, şikâyetini) ündelgen (davalıdan) yandan da cuvapın, aralarına tapkay (karar verir), né ki töre buyursa, 2 yan da anı **habul körmeh** kérek da añar baş hoşmaga (itaat etmek için), (120/05).”

“Bélgili éterbiz bilmege bügüngilerge barçasına, hali bolganlarga da kélgenlerge de, bu işlerni bilgenlerge bilmege, néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge béringenler (tabidirler) ol priviléalarnıñ (imtiyazların, ayrıcalıkların) tibine da kéndiniñ töreleri (kanunları) bile érméniniñ, haysı ki ilgerilerimiz bizim alarga bérkitip (vazetmişler, koymuşlar) édiler, **habul kördüh**, da tuttu, da sahladıh (250/20).”

kötür-: Üslenmek, taahhüt etmek.

“Oğullar bildirseler (ihbar etseler) törege da ohşaşı (kanıtı) bile yaman işte atasınıñ-anasınıñ yañılğanıñ (suçunu) hanga utru da barça étilgen işler, anıñkibik işte érméniniñ oğlanları anıñkibik işni borçlu tigüller **kötürmege** (097/24).”

“Éger ki kéndi at kişiniñ séziklikinden (gerginliğinden) ürkey da üstünden olturgan kişini salgay da salgan kişi ölgey ya nahıs (sakat) bolgay, anıñ üçün né bir kimse né bir söz **kötürmes** (taahhüt etmez) da ziyan borçlu bolmas (143/07).”

közet: Bekçi, koruma, muhafız, gözcü, gözlemci.

“Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konukevine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol **közét** kötürgey üstüne (üstlense), ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh (ödemek) kérek (155/17).”

“Éñ burun bahılmaş kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ (ticaretin), bu türlü hoyulmaş kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne **közet** (denetçi), câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (315/11).”

közet-: Korumak, denetlemek, gözetmek, muhafaza etmek.

“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler, néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ (ticaretin), bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), cáht bile bahkaylar da **közetkeyler**, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/10).”

“Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konukevine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol közét kötürgey üstüne (üstlense), ki igi **közetkey** ol humaşnı, da anıñ **közetmehinden** ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh (ödemek) kérek (321/18, 321/19).”

közetçi: Bekçi, gözcü.

“Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konukevine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol közét kötürgey üstüne (üstlense), ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh (ödemek) kérek **közetçi** tölemeh (ödemek) kérek (155/19).”

közetüçi: Bekçi, gözcü.

“Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konukevine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol közét kötürgey üstüne (üstlense), ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh (ödemek) kérek **közetüçi** tölemeh kérek (321/20).”

kuntra: < Lat. Contra. Direnmek, itaat etmemek, karşı gelmek.

“Anıñ üçün hnazantsızlıh (itaatsızlık) töreniñ küçüne **kuntra** étılgen alaydır, néçik Téñrige utru hnazant bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (288/38).”

kün al-: Gün almak, süre almak, mühlet almak.

“Mundan artıh töreden **kün almaga** bolmastır, alay oh, kimniñ iménâsı (mülkü) bolsa ya humaşı (malı), bolur zastavitsa (rehin) bolma borçlusuna utru (173/37).”

“Dağın artıh **kün almaga** bolmas kendine töreden, bu 3-ünçi törede (duruşmada) tölemeh (ödemek) kérek, ya zındanda olturmah (hapsolmak) kérek (337/06).”

kün aşır-: Süreni kaçırmak, mühleti kaçırmak.

“Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın çiharmagay, éger ol hoyulgan **künni aşırgay** (153/21).”

kün beril-: Süre verilmek, süre belirlenmek, mühlet verilmek.

“Alay kérek uzak zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı (itibarlı, güvenilir) kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır (kefil olmuştur), kérek alarga **kün bérilgey** törege (duruşmaya) dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay (teslim eder) érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) da cuvap bérme (ifade verme, savunma), né iş üçün de anı égri (suçlu) tutsalar (161/07).”

“Éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı (malı), ol çahta añar tölövge (ödemeğe) **kün bérilmeh** kérek artikullarga (maddelere) köre yoğarı yazılğan, da alay oh honahka (konuğa) da 4-ünçi künge dire, anıñ bile, kim ki añar égridir (kusurlu) albo borçludur, tügel töre (tüm mahkeme) voyt (hâkim) bile érmeni hartları (akilleri) bile bolmah kérek, barça türlü égrilikte (kabahatte, suçta) tügelleme (sonuca bağlama/karar verme) barça işni (davayı) töre bile bolğan alay étmeh kérek, néçik yoğarı hoyuluptur, da anıñkibik tügellenmeh (sonuçlanmak, karara bağlanmak) könülmeh (aklanmak) kérek bolğanı töre bile, a ol töre, haysı ki törede utturgan (kaybeden) kişi de bériniptir (tabidir), (326/02).”

kün ét-: Süre belirlemek, mühlet vermek.

“Borç éyesi anıñkibik tusnahı haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (uygun) **kün étmege** anıñ miskinlikine (yoksulluğuna) köre, ki tölöv (ödeme) étme bolgay (297/27).”

kün uzat-: Süre uzatma.

“A éger çiharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü) bile tarlovlarnıñ alğanın kéndiniñ, töre alaydır, ki kénsiniñ vahtınıñ uçına dire tutmah kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi alıp bolur tutmağa (tasarruf etmeğe). Küni-vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan (mutasarrıf) ol azıhı (mülkü) klese dağın arı **kün uzatma** könü (gerçek) éyesine (113/01).”

küt-: Gütmek, korumak, gözlemlemek, gözcülük yapmak.

“Haçan ki pastuhlar (çobanlar) yalga kirirler **kütmege** barça türlü cınsın tuvar haradan, canavarlar câht bile **kütme** kérek, ki bolmagay ziyan kiyikten tuvar haraga çérédada (sürü), (146/21).”

millet: < Ar. ملت. Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus.

“... anıñ üçün yazıp hoyduk töre bitikini, her vaht holumuzga alıp, éslegeybiz (aklımızda tutarız) töremizni da körgüzgeybiz özge **milletke**, ki dayma törelerimizni ari bitiklerden (kutsal kitaplardan) éterbiz, ki sözleri bolmagay bizni tabalamaga (eleştirmeğe, kınamaya), (23/30).”

“Da andan soñra né türlü özge **milletniñ** sebepinden boldu, alay hanlıhtan buyruh, ki törelerini érméniçeden tatarçaga köçürüldi, da andan soñra Latinge (197/24).”

“Haysı bile ki bélgilidir bizim könülükümüz, tiyesidir körgüzmege, ki haysı bitiklerden ya hyası **milletten** yığıpbiz bu törelerini, ki [könülük] bélgili bolgay da kimése 2 köñüllü (tereddütlü) bolmagay, sağışlap, ki biz bizim ésimizden (kafamızdan) çıharıpbiz bu törelerini (232/22).”

minuta: < Lat. Minutus. Alıntı, özet, özüt, özü, hülasa (resmî belgelerden).

“Da éger kimésege kérek bolsa **minuta** çıharmaga difterden möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı yazıçıınıdır (170/15).”

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélovat (temyiz) étkey töreden, da soñra izdegey édi difterden **minuta**, anı odérjat (yapmak) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı, a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, difterden **minuta** ayovlu (yasak, kısıtlı) dügül, kim ki izdese (341/14).”

möhür: < Far. مهر. Mühür, kaşe, damga, resmi kaşe.

“Da bitik yazılsa korol'ga, yarğudan kérek bir **möhür** voytnuñ (hâkimin) bolgay, bir kéthoyalıhnuñ (toplumun ileri gelen kişilik ve Jüri üyeliği), (167/30).”

“A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbgnı (Spitak'ı, Akçeyi, parayı) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ 2 holun (kolun) késme kerek da cagatına (alnına) **möhrünü** hızdırıp basmah kerek, nişan (alamet) añar méñilik (ebdi) hörmetsizlikke (teşhir edilmeğe), anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar (269/27).”

*“Haysı ki barça da başha işler üçün könü da tanıhlı (tasdik edilmiş) ayılğan işler **möhürümüzñü** bizim bugüñgi işler üsne asılğan boldu (329/05).”*

möhürle-: < Far. مهر + Türk. +le-: Mühürlemek, kaşelemek, damgalamak, resmi kaşe vurmak, onaylamak.

*“Yene bir kimsege kérek bolgay voytnu (hâkimi) éki hart (âkil üyesi) bile némege obvédit (inceleme) étmege ya néme **möhürlemege**, bir kişiniñ işi bolsa, 8 ahça, ya 2 ya 3 bolsa, na her birinden başha kélir 8-er ahça: voytka 2 ahça, töreçilerge (yargıçlara) 4 ahça, détskiyge (icra ve infaz memuruna) 2 ahça her parsunadan (şahıstan), ne hadar ki bolsa (190/38).”*

*“Da aytkanımız bu türlüdir, ki ademilerge, artıhsı hanlarga (hanlara) övrençiktir (alışıktır) ant içmeh kéñdi boylarından (taraflarından), haysı ki tügellikin (hükmünü, kararını) işniñ **möhürlerler**, ol ol türlü Téñri de bu ohşaş işni boyuna aldı dügül ant içmeh bile (227/07).”*

mühür: < Far. مهر. Mühür, kaşe, damga, resmi kaşe.

*“Da ol yargıçıñıñ **mühürü** tibine bitik (senet, belge) uzdat (devir) satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (307/01).”*

nivéc: < Ukr, Leh. нівець, нанівець, niwecz, wniwecz. Boşa, hiç, hiçbir şey.

*“A éger ki haysı töresi (duruşması) spolznut (atlasa, kaçırsa) étse, ki biri biri artından törelerini turmagay, da aniñ arasına özge kimséniñ şparunknu (haciz için değerdendirme) zaydit étkey (alır, giriş yapar), na aniñ **ilgeriliki nivéc bolur**, da soñra étken ilgeri (öncelikli), bolur (191/38).”*

obvédit: < Ukr, Leh. обвідати, обведать, obwiedziec. Keşfetmek, kapsamlı kontrol etmek, incelemek, soruşturmak.

*“Yene bir kimésege kérek bolgay voytnu (hâkimi) éki töreçi (yargıç) bile **obvédit étmege**, kérek bergey détskiyge (icra ve infaz memuruna) 2 ahça, voytka da 2 ahça, 4 ahçası töreçilerniñdir, bu işniñ yolu bulaydır (174/35).”*

*“Yene bir kimsege kérek bolgay voytnu (hâkimi) éki hart (âkil üyesi) bile némege **obvédit** étmege ya néme möhürlemege, bir kişiniñ işi bolsa, 8 ahça, ya 2 ya 3 bolsa, na her birinden başha kélir 8-er ahça: voytka 2 ahça, töreçilerge (yargıçlara) 4 ahça, détskiyge (icra ve infaz memuruna) 2 ahça her parsunadan (şahıstan), ne hadar ki bolsa (190/38).”*

“*Da éger ki sorov étse, kim ki **obvédit étiptir**, yarğudan, ki bu tanıhlıhniñ motsu (geçerliliği) ya vyazanâsı (bağlayıcılığı) (bağlayıcılığı) bar mıdır, na kérek yarğu aytkay, ki ol hadar, néçe urâdnıñ (mahkemenin), (196/11).*”

ohcovla-: Tartmak, mukayese etmek, kıyaslamak.

“*Haysı törelerni, sağıslap kéñeşimiz (kararımız, talimatımız) bile bizim, **ohcovlap** [=ohşovlap], da haysı boğumlarda (bentlerinde) az néme alışıptır (değiştirip) [alıştırıp], da yasap (düzenleyip), bğüngi bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan bérkitmege (tasdik etmeğe) kéñeş éttih (251/32).*”

ohşa-: Uymak, benzemek, örnek teşkil etmek, emsal teşkil etmek, mutabık gelmek, hükmünde olmak.

“*Zéra Töre Bitikiniñ ohşaşı bar ganunk'ta, zéra tiyişlidir bizge tüzmege töreni u ganunk'nu, ki biri birine **ohşagay** (mutabık, uygun), (027/07).*”

“*Éski Töre (Eski Ahit) bile Yeñi könü Töre (Yeni gerçek Ahit) aytyır, anıñkibik pambas (kötüleme, karalama), ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyaltkay] añar **ohşar** (hükmündedir), néçik tövgey (097/12).*”

“*Kimése çérüvde (orduda) bolup, éger néme tapunsa igilik (mal, hazine), anıñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kéndi érkınçe (iradesince) étme, kimsége anıñkibik igilikni haytarmınça, anıñ üçün ki töre çérüvniñ (askerî kanun) hanlardan da knâzatalardan (prenslerden) başha boşatmah (özgürlük, ayrıcalık) bile bahıslanıptır (bahşedilmiştir), haçan k'ahana töresi (rahipler kanunu, rahipler mahkemesi) de anı aytyır, ki anıñkibik igiliklerni bolurlar mustlar (bahşışlar, hibeler) étme, anıñ üçün bu igilikler ayılğan hılıh bile tapkan **ohşamastır** oğurluh işlerge ya talanga (yağmaya), (317/34).*”

ohşat-: Karşılaştırmak, kıyaslamak.

“*Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı kéltirgeyler hartlarnıñ (jüri üyesi aksakallar) alnına da gilé (dava, şikâyet) étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (ayyaş, zampara). Anıñkibikni Éski Töre (Eski Ahit) körgiziyir taşlama, da Yeñi Töre (Yeni Ahit) **ohşatıyır** (kıyaslar), néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh (suç, kabahat) üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası anıñkibik oğlanı kéri étmege (reddetmeğe) barça igilikten (tüm mal varlığından), (291/40).*”

“*Kimése ki kéndi érki (iradesi) bile tuvarın (davarını) yébérgéy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara (büyükbaş hayvan) ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke (ekine), töre buyurıyır, tölöv (ödeme) bolgay ziyan étkenge, ne türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın (değerini, kıymetini) ohşatıp tapsalar (103/36).”*

“*Kimése çérüvde (orduda) bolup, éger néme tapunsa igilik (mal, hazine), anıñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kéndi érkinçe (iradesince) étme, kimsége anıñkibik igilikni haytarmınça, anıñ üçün ki töre çérüvniñ (askerî kanun) hanlardan da knâzatalardan (prenslerden) başha boşatmah (özgürlük, ayrıcalık) bile bahıslanıptır (bahşedilmiştir), haçan k'ahana töresi (rahipler kanunu, rahipler mahkemesi) de anı aytıyır, ki anıñkibik igiliklerni bolurlar mustlar (bahşışlar, hibeler) étme, anıñ üçün bu igilikler aytilgan hılıh bile tapkan ohşatmastır oğurluh işlerge ya talanga (yağmaya), (317/34).”*

optsıy: < Leh. *obciy*. Yabancı, ecnebi.

“*Barça optsıy kişilerden ése, burungi (önceki) éyesine podobniydır (yükümlüdür) bérmege yalga (kiraya), töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey yalga, né ki özge (177/09).”*

“*Né türlü de iş bolsa optsıy parsunanıñ (şahsın), antnı kérek ki ol yürütkey, kimniñ işidir (davasıdır) vlasnıy (bizzat) yohsa alar povinen (zorunlu, yükümlü) düğüller antnı tügellemege kéndi yuvuhlrı üçün (185/28).”*

opustit: < Ukr, Leh, опустити, опустить, opuscic. İhmal, bırakma, kaçırmak.

“*... éger ki né hadar vahtta kécikse, povod (davacı), istétsin (tarafını, davalısını) tapkınça bliskiy (yakın) yarğuga, da povod né bir töresin (duruşmasını) de opustit étmege bolmastır borçlusun tapkınça (191/29).”*

ortah: Ortak, müşterek, şerik.

“*Kimése kimseden küf (küp) satun alsa, ki çağır (şarap) toldurur, éger ol küf yılına dire ahmasa, anıñki bazar (muamele) tutulmah kérek. Éger anıñkibik sağıtıñ nahıslıhı bolsa da aluçıdan ötleş bélgili bolsa ol sağıtıñ nahıslıhı, na kéri alınmah kérek ol sağıt. A éger anıñkibik nahıs sağıtıñ çağır ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek (287/38).”*

orunçsuz: Rüşvetsiz, rüşvet yemeksizin, rüşvet almaksızın.

“... zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük (adalet) bile, toğruluh bile, **orunçsuz** bolgay, düğül yağlan tanıhlıh bile, ya kéçmişlerniñ canın zrgél (mahrum, incitmek) étmeh bile, ya jaranksızların (mirasçısı olmayanların) canın ülüşsüz çıharmah bile alarnıñ can ülüşünden (233/07).”

otpravovat: < Ukr, Leh. відправувати, одправоватъ, odprawowac. Yarmak, düzeltmek, işlem yapmak.

“*Boldu potrébnıy* (nöbetçi) *töre surp* (kutsal) *Toros küni pan* (bey, efendi) *Kovalskiy, podsudok* (hâkim yardımcısı), *da pan Domarjirskiy arasına, hayda spor* (ihtilaf, anlaşmazlık) *boldu, ki sözlövüçiler, duplikadan* (iki kereden, ikinci duruşmadan) *artıh klediler* (talep ettiler) *törede otpravovat étmege* (196/32).”

öç: Kin, nefret, kızgınlık, intikam, öfke, tartışma, bahis, iddia.

“Éger ki anıñkibik iş yoluhsa oğlanlar arasına, ki haysı oğlanlardan biyik yérden sékirse (atlasa) **öç** (iddia, bahis) bile da ol sékirmehten nahıs (sakat) bolgay ya ölümge bargay, kim sebep bolsa bu işke, gés başın (yarı diyetini) tölemeh (ödemek) kérek (087/04).”

“İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır) ki **öçten** (iddiadan, bahisten) ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki néme ağır kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi, da sebep boldı, bu işke, anıñ nahıslıhına, gés curumnı (yarı cezayı) tölemeh (ödemek) kérek, néçik hanlı iş (cinayet suçu) üçün (087/12).”

öç al-: İntikam almak.

“Né bir k'risdân küniñ yıhkünnüñ (kilise günü, pazar günü) biri birine baş hoşmagay (kavga etmez) albo **öç almagay** (077/02).”

öç ét-: Kızmak, sinirlenmek.

“Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölov (ödeme) étme, da kélgey töre alınına, da klegey aytma, **öç étip** borç éyesine (178/36).”

“A mülk éyesi ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, **öç étip**, bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi ahçası bile yasatma (tamir ettirmek), çünkü tüştı anıñ gvarına (tasarrufuna), (339/28).”

öç kir-: Bahse girmek, iddiaya girmek.

“7 Kapitula. Ígitler üçün, **öç kirip** (iddiaya girip) néme ağır kötürgeyler (067/31).

“Ígitlerge övrençiktir (alışkanlıktır) ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki néme ağır kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da **öç kirdi**, da sebep boldı, bu işke, anıñ nahıslılına, gés curumnı (yarı diyetini) tölemeh kérek, néçik hanlı iş üçün (260/32).”

öç huv-: Kin beslemek.

“Yığı yoluhur kişiler bérme hakimlikke (tababete, tedaviye), anıñ üçün acemilikinden hakimnin, ya övrenmemehlihinden hakimniñ, ya biliksiz bérmehten hakimlikni kişini öldürgey, yahot **öç huvup** ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler (145/17).”

öçeş bol-: Sinirli olmak, kızgın olmak, asebi olmak.

“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uyar), da artıhsı, ki **öçeş bolmagay**, da hılıhı (karakteri) bile pahil (kötü niyetli, kıskanç) bolmagay barça vahtta (217/29).”

öçeş-: Tehdit etmek, korkutmak, kin beslemek, öfkelenip.

“Éger ki yarğuga kélgenler talaş (kavga) étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, **öçeşip** (korkutup) ögütlegeyler (cezalandırırılar), ki töre alına halaba (kargaşa, kavga) bolmagay da yarğu hapanel (ihlal) bolmagay (035/18).”

“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs (sakat) étkey klemiyin (istemsiz) ya **öçeşip** (öfkelenip, kin besleyerek), anıñkibik işler igi sézilmeh (tespit edilmek) kérk da bahmah kérek anıñkibik iş bile, né türlü ki hılıhtır, térgemeh (incelemek, araştırmak) kérek öldürgenni (maktulü), ol nahıs étken (sakat edilen) oğlanıñ yaşların sanamah kérek, haysı boğumuna (uzvunu) nahıx etiptir (261/03).”

“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uyar), da artıhsı, ki **öçeş bolmagay**, da hılıhı (karakteri) bile pahil (kötü niyetli, kıskanç) bolmagay barça vahtta artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten (hainlikten, kötü niyetten) ya **öçeşmehten** toğru bolmadı yarğu (035/06).”

ötmek yevüçü: Birinin bakımı ve velayetinde olan, birinin yükümlülüğünde olmak, nafakası başkası tarafından verilen kimse, nafaka alan kimse.

“*Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka alan kimsesini), bularni bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan (istihdam edilen) réçnikni (avukatı) bolmas (180/20).*”

“*Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cınstan (milletten, ırktan) yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin, ya dostun, anı törede odérjat (yapma) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (yürütmek) étmege bolmas (185/11).*”

övge kir-: Eve girmek, haneye tecavüz.

“*A éger kimése küç bile kéçe kirgey övge kiméseniñ, da öv éyesine ziyan bolgay oğurluh, ya néme küç (gasp) bolgan bolgy édi, könüsün anıñkibik ölümlüdür (124/14).*”

özge cins: < Türk. özge + Ar. جنس: Yabancı halk, yabancı millet.

“*Éger ki özge cins érménini öldürse ya érméni özge cinsni öldürse, ol çahta kerménniñ töresi (şehir mahkemesi) bile pospolity (genel olarak), haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre (hanlık mahkemesi) bile öğütlengeyler (cezalandırılırlar), (158/07).*”

özge dayfa: < Türk. özge + Ar. طایفه: Yabancı kabile, yabancı halk ve kavim, yabancı millet.

“*Köp vahttan béri ulu sağıştá édim bu töre bitiki üçün, ki her kez bizni tabalarlar (eleştirirler, kınarlar) édi bizim hom (kavim) da, özge dayfa da (209/31).*”

özge kimése: Yabancı şahıs, yabancı kişi, yabancı uyruklu.

“*Da barça érménige érk (yetki) bardır töreden hanga almaga 8hana temyiz başvurusu yapmak), alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kermenlerden (kentlerden) ötleş tigül priviléuvanıydırlar (ayrıcalıklıdırlar), dağın da artıh priviléuvanıydırlar korol'nuñ olturğuçundan (makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ priviléaları (imtiyaz, ayrıcalık) yanına béringendirler (tabidirler), a özgé héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser yérgesi (prosedürü) bile toğru könülük bile (322/38).*”

özge millet: < Türk. özge + Ar. ملت: Yabancı halk, yabancı millet.

“Éger ki yazdık ése evelgide, ki kérekimiz dügül édi yazgan töre (yazılı kanun) bérilmege Téñriden, yohsa köp kěz işittik panbas (eleştiri, kınama) **özge milletten**, ki yohtur k'risdânlarda töre (205/40).”

özge ulus: yabancı millet, yabancı halk, yabancı ülke.

“5-inçi, ki bu zamanda Ari Can (Kutsal Ruh) izyavit (tecelli) étmese, néçik Soğomon u Taniél vahtına, ya néçik Gorint'os kermenine (şehrine), ya **özge uluslarda**, ki könü töre éterler édi (022/06).”

özge hanlıh: Yabancı hanlık, yabancı devlet.

“Éger ki bolmasa jarankı (varisi, mirasçısı) héç te ata pokolénasına (nesline, soyuna) érki (yetkisi) bar tacını yatka (yabancıya) bérmege, évet ki töre bile tügüldür ki bérgey tacını yatka. Yohsa boluptur evelden éskide, ne türlü ki bérdi Hiwndistan hanınıñ oğlu da Alék'santr Makédonckiy. Da **özge hanlıh** yérgelerin (makamkarını) Téñrige sımarağay (058/24).”

pambasél: < Erm. բամբասել. Karalama, kötöleme, kınama, alay.

“Başta yazar anıñkibiklerge cuap, ki bizni **pambasél** (kınama) éterler, ki yohtur bizde töre (018/11).”

“... da **pambasél étereler** (karalama) K'isdosnuñ töresin, ki né üçün buyurmadı ant içmege? Ohşaşlar anıñkibikler sohurlarga (körlere), ki sohurnuñ körmehlihi harmalamahtır (dokunmaktır), (225/31).”

pambassız: < Erm-Türk. Erm. բամբաս + Türk. +sız: Kınamaksızın, eleştirmeden.

“Éger ki yarğu başı biliksiz bolsa, hatına olturgan bilüçilerden övrengey yarğu işin, ki **pambassız** biyengeyler könülükke (215/34).”

pahil: < Ar. بخيل. Kıskanç, imrenen, sinsi, hain.

“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uymalıdır), da artıhsı, ki öçeş (sinirli) bolmagay, da hılıhı (karakteri) bile **pahil** bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmekten toğru bolmadı yarğu (217/30).”

pahillik: < Ar. بخيل + Türk. +lik: Kıskançlık, gıpta etme, hırslılık, sinsilik, kırgınlık, hainlik.

“Éger anıñkibik işler péşekârlarda (zanaatkârlarda) sebepinden **pahillikniñ** otta küygiy édi, péşekâr ziyansız (sorumsuz, suçsuz) halır (150/30).”

“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki öçeş (sinirli) bolmagay, da hılıhı (karakteri) bile **pahil** bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da sağıslamagaylar (kuşkulanmasınlar), ki **pahillikten** ya öçeşmekten toğru bolmadı yarğu (217/32).”

“Ya 1 kimése çérüvde (orduda) bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü (iradesi, kastı) bile, ya 1 kimése klep (isteyerek) kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın (kötü ahlaklı kadın) klep kéndiniñ hocasın otalagay (zehirler), ya kimése kiméseni pahillikten otalgay da öldürgey (311/24).”

pérémıta: < Lat. Pero, peron. Yasak, yasaklı, yasaklanan.

“A né ki tamğa (vergi) yolda aytyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları (gümrükleri), ya tamğa alınmah yolda **pérémıta bolgay** (314/44).”

pérémıta: < Lat. Pero, peron. Yasak, yasaklı, yasaklanan.

“A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda **pérémıta bolgay** (315/43).”

pérmita: < Lat. Pero, peron. Yasak, yasaklı, yasaklanan.

“A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları (gümrükleri), ya tamğa alınmah yolda **pérmita bolgay** (149/39).”

poddanıy: < Ukr, Leh. підданий, Poddany. Köle, esir, tabi olan, bağlı olan, bağlı, tebaa.

“Dağı da haftanıñ künleri 7-dir, 1 kün işlengey hanga da biyge, artıhsı işletmeh **poddanıyların** ulu égirliktir (ağır suçudur), (241/32).”

“Dağı da kélişlerniñ (vergilerin) uluslarını da barça milletniñ, kéndilerniñ **poddanıylarını** (tebaaların) hanlar da biyeler könülük (adalet) bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler (öncekiler) alırlar édi (241/17).”

podobny: < Ukr, Leh. подібний, подобний, podobny. Benzer, uygun, öncelikli.

“Borç éyesi anıñkibik tusnahı (rehini) haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar **podobny** kün étmege anıñ miskinlikine (yoksulluğuna) köre, ki tölöv (ödeme) étme bolgay (128/33).”

“Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan (şanssızlıktan), ki téñizge batkay, ya harahçı (soyguncu) algay, ya ot köydürgey, ya bézirgânlik (ticaret) artından kéçikmeklik bolgay, prihoda (vaka, kaza) né türlü de bolsa ademilerge, na muñar

*köre töre kérek **podobniy** (uygun) künler zamirit étkey (belirler) aniñ saǵlıh bilâ kélgenine dire, ki aniñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu, ya oǵlanları, ya hardaşları, ki néme upadga (düşüşe, iflasa, fakirliğe) kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün (183/27)."*

*"Barça optsıy (yabancı) kişilerden ése, burungi éyesne **podobniydir** (tercih etmek, öncelikli saymak) bérmege yalga (kiraya), töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey yalga, né ki özge (339/32)."*

p'ortsut'iun: < Erm. փորձուլիւ. Sınav, bela, kaza.

*"Haçan biyi yébérgey hulun (kölesini) kéndi kérekine yolga da türlü türlü işler yoluhur yolda, éger aniñkibik hulga yolda néme yoluhkıy édi, a hul klemegiy (istemiyordu) édi barma ol yolga, a biyi anı aniñkibik yolga küç bile keltirgiy édi, ki bargay, da aniñkibik yoldan **p'rtsut'iun** (kaza) yoluhkay hulga, da biyi küç bila yébérıp édi ol yolga, biyi égridir (sorumludur, suçludur) ol işka (140/23)."*

*"A éger oǵlan cigerine (karınında) anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv (ödeme) bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese (ister) oǵlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna baş bérme (kısas yapılmak) kérek. Bulay Eski Töre (Eski Ahit) körgüziyir, évét ki Yeñi Törede (Yeni Ahit'te) görgüziyir aniñkibik **p'orcut'iunni** (kaza) ahça curumu (para cezası) bile da luc tartmah (kefaret ödemek) kérek (271/30)."*

povet: < Ukr, Leh. повіт, powiat. Mülk, yerleşim, arazi, yerleşke?

*"A éger ki berinseler (teslim olsalar), hara élni (sıradan halkı) yasah (vergi) tibine sahlagay da baş kişilerni (yöneticilerini) boş (muaf) étkey yasahtan, **kérmenniñ povétine** (mülklerine, yerleşimine) néme ziyan étmegey. Da povétlerin (illerin, ilçelerin) taǵları bile, rékaları (ırmakları) bile da méjaları (sınırlarını) bile, tohtatkay (tespit eder), né türlü ki burungi (önceki) hanlar (060/14)."*

*"Da **povétlerni** (illerin, ilçelerin) taǵları bile, rékaları (ırmakları) bile da méjaları (sınırlarını) bile, tohtatkay (tespit eder), né türlü ki burungi hanlar (237/12)."*

povinen: < Ukr, Leh. повинен, powinien. Suç, suçlu, zorunlu, gerek, gerekli, yükümlü, mecbur.

"A éger kimése başlagay honah (konuk) kişi vilojénıy töre (nöbetçi mahkeme) alınna, burungi töre (önceki duruşma) turmagay, haysı da kişiye utru, aniñkibik honah kişi

povinen (yükümlü, mükellef) *dügül bu 14 sbnı* (Spitak'ı, Akçe'yi) *oblojit* (ödeme) *étmege, hayı ki başladı vilojény töre* (tayin edilen mahkeme) *alnına* (171/18). ”

“*Né türlü de iş bolsa optsıy* (yabancı) *parsunanıñ* (şahsın), *antnı kérek ki ol yürütkey, kimniñ işidir* (davasıdır) *vlasnıy* (bizzat) *yohsa alar povinen* (zorunlu, yükümlü) *dügüller antnı tügellemeye kéndi yuvuhlrı* (yakınları) *üçün* (185/31). ”

“*A mülk éyesi ki klegey andan yalga* (kiraya), *da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni pusta* (boş) *salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir* (yükümlüdür) *kénsi ahçası bile yasatma* (tamir ettirmek), *çünki tüşti anıñ gvarına* (tasarrufuna), (339/29). ”

povinnıy: < Ukr, Leh. повинний, powinny. Borçlu, zorunlu, yükümlü.

“*Yene 2 kişiniñ arasına néme devi bolgay, ki voytka ündeşmeh* (davalaşma) *bolgaylar, da povodnıy strona* (davacı taraf), *inanmıyın, da birisi yandan yük* (kefalet) *izdegey, anıñkibik kişi povinnıydır* yük *bérmege ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé* (dava, şikâyet) *étiyir suma* (para, meblağ). *Éger ol hadar anıñ osadlosti* (mülkü) *yoh ése ol hadar işte povinnıydır* *añar yük bérme* (180/04, 180/09). ”

prézmüşéna: < Ukr, Leh. примушування, przymuszenie. Zorlama, baskı, icbar.

“*Haçan ki K'risdos kélđi dünyâga, ol Ari Cannı* (Kutsal Ruh'u) *yene bérđi ademilerge da can yarğusun, hayı ki surp Awédarandır* (kutsal İncil'dir) *da ganunk', zéra bilir éđi Biyimiz K'risdos, ki dünyâ ademileri prézmüşéna* *dünyâ yarğusun yararlaréđi* (024/07). ”

“*5-inçi ki töre, da proroklar* (peygamberler), *da Awédarán* (İncil) *téşkirilmestir* (ayrılmazlar, çelişmezler), *yohése töre* (kanun) *prézmüşénadan* *téşkirilir uluslarda u milletler arasına. Anıñ üçün boş* (özgür) *éter Téñri, ki uslular térgep* (inceleyip) *bahkaylar, né türlü iş* (dava, suç) *ése, añar köre étkeyler yarğunu* (205/30). ”

prıçına: < Ukr, Leh. причина, przyczyna, przyczyna. Sebep, neden, gerekçe, teşvik.

“*Ékinçi, ki né üçün émdi yazdık, ya kimniñ prıçinasından* (017/05). ”

“*A éger ki povod* (davacı) *töreler* (duruşmalar) *turgay da klegey domovlatstsa* (anlaşma, barışma) *bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén* (isterim) *anıñ, hayda ki nésin sezdim* (tespit ettim, belirledim), *ahçasın, ya humaşın* (malını), *ya mülklerin, ki kénsi motsuma* (tasarrufuma) *algaymén, na Éski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur* *anıñki ademige, ki kénsiniñ prıçinasından* (sebebinden) *bolmagay ya égirlikinden* (kusurundan, suçundan) *keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu* (hacizi) *haldırgaylar*

motsta (yürürlükte tutmak) *anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağıh bile, da ol némeler, ki şparovat* (değer biçmek, haciz için mal belirlemek) *étti, turgay töreniñ motsu* (yetkisi, tasarrufu) *da möhürü tibine (183/10). ”*

prihoda: < Ukr, Leh. *пригода, przygoda*. Macera, vaka, hadise, olay, kaza.

*“A éger anıñkibik kişige néme **prihoda** yoluhsa, ya hanlıh işte* (cinayet suçunda, cinayet davasında) *bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikinden* (yoksulluğundan, müflis olduğundan) *haçkay, da tutkaylar yükçini* (kefili), *da kéltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (172/04). ”*

“Na mülk midir, humaş (mal) *midır, né ki de ése, kérek, ki turgay töreniñ möhürü tibine tapkınça, né bir uç* (sonuç, hüküm, karar) *bolmastır almaga, éger né hadar zaman ya kün kéçikilse, éger ki korunada* (merkezde, devletin merkezi ülkesi); *éger yat biylikte bolsa, ol borç éyesi kérek, ki bu türlü bolgay kélginçe istétsi* (tarafı, davalısı), *tözgey her birine munuñkibik **prihoda*** (vaka), *kimniñ ki orozsuzluğundan* (şanssızlığından) *ya yazıhından* (suçundan, yanılmasından) *yoluhsa (192/10). ”*

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler (gücenirler), *ya kéndiniñ borçun tölemege* (ödemeye) *bolmagay, da kermenden* (şehirden) *haçkay, ya yüz yaşırgay* (saklanırsa) *borç é[y]eleriniñ* (alacaklıların) *alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler* (tespit etseler) *dovod* (kanıt) *bile, tirlikin* (malını), *ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy* (taşınmaz), *ya ruhayontsıy* (taşınır), *na bolur anıñki sınih kişige* (iflas etmiş) *utru şparunklar* (hacizler) *étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat* (almak, tasarruf etme) *étmege, ték vlasnıy* (bizzat) *anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar çıhkandan* (süreler çıktıktan) *soñra, haysın ki töre zamirit* (tayin) *étse, yılı kününe diyin, istéts* (tarafı, davalısı) *kélginçe, **prihodasına*** (vakasına, olayına) *köre (184/08). ”*

primit: < Ukr. *Приймати*. Benimsemek, kabul etmek.

“Yene bilgeysiz, ki yoluhur bolgay kimsege, ki korol'dan prokuratsia (tasdik, senet) *kéltirgey törege, da sorgay törege, tutar mısız yohsa yoh, haysın ki töre anı **primit étmeh*** *kérek (180/15). ”*

privilea: < Ukr, Leh. *привілей, przywilej*. Hak, imtiyaz, ayrıcalık.

“Bélgili éterbiz bilmege бүгүнгилерге барçasına, hali bolganlarga da kélgenlerge de, bu işlerni bilgenlerge bilmege, néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge béringenler (tabidirler) *ol **priviléalarınñ*** (hak ve ayrıcalıklar) *tibine da kéndiniñ*

töreləri bile érméniniñ, haysı ki ilgerilerimiz bizim alarga bérkitip (tasvip etmişler) édiler, habul kördüh, da tuttu, da sahladıh (075/10)."

*"Da barça érménige érk (yetki, izin) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapma), alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kermenlerden (şehirlerden) ötleş tigül priviléuvanıydırlar (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh priviléuvanıydırlar korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ **priviléaları** yanına beringendirler (tabidirler), a özge héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser yérgesi (prosedürü) bile toğru könülük (adalet) bile (322/38)."*

priviléovany: < Lat, Ukr, Leh. *privilegium*, привілей, *przywilej*, *przywilejów*. Ayrıcalık, imtiyaz, rüçhan hakkı, tercih hakkı, önleyicilik hakkı.

*"Da barça érménige érk (yetki) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapma), alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kermenlerden (şehirlerden) ötleş tigül **priviléovanıydırlar** (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh **priviléovanıydırlar** korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ **priviléaları** yanına beringendirler (tabidirler), a özge héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser yérgesi (prosedürü) bile toğru könülük (adalet) bile (322/38)."*

priviléovany: < Lat, Ukr, Leh. *privilegium*, привілей, *przywilej*, *przywilejów*. Ayrıcalıklı, imtiyazlı, rüçhan hakkına sahip, tercih hakkına sahip, öncelik hakkına sahip.

*"Da barça érménige érk (yetki) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapma), alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kermenlerden (şehirlerden) ötleş tigül priviléuvanıydırlar (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh **priviléovanıydırlar** korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ **priviléaları** yanına beringendirler (tabidirler), a özge héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser yérgesi (prosedürü) bile toğru könülük (adalet) bile (322/38)."*

prokurator: < Lat, Ukr, Leh. *procurator*, прокуратор, *prokurator*. Savcı, avukat.

*“Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin (davasını, iddiasını), kérekmes, ki sözlegey réçnik (savunmacı, avukat), (на полях: **prokurator** üçün) ahça bile yalga (kiraya, istihdama) tutkan, ki égirlikten (haksızlıktan) könülük (adalet) klemegey yétme. Aniñkibik iş harşıdır Téñrige da ari (kutsal) könülükke (290/24).”*

prokuratsia: < Lat, Ukr, Leh. *procuratio*, прокурація, *prokuracja*. Vekâletname, tasdik.

*“Yene bilgeysiz, ki yoluhur bolgay kimsege, ki korol'dan **prokuratsia** (tasdik, senet) keltirgey törege, da sorgay törege, tutar mısız yohsa yoh, haysın ki töre anı primit (kabul) étmeh kérek (180/12).”*

prorok: < Ukr, Leh. пророк, *prorok*. Kâhin, peygamber, nebi.

*“Evelgi u könü yargıçu Téñridir, né türlü buyurur markaré (resul, nebi) Tawi', ki yargı éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına). Dağı da aytır **prorok**: «Biy Téñri bizim yargıçumuz» (028/28).”*

*“5-inçi ki töre, da **proroklar**, da Awédaran (İncil) téşkirilmestir (ayrılmazlar, çelişmezler), yohése töre (kanun) prézmuşénadan téşkirilir uluslarda u milletler arasına. Anıñ üçün boş (özgür) éter Téñri, ki uslular térgep (inceleyip) bahkaylar, né türlü iş (dava, suç) ése, añar köre ékeyler yargıunu (205/29).”*

*“4-ünçi, ki étkinçe Téñri yöpsündü (onayladı) töreni, u **proroklarını**, da Awédarannı (İncil'i), néçik ki yahşı urluh (tohum, gıda) bolgay canımızga (ruhumuza), da bu türlü könülük bile étmege yargılarını (205/26).”*

radtsa: < Ukr, Leh. радця, *radca*. Danışman, avukat, vekil, konsey üyesi, yargıç.

*“Andan soñra boldu Zigmunt hannıñ zamanında, ki turdular Ilov **radtsaları** (konsey üyeleri) érméniler bile korol'nuñ alnına Krakov şeerinde, da ayttılar korol' alnına, ki érménilerniñ töreleri yohtur (166/08).”*

ratstsa: < Ukr, Leh. радця, *radca*. Danışman, avukat, vekil, konsey üyesi, yargıç.

*“Ale ki köpten tügül, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmistr (vali) bile, **raccalar** da hara él (sıradan halk) bile şeerimizde Ilovda aniñkibik alarnıñ töreleri üçün, köründi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile (250/21).”*

raytsa: < Ukr, Leh. райця, *rajca*. Konsey üyesi, meclis üyesi, yargıç.

“Alé ki köpten tügöl, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmistr (vali) bile, raytsalar da hara él bile şehrımızde Ilovda anıñkibik alarnıñ töreleri üçün, köründi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile (251/21).”

saba/sağıt saba: Araç gereç, alet edevat, silah, zırh (sağıt-saba biçiminde ve ikileme olarak her türlü araç gereç ve teçhizat anlamında geçmektedir).

*“Jolnér uruşta kimséni holga alsa (esir almak), ton-oprahı (giyim kuşamı) da **sağıt-sabası** anıñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talanniñ (yağmanın) kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşaş néme çérüvniñ (ordunun, askerin) bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler (kumaşlar, yağmurluklar) u igi aletler biylerniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler çérüvçilerniñ bolgay (241/15).”*

sağışla-: Düşünmek, sanmak, şüphelenmek, kuşkulananmak, hesaplamak/muhasebe etmek.

*“Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur (rehin bırakmıştır), küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga (onarmaya), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahları, da anıñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek **sağışlagay** ol baş sumanıñ (anaparanın, esas paranın) üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölvöge (ödeмеге), (109/31).”*

*“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uymalı), da artıhsı, ki öçeş (sınırlı) bolmagay, da hılıhı (karakter) bile pahıl (kıskanç, hain) bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da **sağışlamagaylar** (kuşgulanmasınlar), ki pahıllıktan ya öçeşmehten toğru bolmadı yarğu (217/30).”*

*“Éger ol tüşüngen (iflas etmiş) kéndiniñ borç éyesine ki anıñ alına néme aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın **sağışlamah** (hesap etmek) kérek borçı üstüne (108/21).”*

*“Éger ki ékinçi klemegey yasamaga (yapmaya), töreçi (yargıç) üsne yatıptır anıñkibik işni bahma, ki ziyanın yaman işniñ üsne **sağışlagaylar** (hesap ederler) ol burun sözlegen yalı (ücreti) üsne (150/13).”*

sağışlan-: Tutulmak, hesaplanmak, sayılmak.

*“Barır égeç çérüvge (savaşa) da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi (katil) ari atalarnıñ boyruhlarından yazıh (suç, günah) ornuna (yerine) **sağışlanmagay** (tutulmaz, hesaplanmaz), haysın ki biz de alay sahlama (gözetmek) klerbiz. Eğbet,*

aniñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél (tövbekâr) bolgay da luc tartkay (kefaret öder) ohşaşlı (uygun, emsal), töre alay buyurıyır (301/19)."

*"Éger ki ölse han, ér oğlanlarınıñ da ér oğlanlar bolgay, tiyesidir, ki ér oğlanlarınıñ oğlanları tutkay hanlıhnı (hanlığı), tiyesi düğüldür, hızlarınıñ ér oğlanları tutkay, aniñ üçün ki hıznıñ oğlanlarınıñ yat (yabancı) **sağışlanır** oğlanları (057/12)."*

sağıt: Alet, cihaz, araç gereç, silah.

"Péşekârlar (zanaatkârlar), işlövüçi sağıtı bile péşeesin kéndi biyeleriniñ, néme sağıt (alet) bile biyiniñ işiniñ arasına sınıhlıh (bozukluk, hata) bolgay édi, ol ziyan biyiniñ bolmah kérek (151/03)."

*"Jolnér uruşta kimséni holga alsa (esir almak), ton-oprahı (giyim kuşamı) da **sağıt-sabası** aniñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talanniñ (yağmanın) kümüşü biyeleriniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşaş néme çérüvniñ (ordunun, askerin) bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler (kumaşlar, yağmurluklar) u igi aletler biyeleriniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler çérüvçileriniñ bolgay (241/15)."*

*"Éger kimése kéndi dostundan **sağıt** ötünçke alsa barça türlü da aniñkibik sağıtını ya sındırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki ötünçke aldı [=bérdi], bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki aldı ötünçke sağıtnı, ziyanın tölemeh (ödemek) kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün (279/10)."*

sağlıhnı sahlâ-: Sağlığını korumak, nefsi müdafaa.

*"Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni düşmanı da bolmagay, da aniñ üsne kês-kénételey (ansızın) harahçılar (yağmacılar) sékirgey (atlar), da ol, **sağlıhnı sahlama** (nefsini müdafaa etmek) klep kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile aniñkibik öldürmeh, surp yihöv (kutsal kilise) anı yazıh (suç) tutmaktır (130/36)."*

sahlan-: Korunmak, geçerli sayılmak, kaydedilmek, mahfuz, saklı.

*"Éger haysı klese, bolur ki hanga alma (hana temyiz başvurusu) buyruhundan töresiniñ érméniniñ, yohsa kişige, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır (haksızlık) bolganga érmeni töresinden **sahlangandır** (mahfuzdur) apélâciyası (temyizi), (120/27)."*

*"Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ küçine (geçerliliğine) bolgay da **sahlangay** (geçerli sayılmak, korunmak), éger kimése satkay ya algay mülkler*

öbgelerinden (atalarından) halgan. Éger ki ata ya ana aniñki mülklerni satma klegeyler kimésege, aniñkibik satıh (muamele) bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/23)."

*"Éger ki atası soñra ol hılıh (biçimde) bile bérmegey oğlanların ustaga (ustaya), oldur, cigeri itidir (keskindir) zakonnuñ (kanunun), da ganunk' bile **sahlanmah** kérek, da aniñkibik ata harğışlıdır (299/35)."*

sarnat-: Okutmak, talep ettirmek, hüküm çıkarttırmak.

*"Apélâtsiyanı (temyizi) **sarnatmahtan** 3 sbdır; kim ki işin tüşürdi, ol bérir (188/13)."*

*"Yene bir kimése klegey törede zapisin (kaydını) **sarnatmaga** düfterniñ açığından, 3 sbgdır (Spitak'dır, Akçe'dir), (333/28)."*

sımarla-: Emanet etmek, talimat vermek, teslim etmek, görevlendirmek, sunmak, teklif etmek, sipariş etmek.

*"Béşinçi, ki né némedir töre, ya kimge töre bolmak, ya töreni kimge **sımarlamak** (teslim etmek) kérek (017/12)."*

*"Han, néçe ki Palatinadır (sarayında), kéndi erkinedir (yetkisindedir), hayarı (ne tarafa) ki barsa hayrabéde, (piskoposa, patriğe), **sımarlamah** kérek hayrabéd, néçe olturğuçunadır (makamındadır), kéndi érkinedir, hayda ki barsa, bolmas hanga **sımarlamaga**, ték haysı ulu ahpasha (başpapaza), (236/32)."*

*"Éger ki kimése érméni haysı işte de bolsa işni algıy edi tüzmege da yasamaga (yapmaya), ki anı sözlegiy (sözleşme yapsa) édi aniñ hulluh (hizmet) üçün, da ol, kim ki anı sözlese, aniñki hulluh üçün, ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügellemeye, ol çahta aniñkibik iş éyesi, başarsa aniñ köñlünçe, kim añar **sımarlaptır**, hulluhun tügellegey (tamamlamalı) añar aytkanına köre, ol iş éyesine émgeki üçün. A éger aniñkibik işni başarmadı ése da émgengey ol işte, kim ki yalga (kiraya) tutup édi, kérek aniñ bile işin yasagay aniñ émgekine köre (154/18)."*

*"A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun (cezasını) bérıp ta, lucun (kefareтини) tartkay. Bu türlü töreni han étkey, a özge (başka) törelerni yarguçılarga **sımarlagay** (görevlendirir), (239/32)."*

*"Éger közetten (bekçiden) başha honah (konuk) humaşın (malını) anı öv éyesine bahmaga **sımarlamadı** (teslim etmedi), da kimésege közetme bérmedi, kendine yamanlasın (suçlasın), da ziyanları da kéndiniñ bolmah kérek (155/27)."*

sındır- (II): Yasa ve düzene uymamak, ihlal etmek.

“... boyruh étiyirmén da buyurıyirmén könülük bile da yétkizmehlih (kanıt), ki ni biri de yarğuga yovuh kélmegey da kétmegey, ték ançah bizim boyruhumuz bile, da buyruh étermén barça bilmemehni, boyruh étermén da ortada hoyarmén éminlik (güvenlik), ol, kim ki bu éminlikni da ayılğan işlerni ki tutmagay, ki **sındırgay** (ihlal eder) anı söz bile ya étmeh (davranış, eylem) bile, ol anı halır (mahkûm olur) da anı tözmeh kérek, né ki töre tapsa (083/20).”

sındır- (III): Feshetmek, iptal etmek, bozmak.

“Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bergey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip (düşünüp), klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü **sındırma** (bozmak, feshetmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatı), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey (istemese) ol bazarnı tutmaga, né ki béh (peşinat) bériptir, anı tas (kayıp) éter (153/13).”

sındır- (IV): Neshetmek, geçersiz yapmak, hükmünü ortadan kaldırmak.

“Néçik can u tén, ki tarbiyat bile 2-dirler, ol türlü ayırılmas, hatışıp biri biri bile, bolurlar bir da köp némeni bir érk (irade) bile hılınurlar (davranırlar), ol türlü ganunk' ta töreler. Anıñ üçün, éger yoluhsa hatışılmaga ékisine biri birsine, **sındırmastır** (211/24).”

söz işitmes: Laf dinlemez, âsi, serkeş.

“Yeñi Töre (Yeni Ahit) ohşatıyır, néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh (suç, kabahat) üçün, ki **söz işitmes**, bolurlar atası-anası oğulnı kéri étmege (mahrum etmek, reddetmek) barça igilikten (mal varlığından), (122/33).”

sözü kéc-: Sözünün itibarı olmak, hükmü geçmek.

“Tiyişlidir yarğuçıga, ki orunç (rüşvet) aluçı bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç (rüşvet) sohraytır (kör eder), néçe ki iti (keskin) köz bolsa. Zéra ol yarğuçı, ki könülük üstüne orunç almastır, anıñ **sözü kéc**er yarğuda, da könülük bile yarğuga uç (hüküm, karar) éter (215/40).”

spolznut: < Ukr, Leh. сповзнути, сповзнуть, spolznac. Atlamak, geçirmek, kaçırmak.

“A éger ki haysı töresi (duruşması) **spolznut** (atlasa, kaçırır) étse, ki biri biri artından törelerini turmagay, da anıñ arasına özge kimséniñ şparunknu (haciz için değerlendirme) zaydit étkey (alır, giriş yapar), na anıñ ilgeriliki (öncelik) nivéc (hiç, yok) bolur, da soñra étken ilgeri bolur (191/33).”

spor: < Ukr, Leh. *спір, споры, spor*. İhtilaf, anlaşmazlık, tartışma.

“*Boldu potrebnıy töre* (tayin edilen mahkeme) *surp Toros künü* (cumartesi günü) *pan Kovalskiy, podsudok* (hâkim yardımcısı), *da pan* (bey, efendi) *Domarjirskiy arasına, hayda spor* boldu, *ki sözlövüçiler, duplikadan* (ikinci kere, ikinci duruşmadan) *artıh klediler* (talep ettiler) *törede otpravovat* (işlem) *étmege* (196/31).”

spravovat: < Ukr, Leh. *справовас, справувати, справовать*. Yarmak, uygulamak, yürütmek, işlem yapmak.

“*Haçan ki töre* (mahkeme, duruşma) *oltursa da voyt* (hâkim), *aytmıyın, ki munda töre olturuptur, kimniñ néme işi* (davası) *bar ése, spravovat étsin* (yürütsün), *da kimése, aşıhıp* (acele edip), *boşatlıh* (izin) *almıyın, da, ilgeri tüşüp, néme izdegey töreden, anıñkibik kişi halır* (mahkûm olur) *curumga* (cezaya) *12 ahça* (175/26).”

“*Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit* (temsil, vekâlet) *étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cıstan yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin, ya dostun, anı törede odérjat* (yapma, uygulama) *étmege bolur, ték bir réçnik* (savunmacı, avukat) *spravovat étmege bolmas* (185/11).”

“*Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege* (ödeмеге) [bolmagay], *da iménâsı* (mülkü) *üsne ya halgan humaşı* (malı) *üsne şparunk* (haciz) *klegeyler* (talep eder) *töreden, kérek oblojit* (ödeме) *étkeyler töre alnına 3 sbg* (Spitak, Akçe), *da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat* (uygulama) *étme şparonknu. Da anıñkibik povod* (davacı), *kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat étkey* (341/11).”

spravovatsa: < Ukr, Leh. *справуватися, справоваться, справоваться, справовання, справовас sie*. Davranış, faaliyet, işleme, uygulama, yapmak, yürütmek, mahkemede anlaşmak.

“*Bilsinler zahodtsalar* (davalılar) *da, ki kélmeslerdir yargıu alnına talaş* (kavga) *étmege, yohsa könülük bile spravovatsa bolmaga* (035/23).”

sunduh: < Ar. صندوق. Çanta, bavul, çekmece, kasa, fon.

“A éger korol' Krakovdan dağın yuvuh bolsa, anı da töreçiler (yargıçlar) tapkay, ol hadar yırah barmahniñ harcınıñ artıhın töreçiler tapkay da **sunduhka** salgay ol sbgnı (Spitak'ı, Akçe'yi), (337/39).”

şépşénik: < Leh, Al. szepszelag, szepszeling, szepszelnik, Schöppenschilling. Bir yargıç ve jüri lehine bir yargılama sırasında alınan mahkeme ücreti, dava bedeli, dava ücreti, mahkeme süresince ödenen masraflar, mahkeme harçları.

“Yene törede olturgan vahtta voyt (hâkim) bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb (Spitak, Akçe) yığlsa **şépşénikten** da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılgay (kabahat işler), bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge (yargıçlara), 1 ülüş yazuçıga (331/20).”

tala-: Yağmalamak, kaçırmak, soymak, ele geçirmek, yağmalamak.

“Dağı da aytırbiz ohşaşın (yöntemini) olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talanniñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv (ordu) bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da **talap** (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda (yağmada) altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/39).”

“A éger k'risdân dinsizni öldürse, bu curumnuñ (para cezasının) 3 ülüşnüñ 1-i bolgay curumu. Anıñ üçün ki k'risdânliki yohtur, bu türlü iş yoluhsa, budur munuñ yarğusu (hükmü). A éger küçü yetmese tölemege (ödeмеге) han bahasın (kan parasını), satkaylar kendini, da tölöv (ödeme) etkeyler, da övün **talagaylar** (müsadere ederler, el koymak) hanlıhka (238/25).”

tamahın aya-: Soluğunu korumak, canını korumak, boğazını korumak, nefsinin müdafaa.

“A klep (isteyerek, kasten) öldürmeh könüsün bu türlüdür, ki yürügey biri biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huviyır édi, yeneçi harahçılar (yağmacılar) da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunu da yürügen kişini émin, da alar, **ayap tamahların**, haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol harahçıları öldirgeyler (310/20).”

tañlan-: Seçilmek, atanmak, tayin edilmek, ayrılmak.

“Éski Törede (Eski Ahit'te) bélgili édiler yarğuçılar, markareler (peygamberle), k'ahanalar (papazlar), ki Téñriden **tañlandılar** (tayin edildiler), da alardan

tañlandılar hartlar (aksakallar, âkilller), uslu yarğuçılar. *Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga (yargılama, hüküm vermek) hanlarga u ulu biylerge (215/22).*”

“Éger kim ki kermende (şehirde) da töresine kénsiniñ (şehir mahkemesine) ündelgiy (çağrılma, celp edilse) édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki biri birine bizminlenip (sinirlenip), baş hoşkay (kavga edip) anda, kérek kélgay ilgeri hayda yéridir töreniñ, haysı töre **tañlangandır** Téñriden da ademilerden, haysı ki törede övrengey édiler olturma k'hanalar (papazlar) da aşharhaganlar (siviller), (289/28).”

“Könülük bu türlü körgüziyir da bégili töre yanına barçasına bolmah kérek, ki kéndi yarğuçı né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kéndi yalğız, ale kéndiniñ töresine érméniniñ bolgay 12 **tañlangan** igi hartlar (büyükler, aksakallar), ki érméni töresin igi bilgeyler. Éger ki 12 bolmasa, bolgay 6 ya 8, éger 6 bolmasa, bolsun 4 (324/12).”

tapun-: 1. Ele geçirmek, edinmek, bulunmak **2.** İbadet etmek, tapınmak.

“Dağı da ayırbiz ohşaşın (düzeni) olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talanniñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çerüv (ordu) bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda (yağmada) altun **tapunsalar**, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çerüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/39).”

“Tiyesidi bizge köñü töremiz bile barmaga, ki biz Ata Oğul Ari Canga bir Téñri **tapunurbiz**, bir tarbiyatta, u bir Téñrilikte (231/39).”

térgöv: Doğrulama, araştırma, sorgulama.

“Evel başlanmahı munuñ bizden boldı, da bizden soñra kérek, ki az-az yazılğay da tügel bolgay, zéra ganonk'tan boyruhtur, yılda 3 kéz joğovk' (toplantı) bolgay, da **térgöv** (araştırma, inceleme) **étkeyler** (235/01).”

térgöv bol-: Soruşturma altında olmak, yargılanmak.

“... helbet köp türlü söz bile câht (çaba) éterler yarğuçını aldamaga, né türlü bolsar köktegi yarğuçınıñ alnına turmaga, ki barça yapuhlarını (saklılarını) körer, ki anıñ alnına kimése aldamah bile bolmas köñü bolmaga (aklanmaya), yohése köñülük bile **térgöv** (yargılama) **bolsar** (208/17).”

térpit: < Ukr, Leh. терпіти, терпіть, cierpieć. Dayanmak, tahammül etmek, katlanmak, itaat etmek, yükümlenmek, boyun eğmek.

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmağay (saklanmaz), né bir bérklikke (korunağa) kirmegey, da şehir içine kéñ u tar yollar bile yürügey kermen (şehir) içine érkli (özgürce), da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk (haciz) anıñ tirliki (malı) ya mülkleri üsne. Anıñkibik şparunkni töre dopostit étmestir étmege, ték kéndi istétsin (davalısını) ündegey (celp eder) yarğuga, da anı **térpit** (itaat) **étkey** her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru (181/35).”*

téşkir-: Değiştirmek, mübadele etmek, değiş tokuş etmek, ayırmak, aktarmak.

*“Éger ki han diyat'ik' (vasiyet) étse, néçe ki tiridir, érki (yetkisi) bar **téşkirmege** (değiştirmeğe) diyat'ik'ni, né türlü ki tiyesidir (058/06).”*

*“Da Yeñide buyurdu Biyimiz K'risdos arakéllerge (havariler) ki olturgaysız 12 olturğuçta (makamda, koltukta) yarğu étme 12 milletke Israél homuna (kavmine). Da alardan **téşkirip** (aktarıp) aldılar başlıhları barça k'risdânlikniñ (213/32).”*

téşkiril-: Değiştirilmek, ayrışmak, ayırt edilmek.

*“5-inçi ki töre, da proroklar (peygamberler), da Awédaran **téşkirilmestir** (değiştirilmez), yohése töre prézmuşénadan (baskıdan, icbardan) **téşkirilir** (ayırır) uluslarda u milletler arasına. Anıñ üçün boş (özgür, serbest) éter Téñri, ki ushular térgep (araştırıp) bahkaylar, né türlü iş (dava) ése, añar köre étkeyler yarğunu (205/29).”*

*“Övretir bizni arakél (havari), aytıp: barça utru (karşıt, ihtilaflı) bolgan ademilerge 1-i birine tohtalgan işniñ (davanın) uçu (kararı, hükmü) anttır, haysın ki kledi Téñri, **téşkirilmes** (ayırt edilemez) némeni ortada hoyup, ant birle da kendi boyından (tarafından) ant içmek bile tutunur alğışını bérmege (227/03).”*

tıyl-: Engellenmek, önlenmek, durdurulmak.

*“Anıñ üçün bolmas yarğuçu inanmaga, tanıhlar kélmeyin; da yarğuga kélgenlerniñ, haysı ki zahotstsadır (davalısıdır), könü tanıhlar bile **tıyılır**, da töre toğru körünür (038/16).”*

tohta-: 1. Durmak, istikrarlı olmak. 2. Geçerli olmak, yürürlükte olmak, icra edilmek, uygulanmak. 3. Hüküm vermek, karar vermek.

“... na yükçi (kefil) povinen (yükümlü) düğül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ düğül, da tölövgе (ödeмеğе) hadirdir, néçik töre taptı, munuñ üsne yarğu **tohtamah** (uygulanmak, karar verilmek) kérek, kimge de yoluhsa, humaş (mal) bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/07).”

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb (iftira, itham) bérıp, tanıhlılını kéri urmaga (reddetmeğе) klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne **tohtamah** (karar vermek) kérek. könü tanıhlıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar (itham eder, karalar) anıñki tanıhlarnı (255/21).”

“A éger könüsün yahşı köñül bile sattılar ése kéndileriniñ kérekleri üçün ol mülklerni da **tohtadı** (kesinleştı, geçerli oldu) ése ol bazar (muamele), kérek ki kéndi ktiçine halgay (304/41).”

tohtal-: Geçerli olmak, uygulanmak, sonuçlanmak, yürürlükte olmak, karara bağlanmak.

“Zéra diyat'ik' (vasiyet) ölümden soñra **tohtalgandır** (geçerli olur), né türlü ki Boğos arakél (havarı) buyurur. Né türlü ki Gosdandianos han diyat'ik'i bile hanlıhka olturğuzdu oğlanların (058/11).”

“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh (rahatsızlık, hastalık), ündemeh kérek kendiniñ k'ahanaların (papazlarını), da 2-3 kéthoyanı (toplumun ileri gelenlerini) hartlardan (byüyüklerden, âkillerden) tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (akrabalarını). Evel kérek néme çıhargay yihövüne (kilisesine), da ahpaşına (piskoposuna), da babasına (papazına), da kérézmenin (mezarını) kéndiniñ bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin (mal varlığını) kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına (evlatlarına), kéndiniñ érki (özgür iradesi) bile, né ki klese çıharma, bélgili étkey, a munıñkibik işler **tohtalmah** (geçerli sayılmak) kérek songu érki bile keçesi dünyâdan (255/14).”

“Da yarğuçı bolmagay bir yartın (taraftan) işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin (şikayetini, davasını) angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüsün térgegey (araştırır), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey (karar verir, hüküm verir) könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile **tohtalgandır** (karara bağlanır) barça iş (dava), (217/08).”

turğuz-: Teslim etmek, hazır etmek, getirmek.

“Yene 1 kimése kimése üçün yük (kefalet) kirgey töre alnına **turğuzmaga** yérlice utru, da bolgay borç üçün ya özge néme üçün, bérilgey añar 3 kéz 3-er haftaga törege köre, ki **turğuzgay**. A éger aniñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhkay, ya hanlıh işte (cinayet davası, cinayet suçu) bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikten (yoksulluktan, iflastan) haçkay, da tutkaylar yükçini (kefili), da kéltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (335/15).”

“Kimse **turğuzmasın** yalğan tanıhlar, klep sıñarınıñ (ortağının) tirlikin égrilik (haksızlık) bile almaga (037/01).”

“Alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki **turğuzgay** érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) de cuvap bérme (ifade vermek), né iş (suç) üçün de anı éгри (suçlu) tutsalar. Éger ki kimése törege ündelgen (davalı) bolsa da 3 kezge diyin, héç körüp, turmasa, hér ündelmehte (celpte) 12 ahça halır voytka (hâkime) da érméni hartlarına (jüri üyesi aksakallarına) da tüşer işinde (davasını kaybeder) olturgan (mahpus) kişi (161/09).”

“A éger ki honah (konuk, yerli olmayan) bolsa kérek bérilgey 3 kéz 4-er künge diyin yükçige (kefile) **turğuzmaga**. A éger ki bolmasa izdövge (davaya), alay oh bérilmeh kérek, néçik yoğargı törede yazıpbiz (335/23).”

tutun-: Bir şey yapmayı üstüne almak, üstlenmek, taahhüt etmek, söz vermek, bağlı kalmak.

“Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzüin ağaç içine balı bile, da satuçı **tutunsa** (taahhüt etse) aluçıga, ki aniñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/27).”

“Éger kimése érmeni haysı işte de bolsa işni algıy édi tüzmege da yasamaga (yapmaya), ki anı sözlegiy (sözleşmiş) édi aniñ hulluh (hizmet) üçün, da ol, kim anı sözlese, aniñ ki hulluhu (ücreti) üçün, ki iş başargay, **tutunur** (taahhüt eder) añar tügelleme, ol çahta aniñkibik iş éyesi, başarsa işin aniñ köñlüçe, kim añar sımarlaptır (154/09).”

“A **tutundu** (taahhüt etti) ése töre alnına yükçi (kefil), ki tölegey (ödeme yapar) nağd (nakit) ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki tölöv bolgay nağd bile, humaş (mal) bile tügül ol borç éyesine (190/10).”

“Satuçı kimésege inek kérek aluçıga tutungay (taahhüt eder), ki anıñkibik inektir, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol inek, né türlü satuçı **tutunup** édi, bir tügel yılda aluçı satuçıga bolur haytarmaga. Da éger ol inek bolgay igi plodlu (doğurgan, yavrulu), ol çahta ol bazar (muamele) tutulmah kérek (287/10).”

ulus: Ülke, eyalet, krallık, prenslik.

“Dağı da kélişlerniñ **uluslarnıñ** da barça milletniñ, kéndilerniñ poddaniylarnıñ (tebaalarını) hanlar da biyler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler (öncekiler) alırlar édi (241/17).”

“Da hayda (nerede) ki töre éksiktir, anda talaş (kavga, anlaşmazlık) köptür, da hayda töre u könülük bolsa, éminlik (güvenlik) artıhtır ol **ulusta**, dünyâda u yihövlerde (kiliselerde), zéra bir ülüşü Téñriniñ şnork'undan (lütfundan) bérilgen yihövlerge eminliktir (211/41).”

“Éger haysı atanıñ bolgay oğlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da anıñ érkinden başha (izni dışında) étkiy édi néme borç, da ölgüy édi ya haçkıy édi **yat uluska**, ol borçun tölemiyin (ödemeden), töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni hardaşları borçlu düğüller tölemege (321/04).”

vaht: < Ar. وقت. Zaman, vakit, çağ, süre.

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkannıñ (istihdam ettiği kişinin), ya hulga (hizmetçiye, köleye), ya haravşka (kadın hizmetçiye) alarnıñ, **vahtı çıhkınça**, güneş batkıça, huluh étken huluhun (ücretini) tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir (yoksuldur), da ışançısı (güvencesi, umudu) andadır (297/33).”

“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbı (Spitak'ı, Akçesi) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ, bolur anı **vahtına** étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü) bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi **vahtınıñ** (süresinin) uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan **vahtı** (süresi) kélse, ol mülk éyesi yine bolur alıp tutmaga. küni ki vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıhını klese dağın ari kün uzatma könü éyesine, ki çıharmasa,

aniñ yahşı erkinedir (özgür iradesine, yetkisine), kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), (282/26, 282/29, 282/28)."

vahtsız kéçir-: < Ar-Türk. Ar. وقت + Türk. +sız+ *keçir-*: Zamansız, vakitsiz, belirli süresinden önce (*oğlanıñ vahtsız kéçirgey* ifadesinde/düşük yapmak).

"Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanıñ vahtsız kéçirgey, gés başın (yarı diyetini) tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine (aralarına) barışma (271/24)."

vinaşat: < Ukr, Leh. виношати, виношать, wynaszac. Yarmak, oluşturmak, almak, etmek, icra etmek, dava etmek.

"Anıñ üçün voyt (savcı) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdırit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci kere, ikinci duruşma). Anda éger hayısı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga (üçücü duruşmaya) vinaşat étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/40)."

vipis: < Ukr, Leh. випис, wypis. Özet, özüt, alıntı, icmal, örnek.

"Da kimése izdegey töreden ya klegey düfterden vipis, aniñ töresi 3 ahçadır (170/21)."

vipis: < Ukr, Leh. випис, wypis. Özet, özüt, alıntı, icmal, örnek.

"Da kimése izdegey töreden ya klegey düfterden vipis, aniñ töresi 3 sbgdır (332/24)."

volny: < Ukr, Leh. вільний, вольний, wolno, wolnie. Ücretsiz, serbest.

"Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelense) édi töreçiniñ (yargıcın) aytkanından (hükmünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından (jüri üyesi aksakallarından) yargusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ (kuralların) da yoluhkan işlerde sağıngay (şüphelenir), ki égirlik (adaletsizlik) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temyiz başvurusu yapmak), (na polyah: Apélácia korol'ga vol'ny) yohsa özge yérge düğül, korol' aniñ biylıki yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay da ayırgay (hüküm verir) aniñ biylıki (322/32)."

voyvoda: < Ukr, Leh. воєвода, wójewoda. İl hâkimi, vali, kaymakam.

"voyvoda da starostası (kâhya, eşik ağası) Krakovnuñ da hanlıhumızniñ bizim kantsléri (sadrızamı), (164/26)."

"voyvodalar: Lukaş Gurkadan Poznanskiy (329/19)."

“Bu yérge (hüküm, kural) aňlamah kérek da sahlamah kérek bahmahlarından **voyvodalarıñ** (valilerin), *haysı ki bahıçılardır* (denetçidirler, gözlemcidirler), *ki köñü bolgaylar ölçövler, da anıñki terezülerde* (tartılarda), *da ölçünmelerde hoyıyırlar, da haysı érmeni işlerde oğurluhnuñ, yahot ki hahkay ahça* (para basar), *töresi bile kérmenniñ* (şehir mahkemesi ile) *da Marımborknuñ* (314/37).”

habul: < Ar. قبول. İzin, muvafakat, anlaşma, onay, onamak.

habul kör-: < Türk. + Ar. + قبول: Kabul etmek, onaylamak, boyun eğmek.

“Da töre, işitse giléyin (şikâyetini, davasını) *ündelgen yandan da cuavpın* (beyenini, ifadesini), *aralarına tapkay* (karar verir), *né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérek da añar baş hoşmaga* (itaat etmeğe), (120/05).”

“Bélgili éterbiz bilmege bögüngilerge barçasına, hali bolganlarga da kélgenlerge de, bu işlerni bilgenlerge bilmege, *néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge béringenler ol priviléalardıñ* (imtiyazlarının) *tibine da kéndiniñ töreleri bile érméniniñ, haysı ki ilgerilerimiz bizim alarga bérkitip édiler, habul kördüh, da tuttu, da sahladı* (250/20).”

“Éger ol yihövni (kiliseyi) burungi (önceki) yérine yasama bolmaslar, *anıñ üçün ki ol kişiler, yihövniñ joğovurtu* (cemaati), *ki ol yihövge baharlar édi, ol kişiler özge yarı* (tarafa) *bargıy édiler turmaga, eğbet, kérek yihöv yasalgay ol aytilgan çığışlarından* (gelirlerinden), *haysı ki ol yihövge bérilgendir. Da kérek habul bolgay ahpas* (başpapaz) *da bilmehi bile érkine* (yetkisine) *bérgey* (315/01).”

haç: < Erm. խաչ. Çapraz, geçiş, haç.

“Din tanmahnuñ antı budur, *ki hoygay holun haç üstüne da yihöv* (kilise) *üstüne da hrajarel bolgay* (vazgeçer, ayrılır) *ari* (kutsal) *yihövden* (046/21).”

“Haytıp hosdovanut'iun (tövbe) antı budur, *ki hoygay holun haç, ya Awédaran* (İncil), *ya yihöv* (kilise) *üstüne da bilgey, ki Téñri yapuhnu* (saklısını) *bilicidir, da aytkay “bilir Téñri, da bu haç, u Awédaran, u surp* (kutsal) *yihöv, ki köñüdür* (gerçektir) *aytkanım”* (047/01).”

“Ki voyt (hâkim) anda bolgay ol érméniler bile, *haysı ki birgesine oltururlar törede, haçan vaht bolsa, 2 barmahın hoyma ari haç üsne. Ol kişi, kim ki ant içtiriyr, kérek 3 kéz su toldurgay holuna, andan soñra ol kişi ant içkey töre yanına* (327/28).”

haldır-: Çıkarmak, terk etmek, bırakmak, ertelemek, yürürlükte tutmak, miras bırakmak.

“A éger kéltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsnıy (ek) işinde (davasında) ançah tüşer (mahkûm olur, kaybeder), da **haldırır** (bırakır, erteler) töre istétsine (davalısına) birisi törege (duruşmaya) diyin na odmovı (savunması, itirazı); éger ki kélse baçnıy (açıklamalı) sözler bile, na igi, néni ki töre priymıt (kabul) étse, a éger ki kélmesse, na bérir töre, ki hlovnyı işinde (ana davasında) ançah tüşer (192/28).”

“A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma, barış) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarrufuma) algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ (Eski ve Yeni Ahit’in) şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (kusurundan, suçundan) keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (hacizi) **haldırgaylar** motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağlıh bile (183/10).”

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb (iftira, itham) bérıp, tanıhlılını kéri urmaga (reddetmeğe) klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ (hükmün) üstüne tohtamah (icra edilme) kérek. Könü tanıhlıh hatına **haldırmah** (çıkarmak, kaldırmak) kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar (karalar, itham eder) anıñki tanıhlarnı (255/05).”

hapanél: < Erm. Խախանել. Engelleme, kesme, kesinti, bölünme, duraksama.

“2-inçi, ki ol biliklikni, ki tarbiyatımızdan bar édi, yamanlıh söndürdü, da tügel yaratılğan ademini yarımduh étti, da sövükñü u şağavatnı körelmesizlihni (nefretini) [körelmesizlih] **hapanelétti** (021/28).”

“Éger ki yarğuga kélgenler talaş (kavga) étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip (gazaplanıp) ögütlegeyler (cezalandırırılar), ki töre alnına halaba (kavga, kargaşa) bolmagay da yarğu **hapanél bolmagay** (217/37).”

harclıh: < Ar. خرج+ Türk. +lıh: Nafaka, bakım harcı, gider, harçlık.

“A ol borç éyesi, ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv (ödeme) étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu düğül, haysın ki añar zındanda harclıh bérdi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit (masraf) étti baş suması (esas meblağ) bile tölemege birge; töre bulay buyurıyır, ertesinden borç éyesine (borçluya) **harclıh** bérilmeh kérek (169/17, 169/22).”

“*Ya 1 kimése ki zındanda olturgay (hapis yatar) kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga bir ahça bérgey, ol künde, ki olturğuzdu (hapsettirdi), 3-ünçi künge dirin, ki añar **harclıhın** bérmegey édi, voytnuñ (hâkimin) holundan ötleş bérilmegey édi, 4-ünçi künde töreniñ érki (yetkisi) bar anıñkibik kişini, borç éyesin, érkli (özgür, serbest) yébérmeye zındandan, yene törege ündeğinçe (celp edene kadar), (331/37).”*

hom: < Ar. قوم. İnsanlar, ırk, kabile, aşiret, kavim, halk, ulus, millet.

“*Köp vahttan béri ulu sağıştá édim bu töre bitiki üçün, ki her kez bizni tabalarlar (eleştirir, kınar) édi bizim **hom** da, özge dayfa da (025/16).”*

“*Da Yeñide (Yeni Ahit’te) buyurdu Biyimiz K’risdos arakéllerge (havarilere) ki olturgaysız 12 olturğuçta (makamda, koltukta) yargu étme 12 milletke Israél **homına** (212/08).”*

hosdovanél: < Erm. Խոստովանութիւն, Հոստովանութիւն. İtirafçı, tövbekâr, günah çıkaran, istiğfar eden, günahlarına ikrarda bulunan ve tövbekâr olan.

“*Da né türlü yahşı k’risdânlar câht éterbiz yahşılıhını hılınmaga, a éger ki aldansah, néme bile bu dünyânıñ yazıhı (suçu, günahı) bile, öktemlik (kibir) étmeyin, **hosdovanél** bolurbiz, lucumızını tartıp (kefaretimizi ödeyip), inanırbiz boşatlıhka (bağışlanmaya), (053/02).”*

“*Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasniñ (papazın) alnına **hosdovanél** bolgay, da anıñ din atası (papazı) añar luc (kefaret) bérmeş kérek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (suçlu), ölümüne diyin k’ristanlikten kéri bolmah (reddedilmek) kérek anıñkibik yazıh étüçi (130/22).”*

“*Barır égeç çérüvge (savaşa) da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi (kâtil) ari atalarınıñ boyruhlarından yazıh ornuna (yerine) sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz (isteriz). Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu **hosdovanél** bolgay da luc tartkay (kefaret eder) ohşaşlı (uygun), töre alay buyurıyır (301/19).”*

huvatlat-: < Ar. قوت + Türk. +lat-: Güçlendirmek, pekiştirmek, geçerli yapmak.

“*Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen, da tügellengen, da yasalgan (yapılan), émin da bék klerbiz (isteriz) tutmaga, bélgili bizim klegenimizden, da sağışımızdan (düşüncemizden), da érki bile bizim kéñeşimizniñ (meclisimizin), 2 türlü kéñeşniñ (talimat) bulay bérkitip da sahlama kledih, sağış*

*éttih, **huvatlatıyırbiz** da bérkitiyırbiz, né türli ki bu vahtka dire tutulgan édi (326/36)."*

yan: Taraf, yan, cihet, yön, dava tarafı.

*"Da töre, işitse giléyin (şikâyetini, davasını) ündelgen (davalı) yandan da cuavpın (savunmasını, beyanını), aralarına tapkay (karar verir), né ki töre buyursa, **2 yan** da anı habul (kabul) körmeh kérek, na añar baş hoşmaga (itaat etmeğe), (120/04).*

*Haçan **bir yan** gilé (şikâyet, dava) étse da cuvap (beyan, savunma) bérse, **birisi yan** kérek éşitkey da sözün üzmegey anıñ, kim ki gilé étiyir. Giléyine köre da cuvapına köre töreçi (yargıç) buyurganın (kararını, hükmünü) buyurgay, anıñ üsne tohtar (istikrar bulur) uçu (hükmü) işniñ (davanın), (325/23)."*

yar: Taraf, yan, yön, dava tarafı.

*"Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay (inkâr etmez) bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén (ödemişim) añar barçasın (hepsini), da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki **éki yartın** tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (suçlama, itham) éttiler, da andan könülgey (aklanır) töre bile (193/24)."*

*"Da yarğuçı bolmagay bir **yartın** işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin (şikâyetini, davasını) angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüsün térgegey (araştırır, inceler), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey (karar veri) könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır (karara bağlanır) barça iş (dava), (217/05)."*

yasa-: Yapmak, düzeltmek, inşa etmek, kurmak, düzenlemek, yaratmak, hazırlamak, oluşturmak, tamir etmek, yasa koymak.

*"Haysı törelerni, ağırlap (değerlendirip) kéñeşimiz (tavsiyemiz) bile bizim, ohcovlap (kıyaslayıp) da haysı boğumlarda (bentlerde) az néme alıştırıp (değiştirip) da **yasap**, бүгүңги bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan bérkitmege kéñeş éttih (076/03)."*

*"Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız (çirkin, yakışksız) da yazıhlı (günahkâr) yaman étken (suç işleyen) Téñriniñ alnına ölümlüdür **yasaganına** köre Éski Töreniñ (Eski Ahit'in), (267/38)."*

yat: Başka, yabancı, yerli olmayan.

alıçı yat: Bir malı satın alan yabancı kimse, satın alan yabancı, satıcı ile akrabalığı olmayan alıcı, bölge veya şehrin yerlisi olmayan alıcı.

“Éger I kimése kimsege övin satkay murovanıy şeherniñ (taştan yapılmış şehrin) içine, töresi bile bolur anıñ yovuhu (akrabası) bir yılñıñ kéçkenine dire yovuhluhu bile kéri étmege (reddetmeğe, tahliye temeğe) **alıçı yatnı**, ahçasın bérıp, nége (kaça) ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép-ték ol övni tutkay (tasarruf eder) izdövsüz (davasız) tügel (tam) yılñıñ çıhkanına dire (285/09).”

“Éger ki bolmasa jarankı (mirasçısı) héç te ata pokolénanasına (nesline, soyuna), érki (yetkisi) bar tacını bérmege **yatka**, évet ki töre bile tügüldür, ki bérgey tacın **yatka**. Yohsa boluptur evelden éskide, né türlü ki bérdi Hindustan hanınıñ oğlu, da Aléksandr Makédontskiy. Bu könülük, töreniñ, ki ayıldı, barçasına bolgay knâjatalarga (prenslere) u barça biy-biyetke (prenslar, soylular), (237/15).”

yat kişi: Yabancı şahıs, yerli olmayan kimse, öteki kimse, akraba olmayan.

93 Kapitula. Kimése **yat kişiniñ** hulun (kölesini) kéndi kérekine yébérgay (gönderir) işke (140/32).

“Éger kimése miskinlikten (yoksulluktan) satsa kimésege tarlovların tüzñüñ, na yovuhları (yakınları, akrabaları) satkannıñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma **yat kişiden** da érkli étmege (reddetmeğe, çıkarmaya), da kénsi bolur méñerüçi (sahip). A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkannıñ bolur almaga, ol asıhın (mülkünü, tarlasını) kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (283/25).”

yat ulus: Yabancı ülke, yabancı memleket.

“Yene yoluğkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ (alacaklı) kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân (tüccar) arasına ahçası mı, humaşı (malı) mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey (dava eder) da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya **yat ulusta** (yabancı ülke) bézirganliyin bargay (182/33).”

yerli: Bulunduğu ülke veya bölgede doğup büyüyen, ataları da oralı olan, bir ülkenin tabası olan, bir bölgede ikamet eden (mahkemelerin yetkesinde ve mahkemelerce verilen kanuni süreler konusunda etken olan yerlilik veya ikameti başka yerde olan kişi ve mülklerin konumu).

“Yene bir kimése ki **yérliler** bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine ayb (iftira, itham) *bérgey*, ya *honah* (konuk, yabancı) **yérlige** [*ayb bérgey*], *anıñkibik işte, kim ki yatmaga* (ikamet etmek) *klemes*, *anıñkibik kişi, yérli de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, bérir 14 sbgnı* (Spitak’ı, Akçe’yi) *da töre alnına anıñkibik aybdan çıhmaga* (ithamdan kurtulmak, aklanmak), (335/07, 335/08, 335/09).”

“Da éger ki **éksi de yérli ése**, 3 haftada *bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat* (haciz için değer biçme) *étip, povodga* (davacıya), *ki algay, kim ki añar töre bile étti; a éger ki honah* (konuk, yabancı) *bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk* (değer biçme) *bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsiy* (taşınmaz) *iménâsına* (mülküne), *na ol töreden oh vıyazanasın* (kullanma hakkı) *bérmege bolurlar da rımovanası* (mülkiyeti) *yıluna bérilmeh kerek* (192/42).”

“Da éger ki *bolgay biri honah* (konuk, yabancı), *da yérli tüşkey honahka utru antka, na 4-ünçi kününe kerek antın tügellegey, özge türlü düğül. Tékk honahka utru tügellemge né bir gün artıh uzatmahı yohtur, kimge de yoluhsa, bilgeysiz ki yargusu* (hükmü) *budur* (190/32).”

yürüt-: İlerletmek, yürütmek, icara etmek, uygulamak.

“Né türlü de iş *bolsa optsıy* (yabancı) *parsunanıñ* (şahsın), *antnı kerek ki ol yürütkey*, *kimniñ işidir vlasnıy* (bizzat) *yohsa alar povinen* (zorunlu, yükümlü) *dügüller antnı tügellemge kéndi yuvuhlrı* (yakınları, akrabaları) *üçün* (185/28).”

“... *na yükçi* (kefil) *povinen* (yükümlü) *dügül ant yürütmege*, *haçan borç vlasnıy* (bizzat) *anıñ düğül, da tölövge* (ödemeğe) *hadirdir, néçik töre taptı* (karar verdi), *munuñ üsne yargu tohtatmah* (onaylamak, pekiştirmek) *kerek, kimge de yoluhsa, humaş* (mal) *bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi* (190/04).”

“Dağın da bu hadar *yazarbiz ögüt töreçilerge* (yargıçlara), *ki bilgeyler törelerge köre kirmege da yürütmege da özgelerge körgüzmege törelerniñ yolun, né türlü* (329/39).”

zakroçit: < Ukr, Leh. закрочити, закрочить, zakroczyć. Kapatmak, engellemek, önlemek.

“Anıñ üçün *voyt* (hâkim) *Voytséh Pédian da ahalar* (ağalar) *vézdirit étip* (dikkat edip) *ilgeri bolgan zıvıçaylarga* (geleneklere, örflere), *dékrét* (hüküm, buyruk) *bile zakroçit* (engelleme, önleme) *éttiler, barmaga bir kişige de tékk réplika* (itiraz) *da*

dublika (ikinci duruşma). *Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay Triplikaga* (üçüncü duruşma) *vınaşat* (yapmak, icra etmek) *étme, ték duplika* (ikinci duruşma) *tibine bolgay* (196/36).”

zamirit: < Ukr, Leh. *замірити, замірить, zamierzyc*. Belirlemek, tayin etmek.

“*Éger ki bir kimése şparovat* (haciz değerlendirmesi) *étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı* (taşınmaz) *ya ruhoyontsı* (taşınır), *da turgay törelerine* (duruşmalarına) *3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylarin* (yakınların) *pripozivat* (çağırır) *étkey da dovodun* (belgesini) *körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit* (kabul) *étse, şulpriht* (senet) *bile, ya tanıhlıh bile dovodnyı* (güvenilir), *ki borç étken istéts* (taraf, davalı) *ya ölgey ya yüz yaşırgay* (saklanır) *borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit étkey tözmege stoyontsı iménâga* (taşınmaz mala) *köre* (182/10).”

“*Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan* (şanssızlıktan), *ki téñizge batkay, ya harahçı* (soyguncu) *algay, ya ot köydürgey, ya bézirgânlik* (ticaret) *artından kéçikmeklik bolgay, prihoda* (kaza) *né türlü de bolsa ademilerge, na muñar köre töre kérek podobnyı* (uygun) *künler zamirit étkey anıñ sağılıh bilâ kélgenine dire, ki anıñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu, ya oğlanları, ya hardaşları, ki néme upadga* (düşüş, iflas) *kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün* (183/28).”

“*Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga* (incelemeye), *da töre añar kün zamirit* (belirlemek) *étkey, da otpornıy* (davalı) *strona* (taraf), *ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan* (süreden), *da töre satun algay, da povodnu* (davacısın) *prippzivat* (çağırma) *étkey, ayıp, ki klermén añar könülmege, da povodnyı* (davacı) *héç körüp* (itina etmez) *turmagay, na töre* (mahkeme) *kerek salgay 3 kéz törege* (duruşmaya) *diyın da igi bahkay, éger ki sluşnyı* (güçlü, inandırıcı) *dovodu* (kanıtı) *bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad* (masraf, harcama) *étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge* (ödeme) *otpornıy* (davalı) *yanga* (tarafa); *alay oh povod* (davacı) *tursa küniñe, rokuna* (süresine), *da otpornıy strona kélmeşe, ol da alay oh kénsi işine tüşer* (davayı kaybeder), *néçik yoğarı yazıpbiz* (195/27).”

zapis: < Ukr, Leh. *zanuc, zapis*. Kayıt, kayd etmek, kayıt makbuzu, bilanço, fiş, dekont.

“Bir kimése kiméseni voytka (hâkime) ündegey (celp etse), da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan ayt kay, ki hadir düğülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege (duruşmaya), anı odérjat (almak) étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin. A kim ki povoddır (davacıdır), 3 sbgnı (Spitak’ı, Akçe’yi) ol oblojit (ödeme) étmeh kérek **zapisniñ** (337/20).”

“Yene bilgeysiz, ki her yıl svâtıy Andriy küñünden néçik némişlerniñ Agvénti başlanır, ançah bizim Cnuntka dire ol küñden vilojénıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) bolmas bolma, da ne bir övler üsné zapis (kayıt) étme, ol küñler çıhmıyın, léç honah (konuk) töresi ya anıñki potrébniy (tayin edilen mahkeme), haysı kişige utru, ki émin bolmagay, anıñkibik töre bolur bolma (179/13).”

“Yene törede olturgan vahtta voyt bile, néçe ki töre uzak (uzun süre) olturuptur, da né hadar ki sb (Spitak, Akçe) yığılsa şépşénikten (mahkeme ücretleri) da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılgay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka (hâkime), 1 ülüş töreçilerge (yargıçlara), 1 ülüş yazuçıga (331/19).”

zapisat: < Ukr, Leh. записати, записать, zapisac. Yazmak, kayıt, kaydetmek.

“Andan éger haysı yan néme klese sözleme, na bolmagay Triplikaga (üçüncü duruşmaya) vınaşat (yapmak) étme, ték dublika (ikinci duruşma) tibine bolgay. ratuşta (mahkemede) da dékrét (hüküm) étip **zapisat** (kayıt) éttirdiler aktaga (tutanağ), (196/42).”

zastupit: < Ukr, Leh. заступити, заступитъ, zastepic. Yerine geçmek, yerine koymak, temsil, vekâlet.

“Éger satuçılar ki atnı biri birine, bazarı (muamelesi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya 3-nüñ, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at, ya eski ahsahlılı bolmagay, ya dihvıçnıy (astım), ya manhov (nefes darlığı). Éger tanısalar 7-inçi küñge dire né türlü éksiklik te bu ayılğanlarnıñ ol atta, na ol alıçı anıñkibik atnı ayıblı bolur haytarma satkanga, Éger 7-inçi küñge dire ayılğan aybları kéndine 1-i de tapulğan bolmasa, ol bazar tutulmah kérek. A éger ol at oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça ziyanlarını kérek tölegey (öder), da érkli (serbest) étkey, da barçadan **zastupit étkey** (284/35).”

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun **zastupit étme** (vekâlet) bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri

birin, ya haysı cınstan (ırktan, milletten) yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin (nafaka alan kimsesini), ya dostun, anı törede odérjat (uygulama) étmege bolur, ték bir réçnik (savunmacı, avukat) spravovat (yürütme, işlem) étmege bolmas (185/11)."

*"Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına **zastupit étmege** (temsil etmek, vekâlet etmek) bolur, da anıñ işlerin kéçirmege (yürütmeğe), utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim edilmiştir) édi bekliki (gücü, geçerliliği) töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hilâ bolmagay (327/11)."*

zavéstssa: < Leh. *zawiesc sie*. Erteleme, aktarma.

*"Yene bilgeysiz, ki svâtıy Margorénta küninden her yıl töreler vilojonıy (belirtilen mahkemeler, düzenli mahkemeler) **zavéstssa** (ertelenir) bolur svâtıy Bartlomiiden soñra nögerikünge (salı gününe) de dirin, kün 2 ya 3 ilgeri, da artıh arı da yoluhur Margorentadan ol törege, ki Bartlomiyege dirin salınır (196/19)."*

zavıtyy: < Ukr, Leh. *завитий, zawity*. Tayin edilmiş, belirlenmiş.

*"Da apélâtsiya (temyiz) kélse, da éki strona (taraf) dozvolit (muafakat) étse, ki **zavıtyy** (tayin edilmiş) roktan (süre) burun açılgay, ol bolur bolmaga, a klemes (istemese) bir strona, bolmastır **zavıtyy roku kélmiyin**, 9 haftası, ki açılgay (194/39, 195/02)."*

*"Da éger ki korol' (kral) korunada (merkezi devlette) bolmasa, 3 kéz 9 haftadır apélâtsiya (temyiz), da ahçası 12 flidur (Flori, Akçe); éger korol' korunada bolmasa, né 3 kéz 9 haftada açılır. A bir storonaga héç açılmas, **zavıtyy roku kélmiyin**, munuñ yarğusu (hükmü) budur, kimge ki yoluhsa ne vahtta (195/09)."*

zaydit: < Ukr, Rus. *зі́тти, cходуми, зі́дѣ, зої́тти, зої́тмусь*. Kabul etmek, almak.

*"A éger ki haysı töresi (duruşması) spolznut (atlasa, kaçırır) étse, ki biri biri artından törelerini turmagay, da anıñ arasına özge kimséniñ şparunknu (haciz için değer biçme) **zaydit étkey** (alır, giriş yapar), na anıñ ilgeriliki (önceliği) nivéç (hiç, yok) bolur, da soñra étken ilgeri bolur (191/37)."*

zhoda: < Ukr, Leh. *до згоди, za zgody*. Muafakat, Muafakat, anlaşama yapma, barışma.

*"Da töreçi (yargıç) üsnedir bu iş, ki storonaları (tarafları, davalıları) kéltirgey **zhodaga** da antnı alarga terçe buyurmagay. Éger yarğuçı bolmasa storonaları*

barıştıрмаğa, soñra yarguçı aytmah (hüküm verir) kérek, néçik ki törede yazgandır (078/26).”

Yorum:

Hiçbir Başlığa Girmeyen Hukuk Terimleri incelendiğinde **203** adet hukuk terimi belirlenmiştir. Bahsi geçen terimlerin oluşumuna baktığımızda **168** adet terimin tek sözcükten oluştuğu görülmüştür. Köken itibariyle ele alındığında ise “Tek sözcükten oluşmuş Hukuk Terimlerinin **79** adedi Türkçe kökenli, **89** adedi yabancı dilden alınmış sözcüklerden oluştuğu görülmüştür. Türkçe kökenli **79** terim sözcük türü itibariyle **48**’i **eylem**, **31**’i addır. Yabancı dilden alınmış **89** adet terim sözcük türü itibariyle **31**’i eylem, **58**’i addır. “Birleşik Sözcükten Oluşmuş Hukuk Terimleri” oluşum itibariyle Türkçe+Türkçe **28** adet; Türkçe+Arapça **3** adet; Arapça+Türkçe **4** adettir.

Birleşik Sözcükten Oluşmuş **28** adet terimin **20**’si ad-eylem, **8** tanesi ad+ad, **3** Türkçe+Arapça ad+ad, **4** Arapça+Türkçe terim de ad+eylem soyludur.

Tüm verileri incelendiğinde çalışmada **1455** terim ele alınmıştır. Bu terimlerin **1252**’si çalışmadaki tasnifte kategorilerinde yer alan terimler, 203 terim ise tasnif dışında kalan terimlerdir. Tasnifte içi **1252** terimden **741** tanesi tek sözcük ve **511**’i de birleşik kelimelerden oluşmaktadır.

Tek kelimededen oluşan **741** terimin **476**’sı Türkçe, **265**’i de Yabancı kökenlidir.

Birleşik sözcüklerden meydana gelen **511** terimden **376** terim Türkçe+Türkçe, **19** Terim Türkçe+Yabancı, **116** terim ise Yabancı+Türkçe kökenlidir.

476 Türkçe (tek kelimededen oluşan) terimden **104** terim eylem, **372** terim ise ad soyludur. **265** yabancı kökenli terimin yalnız **3**’ü eylemdir. Bu eylemler ise Arapça kökenli sözcüklere la/le eki getirmekle meydana gelmiştir.

265 yabancı terimin hangi dillerden ve kaç terim alındığı aşağıdaki şekildedir:

1. Ukraynaca-Lehçe: **88** terim. (terimler sayılara göre düzeltildi).
2. Arapça: **51** terim.
3. Ermenice: **48** terim.
4. Farsça: **22** terim.
5. Latince-Ukraynaca-Lehçe: **11** terim.
6. İbranice--Ermenice: **8** terim.

7. Ukraynaca-: **6** terim.
8. Almanca-Lehçe: **2** terim.
9. Soğdca-Farsça: **2** terim.
10. Yunanca-Ermenice-Türkçe: **2** terim.
11. Latince-Süryanice: **1** terim.
12. Rusça-Türkçe: **1** terim.
13. Yunanca-Ukraynaca-Lehçe: **1** terim.

376 Türkçe+Türkçe terimden **149**'u ad+eylem, **227**'si de ad+ad birleşmesinden oluşmuştur. Türkçe-Yabancı birleşmesinden meydana gelen terimlerin tümü ad+ad birleşilmesinden oluşmaktadır.

116 Yabancı-Türkçe veya yabancı-yabancı birleşik terimlerin sayısı ağılıdaki biçimdedir:

1. Arapça-Farsça: **1** terim.

Ayrıca bu **116** terimden **44** terim ad+ad, **72** terim ise ad+eylem birleşmesinden oluşmuştur.

1. Arapça-Türkçe: **34** terim.
2. Ermenice-Türkçe: **31** terim.
3. Ukraynaca-Lehçe+Türkçe: **26** terim.
4. Farsça-Türkçe: **5** terim.
5. Ukraynaca +Türkçe: **5** terim.
6. Ukraynaca-Lehçe+ Ukraynaca-Lehçe: **5** terim.
7. Latince-Ukraynaca-Lehçe+Türkçe: **3** terim.
8. Ermenice-Arapça: **2** terim
9. Arapça-Farsça: **1** terim.
10. İbranice-Arapça+Türkçe: **1** terim.
11. Moğolca+Türkçe: **1** terim.

12. Ukraynaca-Lehçe+Farsça: **1** terim.

13. Yunanca-Latince+Ermenice: **1** terim.

Terimlerin yapısı:

Terimlerin şekli kelime yapısı açısından çeşitli yapılardan oluşmaktadır. Tek kelimeden oluşan terimler isim veya fiilden oluşuyor. Birleşik terimler ise isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim ve fiilden oluşan terimleri içermektedir. Aşağıda terimlerin yapısı ile ilgili örnekler verilmiştir:

Tek kelimeden oluşan terimler:

İsim: *aman, artarlık, knaja, alpovut, çérüv, çérüvçi, talan, artıhsı, égirlik, hışha, küydürüçi, öldürgen, yañılğan, nahıslıh, ayblagan, bühtan, pampas, taratur, ustalıh, halp, anméğ, ari, borçsuz, curumsuz, yazıhsız, égirliksiz, ziyansız, luc, ögüt, tölöv, yük, yükçi, çığış, kéliş, tamğa, yasah, yasahlı, tas, tamah, ölümlü, baş, harac, harc, olca, sahlama, obıçay, töre, töresiz, yérge, yargu, vrad, ratuş, gile, giley, cuap, povod, otopor, iş, aytmahlıh, tohtalmahlıh, kéñeş, klemince, kilemiyin, izdöv, izdövsüz, utkan, utturgan, ündegen, ündelgen, zahotsa, istets, sıñar, apélatsiya, aha, bitikçi, töreci, yarguçı, hart, kéthoya, voyt, yazıcı, orunç, bahış, yal, boyruhçı, buyurgan, dékret, skazat, ustava, vrok, rok, ant, antsız, bélgili, bélgizi, beringen, ohşaş, tanıh, tanıhlıh, tanıhlı, sınıh, tüşüngen, burungiler, kindik, öbge, uruğ, kök, alğıslı, bısag, dadu, yovuh, yovuhluh, hıxoğlan, ariberi, igilik, tirlik, mal, mülk, asıh, humaş, ülüş, xalğan, igit, ér, éren, tügel, boşatlıh, érk, érkli, érksiz, satama, mots, küç, kiyöv, kiyövlük, azap, tul, éye, borç, borçlu, ötünç, köptengi, köptengilik, hatun, hoca, méñerüçi, jarank, jaranklıh, jaranksız, ösiyet, diyatik, diyatiksiz, emanet, emanetkâr, tusnah, tusnahsız, aslam, aslamlı, aslamsız, alıçı, alğan, satkan, satıcı, satıh, béh, satkan, satılğan, hul, huluh, huluhçı, haravaş, bazar, biy, sındır, tartın, bézirgân, bézirgânlik, kébit, kébitçi, mağazaçı, ölçöv, harı, font, lidr, terezü.*

Fiil: *tala-, ut-, yanıl-, birlen-, boğ-, öldür-, otala-, talaş-, töv-, yarala-, aybla-, çeyizle-, çıkar-, oğurla-, oğurlan-, yaşın-, könül-, könült-, hutul-, curumla-, öğüt-, as-, asıl-, taşla-, tut-, tutun-, hap-, abra-, oltur-, olturğuz-, törelen-, töreleş-, térge-, añ-, bittir-, ünde-, ündel-, ündeş-, ündet-, sağın-, ayt-, ayıl-, ayır-, ayrıl-, tap-, izde-, kile-, kéçir-, ut-, uttur-, berkit-, körgüz-, yasa-, taydır-, tüz-, tıy-, buyur-, yétkir-, yétkiz-, berin-, séz-, sezil-, tahlılat-, sözle-, sözleş-, méñer-, méñeril-, üleş-, üleşin-, al-, sat-, satıl-, béhle-, ölç-, ölçün-, harıla-.*

İsim Tamlamasından Oluşan Birleşik Terimler:

könü etüçi, Téñriniñ yargusu, hanlıh töre, alpovut töresi, töre çériüvniñ, korol'nuñ hznası, hanlıh hazna, kéñeş biyi, kéñeşte olturgan biy, yaman étken, yaman hılingan, yamanlıh hılingan, yazıh étüçi, öldürgen kişi (kâtil/maktul), öldürgen oğlan (kâtil çocuk/maktul çocuk), hol uzatuçı, yala yapuçı (iftiracı), küç étüçi (tecavüzcü), luc bérgeñ, hakim bahası, başının yarımı, ges baş (yarı diyet), han bahası, hanın curumu (kanın cezası, diyeti), ges curum, ges yal (yarı ücret), ahça curum, uzak zından, duhovniy töre (dinî mahkeme), aşharhagan töresi (sivil mahkeme), kermen töresi, tanıhların inamları, tanıhların könülüki, ilgergi töre, burungi töre, töre işi (mahkeme davası), utturgan kişi (davayı kaybeden kişi), usundan yéñil, povodniy strona (davacı taraf), ündegen kişi (davacı şahıs), cuvap bérüçi (davalı), otporniye strona (davalı taraf), ündelgen yan (davalı taraf), hlovniy iş (ana dava), pomotsniy iş (ek dava), ganonk' bitik, tanıhlıh bitiki, töre sahlovuçı, toğmuş ér hardaş, halgan tirlik (kalan mal, tereke), 4-ünçi kindik (dördüncü göbek, dördüncü tabaka mirasçı), tügel ülüş, destimént étken (vasiyet eden).

Sıfat Tamlamasından Oluşan Birleşik Terimler:

artıhsı iş, égri adam, égri kişi, isi yaman iş, bélgili iş, könü tanıh, könü tanıhlıh, yaman étken, yaman hılingan, kiçi biy, biyik yargu, ulu töre, ulu égirlik (ağır ceza), hanlı iş (cinayet suçu), yaman iş (ağır suç), ulu yamanlıh (ağır suç), yaman yañılmahlıh (ağır suç), isi yaman yañılmah (bariz ağır suç), yalğan ant, yalğan tanıh, égri tanıhlıh, yaman hatun, ari kişi, ağır ögüt (ağır ceza), tügel adam (reşit ve olgun şahıs), tügel bütün kişi (tam olgun şahıs), yahşı köñül (özgür irade), yaman köñül (kötü niyet, kasten).

Fiil ile Oluşan Birleşik Terimler:

korolga apélovat ét-: < Ukr, Leh. король, *krol* + Türk. +ga + Lat, Ukr, Leh. + Appello, апелювати, апельювати, *apelowacappello* + Türk. +ét-: İtiraz etmek, temyize başvurmak.

ulu töreni ét-: Yüksek mahkemeyi yürütmek, âli mahkemeyi yönetmek.

tusnah üstüne ahça bér-: Rehin üzerine faiz ödemek, teminatlı verecek karşılığında para ödemek, güvenceli verecek karşılığında faiz ödemek.

dérjavaların üleş-: < Ukr, Leh. держава, *dzierzawa* + Türk. +*ların üleş-*: Mal ve mülkü paylaşmak, devlete ait mal varlığını paylaşmak.

korolnuñ olturğuçuna utru yañıl-: < Ukr, Leh. король, *król* + Türk. +*nuñ olturğuçuna utru yañıl-*: Kralın makamına karşı suç işlemek.

korol'nuñ olturğuçuna artıhsılıh ét-: < Ukr, Leh. король, *król* + Türk. +*nuñ olturğuçuna artıhsılıh ét-*: Hanlık makamına karşı suç işlemek.

hanlıh xaznamı oğurla-: < Türk. *hanlıh* + Ar. خزينة + Türk. +*nı oğurla-*: Hanlığa ait hazineyi çalmak.

hanlıhnuñ artından yaman ayt-: Hanının ardından kötü konuşmak, hanı karalamak, hanı kötülemek, hana küfür etmek.

odérjat ét-: < Ukr. удержати, удержать, одержати +Türk. *ét-*: Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım, tutmak, ele geçirmek, tasarruf etmek, tasarrufu sürdürmek, malikiyeti sürdürmek.

mülk yazdır-: < Ar. ملك + Türk. +*yazdır-*: Tapusunu başkasının üzerine geçirmek.

uzdat bér-: < Ukr, Leh. здати, сдать, *zdat*, + Türk. +*bér-*: Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı belge ile bir başkasına geçirme, tapu ile devretmek, intikal etmek, teslim etmek.

halha bér-: < Ar. حلقه + Türk. +*bér-*: Anahtar vermek, anahtar teslim etmek.

sağlıhından çıhar-: Sağlığına zarar vermek, yaralamak.

tamahın aya-: Soluğunu korumak, canını korumak, boğazını korumak, nefsi müdafaa.

borçka al-: Borç almak, ödünç almak, borç edinmek.

borç et-: Borç almak, ödünç almak, borç edinmek, borçlanmak.

borç étken: Borç alan, borç edinen, verecekli, medyun, borçlu.

borçlu tusnahsız: İpoteksiz borçlu, rehin ödememiş olan medyun, rehin bırakmayan verecekli.

zadérjat ét-: < Ukr. задержати, задержать + Türk. +*ét-*: Alı koymak, ertelemek.

tölöv aşır-: Ödemeyi kaçırmak, ödeme süresini kaçırmak.

tölöv bol-: Ödemenin yapılması, ödemenin gerçekleşmesi.

tölöv ét-: Bir şeyin karşılığını alacaklı olana vermek, tediye etmek, bir zararı bedelini vererek karşılamak.

kün ber-: Süre vermek, mühlet vermek, ödeme için mühlet vermek.

yükke al- (I): Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefalet almak, kefil almak.

yük bér- (II): Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, kefil göstermek, garanti vermek, teminat vermek, güvence vermek.

yük izde- (II): Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, kefil göstermek, garanti istemek, garanti talep etmek, teminat istemek, güvence talep etmek.

yük kir- (I): Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefil olmak, kefalet etmek.

şparovat ét-: < Ukr, Leh, Al. шпарувати, шпаровать, *szperowac*, *sperren* + Türk. +ét-: Bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz için mal değerlendirme, mülkün haczi ile satış için uzman incelemesi yapılmak, haciz.

sahlama bér-: Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanete vermek, vedia bırakmak.

tusnah al-: Para veya kâr karşılığında bir mali rehin almak, teminat almak, rehin almak, güvence almak.

tusnah béril-: Rehin verilmek, teminat verilmek, güvence gösterilmek.

tusnahı çıhar-: Rehini kurtarmak, rehini bozmak, teminatı kurtarmak, rehini kaldırmak.

tusnah üsne ahça al-: Rehin üzerine faiz almak, teminatlı alacak karşılığında para almak, güvenceli alacak karşılığında faiz almak.

DİZİN

a	b	c	ç	d	D	e	é	f	g
ğ	h	ı	i	j	K	l	m	n	ñ
N	o	ö	p	k	R	s	ş	t	u
ü	v	w	h	y	Z				

Dizin 1:

1

10-da 1, 244

4

4 ünçi ülüş, 313

4-ünçi kindik, 307

5

5-ten 1, 244

A

abra- (II), 135

abra- (II):, 548

adam öldür-, 86

adamnı öldürgen, 92

adet, 196

ağır ögüt, 121

ağırlıh, 196

aha, 189

ahça curum, 131

ahça hahtır-, 64

ahpaş, 193, 429

ahpaşlıh, 430

ahsah, 93

al-, 383

alani yazıhlı, 84

alda-, 112

aldamasız, 113

aldan-, 113

aldovuçı/aldovuçu, 113

alğan (II), 391

alğan kişi, 387

alğışlı bısag, 290

alğışlı bsag, 290

alıçı, 387

alıçı yat, 517

alıp tut-, 337

alpaovut töresi, 66

alpavut töresi, 149

alpovud/alpovut, 66

aluçı, 388

aman, 49, 615

añ-, 154

- ana**, 254
ana igiliki, 255, 305, 328
ana ülüşü, 255, 313
anadan halgan, 255
anasınıñ borçu, 255
añlı, 187
anméğ, 115
ant, 217
ant ber-, 217
ant bile hutul-, 217
ant bile tügellen-, 217
ant iç-, 218
ant içken, 218
ant içtir-, 218
ant işi, 218
ant tüş-, 218
ant yürüt-, 219
antka sal-, 219
antka tüş-, 219
antsız, 219
apéğa, 428
apélatsia, 182
apélatsia kolrol'ga, 182
apélatsiya, 182
apélovat ét-, 183
arhiarpaş, 428
ari ata(III), 428
ari bitik, 423
ari hatun, 116
ari kişi, 116
aribéri, 327
artar, 49
artarlıq, 49
artıhsı, 76
artıhsı iş, 76
artıhsılıh, 76
artıhsılıh ét-, 76
artikul, 196
as-, 124
asduvacaşunç, 424
asıh (I), 332
asıh (II), 372
asıl-, 124
aslam, 373
aslam al-, 373
aslam bér-, 373
aslamlı, 373
aslamsız, 374
aş-, 466
aşxaragan tanıhlılı, 233
aşxarhagan töresi, 149
at, 457
ata, 256
Ata (I), 419
ata mülkleri, 256
ata pokolénası, 256
Ata Téñri, 420
ata tirliki, 305
ata ülüşü, 256, 314
ata-ana, 255
atadan halgan, 257
awédaran, 424
awédaraniç, 429
axıllı, 274

axsat-, 457
 ayb bér-, 99, 228
 aybdan çih-, 99, 117
 aybla-, 99, 228
 ayblagan, 100
 ayır-, 206
 ayovlu, 466
 ayovlu:, 466
 ayrıl-, 207
 ayt-, 207
 ayıl-, 208
 aytmañlıh, 209
 azad, 411
 azap, 290

B

babas, 430
 babaslıh, 430
 bah-, 170, 187
 bahıçı, 466
 bahuçı, 466
 barış-, 176, 466
 barıştır-, 176, 467
 baş, 127
 baş borç, 347
 baş hoş-, 467
 baş kés-, 124
 baş kétxoya, 189
 baş kişi, 467
 baş ornuna baş bér-, 128
 baş yevüçi, 91
 başhış, 188

başınıñ yarımı, 128
 baxça, 444
 bazar, 392
 bazar tutul-, 394
 bazarnı boşat-, 393
 bazarnı tut-, 393
 bazarnı uzakla-, 394
 bazarnıñ bilinmehi, 393
 béh, 394
 béhle-, 394
 béklik, 467
 béklil, 467
 bélgili, 221
 bélgili bol-, 221
 bélgili ét-, 221
 bélgili iş, 78
 belgili tanıñlıh, 227
 bélgili tanıñlıh, 233
 bélgisiz, 222
 bérgeñ kişi, 350
 berin-, 468
 béringen, 468
 berkit-, 205
 bézirgân, 398
 bézirgânlik, 399
 bısag, 290
 biç, 60
 biçenlik, 444
 bike, 60
 bil-, 469
 bildir-, 469
 bilingen, 222

birlen-, 84
birlet-, 470
bitik, 201
bitik (II), 222, 353
bitikçi, 193
bitiş, 445
bittir-, 154
Biy (I), 420
biy (II), 59
biy (III), 376, 412
biy (V), 193
biy-biyét, 59
biyik yargu, 65, 152
biylik, 60
bliskiy, 249
boğ-, 86
boluş, 470
boluşucu, 85
borç, 346
borç et-, 347, 527
borç étken, 348, 527
borç éyesi (I), 348
borç éyesi (II), 351
borçka al-, 347, 527
borçka bérgen, 351
borçlu (I):, 349
borçlu (II):, 351
borçlu (III), 81
borçlu tusnaksız, 350, 527
borçsuz, 116
borla, 445
borlaçı, 445

borlalıh, 445
boş bol-, 412
boşatlıh (I), 280
boyruh, 209
boyruhçı, 210
boyruhçı/buyruhçı, 247
bsag, 290
buğa, 458
buğa buğanı öldür-, 458
bulargan tuvar, 463
burungi töre, 159
burungiler, 250
buyruh, 210
buyruhçı, 211
buyur-, 211
buyurgan, 211
buz-, 470
buzuçı, 446
bütün kişi, 274
büxtan, 100

C

can övi, 270
céhéz, 289
céhézle-, 289
céza, 119
cıns, 470
cimri, 105, 274
cuap, 160
cuap bérüçi, 177
cuğap, 160
cuğap bérüçi, 177

curum, 77, 119, 129
curum al-, 130
curum bér-, 130
curum hal-, 130
curumga түш-, 130
curumla-, 119
curumsuz, 116, 120
cuvap, 160
cuvap bérüçi, 177

Ç

çérüv, 66
çérüv ét-, 65
çerüvçi, 67
çérüvçilik, 67
çığış, 244
çih-, 290
çıhar- (I), 290, 305
çıhar- (II), 300
çıhar- (V), 412
çıharıl-, 471
çirik xumaş, 332

D

dadu, 264
dayfa, 471
dediç, 307
dékret, 212
dérjava, 332
dérjavalarn üleş-, 64
destimént, 300
destimént étken, 301
detskiy, 194, 240

devi, 163
devikâr, 172
diatik', 301
difter, 472
din atası, 431
din tanmah antı, 220
din tanmaq antı, 436
dinsiz hul, 418
dinsiz öldür-, 86, 703
dinsiz tanıhlılı, 233
dinsizlerniñ töresi, 149
dinsizni öldür-, 87, 703
diyatik', 301
diyatiksiz, 301
domovlatsa, 472
domovlatstsa, 176
dopostit, 472
dostat, 472
dostoyat, 473
dovod, 222
dovodné, 224
dozvolit, 177, 473
duplika, 157
duxovniy buyruh, 211
duxovniy töre, 436
duxovniy töre, 149
düfter, 473

E

égirlik, 77
égirlik (I), 77
égirlik (II), 197

égirliksiz, 116

égri (I), 82

égri (II), 103

égri (III), 49, 197

égri adam, 82

égri kişi, 82

égri tanıhlıh, 103, 233

éki canlı hatın, 275

éki canlı xatın, 682

éksiklik, 197

él, 473

élçi, 474

emânet, 366

emanet hoyuçı, 366

emanetkâr, 367

émin, 50

éminlik, 50

ér (I), 259

ér (II), 275

ér (III), 293

ér atası, 275

ér hardaş, 263

ér kişi, 275

ér oğlan, 259

ér oğul, 260

éren, 275

érge bar-, 291

érge bér-, 291

érk (I), 280

érk (II), 280

érk (III), 281

érk ber- (III), 281

érk bile, 89

érkli (I), 281, 412

érksiz (I), 413

érksiz (II), 281

érksiz öldür-, 90

érksizlih, 413

érksizlik, 413

érméni hartı, 192

ésirik, 474

ésirik kişi öldür-, 87

ésiriklik, 474

Éski, 425

éski borç, 358

Éski da Yeñi Töre, 427

Éski Töre, 425

Éski u Yeñi Töre, 427

eşek, 459

Éye (I), 420

éye (II), 336

éye (III), 414

éye (IV), 294

éye (VI), 299

F

falşované, 114, 400

foldrovat, 167

funt, 400

furka bile öğüt-, 124

G

ganonk', 198

ganonk' bitik, 201

ganunk', 198

gat'ağigés, 431
gat'ağigos, 431
gat'ağigosluh, 432
gat'oğigos, 431
ges baş, 128
gés curum, 131
ges yal, 380
gıvalt, 474
gilé (I), 163
gile (II), 161
gilé (II), 224
giléy (I), 164
giley (II), 161, 225
gvalt, 475
gvar, 337

H

haç-, 111
haçınçı, 111
hadir, 475
hagarag, 183
hagaraglıh, 476
hagaraglıq, 476
hağanlıh, 475
hahuçi, 476
hakim, 405
hakim bahası, 126
hakimlik, 127, 405
hala, 268
halaba, 97
halanı çihara bér-, 269
haldır-, 514

halgan (I), 306
halgan (II), 309
halgan igilik, 306
halgan mülk, 306
halgan tirlik, 306
han (I), 128
han (II), 58
han bağa, 129
han baha, 129
han tañla-, 62
han tök-, 89
hanga al-, 63, 183
haniçe, 61
hanlı iş, 78
hanlıh (I), 79
hanlıh (II), 58
hanlıh iş, 79
hanlıh töre, 66, 151
hanlıh tut-, 64
hanlıh xazna, 68
hanlıh xaznanı oğurla-, 70
hanlıhka olturğuz-, 62, 64
hanlıhniñ artından yaman ayt-, 70
hannıñ curumu, 129
hap-, 135
hara él, 476
harahçı, 110
harahçılıh, 110
harahla-, 111
haravaş, 414
haravaş öldür-, 89
haravaşlıh, 415

- harbéd**, 432
harbét, 432
hardaş, 262
hardaşı oğlanı, 264
harı, 404
harıla-, 404
hart, 191
hart (I), 278
hatın, 294
hatın kişiniñ tanıhlılı, 234
hatır, 459
hatışıl, 476
hatışıl-, 476
hatun, 294
hatun bér-, 293
hatunluh, 295
hawsar, 311
hayıt-, 477
hayrabad, 194
hayrabéd, 432
haytar-, 397
heç kör-, 484
hértuvacoğ, 477
hézém, 477
hışa, 79
hız, 261
hız hardaş, 263
hızın sat-, 415
hızoğlan, 261
hillâ, 114
hlovniy iş, 181
hnazant, 478
hnazantsız, 478
hnazantsızlıh, 478
hoképarts (I), 307
hoképarts/hokiparts, 307
hokiparts (II), 299
hokipartslıh, 299
hol kés-, 139
hol uzat-, 98
hol uzatuçı, 98
holun satun al-, 479
honah övü, 271
honah töresi, 152
hospoda, 271
hoy, 459
hoyçı, 465
hoyul (II), 216
hoyul- (II), 216
hoyulgan (I), 367
hörmetle-, 479
hörmetsiz atal-, 139, 757
hörmetsiz bol-, 139, 757
hörmetsiz hal-, 139
hörmetsiz ündel-, 139, 757
hörmetsiz xal-, 139, 757
hörmetsizlik, 479
hrajarel, 480
hul (I):, 415
hul (II), 240
hul (IV), 68
hul hutan, 416
hul satun al-, 416
hulluh/huluh (II), 416

huluh (I), 416
huluh (III), 417
huluh étken yal, 417
huluh/hulluh, 416
huluh/hulluh (III), 377
huluhçı, 417
huluhçı öldür-, 89
humna, 446
hutul-, 118
huyruxun kés-, 459

I

igilik, 327
igit, 275
ilgergi töre, 158, 764
ilgerilik, 480
iménâ, 333
inamlı hol, 367
inamsız, 480
inan-, 480
inangan kişi, 372, 767
inek, 459
isi iş, 78
isi yaman yañılmahlıh, 81
istets, 178
iş (II), 78, 120
iş (IV), 164, 212
iş bahası, 376
işçi, 377, 404
işin tas ét-, 166
işin tüşür- (I), 166
işinde tüş-, 167

işine tur-, 166
işine tüş- (II), 166
işit, 177
işit-, 177
işitmes, 481
işlövüçi, 377
işniñ içine hal-, 167
itlik, 106
izde-, 167
izdöv, 167
izdövsüz, 168
izdövüçi, 173

J

jadat, 481
jarang, 307
jarangél ét-, 309
jaranglıh, 309, 340
jaranglıh töresi, 310
jaranglıq, 309
jarank, 308
jaranklıh, 310
jaranksız, 308
jolnér, 67

K

k'ahana, 194, 433
k'ahanalıh, 406, 434
k'arozçı, 434
karvasara, 270
karvasaray, 270
kébit, 400
kébitçi, 400

kéçegi öldür-, 87

kéçik-, 358, 481

kéçikil-, 482

kéçiktir-, 359, 482

kéçir-, 482

kéçir- (I), 482

kéçir- (II), 483

kéçir- (III), 170, 483

kelepenlih, 276

kélépenlih, 316

kéliş (I), 245

kéliş (II), 394

kéliş (III), 395

kéltir- (I), 483

kéltir- (II), 154

kéltir- (III), 483

kéñeş (III), 70

kéñeş (IV), 204

kéñeş biyi, 70

keñeşte olturgan biy, 70

kéri al-, 395

kéri alın-, 395

kéri bol-, 315

kéri et-, 396

kéri ét-, 315

kérmen, 265

kérmen éli, 266

kérmen obıçayı, 266

kérmen olturğuz-, 266

kermen töresi, 150

kérmen töresi, 266

kérmen yap-, 267

kérmençih, 267

kérmenli, 267

kermenn töresi, 150

kermenniñ töresi, 150

kermenniñ tutovu, 267

kétxoya, 189

kétxoyalıh, 190

k'hana, 405

knâjata, 61

kiçi biy, 59

kiméseni köydür-, 87

kindik, 251

kir-, 484

kişi öldür-, 87

kişi öldürüçi, 92

kişini oğurla-, 108

kiyöv, 288, 291

kiyövlık, 292

kiyövlük, 292

kle-, 281

klemınçe, 282

klemınçe öldür-, 90

klemiyin, 282

klemiyin öldür-, 91

klep öldür-, 89

knaja, 61

knajata, 61

knâz, 58

komara, 245

korol', 58

korol'ga al-, 62, 184

korolga apélovat ét-, 62

- korol'nuñ olturğuçuna artıhsılıh ét-,
 69
 korolnuñ olturğuçuna utru yañıl-, 69
 korol'nuñ xaznası, 69
 koruna, 484
 köktegi han, 420
 köktegi yarğuçı, 420
 köktegi yarğuçu, 421
 köñlü bile öldür-, 90
 könü (I), 50
 könü (II), 50
 könü ayt-, 207
 könü ét-, 51
 könü étüçi, 51
 könü tanıh, 51, 229
 könü tanıhlıh, 233
 könü tanıxlıx, 823
 könü töre, 51, 824
 könü töre ét-, 51, 824
 könü yarğu, 52, 145, 1219
 könü yarğuçu, 52
 könül-, 117
 köñül, 282
 könült-, 118
 könülük, 52
 köñüsün öldür-, 89
 köptengi (I), 347, 352, 359
 köptengi (II), 342
 köptengilik, 343
 kör-, 484
 körgüz-, 205
 kötür-, 485
 közet, 485
 közet-, 485
 közetçi, 486
 közetüçi, 486
 közün çıhar-, 94
 k'risdân k'risdânnı öldür-, 88
 k'ristan hul, 418
 krórénk, 292
 k'rorénk, 288
 krórónk, 292
 k'rorónk, 288
 kuntra, 486
 küç, 283
 küç ét-, 106
 küç étüçi, 106
 küçine bol-, 396
 küçüne hal-, 396
 kün al-, 486
 kün aşır-, 486
 kün ber-, 359, 527
 kün beril-, 486
 kün ét-, 487
 kün uazat-, 487
 küt-, 487
 kütüçi, 465
 küydürüçi, 91

L
 lâta, 276
 lçmeh, 401
 lıdr, 401
 litsa, 224

lov, 67

luc, 120, 132, 437

luc bér-, 120, 437, 845

luc bérgen, 120, 276, 437, 845

luc hoy-, 121, 438, 846

luc tart-, 120, 437, 845

luc tart-/ludž tart-, 437, 845

luc xoy-/ludž xoy-, 438, 846

luc/ludž, 437

luc/ludž bér-, 437, 845

luc/ludž bérgen, 437, 845

M

mağat kün, 352

mağazaçı, 400

mal, 328

manhov, 460

manxov, 460

marabéd, 434

méja, 447

melez, 434

méñeril-, 311

méñermeh, 311

méñerüçi, 308, 311

millet, 487

minuta, 488

miskinlikke tüş-, 240

morovany şeher, 268

motc, 363

mots, 237, 283

motsovat, 284

möhür, 488

möhür bas-, 139

möhürle-, 488

möhürni bas-, 139

mühür, 489

mülk, 333

mülk éyesi, 336

mülk yazdır, 341, 527

müñüzün sındır-, 460

N

nağd, 133

nalojit, 133

naxis bol-, 94

naxis bolgan, 94

naxis ét-, 94

naxis étüçi, 460

naxis toğ-, 316

naxislıh, 94, 276, 316

naxislıhka sal-, 95

nışan, 288

nışan (I), 225

niveç, 489

nivéc, 489

O

obiçay, 203

oblojit, 133

obvédit, 489

obvinit ét-, 100

oçizna, 306

odérjat, 338, 527

odérjat ét-, 338, 527

odmovi, 168, 181

odoprit, 184
oğlan, 257, 259
oğlanların tıy- (II), 316
oğru, 108
oğul, 259
oğul-hız, 257
oğurla-, 108
oğurlan-, 108
oğurluh, 109
oğuru, 109
ohcovla-, 489
ohşa-, 490
ohşaş, 225
ohşat-, 490
olca üleş-, 65
oltur-, 136
olturğuz-, 136
olturuş, 158
onunçı, 245
opékun, 299
optsıy, 491
opustit, 491
orman, 270
orospı, 106
ortah, 491
orunç, 188
orunç al-, 188
orunç aluçı, 188
orunç bér-, 188
orunçsuz, 491
osadlost, 334
osédlost, 334

otala-, 88
otpor, 161
otpornıy storona, 179
otpornıy yan, 179
otpovidat, 162
otpravovat, 491

Ö

öbge, 251, 264
öç al-, 492
öç ét-, 492
öç huv-, 493
öç kir-, 492
öçeş, 188, 493
öçeş-, 493
ögüt (II), 204
ögüt (III), 121
ögütnüñ tibine tart-, 121
ögüz, 460
öğütle-, 122
öğütlen-, 122
öksüz, 258
ölç-, 401
ölçemeh, 401
ölçöv, 402
ölçün-, 402
öldrügen (I), 91
öldür-, 88
öldürgen (II), 93
öldürgen kişi (I), 91
öldürgen kişi (II), 93
öldürgen oğlan, 93

öldürgen oğlan (I), 92

öldürmeklik, 88

öldürücü, 92

öldürücü kişi, 92

ölgen, 318

ölgen kişi, 318

ölgen oğlan, 318

ölü, 318

ölü kişi, 318

ölümge beril-, 125

ölümge kéltir-, 88

ölümlü (I), 124

ösiyet, 301

ötmek yevüçü, 493

ötünç, 348

öv éyesi, 337

övge kir-, 484, 494

özge cıns, 471, 494

özge cıns öldür-, 88

özge dayfa, 494

özge hanlıh, 495

özge kimése, 494

özge millet, 494

özge töre (I), 200

özge töre (II), 169

özge ulus, 494

özge yarğuçı, 187

P

pambas, 100

pambasél, 495

pambassız, 495

pastux, 465

paxil, 495

paxillik, 495

pay, 312

pérékonat ét-, 225

pérémita, 496

pérémta, 496

pérmita, 496

péşe, 377, 406

péşekâr, 378, 406

péşekarlıh, 407

péşekarlıq, 407

péşekarlik, 407

poddanıy, 496

podobniy, 496

pokoléna, 251

pokuta, 132, 438

pokutovat, 132, 438

pototsniy iş, 181

p'ortsutiun, 497

potomok, 251

potrébniy töre, 150

povet, 497

povinén, 497

povinni, 498

povod, 173

povodna sdorona, 173

povodna strona, 173

povodniy, 174

povodniy strona, 174

povodniy yan, 174

pozivat ét-, 168

pozovat ét-, 169

pozuvat ét-, 169

prézmüşéna, 498

pričina, 498

prihoda, 498

primit, 499

privilea, 499

priviléovaniy, 500

priviléuvaniy, 500

prokurator, 500

prokuratsia, 500

prorok, 501

pusta, 447

pustalh, 447

R

radts, 185

radtsa, 501

ratstsa, 185, 501

ratuş, 147

raytsa, 501

reka/rika, 447

replika, 158

rımovana, 341

rımované, 342

ritsér, 67

rola/rula, 448

ruxayontsi, 328

ruxayontsiy, 328

S

saba/sağıt saba, 501

saban, 448

saban tüzü, 448

saban yeri, 449

saçov, 449

sağış (I), 90

sağış (II), 162

sağış bér-, 162

sağışla-, 502

sağışlan-, 502

sağıştan öldür-, 90

sağıt, 502

sağlının sahla-, 503

sağlıhından çıkar-, 95, 527

sahla-, 199

sahla (I), 199

sahla- (I), 199

sahla- (III), 137

sahlama (II), 366

sahlama bér-, 366, 528

sahlan-, 503

sahlavuçı (I), 368

sala, 269, 450

sala olturğuz-, 269, 450

salaçı, 414, 451

sarnat-, 504

sat-, 385

satama, 285

satamadan, 91

satıcı, 390

satıh, 386

satıh ét-, 386

satıl-, 385

satılğan, 392

satın al-, 384
 satın alğan, 391
 satkan (I), 389
 satkan (II), 392
 satkan kişi, 389
 satmahlıh, 386
 satuçı, 390, 961
 satun al-, 384
 satun alğan, 389, 391
 saxlavuçı (I):, 368
 sb curum, 131
 sbg hahtır-, 64
 sénca, 194
 séym, 71
 séz- (II), 237, 363
 séz- (III), 226
 sezil- (II), 226
 sımarla-, 504
 sıñar, 400
 sıñar (I), 85, 180
 sındır-, 396
 sındır- (II):, 504
 sındır- (III), 505
 sındır- (IV), 505
 sınıh, 241
 sınıh kişi, 241
 skazat, 213
 slaçı, 451
 sluşny dovod, 226
 sohurluh, 317
 sond, 158
 sorov, 226

soxrayt-, 461
 soyuçı, 109
 söz işitmes, 505
 sözle-, 288
 sözle- (III), 378
 sözleş-, 379
 sözü kéc-:, 505
 spolznut, 505
 spor, 505
 spravovat, 506
 spravovatsa, 506
 statut, 199
 statya, 199
 stoyontsi, 329, 334
 stoyontsiy, 329, 335
 stoyontsi, 330, 336
 suç, 79
 suma, 396
 sundux, 506
 svéntka, 228

 Ş
 şatsovat, 237
 şatsunk, 238, 364
 şehir, 267
 şehir töresi, 268
 şeherniñ töresi, 150
 şépşénik, 506
 şparovat, 238
 şparovat ét-, 364, 528
 şparunk, 239, 365
 şulprixt, 353

T**tac bér-**, 64**tala-**, 68, 507**talan**, 65**talaş**, 95**talaş-**, 95**talovuçı**, 110**tamah**, 125**tamahı bile ögütlen-**, 125**tamahın aya-**, 507**tamahın hal-**, 125**tamğa**, 245**tamğaçı**, 247, 277**tan-**, 352**tanıh**, 228**tanıh keltir-**, 229**tanıhların inamları**, 229**tanıhların könülüğü**, 229**tanıhlat-**, 230**tanıhlı**, 226, 230**tanıhlıh**, 227, 230**tanıhlıh bér-**, 231**tanıhlıh bitik**, 231**tanıhlıh ohşaşı (II)**, 231**tanıhlıh ohşaşlı**, 231**tanıhlıh tutul-**, 232**tanıhlılıh kéc-**, 232**tanıhlılıh tut-**, 232**tanıhlılıhın kéri ur-**, 232**tanıhlılıhka keltir-**, 231**tanıhlılıhnı kéri ur-**, 232**tanıhlılıhsız**, 234**tañlan-**, 507**tap (II)**, 213**tap- (II)**, 213**tapun-**, 508**taratur**, 109**tarlov**, 451**tartın- (III)**, 397**taşla-**, 126**taydır-**, 206**tékşi téñ**, 312**télir-**, 317**témirçi**, 408**témirçilik**, 408**téñ**, 312**Téñriniñ boyruhu**, 209, 421**Téñriniñ buyruhu**, 210, 422**Téñriniñ buyurganı**, 422**Téñriniñ töresi**, 215, 422**Téñriniñ yargusu (I)**, 53, 216, 423**Téñriniñ yargusu (II)**, 152, 423**terezü**, 403**terezüle-**, 403**térge-**, 146**térgöv**, 508**térgöv bol-**, 508**térpit**, 508**tésla**, 408**téslalıq**, 408**téslalik**, 408**testimént**, 301**téşkir-**, 509**téşkiril-**, 509

- tıyl-, 509
 tıyovlu, 133
 tilsiz, 317
 tiri tanıh, 229
 tirlikni tıy-, 397
 toğma, 251
 toğma hardaş, 263
 toğmış, 251
 toğmış ér hardaş, 264
 toğru, 52
 toğru yarğú, 145
 toğruluh, 53
 toğruluq, 53
 tohta-, 509
 tohtal-, 510
 tohtalmah, 204
 tohtatmahlıh, 204
 toprah, 452
 töle-, 354
 tölen-, 355
 tölet-, 355
 tölöv, 355
 tölöv (I), 355
 tölöv (II), 123, 358
 tölöv aşır-, 356, 359, 527
 tölöv bol-, 356, 527
 tölöv ét-, 357, 527
 töre (I), 199
 töre (II), 143
 töre (III), 147
 töre (IV), 214
 töre (V), 169
 töre (VI), 158
 töre aytır-, 207
 töre bile hoyul-, 216
 Töre bitik, 201
 töre bitiki, 201
 Töre bitiki, 202
 töre çerüvnüñ, 67, 149
 töre ét-, 143
 töre işi, 165
 töre oltur-, 159
 töre olturğuz-, 159
 töre sahla-, 199
 töre sahlavuçı, 200
 töre satın al-, 152
 töre tut-, 153
 töre tüz-, 206
 töreçi (I), 185
 törede oltur-, 153
 töreden apélovat, 183
 töreden tay-, 200, 1056
 törege kélgen, 153
 törege tart-, 155
 törege tur-, 153
 törege ünde-, 155
 törege ündel-, 155
 törege ündet-, 156
 törelen-, 143
 töreler vılojonıy, 151
 töreleş-, 144
 töresi huluhçılarnıñ, 417
 töresiz, 200
 töresiz ayt-, 208

töv-, 96
triplika, 159
tul, 292
tul hatın/hatun, 292
turğuz-, 510
tusnah, 368
tusnah al-, 369, 528
tusnah bér-, 369
tusnah béril-, 369, 528
tusnah hoy-, 370
tusnah hoygan (I), 370
tusnah hoygan (II), 371
tusnah üsne ahça al-, 371, 528
tusnah üstüne ahça bér-, 371, 526
tusnahı çıkar-, 369, 528
tusnahı haytar-, 370
tusnahı tut-, 369
tusnahı tutuçı, 370
tusnahsız, 371
tusnahsız borç, 347
tut-, 338
tutov, 336
tutul- (I), 134
tutun-, 379, 397, 511
tuvar, 461
tuvar hara, 463
tuvar xara, 463
tuvar ziyan ét-, 463
tuvarını öldür-, 462
tügel (II), 277
tügel adam, 277
tügel adam (I), 277

tügel adam (II), 277
tügel baş, 128
tügel bütün kişi, 277
tügel ülüş, 314
tüş- (IV), 312
tüşüngen, 241
tüşüngen kişi, 241
tüz, 452
tüz-, 206

U

uç, 215
uderjat ét-, 338
ulu biy, 59, 60
ulu çérüv, 65, 689
ulu égirlik, 78
ulu töre, 150
ulu töreni han ét-, 63
ulu yañılmah, 80
ulus, 511
upad, 241
ur- (I), 96
urâd:, 147
uradnik, 247
uruğ, 252
uruğ kök, 252
uruş, 96
uruş-, 97
uruş-, 97
uruşçı, 97
uruşma, 97
ustalıh, 114

ustat, 114
ustava, 215
usundan yeñil, 277
usundan yéñil bol-, 317
ut-, 170
utkan, 171
uttur-, 171
utturgan, 171
utturgan kişi, 171
uvyazana, 339
uzah oltur-, 136
uzah zından, 138
uzdat bér-, 342, 527

Ü

üleş-, 314
üleşin-, 315
ülüş, 245, 313
ülüşüne tüş-, 312
ünde-, 156
ündegen, 175
ündegen kişi, 175
ündel-, 156
ündelgen, 180
ündelgen yan, 180
ündemeh, 156
ündeş-, 156

V

vank', 270, 438
vank' töresi, 270, 439
vartabéd, 195, 435
vartabédlih, 408, 435

vartabedlik, 408, 435
vaxt, 512
vaxtsiz, 512
vaxtsiz kéçir-, 512
vilojénıy töre, 151
vınaşat, 512
vıpis, 513
vıprava, 289
vıyazana, 339
vıyazané, 339
vinovat, 101
vinovat ét-, 101
vlojénıy töre, 151
volnıy, 513
voyt, 190
voyté, 191
voyséx, 191
voyvoda, 513
vrâd, 148
vrok, 216, 692
vyazana, 340

X

xabul, 513
xaç, 514
xalp, 114
xalxa bér-, 340, 527
xapanél, 515
xarac, 246
xarc, 127
xarchlıh, 515
xazna, 68

xazna (I), 68
xazna (II), 69
xazna tap-, 69
xoca (II), 295
xol kés-, 139
xom, 515
xosdovanél, 516
xosdovanut'iun antı, 220
xuç, 271
xumaş, 331
xuvat, 285
xuvatlat-, 516
Y
yahşı köñül, 282
yal (I), 374
yal (II), 376
yal (III), 379
yal (IV), 380
yala, 101
yala yap-, 115
yala yapuçı, 101
yalañaçla-, 111
yalga al-, 375
yalga bér-, 375
yalga kir-, 379
yalga tut-, 375, 379
yalga tutkan, 376
yalga tutkan (III), 380
yalğan, 103
yalğan ant, 104, 220
yalğan ant içken, 104, 220

yalğan iş, 104
yalğan sözle- (I), 104
yalğan tanıh, 104, 230
yalğan tanıhlıh, 104, 234
yalğançı, 105
yalğanlıh, 105
yaman (I), 79
yaman (II), 82
yaman ant, 221
yaman ayt-, 101
yaman aytuçı, 102
yaman étken, 83
yaman étüçi, 83
yaman hatun, 106
yaman hılınan, 83
yaman iş, 79
yaman kişi, 83
yaman köñül, 282
yaman köñülden öldür-, 90
yaman sağış bile öldür-, 90
yaman söz, 102
yaman xılınan, 1170
yaman yañılmahlıh, 81
yaman yarğu ét-, 146
yamanla-, 103
yamanlıh, 80
yamanlıh hılınan, 83
yan, 516
yañıl-, 80
yañılğan, 83
yañılmaq/yañılmah, 81
yapuh orunç, 188

- yar**, 516
yarağ, 68
yarala-, 98
yarğu (I), 144
yarğu (II), 148
yarğu (III), 165
yarğu (IV), 216
yarğu (V), 160
yarğu başı, 195
yarğu bol-, 165, 169
yarğu ét-, 145
yarğu işi, 165
yarğu yar-, 63, 145, 216
yarğuçı, 186
yarğuçılıh/yarğuçuluh, 187
yarğuçu, 186
yarğuga bar-, 153
yarğuga kélgen, 154
yarğuga tart-, 157
yarğuga ünde-, 157
yarım curum, 131
yarım yal, 380
yasa-, 517
yasah, 246
yasah tibine sahla-, 246
yasahlı, 246
yasahtan boş ét-, 246
yaş, 278
yaşın-, 112
yaşların al-, 279
yat, 517
yat kişi, 517
yat ulus, 518
yazgan töre, 202
yazıcı, 195
yazıh, 81
yazıh étüçi, 84
yazıhlı, 84, 279
yazıhsız, 116
yazılğan, 343
yazılğan töre, 203
yazmagan töre, 203
yazuçı, 195
yéñ-, 171
Yeñi, 426
Yeñi Töre, 426
Yeñi u Éski Töre, 428
yer, 452
yérge, 205, 217
yerli, 518
yetkir-, 227
yétkirel-, 227
yetkiz-, 227
yihöv, 271, 439
yihöv töresi, 439
yihöv yarğuçıları, 439
yihöv yarğusu, 152, 436, 439
yihövnüñ yarğuçuları, 187, 436
yılların al-, 279
yovuh, 252
yovuhluh, 253
yuhöv, 439
yuvuh, 253
yuvuhluh, 254

yük, 360

yük bér- (II), 360, 527

yük izde- (II), 361, 528

yük kir- (I), 361, 528

yük tap- (I), 362

yükçi, 362

yükke al- (I), 360, 527

yüklük, 362

yürüt-, 519

yüz kör-, 189

yüz yaşır-, 112

Z

zadérjat ét-, 353, 527

zahodtsa (I), 175

zahodtsa (II), 181

zakon, 200

zakroçit, 519

zamirit, 519

zapis, 520

zapisat, 521

zapovidat, 135

zastavitsa, 372

zastupit, 521

zavada, 147

zavéstssa, 521

zavítıy, 522

zaxotsa (I), 175

zaxotsa (II), 180

zaxotsts (I), 175

zaxottsa (I), 176

zaxottsa (II), 181

zaydit, 522

zdana, 342

zhoda, 522

zinawor, 68

zından, 137

zından tart-, 138

zındanga sal-, 138

ziyan, 127

ziyan étüçi, 464

ziyançı, 464

ziyansız, 117

SONUÇ

XVI yüzyılda Gregoryen Kıpçaklar tarafından Ermeni alfabesi ile Töre Bitigi, Polonya kralı ve meclisine sunulduktan sonra yürürlüğe girmiştir. Temeli yüzyıllar öncesine dayanan bu kanun mecmuası, Türk töresi ve Gregoryen mezhebinin hükümlerinin kaynaşmasından oluşmuştur. Bu eser hukukun tüm alanlarını kapsamaktadır. Bu kanun kitabı cenin, doğum, ehliyet, evlilik, velayet, vasiyet, veraset, nesep, ölüm gibi **Ahval-i Şahsiye** ile birlikte **Ahval-i Ayniye**/mali konular (mal, mülk, malikiyet, borç, rehin, kefalet, emanet, alışveriş/ticaret, kira, faiz, kâr, çalışma, sözleşme, iflas, kölelik) ve diğer mali konularla birlikte kamu hukuku alanına giren ve devletle alakalı tüm alanları (din, ordu, yönetim, yargı, yasama, haraç, vergi, ganimet, yağma, meslek, eğitim vb.) içermektedir.

Günümüzde hukuk dilinin genellikle yabancı dillerden alınmış terimlerden oluştuğunu göz önünde bulundurduğumuzda, böyle nadir bir eserin hukuk dilimizin yenilenmesi ve Türkçeleşmesinde rol oynayabileceği kanısındayım.

Örneğin dava ile ilgili, *gilé/giléy, ündemek, iş, izdemek, izdöv, klemek, töre, yargı, davacı ile ilgili izdövüçi, ündegen, ündegen yan*; davalı ile ilgili *cuvap bérüçi, sıñar, ündelgen, ündelgen yan* gibi öz Türkçe terimler kullanılmıştır.

Suçla ilgili ise *artıhsı/artıksı, artıhsılıh/artıksılık, égri, égirlik, ulu égirlik*/ağır suç, *iş, bélgili iş*/bariz suç, *isi iş*/bariz suç, *hanlı iş*/kanlı iş (cinayet suçu), *suç, yaman, yaman iş, yamanlıh, hısha*/kıs (kusur), *yañılmah, ulu yañılmah*/ağır suç, *yaman yañılmah*/ağır suç, *isi yaman yañılmah*/bariz ağır suç ve *yazık* gibi Türkçe olan terimler yer almaktadır. (mavi yazı sonradan eklendi)

Töre Bitigi'nin hukuk terimleri incelendiğinde, o dönemin hukuk uzmanlarının, halkın gündelik yaşamda kullandıkları sıradan sözcüklerle anlaşılır hukuk terimleri türettikleri konusunda ne kadar başarılı oldukları göz ardı edilemez. Dikkat edilmesi gereken diğer konu ise Gregoryen Kıpçak toplumunun başka bir devletin tebaası olarak ve kendi bağımsız devletleri olmadığı bir durumda bu denli bir hukuk dili ve terminolojisini oluşturduklarıdır.

Günümüzde var olan bağımsız Türk devletleri ve bu devletlerarasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ve hukuki ilişkiler dikkate alındığında anlaşılır bir Türk hukuk dilinin oluşturulması günümüzün şartlarında daha kolay olabileceğini göstermektedir.

Bu terimler ele alındık ta günümüzün hukuk dilinde bulunan birçok hukuk teriminin karşılığını bulabilir veya aynı dilsel mantıkla yeni hukuk terimlerinin türetilmesi mümkün olabilir.

Örnek olarak adil/*könü*, adalet/*könülük*- aklanmak/*könülmek*- adaletsiz ve haksız/*könülüksüz*- kanunsuz/*töresiz*- karar ve hüküm vermek/*uç etmek, tohtatmak, aytmak*- ceza/*öğüt*- ağır ceza/*ağır öğüt*- ceza/*tölöv*- mahkeme/*töre*, hüküm/*yerge, töre, buyurgan, buyruh*- emanet/*shlama*- rehin/*tusnah*- kira ve kira bedeli/*yal*- kast ve özgür irade/ *kle-, erk*, idam/*tas, tas ét*- yargıç ve mahkeme üyesi/*töreçi* gibi terimler gösterilebilir.

Suç ve cezalarla ilgili terimler göz önünde bulundurulduk ta günümüz hukuk sisteminde suç ve cezaların sınıflandırılmasında büyük ölçüde katkı sağlanacağı görülmektedir.

1. <i>artıhsı</i>	11. <i>hanlı/hanlıh iş</i> (cinayet suçu ve davası)
2. <i>artıhsılıh</i>	12. <i>yaman iş</i> (büyük kabahat, ağır suç)
3. <i>égirlik</i>	13. <i>suç</i>
4. <i>ulu égirlik</i> (ağır suç)	14. <i>hışha/kısa</i> (kusur, kabahat, suç)
5. <i>iş</i>	15. <i>yaman</i> (kabahat, suç)
6. <i>isi iş</i> (aleni suç, bariz suç)	16. <i>yamanlıh</i>
7. <i>isi tutul-</i> (suçüstü yakalanmak)	17. <i>yañıl-</i>
8. <i>bélgili iş</i> (bariz suç)	18. <i>yaman yañılmahlıh-</i> (ağır suç)
9. <i>hanlı/hanlıh iş</i> (cinayet suçu ve davası)	19. <i>İsi yaman yañılmahlıh</i> (bariz ağır suç)
10. <i>yaman iş</i> (büyük kabahat, ağır suç)	20. <i>yazıh</i>

Görüldüğü gibi yalnız suçla ilgili 20 farklı terim bulunmaktadır. Bu da günümüz hukuk sisteminde suç ve suçluların sınıflandırılmasında kaynaklık edecek düzeyde terim imkânı sağlamaktadır.

Ayrıca Töre Bitigi'nin sade ve anlaşılır hukuk dili de günümüz hukuk dilinin sede ve halk tarafından anlaşılır duruma gelmesinde kılavuzluk edebilecek nitelikler taşıdığı kanısındayız.

“Éger sézse töreçiniñ égri buyurganın, könülüksüz, öğütleme anı bolur.”

Hâkimin haksız ve kanunsuz hüküm verdiğini ispat ederse o (hâkim) cezalandırılabilir.

Töre Bitigi'nin hukuk dilinin ne kadar sade ve anlaşılır olduğu ve günümüz hukuk dilinin de sade ve anlaşılır hale gelmesinin önemini kavramak için yukarıdaki tek örnek yeterli olmalıdır.

Aynı zamanda bu metinlerin terminolojisi ve hukuk dili incelenip bilim dünyasına sunulduk ta bu metin ve incelemeler yalnız dilbilim ve hukuk alanına değil sosyoloji, tarih, siyaset, halk bilimi ve diğer disiplinler için de kaynaklık edebilir. Örneğin kadının hakları ve toplumdaki konumu, evlilik ve evlilikten doğan hukuki sonuçlar, çocukların eğitim ve meslek öğrenimi, çocukların cezai ve diğer ehliyet durumları, köle ve efendi ilişkileri vb. incelendiğinde hem tarihî hem sosyoloji hem de halk bilimi için geniş bir malzeme sunulmuş olur.

Terimlerin şekli kelime yapısı açısından çeşitli yapılardan oluşmaktadır. Tek kelimeden oluşan terimler isim veya fiilden oluşuyor. Birleşik terimler ise isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim ve fiilden oluşan terimleri içermektedir. Terimlerin yapısı ile örnekler ilgili bölümde verilmiştir.

Ayrıca öz Türkçe terimlerle birlikte kullanılan yabancı dillerden alınan terimler de az değildir. Çalışmada toplam **1455** terim ele alınmıştır. Bu terimlerin **1252**'si tasnif kategorisinde yer almaktadır. 203 terim ise tasnif dışında kalan hukuk terimidir.

1252 terimden **741** tanesi tek sözcük, **511**'i ise birleşik kelimelerden oluşan terimlerdir.

Tek kelimeden oluşan **741** terimden **476**'sı Türkçe, **265**'ü de yabancı kökenlidir.

Birleşik sözcüklerden meydana gelen **511** terimden **376** terim Türkçe+Türkçe, **19** terim Türkçe+Yabancı, **116** terim ise Yabancı+Türkçe kökenlidir.

Tek sözcükten oluşan **265** yabancı terimden; (Aşağıdaki istatistikler büyükten küçüğe sıralandı)

1. Ukraynaca-Lehçe **88** terim.
2. Arapça: **51** terim.
3. Ermenice: **48** terim.
4. Farsça: **22** terim.
5. İbranice--Ermenice: **8** terim.
6. Latince-Ukraynaca-Lehçe: **11** terim.
7. Ukraynaca: **6** terim.

8. Soğdca-Farsça: **2** terim.
9. Almanca-Lehçe: **2** terim.
10. Yunanca-Ermenice-Türkçe: **2** terim.
11. Yunanca-Ukraynaca-Lehçe: **1** terim.
12. Rusça-Türkçe: **1** terim.
13. Latince-Süryanice: **1** terim.

116 Yabancı-Türkçe veya yabancı-yabancı birleşik terimlerin sayısı aşağıdaki biçimdedir:

14. Arapça-Türkçe: **34** terim.
15. Ermenice-Türkçe: **31** terim.
16. Ukraynaca-Lehçe+Türkçe: **26** terim.
17. Farsça-Türkçe: **5** terim.
18. Ukraynaca +Türkçe: **5** terim.
19. Ukraynaca-Lehçe+ Ukraynaca-Lehçe: **5** terim.
20. Latince-Ukraynaca-Lehçe+Türkçe: **3** terim.
21. Ermenice-Arapça: **2** terim
22. Arapça-Farsça: **1** terim.
23. İbranice-Arapça+Türkçe: **1** terim.
24. Moğolca+Türkçe: **1** terim.
25. Ukraynaca-Lehçe+Farsça: **1** terim.
26. Yunanca-Latince+Ermenice: **1** terim.

Ayrıca Gregoryen Kıpçaklara ait diğer hukuk belgeleri ve mahkeme tutanakları da incelendiğinde mevcut hukuk terimlerinin sayısının daha da artacağı ve zengin bir hukuk sözlüğü meydana gelebileceği kanısındayım.

DİZİN 2:

Sıra: a b c ç d D e é f g ğ h ı i j k l m n ñ N o ö p k r s ş t u ü v w h y z

10 unçı: Onda bir, öşür, ondalık, vergi miktarı.

“*Olcanıñ (ganimetin) u talannıñ (yağmanın) yarımı hanlıh bolgay, andan da 10-unçı bergey yihövlerge (kiliselere), da yarımı çerüviniñ (ordunun) bolgay (062/14).*”

“*Ol altunlardan yihövlerge (kiliselere) 10-unçı bergey. Olcanıñ (ganimetin) da talannıñ (yağmanın) yarımı hanlıh bolgay (238/41).*”

1. 062/14, 062/23, 238/41, 238/43, 239/41, 239/43, 240/01, 241/01, 262/15, 262/15, 262/19, 263/15, 263/15, 263/19, 304/09, 304/11, 305/09, 305/11

[=18]

2 canlı: Hamile, yüklü, gebe.

“*Érmeni kişi ursa 2 canlı hatunnu, bu türlü añlamah kérek, özge yerde bolmagay (271/31).*”

“*Dağı da luc bérgeñe (kefareti ödeyene) tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıhı (suçunu) yazıh üstüne hoymagay. Ol türlü marabédlerge (başrahibelere), yene 2 canlı hatunga tiymestir ant içmege (229/26).*”

2. 228/26, 229/26, 245/19, 270/31, 271/31

[=2]

4 ünçi: Dörtte bir, miras payı, kocanın ölümünden sonra eşe verilen miras payı, hayvanları yaralama zamanı karşılığında verilen miktar, rub’.

“*Uruğga kökke (akrabalara) tiygey 3 ülüş ölüden soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bėlgili yėtkizgeyler (teslim ederler) barça igilikinden (mal varlığından) né ki halsa (257/01).*”

4. 081/28, 256/01, 257/01

[=3]

5 inçi: Beşte bir, humus.

“*Éger ki kėrap (gemi) şeherge yuvuh bozulsa, tiyer, kėrmenden çıhip, kişilerge boluşma (yardım etme) da hutharma tirlikni (malını) kėraptan, ki tas (kayıp, yok) bolmagay téñizde. Éger ki ol kėrmen kişileri hadirlenip édiler ése anıñkık igilikni (malı) kėrapnıñ talama, tiymes anı étme: buzulgan kėrapnıñ ulu ziyanı biyine boldı*

“Éger ki yoluhsa **adam öldürmehlih**, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamniñ hanı (kanı, diyeti) 365 altın bolgay (238/18).”

“A éger, ki kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya **adam öldürmehte**, ya harahçılıhta (soygunda), da alani bolmagay (açığa çıkmasa), ol yaman iş (suç) ya litsası (kanı), da kim ki tutup keltirdi, tanıhu bolmagay, tiyesidir añar ant bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava, kovuşturmayaya vermek) étkey (048/32).”

a. 039/02, 048/30, 072/12, 073/14, 098/32, 158/02, 220/21, 221/02, 228/11, 229/11, 238/18, 239/18, 248/09, 248/29, 249/09, 249/29, 270/26, 271/26, 322/20, 323/20

a.+nıñ 322/08, 323/08

[=22]

adet: < Ar. عادت. Alışkanlık, gelenek, görenek, örf.

“Alay oh her zapovidden (hapisten, tutuklamadan) kelir 8-er ahça, nece ki de kimge kérek bolsa, **adeti** buyurur (191/06).”

a.+i 191/06

[=1]

ağır: Zor, çetin, sert, acı verici, ağır.

“Dağı da Miakél [=mik’aél] vartabéd (üstat, papaz) yazar antniñ lucu (kefareti) üstüne, ki burungi (önceki) ari atalar (kutsal papazlar) antniñ lucun (kefareti) asrı **ağır** hoyupturlar, néçe töre bitikini tüzmiyirler édi (050/16).”

“A éger ki bolmasa çare (çözüm) anttan başha uç étmege (karar vermeğe), ol vahtta yarğuçı evelden övretkey, ki né türlü tiyer ant içmege da né türlü **ağırdır** antniñ pokutası (kefareti), da andan soñra buyurur antnı (227/37).”

ağır ögüt: Ağır suçlara verilen ceza, ağır ceza.

“... kimése kéndiniñ k'ahanasın (papazını) pambas (kınamasın, karalamasın) étmesin, anıñ üçün ki arak'éllerniñ (havarilerin) boyruhudur, ki anıñkibik kişini **ağır ögütünüñ** tibine tartkayla (265/17).”

“Korol' anıñ biyliki bu igilikten (maldan), haysı ki anıñ üstüne tüşti, Téñri yoluna bérme borçlu (yükümlü) tigüldür anıñ canı üçün, anıñ üçün ki anıñkibik töreler bile érméniñ baylı tigül anıñ biyliki, da muniñkibik töreden da anıñkibik igilikten, anıñ üstüne tüşken, anıñ erkinedir (yetkisindedir). Haysı igilikler (mallar) anıñkibik bolsa, bu érméniler né 1 türlü yaşıрма (saklama) bolmagaylar bizim **ağır ögütümüz** tibine (256/11).”

a. 049/07, 050/16, 067/32, 082/12, 087/11, 087/13, 087/14, 091/05, 120/26, 228/01, 228/42, 229/01, 229/42, 242/33, 243/41, 256/11, 2567/11, 258/08, 259/05, 260/29, 260/30, 260/31, 261/30, 261/31, 261/32, 265/17, 290/01, 291/01

a.+dır 047/28, 266/38, 267/37

[=7]

ağırayahlı: Yüklü, hamile, gebe.

“25 Kapitula. Anıñ üçün, ki uruşkanda **ağırayahlı hatunnu** urgaylar (098/23).”

“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar **ağırayahlı hatunni**, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız kéçirgey, yarım başın tölemeh kérek hocasına ol hatunnun ya né türlü bolsa barışma (271/22).”

a. 098/23, 098/24, 098/26, 270/22, 270/23, 271/21, 271/22

[=7]

ağırla-: Saygı göstermek, değer vermek, kutsamak, meşru yapmak.

“Haysı törelerni, **ağırlap** (değerlendirmek) kéñeşimiz (tavsiyemiz) bile bizim, ohcovlap (kıyaslayıp) da haysı boğumlarda (bölümlerde) az néme alıştırıp (değiştirip) da yasap (düzeltip), бүгүңги битиклерде bizim yazma da yeñi baştan bérkitmege (pekiştirip) kéñeş étti (076/03).”

“... anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu (makamı) alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhnuñ boyu (vücudu) **ağırlar** (kutsar, meşru yapar) yérgesin (makamını) Teñriniñ küçü (265/26).”

a.-p 075/40, 091/27, 250/32, 264/02, 265/02

[=5]

ağırlıh: Zulüm, kanunsuzluk, haksızlık.

“... bizim K'ristân töresi körgüziyir barça némeni tapkannı haytarma, kimniñ de bolsa, **ağırlıh** (haksızlık, zorluk) etmiyin (125/19).”

“Töre bile könüsün (gerçeğini, adaletli) aytkandır, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenir) édi törçiniñ (yargıcın) aytkanından, voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından (jüri üyesi aksakallarından) yarğusuna érméniniñ, hatına artikulranıñ (protokollerin) da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik (haksızlık) éttiler ya **ağırlıh** (haksızlık) étiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga (hana temyiz başvurusu yapar), yohsa özge yérge düğül (323/30).”

“Éger ki kimésege érméni yarğusunda **ağırılıh** (haksızlık) körünse, ki kéndiniñ **ağırılıhına** köre çahırgay biyik yarğuga (yüksek mahkemeye), korol'ga anıñ biylikine, na ol kişige bérilmeh kérek bu türlü. Éger korol' korunada (merkezde) bolsa, 3 kéz 3-er hafta, rok (süre) bérmeş kérek (167/12, 167/13).”

a. 125/19, 158/22, 167/12, 278/32, 279/32, 294/08, 295/08, 322/30, 323/30, 330/02, 331/02

a.+ına 167/13, 330/03, 331/03

[=14]

ağırsın-: Zorlanmak, mağdur olmak, zor duruma düşmek.

“Tamğaçılarga (vergi memurlarına) da töre buyurıyır, ki bézirganlardan (tüccarlardan) algaylar tamğanı şağavat bile, ki anlar **ağırsınmagaylar**, (314/25).”

“Évet ki hatın kişilerniñ hatun kişiler üstüne kéçer tanıhlılı, alay oh hatın kişilerniñ ér kişi üstüne 6 da 4, néçik yazıp biz yoğarı. Kimése bu tanıhlılı **ağırsınmasın** (223/04).”

a.-magaylar 148/32, 314/25, 315/25

a.-masın 040/29, 222/04, 223/04

[=5]

akta: < Lat. acta. Kayıt, tutanak.

“Andan éger haysı yan néme klese sözleşme, na bolmagay triplikaga (üçüncü duruşmaya) vınaşat (dava etmek) étme, ték dublika (ikinci duruşma) tibine bolgay. ratuşta (mahkemede) da dékrét (hüküm) étip zapisat (kayıt) éttirdiler **aktağa** (196/42).”

a.+ga 196/42

[=1]

aha: Mahkeme jürisinde görevli şahıs, vilayetteki en kıdemli papaz, (Osmanlı Devleti'nde bazı kuruluşların başında bulunanlara verilen resmî san).

“Anıñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da **ahalar** (ağalar) vézdırit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékret (hüküm, karar) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci duruşma). Anda éger haysı yan néme klese (istese) sözleşme, né bolmagay triplikaga (üçüncü duruşmaya) vınaşat (uygulama) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/34).”

a.+lar 196/34

[=1]

al-: 1. Almak, satın almak **2.** Tutmak, ele geçirmek **3.** Elde etmek, tahsil etmek

4- Temyiz başvurusu yapmak **5.** Fethetmek.

al-: (I) Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

*“46 Kapitula. **Öv almah** üçün murovanıy (taştan) şehirde békli törede (113/33).”*

*“Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ küçine (geçerliliğine) bolgay da sahlagay, éger kimése satkay ya **algay** mülkler öbgelerinden (atalarından) halgan. Éger ki ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler (isterler) kimésege, anıñkibik satıh (muamele) bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/21).”*

*“Éger kimése miskinlikinden (yoksulluğundan) kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları (yakınları, akrabaları) anıñ bohurlar yılına diyin, ahçasın bérıp, ol tiyirmenni kéri almaga yuvuhluh bile, yohése tügel (tüm) yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki **aldı** tiyirmenni, vahtı kéçkenniñ buyruhu bile, könü da méñilik jaranklıhta (mirasçılıkta, malikiyette) halır töre bile (285/28).”*

*“Bir bézirgân birsine néme humaş (mal) satkay, da anıñki bézirgân (tüccar) satkan humaşnı [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay (över), ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay algan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, **algay**, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da çirik humaşnı tiyer éyesine yene haytarma (303/06).”*

aslam al-: Kazanç almak, kar almak, faiz almak.

*“... tüşüngen (iflas etmiş) kişiden **aslam** (kazanç, faiz) **alma** bolmastır (108/13).”*

*“Éger ol tüşüngen (iflas etmiş) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan **aslam aldı**, barçasın sağışlamah (saymak, hesaplamak) kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki Téñriniñ boyruhudur buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, **aslam almagay** (279/36, 279/38).”*

aslıh al-: Kar almak, faiz almak.

*“Da ol tusnahların tutuçı (rehin tutan), éger néme artih **asıh alıp** ése ol âribériden (maldan, eşyadan), ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, ne ki artih alıptır kéndiniñ sbgsından (Spitak’ından, Akçe’sinden) kénsi asıhı (azıǵı, kârı) üçün, da saǵıslagay baş bérgeñ ahçası üstüne da haytargay (280/10).”*

borçka al-: Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli para veya başka bir şey, borç almak, ödünç almak.

*“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay maǵat (vade) küñge, ol, kim ki **borçka alsa** ya ötünçke, da yarlılansa (yoksullaşsa, iflas etse), da yarlılanmah üçün bélgili küñine töleme bolmasa, na Éski Töreniñ (Eski Ahit’in) u Yeñi Töreniñ (Yeni Ahit’in) boluşmahı ol yarlılanganga anıñkibik şaǵavat etkendir, ki inangan kişiden aǵırlıh (baskı, haksızlık) ta körme bolmastır, da tüştingen (müflis) kişiden aslam (faiz) alma bolmastır (108/04).”*

kéri al-: İade, verdiği alarak, geri almak.

*“Éger kimése miskinlikinden (yosulluǵundan) kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları (yakınları, akrabaları) anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın bérıp, ol **tiyirmenni kéri almaga** yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéçkeniñ buyruhu bile, könü da méñilik (ebedi) jaranklıhta (mirasçılıkta, malikiyette) halır töre bile (285/27).”*

korol'ga al-: < Ukr, Leh. король, *król* +Türk. +ga al-: Krala almak, padişaha almak, mahkemeden padişaha temyiz başvurusu yapmak, krala temyiz başvurusu yapmak.

*“Kim ki bu roklarnı (surelerini) kéçirse da kéltirmese korol'dan kéndi işine boluş (destek, senet), ol kişi kéndi işin (davasını) tas (kayıp) éter ol işte ol sdupénde (aşamada), haysı iş üçün, ki **korol'ga alıp édi** (167/25).”*

*“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélôvat (temyiz davası) étkey töreden, da soñra izdegey édi difterden minuta (özet), anı odérjat (işlem) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki **krol'ga aldı**, a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, difterden minuta ayovlu (yasak) düğül, kim ki izdese (341/13).”*

kün al-: Gün almak, süre almak, mühlet almak.

*“Mundan artih töreden **kün almaga** bolmastır, alay oh, kimniñ iménâsı (mülkü) bolsa ya humaşı (malı), bolur zastavitsa (rehin) bolma borçlusuna utru (174/01).”*

orunç al-: Rüşvet olarak verilen parayı veya malı kabul etmek, rüşvet almak.

*“8-inçi körerbiz émdigi vahтта, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), kâhanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar (toplumun ileri gelen kişiliklerinden olan jüri üyeleri), ki yüz körüp (adam kayırıp), u **orunç alıp**, da biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).”*

*“Tiyişlidir yarğuçıga, ki orunç (rüşvet) aluçı bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç sohraytır (kör eder), néçe ki iti köz bolsa. Zéra ol yarğuçı, ki könülük (adaletin) üstüne **orunç almastır**, anıñ sözü kéçer yarğuda, da könülük bile yarğuga uç éter (karar verir), (215/40).”*

öç al-: Yapılan bir kötülüğün acısını çıkarma arzusu ve işi, intikam almak.

*“Ne bir k'risdân künin yıhkünnuñ (kilise gününün, pazar günün) biri birine baş hoşmagay albo **öç algay**. Her biri émin-aman bolgay, tözgey alğıšta (duada) Téñrige, yérniñ köknüñ Hanına şükür bergeyler yıhkünni (077/02).”*

*“... éger ki Téñri yapuhnu (saklıyı) biliçi çihara bergey kimséni yazıhına (günahına) köre, ki égri adam könünü yéñey da igilikni (malını) algay, ol adam hayğurmasın (endişelenmesin), yohsa Téñrige şükür bérsin, umsasın (umudunu) Téñrige hoyup, dağı yahşı tölövge (cezaya) étkey Téñri alnına, da Téñri hoygay **öç almahnu** (037/40).”*

ötünçke al-: İleride geri verilmek veya alınmak şartıyla alınan veya verilen, borç almak, ödünç almak.

*“Éger kimése kéndi dostundan sağıt (alet) **ötünçke alsa** barça türlü da anıñkibik sağıtını ya sındırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki ötünçke aldı [=bérdi], bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki **aldı ötünçke** sağıtnı, ziyanın tölemeh (ödemek) kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün (279/10).”*

satın al-: Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

*“Éger ki kimése, tirlik (mal) **satın alıp**, né türlü de bolsa, da bergey bir üliş ahça, da soñra, sağış étip (düşünüp), klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (bozmak, iptal etmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki **satın** alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas éter (153/04).”*

“Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan yapılmış) şeherniñ içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu (yakını, akrabası) 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatnıñ [=yatnı], ahçasın bérıp, nége ol öv **satın algandır** (284/09).”

“110 Kapitula. Bézirgânnıñ (tüccarın) néme **satın almahı** üçün, da satkan kışı klegey (ister) tirlikin tıyma (malını bloke etmek), (318/14).”

satun al-: Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

“Kimése kiméseden küp **satun alsa**, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki bazar (muamele) tutulmah kérek. éger anıñkibik sağıtnıñ nahıslılı (noksanı, defosu) bolsa da alıçıdan ötleş bėlgili bolsa ol sağıtnıñ nahıslılı, na kéri alınmah kérek ol sağıt (117/31).”

“Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bergey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip (düşünüp), klemegey (istemese) bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (bozmak, iptal etmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay bėhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki **satun alsa** igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki bėh bėriptir, anı tas (kayıp) éter (153/11).”

“Éger biyi hulnuñ (kölesinin) köziün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz **satun alğan** édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki bile gés bahasına (yarı fiyatına) da gés yalına (ücretine), (273/07).”

töre satın al-: Mahkemeye başvuru yapmak.

“Yene yérli yérlini ündagey (dava etse) voytka (hâkime), da klemegey tözmege vilojénıy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey **töre satun almaga** potrébniy (nöbetçi mahkeme), léç anıñkibik sınih (müflis) borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (337/23).”

“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménası (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alına 3 sbg (Akçe), da yazdırgay (kayd etmek), da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme şparonknu (hacizi). Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine **töre satun algay** da işin spravovat (yürütür) étkey (174/30).”

tusnah al-: Bir borcun ödeneceğine teminat olarak ödenince geri alınmak şartıyla borçlunun alacaklıya verdiği değerli şey, rehin almak.

“Éger özge törede buyurgan (hükmeder) ése **tusnah alma** tullardan, ale bizim érmeni töresine anı tygandır (yasaklamıştır), (129/21).”

“Töre bile hoygandır, ki tul hatunlardan néme **tusnah almagaylar**, né ton-oprah (giyim kuşam), né özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (karşılık), (297/40).”

hanga al-: Mahkemelerden hana istinaf başvurusu yapmak, kraliyet mahkemesine temyiz başvurusu yapmak.

“Éger haysı (kimse) klese (istese), bolur ki **hanga alma** buyruhundan töresiniñ érméniniñ, yohsa kişige, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır (haksızlık) bolganga érmeni töresinden sahlengandır (mahfuzdur) apélâciyası (temyizi), (120/27).”

“Da barça érmenige érki (yetki) bardır töreden **hanga almaga**, alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), (323/38).”

“Töre bile könüsün aytkandır, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki sağıngıy (şüphelense) édi törçiniñ aytkanından (yargıcın hükmünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından (jüri üyesi aksakallarından) yargusuna érméniniñ, hatına artikulraniñ (protokollerin) da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik (adaletsizlik) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) étiyirler, da ol sağınmahtan **algay hanga**, anı étmege bolur, ki **algay hanga**, yohsa özge yérge dügül (323/32).”

harac al-: Vergi alma, haraç almak.

“Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler beriniptirler (tabidirler) ulusları bile da özge biyliklerden **harac alırlar** (234/28).”

holga al-: Ele geçirmek, esir etmek.

“Jolnér (asker) uruşta kimséni **holga alsa**, tonu-oprahı (giyim kuşamı) da sağıt sabası (alet edevatı) anıñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talanniñ (yağmanın) kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u añar ohşaş néme çérüvniñ (ordunun) bolgay (241/10).”

yalga al-: Kiraya almak, kiralamak.

“A kéndiniñ biyiniñ étmegenine éger péşekâr (zanaatçı) haysı sağıtın **yalga algıy** édi işlemege kéndiniñ başha işin da ol sağıt (alet) işte buzulğıy édi, biyniñ bolur ol

ziyan, anıñ sebebinde, ki ol yalga tutkan (kiralayan) töler yalın (kira bedelini) kéndiniñ biyine (151/13)."

yaşların al-: Büyümek, olgunlaşmak, reşit olmak, hukuki ehliyet yaşına gelmek.

"Ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eǵbet (akıbet), barça igilikleri (mal varlıkları) ol öksüzlerniñ, yaşların almunça, klese (ister) bolgay öv, ya saban tüzü, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı (tarlayı) bolurlar hartlar (aksakallar) yalga (kiraya) bérme da yalların (kira bedellerini) yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler (büyürler) yaşlarına (321/29)."

yılların al-: Büyümek, olgunlaşmak, reşit olmak, hukuki ehliyet yaşına gelmek.

"... ol çahta borç éyeleri (alacaklılar) bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eǵbet (akıbet), barça igilikleri (mal varlıkları) ol öksüzlerniñ, yaşların almunça, klese (ister) bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı (tarlayı) bolurlar hartlar (jüri üyesi aksakallar) yalga (kiraya) bérme da yalların (kira bedellerini) yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler (büyürler) yaşlarına (321/28)."

yükke al-: Kefalet almak, kefil olmak.

"Alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiǵe (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege köre üç haftaga dire, ki turǵuzgay érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) da cuvap bérme, né iş üçün de anı éǵri (sorumlu, suçlu) tutsalar (325/34)."

a.-dı 106/20, 107/06, 108/20, 115/05, 178/16, 278/11, 278/12, 278/35, 279/11, 279/12, 279/35, 284/28, 285/28, 340/16, 341/16

a.-dım 026/01, 026/16

a.-gan 063/32, 068/12, 068/14, 068/27, 091/36, 092/23, 092/26, 093/26, 094/14, 100/05, 112/35, 113/26, 138/24, 152/13, 152/33, 169/14, 178/08, 240/22, 241/22, 244/10, 244/11, 245/11, 267/01, 267/18, 267/30, 268/23, 269/23, 269/25, 270/19, 302/12, 303/12, 307/02, 318/01, 318/11, 319/01, 319/11, 332/03

a.-gandır 114/03, 284/09

a.-ganın 112/30

a.-gay 037/36, 063/01, 064/33, 065/16, 069/20, 069/32, 069/36, 072/36, 072/39, 077/02, 100/32, 101/04, 106/15, 108/04, 114/17, 115/10, 125/05, 128/23, 134/10, 137/22, 144/16, 146/18, 152/20, 152/22, 158/23, 158/24, 173/16, 173/32, 173/35, 183/23, 192/36, 195/26, 195/30, 218/40, 238/40, 239/40, 240/08, 240/09, 240/40, 241/09, 241/40, 242/06, 243/06, 244/35, 244/42, 244/44, 245/35, 245/42, 245/44, 246/29, 247/29, 248/21, 248/22, 249/21, 249/22, 252/04, 253/04, 265/39, 266/11, 267/11, 272/20, 272/24, 273/20, 273/24, 276/41, 277/41, 278/28, 279/28, 284/16, 285/16, 294/01, 295/01, 296/22, 297/22, 302/06, 303/06, 304/25, 305/25, 310/23, 311/23, 312/18, 313/18, 318/04, 318/06, 319/04, 319/06, 322/31, 322/31, 323/31, 323/31, 326/38, 327/38, 336/05, 337/05, 340/12, 341/12

a.-gaylar 037/21, 136/29, 136/33, 148/30, 161/03, 218/32, 238/08, 238/11, 239/08, 239/11, 240/16, 241/16, 304/09, 304/11, 305/09, 305/11, 314/23, 315/23

a.-gaymén 183/07

a.-gın 134/08, 302/04, 303/04

a.-gınca 037/24, 218/34

a.-gıy 151/13, 155/04, 316/25, 317/25, 318/32, 319/32, 320/11, 321/11

a.-ip 023/13, 038/18, 107/15, 112/34, 117/07, 128/33, 139/27, 150/16, 150/27, 153/04, 195/28, 206/34, 207/34, 220/09, 278/01, 278/15, 279/01, 279/15, 280/10, 281/10, 282/29, 283/29, 286/23, 290/11, 291/11, 296/28, 297/28, 306/22, 307/22, 316/08, 316/13, 317/08, 317/13, 318/15, 319/15, 330/08, 331/08

a.-ipbiz 232/29, 233/29

a.-iptır 112/29, 114/07, 117/04, 152/31, 153/11, 280/11, 281/11, 282/27, 283/27, 284/11, 285/11, 286/21, 287/21, 318/10, 318/18, 319/10, 319/18

a.-ırlar 150/03, 240/17, 241/17, 316/02, 317/02, 330/34, 331/34

a.-ırmén 174/31, 336/26, 337/26

a.-ma 108/13, 115/04, 128/27, 129/20, 129/22, 130/10, 131/13, 158/31, 171/03, 278/32, 279/32, 282/24, 283/24, 284/27, 285/27, 287/20, 288/43, 289/43, 296/25, 296/40, 297/40, 298/01, 298/13, 298/32, 299/01, 299/13, 299/32, 314/29, 315/29, 332/31, 333/31

a.-maga 025/21, 037/03, 112/25, 114/36, 171/28, 173/12, 173/17, 173/37, 174/25, 187/29, 192/05, 216/27, 217/27, 218/24, 232/25, 233/25, 241/22, 266/07, 267/07,

282/26, 283/26, 284/25, 285/25, 320/28, 321/28, 322/35, 323/35, 334/09, 335/09,
336/04, 336/06, 336/23, 337/04, 337/06, 337/23

a.-magay 076/18, 108/24, 110/38, 238/39, 250/41, 251/41, 279/37, 280/38, 281/38

a.-magaylar 070/39, 129/15, 129/17, 246/25, 247/25, 296/39, 297/39

a.-mamasın 037/09

a.-mamah 078/08

a.-mas 210/06, 211/06

a.-mastır 033/03

a.-mah 078/16, 100/18, 113/32, 149/36, 158/13, 252/29, 253/29, 272/14, 273/14,
280/08, 281/08, 284/05, 285/05, 314/42, 315/42, 322/26, 323/26

a.-mahı 153/02, 318/13, 319/13

a.-mahına 158/28, 322/33, 323/33

a.-mahnı 037/40, 218/42

a.-mınça 156/06, 292/40, 293/40

a.-mıyın 175/27, 338/04, 339/04

a.-sa 060/09, 063/04, 092/14, 094/17, 107/04, 108/05, 109/05, 117/31, 127/19, 153/11,
153/18, 238/04, 239/04, 264/15, 266/31, 267/31, 278/10, 278/27, 278/28, 278/29,
279/10, 279/27, 279/28, 279/29, 280/04, 281/04, 284/30, 285/30, 286/34, 287/34,
296/01, 297/10, 318/18, 318/21, 319/18, 319/21

[=436]

alani: < Ar. علنی. Apaçık, aydın, belli, açıkça, açık, parlak, berrak, şeffaf, bariz.

alani yazıhlı: < Ar. علنی. + Türk. +yazıhlı: Açıkça suç işleyen, bariz suç işlemiş kimse, bariz suçlu.

“Da K’risdos 2-inçi kélgenine oñ yanındagi alani artarlarga (iyilere, doğrulara) aytsar; “Kéliñiz Atamdan alğışlanganlar”, - da soñ yanındagi alani yazıhlılarga aytsar; “Kétiñiz Ménden, harğışlılar, méñi (ebedi) otka” (031/06).”

“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga (vergi memuruna), ne cimrige (ayyaşa), da barça alani yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, ne kimse alarnıñ tanıhlılın tutmaqay (229/28).”

alani töre: < Ar. علنی. + Türk. +töre: Açık kanun, şeffaf yasa, sarıh yasa, bilinen kanun maddesi.

“3-ünçi, ganonk' bitiklerinden, zéra anda da taptım küçlü u **alani** töreler köp yérde (233/34).”

a. 049/26, 054/33, 228/28, 229/28, 232/34, 233/34

[=6]

alda-: Aldatmak, hile etmek, dolandırmak, sahtekârlık etmek.

“... da **aldagay** alğan kişini, da ol bézirgân (tüccar) inanıp, añar da mahtaganına algay (134/08).”

“Aniñ üçün ki haçan ademiler alnına bolmaslar eğrini könü etmeğe, helbet, köp türlü söz bile câht (çaba) éterler yarğuçını **aldamaga** (208/14).

... helbet köp türlü söz bile câht éterler yarğuçını **aldamaga**, né türlü bolsar köktegi yarğuçınıñ alnına turmaga, ki barça yapuhlarını (saklılarını) körer, ki aniñ alnına kimése **aldamah** bile bolmas könü (aklanma) **bolmaga**, yohése könülük bile térgöv (yargılama) **bolsar** (208/16).”

a.-gay 134/08, 302/05, 303/05

a.-maga 024/22, 208/14, 209/14

a.-mah 024/26, 162/21, 162/22, 208/16, 208/16, 326/18, 326/19, 327/18, 327/19

[=15]

aldamasız: Hilesiz, aldatmaksızın.

“**Aldamasız** yarğu téñriniñdir, ol, ki yapuhnu açihnı köriyir, a dünyâ ademilerine yoluhur yañılmalıh. Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki érksiz (kasıtsız) yañılır (035/39).”

a. 035/39, 218/01

[=2]

aldan-: Aldatılmak, kandırılmak.

“Dağı da yarğuçı sahlanmak kérek kéndi hullarından (asistanlarından, icra memurlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler (alışıktırlar) yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç (rüşvet) bérıp, ki kéndileri sartın sözlegeyler. Bolmagay ki alarnıñ ustát (kurnaz) sözlerinden **aldangay** yarğuçı da égri (haksız, adaletsiz) étkey yarğunu (035/37).”

“Da né türlü yahşı k'risdânlar câht éterbiz yahşılıhnı hılınmaga, a éger A **aldansah** néme bile bu dünyânın yazıhı bile, ökteplik étmiyin, hosdovanél (tövbekâr)

bolurbiz, lucumuzni tartıp, inanırbiz boşatlıhka, da éger ki yañılsah biri birimizge da kék bolsa yürekimizge, sövük bile boşatırbiz biri birimizge (231/43). ”

a.-gay 035/37, 216/45

a.-sah 052/38, 230/44, 231/44

[=5]

aldovuçı: Aldatıcı, hileci, dolandırıcı, kurnaz, hilekâr, sahtekâr.

*“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iunumuz (tövbemiz) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük (adalet) bile, toğruluh bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya **aldovuçı réçnik** bile, ya kécmişlerniñ canıñ zrgél (incitmek) étmeh bile, ya jaranksızlarnıñ (mirasçısı olmayanların) canıñ ülişsüz çıharmak bile alarnıñ can ülişünden (233/07). ”*

*“Éger ki evelden töreni aldılar ése Movséstén, da émdi köp türlü yaman işler (suç eylemleri) bile hılınırlar kéndilerniñ érkleri (özgür iradeleri) bile, yalğan tanıhlar bile, éгри yarğuçılar bile, **éгри yarğuçılar** bile, aldovuçu reçnikler (avukatlar, savunmalar) bile, horhusuz antlar bile (231/32). ”*

a. 230/31, 231/32, 232/06, 233/06

[=2]

aldovuçu: Aldatıcı, hileci, dolandırıcı, kurnaz, hilekâr.

*“Éger ki evelden töreni aldılar ése Movséstén, da émdi köp türlü yaman işler bile hılınırlar kéndilerniñ érkleri (özgür iradeleri) bile, yalğan tanıhlar bile, éгри yarğuçılar bile, **aldovuçu reçnikler** (avukatlar, savunmacılar) bile (053/14). ”*

*“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iunumuz (tövbemiz) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük (adalet) bile, toğruluh bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya **aldovuçı réçnik** bile, ya kécmişlerniñ canıñ zrgél (incitmek) étmeh bile, ya jaranksızlarnıñ (mirasçısı olmayanların) canıñ ülişsüz çıharmak bile alarnıñ can ülişünden (053/14). ”*

a. 052/14, 053/14

[=4]

alğan: 1. Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri 2. Tutan, tutucu, ahzeden, kabul eden, edinen, tahsil eden 3. Satın alınan, alınan, elde edilen, edinilen.

alğan (I) Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri.

alğan kişi: Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri.

“Bir bézirgân (tüccar) birsine néme humaş (mal) satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın, da mahtagay (över), ant içkey, ki igidir, alğın, da aldagay **alğan kişini**, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay (kanıtlar) yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da çirik humaşnı tiyer éyesine yene haytarma (134/08).”

“Éger ki hayısı oğul, kénsiniñ atasında bolup, da klegey satma mülk, anıñkibik némeni bolmas satmaga bilmehinden da érkinden başha (iznini dışında) dâdûlarnıñ (dayılar, amcalar) da yuvuhlarnıñ (akrabalarının) érkinden başha. Éger ki köñüsün alarnıñ bilmehlerinden başha, da alarnıñ tanıhlılıklarından, da sözlerinden başha ol igiliklerni (malları), hayısı ki yoğarı belgilidir, Kimése[ge] satsa alarnıñ érkinden başha, soñra anıñ oğulları ya yovuhları bolurlar, kélip ol **alğan kişini** kéri (çıkarmak, tahliye) étmege töre bile ol mülklerden (305/36).”

“Éger anıñkibik mülkler yazılğan (kayıtlı) bolsa kéñeşleri (talimatları) bile, da tanıhlılıkları bile, da érkleri (izinleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik satmahlıh miskinlikten (yoksulluktan) kélgen bolgay, 1 yılga dire yuvuhları (yakınları, akrabaları) bolur töre bile kéri (çıkarmak, tahliye) étmege **alğan kişini** (305/40).”

satun alğan: Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, alan, alıcı, müşteri.

“18 Kapitula. Dinsiz **hullarnı satun alğan** üçün (095/15).”

“Da ol yarğuşınıñ mühürü tibine bitik uzdat (devir) bérgey **satun alğan** mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (307/02).”

alğan (II): Bir bedel karşılığında alınan mal, alınıp satılan nesne, muamele edilen nesne, alınan, ahzedilen bedel.

“A Yeñi Törede (Yeni Ahit’te) k’risdânların bulay hoyulgandır, éger ki k’ristân k’risdânını oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah (suç işlemek) anıñ üsne sézilgey (ispat edilse), Yeñi Töre buyurmastır añar tas (idama) bolmaga, luc (kefareti) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefil) tibine de ol satuçı **alğan ahçanı** haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/15).”

“Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıh (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgey édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halğan suman (parayı, meblağı) [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı (muameleyi) tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki (özgür iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol **alğan némeni**, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni (malı) özgege satma. Évet ki tanılıh tibine, ki ol burungi aluçı añar érk bérdi (319/11).”

a. 096/15, 098/19, 134/09, 134/23, 138/07, 138/15, 244/18, 245/10, 245/18, 264/07, 265/31, 266/01, 266/02, 266/18, 266/30, 267/02, 268/25, 271/19, 272/07, 273/07, 282/30, 283/30, 284/02, 285/02, 302/05, 303/05, 304/36, 304/40, 305/36, 305/40, 306/02, 333/03

a.+dır 285/09

a.+ın 282/28, 283/28

[=35]

alğışlı: Kutsal, helal, resmi, şer’i, yasal, meşru.

“... anıñ üçün ki korol’nuñ olturğuçu (makamı) **alğışlıdır** da hanlıhnıñ boyu (vücudu) ağırlar (kutsar, meşru yapar) yérgesin (makamını) Teñriniñ küçü (091/26).”

alğışlı bısag: < TÜR-Erm? Türk. *alğışlı* + Erm. *uquwly*: Kutsanmış evlilik, kanuni evlilik, yasal nikâh, meşru nikâh.

bısag: < Erm? *uquwly*. Evlilik, nikâh, izdivaç, (*beşek/biçek* biçiminde haremlik, *böşük*- tüngür/sıhriyet=güveylik, dünürlük anlamlarında Eski Uygur Türkçesinde geçmiştir).

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u hız bolgay **alğışlı bısagdan**, kéndiniñ hanlıh déjavalarnı (mülklerini) üleşkey oğlanlarına (056/32).”

alğışlı bsag: < Tür-Erm? Türk. *alğışlı* + Erm. *uquwly*: Kutsanmış evlilik, kanuni evlilik, yasal nikâh, meşru nikâh.

bsag: < Erm? *uquwly*. Evlilik, nikâh, izdivaç, (*beşek/biçek* biçiminde haremlik, *böşük-* tüngür/sıhriyet=güveylik, dünürlük anlamlarında Eski Uygur Türkçesinde geçmiştir).

“*Dağı da töre buyurmastır k'risdân hanlarına, ki dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag bile haniçesi (kraliçesi) bolgay, zera töredir hayrabéd (patrik) bile horanda (kürsüde, tahtta) turmaga (237/37).*”

a. 056/32, 059/23, 061/06, 234/29, 235/29, 236/37, 237/37, 238/20, 239/20, 314/02,
a.+dır 091/26, 264/02, 265/25

[=10]

alıçı: Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, satın alan, alıcı.

“*Éger bir kimése kimsege övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine, töresi bile bolur aniñ yovuhu (yakını, akrabası) bir yılınıñ kéçkenine dire yovuhluhu bile kéri étmege (çıkarır) alıçı yatnı, ahçasın bérıp, nége (kaçı) ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép-ték ol övni tutkay (tasarruf eder) izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire (114/02).*”

“*Kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, aniñki bazar (alışveriş) tutulmah kérek. Éger aniñkibik sağıtnıñ (araç gerecin) nahıslıhı (noksanı, defosu) bolsa da alıçıdan ötles belgili bolsa ol sağıtnıñ nahıslıhı, na kéri alınmah kérek ol sağıt (117/36).*”

“*Satuçılar atnı biri birine, bazarı (muamelesi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanılıhı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, aniñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at dıhaviçnıy (astım), ya manhov (nefes darlığı) bolmagay. Éger tanısalar yédinçi künge dire né türlü éksiklik te bu aytilganlarnıñ ol atta, na ol alıçı aniñkibik atnı ayıblı haytarma bolur satkanga, Éger yedinçi künge dire aytilgan aybları kéndinde 1-i de tapulgan bolmasa, ol bazar (alışveriş) tutulmah kérek. A éger ol at oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça ziyanlarnı kérek ol tölegey, da érkli (serbest) étkey, da barçadan zastupit (sahiplenmek) étkey (285/35).*”

a. 114/02, 115/19, 118/19, 284/09, 284/35, 285/09, 285/35, 297/11

a.+dan 117/36, 286/36, 287/36

[=11]

alın-: Kabul edilmek, alınmak, elde edilmek.

“... *hul érki* (iradesi) *bile bolur biyiniñ bolur* **alınmağa** (kabul edilmek) **babaslıhka**, (264/13).”

“*A né ki tamğa* (vergi) *almah yolda aytyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları* (gümrükleri), *ya tamğa alınmah yolda ya* **tamğa alınmah** *yolda permita* (yasak) *bolgay* (315/44).”

a.-gan 152/13, 318/01, 319/01

kéri alın-: Geri alınmak, iade edilmek.

“*Kimése kiméseden küf* (küp) *satun alsa, ki çağır* (şarap) *toludur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, aniñki bazar* (muamele) *tutulmah kérek. Éger aniñkibik sağıtnıñ nahıslıhı* (noksanı, defosu) *bolsa da alıcıdan ötleş* (dolayı) *bélgili bolsa ol sağıtnıñ nahıslıhı, na* **kéri alınmah** *kerek ol sağıt* (287/37).”

korol'ga alın-: < Ukr, Leh. *король, król*. +Türk. +*ga al-*: Krala istinaf başvurusu yapmak, temyize başvurmak.

“*Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélôvat* (temyiz davası) *étkey töreden, da soñra izdegey édi difterden minuta* (özet), *anı odérjat* (işlem) *étmege bolmas törege köre, haysı iş* (dava) *üçün ki krol'ga aldı, a haysı iş üçün* **korol'ga alınmagan**, *difterden minuta* (özet) *ayovlu* (yasak) *dügül, kim ki izdese* (341/15).”

a.-ma 314/44, 315/44

a.-maga 264/13, 265/37

a.-magan 178/17

a.-magay 136/37, 296/38, 297/38, 304/13, 305/13

a.-mah 117/37, 149/38, 286/37, 287/37

[=17]

alpavud: Asilzade, asker, ordu (toprak sahibi olan ve toprak üzerinde çalışanlara hüküm süren üst rütbeli saray mensubu asker zümresi).

“*Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan* (makamından), *ya ricér* (savaşçı, şövalye), *ya* **alpavud**, *ya jolnér* (asker, savaşçı) *kélgey vankniñ* (manastırın) *salasına* (yerleşkesine), ... (303/31).”

alpavud töresi: Askerî mahkeme.

“*A éger ki érménige kermen töresine* (şehir mahkemesine) *ya* **alpovut töresine** (askerî mahkemeye) *hanlıhta yatkan* (yerleşen) *mülkni ya yérni tusnah* (rehin) *bolsa albo*

kélişi (ürünü, mahsulü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir (tabidir), (283/41)."

*"Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan (makamından), ya rıçér (savaşçı, şövalye), ya **alpovud**, ya jolnér (asker, savaşçı) kélgey vankniñ (manastırın) salasına (yerleşkesine), ... (303/31)."*

a. 282/41, 283/41, 303/31

[=3]

alpovut: Asilzade, asker, ordu (toprak sahibi olan ve toprak üzerinde çalışanlara hüküm süren üst rütbeli saray mensubu asker zümresi).

alpovud töresi: Askerî mahkeme.

*"A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya **alpovut töresine** hanlıhta yatkan (bulunan) mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir (tabidir), (283/41)."*

*"Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan (makamından), ya rıçér (savaşçı, şövalye), ya **alpovud**, ya jolnér (asker, savaşçı) kélgey vankniñ (manastırın) salasına (yerleşkesine), ... (135/24)."*

a. 113/21, 135/24, 302/31

[=3]

aluçı 1. Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, satın alan, alıcı, müşteri **2.** Ahzeden, alan, tutan.

aluçı (I): Mal alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse, satın alan, alıcı, müşteri.

*"Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa **aluçıga**, ki aniñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili ölçövün da ululuhun, éger ol **aluçı** inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/27, 116/30)."*

*"Éger ki **aluçı** kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı (muameleyi) boşatsa (iptal etse), ol algan némeni, ol çahta ol sabaptan bolur ol igilikni (malı) özgege satma (152/32). ... satuçılar da **aluçılar** övlerniñ ya jaranglıhniñ (kalıtçılığın, mirasçılığın) toğgan-bitkenler kéndi törelerine, haysı ki yatıptır (mahkemelerin yerleşim yeri), aniñkibik övler da jaranglıhlarnı sahlamah kérektirler (284/20)."*

“*Satuçı kimésege inek kérek **aluçıga** tutungay (taahhüt etmek), ki aniñkibik inektir, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol inek, né türlü satuçı tutunup édi, bir tügel yılda **aluçı** satuçıga bolur haytarmaga. Da éger ol inek bolgay igi plodlu (doğurgan, yavrulu), ol çahta ol bazar (muamele) tutulmah kérek (287/08, 287/10).”*

“*Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek üsne yemişni bahçada aslam (kâr) üçün. Alsam étse dövlétlidir (şanslıdır), ziyan étse dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da aniñkibik satıh (muamele) 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek, da aniñki satıhniñ vahtı 10 künge diredir, haysı 10 künnüñ arasına bolur **aluçı** poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 kün, ol bazar tutulmah kérek da tügellengey. A **aluçı** 10 künden soñra kérek sbsın (Spitak’ını, Akçe’sini) tölegey (ödemelidir), (288/06, 288/07).”*

aluçı (II): Ahzeden, alan, tutan, edinen, elde eden.

orunç aluçı: Rüşvet alıcı, rüşvet yiyen.

“*Tiışlıdır yarğuçıga, ki **orunç aluçı** bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç sohraytır (kör eder), néçe ki iti (keskin) köz bolsa. Zéra ol yarğuçı, ki könülük üstüne orunç almastır, aniñ sözü kéçer yarğuda, da könülük bile yarğuga uç éter (karara bağlar), (215/38).”*

a. 032/36, 116/19, 116/30, 117/24, 118/22, 152/32, 152/37, 214/38, 215/38, 286/10, 286/15, 286/31, 287/10, 287/15, 287/31, 288/06, 288/07, 289/06, 289/07, 318/10, 318/12, 319/10, 319/12

a.+ga 115/35, 116/15, 116/27, 152/26, 286/01, 286/08, 286/14, 287/01, 287/08, 287/14, 318/07, 319/07

a.+lar 114/24, 284/20, 285/20

a.+nıñ 117/27, 286/28, 286/32, 287/28, 287/32

[=43]

aman: < Ar. امان. Güven, emniyet.

“*Né bir k’risdân künni yıhkünnüñ (kilise günü, Pazar) biri birine baş hoşmagay (kavga etmez) albo oç algay. Her biri émin-**aman** bolgay (253/04).”*

a.077/03, 252/04, 253/04

[=3]

ana: Çocuk doğurmuş olan kadın, anne, (akrabalık konusu olan ve miras konularında ana ülüşü, *anasınıñ igiliki*, *anasınıñ borçu*, *anadan halgan* ve *anasın ursa* gibi ifadelerinde geçer).

*“Haytıp Movsés kéndi töresine arttırdı bu işniñ töresini, alıp evelgi töreden: kim ki atasına u **anasına** yaman (iftira, küfür) aytsa, ölümlü bolgay (019/02).”*

*“Anıñkibik oğlanları atasından **anasından** ötleş ustaga (hocaya) ya péşege (mesleğe) bérme, da öskeyler (gelişirler, büyürler) lâtalarına (rüşt ve olgunluk çağlarına) dire, arzani (layık, uygun) bolgaylar k'hanalıhka (papazlığa) ya igi péşege (131/22).”*

*“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki **ana** tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo **anası** bile da ér hardaşları bile birge téñ (eşit), da **anadır** hawsar (uygun, öncelikli) jarang (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/14, 189/18, 189/19).”*

*“A éger ki oğul oğlanlıhına **ursa** atasın-**anasın** anı abramah (gözaltına almak) kérek (267/42).”*

ana igiliki: Anne mali, anne mirası, anneden kalan tereke.

*“Éger oğlan tilsiz yahot özge boğumlarından (uzuvlarından), ol çahta anıñkibik oğlan nahıs (sakat) toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-**anasınıñ igilikine**, néçik to nahıslıh bile toğgan (300/32).”*

ana ülüşü: Anneden kalan miras, anneden kalan miras payı.

*“Haçan ki haysı hız érge barsa (evlense) kendinin ata ülüşü bile da **ana ülüşü** bile... (082/15).”*

anadan halgan: Anneden kalan miras, anneden kalan tereke.

*“A éger kiméseniñ ér oğulları bolmasa, ol çahta hızoğlanlar atadan-**anadan halgan** barça igilikke (mal varlığına) éye bolur (156/32).”*

anasınıñ borcu: Annenin ettiği borç, anneden miras olarak kalan borç.

*“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-**anasınıñ borçu** tölemegen (ödemeyen), ol çahta borç éyeleri (alacaklılar) bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege (dava etmeğe) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar (reşit olana kadar), (321/27).”*

a. 082/15, 132/06, 132/15, 132/19, 137/24, 188/41, 189/07, 189/14, 256/12, 257/12, 300/07, 300/11, 300/14, 301/06, 301/10, 301/12, 304/26, 305/26

a.+dan 081/32, 132/22, 156/33, 257/03, 300/16, 320/36, 320/42, 321/42

a.+dır 189/19

a.+ları 117/22, 188/40, 286/30, 287/30

a.+larınıñ 307/18

a.nıñ 132/18, 300/13, 301/12

a.+sı 049/33, 095/04, 095/18, 122/35, 154/04, 183/30, 189/18, 228/32, 229/31, 268/01, 268/02, 268/41, 269/01, 269/02, 269/08, 292/02, 293/02, 321/05

a.+sın 019/02, 068/17, 068/24, 070/12, 094/15, 094/16, 095/01, 095/03, 095/06, 097/03, 097/04, 097/11, 097/14, 097/16, 097/20, 122/21, 122/33, 132/02, 132/04, 244/12, 244/15, 245/12, 245/15, 246/11, 246/32, 247/11, 247/31, 247/33, 266/37, 266/38, 266/41, 266/42, 267/37, 267/38, 267/42, 268/34, 268/35, 268/35, 268/38, 269/34, 269/35, 292/01, 293/01, 300/05, 300/06, 301/04, 304/05

a.+sına 095/17, 132/10, 132/18, 202/38, 203/31, 268/07, 269/07, 290/36, 291/36, 300/09, 301/08

a.+sından 080/34, 131/22, 156/24, 254/29, 255/29, 298/38, 299/37, 320/38, 321/39

a.+sınıñ 070/16, 097/07, 098/32, 098/36, 122/24, 132/18, 133/19, 133/31, 155/36, 267/41, 268/36, 268/40, 260/41, 270/02, 270/26, 270/28, 271/02, 271/26, 271/28, 290/37, 291/37, 300/32, 300/38, 301/31, 301/37, 320/11, 320/27, 321/11, 321/27

[=149]

anmég: Er. Ասմեղ. Günahsız, suçsuz, masum.

“... né türlü ki ari kişi horhmastır köktegi yarğuşıdan, ol tülü **anmég** adam horhmastır dünyâ yarğuşısından (211/31).”

a. 027/34, 210/31, 211/31

[=3]

ant: Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin, kasem, ant.

“Éger yihöv (kilise) açılğay **ant üçün** da barışkaylar, devikârlar kérek jamgoçka (çan sorumlusuna) I néme bérgeyler, da voytka (hâkime) da I altun ahça bérgey ant içken (168/02).”

ant bér-: Yemin vermek, Yemin ettirmek.

“A éger ki özge yarğuşı töre bile **ant bérse** kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay biliçi vartabédge (papaza), ki ol bérgey añar luc (kefareti), (231/02).”

“... alay oh tiymestir térçe **ant bérmege** zéra ağır iştir (048/06).”

ant bile ayrıl-: Antla karara bağlanmak, yeminle karara bağlamak.

“... töre anı körgüzmeştir, ki anıñkibik iş **ant bile ayrılğay**, yohsa éki yartın igi könü tanıhlar hoygaylar, ki kimge inanma bolğay (135/01).”

ant bile tügellen-: Yeminle hüküm vermek, yeminle karara bağlamak.

“6-ınçı, ki yarğunuñ işi **ant bile tügellenir** (206/23).”

ant bile hutul-: Yeminle aklanmak, yeminle beraat etmek.

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacı) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan **ant bile hutulur**, ki anıñkibik ziyan hoyulğan (vedia) néme üçün belgisiz (kanıtsız), da keçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi meñilik (ebedilik) könülür (aklanır) ol devikârdan (105/15).”

ant iç-: Yemin etmek, ant içmek.

“A éger ki ant tüşse k’ahana üstüne, kérek ki, yovuhu (yakını, akrabası) **ant içkey**, anıñ üçün ki tiymestir k’ahanaga aşharhagan töresi (sivil mahkemesi) alnına barmaga, né ant içmeğe (050/06).”

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacı) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulğan (vedia) néme üçün belgisiz (kanıtsız), da keçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, **ant içip** kéndi meñilik (ebedilik) könülür (aklanır) ol devikârdan (276/22).”

ant içken: Yemin eden, ant içen kimse, yeminli kimse, yeminli kimse.

“Éger yihöv (kilise) açılğay ant üçün da barışkaylar, devikârlar kérek jamgoçka (çan sorumlusuna) 1 néme bergeyler, da voytka (hâkime) da 1 altun ahça bergey ant içken **ant içken** (168/05).”

“Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolğay égri yalğan **ant içken**, her biri ziyan üçün, başha ol hoyulğan (vedia) némeler üçün éki kéz tölemeh kérek, da kénsi, néçik yalğan **ant içken**, hörmetsiz bolmah (teşhir edilmek) kérek da töresiz ayılğan (105/21, 105/25).”

“Haçan ki da yoluhsa kimésege vıyazané (kullanma hakı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da alğay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) **ant içken**

érménilerden, haysı ki zviklydırlar (alışık, gelenek) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın ol kişiniñ holuna (180/34)."

ant içtir-: Yemin ettirmek, ant vermek.

*"... ant kõnüsün yihövde (kilisede) bolmah kérek surp (kutsal) haç üsne, özge yerde düğül. Ki voyt (hâkim) anda bolgay ol érméniler bile, haysı ki birgesine oltururlar törede, haçan vaht bolsa, 2 barmahın hoyma ari (kutsal) haç üsne. Ol kişi, kim ki **ant içtiriyr**, kérek 3 kóz su toldurgay holuna, andan soñra ol kişi ant içkey töre yanına (327/28)."*

"Dağı da aytırbiz ohşaşın (yöntemini) olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv (ordu) bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/39)."

ant işi: Yemin davası.

*"Yene bilgeysiz, kimése törede yerli antka tüşkey, kérek añar bérilgey 3 haftaga dirin yérlice utru antın tügellemege (yürütmeğe). Bu **ant işi** özge türlü bolmas bolmaga (173/06)."*

ant tüş-: Yeminin birinin üzerine düşmesi, yemine yükümlü olmak, yemin teklif edilmek.

*"A éger ki **ant tüşse** k'ahana (keşiş) üstüne, kérek ki, yovuhu (yakını, akrabası) ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir k'ahanaga aşharhagan töresi (sivil mahkemesi) alnına barmaga, né ant içmeğe (050/04)."*

ant yürüt-: Yemini icra etmek, yemin uygulamak.

*"... haysı ki ilgerigi törede yazgandır bu artiikul (madde) üçün, da ayt kay, ki ahçam yohtur, humaşım (malım) bar, ne türlü de bolsa, klarmén tölemege (ödeмеге), né ki Téñri da töre tapsa (hükmetse), da povod (davacı) inanmaga klemegey (istemese), da klegey yükçüni (kefili) antka kéltirmege, na yükçi povinén (yükümlü) düğül **ant yürütmege**, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ düğül, da tölövge hadirdi, néçik töre taptı, kimge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/04)."*

antka sal-: Yemin ettirmek, yemin teklif etme.

*“Bolmagay, ki tézinden yarğuşu **antka salgay**, evelde yarğuşu câht (çaba) étmek kérek, ki antsız yarğuga uç étkey (karar verir). A éger ki bolmasa çare (çözüm) anttan başha uç étmege, ol vahtta yarğuşu evelde övretkey, ki né türlü tiyer ant içmege da né türlü ağırdır antnıñ pokutası (kefareti), da andan soñra buyurur antnı (047/29).”*

antka tüş-: Yemin etmege yükümlü olmak, yemin teklif edilmek.

*“A éger honahka utru (konuğa karşı) ve kimése **antka tüşkey**, kérek 4-ünçi künde antnı tügellegey (173/27).”*

din tanmah antı: < Ar. **بين**, + Türk. +*tanamh antı*: Dini bırakmak yemini, dini inkâr etmek yemini, dinden çıkmak yemini.

*“**Din tanmaknıñ antı** budur, ki hoygay holunu (kolunu) haç üstüne ya yihöv (kilise) üstüne da hrajarel (imtina etmek) bolgay ari yihövden; ya aytkey alay: kéndi k'risdân dügül, éger ol iş alay tügül ése (046/20).”*

*“A kimse ki **din tanmah** antnı içse, éger köñü, éger yalğan, luc tartmakı ölüm küñüne dire bolgay, zéra bu işke tiymestir tözmege (050/38).”*

*“Éger ki devikârlar 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da **din tanmah antnı** klegey (ister) bérmege, yarğuşu sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut'iun (tövbe) antnı bérgeyler (226/31).”*

hosdovanut'iun ant: < Erm. **խոստովանութիւն, խոստովանութեան**. + Türk. +*ant*: İtiraf yemini, ikrar yemini, günah çıkarma yemini, tövbe yemini, pişmanlık yemini, istiğfar yemini.

*“Da aytkey “bilir Téñri, da bu haç, da Awédarar (İncil), da surp yihöv (mukaddes kilise), ki köñüdür aytkanım”. Da aytkey alay, ki bularnıñ zork'u u hörmeti üçün, ki yalğan aytkan, bu türlü **ant hosdovanut'iundır**, haçan ki Téñriniñ yapuhnu (saklıy) bilüçi aytır, Awédarannı K'risdosnuñ sözi aytır, da yihövnü K'risdosnuñ övü aytır (227/27).”*

*“Éger ki devikârlar 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da **din tanmah antnı** (dini inkâr etmek yemini, dinden çıkmak yemini) klegey (ister) bérmege, yarğuşu sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, **hosdovanut'iun antnı bérgeyler** (047/19).”*

yalğan ant: Yalan ant, sahte yemin, gerçek dışı yemin, yalan yemin.

*“A éger ki Téñriden horhkan adam bolsa da klemegey (istemez) **yağlan ant** bile kéndiniñ canıñ obrazıt (incitmek) étmege, da aytkay, ki ayttım ménim ulu açığımıñ (kıızgınlığımın) da jalostumnuñ (nefretim) artından ol sözlerni añar, yohsa, dalibuh (gerçekten, doğru ant, Allah bilir), néme yaman bilmen bu kişi üstüne, ték barça yahşı (187/17).”*

yalğan ant içken: Sahte yemin eden, yalan yemin eden.

*“Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapılğan bolgay égri **yalğan ant içken**, her biri ziyan üçün, başha ol hoyılğan (vedia) némeler üçün éki kóz tölemeh kérek, da kénsi, néçik **yalğan ant içken**, hörmetsiz bolmah kérek da töresiz ayılğan (105/21, 105/25).”*

yaman ant: Kötü ant, gerçek dışı yemin, yalan yemin.

*“Tügül ki boyruh bérıp ayırbız. Yohsa övreniptirler **yaman antlar** içmege, anıñkibiklerge töre u ganunk' tohtatırbız (vazediyoruz), (225/16).*

- a. 017/17, 017/19, 021/01, 022/28, 022/30, 022/33, 033/33, 037/11, 037/14, 043/34, 044/06, 044/08, 044/23, 044/25, 044/33, 045/09, 045/11, 045/13, 045/15, 045/16, 045/16, 045/19, 045/20, 045/21, 045/23, 045/30, 045/31, 045/35, 045/39, 046/01, 046/17, 046/18, 046/26, 046/33, 047/05, 047/10, 047/11, 047/28, 047/31, 047/33, 047/35, 047/38, 048/02, 048/06, 048/14, 048/16, 048/21, 048/25, 048/27, 049/10, 049/14, 049/16, 049/20, 049/24, 049/25, 049/30, 049/32, 049/35, 049/39, 050/04, 050/06, 050/08, 050/12, 050/21, 050/22, 050/28, 050/29, 050/35, 062/07, 073/30, 079/02, 105/14, 105/17, 105/20, 105/22, 105/25, 110/11, 134/07, 135/01, 162/26, 162/34, 162/34, 163/02, 163/04, 167/37, 168/02, 168/05, 173/06, 179/08, 180/34, 185/19, 185/37, 186/37, 187/06, 187/13, 187/17, 187/43, 188/05, 190/04, 190/18, 190/19, 193/32, 202/15, 202/15, 203/10, 203/10, 205/34, 206/23, 206/24, 206/25, 207/23, 207/24, 207/25, 216/09, 217/09, 218/28, 218/29, 224/15, 224/15, 224/19, 224/20, 224/27, 224/28, 224/32, 224/38, 224/39, 224/40, 224/40, 224/41, 224/41, 224/42, 224/43, 224/43, 224/44, 225/15, 225/15, 225/19, 225/20, 225/27, 225/28, 225/32, 225/38, 225/39, 225/40, 225/40, 225/41, 225/41, 225/42, 225/43, 225/43, 225/44, 226/04, 226/04, 226/06, 226/08, 226/08, 226/16, 226/17, 226/20, 226/27, 226/29, 226/37, 226/39, 226/40, 226/41, 226/42, 226/43, 227/04, 227/04, 227/06, 227/08, 227/08, 227/16, 227/17, 227/20, 227/27, 227/29, 227/37, 227/39, 227/40, 227/41, 227/42, 227/43, 228/01, 228/04, 228/05, 228/07, 228/09, 228/10, 228/20,

228/22, 228/23, 228/25, 228/25, 228/27, 228/27, 228/30, 228/31, 228/32, 228/34, 228/36, 228/37, 228/38, 228/40, 228/44, 228/45, 2289/23, 229/01, 229/04, 229/05, 229/07, 229/09, 229/10, 229/20, 229/22, 229/25, 229/25, 229/27, 229/27, 229/30, 229/31, 229/32, 229/34, 229/36, 229/37, 229/40, 229/44, 229/45, 230/02, 230/03, 230/06, 231/02, 231/03, 231/06, 238/39, 239/39, 248/36, 249/36, 252/40, 253/40, 276/22, 276/23, 276/25, 276/25, 276/27, 277/22, 277/23, 277/25, 277/25, 277/27, 280/24, 281/24, 302/04, 302/20, 303/04, 303/20, 326/21, 326/25, 326/25, 326/28, 326/29, 327/21, 327/25, 327/25, 327/28, 327/29, 330/14, 330/15, 330/16, 331/14, 331/15, 331/16, 334/36, 335/36

a.+ı 046/20, 046/31, 226/18, 226/23, 226/34, 227/18, 227/23, 227/34

a.+ın 047/12, 047/21, 047/28, 050/32, 050/39, 078/27, 163/08, 173/05, 173/27, 185/24, 188/18, 188/24, 188/31, 190/23, 193/25, 226/29, 226/30, 227/29, 227/30, 230/04, 230/07, 231/01, 231/04, 326/31, 327/31

a.+ını 179/28, 226/01, 227/01

a.+ka 020/41, 047/22, 162/30, 167/35, 173/03, 173/26, 179/27, 187/04, 188/16, 188/23, 190/03, 190/28, 204/33, 205/33, 226/35, 227/35, 326/23, 327/23, 330/13, 331/13, 334/35, 335/35

a.+lar 043/36, 044/12, 044/20, 044/20, 044/29, 052/15, 224/16, 224/22, 224/26, 224/26, 224/30, 225/16, 225/22, 225/26, 225/26, 225/30, 230/31, 231/31

a.+nı 046/28, 047/16, 047/18, 047/30, 048/12, 048/34, 048/37, 049/07, 185/29, 185/32, 185/33, 204/34, 226/21, 226/32, 226/33, 226/38, 227/21, 227/32, 227/33, 227/38, 228/03, 228/13, 228/14, 228/19, 229/03, 229/13, 229/14, 229/19, 252/33, 253/33

a.+nıñ 050/14, 050/15, 050/20, 226/38, 227/38, 228/41, 228/42, 228/44, 229/41, 229/42, 229/44

a.+tan 047/25, 226/36, 227/36

a.+tır 045/28, 226/03, 227/03

[=400]

antsız: Ant içmeksizin, yeminsiz.

*“Bolmagay ki tézinden yarğuçı antka salgay, evelden yarğuçı caht (çaba) étmek kérek, ki **antsız** yarğuga uç étkey (karar verir), (047/24).”*

“... haysı ki ilgerigi törede yazgandır bu artikul (madde) üçün, da ayt kay, ki ahçam yohtur, humaşım (malım) bar, ne türlü de bolsa, klermén (isterim) tölemege

(ödemeğe), *né ki Téñri da töre tapsa* (hükmetse), *da povod* (davacı) *inanmaga klemegey, da klegey yükçüni* (kefili) *antka kéltirmege, na yükçi povinén* (yükümlü) *dügül ant yürütmeye, haçan borç vlasny* (bizzat) *anıñ dügül, da tölövge* (ödemeğe) *hadirdi, néçik töre taptı, kimge de yoluhsa, humaş* (mal) *bile tölegey, néçik ahça tiyer, **antsız**, yükçi* (190/10).”

a. 047/24, 179/05, 190/10, 226/35, 227/35

[=5]

añ-: Hatırlatmak, anmak, anlatmak, çağırmak, Mahkemeye celp etmek, dava etmek.

“*Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile uyaltkay* (mahcup eder), *kendiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin **añay**, da tüşer ölümlü yazıhka* (suça), *Éski Töre* (Eski Ahit) *bile Yeñi Töre* (Yeni Ahit) *aytıyır, anıñkibik pambas* (iftira, karalama), *ki atasın-anasın [yaman sözlerle uyaltkay], añar ohşar, néçik tövgey* (097/08).”

“*Borç üçün otuz yılga dire tép-ték turganniñ, ki ol borçnu töre bile izdemegen, kérek tép-ték turgay méñilik. A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kiméseniñ **borçlusun ańgıy** édi da anıñ üsne yahşı tanıhlılı bolgıy édi inangan kişiniñ* (316/39).”

“*A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ **borçlusun ańgıy*** (dava eder) *édi da anıñ üsne yahşı tanıhlılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunu ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini* (vadeli), *borçun törege* (mahkemeye) *tartma da **añmaga*** (317/42).”

a.-gay 097/08, 318/24, 319/24

a.-ıy 316/39, 317/39

a.-maga 316/42, 317/42

[=8]

añlı: Akıllı, zekâlı, anlayışlı, sağduyulu.

“*Tiyişlidir yarğuçılarga, ki lâtaları* (rüştləri, olgunlukları) *bile tügel bolgay, da **añlı**, u ahıllı* (akıllı), *u saht* (sağduyulu) *bolgay* (215/12).”

a. 031/22, 214/12, 215/12

[=1]

apéğa: < Erm. աբեղա. Kadınsız ve evlenmemiş adam, keşiş, rahip, ihtiyar, dindar, münzevi, keşiş.

“*Dağı da yazarbiz **apeğalar**, u melezler (manastırda gayri resmi çalışan), u k’hanalar (keşişler) üçün, ki töre alnına kélmegeyler. (049/37).*”

“*Dağı da aňgaysız yazgannı, köp yazıhlı Mgerdiç **apeğanı**. Aňganlarnı Téñriniň aňgay meňi (ebedi) uçmahına, amén (166/38).*”

a.+lar 049/37, 228/33, 229/33

a.+nı 166/38

[=4]

apélâtsia: < Lat, Ukr, Leh. *appellatio*, *апеляція*, *apelacja*. İtiraz, temyiz (mahkemenin hükmüne itiraz ve temyiz başvurusu).

“*A éger bir kimése apélovat (temyiz başvurusu) étkey korol'ga da **apélâtsia** étkey töre bile kendine, da soňra poşuman bolgay, da yébérmege (göndermeğe) klemegey (istemez), na halır (mahkûm olur) ol kişi törege curum (ceza) 60 ahça (194/24).*”

“*Kim ki poşuman bolsa da yébérmege klemese, **apélâcia** yétkenden soňra, na kérek ki ol kişi 6 fli ahça hoygay töreniň alnına, ol töreniň, ki apélôvat (temyiz başvurusu) étti, néçe ki töre olturuptur, ki yébérilgey korol'ga (194/34).*”

a. 194/24, 194/34, 252/31, 253/31, 322/32, 323/32

[=6]

apélatsiya: < Lat, Ukr, Leh. *appellatio*, *апеляція*, *apelacja*. İtiraz, temyiz (mahkemenin hükmüne itiraz ve temyiz başvurusu).

“*... Anıň üçün töreci (yargıç), yaman, töresiz (kanunsuz) ayttı ése ya yaman (haksız) yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarğuçı **apélaciya** bile yarğu étse. Éger sezse (tespit etse) töreçiniň égri (haksız) buyurganıň (hükmünü), könülüksüz (adaletsiz), öğütleme (cezalandırmak) bolur anı. (078/21).*”

“*Da **apélaciya** kélse, da éki strona (taraf) dozvolit (muvafakat) étse, ki zavıty roktan (belirlenmiş süreden) burun açılğay, ol bolur bolmaga, a klemes (istemese) bir strona, bolmastır zavıty roku kélmiyin, 9 haftası, ki açılğay (194/38).*”

“*Da éger ki korol' korunada (merkezde) bolmas, 3 kéz 9 haftadır **apélâciya**, da ahçası 12 flidur (flori); éger korol' korunada bolmasa, na 3 haftada açılır (195/07).*”

“***Apélâciyanı** sarnatmahtan (başvuru yapmaktan) 3 sbdır (Spıtak’dır, Akçe’dir); kim ki işin (davasını) tüşürdi (kaybeder), ol bérir (188/12).*”

“*Éger haysı (kimse, herhangi biri) klese (istese), bolur ki hanga alma (hana temyiz başvurusu yapmak) buyruhundan töresiniň érméniniň, yohsa kişige, ki alarnıň*

*töresinden bolmagay, da ağır (haksızlık) bolganga érméni töresinden sahlangandır (mahfuzdur) **apélâciyası** (290/02)."*

apélacia kolrol'ga: < Lat, Ukr, Leh. *appellatio* *король*, *апеляція* *король*, *apelacja* *król*.

+ Türk. +*ga*: İtiraz, temyiz (mahkemenin hükmüne itiraz ve temyiz başvurusu).

"Apelâcia korol'ga vol'nîy (serbesttir), (322/32)."

a. 078/21, 194/38, 195/05, 290/02, 291/02

a.+nı 188/12, 336/38

a.+sı 120/28

[=8]

apélovat et: < Lat, Ukr, Leh. *Appello*, *апелювати*, *апелювати*, *apelowac*, *appello*. +

Türk. +*ét-*: İtiraz etmek, temyize başvurmak.

*"Bir kimése ki **apélovat étkey** korol'ga aniñ biylikine töreden, kérek töre alına oblojit (ödeme) étkey (175/04)."*

*"Yoluhkay kimésege, ki korol'ga **apélovat étkey** töreden, da soñra izdegey édi difterden minuta (özet), anı odérjat (yapma) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki korol'ga aldı (341/13)."*

*"Kimniñ artından vrok (karar, hüküm) çıhkay törege köre, ki işine tüşkey (davasında mahkûm olur), na ol harcını ol kişi tölemeh (ödemek) kérek, haysı ki işini (davasını) tas (kayıp) étti, ol işni, né üçün **apélôvat étip** édi (337/37)."*

*"Yoluhkay kimésege, ki korol'ga **apélôvat** (temyiz davası) **étkey** töreden, da soñra izdegey édi difterden minuta (özet), anı odérjat (işlem) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı, a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, difterden minuta (özet) ayovlu (yasak) dügül, kim ki izdese (178/18)."*

töreden apélovat: < Türk. *töreden* + Lat, Ukr, Leh. +*Appello*, *апелювати*, *апелювати*, *apelowac*, *appello*: Mahkemedan İtiraz etmek, mahkeme hükmünden üst Mahkemeye itiraz, temyize başvurmak.

*"118 kapitula. **Töreden apélovat étme** (073/15)."*

*Yoluhkay kimése ki korol'ga **apélôvat étkey töreden** (178/13).*

Araçabank': < Erm. Արաջաբանք, յարաջաբանք. Giriş, ön söz, mukaddime.

*"Né türlü ki bu bitikte yazılıptır, éki türlü til bile, némiççe (Lehçe) da tatarça, kéndi sanlarına (numaralarına) 124 Kapitula (madde), **Araçabank'tan** başha, haysı ki yazılıptır başta."*

a.+tan 166/29

[=1]

arhiahpaş: < Yun. Αρχιεπίσκοπος. Şehirlerin anası, büyük şehirde oturan piskopos, başpiskopos, Hristiyanlarda dini rütbe ve makam, büyük şehirlerin dini başçısı, başpiskopos, piskopos.

*“Bérildi töreler Zigmunt handan. Anda édiler anıñ hatına K'risdostan bolgan ahpaşlar (başpapazlar): Yan surp (kutsal) yihövnüñ (kilisenin) Gniznanıñ, mitropoléanıñ **arhiahpaşı** da ilgeri biyi kéñeşte (mecliste), (329/13).”*

*“Dağın da yazıldı tvagan (Ermeni takvimi) 1017-sine, pédrvarnıñ (Şubat'ın) 15-ine, ahpaşlıhına (başpapazlığına), dér Krikor, **arhiahpaşnıñ** Vanlı hanımıznıñ hanlıhına Zigmunt Agusdusnuñ haysı ki töreni bérkitti (pekiştirdi), (197/32).”*

a.+ı 164/19, 329/13

a.+nıñ 197/32

[=3]

ari: 1. Mukaddes, kutsal **2.** Ak pak, iffetli, suçsuz.

ari (I): Mukaddes, kutsal.

ari ata: Kutsal baba, kutsal papaz, kutsal peder, kutsal keşiş.

*“Dağı da Miakél [=mik'aél] vartabéd (papaz, üstat) yazar antnıñ lucu (kefareti) üstüne, ki burungi **ari atalar** antnıñ lucun asrı ağır hoyupturlar, néçe töre bitikini tüzmiyirler édi (050/15).”*

*“Évét ki bilip ménim cınsımın (ırkımın) bizminlikini (bencilliğini), klemedim (istememedim) kimséni bu işke kéltirmege, yohsa asrı tañlar (araştırır) édim, arakéller (havariler) u bégili **ari atalar** mununki ulu işniñ hayğusuna bolmadılar (209/38).”*

*“Éger ki dünyâda néme yeñi badiyet (olgu, yenilik) çıhip ése, anı barça bahıp, **ari atalar** artıhsılıhını (suçluluğu) kéri salgaylar da toğru yolga kéltirgeyler (234/02).”*

*“... éger ki harbétniñ (patriğın) sözün da holthasın (ricasını) némege tutmagaylar da turgaylar vank'ta, (manastırda) anıñkibkler Téñriniñ da **ari atalardan** harğışlıdırlar (lanetlenmişler), (302/38).”*

*“Zéra vank' (kilise, manastır) **ari atalarnıñ** yéridir, anıñ üçün hoygandır, haysı ki borçludurlar holtha (dua) étme Téñriden hanlar üçün, da ulu biyler üçün, da barça k'ristanlar üçün (302/41).”*

ari bitik: Mukaddes kitap, kutsal kitap.

“Köp kéz işittik pambas (kınama, sitem) özge milletten, ki yohtur k'risdânlarda töre.

Kim ki munu aytır, bilmestir **ari bitiklerniñ** (kutsal kitapların) küçüni (021/16).”

“Anıñ üçün ki bu türlü hıynılıh (azaplı) sağış (düşünce) bolmaga, anıñ üçün yazıp hoyduh töre bitikni, her vağt, holumuzga alıp, éslegeybiz (aqlımızda tutarız) töremizni da körgüzgeybiz özge millette, ki dayma törelerimizni **ari bitiklerden** éterbiz, ki sözleri bolmagay bizni tabalamaga (karalamak, azarlamak), (207/43).”

“Haytıp dağı da yahşılıh bériliptir bizge, ki barça **ari bitiklerni** anıñ üçün tüzdüler, ki ademilerni yazıhtan (suçtan) tartkaylar, ol türlü Töre bitiki cáht (çaba) éter tıymaga (engellemeğe) yamanlarını (suçluları) da égrilerni (mücrimleri), ki süvük bile da yahşı köñül bile tirilgeyler biri biri bile (211/33).”

ari can: < Türk. + Far. جان: Hristiyanlıktaki teslis inancının üçüncü ayağı. Baba ve Oğul ile birlikte Tanrı'nın ruhu olduğuna inanılır, kutsal ruh.

“5-inçi ki bu zamanda **Ari can** ızyavit (tecelli) étmese, néçik Soğomon u Taniél vahtına, ya néçik Gorint'os kermenine (kentine), ya özge uluslarda, ki könü töre (adaletlii yargılama) éterler édi (022/05).”

“Tiyesidir bizge könü töremiz bile barmaga, ki biz Ata Oğul Ari Canga (baba, Oğul, Kutsal Ruh) bir Téñri tapunurbiz, bir tarbiyatta, u bir Téñrilikte, [da 1 hanlıhta], u bir huvatta, da 1 haybatlıkta. (052/32).”

“Haçan ki K'risdos keldi dünyâga, ol Ari Cannı (Kutsal Ruh) yene bérdi ademilerge da can yarğusun, haysı ki surp Awédarandır (kutsal İncil'dir) da ganunk', zéra bilir édi Biyimiz K'risdos, ki dünyâ ademileri prézmuşéna (icbar, baskı, mecburiyet) dünyâ yarğusun yararlar édi (208/05).”

ari vartabéd: < Türk. ari + Erm. վարդապետ, վառդապետ: Kutsal başrahip, mukaddes ilahiyatçı, mukaddes üstat, mukaddes hoca, mukaddes din bilimci.

“Yasaganı **ari vartabédleriniñ** barça érménilikte, haysı ki yasadılar (tasvip ettiler) da tohtattılar érméni tili bile kéndileriniñ cinsına (kavmine), haysı ki yazılğan bar édi érméniçe Ilov érménilerine, işletirle édi anı yazılğanına da tohtatılğanına (yürürlüğüne) köre (165/40).”

“Evelde bar édi érméni töresi, né türlü ki **ari vartabédler** yasap (tasvip edip) édiler da tohtatıp (pekiştirip) édiler kéndileriniñ cinsına (kavmine), ulu érménilikke, né türlü gat'oğigoslarnıñ (başpiskoposların) holthası (ricası) bile da hanlarımıznıñ holthası (ricası) bile vartabédlerden (keşişlerden) yasalıp édi (197/13).”

ari vartabédlik: < Tür. *ari* + Erm. +վարդապետ, վառդապետ. + Türk. +*lik*: Kutsal başrahiplik, mukaddes hocalık, mukaddes din bilimcilik, mukaddes üstatlık.

*“Éger ki çaresiz (çözümsüz) iş bolsa édi, töre hoymas édi, ki barça kéndiniñ **ari vartabédliki** bile ol türlü bu yérgeñi (hükmü) da bu türlü kledi (istedi), ki biz könü k'risdânlar bolgaybiz, ol türlü héç kérek bolmagay bizge ant içmeh bizim könü da toğru teprenişimiz (davranışımı) üçün (045/05).”*

ari yihöv: Kutsal kilise, mukaddes kilise.

*“Dinin tanmahnuñ (dinden çıkmanın) antı budur, ki hoygay holun haç üstüne da yihöv (kilise) üstüne da hrajarel (imtia etmek, uzaklaşmak) bolgay **ari yihövden** (227/19).”*

ari (II): Ak pak, iffetli, suçsuz.

ari kişi: Ak pak kimse, suç işlememiş kimse, suçsuz.

*“... da né türlü ki **ari** (suçsuz, günahsız) **kişi** horhmastır köktegi yarğuçıdan, ol türlü anmeğ (suçsuz) adam horhmastır dünyâ yarğuçusundan (027/33).”*

*“Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin (davasını), kérekmes, ki sözlegey réçnik (savunmacı, avukat) [на полях:prokurator (avukat) üçün] ahça bile yalga tutkan (istihdam edilen), ki égirlikten (haksızlıktan) könülük klemegey (istememez) yétme. Anıñkibik iş harşıdır Téñrige da **ari könülükke** (290/24).”*

ari hatun: Temyiz ve pak kadın, suçsuz kadın, iffetli kadın.

*“Da **ari hatunlar**, da storojlar (bekçiler) tanıhtır (042/10).”*

*“Da surp jarut'iununa (dirilişine) K'risdosnuñ frişteler, u kérezmanınıñ (mezarın) taşı, ki açıldı, da kéfini, da arakéller (havariler), da **ari hatunlar**, da storojlar (bekçiler) tanıhtır (223/31).”*

- a. 018/04, 018/13, 021/16, 021/33, 022/05, 022/09, 022/23, 023/31, 023/36, 024/03, 024/33, 025/05, 025/18, 025/25, 025/32, 025/35, 026/09, 027/33, 027/37, 029/21, 029/21, 031/17, 038/08, 039/24, 041/33, 042/10, 043/11, 045/04, 050/15, 051/29, 052/35, 055/19, 055/26, 055/38, 059/27, 075/05, 077/07, 091/01, 113/01, 121/36, 132/30, 136/02, 136/03, 163/01, 165/37, 165/40, 191/18, 196/23, 197/02, 197/13, 198/17, 202/21, 202/26, 203/15, 203/20, 204/41, 205/41, 206/05, 206/12, 206/14, 206/20, 206/43, 207/05, 207/12, 207/14, 207/20, 207/43, 208/01, 208/05, 208/09, 208/20, 208/21, 208/25, 208/32, 208/35, 208/38, 209/01, 209/05, 209/09, 209/20, 209/21, 208/25, 209/32, 209/35, 209/38, 210/02, 210/30, 210/33, 211/02, 211/30,

211/33, 213/19, 213/19, 214/10, 215/10, 220/05, 220/31, 220/05, 220/31, 222/26, 222/32, 223/26, 223/32, 224/03, 224/36, 225/03, 225/36, 226/19, 227/19, 228/41, 229/41, 230/14, 230/39, 230/42, 231/14, 231/39, 231/42, 234/02, 234/06, 234/12, 235/02, 235/06, 235/12, 236/39, 237/39, 251/15, 282/31, 283/32, 290/25, 291/25, 302/38, 302/39, 303/38, 303/39

[=148]

âribéri: Öteberi, nesneler, aksesuarlar, emval, eşya.

*“Éger aniñki oğru tutulmagay, ol çahta ol, kim ki hoyuptur **âribérini** inamlı holga, andan izdemeh kérek, kimge ki berip edi sahlamaga (277/19).”*

*“Da ol tusnahlarnı (rehinleri) tutuçı éger néme artıh asıh alıp ése ol **âribériden** (109/18).”*

a.+den 109/18, 280/10, 281/10

a.+ni 105/08, 276/19, 277/19

[=6]

artar: < Erm. **արդար?** Adil, dürüst, doğru, düzgün, sadık < Erm? **արդար.** Dürüstlük, doğruluk, adillik, adaletlilik, günahsızlık, (Bu söz Arapçadaki *fazl* فضل ve fazla فضلة/sözleri gibi aynı mantıkla üst üste düşmektedir, *fazl* üstünlük, fazla ise kötülük. *Artar* doğru, dürüst, adil, düzgün ve *artıhsı* ise hata, fazlalık, aşırılık, suç anlamlarındadır).

*“Taniél markare (peygamber) és (akıl) bile açtı Şuşannıñ 2 hartnıñ yarğusun. Da K'risdos 2-inçi kélgenine oñ yanındaki alani **artarlarga** aytsar: “kéliñiz Atamdan alğışlanganlar.” (215/03).”*

a.+larga 031/02, 214/03, 215/03

[=3]

artarlık: < Er? **Արդար.** + Türk. + *lık*: Dürüstlük, doğruluk, adillik, adaletlilik, günahsızlık, (Bu söz Arapçadaki *fazl* فضل ve *fazla* فضلة/sözleri gibi aynı mantıkla üst üste düşmektedir, *fazl* üstünlük, *fazla* ise kötülük. *Artar* doğru, dürüst, adil, düzgün ve *artıhsı* ise hata, fazlalık, aşırılık, suç anlamlarındadır).

*“Dağı da aruvluk (günahsızlık) bile tirilmek **artarlıktır**, bu da törelerde bolmak kérek. Bu türlü manilerni (masalları) bérıp uluslarga, ki tanıgaylar, ki néçe türlü yahşılıh bar munda hawasar (uygun) barça ademilerge, ki talaşnı (kavgayı) öpkeni kötürür da éminlikni u yahşılıhni tohtatır (pekiştirir) ademiler arasına (028/07).”*

a.+tır 028/07

[=1]

artarlîh: < Er? Արդար. + Türk. + *lık*: Dürüstlük, doğruluk, adillik, adaletlilik, günahsızlık, (Bu söz Arapçadaki *fazl* فضل ve *fazla* فضلة /sözleri gibi aynı mantıkla üst üste düşmektedir, *fazl* üstünlük, *fazla* ise kötülük. *Artar* doğru, dürüst, adil, düzgün ve *artıhsı* ise hata, fazlalık, aşırılık, suç anlamlarındadır).

“*Dağı da arıvlu* (suçsuzluk) *bile* tirilmek **artarlîhtir**, *bu da törelerde bolmak kérek. Bu türlü manilerni* (masalları) *béríp uluslarga, ki tanıgaylar, ki néçe türlü yahşılıh bar munda hawasar* (uygun) *barça ademilerge, ki talaşnı* (kavgayı) *öpkeni kötürür da éminlikni u yahşılıhni tohtatır* (pekiştirip) *ademiler arasına* (211/36).”

a.+tır 210/36, 211/36

[=2]

artıhsı: Aşırı, fazla, ek, gereksiz, günah, suç, suçlu (Bu söz Arapçadaki *fazl* فضل ve *fazla* فضلة sözleri gibi aynı mantıkla üst üste düşmektedir, *fazl* üstünlük, *fazla* ise kötülük. *Artar* doğru dürüst, adil, düzgün ve *artıhsı* ise hata, fazlalık, aşırılık, suç anlamlarındadır. Günümüz Türkçesinde fazla olmak sözünü anımsatıyor).

“*Haçan ki artıhsı* (fazla) *holtha* (rica) *étti, mén de üstüme aldım ménim miskinlikim bile, bilip, ki tiyesidir hnazant* (itaatkâr) *bolmaga duhovnyı buyruhka* (manevi hükme), (026/01).”

“*Maña da bulay körünür, ki 25 yaşında ademiniñ tanıhlılın tutmah kérek. Haçan ki Téñriniñ alnına könüdü 25 yaşına k'ahananıñ* (papaz, keşiş) *tanıhlılı joğovurt* (cemaat) *üçün, dağın artıhsı* (fazla) *könüdü 25 yaşına aşharhagannıñ* (sıradan biri, vatandaş, sivil) *tanıhlılı törede* (038/42).”

“... *Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi* (bariz) *işte* (suçta), *soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél* (tövbekâr) *bolgay, da anıñ din atası* (papazı) *añar luc* (kefare) *bérmeh kérek anıñ ol artıhsı işi üçün yazıhlı* (suçlu), *ölümüne diyin k'risdânlikten kéri bolmah* (çıkarılmak) *kérek anıñkibik yazıh étüçi* (suç işleyen), *néçik kişi öldürgey, töre alay buyurur* (130/25).”

“... *alay oh hatın kişige tiymestir ér kişiniñ tonu içine yürüme, bu iş Téñrige utrudur* (karşısır), *anıñ üçün ki muniñkibik ohşaşsız* (uygunsuz) *kiyiniş, andan köp yamanlıh bolma bolur. Anıñkibik kimése tapulgan bolgay artıhsılar* (suçlular) *k'arozçılar* (vaizler) *ötleş ögütlengey* (cezalandırılır) *da yarğuçılar ötleş* (126/11).”

“*Dağı da kélişlerniñ (vergilerini) uluslarniñ da barça milletniñ, kéndilerniñ poddaniylarniñ (tebaalarının) hanlar da biyler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler alırlar édi, zéra barça iş üçün, ki artıhsıdır (kabahat, günah), cuap bérmeñ kérek Téñrige, zéra Téñriden bériliptir ululuk alarga, ki ulusların abragaylar (korurlar), u sahlagaylar, da bozmagaylar (241/17).*”

a. 026/01, 090/10, 090/14, 130/25, 216/29, 216/30, 217/29, 217/30, 220/20, 240/17, 241/17, 242/17, 243/17, 263/39, 263/41, 265/01, 298/20, 299/20

a.+dır 126/11, 240/17, 241/19

a.+lar 126/11, 294/21, 295/21

[=21]

artıhsılıh: Fazlalık, aşırılık, gereksizlik, suçluluk.

“*Oğulları alarniñ, kimler ki artıhsılıh éter korol'nuñ olturğuçuna (makamına) harşı da İşi Barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni (mal varlığını) tas (kayıp) éterler, anıñ üçün bu yañılmahka (işlediği suça) köre barça tirliki hanlıhka halır (084/11).*”

“*60 Kapitula: Yaman (suçlu) kişiler üçün da alarniñ artıhsılıhı üçün (123/03).*”

“*Kimése ki hılınsa ölümlü işni (cinayet suçunu) ya artıhsılıhni, kénsi bérilmeh kérektir ölümge (123/05).*”

“*A éger ki anıñkibik artıhsılıhtan haytma klemesler (istemeseler), atası anıñkibik yaman oğluna, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden (mal varlığından) bolur kéri étkey (reddedebilir), (269/05).*”

artıhsılıh ét-: Kabahat işlemek, suç işlemek.

“*Oğulları alarniñ, kimler ki artıhsılıh éter korol'nuñ olturğuçuna (makamına) harşı da İşi Barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni (mal varlığını) tas (kayıp) éterler, anıñ üçün bu yañılmahka (işlediği suça) köre barça tirliki hanlıhka halır (084/11).*”

“*60 Kapitula: Yaman (suçlu) kişiler üçün da alarniñ artıhsılıhı üçün (259/09).*”

a. 084/11, 123/03, 258/13, 259/09

a.+ı 292/04, 293/04

a.+nı 123/05, 234/02, 235/02, 292/05, 293/05

a.+tan 095/09, 268/03, 269/03

[=14]

artikul: < Lat, Ukr, Leh. *Articulus*, артикул, *artykul*. Makale, paragraf, bent, madde, yönetmelik, protokol.

“... *da ündegeyler **yükçini** yarğuga, aytıp, ki bilir maña yüktür* (kefil), *da ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege **yükçi**, haçan ki bilindi, ol roklar* (süreler) *çıhkandan soñra, haysı ki ilgeri törede* (önceki kanun maddesinde) *yazılğandır bu artikul* (madde) *üçün* (189/39).”

“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenir) édi töreçiniñ (yargıcın) *aytkanından* (verdiği hükmünden), *voyttan* (hâkimden) ya érméniniñ *hartlarından* (jüri üyesi aksakallarından) *yargusuna érméniniñ, hatına **artikullarnıñ** da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik* (adaletsizlik) *éttiler ya ağırlıh* (haksızlık) *etiyirler, da ol sağınmahtan alğay hanga* (hana temyiz başvurusu yapar), *yohsa özge yérge düğül* (158/20).”

a. 189/39

a.+dan 163/30, 163/35, 326/42, 327/42, 328/02, 329/02

a.+larga 161/25, 326/03, 327/03

a.+larnıñ 158/20, 322/29, 323/29

a.+nı 075/28

a.+nu 250/26, 251/26

[=16]

aruvluk: Temyizli, paklık, kutsallık, doğruluk, günahsızlık, suçsuzluk.

“*Dağı aruvlık* (suçsuzluk) *bile tirilmek* (yaşamak) *artarlıktır* (doğruluktur), *bu da törede bolmah kérek* (028/06).”

a. 028/06

[=1]

aruvluh: Temyizli, paklık, kutsallık, doğruluk, günahsızlık, suçsuzluk.

“... *barça kimése ademilerden ési* (aklı) *kéndine yarğuçudur, canına, u téenine, u 5 séziklikine, da **aruvluhta** sahlagay kéndini* (030/16).”

“*Dağı **aruvluh** bile tirilmek artarlıktır* (doğruluktur), *bu da törede bolmah kérek* (211/36).”

a. 210/36, 211/36

a.+ta 030/16, 212/12, 213/35

[=5]

as-: Asmak, idam etmek.

*“A kim ki hanlıh haznanı oğurlasa, da **askaylar** kendin, éger holga tüşse (ele geçirilse), da hulun (kölesini), u oğlanların, u igilikin (mal varlığını) hanlıhka algaylar (060/23).”*

a.-kaylar 060/22, 238/09, 239/09

[=3]

asduvacaşunç: < Erm. աստուածաշունչ. İlahi ilham, kutsal mektuplar, kutsal kitap, İncil.

*“Dağı da aldıh **Asduvacaşunçtan**, 2-inçi töreden, dağı özge bitiklerden, haysıları ki könüsün Téñriniñ töreleridir, haysın ki Téñri buyurur, ki budur töre, din da tanıhlıh, haysın ki mén sizge buyurdum (054/25).”*

a.+tan 54/25, 232/31/ 233/31

[=3]

asıl-: Asılmak, idam edilmek.

*“Kimse ki hılınsa ölümlü işni (cinayet eylemi), ya artıhsılıhını (suçunu), kénsi berilmeh kérektir ölümge, budur, ki néme oğurlasa, furka (haç, çarmıh) bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, da **asılğan** ténni **asılmah** kérekmes keçe uzun furka üsne (123/08).”*

*“... éger kimése yaman iş (suç eylemi) hılınsa da tanıhlıh bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hilinganına (eylemine) köre. Éger oğru ése, **asılmah** kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (tecavüzcü), eminlik (güvenlik) üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ (293/12).”*

a.-gan 123/08, 164/06, 292/07, 293/07

a.-mah 123/08, 123/18, 292/07, 292/11, 293/07, 293/12

[=10]

asıh: 1. Tarla, arazi, arazi mülkiyeti, mülk **2.** Fayda, kâr, kazanç, faiz.

asıh (I): Mülk veya arazi mülkiyeti, tarla (azık/iaşe, geçim).

“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzünüñ, na yovuhları (akrabaları) satkannıñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérip, bolurlar alma yat (yabancı) kişiden da érkli (serbest, tahliye) étmege, da kénsi bolur méñerüçi (mirasçı, malik). A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa,

*satkanın bolur almaga, ol **asihun** kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çiharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü) bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek (112/26)."*

*"A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmağa (tasarruf etmeğe). Künivahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşısa, tutkan (mutasarrıf) ol **asihni** klese (istese) dağın ari kün uzatma könü éyesine, ki çiharmasa, anıñ yahşı érkinedir, kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), (112/37)."*

*"Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ **asihun**, ya anıñ yovuhları çiharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten soñra ol méñerüçi (mirasçı, malik) halır içine méñilik (ebedilik) ol satılğan némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/33)."*

asih (II): Belli şartlarla ödünç verilen paradan muayyen zaman sonunda alınan kâr, ribâ, faiz, kazanç, kâr, getiri, ürem.

*"Da ol tusnahların tutuçı (rehin tutan) éger néme **asih** alıp ése ol ariberiden (eşyadan, mallardan), ol hadar ahçadan, ki berip édi (109/18)."*

*"Kimése ki kirgey bitişke (ekine) ya tarlovga kiméseniñ, kérek mestir ki kirip orgay kéndiniñ **asihı** (kârı) üçün. Éger néme holu bile üzse, anı bolur étmege. Éger ki sérp (orak) bile ziyan étti ése da éyesi anı tapsa tahılına kéndiniñ, ziyanın éyesine tölemeh (ödemek) kérek (127/03)."*

*"Da ol tusnahların (ehinleri) tutuçı, éger néme artıh **asih** alıp ése ol âribériden (eşyadan, mallardan), ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, ne ki artıh alıptır kéndiniñ sbgsından (Spitak'ından, Akçesinden) kénsi **asihı** üçün, da sağışlagay (hesaplar) baş bérgeñ ahçası üstüne da haytargay (280/10, 280/11)."*

a. 109/18, 280/10, 281/10

a.+ı 109/21, 127/01, 280/11, 281/11, 294/33, 295/33

a.+ın 112/26, 112/37, 113/05, 282/26, 282/33, 283/26, 283/33

a.+nı 282/31, 283/31

[=18]

aslam: Belli şartlarla ödünç verilen paradan muayyen zaman sonunda alınan kâr, ribâ, faiz, kazanç, kâr, getiri, ürem.

*"Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yemişni bahçada **aslam** üçün (118/13)."*

“Éger yalga (kiraya) tutkan kişi ol ölçövdən aslamlı (kârlı) ése, ol **aslam** anıñdır (118/36).”

“Da haçan ki yarğu işi yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş (kavga, tartışma) arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa könülük üçün ant, da ol çahta utru (karşı) bolurlar, ki barça dünyânıñ **aslamı** üçün ant içmenbiz, da klerler (isterler) nuniñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlavuçı (kanuna uyan) körgüzgeyler (224/28).”

aslam al-: Kâr elde etmek, ribâ almak, faiz almak.

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay mağat küñge (vade gününe), ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa (yoksullaşsa), da yarlılanmah üçün bélgili küñine töleme (ödeme) bolmasa, na Éski Töreniñ (Eski Ahit’in) u Yeñi Töreniñ (Yeni Ahit’in) boluşmahı (desteği) bile şağavat etkendir, ki inangan kişiden bir ağırlıh (külfet) ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden **aslam alma bolmastır** (108/13).”

“Éger ol tüşüngen (müflis) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına **aslam** (faiz) bérıp édi ése, né ki andan **aslam aldı**, barçasın sağışlamah (hesaplamak) kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki Téñriniñ boyruhudur buyurgan, ki kim ése, k’risdân dinin bilip, **aslam** (faız) **almagay** (279/36, 279/38).”

aslam ber-: Faiz ödemek, faiz vermek.

“Éger ol tüşüngen (müflis) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına **aslam bérıp** édi ése, né ki andan **aslam aldı**, barçasın sağışlamah (hesaplamak) kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki Téñriniñ boyruhudur buyurgan, ki kim ése, k’risdân dinin bilip, **aslam almagay** (108/19).”

“Éger anıñkibik tüşüngen (müflis) borçlu, tölemiyin (ödemeden), ölse, na halgan oğul-hızı borç éyesiniñ ne bir **aslam bérme** kérekmeştir ol borç éyesine, ol hadar borç üçün, haysı ki anıñ yuvuhları (yakınları, akrabaları) tölemeh (ödemek) kérek (279/39).”

- a. 108/13, 108/19, 108/20, 108/24, 108/27, 110/38, 117/03, 118/13, 118/13, 118/33, 119/02, 278/32, 278/35, 278/35, 278/37, 278/39, 279/32, 279/35, 279/35, 279/37, 279/39, 280/38, 281/38, 286/21, 287/21, 288/03, 288/03, 288/12, 289/03, 289/03, 289/12

a.+1 118/36, 218/38, 224/28, 225/28, 288/13, 288/14, 289/13, 289/14

a.+ına 033/16, 216/01, 217/01

[=43]

aslamlı: Kazançlı, karlı, kazanç elde eden.

“Éger yalga (kiraya) tutkan kişi ol ölçövdən **aslamlı** ése, ol aslam anındır (118/36).”

“Haçan ki kleseler (isteseler) barmaga yarğu alınına, evel alğış (dua) bile Téñriden holtha (rica, talep) etmege kérek, éger érki (izni, iradesi) bolsa Téñriniñ, da könülük (adalet) bile yéñse, da **aslamlı** bolsa, töreni (davayı) utup (kazanıp) Téñrige yügünmeh (ibadet etmek) kérek (218/38).”

a. 037/30, 118/33, 218/38, 288/11, 289/11

[=4]

aslamsız: Kârsız, kazançsız, faydasız, faizsiz, üremsiz.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarla), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur aniñkibik işlerden néme aniñkibik, da kéçikkey tölövün (ödemesini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın **aslamsız** almak kérek da tusnah hoyganın (rehin bırakılan malı) haytarmah kérek añar (281/08).”

a. 109/14, 280/08, 281/08

[=3]

aş-: Aşmak, geçmek, sürenin geçmesi, kanuni mühletin geçmesi.

“... Éger 7 yıldan **aşsa**, tutkan (tasarruf eden) ol asıhnı (mülkü) klese dağın arı kün uzatma könü (gerçek) éyesine, ki çıharmasa, aniñ yahşı erkinedir (yetkisine), kim ki tutuptur (283/31).”

a.-sa 112/37, 282/31, 283/31

[=3]

aşır-: Aşırmak, geçirmek, kaçırmak.

“Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küñüne tusnahın **tölöv aşıra** çıharmagay, éger ol hoygan (rehin bırakan) küñni **aşırgay**, da ol tusnah hoygan (rehin bırakan, rahin) kişi tusnahını, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga (râhin), kérek anı añay bir

de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın tölegey (öder), (318/22, 318/23)."

a.-a 153/20, 318/22, 319/22

a.-gay 153/22, 318/23, 319/23

[=6]

aşharagan: < Erm. աշխարական. Dünýevi, örfi, laik, meslekten olmayanlar, sıradan, ruhani olmayan, dine bağlı olmayan, sivil.

"... anıñkibik yaman aytuçı (iftira eden, küfür eden) k'hanalıhtan (papazlıhtan) bolsa, babashlıından tüşürgeyler (azledeler), éger aşharagan ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolgay yargı (091/22)."

"Talaşkanda asrı yaramas antlar içerler, tügöl oğlanlar, yohsa hartlar da, tügöl aşharaganlar, yohsa köp kóz k'hanalar (papazlar) da (044/14)."

a. 091/22

a.+alar 044/14

a.+lar 119/35

[=3]

aşharhagan: < Erm. աշխարական. Dünýevi, örfi, laik, meslekten olmayanlar sıradan, ruhani olmayan, dine bağlı olmayan, sivil.

aşharhagan töresi: < Erm. աշխարական. + Türk. +*töresi*: Gayri dini mahkeme, sivil mahkeme, laik mahkeme.

"A éger ki ant tüşse k'ahana (papaz) üstüne, kérek ki, yovuhu (yakını, akrabası) ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir k'ahanaga aşharhagan töresi alnına barmaga, né ant içmeğe (050/07)."

aşharhagan töre: < Erm. աշխարական. + Tür +*töre*: Sivil vatandaşlara mahsus kanunlar, gayri dini yasalar, dünýevi kanunlar.

"Başlanmahı aşharhagan törelerniñ hanlarnıñ, u biylerniñ da barça yargıçıların, dağın da töreleri hanlarnıñ da kimler ki anıñ holu tibinedirler (235/17)."

aşharaganıñ tanıklılı: < Erm. աշխարական. + Türk. +*nıñ tanıklılı:* Sivil şahsın tanıklılığı, sıradan vatandaşın tanıklılığı, şariat ve kiliseye bağlı olmayan kişinin tanıklılığı.

“Haçan ki Téñriniñ alnına könüdü 25 yaşına k'ahananiñ (papazın) tanıklılı joğovurt (cemaat) üçün, dağın artıhsı könüdü 25 yaşına aşharhaganniñ tanıklılı törede (221/01).”

a. 050/07, 056/09, 228/38, 229/38, 234/18, 235/18, 265/23

a.+lar 224/23, 225/23, 288/30, 289/30

a.+nıñ 038/41, 220/20, 221/01

[=14]

ata: 1. Tanrı, Mesih, rab **2.** Çocuk sahibi olan erkek, ata, baba **3.** Papaz, keşiş.

Ata (I): Tanrı, Mesih, rab.

“Da Téñriniñ atı atalır ayrılmas tarbiyat, zéra né türlü yarğuşudur Oğul, ol türlü Ata (Baba) u Ari Can (Kutsal Ruh). Da bu iş ari bitiklerde alanidir (barizdir), kim klese térgemege (araştırmaya), (029/20).”

“9. Dağı da yazar vartabéd (üstat, papaz), ki biz k'risdânlarga tiymestir dinsizlerniñ töresi (mahkemesi) alnına barmaga, anıñ üçün ki Ata da Oğul Ari Canga (Baba, Oğul, Kutsal Ruh'a) inanmaslardır (230/13).”

Ata Téñri: Baba tanrı, tanrı rab.

“K'risdosnu Ékibdoska (Mısır) haçırganda frişte da bolvanlarnıñ (putların) uşalganı (parçalanması) tanihtir. Da K'risdosnuñ mgrdut'ıununda (vaftizinde) Ata Téñri, da Ari Can, da surp Jovannés tanihtir (041/33).”

“Bu türlü Bédros, işitip T'apor tağda Ata Téñrinin avazın K'risdos üstüne, aytır édi, tanıklılı bérıp, ki bu avaznı biz işittik, haçan ki birgesine édik ari (kutsal) tağda (224/02).”

ata (II): Çocuk sahibi olan erkek, ata, baba.

“Haytıp Movsés kéndi töresine arttırdı bu işniñ töresini, alıp evelgi töreden: kim ki atasına u anasına yaman (iftira, küfür) aytsa, ölümlü bolgay (019/02).”

“A éger ki ata tirlikne haysı hızların céhézlep (çeyiz verip) çıharıp (evlendirmiş) ése, artıh némesi yohtur çıhkan (evelenmiş olan) hızlarnıñ (189/07).”

“A éger ki anıñkibik artıhsılıhtan (suçtan) haytma klemesler (istememeseler), atası anıñkibik yaman oğluna, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden (mal varlığından) bolur kéri étkey (redder), (269/04).”

ata (III): Papaz, keşiş, peder.

ari ata: Kutsal baba, kutsal papaz, kutsal peder, kutsal keşiş.

“*Dağı da Miakél [=mik'aél] vartabéd (üstat, papaz) yazar antniñ lucu (kefareti) üstüne, ki burungi **ari atalar** antniñ lucun asrı ağır hoyupturlar, néçe töre bitikini tüzmiyirler édi (050/15).*”

“*Évét ki bilip ménim cınsımnıñ (ırkımın) bizminlikini (bencilliğini), klemedim (istemedim) kimséni bu işke kéltirmege, yohsa asrı tañlar (araştırır) édim, arakéller u bélgili **ari atalar** mununki ulu işniñ hayğusuna (düşüncesinde) bolmadılar (209/38).*”

“*Éger ki dünyâda néme yeñi badiyet (bidaat, yenilik) çıhip ése, anı barça bahıp, **ari atalar** artıhsılıhını (suçluluğu) kéri salgaylar da toğru yolga kéltirgeyler (234/02). ... éger ki harbétniñ (patriğin) sözün da holthasın (ricasını) némege tutmagaylar da turgaylar vank'ta, (manastırda) anıñkibkler Téñriniñ da **ari atalardan** harğışlıdırlar (lanetlenmişler), (302/38).*”

“*Zéra vank' (kilise, manastır) **ari ataların** yéridir, anıñ üçün hoygandır, haysı ki borçludurlar holtha (talep, dua) étme Téñriden hanlar üçün, da ulu biyler üçün, da barça k'ristanlar üçün (302/41).*”

ata (II): Çocuk sahibi olan erkek, ata, baba.

ata mülkleri: Türk. *ata* + Ar. + ملك. + Türk. +*leri*: Babalardan kalan mülkler, miras olarak atalardan kalan gayrimenkul.

“116 Kapitula. *Ata mülklerine* (249/28).”

ata pokolénası: Türk. *ata* + Ukr, Leh. покоління, pokolenie. + Türk. +*sı*: Baba nesli, baba kuşağı, baba soyu.

“*Éger ki bolmasa jarankı (mirasçısı) héç te **ata pokolénasına** érki (yetkisi) bar tacını yatka (yabancıya) bérmege, évet ki töre bile tügüldür yatka ki bérgey tacın (237/14).*”

ata tirliki: Baba malı, baba mirası.

“*Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun (önce) néme **atasınıñ tirlikinden** (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek ülüşke hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi ülüşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).*”

“*Korol'nuñ olturğuçuna (makamına) utru yañılğan (suç işleyen) da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır tamahın (idam edilir). Oğulları könü (suçsuz) da hardaşları anıñ da, atanıñ da atasınıñ ornun (yerine) tutalmaslar ol yañılğanına (işlediği suçuna göre) köre ağır. A oğlanları **atasınıñ tirlikin** tas (kayıp) étmesler, éger ataları bile*

aninki sağısta (niyette) tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kéñeşte (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh (cezalandırılır) kérek (259/06). ”

ata ülüşü: Baba mirası, babadan kalan miras payı.

*“A éger ata tirlikine haysı hızların céhézlep (çeyiz verip) çıharıp (evlendirmiş) ése, artıh némesi yohtur çıhkan (evlenmiş olan) hızların. Né **ata ülüşü** de, né ana, oldur, né ki tirlikine bérdi artından vıprava (çeyiz), olur çıhkan hızların ülüşü, ya né ki çıharsalar dağın ösiyetlerine (vasiyetlerine), (189/07). ”*

*“Haçan ki haysı hız érge barsa (kocaya varsa, evlense) kendiniñ **ata ülüşü** da ana ülüşü bile (082/14). ”*

atadan halgan: Babadan kalan miras, babanın terekisi.

*“116 Kapitula. Jaranglık (mirasçılık) üsne **atadan halgan igilik** (mal varlığı) üçün (156/19). ”*

- a. 029/20, 041/33, 043/01, 043/08, 052/29, 058/17, 073/12, 082/15, 095/24, 131/30, 137/24, 143/25, 165/26, 185/04, 189/04, 189/07, 197/05, 198/05, 210/14, 211/14, 213/19, 222/25, 222/44, 223/26, 223/44, 224/02, 225/02, 230/13, 230/39, 231/13, 231/39, 236/14, 237/14, 248/28, 249/28, 256/12, 257/12, 268/10, 269/10, 299/41, 300/01, 304/26, 305/25, 310/10, 311/10, 328/01, 329/01
- a.+dan 025/35, 081/31, 156/20, 156/33, 189/20, 230/42, 231/42, 257/03, 320/36, 320/42, 321/36, 322/42
- a.+lar 025/32, 26/09, 050/15, 055/19, 131/32, 208/39, 208/38, 210/02, 211/02, 228/42, 229/42, 234/02, 235/02, 300/02, 301/01
- a.+lardan 055/38, 071/31, 136/02, 234/12, 235/11, 246/43, 247/44, 302/38, 303/38,
- a.+ları 084/04, 259/06
- a.+larından 139/21, 306/19, 307/19
- a.+larınıñ 081/08, 139/17, 254/35, 255/35, 306/12, 306/17, 307/12, 307/17
- a.+larınıñ 132/30, 136/04, 300/19, 301/19, 302/39, 303/39
- a.+sı 036/26, 080/28, 095/04, 095/06, 095/11, 095/26, 130/23, 131/26, 156/12, 218/15, 254/26, 255/26, 266/27, 268/04, 268/11, 269/04, 269/11, 298/20, 298/40, 299/18, 299/39, 320/05, 320/09, 320/32, 321/05, 321/08, 321/09, 321/32
- a.+sın 068/16, 068/24, 090/31, 244/12, 245/12, 265/10, 266/41, 267/41, 268/34, 269/34, 300/05, 301/04

a.+sından 080/33, 084/12, 156/24, 254/28, 255/28, 258/14, 259/10, 298/38, 299/37, 320/38, 321/38

a.+sınıñ 070/16, 081/03, 084/01, 084/03, 084/33, 093/33, 094/02, 097/07, 097/14, 097/16, 097/19, 122/23, 133/18, 139/12, 139/26, 154/19, 154/34, 155/04, 155/34, 189/13, 189/23, 246/11, 247/11, 254/32, 255/32, 258/23, 259/04, 259/06, 259/19, 266/21, 266/24, 267/21, 267/24, 268/12, 268/36, 268/40, 268/41, 269/40, 269/41, 270/02, 271/02, 290/37, 291/37, 300/32, 300/38, 301/31, 301/37, 306/15, 306/21, 307/15, 307/21, 320/01, 320/08, 320/10, 320/11, 320/26, 320/27, 321/01, 321/08, 321/10, 321/11, 321/26, 321/27

[=213]

atal-: Adlandırılmak, tanıtılmak, ilan edilmek, teşhir edilmek.

*“Da Téñriniñ atı **atalır** ayrılmas tarbiyat, zéra né türlü yarğuçudur Oğul, ol türlü Ata u Ari Can. Da bu iş ari bitiklerde (kutsal kitaplarda) alanidir, kim klese (istese) térgemege (araştırmaya), (029/20).”*

*Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bermiyin inamlı (mutemet) holga, yala (iftira) yapkıy edi kiméseni, néçik anar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı (iftiracı, suçlayıcı) méñilik **hörmétsiz atalmah** (teşhir edilmek) kérek (105/31).*

a.+ır 029/18, 213/18

a.-mah 105/31

[=3]

avadanlıh: < Erm-Far? آبادان, + Türk.+lıh: Ekipman, teçhizat, yerleşim yeri, mesken, yerleşke, bina.

*“Yeñi **avadanlıh** yapkan yérler barça kélišden (vergiden) boş (muaf) bolgay, barça yérgesi (binası) bile tügellenginçe (065/17).”*

a. 065/17, 242/07, 243/07

[=3]

awédaran: < Erm. Ավետարան. İncil, muştı, iyi haber, Yeni Ahit, İncil.

*“Körgüzür, ki tiyişlidir yarğı bolmaga, yohése néme mağtamah bile üvretir, ki çare bar ése, suhlanmasın (hırs yapmasın) yarğuga barmaga. Muñar ohşaş hrajarél éter (meneder) surp (kutsal) **Awédaranda** töre étmege añar, ki holtha (rica) étti K'risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamnıñ oççiznamnı (mirasımı), (020/06).”*

“Béşinçi, ki töre, u proroklar (pygamberler), u **Awédaran** téşkirilmestir (ayrılmaz, çelişmez), yohése töre prézmuşénâdan (icbar, zorlama) téşkirilir uluslarda u milletler arasına (020/34).”

“Haytup surp (kutsal) **Awédaranı** Biyimiz K'risdosnuñ barça törelerniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiniz ki ayıldı Éski Törede (Eski Ahit'te) bu türlü, yohése mén sizge Yeñide (Yeni Ahit'te) buyururmén bu türlü da bérkitirmén (pekiştiririm), Éskini Yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (yetkinize), (203/32).”

“Dağı da K'risdos yarguçınıñ manisi (masalı) bile alani étti surp (kutsal) **Awédarandan**, ki barça kimése kimgé borçlu ése, tölöv (ödeme) étkey yahşı köñülden (özgür iradesi), yahşı és étip (düşünüp), zéra ademiniñ ési (aklı) kéndiniñ yarguçısıdır (205/07).”

“Da aytkey “bilir Téñri, da bu haç, da **Awédaran**, da surp yihöv (kutsal kilise), ki köñüdür (doğrudur) aytkanım”. Da aytkey alay, ki bularniñ zork'u (yüceliği) u hörmeti üçün, ki yalğan aytman, -bu türlü ant hosdovanut'iundır (tövbe yeminidir), haçan ki Téñriniñ yapuhnu (saklıyı) bilüçi aytır, Awédarannı K'risdosnuñ sözi aytır, da yihövnü (kilisesini) K'risdosnuñ övü aytır (227/28).”

“Kim ki k'hanasına (papazın) yaman (küfür, iftira) aytkey, ol yaman aytmahlıh bulaydır, néçik Téñrige yaman aytkey, anıñ üçün ki surp (kutsal) **Awédaran buyurur**, kim ki sizge yaman aytsa, Maña aytır (265/13).”

a. 020/34, 022/04, 046/32, 047/01, 091/09, 204/29, 205/29, 206/11, 207/11, 226/23, 226/25, 227/23, 227/25, 265/16

a.+da 19/26, 19/36, 20/06, 36/12, 57/28, 204/06, 204/10, 204/15, 205/06, 205/08, 205/11, 205/16, 218/07, 234/45, 235/45

a.+dan 19/30, 21/32, 204/07, 206/05, 207/05

a.+dır 24/05, 208/06, 209/06

a.+ı 19/04, 202/38, 203/32

a.+lar 055/34, 234/10, 235/09

a.+nı 019/19, 020/29, 022/14, 047/07, 204/02, 204/27, 205/02, 205/27, 206/16, 207/16, 226/28, 227/28

[=55]

awédaraniç: < Erm. աւետարանիչ. Hristiyan misyoner, vaiz, hatip, Kanonik İncillerin dört derleyicisinin her biri (Matta, Markos, Luka, Yuhanna).

“Ol türlü könüsün (gerçeğini) tanıhlıh bérir édi Johanés **Awédaraniç** (225/06).”

“Dağı da Johanés **Awédaraniç** aytır: «kim ki Jisus K'risdosnuñ kélgenin téni bile inanmasa, ol bulargandır (sapmış) da nérindir (deccal).» (231/24).”

a. 043/16, 051/32, 224/06, 225/06, 230/24, 231/24

[=6]

ahça: Çok beyaz, küçük gümüş para, gümüş para, her tür madeni para, para birimi.

“... zéra bardır ahpaşlar (piskoposlar) arasına, ki biliksizdir da **ahça** küçü bile tañlangandır (tayin edilmiştir), (032/20).”

ahça hah-: Para basmak.

“Éger kimése yaşıрын (saklıca) **ahça** ya **fli hahkay** da anı sézgeyler (ispat ederlerse), anıñkibik hahuçı (basan) **ahça** ya **fli kérek eki holun késkeyler** yañılgannıñ (suçlunun), (148/26).”

“Bu yérge (hüküm) añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodaların (valilerin), haysı ki bahıçılardır (denetçidirler), ki könü bolgaylar ölçövler, da anıñki terezülerde (tartlarda), da ölçünmehlerde hoyıyırlar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, yahot ki **hahkay ahça**, töresi (mahkemesi) bile kermenniñ (kentin) da Marimborknuñ (314/39).”

ahça hahtır: Para bastırmak.

“Dağı da érki (yetkisi) bar hannıñ flü (Flori, altın para) **ahça hahtırmaga** (bastırmak) töre (kanun) bile (058/35).”

a. 032/20, 058/35, 063/32, 065/22, 072/37, 073/02, 099/02, 111/12, 116/35, 121/33, 125/15, 148/24, 148/26, 149/31, 153/06, 153/16, 153/18, 153/23, 160/34, 160/35, 161/01, 161/15, 161/18, 168/05, 168/16, 168/20, 168/26, 168/33, 169/05, 169/26, 169/28, 169/29, 171/04, 171/12, 173/08, 173/28, 174/07, 174/37, 175/01, 175/30, 177/18, 177/19, 177/19, 177/23, 177/29, 178/02, 182/37, 187/27, 188/21, 188/27, 190/09, 190/11, 190/40, 190/41, 190/42, 191/01, 191/05, 194/19, 194/28, 194/33, 214/30, 215/30, 240/22, 241/22, 242/09, 243/09, 248/21, 248/23, 249/21, 249/23, 260/32, 261/32, 264/07, 266/07, 267/07, 270/30, 271/30, 282/02, 283/02, 287/17, 294/06, 295/06, 314/20, 314/20, 314/21, 314/40, 315/20, 315/20, 315/21, 315/40, 318/20, 318/21, 318/23, 319/20, 319/21, 319/23, 324/32, 324/41, 325/32, 325/41, 330/16, 330/34, 331/16, 331/34, 336/29, 337/29, 338/37, 339/37

a.+dan 109/19, 168/32, 280/10, 281/10, 330/34, 331/34

a.+dır 170/16, 170/22, 170/27

a.+ga 180/22

a.+larını 168/12

a.+m 179/01, 189/40

a.+nı 101/30, 108/16, 168/01, 171/29, 187/27, 187/33, 266/26, 266/34, 267/26, 267/34, 268/23, 269/23, 278/34, 279/34

a.+nın 175/21

a.+sı 109/22, 112/25, 116/09, 161/23, 171/05, 171/05, 177/06, 182/29, 184/39, 195/05, 280/12, 281/12, 286/05, 287/05, 326/02, 327/02, 336/29, 337/29, 338/30, 339/30

a.+sın 109/14, 109/28, 112/21, 114/03, 118/23, 153/27, 128/38, 129/13, 183/05, 183/42, 266/27, 267/27, 280/08, 281/08, 282/23, 283/23, 284/09, 284/25, 285/09, 285/25, 296/31, 296/37, 297/31, 297/37, 318/25, 319/25

a.+sına 270/19, 271/19, 280/15, 281/15

a.+sından 109/20

[=192]

ahıllı: < Ar. عقل. + Türk. +lı: Akıl sahibi, akıllı, zeki, sağduyulu, deneyimli (hâkimlerin özellik ve niteliklerinden).

“Tiyışlidir yarğuçılarga, ki lâtaları (olgunlukları, rüşterleri) bile tügel (tam) bolgay, da añlı (anlayışlı, zeki), u **ahıllı**, u saht (sağduyulu) bolgay, bolmagay, ki töreni añlamıyın, kimsege éksiklik (haksızlık, kusur) étkey (031/17).”

“Tiyışlidir yarğuçuga, ki bitikçi (kâtip, sekreter) uslu (zeki), **ahıllı** bolgay, da ari bitiklerini küçün yahşı bilgey, da barça ademilikni yahşı bilgey, ki yarğunu toğru étkey (214/11).”

“Da yihöv (kilise) yarğusun ahpaş (piskopos) hayğurgay (yönetir) vartabédlerini (papazların) övrenmehi bile, 2 ya 3 **ahıllı** kéthoyalıh (toplumun ileri gelenleri) bile (215/24).”

a. 031/17, 031/22, 032/13, 214/10, 214/13, 214/23, 215/10, 215/13, 215/23, 216/23, 217/23

[=11]

ahpaş: Akbaş, ataların başı, usta, papaz, başrahip (kelimenin kökeni Türkçe olsa da anlam itibari ile piskopos, başrahip, keşiş, büyük rahip anlamları ile farklı şekilde kullanılmıştır).

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır **ahpaşlar**, vartabédler (papazlar), kâhanalar (keşişler), biyler, baş kéthoyalar (toplumun ileri gelenleri), ki yüz körüp (adam kayırıp), u orunç (rüşvet) alıp, da biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/11).”

“Da yihöv yarğusun **ahpaş** hayğurgay (yönetir) vartabédleriñ (papazların) övrtmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh (toplumun ileri gelenleri) bile (033/12).”

“Dağıda **ahpaştır** burungi yarğuçı (baş yargıç), 2 ya 3 ahıllı ademiler tutkay hatına, da alay étkey yarğunu (216/23).”

“A éger ki aniñkibik yaman aytuçı (küfür eden, iftiracı) k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babaslıhından tüşürgeyler (azlederler), éger aşharagan (sivil) ése, aniñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunu étkey **ahpaş** ya vartabédler (papazlar), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu (makamı) alğışlıdır (meşrudur) da hanlıhınıñ boyu (vücudu) ağırlar (kutsar, meşru yapar) yérgeşin (makamını) Téñriniñ küçi (265/24).”

a., 032/12, 043/21, 050/25, 091/25, 147/27, 164/21, 165/33, 214/25, 215/25, 216/25, 217/25, 224/07, 224/08, 225/07, 225/08, 230/01, 231/01, 264/01, 265/24, 314/02, 315/02, 328/13, 329/13, 329/37

a.+ı 328/12, 329/36

a.+ına 079/33, 254/11, 255/11

a.+ından 165/27, 328/10, 329/34

a.+ka 032/16, 059/19, 214/27, 215/27, 236/34, 237/34

a.+lar 023/11, 032/19, 164/24, 206/33, 207/33, 214/29, 215/29, 329/12, 329/15

a.+lardan 164/17

a.+larıñ 032/23, 214/31, 215/31

a.+nıñ 147/16, 312/37, 313/37

a.+tır 216/23, 217/23

[=58]

ahpaşlıh: (Ak başlık), baş keşişlik, piskoposluk, başrahiplik.

“Dağın da yazıldı tvagan (Ermeni takvimi) 1017-sine pédrvarniñ (Şubat'ın) 15-ine **ahpaşlıhına** dér Krikor, arhiahpaşniñ Vanlı, hanımızniñ hanlıhına Zigmunt Agusdusnuñ, haysı ki töreni bérkitti (pekiştirdi), (197/31).”

“Yazıldı bu töre bitik, haysı ki añlanıyır “Ganunk’”, asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır (örnektir), haysı ki tügellendi érméni tvagan (Ermeni takvimi) 1024 sanına, tégdémpér (Aralık) ayınıñ 20-sine, memleketinde frankniñ, şeerinde Kaménetsniñ, padşahlıhına némiçniñ (Polony’nın) k’risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır, biylihine şeerimizniñ Briskiy pan Mikolayniñ, gat’ağigosluhuna (patrikliğine) dér (efendi, bey) Krikorisniñ, **ahpaşlıhına** dér Barsamniñ (198/27).”

a.+ına 197/31, 198/30

[=2]

ahsat-: Aksatmak, sakat etmek.

“Éger aniñkibik tuvarnı (davarı) saçov (ekin) éyesi öldürse, tölemeh (ödemek) kérek. Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sındırsa küç bile, ya hoyruhun késkey, ya ayahın **ahsatkay**, yarğuçılar anı bahkaylar (142/03).”

a.-kay 142/03, 308/25, 309/25

[=3]

ahsahlıh: Sakarlık, aksaklık, topallık (kendi hukuki iş ve eylemlerini yapama durumlarından).

“Éger oğlan toğsa tilsiz yahot haysı boğumundan (uzvundan), ol çahta aniñkibik oğlan nahıs (sakat) toğganından jaranlıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (emvaline), néçik to nahıslıh bile toğgan. Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur **ahsahlıh**, sohurluh (körlük), ya kélépenlih (cüzzam), (133/21).”

a. 133/21, 300/34, 301/34

a.+ı 115/15, 284/33, 285/33

[=6]

aya-: 1. Merhamet etmek, acımak, esirgemek 2. Gözaltın almak, tutuklamak 3. Korumak, müdafaa.

aya (I): Merhamet etmek, acımak, esirgemek, yasaklamak.

“Kimniñ artından vrok (hüküm) çıhkay törege köre, ki işine tüşkey (davasında mahkûm olur), na ol harcını ol kişi tölemeh (ödemek) kérek, haysı ki işini (davasını) tas (kayıp) étti, ol işni, né üçün apélóvatvat (temyiz) étip édi. A töreni kimésege **ayamaga** bolmas (337/37).”

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ (borç veren) kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit

etse) *borç éyesiniñ* (alacaklının), *hayda nesi bar ése*, ya *bézirgen* (tüccar) *arasına ahça mı, humaş* (mal) *mı, ya mülkleri mi, néme bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk* (haciz) *anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin bargıy, ya téñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu* (tutuklu, hapis) *bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bergen ahça mı, humaş mı, ki bélgili étken küñüne tölemege* (ödeme) *bolmadı, bolur şparovat etmeğe* (mallara el koyma, haciz yapma), *hayda nésin tuysa, ki vilasnıy* (bizzat) *anıñ bolgay, anı oderjat* (yapma, işlem) *etmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır* (182/43).”

aya- (II): Tutuklamak, gözaltına almak.

“*Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege* (ödemeğe) *bolmagay, da zihat* (çıkma, hareket) *étkey şherden borçluları alına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat* (emval belirleme, haciz) *étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ* (davalının), *ya stoyontsıy* (taşınmaz) *ya ruhoyontsıy* (taşınır), *na sorar povod* (davacı) *bu 3-ünçi törede, ki né postup* (işlem) *éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat* (celp) *étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege* (duruşmaya), *na povod izdese listovniy pozov* (celpname), *na añar anı töre ayamas* (yasaklamaz) *nége dirin ki istétsin tapmıyın pripozvat* (dava) *étmege* (191/21).”

aya (III): Korumak, müdafaa.

ayap tamahların: Canlarını korumak, nefsi müdafaa.

“*A klep* (isteyerek, kasten) *öldürmeh könüsün bu türlüdür, ki yürügey 1-i biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıy édi, yeneçi haraçılar* (yağmacılar) *da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunnu da yürügen kişini émin, da alar, ayap tamahların, haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol harahçıları öldirgeyler* (311/19).”

a.-maga 175/15, 330/09, 331/09, 336/37, 337/37

a.-mas 191/22

a.-mastır 182/43

a.-mınça 135/20, 302/29, 3032/29

a.-p 144/09

[=13]

ayb < Ar. عيب, Eksiklik, ayıp, kötülük, kabahat, itham, suç.

ayb bér-: < Ar. عيب. + Türk. + *bér-*: Kötülemek, itham etmek, suçlamak.

“Yene yoluhkay bir kimésege hörmət üçün, ki talaşıp (tartışıp, kavga edip) biri birine da **ayb bérgey**, da voytka (hâkime) ündegey (dava etse), na anıñ yarğusun, yarımküinden burun ése, ol kün bolmah kérek hörmət üçün, a éger yarımküinden soñra ése, na értesi bolgay, da yük (kefalet) izdese. Povod (davacı) otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmət üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar yük (195/15).”

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine **ayb bérgeyler** borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip (kibirilenip), a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay (inkâr etse) némeni, ale ündegenge (davacıya) dügül, kérek aytilgay yétkizmeklik (kanıtlamak) añar, ol yan, ki ündelgendir (davalıdır), (078/33).”

“Yene bir kimése ki yérililer bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine **ayb bérgey**, ya honah (konuk) yérlice [**ayb bérgey**], anıñkibik işte, kim ki yatmaga (ikamet etmek) klemes (istemey), anıñkibik kişi, yérli de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, bérıp 14 sbgnı (Spitak’ı, Akçe’yi) da töre alnına anıñkibik aybdan çıhmaga (ithamdan kurtulmak, aklanmak), (335/07).”

aybdan çıh-: < Ar. عيب. + Türk. + *dan çıh-*: İthamdan kurtulmak, aklanmak, beraat etmek.

“Yene bir kimése yérililer bolgay, da biri birine utru (karşı) hörmetine ayb (iftira, itham) bérgey, ya honah (konuk) yérlice ayb bérgey, anıñkibik işte, kim ki yatmaga (ikamet etmek) klemese, anıñkibik kisi, yerli dâ bolsa, bolur kénsinâ törâ satun almaga, berıp 14 sbni (Spitak’ı, Akçe’yi) da töre alnına anıñkibik **aybdan çıhmaga** (ithamdan kurtulmak, aklanmak), (171/30).”

a. 078/33, 079/16, 102/13, 171/23, 171/24, 186/21, 195/15, 252/36, 253/36, 254/03, 255/03, 274/07, 275/07, 334/07, 334/08, 335/07, 335/08

a.+dan 171/30, 334/10, 335/10

a.+lar 186/09, 186/19, 255/06

a.+ları 115/22, 284/36, 285/36

a.+nı 124/06, 292/25, 293/25

[=28]

aybla-: < Ar. عيب. + Türk. +la-: Kötülemek, aşağılamak, azarlamak, kınamak, itham etmek suçlamak (ayrıca tanıkları reddetmek için onların tanıklık vasfının olmadığını söylemek/cerh-i şuhûd).

“Éger ki érméni érménini **ayblasa**, aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da yétkirelmegey (kanıtlamayazsa) anı anar utru, ol çahta yarğuçılar ötleş ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek néçik yaman (iftira, küfür) aytuçı olturmah (hapis) bile da curum (para cezası) bile (124/08).”

“Haysı ki tanıhlıh könülük (doğruluk) bile bérilgen bolgay, klégey ayb (itham, iftira) bérıp, tanıhlılını kéri urmaga (reddetmeğe) klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ (hükmün) üstüne tohtamah (icra edilme) kérek. könü tanıhlıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki **ayblar anıñki** tanıhlarnı (255/21).”

ayblagan: < Ar. عيب. + Türk. +lagan: Karalamacı, iftiracı, ithamcı, suçlayan.

“Da köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar (iftiralar, ithamlar) béririrler, zvada (kavga, niza) arasına aytır, yaman (ahlaksız) hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb berse, da iş tartılgıy edi yarğuga, da ol **ayblagan**, kim de ése kendi yürekenden, éger ér, éger hatun, da kélgey törege, da aytıkay sebepin (186/21).”

“90 Kapitula. **Ayblagan** oğrunu, ya anıñ cézası nedir (248/01).”

a.-gan 071/35, 186/23, 248/01, 249/01

a.-r 079/22, 254/06, 255/06

a.-sa 124/08, 292/26, 293/26

[=10]

ayblı: < Ar. عيب. + Türk. +lı: Eksikli, nakıs, sakat.

“Satuçılar atnı biri birine, bazarı (muameleyi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at dıhaviçny (astım), ya manhov (nefes darlığı) bolmagay. Éger tanısalar 7-inçi küнге dire né türlü éksiklik (kusur) te bu ayılğanlarnıñ ol atta, na ol alıçı anıñkibik atnı **ayıblı** haytarma bolur satkanga, (115/20).”

a. 115/20, 284/35, 285/35

[=3]

ayır-: Ayırt etmek, arasını açmak, uzaklaştırmak, belirlemek, teşhis etmek, seçmek, ayırmak, araştırmak, değiştirmek, yorumlamak, teşhis koymak, incelemek, hüküm vermek, karara bağlamak.

“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelense) édi töreçiniñ aytkanından (verdiği hükümden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından (jüri üyesi aksakallarından) yarğusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ (protokollerin) da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlık (kanunsuzluk) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temyiz başvurusu yapmak), yohsa özge yérge düğül, korol' anıñ biylikı yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay da **ayırgay** anıñ biylikı (158/29).”

“Da hatun üçün, ki 2 kişini uruşkanda **ayırgay** (129/31).”

“Éger tuvar hara (büyükbaş hayvan) biri birin öldürse, anıñkibik işni (davayı) **töre ayırmah** (hüküm vermek) kérek kénsiniñ küçü bile (147/04).”

“A éger özge cınsın (ırkın, kavmin) sözü bile ol dédiç (malik) satkay rolâsın (tarlasını), na ol ögütke (talimata) köre, néçik **ayırmah** de bolsa, devikârlarnıñ giléyine (davasına, şikâyetine) köre da alarnıñ cuğapına köre **töre ayırgay** (113/16).”

a.-gay 129/31, 158/29, 282/39, 283/39, 322/34, 323/34

a.-ma 130/04

a.-maga 129/34

a.-mah 147/04, 278/24, 279/24, 312/31, 313/31

[=13]

ayırıl-: Ayırt edilmek, ayrılmak, temyiz edilmek, karara bağlanmak, hüküm verilmek.

“Néçik can u tén, ki tarbiyat bile 2-dirler, ol türlü **ayırılmas**, hatışıp biri biri bile, bolurlar bir da köp némeni bir érk (irade) bile hılınırlar, ol türlü ganunk' ta töreler (027/17).”

“... töre anı körgüzmeştir, ki anıñkibik iş **ant bile ayırlgay**, yohsa éki yartın igi könü tanıhlar hoygaylar, ki kimge inanma bolgay (135/01).”

a.-gay 135/01, 302/20, 303/20

a.-ıp 027/12, 210/21, 211/21

a.-ıpbiz 052/24, 231/37, 232/03, 233/03

a.-magan 077/07, 252/06, 253/06

a.-mas 027/14, 029/18, 052/32, 210/22, 211/22, 213/18, 230/42, 231/41

[=21]

ayovlu: Koruma, himaye, vesayet, yasak.

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélovatvat (temyiz başvurusu) étkey töreden, da soñra izdegey édi difterden minuta (özet), anı odérjat (uygulama) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krolga aldı (krala temyiz başvurusunda bulundu), a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, difterden minuta (özet) ayovlu dügül, kim ki izdese (341/14).”

a. 178/18, 340/17, 341/17

[=3]

ayt-: 1. Demek, söylemek 2. Karar vermek, hüküm vermek 3. Söz vermek, taahhüt etmek, (yaman ayt-/küfür etmek, hakaret etmek bir suç olduğu için birleşik terim).

ayt (I): Demek, söylemek.

yaman ayt-: Karalamak, küfür etmek, suçlamak.

“Haytıp Movsés kéndi töresine arttırdı bu işniñ töresini, alıp evelgi töreden: kim ki atasına u anasına yaman aytsa, ölümlü bolgay (019/02).”

“Éger kimése teliliki bile kéndiniñ yaman ayt kay hannıñ artından ya kéñeşine (meclisine) hanlıhnuñ, a kimése anıñ üsne yétkirgey (kanıtlasa), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babaslıhından tüşürgeyler (azlederler), éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman ayt mah üçün bolğay yarğuş (265/20).”

ayt (II): Karar vermek, hüküm vermek.

“Bar édiler yarğular éskide, ne türlü aytır bitükler (kanunun hükmüdür) de, ki k'hanalar (papazlar) bolgaylar hanlı işniñ (cinayet davasının) üsne yarğuşçılar (029/35).”

“Né türlü Téñri ayttı (tanrının hükmüdür), ki yüz körmeñiz (adam kayırmayın), yohsa köñü yarğuş étmeñiz (033/07).”

“A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytıyır bu yérge (talimat, hüküm), añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları (gümrükleri), ya tamğa alınmah yolda pérémıta (yasak) bolgay (315/42).”

“Her biri töreçisi (yargıcı) érméniñ, işitip giléyin (davasını, şikâyetini) bir yandan, kérekmes ol işniñ yarğuşun étmege, ték éki yartın kélgeyler yarğuşunuñ alına. A

haysı yanniñ artıh tanıhları bolgay köñü, töreçi işitip alardan giléyin da cuğapın (savunmasını), da skazat (hüküm) étkey aralarına, né türlü tiyer töre yanına, ol ayt kay aralarına (hükmederse), kimler töreleşiyirler (davalaşırlar). Haysı ki tanıhlıh işte bolmah kérektir da tutulmah 3 tanıh ötleş köñü (325/07)."

"Anıñkibik iş tutulur, da yarğuçı anıñ sartın (leyhine) ayt mah kérek, éger ki birisi yandan devikâr utru (karşı) bolsa tanıhlıhka (079/13)."

"Da töreçi (yargıç) üsnedir bu iş, ki storonaları (tarafı) kéltirgey zhodaga (muavafikata) da antnı alarga terçe buyurmagay éger yarğuçı bolmasa storonaları barıştıрмаğa, soñra yarğuçı ayt mah kérek, néçik ki törede yazgandır (252/35)."

könü ayt-: Adaletli hükmetmek, adil hüküm kesmek.

*"... haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile, da alay, ki kéndilerine bilikli édi, a töre bolur édi, **könü aytıp**, voyt (hâkim) bile Ilovnuñ 6 érméni hartı (jüri üyesi aksakal) bile érméniniñ yérgesinden (makamından) bu töreler yanına kérek bolgaylar, çıharıp 4 artikulnı (kısmı) birisi bitiklerde yazgan bizim, haysı ki töre bile némétslerniñ (Lehlerin), Marimborknuñ, kérek ol töre bile bolgay yarğu, ki ol voytka (hâkime) kérmenniñ (kentin) da özge kişilerge, haysı ki érméniler bile işleri bolgay, bilikli bolgay da bilgili (075/24)."*

töre aytır-: Kanun hükmeder, kanunun hükmüdür.

*"Kim ki çoğur açkay ya huyu (kuyu) da yapmagay (kapatmıyor) ol çoğurnu da anda tüşkey kiméseniñ tuvarı (davarı), éyesi ol çoğurnuñ ya huyunuñ tölegey (öder) ol tuvarnı da ol tuvarnıñ terisin kendine algay, **töre bulay aytıyır** (kanun böyle hükmediyor), (272/24)."*

*"Éski Töre (Eski Ahit) bile Yeñi köñü Töre (Yeni gerçek Ahit) **aytıyır**, anıñkibik pambas (kötüleme, karalama), ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyaltkay] añar ohşar (hükmündedir), néçik tövgey (097/12)."*

*"... ger anıñkibik nahıs sağıtтан (aletten) çağır (şarap) ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptığı) bazarına (muamelesine) bütün édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri (sorumlu, suçlu) düğül, zéra **töreler aytırlar** (kanunların hükmüdür), ki añlamah kérek ulu töreni da kiçi töreni (287/40)."*

töresiz ayt-: Kanunsuz hükmetmek.

*“Aniñ üçün töreci (yargıç), yaman **töresiz aytı** (kanunsuz hükmetti) ese ya yaman yargı etti ése, hörmetsiz tigüldür, haysi ki yargıçı apelatsiya (temyiz) bile yargı étse (078/19).”*

ayt (III): Söz vermek, vadetmek.

*“Aniñ üçün, ki kimése kimésege néme **aytkay** (söz vermek) bérme (154/03).”*

a. 020/08, 204/16, 205/16

a.-alık 040/30

a.-alıh 222/08, 223/08

a.-ıp 019/11, 043/04, 043/13, 045/14, 045/19, 045/19, 045/26, 075/24, 124/09, 183/04, 187/40, 189/33, 193/37, 193/41, 195/31, 202/42, 203/35, 222/45, 223/45, 224/04, 224/40, 224/42, 225/04, 225/40, 225/42, 226/02, 227/02, 250/24, 251/24, 292/26, 293/25

a.-iptır 303/12

a.-ır 020/14, 021/16, 028/27, 028/29, 029/35, 038/09, 038/24, 042/17, 042/23, 043/09, 051/23, 051/29, 051/33, 052/04, 186/20, 191/25, 204/19, 204/41, 205/19, 205/41, 212/02, 213/04, 213/26, 215/41, 220/05, 220/12, 222/35, 223/35, 224/02

a.-ırbiz 043/35, 049/09, 062/01, 224/16, 225/16, 228/20, 229/20, 238/36, 239/36,

a.-ırlar 023/07, 039/12, 042/34, 118/06, 166/09, 206/31, 207/33, 220/26, 221/08, 222/43, 223/43, 286/40, 287/40

a.-irmén 047/13, 048/11, 222/38, 223/38, 226/30, 227/30, 228/03, 229/03

a.-ıyır 091/11, 093/20, 097/10, 101/05, 120/19, 149/36, 151/29, 265/17, 266/15, 268/38, 269/38, 272/24, 273/24, 288/40, 289/40, 314/41, 315/41, 316/34

a.-kan 026/22, 124/06, 210/08, 211/08, 292/26, 293/26

a.-kandır 158/15, 322/27, 323/28

a.-kanı 053/29, 165/30, 232/13, 233/13, 328/11, 329/35

a.-kanım 047/02, 226/25, 227/25

a.-kanımız 043/33, 226/05, 227/05

a.-kanın 099/20, 270/39, 271/38, 273/18

a.-kanına 080/14, 154/13, 254/20, 255/20, 318/36, 319/36

a.-kanından 158/18, 322/28, 323/28

a.-kanların 043/14, 224/05, 225/05

a.-kay 040/37, 046/23, 046/35, 047/03, 048/01, 082/37, 091/06, 091/08, 091/13, 091/16, 099/18, 116/29, 134/36, 134/37, 141/13, 141/22, 145/38, 154/03, 159/19, 174/15, 174/29, 180/38, 186/25, 186/45, 187/18, 189/39, 193/19, 196/14, 198/04, 222/11, 226/19, 226/24, 226/43, 227/19, 227/24, 227/26, 227/43, 249/24, 255/02, 256/24, 257/24, 265/15, 265/16, 265/18, 265/20, 266/12, 267/12, 270/38, 271/37, 286/14, 287/14, 302/18, 302/19, 303/18, 303/19, 308/11, 308/15, 309/11, 309/15, 312/09, 313/09, 318/31, 319/31, 324/07, 325/07, 336/18, 336/25, 337/18, 337/25, 338/05, 339/05

a.-ma 046/16, 178/36

a.-madı 186/36

a.-maga 033/14, 045/01, 052/16, 214/44, 215/44, 223/11, 224/34, 225/34, 226/16, 227/16, 230/33, 231/33

a.-agay 040/09, 220/42, 223/24

a.-man 047/04, 226/26, 227/26

a.-mah 078/30, 079/12, 083/25, 083/30, 091/23, 181/04, 181/08, 252/35, 253/35, 254/01, 255/01, 256/43, 257/36, 257/38

a.-mahı 265/24

a.-mahın 100/29, 272/18

a.-mahlıh 074/17, 077/26, 097/07, 250/01, 251/01, 252/16, 253/16, 265/15

a.-mıyın 175/24, 338/02, 339/02

a.-sa 018/31, 019/03, 091/10, 110/15, 122/38, 176/02, 193/29, 202/35, 202/38, 203/28, 203/31, 214/03, 265/17, 280/26, 281/26, 292/22, 293/21, 338/10, 339/10

a.-salar 039/09, 048/39, 220/24, 221/06, 225/38, 228/16, 229/16

a.-sar 031/03, 031/06, 214/03, 214/04, 215/03, 215/04

a.-tı 078/19, 090/12, 208/03, 209/03, 252/30, 253/30, 265/01

a.-tılar 019/21, 042/30, 142/11, 166/10, 166/12, 204/03, 205/03, 222/41, 308/28, 309/28

a.-tım 187/19

a.-tık 049/29

a.-tılıh 228/30, 229/30

[=307]

aytkan: Verilen hüküm, hükmedilmiştir, hükmüdür.

“Töre bile könüsün aytkandır, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkiy édi, ki sağıngıy (şüphelense) édi törçiniñ (yargıcın) **aytkanından** (hükümünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından (jüri üyesi aksakallarından) yarğusuna érméniniñ, hatına artikulraniñ (protokollerin) da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik (kanunsuzluk) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) étiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temyiz başvurusu yapmak), anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge dügül (323/38, 323/29).”

a.-kan 026/22, 124/06, 210/08, 211/08, 292/26, 293/26

[=6]

aytmahlıh: Karar vermek, hüküm vermek.

“Yarılı biy da biy Zigmunt, Téñriniñ süvükü bile korol' pol'skiy, ulu knâz (padişah) Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarnıñ biyi da dédiçi (hükümdarı), étiyir **aytmahlıh töreler üsne** da tohtatmahlıh (talimat) érménilerniñ munıñkibik başlamah bile da bu sözler bile (074/17).”

a.-mahlıh 074/17, 077/26, 097/07, 250/01, 251/01, 252/16, 253/16, 265/15

[=8]

aytıl-: Emredilmek, hüküm verilmek, hüküm kesilmek.

“Haytıp surp Awédaranı (kutsal İncil'i) Biyimiz K'risdosnuñ barça töreleriniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki **aytıldı** (hükmedildi) Éski Törede (Eski Ahit'te) bu türlü, yohése mén sizge Yeñide (Yeni Ahitte) buyururmén bu türlü da bérkitirmén (pekiştiririm), Éskini Yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (yetkinize), (019/04).”

“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar (aletler) bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalıhına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, **aytılyır töre bile**, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralıga ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da curum (ceza) törege bérgey (097/31).”

“Ol, ki munda **aytılyır** (burada hükmediliyor), ki yıhküñgi (kilise günü, pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlantıyır, hanlıh işlerden (cinayet suçlardan) başha hılınmahı bile isi yaman (bariz suç) yañılmahlıh, da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/07).”

“Anıñ üçün **könü töre bile aytılıyır**, ki borlalıh kénsi éyesiniñ érkinden başha kimése néme buzmagay, ani bir borlalıhtan néme çıharma érki yohtur (294/39).”

a.-dı 019/07, 032/27, 053/26, 186/26, 202/40, 203/33, 212/16, 213/39, 214/33, 215/33, 236/18, 237/18

a.-gan 074/27, 083/19, 084/06, 084/07, 105/26, 107/24, 110/08, 113/09, 115/22, 138/11, 138/32, 142/06, 143/29, 144/21, 144/25, 145/05, 145/23, 147/25, 148/11, 148/14, 148/17, 149/16, 149/20, 149/22, 151/32, 158/28, 162/23, 163/08, 164/05, 165/21, 165/25, 250/07, 251/07, 257/33, 258/11, 258/12, 259/07, 276/24, 276/28, 277/24, 277/27, 278/19, 279/20, 280/23, 281/23, 282/35, 283/35, 284/36, 285/36, 304/38, 305/38, 306/06, 307/06, 308/26, 309/26, 310/12, 310/26, 310/27, 310/35, 311/12, 311/25, 311/27, 311/35, 312/02, 312/41, 313/02, 313/41, 314/12, 314/14, 314/16, 314/33, 314/35, 314/36, 315/12, 315/14, 315/16, 315/31, 315/33, 316/35, 317/35, 322/33, 323/34, 326/19, 326/31, 326/41, 327/19, 327/31, 327/40, 328/06, 329/05, 329/31, 329/33

a.-gandır 092/28, 105/20, 136/10, 266/03, 267/03, 276/24, 277/24, 304/01, 305/01

a.-ganların 115/19, 284/34, 285/34

a.-gay 078/39, 252/39, 253/39

a.-ıptır 134,25, 303/12

a.-ıyır 077/09, 097/31, 102/12, 127/14, 252/07, 253/07, 270/08, 271/08, 274/06, 275/06, 294/39, 295/39, 297/08, 317/02,

a.-mah 277/30

[=136]

aytuç: Söyleyen, küfür eden (*yaman aytuçı*/küfür etmek/aşağılamak bir suç olduğu için birleşik terim).

“*yaman aytuçlar* için köz artından korolnuñ oturğuçına (makamına) ya kéñeş (meclis) biylerige (068/04).”

“Éger ki érméni érménini ayblasa (iftira etse, itham etse), aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da yétkirelmegey (ispa edemezse) anı añar utru (karşı), ol çahta yarğuçılar ötleş ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek néçik *yaman aytuçı* olturmah (hapis) bile da curum (para cezası) bile (124/08).”

a. 091/20, 124/12, 265/22, 292/27, 293/27

a.+lar 068/04, 244/05, 245/05

[=8]

azad: < Erm, Far. *uqwuñ*, آزاد. Serbest, özgür, bağımsız.

“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân hul (köle) satun algay, körgiziyir Eski Töre, aniñkibik hul, 6 yıl huluh (hizmet) étip biyine, **azad** bolmah kérek 7-inçi yılda (265/40).”

a. 092/17, 264/16, 265/40

[=2]

azap: < Ar. عذب. Evlenmemiş kişi, bekâr.

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, **azap** ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlannıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ (eşit), da anadır hawsar (öncelikli) jarang ér u hızoğlanlarına atadan soñra. (189/15).”

a. 189/15

[=1]

B

babas: < Yun, Erm. παππας, պապաւ. Keşiş, papa, peder, papaz.

“15 Kapitula. Érksiz (özgür olmayan) hullar (köleler) üçün, haysıları ki kéndiniñ biyiniñ érkinden başha (iznini dışında) **babas** bolma bolmas (068/09).”

“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çıharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalansa) bolsa aniñkibik işte, aniñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kérek aniñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay aniñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da **babasnuñ** alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da aniñ din atası (papazı) añar luc (kefarete) bérmeñ kérek aniñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (suçlu), (298/19).”

b. 68/09, 91/34, 91/37, 92/06, 244/08, 245/08, 264/06, 264/08, 264/11, 265/28, 265/31, 265/34, 299/18

b.+ına 79/33, 254/12

b.+ların 68/03, 244/04, 245/04

b.+larına 255/11

b.+nıñ 130/21, 298/19

[=21]

babaslıh: < Erm, Yun. παππας, պապաւ. + Türk. +lıh: Keşişlik, papazlık.

“Éger aniñkibik iş k'ahanaga (keşişe) yoluhsa, surp yıhöv (kutsal kilise) aniñkibik işni alay oh tutıyır, da kim aniñkibik yazıhlını (suçu) étse, hosdovanél (tövbekâr) bolmah

*kérek da luc (kefarete) tartmah kérek. Éger ki k'ahana yoluhsa aniñkibik işke, **babaslıhına** néme ziyan étmestir. Éger layık bolsa, aniñkibik kişi öldürgen (kâtil) bolur tum (kilise bağışlarını) alma yihövde (131/10)."*

*"Éger ki kimése téliliki bile kéndiniñ yaman (iftira, küfür) aytkey hannıñ artından da kéñeşine (meclisine) hanlıhıñ, a éger kimése aniñ üsne yétkirgey (ispat ederse), anı étken da aniñkibik yaman söz aytkan, a éger ki aniñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, **babaslıhından** tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, aniñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğı, da ol yarğını étkey ahpas (piskopos) ya vartabédler (papazların), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçı (makamı) alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu ağırlar (meşru kılar) yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/23)."*

*"Éger kimésede bolsa hul çérüvde (savaştı) tutkan ya ahça bile satun alğan, bitikke (eğitime, okuma yazmaya) övrenen, da klegey babas (papaz) bolma, aniñkibik hul érksiz bolmastır yétmege **babaslıhka** kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha (264/09)."*

b.+ına 131/10, 298/31, 299/31

b.+ından 091/21, 265/23

b.+ka 092/01, 092/10, 264/09, 264/13, 265/33, 265/37

[=7]

bağ: Pranga, koşul, yük, ceza, yükümlülük.

*"Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta pokuta u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır, da né türlü yazıhsız ademiler üsne ganonk' néme **bağ** hoymastır, ol türlü töre de aniñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğrudurlar dünyâda (211/29)."*

b. 027/29, 210/29, 211/29

[=3]

bağa: < Far? **بهاء**. Fiyat, paha, değer, diyet (hanınıñ bağası/kan parası, diyet).

*"Yohése adamnıñ **hanınıñ bağası** yohtur, zéra Téñri yaratıptır sıfatına ohşaş da ölüden turğuzmaga Téñrin holundan yalnız kélir (239/14)."*

b.+sı 060/31, 238/14, 239/14

[=1]

baha: < Far? بهاء. Fiyat, değer, kıymet, ücret, diyet.

“A éger ki bilgey édi tuvarnuñ yaman hılıhın, ki ziyan étüçi édi, da kétermegey kéndiniñ hatından, kérek tügel **baha** tölegey (ödemeli) öldürgen ögüznuñ, töre alay buyurıyır (101/35).”

“Kimése ki kéndi érki (iradesi) bile tuvarın (davarını) yébérges (bıraksa) özgenin bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara (büyükbaş hayvan) ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke (ekine), töre buyurıyır, tölöv (ödeme) bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyanı da **bahasın** ohşatıp tapsalar (belirleseler), (275/37).”

gés baha: < Erm. ʎtu. + Far. + بهاء: Değerin yarısı, fiyatın yarısı.

“Éger biyi hulnuñ (kölesinin) közüñ çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki bile **gés bahasına** da gés yalına (yarı ücretine), (273/08).”

“Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge tuvar haranı (büyükbaş hayvanı) müñüzlü, albo hoynu (koyunu), da éyesi bilmegey tuvarnuñ hılıhın (huyunu), ol çahta kérek tölegey (ödemek) öldürgen tuvarnuñ **gés bahasın** (272/35).”

hakim bahası: < Ar. حَكِيم. + Far. + بهاء: Doktor ücreti, tedavi ücreti.

“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar (aletler) bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalılına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytlıyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralıga ziyanın, **hakim bahasın** tölemege (ödemeye), ol hadar da curum törege bérges (097/34).”

iş bahası: < Türk. iş + Far. + بهاء + Türk. + sı: Yapılan işin karşılığı, iş ücreti.

“Haçan ki işçilerni sözlerler (kontrat yapmak) ne işke de bolsa sınırları (ortakları) bile işlemege, da anıñkibik işçilerden biri éksik işlegey birisinden, töre yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegey aralarına, añar artıh tölemeh (ödemek) kérek işine köre anıñ, a kim éksik işleptir, éksik **iş bahası** algay (146/10).”

tügel baha: < Türk. tügel + Far. + بهاء: Tüm fiyat, kıymet ve fiyatın hepsi.

“A éger ki bilgey édi tuvarnuñ (davarının) yaman hılıhın (huyunu), ki ziyan étüçi édi, da kétermegey kéndiniñ hatından, kérek **tügel baha** tölegey öldürgen ögüznuñ, töre alay buyurıyır (101/35).”

han bahası: < Türk. han + Far. + بهاء + Türk. + sı: Kan parası, diyet.

“A éger k'risdân k'risdânnı öldürse érki (iradesi) bile, **han bahasın** tölöv (ödeme) étkey hardaşlarına, da hanlıhka da curum (ceza) bérgey küçüne köre (061/27).”

“Éger ki dinsiz öldürse k'risdânnı érki (iradesi) bile, anıñ ornuna kendini tas (idam) étkeyler. A éger ki érksiz (kasıtsız, hata ile) öldürdü ése, holun késkeyler, da **han bahasın** töletkeyler (ödetirler), (239/13).”

yarım baha: < Tür. *yarım* + Far. + **ءله**: Yarı değeri, yarı fiyatı.

“Éger biyi hulnuñ (kölesinin) közün çıharsa, töre buyurıyır, érkli (özgür) bolgay anıñkibik hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki K'ristân édi ése. Éger ki ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyiniñ érki (izni) bile **yarım bahasına** ya yarım yalına (100/09).”

b. 101/35, 272/39, 273/39

b.+sı 060/31, 060/31, 061/22, 101/11, 146/18, 157/15, 157/19, 238/19, 239/19, 238/27, 239/27, 272/27, 273/27, 312/18, 313/18, 322/12, 323/12

b.+sın b239/16, 060/29, 061/15, 061/19, 061/26, 097/34, 099/34, 101/24, 103/37, 112/05, 238/13, 238/16, 238/24, 238/26, 238/29, 239/13, 239/24, 239/26, 239/29, 270/09, 271/09, 272/04, 272/35, 273/04, 273/35, 274/37, 275/37, 282/16, 283/16

b.+sına 100/09, 272/08, 273/08

b.+sınıñ 157/15, 322/10, 323/10

[=55]

bahalı: < Far. **بهاء**. + Türk. **+lı**: Değerli, kıymetli, yüksek değer ve fiyata sahip olan nesneler.

“Jolnér (asker) uruşta kimséni **holga alsa**, tonu-oprahı (giyim kuşamı) da sağıt sabası (alet edevatı) anıñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talannıñ (yağmanın) kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u añar ohşaş néme çérüvniñ (ordunun) bolgay (241/15).”

b. 063/10, 063/11, 240/13, 240/13, 241/13, 241/13

[=6]

barış-: Uzlaşmak, anlaşmak, barışmak.

“A éger yihöv (kilise) açılgay ant üçün da **barışkaylar** devikârlar kérek jamgočka (kilisede çan sorumlusu) bir néme bérgeyler, da voytka (hâkime) da bir altın ahça bérgey ant içken (168/02).”

“Haçan éki kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı hatunni, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız kéçirgey yarım başın tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine (aralarına) **barışma** (098/26).”

“Dağı da 2 adamniñ arasına halaba (tartışma) u devi bolgay, K'risdos kéndi ögüt bérir, yarğuga barmiyin, yolda **barışmaga**, ki néme arada hagaraglıh (ihtilaf, kavga) bolmagay (218/11).”

b.-kay 019/27, 204/05, 205/05

b.-kaylar 168/02, 330/15, 331/15

b.-ma 098/31, 270/25, 271/25

b.-maga 036/18, 218/11

[=10]

barıştır-: Uzlaştırmak, anlaştırmak, barıştırmak.

“Da töreçi (yargıç) üsnedir bu iş, ki storonaları (tarafları, davalıları) kéltirgey zhodaga (muafakat) da antnı alarga terçe buyurmagay éger yarğuçı bolmasa storonaları **barıştırmağa**, soñra yarğuçı aytmah kérek, néçik ki törede yazgandır (078/25).”

b.-maga 078/29, 252/34, 253/34

[=3]

basınç: Baskı, zulüm, haksızlık.

“Tiyesidir k'risdân hanlarga, ki barça işi u yérgesi (talimat ve hükmü) töre bile bolgay da kimsege **küç-basınç** étmegey (237/43).”

b. 059/34, 236/43, 237/43

[=3]

baş: 1. Gövdenin bir uzvu, baş, esas, temel, son, uç, hâkim, başkan, şef **2.** Yara, kan parası, diyet.

baş (I): Gövdenin bir uzvu, baş, esas, ana, başkan.

baş bergen ahça: İlk verilen para, ana para, ana borç.

“Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur (emanet bırakmıştır), küçü yetmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeğe), kérek bolsa, da ol tusnahlarını tutuçı (mürtehin), éger néme artıh asıh (faiz) alıp ése ol âribériden (eşyadan, mallardan), ol hadar ahçadan, ki bérirp édi, na anı, ne ki artıh alıptır kéndiniñ sbgsından (Spitak'ından, Akçesinden) kénsi asıh (kârı) üçün, da sağışlagay (saymalı) **baş bergen ahçası** üstüne da haytargay (280/16).”

baş borç: Esas borç, ana borç.

“... *A ol borç éyesi, ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv (ödeme) étkey alğan kişisine **baş borçun**, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu dügül, haysın ki añar zındanda harclıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit (masraf) étti baş suması (esas meblağ) bile tölemege birge; töre bulay buyurıyır, ertesinden borç éyesine (borçluya) harclıh bérilmeh kérek (333/04).*”

baş kethoya: < Türk. baş + Soğ-Far. كخداء، كخداء: Baş yönetici, aksakalların başkanı, toplumun ileri gelen jüri üyesi.

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'hanalar (keşişler), biyeler, **baş kéthoyalar**, ki yüz körüp (torpil yapmak, adam kayırıp), *u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).*”

baş kişi: Yönetici kişiler, başçı.

“*A éger ki berinseler (teslim olsalar), hara élni (sıradan halkı) yasağ (vergi) tibine sahlagay da **baş kişileri** (yöneticileri), boş (muaf) étkey yasahtan, kermenniñ (kentin) povétine (ilçelerine) néme ziyan étmegey (238/05).*”

baş suma: < Türk. baş + Lat, Ukr, Leh. +suma, cyma, suma: Esas para, asli para, anapara, esas meblağ.

“*Kim ki ton-oprah (giyim kuşamı) tutsa tusnahta (rehinde) ya tuvar haranı (büyükbaş hayvanı) da anıñkibik ton-oprah ya tuvar hara tusnahta buzulgay, na anıñkibik ziyannı ol tusnahı tutuçı (râhin) kérek kénsi **baş suması** üsne sağışlagay (110/01).*”

“... *A ol borç éyesi, ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv (ödeme) étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu dügül, haysın ki añar zındanda harclıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit (masraf) étti **baş suması** bile tölemege birge (333/06).*”

baş kés-: Bir kişinin başını keserek öldürmek.

“*Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (tecavüzcü), éminlik üçün barçasınıñ başın késmeğ kérek anıñkibik kişiniñ (123/21).*”

yarğu başı: Yargının başkanı, mahkeme başkanı.

“*Éger ki **yarğu başı** biliksiz bolsa, hatına olturgan bilüçilerden övrengey yarğu işin, ki pambassız (eleştirisiz) biyengeyler könülükke (215/33).*”

baş hoş-: Boyun eğmek, itaat etmek, kavga etmek.

“*Da töre, işitse giléyin (davasını, şikâyetini) ündelgen yandan (davalı taraftan) da cuavpın (savunmasını, beyanını), aralarına tapkay (karar verir), né ki töre (kanun) buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérek, na añar **baş hoşmaga** (120/05).*”

“*Éger kimse kermende (şehirde) da töresine (mahkemesine) kénsiniñ ündelgiy (celp edilseler) édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki biri birine bizminlenip (sinirlenip), **baş hoşkay** (itaat eder) anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ (289/27).*”

“*Ne bir k'risdân künin yihkünnuñ (kilise günü, Pazar) biri birine **baş hoşmagay** (kavga etmez) albo öç algay. Her biri émin-aman bolgay, tözgey alğıšta Téñrige, yérniñ köknüñ Hanına şükür bérgeyler yihkünni (077/02).*”

baş yévüçi: Katil, canı.

“*Yarğu barça işlerniñ (davaların) tergemekidir (araştırılmasıdır). 3 türlü iş bar, ki ademiler teprenirler dünyâda: yahşı, u yaman, da ortaçahlı. Kimler ki alani (bariz) yahşı kişilerdir da kimséni zrgél (haksızlık, baskı) étmestir. A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır (soyguncudur), ya **baş yévüçüdür**, alarnıñ işi (hükmü) tas (idama) bolmak/qtır. A yarğu ortaçahlı ademilerniñdir, kimniñ zahotstsası (davalısı) bar (030/24).*”

baş (II): Kan parası, hayatın bedeli, diyet.

“*Éger ki oğlanlar aralarına uruş étseler, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktûl) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek **başın** (diyetini) **tölegeyler**, néçik tügel bütün (tam reşit) kişiniñ (259/28).*”

“*Éger hul (köle) éger haravaş (kadın köle) érksiz (kasıtsız) tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan (sebepten) borçlu tigüldür tölemege (ödeмеге) **baş üçün**, anıñ üçün ki satun algan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün luc tartkay (kefaret ödemek), (098/18).*”

baş ornuna baş bér-: Başa karşılık baş vermek (kisas yapmak), diyet ödemek.

“*A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölov (ödeme) bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, **baş ornuna baş bérme** kérek. Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi*

Törede körgüziyir anıñkibik p'orçut'ıunı (kaza) ahça curumu (ceası) bile da luc tartmah (kefareti ödemek) kérek (271/27)."

başınıñ yarımı: Kan parasının yarısı, diyetinin yarısı.

*"Éger ki ol öldürgen (maktul) oğlanıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 yaşı 11, ol çahta anıñ **başınıñ yarımı** tölenmeh (ödemek) kérek (085/11)."*

gés baş: < Erm. ıtu. + Türk. +baş: Yarı, yarım kan parasının yarısı, yarı diyet, diyetin yarısı.

*"Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanıñ vahtsız kéçirgey (düşürse), **gés başın tölemeh** kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24)."*

*"Éger ki anıñkibik iş yoluhsa oğlanlar arasına, ki haysı oğlanlardan biyik yérden sékirse (atlas) öç (bahis, iddia) bile da ol sékirmehten nahıs (sakat) bolgay ya ölümge bargay, kim sebep bolsa bu işke, **gés başın tölemeh** (ödemek) kérek (087/04)."*

*"A éger ki ol öldürgen oğlanıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ **başınıñ gési** tölenmeh kérek (258/33)."*

tügel baş: Kan parasının bütünü, tam kan parası.

*"A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv (ödeme) bolmah kérek **tügel baş** üçün (099/02)."*

b. 023/12, 024/29, 025/10, 030/31, 060/13, 077/02, 098/18, 098/34, 098/37, 098/38, 099/24, 109/22, 109/31, 110/01, 119/30, 120/05, 169/15, 169/19, 206/34, 208/18, 208/27, 209/18, 209/28, 212/19, 213/43, 238/06, 239/06, 252/04, 253/04, 270/19, 270/27, 270/28, 270/28, 270/40, 271/19, 271/27, 271/28, 271/27, 271/40, 280/16, 280/20, 281/16, 281/20, 288/27, 288/33, 289/27, 289/33, 332/04, 332/06, 333/04, 333/06

b.+ı 032/28, 085/20, 086/32, 087/34, 142/27, 142/28, 157/31, 214/33, 215/33, 258/36, 259/33, 260/21, 261/21, 308/36, 308/36, 309/36, 309/36, 312/01, 313/01

b.+ın 085/08, 087/04, 098/10, 098/30, 099/15, 122/14, 123/21, 142/30, 144/27, 145/26, 146/05, 258/31, 259/27, 260/26, 261/26, 270/15, 270/24, 270/36, 271/15, 271/24, 271/36, 290/32, 291/32, 292/13, 293/13, 308/37, 309/37, 310/28, 311/28, 312/03, 312/12, 313/03, 313/12

b.+ınıñ 085/13, 085/15, 258/33, 258/34, 259/29, 259/31

b.+ka 026/10

[=109]

başha: Ayrı, diğer, farklı, uzak, hariç, dışında, olmadan, ilave (olumsuzluk bildirmek için kullanılır/*érkinden başha*=izni olmadan, izni haricinde, iradesi haricinde, *bilmehinden başha* /bilgi ve izni haricinde).

“Éger kimése kimniñ borlalıhına (üzümlüğüne, bağına) kirgey **biyiniñ érkinden** (izninden) **başha**, bolur bürtükün (tanesin) borlanıñ yéme, néçe sövse, yohsa borlalıhtan néme çıharma bolmastır (127/10).”

“Éger kimése kiméseni küç bile işke yéberse (gönderse) kendi **érkinden başha** (kendi iradesi dışında) yemişli térek (ağaç) üsne minme da ol térekten yemiş silkme, albo ahın (akın) suv ötleş barma ol klemegen kişige, ya aytkay at üsne olturmaga övrenmegen kişige, néukiy (acımı), da anıñkibik yoluhkan işlerde ki añar ölüm kélgey, kimni ki küç bile yéberdiler, anıñkibikke, kim ki sebep bolur, borçlu bolur başın (diyetini), anıñkibik kimséni ohşaşsız işke klemegenge **kéltirdi** anı anıñkibik satamaga (kazaya), (145/35).”

“Yarğuçı üçün ki, biri birinden **başha** (ayrı) yarğu étmegeyler (324/02).”

“Éger hulu (kölesi) **biyiniñ bilmehinden başha** bardı ése ol yolga da anda néme satamaga (kazaya) yoluhkay, ol işte biyi égri (suçlu, sorumlu) tigül, né ziyanlı (307/39).”

“Bu könülük töreniñ, ki ayıldı, barçasına bolgay knâzatalarga (şehzadelere) u barça biy-biyetke (beylere). Haytıp, ki hannı hanlıhka olturğuzmaga kleseler, hayrabédniñ (piskoposun) **érkinden başha**, u alğışından, u boyruhundan **başha** bolmagay (058/27).”

“**Töreden başha** (mahkeme dışında) curumlamasın (cezalandırmasın) biy slaçısın (köylüsün), éger néme égirliki (kusuru, suçu) bolsa, küçüne köre curumun (para cezasın) algay (064/31).”

“Alay oh ölü kişiden soñra, éger ki kimése kimséni obvinit (itham, suçlama) étkey, ol kişi, kimni ki obvinit éttiler, ol hılıh bile yoğarı ayılğan antın kéndi étkey, barça **tanıhlardan başha** könülür (aklanır), (163/07).”

b. 058/31, 061/33, 061/36, 064/31, 068/19, 072/17, 073/07, 073/19, 077/12, 077/33, 091/34, 092/02, 105/23, 114/18, 127/10, 127/15, 127/20, 137/37, 138/01, 138/02, 138/05, 140/27, 140/39, 145/35, 149/17, 150/04, 151/27, 154/20, 154/24, 155/24,

155/30, 159/09, 163/10, 163/11, 163/30, 164/04, 166/29, 226/36, 227/37, 236/20, 236/20, 236/24, 236/24, 236/29, 237/20, 237/21, 237/24, 237/24, 237/29, 238/33, 238/35, 239/33, 239/35, 294/37, 294/40, 295/37, 295/40, 296/02, 297/07, 297/09, 297/11, 304/17, 304/32, 304/32, 304/33, 304/35, 305/17, 305/32, 305/32, 305/33, 305/34, 240/31, 240/39, 241/33, 241/41, 244/08, 245/08, 248/12, 248/25, 248/31, 249/12, 249/25, 249/31, 252/08, 252/19, 253/08, 253/19, 264/06, 264/09, 265/29, 265/33, 276/26, 277/25, 284/17, 285/17, 294/37, 294/40, 296/02, 297/06, 297/09, 297/11, 304/17, 304/32, 304/32, 304/33, 304/34, 304/35, 305/17, 305/32, 305/32, 305/33, 305/34, 305/35, 306/39, 307/39, 308/05, 309/05, 312/07, 313/07, 314/34, 315/32, 316/02, 316/26, 316/33, 317/03, 317/26, 317/33, 320/01, 320/03, 320/20, 320/23, 321/01, 321/03, 321/20, 321/23, 324/02, 325/02, 326/32, 326/33, 326/43, 327/31, 327/33, 327/42, 328/05, 329/05

[=45]

başhış: < Far? بخشش . Bahşış, hediye, lütuf, bağış.

“... *barça töreçilerge* (yargıçlara), *étüçilerge könlükni* (adaleti uygulayanlara), *alay birine, néçik birisine: buyurıyrbiz, étkeyler könlük da yargu könü barçasına, hocaga* (zengine) *da miskinge* (yoksula), *tullarga da öksüzlerge, kermenlilerge* (şehirlilere) *da honahka* (konuğa, yerli olmayana), *da kélgenlerge, başhış almamah da orunç* (rüşvet), (078/08).”

b. 078/08, 252/25, 253/25

[=3]

bah-: Bekçilik yapmak, korumak, gözetmek, denetlemek, bakım yapmak, dikkate almak, araştırmak, incelemek, çözmek.

“*Haçan kéthoyalar* (toplumun ileride gelen jüri üyeleri) *da hartlar* (jüri üyesi aksakallar) *hoysalar kiméseni bahuçı huçlarnı* (huzur evlerini), *ki bahkaylar miskinlerni, huçta yatkanlarnıñ bahkaylar* (gözetmek) *ton-oprahları* (giyim kuşamı), *aşın-suvun* (135/11).”

“*Barça péşekârlar* (zanaatçılar) *alırlar iş barçası birge ya başha-başha, sözleşip yalın* (ücretini) *işi üçün. Éger ki péşekâr könlüçe iş éyesine işlemese ya ol işni, kim ki bériptir, buzsa, töre buyurıyır, ki ol péşekâr ekinçi yasamah* (yapmak) *kerek ol yal üsne. Éger ki ékinçi klemese yasamaga, töreçi* (yargıç) *üsne yatıptır anıñkibik işni* (davayı) *bahma* (150/11).”

“Bu yérge (hüküm, kural) añlamah kérek da sahlanmah kérek **bahmahlarından** (denetlemelerinden) voyvodalarınıñ (valilerin), haysı ki bahıçılardır (denetleyücidirler), ki könü bolgaylar ölçövler (314/38).”

“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne (tarlasına) tapulgay öldürgen (maktul) kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları (jüri üyesi aksakalları) bile kermenniñ (şehrin) **bahmah** (incelemek) kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (havzasına) bolgay (291/30).”

“... A éger ki anıñkibik nahıslıh (sakatlık) sağılıhına ol salaçınıñ (köylünün, çiftçinin) boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da ahsah halgay, anı **yarğuçılar bahkaylar** ol işten, né türlü uçka (karara) kélse könülik étkeyler (090/21).”

“... Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh aytkaylar, kimniñ anıñkibik atı bar, ki sahlamagay, da ol anıñki atnı kétermegey, da ol at kiméseni nahıs (sakat) étkey albo öldürgey, ol çahta **duhovniy töre bahkay** anı, hoymah kérektir luc (kefare) da curum (para cezası), (275/15).”

b.+arlar 147/22, 312/40, 313/40

b.-ip 055/18, 088/18, 096/29, 234/02, 235/02, 262/09, 263/09, 268/29, 269/29, 336/14, 337/14

b.-kay 056/36, 096/33, 102/30, 141/06, 195/34, 234/30, 235/31, 265/05, 268/31, 269/31, 274/15, 275/15, 308/08, 309/08

b.-kaylar 020/38, 050/33, 055/24, 086/03, 087/07, 090/21, 104/10, 135/11, 135/12, 142/04, 148/09, 204/31, 205/31, 230/05, 231/05, 234/05, 235/05, 260/07, 260/27, 261/07, 261/27, 276/01, 277/01, 302/25, 303/25, 302/25, 308/25, 314/12, 315/12

b.-ma 150/11, 316/06, 317/06

b.+madı 104/23, 276/07, 267/07

b.-maga 155/26, 320/21, 321/21

b.+magay 024/12, 104/19, 118/35, 266/05, 266/28, 267/05, 267/29, 288/13, 310/32, 311/32

b.+mamah 079/20, 080/11, 254/05, 254/17, 255/05, 255/18

b.-mamahından 144/35, 310/32, 311/32

b.+masın 033/16, 216/01, 217/01

b.-mah 085/34, 088/05, 089/35, 107/31, 110/36, 112/10, 122/08, 142/16, 260/03, 261/03, 262/03, 262/35, 263/03, 263/35, 278/23, 279/23, 280/37, 281/37, 282/18, 283/18, 290/30, 291/30, 308/30, 309/31, 315/08

b.-mahlarında 149/25, 314/33, 315/33

b.+may 289/13

b.+mıyın 152/08, 316/41, 317/41

[=20]

bahıçı: Gözetici, bekçi, bakımcı, gözetmen, bakıcı, denetleyici.

“Haçan kéthoyalar (toplumun ileride gelen jüri üyeleri) da hartlar (jüri üyesi aksakallar) hoysalar kiméseni bahuçı huçlarını (huzur evlerini), ki bahkaylar miskinlerini, huçta yatkanlarını bahkaylar (gözetmek) ton-oprahları (giyim kuşamı), aşın-suvun. A éger ki ol bahıçı damah étkey, da kendine yaşırgay (saklar) huçnuñ kélişin (gelirini), da dervéşlerini aç sahlagay (135/11).”

“Bu yérge (kural, hüküm) añlamah kérek da sahlannmah kérek bahmahlarından voyvodalarını (valilerin), hayısı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler (314/38).”

b. 135/13, 302/26, 303/26

b.+lardır 149/26, 314/38, 315/38

[=6]

bahıl-: Bakılmak, gözetlemek, denetlemek, değerlendirmek.

“... éger kimése at ya tuvar hara (büyükbaş hayvan) satkay kimésege da tutungay (taahhüt eder) añar könülük tibine, ki néme nahıslıhı (sakatlığı) yohtur ol tuvarnıñ, da soñra algan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytıltır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmah kérektir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı satkan yarğudan ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérektir (134/27).”

“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlıkniñ (ticaretin), bu türlü hoyulmah kérek (314/08).”

b.-mah 106/01, 134/26, 148/01, 276/34, 277/34, 302/13, 303/13, 314/08

[=3]

bahuçi: Gözetici, bekçi, bakımcı, gözetmen, bakıcı, denetleyici.

*“Haçan kéthoyalar (toplumun ileride gelen jüri üyeleri) da hartlar (jüri üyesi aksakallar) hoysalar kiméseni bahuçi huçlarını (huzur evlerini), ki bahkaylar miskinlerni, huçta yatkanlarını bahkaylar (gözetmek) ton-oprahları (giyim kuşamı), aşın-suvun. A éger ki ol **bahuçi** damah étkey, da kendine yaşırgay (saklar) huçnuñ kélişin (gelirini), da dervéşlerni aç sahlagay (135/10).”*

b. 135/10, 302/24, 303/24

[=3]

bayla-: Bağlamak, pranga vurmak.

*“Da né türlü ganonk'nu (dinî kanun) biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga (günahkârlara) ganonk'ta pokuta (kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u **baylamak** bar égrilerge (suçlular), ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır, da né türlü yazıhsız (günahsız) ademiler üsne ganonk' néme bağ hoymastır, ol türlü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğrudurlar dünyâda (027/25, 027/27).”*

b.-mak 027/25, 027/27

b.-mah 210/27, 210/28, 211/27, 211/28

[=6]

bazar: < Far. بازار. Çarşı, Pazar, ticaret yeri, alışveriş, satış, muamele, pazarlık, ticari anlaşma.

*“Öğüz satuçılar 1 birine, 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek **bazar**, a satuçı anıñkibik öğüzni töre hatına borçludur anıñkibik öğüzni bérme ol aluçıga sabanga ya arabaga sinamaga (115/33).”*

*“A bazar (muamele) bolmah kérek éki ya 3 tanıhlı alnına, kirgeni çıhkani çulunun (petegin, arının) alay kérek tapulgay, ne türlü ki **bazar** arasına boldı (117/12, 117/15).”*

*“Éger satuçılar ki atnı biri birine, **bazarı** alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya 3-nüñ, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at, ya eski ahsahlılı bolmagay, ya dihaviçniy (astım), ya manhov (nefes darlığı), (284/31).”*

*“A éger anıñkibik nahıs sağıttan (aletten) çağır (şarap) ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptığı) **bazarına** (muamelesine) bütün édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda*

égri (suçlu, sorumlu) düğül, zéra töreler ayırlar, ki aňlamah kérek ulu töreni da kiçi töreni (287/39)."

bazarnıñ bilinmehi: < Far. بازار. + Türk. +nıñ bilinmehi: muamelenin resmiyete tanınması.

"Haysı bazarnıñ bilinmehlihi bolmah kérek érmeni yarğuçılarnıñ alnına. Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik uzdat (devir) bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (138/20)."

bazarnı boşat-: < Far. بازار. + Türk. +nı boşat-: Muameleyi iptal etmek, anlaşılmayı bozmak, alışverişi bozmak.

*"Éger kimése tirlik (mal) satun alğay barça türlü némeden, da satıh (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgey édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halğan suman (parayı, meblağı) [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı (muameleyi) tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki (özgür iradesi) bile **bazarnı boşatsa**, ol alğan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni (malı) özgege satma. Évet ki tanıhlıh tibine, ki ol burungi aluçı añar érk bérdi (319/11)."*

bazarnı tut-: < Far. بازار. + Türk. +nı tut-: Muameleyi sonuca bağlamak, muameleyi yerine getirmek, geçerli saymak, yürürlükte tutmak, muameleye uymak, muameleye riayet etmek.

*"Éger kimése tirlik (mal) satın alıp, né türlü bolsa, da bérgey 1 ülüş sb (Spitak, Akçe), da soñra, sağış étip, klemegey **bazarnı tutma**, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma bolmastır, kim **bazarnı tutmasa**, 2 ança haytargay béhin, né ki alıptır, a ol, kim ki satun als igilikni, éger ki klemegey ol **bazarnı tutmaga**, né ki béh bériptir, anı tas éter (318/16, 318/17, 318/19)."*

bazar tutul-: < Far. بازار. + Türk. +tutul-: Muamele geçerli sayılmak, muamele yürürlükte olmak.

*"Kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki **bazar tutulmah** kérek (117/34)."*

"Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yemişni bahçada aslam (kâr) üçün. Alsam étse dövlétlidir (şanslıdır), ziyan étse dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da anıñkibik satıh (muamele) 3 tanıhnıñ alnına bolmah

*kérek, da aniñki satıhniñ vahtı 10 künge diredir, haysı 10 künnüñ arasına bolur aluçı poşman bolmaga, a haçan çihsa 10 kün, ol **bazar tutulmah** kérek da tügellengey. A aluçı 10 künden soñra kérek sbsın (Spitak'ın/Akçe'sin) tölegey (öder), (288/06)."*

bazarnı uzahla-: < Far. بازار. + Türk. +nı uzahla-: Alışveriş süresi tayin etmek, muamele süresi üzerine anlaşılmak.

*"A bazar (muamele) ol çulular (petekler, arılar) üçün bolmah kérek éki ya 3 tanıhlıh alnına, kirgeni çihkanı çulunun alay kérek tapulgay, ne türlü ki bazar arasına boldı. Éger kirgeni da çihkanı alay tapulsa, né türlü ki **bazarnı uzahlap** édiler satuçınıñ da aluçınıñ arasına, aniñkibik bazar tutulmah kérek (287/28)."*

b. 115/24, 115/33, 116/21, 116/38, 117/12, 117/15, 117/19, 117/34, 118/21, 137/20, 138/18, 284/36, 284/40, 285/36, 285/40, 286/11, 286/19, 286/25, 286/27, 286/29, 286/35, 287/11, 287/19, 287/25, 287/27, 287/29, 287/35, 288/06, 289/06, 304/24, 304/41, 305/24, 305/41

b.+ı 115/11, 284/31, 285/31

b.+ında 118/03, 286/39, 287/39

b.+nı 117/18, 152/30, 152/33, 153/07, 153/08, 153/09, 153/12, 286/28, 287/28, 318/09, 318/10, 318/16, 318/16, 318/17, 318/19, 319/09, 319/10, 319/16, 319/16, 319/17, 319/19

b.+nıñ 138/20, 304/42, 305/42

[=67]

béh: < Ar. بيع. (Arapçada asıl anlamı satış olan bey' sözcüğünden alınmıştır) Peşinat, peşin alınan para, depozit, kaparo (Güney Azerbaycan Türkçesinde günümüzde *bey vermek/peşinat ödemek* anlamında kullanılmaktadır).

*"Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bergey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, aniñkibik bazarnı özge türlü sındırma (iptal etme, bozma) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay **béhin**, né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki **béh** bériptir, anı tas (kayıp) éter (153/13)."*

*109 Kapitula. Aniñ üçün, kimése néme satun algay da aniñ üsne **béh** bergey satkan kişge (318/05).*

b. 152/21, 153/13, 318/05, 318/19, 319/05, 319/19

b.+in 153/10, 318/18, 319/18

[=9]

béhle-: < Ar. بيع. + Türk. +le-: (Arapçada asıl anlamı satış olan *bey*’ sözcüğünden alınmıştır) peşinat ödemek, peşin para vermek, ön ödeme yapmak.

109 Kapitula. *Kimése ki néme satun algay da **béhle**gey anı ahça bile (249/21).*

b.-gey 072/36, 248/21, 249/21

[=3]

béklík: Yürürlük, kuvvet, geçerlilik.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (vekalet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege (yürütmege), utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim edilmiş) édi **béklík**i töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hilâ (hile) bolmagay (327/13).”

“Aytkanına köre Boğos arakélñiñ (havarinin), ki destimént (vasiyet) ölüden soñra **beklikte** tohtamah kérek (080/16).”

b.+i 162/10, 326/13, 327/13

b.+te 80/16, 254/21, 255/21

[=2]

bélgili: Açık, kesin, tanınmış, tasdik edilmiş, belirgin, belli, belirlenmiş, kanıtlı, belgeli.

“... éger kimése yaman iş (suç eylemi) hılınsa da tanıhlıh bile yétkirseler (ispat etseler) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile **bélgili**, emin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre (123/16).”

“Éger anıñki oğru tutulmagay, ol çahta ol, kim ki hoyuptur âribérini (eşyanı, malı) inamlı (mutemet) holga, andan izdemeh kérek, kimge ki berip édi sahlamaga (emanete), **bélgili** tanıhlıh bile (105/10).”

“Yene kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgiy édi, öldürgen (kâtil) kişi ölümlüdür. Bulay yeñi töre könültiyir (aklar) ol öldürüçi oğrunı. Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam öldürdi **bélgili** (kanıtlı) érki (iradesi) bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (103/14).”

“Oğlanlar ki suvda yuvungaylar, da biri birisin boğgay, ol çahta töreçiler (yargıçlar) munıñkibik işni igi térgemege (araştırmak) kérek, éger ol türlü boğulmahlıh boldı ése gelegden (şaka ile), ya yüreklenmehten (düşmanlıktan), ya yaman yürekenden

(suç kasti ile), *ya övretken klep, ya ol boğulgan kéndi kendin satamadan (kazara) batırdı suvnuñ térenine, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, ol boğulganga boluşma (yardım etmek) bolmadılar. Kérek töreçiler **bélgili** bilip tügel yoluhkan işni (261/18).*”

“*Dağı da éger kimése atnı, ya tuvarnı (davarını), ya özge némeni övniñ **bélgili** yalga (kiraya) tutkan bolgay (107/18).*”

b. 103/14, 103/20, 105/03, 105/10, 105/34, 106/28, 107/18, 108/07, 108/14, 112/04, 123/16, 145/07, 153/19, 159/26, 153/33, 160/02, 162/25, 182/38, 228/28, 229/28, 278/30, 278/33, 279/30, 279/33, 282/15, 283/15, 292/10, 293/10, 310/36, 311/36, 318/22, 318/28, 319/22, 319/28, 324/16, 325/16, 326/21, 327/21

[=37]

bélgisiz: Bilinmeyen, belirsiz, müphem, tasdik edilmemiş, kanıtsız, delilsiz, tanınmayan.

“*Éger ki köñü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga (emanetçi) harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur (aklanır), ki anıñkibik ziyan hoyulgan (vedia, emanet) néme üçün **belgisiz** (kanıtsız), da keçikilmegen (affedilemez, bağışlanamaz) sebep bolmadı, ant içip kéndi meñilik (ebedilik) könülür (aklanır) ol devikârdan (105/16).*”

“*A éger anıñkibik tuvar hara (büyükbaş hayvan) bolsa yırahtın belgisiz kişinin, annkibik tuvar haranı andan ötleş, kim burun kördi ol bulargan (kaybolmuş) tuvarnı kérek algay tuvarnı da tanıhlatkay honşularına, ki anıñkibik tuvar taptım bulargan, **bélgisiz** (bilinmeyen kişiniñ, da kérek anı uzak alay sahlagay, ki éyesi ya biyi anıñ çıhkınça (125/01).*”

b. 105/16, 125/01, 125/07, 276/23/ 277/23, 292/40, 293/40, 294/02, 295/02

[=7]

bér-: Vermek, ödemek, teklif etmek, sunmak, teslim etmek, iletmek.

“... *da Abraham huluna bérđi ant (45/16).*”

“... *kim ki yalga (kiraya) bérđi tiyirmenni (118/29).*”

Évét ki tanıhlılıb tibine, ki ol burungi (önceki) aluçı añar érk (izin) bérđi (152/37).

ant bér-: Yemin vermek, Yemin ettirmek.

“*A éger ki özge yarğuçı töre bile **ant bérse** kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay bilüçi vartabédge (papaza), ki ol bérgey añar luc (kefareti), (231/02).*”

“A éger, ki kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta, da alani bolmagay, ol yaman iş (suç eylemi) ya litsası (kanıtı), da kim ki tutup keltirdi, tanılı bolmagay, tiyesidir añar **ant bérmege**, kim ki üstüne foldrovat (dava etmek, kovuşturmayaya vermek) étkey (048/32).”

aslam bér-: Faiz ödemek, faiz vermek.

“Éger ol tüşüngen (müflis) kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına **aslam béríp édi** ése, né ki andan aslam (faiz) aldı, barçasın sağışlamah (hesap etmek) kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki Téñriniñ boyruhudur buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, aslam almagay (108/19).”

“Éger anıñkibik tüşüngen (müflis) borçlu, tölemiyin, ölse, na halgan oğul-hızı borç éyesiniñ ne bir **aslam bérme kérekmeştir** ol borç éyesine, ol hadar borç üçün, haysı ki anıñ yuvuhları tölemeh kérek (279/39).”

ayb bér-: < Ar. عيب. + Türk. +bér-: Eksikliğini söylemek, kötölemek, kabahatini anlatmak, iftira etmek, suçlamak, itham etmek.

“Yene yoluhkay bir kimésege hörmét üçün, ki talaşıp (kavga edip) biri birine da **ayb bérgey**, da voytka (hâkime) ündegey (dava etse), na anıñ yarğusun, yarımkiünden burun ése, ol küñ bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımkiünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük (kefil) izdese povod (davacı) otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmét üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar yük (195/15).”

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine **ayb bérgeyler** borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip (böbürlenip), a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler (dava etmişler) da tangay némeni, ale ündegenge (davacıya) dügül, kérek ayılgay yétkizmeklik (kanıtlamak) añar, ol yan, ki ündelgendir (davalıdır), (078/33).”

“Yene bir kimése ki yérliler bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine **ayb bérgey**, ya honah yérlice [ayb bérgey], anıñkibik işte (davada), kim ki yatmaga klemes, anıñkibik kişi, yérli de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, béríp 14 sbgnı (Spitak'ı, Akçeyi) da töre alnına anıñkibik aybdan çıhmaga (ithamdan kurtulmaya, aklanmaya), (335/07).”

baş bér-: Kan parsı ödemek, diyet ödemek.

“A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv (ödeme) bolmah kérek tügel baş üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, **baş ornuna baş bérme** kérek. Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede körgüziyir anıñkibik p'orçut'iunni ahça curumu (cezası) bile da luc tartmah (kefaret ödemek) kérek (271/27).”

béh bér-: < Ar. بيع. + Türk. +bér-: Depozit ödemek, peşinat ödemek (Arapçada asil anlamı satış olan bey' sözcüğünden alınmıştır).

“Éger ki kimése, tirlık (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bérgey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (iptal etmek, bozmak) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki **béh bériptir**, anı tas (kayıp) éter (153/13).”

“109 Kapitula. Anıñ üçün, kimése néme satun algay da anıñ üsne **béh bérgey** satkan kişge (318/05).”

cuap bér-: < Ar. جواب. + Türk. +bér-: Yanıt vermek, cevap vermek, mahkemede iddia ve suçlamaları reddetmek, savunma, ifade vermek, beyanda bulunmak.

“Haçan bir yan gilé (dava) étse ya **cuap bérse** (savunma yapsa), birisi yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre töreçi buyurganıñ (hükmünü) buyurgay (160/15).”

“Bir kiméese kiméseni voytka (savcıya) ündegey (dava etse), da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan aytkay, ki hadir düğülmen **cuap bérmege**, bériñiz birisi törege (duruşmaya), anı odérjat (yapma) étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin (174/15).”

curum bér-: < Ar. جرم. + Türk. +bér-: Ceza ödemek, para cezası ödemek.

“A éger k'risdân k'risdânı öldürse érki (iradesi, kasti) bile, han bahasın (diyetini) tölöv (ödeme) étkey hardaşlarına, da hanlıhka da **curum bérgey** küçüne köre (061/27).”

“Éger ér ya hatun çuğurga ki tüşkey ya huyuga da anda ölgey, haysısı éger ki kündüz tüşse, yarım **curum bérgey** han bahası (diyeti) üçün, kimniñ çuğur ya huyu, a éger

ki kéçe tüşti ése çuğurga, ol çahta kérek tügel (tam) anıñ üçün tölegey (ödemeğe), (101/09)."

érge bér-: Kocaya vermek, evlenmesini sağlamak, evlendirmek.

"Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep (çeyiz verip) érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar. Hayda ki ér hardaşlar bolmasa da hızları halsa, alar halırlar atalarınıñ mülklerine jarank (mirasçı), (081/05)."

"A éger ösiyet (vasiyet) étse, da igilikni (malını) ér oğlanlarına çıhargay, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérđi ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (yetkisindedir), (156/28)."

érk bér-: İzin vermek, ruhsat vermek, icazet vermek.

"Kim ki érk bérgey oğlanlarına érkine (serbest) ösmeye (büyümeğe) da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler látalarına (buluğa, reşitliğe) dire, da arzani (layık) bolgaylar k'ahanalıhka (keşişliğe) ya igi péşege (131/17)."

"Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıh (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgiy édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halgan suman [=sumanı] (parayı, meblağı), töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı (muameleyi) tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun (önce). Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol algan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni özgege satma. Évet ki tanıhlıh tibine, ki ol burungi aluçı añar érk bérđi (319/12)."

érkine bér-: İzin vermek, yetki vermek, yönetimine vermek, iradesine verme, inisiyatifine vermek.

"Ékinçi, helbette, yahşı érkine bérir ademiniñ barça yahşılıhın hılınmaga, haysın ki tohtatır, ki bizim erkimizdedir (irademizedir, yetkimizdedir), ki barça ademiler bile könülük bile barmaga. Ol sebep bile né Awedarannı (İncil'i) yazıp, hoymadılar evelden, yohése söz bile ayttılar (019/14)."

"Éger ol yihövnı (kiliseyi) burungi yérine yasama (yapma) bolmaslar, anıñ üçün ki ol kişiler, yihövnüñ joğovurtu (cemaati), ki ol yihövge baharlar édi, ol kişiler özge yarı"

(yöne) bargıy édiler turmaga, eǵbet, kérek yihöv yasalgay ol ayılğan çıǵışlarından (gelirlerinden), haysı ki ol yihövge bérilgendir. Da kérek habul bolgay ahpas (piskopos) da bilmehi bile **érkine bérgey** (315/02). ”

giléyini bér-: < Far. گيل. + Türk. +y + ini +bér-: Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifadesini vermek, beyanda bulunmak, şikâyet etmek, dava etmek.

“Bir kimése turgay törege da kénsiniñ **giléyini bérgey**, da biris yan anıñ sözün tıymagay (engellemez, kesmez) bu sözler bile, ki ayt kay, pané (efendi, bey) voyté (hâkim), hadirleniyirmén añar cuvap bérme, bérgey maña birisi törege (duruşmaya) dirin, éger ki bu sözlerni aytsa, giléyinden burun (175/33). ”

kün bér-: Süre vermek, mühlet vermek.

“**Kün bérgeyler** da kéciktirgeyler, şahat, ki, poşman bolup biri birine tölöv (ödeme) étkeyler (048/07). ”

“Uzun és bile tözümlü bolmah kérek yarǵuçılar, zéra köp kéz yoluhur, ki küç bile taparlar da yavitsâ (açık, ortada) bolmastır yarǵu. Yohése tözümlük (sabır) bile, da **kün bérrip**, özge çahta yahşı térgep (araştırıp) ündegeyler (celp ederler, çağırırlar) allarına, da uç (karar) étkeyler (216/34). ”

“Rimovanasi (intikali) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat (malikiyeti sürdürmek) étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt (hâkim) töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yönetimine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta **kün bérgey** boşatkınça (tahliye etmesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küñge dire (339/21). ”

luc bér-: < Erm. ԼՈՒԾ. + Türk. +bér-: Günaha karşı ceza, ceza, kefareet, keşişin verdiği ceza/ kefareet ödemek.

“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası (papazı) añar **luc bérme kerek** anıñ ol artıhsı işi üçün (suç eylemi) yazıhlı (suçlu), ölümüne diyin k'ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (130/22). ”

luc bérgey: < Erm. ԼՈՒԾ. + Türk. +bérgey: Günaha karşı ceza, ceza, kefareet, keşişin verdiği ceza/ kefareet ödeyen.

*“Dağı da **luc bérgenge** tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıñnı (suçunu) yazıñ üstüne hoymagay. Ol türlü marabédlerge (başrahıbelər), yene **2 canlı hatınga tiymestir ant içmege** (229/25).”*

ögüt bér-: Nasihat vermek, ögüt vermek, talimat vermek.

*“Anıñ üçün **ögüt bérir** surp (kutsal) Awédaranda (incilide), ki barışkay kénsiniñ zahocası (davalısı) bile, törege kélmeyin (019/26).*

*Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba (ihtilaf) u devı bolgay, K'risdos kéndi **ögüt bérir**, yarğuga barmıyın, yolda barışmaga, ki néme arada hagaraglık (kavga, çekişme) bolmagay (218/10).”*

ötünçke bér-: Ödünç vermek, borç vermek.

*“39 Kapitula. Anıñ,çün, kimése kimésege sağıt (alet) **ötünçke bérgey** (069/18).”*

*“Éger kimése kendi dostundan sağıt (alet edevat) ötünçke alsa barça türlü da anıñkibik sağıtnı ya sındırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki **ötünçke bérdi**, bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki aldı ötünçke sağıtnı, ziyanın tölemeh (ödemek) kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün. Da ol, ki anıñ édi sağıt, bolgıy édi anda buzgan vahtta ya tas étken vahtta sağıtnı, ziyanısızdır (sorumsuz) ol, kim ki sağıtnı ötünçke alıp édi, anıñkibik işte borçsuz (suçsuz, sorumsuz) halır (279/12).”*

rok bér-: < Ukr, Leh. *срок, cрок, рік, ро́к, rok.* + Türk. *bér-:* Zaman, süre, vade, bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi için verilen belirli süre, mühlet/süre vermek, mühlet vermek.

*“Éger ki kimésege érméni yarğusunda ağırlıh (haksızlık, külfet) körünse, ki kéndiniñ ağırlılıhına köre çahırgay biyik yarğuga, korol'ga anıñ biylikine, na ol kişige bérilmeh kérek bu türlü. Éger korol' korunada (merkezde) bolsa, 3 kéz 3-er hafta, **rok** (süre) **bérmeh** kérek (331/05).”*

sağış bér-: Hesap vermek, cevap vermek, sorumluluğu üslenmek, sorgulanmak, ifade vermek.

*“Bu türlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de) şafarnıñ (yöneticinin) manisisini (masalı), éger anıñ égirlikini (kabahatini, suçunu) taptı ése evelden, soñra mahtadı anıñ usunu (aklını), ki yarlığap (merhamet etmek, acımak) étti ol égirlikni (haksızlık) kéndiniñ éyesine, haysı bile ki kirmedi töreniñ alnına **sağış bérmegé** (213/05).”*

sahlama bér-: Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanete vermek, vedia bırakmak.

“37 Kapitula. Kimésege inanıp néme **sahlama bérgey** holuna (069/13).”

“Da éger ki kimése, **sahlama bérmiyin** inamlı (mutemet) holga, da yala (iftira, itham) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme **bérgey édi sahlamaga** (105/28).”

“Da éger ki kimése, **sahlama bérmiyin** inamlı (mutemet) holga, da yala (iftira, itham) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme **bérgey édi sahlamaga**, da anıñki yala yapuçı (iftiracı) méñilik (ebedilik) hörmetsiz atalmah (teşhir edilmemek) kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp (sahte) işlerni kimésege harşı étiyir (276/29).”

tanıhlıh bér-: Şehadet vermek, tanıklık etmek.

tusnah bér-: Şahitlik etmek, şehadet vermek, tanıklık etmek.

“Yene bir kimése kéndiniñ bitikin tangay (inkâr etse), aytıp, ki ménim düğül, da möhürü anıñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alına yazılıptır, da ol préttisa (ancak) tangay, aytıp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim düğüldür, da ol tiri tanıhlar, kélip töre alına, **tanıhlıh bérgey**, néçik alarnıñ alına édi (194/02).”

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki jadat (talep) étkey, édi vrâddan (mahkemedən) obvédit (kontrol, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmege, ya hasta kişige, da urâd (mahkemedən), işitip ya körüp, kégey törege, da jadat étkey, kim ki obvédit étti, ki alar **tanıhlıh bérgeyler**, néni ki kördiler ya işittiler, anı uâd povinéndir (yükümlü) étmege (196/08).”

uzdat bér-: < Ukr, Leh. здати, сдать, zdac. + Türk. +**bér-:** Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme, devretmek, intikal etmek, teslim etmek.

“88 Kapitula. Övlerniñ **uzdat bérmeñniñ** (137/18).”

“Da ol yarğuçınıñ möhürünüñ tibine bitik **uzdat bérgey** satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga (geçerli) bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhniñ olturğuçnuñ berildi barça cınsniñ (millet, kavim) bilmehi bile tügellenmehi (gerçekleştirmek), éterler (306/01).”

vıyazané bér-: < Ukr, Leh. В'язання, ув'язання, wiazanie. Türk. +**bér-**: Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır madlen yararlanma hakkı (intifa hakkı), kullanıma vermek.

*“Haçan ki da yoluhsa kimésege **vıyazané** (kullanma hakkı) **bérmege**, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) ant içken érménilerden, haysı ki zviklydırlar (alışık, gelenek) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın ol kişiniñ holuna da aytkay voyt bu sözler bile, ki mén saña bérirmén vıyazana Téñriniñ küçü bile, da korol'umuznuñ küçü bile, da érméni töresiniñ küçü bile ol hadar sumada (meblağda, parada), né hadar törede éttiñ da yazdırdın, ol sumada séniñ motsuna (yetkinde, emrinde), (180/32).”*

harclıh bér-: < Ar. خرج. + Türk. +**lıh** +**bér-**: Nafaka, yemeklik, ufak tefek gereksinimler için harcanacak para, harçlık.

*“... A ol borç éyesi, ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv (ödeme) étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu düğül, haysın ki añar zındanda harclıh bérdi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit (masraf) étti baş suması (ana parası) bile tölemege birge; töre bulay buyurıyır, ertesinden borç éyesine **harclıh bérilmeh** kérek (169/17).”*

*“Ya bir kimése ki zındanda olturgay (hapis yatar) kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga bir ahça bérgey, ol künde, ki olturğuzdu (hapse attırdı), 3-ünçi künge dirin, ki añar **harclıhın bérmegey** édi, voytnuñ (hâkimin) holundan ötleş bérilmegey édi, 4-ünçi künde töreniñ érki (yetkisi) bar anıñkibik kişini, borç éyesin, érkli (özgür) yébérmeye zındandan, yene törege ündeginçe (331/37).”*

hatun bér-: Hatun vermek, evlendirmek.

*“Éger ki anıñkibik hulga (köleye) biyi **hatun bérse** da alarnıñ oğlanları bolgay aralarına, anıñkibik işler, ol hulnuñ hatunu oğlanları bile huluhta halgay biyiniñ övine méñilik (ebedilik), ték ol hul kéndi yalğız érkli bolgay (266/05).”*

yalga bér-: Bir şeyin, bir mülkün belli bir ücret karşılığında bir süre için başka birine verilmesi, icar, kiraya vermek.

*“A éger ki ol kişi, kimge ki öv sattı, da klegey burungi éyesine **yalga bérme**, ol anıñ erkinedir (yetkisindedir). A klese, satar tanıhlıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine*

haytargay, a yétmese suma (para, meblağ) borçuna, kérek andan töre bile izdegey (176/31)."

*"Kim yalga (kiraya) tutsa tiyirmen, svéntkanıñ (tanığın) alnına kérek ol, kim ki **yalga bérđi** tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki **yalga bériptir** (289/09, 289/11)."*

*"Ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eğbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, aniñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar **yalga bérme** da yalların (kira bedellerini) yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler (büyürler, olgunlaşır) yaşlarına (321/31)."*

yük bér-: (II) Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, kefil göstermek, garanti vermek, teminat vermek, güvence vermek.

*"Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka (hâkime) ündeşmeh (dava, celp) bolgaylar, da povodnıy (davacı) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan yük (kefalet) izdegey, aniñkibik kişi povinnıydır (zorunlu, yükümlü) **yük bérmege** ol hadar aniñ, né hadar ki aniñ üsne gilé (dava) étiyir suma. Éger ol hadar aniñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinnıydır añar **yük bérme** (180/05, 180/09)."*

b.-di 023/35, 045/16, 118/29, 118/34, 152/37, 156/28, 169/17, 189/08, 224/41, 225/41, 288/10, 288/12, 289/10, 289/12, 318/12, 319/12, 320/40, 321/40, 332/05, 333/05

b.-dilér 022/21

b.-dim 181/07

b.-diñ 181/10

b.-gen 109/22, 128/21, 150/36, 178/25, 182/37, 280/12, 281/12, 296/21, 297/21, 306/06, 307/06, 316/11, 317/11

b.-gendir 316/09, 317/09

b.-genge 049/20, 228/25, 229/25

b.-genler 184/10

b.-gey 038/22, 060/16, 069/13, 069/16, 069/18, 073/02, 078/33, 097/35, 100/31, 106/09, 128/29, 131/17, 138/23, 147/28, 152/21, 153/05, 168/05, 168/26, 169/06, 171/04, 171/23, 171/24, 172/34, 174/13, 174/36, 175/33, 176/07, 176/25, 194/02,

195/15, 220/11, 234/36, 235/36, 236/05, 236/07, 236/15, 237/05, 237/07, 237/15, 238/07, 238/30, 238/41, 238/42, 239/07, 239/30, 239/41, 239/42, 240/42, 241/42, 244/32, 244/33, 244/34, 245/32, 245/33, 245/34, 248/23, 249/23, 266/28, 267/28, 270/10, 271/10, 272/19, 272/27, 273/19, 273/27, 276/38, 277/38, 290/17, 291/17, 296/26, 297/26, 298/36, 299/36, 306/01, 307/01, 312/33, 313/33, 314/02, 315/02, 318/05, 318/15, 319/05, 319/15, 330/16, 330/30, 330/37, 331/16, 331/30, 331/37, 332/32, 333/32, 334/07, 334/08, 334/33, 335/07, 335/08, 335/33, 336/17, 336/29, 337/17, 337/29

b.-geyler 133/34, 135/05, 188/23, 196/08, 220/37, 220/38, 221/19, 221/20, 228/01, 229/01, 252/36, 253/36, 254/33, 254/40, 254/42, 254/43, 255/33, 255/40, 255/42, 255/43, 300/40, 301/40, 302/22, 303/22, 330/16, 331/16

b.-giy 152/25, 276/29, 277/29, 318/07, 319/07

b.-ilir 202/15

b.-ip 019/10, 035/13, 035/34, 079/16, 108/19, 114/36, 153/33, 171/28, 216/44, 238/31, 239/31, 252/15, 253/15, 254/03, 255/03, 266/27, 267/27, 278/35, 279/35, 280/10, 281/10, 282/24, 283/24, 284/09, 284/25, 285/09, 285/25, 318/28, 319/28

b.-ipmén

b.-iptir 118/31, 150/07, 153/13, 288/11, 288/21, 289/11, 289/21, 318/19, 319/19

b.-ir 019/15, 188/13, 192/25, 192/38, 218/10, 224/05, 225/05

b.-iri 254/27, 255/27

b.-irir 234/45, 235/45

b.-irler 145/18, 186/19, 224/06, 225/06, 310/42, 311/42

b.-irmen 180/39

b.-iyir 265/12

b.-me 073/04, 108/27, 115/35, 128/26, 136/13, 148/35, 154/03, 156/09, 156/30, 176/22, 180/09, 248/24, 249/24, 257/07, 254/43, 255/43, 256/07, 266/23, 267/23, 278/39, 279/39, 296/24, 297/24, 298/39, 299/39, 304/02, 305/02, 314/26, 315/26, 318/31, 319/31, 320/31, 320/41, 321/31, 321/41, 338/19, 338/23, 339/19, 339/23

b.-medi 155/27, 320/22, 321/22

b.-mege 020/01, 020/20, 022/14, 048/12, 048/27, 048/34, 064/03, 177/09, 180/05, 193/01, 195/22, 202/16, 220/29, 220/42, 221/11, 221/23, 228/01, 228/03, 228/10,

228/21, 229/01, 229/03, 229/10, 229/13, 229/21, 236/02, 236/15, 237/02, 237/15,
240/25, 240/44, 241/25, 241/44, 268/14, 269/14

b.-megey 073/04, 131/18, 169/08, 177/03, 248/24, 249/24, 274/07, 275/07, 298/36,
298/40, 299/36, 299/40, 330/38, 331/38

b.-mese 106/18

b.-mestir 127/33

b.-meh 098/38, 104/33, 130/24, 153/16, 167/17, 173/30, 179/40, 256/05, 257/05,
260/04, 262/15, 263/15, 270/28, 271/28, 276/12, 277/12, 298/20, 299/20, 318/20,
319/20, 330/05, 331/05

b.-mehi 190/18

b.-mehinden 145/16, 310/40, 311/40

b.-mehniñ 137/18, 304/23, 305/23

b.-miyin 276/28, 277/28

b.-se 050/28, 104/34, 106/10, 107/02, 185/16, 186/21, 222/41, 223/41, 230/02, 231/02,
266/05, 267/05, 276/13, 276/39, 277/13, 277/39, 278/09, 279/09, 312/32, 313/32

b.-seler 242/02, 243/02, 300/24, 312/35, 313/35

b.-selér 301/24

b.-sin 222/42, 223/42

[=385]

bérgeñ: Veren, sunan, iletmek.

bérgeñ kişi: Veren kimse, borç veren kimse, alacağı olan kimse, alacaklı kimse.

*“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bélgili étken künine, da **bérgeñ kişi** izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân (tüccar) arasına ahçası mı, humaşı (malı) mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru (karşı), ki övde bolmagay, ya yat (yabancı) ulusta bézirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (hapis, tutuklu) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bélgili étken kününe tölemege (ödeme) bolmadı, bolur şparovat (haciz, mal değerlendirmesi) étmege, hayda nésin tuysa (tespit etse), ki vilasniy (bizzat) anıñ bolgay, anı odérjat (yapma) étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (yasaklamaz), (182/26).”*

borçka bérgeŋ: Borç veren kimse, alacağı olan kimse, alacaklı kimse.

*“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler (dava ederler), da kermende mülkü bolmagay ya yükü (kefile), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp **borçka bérgeŋ kişi** klegey aniñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kérek aniñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/25).”*

luc bérgeŋ: < Erm. [NLÖ. + Türk. +**bérgeŋ:** Günaha karşı ceza, ceza, kefare, keşişin verdiği ceza/ kefare, ödeyen.

*“Dağı da **luc bérgeŋge** tiymestir ant, aniñ üçün ki yazıhnı (suçunu) yazıh üstüne hoymagay. Ol türlü marabédlerge (başrahibelere), yene **2 canlı hatınga tiymestir ant içmege** (229/25).”*

b.- 178/25, 182/37, 228/25, 229/25

b.- nge 049/20, 228/25, 229/25

b.- ler 184/10

[=8]

béril-: Verilmek, ödenmek, sunulmak, bağış, teslim edilmek.

*“Da ol yarğuşınıñ mühürünüñ tibine bitik uzdat (intikal, devir) bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga (güvence) **bérilgen** bolgay (138/24).”*

*“Da éger aniñkibik borçta tusnah **bérilgen** (teslim edilmiş) bolsa ol inangan (mutemet) kişide (152/11).”*

*“Éger ki kimése törege ündelgen (davalı, celp edilen) bolsa da 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 ahça halır (mahkûm olur) voytka (hâkime) da érmeni hartlarına (jüri üyesi aksakallar) da tüşer (mahkûm olur) işinde ol utturgan (mahkûm olan, kaybeden) kişi, mülk mi, ahça mı, töreniñ küçü bile **bérilgey** (teslim edilir) añar (161/19).”*

kün béril-: gün verilmek, süre verilmek, mühlet verilmek.

*“Alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiğe (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga **kün bérilgey** törege (duruşmaya) dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alına könülme (aklanma) de cuvap (savunma, ifade) bérme, né iş üçün de anı égri (suçlu, sorumlu) tutsalar (325/36).”*

ölümge beril-: Ölüm cezasına çaptırılmak, idam edilmek.

*“Kimse ki hılınsa ölümlü iş (cinayet suçu) ya artıhsılıhnı (suçu), kénsi **bérilmeh kérektir ölümge**, budur ki néme oğurlasa, furka (çarmıh, idam) bile ögütlemek (cezalandırmak) kérek (123/07).”*

tanıhlıh beril-: Şehadet verilmek, tanıklık verilme.

*“2 türlü tanıhlıh ohşaşı (biçimi), haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra **tanıhlıh bérilgey**. Ol türlü yarğuşı da töre étken vahtta, könüsün (geçeğini) sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada (ihlal, kesinti) bolmagay yarğu arasına (224/12).”*

yasah beril-: vergi ödemek.

*“Yaş ot üçün de **yasah bérilmegey** (241/33).”*

b.-di 025/08, 138/28, 306/04, 307/04

b.-gen 028/19, 138/25, 152/11, 254/03, 255/03, 306/02, 307/02, 316/42, 317/42

b.-gendir 258/28, 266/04, 267/04, 282/40, 283/40, 284/01, 285/01, 314/01, 315/01

b.-gey 064/19, 138/24, 161/07, 161/19, 168/33, 172/01, 172/08, 172/13, 172/16, 173/03, 175/08, 175/10, 224/12, 225/12, 238/29, 239/29, 240/01, 240/02, 241/01, 241/02, 254/28, 255/28, 256/04, 257/04, 262/14, 263/14, 324/36, 324/42, 325/36, 325/42, 330/31, 331/31 330/34, 331/34, 334/14, 334/17, 334/22, 335/14, 335/17, 335/22, 336/34, 336/34, 337/34, 337/34

b.-ip 312/37, 313/37

b.-iptir 150/40, 316/19, 317/19

b.+ir 017/18

b.-mege 021/13

b.-megey 064/21, 169/09, 240/33, 241/33, 332/01, 333/01

b.-mek 292/05, 293/05

b.-meh 129/26, 161/25, 169/22, 172/19, 177/22, 193/02, 262/16, 262/19, 263/16, 263/19, 326/03, 332/07, 333/07, 334/23, 335/23, 338/38, 339/38

b.-mehke 128/05, 296/13

b.-se 177/21

[=106]

bérin-: Verilmek, teslim olmak, intikal etmek, itaat etmek, tabii olmak, kabul etmek.

“A éger ki **berinseler** (teslim olsalar), hara élni (sıradan halkı) yasah (vergi) tibine sahlagay da baş kişilerni (yöneticileri) boş (muaf) étkey yasahtan, kermenniñ povétine (ilçelerine) néme ziyan étmegey. Da povétlerin (illerin, ilçelerin) tağları bile, rékaları (ırmakları) bile da méjaları (sınırları) bile, tohtatkay, né türlü ki burungi hanlar (060/13).”

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolsa, hocası ya yovuh hardaşları törenin alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege (yürütmege), utmağa (yenmege), utturmağa (yenilmege) ya tas (kayıp) étmege işlerin (davalarını), bolgay yahşı da yollu (uygun, tutarlı) huvatı, haysı ki inamına (güvenirlilik) **beringiy** (teslim edilmek) edi bekliki (geçerliliği) töre alnına (162/10).”

“Andan soñra, kermenniñ çövresin alıp, yébérgay kermenge (kente) élçi: «Beriniñiz (teslim olun) yahşılıh bile», añlatkay bir de, eki de, üç. Éger ki klemeseler **bérinmege** da téñri boluşsa (yardım etse), ki küç bile alsa, kimler ki utru (karşı) édiler, alarnı hırğaylar (öldürseler) da özgelerni yasah (vergi) tibine sahlagay (060/05).”

“Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler **bériniptirler** (tabi olmak) ulusları bile da özge biyliklerden harac alırlar (235/28).”

béringen: Tabi olan, tebaa.

“Bu yérge (kural, hüküm) **bérilgendir érméni töresine béringenlerge** (tabi olanlara). A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpovut töresine (askerî mahkemesine) hanlıhta yatkan (yerleşen) mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılса, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk **bérilgendir** (113/19).”

“Dağı da T'éot'os han érméniniñ añmahlılı, arzani (lütfe edilen) da mahtalgan, da özge hanlarnıñ da knâzatalarnıñ (prenslerin) k'ristanlarnıñ, érménilerniñ. Haçan ki ol hanlar kældirdi añar könülük Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar (talimat, yönetmelikler) **bérip barçasına**, haysı ki él anındır, markarélerden (peygamberlerden) da surp (kutsal) arakéllerden (havarilerden) aytmahlıh (hüküm) da özge vartabédlerniñ (papazların) surp yihövüñ (kilisenin), hoydı kendi éline, kendine **béringenlerge** (tabi olanlar), budur kermenlerge (şehirlere), da kermençihlerge, da salalarga (köylere), da kéndiniñ yérgesine (kurallarına)

béringenlerge, kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki boyruhlarnı küçlü da néme éksitmiyin saqlagaylar (252/17)."

*"İş (dava) ki tamah (idam) üsne bargay, ol érméni töresniñ düğüldür, haçan munuñkibik işler üçün érméniler Ilovnuñ **béringendirler** (tabidirler) töresine érméniniñ, Marimborknuñ (293/16)."*

b.-gendir 149/34, 314/42, 315/42

b.-gendirler 159/02, 292/17, 293/17, 322/39, 323/39

b.-genler 250/18

b.-genlerge

b.-genlerge 251/18, 252/17, 252/19, 253/19, 253/17, 252/17, 253/19, 282/40, 283/40

b.-giy 162/10, 326/13, 327/13

b.-iñiz 060/05, 238/02, 238/02

b.-ip 129/11, 161/37, 296/36, 297/36

b.-iptir 230/10, 231/10, 326/08, 327/08

b.-iyirbiz 163/34

b.-mege 060/08, 238/03, 239/03

b.-meh 298/03, 299/03

b.-seler 060/12, 238/05, 239/05

[=39]

bérkit-: Pekiştirmek, güçlendirmek, oluşturmak, tasvip etmek, onaylamak, meşrulaştırmak, geçerli yapmak.

*"Téñriniñ boyruhun héç étkenlerge töre u **ganunk' bérkitip** hoyduh yarguda (022/38)."*

*"Haysı törelerni, ağırlap kéñeşimiz (tavsiyemiz) bile bizim, ohcovlap (kıyaslayıp) da haysı boğumlarda (bölümelerde) az néme alıştırıp (değiştirip) da yasap (düzenleyip), бүгүңги bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan **bérkitmege** kéñeş étti (076/05)."*

*"Buyurganından (hükmünden) töreniñ né 1-i da bolmasa alıştırмага (değiştirmeğe) rolâlarınıñ (tarlaların) arasın honşusuna kénsiniñ, haysı rulâlarınıñ hranicasın (sınırını) **bérkitkendir** (290/05)."*

b.-ip 022/38, 163/18, 250/20, 251/20, 326/36, 327/36

b.-iptir 290/06, 291/06

b.-irmén 019/09

b.-iyirbiz 163/19, 326/37, 327/37

b.-kendir 290/05, 291/05

b.-mege 076/05, 250/34, 251/34

b.-ti 166/24, 198/01

b.-tik 022/02

[=22]

bézirgan: < Far. بازرگان. Ticaret yapan, ticaretle uğraşan kimse, alışverişçi, tacir, tüccar.

*“Ulustagi k'risdânlar, u pésekârlar (zanaatkârlar), u **bézirganlar** bergeyler yasah (vergi). Yohsa k'risdânlarga baştan yasah bérmege töre buyurmastır, ték dinsizlerden, haysın ki hılıçları bile tapıptırlar (ele geçirmişler), (064/02).”*

*“Bir **bézirgan** birsine néme humaş (mal) satkay, da anıñki bézirgan satkan humaşnı halp (sahte) ya çürük (134/02).”*

*“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bégili étken künine, da bérgeñ kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya **bézirgân** arasına ahçası mı, humaş (mal) mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey (dava eder) da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin (ticaret için) bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (hapis, tutuklu) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş (mal) mı, ki bégili étken künine tölemege (ödeмеге) bolmadı, bolur şparovat (haciz) étmege, hayda nésin tuysa (tespit etse), ki vilasnıy (bizzat) anıñ bolgay, anı odérjat (yapmaya) étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (yasaklamaz), (182/28).”*

*“A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı (huylu), 7-inçi küñge dire bolur satkan kişiğe haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek **bézirgân** tartıngay (reddetmek, geri vermek) anıñ éyesine zastuptsasına (kontrolüne), haysı ki zastuptsa (malik) kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur (287/07).”*

*“**Bézirganlar** da kébitçiler (mağazacılar) könü etüçi bezirganliklerin (ticaretlerini) kéndileriniñ alay téprenmeh kérektirler borçludurlar, né türlü hanlıh olтурғуç*

(makam) *né türlü ki taptı da hoydı kéndinden, alay kermende* (kentte), *néçik kermençihlerde, barça yollarda* (314/04).”

“*Tamğaçılarga* (vergi memurlarına) *da töre buyurıyır, ki **bézirganlardan** algaylar tamğanı* (vergiyi) *şağavat bile, ki alar ağırsanmagaylar* (zorlanmasınlar), (314/23).”

b. 134/02, 134/03, 134/09, 148/33, 149/19, 182/28, 286/04, 287/04, 302/02, 302/02, 302/05, 303/02, 303/02, 303/05, 314/25, 314/35, 315/25, 315/35

b.+lar 064/01, 147/32, 314/04, 315/04

b.+lardan 148/30, 314/23, 315/23

b.+larga 314/24, 315/24

b.+ların 147/31, 246/37, 247/37, 314/03, 315/03

b.+nın 153/01, 318/13, 319/13

[=36]

bézirganlik: <Far. بازارگان. + Türk. +lik: Tüccarlık, alışveriş yapmak, tacirlik, ticaret.

“*Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan* (şanssızlıktan), *ki teñizge batkay, ya harahçı* (soyguncu) *algay, ya ot köydürgey, ya **bézirgânlik** artından kéçikmeklik bolgay* (183/22).”

“*Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler* (tartılar), *néçiktir funtlar* (tartı birimi), *néçiktir harılar* (arşınlar) *da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ* (malın), *ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün **bézirganlikniñ**, bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet* (denetçi), *câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik* (haksızlık) *bolmagay* (314/10).”

“*Bézirgânlar* (tüccarlar) *da kébitçiler* (mağazacılar) *könü étüçi **bézirgânliklerin** kéndileriniñ alay téprenmeh kérektirler da borçludırlar, né türlü hanlıh olturğuç* (makam) *né türlü taptı da hoydu, kéndiniñ, alay kermende* (şehirde) *néçik kermençihlerde, da barça yollarda* (315/04).”

b. 134/01, 183/24, 302/01, 303/01

b.+in 148/33, 314/26, 315/26

b.+lerin 147/33, 314/04, 315/04

b.+niñ 071/20, 072/25, 148/05, 248/16, 249/16, 314/10, 315/10

[=17]

bézirgenliyin: < Far. بازارگان. + Türk. +liyin: Tüccarlık, ticaret amaçlı, tacirlik.

*“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ (alacaklı) kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) borç é[y]esini), hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı (malı) mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey (dava eder) da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta **bézirgânliyin** bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (hapis, tutuklu) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bélgili étken kününe tölemege bolmadı, bolur şparovat (haciz) étmege, hayda nésin tuysa (tespit), ki vilasnıy (bizzat) anıñ bolgay, anı odérjat (yapma) étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (yasaklamaz), (182/33).”*

b.+in 182/33

[=1]

bısağ: < Erm? ұууұл. Evlilik, nikâh, izdivaç (*beşek/biçek* biçiminde haremlik, boşük-tüngür/sıhriyet=güveylik, dünürlük anlamlarında Eski Uygur Türkçesinde geçmiştir).

alğışlı bısağ: < Türk. *alğışlı* + Erm. +ұууұл: Kutsanmış evlilik, kanuni evlilik, yasal nikâh, meşru nikâh.

*“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u hız bolgay **alğışlı bısağdan**, kéndiniñ hanlıh dérajaların (mülklerini) üleşkey oğlanlarına (235/29).”*

b.+dan 056/32, 234/29, 235/29

[=3]

biçe: Hanım, bayan, prenses, kraliçe.

*“... ya usta şegértin (çırağın) öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun (kölesini), ya **biçe** huluhçısın (kadın kölesini), (143/26).”*

b. 143/26

[=1]

biçenlik: Çimenlik, otlak, mera.

“Éger kimése yeñi sala (köy) olturğuzma (inşa etmek) klegey yeñi tib üsne, anı bolmas étme hannıñ érkinden başha (iznini dışında). Éger anıñkibik iş olturğuzgan bolsa, alay salaçılarga (köylüye, çiftçiye) körgüzmeñ kérek yér yıhövniñ himin (kilisenin temelini) yasamaga alay salaçılarga körgüzmeñ kérektirler yér da yuhövnüñ

*himin yasamaga, da soñra salaçılarga övlerine, da üleşkeyler saban tüzlerin (tarlalarını), **biçenlikler**, da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır (305/19)."*

b.+ler 137/11, 304/19, 305/19

[=3]

bike: Hanım, bayan, prenses, kraliçe.

*"... ya usta şegértin (çırağın) öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun (kölesini), ya **bike** huluhçısın (kadın kölesini), (311/10)."*

b. 310/10, 311/10

[=2]

bil-: Bilmek, anlamak, düşünmek, düşünme, çözmek, idrak etmek, kavramak, izin vermek, haberi olmak, onaylamak, kabul etmek.

"Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge tuvar haranı (büyükbaş hayvanı) müñüzlü, albo hoyını (koyunu), da éyesi bilmegey tuvarınıñ hılıhın (huyunu), ol çahta kérek tölegey (öder) öldürgey tuvarınıñ yarım bahasın (fiyatını), (101/22)."

*"A éger ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik satıh (muamele) bolma bolmas, ték **bilmehi** bile oğlanlarınıñ, da hardaşlarınıñ, da yovuhlarınıñ (yakınlarını, akrabalarını), kimler ki jaranglıh (mirasçılık, kalıtçılık) étkey édiler. Anıñkibik satıh bolmah kérek anıñkibik mülklerde alarnıñ **bilmehi** bile, da érki (izni, yetkisi) bile, da tanılıhları bile (137/32)."*

*"Éger hulu (kölesi) biyiniñ **bilmehinden** (bilgi, izin) başha bardı ése ol yolga da anda néme satamaga (hadise, kaza) yoluhkay, ol işten biyi égri (suçlu, sorumlu) düğül, né ziyanlı (140/27)."*

b.-gey 101/32

b.-megen 248/11, 249/11

b.-megey 101/22

b.-mehi 110/24, 137/32, 147/16, 147/28, 281/31, 281/30, 304/29, 305/29, 314/02, 315/02

b.-mehinden 137/36, 140/27, 154/20, 304/31, 305/31, 306/39, 307/39

b.-mehlerinden 137/39, 304/33, 305/33

[=23]

bildir-: Bilgi vermek, haber vermek, ilan etmek, ihbar etmek.

“Oğullar **bildirseler** törege da ohşaşı (kanıtı) bile yaman işte (suç eyleminde) atasınıñ-anasınıñ yañılganıñ hanga utru da barça étılgen işler, anıñkibik işte érméniniñ oğlanları anıñkibik işni borçlu tigüller kötürmege (üslenmeğe), (097/18).”

“Éger kiméseniñ atı bolgay hılıhı (huyu) bile, nahıs étüçi, da övde hullarına (kölelerine) da, özgelerge de **bidirgen** bolgay hılıhın (274/10).”

“Dağı da aytırbız ohşaşın (düzenini) olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çériv (ordu) bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da **bidirgey** çérivüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (ceza) algay han (238/39).”

b.-gen 102/19, 274/10, 275/10

b.-gey 238/39, 239/39

b.-megey 154/23

b.-seler 097/18

[=6]

bilin-: Resmiyete tanınmak, belli olmak, bilinmek, kanıtlanmak, delil ile ispat edilmek.

“Haysı bazarnıñ **bilinmehlihi** (resmiyete tanınmak) bolmah kérek érmeni yarğuçılarnıñ alnına. Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik uzdat (devir) bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (138/20).”

“Kimgе de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey borç üçün, da istets (davalı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler (celp ederler, dava ederler) yükçini (kefili) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, maña yüktür, da ol tanmagay (inkâr etmez), **bilinge**y, da tapkay (karar verir) töre, ki borçludur tölemege (ödemeğe) yükçi, haçan ki **bilndi** (ispat edilmek), ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysı ki ilgerigi törede yazgandır bu artikul (madde) üçün, da aytkay, ki ahçam yohtur, humaşım (malım) bar, né türlü de bolsa, klermén tölemege (189/35).”

“A éger kimése aytsa, ki tölepmén, da bu hadarın añar halıpmén, haysın ki añar **bilinse** (ikrar etse), anı tölegey, a neni ki bilinmese, ant içkey da andan könülgey (aklanır, beraet eder), zéra andan baha añar tölemes (193/32).”

b.-genge 172/08, 336/02, 337/02
 b.-genlerine 142/17, 308/31, 309/31
 b.-gey 189/35, 189/37
 b.-mese 193/32
 b.-mestir 186/37
 b.-se 172/29, 193/31
 b.-mehlih 138/20, 304/42, 305/42
 [=15]

bilingen: Kanıt, emare, delil.

“Éger ki andan burun tuvar (davar, hayvan) éyesine ayttılar ése, ki kéndiniñ tuvarın yahşı közetniñ tibine sahlagay, ki saçovda (ekine) ziyan étmegey, ol tuvarın kéndiniñ tıymagay (engelelemese), ol çahta yarğuçılar anıñkibik işni bahmah kérek tanıhlıhka köre da **bilingenlerine** (kanıt, delil) köre (142/17).”

“A éger ahça tölövüne **bilingenge** (kanıtlanmış olan), alay oh 3 haftaga dirin, ki tölöv (ödeme) bolgay. A éger bolmasa bu 3 haftada tölemege, dağın bolur ékinçi almaga 3 haftaga dirin törege köre tölövge (336/02).

b.-genge 172/08, 336/02, 337/02
 b.-lerine 142/17, 308/31, 309/31
 [=6]

birlen-: Ortaklık etmek, suç ortağı olmak.

“Da éger ki tapulur ése bu bitikte, ki köpler, da yalğan bile **birlenip**, da yalğan tanıhlıh bile yamanlıhnı učka çıkarırlar (223/16).”

b.-ip 041/11, 222/16, 223/16
 [=4]

birlet-: Birleştirmek, bütünleştirmek, eklemek.

“Éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur, küçü yetmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeğe), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahları, da anıñkibik harc etkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay (hesap eder) ol baş sumanıñ (esas meblağın) üsne, kérek ol harclarnı **birletkey** tölövge (281/17).”

b.-key 109/32, 280/17, 281/17
 [=3]

bitik: 1. Yazı, mektup, kitap 2. Belge, Senet (ayrıca birleşik biçimlerde *tanıhlıh bitik*/şahadetname, *Töre Bitiki*/kanun kitabı, *yarğu bitik*/mahkeme tutanağı, *bitikin tangay*/ senedini inkar etmek, terimler bulunmaktadır).

bitik (I): Yazı, mektup, kitap.

*“Ékinci, K'risdos keldi da övretti tügel töre tügel ademilerge, da klemedi tohtamagan (kararsız) ademilerge **bitik** bile bérmege (019/25).”*

*“Tiyesidir émdiden soñra **bitik** bile yöpsünmege (onaylamak, tasvip etmek) törelerini, tañlap (seçip) barça ari bitiklerden (024/09).”*

*“Na bu yarğularda istétsi (davalısı) ya bliskiyi (yakını) turmasa otpovidat (cevap, yanıt, savunma) étmege povodga (davacıya) utru, da povod kéltirgey édi töreden törege **bitik** (belge, yazı), néçik anı ol şherde tapup ündedi (dava etti) korunada (merkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsny (ek, itiraz) işi (davası) bar ése, na bu bliskiy törege (duruşmaya) kérek, ki kéltirgey otporniy (davalı) strona (taraf) ya bliskiyi (yakını), (192/17).”*

ganonk' bitik: < İbr, Ar, Yun, Erm, Knun, قانون, κανόνας, қанунлұқ. + Türk. *bitik*: Kanun kitabı, kanun mecmuası.

*“Dağı da aldıh Asduacaşunçtan (İncil'den), 2-inçi töreden, dağı özge bitiklerden, haysıları ki könüsün Téñriniñ töreleridir, haysın ki Téñri buyurur, ki budur töre, din da tanıhlıh, haysın ki mén sizge buyurdum 3-ünçi, **ganonk' bitiklerinden**, zéra anda da taptım küçlü u alani (bariz) töreler köp yérde (233/34).”*

tanıhlıh bitik: Şahitlik belgesi, tanıklık belgesi, tasdikname, şahadetname.

*“Mundan övrendi yihöv (kilise) ganonk', ki tanıhlıhsız alğışlamagaylar ahpaş (piskopos). Da arak'eller (havariler) de **tanıhlıh bitiki** bile yébérirler édi eşegérdlerin (çıraklarını, öğrencilerini), (043/22, 224/08, 225/08).”*

*“Éger ki hulnuñ (kölenin) köñlü bolsa, ki halgay biyi hatına, ki klemegey kétme, anı biyi kérek sahlagay hatunu bile, oğlanları bile, da algay ol hulnu, da bargay yihövge (kiliseye), da tanıhlatkay kişilerge, da anıñ üstne **tanıhlıh bitik** algay, da aytkay, ki hulum klemes hatımdan kétme ölginçe (267/11).”*

töre bitiki: Kanun kitabı, kanun mecmuası.

*“Evelgi tohtalmakı (talimatı) da başlanmakı barça **töre bitikleriniñ** (018/09).”*

*Dağı da Mik'ajél vartabéd (papaz, üstat) yazar antniñ lucu (kefareti) üstüne, ki burungi ari (kutsal) atalar antniñ lucun asrı ağır hoyupturlar, néçe **töre bitikini** tüzmiyirler édi (229/42)."*

Töre bitik: Kanun kitabı, kanun mecmuası, özel ad.

*"Yazıldı bu **Töre bitik**, haysı ki añlanyır "Ganunk", asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır (örnektir), haysı ki tügellendi érméni tvagan (Ermeni takvimi) 1024 sanına, tégdémpér (Aralık) ayınıñ 20-sine, memleketinde frankniñ, şehirinde de kaménetsniñ, padşahlılına némiçniñ (Polonya'nın) k'risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır, biylihine şehirimizniñ Briskiy pan Mikolayniñ, gat'ağigosluhuna (patrikliğine) dér Krikorisniñ, ahpaşlıhına (piskoposluğuna), dér Barsamniñ (198/19)."*

*"Éger ér ya hatun çuğurga ki tüşkey ya huyuga (kuyuya) da anda ölgey, haysısı éger ki kündüz tüşse, yarım curum (ceza) bérgey han bahası (kan diyatı, diyet) üçün, kimniñ çuğur ya huyu, a éger ki kéçe tüşti ése çuğurga, ol çahta kérek tügel anıñ üçün tölegey, kimniñ çuğur édi, haysın ki **Töre bitik** körgüziyir alay hatunga, néçik érge, tüşkenler çuğurga ya huyuga, alay oh érksiz hullarda (köleler), (101/13)."*

Töre bitiki: Kanun kitabı, kanun mecmuası, özel ad.

*"11-inçi, ki bilgeyle yarğuçılar **Töre Bitikinden** toğru yarğu étmege, bilip, ki kendileri de turmahtırlar köktegi yarğuçunuñ alnına yarğudga (024/13)."*

*"Éger ér oğul bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan (kesinleşmiş) törede tanılıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhını (mirasçılığını) bérgey hızına. Dağı da **Töre bitiki** bile bu işni tohtatırmén (057/37)."*

*"Bugün bolıyır munda bu bitikniñ tügellenmehi, haysı ki ündelir **Töre bitiki**, yazılğandır yérgesine. Evel burun polojénası (konumu), **Töre bitikniñ** açığı (girişi). Andan soñra dağı da yazılğan kendi yérgesine 124 töredir, haysı ki né türlü iş bile tohtaldı (197/10)."*

yarğu bitik: Mahkeme tutanaklar, mahkeme kayıtları, mahkeme evrakı.

*"Bu türlü tiyesidir bolmaga **yarğu bitiklerine**, néçe ki yeñi néme töre yoluhsa, da, térgép (araştırıp), uslular bahkaylar, toğru ése, yazgaylar anı da bu bitikte (235/04)."*

bitik (II): Gerektiğinde bir anlaşmayı ispat etmek yahut bir borcun, mal veya hakkın kime ait olduğunu belirtmek maksadıyla yazılıp imzalanan belge, Senet.

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay (inkâr etmez) **bitikin**, da ayt kay, bilirmén, ki **bitik** ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték **bitikimni** zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/19, 193/20, 193/23).”*

*“Yene bir kimése kéndiniñ **bitikin tangay** (inkâr eder), aytıp, ki ménim dügül, da möhürü aniñ bolgay ya bolmagay, da içine **bitikniñ** tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol préttisa (ancak) tangay, aytıp, ki añar néme borçum yohtur, da né **bitik** te ménim dügüldür, da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlıh bérgey, néçik alarnıñ alnına édi, kimge ki töre inangay, na borçlu bolur tölemege (ödeмеге); da töreden uyat (utanç, rezalet) bile kétkey anıñkibik kişi, haysı ki kéndiniñ **bitikin tanar** da yahşı kişilerniñ tanıhlıhın kéri urmaga (reddetmeге) kler (193/36, 193/39, 193/42, 194/07).”*

b. 019/25, 024/09, 038/32, 093/11, 101/15, 138/23, 192/17, 193/20, 193/42, 199/24, 204/04, 266/11, 267/11, 306/01, 307/01, 330/10, 331/10

b.+i 021/36, 025/15, 028/02, 043/22, 055/02, 055/11, 058/04, 165/39, 197/07, 198/19, 206/06, 207/06, 208/30, 209/30, 210/34, 211/34, 224/07, 224/08, 225/07, 225/08, 232/38, 232/43, 233/38, 233/43, 236/07, 237/07, 272/29, 273/29

b.+imni 193/22

b.+in 193/19, 193/36, 194/07, 228/42, 228/43, 229/42, 229/43

b.+inde 206/36, 207/36

b.+inden 023/16, 024/13

b.+ine 024/30, 208/18, 209/18

b.+ini 023/28, 025/11, 025/35, 203/15, 208/28, 208/40, 209/28, 209/40, 216/27, 217/27

b.+iniñ 027/03, 027/04, 202/06, 203/01, 210/17, 210/18, 211/17, 211/18

b.+ke 131/19, 298/37, 299/37

b.+ler 029/35, 138/30, 306/05, 307/05

b.+lerde 025/05, 029/21

b.+lerden 017/23, 023/31, 024/11, 054/02, 054/07, 054/32, 054/35, 202/18, 203/12

b.+leri 138/26, 306/03, 307/03

b.+leriden 233/34

b.+lerimizde 326/42, 327/42

b.+lerimizden 163/30

b.+lerinden 208/10, 209/10

b.+lerine 055/21, 234/04, 235/04

b.+lerinén 232/34

b.+lerini 202/26, 203/20

b.+leriniñ 203/17

b.+lerniñ 018/09, 021/16, 021/33, 022/23, 025/18, 202/23

b.+lérin 031/18

b.+ni 018/05, 018/14, 050/17, 050/19, 198/03, 198/31, 202/21, 206/41, 207/41

b.+nin 193/39

b.+niñ 017/02, 026/31, 197/05, 197/08, 210/12, 211/12

b.+te 041/10

[=135]

bitikçi: Yazar, yazıcı, kâtip, sekreter, mahkeme sekreteri, mahkeme kâtibi.

*“Tiyişlidir yarğuçuga, ki **bitikçi**, uslu, ahıllı bolgay, da ari bitiklerniñ küçün yahşı bilgey, da barça ademilikni igi bilgey, ki yarğunu toğru étkey (031/16).”*

*“A éger kimése yalğanlıh bile hosdovanut’iun (tövbe, istiğfar) antın içse, buyurur, ki 7 yıl luc tartkay (kefaret öder), da bahkaylar töreçiler (yargıçlar) u **bitikçiler** ol tirlikni, ki né üçün ant içti yalğan (231/05).”*

b. 031/16, 214/10, 215/10

b.+ler 050/34, 230/05, 231/05

[=6]

bitiş: Bitki, ot, tahıl, ürün, mahsul, tarla.

*“Kimése ki kéndi érki (iradesi) bile tuvarın (davarını) yébérgéy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara (büyükbaş hayvan) ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü **bitişke**, töre buyurıyır, tölöv (ödeme) bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın (fiyatını) ohşatıp (karşılaştırıp) tapsalar (103/35).”*

*“A éger ki haysı yérden de ot ya pojar (yangın) çıhsa da humnalarnı (depoları, ahırları) küydürgey ya tüzde **bitişni**, haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimden ki anıñkibik*

ot çıhtı, ögüt (ceza) bile ohşaşlı (emsal) ögütlemeh (cezalandırmak) kérek (275/40)."

b.+ke 103/35, 127/31, 274/36, 275/36, 294/32, 295/32

b.+ni 104/05, 274/40, 275/40

[=9]

bitken: Büyüyen, reşit olan, olgunlaşan.

"Satuçılar da aluçılar övlerniñ ya jaranglıhniñ (mirasçılığın) toğgan-bitkenler kéndi törelerine, haysı ki yatıptır (mahkemelerin yerleşim yeri), anıñkibik övler da jaranglıhlarnı sahlamah kérektirler (284/21)."

b.+kenler 114/26, 284/21, 284/21

[=3]

bittir-: Ödeme talebi, mahkemeye başvurmak, mahkemeye düzeltmek, dava açmak.

"Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen (ödemediği), ol çahta borç éyeleri (alacaklılar) bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar (321/28)."

b.-mege 156/03, 320/28, 321/28

[=2]

biy 1. tanrı, rab, sahip **2.** yönetici hâkim, bey **3.** şef, patron, işveren, sahip, efendi, kölenin sahibi ve efendisi **4.** toprak sahibi, ağa, bey **5-** mahkeme ve yargı hâkimi.

biy (I): Tanrı, rab, sahip.

Biy Téñri: Tanrı, rab, sahip.

*"10-ünçi, haçan (ne zaman) ki adam yaratıldı ürdü (üfledi) da bérdi añar **Biy Téñri** Ari canıñ şnorkın (lütfunu). Ol şnork, néçe bérdi ilgeri, ademiler üsne arttı, da, haçan ki haytıp yazıhka (günaha, suça) tüştüler, ayttı Téñri: «Halmagay ménim canım ademilerde, zéra can yérgesinden (makamından) ténge hayttılar» (023/35)."*

*"Evelgi u könü (âdil) yargıçu Téñridir, né türlü buyurur markaré (peygamber) Tawit', ki yargı éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına). Dağı da aytır prorok (resul): «**Biy Téñri** bizim yargıçumuz» (028/28)."*

*"Mén. Jagop baron (âlicenap) Butah oğlu, **Biy Téñriniñ** yazıhlı (günahlı, suçlu) hulu (bendes), holarmén (istirham ederim), da kimge de kolvék (nasıl) tüşse bu bitik, igi*

tutkay igi sarnagay (mütalaa etmeğe) da bunu, néçik kéndine biyençlidir (uygundur). *Amén* (198/22).”

“*Bu sözler bile olturğuzmah (yürütmek) kérek töreni (mahkemeyi): “mén olturğuzıyurmén töreni küçü bile **Biy Téñriniñ**, da küçü bile korol'umuznuñ, da ménim küçüm (yetkim) bile, voytnuñ (hâkimin), da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki menim hatıma oltururlar (256/26).”*

biy (II): Yönetici hâkim, bey.

“*Haysı ulusta bar ése k'risdân hanı ya ulu **biy**, alar dünyâ yarğusun hayğurgaylar (yönetirler) allarına könülük (adalet) bile (032/09).”*

“*Bu könülük (adalet) töreniñ, ki ayıldı, barçasına bolgay knâzatalarga (prensler) u barça **biy-biyetke** (beylere). Haytıp, ki hannı hanlıhka olturğuzmaga kleseler, hayrabédniñ (başpiskoposun) érkinden başha (iznini ve onayı dışında), u alğışından (duasından, kutsamasından), u boyruhundan başha bolmagay (058/27).”*

“*Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zemanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar oğlan tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademilike teprenir, 20 yaşına zinawor (asker) bolur **biyler éşikine**, 25 yaşına k'ahana (papaz) bolur (220/17).”*

biy (III): Şef, patron, işveren, sahip, efendi, kölenin sahibi ve efendisi.

“*2 Kapitula (2. Madde). Hulnuñ (kölenin) huluh (hizmet) étkeni kendi **biyine** da kétékeni salaçınıñ (köylünün, çiftçinin) kendi **biyinden** (084/27).”*

“*Éger **biyi** hulnuñ (kölesinin) közün çıharsa, töre buyurıyır érkli (özgür) bolgay anıñkibik hul (273/06).”*

“*Éger **biyi** hulnuñ (kölesinin) közün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek **biyniñ** érki (izni) bile gés bahasına (yarı fiyatına) da gés yalına (yarı ücretine), (273/06, 273/08).”*

“*Éger kimése kişiniñ hulun (kölesini) yébéirse (gönderse) kéndi işine da ol hulga yolda néme satama (kaza) yoluhkay, ki tas (kayıp) bolgay, ol çahta ol, kim ki anı yébérdi anıñkibik yérge anıñ **biyiniñ** érkinden başha (izni dışında), borçludur anıñ hanına (diyetine), (308/05).”*

biy (IV): Toprak sahibi, ağa.

“*Töreden (mahkemeden) başha curumlamasın (cezalandırmasın) **biy** slaçısın (köylüsün, çiftçisini), éger néme égirliki (kabahati) bolsa, küçüne köre curumun (para cezasın) algay (064/32).*”

“*2 Kapitula. Hulnuñ (kölenin) huluh (hizmet) étkeni kéndi biyine da kétkeni salaçınıñ (çiftçinin, köylünün) kéndi **biyinden** (259/13).*”

biy (V): Mahkeme ve yargı hâkimi (beyler aynı zamanda mahkemede hâkim yetkilerine sahiptirler).

“*Da haysı ulusta bolmasa han ya **ulu biyler**, tiyesidir ahpaşka (piskoposa) sımarlamamga yarğu işin, ki barça (tüm) yarğularnı ol hayğurgay (yönetir), (032/15).*”

“***Ulu biyler** ölümlülerni (ölüme mahkûmları) tas (idam) étmegeyler hannıñ boyruhundan başha, évet ki oğrularnıñ yarğusun étkey ulu biy, da **kiçi biyler** ulu **biylerniñ** érkinden başha (izni dışında) oğrunuñ yarğusun étmegey (061/35).*”

“*Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler (peygamberler), k'ahanalar (keşişler), ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar (jüri üyesi aksakallar), uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga (hüküm kesmeğe) hanlarga u **ulu biylerge** (215/23).*”

b. 032/09, 058/27, 061/36, 064/32, 064/37, 066/06, 072/01, 074/12, 074/12, 074/39, 075/05, 083/05, 084/27, 090/11, 093/36, 143/25, 164/19, 186/33, 236/19, 237/19, 238/34, 239/34, 240/39, 240/42, 241/39, 241/42, 242/20, 243/20, 248/42, 248/42, 249/42, 249/42, 250/12, 250/15, 251/12, 251/15, 258/21, 259/17, 263/41, 266/23, 267/23, 272/06, 273/06, 310/10, 311/10, 328/12, 328/12, 329/35, 329/35

b.+endi 197/26

b.+ge 064/36, 064/13, 240/29, 240/42, 241/29, 241/42

b.+i 140/29, 062/31, 062/34, 062/37, 065/16, 074/16, 090/15, 092/31, 092/34, 093/02, 093/06, 093/07, 093/16, 094/11, 100/01, 100/03, 125/09, 125/10, 140/15, 140/16, 140/21, 140/24, 140/25, 141/19, 141/20, 141/25, 240/05, 240/06, 240/08, 240/08, 241/05, 241/06, 241/08, 241/08, 242/06, 243/06, 248/03, 248/43, 249/03, 249/43, 266/04, 266/07, 266/09, 266/09, 266/13, 266/14, 267/04, 267/07, 267/09, 267/09, 267/13, 267/14, 272/05, 272/06, 273/05, 273/06, 294/03, 294/03, 295/03, 295/03, 306/33, 306/34, 306/36, 306/38, 306/40, 307/33, 307/34, 307/36, 307/38, 307/40, 308/14, 308/15, 308/17, 309/14, 309/15, 309/17, 329/13

b.+im 187/40

b.+imiz 044/07

b.+imizden np953/36

b.+imizniñ 250/39, 251/39

b.+in 093/32, 266/21, 267/21

b.+inden 067/20, 084/19, 084/24, 242/27, 243/35, 258/17, 258/20, 259/13, 259/16, 296/34, 297/34

b.+indén 129/05

b.+ine 083/36, 151/11, 067/19, 083/34, 084/18, 091/14, 092/03, 092/16, 094/03, 127/22, 136/25, 141/13, 151/18, 188/03, 242/26, 243/34, 258/02, 258/16, 259/02, 259/03, 259/12, 264/10, 265/19, 266/25, 267/25, 296/03, 297/12, 304/08, 305/08, 308/11, 309/11, 316/24, 316/28, 317/24, 317/28

b.+ini 265/34

b.+inin 151/02, 151/12, 151/16, 265/37, 297/07

b.+iniñ 068/08, 084/26, 092/09, 098/14, 100/08, 127/10, 140/26, 140/38, 141/16, 151/06, 151/08, 240/05, 240/07, 241/05, 241/07, 244/07, 245/07, 259/19, 262/17, 263/17, 264/06, 264/09, 264/13, 265/28, 265/33, 266/06, 266/22, 266/35, 267/06, 267/22, 267/35, 272/08, 273/08, 294/37, 295/37, 308/05, 308/13, 309/05, 309/13, 316/20, 316/22, 316/22, 316/25, 316/26, 317/20, 317/22, 317/22, 317/25, 317/26

b.+ler 023/12, 032/15, 045/22, 061/33, 061/36, 062/16, 062/19, 062/27, 063/18, 136/07, 149/04, 164/25, 206/34, 207/34, 214/24, 214/27, 215/24, 215/27, 220/17, 224/44, 225/44, 238/33, 238/34, 238/43, 238/44, 239/33, 239/34, 239/43, 239/44, 240/03, 240/16, 241/03, 241/16, 302/41, 303/41, 314/28, 315/28, 329/15

b.+lerden 065/07, 242/02, 242/03, 243/02, 243/03

b.+lerdén 065/09

b.+large 029/26, 032/06, 062/29, 065/08, 213/22, 214/23, 215/23, 240/04, 241/04, 242/02, 243/02, 244/06, 245/06

b.+lerine 064/26, 067/16, 068/06, 084/22, 240/36, 241/36, 242/25, 243/33, 258/19, 259/15

b.+leriniñ 151/04

b.+lerinn 316/21, 317/21

b.+lerniñ 056/11, 056/19, 059/07, 061/36, 063/06, 063/12, 234/18, 234/23, 235/18, 235/23, 236/28, 237/28, 238/34, 239/34, 240/11, 240/14, 241/11, 241/14

b.+lér 038/35

b.+liki 081/36, 082/01, 082/06

b.+likine 251/37

b.+liklerden 235/28

b.+nin 270/17, 271/17

b.+niñ 062/36, 064/11, 065/02, 065/05, 074/04, 074/04, 074/05, 084/32, 084/34, 088/33, 092/02, 093/34, 094/26, 151/05, 240/11, 240/28, 240/43, 241/11, 241/28, 241/43, 242/01, 243/01, 248/38, 248/38, 249/38, 249/38, 258/20, 258/23, 258/24, 259/16, 259/20, 306/38, 307/38

[=373]

biyet: Beyler, beyin çoğulu, asiller, soylular, prensler (*biy-biyet* biçiminde ikileme).

*“Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh (zanaatçılık), hutharuçu (kurtarıcı) bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédliktir (papazlıktır), ilgeri hörmette bolgaylar hannıñ terbasına (sarayına) da **biy-biyet** arasına, anıñ üçün ki barçasınıñ kérekli atasıdır da canlarnıñ hakimlikidir (tabipliğidir), (066/06).”*

*“Éger ki bolmasa jarankı (mirasçısı) héç te ata pokolénanasına (baba nesline), érki (yetkisi) bar tacını bérmege yatka (yabancıya), évet ki töre bile tüğüldür, ki bérgey tacın yatka. Yohsa boluptur evelden éskide, né türlü ki bérdi Hindustan hanınıñ oğlu, da Aléksandr Makédontskiy. Bu könülük, töreniñ, ki ayıldı, barçasına bolgay knâjatalarga (prenslere) u barça **biy-biyetke** (237/19).”*

b. 066/06, 242/20, 243/20

b.+ke 058/26, 236/19, 237/19

[=6]

biyik: Büyük, yüksek, üst, yüce (*biyik yarğu* biçiminde geçer).

biyik yarğu: Yüksek mahkeme, yüce mahkeme.

*“Éger kimésege érmeni yarğusunda ağırlıh (haksızlık) körünse, ki kendiniñ ağırlılıhına köre çahırgay **biyik yarğuga**, korol'ga (padişaha) anıñ biylikine (331/03).”*

b. 167/13, 330/03, 331/03

[=3]

biylik: İktidar, egemenlik, hâkimiyet, hanlığa bağlı yönetimler.

*“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelense) édi töreçiniñ (yargıcın) aytkanından (hükümünden), voyttan (hâkimden) ya érméniniñ hartlarından (jüri üyesi aksakallarından) yarğusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ (uygulamaların, protokollerin) da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik (kanunsuzluk) éttiler ya ağırlıh (haksızlık) etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (hana temyizde bulunur), anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge (makama) düğül. korol' anıñ **biylik**i yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay (karara varıp) da ayırgay (hüküm vermeli) anıñ **biylik**i (158/26).”*

“Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler beriniptirler (tabidirler) ulusları (ülkeleri) bile da özge biyliklerden harac alırlar (234/28).

*“Anıñ üçün töre buyurdu, ki her biri kendi érkin tıygay (iradesini engeller) da ésine tutkay hannıñ arzani (hak edilmiş) **biylik**in (265/27).”*

*“A éger korol' anıñ **biylik**i korunada (merkezde) bolmasa, bérmeş kérek anar, 3 kéz 9-ar hafta (330/05).”*

b.+i 158/26, 158/30, 166/16, 166/22, 167/18, 256/04, 256/06, 256/08, 257/04, 257/06, 257/08, 322/33, 322/34, 323/33, 323/34, 330/05, 331/05

b.+in 265/27

b.+ine 076/11, 167/14, 175/05, 250/37, 336/32, 337/32

b.+iñiz 202/03

b.+lerden 056/29, 234/28, 235/28

b.+te 192/07

[=29]

bliskiy: < Ukr, Leh. Близкий, *blizki*. Yakın, akraba.

*“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ **bliskiy**in motsovat (temsil, vekâlet) étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka verdiği kimsesini), bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga (istihdama) tutkan réçnikni (savunmacıyı, avukatı) bolmas (180/19).”*

*“Na bu yarğularda istétsi (tarafi, davalısı) ya **bliskiy**i (yakını) turmasa otpovidat (savunma) étmege povodga (davacıya) utru (karşı), da povod kéltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı tapup ündedi (dava etti) korunada (merkezde), na törege*

inanır. Éger ki néme pomotsniy (ek) işi bar ése, na bu bliskiy (yakın) törege kérek, ki kélitirgey otporniy strona (davalı taraf) ya bliskiye (192/22)."

b. 191/24, 191/28, 192/21, 192/22

b.+i 192/15

b.+ iyin 180/19

b.+lerin 182/02, 184/41

[=8]

boğ-: Soluğunu kesmek, boğmak, boğarak öldürmek.

*"Oğlanlar ki suvda yuvungaylar, da biri birisin **boğgay**, ol çahta töreçiler (yargıçlar) muniñkibik işni igi térgemege (incelemeğe) kérek (086/15)."*

*"5 Kapitula. Oğlanlar üçün, haysı ki biri birin **boğsalar** (243/39)."*

b.-gay 086/13, 086/15, 260/12, 260/13, 261/12, 261/13

b.-salar 067/28, 242/31, 243/39

[=9]

boğul-: Soluğu kesilmek, boğulmak.

*"Éger ki ol kénsi satamadan (kazara, tesadüfen) boğuldı ése, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, añar boluşma (yardım etmek) bolmadılar, anıñkibik **boğulmah** üçün tölöv (ceza, diyet) bolma bolmastır (086/27)."*

*"Oğlanlar ki suvda yuvungaylar, da biri birisin boğgay, ol çahta töreçiler (yargıçlar) muniñkibik işni igi térgemege (incelemeğe) kérek, éger ol türlü **boğulmahlıh** boldı ése gelegden (şaka ile), ya yüreklenmehten (kızgınlıktan), ya yaman yürekenden (kasten), ya övretken klep (261/14)."*

b.-dı 086/27, 260/19, 261/19

b.-mah 086/27, 260/20, 261/20

b.-mahlıh 086/17, 260/14, 261/14

[=9]

boğulgan: Boğulmuş olan kimse, boğulan.

*"Oğlanlar ki suvda yuvungaylar, da biri birisin boğgay, ol çahta töreçiler (yargıçlar) muniñkibik işni igi térgemege (incelemeğe) kérek, éger ol türlü boğulmahlıh boldı ése gelegden (şaka ile), ya yüreklenmehten (kızgınlıktan), ya yaman yürekenden (kasten), ya övretken klep, ya ol **boğulgan** kéndi kendin satamadan (kazara) batırdı suvnuñ térenine, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, ol **boğulganga** boluşma (yardım*

etmek) *bolmadılar. Kerek töreçiler bēlgili bilip tūgel yoluhkan işni (086/20, 086/23).*”

“Éger ki ol kénsi satamadan (kazara, tesadüfen) *boğuldı ése, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, añar boluşma (yardım etmek) bolmadılar, anıñkibik boğulmah üçün tölöv (ceza, diyet) bolma bolmastır. A éger ki özge işten boldu ése, tölöv (ödeme, ceza) başı (diyeti) üçün bolmah kerek yaşlarına köre ol boğulgannıñ, néçik öldürgen (maktul) kişiniñ (261/22).*”

b.+dı 086/27, 260/19, 261/19

b.+gan 086/20, 260/16, 261/16

b.-ganga 086/23, 260/17, 261/17

b.-gannıñ 086/33, 260/22, 261/22

[=12]

boğum: Uzu, bent, kanun maddesi, kanun bendi.

“*Haysı törelerni, sağıslap kéñeşimiz (tavsiyemiz, talimatımız) bile bizim, ohcovlap (kıyaslayıp) da, haysı boğumlarda (bentlerde, bölümlerde) az néme alışıptır (değiştirip), (251/33).*”

“*Da ol yihılğan attan éger tiri halsa, da éger nahıs (sakat) bolgay haysı boğumunda ténniñ, ol çahta ol, kim ki ürkütti atnı, tölegey (öder) hakimlikni (doktor masrafını) da harcın (nafakasını), (308/39).*”

b.+larda 250/33, 251/33

b.+larından 300/31, 301/30

b.+udur 238/20

b.+una 085/38, 260/04, 260/05, 308/39, 308/39

b.+unda 143/34

[=11]

boluş: Yardım, destek, himaye, koruma, tasdik.

“*A éger korol anıñ biyliki korunada bolmasa, bērmeh kerek añar 3 kēz 9-ar hafta, bulaydır töre. Kim ki bu roklarnı keçirse da kéltirmese koroldan kendi işine boluş, ol kişi kendi işin tas éter (331/07).*”

b.+ 167/23, 330/07, 331/07

[=3]

boluşçu/boluşçu 1. Yardımcı, destekçi, himayeci **2.** İşbirlikçi, suç ortağı, yordakçı.

boluşuçu/boluşuçu (I): Yardımcı, destekçi, himayeci.

*“Dağı da kérekli u **boluşuçu** ademilik tarbiyatına péşekârlıktır (meslek) hakimlik, ki ademiniñ barça tınsızlıhın (hastalığını) tanır da oñaltır, ulu hörmette bolgay bolur da (243/17).”*

boluşuçu/boluşuçu (II): İşbirlikçi, suç ortağı, yordakçı.

*“A éger ésirik kişi kiméseni öldürse, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlihni câht bile, da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih yaman sağış (suç kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdular ése, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte, ol çahta sebepine köre, hılınanına (fiiline) köre, yaman (suç) étkenine köre bolgay yarğusu. Égirlikine köre, ögütlegeyler (cezalandırılar) **boluşuçularnı** (suç ortaklarını), etkenine köre munuñkibik işni ésiriklikten tügelledi (263/08).”*

borç: Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi kabul ve taahhüt edilen para yahut şey, deyin, borç.

*“Éger kimse kimséni yarğuga tartsa (mahkemeye celp etse) ya **borç** üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanılı bolmagay, né anıñ, kimni ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup kéltirdi, yohsa añar tiyer, kimni tutup kéltirdiler, éger könü kişi ése (048/17).*

*“Éger anıñkibik tüşüngen (müflis) borçlu, tölemiyin (ödeme yapmadan), ölse, na halgan oğul-hızı borç éyesiniñ ne bir aslam (faiz) bérme kérektestir ol borç éyesine, ol hadar **borç** üçün, haysı ki anıñ yuvuhları tölemeh kérek (108/29).”*

*“**Borç** üçün otuz yılga dire tép-ték turganniñ, ki ol **borçnu** töre (dava) bile izdemegen, kérek tép-ték turgay méñilik (151/36).”*

*“Kimgé de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey **borç** üçün, da istéts (davalısı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler (celp ederler) yükçini (kefili) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay, bilingey, da tapkay (hüküm verir) töre, ki borçludur tölemege (ödeмеге) yükçi (189/31).”*

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay **borç** üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alına, da tanmagay (inkâr etmez) bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/16).”*

“Barça türlü **borç** üçün bir stoyontsı (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şılprıhtte (borç belgesinde) yazılmas stoyontsıy iménâ (taşınmaz emlak), ték bir töre alnına (194/14).”

baş borç: Esas borç, başta verilen borç.

“A ol borç éyesi (borçlu, verecekli), ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv (ödeme) étkey alğan kişisine **baş borçun**, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu düğül, haysın ki añar zındanda harchlıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege naložit (masraf) étti baş suması (ana parası) bile tölemege birge (333/05).”

borçka al-: Borç almak, ödünç almak, borç edinmek.

“40 Kapitula. Anıñ üçün, kimése kiméseden néme **borçka algay** (069/20).”

“Éger bir kimése kiméseden néme **borçka alsa** ya ötünç algay mağat (vade) künge, ol kim ki **borçka alsa** ya ötünçke, da yarlılansa (yoksullaşsa), da yarlılanmah üçün bélgili künge töleme (ödeme) bolmasa, na Éski Töreniñ (Eski Ahit’in) u Yeñi Töreniñ boluşmahı (yardımı) bile ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden bir ağırlıh (haksızlık, zorluk) ta bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz) alma bolmastır (108/04, 108/05).”

borçka bérgeñ: borç veren kimse, alacağı olan kimse, alacaklı kimse.

“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime, svcıya) ündegeyler (dava etseler, celp etseler), da kermende (şehirde) mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérgeñ **kışı** klegey anıñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kérek anıñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/25).”

borç et-: Borç almak, ödünç almak, borç edinmek, borçlanmak.

“113 Kapitula. Oğul atanın bilmehinden başha **borç étkey** (073/07).”

“Da munı alay ayırıp, éger atasınıñ tirlik vahtına anıñkibik **borç étken bolsa**, da atası tirliki vahtına añar néme çıharmagan bolgıy édi, atası, ni hardaşları borçlu düğüller ol borçnu töleme (ödeмеге), (154/35).”

“Éger haysı atanıñ bolgay oğlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da anıñ érkinden başha (izni dışında) étkiy édi néme borç, da ölgıy édi ya haçkıy édi yat uluska, ol borçun tölemiyin (ödemeden), töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni hardaşları borçlu düğüller tölemege, ték ol, kim ki **borç étiptir**, andan özge né

*biri de borçlu tigül, a ziyanın tölemegen borçnuñ anıñ bolmah kerek, ki ki **borç étiptir** (321/06, 321/07)."*

borç étken: Borç alan, borç edinen, borçlu.

*"3-üçünçü törege (duruşmaya), kérektir, ki anıñ bliskiylarin (yakınlarını) pripozivat (çağırma) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (belge) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (güvenilir), ki **borç étken** istéts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, né kerek töre añar bir kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâ'ga (taşınmaz malına) köre (182/07)."*

*"Kimge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey borç üçün, da istéts (davalı) kénsi anda bolmagay **borç étken**, da ündegeyler (celp ederler) yükçini (kefili) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay (inkâr etmez), bilingey (ikrar eder), da tapkay (karar verir) töre, ki borçludur tölemege (ödemeye) yükçi (189/32)."*

borç éyesi (I): Borç alan, medyun, verecekli, borçlu.

*"Éger anıñkibik tüşüngen (müflis) borçlu, tölemiyin (ödeme yapmadan), ölse, na halgan oğul-hızı **borç éyesiniñ** ne bir aslam (faiz) bérme kérektestir ol borç éyesine, ol hadar borç üçün, haysı ki anıñ yuvuhları tölemeh kerek (108/27)."*

*"Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime, svcıya) ündegeyler (dava etseler, celp etseler), da kermende (şehirde) mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérge **kişi** klegey anıñkibik **borç éyesin** zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kerek anıñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/26)."*

*"A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey domovlatstsa (barışma, anlaşma) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarrufuma) algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ (Yeni Ahit'in) şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (kusurundan) keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (hacizi) haldırgaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik **borç éyesiniñ** kélgenine diyin sağıh bile, da ol némeler, ki şparovat (haciz) étti, turgay töreniñ motsu (yetkisi) da möhürü tibine (183/10)."*

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ (alacaklı) kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) **borç éyesiniñ**, hayda nesi bar ése, ya bézirgeñ (tüccar) arasına ahça mı, humaş (mal) mı, ya mülkleri mi, néme bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgeñliğin bargıy, ya téñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (tutuklu, hapis) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey (182/27).”

“Ya bir kimése ki zındanda olturgay (hapis yatsa) kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga bir ahça bérgey, ol künde, ki olturğuzdu, 3-ünçi küñge dirin, ki añar harclıhın bérmegey édi, voytnuñ (hâkimin) holundan ötleş bérilmegey édi, 4-ünçi künde töreniñ érki (yetkisi) bar anıñkibik kişini, **borç éyesin**, érkli (özgür) yébérmeye (bırakmaya) zındandan, yene törege ündegince (333/01).”

borç éyesi (II): Borç sahibi, borç alan kimse, verecekli, medyun, borçlu.

“Éger ol tüşüngen (müflis) kéndiniñ **borç éyesine** ki anıñ alına néme aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağışlamah (hesap etmek) kérek borçı üstüne (108/21).”

“Éger borçlu yahşı köñlü (özgür irade) bile tusnahı (rehini) bérme klemese **borç éyesine**, bu iş bile **borç éyesi** bolur alma (128/25).”

“Anıñkibik tusnah (rehin) kéçe hatına honma bolmastır. **Borç éyesi** anıñkibik tusnahı haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (uygun) kün étmege anıñ miskinlikine (yoksulluğuna) köre, ki tölöv (ödeme) étme bolgay (296/27).”

“Éger bolgay borçlusı tusnahsız (ipoteksiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme (ödeme) bolmagay, töre buyurur ol inangan (mutemet) kişiğe algay övinden tusnah borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül (özgür irade, rıza) bile tusnah bérme klemese **borç éyesine**, bu iş bile bolur alma **borç éyesi**. Éger yarlı (yoksul) kişini hıstırgan bolgay nahle (ansızın), néme anıñkibik tusnah bérgey **borç éyesine** (297/23, 297/24, 297/25).”

éski borç: Eski alaca, eski borç, vadesi geçmiş borç.

“108 Kapitula. **Eski borçlar** üçün (316/36).”

köptengi borç: Eski borç, uzun süreli borç, vadeli borç.

“108 kapitula. **köptengi borçlarnıñ** töresi (249/20).”

tusnahsız borç: İpoteksiz borç, ipoteksiz borç.

“71 Kapitula. Tusnaksız borçlar üçün (070/36).”

b. 048/17, 073/07, 078/34, 108/18, 108/27, 108/28, 108/29, 128/18, 128/26, 128/27, 128/29, 128/31, 151/36, 152/03, 154/20, 154/25, 154/27, 154/30, 154/33, 154/35, 155/07, 156/01, 168/24, 169/03, 169/11, 169/13, 169/21, 171/34, 172/11, 176/21, 177/18, 178/26, 178/37, 179/05, 182/07, 182/08, 182/27, 183/13, 183/39, 184/09, 184/14, 184/19, 184/22, 189/31, 189/32, 190/05, 190/16, 191/13, 192/08, 193/10, 193/17, 194/11, 228/06, 229/06, 248/25, 249/25, 252/36, 253/36, 278/34, 278/36, 278/39, 278/39, 278/40, 279/34, 279/36, 279/39, 279/39, 279/40, 296/20, 296/24, 296/24, 296/26, 296/27, 297/10, 297/20, 297/24, 297/24, 297/26, 297/27, 316/37, 316/39, 317/37, 317/39, 320/01, 320/03, 320/06, 320/07, 320/08, 320/12, 320/27, 321/01, 321/03, 321/06, 321/07, 321/08, 321/12, 321/27, 332/02, 332/03, 332/07, 333/02, 333/03, 333/07, 334/13, 334/19, 335/13, 335/19, 338/19, 338/36, 339/19, 339/36

b.+ı 108/21

b.+ka 069/20, 108/02, 108/04, 108/05, 178/25, 182/37, 244/35, 245/35, 278/27, 278/28, 278/29, 279/27, 279/28, 279/29

b.+lar 070/36, 151/35, 246/23, 247/23, 316/36, 317/36

b.+ların 072/33

b.+ların 248/20, 249/20

b.+nı 320/10, 321/10

b.+nu 155/02, 317/37, 320/05, 321/05

b.+nuñ 047/37, 154/32, 226/41, 227/41, 320/06, 321/06

b.+ta 152/11, 316/42, 317/42

b.+tur 182/04

b.+u 155/36, 177/32, 178/22, 320/27, 321/27, 330/29, 330/36, 331/29, 331/36

b.+um 179/01

b.+un 076/24, 152/09, 154/26, 155/06, 169/15, 182/24, 182/26, 183/37, 191/10, 193/42, 250/44, 251/44, 316/42, 317/42, 320/04, 320/11, 321/04, 321/11, 332/04, 333/04

b.+una 176/34, 338/25, 339/25, 340/07, 341/07

b.+unu 151/37, 177/33

[=188]

borçlu 1. birinden bir şey borç alan, ödünç alan, medyun, verecekli **2.** borç veren, alacaklı **3.** Sorumlu, yükümlü, mükellef.

borçlu (I): Borç alan, borç edinen, medyun, verecekli, borçlu.

*“Dağı da K'risdos yarğuçunuñ manisi bile alani etti surp Awédarandan, ki barça, kimse **borçlu** ése, tölöv étkey yahşı köñülden (19/31).”*

“Ya borçlu, ki klemegey tözmege da ayt kay, ki hadirmén tölöv étmege, töre satın alırmén, anıñkibik bolur odérjat étmege töreni (174/28).”

*“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölmege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırğay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik **borçlunuñ**, hayda ki de nésin sézseler dovod bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz, ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur anıñki sınih kişige utru şparunklar étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat (tasarruf etmek, almak) étmege, ték vlasnıy (bizzat) anıñkin, kim ki **borçludur**, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı kününe diyin, istéts (davalısı) kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (183/41184/05).”*

*“Ol, ki munda ayılıyır, ki yıhküñgi kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh işlerden (cinayetb davalarından) başha hılınmahı bile isi yaman yañılmahlıh (bariz ağır suç) da **borçlu** üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménası (mülkü) bolmasa (253/09).”*

*“Éger bolgay **borçlusı** tusnahsız (ipoteksiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da tölme (ödeme) bolmagay, töre buyurıyır ol inangan (mutemet) kişige, algay övünden tusnah **borçlunuñ** küç bile tölöv étmeh üçün (297/22).”*

borçlu tusnahsız: İpoteksiz borçlu, rehinsiz medyun, rehinsiz verecekli.

“Éger bolgay borçlusı tusnahsız (ipoteksiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da tölme (ödeme) bolmagay, töre buyurur ol inangan (mutemet) kişige algay övünden tusnah borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül (özgür irade, rıza) bile tusnah bérme klemese (istemese) borç éyesine (alacaklısına), bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı (yoksul) kişini hıstırgan bolgay nahle (ansızın), néme anıñkibik tusnah bérgey borç éyesine (297/24).”

borçlu (II): Borç veren, alacağı olan kimse, alacaklı.

“Bu yérge (kural, hüküm) érméniler arasına sahlanmah kérek aňlamah bile bu türlü yérge bile, haçan borçlu orozsuz (talihsiz) satamadan (kazadan), ki kéndiniň égirliki (kusuru) bile düğül da tüşkey miskinlikke (yoksulluğa) u bolmagay kénsiniň **borçlularına** tölemege (ödeмеге), (109/02).”

“Mundan artıh töreden kün almaga bolmastır, alay oh, kimniň iménâsı (mülkü) bolsa ya humaşı (malı), bolur zastavitsa (rehin) bolma **borçlusuna utru** (174/02).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege (ödeмеге) bolmagay, da zihat (hareket, gitmek) étkey şherden **borçluları** alnına, ya né türlü de kéchikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, haciz için değer biçme) étkeyler 3-ünçi törege (duruşmaya) diyin, nési de bar ése istétsniň (davalının), ya stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhoyontsiy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür aňar töre, ki pripozvat (celp) étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/11).”

“Dağın artıh kün bolmas almaga kéndine töreden, bu 3-ünçi törede tölemeh (ödemek) kérek ya zındanda olturmah (hapis yatmak) kérek, kimniň ki néme iménâsı (mülkü) bolmasa, ya néme humaşı (malı), né türlü de bolsa tölövge kénsiniň **borçlusuna utru** (337/09).”

borçlu (III): Yükümlü, sorumlu, mükellef.

“... éger ki K'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah (suç işlemek) anıň üsne sézilgey (kanıtlanırsa), Yéngi Töre buyurmastır aňar tas (idam) bolmaga luc tartmah (kefaret ödemek) kérek, da tutulmah kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefalet) tibine ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini keltirmeh kérek éyesine, kimden ki anı oğurlap édi, haytarmaga **borçludur** (yükümlüdür), (096/20).”

“Éger ata ya oğul haysı yañılmahka (kabahatli) köre ölümlü albo yazıhlı (hatalı) yañılğan (suçlu) tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atasınıň yañılğanı üçün ne bir ögüt (ceza) bile **borçlu** (sorumlu) tigüldir, her biri yañılğanına köre tartmah kérek (095/30).”

- b. 019/31, 036/03, 077/13, 082/03, 095/30, 097/23, 098/09, 098/17, 099/29, 102/23, 107/27, 108/25, 108/33, 122/14, 128/25, 132/33, 143/07, 145/25, 146/04, 153/35, 154/28, 154/31, 155/01, 155/13, 169/16, 169/18, 174/26, 174/28, 178/33, 181/35,

187/40, 193/22, 194/04, 195/37, 204/07, 205/08, 218/03, 252/09, 253/09, 256/07, 257/07, 268/12, 269/12, 270/03, 270/15, 270/18, 271/03, 271/15, 271/18, 272/02, 273/02, 274/12, 275/12, 278/21, 278/38, 278/42, 279/21, 279/38, 279/42, 290/33, 291/33, 296/23, 297/22, 300/20, 301/20, 310/01, 311/01, 312/02, 312/11, 313/02, 313/11, 318/29, 319/29, 320/05, 320/06, 320/10, 320/15, 321/05, 321/06, 321/10, 321/15, 332/04, 332/05, 333/04, 333/05, 336/24, 336/25, 337/24, 337/25

b.+dır 270/08, 271/08, 278/34, 279/34, 297/03

b.+dur 062/35, 096/20, 096/22, 097/33, 099/32, 108/16, 115/34, 128/04, 135/16, 140/39, 150/28, 161/29, 184/05, 189/36, 240/06, 241/06, 268/25, 268/26, 269/25, 269/26, 272/03, 273/03, 284/41, 285/41, 296/12, 302/27, 303/27, 308/05, 309/05, 316/13, 317/13, 326/05, 327/05

b.+durlar 136/05, 147/34, 302/40, 303/40, 314/05, 315/05

b.+ları 191/11

b.+larına 109/02, 280/01, 281/01

b.+nı 152/07

b.+nu 316/37, 316/41, 317/41

b.+nuñ 128/23, 183/41, 296/23, 297/23

b.+su 128/19, 181/36, 296/21, 297/21

b.+sun 152/04, 191/30

b.+suna 173/22, 174/02, 336/08, 337/08

b.+sunuñ 181/40, 316/39, 317/39

[=158]

borçsuz: Aklanmış, yükümsüz, sorumsuz, suçsuz.

“Éger kimése kendi dostundan sağıt (alet edevat) ötünçke alsa barça türlü da aniñkibik sağıtı ya sındırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki ötünçke bérdi, bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtıñ, ol, ki aldı ötünçke sağıtı, zıyanın tölemeh (ödemek) kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün. Da ol, ki aniñ édi sağıt, bolgıy édi anda buzgan vahtta ya tas étken vahtta sağıtı, ziyansızdır (zarardan sorumsuzdur) ol, kim ki sağıtı ötünçke alıp édi, aniñkibik işte **borçsuz** halır (279/16).”

b. 107/15, 278/16, 279/16

[=3]

borla: Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası, meyve bahçesi, bağ.

*“Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişiğe k'ahana (keşiş) bolmaga ya žolnér (asker), né **borla basmaga**, né kébitte (dükkânda) olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga, né tanıhlıh bérmege (040/04).”*

*“Éger kimése kimniñ borlalıhına (üzümlüğüe, bağa) kirgey biyiniñ érkinden (izninden) başha, bolur bürtükün (tanisini) **borlanıñ** yéme, néçe sövse, yohsa borlalıhtan néme çıharma bolmastır (294/38).”*

b. 040/04, 220/40, 221/22

b.+nıñ 127/11, 294/38, 297/07

[=6]

borlaçı: Üzüm bağı bakıcısı, bahçıvan.

*“Éger kimése borlalıhtan (üzümlükten, bağdan) néme alsa **borlaçı** éyesiniñ érkinden (izninden) başha da anıñkibik işte tapulgan bolsa, néniñ de içine ziyan (zarar) étip ése, kérek biyine barça tölegey (296/01).”*

b. 127/19, 296/01, 297/11

[=1]

borlalıh: Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası, meyve bahçesi, bağ.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarla), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kéçikkey tölovün (ödemesini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/06).”

*“Anıñ üçün könü töre bile ayılıyır, ki **borlalıh** kénsi éyesiniñ érkinden başha (izni dışında) kimése néme buzmagay, ani bir borlalıhtan néme çıharma érki yohtur (127/15).”*

*“Da ahça bile satun alğan mülkler, éger tarlovlar, éger **borlalıhlar**, éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı (vergiye tabi) bolmagay (240/22).”*

*“Éger kimése kimniñ **borlalıhına** kirgey biyiniñ érkinden başha (iznini dışında), bolur bürtükün (tanisin) borlanıñ yéme, néçe sövse, yohsa **borlalıhtan** néme çıharma bolmastır (294/38).”*

“Éger kimése néme bérgey yihövge (kiliseye) yahşı köñülden (özgür irade ile, rıza ile) **borlalıh**, ya öv, ya tiyirmen, ya saban (tarla) yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérseler, da ol yihöv hısmetsizlihinden (talihsizliğinden) ya özge néme satamadan (kazadan) küygey, éger kermende (şehirde) bolsa ya salada (köyde) anıñkibik yihöv, ol çahta anıñkibik igilikten (maldan), ki bérilip édi yihövge, ahpaşnıñ (piskoposun) bilmehi bile ol kélişlerni (gelirlerini) yıǵgaylar da anıñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar (inşa ederler), (313/33).”

b. 109/06, 312/33, 313/33

b.+ına 294/37, 295/37, 297/05, 297/06

b.+lar 294/39, 295/3

b.+na 294/36, 295/36

b.+tan 294/38, 294/40, 295/38, 295/40, 296/01, 297/11

[=16]

boş: 1. Boş, beyhude, gereksiz **2.** Muaf, serbest, tatil **3-** Özgür, bırakılmış **4.** Suçsuz **5.** Affedilmiş, bağışlanmış (et- ve bol- yardımcı fiilleri ile birlikte farklı anlamlar kazandırılmıştır).

boş (I): Boş, beyhude, gereksiz.

“... barça kérekmes u **boş** sözler üçün ademiler cuvap bérseler yargu küñüne (037/15).”

boş (II): Farklı muameleyi gerektiren bir sebepten dolayı yükümlülük ve sorumluluğu kaldırılan, kendisine ayrıcalık tanınan (kimse), imtiyazlı, muaf.

“A éger ki berinseler (teslim olsalar), hara élni (sıradan vatandaşı) yasañ (vergi) tibine sañlagay da baş kişilerni (yöneticileri) **boş étkey** (muaf eder) yasañtan (238/06).”

“Yeñi yapkan yerler barça kélişten (vergiden) **boş bolgay** (muaf tutulur), barça yérgesi (yerleşim, bina) bile tügellenginçe (065/18).”

boş (III): Özgür, serbest.

“Éger haysı érmeni érksiz hul (köle) satun alsa ya huluhçı (kadın köle) dinsiz, hız ya hatun, da anıñkibik huluhçılar vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki (özgür iradesi) bile klegey, klegey K'ristân bolmaga, ol érksizlikten **boş** (özgür) **bolur**, néçik ol ahçanı huluh (hizmet) étse (267/33).”

boş (IV): Suç işlememiş kimse, suçsuz.

*“A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (davacı taraf) turmagay küniüne antın işitmege, na işine tüşer (davasında mahkûm olur), da ündelgen (davacı) yan könülür (aklanır) töre alnına, hoyup 6 ahça pamentnıy (ödeme, ücret), bolur andan könü da **boş** (suçsuz) yarğularga köre (188/28).”*

boş (V): Affedilmiş, bağışlanmış.

*“5-inçi ki töre, da proroklar (peygamberler), da Awédaran (İncil) teşkirilmestir (ayrılmaz, çelişmez), yohése töre prézmuşénadan (icbardan, baskıdan) teşkirilir uluslarda u milletler arasına. Anıñ üçün **boş éter** Téñri, ki uslular térgep (inceleyip) bahkaylar, né türlü iş ése, añar köre étkeyler yarğunu (205/30).”*

020/37, 37/15, 60/13, 065/18, 094/22, 186/41, 188/28, 204/30, 205/31, 218/30, 238/06, 239/06, 242/07, 243/07, 266/33, 267/33

[=16]

boşat- 1. Boşatmak, tahliye, bırakmak **2.** Affetmek, bağışlamak **3.** İptal etmek, feshetmek

boşat (I): Boşatmak, tahliye, bırakmak.

*“Rimovanesi (tahliye, tasfiye) övlerniñ bulaydır, haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine (yoksulluğuna) köre ki uderjat (malikiyeti sürdürmek) étme bolmasa, kérek töreden turgay voyt (savcı) töreçileri (yargıçları) bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüştı ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (tasarrufuna, yönetimine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése 3 hafta kün bérgey **boşatkınça** (tahliye), (176/26).”*

boşat (II): Affetmek, bağışlamak.

*“... da éger ki yañılsak biri birimizge da kek (kin, nefret) bolsa yürekimizge, sövük bile **boşatırbız** (affederiz) biri birimizge (233/02).”*

*“Éger ki ésiriklikte yoluhsa, ki biri birin nahıs (sakat) étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik iş nahıslıhniñ ésirikte tiymes **boşatmağa**, anı da tözmege (tahammül etmeğe) (261/40).”*

boşat (III): İptal etmek, feshetmek.

bazarnı boşat: < Far. بازار. + Türk. +nı + boşat-: Muameleyi iptal etmek, muameleyi feshetmek.

*“Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile **bazarnı boşatsa** (iptal etse), ol algan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni (malı) özgege satma (152/33).”*

b.-ırbiz 053/07, 232/02, 233/02

b.-kınça 176/26, 338/21, 339/21

b.-maga 087/32, 260/39, 261/39

b.-mah 151/27, 316/33, 317/33

b.-sa 152/33, 318/11, 319/11

[=15]

boşatlıh 1. Af, bağış **2.** Ruhsat, izin.

boşatlıh (I): Af, bağış.

“... *da Téñriden holmah bile, da tumluh (bağış) bérme yazıhlarga (günahlara) boşatlıh (af, günah çıkarmak) üçün (136/14).*”

“*Da né türlü yahşı k'risdânlar câht éterbiz yahşılıhnı hılınmaga, a éger A aldansah néme bile bu dünyânın yazıhı (günahı) bile, ökteklik (tekebbür) étmiyin, hosdovanél (tövbekâr) bolurbiz, lucumuznu tartıp (kefaretimizi ödeyip), inanırbiz boşatlıhka, da éger ki yañılsah biri birimizge da kék (nefret, kin) bolsa yürekimizge, sövük bile boşatırbiz biri birimizge (233/01).*”

boşatlıh (II): Ruhsat, izin.

“*Haçan ki töre oltursa da voyt (hâkim), aytmıyın, ki munda töre olturuptur, kimniñ néme işi bar ése, spravovat (davranmak) étsin, da kimése, aşılıp, boşatlıh (izin) almıyın, da, ilgeri tüşüp, néme izdegey töreden, anıñkibik kişi halır curumga 12 ahça (175/27).*”

b. 136/14, 175/27, 199/14, 304/02, 305/02, 338/03, 339/03

b.+ka 053/04, 232/01, 233/01

[=10]

boyruh: İtaat edilmesi gereken söz, emir, hüküm, buyruk.

“*Han, ki haysı biyge yébérgéy déržava (arazi, mülk) ya pustalıh (çöl, toprak, arazi), da ol biy han boyruhu bile ol yerde hala yapkay, ol anıñ méñi déržavasıdır. A ol biyniñ éger néme ulu yañılmakı bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol iménâdan (064/38).*”

“*Da ölgen vahtına ki klegey hokipartslar (vasiler) étme hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canın hayğurgaylar. Da bu boyruh (hüküm) tutulmah kérek, éger ki hatunu ölmese hocasından burun (082/28).*”

“*Da töre (mahkeme) işitse giléyin (şikâyetin) ündelgen yandan da cuvapın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, yan da anı habul körmeh kérek da añar baş hoşmaga (itaat etmek). Ol **boyruhundand** (hükmünden) törenin 2 yan da né oñ yanına, né soñ yanına çıhma bolmas (120/06).*”

“*İti **boyruh** hoyupturlar törede, ki adam öldürmeh bolmagay (158/01).*”

“*Evel başlanmahı munuñ bizden boldı, da bizden soñra kérek, ki az-az yazılğay da tügel bolğay, zéra ganonk‘tan **boyruhtur**, yılda 3 kéz joğovk‘ bolğay, da térgöv (araştırma, inceleme) étkeyler (234/01).*”

“*Töre bile **boyruh** étkendir da tıygandır, ki hol tiyirmenin tusnah hoymagaylar, né üstünedegi taşın, né tibindegi taşın (296/15).*”

“*Bu **boyruh** alay añlamah kérek kérektir salaçılar üçün érmenilerniñ, özge cıns üçün tigül, anıñ üçün salalar da tutovları (tabilikleri) érmenilerniñ bérilgendir barça bir türlü korunaga (merkezi devlet), (259/22).*”

Téñriniñ boyruhu: Tanrının emri, ilahi hüküm.

“*Yohése yamanlıh artıptır bu zamanda, a k‘risdânlar tügöl ki yalğız yarğu alına ant içer, yohsa her yérde her kéz héç némeden, da anıñ üçün hutharuçumuznuñ buyruhun héç éterler, da biz kledik, ki **Téñriniñ boyruhun** héç étkenlerge töre u ganunk‘ berkitip hoyduh yarğuda (022/36).*”

“*Éger ol tüşüngen kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alına aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağıslamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki **Téñriniñ boyruhudur** buyurgan, ki kim ése, k‘risdân dinin bilip, aslam (faiz) almagay (108/19).*”

“*Éger ol tüşüngen kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alına aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağıslamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki **Téñriniñ boyruhudur** buyurgan, ki kim ése, k‘risdân dinin bilip, aslam almagay (279/38).*”

“*Éger ki özge törede buyurgan ése tusnah (rehin) alma tullardan, alé bizim érmeni töresine anı tıygandır (engeller, yasaklar), anıñ üçün ki 2-inçi **Téñriniñ boyruhundand** sağavat bérinmeh kérek tul hatınlarga (298/01).*”

“*Éger kimge **Téñriniñ boyruhu** bolsa, ösiyet étmiyin, da halğay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni (malını) atasından anasından téñ üleşmeh kérek (321/38).*”

b. 076/15, 082/28, 083/10, 083/15, 083/16, 084/36, 085/22, 090/06, 090/27, 122/36, 128/08, 141/03, 158/01, 224/16, 225/16, 226/31, 227/31, 250/39, 250/40, 251/39, 251/40, 256/18, 257/18, 258/38, 322/19, 323/19

b.+ka 120/08

b.+larından 132/30

b.+larını 077/34, 149/15, 252/20, 253/20

b.+nı 128/13, 132/18, 300/13, 301/13

b.+nu 296/17, 297/17

b.+nun 102/11

b.+nuñ 138/37, 158/06

b.+tan 095/35, 268/15, 269/15

b.+tır 234/01, 235/01

b.+tur 055/15

b.+u 059/08, 065/06, 076/14, 132/05, 240/43, 241/43, 242/02, 243/02

b.+udur 090/26, 091/04, 090/26, 108/22, 265/14

b.+umuz 083/14

b.+undan 059/01, 059/09, 120/06, 129/25, 236/29, 237/29, 298/03, 299/03

[=67]

boyruhçı: Emir, hâkim, yönetici, vilayet emiri, vali, vezir, vergi toplama görevlisi.

*“Yıhkün (kilise günü, Pazar) künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ, anıñ üçün boyruh bile kéndiniñ hanlıhınıñ boyruh étti, ki anıñ ne bir uradniki (kâtibi), ani **boyruhçısı** (emiri, veziri) ol künni yıhkünni né bir çığışnu (vergi) hanlıhınıñ almagay (076/17).”*

b.+sı 076/17

[=1]

bsag: < Erm? **уууу**. Evlilik, nikâh, izdivaç (*beşek/biçek* biçiminde haremlik, *böşük-tüngür/sıhriyet*=güveylik, dünürlük anlamlarında Eski Uygur Türkçesinde geçmiştir).

alğışlı bsag: < Türk. *alğışlı* + Erm. **уууу**: Kutsanmış evlilik, kanuni evlilik, yasal nikâh, meşru nikâh.

“Dağı da töre buyurmastır k'risdân hanlarına, ki dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa **algışlı bsag** bile haniçesi (kraliçesi) bolgay, zera töredir hayrabéd (patrik) bile horanda (kürsüde) turmaga (237/37).”

b. 059/23, 236/37, 237/37

[=3]

bulargan: Kafası karışmış, yanılmış, azmış, yolundan sapmış, yolunu azmış, yolunu kayıp, kaybolan.

“Dağı da Ohanes Awedaraniç aytır: «kim ki jesus K'risdosnuñ kélgenin teni bile inanmasa, ol **bulargandır** ...», (051/34).”

“Éger kimése barır égeç yol bile da körgey **bulargan tuvar** haranı, kim de ki bolsa, éger anıñ honşusunuñ ése, kérek anı haytargay, héç néme alminça (293/37).”

bulargan tuvar: Kayp hayvan, kaybolmuş hayvan.

“Éger kimése barır égeç yol bile da körgey **bulargan tuvar** haranı, kim de ki bolsa, éger anıñ honşusunuñ ése, kérek anı haytargay, héç néme alminça (292/38).”

“A éger anıñkibik tuvar hara bolsa yırahtın belgisiz (bilinmeyen) kişinin, annkibik tuvar haranı andan ötleş, kim burun kördi ol **bulargan** (kaybolmuş) **tuvarnı** kérek algay tuvarnı da tanıhlatkay honşularına, ki anıñkibik **tuvar taptım bulargan**, belgisiz kişiniñ, da kérek anı uzah alay sahlagay, ki éyesi ya biyi anıñ çıhkınça (125/04, 125/07).”

b. 124/32, 125/04, 125/07, 292/38, 292/41, 293/38, 293/41, 294/02, 295/02

b.+dır 051/34, 231/25, 230/25

[=12]

burungi: Önceki, cet, bidayet, ilk (*burungi töre*/ilk duruşma).

burungiler: Eslaf, selefler, öncekiler, ecdat.

“Dağı da kélişlerniñ uluslarınıñ da barça milletniñ, kéndilerniñ poddanıylarnıñ (tebaaların) hanlar da biyler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki **burungiler** alırlar édi, zéra barça iş üçün, ki artıhsıdır (kabahat, günah), cuap bérmehe kérek Téñrige, zéra Téñriden bériliptir ululuk alarga, ki ulusların abragaylar, u sahlagaylar, da bozmagaylar (241/19).”

burungi éye: Önceki sahip, önceki malik.

“Barça optsıy kişilerden ése, **burungi éyesne** (önceki malikine) podobniydir bérmege yalga, töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey yalga, né ki özge (339/32).

burungi gilé: < Türk. *burungi* + Far? +ٱل: İlk ifade, birinci ifade.

“Bir kimése turgay törege da kénsiniñ giléyin (şikayetini) bérgey, da birsi yan anıñ sözüñ tıymagay bu sözler bile, ki aytkay, pane voyt (hâkim), hadirlenmiyirmén añar cuvap bérme, bérgeñ maña birsi törege dirin, éger ki bu sözleri aytsa, giléyinden burun. A éger ki **burungi giléyine** hulah hoyup işitti ése, kérek añar né iş üçün ése de, her sözüne cuvap bérgey, bilir mi, yohsa bilmes mi (339/10).”

burungi töre: Birinci duruşma, ilk duruşma.

“A éger kimése başlagay honah kişi vilojény töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına, **burungi töre** turmagay, haysı da kişige utru, anıñkibik honah kişi povinen (yükümlü) dügül bu 14 sbnı oblojit étmege, haysı ki başladı vilojény töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına (171/16).”

“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin motsovat étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réçnikni (avukat, mahkeme sözcüsü) bolmas. A bu opravalar (düzenlememeler, işlemler) barça **burungi törede** bolmah kérek, éger yerli bolsun, éger honah, **burungi törede** néme yasamasa (yapmasa), 2-inçi de, 3-ünçi de néme arttırma bolmas (180/24, 180/26).”

“A éger kimése bir ündelgen (davalı) bolgay törege, da turgay, da yaşıngay soñra, da ol yan, haysı ki povoddur (davacı), 3 töreni (duruşma) biri biri artından turgay, anıñkibik kişi kénsi işine tüşer (davada mahkûm olur, kaybeder), né türlü de iş (dava) bolsa, haysı ki **burungi törede** anıñ giléyin (beyanını, ifadesini) işitti (333/18).”

burungi yarğuçı: Baş yargıç, baş hâkim, mahkeme başkanı.

“Dağıda ahpaştır (piskopos) **burungi yarğuçı**, 2 ya 3 ahıllı ademiler tutkay hatına, da alay étkey yarğunu (216/23).”

b. 018/26, 034/25, 050/15, 058/15, 118/02, 147/19, 170/11, 171/16, 176/04, 176/30, 180/26, 202/32, 203/26, 216/23, 217/24, 228/41, 229/1, 236/13, 237/13, 286/38, 287/38, 312/39, 313/39, 318/12, 319/12, 332/21, 333/18, 334/02, 335/02, 338/10, 338/23, 338/32, 339/10, 339/23, 339/32

b.+de 160/33, 324/32, 325/32

b.+dir 067/13, 242/24, 243/24

b.+ler 063/19, 240/17, 241/19

b.+si 017/03, 018/01, 202/07, 202/20, 203/02, 203/14

[=50]

buyruh: Emir, buyruk, yetki, sipariş, hukuk, komut, hüküm.

“... *töre buyuyır, ni kimése bolmastır* **buyruh** (emir) *étme özgenin huluna* (309/06). *surp arakéllerniñ* (havarilerin) **buyruhudur** (talimatıdır), *buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k'hanasın yaman sözler bile da hörmetsizlik bile uyaltmagay* (265/08).”

“*Yoh ése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur* (tasarruf edip), *da yovuhlarından izdöv* (dava) *bolmadı, soñra bolmastır érki* (yetkisi) *alma töre bile tiyirmenni, vahtı kéçkenniñ* **buyruhu** *bile, könü de méñilik jaranglıhta halır töre bile* (115/06).”

“... *Éger haysı klese, bolur ki hanga alma* (hana temyiz başvurusu yapma) **buyruhundan** *töresiniñ érméniniñ, yohsa kişiğe, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır bolganga érmeni töresinden sahangandır* (mahfuzdur) *apélâciyası* (temyiz), (120/27).”

“*Da andan soñra né türlü özge milletniñ sebepinden boldu, alay hanlıhtan* **buyruh**, *ki törelerni érméniçeden tatarçaga köçürüldi, da andan soñra Latinge* (197/22).”

“*Kimése könüsün* (kasten) **buyruhka** *utru* (karşı) *érkli* (isteyerek, kasıtlı) *da ökte* (küstah, aşağılayıcı) *sözleme klegiy édi, anıñkibik kişi ölümlüdür* (289/35).”

“*Töre bile* **buyruh** (hüküm) *etkendir da tıygandır* (yasaklamıştır), *ki hol tiyirmeniñ tusnah* (rehin) *hoymagaylar, ne üstündegi taşın, né tibiñdegi taşın* (297/14).”

duhovny buyruh: < Ukr. Leh. *духовний*, *duchowny*. + Türk. buyruh: Dini hüküm, şer’i hüküm.

“*Haçan ki artıhsı holtha* (rica) *étti, mén de üstüme aldım ménim miskinlikim bile, bilip, ki tiyesidir hnazant* (itaatkâr) *bolmaga* **duhovny** (manevi, dini) **buyruhka** (026/04).”

Téñriniñ buyruhu: Tanrının emri, ilahi hüküm.

“*Kim ki érk* (izin) *bérgey oğlanlarına érkine* (kendi başına) *ösmege* (büyümeye) *da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga* (hocaya) *bitikke* (eğitime, okuma yazmaya) *ya péşege* (mesleğe), *bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına* (buluğ, reşitlik) *dire, da arzani* (lâyık, uygun) *bolgaylar k'ahanalıhka* (keşişliğe) *ya igi péşege. Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların ustaga, oldır cigeri* (mahiyeti) *itidir*

(keskindir) *zakonnuñ* (kanunun), *da ganunk' bile sahlanmah kérek, da aniñkibik ata harğışlıdır, aniñ üçün ki töre bile da **Téñriniñ buyruhu** bile buyurgandır, ki atalar kénsileriniñ oğlanların sahlagaylar yahşı ögüt bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki Téñriniñ töresinden da horhusundan çılmagaylar (301/02).*”

“Éger haysı *da oğul-hız k'risdânlarnıñ ki salgay atasın-anasın da kétkey, **Téñriniñ buyruhu** bile aniñki ata-ana bütün sahlagaylar oğul-hızın, ki kéndileriniñ buyruhu bile hatlarına övretmege da hılıhlarına (330/07).*”

b. 047/13, 132/08, 197/22, 256/29, 257/29, 257/31, 257/32, 258/26, 259/22, 259/35, 262/39, 263/39, 265/08, 284/28, 285/28, 292/02, 293/02, 297/14, 308/06, 309/06, 320/37, 321/37

b.+ka 026/04, 208/44, 209/44, 288/35, 289/35

b.+larından 300/19, 301/19

b.+larnı 314/33, 315/33

b.+nuñ 274/06, 275/06, 306/08, 307/08, 322/22, 323/22

b.+tır 233/44

b.+u 051/15, 064/38, 115/06, 156/21, 230/16, 231/16, 236/28, 237/28, 300/01, 300/07, 300/08, 301/01, 301/07, 301/08

b.+udur 265/08, 279/37

b.+umuz 257/31

b.+un 022/35, 022/37, 031/37, 038/09, 044/03, 206/25, 206/27, 207/25, 207/27, 214/20, 215/20, 220/05, 224/18, 225/18

b.+una 051/03, 230/10, 231/10

b.+undan 058/31, 061/34, 120/24, 138/34, 236/20, 236/24, 237/20, 237/24, 238/33, 239/33, 288/34, 288/43, 289/34, 289/43306/07, 307/07

[=87]

buyruhçı: Emir, hâkim, yönetici, vilayet emiri, vali, vezir.

“... *yıhkün (kilise günü, Pazar) künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ, aniñ üçün boyruh bile kéndiniñ hanlıhınıñ boyruh étti, ki aniñ ne bir uradniki (kâtibi), ani **buyruhçısı** (emiri, veziri) ol künni yıhkünni né bir çığışnı (vergisini) hanlıhınıñ almagay (251/40).*”

b.+sı 250/40, 251/40

[=2]

buyur-: Emretmek, hüküm vermek, talimat vermek, karar vermek.

“*Da haçan ki yarğu işi (davası) yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı **buyurgınça**, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kêlseler yarğuga da yarğuçı **buyursa** (emretse) könülük üçün ant, da ol çahta utru bolurlar, ki barça dünyânın aslamı (kârı) üçün ant içmenbiz, da klerler (isterler) nunınki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlovuçı (kanuna uyan) körgüzgeyler (044/18, 044/22).”*

“*A éger ki bilgey édi tuvarnıñ yaman hılıhın, ki ziyan étüçi édi, da kétermegey kéndiniñ hatından, kérek tügel baha tölegey öldürgen ögüzniñ, töre alay **buyurıyır** (101/36).*

“*Éger biyi hulnuñ köztün çiharsa, töre **buyurıyır**, érkli bolgay anıñkibik hul, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki K’ristân édi ése. Éger ki ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyiniñ érki (izni) bile yarım bahasına ya yarım yalına (100/04).”*

“*Éger yaman köñülden (suç kastı ile) öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni (davaları) bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (şikâyete, davaya) köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre töre **buyurgay** (283/19).”*

“*Töre **buyurıyır** her biri oğrunı oğurluh néme bile bélgili (kanıtlı) töre alnına geltirgenni ögütlegeyler (cezalandırır) furka (çarmıhla idam) bile (307/25).”*

buyurgan: Karar, emir, hüküm, mahkeme hükmü.

“*Hörmetsizlikin töreçiniñ kéri etiyir hanlıhka almah (hana temyiz başvurusu) bile, haysı ki töreçiden (yargıçtan) bérilmeh kérek. Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz (kanunsuz) ayttı (hüküm verdi) ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldir, haysı ki yarğuçı apélâtsiya (temyiz) bile yarğu étse. Éger sézse töreçiniñ égri (haksız, kanunsuz) **buyurganın** (hükmünü) könülüksüz (adaletsiz), öğütleme (cezalandırma) anı bolur (078/23).”*

“*Éger özge törede **buyurgan** (hüküm) ése tusnah (rehin) alma tullardan, ale bizim érmeni töresine anı tygandır (yasaklamıştır), (129/21).”*

“***Buyurganıdan töreniñ ne 1-i de bolmastır alıştırmağa (değiştirmeğe) rolâlarını** (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın (sınırını) bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler halganlarına, oldır oğlanlarına haldırdılar*

(bıraktılar) igilik (mal). *Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi égirliksiz yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (291/04). ”*

*“Haçan bir yan gilé (dava) étse ya cuvap bérse (savunma yapsa), birisi yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuvapına köre töreçi (yargıç) **buyurganıñ** (hükümünü) buyurgay (325/25). ”*

*“Éger yoluhsa uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartnıñ, töre bile **buyurgandır** anıñkibik hol uzatuçı sahalına hartnıñ, alay ol añlamah kérek curumu, néçik kiméseni nahıs étkey (263/24). ”*

égri buyurgan: Haksız hüküm, kanunsuz hüküm, adaletsiz karar.

*“Anıñ üçün töreci (yargıç), yaman, töresiz (kanunsuz) ayttı (hüküm verdi) ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarğuçı apélâtsiya (temyiz) bile yarğu étse. Éger sézse töreçiniñ **égri buyurganıñ**, könülüksüz (adaletsiz), öğütleme (cezalandırma) bolur anı (253/32). ”*

b.-dı 091/28, 264/03

b.-du 022/04, 030/05, 166/16, 206/11, 207/11, 212/07, 265/26

b.-dum 054/31, 232/33, 233/33

b.-gan 108/23, 129/21, 278/37, 279/37, 298/01, 299/01

b.-gandır 089/11, 097/15, 131/31, 262/24, 263/24, 268/40, 269/40, 300/02, 301/02

b.-ganın 078/23, 160/18, 252/32, 253/32

b.-ganına 131/34, 300/03, 300/12, 301/03, 301/12, 324/24, 325/24

b.-ganından 120/31, 290/04, 291/04

b.-gay 047/29, 112/13, 143/13, 160/19, 186/36, 226/38, 227/38, 282/19, 283/19, 310/04, 311/04, 324/24, 325/24

b.-gaylar 047/36, 049/07, 050/21, 050/37, 226/41, 227/41, 228/19, 228/44, 229/19, 229/44, 230/07, 231/07

b.-gınça 044/18, 224/25, 225/25

b.-ıyır 083/11, 087/30, 100/04, 101/36, 103/35, 110/38, 111/29, 116/11, 121/22, 125/14, 128/22, 130/06, 132/35, 141/01, 148/29, 150/07, 152/27, 162/28, 169/04, 169/20, 177/11, 260/38, 261/38, 272/06, 272/40, 273/06, 273/40, 274/36, 275/36, 280/38, 281/38, 282/10, 283/10, 286/06, 287/06, 290/18, 291/18, 294/05, 295/05, 296/22, 297/22, 298/11, 299/11, 300/21, 301/21, 306/25, 307/25, 308/06, 309/06,

314/23, 315/23, 316/04, 317/04, 318/08, 319/08, 326/22, 327/22, 330/37, 331/37,
332/06, 333/06, 338/33, 339/33

b.-ıyırbiz 078/03, 121/13, 290/14, 291/14

b.-ıyırlar 077/37, 252/23, 253/23

b.-ıyirmen 256/29, 257/29

b.-madı 044/33, 224/32, 225/32

b.-magay 078/27, 252/34, 253/34

b.-mas 059/20, 292/20

b.-masa 236/36, 237/36

b.-mastır 064/04, 096/11, 123/33, 149/01, 240/25, 241/25, 268/21, 269/21, 293/20,
314/27, 315/27

b.-mah 119/21, 288/23, 289/23

b.-mahından 074/03, 248/38, 249/38

b.-mıyın 037/12, 218/28

b.-sa 044/22, 120/04, 142/27, 224/27, 225/27, 288/33, 289/33, 308/36, 309/36

b.-uptır 224/20, 225/20

b.-uptur 044/07, 300/11, 301/11

b.-uptu 132/14

b.-ur 019/06, 019/37, 023/03, 028/25, 036/12, 037/13, 036/24, 050/32, 051/19, 051/25,
054/29, 057/27, 057/30, 058/02, 058/09, 059/03, 082/26, 091/09, 099/11, 112/04,
140/12, 191/06, 202/39, 203/33, 205/10, 206/30, 207/30, 213/03, 213/30, 218/08,
218/14, 218/29, 230/05, 230/18, 230/20, 231/05, 231/18, 231/20, 232/32, 233/32,
234/44, 235/44, 236/01, 236/06, 236/10, 236/26, 237/01, 237/06, 237/10, 237/26,
256/17, 257/17, 265/17, 270/35, 271/35, 282/15, 283/15, 306/32, 307/32

b.-urmen 019/08, 202/40, 203/34

[=247]

buz-: Bozmak, sökmek, tahrip etmek, yok etmek, kaldırmak, iptal etmek, geçersiz yapmak, geri almak.

*“Éger ki ol sağıt bile biyiniñ péşekâr (usta) kéndiniñ işin işlegiy édi da anıñkibik sağıtını **buzgıy** (bozsa) édi da anıñkibik sağıtını **buzgıy** édi, kérek tölegey ziyanın biyine (151/09).”*

“*Aytkanına köre Boğos arakélalni, ki destimént ölüden soñra beklikte (geçerlilikte) tohtamah kérek. A éger ki ol destimént étken tiri halgay, ol destimént anıñ érkine (yetkisine) bolmah kérek, klese **buzar** (iptal eder, nesih etmek) klese yasar (onayalar), néçik añar körünse (080/20).*”

“*Kirüçiler yatniñ bahçasına da **buzsa** (sökse, tahrip etse) ol bahçada yemişli térekni, né türlü de yemiş bolsa, da yétkirseler (ispat etseler) tanıhlıh bile anıñ üsne anıñkibik hılınmahni, töre buyurıyır anıñkibik buzuçı yemişli térekni, anıñkibik térek aşlagay bahçasına (111/25).*”

“*Anıñ üçün köñü (adaletli) töre bile aytılyır, ki borlalıh (üzümlük, bağ) kénsi éyesiniñ érkenden başha (izni dısında) kimése néme **buzmagay**, ani bir borlalihtan néme çiharma érki yohtur (294/40).*”

b.-ar 080/20, 254/22, 255/22

b.-gan 107/12, 278/14, 279/14

b.-gay 069/26, 106/25, 150/23, 244/38, 245/38, 278/03, 279/03, 316/12, 316/24, 317/12, 317/24

b.-gıy 151/09

b.-maga 074/32, 250/09, 251/09

b.-magay 294/40, 295/40, 297/09

b.-magaylar 240/19, 241/19

b.-sa 111/23, 111/25, 150/07, 282/07, 282/08, 283/07, 283/08, 316/04, 317/04

b.-up 238/38, 239/38

[=38]

buzuçı: Tahrip eden, bozan, bozucu, zarar veren.

“*Kirüçiler yatniñ bahçasına da **buzsa** (sökse, tehrip etse) ol bahçada yemişli térekni, né türlü de yemiş bolsa, da yétkirseler (ispat etseler) tanıhlıh bile anıñ üsne anıñkibik hılınmahni, töre buyurıyır anıñkibik **buzuçı** yemişli térekni, anıñkibik térek aşlagay bahçasına (283/10).*”

b. 111/29, 282/10, 283/10

[=3]

bütün: 1. Sağlam, tam, kamil, bütün 2. Olgun, reşit.

bütün (I): Sağlam, tam, kamil, bütün.

*“A éger aniñkibik sağıt (alet, şey) burungi sözlegen bazarında (muamelesinde) **bütün** édi ése da haçan kömgende yérde, nahıs éttiler ése, satıcı anda égri (suçlu, sorumlu) düğül (118/03).”*

bütün (II): Olgun, reşit.

bütün kişi: Olgun kişi, reşit adam.

*“Éger ki oğlanlar aralarına uruş étseler, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktul) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek başın (diyetini) tölegeyler, néçik tügel **bütün** (reşit) **kişinin** (259/28).”*

b. 085/09, 118/03, 133/06, 258/32, 259/28, 286/39, 287/39, 300/07, 301/006

[=2]

bühtan < Ar. بهتان. Yerme, yalan, iftira, töhmet.

*“Dağı da aytalık, ki ne üçün 2 ya 3 bolmah kérek tanıh. 2 ya 3 düğül ki köplerge utrudur, körgüzür, ki néçe köp bolsa, ança iğidir, éger ki bolmasa 2 ya 3, mundan éksik bolmagay, zéra 1 adamga asanttır, ki **bühtan** ayt kay kiméseniñ üstüne, a 2, 3 adam bolmastır, zéra biri klese, birisi klemes (040/37).”*

*“A éger ki bu yaman hulinganlar (suç işleyenler) töreniñ (mahkemenin) alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine düğülbiz, da yalğandır, bu iş bizim üstümüzge **bühtandır**, da né artımızga, da né alnımızga bar, yarğuçılar, körüp alarnıñ toğru sözlerin, ki ne artına, né alnına, né litsası (kanıtı) yohtur, antnı buyurgaylar alarga da huthargaylar ölümde (229/17).”*

*“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérsele, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (köylülere) bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarnı kėsip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay. Salaçınıñ égirliki (suçu, kusuru) bolmsa, bolmagay, ki **bühtan** bile algay biyi (243/07).”*

b. 040/37, 065/16, 222/11, 223/11, 242/06, 243/06

b.+dır 049/03, 228/17, 229/17

[=9]

C

can: < Far. جان. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık, ruh.

“*Holarmen (istirham ederim) sénden, haybatlı (yüce) ata da barça érmenilik yihövleriniñ (kiliselerinin) başı, bolmagay, ki héç te yéñil sağışlamagaysén **can** sartın kérekli işni, haysın ki benim üstüme béripsén (210/15).*”

“*Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iunumuz (tövbemiz) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, toğruluh bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, düğül yalğan tanuhlih bile, ya aldovuçı réçnik (avukat) bile, ya kéçmişlerniñ **canıñ** zrgél (mahrum) étmeh bile, ya jaranksızlarnıñ canıñ ülüşsüz çıharmak bile alarnıñ **can** ülüşünden (233/08).*”

can övleri: < Far. جان. + Türk. +övleri: Yetimhane, bakım evi, huzur evi.

“*Alay oh töre hanga buyurur ulu rikalar üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da **can övleri** (236/27).*”

can yarğusu: < Far. جان. + Türk. +yarğusu: Ruhsal yargı, dini mahkeme.

“*Haçan ki K'risdos keldi dünyâga, ol Ari Cannı yene bérdi ademilerge da **can yarğusun** (209/05).*”

c. 022/05, 022/10, 023/20, 024/01, 024/04, 024/34, 026/37, 027/13, 029/21, 041/34, 043/18, 053/18, 054/38, 059/06, 197/02, 198/14, 199/01, 206/12, 206/14, 206/38, 207/12, 207/14, 207/38, 208/04, 208/06, 208/20, 209/04, 209/05, 209/20, 210/15, 210/22, 211/15, 211/21, 213/19, 222/26, 223/26, 224/06, 225/07, 231/39, 232/08, 232/37, 233/37, 236/27, 237/27

c.+ 023/20, 024/04, 026/37, 027/13, 053/18, 054/38, 197/05, 199/01, 206/12, 206/14, 206/38, 207/12, 207/14, 207/40, 208/04, 208/06, 208/20, 209/04, 209/06, 209/20, 210/15, 210/22, 211/15, 211/21, 231/39, 232/08, 232/37, 233/37, 236/27, 237/27

c.+dan 051/30, 230/23, 231/23

c.+ga 051/12, 052/29, 066/01, 165/37, 230/14, 231/14, 242/17, 243/19

c.+ı 081/36, 82/04, 186/38, 256/04, 256/07, 257/05, 257/07

c.+ım 208/04, 209/04

c.+ımızga 020/30, 204/27, 205/27

c.+ın 053/15, 053/17, 187/18, 232/07, 232/07, 233/07, 233/07, 257/18

c.+ına 030/15, 212/11, 213/35

c.+ını 036/40, 218/21, 230/39

c.+ınıñ 037/22, 218/33, 233/08

c.+ıñ 082/27, 256/18

c.+lar 032/23, 214/31

c.+larınñ 066/08

c.+larınñ 215/31, 242/21, 243/22

c.+nı 024/03, 027/10, 208/05, 209/05, 210/20, 211/20

c.+nıñ 018/12, 023/36, 052/35, 202/26, 203/20, 208/02, 209/02, 230/42, 231/42

[=107]

canlı: < Far. جان. + Türk. +lı: Ruh sahibi, hayatı olan, canı olan (bu söz 2 canlı/gebe biçiminde hukuki anlam taşımaktadır).

éki canlı hatın: < Türk. éki + Far. جان + Türk. +lı: Hamile kadın, gebe kadın.

“25 Kapitula. Kimése ki halaba başlagay da urgay **éki canlı hatınnı** (68/31).”

“Dağı da luc bérgege tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıhnı yazıh üstüne hoymagay. Ol türlü marabédlerge, yene **2 canlı hatınga tiymestir ant içmege** (229/26).”

“Érmeni kişi ursa **2 canlı hatınnu**, bu türlü añlamah kérek, özge yerde bolmagay (271/31).”

“Haçan 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatınnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız kéçirgey, ges başın (yarım diyetin) tölemeh kérek hocasına ol hatınnuñ ya né türlü bolsa Birgelerine barışma. A éger oğlan ciğerine (karnında) anasınıñ tügel (olgun, reşit) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey, tölöv bolmah kérek baş (diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna (yerine) baş bérmeñ kérek. Bulay éski töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede körgüziyir anıñkibik portsutiınnu (zararı) ahça curumu bile da luc (kefareti) tartmah kérek. Érmeni kişi ursa **2 canlı hatınnu**, bu töre añlamah kérek, özge yérde bolmagay (271/30).”

c. 049/23, 068/30, 099/04, 228/26, 229/26, 244/19, 245/19, 270/31, 271/30

[=09]

ceza: < Ar. جزا. Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kânunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, ceza.

“90 Kapitula. Ayblagan oğrunu, ya anıñ **cezası** nedir (071/36).”

“Éger ata ya oğul haysı yañılmahka köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapılğan bolgay, atası oğlunuñ yañılğanı üçün **cezasın tartma bolmas** (269/11).”

“Éger kimése yaman iş hılinsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik **cezasın tartmah kérek** hılınanına köre. éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (korsan, soyguncu) édi ése ya küç étüçi (gaspçı, tecavüzcü), éminlik üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ (293/11).”

c.+sı 071/36, 248/01, 249/01

c.+sın 095/27, 123/16, 268/11, 269/11, 292/11, 293/11

[=9]

céhéz: < Ar. جهاز, چهاز. Çeyiz, gelin olacak kız için hazırlanan her türlü eşya, cihaz.

“Kérek kiyöv sözleşey hıznıñ atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından **céhéz**, haysı ki almahtır; artından bérilgey bélgili, zéra ki **céhézi** hatunlarınñ ülüşleridir atasından da anasından da mülklerden de (080/30, 080/32).”

“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin, éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga **céhézlerin** da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik **céhéz** da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri **céhézin** atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatınlarınıñ **céhézlerin** kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tekşi teñ da könülük bile (307/16, 307/17, 307/18, 307/19).”

c. 080/30, 139/15, 254/27, 254/28, 255/27, 255/28, 306/16, 307/16

c.+i 080/32, 254/28, 255/28

c.+in 139/17, 306/17, 307/17

c.+lerin 139/13, 139/19, 306/15, 306/18, 307/15, 307/18

[=19]

céhézle-: < Ar. جهاز, چهاز. + Türk. +le: Donatmak, hazırlamak, bir genç kıza çeyiz olarak gerekli eşyaları hazırlayıp vermek, çeyiz düzmek.

“A éger ki ata tirlikine haysı hızların **céhézlep** çıharıp ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarınñ, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđı artından vıprava, oldur çıhkan hızlarınñ ülüşü, ya né ki çıharsalar ösiyetlerine (189/05).”

*“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı **céhézlep** érge bérgeyler anıñ ülişü bile, da özleri mülklerde halırlar (255/33).”*

c.-p 081/04, 189/05, 254/33, 255/33

[=4]

cms: < Ar. جنس. Çeşit, tür, ırk, millet, ulus, uyruk.

*“Bu buyruh añlamah kérektir salaçılar üçün érméniniñ, özge **cins** üçün tügül. Anıñ üçün salalr da tarlovları érmenilerniñ bérilgenidir barça bir türlü korunaga (084/38).”*

*“Évét ki bilip ménim **cinsumniñ** bizminlikini, klemedim kimséni bu işke kéltirmege, yohsa asrı tañlar édim, arakéller u bélgili ari atalar mununki ulu işniñ hayğusuna bolmadılar (209/37).”*

*“Haçan ki pastuhlar (çobanlar) yalga (istihdama) kirirler kütmege barça türlü **cinsin** tuvar haradan, canavarlar câht bile kütmehe kérek da igi közetmehe kérek, ki bolmagay ziyan kiyikten tuvar haraga çérédada (312/20).”*

özge cins: < Türk. özge + Ar. + جنس: Yabancı halktan olan, yabancı millettan olan, yabancı uyruklu.

*“Éger ki **özge cins** érménini öldürse ya érméni **özge cins** öldürse, ol çahta kérméniniñ töresi bile pospolity, haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre bile ögütlengeyler (158/07, 158/09).”*

*“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alınna, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekalet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı **cinstan** yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin (nafaka alan kimsesini), ya dostun, anı törede odérjat (yapma) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (işlem) étmege bolmas (185/08).”*

*“Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik uzdat bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bérgey satun alğan mülklerni tohtatmaga (geçerli) bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhniñ olturğuçnuñ berildi **barça cinsniñ** bilmehi bile tügellenmehi (gerçekeştirmek), éterler (306/04).”*

c. 084/38, 106/02, 107/35, 133/11, 158/09, 188/04, 258/27, 276/34, 277/34, 278/25, 279/25, 300/28, 301/28, 322/22, 323/22

c.+ ımniñ 025/28, 209/37

c.+ı 259/22

c.+ımınıñ np899/05, 208/37

c.+ın 121/29, 290/22, 291/22

c.+ına 166/03, 197/15

c.+ınıñ 068/02, 244/04, 245/04

c.+nı 096/33, 121/28, 268/31, 269/31, 290/21, 291/21, 322/23, 323/23

c.+nıñ 085/24, 085/25, 098/13, 113/13, 133/09, 258/39, 259/36, 270/16, 271/16, 282/37, 283/37, 300/28, 301/28, 306/04, 307/04

c.+tan 105/39, 106/32, 106/34, 185/08, 276/33, 277/33, 278/06, 278/07, 279/06, 279/07

[=61]

cimri: < Far. جمرى. Sarhoş, **ayyaş**, asil olmayan çarşı Pazar halkı, dilenci (sözlüklerde Farsça olarak verilse de Farsçanın ana sözlüğü Dehhuda da Maverü'n-Nehr halkının dilinde bu sözün olduğu yazılmıştır. Maverü'n-Nehr halkı ise çok genel bir anlam taşımakta ve hangi döneme ait olduğu da belli değil. Yani Maverü'n-Nehr halkı Türkmü Farsmı ne olduğu da gösterilmemiştir). (**Dehhüda Cilt 5, 1998: 7854**).

“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga, né **cimrige**, da barça alanı yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanıhlılın tutmagay (049/24).”

“Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı keltirgeyler hartlarnıñ alnına da gilé étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da **cimri** (291/40).”

“8 Kapitula. **Cimriler** üçün (261/37).”

c. 122/29, 290/40, 291/40

c.+ge 049/25, 228/28, 229/28

c.+ler 087/28, 260/37, 261/37

[=9]

cuap: < Ar. جواب. Yanıt, cevap, mahkemede iddia ve suçlamaları reddetmek, savunma, ifade, beyan.

“*Da töre, işitse giléyin ündelgen yandan da **cuavpın** (savunma, ifade), aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérek, na añar baş hoşmaga (120/04).*”

“*Haçan 1 yan gilé étse da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da **cuapına** (savunma, ifade) köre töreçi buyurganın buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar töreleştiler, bolgay uçka çıhmaga (325/23).*”

cuap bérüçi: < Ar. جواب. + Türk. +bérüçi: Yanıt veren, cevap veren, davaya cevap veren kimse, müddeialeyh, davalı.

“*Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége köre, **cuap bérüçiniñ** cuapına köre töre buyurgay (283/19).*”

c. 090/35, 112/12, 160/15, 161/11, 174/15, 176/09, 265/12, 282/19, 283/19, 324/22, 325/23, 324/37, 325/37, 336/18, 337/18, 339/09, 339/11, 339/12

c.+ın 31/14, 172/24, 289/32, 325/06, 334/27, 335/27

c.+ına 112/13, 282/19, 283/19, 283/39, 325/25,

[=30]

cuğap: < Ar. جواب. Yanıt, cevap, mahkemede iddia ve suçlamaları reddetmek, savunma, sorumluluk, ifade, beyan.

“*A éger özge cınsın sözü bile ol dédiç satkay rolâsın, na ol ögütke köre, néçik de bolsa, devikârlarnıñ giléyine köre da alarnıñ **cuğapına** köre töre ayırgay (113/16).*”

“*A hayısı yannıñ artıh tanıhları bolgay könü, töreçi işitip alardan giléyin da **cuğapın** (ifade), da skazat étkey aralarına (324/06).*”

cuğap bérüçi: < Ar. جواب. + Türk. +bérüçi: Yanıt veren, cevap veren, davaya cevap veren kimse, müddeialeyh, davalı.

“*Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége köre, **cuğap bérüçiniñ** cuğapına köre töre buyurgay (283/19).*”

c. 112/12

d. +ına 112/13

d. 113/16, 159/17, 325/06

[=5]

curum: < Ar. جرم. Ceza, para cezası, tazminat, (aslında ise cürüm yani cürüm cinayet, suç anlamındadır).

“A éger k'risdân k'risdânı öldürse érki bile, han bahasın tölöv étkey hardaşlarına, da hanlıhka da **curum bérgey** küçüne köre (061/27).”

“Ígitlerge övrençiktir (alışkanlıktır) ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki néme ağır kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi, da sebep boldı, bu işke, anıñ nahıslıhına, gés **curumı** (yarı diyetini) tölemeh kérek, néçik hanlı iş için (261/33).”

“Éger kimése ki érksiz hulun ya huluhçısın öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen hannıñ **curumun** izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/13).”

c. 061/27, 062/10, 088/01, 097/35, 101/10, 102/32, 102/37, 124/04, 124/13, 124/30, 160/26, 161/01, 169/27, 174/07, 177/29, 185/18, 194/19, 194/28, 238/30, 238/40, 239/30, 239/40, 240/40, 241/40, 262/01, 263/01, 270/09, 271/09, 272/27, 273/27, 274/16, 274/19, 275/16, 275/19, 292/24, 292/28, 292/35, 293/24, 293/28, 293/35, 324/27, 324/33, 325/27, 325/33, 332/10, 333/10, 336/13, 337/13

c.+ga 085/25, 168/19, 175/29, 258/39, 259/36, 330/26, 331/26, 338/05, 339/05, 340/04, 341/04

c.+lar 104/29, 276/10, 277/10

c.+nı 087/20, 260/33, 261/33

c.+nuñ 061/09, 238/22, 239/22

c.+u 061/07, 061/10, 089/13, 099/02, 111/12, 238/21, 238/22, 239/21, 239/22, 262/25, 263/25, 270/30, 271/30, 282/02, 283/02

c.+un 061/29, 064/33, 098/06, 238/31, 239/31, 270/13, 271/13

[=51]

curumla: < Ar. جرم. + Türk. +la-: Cezalandırma, para cezası verme, hasar verme.

“Töreden başha **curumlamasın** biy salaçısın. Éger néme égirliki bolsa, küçüne köre **curumlagay**. Éger kimésege égirlik étse, töre bile uç étkeyler (241/42).”

c.-gay 241/42

c.-masın 64/30, 240/40, 241/41

[=4]

curumsuz: < Ar. جرم. + Türk. +suz: Ceza almaksızın, cezasız, suçsuz.

*“Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı kéçeki öldürgey övine, **curumsuz** halır (275/23).”*

c. 103/08, 274/23, 275/23

[=3]

cuvap: < Ar. جواب. Yanıt, cevap, mesaj, ileti, mahkemede iddia ve suçlamaları reddetmek, savunma, sorumluluk.

*“Haçan bir yan gilé (şikâyet) étse ya cuvap bérse (savunma yapsa), birisi yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da **cuvapına** köre töreçi buyurganıñ buyurgay (160/15).”*

*“Bir kiméese kiméseni voytka ündegey, da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan aytkay, ki hadir düğülmen **cuvap bérmege**, bériñiz birisi törege, anı odérjat (ertelemek) étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin (174/15).”*

*“A éger ki bu künlerde yükçi tapmadı ése kişisin, kérek kénsi **cuvapın** bérgey, kimge utru yük kiriptir, töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege de könülmege (172/24).”*

cuvap bérüçi: < Ar. جواب. + Türk. +bérüçü: Yanıt veren, cevap veren, davaya cevap veren kimse, müddeialeyh, davalı.

*“Yohése biyik asdicanları (rütbeleri) bardır ahpaşlarıñ (piskoposların)da barça canlar üçün **cuvap bérüçüdürler** Téñriniñ alına, alay oh bu yarğular üçün bérgeyler (215/31).”*

*“Surp arakéllerniñ buyruhudur, buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k’ahanasın yaman sözler bile da hörmetsizlik bile uyaltmagay, anıñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın hörmetlemegey, ol yañılır Téñrige utru, anıñ üçün ki k’ahana holthaçıdır Téñriden, yarğusuna Téñriniñ barıştııcıdır, da **cuvap bérüçidir** joğovurt üçün (090/35).”*

c. 090/35, 160/15, 161/11, 174/15, 176/01, 176/07, 176/09, 282/19, 282/19, 324/22, 324/37, 336/18, /09, 339/09, 338/12, 338/12

c.+ın 120/03, 172/24, 184/23, 282/19, 288/32, 334/27

c.+ına 160/18, 282/19, 282/39, 324/24

Ç

çahırt: Huzura çağtırmak, davet ettirmek, celp etmek.

“Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv bile bargay duşmanınıñ ulusu üstüne da, buzup da talap, haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, **çahırtkay** da bildirgey çérüvine, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum algay han (239/39).”

ç.-kay 062/08, 238/39, 239/39

[=3]

çérüv: Ordu, milis, kamp, Askeri güç, savaş.

“Éger yoluhsa K'risdân hanga, ki **çérüv étkey** (ordu yürütse) dinsizler üstüne, néçik tiyesidir, haçan ki iti kötürülseler biri biri üstüne (059/36).”

“A éger ulu biyler barsa **çérüvge** kéndileriniñ yarağı bile, da han birgelerine bolmasa, da utup (kazanıp) haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay (062/19).”

ulu çérüv: Büyük ordu, büyük Askerî hareket.

“Dağı da aytırbiz ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki **yoluhsa hanga**, ki **ulu çérüv** bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (ele geçirip), haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, **çahırtkay** da bildirgey çérüvine, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum algay han (238/37).”

“Barır égeç **çérüvge** da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi ari atalarnıñ boyruhlarından yazıh ornuna sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél bolgay da luc tartkay ohşaşlı, töre alay buyurıyır (301/17).”

töre çérüvnüñ: Askerî hukuk, Askerî kânun.

“Kimése, çérüvde bolup, éger néme tapunsa igilik, anıñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kendi érkine étme, kimésege anıñkibik igilikni haytarminça, anıñ üçün ki **töre çérüvnüñ** hanlardan da knâzatalardan (prens) başha boşatmah (izin) bile bağışlanıptır (317/32).”

ç. 059/36, 062/03, 062/26, 236/43, 237/43, 238/37, 239/37, 240/02, 241/02

ç.+de 91/35, 144/12, 151/20, 151/21, 264/07, 265/31, 310/22, 311/22, 316/29, 316/30, 317/29, 317/30

ç.+den 127/30, 295/37, 296/07

ç.+ge 062/19, 062/31, 071/14, 128/04, 132/27, 132/28, 238/44, 239/44, 240/05, 241/05, 246/34, 247/34, 296/12, 297/03, 300/17, 300/18, 301/17, 301/18

ç.+ine 062/09, 238/39, 239/39

ç.+iniñ 062/15, 238/42

ç.+nüñ 063/09, 151/26, 239/42, 240/12, 241/12, 316/32, 317/32

[=53]

çérüvçi: Asker, ordu mensubu, savaşçı.

“Da bahalı çekmenler u igi aletler biylerniñ bolgay, u ah çekmenler u ketenler çérüvçilerniñ bolgay (241/14).”

ç.+lerniñ 063/13, 240/14, 241/14

[=3]

çérüvçilik: Askerî işler, askerlik hizmeti, Askerî operasyonlar, ordu yürütmek.

“107 Kapitula. Kimése tirlik tapungay çérüvçilikte (249/19).”

ç.+te 072/32, 248/19, 249/19

[=3]

çığış 1. Mahsul, ürün **2.** Kâr, kazanç, gelir **3.** Kesintisiz, vergi.

çığış (I): Mahsul, ürün.

*“45 Kapitula. Kimése ki miskinlikinden kéndiniñ **çığışın** (ürünün) ya rolâların satkay (069/30).”*

çığış (II): Kâr, kazanç, gelir.

*“Éger kimése néme bergey yihövge yahşı köñülden borlalıh, ya öv, ya tiyirmen, ya saban yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme børseler, da ol yihöv hısmetsizlihinden ya özge néme satamadan küygey, éger kermende bolsa ya salada aniñkibik yihöv, ol çahta aniñkibik igilikten, ki bérilip édi yihövge, ahpaşniñ bilmehi bile ol kélişlerni yıǵgaylar da aniñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar. Éger ol yihövnü burungi yérine yasama bolmaslar, aniñ üçün ki ol kişiler, yihövnüñ joǵovurtu, ki ol yihövge baharlar édi, ol kişiler özge yarı bargıy édiler turmaga, eǵbet, kérek yihöv yasalgay ol aytilgan **çığışlarından**, haysı ki ol yihövge bérilgendir (315/01).”*

çığış (III): Kesintisiz, vergi.

*“Ohanés, Téñriniñ şaǵavatı bile biylikine kéndiniñ hoydı, ki yihkün künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizim Jisus K’risdosnuñ, ki aniñ üçün boyruhu bile kéndiniñ hanlıhniñ boyruh étti, ki aniñ ni bir uradniki, ani boyruhçısı ol künni yihkünni né bir **çığışını** (vergisini) hanlıhniñ almagay (251/41).”*

ç.+ın 069/30, 244/40, 245/40

ç.+larından 147/25, 314/01, 315/01

ç.+nı 076/18, 250/41, 251/41

[=9]

çih-: 1. Çıkmak, bitmek, kurtulmak **2.** Evlenmek, izdivaç etmek **3.** Ortaya çıkmak, bulunmak **4.** Çıkmak, kesilmek, verilmek. (Yardımcı fiil olarak kullandığı zaman farklı anlamları oluşturur).

çih- (I): Çıkmak, bitmek, kurtulmak.

“Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy şeherniñ (taştan yapılmış şehrin) içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılñıñ kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatñıñ [=yatnı], ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol, tép-ték ol övni tutkay izdövsüz tügel **yılñıñ çihkanına** (sürenin bitmesi) dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır köñü jarang ol övde, yene ol öv jaranglıh töresi (miras davası) bile méñerilir, ne türlü bir utru bolmamahlıh bile barçasının yovuhlarıñıñ (114/06).”

“Haçan yılı kélse, na kérek turgay töre alnına povodnyy strona (davacı) da sorov étkey töreden, ki övretsin méni töre, ki téz mi bolurmén vıyazatstsı bolmaga ol mülke, haçan ki anıñ yılı çıhtı. Na töre añıa bérir ol **rok** (süre) **çihkandan** (bittikten) soñra 3 haftada vıyazanâsın da birisi 3 haftada rimovanâsın yérlice utru, da honahka utru 4 kün (182/17).”

aybdan çih-: < Ar. عيب. + Türk. +dan çih-: Ayıp, ithamdan kurtulmak, aklanmak.

“Yene bir kimése yérliker bolgay, da biri birine utru hörmetine ayb bérgey, ya honah yérlice ayb bérgey, aniñkibik işte, kim ki yatmaga klemese, aniñkibik kisi, yerli dâ bolsa, bolur kénsinâ törâ satun almaga, berip 14 sbni da töre alnına aniñkibik **aybdan çihmaga** (171/30).”

çih (II): Evlenmek, izdivaç etmek.

çihkan: Evlenen, evlenmiş olan.

“A éger ki ata tirlikine haysı hızların céhézlep çiharıp ése, artıh némesi yohtur **çihkan hızlarıñıñ**, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđı artından vıpprava, oldur **çihkan** (evlenen) **hızlarıñıñ** ülüş, ya né ki çiharsalar ösiyetlerine (189/05).”

çihmagan: Evlenmemiş olan, evli olmayan.

*“Haytıp töre buyurur, hörmət haldırgay Andranig oğluna han tañlama ulusları bile. Alay oh tiyesidir **çihmagan** (evlenmemiş) **hızına** uluslar bérmege, néçik ér oğluna (236/02).”*

çih- (III): Ortaya çıkmak, bulunmak.

*“Anıñkibi tuvar hara taptım bulargan, belgisiz kişiniñ, da kérek anı uzah alay sahlagay, ki éyesi ya biyi anıñ **çihkıñça** (bulunana kadar), (125/09).”*

çih- (IV): Çıkmak, kesilmek, verilmek.

vrok çihk-: < Ukr, Leh. вирок, вирок. Hüküm çıkmak, yargı kesmek, karar çıkmak.

*“Kimniñ artından **vrok çihkay** törege köre, ki işine tüşkey, na ol harcını ol kişi tölemeh kérek, haysı ki işini tas étti, ol işni, né üçün apélôvat étip édi (337/35).”*

ç.-ıp 055/18, 234/02, 235/02

ç.-kan 189/06, 189/09

ç.-kanda 143/32

ç.-kandan 182/17, 184/05, 189/37, 193/03, 193/07

ç.-kanına 114/06, 284/11, 285/11

ç.-kay 175/11, 265/02, 336/35, 337/35

ç.-kınça 125/09, 294/03, 295/03, 296/33, 297/33

ç.-ma 120/21, 127/26, 296/05

ç.-maga 160/21, 171/30, 160/21, 324/25, 325/25, 334/10, 335/10

ç.-magan 236/02, 237/02

ç.-magaylar 131/36, 300/04, 301/04

ç.-mıyın 179/15

ç.-sa 104/04, 176/16, 284/26, 285/26, 288/06, 289/06

ç.-tı 104/07, 104/10, 138/35, 182/16, 274/41, 275/41, 276/01, 277/01, 306/07, 307/07

[=51]

çihar-: 1. Bırakmak, ayırmak, tahsis etmek, miras bırakmak 2. Teslim etmek 3. İptal etmek, bozmak 4. Oluşturmak 5. Evlendirmek 6. Almak, talep etmek, çıkartmak 7. Mahrum bırakmak 8. Çıkarmak, tahliye ettirmek 9. Salı vermek, özgür bırakmak.

çihar- (I): Bırakmak, ayırmak, tahsis etmek, miras bırakmak.

*“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kendiniñ k'ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanılıh üçün, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme **çihargay** yihövüne, da ahpaşına (piskopos), da babasına, da kérézmenin kéndiniñ*

bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına, kéndiniñ érki bile, né ki klese çiharma, bélgili étkey (079/32, 080/01)."

*"Da munı alay ayırıp, éger atasınıñ tirlik vahtına anıñkibik borç étken bolsa, da atası tirliki vahtına añar néme **çiharmagan** bolgıy édi, atası, ni hardaşları borçlu düğüller ol borçnu töleme (154/37)."*

*"A éger ösiyet étse, da igilikni (malını) ér oğlanlarına **çihargay**, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérđi ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (156/27)."*

*"A éger ata tirlikine (sağlığında) haysı hızların céhézlep çiharıp ése, artıh némesi yohtur çihkan hızlarınıñ, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđi artından vıprava, oldur çihkan hızlarınıñ ülüşü, ya né ki **çiharsalar** ösiyetlerine (189/10)."*

*"Olcanıñ da talannıñ yarımı hanlıh bolgay, andan da 10-unçı bérgey yıhövlerge, da yarımı çérüvniñ bolgay. Barça ulu biyler bu türlü ülüş étkeyler, da alar da **onunçı çihargaylar** yıhövlerine (239/43)."*

çihar- (II): Teslim etmek.

*"Dağı da kimse ki kermenni ya halanı **çihara bérgey** (teslim etmek) hanlıhınıñ, da bilgeyler dovodne (kesin), ol adamnı tas étip, oğlun u hızın hanlıhka algaylar, hatının u igilikin de (060/16)."*

çihar- (III): İptal etmek, bozmak.

tusnahın çihar-: Rehini iptal etmek, rehini bozmak.

*"Kénsiniñ **tusnahın çihargay** (rehni bozmak) da ahçasın tölegey (153/26)."*

*"Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe **tusnahın çiharmagay**, éger ol hoyulgan künni aşırğay (153/21)."*

*"Eger péşekâr çekménni ya añar köre ohşaş némeni özge, añar bérgeñ işni uzah tutkay, da anı küye buzgay ya sıçhan yégey, anıñkibik işten ziyannı péşekâr tölegey barça. Éger anıñkibik némeni péşekâr, alıp, tusnah hoygay, ol sahat oh borçludur **çiharmaga** (317/14)."*

*"Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın tölov aşıra çiharmagay, éger ol hoygan (rehin bırakan) künni **aşırğay**, da ol tusnah hoygan (rehin bırakan, rahin) kişi tusnahnı, ahça da çiharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga (râhin), kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ **tusnahın çihargay** da ahçasın tölegey (öder), (319/25)."*

çihar- (IV): Oluşturmak, düzenlemek.

*“Haysı törelerni, sağışlap kéñeimiz bile bizim, ohcovlap (kıyas etmek), da haysı boğumlarda az néme alışıptır (alıştırıp), (iktibas, alıntı), da yasap, bügüingi bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan bérgitmege kéñeş éttiñ haysı **törelerniñ çiharganı** (oluşturulması) başlanıyır da bardır bu türlü (251/35).”*

çihar- (V): Evlendirmek, kocaya vermek.

*“A éger ata tirlikine haysı hızların céhézlep **çiharıp** ése, artıñ némesi yohtur çihkan hızlarnıñ, né ata ülüşü de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérdı artından vıprava, oldur çihkan hızlarnıñ ülüşü, ya né ki çiharsalar ösiyetlerine (189/05).”*

çihar- (VI): Almak, talep etmek, çıkartmak.

*“Da éger kimésege kérek bolsa **minuta** (evrak, özet) **çiharmaga** (almak, talep etmek) difterden möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı yazıçınıñdır (170/15).”*

çihar- (VII): Mahrum bırakmak, yoksun bırakmak.

*“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut’iunumuz bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, toğruluh bile, orunçsuz bolgay, düğül yağlan tanıhlıh bile, ya aldovuçı réçnik bile, ya kéçmişlerniñ canıñ zrgél étmeh bile, ya jaranksızlarnıñ canıñ **ülüşsüz çiharmak** bile alarnıñ can ülüşünden (233/07).”*

çihar- (VIII): Çıkarmak, tahliye ettirmek.

*“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbsı (parası) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ, bolur anı vahtına étmegge. A éger **çiharma bolmasa**, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarınñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga (282/27).”*

çihar- (IX): Salı vermek, özgür bırakmak.

*“Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay hatunluhka, hulluh étip ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün bérip édi, bolur kétme érksizlikten. Éger ki ol hıznıñ atası klegey evelden, ahçasın bérip, **çiharma**, érki bar kéndiniñ hızın érksizlikten, kérek anıñ biyi bergey anı **çiharmaga**, bahmagay añar, ki yılları tügellengey(267/27, 267/28).”*

közün çihar-: Gözünü çıkarmak, kör etmek (yaralama suçlarından).

“Éger biyi hulnuñ **közün çiharsa**, töre buyurur, ki érkli bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmañ kérek biyniñ érki bile gés bahasına da gés yalına (273/08).”

sağlıhından çihar-: Sağlığına zarar vermek, yaralamak.

“Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimése biri birin ziyanga da nahıslıhka salmay da **sağlıhından çiharmagay** (261/37).”

ç.-a 060/16, 238/07, 239/07, 240/44, 241/44

ç.-ganı 076/07, 250/35, 251/35

ç.-gay 071/04, 079/32, 153/26, 156/27, 246/28, 247/28, 254/11, 255/11, 266/21, 267/21, 318/25, 319/25, 320/39, 321/39, 330/03, 331/03

ç.-gaylar 026/09, 238/43, 239/43

ç.-ıp 130/12, 189/05, 298/14, 299/14

ç.-ırlar 041/12, 222/16, 223/16

ç.-ma 080/01, 112/27, 127/13, 127/17, 153/28, 250/31, 251/31, 254/13, 254/30, 255/13, 255/30, 266/27, 267/27, 282/27, 283/27, 294/38, 295/38, 296/01, 297/08, 318/26, 319/26

ç.-maga 065/04, 080/36, 150/28, 170/15, 266/28, 267/28, 297/10, 316/14, 317/14, 332/23, 333/23

ç.-magan 154/37, 320/09, 321/09

ç.-magay 153/21, 260/36, 261/36, 318/22, 319/22

ç.-magaylar 113/05, 282/34, 283/34

ç.-masa 113/02, 153/23, 282/32, 283/32, 318/24, 319/24

ç.-mah 232/08, 233/08

ç.-sa 072/24, 100/03, 130/15, 248/15, 249/15, 272/06, 273/06, 298/16, 299/16

ç.-salar 189/10

[=93]

çiharıl-: Çıkarılmak, istisna edilmek.

“Bu boyruhtan **çiharılıyır** korolnuñ olturğuçundan yañılmañı (269/15).”

ç.-ıyır 095/35, 268/15, 269/15

[=3]

çirik: Çürük, bozuk, harap, defolu.

*“Éger bir bézirgân birisine néme humaş satsa, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp bolgay ya **çirik**, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşnı, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, alğın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay (303/03).”*

çirik humaş: Bozuk mal, defolu mal.

*“Éger bir bézirgân birisine néme humaş satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşnı, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, alğın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da **çirik humaş** üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da **çirik humaşnı** tiyer éyesine yene haytarma (303/08).”*

ç. 134/12, 134/15, 134/17, 303/03, 303/06, 303/08, 303/08, 303/14

[=8]

çürük: Çürük, bozuk, harap, defolu.

*“... ança tigül, ki **çürük** némeni haytargaylar ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı satkan yarğudan ögütlenmeh kérektir (134/28).”*

çürük humaş: Bozuk mal, defolu mal.

*“Éger bir bézirgân birisine néme humaş satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] halp bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşnı, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, alğın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da **çürük humaş** üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik halp da **çürük humaşnı** tiyer éyesine yene haytarma (303/08).”*

ç. 134/05, 134/28, 302/03, 302/06, 302/08, 302/09, 302/14, 303/03, 303/06, 303/08, 303/09, 303/14

[=12]

D

dâdû: < Ukr. Дядьо. Dayılar, amcalar, annenin kardeşleri, babanın kardeşleri.

“Éger ki haysı oğul, kénsiniñ atasında bolup, da klegey satma mülk, aniñkibik némeni bolmas satmaga bilmehinden da érkinden başha **dâdûlarnıñ** da yuvuhlarınıñ érkinden başha (305/32).”

d.+larınıñ 137/37, 304/32, 305/32

[=3]

destimént: < Lat, Ukr, Leh. *testamentum*, *тестамент*, *testament*. Vasiyet, vasiyetname.

“A munuñkibik işler tohtalmah kérek songu érki kéçesi dünyâdan. Ol tanıhlar aniñkibik añaylar anıñ yuvuhlarına, ki néme sözü bar ése, sözleñiz tirlikine, añar utru, kim ki **destimént** etiyir. (080/07).”

“Özge türlü, éger ki ölse, aniñkibik **destimént**, né türlü de ki étti ése, ölümünden soñra tutulgay (080/08).”

“Aytkanına köre Boğos arakélniñ, ki **testimént** ölüden soñra béklikte tohtamah kérek. A éger ki ol **destimént** étken tiri halgay, ol **destimént** anıñ érkine bolmah kérek, klese buzar, klese yasar, néçik añar körünse (254/21).”

destimént étken: < Lat, Ukr, Leh. *testamentum*, *тестамент*, *testament*. + Türk. +*étken*: Vasiyet eden kimse, vasiyet yapan.

“A éger ki ol **destimént étken** tiri halgay, ol **destimént** anıñ érkine bolmah kérek, klese buzar, klese yasar, néçik añar körünse (255/21).”

d. 80/07, 80/09, 80/15, 80/17, 80/18, 254/17, 254/17, 254/21, 254/22, 255/17, 255/17, 255/20, 255/21, 255/22

[=14]

devi: < Ar. دعوى. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümünü için mahkemeye başvurma, dava, iddia, tartışma, ihtilaf, mahkeme süreci.

“Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba u **devi** bolgay, K'risdos kéndi ögüt bérir, yarğuga barmıyın, yolda barışmaga, ki néme arada hagaraglık bolmagay (036/16).”

“A éger ki iş yoluhkay **devi** arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona zından tartkay, na bolur ér hatun üçün olturmaga, da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük tapkınça, anı töre priymit étmeh kérek aniñkibik prihodada, kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna köre (185/40).”

“Töre bile köñüsün aytkandır, éger kimésege törede **deviniñ** arasına yolohkiy édi, ki sağıngıy édi törçiniñ aytkanından, voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikulranıñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik éttiler ya

ağrılıh étiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge dügül (323/28)."

d. 036/16, 179/41, 185/40, 218/10

d.+nin 158/16

d.+niñ 158/16, 159/28, 322/27, 323/28, 324/11, 325/11

d.+sidir 185/35

[=11]

devikâr: < Ar. دعوى. + Far. + کار: Davacı, iddiacı, mahkeme davacısı, dava eden taraf, müddei.

"Anıñkibik iş tutulur, da yarğuçı anıñ sartın aytmañ kérek, éger ki birisi yandan devikâr utru bolsa tanıhlıhka (079/13)."

"Éger yihöv açılğay ant üçün da barışkaylar, devikârlar kérek jamgoçka 1 néme bérgeyler, da voytka da 1 altun ahça bérgey ant içken (168/03)."

"Éger ki devikârlar 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da din tanmañ antnı klegey bérmege, yarğuçı sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut'ıun (tövbe) antın bérgeyler (226/31)."

d. 079/13, 254/02, 255/02,

d.+dan 105/18, 276/24, 277/24

d.+lanıñ 282/38, 283/38

d.+lar 047/14, 168/03, 226/31, 227/31, 330/15, 331/15

d.+larnıñ 113/15

[=14]

dédiç: < Ukr, Leh. діди́ч, dziedzić. Miras sahibi, halef, varis, taç sahibi.

"A éger özge cınsın sözü bile ol dédiç (halef, mirasçı) satkay rolâsın, na ol ögütke köre, néçik de bolsa, devikârlarnıñ giléyine köre da alarnıñ cuğapına köre töre ayırgay (113/16)."

"Başlanıyır lar töreleri érménilerniñ érméni tilinden da buyurmahından yarılı ulu biyniñ da biyniñ Zgmuntnuñ, pol'skiy korol'nuñ, panniñ da dédiçniñ (074/07)."

"Anıñ üçün mén, Zigmunt, Téñriniñ sövükü bile korol' Pol'skanıñ, da ulu biy Litvaniñ, dağın da özge uluslarnıñ-Krakovnuñ, Sudémirniñ, Sérazniñ, Kuyavniñ, Lénçitsaniñ, Orusnuñ, Prusnuñ, Hilménskiy, élbénskiy, Pomorskiy, dağın arı biy da dédiç (075/05)."

“Yarıhlı biy da biy Zigmunt, Téñriniñ süvükü bile k’rol pol’skiy, ulu knâz Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarnıñ biyi da **dediçi** (250/01).”

d. 075/05, 113/13, 250/01, 250/01, 250/15, 251/15, 282/37, 283/37

d.+i 074/16

d.+niñ 074/07, 248/39, 249/39

[=12]

dékrét: < Lat, Ukr, Leh. *decretum*, декрет, *dekret*. Karar, ferman, buyruk, hüküm, yargı.

“Anıñ üçün voyt (hâkim) *Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdırit étip* (dikkat edip) *ilgeri bolgan zıvıçaylarga* (geleneklere, örflere), **dékrét** (hüküm, buyruk) *bile zakroçit* (engelleme, önleme) *éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika* (itiraz) *da dublika* (ikinci kere). *Anda éger haysı yan néme klese sözleşme, né bolmagay triplikaga* (üçüncü duruşma) *vınaşat* (yapmak, icra etmek) *étme, ték duplika* (ikinci duruşma) *tibine bolgay* (196/36).”

“*Anda éger haysı yan néme klese sözleşme, né bolmagay Türıplikaga* (üçüncü duruşma) *vınaşat étme, ték duplika* (2. Duruşma) *tibine bolgay. Bulay ratuşta da dékrét* (ferman, hüküm, yargı) *étip zapisat* (kayıt etme) *éttirdiler aktaga* (tutanak) (196/42). “

d. 196/36, 196/42

[=2]

dérjava: < Ukr, Leh. держава, *dzierzawa*. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul-hız bolgay alğışlı bısagdan, kéndiniñ hanlıh **dérjavaların** üşleşkey oğlanlarına (056/33).”

“*Han, ki haysı biyge yébérgéy dérjava ya pustalıh, da ol biy han buyruhu bile ol yerde hala yapkay, ol anıñ méñi dérjavasıdır* (240/44, 241/45).”

d. 064/37, 240/42, 241/42

d.+ların 056/33, 234/30, 235/30

d.+sıdır 065/01, 240/43, 241/43

[=9]

détskiy: < Ukr, Leh. Ru, дітський, *dziecki*, *dzieczski*, детский. Kâtip, tasfiye müdürü, icra memuru, infaz memuru.

*“Tiyişlidir yarğuşunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri bolsa, zındanga salgay, ki ögütlegeyler, né türlü K'risdos buyurur Awédaranda, ki **détskiy** salır zındanga, angınça, ki tölöv étkey (036/13).”*

*“Dağı da bilgeysiz, ki her vilojény töreden (belirtilen mahkemedən, düzenli mahkemedən), ki töre olturgay, da né ki ülüş alırlar töreçiler, ol ahçadan 1 ahça **détskiyge** bérilgey (168/33).”*

*“Ol çahta, ki turup töre barma klegey ol övge, kérek ol kişi töréniñ alnına oblojit étkey, kimge ki öv tüşti borç üçün ya sb tusnahına, 12 ahça voytnuñ, 12 sb töreçilerniñ, 2 sb **détskiyniñ** (338/37).”*

d. 036/13, 218/08

d.+ge 168/33, 174/36, 177/19, 191/01, 330/34, 331/33, 336/29, 337/29

d.+niñ 338/37, 339/37

d.+niñdir 184/39

[=13]

diat'ik': < Yun, Erm. διαθήκη, դիաթիկ, դիյաթիկ, դիյասիկ. Vasiyet, vasiyetname.

*“Zéra diyat'ik' ölümünden soñra tohtalgandır, né türlü ki Boğos arakél buyurur. Né türlü ki Gosdandianos han **diat'ik'i** bile hanlıhka olturğuzdu oğlanların (058/11).”*

*“Töresi érménilerniñ **diat'ik'lerniñ** (079/26).”*

*“Éger ki han diyat'ik' étse, néçe ki tiridir, érki (yetkisi) bar téşkirmege **diatikni**, né türlü ki tiyesidir (236/08).”*

d.+i 58/11

d.+i 236/10

d.+lerniñ 079/26

d.+ni 236/08

[=4]

difter: < Ar. دفتر. **1.** Vergi, gelir ve nüfus bilgilerinin kayıtlarının tutulduğu resmî belge, genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları **2.** Resmi işlemleri yapan devlet daireleri ve birimlerinin sekreterlik veya kâtipliği.

*“Da éger kimésege kérek bolsa minuta çıharmaga **difterden** möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı yazıçıınıñdır (170/15).”*

*“Da kimése izdegey ya klegey **difterden** vıpis, anıñ töresi 3 ahçadır (170/21).”*

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélôvat (temyiz davası) étkey töreden, da soñra izdegey édi **difterden** minuta (özet), anı odérjat (işlem) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı, a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, **difterden** minuta (özet) ayovlu (yasak) dügül, kim ki izdese (178/14, 178/18).”

d.+den 170/15, 170/21, 178/14, 178/18

d.+niñ 170/26

[=5]

din: < Ar. دين. Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, din, inanç.

“**Din** tanmakniñ antı budur, ki hoygay holunu haç üstüne ya yihöv üstüne da hrajareł bolgay ari yihövden; ya ayt kay alay: kéndi k'risdân dügül, éger ol iş alay tügül ése (046/20).”

“Anıñ üçün ki Téñriniñ buyruhudur buyurgan, ki kimése, k'risdan **dinin** bilip, alsam almagay (279/37).”

“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iumuz (tövbemiz) bile, **dinimiz** bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan (23/03).”

din atası: < Ar. دين. + Türk. +atası: Dini baba, peder, papa, papaz.

“Anıñkibik kişi, ki kéndiniñ **din atasın** hörmetlemegey, ol yañılur Téñrige utru, anıñ üçün ki k'ahana holthaçıdır Téñriden, da yarğusuna Téñriniñ barıştıruçıdır, da cuap bérüçıdır joğovurt üçün (089/31).”

“Kim de ki ölünü kérézmandan çiharsa da anı yalañaçlasa, da éger isi tutulgan bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu ölümlü bolmah kerek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ **din atası** añar luc bérmeğ kerek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (298/20).”

din tanmak antı: < Ar. دين. + Türk. +tanmak + antı: Dinden çıkmak yemini, dini inkâr etmek yemini.

“**Din** tanmakniñ antı budur, ki hoygay holunu haç üstüne ya yihöv üstüne da hrajareł bolgay ari yihövden; ya ayt kay alay: kéndi k'risdân dügül, éger ol iş alay tügül ése (046/20).”

“A kimse ki **din tanmah antın** içse, éger könü, éger yalğan, luc tartmakı ölüm kününe dire bolgay, zéra bu işke tiymestir tözmege (050/38).”

“Éger ki devikârlar 2-si de k’risdân bolsa, biri birine utru bolup, da **din tanmah antnı** klegey bérmege, yarğucu sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut’iun antnı bérgeyler (226/31).”

d. 46/20, 47/16, 50/38, 54/30, 90/31, 130/23, 230/07, 231/07, 232/33, 233/33, 265/10, 298/20

d.+den 52/01, 98/09, 230/26, 231/26, 243/26, 270/14, 271/14

d.+imiz 53/08, 232/04, 233/03

d.+in 46/26, 47/11, 108/24, 226/17, 226/20, 226/30, 226/32, 227/17, 227/18, 227/20, 227/30, 227/32, 278/37, 279/37

d.+ini 46/19

d.+iñ 56/33

[=38]

dinsiz: < Ar. دين. + Türk. +siz: İnançsız, kâfir, pagan dinine inanan.

“Haçan ki alar **dinsiz töreleri** bile da yaman hılinganları bile bu hadar yırahtırlar bizden, né türlü alarnıñ töresine könülük tapulgay, né türlü k’risdân töresine, haçan ki Téñri oğlun Téñri tapunmaslar (052/17).”

“Dağı da yazar vartabéd, ki biz k’risdânlarga tiymestir **dinsizlerniñ töresi** alnına barmaga (231/13).”

“Anıñ üçün **dinsizlerniñ** doktorları tohtatıp töre hoydular, ki kim kiş bolvanlarga yaman aytsa, ölümlü bolgay (203/28).”

dinsiz öldür-: < Ar. دين. + Türk. +siz öldür-: Dinsizin Hristiyan’ı öldürmesi.

“Éger ki **dinsiz öldürse k’risdânnı** érki (özgür iradesi, kastı) bile, anıñ ormuna (yerine) kendin tas (idam) etkeyler. Éger ki érksiz (kasıtsız, hata ile) öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın (diyetini) tölegey (öder), (238/12).”

dinsizni öldür-: < Ar. دين. + Türk. +sizni öldür-: Hristiyan olmayan kişiyi öldürmek.

“A éger **k’risdân dinsizni öldürse** érki (özgür iradesi, kastı) bile, han bahasın (kan parasın, diyetini) tölegey (öder), néçik yazgandır; a éger érksiz (kasıtsız, hata ile) öldürse, yarımın tölegey, yohsa han bahası hanlıh bolgay, a 3 ülüşnüñ birini öldürgen (maktul) kişiniñ hardaşlarına berilgey (061/18).”

“A éger **k’risdân dinsizni öldürse**, bu curumnuñ (para cezasının) 3 ülüşnüñ 1-i bolgay curumu. Anıñ üçün ki k’risdânlıki yohtur, bu türlü iş yoluhsa, budur munuñ yarğusu (hükmü), (239/22).”

dinsiz töreleri: < Ar. دين. + Türk. +siz töresi: Kâfirlerin kanunları, pagan kanunları.

*“Haçan ki alar **dinsiz töreleri** bile da yaman hılinganları bile bu hadar yırahtırlar bizden, né türlü alarnıñ töresine könülük tapulgay, né türlü k'risdân töresine, haçan ki Téñri oğlun Téñri tapunmaslar (052/17).”*

dinsiz töresi: < Ar. دين. + Türk. siz +töresi: Hristiyan olmayanların mahkemesi, paganların mahkemesi.

*“Haçan ki bu türlü yırahtır **dinsizlerniñ töresi** k'risdânlıktan, tiymestir barmaga k'risdânlarga alarnıñ töresine (053/21).”*

*“9. Dağı da yazar vartabéd, ki biz k'risdânlarga tiymestir **dinsizlerniñ** töresi alnına barmaga (231/13).”*

d. 52/17, 59/21, 60/25, 61/08, 61/18, 68/15, 94/14, 94/17, 100/07, 202/33, 230/33, 231/33, 236/36, 237/36, 238/12, 239/12, 244/11, 245/11, 266/30, 266/31, 267/30, 267/31, 272/08, 273/08

d.+ler 17/21, 51/18, 51/21, 52/07, 53/32, 54/17, 59/36, 60/02, 94/24, 202/16, 203/11, 230/17, 230/19, 230/29, 231/17, 231/18, 231/29, 232/15, 232/27, 233/14, 233/27, 236/44, 237/44, 238/01, 239/01, 266/35, 267/34

d.+lerden 51/14, 52/26, 64/04, 230/15, 230/38, 231/15, 231/37, 240/26, 241/28

d.+lerni 52/03, 230/27, 231/27

d.+lerniñ 18/27, 39/07, 51/10, 52/06, 53/18, 53/21, 202/34, 203/27, 220/23, 221/04, 230/13, 230/28, 231/13, 231/28, 232/08, 232/09, 233/08, 233/09

d.+ni 238/21, 238/26, 239/21, 239/26

d.+sén 124/09, 292/26, 293/25

[=88]

diyat'ik': < Yun, Erm. διαθηκη, դիաթիկ, դիյաթիկ, դիյատիկ. Vasiyet, vasiyetname.

*“Éger ki han **diyat'ik'** étse, néçe ki tiridir, érki bar téşkirmege diyatik'ni, né türlü ki tiyesidir (058/05).”*

*“Zéra **diyat'ik'** ölümünden soñra tohtalgandır, né türlü ki Boğos arakél buyurur (237/09).*

*Né türlü ki Gosdandianos han **diyat'ik'i** bile hanlıhka olturğuzdu **diyat'ik'** bile oğlanların (237/11).”*

d. 58/05, 236/08, 237/08, 237/09, 237/11, 237/11

d.+i 236/10

d.+ini 58/06

d.+lerniñ 254/08, 255/08

d.+ni 236/08, 237/09

[=12]

diyat'ik'siz: < Yun, Erm-Türk. διαθηκη, դիաթիկ, դիյաթիկ, դիյասիկ. + Türk. +siz: vasiyet etmeden, vasiyetsiz.

“Bir kişi ölse diyat'ik'siz, anıñ igilikin jarangél éterler ér u hız hardaşlar anaları bile birge (188/38).”

“A éger ki ana ölse érden soñra diyat'ik'siz, anı jarangél éterler ér hardaşlar hız hardaşlar bile téñ (189/01).”

d. 188/38, 189/01

[=2]

domovlatstsa: < Ukr. омовлятися, домовляться, домовляця. Görüşmek, anlaşmak, anlaşmaya varmak.

“A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstsa bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén (183/03).”

d. 183/03

[=1]

dopolnitelnaya: Ukr. *Дополнительная*. İlave, diğér, ekstra, ek.

“Дополнительная статья 1.” dopolnitelnaya statya 1. (tüm belirlenen sayfalarda aynı şekilde geçiyor). Ek madde.

d. 076/08, 077/16, 079/23, 080/22, 082/30, 167/05, 167/10, 167/32, 168/06, 168/15, 168/18, 168/23, 168/29, 169/01, 169/23, 169/31, 170/03, 170/13, 170/19, 170/23, 171/01, 171/07, 171/13, 171/21, 171/31, 172/10, 172/14, 172/21, 172/27, 173/01, 173/07, 173/24, 174/03, 174/11, 174/21, 174/33, 175/22, 175/31, 176/14, 176/28, 177/01, 177/08, 177/13, 177/24, 177/31, 178/11, 178/20, 178/31, 179/09, 179/24, 179/31, 179/39, 180/10, 180/17, 180/29, 181/17, 181/24, 181/38, 182/21, 183/01, 183/20, 183/34, 184/29, 185/01, 185/39, 186/04, 187/34, 188/11, 188/14, 188/29, 188/36, 189/03, 189/12, 189/22, 189/27, 190/17, 190/26, 190/35, 191/03, 191/07, 191/32, 192/01, 192/13, 192/23, 192/33, 193/09, 193/15, 193/35, 194/10, 194/15, 194/22, 194/29, 194/37, 195/12, 195/24, 196/01, 196/16, 196/25, 250/36, 251/36,

252/11, 253/11, 254/07, 254/24, 255/07, 255/24, 256/20, 257/20, 328/16, 329/41, 330/01, 330/12, 330/18, 330/23, 330/25, 330/28, 330/32, 330/35, 331/01, 331/12, 331/18, 331/23, 331/25, 331/28, 331/31, 331/34, 332/08, 332/12, 332/17, 332/22, 332/25, 332/27, 332/30, 332/32, 333/07, 333/11, 333/15, 333/20, 333/23, 333/26, 333/29, 333/32, 334/01, 334/06, 334/11, 334/18, 334/21, 334/25, 334/29, 334/34, 335/01, 335/06, 335/11, 335/18, 335/21, 335/25, 335/29, 335/34, 336/01, 336/11, 336/16, 336/21, 336/27, 336/31, 337/01, 337/16, 337/21, 337/27, 337/31, 338/01, 338/06, 338/15, 338/22, 338/27, 338/31, 338/34, 339/01, 339/06, 339/15, 339/22, 339/27, 339/31, 339/34, 340/01, 340/05, 340/13, 341/01, 341/05, 341/12

[=189]

dopostit: < Ukr, Leh. *donycmumu, donycmumb, dopuscic*. Onaylamak, izin vermek, **kabul etmek.**

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmağay, né bir bérklikke kirmegey, da şehir içine kéñ u tar yollar bile yürügey kérmén içine érkli, da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk anıñ tirliki ya mülkleri üsne. Anıñkibik şparunkni **töre dopostit étmestir** étmege, ték kéndi istétsin ündegey yarğuga, da anı térpit étkey her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru (181/33).”*

d. 181/33

[=1]

dostat: < Ukr, Leh. *docmamu, docmamь, dostac*. Zorla almak, tutmak, ele geçirmek.

*“Dağı da bu türlü bolsun: tarlovlarnıñ ülüşü 5 ülüşnüñ birin algaylar, né türlü ki ovsép töre hoydı Mısırdá, haçan ki **dostat** étti p’rawonnuñ ulusun (241/23).”*

d. 063/29, 240/21, 241/21

[=3]

dostoyat: < Ukr, Leh. *dostoyati, dostavumu, dostavlyati, dostawic*. Göstermek, sunmak, iletmek, **teslim etmek.**

*“Alay kérek uzah zındanda olturgay, ki yükke algaylar yahşı kişiler, ki **dostoyat étkey** törde da töre étken işlerge, da yükçiğe ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme de cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar (325/34).”*

d. 161/04, 324/34, 325/34

[=3]

dovédne: < Leh. *dowódnie*. Kanıta dayalı, güvenilir, kanıtlanabilir.

“*Dağı da kimése kermenni ya halanı çihara bergey hanlıhniñ, da bilgeyler dovédné, ol adamnı tas étip, oğlun u hızın hanlıhka algaylar, hatının da igilikin de (238/08).*”

d. 238/08

[=1]

dovod: < Ukr. Leh, доводи, *dowód*. Delil, hüccet, belge, kanıt.

“*3-üçünçü törege, kérektir, ki anıñ bliskiylerin pripozıvat (çağırma) étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymıt (kabul) étse, şulpriht (belge) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırğay borç éyesine utru, né kérek töre añar bir kün zamirıt (belirleme)étkey tözmege stoyontsi iménâ’ga (taşınmaz malına) köre (182/03).*”

“*A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstsa bolmaga töre alnına, aytıp, ki klarmén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavadı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından bolmagay ya égirlikinden keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu haldırğaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağıh bile, da ol némeler, ki şparovat étte, turgay töreniñ motsu (yetkisi) da möhürü tibine, yıl mı, kün mi, né ki töre zamirıt étse, her birinin dovoduna köre, kimniñ ki néme könülükü bar ése (183/18).*”

“*Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırğay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler dovod bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur anıñki sınıh kişige utru şparunklar étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat étmege, ték vlasnıy anıñkin, kim ki borçludur, ol rokklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirıt étse, yılı küñüne diyin, istéts kélginçe, prihodasına köre (183/42).*”

“*Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırğay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler dovod bile, tirlikin, ya*

*ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur anıñki sınih kişiğe utru şparunklar étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat étmege, ték vlasniy anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit étse, yılı küñüne diyin, istéts kélginçe, prihodasına (vakalarına) köre. A ol küñlerde kélmese, borç éyesine bérgeñler, ya inanganlar ol küñlerden soñra anıñ barça tirlikine bolurlar yétmege, kimniñ ki nége **dovodu bar**, törege köre, néni priymit étse, vlasniy étken borç éyesiniñ ési de bolsa, hayda bulay töre körgüziyir étmege, da munuñ üsne tohtamaga (184/13).”*

*“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar küñ zamirit étkey, da otporniý strona (davalı), ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacı) pripozvat (çağırmak) étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege, da povodniy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşniy **dovodu** bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad (masraf) étte törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otporniý yanga; alay oh povod tursa küñüne, rokuna, da otporniý strona kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıpbiz (195/28).”*

d. 183/42

d.+ga 195/26, 195/28

d.+u 184/13, 195/35

d.+un 182/03, 183/18, 184/42

[=8]

dovodné: < Leh. *dowódnie*. Kanıta dayalı, kanıtlı, güvenilir.

*“Dağı da kimsé ki kermenni ya halanı çıhara bérgey hanlıhınıñ, da bilgeyler **dovodné**, ol adamnu tas étip, oğln u hızın hanlıhka algaylar, hatının u igilikin de (239/08).”*

d. d.+né 060/18, 238/08, 239/08

[=3]

dovodniy: < Leh. *dowódny*. Kanıtlayıcı, güvenilir.

*“3-üçünçü törege, kérektir, ki anıñ bliskiylarin (yakınların) pripozivat (çağıрма) étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse (kabul etse), şulpriht (belge) bile, ya tanıhlıh bile **dovodniy** (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru,*

né kérek töre añar bir kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâ'ga (taşınmaz malına) köre (182/07)."

d. 182/07

[=1]

dozvolit: Ukr, Leh, *дозволити, дозволить, dozwolic*. İzin, onay, kabul, müsaide, anlaşmak, **muvafakat**.

*"Da apélâtsiya kélse, da éki strona **dozvolit** étse, ki zavitiy roktan (belirlenmiş süre) burun açılğay, ol bolur bolmaga, a klemese bir strona, bolmastır zavitiy roku kélmiyin, 9 haftası, ki açılğay (194/39)."*

d. 194/39

[=1]

duplika: < Lat, Ukr, Leh. *duplitsatio, дуплика, duplika*. Tekrarlama, yeniden görünüş, ikinci nüsha, ikinci duruşma.

*"Aniñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdirít étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci kere). Anda éger haysı yan néme klese sözleşme, na bolmagay Triplikaga (üçüncü kere) vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték **duplika** (ikinci duruşma) tibine bolğay (196/40)."*

*"Boldu poébnıy töre surp Toros künü pan Kovalskiı, podsudok, da pan Domarjirskiı arasına, hayda spor boldu, ki sözlövüçiler, **duplikadan** artıh klediler törede otpravovat étmege (196/31)."*

*Anda éger haysı yan néme klese sözleşme, na bolmagay triplikaga vınaşat étme, ték **duplika** tibine bolğay (196/40).*

d. 196/38, 196/40

d.+dan 196/31

[=3]

duşmanlıh: < Far. دشمن. + Türk. +lıh: Düşmanca davranış, hasımlık, husumet, adavet.

*"Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile **duşmanlıhtan**, ki ol kişi ol sahat tutulğay anıñkibik isi iş vahtına otnuñ, anıñkibik köydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas bolmah kérek (281/41)."*

d.+tan 111/04, 280/41, 281/41

[=3]

duhovnyj: < Ukr. Leh. духовний, duchowny, *Ruhani*. Ruhsal, manevi, ruhi, tinsel.

duhovnyj buyruh: < Ukr. Leh. духовний, duchowny. + Türk. +*buyruh*: Dini hüküm, şer'i hüküm.

*“Haçan ki artıhsı holtha étti, mén de üstüme aldım ménim miskinlikim bile, bilip, ki tiyesidir hnazant (itaatkâr) bolmaga **duhovnyj** (manevi, dini) **buyruhka** (26/04).”*

duhovnyj töre: < Ukr. Leh. духовний, duchowny. + Türk. +*töre*: Şariat mahkemesi, dini mahkeme.

*“Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh ayt kaylar, kimniñ anıñkibik atı bar, ki sahlamayay, da ol anıñki atnı kétermey, da ol at kiméseni nahıs étkey albo öldürgey, ol çahta **duhovnyj töre** bahkay anı, hoymah kérektir luc da curum (275/15).”*

d. 026/04, 102/30, 208/45, 209/45, 274/15, 275/15

[=6]

düfter: < Ar. دفتر. 1. Vergi, gelir ve nüfus bilgilerinin kayıtlarının tutulduğu resmî belge, genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları 2. Resmi işlemleri yapan devle daireleri ve birimlerinin sekreterlik veya kâtipliği.

*“Başlanıyır bu **düfter** érméni töresiniñ, aşğa yazılğannıñ kéndiniñ sanına da hağıtlarına, haysı ki burungidir hağıtına kéndiniñ (67/10).”*

*“Da kimése izdegey ya klegey sarnatmaga **düfterden** vipis, anıñ töresi 3 ahçadır (332/26).”*

*“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélôvat (temyiz davası) étkey töreden, da soñra izdegey édi **düfterden** minuta (özet), anı odérjat (işlem) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı, a haysı iş üçün **korol'ga alınmagan, düfterden** minuta (özet) ayovlu (yasak) dügül, kim ki izdese (341/17).”*

d. 67/10, 242/22, 243/31

d.+den 332/23, 332/26, 332/28, 333/21, 333/24, 333/27, 340/15, 340/17, 341/14, 341/17

[=13]

E

emanet: < Ar. امانت. Güvenilir bir kimseye saklaması veya birine teslim etmesi için bırakılan şey veya kimse, vedia.

“37 Kapitula. **Emanet** üçün da inamlı holga bérmeş üçün (104/32).”

“Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger **emanetni** hoyuçı bolgay, na kéndiniñ töresine özge cınstan ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa **emanetni**, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (277/34).”

emanetni hoyuçı: < Ar-. امانت. + Türk. *ni+hoyuçı*: Bir şeyi güvenilir kimséye saklamak için bırakan kimse, emanet veren, emanet bırakan, mudi'/مودع.

“Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger **emanetni hoyuçı** bolgay, na kéndiniñ töresine özge cınstan ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa **emanetni**, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (277/33).”

e. 104/32, 276/12, 276/33, 277/12

e.+ni 105/38, 106/03, 27633, 276/34, 277/33, 277/34

[=10]

emanetkâr < Ar. امانت. +Far. كل: Vedia koyan kimse, saklamak için bir nesne verilen kimse, emanetçi.

“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümiş, ya özge türlü néme, çanah-ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga sahlamaga, anıñkibik işler ol inamlı **emanetkârga** övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol **emanetkâr** bégili iş bile oğurluhnu hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka bile ögütlemeh kérek (104/39, 105/03).”

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ **emanetkârga** harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol **emanetkâr** andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bégisiz, da kéçikilmegen sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (276/21, 276/22).”

e. 105/03, 105/14, 276/16, 276/22, 277/16, 277/22

e.+ga 104/39, 105/12, 276/15, 276/21, 277/15, 277/21

[=12]

É

égirlik: 1. Gerçek dışılık, yalan, yanlış, yamuk, eğri, doğru olmayan, hata, eksiklik, sahtekârlık, suç, suçluluk 2. Haksızlık, kanunsuzluk, adaletsizlik.

égirlik (I): Gerçek dışılık, yalan, yanlış, yamuk, eğri, doğru olmayan, hata, eksiklik, sahtekârlık, suç, suçluluk.

“... né üçün siz kéndinizge hışa (kusur) u **égirlik** étmege hoymassız, yohése siz hışa u **égirlik** étersiz tügöl özgelerge, yohése hardaşlarga da (020/18).”

“Töreden başha (mahkeme dışında) curumlamasın (cezalandırmasın) biy slaçısın (köylüsün), éger néme **égirliki** bolsa, küçüne köre curumun (para cezasın) algay (064/32).”

“Éger bolsa kümüş, ya altın tusnahta (rehin), ya añar köre néme, éger oğurluh ötleş ya özge satamadan (hadiseden) ötleş tas bolgay anıñ hatına, kimde ki tusnah édi, Eger ol ayılğan néme anıñ kécikmehlihi bile, anı égirlik (kusur) bile, kimde tusnahtır ol néme, da tas bolgay né türlü, ant bile hutulur ol (110/09).”

“A éger ki kimése sénden ilgeri **égirlik** bile néme alıp édi ése, anıñkibik iş üçün kérek bargaysén törege (121/09).”

“Bu yérge érméniler arasına sahlanmah kérek añlamah bile bu türlü yérge bile, haçan borçlu orozsuz satamadan (şanssız kazadan), ki kéndiniñ **égirliki bile dügül da tüşkey miskinlikke** u bolmagay kénsiniñ borçlularına tölemege (280/01).”

“Kimése ki yeñi öv yasagay da yoğartın ganok (iskele) klegey spustit (indirmek, asmak) étmege, yasar égeç, ol türlü, yasamah kérek ganoknı, ki kimése üstünden tüşmegey. Éger kimése anıñkibik ganoktan yihılsa éski duşmannıñ satamasından (zarar vermesinden, kazasından), öv éyesiniñ anda **égirliki** yohtur, ale lucnu (kefareтини) k'ahanadan (papazdan) ötleş tartmah kérek (295/26).”

“A éger ésirik kişi kiméseni öldürse, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlihni câht bile, da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih yaman sağış (suç kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdular ése, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte, ol çahta sebepine köre, hilinganına (fiiline) köre, yaman (suç) étkenine (işlediğine) köre bolgay yargusu. **Égirlikine** köre, ögütlegeyler (cezalandırırılar) boluşuçularnı (suç ortaklarını), etkenine köre munuñkibik işni ésiriklikten tügelledi (263/08).”

égirlik étüçi: Kusur işleyen, yamuk yapan, hata işleyen, kabahat işleyen, kabahatli, suç işleyen, suçlu.

“Éger kimése tapulğan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartıda), **harıda**, funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey,

ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, munıñki inamlı işler étilmedi (315/17)."

ulu égirlik: Büyük yanlış, büyük kabahat, büyük hata, ağır suç.

"Dağı da haftanıñ künleri 7-dir, 1 kün işlengey hanga da biyge, artıhsı işletmeh poddanyların (kölelerin) ulu égirliktir (241/32)."

égirlik (II): Haksızlık, kanunsuzluk, adaletsizlik.

"Kimse turğuzmasın yalğan tanıhlar, klep sıñarınıñ (ortağının) tirlikin égrilik (haksızlık) bile almaga (037/02)."

"K'risdânlar k'risdânlar töresine barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik (adaletsizlik, haksızlık) te bolsa, Téñriden algay tölovün (053/38)."

"Téñrige inangan k'risdânlarga tiymestir égirlik bile yéñmehni sövmege yarğuda, éger ki yéñse, kéndiniñ canını zrgél éter, a éger yeñilse, uyat tartar (218/20)."

"Töre bile könüsün aytkandır, éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki sağingıy édi törçiniñ aytkanından, voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikulranıñ da yoluhkan işlerde sağingay, ki égirlik éttiler ya ağırlıh (haksızlık) étiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yerge düğül (323/31)."

é. 020/16, 020/17, 036/38, 037/02, 037/20, 037/23, 048/25, 048/26, 048/28, 064/29, 064/34, 106/33, 110/09, 121/09, 148/11, 148/16, 148/18, 148/20, 158/22, 204/20, 204/21, 205/21, 205/21, 218/20, 218/23, 218/32, 218/34, 228/09, 228/10, 228/10, 229/09, 229/10, 229/10, 232/18, 233/18, 240/38, 241/40, 241/39, 241/40, 280/23, 281/23, 290/11, 291/11, 314/12, 314/16, 314/17, 314/17, 315/12, 315/16, 315/17, 315/17, 322/30, 323/30

é.+i 064/32, 065/15, 108/35, 126/24, 242/06, 243/06, 278/07, 279/07, 280/01, 281/01, 294/28, 295/28

é.+inden 183/10, 240/30, 241/30

é.+ine 088/14, 125/35, 262/07, 263/07, 294/16, 295/16

é.+ini 019/38, 204/11, 205/11

é.+ni 019/40, 204/12, 205/12

é.+te 053/38, 161/31, 326/06, 327/06

é.+ten 121/34, 290/24, 291/24

é.+tir 064/14, 240/30, 242/32

[=92]

égirliksiz Haksız olmaksızın, hatasız, hatadan yoksun, hatasız, suçsuz, kusursuz.

*“Buyurganından (hükümünden) töreniñ ne l-i de bolmastır alıştırmaga (değiştirmeğe) rolâlarınñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın (sınırını) bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler halganlarına, oldır oğlanlarına haldırdılar (bıraktılar) igilik (mal). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi **égirliksiz** yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (291/08).”*

é. 121/02, 290/08, 291/08

[=3]

égri: 1. Yamuk yapan, hata yapan, hatalı, mücrim, suç işleyen, suçlu **2.** Gerçek dışı, doğru olmayan, yamuk, yalan **3.** Kanunsuzluk, haksızlık, adaletsizlik.

égri (I): Yamuk yapan, hata yapan, hatalı, mücrim, suç işleyen, suçlu.

*“12-inçi kimler ki töreniñ alnına kélirler, horhu kéçirgeyler, anıñ üçün ki haçan ki ademiler alnına bolmaslar **égrini** (haksız, suçluyu) könü étmege, helbet, köp türlü söz bile ceht éterler yarğuşunu aldamaga (024/20).”*

*“Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga (suçlulara) ganonk'ta pokuta (kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak (pranga) bar **égrilerge**, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır, da né türlü yazıhsız (suçsuz) ademiler üsne ganonk' néme bağ hoymastır, ol türlü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğrudurlar dünyâda (027/26).”*

*“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hız oğlan (bakire) bolgay, da añar küç (tecavüz) étkey, anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, **égridir** da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek töreçiden (yargıçtan) ötleş zından bile da curum (para cezası) bile ol hörmetsizlik üçün (124/28).”*

*“Haytıp dağı da yahşılıh bériliptir bizge, ki barça ari bitiklerni (kutsal kitapları) anıñ üçün tüzdüler, ki ademilerni yazıhtan (günahtan) tartkaylar, ol türlü Töre bitiki câht éter tıymaga (engellemeğe) yamanlarını (suçluları) da **égrilerni**, ki süvük bile da yahşı köñül bile tirilgeyler biri biri bile (211/34).”*

“Tiyişlidir yarğuçınıñ ki zındanı bolgay, kim ki **égri bolsa**, zındanga salgay, ki ögütlegeyler (cezalandırır), né türlü K’risdos buyurur Awédaranda (İncil’de), ki détskiy (infaz memuru) salır zındanga, angınça, ki tölöv étkey (bedel ödesin), (218/07).”

“Éger öldürüçi (kâtil) kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen (maktul) kişiniñ başın (diyetini) kimse borçlu tügül töleme (ödemeye), ale ol öldürğenniñ (maktulün) hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek **égrini**, öldürgen (kâtil) kişini (291/34).”

égri adam: <, Tür. + Ar. +دم: Hata yapan kimse, kusur işleyen kimse, suç işleyen kişi, mücrim, suçlu.

“... éger ki Téñri yapuhnu (saklıyı) biliçi çihara bergey kimséni yazıhına köre, ki **égri adam** köñünü yéñey da igilikni (malını) algay, ol adam hayğurmasın, yohsa Téñrige şükür bérsin, umsasın (umudunu, güvencini) Téñrige hoyup, dağı yahşı tölövge étkey Téñri alnına, da Téñri hoygay öç almahnı (037/37).”

égri kişi: Hata yapan kimse, kusur işleyen kimse, suç işleyen kişi, mücrim, suçlu adam.

“6. Dağı da ne türlü tiyışlidir bolmaga yarğuçularga, köñü ya **égri kişige** yarğuda (032/34).”

“... barça töreçilerge (yargıçlara), étüçilerge köñülükni (adaleti uygulayanlara), alay birine, néçik birisine: buyurırbiz, étkeyler köñülük da yarğu köñü barçasına, hocaga (zengine) da miskinge (yoksula), tullarga da öksüzlerge, kermenlilerge (şehirlilere) da honahka (konuğa, yerli olmayana), da kélgenlerge, başhış almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki **égri kişini** yarğu bile köñültmegeyler (252/26).”

égri (II): Gerçek dışı, yamuk, yalan.

égri tanıhlıh: Yalan şahitlik, yalan tanıklık.

“Dağı da töre bile buyururbiz sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniñ tanıhlılı kécemes da néme tigül, yohése tanıhlılı 2 ya 3 kişiniñ küçü bardır. Éger kimése yarğunuñ alnına **égri tanıhlılı** bérse, töreçiler ya töre tanıgaylar, ki ol **égri tanıhlılı** bergey, alay töresi bolmah kérek, néçik barça yamannıñ, töre alay buyurıyr (291/16, 291/17).”

égri (III): Kanunsuzluk, haksızlık, adaletsizlik.

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'hanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (torpil yapmak, adam kayırıp), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü **yarğunu égrî éterler** (023/03).”

“Dağı da yarğucu sahlamak kérek kéndi hullarından (asistanlarından, icra memurlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler (konuşandırılar) orunç (rüşvet) bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç (rüşvet) béríp, ki kéndileri sartın sözlegeyler. Bolmagay ki alarnıñ ustát (hileci, kurnaz) sözlerinden aldangay yarğucu da **égrî étkey yarğunu** (035/38).”

“Kimler ki töreniñ alnına kélirler, horhu kéçirgeyler, aniñ üçün ki haçan ademiler alnına bolmaslar **égrini** könü étmege, helbet, köp türlü söz bile cáht éterler yarğucunu aldamağa (209/13).”

“Da yarğucu bolmagay bir yartın işitkey, könünüñ ya **égriniñ**, giléyin (şikâyetini, davasını) angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüstün térgegey (inceler, araştırır), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey (karar verir) könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır (karara bağlanır) barça iş (dava), (217/06).”

“Dayma kimése añar yamanlamasın (suçlamasın), kim ki érksiz (kasıtsız) yañılır. A kim ki érki (iradesi) bile égrî éter yarğunu, kéndi borçlu halır köktegi yarğucuga (218/02).”

égrî buyurgan: Haksız hüküm, kanunsuz karar, adaletsiz hüküm.

“Anıñ üçün töreci (yargıç), yaman (haksız), töresiz (kanunsuz) ayttı (hüküm verdi) ése ya yaman (kanunsuz) yarğu (yargılama) étte ése, hörmetsiz tigüldür, hayısı ki yarğucu apélâtsiya (temyiz) bile yarğu étse. Éger sészse (tespit etse) töreçiniñ **égrî buyurganıñ**, könülüksüz (adaletsiz), öğütleme (cezalandırmak) bolur anı (253/32).”

égrî töre: Kanunsuz hüküm, kanuna aykırı hüküm.

“Yeneçi éger ki töreçi (yargıç) égrî **töre étse**, aniñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen (kanıtlama) bolsa, hörmetsiz ündelgen (teşhir edilmek) bolgay (252/27).”

égrî yarğucu: Adaletsiz yargıç.

“Éger ki eveldeñ töreni aldılar ése Movsésten, da émdi köp türlü yaman (suç) işler (eylemi) bile hılınırlar kéndilerniñ érkleri (özgür iradeleri) bile, yalğan tanıhlar

bile, égrî yarğuçılar bile, aldovuçu (aldatıcı) rečnikler (avukatlar, savunmacılar) bile, horhusuz antlar bile (231/32)."

égrî yarğuçı: Adaletsiz yargıç, zalim yargıç.

"Da Yeñide (Yeni Ahit'te) buyurdı Biyimiz K'risdos surp arak'èllerge (kutsal havarilere), ki olturgaysız 12 olturguçta (makamda, koltukta) yarğu étmege 12 milletke Israjél homına (kavmine). Da alardan téşkirip (değiştirip) aldılar başlıhlar barça K'risdânların. Ol türlü haytıp K'risdos övretti mané (masal) bile égrî yarğuçı için, ki tügel könü yarğu étmes édi, barça kimse ademilerden ési kéndine yarğuçudur, canına, u ténine, u 5 séziklikine, da aruvluhta (suçsuzlukta) sahlagay kendini (030/12)."

é. 021/04, 021/05, 023/14, 030/11, 032/35, 035/38, 036/02, 036/10, 037/35, 052/13, 078/11, 078/12, 078/22, 105/21, 107/22, 110/33, 121/17, 121/19, 140/29, 141/19, 141/25, 145/29, 161/12, 162/23, 163/25, 205/35, 205/35, 206/35, 207/35, 212/10, 213/33, 214/37, 215/37, 216/45, 218/03, 218/07, 218/40, 230/30, 231/30, 252/26, 252/27, 252/31, 253/26, 253/27, 253/31, 276/25, 277/25, 278/19, 279/19, 280/35, 281/35, 286/40, 287/40, 290/16, 290/17, 291/16, 291/17, 306/40, 307/40, 308/14, 308/17, 309/14, 309/17, 312/04, 313/04, 324/38, 325/38, 326/19, 327/19

é.+dir 124/28, 140/26, 161/29, 292/34, 293/34, 306/38, 307/38, 326/04, 327/04

é.+lerge 027/26, 210/27, 211/27

é.+lerni 028/04, 210/35, 211/35

é.+ni 024/20, 035/28, 122/17, 208/13, 209/13, 216/41, 290/34, 291/34

é.+niñ 033/26, 216/06, 217/06

[=95]

éksiklik: Kusur, noksanlık, eksiklik, yetersizlik, sakatlık, haksızlık.

"Tiyişlidir yarğuçılarga, ki lâtaları (rüştleri) bile tügel bolgay, da añlı, u ahıllı, u saht bolgay, bolmagay, ki töreni añlamıyın, kimsege éksiklik (haksızlık) étkey (31/21)."

"Satuçılar atnı biri birine, bazarı alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, anıñ için ki oğurluh bolmagay ol at dıhaviçnıy (boğma), ya manhov (nefes darlığı) bolmagay. Éger tanısalar yedinçi künge dire né türlü éksiklik te bu aytulganların ol atta (115/18)."

*“Anıñ üçün, ki barçası bu şnorktan méñerüçi (sahiplenmek) bolgaylar da haytıp ki **éksiklikinden** (yetersizliğinden) yarğıuçılarnıñ biri birin zrgél (incitmek) étkeyler (213/30).”*

é. 031/24, 056/05/ 115/18, 214/13, 215/13, 234/15, 235/15, 284/34, 285/34

é.+in 116/36, 286/18, 287/18

é.+inden 030/03, 212/07, 213/30

[=15]

él: Halk, millet, ulus, el, aşiret.

*“Tiyışsızdır (yakışksız, uygunsuz) mahalede u **él** arasına ant içmeğe (037/11).”*

*“Haçan ki ol hanlar keltirdi anar könülük Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar (talimat, yönetmelik) bérıp barçasına, haysı ki **él** anındır (077/24).”*

*“Haçan ki ol hanlar keldirdi añar könülük Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar bérıp **él** anıñdır, markarélerden (peygamberlerden) da surp arakéllerden (mukaddes havarilerden) aytmahlıh (hüküm) da özge vartabédleriniñ (papazların) surp yihövnüñ (kilisenin), hoydu kéndi **éline**, kéndine bérilgenlerge (tabi olanlara, tabaalarına), budur kermenlerge (şehirlere), da kermençihlerge, da salarga (köylere), da özge yérlerge, da kéndiniñ yérgesine (makamına) beringenlerge (tabi olanlara), kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki boyruhlarını küçlü da néme éksitmiyin sahlagaylar (252/15, 252/17).”*

(252/15, 252/17).

hara él: Sıradan halk, sıradan insanlar, sıradan vatandaşlar.

*“A éger ki berinseler (teslim olsalar), **hara élni** yasañ tibine sahlagay da baş kişilerni (yöneticileri), boş (muaf) étkey yasañtan, kermenniñ (kentin) povétine (ilçelerine) néme ziyañ étmegey (060/12).”*

*“Alé ki köpten tügöl, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmis (belediye başkanı) bile, ratstsalar (meclis üyesi) da **hara él** bile şherimizde Ilovda anıñkibik alarnıñ töreleri üçün, köründi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile. (250/21).”*

é. 037/11, 075/18, 077/24, 218/23, 242/10, 243/11, 250/22, 251/21, 252/15, 253/15, 304/21, 305/21

é.+i 065/24, 242/11, 243/11

é.+ine 077/28, 138/38, 252/17, 253/17,

é.+ni 060/12, 238/05, 239/05

[=22]

élçi: Belli bir hususu konuşmak üzere bir taraf adına diğer tarafa gönderilen kimse, sefir, gönderilen, mebus, öncü, resul, elçi.

“*Andan soñra, kèrmenniñ çövsresin alıp, yébérges kèrmenge élçi: «Beriniñiz (teslim olun) yahşılıh bile», añlatkay bir de, eki de, üç. Éger ki klemeseler bérimge (teslimiyet) da téñri boluşsa (yardım etse), ki küç bile alsa, kimler ki utru (karşı) édiler, alarnı hırğaylar da özgelerni yasah tibine sahlagay (060/05/).*”

Da ilgeri biy kéñeşte (meclis), papanıñ élçisi (164/20).

é. 060/05, 238/02, 239/02

é.+si 164/20, 329/13

[=6]

émin: < Ar. امين. Sakin, huzur, güven, güvenilir, emniyet.

“*Éger kimése yaman iş (suç eylemi) hılınsa da tanılıh bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınğanına köre (123/16).*”

“*Yene yérli yérini ündagey voytka (hâkime), da klemegey tözmege vilojéniy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey töre satun almaga potrébniy (gereken, istenen), léç (ancak) anıñkibik sınih borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (yetişmek, elde etmek, almak) étmege töreni (336/24).*”

é. 077/03, 077/14, 123/16, 144/09, 163/13, 174/27, 178/04, 179/17, 252/04, 252/09, 253/04, 253/09, 292/10, 293/10, 322/21, 323/21, 326/34, 327/34, 336/24, 337/24

[=20]

éminlik < Ar. امين. + Türk. +lik: Güvenirlik, sakinlik, huzur, istikrar, güvenlik, emniyet.

“*Da hayda ki töre eksiktir, anda talaş köptür, da hayda töre u könülük bolsa, éminlik artıhtır ol ulusta (028/17).*”

“*Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harhçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi, éminlik üçün barçasının başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ (293/12).*”

é. 028/17, 083/18, 123/20, 210/40, 210/40, 257/32, 292/12, 293/12

é.+ni 028/13, 083/18, 083/28, 211/39, 256/42, 257/33, 257/37

é.+tir 028/20, 210/42, 211/42

[=18]

ér: 1. Erkek çocuk, erkek evlat 2. Adam, olgun erkek, olgun şahıs, reşit adam 3. bir kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, zevç, koca.

ér (I): Erkek çocuk, erkek evlat.

ér oğlan: Çocuk, erkek çocuk, erkek evlat.

*“Éger ki ölse han, **ér oğlanlarını** da **ér oğlanları** bolgay, tiyesidir, ki **ér oğlanlarını** oğlanları tutkay hanlıhını (057/12, 057/13, 057/14).”*

*“A éger ösiyet étse, da igilikni (malını) **ér oğlanlarına** çihargay, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérde ése hızların, da **ér oğlanlarına** artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (156/27, 156/29).”*

ér oğul: Erkek çocuk, erkek evlat.

*“Éger **ér oğul** bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey (057/35).”*

*“A éger kiméseniñ **ér oğulları** bolmasa, ol çahta hızoğlanlar atadan-anadan halgan barça igilikke éye bolur (156/32).”*

*“Haçan ki hardaşları tügense, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhını. Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga bérgey kéndiniñ ülüşü bile. Néçik **ér oğulga** tügel ülüş, anıñ yarımı hızga (235/36).”*

ér hardaş: Erkek kardeş, aynı anne babadan olan çocuklar.

*“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki **ér hardaşları** anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar (255/33).”*

*“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanlar, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da **ér hardaşları bile birge** téñ, da anadır hawsar jarang **ér u** hızoğlanlarına atadan soñra (189/18).”*

*“Bir kişi ölse diyat'ik'siz, anıñ igilikin jarangél éterler **ér u** hız hardaşlar anaları bile birge. A éger ki ana ölse érden soñra diyat'ik'siz, anı jarangél (mirasçılık) éterler **ér hardaşlar** hız hardaşlar bile téñ (189/02).”*

ér (II): Adam, olgun erkek, olgun şahıs, reşit adam.

ér atası: Erkek çocuk babası, baba olacak yaşa gelmek.

“... anıñkibik övni ya sabanı (tarlayı) bolurlar hartlar (jüri üyesi aksakallar) yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına,

budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire hokipartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı éri bolgay éye da hokiparts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (321/32)."

ér kişi: Erkek kişi, adam, olgun ve reşit adam.

"A néme anıñki iş yolusha, da hatın kişiler körgey anı, da yahşı hörmetli hatınlar bolgay, néçik ér kişiniñ 2-3 tanılılı kéçer, alay hörmetli hatınlardan 2 ança (039/30)."

"Éger kimése ér kişini ya hatın kişini ayılğan hılıh bile öldürgey, yazılğan töre bile anıñ başın (diyetini) tölemeh (ödemek) kérek (310/27)."

ér (III): Bir kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, zevç, koca.

"Anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler (büyürler, rüşt ederler) yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire hokipartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı éri bolgay éye da hokiparts, a ol kéndi éyesi (kocası) bile kéndiniñ tirlikin (malın), né klese, anı éter (156/16)."

"Bilgeysiz, ki yoluhur töre alınna, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cıstan (kavimden) yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin (nafaka alan kimsesini), ya dostun, anı törede odérjat (yapma) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (işlem) étmege bolmas (185/05, 185/06)."

"A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (davalı taraf) zından tartgay, na bolur ér hatun üçün olturmaga, da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük (kefil) tapkınça, anı töre priymit (kabul) étmeh kérek anıñkibik prihodada (kaza), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna (şansızlığına) köre (185/40)."

"Da ayblar (ithamlar, iftiralar) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oğursén, ya harahçısén (soyguncusun), ya taratursén (yağmacısın), ya halpsén (dolandırıcı), ya haçhınçısén (kaçak), ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen (ayyaş, zampara), ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki félinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki yaman (kötü, ahlaksız) hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılıy édi yarguga (186/14) ."

“Bir kişi ölse diyat'ik'siz, anıñ igilikin jarangél éterler ér u hız hardaşlar anaları bile birge. A éger ki ana ölse **érden** soñra diyat'ik'siz, anı jarangél (mirasçılık) éterler ér hardaşlar hız hardaşlar bile téñ (188/).”

érge bar-: Kocaya varmak, evlenmek.

“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol **érge bargay** da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhını (mirasçılığını) bérgey hızına (057/37).”

“Haçan ki haysı hız **érge barsa** kéndiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme hoképartsar (vasiler), anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13).”

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da eğbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek 20 yaşına dire hoképartsar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki **érge bargay**, haysı ér bolgay éye (koca) da hoképarts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (321/34).”

érge bér-: Kocaya vermek, evlenmesini sağlamak, evlendirmek.

“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep **érge bérgeyler** anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar. Hayda ki ér hardaşlar bolmasa da hızları halsa, alar halırlar atalarınıñ mülklerine jarank (mirasçı), (081/05).”

“A éger ösiyet (vasiyet) étse, da igilikni (mal varlığını) ér oğlanlarına çıhargay, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına **érge bérdi** ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (156/28).”

é. 039/30, 101/08, 144/24, 156/32, 185/05, 185/07, 185/37, 185/43, 186/24, 188/39, 189/02, 189/18, 189/23, 220/34, 220/35, 220/41, 221/17, 222/03, 223/03, 234/37, 234/37, 234/38, 234/38, 234/39, 235/37, 235/37, 235/38, 235/38, 235/39, 236/03, 237/03, 246/26, 247/26, 254/33, 254/34, 255/33, 255/34, 272/26, 273/26, 294/19,

295/19, 310/27, 311/27, 320/14, 320/39, 320/40, 320/42, 321/14, 321/40, 321/42, 32139

é.+den 188/41

é.+ge 081/05, 082/14, 101/17, 156/15, 156/28, 236/05, 237/05, 254/33, 255/33, 256/12, 257/12, 272/30, 273/30, 320/33, 320/40, 321/33, 321/40

é.+i 156/16, 320/34, 321/34

é.+in 185/06

é.+isén 186/14

é.+ni 282/42, 283/42

[=74]

éren: Adam, erkek, reşit erkekler, olgun erkekler.

“Töre körgüziyir, érenlerge tiymestir hatın kişinin tonu içine yürüme (295/18).”

é.+lerge 127/03, 294/18, 295/18

[=2]

érk: 1. Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç, ihtiyar, niyet, kasıt **2.** Bir kimse veya kurula verilen bir görevi yasaların tanıdığı imkânlarla göre belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salâhiyet, yetki **3.** Bir şey yapmak için verilen veya alınan özgürlük, müsaade, ruhsat **4.** Sorumluluk, serbest, başına buyruk.

érk (I): Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç, özgür irade.

“A kim ki érki (iradesi) bile égri (kanunsuz) éter yarğunu, kéndi borçlu halır köktegi yarğuçuga (037/02).”

“Dağı da biyi hulun yéberse storojga (bekçilik, devriye, güvenliğe) da holga tüşse, tiyişlidir biyi satun algay. Kéndi érki bile barsa, kéndi kendin satun algay, holga tüşse. Jolnér (asker) uruşta kiméseni holga salsa [=alsa] ton-oprahi da sağıt-sabası anıñ bolgay (241/09).”

“Éger ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki bile, anıñ ornuna kéndini tas étkeyler (238/12).”

érk (II): Bir kimse veya kurula verilen bir görevi yasaların tanıdığı imkânlarla göre belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salâhiyet, yetki.

“Éger ki han diyat'ik' (vasiyet) étse, néçe ki tiridir, érki bar téşkirmege (değiştirmeğe) diyat'ik'ni, né türlü ki tiyesidir (058/06).”

“Éger kermen olturğuzsa ya hala (kale) yasasa, yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı bile. Dağı da **érki bar** hannıñ fli (flori) sbg (Akçe) hahtırmaga (bastırmaya) töre bile. A knâjatalarnıñ (şehzadelerin) **yohtur érki** hahtırmaga hannıñ érkinden (izninden) başha ya buyruhundand başha (237/23, 237/24).”

“Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen, da tügellengen, da yasalgan (yapılan), émin da bék klerbiz (isteriz) tutmaga, bēlgili bizim klegenimizden, da sağışımızdan (düşüncemizden), da **érki** bile bizim kéñeşimizniñ (meclisimizin), 2 türlü kéñeşniñ (talimat) bulay bérkitip da sahlama kledih, sağış éttiñ, huvatlatıyırbiz da bérkitiyirbiz, né türlü ki bu vahtka dire tutulgan édi (326/35).”

érk (III): bir şey yapmak için verilen veya alınan özgürlük, müsaade, ruhsat, icazet, mezuniyet, izin.

érk bér-: İzin vermek, ruhsat vermek, icazet vermek.

“Kim ki **érk bérgey** oğlanlarına érkine (serbest) ösmege (büyümeğe) da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğa, reşitliğe) dire, da arzani (layık) bolgaylar k'ahanalıhka (keşişliğe) ya igi péşege (131/17).”

“Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıñ (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgey édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halgan suman [=sumanı] (parayı, meblağı), töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı (muameleyi) tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun (önce). Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol alğan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni özgege satma. Évet ki tanıhlıñ tibine, ki ol burungı aluçı añar **érk bérdi** (319/12).”

érk (IV): Başına buyruk, asi, itaatsiz.

“Kim ki **érk bérgey** oğlanlarına **érkine** ösmege (büyümeğe) da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğa, reşitliğe) dire, da arzani (layık) bolgaylar k'ahanalıhka (keşişliğe) ya igi péşege (299/38).”

*“Alé бүгүңи ваһтта көп yoluhur, ki igi ata-anadan, hörmetli, yaman, **kéñdi érkine**, oğlanlar kéri bolurlar (redededilir), Anıñ üçün anıñkibik oğlanlar harğışlıdırlar (301/14).”*

é. 027/16, 131/17, 152/37, 158/31, 210/23, 211/23, 298/36, 299/36, 318/12, 319/12, 322/34, 323/34

é.+leri 231/30

é.+i 036/02, 037/28, 050/18, 058/06, 058/17, 058/34, 058/36, 059/08, 060/26, 061/19, 061/25, 062/36, 063/02, 079/37, 080/03, 080/38, 092/09, 093/32, 093/34, 094/02, 094/20, 094/26, 100/08, 103/14, 103/29, 104/15, 110/25, 115/04, 127/18, 137/32, 141/21, 145/32, 149/20, 152/32, 157/14, 163/16, 169/10, 218/03, 218/37, 228/43, 229/43, 236/08, 236/14, 236/23, 236/24, 236/28, 237/08, 237/14, 237/23, 237/24, 237/28, 238/12, 238/26, 238/29, 239/12, 239/26, 239/29, 240/07, 240/09, 241/07, 241/09, 246/33, 247/33, 254/12, 254/15, 254/31, 255/12, 255/15, 255/31, 264/12, 265/36, 266/21, 266/22, 266/24, 266/27, 266/33, 266/35, 267/21, 267/22, 267/24, 267/27, 267/33, 267/35, 272/08, 273/08, 274/26, 274/34, 275/26, 275/34, 276/04, 277/04, 280/30, 281/30, 284/27, 285/27, 296/01, 297/10, 304/29, 305/29, 308/15, 309/15, 312/06, 313/06, 314/35, 315/35, 318/10, 319/10, 322/09, 323/09, 326/35, 327/35, 332/01, 333/01

é.+imizdedir 019/17, 204/01

é.+imizgedir 205/01

é.+in 091/30, 264/03, 265/27

é.+inçe 151/24, 316/31, 317/31

é.+inden 058/29, 061/37, 068/08, 072/17, 082/09, 091/33, 092/02, 127/10, 127/15, 127/20, 137/05, 137/37, 137/38, 138/05, 140/39, 145/35, 154/24, 236/20, 236/24, 237/20, 237/24, 238/35, 239/35, 244/08, 245/08, 248/12, 249/12, 264/06, 264/09, 265/28, 265/33, 282/32, 283/32, 294/37, 294/40, 295/37, 295/40, 296/02, 297/07, 297/09, 297/11, 304/17, 304/32, 304/32, 304/35, 305/17, 305/32, 305/32, 305/35, 308/05, 309/05, 312/07, 313/07, 320/03, 321/03

é.+ine 019/14, 071/10, 080/19, 131/15, 131/18, 132/23, 147/28, 176/23, 202/43, 203/36, 246/31, 247/31, 254/22, 255/22, 298/34, 298/36, 299/34, 299/36, 300/15, 301/15, 314/02, 315/02, 338/19, 339/19

é.+inedir 051/03, 059/14, 059/17, 113/02, 156/31, 176/31, 230/09, 231/09, 236/32, 236/34, 237/32, 237/34, 256/09, 257/09, 320/41, 321/41, 338/24, 339/24

é.+iñizge 019/11, 202/41, 203/35

é.+leri 052/12, 138/11, 230/30, 231/30, 304/38, 305/38

é.+lerine 071/13

é.+siz 238/27, 239/27

[=241]

érkli 1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya, şarta bağlı olmayan, hür, serbest, yetkin, özgür irade sahibi **2.** Ayrı tutulmuş, ayrıcalık tanınmış, muaf **3.** Kanun gereğince çalışmaya ara verileceği belirtilen süre, dinlenme, tatil.

érkli (I): Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya, şarta bağlı olmayan, hür, serbest, yetkin, özgür irade sahibi.

*“Têñri adam tarbiyatın **érkli** yaratıptır da étiptir, alé ki kéreklidirler biyelerine kéndiniñ hullar (köleler), huluhka (hizmete), yér u suv üçün. Alay oh bu töredir, haçan haysı salaçı (çiftçi) biyinden kéndiniñ, néme tiymiyin biyiniñ, hayda klese barma bolur (084/20).”*

*“A éger ki hul hatunu bile satun algan ése, ol çahta hatunu bile da oğlanlanları bile **érkli** bolur, huluh étip, néçik ayılğandır, ol ahçanı, ki anıñ üçün bérilgendir (092/27).”*

*“Éger biyi hulnuñ (kölesinin) közün çıharsa, töre buyurur, ki **érkli** bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki (izni) bile gés (yarı) bahasına (fiyatına) da gés yalına (yarı ücretine), (273/06).”*

érkli (II): Farklı muameleyi gerektiren bir sebepten dolayı yükümlülük ve sorumluluğu kaldırılan, kendisine ayrıcalık tanınan (kimse), imtiyazlı, muaf.

*“Éger ki kimse yeñi kiyöv (damat) bolgay, añar tiymestir térçe lovga çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhkay. Anıñ üçün ki anıñkibik yeñi kiyövni töre **érkli** (muaf) étiyir anı çériüvden (296/05).”*

érkli (III): Kanun gereğince çalışmaya ara verileceği belirtilen süre, dinlenme, tatil.

*“Yohsa barça k'risdânlar küñün yihkünnüñ (kilise gününün, Pazar gününün), ulu künde, ki barçası **érkli** (serbest) bolgaylar da ferahat (feragat, tatil), çöplenme*

(temizlenme) *da kélme yihövge, bağlanmagay özge işler bile, yığlamah bile, [kérek] Téñriden holmaga (076/28).*”

é. 076/28, 084/20, 084/33, 092/24, 092/27, 093/02, 093/04, 093/15, 099/26, 100/04, 112/22, 115/27, 120/09, 127/29, 169/11, 178/30, 181/29, 252/01, 253/01, 258/18, 258/21, 258/24, 259/14, 259/18, 259/20, 264/18, 265/42, 266/02, 266/03, 266/07, 266/08, 266/13, 267/02, 267/03, 267/07, 267/08, 267/13, 270/41, 271/41, 272/06, 273/06, 276/04, 277/04, 282/24, 283/24, 284/38, 285/38, 288/35, 289/35, 296/07, 332/02, 333/02

é.+dir 093/21, 266/15, 267/15

[=54]

érksiz: 1. Özgür olmayan, serbest olmayan **2.** özgür iradesi olmayan, kasıtsız, istemsiz.

érksiz (I): Özgür olmayan, serbest olmayan.

“15 Kapitula. **Érksiz** hullar üçün, haysıları ki kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha babas bolma bolmas (068/07).”

“Éger kimésede bolsa hul çérüvde tutkan ya ahça bile satun algan, bitikke (eğitime, okuma yazmaya) övrenen, da klegey babas bolma, anıñkibik hul **érksiz** bolmastır yétmege babashlıka kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha (264/07).”

“Éger kimése ki **érksiz** hulun ya huluhçısın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ (kanının) curumun (cezasını) izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/11).”

érksiz (II): Özgür irade olmadan, kasıtsız, istemsiz, istemeden, sehven.

“Aldamasız yarğu téñriniñdir, ol, ki yapuhnı (saklıyı) açihnı köriyir, a dünyâ ademilerine yoluhur yañılmalih (hata, suç). Dayma kimése añar yamanlamasın (suçlamasın), kim ki **érksiz** (kasıtsız) yañılır (036/01).”

“Éger ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki bile, anñ ornuna (yerine) kendin tas (idama) étkeyler. A éger ki **érksiz** öldürdü ése, houn késkeyler (060/28).”

é. 036/01, 060/28, 061/20, 068/07, 091/32, 091/38, 093/18, 093/23, 094/16, 098/01, 098/03, 098/08, 098/11, 098/14, 100/05, 100/07, 101/18, 218/03, 238/13, 239/13, 244/07, 245/07, 264/05, 264/08, 265/28, 265/32, 266/13, 267/13, 266/14, 266/17, 266/31, 267/14, 267/17, 267/31, 270/11, 270/12, 270/14, 270/15, 270/17, 271/11, 271/12, 271/14, 271/15, 271/17, 272/07, 272/08, 272/31, 273/07, 273/08, 273/31

[=50]

érksizlik: Özgürlüğün olmama durumu, yetkisizlik, esaret, kölelik.

“Éger haysı érméni érksiz (özgür olmayan) hul (köle) satun alsa ya huluhçı (kadın köle) dinsiz, hız ya hatun, da aniñkibik huluhçılar vaht bile **érksizliklerine** kéndiniñ, haysı érki (iradesi) bile klegey, klegey (ister) k'risdân bolmaga, ol érksizlikten (kölelikten) boş (serbest) bolur (094/21).”

“Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay hatunluhka, huluh (hizmet) étip ol ahçanı, haysı ki aniñ üçün béríp édi, bolur kétme **érksizlikten**. Éger ki ol hızniñ atası klegey (istese) evelden, sbgın (Spitak'ını, Akçe'sini) béríp, çıharma, érki (yetkisi) bar kéndiniñ hızın **érksizlikten**, kérek aniñ biyi bérgey anı çıharmaga, bahmagay añar, ki yılları tügellengey (267/28).”

é.+lerine 094/19, 266/32, 267/32

é.+ten 093/15, 094/08, 094/21, 266/13, 267/13, 266/26, 266/28, 266/33, 267/26, 267/28, 267/33

[=15]

érksizliih: Özgürlüğün olmama durumu, yetkisizlik, esaret, kölelik.

“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân hul (köle) satun algay, körgiziyir Eski Töre, aniñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, azad bolmah kérek 7-inçi yılda. Évet ki Yeñi Töre k'risdânların tohtattı aniñkibik hulnu ol çahta érkli bolur **érksizlihten** (265/42).”

é.+ten 092/20, 264/18, 265/42

[=3]

ése-: Büyümek, olgunlaşmak, olgunluğa ulaşmak, rüşt etmek.

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar kiçi oğlanlar da bolgaylar da atasınıñ anasınıñ borçnu tölemegen (ödemeden), ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eǵbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzleriniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü (tarla), ya bu işlerge köre néme, aniñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar (aksakallar) yalga (kiraya) bérme da yalların yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar **ésegeyler yaşlarına** (321/32).”

é.-geyler 156/11, 320/32, 321/32

[=3]

ésirik: İçkili şahıs, sarhoş.

*“A éger **ésirik** kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlihni câht bile da sormah kérek (263/03).”*

*“Éger ki **ésiriklikte** yoluhsa, ki biri birin nahıs étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik iş nahıslıhniñ **ésirikte** tiymes boşatmağa, anı da tözmege (261/39).”*

é. 067/33, 088/03, 242/34, 243/42, 262/02, 263/02

é.+te 087/32, 260/39, 261/39

[=9]

ésiriklik: İçkili olmak, sarhoşluk.

*“Éger ki **ésiriklikte** yoluhsa, ki biri birin nahıs étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik iş nahıslıhniñ **ésirikte** tiymes boşatmağa (affetmeğe), anı da tözmege (261/39).”*

*“Anıñ üçün ki **ésiriklik**ti barça yamanlıhniñ başı, anıñ üçün ki **ésiriklikten** sebep boldı ki biri birine (261/40).”*

é.+te 087/29, 260/38, 261/38

é.+ten 087/35, 088/17, 260/41, 261/41, 262/08, 262/08

é.+tir 087/33, 260/40, 261/40

[=12]

Éski: Ahd-i Atik, Eski Ahit, Eski Antlaşma, Eski Ahit veya Eski Antlaşma, Kutsal Kitap'ın (Kitâb-ı Mukaddes) İbranice kaleme alınmış olan ilk kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Yahudilerin Tanah ve Müslümanların Tevrat ve Zebur olarak kabul ettikleri kitapları içinde barındırır.

*“Haytıp surp Awédaranı (kutsal İncil’i) Biyimiz K’risdosniñ barça törelerniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı **Éski Törede** bu türlü, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, **Éskini** yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (019/10).”*

Éski Töre: Ahd-i Atik, Eski Ahit, Eski Antlaşma, Eski Ahit veya Eski Antlaşma, Kutsal Kitap'ın (Kitâb-ı Mukaddes) İbranice kaleme alınmış olan ilk kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Yahudilerin Tanah ve Müslümanların Tevrat ve Zebur olarak kabul ettikleri kitapları içinde barındırır.

*“Haytıp surp Awédaranı (kutsal İncil’i) Biyimiz K’risdosniñ barça törelerniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı **Éski Törede bu türlü**, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, **Éskini** yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge, aytıp: sövgeysiz siziñ sıñarıñıznu, néçik sizin boyuñuznu (019/07).”*

“Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazıhlı (suçlu) yaman étken (kabahat işleyen) Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre *Éski Töreniñ* (094/34).”

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay mağat (vade) küñge, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa (fakirleşse, iflas etse), da yarlılanmah üçün bélgili küñine töleme (ödeme) bolmasa, na *Éski Töreniñ* u Yeñi töreniñ boluşmahı (yardımı) ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz, kâr) alma bolmastır (108/08).”

“Evelden könülük köründi bizge *Éski Töreden* almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler (atalar), Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi da töre éterler édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlerge (233/25).”

é.+ 021/30, 022/02, 022/21, 032/01, 041/13, 054/14, 054/36, 092/15, 094/34, 096/03, 097/09, 098/39, 091/11, 108/08, 122/31, 123/1, 140/11, 151/35, 183/08, 202/41, 203/41, 206/04, 206/10, 206/19, 204/04, 207/10, 207/19, 214/21, 215/21, 216/27, 217/ 222/17, 223/17, 232/25, 232/36, 233/25, 233/36, 264/16, 265/40, 266/39, 267/39, 268/17, 268/37, 269/17, 269/37, 270/29, 270/34, 271/28, 271/33, 278/30, 279/30, 290/41, 291/41, 292/08, 293/08, 306/32, 307/32

é.+ni 019/07, 202/40, 203/33

[=12]

éski: Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı.

“Dağı da töre buyurmas k'risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag bile haniçesi bolgay, zéra töredir hayrabéd (piskopos) bile horanda (tahtta) turmaga. Anıñ üçün kérek ki ol obıçay bile tirilgey, néçik ari hanlar, néçik *éskide* Ovsıya han, da *Ézégia Tawit'*, a yengide Apkar u Gosdandianos, T'éotos u Drtadios, dağın da alarga ohşaşlar (059/27).”

“Bar édiler k'ahanalar u hartlar yarğular *éskide*, né türlü aytır bitikler de, ki k'ahanalar bolgaylar hanlı işniñ üsne yarğuçılar (212/02).”

“Yığı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan *éski duşmandır*, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oğurusén, ya harahçısén (186/11).”

“108 Kapitula. *Eski borçlar* üçün (316/36).”

é.+ 112/15, 115/15, 126/23, 186/07, 284/32, 285/33, 294/28, 295/26, 316/36, 317/36

é.+de 029/34, 058/21, 059/27, 212/02, 213/26, 236/16, 236/39, 237/16, 237/39

[=12]

étüçi: Yapan, fail, eden.

égirlik étüçi: Haksızlık eden, suç işleyen.

“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı aytilgan terezüde (tartıda), harıda, funtta (tartı birimi), (Na Polyah: *Falşované harılarda da funtlarda*) ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, aytilgan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol **égirlik étüçi** (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (314/17).”

küç étüçi: Zor kullana, taciz eden, tacizci, tecavüzcü.

“Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı édi ése ya **küç étüçi** (mütecaviz), éminlik üçün barçasının başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ (123/20).”

yaman étüçi: Kabahat ve kusur işleyen, suç işleyen, suçlu, cani.

“Éger kimése yaman iş (suç eylemi) hılınsa (işlese) da tanıhlıh bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, **émin**, anıñkibik cezasın tartmah kérek hilinganına köre. Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (korsan, soyguncu) édi ése ya **küç étüçi** (tecavüzcü), éminlik üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ. Alay töre yanına ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek anıñkibik **yaman étüçiler** (293/11).”

“Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sıdırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarguçılar anı bahkaylar, yérgesi (kuralları) bile bilip da igi terezülegeyler (tartmalılar), haysın ki aytilgan satamalardan (kazadan) ol, kim ki bolgıy édi **yaman étüçi** munñki işlerden (142/05).”

yazıh étüçi: Suç işleyen, suçlu.

“K'ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik **yazıh étüçi** (suçlu), néçik kişi öldürgey (130/27).”

ziyan étüçi: < Far. زیان Türk. +étüçi: Zarar veren, zarar verici, zararlı.

“A éger ki bilgey édi tuvarınıñ yaman hılıhın, ki **ziyan étüçi** édi, da kétermegey kéndiniñ hatından, kérek tügel baha (tam fiyat) tölegey (ödesin) öldürgen ögüzünüñ (101/33).”

“Dağın igi körünüyür da yébériliyir, ki kimésege anıñkibik **ziyan étüçi** at bolgay, da añaylar añar (uyarırlar) honşuları, da ol anı kéri étmey kendinden, ol curum (para cezası) bile, haysı ki yoğarı yazılğandır ol sanga, sanda 26-nıñ teli ögüz üçün (275/17).”

é. 101/33, 102/16, 102/18, 102/35, 123/20, 124/26, 130/27, 142/08, 147/32, 148/20, 272/38, 273/38, 274/08, 274/09, 274/18, 275/08, 275/09, 275/18, 292/12, 292/33, 293/12, 293/33, 298/22, 299/22, 308/27, 309/27, 314/17, 315/17

é.+ler 123/23, 292/14, 293/14

é.+lerge 078/02, 252/22, 253/22

[=34]

éye: 1. Rab, tanrı, egemen **2.** Sahip, malik **3.** Efendi, kölenin efendisi, patron **4.** Koca, eş **5.** İş sahibi, işveren, patron.

éye (I): Rab, tanrı, egemen.

“Haçan ki yarattı Téñri ademini, ol çahta bélgili étti, ki yarğuçumuz da **Éyemiz** kendidir (029/09).”

“Da belgilidir, ki hanımız köktegi **Éyemiz** Téñridir, alay bu dünyâniñ hanları Téñriniñ atın kötürüptürler, yohsa tüğüller alay könü (âdil), néçik Téñri (235/24).”

éye (II): Sahip, malik.

“Éger dağın anıñkibik ögüzünüñ éyesi (sahibi) hılıhın bilmese da kiméseni urup nahıs étse, éyesi borçlu tigüldür, né ziyanlı (zarardan sorumlu), (099/29).”

“A éger ol tusnahni (rehini) dağın artıhına satkıy édi, né ki kénsi bériptir, da tanıhlarga bélgili étkiy édi, ol ol satuçı tusnahni bolur borçlu añar, kim tusnah hoyuptır, né ki artıhına sattı, **éyesine** haytargay, kim ki tusnah hoyup édi (319/30).”

“A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey **burungi éyesine** yalga (kiraya) bérme, ol anıñ érkinedir. A klese, satar tanıhlıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine (malikine) haytargay, a yétmese suma (nakit, meblağ) borçuna, kérek andan töre bile izdegey (176/34).”

“*Barça optsıy (yabancı) kişilerden ése, burungi éyesine (önceki malikine) podobniydir (öncelikli, uygun) bérmege yalga (kiraya), töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey yalga, né ki özge (339/32).*”

borç éyesi (I): Borç sahibi, borç alan, medyun, verecekli, borçlu.

“*Éger aniñkibik tüşüngen (müflis) borçlu, tölemiyin (ödeme yapmadan), ölse, na halgan oğul-hızı borç éyesiniñ ne bir aslam (faiz) bérme kérekmestir ol borç éyesine, ol hadar borç üçün, haysı ki aniñ yuvuhları tölemeh kérek (108/27).*”

“*Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime, svcıya) ündegeyler (dava etseler, celp etseler), da kermende (şehirde) mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey aniñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kérek aniñ érkli (özgür) yürügen vahtta (178/26).*”

“*A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey domovlatstsa (barışma, anlaşma) bolmaga töre alına, ayıp, ki klermén aniñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarrufuma) algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ (Yeni Ahit’in) şağavatı budur aniñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (kusurundan) keçikmeklikine; aniñkibik şparunknu (hacizi) haldırgaylar motsta (yürürlükte tutmak) aniñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağıh bile, da ol némeler, ki şparovat (haciz) étti, turgay töreniñ motsu (yetkisi) da möhürü tibine (183/10).*”

“*Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme (ödeme) bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ (alacaklı) kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey (tespit etse) borç éyesiniñ, hayda nesi bar ése, ya bézirgen (tüccar) arasına ahça mı, humaş (mal) mı, ya mülkleri mi, néme bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) aniñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgenliğin bargıy, ya téñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu (tutuklu, hapis) bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey (182/27).*”

“*Ya bir kimése ki zındanda olturgay (hapis yatsa) kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga bir ahça bérgey, ol künde, ki olturğuzdu, 3-ünçi küñge dirin, ki añar harclıhın bérmegey édi, voytnuñ (hâkimin) holundan ötleş*

*bérilmegey édi, 4-ünçi künde töreniñ érki (yetkisi) bar anıñkibik kişini, **borç éyesin**, érkli (özgür) yébérmeye (bırakmaya) zındandan, yene törege ündegince (333/01)."*

borç éyesi (II): Borç sahibi, borç alan kimse, verecekli, medyun, borçlu.

*"Éger ol tüşüngen (müflis) kéndiniñ **borç éyesine** ki anıñ alına néme aslam (faiz) béríp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağıslamah (hesap etmek) kérek borçı üstüne (108/21)."*

*"Éger borçlu yahşı köñlü (özgür irade) bile tusnahı (rehini) bérme klemese **borç éyesine**, bu iş bile **borç éyesi** bolur alma (128/25)."*

*"Anıñkibik tusnah (rehin) kéçe hatına honma bolmastır. **Borç éyesi** anıñkibik tusnahı haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (uygun) kün étmege anıñ miskinlikine (yoksulluğuna) köre, ki tölöv (ödeme) étme bolgay (296/27)."*

*"Éger bolgay borçlusı tusnahsız (ipoteksiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme (ödeme) bolmagay, töre buyurur ol inangan (mutemet) kişige algay övinden tusnah borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül (özgür irade, rıza) bile tusnah bérme klemese **borç éyesine**, bu iş bile bolur alma **borç éyesi**. Éger yarlı (yoksul) kişini hıstırgan bolgay nahle (ansızın), néme anıñkibik tusnah bérgey **borç éyesine** (297/23, 297/24, 297/25)."*

mülk éyesi: < Ar. ملك. + Türk. +éyesi: Taşınmaz sahibi, malik.

*"A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü) bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol **mülk éyesi** yene bolur alıp tutmaga. Küni-vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıhıñ klese dağın ari kün uzatma köñü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı erkinedir (yetkisine, iradesine), kim ki tutuptur (tasarruf etmege), (112/33)."*

*"A **mülk éyesi** ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, öç étip (kin besleyip), bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi sbgı (Spitak'ı, Akçe'si) bile yasatma (tamir ettirmek), çünki tüşti anıñ gvarına (bakımına, gözetimine), (339/30)."*

öv éyesi: Evin sahibi, evin maliki, malik.

“Kimése ki yeñi öv yasagay da yoğartın ganok (iskele) klegey spustit (asmak) étmege, yasar égeç, ol türlü, yasamah kérek ganoknu, ki kimése üstünden tüşmegey. Éger kimése anıñkibik ganoktan yihılsa eski duşmannıñ satamasından (kazasından, zarar vermesinden), **öv éyesiniñ** anda égirliki (kusuru, suçu) yohtur, ale lucnu (kefareti) k'ahanadan (papazdan) ötleş tartmah kérek (126/27).”

“Rimovanasi (intikali) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat (malikiyeti sürdürmek) étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt (hâkim) töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yönetimine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol **öv éyesine**, yérli ése, 3 hafta kün bérgey boşatkınça (tahliye etmesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küнге dire (339/20).”

éye (III): Efendi, kölenin efendisi.

“Kimése ki érksiz (özgür olmayan) hulun ya huluhçısın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ (kanının) curumun (cezasını) izdemeh kérek **éyesinden** (098/07).”

“Éger hul éger haravaş (kadın köle) érksiz (kasıtsız) tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan (sebepten) borçlu tigüldür tölemege (ödeme yapmaya) baş (diyet) üçün, anıñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da **éyesine** ziyan étip édi, kérek anıñ üçün luc tartkay (kefaret öder), (098/21).”

“A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbgnı (Spitak’ı, Akçe’yi) tügel haytarmaga **éyesine**, kimden ki oğurlap édi (269/26).”

éye (IV): Bir kadının evlenmiş olduğu erkek, zevç, koca, eş.

“Éger ér oğul bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay (kocaya varır, evlenir) da bérgey tacın **éyesine**, da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalğan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhını (mirasçılığı) bérgey hızına (057/37).”

“Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni (malını), ki hatun keltirdi **éyesine** kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek

añar bérgeyler. A dağı da, né ki añar éyesi arttırdı, éger altın kibik, éger kümüş, inci kibik, anı añar kérek barça bérgeyler (081/19, 081/21)."

"Anıñkibik övni ya sabanı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıǵgaylar angınça, ki oǵlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek 20 yaşına dire hoképartslar (vasiler) holuna, a hızoǵlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye da hoképarts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (321/34)."

éye (V): İş sahibi, işveren, patron.

"Barça péşekârlar (zanaatçılar) alırlar iş barçası birge ya başha-başha, sözleşip (kontrat yapıp, anlaşıp) yalın (ücretini) işi üçün. Éger ki péşekâr köñlüçe iş éyesine işlemese ya ol işni, kim ki beriptir, buzsa, töre buyurıyır, ki ol péşekâr ekinçi yasamah kérek ol yal üsne. Éger ki ékinçi klemegey yasamaga, töreçi (yargıç) üsne yatıptır anıñkibik işni bahma, ki ziyanın yaman işniñ üsne saǵıslagaylar ol burun sözlegen (anlaşma yaptıǵı) yalı üsne (150/11)."

"Éger ki kimése érméni haysı işte de bolsa işni algıy edi tüzmege da yasamaga, ki anı sözlegiy (kontrat yapmış) édi anıñ hulluh (hizmet bedeli) üçün, [da ol, kim ki anı sözlese, anıñki hulluh üçün] ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügellemege, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa anıñ köñlünçe, kim añar sımarlaptır, hulluhun tügellegey añar aytkanına köre, ol iş éyesine émgeki üçün. A éger anıñkibik işni başarmadı ése da émgengey ol işte, kim ki yalga (istihdama) tutup édi, kérek anıñ bile işin yasagay anıñ émgekine köre (319/35, 319/36)."

é. 139/30, 156/34, 306/23, 307/23, 320/34, 321/34, 322/01, 323/01

é.+leri 156/01, 191/13, 320/27, 321/27

é.+lerine 193/10

é.+lerniñ 183/40

é.+miz 029/09

é.+si 081/21, 099/14, 099/19, 099/25, 099/27, 099/29, 099/31, 099/32, 101/02, 101/22, 102/05, 102/23, 107/20, 107/21, 107/23, 112/33, 125/09, 127/04, 128/27, 128/31, 141/37, 154/10, 156/17, 169/13, 172/11, 176/17, 177/02, 179/05, 184/19, 192/08, 240/31, 241/31, 254/41, 255/41, 270/36, 270/38, 270/41, 271/36, 271/38, 271/41, 272/01, 272/02, 272/02, 272/03, 272/34, 273/01, 273/02, 273/02, 273/03, 273/34, 274/03, 274/12, 275/03, 275/12, 278/18, 278/18, 278/19, 279/18, 279/18, 279/19,

282/29, 283/29, 294/03, 294/34, 295/03, 295/34, 296/24, 296/27, 297/24, 297/27,
308/23, 309/23, 318/35, 319/35, 320/34, 321/34, 332/03, 333/03, 334/19, 335/19,
338/17, 338/28, 339/17, 339/28

é.+sin 146/34, 178/26, 312/26, 313/26, 332/02, 333/02

é.+sinden 098/07, 270/14, 271/14

é.+sine 019/40, 057/37, 081/18, 096/18, 096/24, 098/20, 099/18, 106/22, 106/26,
108/18, 108/28, 113/01, 116/08, 124/15, 127/06, 128/26, 128/29, 134/17, 136/34,
142/10, 150/06, 153/36, 154/13, 155/25, 169/11, 169/21, 176/25, 176/29, 176/33,
178/37, 177/09, 182/08, 184/09, 190/16, 204/12, 205/13, 236/05, 237/05, 254/39,
255/39, 268/24, 268/26, 269/24, 269/26, 270/20, 270/37, 271/20, 271/37, 278/01,
278/03, 278/34, 278/39, 279/01, 279/03, 279/39, 279/34, 282/32, 283/32, 286/05,
287/05, 292/29, 293/29, 294/35, 295/35, 296/24, 296/26, 297/24, 297/26, 302/09,
303/09, 304/12, 305/12, 308/28, 309/28, 316/03, 317/03, 318/30, 318/36, 319/30,
319/36, 320/21, 321/21, 332/07, 333/07, 338/20, 338/23, 338/25, 338/32, 339/20,
339/23, 339/25, 339/32

é.+siniñ 108/27, 126/24, 127/15, 127/20, 155/31, 182/27, 183/13, 184/14, 184/22,
278/39, 279/39, 294/39, 295/39, 296/01, 297/09, 297/11, 321/24

é.+sinn 294/28, 295/28

[=221]

F

falşované: < Ukr, Leh. фальшування, фальшовання, *falszowanie*. Sahtecilik
dolandırıcılık, sahtekârlık.

“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı aytilgan terezüde (tartıda), **harıda**, funtta (tartı
birimi), (Na Polyah: **Falşované harılarda da funtlarda**) ölçmehlerde da
harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün,
aytilgan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik
étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelege
orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (314/15).”

f. 314/15, 315/15

[=2]

fli: < Lat, Osm. *Florenus*, فلوري . Para birimi (anlamı çiçek olsa da Osmanlı döneminde
ve Kırım hanlığında para birimi olarak kullanılıyordu).

“Éger ki kimése yaşırın (gizlice) ahça ya **fli** (Flori, para) hahkay (bassa) da anı sézgeyler (tespit etseler), anıñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler yañılgannıñ (suçlunun), (148/25).”

“Kim ki poşuman bolsa da yébérmege klemese, apélâtsia (temyiz) yétkenden soñra, na kérek, ki ol kişi 6 **fli** ahça hoygay töreniñ alnına, ol töreniñ, ki apélôvat étti, néçe ki töre olturuptur, ki yébérgey korol'ga (194/32).”

“Éger korol' korunada (merkezde) ése, kérek harcı üçün bérilgey törege köre 4 **fli**, a éger korunada bolmasa korol', kérek bérilgey 8 **fli** (195/06).”

f. 148/25, 148/26, 175/09, 175/10, 157/32, 194/32, 236/23, 237/23, 314/20, 314/21, 315/20, 315/21, 322/17, 323/17, 336/34, 336/35, 337/34, 337/35

f.+dur 195/06

[=19]

flü: < Lat, Osm. *Florenus*, فلوري. Para birimi, altın sikke (bir tür çiçek ismi olsa da Osmanlı döneminde ve Kırım hanlığında para birimi olarak kullanılıyordu).

“Dağı da érki (yetkisi) bar hanıñ **flü** ahça hahtırmaga töre bile (058/35).”

f. 058/35

[=1]

foldrovat: < Al, Leh. *fordern*, *foldrowac*. Mahkemede itiraz etmek, dava etmek, dava açmak, suçlamak.

“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup kéltirdi, tanıñ bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne **foldrovat étkey**, zéra anıñkibik yamanlıh (suç) hulinganlar antnı némege tutmaslar (229/14).”

f. 048/35, 228/14, 229/14

[=3]

funt: < Lat, Leh, Ukr. *Pondo*, фунт, *Funt*. Ağırlık ölçeği, 12 ons (yaklaşık 454 Gram). Gram ağırlığında bir ölçek.

“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir **funtlar** (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar köñü da tügel işler köñüsün bézirganlikniñ (tüccarlıgın), bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), cáht

bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége aytilgan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/02)."

*"Éger kimése tapulgan bolgay, haysı aytilgan terezüde (tartıda), harıda (arşında), **funtta** (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, aytilgan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kez tölemeh kérek ol égirlik etiçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, munuñki işler etilmedi (315/15)."*

f.+lar 148/02, 314/08, 315/08

f.+larda 314/15, 315/15

f.+ta 148/15, 314/15, 315/15

[=8]

furka: < Lat, Ukr, Leh. *furia*, *фурія*, *furia*. Çatallı haç, çarmıh.

*"Kimse ki hılınsa (işlese) ölümlü iş (cinayet suçu) ya artıhsılıhnı (hatayı, suçu), kénsi bérilmeh kérektir ölümge, budur ki néme oğurlasa, **furka bile ögütlemek** kérek (123/07)."*

"Éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş (kanıtlı suç) bile oğurluhnı hapkaylar (yakalasa), anıñkibik oğrunı furka bile ögütlemeh kérek (277/17)."

*"Töre buyurıyır her biri oğrunı oğurluh néme bile bélgili (kanıtlı) töre alnına kéltirgenni ögütlegeyler (cezalandırır) **furka bile** (307/26)."*

f. 105/05, 123/07, 123/09, 139/37, 276/17, 277/17, 292/06, 292/07, 293/06, 293/07, 306/26, 307/26

[=12]

G

ganonk': < İbr, Ar, Yun, Erm, قانون, κανόνας, *qanunluq*. Yasa, kanun, düzen kural.

*"Haytıp bu türlü bardır ohşaşı biri birine. Zéra **ganonk'** cannı toğru éter, da töre ténni, helbet, éger biri birinden ayırılıp éseler, yohsa köp yérde birikirler (027/09)."*

*"Haytıp tiyesidir bilmege, ki tügüldür yalğız bu Töre bitiki, haysın ki hali yazıyırbız, tügüldür yalğız ménden bolgay tügellenmeki muñar, zéra ohşaşı bar ganonk'ka, né türlü ki **ganonk'** birden yazılmadı, a né bir yérde, a né bir adamdan, yohsa az-az yazıldı... (233/40)."*

*“Da né türlü **ganonk'nu** biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılganlarga ganonk'ta pokuta u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır (211/26).”*

ganonk' bitik: < İbr, Ar, Yun, Erm, قانون, κανόνας, Գալունք. + Türk. +bitik: Kanun kitabı, kanun mecmuası.

*“... 3-ünçi, **ganonk' bitiklerinden**, zéra anda da taptım küçlü u alani töreler köp yérde (233/34).”*

g. 027/09, 027/29, 054/32, 055/06, 207/27, 211/20, 211/23, 211/29, 224/17, 225/17, 232/34, 232/40, 233/34, 233/40

g.+a 055/05, 232/40, 233/40

g.+i 043/20

g.+nı 027/07

g.+nu 027/20, 210/19, 210/25, 211/19, 211/25

g.+ta 027/05, 027/23, 027/26, 210/18, 210/28, 211/18, 211/28

g.+tan 055/15, 232/44, 233/44

g.+u 199/12, 224/06, 225/06

[=37]

ganunk': < İbr, Ar, Yun, Erm, قانون, κανόνας, Գալունք. Yasa, kanun, kural.

*“Yazıldı bu töre bitik, haysı ki añlanıyır “**Ganunk'**”, asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır, haysı ki tügellendi érméni tvagan (Ermeni takvimi) 1024 (1574) sanına, tégdémpér (Aralık) ayınıñ 20-sine, memleketinde franknıñ, şeherinde de kaménetsniñ, padşahlılına némiçniñ (Polonya'nın) k'risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır, biylihine şeherimizniñ Briskiy pan Mikolaynıñ, gat'ağigosluhuna (patrikliğine) dér Krikorisniñ, ahpaşlıhına (piskoposluğuna), dér Barsamniñ (198/19).”*

*“Haçan ki K'risdos kélđi dünyâğa, ol Ari Cannı (kutsal ruhu) yene bérđi ademilerge da can yarğusun, haysı ki surp Awédarandır (İncil'dir) da **ganunk'**, zéra bilir éđi Biyimiz K'risdosnıñ, ki dünyâ ademileri prézmuşéna (mecburen) dünyâ yarğusun yararlar éđi (024/06).”*

“Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların péşege (mesleğe), oldır cigeri itidir (keskindir) zakonnuñ (kanunun), da **ganunk' bile** sahlanmah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır (299/40).”

“Néçik can u tén, ki tarbiyat bile 2-dirler, ol türlü ayırılmas, hatışıp biri biri bile, bolurlar bir da köp némeni bir érk (irade) bile hılınırlar, ol türlü **ganunk' ta** töreler (027/17).”

g. 022/38, 024/06, 044/02, 198/20, 199/03, 206/27, 207/27, 208/06, 209/06, 210/20, 210/29, 211/20, 211/29, 298/41, 299/41

g.+a 131/29

g.+ta 210/23, 211/23

[=18]

gat'ağigés: < Yun, Erm. Καθολικός, Կաթողիկոս, *katolikos*. Patrik, başpapaz, başpiskopos, papa hazretleri.

“Dağı da yazar Mik'ajél vartabéd (papaz, üstat) Töre bitikiniñ huvatı üçün köp türlü yalbarmah dér Sdép'anos **gat'ağigéska** (210/13).”

g.+ka 210/13

[=1]

gat'ağigos: < Yun, Erm. Καθολικός, Կաթողիկոս, *katolikos*. Patrik, başpapaz, başpiskopos, papa hazretleri.

“Dağı da yazar Mik'ajél vartabéd (üstat, papaz) Töre bitikiniñ huvatı üçün köp türlü yalbarmah dér Sdép'annos **gat'oğigosga** (026/33).”

“Evelden bar édi érméni töresi, né türlü ki ari vartabédler (papazlar) yasap (düzenlemişler) édiler da tohtatıp édiler kéndileriniñ cınsına (ırkına), ulu érménilikke, né türlü **gat'oğigoslarnuñ** holthası bile da hanlarımıznuñ holthası (ricası) bile vartabédlerden yasalıp édi (197/16).”

“Haybatlı arı vartabédnuñ (üstadın) yasaganı (düzenlediği) bu Töre bitikini holthasından (ricasından) Sdép'annos **gat'oğigosnuñ** barça érménilikniñ (203/16).”

“Évét ki haytıp boldu sebep bu Töre bitikni yazmaga hörmet hoyganından bizge dér Sdép'annos **gat'ağigosnuñ** barça érménilikniñ, 1 de 2 de bizden holtha (rica) étti, da mén mahana (bahane) éttim ménim biliksizlikimni da köp kéz tartındım (çekindim, kaçındım) bu işten (208/41).”

g.+nuñ 203/16

g.+nıñ 211/13

g.+nuñ 209/41

[=3]

gat'ağigosluk: < Yun, Erm. Καθολικός, կաթողիկոս, *katolikos*. + Türk. +*luh*: Patriklik, başpapazlık, başpiskoposluk, başpiskoposluk makamı.

“Yazıldı bu töre bitik, haysı ki añlanıyır “Ganunk’”, asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır, haysı ki tügellendi érméni tvagan (Ermeni takvimi) 1024 sanına, tégdémpér (Aralık) ayınıñ 20-sine, memleketinde Frankniñ, şeerinde Kaménetsniñ, padşahlılına némiçniñ k'risdân Stéfan Batoriy, haysı ki añlıyır, biylihine şeerimizniñ Briskiy pan Mikolayniñ, gat'ağigosluhuna dér Krikorisniñ, ahpaşlıhına (piskoposluğuna) dér Barsamniñ (198/26).”

g.+una 198/26

[=1]

gat'oğigos: < Yun, Erm. Καθολικός, կաթողիկոս, *katolikos*. Patrik, başpapaz, başpiskopos, papa hazretleri.

“Dağı da yazar Mik'ajél vartabéd (üstat, papaz) Töre bitikiniñ huvatı üçün köp türlü yalbarmah dér Sdép'annos gat'oğigosga (026/33).”

“Eveldeñ bar édi érméni töresi, né türlü ki ari vartabédler (papazlar) yasap (düzenlemişler) édiler da tohtatıp édiler kéndileriniñ cinsına (ırkına), ulu érménilikke, né türlü gat'oğigoslarnıñ holthası bile da hanlarımızniñ holthası (ricası) bile vartabédlerden yasalıp édi (197/16).”

“Haybatlı arı vartabédniñ (üstadın) yasaganı (düzenlediği) bu Töre bitikini holthasından (ricasından) Sdép'annos gat'oğigosniñ barça érménilikniñ (203/16).”

“Évét ki haytıp boldu sebep bu Töre bitikni yazmaga hörmet hoyganından bizge dér Sdép'annos gat'ağigosnuñ barça érménilikniñ, 1 de 2 de bizden holtha (rica) étti, da mén mahana (bahane) éttim ménim biliksizlikimni da köp kéz tartındım (çekindim, kaçındım) bu işten (208/41).”

g.+ga 026/33

g.+nıñ 18/05, 25/36, 202/22, 203/16

g.+nuñ 197/16, 208/41, 209/41

[=8]

gayit: < Ukr, Leh. гаїти, *gaic*. Öncülük etmek, başlamak.

töreni gayit ét-: < Türk. + töreni + Ukr, Leh. гаїти, *gaic* + Türk. +ét-: Mahkemeyi yönetmek, duruşmayı başlatmak.

“*Haçan ki voyt oltursa törede érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile:*» *çah mıdır töreni gayit étmege?*» (257/23).”

g. 082/36, 256/23, 257/23

[=3]

gés < Erm. 𐭪𐭥𐭥. Yarı, yarım.

gés baha: < Erm. 𐭪𐭥𐭥. + Türk. +baha: Değerin yarısı, fiyatın yarısı.

“*Éger biyi hulnuñ (kölesinin) közün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki bile gés bahasına da gés yalına* (yarı ücretine), (273/08).

Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge tuvar haranı (büyükbaş hayvanı) müñüzlü, albo hoynı (koyunu), da éyesi bilmegey tuvarniñ hılıhın (huyunu), ol çahta kérek tölegey (ödemek) öldürgen tuvarniñ gés bahasın (272/35).”

gés baş: < Erm. 𐭪𐭥𐭥. + Türk. +baş: Yarım diyet, kan parasının yarısı, diyetin yarısı.

“*Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanıñ vahtsız kéçirgey (düşürse), gés başın tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma* (271/24).”

“*Éger ki anıñkibik iş yoluhsa oğlanlar arasına, ki haysı oğlanlardan biyik yérden sékirse (atlas) oç (bahis, iddia) bile da ol sékirmehten nahıs (sakat) bolgay ya ölümge bargay, kim sebep bolsa bu işke, gés başın tölemeh (ödemek) kérek* (087/04).”

“*A éger ki ol öldürgen oğlanıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ başınıñ gési tölenmeh kérek* (258/33).”

gés yal: < Erm. 𐭪𐭥𐭥. + Türk. +yal: Yarı maaş, maaşın yarısı, ücretin yarısı.

“*Éger biyi hulnuñ (kölesinin) közün çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki bile gés bahasına (yarı fiyatına) da gés yalına* (yarı ücretine), (273/09).”

g. 087/04, 087/20, 260/26, 260/33, 261/26, 261/33, 272/08, 272/15, 272/15, 272/27, 272/35, 273/08, 273/15, 273/15, 273/27, 273/35, 274/05, 275/05, 276/08, 277/08

[=21]

gıvalt: < Al, Ukr, Leh. *Gewalt*, *гвалт*, *гвалт*, *gwalt*. Güç, kuvvet, şiddet, zorlama, baskı, şiddet.

“*Dağı da töre körgüziyir ölçüngen işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır (yönetilir, dönüyor) barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulgannıñ kn'ajalarnıñ (şehzadelerin), haysı bu boyruhlarnı ayılğan hoyupturlar, her biri sahlamah da gıvaltın başha tutmah kérek, néçik hoca (zengin), alay miskin (yoksul), anı bir bézirgân (tüccar) harşı bolmagay ayılğan işlerge, kénsi érki (iradesi) bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü ayılğan hoyuluptur (314/34).”*

g.+tan 149/17, 314/34, 315/34

[=3]

gilé: < Far? گله, 1. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav 2. Beyan, ifade (bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu sözün Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir).

gilé (I): < Far? گله. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

“*Haçan 1 yan gile étse da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gile étiyir. Giléyine köre da cuapına köre töreçi buyurganın buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar (taraf, davalılar) töreleştiler (karşılıklı davalaşmak), bolgay uça çıhmaga (160/14).”*

“*Yene 2 kişiniñ arasına néme devi bolgay, ki voytka (hâkime) ündeşmeh (davalaşmak) bolgaylar, da povodnıy strona (davacı taraf), inanmıyın, da birisi yandan yük (kefalet) izdegey, anıñkibik kişi yük bérmege ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gile étiyir suma (meblağ). Éger ol hadar anıñ osadlosti (mülkü) yoh ése ol hadar işte povinnıydır (yükümlüdür) añar yük bérme (180/06).”*

“*Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı kéltirgeyler hartlarını (jüri üyesi aksakalr) alnına da gile étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün,*

oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (ayyaş). Anıñkibikni Éski Töre körgiziyir taşlama, da Yeñi Töre ohşatıyır (kıyaslar), néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası anıñkibik oğlanı kéri étmege (mahrum etmeğe) barça igilikten (maldan), (291/39).”

*“Haçan 1 yan **gilé étse** da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre töreçi buyurganın (hükümünü) buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alına stronalar (tarafklar, davalılar) töreleştiler, bolgay uçka çıhmaga (325/23).”*

gile (II): < Far? گله. Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifade.

*“Yérge bile bérgeyler sözlemege zahotstsalarğa, 1-i sözlese 1-si ték turgay, soñra birisi sözlegey, ki alarnıñ **gilélerini** işitip né bilgeyler könünü égrini da andan soñra yargusun étkeyler (yargılamak, hüküm vermek), (035/27).”*

*“Haysıları ol vahta bolsalar, a **gilé** alarnıñ alına bolmah kérek, kim ki ündese, ündelgen yanga utru. Da töre işitse giléyin ündelgen yandan da cuapın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérektir da añar baş hoşmaga (289/30).”*

g. 103/23, 119/36, 122/27, 160/17, 177/28, 180/06, 274/30, 275/30, 288/30, 289/30, 290/39, 291/39, 324/22, 324/23, 325/23, 325/24, 340/03, 341/03

g.+ge 112/12, 282/19, 283/19

g.+lerni 035/26, 216/40

g.+ni 033/28, 216/07, 217/07, 325/05

[=27]

giléy: < Far? گله. 1. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav 2. Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifade (Bu sözcük Farsça gösterilse de aslında istemek ve söylemek anlamına gelen *kelemek* sözünden gelmektedir. Ayrıca bu sözün Moğolca ve Çuvaşçada olması da bu sözün Türkçe kökenli olmasına bir emaredir. Aynı zamanda Altın orda yarlıklarında *elçi-kileçi* terimi ikileme şeklinde geçmektedir).

giléy (I): < Far? گله. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

“Her biri töreçisi (yargıcı) érméniñ, işitip **giléyin** bir yandan, kérekmes ol işniñ yargusun étmege, ték éki yartın kélgeyler yargunuñ alnına. A haysı yannıñ artıñ tanırları bolgay könü, töreçi işitip alardan **giléyin** da cuğapın, da skazat (hüküm) étkey aralarına, né türlü tiyer töre yanına, ol aytkay (hüküm verir) aralarına, kimler töreleşiyirler (davalaşırlar). Haysı ki tanıhlıh işte (davada) bolmah kérektir da tutulmah 3 tanıñ ötleş könü (159/12).”

“Yene bilgeysiz, ki bir kiméseni obliçne (bizzat) voytnuñ (hâkimin) alnına ündemiyn övine, anıñkibik kişini voyt törege ündetmege (celp etmeye) bolmastır, işitmiyin anıñ **giléyin** ya birisi yannıñ otoprun (savunmasını), ki töre mi işidir, yohsa yoh, ki, bilip işni (davayı), soñra bérgey törege, könülükü munuñ bulaydır (172/32).”

“Haçan bir yan gilé étse (dava etse) da cuvap bérse (savunma yapsa), birisi yan kérek éşitkey da sözün üzmegey anıñ, kim ki gilé étiyir. **giléyine** köre da cuvapına köre töreçi buyurganın (kararını) buyurgay, anıñ üsne tohtar (sağlanır) uçu işniñ (325/24).”

giléy (II): < Far? گله. Tanık, sanık ve dava taraflarının olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama, beyan, ifade.

“Da töre işitse **giléyin** ündelgen (davalı) yandan da cuapın, aralarına tapkay (karar verir), né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérektir da añar baş hoşmaga (itaat etmeye), (120/02).”

“A éger kimése bir ündelgen (celp edilmiş) bolgay törege, da turgay, da yaşingay (saklanır) soñra, da ol yan, haysı ki povoddur (davacı), 3 töreni (duruşma) biri biri artından turgay, anıñkibik kişi kénsi işine tüşer (davada mahkûm olur, kaybeder), né türlü de iş (dava) bolsa, haysı ki burungi törede (ilk duruşmada) anıñ **giléyin** işitti (333/18).”

g.+yin 033/26, 120/02, 159/12, 159/17, 170/11, 172/32, 216/06, 217/06, 288/32, 289/32, 324/03, 325/03, 332/21, 333/19, 334/32, 335/32

g.+yinden 176/03, 338/10, 339/10

g.+yine 113/15, 160/17, 176/04, 282/38, 283/38, 324/23, 325/24, 338/10, 339/10

g.+yini 175/33, 324/05, 338/07, 339/07

[=33]

gvalt: < Al, Ukr, Leh. Gewalt, *гвалт, звалт, gwalt*. Güç, kuvvet, şiddet, zorlama.

“Dağı da töre körgüziyir ölçüngen işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır (yönetilir, dönüyor) barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulganniñ kn'ajalarnıñ (şehzadelerin), haysı bu boyruhlarnı ayılğan hoyupturlar, her biri sahlamah da **gvalttan** başha tutmah kérek, néçik hoca (zengin), alay miskin (yoksul), anı bir bézirgân (tüccar) harşı bolmagay ayılğan işlerge, kénsi érki (iradesi) bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü ayılğan hoyuluptur (315/32).”

g.+tan 149/17, 315/32

gvar: < AL. gewahr. Tasarruf, gözetim.

“A mülk éyesi ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, öç étip (kin besleyip), bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi ahçası bile yasatma (tamir ettirme), çünki tüşti anıñ **gvarına** (339/30).”

g.+ına 177/06, 338/30, 339/30

[=3]

H

hadir: < Ar. حاضر. Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan, anık, amade, müheyya.

“Bir kimése kiméseni voytka (hâkime) ündegey (celp etse), da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan ayt kay, ki **hadir** dügülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege (duruşmaya), anı odérjat (almak) étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin. A kim ki povoddır (davacıdır), 3 sbgnı (Spitak'ı, Akçe'yi) ol oblojit (ödeme) étmeh kérek zapisniñ (174/15).”

“... haysı ki ilgerigi törede yazgandır bu artikul (madde) üçün, da ayt kay, ki ahçam yohtur, humaşım (malım) bar, ne türlü de bolsa, klarmén tölemege (ödeмеге), né ki Téñri da töre tapsa, da povod (davacı) inanmaga klemegey (istemese), da klegey yükçüni (kefili) antka kéltirmege, na yükçi povinén (yükümlü) dügül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ dügül, da tölövge **hadirdi**, néçik töre taptı (karar verdi), kimge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/06).”

“... *Ya borçlu, ki klemegey tözmege da aytkay, ki **hadirmén** tölöv (ödeme) étmege, töre satın alırmén, aniñkibik bolur odérjat (almak) étmege töreni (174/30).*”

h. 174/15, 336/18, 337/18

h.+dir 190/06

h.+men 174/30, 336/25, 337/25

[=7]

hagarag: < Erm. Հաղառաւ. Muhalif, itirazcı, mutarız.

“*Dağı da bolmagay, ki az néme üçün ant bolgay, zéra éger dünyânıñ igilikin (malını) de bérseler édi, tiymestir ant içme. Éger ki **hagarag bolgaylar**, ki yarlıbiz (fakiriz), aniñ üçün klegey ant içmege, tiyesidir, ki buyurgaylar, borçnuñ yarımın tölöv (ödeme) étkey de ant içmegey (227/40).*”

h. 047/34, 226/40, 227/40

[=3]

hagaraglık: < Erm-Türk. Erm. Հաղառաւ. + Türk. *lıh*: Muhalefet, anlaşmazlık, rekabet, çekişme, çatışma, geçimsizlik, kavga, ihtilaf.

“*Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba (tartışma) u devi bolgay, K'risdosnıñ kéndi ögüt bérir, yarğuga barmiyin, yolda barışmaga, ki néme arada **hagaraglık** bolmagay (036/19).*”

h. 036/19

[=1]

hagaraglıh: < Erm-Türk. Erm. Հաղառաւ. + Türk. *lıh*: Muhalefet, anlaşmazlık, rekabet, çekişme, çatışma, geçimsizlik, kavga, ihtilaf.

“*Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba (tartışma) u devi bolgay, K'risdosnıñ kéndi ögüt bérir, yarğuga barmiyin, yolda barışmaga, ki néme arada **hagaraglıh** bolmagay (218/11).*”

h. 218/11

[=1]

hakim: < Ar. حَكِيم. Doktor, şifacı, hekim, üfürükçü, Kapçakça' da buna karşılık *oñaltuçı, otaçı, sağaytuçı* sözleri verilmiştir.

“*Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar (aletler) bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalılına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah*

*bile, ayılıyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa ziyanın, **hakim** bahasın tölemege (ödemeğe), ol hadar da curum törege bergey (097/34)."*

*"Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh (zanaatçılık), hutharuçu (kurtarıcı) bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédliktir (papazlıktır), ilgeri hörmette bolgaylar hannıñ terbasına (sarayına) da **biy-biyet** arasına, anıñ üçün ki barçasınıñ kérekli atasıdır da canlarnıñ hakimlikidir (tabipliğidir), (242/21)."*

*"Éger hasta kişi klemese kéndiniñ **hakiminiñ** işitme sözüñ da anıñkibik hasta ölgey, **hakim** anda égri (kusurlu, suçlu) tigül (313/03)."*

h. 097/34, 099/34, 145/24, 145/29, 270/09, 271/09, 272/04, 273/04, 310/42, 311/42, 312/02, 312/04, 313/02, 313/04

h.+idir 242/21, 243/22

h.+iniñ 312/04

h.+ler 145/11, 310/38, 311/38

h.+lernñ 072/16, 248/11

h.+niñ 145/14, 145/15, 310/39, 310/40, 311/39, 311/40, 312/04, 313/04

[=30]

hakimlik: < Ar. حَكِيم. + Türk. +lik: **1.** Doktorluk, şifacılık, hekimlik **2.** tedavi masrafı, doktorluk masrafı.

hakimlik (I): < Ar. حَكِيم. + Türk. +lik: Doktorluk, şifacılık, hekimlik, tabiplik eylemi.

*"Dağı da kérekli u boluşuçu (yardımcı) ademilik tarbiyatına péşekârlıktır (meslek) **hakimlik**, ki ademiniñ barça tınsızlıhın (rahatsızlıgını) tanır da oñaltır, ulu hörmette bolgay bolur da (065/34)."*

*"Yığı yoluhur kişiler bérme **hakimlikke**, anıñ üçün acemilikinden hakimniñ, ya övrenmemehinden hakimniñ, ya biliksiz bérmehten hakimlikni kişini öldürgey, yahot öç hovup (kin güdüp) ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişiğe, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébergey, anıñki sebepten kişi ölgey, başı (diyeti) tölemeh kérek yazılğan törege köre (145/17)."*

"Éger haysı érméni buyruh étkey kéndiniñ salaçılarına (çiftçilerine, köylülerine) işleme artıhsı burun, bu türlü saban sürme, orah orma ya özge işler, da ol salaçı anıñkibik artıhsı işten ki nahıs (sakat) bolgıy édi [ya ölgıy édi], anıñkibik biy, ol, ki artıhsı ayıttı işleme, yazıhlıdır Téñriniñ alnına. Éger anıñkibik salaçı artıhsı işten

*nahıs bolsa da **hakimlikten** oñalıp çıhkay, biyi kérek tölegey (ödeme yapmalıdır) añar hakimlikin (265/02)."*

hakimlik (II): < Ar. حکيم. + Türk. +lik: Tedavi masrafı, doktorluk masrafı.

*"Éger kiméseniñ atı teli bols haysı ayahı bile urmah, da tişlemeh bile, hılıhı bile nahıs (sakat) étkey, ol çahta éyesi ol atnıñ, nahıs étken kişini, ziyanın, harcın da **hakimlikin** tölemeh (ödemek) kérek (102/07)."*

*"Éger haysı érméni buyruh étkey kéndiniñ salaçlarına (çiftçilerine, köylülerine) işleme artıhsı burun, bu türlü saban sürme, orah orma ya özge işler, da ol salaçı anıñkibik artıhsı işten ki nahıs (sakat) bolgıy édi [ya ölgıy édi], anıñkibik biy, ol, ki artıhsı ayıttı işleme, yazıhlıdır Téñriniñ alnına. Éger anıñkibik salaçı artıhsı işten nahıs bolsa da hakimlikten oñalıp çıhkay, biyi kérek tölegey (ödeme yapmalıdır) añar **hakimlikin** (265/02)."*

h. 065/34, 088/02, 099/34, 145/18, 242/16, 243/16, 262/01, 263/01, 310/41, 311/41

h.+idir 066/08

h.+in 088/05, 087/23, 090/16, 102/07, 142/36, 260/07, 260/35, 261/07, 261/35, 262/32, 263/32, 265/03, 274/04, 275/04, 308/40, 309/40

h.+ke 145/13, 310/39, 311/39

h.+ni 145/16, 310/40, 311/40

h.+ten 090/15, 265/02

[=36]

harbéd: < Erm. Քարպետ. Doğru yazılışı Քայրապետ'tir. Patrik, papaz, manastırın başrahibi, manastırın başkanı.

*"... éger ki **harbédniñ** sözün da holthasın (ricasını) némege tutmagaylar da turgaylar vank'ta (manstırda), anıñkibkler Téñriniñ da ari atalardan harğışlıdırlar (135/36)."*

h.+niñ 135/36

[=1]

harbét: < Erm. Քարպետ. Doğru yazılışı Քայրապետ'tir. Patrik, papaz, manastırın başrahibi, manastırın başkanı.

*"... da bargaylar vank'ka (manstıra) birğılar bile, nağaralar bile, da çalıçılar bile, da hatın kişiler de birge bolgaylar, da vank'niñ **harbét**i alarnı andan tıygay (engeller), da alarga körklü sözler bile sözlegey (135/32)."*

“... éger ki **harbétniñ** sözüin da holthasın (ricasını) némege tutmagaylar da turgaylar vank'ta (manstırda), anıñkibkler Téñriniñ da ari atalardan harğışlıdırlar (302/37).”

h.+i 135/32, 302/35, 303/35

h.+niñ 302/37, 303/37

[=5]

hawsar: < Erm. Հաւասար. Eşit, özdeş, aynı derecede, uygun, aynı oranda, beraber, eşit, öncelikli.

“Né üçün Téñri **hawsar** bérđi yarğıuçılıhını (029/38).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanlar, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır **hawsar** (öncelikli) jarang (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/19).”

“Dağı da aruvluk (temizlik, paklık) bile tirilmek artarlıktır (doğruluktur), bu da törelerde bolmak kérek. Bu türlü manilerni (masallar, hikâyeler) bérıp uluslarga, ki tanıgaylar, ki néçe türlü yahşılıh bar munda **hawsar** barça ademilerge, ki talaşnı öpkeni kötürür da éminlikni u yahşılıhını tohtatır ademiler arasına (210/38).”

“2-inçi, yarğıuçılar atını bérđi Téñri ademilerge, ki yarğıu étiñiz köñülük (adalet) bile öksüzge u tulga. Da bu iş **hawsardır** hanlarga, biylerge da hartlarga (toplumun ilerde gelen aksakallarına), haytıp markarélerge (peygamberlere), k'ahanalarga (keşişlere), haysı ki Movsés hoydı anabadda (çölde, Sina çölünde) yarğıuçıylar, da mundan soñra Jésu (İsa) zorawor (yiğit, cesur). Ol türlü Soğomon holdu Téñriden ushuluh, ki yarğıu étmege bilgey joğovurtka (halka, cemaate), (213/22).”

h. 29/38, 189/19

h.+dır 29/26, 213/22

[=4]

hayrabéd: < Erm. Հայրապետ. Patrik, piskopos.

“Dağı da ulu biylerin yohtur buyruhu u érki (yetkisi, izni) hanlıh tonlar kiymege hannıñ buyruhundan başha. Dağı da hannıñ stoluna (masasına) kimése olturmagay aşka (yemeğe), ték **hayrabéd**, né çaxta hörmetlep ündese (davet etse), (059/11).”

“*Dağı da töre buyurmas k'risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag bile haniçesi bolgay, zéra töredir **hayrabéd** bile horanda (tahtta) turmaga (236/38).*”

“*Ošta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (kutsal havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuşırlar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can (Kutsal Ruh) bile toğurdular **hayrabédleri** da vartabédleri (papazları), ari yihövnüñ (kilisenin) yarğuşırların (209/20).*”

h. 59/11, 59/15, 59/24, 236/30, 236/33, 236/38, 237/30, 237/33, 237/38

h.+ge 59/14, 236/33, 237/33

h.+leri 24/34, 208/20, 209/20

h.+niñ 58/29, 236/20, 237/20

[=18]

hérsuacoğ: < Erm. Հերճաւօղ. Fesatçı, bölücü, fitneci, kâfir, münafık, mürtet.

“*Yohsa biz, érméni dayfası, K'risdoska inanırbiz da ayırlıpiz k'risdânlıkımız bile cuhutlardan (Yahudilerden), da barça dinsizlerden, da **hércuacoğ** héridogoslardan (mürtetlerden), (52/26).*”

“*Alay oh **hérsuacoğları**ñ tanıhlılı kéçmestir k'ristânlar üstüne, haçan ki k'risdânlıkke toğru düğüller (220/26).*”

“*Dağı da dinsizleriñ tanıhlılı kéçmestir k'ridânlar üstüne, néçe köp bolsalar da, éger ki könü (doğru) aytsalar. Né türlü ki K'risdosnıñ yöpsünmedi (tasvip etmedi, onaylamadı) dévlerniñ tanıhlılın, haçan ki anı Téñri oğlu ayırlar édi. Alay oh **hérsuacoğları**ñ tanıhlılı kéçmestir k'ristânlar üstüne, haçan ki k'risdânlıkke toğru düğüller, bizge né türlü bolurlar könü bolmağa tanıhlılıka? A éger ki aniñkibik néme iş yoluhsa, **hércuacoğlar** üstüne bolurlar kéndileri 1-i biri üstüne tanıhlılı bérmege (221/08, 221/10).*”

h. 052/26, 230/38, 231/38

h.+lar 039/18, 220/28, 221/10

h.+larıñ 039/13, 220/26, 221/07

[=9]

hézém: Erm. Հեզեմ. Anlaşmazlık, tartışma, ihtilaf.

“*... bugün köriyirbiz, sahal (basit) iş üçün da héç néme üçün mahalede, u **hézém** arasına, da talaşkanda asrı yaman körksüz antlar içerler (224/22).*”

h. 044/11, 224/22, 225/22

[=3]

hillâ: < Ar. حيلة. Hile, al, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmağa (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy (teslim olmuştu) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da **hillâ** bolmagay (327/14).”

h. 162/12, 326/14, 327/14

[=3]

hlovnyy: < Ukr, Leh. головний, glówny. Kafa, baş, esas, ana.

hlovnyy iş: < Ukr, Leh. головний, glówny. + Türk. +iş: Asli dava, ana dava.

“A éger kéltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsny (ek) işinde (davasında) ançah tüşer, da haldırır (bırakır, erteler) töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin na odmovı; éger ki kélse baçny (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit étse, a éger ki kélmese, na bérir töre, ki **hlovnyy** (baş, ana, esas) **işinde** ançah tüşer (192/28).”

(192/31).

h. 192/31

[=1]

hnazant: Erm. Հնազանդ, Հընազանդ. Uysal, mütevazı, saygılı, kibar, iyi huylu, itaatkâr.

“Haçan ki artıhsı holtha (rica) étti, mén de üstüme aldım ménim miskinlikim (zavallılığım) bile, bilip, ki tiyesidir **hnazant** bolmaga duhovny buyruhka (dinî hükme), (026/04).”

“Ya anıñkibik oğul tövgey atasın-anasın yaman yürekten, yaman sağıştan (suç kastı ile), da atası-anası anı héç némege tutkaylar. Da anıñkibik yañılmah (kabahat, suç) üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh kérek k'ahanalıh (keşişlik) alnına da hartlar (jüri üyesi aksakallar) alnına. A éger ki anıñkibik **artıhsılıhtan** haytma klemeseler, atası anıñkibik yaman oğlanı, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden (malından) bolur kéri (mahrum) étkey. Haysı anıñkibik oğul kéri étken ki poşmanlıhka haytkay da **hnazant** bolma klegey, néçik tiyer atası-

anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat bile bolurlar anı yöpsünmege (kabul etmeğe), (095/16)."

*"Anıñ üçün hnazantlıhsız töreniñ küçüne (mahkeme makamına) kotra [=kontra] (muhaletet) étilgen alaydır, néçik Téñrige utru **hnazant** bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (289/39)."*

h. 026/04, 095/16, 120/18, 208/44, 209/44, 268/06, 269/06, 288/39, 289/39

[=9]

hnazantlıhsız: < Erm. Ջազաւն, Զընազաւն. + Türk. +*lıh*+*sız*: Asilik, itaatsizlik.

*"Kimése köñüsün (kasten) buyruhka (hükme, emre) utru (karşı) **érkli** da ökteñ (küstah, aşığılayıcı) sözleme klegiy édi, anıñkibik kişi ölümlüdir, anıñ üçün Yeñi Töre (Yeni Ahit) alay körgüziyir, ki kimése törege utru bolgay da töreçini (yargıcı) héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdir. Anıñ üçün **hnazantlıhsız** töreniñ küçüne kotra [=kontra] étilgen alaydır, néçik Téñrige utru hnazant bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (289/38)."*

h.+sız 289/38

[=1]

hnazantsızlıh: < Erm. Ջազաւն, Զընազաւն. + Türk. +*lıh*+*sız*: Huysuzluk, saygısızlık, kabalık, asilik, itaatsizlik.

*"Kimése köñüsün (kasten) buyruhka (hükme, emre) utru (karşı) **érkli** da ökteñ (küstah, aşığılayıcı) sözleme klegiy édi, anıñkibik kişi ölümlüdir, anıñ üçün Yeñi Töre (Yeni Ahit) alay körgüziyir, ki kimése törege utru bolgay da töreçini (yargıcı) héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdir. Anıñ üçün **hnazantsızlıh** töreniñ küçüne kotra [=kontra] étilgen alaydır, néçik Téñrige utru hnazant bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (288/38)."*

h. 120/15, 288/38

[=2]

h. 120/15, 288/38, 289/38

[=3]

hoképarts: < Erm. Հոգեբարձ. 1. Kendisine miras düşen kimse, mirasçı, varis, kalıtçı 2.

Bir çocuğun veya hukuki ehliyeti olmayan kimsenin mali ve hukuki işlerini yürüten kimse, gözetmen, müteveli, emin, vasi, mutemet, veli.

hoképarts (I): < Erm. Հոգեբարձ. Kendisine miras düşen kimse, mirasçı, varis, kalıtçı.

*“Da ölgen vahtına ki klegey **hoképarts** (mirasçı) étmege hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar (257/16).”*

*“Haçan ki haysı hız érge barsa (kocaya varsa, evlense) kéndiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü (anadan kalan miras payı) bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme **hoképartslar**, anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13).”*

hoképarts (II): < Erm. Հոգեբարձ. Bir çocuğun veya hukuki ehliyeti olmayan kimsenin mali ve hukuki işlerini yürüten kimse, gözetmen, müteveli, emin, vasi, mutemet, veli.

“... anıñkibik övni ya sabanı (tarlayı) bolurlar hartlar (jüri üyesi aksakallar) yalga (kiraya) bérme da yalların yığgaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire hokipartslar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı éri bolgay éye (malik) da hokiparts, a ol kéndi éyesi (kocası) bile kéndiniñ tirlikin (malını), né klese, anı éter (321/34).”

h. 257/16, 321/34

h.+lar 257/13, 321/33

[=4]

hokiparts (I): < Erm. Հոգեբարձ. Kendisine miras düşen kimse, mirasçı, varis, kalıtçı.

*“Haçan ki haysı hız érge barsa (kocaya varsa, evlense) kéndiniñ ata ülüşü (ata mirasından kalan pay) bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme **hokiparclar**, anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (082/17).”*

*“Da ölgen vahtına ki klegey **hokiparclar** étmege hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar (082/24).”*

hokiparts (II): < Erm. Հոգեբարձ. Bir çocuğun veya hukuki ehliyeti olmayan kimsenin mali ve hukuki işlerini yürüten kimse, gözetmen, müteveli, emin, vasi, mutemet, veli.

“... *aniñkibik övni ya sabanı* (tarlayı) *bolurlar hartlar* (jüri üyesi aksakallar) *yalga* (kiraya) *bérme da yalların yıǵgaylar angınça, ki oǵlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek igirmi yaşına dire **hokipartslar** (vasiler) *holuna, a hızoǵlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı éri bolgay éye* (malik) *da* **hokiparts**, *a ol kéndi éyesi* (kocası) *bile kéndiniñ tirlikin* (malını), *né klese, anı éter* (156/16).”*

h. 156/16, 256/17, 320/34

h.+lar 082/17, 082/24, 156/14, 256/13, 320/33

[=8]

hokipartslıh: < Erm-Türk. Erm. Հոգեբարձ/հոգաբարձ. + Türk. +*lıh*: Bir çocuğun veya hukuki ehliyeti olmayan kimsenin mali ve hukuki işlerini yürüten kimse, gözetmen, müteveli, emin, vasi, mutemet, veli.

“Éger *ki atasınıñ toǵmış ér hardaşları bolmasa, oǵlanlar yılların alǵınça bolgaylar* **hokiparclıh** *étmege jarang* (mirasçı) *kénsi oǵlanlarına* (189/25).”

h. 189/25

[=1]

hospoda: < Ukr, Leh. *господа, gospoda*. Otel, ev, konuk evi.

“114 *Kapitula. Honahlar, haysıları ki hoygaylar humaşnı* (malını) **hospodada** (073/09).”

h.+da 073/09, 248/26, 249/26

[=3]

hörmət: < Ar. *حرم*. Saygı, ihtiram, şeref, haysiyet, onur.

“Évét *ki haytıp boldu sebep bu Töre bitikni yazmaga* **hörmət** *hoyganından bizge dér* *Sdép'annos gat'aǵigosnuñ* (patriǵın) *barça érménilikniñ* (25/36).”

“Daǵı *da* **hörmət** *hoyup bizge bu iş üçün sövüklü ari bitiklerniñ* (kutsal kitapların) *şagérti Boǵos vartabéd* (üstat, papaz) *köp türlü hörmətli hörmətli sözler bile* (208/33).”

“Yene *bir kimése ki yértiler bolgay, da 1-i 1-ine utru* **hörmetine ayb bérgey** (itham eder), *ya honah yérlice* [ayb bérgey], *aniñkibik işte, kim ki yatmaga* (ikamet etmek) *klemes* (istemes), *aniñkibik kişi, yérli de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, bérıp 14 sbgnı* (Spitak’ı, Akçe’yi) *da töre alnına aniñkibik aybdan çıhmaga* (ithamdan kurtulmaya, aklanmaya), (335/07).”

h. 025/17, 025/35, 057/30, 160/12, 187/12, 195/14, 195/18, 195/22, 208/31, 208/40, 209/31, 209/40, 236/01, 237/01, 237/31, 324/21, 325/22, 324/21, 325/21

h.+i 047/03, 187/06, 187/06, 226/26, 227/26

h.+inden 186/30, 187/09

h.+ine 171/23, 186/10, 186/42, 187/01, 187/03, 187/14, 187/30, 334/07, 335/07,

h.+ini 38/31, 220/15

h.+te 065/24, 065/24, 065/31, 066/04, 242/11, 242/12, 242/14, 242/16, 242/19, 243/12, 243/13, 243/15, 243/18, 243/20

[=50]

hörmetle-: < Ar. حرمت. + Türk. +le-: Saygı göster, ihtiram et, şereflendir, saygı göstermek.

“Bir kimése törege (mahkemeye) turgay, da töreni **hörmetlemiyin**, yanından hılıçın ya hınçalın şéşmegey (açmaz). Anıñkibikni töre 12 ahça curum bile ögütlemeye (cezalandırmak) kérek, ki, añar bahıp, özgeler de töreni **hörmetlegeyler** ya külmegeyler töre alnına (174/05, 174/09).”

“Surp arakéllerniñ (mukaddes havarilrin) buyruhudur (talimatıdır), buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k'hanasın (papazını) yaman sözler bile da hörmetsizlik bile uyaltmagay (utandırmasın), anıñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın **hörmetlemegey**, ol yañılır (suç işler) Téñrige utru, anıñ üçün ki k'ahana holthaçıdır (ricacıdır, duacıdır) Téñriden, da yarğusuna Téñriniñ barıştıruçıdır, da cuap bérüçıdır (sorumludur) joğovurt (halk, cemaat) üçün (256/10).”

“Éger ki kimése töreni **hörmetlemese** sağıt (alet, silah) bile ya söz bile érméniniñ, ol çahta anıñkibikni ögütlemeh (cezalandırmak) kérek töre bile (324/18).”

h.-gey 265/07

h.-geyler 174/09

h.-mege 265/10, 265/10

h.-megey 090/31

h.-mes 119/25

h.-mese 068/03, 070/10, 090/25, 160/04, 160/05, 244/04, 245/04, 246/06, 247/06, 288/25, 289/25, 324/17, 324/18, 325/17, 325/18

h.-meseler 248/33, 249/33

h.-mesler 073/22

h.-miyin 174/05, 336/12, 337/12

h.-p 059/12, 236/31, 237/31

[=32]

hörmetsiz: < Ar. حرمت. + Türk. +siz: Saygısız, sahtekâr, onursuz, şerefsiz, teşhir edilmiş.

hörmetsiz atal-: < Ar. حرمت+ Türk. +siz atal-: Teşhir edilmek, teşhir cezasına çaptırılmak.

“*Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmiyin inamlı (mutemet) holga, da yala (iftira) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı (iftiracı) méñilik **hörmetsiz atalmah** kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp (sahte, dolandırıcılık) işlerni kimésege harşı étiyir (105/31).*”

hörmetsiz bol-: < Ar. حرمت. + Türk. +siz bol-: Teşhir cezası almak, teşhir edilmek.

“*Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolgay égri (haksız) yalğan ant içken, her biri ziyan üçün, başha ol hoyulğan (vedia edilen, emanet) némeler üçün éki kéz tölemeh (ödemek) kérek, da kénsi, néçik yalğan ant içken, **hörmetsiz bolmah** kérek da töresiz ayılğan (277/27).*”

hörmetsiz ündel-: < Ar. حرمت. + Türk. +siz ündel-: Teşhir cezası almak, teşhir edilmek.

“*Yeneçi éger ki töreçi (yargıç) égri (kanunsuz) töre étse, anıñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen (kanıtlamış) bolsa, **hörmetsiz ündelgen** bolgay (252/28).*”

hörmetsiz hal-: < Ar. حرمت. + Türk. +siz hal-: Teşhir cezası almak, teşhir edilmek.

“*Éger kimése tapulğan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartıda), harıda (arşında), funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kez tölemeh kérek ol égirlik etüçi (suç işleyen), dağın da **hörmetsiz halmah** (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, munuñki işler etilmedi (314/18).*”

h. 059/22, 078/14, 078/20, 105/25, 105/31, 148/20, 236/37, 237/37, 252/28, 252/30, 253/28, 253/30, 276/27, 276/30, 277/27, 277/30, 314/18, 315/18

[=18]

hörmetsizlik: < Ar. حرمت. + Türk. +siz + lik: Saygısızlık, ihtiramsızlık, şerefsizlik, teşhir edilmek.

“*Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hız oğlan (bakire) bolgay, da añar küç (tecavüz) étkey, anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da öğütlenmeh*

(cezalandırılmak) *kérek töreçiden* (yargıçtan) *ötleş zından bile da curum* (para cezası) *bile ol **hormetsizlik** üçün* (124/30). ”

“*Surp arakéllerniñ* (mukaddes havarilrin) *buyruhudur* (talimatıdır), *buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k'hanasın* (papazını) *yaman sözler bile da **hormetsizlik** bile uyaltmagay* (utandırmasın), *anıñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın hörmetlemegey, ol yañılır* (suç işler) *Téñrige utru, anıñ üçün ki k'ahana holthaçıdır* (ricacıdır, duacıdır) *Téñriden, da yarğusuna Téñriniñ barıştıruçıdır, da cuap bérüçıdır* (sorumludur) *joğovurt* (halk, cemaat) *üçün* (265/09). ”

“*A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçlıdır ol sbgnı* (Spitak’ı, Akçe’yi) *tügel* (tam) *haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ 2 holun késmeh kérek da cagatına* (alnına) *möhrünü hızdırıp basmah kérek, nişan añar méñilik **hormetsizlikke**, anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar* (269/28). ”

h. 090/29, 124/30, 265/09, 292/35, 293/35

h.+in 078/15, 252/28, 253/28

h.+ke 096/28, 097/13, 268/28, 268/39, 269/28, 269/39

[=14]

hrajareł: < Erm. Հրաժարել, Հրաժարիլ. Reddetmek, men etmek, yasaklamak.

“*Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtmah bile üvretir, ki çare bar ése, suhlanmasın* (hırs yapmasın) *yarğuga barmaga. Muñar ohşaş **hrajareł** éter surp Awédaranda* (kutsal İncil’de) *töre* (yargı) *étmege añar, ki holtha* (rica) *étti K’risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey* (paylaşa) *ménim bile atamnıñ oççiznamnı* (mirasını), (020/05). ”

“*Dinin tanmahniñ* (inkâr etmeyin) *antı budur, ki hoygay holun haç üstüne da yihöv* (kilise) *üstüne da **hrajareł** bolgay ari* (mukaddes) *yihövden* (227/19). ”

h. 020/05, 046/22, 204/15, 205/15, 226/19, 227/19

[=6]

hranitsa: < Ukr, границя. Sınır, hudut, serhat.

“*Éger ki haysı honşularniñ arasına **hranitsalar** bolgay övler arasına da tüzde rolâlar* (tarlalar) *arasına, da talaşkaylar aralarına, biri ayt kay, ménimdir, da birisi ayt kay, séniñ digül* (134/34). ”

“*Buyurganından (hükmünden) töreniñ né l-i da bolmastır alıştırmağa (değiştirmeğe) rolâlarınıñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı **hranitsasın** (sınırını) bérkitkendir. Rolâlar bérkitiptir, ilgergiler halganlarına, oldır oğlanlarına haldırdılar (bıraktılar) igilik (mal). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi égirliksiz yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (290/05).*”

“*Éger kiméseniñ **hranitsasına** (sınırına) ya tüzüne (tarlasına) tapulgay öldürgen (maktul) kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuşı hartları (jüri üyesi aksakalları) bile kérmenniñ (şehrin) bahmah (incelemek) kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kérmenniñ tutovuna (havzasına) bolgay (291/28).*”

h. 135/07, 302/22, 303/22

h.+lar 071/22, 134/31, 134/34, 246/38, 247/38, 290/03, 291/03, 302/16, 303/16, 303/17

h.+ları 247/39

h.+sı 122/09, 290/05, 290/27, 290/30, 291/30

h.+sın 120/34, 291/05

h.+sına 070/15, 122/03, 122/04, 246/10, 247/10, 290/28, 291/27, 291/28

[=29]

humna: < Ukr, Leh. гумно, гумна, gumno, gumna. Harman yeri, depo, çiftlik, ambar, ahır.

“*Éger kimése **humnaga** yuvuh ot hoygay da bahmagay igi ol otnı, ki kimésege ziyan (zarar) étkey, anıñkibik ziyanı, ki bolgay, éki kéz tölöv étkey ol kişige, kim ki otnı hoydı da bahmadı igi (104/18).*”

“*Éger ki haysı yérden de ot ya pojar (yangın) çıhsa da **humnalarnı** küydürgey ya tüzde bitişni (ekini), haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıhtı, ögüt (ceza) bile ohşaşlı ögütlemeh (cezalandırmak) kérek (275/39).*”

h.+ga 104/18, 276/05, 277/05

h.+larnı 104/04, 274/39, 275/39

[=6]

I

ısdoroj < Ukr. Сторож. Bekçi, güvenlik, devriye.

“*Dağı da biyi hulun yéberse isdorojga* (devriyeye) *da holga tüşse* (esir olsa), *tiyişlidir biyi satun algay* (240/08).”

1.+ga 062/38, 240/08, 241/08

[=3]

İ

iç-: Bir sıvıyı yutmak, etmek (ant sözü ile birlikte kullanıldığı zaman).

ant iç-: Yemin etmek, ant içmek.

“*A éger ki ant tüşse k'ahana* (keşiş) *üstüne, kérek ki, yovuhu ant içkey*, *anıñ üçün ki tiymestir k'ahanaga aşharhagan* (sivil) *töresi* (mahkemesi) *alnına barmaga, né ant içmeğe* (050/06).”

“*Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ* (davacının) *emanetkârga harşı*, *kimniñ hatına hoyup édi*, *ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur* (aklanır), *ki aniñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bélgisiz*, *da kęçikilmegen* (affedilemez) *sebep bolmadı, ant içip kęndi méñilik könülür* (aklanır) *ol devikârdan* (276/22).”

i.-er 022/33, 224/30, 225/30

i.-erler 224/22, 224/26, 224/43, 225/22, 225/26, 225/43

i.-erlér 045/21

i.-ermén 045/15, 045/20, 224/40, 225/40, 226/43, 227/43

i.-ip 105/17, 276/23, 277/23

i.-ken 105/22, 105/25, 169/05, 180/34, 276/25, 276/27, 277/25, 277/27, 330/16, 331/16

i.-key 047/11, 047/12, 050/06, 050/24, 079/02, 105/20, 134/07, 162/34, 163/04, 186/37, 187/43, 188/05, 193/32, 228/32, 228/37, 229/32, 229/37, 252/40, 253/40, 276/25, 277/25, 302/04, 303/04, 326/25, 326/29, 327/25, 327/29

i.-keyler 049/32, 049/35, 228/31, 229/31

037/14, 218/29

i.-mege 022/30, 037/11, 043/34, 044/33, 047/10, 047/18, 047/28, 047/33, 047/35, 048/25, 049/10, 049/14, 049/24, 050/08, 187/06, 206/24, 207/24, 218/28, 224/15, 224/32, 225/15, 225/32, 226/29, 227/29, 228/05, 228/09, 228/20, 228/22, 228/38, 229/05, 229/09, 229/20, 229/22, 229/38

i.-megey 047/38, 050/12, 228/40, 229/40

i.-megeyler 044/08, 224/20, 225/20

i.-mek 044/06, 045/09, 045/31, 045/35

i.-mekni 021/01

i.-menbiz 044/25

i.-mesbiz 224/28, 225/28

i.-meh 045/23, 049/39, 224/19, 224/38, 224/44, 225/19, 225/38, 225/44, 226/04, 226/06, 226/08, 226/16, 227/04, 227/06, 227/08, 227/16, 228/34, i. 226/16, 229/34

i.-mehi 162/26, 326/21, 327/21

i.-mehni 205/34

i.-mehniñ 073/30, 248/36, 249/36

i.-miyin 224/39, 225/39

i.-se 046/26, 050/32, 050/39, 167/37, 226/20, 227/20, 330/14, 331/14

i.-ti 045/13, 045/19, 050/29, 050/35, 224/40, 224/41, 225/40, 225/41, 230/03, 231/03
[=228]

içken: içen eden (ant içken ifadesinde).

ant içken: Yemin eden, ant içen kimse.

*“Éger yihöv (kilise) açılğay ant üçün da barışkaylar, devikârlar kérek jamgoçka (çan sorumlusuna) 1 néme bérgeyler, da voytka (hâkime) da 1 altun ahça bérgey **ant içken** (168/05).”*

*“Haçan ki da yoluhsa kimésege viyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) **ant içken** érménilerden, haysı ki zvıklydırlar (alışık, genelde) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın (anahtarını) ol kişiniñ holuna (180/34).”*

i.-ken 105/22, 105/25, 169/05, 180/34, 276/25, 276/27, 277/25, 277/27, 330/16, 331/16
[=10]

içtir-: İçirmek, ettirmek (Yemin ettirmek).

ant içtir: Yemin ettirmek, ant içtirmek.

*“Dağt da aytırbiz ohşaşın (yöntemini) olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talanniñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv (ordu) bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap (yağmalayıp), haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han **ant içtirip** almagay, çahırtkay da bildirgey çérüviüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum (cea) algay han (062/08).”*

“... *da ant kõnüsün yihövde (kilisede) bolmah kérek surp (kutsal) haç üsne, özge yerde düğül. Ki voyt (hâkim) anda bolgay ol érméniler bile, hayısı ki birgesine oltururlar törede, haçan vaht bolsa, 2 barmahın hoyma ari (kutsal) haç üsne. Ol kişi, kim ki ant içtiriyr, kérek 3 kéz su toldurgay holuna, andan soñra ol kişi ant içkey töre yanına (327/28).*”

i.-ip 062/08, 238/39, 239/39

i.-iyir 163/02, 185/37, 326/28, 327/28

[=7]

igilik: Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, varlık, servet.

“*Da igiliki ölgenlerniñ, oğul hızı bolgannıñ halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa (081/10).*”

“*Rolalar (tarlalar) bérkitiptirler, ilgergiler halganlarına (varislerine), oldur oğlanlarına haldırdılar igilik (290/07).*”

“*Kimse orunç (rüşvet) bérmesin yarğuçıga da sıñarınıñ (ortağının) igilikin damahlik bile almasın (218/26).*”

ana igiliki: Anne mali, anne mirası.

“*Éger oğlan toğsa tilsiz yahot özge boğumlarından (azasından), ol çahta anıñkibik oğlan nahıs (sakat, kusurlu) toğganından jaranglıh (mirasçılık) étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine, néçik to nahıslıh bile toğgan (300/32).*”

halgan igilik: Kalan mal, kalan mülk, tereke, miras.

“*116 Kapitula. Jaranglık (mirasçılık) üsne atadan halgan igilik için (156/20).*”

“*Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni atasından anasından téñ üleşmeh kérek (321/38).*”

i. 120/37, 121/02, 151/20, 151/22, 156/20, 156/37, 290/07, 290/08, 291/07, 291/08, 316/29, 316/30, 316/30, 317/29, 317/30, 317/30, 320/36, 321/36, 322/02, 323/02

i.+i 081/10, 081/34, 187/39, 254/36, 255/36, 256/03, 257/03

i.+in 037/08, 037/20, 037/36, 047/32, 060/20, 060/24, 188/39, 218/26, 218/32, 218/40, 226/39, 227/39, 238/09, 238/10, 239/09, 239/10

i.+inden 081/30, 095/13, 097/17, 188/07, 256/02, 257/02, 268/05, 268/41, 269/05, 269/41

i.+ine 133/19, 157/08, 184/21, 300/33, 301/33, 322/06, 323/06

i.+ke 156/34, 322/01, 323/01

i.+ler 081/13, 082/09, 139/22, 151/32, 254/37, 255/37, 256/09257/09, 306/19, 307/19, 316/34, 317/34

i.+leri 156/05, 320/29, 321/29

i.+lerin 139/07, 306/12, 307/12

i.+lerni 138/03, 151/30, 304/34, 305/34, 316/34, 317/34

i.+ni 081/17, 082/21, 088/35, 136/23, 151/23, 151/25, 152/28, 152/35, 153/12, 156/24, 156/27, 254/39, 255/39, 256/15, 257/15, 262/17, 263/17, 304/07, 305/07, 316/31, 317/31, 318/08, 318/11, 318/18, 319/08, 319/11, 319/18, 320/38, 320/39, 321/38, 32139

i.+ten 082/01, 082/08, 122/36, 147/15, 256/06, 257/06, 292/02, 293/02, 312/37, 313/37

i.+teñ 256/09, 257/09

[=127]

igit: Genç, yiğit, tam olgun olmayan, reşit olmayan (fiil ehliyeti, tanıklıktaki konumu).

*“A éger ki yoluhsa, bir tanıh tügel adam (tam reşit) bolgay da birisi **igit**, anı da tutmah kérek. A éger ki 2-si igit bolgay da biri hart ya 3 igit bolgay, ol tanıhlılıñı da tutmah kérek (039/03).”*

*“Éger yoluhsa, uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da **igit** bolup hartniñ (yaşlının), töre bile buyurgandır anıñkibik hol uzatuçı sahalına hartniñ, alay ol añlamah kérek curumu (cezaı), néçik kiméseni nahıs étkey (sakatlar, yaralar), (262/24).”*

i. 039/03, 039/04, 039/05, 040/28, 089/10, 220/21, 220/22, 220/22, 221/03, 221/03, 221/04, 222/06, 223/06, 262/24, 263/24

i.+ler 067/31, 088/10, 242/33, 243/41, 260/29, 261/29

i.+lerge 088/10, 260/30, 261/30

[=22]

ilgeri: Önce, ileri, yüksek, öncelik (*ilgerigi töre*/yüksek mahkeme, *ilgeri biy*/yüksek makamlı bey).

ilgeri biy: Yüksek makamlı bey.

*“Berildi töreler Zigmunt handan. Anda édiler anıñ hatına K'risdostan bolgan ahpaşlar (başrahip): Yan surp yihövden (kutsal kiliseden) Gniznaniñ, mitropléaniñ arhiahpaş (piskoposun) da **ilgeri biy** kéneşte (mecliste), (164/19).”*

ilgeri töre: 1. Yüksek mahkeme.

*“Da barça érmenige érk (yetki) bardır töreden **hanga almaga**, alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érmeniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kérmenlilerden (şehirlilerden) ötleş tigül priviléuvanıydırlar (imtiyızlıdırlar), dağın da artıh priviléuvanıydırlar korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka **ilgeri** (yüksek) **törege** kéndileriniñ privileaları yanına béringendirler (tabidirler), (323/38).”*

ilgergi töre: Birinci duruşma, önceki duruşma.

*“A éger ki 1 töreni (duruşmayı) turgay povodna sdrone (davacı taraf), da 1-i 1-i artından 3-ünçi küнге dirin turmagay, anıñkibik kişi **ilgergi törelerni** tas (kayıp) éter, kérek yeñi baştan yene pozuvat (dava) étkey (170/01).”*

i. 024/37, 037/10, 055/27, 066/04, 081/19, 119/31, 121/09, 164/19, 175/28, 191/38, 195/29, 196/21, 196/35, 208/02, 209/02, 218/27, 234/06, 234/14, 235/06, 235/13, 242/19, 243/20, 243/25, 254/40, 255/40, 288/28, 289/28, 290/11, 291/11, 322/38, 323/38, 329/13, 338/04, 339/04

i.+gi 159/01, 169/35, 250/19, 251/19,

i.+igi 184/31, 184/35, 189/38, 332/14

i.+giler 120/35, 290/06, 291/06, 333/13

i.+gilerimiz 075/13,

[=12]

ilgerilik: Öncelik, ayrıcalık, rüçhan hakkı.

*“A turmagay, da anıñ arasına özge kimséniñ şparunknu (haciz için değerlendirme) zaydit étkey (alır, giriş yapar), na anıñ **ilgeriliki** nivéç (hiç, yok) bolur, da soñra étken ilgeri bolur (191/38).”*

i.+i 191/37

[=1]

iménâ: < Ukr. Імення. Emlak, konut, mülk, gayrimenkul, taşınmaz.

*“Han, ki haysı biyge yébérgéy déjjava (arazi, mülk) ya pustalıh (toprak, arazi), da ol biy han boyruhu bile ol yérde hala (kale) yapkay, ol anıñ méñi déjavasıdır (mülküdür). A ol biyniñ éger néme ulu yañılmakı (ağır suçu) bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol **iménâdan** (065/05).”*

“Barça türlü borç üçün bir stoyontsı (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şılprıhtte (borç belgesinde) yazılmas stoyontsıy **iménâ** (taşınmaz mal), ték bir töre alnına (194/11).”

“Yene éger ki bolmasa bu 2-inçi törege (duruşmaya) diyin tölemege (ödeмеге), bolur 3-ünçü törege diyin algay tölvöge. Dağın artıh kün bolmas almaga kéndine töreden, bu 3-ünçi törede tölemeh kérek ya zındanda olturmah (hapis yatmak) kérek, kimniñ ki néme **iménâsı** bolmasa, ya néme humaşı (malı), né türlü de bolsa tölvöge kénsiniñ borçlusuna utru (337/08).”

i. 194/13

i.+dan 065/04, 194/11, 242/01, 243/01

i.+ga 182/11

i.+ları 065/12, 242/05, 243/05

i.+sı 077/15, 173/20, 173/38, 177/34, 252/09, 253/09, 336/07, 337/07, 340/07, 341/07

i.+sına 192/41

[=20]

inam: İman, inanç, itimat, güven, güvenilirlik.

“Éger ki haysı hatun ki törege (mahkemeye) ündelgen (davalı, celp edilmiş) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege (yürütmeге), utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki **inamina** béringiy (teslim edilmiştir) édi bekliki (geçerliliği) töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh (kalpazanlık) da hillâ bolmagay (327/11).”

“7-inçi, **tanıhlıh** üçün, ki nedir alarnıñ **inamları** (203/09).”

i.+ına 162/09, 326/13, 327/13

i.+ları 017/16, 202/14, 203/09

[=12]

inamlı: İmanlı, güvenilir, mutemet.

inamlı hol: Kendisine bırakılan eşyayı geçici bir süre için ücret karşılığı koruyan kimse, güvenilir kimse, emanetçi.

“37 Kapitula. Emanet üçün da **inamlı holga** bérmeh üçün (104/33).”

“Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmeyin **inamlı holga**, da yala (iftira) yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga (105/28).”

“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah (kapacak) ya barça özge türlü némeden kéndiniñ **inamlı holga** sahlamaga (emanete), anıñkibik işler ol **inamlı** emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili (kanıtlı) iş (suç) bile oğurluhnu hapkaylar (yaklaşalar), anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalandırmak) kérek (277/20).”

- i. 104/33, 104/38, 104/39, 105/08, 105/28, 148/22, 165/24, 276/12, 276/14, 276/15, 276/19, 276/28, 277/12, 277/14, 277/15, 277/19, 277/28, 314/19, 315/19, 329/32
[=22]

inamsız: İmansız, itikatsız.

“Éger érméni érménini ayblasa (itham etse), aytıp, ki sén dinsizsén da **inamsız**, da yétkirelmegey (kanıtlamayazsa) anı añar utru, ol çahta yarğuçılar ötleş ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek néçik yaman aytuçı (karalamacı, müfteri) olurmah (hapis) bile da curum (para cezası) bile (293/26).”

- i. 124/09, 292/26, 293/26
[=3]

inan-: İman etmek, güvenmek, itimat etmek.

“37 Kapitula. Kimése kimésege **inanıp** néme sahlama (emanete) bérgey holuna (069/13).”

“Bir bézirgân (tüccar) birisine néme humaş (mal) satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşın (malını), da mahtagay (över), da ant içkey, ki iğidir, alğın, da aldagay (dolandırır) alğan kişini, da ol bézirgen (tüccar), **inanıp** añar da mahtaganına, algay (134/09).”

- i.-gay 194/04
i.-gıy 152/26, 318/08, 319/08
i.-ıp 069/13, 128/20, 134/09, 178/25, 244/32, 245/32, 296/21, 297/21, 302/05, 303/05, 320/12, 321/12
i.-ır 155/07, 192/19
i.-ma 121/27, 134/13, 135/03, 179/07, 290/21, 291/21, 302/07, 302/21, 303/07, 303/21
i.-maga 038/13, 190/02, 220/07
i.-mas 051/26

i.-masa 051/33, 286/15, 287/15

i.-ması 116/30

i.-maslar 051/12

i.-mıyın 180/03

[=38]

inangan: İnanan kimse, iman eden kimse, güvenilir kimse, mutemet.

inangan kişi: Güvenilir şahıs, itimat edilen kimse, mutemet.

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay mağat (vade) künge, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa (fakirleşse, iflas etse), da yarlılanmah (fakirleşmek, iflas etmek) üçün bélgili künine töleme (ödeme) bolmasa, na Éski Töreniñ (**Eski Ahit’in**) u Yeñi Töreniñ boluşmahı (yardımı) ol yarlılanganga anıñkibik şağavat (şefkat) etkendir, ki **inangan kişiden** ağırılıh (haksızlık, külfet) ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz, kâr) alma bolmastır (108/11).”

“Éger bolgay borçlusı tusnaksız (rehinsiz, ipoteksiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérge künge da töleme (ödeme) bolmagay, töre buyurıyır ol **inangan kişige**, algay övünden tusnah borçlunuñ küç bile tölöv étmeh üçün (297/21).”

“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy (dava etse) édi da anıñ üsne yahşı tanılılı bolgıy édi **inangan kişiniñ**, ya andan halganarnıñ ol borçlunu ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini (vadeliyi), borçun törege tartma (mahkemeye vermek) da ańmaga (dava etmege), (317/40).”

“Téñrige **inangan** k'risdânlarga tiymestir égirlik (haksızlık, kanunsuzluk) bile yéñmehni sövmege yarğuda (218/21).”

i.-gan 036/37, 128/22, 152/06, 152/12, 278/31, 279/31, 296/22, 297/22, 316/40, 317/40, 318/01, 319/01

i.-ganlar 184/10

i.-ganlarını 052/03

[=14]

isi: Sıcak, açık, bariz suç (*isi iş, isi yaman yañılmah, isi tutul-*).

isi iş: Aleni suç, bariz suç.

“Éger kimése kiméseni köydürgey (yakarsa) ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay aniñkibik **isi iş** (bariz suç) vahtına otnuñ, aniñkibik küydürüçi (kundakçı), néçik ot bile yanıldı (suç işledi), alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek (111/06).”

“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çıharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanmış) bolsa aniñkibik işte, aniñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kérek aniñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay aniñkibik **isi işte**, soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da aniñ din atası añar luc (kefare) bérmeñ kérek aniñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (suçlu), (298/19).”

isi tutul-: Suçüstü yakalanmak.

“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çıharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger **isi tutulgan** (suçüstü yakalanmış) bolsa aniñkibik işte, aniñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kérek aniñkibik étkeni üçün (298/17).”

isi yaman yañılmahlıh: Aleni ağır suç, bariz ağır suç.

“Ol, ki munda ayılıyır, ki yihküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh (kanlı, cinayet) işlerden (davalarından) başha hılınmahı bile **isi yaman yañılmahlıh** da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (077/12).”

i. 077/12, 111/06, 130/21, 130/17, 252/08, 253/08, 280/42, 281/42, 298/17, 298/19, 299/17, 299/19

[=12]

istéts: < Ukr, Leh. істець, истец, isciğc. Dava edilen taraf, dava edilen taraf müddeialeyh, davalı, sanık.

“... da dovodun (belgesini, kanıtını) körgüzgey aniñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (borç belgesi) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (ispatlayıcı, güvenilir), ki borç étken **istéts** ya ölgey ya yüz yaşırğay borç éyesine utru (182/07).”

“Kinge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefalet) kirgey borç üçün, da **istéts** kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler (celp etseler) yükçini (kefili) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay (inkâr etmez), bilingey, da tapkay (karar verir) töre, ki borçludur tölemege (ödemeğe) yükçi (189/31).”

“Éger ki yétti ése suması (nakit parası) borç éyeleri ne igi, yétmedi ése, izdesin kénsine **istétsin** yétmegenine; bilgeysiz, ki kimge ki de yoluhsa, yarğusu (hükümü), budur (193/12).”

i. 182/07, 184/07, 189/31

i.+i 192/09, 192/14

i.+in 181/34, 191/19, 191/22, 191/28, 193/12

i.+ine 192/27

i.+niñ 191/15,

[=12]

iş: 1. Eylem, fiil, iş, emek, girişim 2. Kabahat, kusur, suç 3. Dava, dava 4. Ceza 5. hüküm (Azerbaycan hukuk dilinde *işe bahmak*/davaya bakmak *iş verilmek*, *iş kesilmek*/ceza verilmek/hüküm verilmek terimleri günümüzde de kullanılmaktadır).

iş (I): Eylem, fiil, iş, emek, girişim.

iş bahası: < Tür. *iş* + Far. **بها**: Türk. +sı: İşin karşılığı, iş ücreti.

“Haçan ki işçilerni sözlerler (kontrat yapmak) ne işke de bolsa sınırları (ortakları) bile işlemege, da anıñkibik işçilerden biri éksik işlegety birisinden, töre yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegety aralarına, añar artıh tölemeh kérek işine köre anıñ, a kim éksik işleptir, éksik **iş bahası** algay (146/10).”

baş iş: Esas iş, temel iş, esasa konu, esas başlıklar.

“Oşta bu 12 türlü **baş işler** biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (kutsal havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can (Kutsal Ruh) bile toğurdular hayrabédlerini da vartabédlerini (papazları), ari yihövnüñ (kilisenin) yarğuçıların (209/20).”

iş (II): Yasalara aykırı eylem ve davranış, kabahat, kusur, suç.

“A éger ki bu yaman hılınanlar (suç işleyenler) töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu **işniñ** içine dügülbiz, da yalğandır, bu **iş** bizm üstümüze de bühtandır (049/01, 049/02).”

“Éger ki ésiriklikte yoluhsa, ki biri birin nahıs (yaralasa) étkey, töre buyurıyır, ki anıñkibik **iş** nahıslıhınıñ ésirikte tiymes boşatmağa (affetmeğe), anı da tözmege (261/39).”

“Anıñ üçün ki ésiriklikte barça yamanlıhınıñ (kabahatin) başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı ki biri birine. Da anıñkibik **iş** üçün töre (hüküm) bolmah kérek; toğru,

budur curum (para cezası), ziyan (zarar), hakimlik (doktor masrafı), harc (nafaka) nahıs bolganga tölemeh (ödemek) kérek. (261/42).”

bélgili iş: Bilinen suç, kanıtlı suç, bariz suç.

*“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı (mutemet) holga sahlamaga (emanete), aniñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden aniñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr **bélgili iş** bile oğurluhnı hapkaylar (yakalasalar), aniñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh kérek (104/39).”*

isi iş: Bariz suç.

*“Kim de ki ölünü kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanmış) bolsa aniñkibik işte, aniñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kérek aniñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay aniñkibik **isi işte**, soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da aniñ din atası añar luc (kefareti) bérmeñ kérek aniñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (suçlu), (130/21).”*

*“Éger kimése kiméseni köydürgey (yakarsa) ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay aniñkibik **isi iş** (bariz suç) vahtına otnuñ, aniñkibik küydürüçi (kundakçı), néçik ot bile yanıldı (suç işledi), alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek (111/06).”*

hanlı iş: Kanlı iş, öldürme suçu, cinayet suçu.

*“İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır) ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmege), da ağır néme yürütmege, da aniñki néme ağır kötürmehten éger ki hayısı aralarından nahıs (sakat) bolgay, hayısı ki ahça hoydı, da öç kirdi, da sebep boldı, bu işke, aniñ nahıslıhına, gés curumnı (yarı diyetini) tölemeh kérek, néçik **hanlı iş** üçün (087/13).”*

hanlıh iş: Kanlı iş, cinayet suçu veya cinayet davası.

*“Ol, ki munda ayılıyır, ki yıhküingi (kilise günü, Pazar) küñ töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, **hanlıh işlerden** başha hılınmahı bile isi yaman yañılmahlıh (bariz ağır suç) da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/08).”*

yaman iş: Kötü iş, ağır iş, ağır suç.

*“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zina, fuhuş), ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta (soygunda), da alani bolmagay ol **yaman iş** ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege (048/32).”*

*“Éger kimése **yaman iş** hılinsa da tanıhlıh bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına (fiiline) köre (293/09).”*

iş (III): Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kânunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, yaptırım, ceza.

*“A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır (soyguncu), ya baş yevüçidir (kâtidir), alarnıñ **işi** (cezası) tas (idam) bolmaktır (213/44).”*

iş (IV): Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

*“Yarğu barça **işlerniñ** tergemekidir (030/24).”*

*“Da giléni (dava) köñüsün térgegey (inceler), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey (hüküm verir) köñülükke (adalete), töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır (karara bağlanır) barça **iş** (dava), (033/32).”*

*“Övretir bizni arakél (havari), aytıp: barça utru bolgan ademilerge 1-i birine tohtalgan **işniñ** (davanın) uçu anttır (227/03).”*

*“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs (sakat bıraksa, yaralasa) étkey klemiyin ya öçeşip, anıñkibik **işler** igi sézilmeh kérek da bahmah kérek anıñkibik iş bile, ne türlü ki hılıhtır, térgemeh (araştırmak) kérek öldürgenni (maktulü), ol nahıs étken (yaralanan) oğlanıñ yaşların sanamah kérek (261/03).”*

*“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege (ödemeye) [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alına 3 sbg (Spitak, Akçe), da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişiğe utru (karşı), ki émin bolmagay, munuñkibik kişiğe utru bolur odérjat (alma) étme şparonknu (haczi). Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da **işin** spravovat (uygulama) étkey (178/09).”*

hlovnyy iş: < Ukr, Leh. головний, glówny. + Türk. +iş: Esas dava, ana dava.

“A éger keltirmedi ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsny (ek) işinde (davasında) ançah tüşer (kaybeder), da haldırır töre istétsine (tarafına, davalısına) birisi törege

(duruşmaya) *diyin na odmovı* (itirazı); *éger ki klese* (istese) *baçnyı* (açıklama) *sözler bile, na igi, néni ki töre priymit* (kabul) *étse, a éger ki klemese, na bérir töre, ki hlovny* (ana) *işinde ançah tüşer* (192/31). ”

töre işi: Mahkeme davası, dava, sav.

“*Dağı da yazarbiz apégalar* (evlenmemişler, rahipler), *u melezler* (manastırda çalışan erkek), *u k'hanalar* (keşişler) *üçün, ki töre alnına kélmegeyler, ki ant içmeh işi bolmagay, a éger töre işi bolsa, tiyişlidir alarnıñ hardaşları ya yovuhları kélgeyler töre alnına* (050/01). ”

yarğu işi: Mahkeme başvurusu, mahkeme davası, dava, sav.

“*Da haçan ki yarğu işi* (davası) *yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş* (kavga) *arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa könülük* (adalet) *üçün ant, da ol çahta utru bolurlar* (karşı çıkarlar), *ki barça dünyânıñ aslamı* (menfaati) *üçün ant içmenbiz, da klerler nınıñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlovuçı* (kanuna tabi) *körgüzgeyler* (044/16). ”

“*Kimse kimge borçlu ése, tölöv* (ödeme) *étkey yahşı köñülden, yahşı és étip* (akıl edip), *zéra ademiniñ ési kendiniñ yarğuçudur. Muñar ohşaş barça yarğu işlerini* *éslemeh kérek* (204/10). ”

işin tas ét-: Açılan davada haksız veya suçlu bulunmak, davayı kaybetmek, mahkûm olmak.

“*Kim ki bu roklarnı* (surelerini) *kéçirse da kéltirmese korol'dan kéndi işine boluş* (destek, tasdik), *ol kişi kéndi işin tas éter ol işte ol sdupénde* (aşamada), *haysı iş üçün, ki korol'ga alıp* (krala temyiz başvurusu yapmış) *édi* (167/24). ”

işine tur-: Davasına çıkmak, davasına vekâlet etmek.

“*Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen* (davalı, celp edilmiş) *bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit* (temsil, vekâlet) *étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege* (yürütmeğe), *utmaga* (kazanmaya) *ya tas* (kayıp) *étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy* (teslim edilmiş) *édi bekliki* (yürürlüğü) *töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh* (kalpazanlık) *da hile bolmagay, töreçiler* (yargıçlar) *kérek körgeyler, kimler yovuh bolma kliyirler* (isteseler), *da klegeyédi hatunnuñ işine* (davasına) *turmaga* (vekâlet etmeğe), *da anıñ işin*

utmaga (kazanmaya) utturmaga (kaybetmeye), *ol kişi yüz-de-yüz hatun bile kérek yétkirgey* (ispat etmek) *yovuhluhun* (162/17). ”

işine tüş-: Açılan davada haksız veya suçlu bulunmak, davayı kaybetmek, mahkûm olmak.

“*Kimniñ artından vrok* (hüküm) *çıhkay törege köre, ki işine tüşkey, na ol harcını ol kişi tölemeh* (ödemek) *kérek, haysı ki işini* (davasını) *tas* (kayıp) *étti, ol işni, né üçün apél'ovat* (temyiz) *étip édi. A töreni kimésege ayamaga* (yasaklamak) *bolmas* (337/35). ”

A éger ki töreden kimésege béргеуler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) *turmagay küñüne antın işitmege, na işine tüşer, da ündelgen* (davalı) *yan könülür* (aklanır) *töre alına, hoyup 6 ahça paméntnıy* (ödeme), *bolur andan könü boş* (özgür, serbest) *yarğularga köre* (188/25).

işin tüşür-: Açılan davada haksız veya suçlu bulunmak, davayı kaybetmek, mahkûm olmak.

“*Apélâtsiyanı* (temyiz davası) *sarnatmahtan* (başvuru almak) *3 sbdır* (Spitak’tır, Akçe’dir); *kim ki işin tüşürdi* (davayı kaybeden), *ol bérir* (188/13). ”

“*Bir kiméseni ündegeуler voytka* (savcıya), *övine de, da iş kélgey antka, da povodnıy* (davacı) *yan ol küñine turmasa antın işitmege, işin tüşürür* (188/18). ”

işniñ içine hal-: Açılan davada haksız veya suçlu bulunmak, mahkûm olmak, dava da sanık olarak kalmak, davayı kaybetmek.

“*Éger kimése aytsa kimésege, ki kişi öldürüçisén, da anı üstüne yétkirme* (kanıtlama) *bolmagay, ol kişi kénsi ol işniñ içine halır, da ulu curum* (ağır ceza) *bile aniñkibik kişini, ki yétkirme bolmagay aytkan aybnı, anı töre ögütlemeh kérektir* (293/23). ”

tüşer işinde: Açılan davada haksız veya suçlu bulunmak, davayı kaybetmek, mahkûm olmak.

“*Éger ki kimése törege ündelgen* (celp edilmişü, davalı) *bolsa, 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 sbg* (Spitak, Akçe) *halır voytka da érméni hartlarına* (jüri üyesi aksakallarına) *da tüşer işinde ol utturgan kişi, mülk mi, sbg töreniñ küçü bile bérilgey añar* (325/39). ”

hanlı iş: Kan davası, cinayet davası, cinayet davası.

“*Bar édiler yarğular éskide, ne түрлү айтır битиклер de, ki k'hanalar* (papazlar) *bolgaylar hanlı işniñ üsne yarğuçılar* (029/35). ”

“İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır) ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki néme ağır kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi, da sebep boldı, bu işke, anıñ nahıslıhına, gés curumnı (yarı diyetini) tölemeh kérek, néçik **hanlı iş** üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın, Harcın tölemeh kerek, hakimlikin (doktor masrafını). Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimese biri birin ziyanga da nahıslıhka [salmay] da sağlıhından çıharmagay (261/35).”

hanlı iş: Kan davası, cinayet davası.

“Yene 1 kimése kimése üçün yük (kefalet) kirgey töre alınna turğuzmaga yérlice utru, da bolgay borç üçün ya özge néme üçün, bérilgey añar 3 kéz 3-er haftaga törege köre, ki turğuzgay. A éger anıñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhkay, ya **hanlı işte** (cinayet davası, cinayet suçu) bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikten (yoksulluktan, iflastan) haçkay, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alınna, kérek añar bu türlü bérilgey (334/16).”

iş (V): Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar, emir, buyruk, hüküm.

“Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana (keşiş) bolmaga ya žolnér (asker), né borla basmaga, né kébitte (dükkânda) olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga, né tanıhlıh bérmege. Bu **işke** utru kimése aytmagay, ki köp hatınlar, hanların töküp, K'risdoska tanıh boldular, zéra mardirosloh (şehitlik) tanıhlıhı özgedir da ademiler tanıhlıhı dağın bir türlüdür (221/24).”

“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay (kocaya varır, evlenir) da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhını (mirasçılığını) bérgey hızına. Dağı da Töre bitiki bile bu **işni** tohtatırmén (057/37).”

“Érméniler üçün bu **iş**, néçik özge **işler**, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı (emanet veren, mudi) bolgay, na kéndiniñ töresine özge cıstan (ırktan, milletten) ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (mahkemenin bulunduğu yerde), (277/33).”

“Antnıñ **işi** (hükmü) bu türlüdür. Kim ki kiméseni yargu bile antka keltirse (celp etse), kérek sovnu (suyu) 3 kéz holuna ol toldurgay. A kkim ki ant içse (330/13).”

i. 020/38, 030/25, 033/32, 039/18, 039/28, 048/32, 061/12, 085/35, 086/10, 086/37, 087/21, 087/31, 087/37, 090/02, 105/01, 105/03, 119/28, 123/13, 128/27, 131/04, 146/17, 150/03, 150/06, 154/10, 154/13, 228/12, 229/12, 260/34, 261/34, 280/42, 281/42, 292/09, 293/09, 312/18, 313/18, 316/03, 317/03, 318/35, 318/36, 319/35, 319/36

i.+i 022/28, 030/32, 130/25, 206/23, 207/23, 212/21, 213/44, 192/20, 298/20, 299/20

i.+in 124/26, 162/15, 188/18, 188/32, 194/18, 326/16, 327/16

i.+inde 192/31

i.+inden 192/25

i.+ine 161/21, 170/08, 170/09, 175/12, 188/25, 195/41, 326/01, 326/15, 327/01, 327/15, 332/20, 333/20, 336/35, 337/35

i.+ke 021/10, 025/29, 087/19, 131/10, 310/03, 311/03

i.+ler 024/29, 025/10, 034/08, 077/11, 085/33, 109/03, 112/09, 148/22, 149/08, 230/30, 231/30

i.+lerde 146/01, 158/21

i.+lerden 252/08, 253/08

i.+large 151/33, 161/05

i.+leri 072/13

i.+lerin 097/08, 326/11, 327/11

i.+lerni 019/35, 105/34, 270/01, 271/01, 276/31, 277/31

i.+lerniñ 025/04, 030/24

i.+ni 026/36, 086/16, 086/25, 088/17, 097/23, 104/16, 104/17, 123/04, 142/15, 150/07, 188/13, 292/05, 293/05, 316/11, 317/11

i.+nin 025/33, 150/12

i.+niñ 029/36, 212/03, 213/27, 317/06

i.+te 088/12, 097/19, 097/22, 107/15, 130/18, 130/21, 150/39, 172/04, 270/02, 271/02, 298/19, 299/19, 316/19, 317/19

i.+ten 026/01, 086/30, 090/10, 090/14, 090/21

[=149]

işçi: Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse, işçi, esnaf, çalışan.

“106 Kapitula. *İşçi péşekarların* (zanaatçıların), *ki biyiniñ sağıtı* (alet edevatı) *bile işlerler* (072/19).”

“101 Kapitula. **İşçiler** *üçün yalga tutkan* (icare edilen, ücretle istihdam edilen) *né işke de bolsa* (146/08).”

“Haçan *ki işçilerni* sözlerler (kontrat yapsalar) *né işke de bolsa sınırları* (ortakları) *bile işlemege, da anıñkibik işçilerden* biri *éksik işlegey birisinden, töre yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegey* (313/15, 313/16).”

i. 072/29, 248/18, 249/18

i.+ler 312/14, 313/14

i.+lerden 146/12, 312/16, 313/16

i.+lerni 072/19, 146/10, 248/13, 249/13, 312/15, 313/15

[=14]

işit-: Dinlemek, duymak, itaat etmek, davacıların dinlenilmesi.

“Da töre, **işitse** *giléyin* (davasını, şikâyetini) *ündelgen yandan* (davalı taraftandan) *da cuvapın, aralarına tapkay* (karar verir), *né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérek da añar baş hoşmaga* (120/02).”

“A éger oğul-hız atasına-anasına **işitme** klemese, *alarnıñ sağ da yahşı öğütün yeñgil tutup, anıñkibi oğlanlar harğışlı ornuna tutulmah kérek* (132/10).”

“Yene bilgeysiz, *ki bir kiméseni obliçne* (bizzat) *voytnuñ* (savcının) *alnına ündemiyin* (çağırılmadan, dava edilmeden) *övine, anıñkibik kişini voyt törege* (mahkemeye) *ündetmege* (celp eteğe) *bolmastır, işitmiyin* *anıñ giléyin* (davasını, şikâyetini) *ya birisi yannıñ otporun* (savunmasını), *ki töre mi işidir* (davasıdır), *yohsa yoh, ki, bilip işni, soñra bérgey törege, köñülükü* (doğrusu) *munuñ bulaydır* (172/30).”

i.-me 132/10

i.-megen 070/16, 246/11, 247/11

i.-miyin 172/31

é.-se 120/02,

[=6]

işitmes: Dinlemez, yaramaz, laf dinlemez, itaatsiz.

söz işitmes: Laf dinlemez, âsi, serkeş.

“Yeñi Töre ohşatıyır, néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh üçün, ki **söz işitmes**, bolurlar atası-anası oğulnı kéri étmege (mahrum etmek, reddetmek) barça igilikten (mal varlığından), (122/33).”

“Éger kimséniñ bolsa **söz işitmes** oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik **söz işitmes** oğlanı keltirgeyler hartlarnıñ (jüri üyesi aksakalr) alınna da gilé étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (ayyaş) (291/37, 291/40).”

i.-mes 122/20, 122/22, 122/25, 122/28, 122/33, 290/36, 290/37, 290/40, 291/36, 291/37, 291/38, 291/40, 292/01, 293/01

[=14]

işlō"vüçi: İş yapan, imalat yapan, çalışan, işleyen.

“Péşekârlar (zanaatçı), işlōvüçi sağıtı (aleti) bile péşeniñ kéndi biyleriniñ, néme sağıt bile biyniñ işniñ arasına sınihlıh bolgıy édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek (317/21).”

i.151/03, 316/21, 317/21

[=3]

itlik: Sefahat, ahlaksızlık, zina, fuhuş.

“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya **itlikte** (zina, fuhuş), ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta (soygunda), da alani bolmagay ol yaman iş (suç eylemi) ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege (048/32).”

“Bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi da töre (yargılama) éterler édi **itlik** étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlerge (229/11).”

i. 054/18, 232/27, 233/27

i.+te 048/30, 228/11, 229/11

[=6]

izde-: İstemek, talep etmek, dava açmak (hakkını veya alacağını talep etmek).

“Dağın kimése bazıp (baskı yapmak) borçun **izdemegey** (talep etmek) yıhkün (kilise günü, Pazar), (076/24).”

“Kimése ki érksiz (özgür olmayan) hulun (kölesini) ya huluhçısın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt (alet) bile, töre öldürgen hannıñ **izdemeh** kérek éyesinden (098/06).”

“Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı bolgay, na kéndiniñ töresine özge cıstan (ırktan, milletten) ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş **izder** (dava açar) hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (mahkemenin bulunduğu yerde), (277/35).”

“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen kişiniñ başın (diyetini) kimse borçlu tügül töleme, ale ol öldürgeniñ (maktulün) hardaşları da **izdemeh kérek** (dava etmek) égrini (suçluyu), öldürgen kişini (kâtili), (291/34).”

yük izde- (II): Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, kefil göstermek, garanti istemek, garanti talep etmek, teminat istemek, güvence talep etmek.

“Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka (hâkime) ündeşmeh (davalaşmak) bolgaylar, da povodny (başvuran) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan **yük izdegey**, aniñkibik kişi povinniýdır (zorunludur, yükümlüdür) yük (kefalet) bérmege ol hadar aniñ, né hadar ki aniñ üsne gilé (dava) étiyir suma. Éger ol hadar aniñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinniýdır (yükümlüdür) añar yük bérme (180/04).”

“Yene yoluşkay bir kimésege hörmét üçün, ki talaşıp biri birine da ayb (itham, iftira) bérgey, da voytka (hakime) ündegey, na aniñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol küñ bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da **yük izdese** povod (davacı) otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmét üçün povinendir (zorunludur, yükümlüdür) bérmege yarğuga (duruşmaya) dinçe añar yük (kefalet), (195/21).”

i.-gey 160/12, 170/20, 175/28, 176/35, 178/14, 180/04, 181/30, 182/26, 182/31, 187/38, 324/21, 325/21, 332/26, 333/26, 338/04, 338/26, 339/04, 339/26, 340/15, 341/15

i.-mege 155/08, 320/13, 321/13

i.-megen 152/01, 152/15, 316/38, 317/38

i.-megey 076/24, 250/44, 251/44

i.-meh 098/06, 105/09, 122/16, 163/22, 270/13, 271/13, 276/19, 277/19, 290/34, 291/34, 326/38, 327/38

i.-r 106/03, 276/35, 277/35

i.-se 178/19, 191/21, 195/19, 336/30, 337/30, 340/17, 341/17

i.-sin 193/11

[=55]

izdel-: İstenmek, talep edilmek, dava edilmek.

*“Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı bolgay, na kéndiniñ töresine özge cıstan (ırktan, milletten) ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder (dava açar) hoyganın kéndiniñ töresine, haysı na ki olturuptur (mahkemenin bulunduğu yer), anda **izdelmeh** kérek, zéra izdövüçi (davacı) kérek anı közetkey, kimni ki ündeptir (dava etmiştir, celp etmiştir) törege (277/36).”*

i.-meh 106/05, 276/36, 277/36

[=2]

izden-: İstenmek, talep edilmek, dava ile talep edilmek.

*“Da éger anıñkibik borçta bérilgen (teslim edilse) bolsa ol inangan (mutemet) kişide, andan alingan algan bolgay (rehin almış olsa), da 30 yıldan soñra anıñkibik tusnah (rehin) **izdenmegen** töre bile da anıñkibik tusnah hoygan özgege halır ol kişiniñ hatına meñilikke (sonsuzla deñin) da andan halganlarga (319/02).”*

i.-megen 107/05, 318/02, 319/02

[=2]

izdöv: İstek, talep, iddia, mahkeme yolu ile yapılan iddia, dava.

*“Éger kimése miskinlikinden kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın bérıp, ol tiyirmenni kéri almaga yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf edip), da yovuhlarından **izdöv** (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéçkenniñ buyruhu bile, könü da méñilik jaranklıhta (malikiyette) halır töre bile (285/27).”*

*“A éger ki honah (konuk) bolsa kérek bérilgey 3 kéz 4-er künge diyin yükçiğe (kefile) turğuzmaga. A éger ki bolmasa **izdövge** (davaya), alay oh bérilmeh kérek, néçik yoğargi törede yazıpbiz (335/23).”*

i. 115/03, 284/27, 285/27

i.+ge 172/18, 334/23, 335/23

[=6]

izdövsüz: Davasız, iddia edilmeksizin, dava açmaksızın.

“Éger bir kimése kimsege övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine, töresi bile bolur anıñ yovuhu (yakını, akrabası) bir yılınıñ kéçkenine dire yovuhluhu bile kéri étmege (çıkarmaya) alıçı yatnı, ahçasın bérıp, nége (kaçı) ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép-ték ol övni tutkay (tasarruf eder) **izdövsüz** (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire (285/10).”

i. 114/05, 284/10, 285/10

[=3]

izdövüçi: Davacı, iddiacı, tartışmacı, mahkeme davacısı, dava eden taraf, müddei.

“Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı bolgay, na kéndiniñ töresine özge cınstan ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder hoyganın kendinin töresine, haysına ki olturuptur, anda izdelmeh kérek, zéra **izdövüçi** kérek anı közetkey, kimni ki ündeptir törege (277/36).”

i. 106/06, 276/36, 277/36

[=3]

J**jadat:** < Ukr, Leh. жадати, жадать, *zadac*. Arzu, dilek, istek, talep.

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki **jadat** étkey édi vrâddan (mahkeme) obvédit (kontrol, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmege, ya hasta kişige, da urâd (mahkeme), işitip ya körüp, kélgey törege, da **jadat** étkey (196/03, 196/07).”

j. 196/03, 196/07

[=2]

jarang: < Erm. ժառանգ. Halef, varis, mirasçı.

“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep (çeyiz verip) érge bérgeyler (evlendirsinler) anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar hayda ki ér hardaşlar atalarınıñ mülklerine **jarang** (81/09).”

“Éger ki atasınıñ toğmış ér hardaşları bolmasa, oğlanlar yılların algınça bolgaylar hokipartslıh (vasilik) étmege **jarang** kénsi oğlanlarına (189/26).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanınıñ oğlanları, anı jarangél

(mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) **jarang** ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/20).”

“A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay (tasarruf eder) izdövsüz (davasız) tügel yılñıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü **jarang** ol övde (284/11).” j. 081/09, 114/08, 189/26, 254/35, 255/35, 284/11, 285/11

j.+larnıñ 134/32, 302/16, 303/16

[=10]

jarangél: < Erm. ժառանգել. Mirasçılık etmek, miras almak.

“Bir kişi ölse diyat'ik'siz (vasiyetsiz), anıñ igilikin **jarangél éterler** ér u hız hardaşlar anaları bile birge (188/39).”

“A éger ki ana ölse érden soñra diyat'ik'siz (vasiyetsiz), anı da **jarangél éterler** ér hardaşlar hız hardaşlar bile téñ (189/01).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanları, anı **jarangél éter** hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) **jarang** (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/17).”

j. 188/39, 189/01, 189/17, 189/20

[=4]

jaranglık: < Erm. ժառանգ. + Türk. +lık: Varislik, mirasçılık, haleflik.

“116 Kapitula. Jaranglık (mirasçılık) üsne atadan halgan igilik (mal) üçün (156/19).”

j. 156/19

[=1]

jaranglıh: < Erm. ժառանգ. + Türk. +lıh: Haleflik, varislik, mirasçılık.

“A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay (tasarruf eder) izdövsüz (davasız) tügel yılñıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü **jarang** (mirasçı, malik) ol övde, yene ol öv **jaranglıh** töresi (davası, kanunu) bile méñerilir, ne bir utru bolmamahlıh bile barçasınıñ yovuhlarınıñ (114/09).”

“Yoh ése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf edip), da yovuhlarından izdöv (dava) bolmadı, soñra bolmastır érki alma töre bile tiyirmenni, vahtı kéçkenniñ (süresi aşmak) buyruhu bile, könü de méñilik **jaranglıhta** halır töre bile (115/07).”

“A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki **jaranglıh** étmege, né türlü ki töre körgüziyir,

jaranglıh étkeyler anıñ igilikine (malına) oğulsuz-hızsızınıñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (157/06, 157/07). ”

“Éger oğlan toğsa tilsiz yahot haysı özge boğomlarından (azasından), ol çahta anıñkibik oğlan nahıs (eksik, kusurlu) toğganından *jaranglıh* étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine (malına), néçik to nahıslıh bile toğgan (300/32). ”

jaranglıh töresi: < Erm. ժառանգ. + Türk. +lıh *töresi*: Mirasçılık davası/hakkı, veraset davası/hakkı.

“Éger 1 kimése kimsege övin satkay murovnyı şeherniñ (taştan yapılmış şehrin) içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri etmege (iade almaya) alıçı yatnıñ [=yatnı] ahçasın bérıp, nége (kaça) ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır köñü jarank (mirasçı, malik) ol övde, yene ol öv *jaranglıh töresi* bile méñerilir, ne bir utru bolmamahlıh bile barçasınıñ yovuhlarınıñ (285/11). ”

j. 114/09, 133/18, 137/29, 157/06, 157/07, 284/12, 285/12, 300/32, 301/32, 304/28, 305/28, 320/36, 321/36, 322/05, 322/06, 323/05, 323/06

j.+ın 121/07, 290/10, 291/10

j.+larnı 114/28, 284/22, 285/22

j.+nıñ 114/25, 284/20, 285/20

j.+ta 115/07, 284/29, 285/29

[=29]

jarank: < Erm. ժառանգ. Halef, varis, mirasçı, kalıtçı.

“Éger ki bolmasa *jarankı* héç te ata pokolénasına (nesline), érki (yetkisi) bar tacını bérmeye yatka (yabancıya), évét ki töre bile tügüldür, ki bérgey tacını yatka (058/16). ”

“Éger ki haysı hızoğlan (bakire kız) atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep (çeyiz verip) érge bérgeyler (evlendirsinler) anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar hayda ki ér hardaşlar atalarınıñ mülklerine *jarank* (255/35). ”

“Éger 1 kimése kimsege övin satkay murovnyı şeherniñ (taştan yapılmış şehrin) içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri etmege (iade almaya) alıçı yatnıñ [=yatnı] ahçasın bérıp, nége (kaça) ol öv satun algandır. A éger yovuhu

*bolmasa, da ol tép ték ol övni tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılını çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır köni **jarank** (mirasçı, malik) ol övde, yene ol öv jaranlıh töresi bile méñerilir, ne bir utru bolmamahlıh bile barçasınıñ yovuhlarınıñ (285/11)."*

j. 255/35, 285/11

j.+1 058/16, 236/14, 237/14

j.+larnıñ 303/16

[=3]

jaranklıh: < Erm-Türk. Erm. **ḡaranklıq**. + Türk. **+lıh**: Varislik, mirasçılık, haleflik, kalıtcılık.

*"Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay (kocaya varır, evlenir) da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], **jaranklıhı bérgey** hızına (058/03)."*

*"Érméni satuçılar da aluçılar övlerniñ ya **jaranklıhını** (mirasçılığın) toğgan-bitkenler (doğup, reşit olanlar) kéndi törelerine (mahkemelerine), haysı ki yatıptır (mahkemelerin yerleşim yeri), anıñkibik övler da **jaranklıhlarnı** sahlamah kérektirler (285/20, 285/21)."*

*"Buyurganıdan töreniñ ne 1-i de bolmastır alıştırmaga rolâlarını (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın (sınırını) bérkitkendir. Rolâlar bérkitiptir, ilgergiler (öncekiler, selefler) halganlarına, oldır oğlanlarına haldırdılar igilik (mal bıraktılar, miras bıraktılar). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi égirliksiz (hatasız) yuvuhu ujivat (kullanma) étme, alay hardaşları, néçik yatları köñülükte tutma da tirilme. Néçik saña séniñ atañdan haldırgandır, alay tutmah kéreksén, da özgeniñ **jaranklıhın** kéndiñe alma. A éger ki kimése sénden ilgeri égirlik (haksızlık, kanunsuzluk) bile néme alıp édi ése, anıñkibik iş üçün kérek bargaysén törege (291/11)."*

*"A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki köñüsün, ki **jaranklıh étmege**, né türlü ki töre körgüziyir, **jaranklıh étkeyler** anıñ igilikine (malına) oğulsuz-hızsızınıñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (323/06)."*

jaranklıh töresi: < Erm. Erm. ժառանգ. + Türk. +*lıh* +*töresi*: Mirasçılık davası/hakkı, veraset davası/hakkı.

“Éger 1 kimése kimsege övin satkay murovniy şeherniñ (taştan yapılmış şehrin) içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri etmege alıçı yatnıñ [=yatnı] ahçasın bérıp, nége (kaçı) ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü jarank (mirasçı, malik) ol övge, yene ol öv **jaranklıh töresi** bile méñerilir (sahiplenir, miras edinir), ne bir utru (karşı, itiraz) bolmamahlıh bile barçasınıñ yovuhlarınıñ (285/11).”

j. 285/11, 285/20, 301/30, 305/28, 3023/05, 323/06

j.+larnı 258/22

j.+ın 0291/10

j.+nı 058/03, 236/06, 237/06

j.+ta 115/07, 289/29, 285/29

[=14]

jaranksız: < Erm. Erm. ժառանգ. + Türk. +*sız*: Veresesiz, mirasçısız, halefsiz, mirasçısı olmayan.

“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iunumuz (tövbemiz, günah çıkarmamız) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük (adalet) bile, toğruluh bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya kéçmişlerniñ canın zrgél (incitmek) étmeh bile, ya **jaranksızlarınıñ** canın ülüşsüz çıharmah bile alarnıñ can ülüşünden (233/07).”

j.+larnıñ 053/16, 232/07, 233/07

[=3]

jolné: < Leh, Ukr. zolnierz, жолнір, жолнер. Asker, savaşçı.

“Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana (papaz) bolmaga ya **jolné**, né borla (üzümlük, bağ) basmaga, né kébitte (dükkânda) olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga (mahkemeye çıkmaya), né tanıhlıh bérmege (040/04).”

“Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olturğuçtan (hanlık makamından), ya ritsér (şövaleye, savaşçı), ya alpavut (asker), ya **jolné** kélgeyler vank'niñ (manastırın)

salasına (yerleşkesine), da klegeyler turma, da işitkeyler, ki vank'ta dağın igi yér bar turma, ... (135/25)."

*"Dağı da biyi hulun (kölesini) yébérse (gönderse) storojga (bekçiliğe, devriyeye, güvenliğe) da holga tüşse (ele geçse, esir düşse), tiyişlidir biyi satun algay. Kéndi érki (iradesi) bile barsa, kéndi kendin satun algay, holga tüşse. **Jolnér** uruşta kiméseni holga salsa [=alsa] ton-oprahı (giyim kuşamı) da sağıt-sabası (alet edevatı) anıñ bolgay (241/11)."*

j. 038/35, 040/04, 050/04, 063/04, 135/25, 220/39, 221/22, 240/09, 241/09, 302/32, 303/32

[=9]

K

k'ahana: < İbr. Erm. kohen, kohanım, քահանայ. Papaz, rahip, keşiş.

*"8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), **k'hanalar** (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (torpil yapmak, adam kayırıp), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu éгри éterler (023/12)."*

*"Bar édiler yarğular éskide, ne türlü aytır bitikler de, ki **k'ahanalar** bolgaylar hanlı işniñ üsne yarğuçılar (029/35)."*

*"A éger ki ant tüşse **k'ahana** üstüne, kérek ki, yovuhu ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir k'ahanaga aşharhagan töresi (sivil mahkemesi) alnına barmaga, né ant içmege (050/04)."*

*"Haysı érménige ki yoluhkay tınçsızlıh (hastalık), ündemeh kérek **k'ahanaların**, da 2 ya 3 kéthoyanı hartlardan (toplumunun ileri gelen aksaklardan) tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (255/09)."*

*"Kim ki **k'ahanasına** yaman aytkay, ol yaman aytmahlıh bulaydır, néçik Téñrige yaman aytkay, anıñ üçün ki surp Awédaran (kutsal İncil'de) buyurur, kimki sizge yaman aytsa, Maña aytır (265/13)."*

"Éger kim ki kérmende (şehirde) da töresine kénsiniñ ündelgiy (celp edilse, dava edilse) édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki biri birine bizminlenip (öfkelenip), baş hoşkay (kavga eder) anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ, haysı töre tañlangandır (çıkıştır, tercih edilmiştir)

*Téñriden da ademilerden, hayısı ki törede övrengeñ édiler olturma **k'ahanlar** da aşharhaganlar (siviller), (289/30)."*

k. 038/35, 040/03, 050/04, 090/33, 131/09, 151/29, 220/17, 220/39, 221/21, 228/36, 229/36, 265/11, 298/31, 299/31, 316/33, 317/33

k.+dan 126/25, 294/29, 295/29

k.+ga 050/07, 131/04, 228/36, 228/37, 229/37, 298/29, 299/29

k.+lar 023/12, 029/33, 029/35, 032/02, 044/15, 049/38, 070/09, 119/23, 119/34, 206/34, 207/34, 212/02, 212/03, 213/26, 213/27, 214/21, 215/21, 224/24, 225/24, 228/34, 229/34, 246/06, 247/06, 288/24, 288/30, 289/24, 289/30

k.+larga 029/27, 213/23

k.+ların 079/29, 090/28, 254/10, 255/09

k.+larınñ 050/09, 228/38, 229/38

k.+nınñ 038/39, 220/19

k.+sın 090/24, 091/02, 265/07, 265/09, 265/13

k.+sına 091/06, 265/15

[=70]

k'ahanalıh: < İbr. Erm. *kohen*, *kohanim*, *ḡwʾwłwʾj*. + Türk. +*lıh*: Papazlık, rahiplik, keşişlik, papazlık zümresi, rahiplik zümresi.

*"Da aniñkibik yañılmañ (hatalı, kabahatli) üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh (cezalandırılmak) kérek **k'ahanlıh** alnına hartlar (jüri üyesi aksakallar) alnına (095/07)."*

*"Kim ki érk (izin) bérgey oğlanlarına érkine (başına buyruk) ösmege da bérmegey aniñkibik oğlannı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir aniñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğ yaşlarına, reşitliklerine) dire, da arzani (layık) bolgaylar **k'ahanalıhka** ya igi péşege (299/38)."*

*"Éger ki kimése télilik bile kéndiniñ yaman ayt kay hannıñ artından da kéñeşine (meclisine) hanlıhniñ, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey (kanıtlasa), anı étken da aniñkibik yaman söz aytkan, a éger ki aniñkibik yaman aytuçı **k'ahanalıhtan** bolsa, babaslıhından tüşürgeyler (azlederler), éger aşharagan (sivil) ése, aniñkibik yaman aytmañ üçün bolgay yarğı, da ol yarğını étkey ahpas (piskopos) ya vartabédle (papazlar), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuşu (kralın makamı) alğışlıdır (kutsaldır)*

da hanlıhınıñ boyu (vücu) ağırlar (kutsar, meşru kılar) yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/23). ”

k. 095/07, 268/03, 269/03

k.+ka 131/24, 298/39, 299/39

k.+tan 091/21, 265/23

[=7]

kapitula: < Lat. *capitula*. Madde, kanun maddesi.

“Éger aniñkibik ot küydürgey (yandırsa) tuvar haranı (büyükbaş hayvanı) ya ton-oprahını (giyim kuşamı), aniñki ziyançıga aniñki yarğu da curumlar (para cezaları) da bolmah kérek, néçik kapitulada turuptur (104/30). ”

“15 Kapitula. Érksiz (özgür olmayan) hullar (köleler) üçün, haysıları ki kéndiniñ biyiniñ érkinden başha (izni dışında) babas bolma bolmas (244/06). ”

“Dağı da éger kimése atnı, ya tuvarnı (hayvanını), ya özge némeni övniñ bélgili yalga tutkan (kiralamış) bolgay, aniñkibik némeler nahıs (sakat) bolgay ya ölgey, da éyesi hatına bolgay, aniñ üçün, éyesi hatına édi, kéndi ziyanlı bolur, alé ol égri (kusurlu, suçlu) düğül, ki yalga tutup édi; a éyesi aytilgan némelerniñ nahıslıhına ya tas (kayıp) bolganına kéndi anda bolmas, na ol, ki aniñkiik némeni yalga tutı, borçlu bolur tölemege (ödeмеге) ziyanın, haysı sebepler haligi kapituladadır (278/22). ”

k. 067/15, 067/18, 067/21, 067/24, 067/26, 067/29, 067/34, 067/36, 067/38, 068/01, 068/02, 068/04, 068/07, 068/11, 068/12, 068/14, 068/16, 068/18, 068/20, 068/21, 068/25, 068/27, 068/29, 068/32, 068/33, 068/35, 068/37, 068/39, 069/01, 069/02, 069/03, 069/06, 069/08, 069/10, 069/12, 069/15, 069/17, 069/19, 069/21, 069/23, 069/25, 069/27, 069/29, 069/32, 069/34, 069/36, 069/38, 069/39, 070/01, 070/02, 070/04, 070/06, 070/08, 070/11, 070/13, 070/14, 070/16, 070/19, 070/20, 070/21, 070/23, 070/25, 070/27, 070/29, 070/30, 070/32, 070/34, 070/35, 070/36, 070/38, 070/39, 071/01, 071/04, 071/07, 071/09, 071/11, 071/14, 071/16, 071/18, 071/20, 071/22, 071/24, 071/25, 071/26, 071/28, 071/30, 071/32, 071/35, 071/37, 072/01, 072/03, 072/05, 072/07, 072/10, 072/12, 072/13, 072/15, 072/17, 072/19, 072/21, 072/23, 072/25, 072/27, 072/29, 072/31, 072/33, 072/35, 072/38, 073/01, 073/03, 073/06, 073/08, 073/11, 073/12, 073/14, 073/15, 073/17, 073/20, 073/22, 073/24, 073/27, 073/29, 083/32, 084/17, 085/29, 086/12, 086/35, 087/10, 087/28, 088/20, 089/06, 089/15, 090/04, 090/23, 091/32, 092/11, 093/25, 094/14, 094/28, 095/21,

096/01, 097/01, 097/25, 098/01, 098/22, 099/07, 100/01, 100/11, 100/33, 101/06, 101/19, 102/01, 102/15, 103/03, 103/27, 104/01, 104/32, 106/08, 107/01, 108/01, 109/03, 111/01, 111/21, 112/01, 112/14, 113/32, 114/30, 115/09, 115/29, 116/12, 116/23, 117/29, 118/09, 118/25, 119/22, 120/29, 121/12, 122/01, 122/20, 123/31, 124/19, 124/31, 125/24, 126/01, 126/14, 126/27, 127/07, 127/24, 128/07, 128/17, 129/14, 129/30, 130/12, 130/29, 131/14, 132/01, 132/26, 132/36, 133/13, 134/01, 134/31, 135/08, 135/21, 136/15, 137/01, 137/18, 139/04, 140/01, 140/14, 140/31, 141/10, 141/28, 142/18, 143/14, 144/28, 145/10, 145/30, 146/08, 146/19, 147/05, 147/30, 150/01, 151/01, 151/19, 151/35, 152/19, 153/01, 153/15, 154/01, 154/19, 155/14, 155/33, 156/19, 157/11, 158/13, 159/08, 159/23, 160/03, 160/27, 162/25, 166/29, 197/28, 242/25, 242/26, 242/28, 242/30, 242/32, 242/33, 242/34, 242/35, 243/33, 243/34, 243/36, 243/38, 243/39, 243/40, 243/41, 243/42, 243/43, 244/01, 244/02, 244/03, 244/04, 244/05, 244/07, 244/09, 244/10, 244/11, 244/12, 244/13, 244/14, 244/15, 244/17, 244/18, 244/19, 244/21, 244/22, 244/23, 244/24, 244/25, 244/26, 244/27, 244/28, 244/29, 244/30, 244/32, 244/33, 244/34, 244/35, 244/36, 244/37, 244/38, 244/39, 244/40, 244/42, 244/43, 244/44, 244/45, 245/01, 245/02, 245/03, 245/04, 245/05, 245/07, 245/09, 245/10, 245/11, 245/12, 245/13, 245/14, 245/15, 245/17, 245/18, 245/19, 245/21, 245/22, 245/23, 245/24, 245/25, 245/26, 245/27, 245/28, 245/29, 245/30, 245/32, 245/33, 245/34, 245/35, 245/36, 245/37, 245/38, 245/39, 245/40, 245/42, 245/43, 245/44, 245/45, 246/01, 246/02, 246/03, 246/04, 246/05, 246/06, 246/08, 246/09, 246/10, 246/11, 246/12, 246/13, 246/14, 246/15, 246/16, 246/17, 246/18, 246/19, 246/20, 246/21, 246/22, 246/23, 246/25, 246/26, 246/28, 246/30, 246/31, 246/32, 246/34, 246/35, 246/36, 246/37, 246/38, 246/39, 246/40, 246/41, 246/42, 246/43, 246/44, 247/01, 247/02, 247/03, 247/04, 247/05, 247/06, 247/08, 247/09, 247/10, 247/11, 247/12, 247/13, 247/14, 247/15, 247/16, 247/17, 247/18, 247/19, 247/20, 247/21, 247/22, 247/23, 247/25, 247/26, 247/28, 247/30, 247/31, 247/32, 247/34, 247/35, 247/36, 247/37, 247/38, 247/39, 247/40, 247/41, 247/42, 247/43, 247/44, 248/01, 248/02, 248/03, 248/04, 248/05, 248/06, 248/08, 248/09, 248/10, 248/11, 248/12, 248/13, 248/14, 248/15, 248/16, 248/17, 248/18, 248/19, 248/20, 248/21, 248/22, 248/23, 248/24, 248/25, 248/26, 248/27, 248/28, 248/29, 248/30, 248/31, 248/32, 248/33, 248/34, 248/35, 248/36, 249/01, 249/02, 249/03, 249/04, 249/05, 249/06, 249/08, 249/09, 249/10, 249/11,

249/12, 249/13, 249/14, 249/15, 249/16, 249/17, 249/18, 249/19, 249/20, 249/21, 249/22, 249/23, 249/24, 249/25, 249/26, 249/27, 249/28, 249/29, 249/30, 249/31, 249/32, 249/33, 249/34, 249/35, 249/36, 258/01, 258/16, 258/29, 259/01, 259/12, 259/25, 260/01, 260/12, 260/23, 260/29, 260/37, 261/01, 261/12, 261/23, 261/29, 261/37, 262/22, 262/26, 262/38, 263/11, 263/22, 263/26, 263/38, 264/05, 264/14, 265/07, 265/18, 265/28, 265/38, 266/18, 266/30, 266/37, 267/18, 267/30, 267/37, 268/09, 268/16, 268/33, 269/09, 269/16, 269/33, 270/05, 270/11, 270/21, 270/33, 271/05, 271/11, 271/21, 271/33, 272/05, 272/10, 272/21, 272/25, 272/32, 273/05, 273/10, 273/21, 273/25, 273/32, 274/01, 274/08, 274/21, 274/33, 274/38, 275/01, 275/08, 275/21, 275/33, 275/38, 276/12, 276/38, 277/12, 277/38, 278/09, 278/27, 279/09, 279/27, 280/03, 280/40, 281/03, 281/40, 282/07, 282/14, 282/20, 283/07, 283/14, 283/20, 284/05, 284/23, 284/30, 284/39, 285/05, 285/23, 285/30, 285/39, 286/12, 286/33, 287/12, 287/33, 288/01, 288/08, 288/24, 289/01, 289/08, 289/24, 290/03, 290/13, 290/26, 290/36, 290/36, 291/03, 291/13, 291/26, 291/36, 291/36, 292/04, 292/19, 292/31, 292/37, 293/04, 293/19, 293/31, 293/37, 294/11, 294/17, 294/23, 294/30, 294/36, 295/11, 295/17, 295/23, 295/30, 295/36, 296/04, 296/14, 296/20, 296/30, 296/38, 297/14, 297/20, 297/30, 297/38, 298/06, 298/14, 298/23, 298/34, 299/06, 299/14, 299/23, 299/34, 300/05, 300/17, 300/22, 300/30, 301/05, 301/17, 301/22, 301/30, 302/01, 302/16, 302/23, 302/30, 303/01, 303/16, 303/23, 303/30, 304/03, 304/15, 304/23, 305/03, 305/15, 305/23, 306/11, 306/24, 306/27, 306/33, 307/11, 307/24, 307/27, 307/33, 308/01, 308/10, 308/18, 308/32, 309/01, 309/10, 309/18, 309/32, 310/05, 310/29, 310/38, 311/05, 311/29, 311/38, 312/05, 312/14, 312/19, 312/32, 313/05, 313/14, 313/19, 313/32, 314/03, 315/03, 316/01, 316/20, 316/29, 316/36, 317/01, 317/20, 317/29, 317/36, 318/04, 318/13, 318/20, 318/31, 319/04, 319/13, 319/20, 319/31, 320/01, 320/16, 320/25, 320/36, 321/01, 321/16, 321/25, 321/36, 322/08, 322/26, 323/08, 323/26, 324/01, 324/09, 324/17, 324/29, 325/01, 325/09, 325/17, 325/29, 326/09, 326/21, 327/09, 327/21, 62/11

k.+da 104/30, 276/10, 277/10

k.+dadır 107/29, 278/22

[=735]

k'arozçı: < Yu-Erm. καρυζ, κηρυκοζ, բարոզ. + Türk. +çı: Vaiz, hatip, vaz yapan keşiş.

“Töre körgüziyir, erenlerge tiymestir hatın kişiniñ tonu içine yürümege, alay oh hatın kişiğe tiymestir ér kişiniñ tonu içine yürüme, bu iş Téñrige utrudur (karşıdır), anıñ üçün ki muniñkibik ohşaşsız (uygunsuz) kiyiniş, andan köp yamanlıh (kötülük, kabahat) bolma bolur. Anıñkibik kimése tapulgan bolgay artıhsılar (kabahatlılar, suçlular) **k'arozçılar** ötleş ögütlegey da yarğuçılar ötleş (295/21).”

k.+lar 126/11, 294/22, 295/22

[=3]

karvasara: < Far. کاروان سرا. Ana yollarda kervanların konaklaması için yapılan büyük han, kervan evi.

“Alay oh töre hanga buyurur ulu rikalar (nehirler) üstüne köprüler yapmaga, **karvasaralar** yapmaga da can övleri (huzur evleri), (236/27).”

k.+lar 236/27

[=1]

karvasaray: Far. کاروان سرای. Ana yollarda kervanların konaklaması için yapılan büyük han, kervan evi.

“Alay oh töre hanga buyurur ulu rikalar (nehirler) üstüne köprüler yapmaga, **karvasaraylar** yapmaga da can övleri (huzur evleri), (237/27).”

k.+lar 059/04, 237/27

[=2]

kébit: Dükkân, ticaret dükkânı, mağaza.

“Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişiğe k'ahana (papaz) bolmaga ya jolnér (asker), né borla (üzümlük, bağ) basmaga, né kébitte (dükkânda) olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga (mahkemeye çıkmaya), né tanıhlıh bérmege (221/40).”

k.+te 040/05, 220/40, 221/40

[=4]

kébitçi: Dükkân sahibi, tüccar, mağazacı.

“106 Kapitula. Töresidir bézirganlikniñ (tüccarlığın) da **kébitçileriñ** (072/26).”

“Bézirganlar (tüccarlar) da **kébitçiler** könü (dürüst) etüçi bezirganliklerin kéndileriniñ alay téprenmeh (davranmak) kérektirler borçludurlar, né türlü hanlıh olturğuş (hanlık makamı) né türlü ki taptı da hoydı kéndinden, alay kermende (şehirde), néçik kermençihlerde, barça yollarda (314/04).”

k.+ler 147/32, 314/04, 315/04

k.+lerniň 072/26, 147/31, 248/16, 249/16, 314/03, 315/03

[=10]

kéç-: 1. Geçmek, Yürürlükte olan, uygulanmak, meri olmak, muteber olmak, geçerli olmak. **2.** Aşmak (sürenin geçmesi), geçmek **3.** Vefat etmek, ölmek.

kéç- (I): Yürürlükte olan, uygulanmak, meri olmak, muteber olmak, geçerliliği olmak.

*“Zéra ol yarguçı, ki könülik üstüne orunç (rüşvet) almastır, anıñ sözü **kéçer yarguda**, da könülik bile yarguga uç éter (karar verir), (033/04).”*

*“Dağı da tiymes hatın kişiniň tanıhlılın tutmaga, ték sözün işimege. Né türlü K'risdosnuň jarut'iununa (tecellisine): ari hatunlar körüp, sövünçlük bér diler arakéllerge (havarilere), da arakéller tohtattılar K'risdosnuň könü surp (kutsal) jarut'iunun (kalkışı, dirilişi). A néme anıñki iş yoluhsa, da hatın kişiler körgey anı, da yahşı hörmətli hatınlar bolgay, néçik ér kişiniň 2-3 **tanıhlılı** **kéçer**, alay oh hörmətli hatınlardan 2 ança- 4 ya 6 (220/34).”*

*“Dağı da töre bile buyurbiz sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniň tanıhlılı **kéçmes** da néme tigül, yohése tanıhlılı 2 ya 3 kişiniň küçü bardır (291/15).”*

kéç- (II): Aşmak, sürenin geçmesi, mühletin geçmesi.

*“Yoh ése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf edip), da yovuhlarından izdöv (dava) bolmadı, soñra bolmastır érki alma töre bile tiyirmenni, **vahtı kéçkeniň** (süresi aşmak) buyruhu bile, könü de méñilik jaranglıhta (mirasçılıkta, malikiyette) halır töre bile (115/06).”*

*“Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan yapılmış) şeherniň içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılını **kéçkenine** dire kéri étmege alıçı yatniň [=yatnı] (yabancıyı), ahçasın bérıp, nége (kaça) ol öv satun algandır (285/08).”*

kéç- (III): Vefat etmek, ölmek.

*“Dağı da muni yazdırdı kéthoyalıh (ihtiyarlar meclisi) işadag (yadigâr) kéndilerine, da kéndileriniň **kéçmişlerine**, kim ki körüp sarnasa (mütalaa etse), «uçmah» aytkaylar émgengenlerge (emek verenlere) da yazdırganlarga, amén (166/32).”*

*“Yene yoluhkay édi kimésege ki, ösiyet étmiyin da **dünyâdan kéçkey**, da halgay anıñ haysı hulu (kölesi), da kélip izdegey töre bile anıñ yovuhlarından, kimge ki tüşti anıñ igiliki (malı), aytıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtniň huluh (hizmet) étken yalımnu (ücretimi), köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre*

yalğız kéndi, da yovuhları kérek añar tölegeyler (ödesinler) ol yalnı, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yuvuhları anıñ igilikinden (malından) kérek tölegeyler ol hulga (köleye). Hayda ki éki yartın (taraftan) tanıhlıh bolmasa, munuñ yarğusu (hükmü) budur (187/36). ”

*“... zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük (adalet) bile, toğruluh bile, orunçsuz (rüşvetsiz) bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya **kéçmişlerniñ** canın zrgél (incitmek) étmeh bile, ya jaranksızların (mirasçısı olmayanların) canın ülüşsüz çıharmah bile alarnıñ can ülüşünden (233/06). ”*

*“A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki **kéçkey dünyâdan**, ol satkan kişi borçludur ol sbgnı (Spitak’ı, Akçe’yi) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ 2 holun kėsmeñ kérek da cagatına (alnına) möhrünü hızdırıp basmah kérek, nişan añar méñilik hörmetsizlikke, anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar (269/25). ”*

k.-er 033/04, 039/, 214/40, 215/40, 220/34, 222/03, 223/03

k.-ken 097/07, 269/36

k.-kenine 114/01, 284/08, 285/08

k.-kenniñ 115/06, 284/28, 285/28

k.-key 096/21, 187/36, 221/18, 268/25, 269/25

k.-medi 221/09

k.-mes 222/02, 223/02, 290/15, 291/15

k.-mestir 039/07, 220/23, 220/26, 221/05

[=21]

kéçik-: Geç kalmak, tehhür, gecikmek.

*“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü (tarlayı), ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da **kéçikkey** tölövün (ödemesini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/10). ”*

“Éger bolsa kümüş, ya altın tusnahta (rehinde), ya añar köre néme, éger oğurluh ötleş ya özge satamadan (kazadan) ötleş tas (kayıp) bolgay anıñ hatına, kimde ki tusnah

*édi, éger ol aytilgan néme anıñ **kéçikmehlihi bile**, anı égirlik (kusur) bile, kimde tusnahtır ol néme, da tas bolgay (110/08)."*

*"Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan (şanssızlıktan), ki téñizge batkay, ya harahçı (soyguncu) algay, ya ot köydürgey (yakar), ya bézirgânlık (ticaret) artından **kéçikmeklik** bolgay, prihoda (vaka) né türlü de bolsa ademilerge, na muñar köre töre kérek podobnyı (benzer, uygun) künler zamirit (tayin) étkey anıñ sağıh bilâ kélgenine dire, ki anıñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu, ya oğlanları, ya hardaşları, ki néme upadga (düşüş, iflas) kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün (183/27)."*

*"A éger korol' anıñ biylıki korunada (merkezde) bolmasa, bérmeş kérek añar 3 kéz 9-er hafta, bulaydır töre. Kim ki bu roklarnı (sürelerini) **kéçikse** da kéltirmese korol'dan kéndi işine boluş (destek), ol kişi kéndi işin (davasını) tas (kayıp) éter ol işte ol stupénde (aşamada), haysı işi üçün ki korol'ga alıp (krala temyiz başvurusu yapmıştır) édi (331/07)."*

k.-key 109/10, 280/06, 281/06

k.-meklik 183/25

k.-meklikine 183/11

k.-meh 184/20

k.-mehlih 191/12

k.-mehlihi 110/08, 280/23, 281/23

k.-se 191/27, 331/06

[=12]

kéçikil-: Geç kalınmak, ertelenmek, rötar yapılmak, tehhür edilmek.

*"Na mülk midir, humaş (mal) midir, né ki de ése, kérek, ki turgay töreniñ möhürü tibine tapkınça, né bir uç (karar) bolmastır almaga, éger né hadar zaman ya kün **kéçikilse**, éger ki korunada (merkezde); éger yat (yabancı) biylikte bolsa, ol borç éyesi kérek, ki bu türlü bolgay kélginçe istétsi (tarafı, davalısı), tözgey her birine munuñkibik prihoda (vaka), kimniñ ki orozsuzluhtan (şanssızlığından) ya yazıhtan (suçundan) yoluhsa (192/06)."*

"Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan

*hoyulgan néme üçün belgisiz, da **kéçikilmegen** sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (276/23)."*

k.-megen 105/16, 276/23, 277/23

k.-se 192/06

[=4]

kéçiktir-: Geciktirmek, erteletmek.

*"Kün bergeyler da **kéçiktirgeyler**, şahat, ki, poşuman bolup biri birine tölöv (ödeme) étkeyler (229/02)."*

*"... yétkinçe (yeterli) édi anıñ miskinliki (yoksulluğu), ki añar berinip édi huluhka (köleliğe). Anıñ üçün añar tiymestir huluh (hizmet) étken ahçasın **kéçiktirme** (129/13)."*

k.-geyler 048/08, 228/02, 229/01

k.-me 129/13, 296/31, 296/37

k.-mege 129/01, 296/32, 297/32

[=9]

kéçir-: 1. Kaçırmak, aşırmaq (süreni) 2. Düşürmek (bebek için) 3. Yürütmek.

kéçir- (I): Kaçırmak, aşırmaq, mühleti kaçırmaq.

*"A éger korol' anıñ biyliki korunada (merkezde) bolmasa, bérmeñ kérek añar 3 kez 9-ar hafta, bulaydır töre. Kim ki bu roklarnı (sürelerini) **kéçirse** da kéltirmese koroldan kendi işine (davasına) boluş (destek), ol kişi kéndi işin (davasını) tas (kayıp) éter ol işte ol stupénde (aşamada), haysı işi üçün ki korol'ga alıp (krala temyiz başvurusu yapmıştır) édi (167/21)."*

kéçir- (II): Düşürmek, düşük yapmak.

*"Haçan éki kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnı, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız **kéçirgey** (düşürse), yarım başın (diyetini) tölemeh (ödemek) kérek hocasına (098/29)."*

*A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (olgun) adam édi ése da ol urmahtan **kéçirgey**, tölöv (ödeme) bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün (271/26).*

kéçir- (III): Yürütmek, bir işi uygulamaya koymak.

*"Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (davalı) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin **kéçirmege** (yürütmeğe), utmaga (kazanmaya) ya tas étmege (kaybetmeğe) işlerin (davalarını),*

ki bolgay yahşı da yollu huvatı (yürürlükte), haysı ki inamina béringiy (teslim edilmiş) édi bekliki (geçerliliği, otoritesi) töre alınına, da anıñkibik işlerde ustalıh (aldatma) da hillâ bolmagay (327/11)."

k.-gey 098/29, 098/33, 270/24, 270/26, 271/24, 271/26

k.-geyler 025/18

k.-mege 162/06, 326/11, 327/11

k.-se 167/21, 330/07, 331/07

[=12]

kélépenlih: Cüzzam hastalığı (mirasçılığa engel durumlardan biri, emvali idare etmek ehliyetini gideren durumlardan birisi).

*"Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh (eksiklik, maluliyet), budur ahsahlıh, sohurluh (körlük), ya **kélépenlih** (cüzzam), ya satamadan (kazadan) anıñkibik télirgey, ki usundan yéñil (aklından hafif) bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme (tamamlamak), da anıñ hardaşları ol işańçta (umutta, inamda) bolgaylar, ki Téñri añar sağılıh bérgay da nahıslıhına boluşkay (yardım eder), anıñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağılıh bérgay (301/34)."*

k. 133/22, 300/34, 301/34

[=3]

kéliş 1. Vergi **2.** Gelir, kazanç **3.** Ürün, mahsul.

kéliş (I): Kamu hizmetlerine harcanmak için hükûmetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para, vergi.

*"Yeñi avadanlıh (inşaat) yapkan yerler barça **kélişten** (vergiden) boş (muaf) bolgay (065/18)."*

*"Dağı da **kélişlerniñ** (vergilerini) uluslarnıñ da barça milletniñ, kéndilerniñ poddaniylarnıñ (tebaalarının) hanlar da biyler könülük (adalet) bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler (öncekiler) alırlar édi (241/17)."*

*"A tarlovlar, haysı ki rikalar (nehirler) bile suvarırlar, bolgay **kélişi** 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvarılmaslar, 10-da 1, zéra toprah yalğızdır hannıñ u biyniñ, dügül suv (241/30)."*

kéliş (II): Ticaret veya herhangi bir iş ve emekten elde edilen kâr, gelir, kazanç.

*“A éger ki ol bahıçı damah étkey, da kendine yaşırgay (saklar) huçnuñ (huzur evinin) **kélişin** (gelirin), da dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur miskinler üsne (135/15).”*

*“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo **kélişi** ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), anıñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (283/42, 285/02).”*

kéliş (III): Doğadan elde edilen fayda, ürün, mahsul.

*“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpovut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo **kélişi** (ürün) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (tabidir), (113/23).”*

*“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbsı (Spitak’ı, Akçe’si) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çiharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, **kélişi** bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga (tasarruf etmege), (282/27).”*

k. 112/29

k.+i 113/23, 240/27, 241/27, 282/27, 282/42, 283/27, 283/42

k.+in 056/16, 063/15, 113/26, 135/15, 234/21, 235/21, 240/15, 241/15, 284/02, 285/02, 302/27, 303/27

k.+lerden 147/18, 312/38, 313/38

k.+lerni 147/17, 312/38, 313/38

k.+ten 065/18, 242/07, 243/07

[=28]

kéltir- 1. Getirmek, teslim etmek **2.** Celp etmek, Mahkemeye çıkarmak **3.** Mecbur etmek, sebep olmak.

kéltir- (I): Getirmek, teslim etmek.

“A Yeñi Törede k’risdânlarınñ bulay hoyulgandır, éger ki k’ristân k’risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah (suç işlemek) anıñ üsne sézilgey (ispat edilse), Yeñi Töre (Yeni Ahit) buyurmastır añar tas (idam) bolmaga, luc

tartmah (kefaret ödemek) kérek, da tutulmah (tutuklanmak) kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefaret) tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan **kişini kéltirmeh** kérek éyesine (096/18).”

“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldirmehte, da alani bolmagay ol yaman iş (suç eylemi) ya litsası (kanıtı), da, kim ki **tutup kéltirdi**, tanıhu bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava) étkey, zéra aniñkibik yamanlıh (suç) hilinganlar antnı némege tutmaslar (229/13).”

kéltir- (II): Celp etmek, Mahkemeye çıkarmak.

“Yene bilgeysiz, ki yoluhur bolgay kimsege, ki korol'dan prokuratsia (emir, tasdik) **kéltirgey törege**, da sorgay törege, tutar mısız yohsa yoh, haysın ki töre anı primit (kabul) étmeh kérek. (180/13).”

“Anıñ üçün Ata Téñrini da surp (mukaddes) Jovanésni **tanıh kéltirdi** K'risdosniñ, da surp arakéllerni (havarileri), bu türlü aytıp: Bolgaysız Maña tanıh Jérusahémde, arzani (layık) boldular, da adamlardan hörmetlendiler (222/44).”

“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası (kanıtı) bile bélgili tutkiy édi, ol çahta aniñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, töre alnına **kéltirme** (275/31).”

“Antniñ işi (hükmü) bu türlüdür. Kim ki kiméseni yarğu bile **antka kéltirse** (celp etse), kérek sovnu3 kéz holuna ol toldurgay. A kkim ki ant içse (330/13).”

kéltir- (III): Mecbur etmek, sebep olmak.

“Kim yalga (kiraya) tutsa tiyirmen, svéntkanıñ (tanığın) alnına kérek ol, kim ki yalga bérdi tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir. Éger yalga tutkan (kiralayan) kişi ol ölçövdén aslamlı (kârlı) ése, ol aslam anındır. A ol, kim ki yalga bérdi, poşman bolma bolmastır, bahmay ol anıñ aslamı üsne, yalga tutkan kişiniñ, a né ol yalga tutkan kişini aniñkibik aslam üçün **ziyanga kéltirmegey** (288/14).”

“Éger kimése kiméseni küç bile işke yéberse (gönderse) kéndi érkinden başha (iradesi dısında), yémişli térek (meyveli ağaç) üsne minme da ol térekten yémiş silkme, albo ahın suv ötleş barma ol klemegen kişige, ya aytkay at üsne olturmaga övrenmegen kişige, néuki (acemi), da aniñkibik yoluhkan işlerde ki añar ölüm kélgey, kimni ki küç bile yébérdiler, aniñkibikke, kim ki sebep bolur, borçlu bolur başın (diyetini),

*anıñkibik kimséni ohşaşsız (uygunsuz) işke klemegenge **kéltirdi** anı anıñkibik satamaga (kazaya), (313/12)."*

ölümge kéltir-: Ölüme götürmek, öldürmek.

*"Kim bu türlü ant içse, alay tut, ki dinin tandı (inkâr etti), haysı ki tiymestir k'risdân kişiğe munıñki antnı üstüne kötürmege, éger **ölümge de keltirseler** ya övün buzмага kleseler (227/22)."*

k.-di 48/21, 38/33, 146/06, 228/08, 228/13, 229/09, 229/13, 312/12, 312/26, 313/12, 313/26

k.-diler 48/23, 228/08/ 229/08

k.-gey 119/03, 146/34, 162/30, 180/12, 192, 22

k.-giy 326/23, 327/13

k.-me 103/23, 121/28, 274/31, 275/31, 290/21, 291/21

k.-megey 119/03, 228/14, 289/14

k.-meh 96/18, 268/14/269/14

k.-se 167/35, 330/13, 331/13

[=12]

kéñeş: 1. Danışma, öğütme, yol gösterme, tavsiye 2. Bir kimseye, bir kuruluşa karşı toplu olarak alınan gizli karar, dolap, komplo 3. Kurultay, meclis, şura, konsey 4. Talimat, gösterge.

kéñeş (I): Danışma, öğütme, yol gösterme, tavsiye.

*"Haysı törelerni, ağırlap **kéñeşimiz** bile bizim, ohcovlap (kıyaslamak) da haysı boğumlarda (bentlerde, bölümlerde) az néme alıştırıp (değiştirip) da yasap (düzenleyip), bugünki bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan bérkitmege **kéñeş** éttiñ (076/05)."*

*"Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen, da tügellengen (tamamlanan, kesinleşen), da yasalğan (tasvip edilen), émin da bek klerbiz tutmağa, belgili bizim klegenimizden, da sağışımızdan, da érki (yetkisi) bile **kéñeşimizniñ** (meclisimizin), éki türlü **kéñeşniñ** bulay berkitip da sahlama kledih, sağış éttiñ, huvatlatıyrbiz da bérkitiyrbiz, né türlü ki bu vahtka dire tutulğan édi (327/36)."*

kéñeş (II): Bir kimseye, bir kuruluşa karşı toplu olarak alınan gizli karar, dolap, komplo.

"Korol'nuñ olturğuçuna (kralın makamına) utru yañılğan (suç işleyen) da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır tamahın (idam edilir). Oğulları köñü da hardaşları anıñ da,

*ataniñ da atasınıñ ornun (yerine) tutalmaslar ol yañılğanına (işlediği suça) köre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin tas (kayıp) émesler, éger ataları bile anıñki sağıştta (niyette, kastta) tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan **kéñešte** (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh (cezalanmak) kérek (084/07). ”*

kéñeş (III): Kurultay, meclis, şura, konsey.

*“14 Kapitula. Kimse yaman ayt kay haniñ artından, olturğuşına (makamına), albo haysı **kéñeş beyine** (091/14). ”*

*“Éger kimése télilik bile kéndiniñ yaman ayt kay hanniñ artından da **kéñeşine** hanlıhniñ, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey (ispat etse), anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler (azlederler), éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman ayt mah için bolgay yarğı, da ol yarğını étkey ahpaş (piskopos) ya vartabedler (keşişleri), anıñ için ki korol'nuñ olturğuşı alğıslıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu (vücuğu) ağırlar (meşru kılar) yergesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/21). ”*

*“Yasah (vergi), ni tamğa (gümrük) bolmastır hoyulmaga özge kiméseden, ték hanlardan ya **kéñeşinden**. Éger haysı biyler tamğa tutsalar, özge türlü hılıh (biçim) bile tamğanı alma bolmaslar, ték alay, néçik hanlıhtan hoyulgandır (315/25). ”*

kéñeşte olturğan biy: Meclis üyesi olan bey, şura üyesi, vekil.

*“14 Kapitula. Yaman aytuçılar için köz artından korol'nuñ olturğuşına (makamına) ya **kéñeşte olturğan biylerge** (245/06). ”*

kéñeş biyi: Meclis üyesi olan beyler, vekiller.

*“14 Kapitula. Kimése yaman ayt kay hanniñ artından albo haysı **kéñeş biyine** (091/12). ”*

*“14 Kapitula. Yaman aytuçılar için köz artından korol'nuñ olturğuşına (makamına) ya **kéñeş biylerge** (245/06). ”*

kéñeş (IV): Talimat, direktif, gösterge.

*“Éger anıñkibik mülkler yazılğan bolsa **kéñeşleri** (talimat) bile, da tanılıhları bile, da érkleri (iradeleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik satmahlıh miskinliten kélgen bolgay, bir yılga dire yovuhları bolurlar töre bile kéri étmege (reddetmege) alğan kişini (138/10). ”*

*“Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen, da tügellengen (tamamlanan, kesinleşen), da yasalgan (tasvip edilen), émin da bek klerbiz tutmağa, belgili bizim klegenimizden, da sağışımızdan, da érki (yetkisi) bile kéñeşimizniñ (meclisimizin), éki türlü **kéñeşniñ** bulay berkitip da sahlama kledih, sağış éttih, huvatlatıyrbiz da bérkitiyrbiz, né türlü ki bu vahtka dire tutulgan édi (163/17).”*

k. 068/06, 076/05, 091/14, 250/34, 251/34, 265/19

k.+imiz 075/40, 250/32, 251/32

k.+imizniñ 163/16, 326/35, 327/35

k.+inden 149/03, 314/28, 315/28

k.+ine 091/17, 265/21

k.+leri 138,10, 304/37, 305/37

k.+niñ 163/17, 326/36, 327/36

k.+te 085/07, 164/20, 244,06, 245/06, 258/11, 329/13

[=29]

kéñeşli: Mantıklı, kapsamlı.

*“Haçan töreleri da tohtatmahları (kararları, talimatları) korol’larnıñ da knâzlarnıñ (prenslerin), alay, néçik özge işler ölümlü, né 1 kéz alay **kéñeşli** da uslu tohtalgan bolgay (istikrarlı), (251/06).”*

k. 074/26, 250/06, 251/06

[=3]

kérekli: 1. İhtiyaç duyulan 2. Zorunlu, cebren 3. Zaruri.

*“Dağı da töre körgüziyir ölçüngen işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kéreki yémehinde, içmehine **kérekli** alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse (149/13).”*

*“Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh (zanaatçılık), hutharuçu (kurtarıcı) bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédliktir (papazlıktır), ilgeri hörmette bolgaylar hannıñ terbasına (sarayına) da **biy-biyet** arasına, anıñ üçün ki barçasınıñ **kérekli** atasıdır da canlarnıñ hakimlikidir (tabipliğidir), (242/20).”*

*“Éger özge törede buyurgan (hükmeder) ése tusnah (rehin) alma tullardan, ale bizim érmeni töresine anı tıygandır (yasaklamıştır), anıñ üçün ki ton-oprah (giyim kuşam) **kérekli**dir tullarga (129/24).”*

k. 026/37, 065/28, 065/33, 066/01, 066/07, 074/33, 074/37, 149/13, 211/15, 212/15, 242/13, 242/17, 242/20, 243/14, 243/16, 243/18, 243/21, 250/09, 250/11, 250/23, 251/09, 251/11, 251/23, 258/18, 268/19, 314/31, 315/31

k.+dir 129/24, 294/24, 295/24, 298/04, 299/04

[=32]

kéri: Geri, arka, son, yardımcı fiillerle iade etmek, reddetmek, hariç tutmak, mahrum etmek, imtina etmek, kaçınmak, kaldırmak, çıkarmak.

kéri al-: İade almak, geri almak.

“Éger kimése miskinlikinden kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları aniñ bolurlar yılına diyin, ahçasın béríp, ol tiyirmenni **kéri almaga** yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéčkenniñ buyruhu bile, könü da méñilik jaranklıhta (mirasçılıkta, malikiyette) halır töre bile (285/26).”

kéri alın-: Satılan malin her hangi sebepten geri alınması, iade alınmak.

“Kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, aniñki bazar (muamele) tutulmah kérek. Éger aniñkibik sağıtñıñ (aletin) nahıslıhı bolsa da alıçıdan ötleş bélgili (kanıtlı) bolsa ol sağıtñıñ nahıslıhı, na **kéri alınmah** kérek ol sağıt (117/37).”

kéri bol-: Mahrum olmak, reddedilmek, çıkarılmak.

“Alé bugüñgi vahtta köp yoluhur, ki igi ata-anadan hörmətli, yaman, kendi érkine (başına buyruk) oğlanlar **kéri bolurlar** (evlatlıktan reddedilirler), (301/14).”

“... aniñ din atası añar luc (kefare) bérmeñ kérek aniñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (suçlu), ölümüne diyin K'ristânlikten **kéri bolmak** (çıkarılmak) kérek aniñkibik yazıh etüçi (130/25).”

kéri ét-: İade etmek, reddetmek, hariç tutmak, mahrum etmek, evlatlıktan reddetmek, mirastan mahrum etmek, çıkarmak, tahliye etmek, tasarrufuna son vermek.

“Yeneçi éger ki töreçi (yargıç) égri (haksız, kanunsuz) töre (muhakeme) étse, aniñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen (kanıtlamış) bolsa, hörmetsiz üñdelgen (teşhir edilmiş) bolgay. **Hörmetsizlikin** töreçiniñ **kéri étiyir** (kaybedilen itibar ve saygınlığı yeniden kazanma, iade-i itibar) hanlıhka almah bile, haysı ki töreçiden (yargıçtan) bérilmeh kérek. Aniñ üçün töreçi, yaman (hatalı), töresiz (kanunsuz)

ayttı (hüküm verdi) ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysi ki yarğuçı apélâtsiya (temyiz) bile yarğu étse. Éger sêzse (tespit etse) töreçiniñ égrî buyurganın (kanunsuz hükmünü), könülüksüz (adaletsiz), öğütleme (cezalandırma) anı bolur (078/16). ”

“Da ahırî hatunun ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar **kéri étmege** (hariç tutmaya, reddetmeğe). Ol igilikni (malı), ki hatun keltirdi éyesine (kocasına) kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı haysın keltiriptir, kérek añar bergeyler (081/16). ”

“A éger ki aniñkibik artıhsılıhtan (hatadan, suçtan) haytma klemeseler, atası aniñkibik yaman oğulnı, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça **igilikinden** bolur **kéri étkey** (mirastan mahrum etmek), (095/15). ”

“Haysı aniñkibik oğul **kéri étken** (evlatlıktan reddedilen) ki poşmanlıhka haytkay da hnazant (uysal, itaatkâr) bolma klegey, néçik tiyer atası-anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat (şefkat) bile bolurlar anı yöpsünmege (onaylamaya, kabul etmeğe), (095/15). ”

“Yeñi Töre (Yeni Ahit) ohşatıyır, néçik atasın-anasın tövgey, da aniñkibik yazıh (suç) üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası oğulnı **kéri étmege** (mirastan mahrum etmeğe) barça igilikten (tüm mal varlığından), (292/02). ”

“Anıñ üçün Téñri alay buyuruptur, éger haysı ata-ana kéndi oğlanların öğütlemese hörmekli, Téñriniñ buyurganına köre tirilgeyler, a ol boyruhnı atanıñ ananıñ némege tutmagaylar, aniñkibik ata-ana bolurlar aniñkibik **oğul-hızın kéri étmege** (evlatlıktan reddetmek), (300/12). ”

“Haysı ki yoğarı bélgilidir, kimésege satsa alarnıñ érkinden başha (izni dışında), soñra anıñ oğulları ya yovuhları, kélip bolurlar ol alğan kişini **kéri étmege** (çıkarmak) töre bile ol mülklerden (138/07). ”

“Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan yapılmış) şeherniñ içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire **kéri étmege** alıçı yatnıñ [=yatnı] (yabancıyı), ahçasın bérıp, nége (kaçı) ol öv satun algandır (285/07). ”

“Éger aniñkibik mülkler yazılğan (kayıtlı) bolsa kéñeşleri (talimatları) bile, da tanıhlıhları bile, da érkleri (iradeleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da aniñkibik satmahlıh miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yovuhları bolur töre bile **kéri étmege** alğan kişini (305/40). ”

kéri ur-: Yalanlamak, çürütmek, reddetmek.

“*Haysı ki tanıhlıh könülük (doğruluk, adalet) bile bérilgen bolgay, klegey, ayb (karalama, itham) bérıp, tanıhlıhni kéri urmaga klep, ki könülükni (adaleti) baskay (079/17).*”

“... *da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlıh bérgey, néçik alarnıñ alnına édi, kimge ki töre inangay, na borçlu bolur tölemege (ödeмеге); da töreden uyat bile kétkey anıñkibik kişi, haysı ki kéndiniñ bitikin tanar (inkâr eder) da yahşı kişilerniñ tanıhlıhın kéri urmaga kler (194/08).*”

k. 078/16, 079/17, 081/16, 095/14, 095/15, 102/36, 114/02, 114/36, 117/37, 122/35, 130/26, 132/20, 132/23, 138/07, 138/15, 146/33, 194/08, 232/04, 233/04, 234/03, 235/03, 252/28, 253/28, 254/03, 254/39, 255/03, 255/39, 268/05, 268/06, 269/05, 269/06, 274/18, 275/18, 282/37, 283/37, 284/08, 284/25, 285/08, 285/25, 286/37, 287/37, 292/02, 293/02, 298/21, 299/21, 300/14, 301/14, 304/36, 304/39, 305/36, 305/39, 312/25

[=50]

kérmen: Şehir, kent, surla çevrili şehir, kale şehir.

“*Éger ki kéraп (gemi) şherge yuvuh bozulsa, tiyer, kermenden çıhıp, kişilerge boluşma (yardım etmek) da hutharma tirlikni (malını) kéraпtan, ki tas bolmagay (mahvolmasın) téñizde (136/18).*”

“*Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmagay (saklanmaz), né bir bérklikke kirmegey, da şher içine kéñ u tar yollar bile yürügey kermen içine érkli (serbest), da anıñkibiniñ üsne kimése izdegey şparunk (haciz) anıñ tirliki (malı) ya mülkleri üsne (181/29).*”

“*Éger kimése néme bérgey yihövge (kiliseye) yahşı köñülden (özgür irade ile, rıza ile) borlalıh (üzümlük, bağ), ya öv, ya tiyirmen, ya saban (tarla) yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérsele, da ol yihöv hısmetsizlihinden (talihsizliğinden) ya özge néme satamadan (kazadan) küygey, éger kermende (şehirde) bolsa ya salada (köyde) anıñkibik yihöv, ol çahta anıñkibik igilikten (maldan), ki bérilip édi yihövge, ahpaşnıñ (piskoposun) bilmehi bile ol kélişlerni (gelirlerini) yığgaylar da anıñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar (inşa ederler), (313/36).*”

“*Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler (celp etseler), da kermende mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı olturğuzgaylar*

(hapsederler), *da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey aniñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozıvat (dava) étmege kérek aniñ érkli (serbest, özgür) yürügen vahtta (178/27).*”

kérmen éli: Şehir halkı, şehir sakini.

“Kérmen éli artıh hörmette bolgay, né ki salaçı (köylü), salaçılar artıh hörmette bolgay, ne ki salalarınñ mağazacıları (065/24).”

kérmen olturğuz-: Şehir yapmak, şehir inşa etmek.

“Éger kérmen olturğuzsa ya hala (kale) yasasa (yapsa), yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı (emsali) bile. Dağı da érki (yetkisi) bar hannıñ fli (Flori) sbg (Spitak, Akçe) hahtırmaga (bastırmaya) töre bile. A knâjatalarnıñ (prenslerin) yohtur érki hahtırmaga hannıñ érkiden başha (izni dışında) ya buyruhundan başha (237/23).”

kérmen töresi: Şehir mahkemesi, il mahkemesi.

“A éger ki érménige kérmen töresine (şehir mahkemesine) ya alpovut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürün) ol yérleriniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege (mahkemeye) köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir (bağlıdır, tabidir), aniñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi (283/41).”

kérmen yap-: Şehir inşa etmek, şehir yapmak.

“Alay oh han yeñi kérmen yapsa ya hala (kale), éger éksilse hanlıhtan ahça, pospolitıty él (tüm halkla) bile tügellengey (tamamlanır), (065/22).”

kérmen obıçayı: < Türk. + Ukr, Leh. обичай, obyczaj: Şehir geleneği, şehir örfü.

“... yohsa pokoy (huzur, barış) bérđiler Éski Töre (Eski Ahit) bile, da kérmenlerniñ obıçayı bile, da ari bitiklerniñ (kutsal kitapların) küçü bile törelerin étmege (022/22).”

kérmenniñ töresi: Şehir mahkemesi, kent mahkemesi.

“Éger ki özge cıns (ırk, millet) érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kermenniñ töresi bile pospolitıty, haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre (hanlık mahkemesi) bile ögütlengeyler (cezalandırırlar), (158/10).”

kérmenniñ tutovu: Kentsel alan, şehir havzası.

“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne (tarlasına) tapulgay öldürgen (maktul) kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuşı hartları (jüri üyesi aksakalları) bile kermenniñ (şehrin) bahmah (incelemek) kérek, kimniñ

hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (havzasına) bolgay (291/31)."

k. 058/32, 113/20, 150/40, 236/22, 237/22, 242/09, 242/11, 243/09, 243/11, 244/42, 245/42, 282/41, 283/41, 304/06, 305/06, 316/19, 317/19

k.+de 288/26, 289/26, 312/36, 313/36, 314/06, 315/06, 332/09, 333/09

k.+den 304/04, 305/04

k.+ge 238/02, 239/02, 314/25, 315/25

k.+ine 022/08

k.+lerden 158/34, 322/36, 323/36

k.+lerge 252/17, 253/17

k.+lerniñ 022/22

k.+ni 238/07, 239/07

k.+niñ 122/07, 139/01, 149/32, 150/37, 158/10, 238/01, 238/06, 239/01, 239/06, 250/28, 251/28, 290/31, 291/31, 306/09, 307/09, 314/41, 315/41, 316/18, 317/18, 322/23, 323/23, 326/41, 327/41, 328/01, 329/01

k.+nn 290/31, 291/31

[=66]

kermençih: Şhirden küçük, köyden büyük, henüz kırsal özelliklerini yitirmemiş olan yerleşim merkezi, kasaba, belde.

"Bézirgânlar (tüccarlar) da kébitçiler (mağazacılar) könü étüçi bézirgânlıkların kéndileriniñ alay téprenmeh (davranmak) kérektirler da borçludırlar, né türlü hanlıh olturğuç (makam) né türlü taptı da hoydu, kéndiniñ, alay kerménde (şhirdé) néçik kermençilihlerde, da barça yollarda (147/38)."

k.+lerde 147/38/ 314/06, 315/06

k.+lerge 77/30, 252/17, 253/17

[=4]

kermenli: Şehirli, şehir vatandaşı, şehirde yaşayan.

"... buyurıyurbiz, étkeyler könülük (adalet) da yarğu könü barçasına- hocaga (zengine) da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlilerge da honahka (konuğa) da kélgenlerge (078/07)."

k.+ge 252/24, 253/24

k.+lerge 78/07

[=2]

kés-: 1. Koparmak, kesmek (*baş kés-*, *huyruhun kés-*, *holun kés-* gibi birleşik terimlerde),
2. Eksik vermek.

“Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sındırsa küç bile, albo **huyruhun késkey**, ya ayahın ahsatsa, yarğuşılar anı bahkaylar, yérgesi (kuralı) bile bilip da igi terezülegeyler (tartarlar), haysın ki ayılğan satamalardan (kazalardan) ol, kim ki bolgy édi yaman étüçi (suç işleyen) munñki işlerden (142/05).”

hol kés-: Kol kesmek (ceza olarak eli kesmek).

“Éer ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki (iradesi, kastı) bile, anıñ ornuna (yerine) kendin tas (idam) étkeyler. A éger ki érksiz (kasıtsız, hata ile) öldürdü ése **holun késkeyler**, da han bahasın (kan parasını, diyetini) tölegey (060/29).”

Kim ki atasına hol uzatıp urgay, **holun kékeyler** (18/34).

baş kés-: Baş kesmek, başı vurmak (ceza olarak suçlunun başını vurmak).

“Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (tecavüzcü), eminlik üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ. Alay töre yanına ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek anıñkibik yaman étüçiler (suç işleyenler), éminlik üçün barçasınıñ **başın késmeh kérek** anıñkibik kişiniñ (123/21).”

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ (kölelerin, hizmetçilerin) **ahçasın kesmege** yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga (istihdama) tutkannıñ, ya hulga (köleye), ya haravaşka (kadın köleye) alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh (hizmet) étken huluhun (ücretini) tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ısançısı (umudu, güvencesi) andadır (297/33).”

k.-ip 242/04, 243/04

k.-key 142/02, 148/27, 238/13, 239/13, 308/24, 309/24

k.-keyler 018/33, 130/07, 202/36, 203/29, 314/21, 315/21

k.-keylér 060/29

k.-me 298/11, 299/11

k.-mege 128/38, 296/31, 297/31

k.-meh 096/25, 123/21, 268/27, 269/27, 292/13, 293/13

k.-seler 110/22, 280/29, 281/29

k.-ti 282/12, 283/12

[=31]

kéthoya: < Soğ-Far. كدخدا، كتخدا. Soğ. kent+ Far. خدا: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler, jüride görevli aksakal.

“8-inçi köərbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'hanalar (keşişler), biyeler, **baş kéthoyalar**, ki yüz körüp (torpil yapmak, adam kayırıp), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).”

“Haysı érménige ki yoluhkay tınçsızlıh (rahatsızlık), ündemeh kérek k'hanaların (papazını), da 2 ya 3 **kéthoyanı** hartlardan (aksakallardan) tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (255/10).”

baş kéthoya: < Türk. baş + Soğ. kent + Far. خدا: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler, jüride görevli aksakal.

“8-inçi köərbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'hanalar (keşişler), biyeler, **baş kéthoyalar**, ki yüz körüp (torpil yapmak, adam kayırıp), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).”

k.+lar 023/12, 135/09, 206/34, 207/34, 302/24, 303/24

k.+nı 079/29, 254/10, 255/10

[=9]

kéthoyalıh: < Soğ-Far. كدخدا، كتخدا + Soğ. Kenk + Far. خدا Türk. +lıh: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler, jüride görevli aksakal.

“Da yıhöv yarğusun ahpas (piskopos) hayğurgay (yönetir) vartabédlerniñ (papazların) övretmeki bile, 2 ya 3 ahıllı **kéthoyalıh** bile (032/13).”

“Da bitik yazılsa korol'ga, yarğudan kérek bir möhür **kéthoyalıhniñ** bolgay da 1 möhür voytnuñ (hâkimin), (331/11).”

Yene möhürden 6 sbg, ol da **kéthoyalıhniñdır** (331/24).

k. 032/13, 166/31, 214/26, 215/26

k.+nıñ 167/31, 330/11, 331/11

k.+nıñdır 168/17, 330/24, 331/24

[=10]

kiçi: Küçük, olgun olmayan, reşit olmayan, makamca veya konumca aşağı rütbeye sahip olan şahıs veya kurum (*kiçi biyler*, *ulu biyler* ve *kiçi töre*, *ulu töre* ifadelerinde hukuk terimi olarak geçer).

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya **kiçi**, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) jarang (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/17).”

kiçi biy: Aşağı rütbeli bey, makamca han veya ulu beye tabi olan yönetici bey.

“Ulu biyler ölümlülerni tas (idam) étmegeyler hannıñ boyruhundan başha, évet ki oğrularnıñ yarğusun étkey ulu biy, da **kiçi biyler** ulu biylerniñ érkenden başha (izni dışında) oğrunuñ yarğusun étmegey (061/35).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden **kiçi biylerge** néme yér bérseles, alay oh **kiçi biylerden** salaçılarga (köylülere) bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını kėsip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarının bolgay (243/03, 243/04).”

kiçi töre: Aslı olmayan dava, davda aslı olmayan talep.

“A éger anıñkibik nahıs sağıttan (araçtan) çağır (şarap) ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptığı) bazarına (muamelesine) bütün édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri (kusurlu, sorumlu) düğül, zéra töreler ayırlar, ki añlamah kérek ulu töreni da **kiçi töreni** (287/40).”

k. 061/35, 065/08, 065/09, 118/07, 155/189/15, 238/34, 239/34, 242/02, 242/03, 243/02, 243/03, 286/41, 287/41

[=10]

kindik: Yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon, göbek, kuşak.

“A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da **4-ünçi kindikke** dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki jaranlıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranlıh étkeyler anıñ igilikine (malına) oğulsuz-hızsıznuñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (157/07).”

“Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ **4-ünçi kindikte** uruğu kökü (akrabası) bolmas, anıñ igiliki (malı) kérek ki korol'nuñ haznasına bérilgey ((257/04).”

k.+ke 157/03, 322/04, 323/04

k.+te 081/32, 256/03, 257/03

[=6]

kir-: Girmek, dahil olmak, haneye tecavüz etmek.

övge kir: Eve girmek, haneye tecavüz.

“A éger kimése küç bile kéçe **kirgey övge** kiméseniñ, da öv éyesine ziyan bolgay oğurluh, ya néme küç (zulüm) bolgan bolgıy édi, könüsün anıñkibik ölümlüdür (124/14).”

öç kir-: Bahse girmek, iddiaya girmek.

“7 Kapitula. İgitler üçün, **öç kirip** (iddiaya girip) néme ağır kötürgeyler (067/31).”

“İgitlerge övrençiktir (alışıktır) ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki néme ağır kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da **öç kirdi**, da sebep boldı, bu işke, anıñ nahıslılına, gés (yarı) curumnı (cezayı) tölemeh (ödemek) kérek, néçik hanlı iş (cinayet suçu) üçün (260/32).”

yalga kir-: Ücretli işe girmek, istihdam edilmek.

“Haçan ki pastuhlar (çobanlar) **yalga kirirler** kütmege barça türlü cınsın tuvar haradan (büyükbaş hayvandan), canavarlar câht bile kütmehter kérek, ki bolmagay ziyan kiyikten (yabani hayvandan) tuvar haraga çérédada (sürüde), (146/21, 312/21).”

yük kir- (I): Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefil olmak, kefalet etmek.

“A éger ki bu künlerde yükçi (kefil) tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru **yük kiriptir**, töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege de könülmege (aklanmaya), (172/24).”

“Kimgе de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün **yük kirgey** borç üçün, da istéts (taraf, davalı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler (celp ederler) yükçini (kefili) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, ki maña yükttür, ol tanmagay (inkâr etmez),

bilingey, da tapkay (hüküm verir) töre, ki borçludur tölemege (ödemeye) yükçi (189/30)."

*"Alay kérek uzak zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiye ol kişi bile birge, kim üçün ki **yük kırıptır**, kérek alarga kün bérilgey törege (duruşmaya) dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alına könülme (aklanmak) da cuvap bérme (savunmak), né iş üçün de anı égri (suçlu, kusurlu) tutsalar (325/36)."*

k.-di 260/32, 261/32

k.-gey 124/14, 126/31, 127/08, 127/10, 141/29, 141/30, 171/33, 189/30, 246/19, 246/20, 247/19, 247/20, 294/32, 294/36, 294/37, 295/32, 295/36, 295/37, 297/06, 334/13, 335/13

k.-ip 67/31, 67/31, 127/01, 242/32, 242/32, 243/40, 243/41

k.-iptir 161/06, 172/24, 324/36, 325/36, 334/27, 335/27

k.-irler 146/21, 312/20, 313/20

k.-se 297/05

[=38]

kişi: Kadın veya erkeğe verilen genel ad, şahıs, zat, nefer.

bütün (II): Olgun, reşit.

bütün kişi: Olgun kişi, reşit kişi, hukuki ehliyete sahip olan kimse.

*"Éger ki oğlanlar aralarına uruş étseler, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen (maktul) oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek başın (diyetini) tölegeyler, néçik tügel (tam) **bütün** (olgun) **kişiniñ** (085/08)."*

égri kişi: Hata yapan kimse, kusur işleyen kimse, suç işleyen kişi, mücrim, suçlu bk. égri.

*"6. Dağı da ne türlü tiyişlidir bolmaga yarğuçularga, könü ya **égri kişiye** yarğuda (032/34)."*

*"... buyururbiz, étkeyler könülük (adalet) da yarğu könü barçasına hocaga (zengine) da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlige (şehirliye) da honahka (konuğa), da kélgenlerge, başhış almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki **égri kişini** yarğu bile könültmegeyler (aklamasınlar), (252/26)."*

ér kişi: Olgun erkek, reşit erkek, olgun adam (hukuki olgunluk).

“A néme aniñkibik iş yoluhkay, da hatın kişiler körgey anı, da yahşı hörmətli hatınlar bolgay, néçik **ér kişiniñ** 2 ya 3 tanıhlılı keçer, alay oh hörmətli hatınlardan 2 ança-4 ya 6, yohése, kélmegeyler töre alnına, övlerine tanıhlılı bérgeyler ol hadar yahşı u hörmətli ademilerge, né hadar kéndileridir, da alar, kélip tanıhlılı bérgeyler töre alnına (039/35).”

“Éger kimése **ér kişini** ya hatın kişini ayılğan hılıh (şekilde) bile öldürgey, yazılğan töre bile anıñ başın (diyetini) tölemeh (ödemek) kérek (144/24).”

“Töre körgüziyir, erenlerge tiymestir hatın kişiniñ tonu içine yürümege, alay oh hatın kişiğe tiymestir **ér kişiniñ** tonu içine yürüme, bu iş Téñrige utrudur (karşıdır), anıñ üçün ki muniñkibik ohşaşsız (uygunsuz) kiyiniş, andan köp yamanlıh (kabahat, kötülük) bolma bolur. Aniñkibik kimése tapulğan bolgay artıhsılar (suçlular) k'arozçılar (vaiz, peder) ötleş ögütlegey (cezalandırılır) da yarğuçılar ötleş (295/18).”

hatın kişi: Olgun kadın, reşit kadın.

“Évet ki **hatın kişilerniñ** hatun kişiler üstüne kéçer tanıhlılı, alay oh hatın kişilerniñ **ér kişi** üstüne 6 da 4, néçik yazıp biz yoğarı. kimése bu tanıhlılı ağırsınmasın (külfetli sanmasın), (223/02).”

“Anıñ üçün ki né türlü tiymes **hatın kişiğe** k'ahana (papaz) bolmaga ya jolnér (asker), né borla (bağ) basmaga, né kebitte (dükkânda) olturmaga, né **ér kişiniñ** tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törege olturmaga (mahkemeye çıkmak), né tanıhlılı bérmege (221/39).”

“Éger kimése **ér kişini** ya **hatın kişini** ayılğan hılıh bile öldürgey, yazılğan töre (yazılı kanun) bile anıñ başın (diyetini) tölemeh (ödemek) kérek (310/27).”

inangan kişi: Güvenilir şahıs, itimat edilen kimse, mutemet.

“Éger bolgay borçlusı tusnahsız (rehinsiz, ipoteksiz) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme (ödeme) bolmagay, töre buyurur ol **inangan kişiğe** algay övinden tusnah borçlunuñ kücü bile tölov (ödeme) étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül bile tusnah bérme klemese borç éyesine, bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı (fakir) kişini hıstırgan (sıkıştırmış) bolgay nahle (ansızın), néme aniñkibik tusnah bérgey borç éyesine (297/21).”

“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına aniñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun añgıy (dava etse) édi da anıñ üsne yahşı tanıhlılı bolgıy édi **inangan kişiniñ**, ya andan

halganarniñ ol borçlunu ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini (vadeliyi, vadeli borcu), borçun törege tartma da añmaga (dava etmege), (317/40).”

kişini oğurla-: İnsanı derdest etmek, İnsanı alıkoymak, bir kişiyi kaçırmak.

*“Alay oh, éger kimése **kişini oğurlagıy** édi ya harahlagıy (soysa) édi harahçılıh bile, haçan Yeñi u Ėski Töre (Yeni ve Eski Ahit) ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas (idam) bolgay (140/09).”*

kişi öldürgen: İnsan öldüren, canı, katil.

*“Éger anıñkibik iş k'ahanaga (keşişe) yoluhsa, surp yihöv (kutsal kilise) anıñkibik işni alay oh tutıyır, da kim anıñkibik yazıhını (suçu) étse, hosdovanél (tövbekâr) bolmah kérek da luc tartmah (kefaret ödemek) kérek. Éger ki k'ahana yoluhsa anıñkibik işke, babaslıhına néme ziyan étmestir. Éger layık bolsa, anıñkibik **kişi öldürgen** (kâtil) bolur tum (kilise bağışlarını) alma yihövde (kilisede), (131/12).”*

kişi öldürüçi: Adam öldüren, katil, canı.

*“Töremiz bizim buyurmastır oğrunı ya **kişi öldürüçini** öldürmege, a né özgeni anıñkibikni ölümlüni, yohsa evel anı töre (mahkeme) bile da yahşı tanılıh bile yétkirgeyler (kanıtlarlar), (123/34).”*

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol **kişi öldürüçidir** da törege (kanuna) harşı yañılgay (suç işlese), da bu statutka (maddeye, kanuna) kérek tügel (tam) tölöv (ödeme) étkey başı (diyeti) üçün hardaşlarına öldürgen (maktul) oğlannıñ, néçik yoğarı yazılğandır (258/35).”*

könü kişi: Doğru şahıs, adil şahıs.

*“Da könülüki (adaleti, güvenilirliği) tanıhlarnıñ yahşı kişilerden bélgilidir, ki orunç (rüşvet) alıp kélmegeyler, da könülük alına yalğan sözlemegey, ya éger ki uruğu (akrabası) bolgay kimsénin da kélip tanılıh bérgey, da bilseler, ki **könü kişidir**, tanılıhın tutkaylar (220/11).”*

*“Éger kimse kimséni yarğuga tartsa (mahkemeye verse) ya borç üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanıhı bolmagay, né anıñ, kimni ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup keltirdi, yohsa añar tiyer, kimni tutup keltirdiler, éger **könü kişi** ése (229/09).”*

öldürgen kişi: 1. Canı, katil **2.** Öldürülen şahıs, maktul.

öldürgen kişi (I): İnsan öldüren, canı, katil.

“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen (maktul) kişiniñ başın (diyetini) kimse borçlu tüğül töleme (ödemek), ale ol öldürgenniñ (maktulün) hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek égrini (suçluyu), **öldürgen (katil) kişini** (122/17).”

“Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı kéçeki öldürgey övine, curumsuz (suçsuz, cezasız) halır, yene kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgey édi, **öldürgen (kâtil) kişi ölümlüdür** (275/24).”

öldürgen kişi (II): Öldürülen şahıs, katledilen kimse, maktul.

“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne (tarlasına) tapulgay **öldürgen kişi** da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuşı hartları (jüri üyesi aksakalları) bile kermenniñ (şehrin) bahmah (incelemek) kérek, kimniñ hranitsası (sınırı) içine artıh **öldürgen kişi** yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (havzasına) bolgay (291/28, 291/30).”

“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta **öldürgen kişiniñ** başın (diyetini) kimse borçlu tüğül töleme (ödemek), ale ol öldürgenniñ (maktulün) hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek égrini (suçluyu), öldürgen (kâtil) kişini (291/34).”

sınıh kişi: İflas etmiş şahıs, müflis.

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler (sıkışıklar, zor durumda kalırlar), ya kéndiniñ borçun tölemege (ödemeye) bolmagay, da kermenden (şehirden) haçkay, ya yüz yaşırgay (saklanır) borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur anıñki **sınıh kişi**ge utru şparunklar (haciz) étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat (almak) étmege, ték vlasnıy (bizzat) anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar (süreler, mühletler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı kününe diyin, istéts (davalı, taraf) kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (184/01).”

yaman kişi: Kötü adam, suçlu şahıs, mücrim.

“60 Kapitula. Yaman (suçlu) kişiler üçün da alarnıñ artıhsılıhı (suçu) üçün (123/02).”

“Yığı yoşuhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çıhargan eski düşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (ithamlar,

iftiralar) *bérirler*, *hörmetine tiyip*, *ki sên yaman kişisén*, *ya oğursén*, *ya harahçisén* (soyguncusun), *ya taratursén* (yağmacısın), *ya halpsén* (sahtekârsın), *ya haçhınçisén* (kaçaksın), *ya orospı oğlusén*, *anda kénsi ya orospı érisén*, *ya itsen* (zampara, zinakâr), *ya it oğlusén*, *néçik talaş arasına da içki fêlinden*, *né türlü de ki bu ańılğan işler yoluhsa*, *ya köp kéz yoluhur*, *ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler*, *zvada* (kavga) *arasına aytır*, *ki yaman* (kötü) *hatun*, *ya orospı*, *ya né türlü de ayb bérse*, *da iş tartılgıy édi yarğuga* (186/10). ”

k. 038/29, 071/08, 072/39, 088/03, 088/28, 096/22, 097/27, 098/09, 099/22, 103/10, 122/01, 122/05, 122/09, 123/34, 129/33, 131/02, 134/23, 143/14, 143/16, 143/19, 145/22, 153/02, 161/17, 161/37, 162/01, 220/14, 220/35, 220/40, 228/09, 229/09, 246/26, 247/26, 248/22, 249/22, 262/02, 262/14, 262/34, 263/14, 263/34, 268/26, 269/26, 270/14, 270/39, 271/14, 271/39, 274/24, 275/24, 286/20, 287/20, 290/26, 290/28, 290/30, 291/26, 291/28, 291/30, 292/20, 293/20, 294/18, 295/18, 298/07, 298/32, 299/07, 299/32, 302/05, 302/12, 302/26, 303/05, 303/12, 303/26, 310/05, 310/06, 311/05, 311/06, 318/14, 319/14, 326/08, 327/08, 332/15, 333/15

k.+de 152/12, 318/01, 319/01

k.+den 108/13, 278/31, 279/31, 282/24, 283/24

k.+dir 220/11

k.+dn 112/21

k.+ge 040/03, 124/20, 126/05, 152/21, 161/22, 171/10, 220/39, 221/21, 252/40, 253/40, 286/03, 287/03, 292/31, 293/31, 294/19, 296/22, 297/22, 318/05, 319/05, 326/02, 327/02

k.+gé 128/22

k.+ler 039/28, 121/26, 123/02, 123/15, 134/13, 136/29, 161/03, 220/33, 221/16, 222/02, 222/03, 223/02, 223/03, 234/43, 235/43, 242/34, 243/42, 292/04, 293/04, 302/34, 303/34, 304/10, 305/10

k.+lerden 338/32, 339/32

k.+lerni 130/03, 238/06, 239/06

k.+lernin 222/03, 223/03

k.+lerniñ 222/02, 223/02, 228/31, 229/31

k.+lér 070/19

k.+lérniñ 040/19

k.+ni 068/20, 70/14, 78/14, 89/20, 89/29, 91/04, 96/02, 96/04, 98/07, 102/05, 122/11, 122/17, 128/28, 134/09, 138/07, 138/15, 140/09, 143/23, 143/31, 143/36, 143/37, 144/24, 144/24, 145/17, 244/14, 245/14, 246/10, 247/10, 252/26, 253/26, 259/33, 262/32, 263/32, 268/16, 268/17, 268/23, 269/16, 269/17, 269/23, 270/24, 271/24, 290/31, 290/34, 291/31, 291/34, 296/25, 297/25, 304/36, 304/40, 305/36, 305/40, 310/13, 310/15, 310/15, 310/27, 311/13, 311/15, 311/15, 311/27, 326/09

k.+niñ 039/21, 039/30, 126/04, 140/32, 142/26, 145/24, 220/30, 220/34, 220/41, 221/13, 221/17, 222/01, 223/01, 238/28, 239/28, 258/32, 259/28, 260/22, 261/22, 290/32, 291/32, 294/19, 295/19, 308/01, 308/35, 309/01, 309/35, 312/02, 313/02, 316/40, 317/40

k.+nñ 122/13

k.+sén 186/10

k.+sine 169/14, 332/03, 333/03

[=236]

kiyöv: Koca, eş, damat, güvey, güveyi.

“68 Kapitula. **Yeñi kiyöleriniñ** (070/34).”

“Ündegey uruğ kökün (kavim akrabasını) da nışan étkey. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kerek **kiyöv** sözlegey (söz yapar) hıznıñ atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz (080/25).”

“Éger ki kimse **yeñi kiyöv** bolgay, añar tiymestir térçe lovga (savaşa) çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhkay (127/26).”

“Bilirmén, ki miskinni Téñri söver da bérmeştir alarnıñ övüne alay térçe (tezce, hemen) yas ya hayğu, ki yeñi kiyövlüküne yoluhkıy édi. Anıñ üçün anıñkibik yeñi **kiyövge** yamanlamah kérekmestir (297/01).”

k. 127/25, 254/26, 255/26, 295/34, 295/35, 296/05,

k.+ge 128/01, 296/10, 297/01

k.+ler 127/24, 296/04, 295/34, 296/34

k.+lerniñ 070/34, 246/21, 247/21

k.+ni 127/29

k.+nü 295/37, 296/07

[=19]

kiyövlük: Damadın konumu, evlenme zamanı, evlilik zamanı, damatlık, evlilik.

“Éger ki kimse yeñi kiyöv (damat) bolgay, añar tiymestir térçe (hemen) lovga (savaşa) çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhmagay. Anıñ üçün ki anıñkibik yeñi kiyövni töre érkli (muaf, izinli) étiyir anı çerövden (ordudan, askerlikten), ki kéndiniñ yeñi sövüklüsü bile sövüngeyler övlerine kénsilerniñ. Bilirmén, ki miskinni Téñri söver da bérmetir alarnıñ övüne alay térçe yas ya hayğu, ki yeñi **kiyövlükine** yoluhkiy édi (127/35).”

k.+ine 127/35

[=1]

kiyövlük: damadın konumu, evlenme zamanı, evlilik, damatlık.

“Éger ki kimse yeñi kiyöv (damat) bolgay, añar tiymestir térçe (hemen) lovga (savaşa) çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhmagay. Anıñ üçün ki anıñkibik yeñi kiyövni töre érkli (muaf, izinli) étiyir anı çerövden (ordudan, askerlikten), ki kéndiniñ yeñi sövüklüsü bile sövüngeyler övlerine kénsilerniñ. Bilirmén, ki miskinni Téñri söver da bérmetir alarnıñ övüne alay térçe yas ya hayğu, ki yeñi **kiyövlüküne** yoluhkiy édi (297/01).”

k.+üne 296/10, 297/01

[=2]

kle-: 1. İstemek, talep etmek **2.** Niyet etmek, kastetmek, irade etmek, irade ile yapmak.

kle- (I): İstemek, talep etmek.

“Dağı da né üçün şimdi **kledik** (kastettik) yazmağa törelerni (021/08).”

“Éger devikârlar 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da din tanmah (dini inkâr etmek) antın **klegey** bérmege, yarguçı alnından sürgey (047/16).”

kle- (II): Niyet etmek, kastetmek, irade etmek, irade ile yapmak.

klep öldür-: Bilerek öldürmek, kasten öldürmek.

“A **klep öldürmeh** könüsün bu türlüdür, ki yürügey biri birinin artından, ki **klep öldürgey** (144/01).”

klemınçe öldür-: İstmeden öldürmek, kazara öldürmek (basit taksirle öldürmek).

“Kişi **öldürmeh klemınçe** munıñki hılıh (biçimde) bile bolur: éger kimése otun çapkanda balta bile, balta tüşkiy édi sapından da kişi öldürgey (143/16).”

klemiyin: İstmeden, kasıtsız, kazara, hata ile (basit taksirle).

“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs (sakat) étkey **klemiyin** ya oçeşip (öfkelenip, kin besleyerek), anıñkibik işler igi sézilmeh (tespit edilmek) kérk da

bahmah kérek anıñkibik iş bile, né türlü ki hılıhtır, térgemeh (incelemek, araştırmak) kérek öldürğenni (maktulü), ol nahıs étken oğlan (261/02)."

kilemiyin öldür-: istemeden öldürmek, kazara öldürmek (basit taksirle öldürmek).

*"76 Kapitula. Anıñ üçün kimse kimséni **öldürgey** satamadan (kazara) **kilemiyin** (130/31)."*

*"... dağın éger kimése yemişli térek (meyve ağacı) üsne ağaç bile atsa ya taş bile da kişini öldürgey, ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun (kölesini), ya biçe huluhçusı (kadın kölesini), ya bir kimse özgeni **kilemiyin öldürse**, ya né türlü iş bile ayılğan, ya at arabanı alıp haçkanda tıyalma (engelleme) bolmasa da kişini öldürse (143/28)."*

*"... ya kiyikke (ava) çıhkanda kiyikçiler da oh atkaylar kiyikke ormanda ya tüzde (arazide) ol sağış (niyet) bile, ki kiyikni urgay, da ol oh, ki kiyikniñ üstüne atıldı, da kişini öldürgey, anıñkibik öldürmeh kişini **kilemiyin öldürmehlerdir** (311/15)."*

k.-di 144/10

k.-dik 021/08, 021/35, 022/36

k.-diler 196/32

k.-dih 163/18, 205/37

k.-genimizden 163/15

k.-gey 047/16, 079/16, 091/37, 094/20, 095/17, 120/10, 126/16, 129/35, 137/04, 137/15, 137/34, 144/16, 153/03, 153/12, 156/29, 170/20, 170/25, 174/24, 176/29, 177/02, 177/04, 177/15, 178/26, 178/36, 180/19, 182/30, 183/03, 186/28, 186/30, 187/02, 190/02, 254/03, 255/03, 332/26, 332/28, 333/26, 333/28

k.-geyler 135/25, 135/26, 137/25, 144/07, 177/35

k.-giy 162/14, 171/08

k.-me 038/10

k.-medi 019/24, 020/20

k.-mediler 022/13

k.-medim 025/28

k.-megenge 146/06, 312/12, 313/12

k.-megey 121/34, 141/15, 150/10, 153/07, 174/23, 174/29, 178/34, 179/07, 187/17, 190/02, 194/26

k.-megiy 140/20

k.-mes 021/20, 093/12, 205/43

k.-mese 084/28, 116/37, 122/22, 128/26, 132/10, 145/27, 153/28, 171/26, 194/31, 195/01

k.-mesler 021/30, 136/27, 238/03, 239/03

k.-minçe 143/16, 310/06, 311/06

k.-miyin 071/08, 085/33, 130/31, 143/28, 143/37, 246/30, 247/30, 260/02, 261/02, 298/24, 299/24, 310/11, 310/16, 311/11, 311/16

k.-p 037/02, 079/17, 130/36, 142/21, 144/01, 144/03, 144/15, 144/18, 144/22, 254/03, 255/03, 298/27, 299/27, 310/17, 310/18, 310/26, 311/17, 311/18, 311/26

k.-r 021/02, 084/29, 194/09

k.-rbiz 132/32, 163/14, 164/01

k.-rlar 018/24, 202/30

k.-rmen 183/04, 189/41

k.-se 047/10, 080/19, 080/20, 084/26, 084/35, 112/37, 120/23, 156/06, 156/18, 162/33, 162/33, 176/32, 196/39

k.-sek 023/21

k.-seler 044/21, 044/25, 236/19, 237/19

[=154]

knâja: < Ukr, Leh. князь, княжий. Prens, şehzade.

*“Dağı da töre körgüziyir ölçüngen işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır (dönüyor) barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulganniñ **kn'ajalarnıñ**, haysı bu boyruhlarnı ayılğan hoyupturlar, her biri sahlamah da gıvalttan (baskıdan) başha tutmah kérek, néçik hoca, alay miskin, anı bir bézirgân (tüccar) harşı bolmagay ayılğan işlerge, kénsi érki (iradesi) bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü ayılğan hoyuluptur (314/35).”*

k.+larnıñ 149/15

[=1]

knâjata: <Ukr. княжата. Prensler, şehzadeler.

*“Bu könülük, töreniñ, ki ayıldı, barçasına bolgay **knâjatalarga** u barça biy biyetke (beylere), (058/26).”*

k.+lardan 151/27, 158/33, 316/32, 317/32, 322/36, 323/36

k.+larga 057/08, 058/26, 236/18, 237/18

k.+larnıñ 077/19, 058/3, 6074/24, 077/19, 236/23, 237/23, 252/13, 253/13, 314/33, 315/33

[=19]

knâz: < Ukr, Leh. князь, княжий. Prens, şehzade, bey, emir.

*“Yarihlı biy da biy Zigmunt, Téñriniñ süvükü bile korol' pol'skiy, ulu **knâz** Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarnıñ biyi da dédiçi (maliki), (074/14).”*

*“Haçan töreleri da tohtatmahları (talimatları, hükümleri) korol'larnıñ da **knâzlarnıñ**, alay, néçik özge işler ölümlü, né 1 kéz alay kéñeşli (mantıklı) da uslu tohtalgan (istikrarlı) bolgay (251/05).”*

k. 074/14, 248/42, 249/42

k.+larnıñ 250/05, 251/05

[=5]

[=1]

komara: < Lat, Ukr, Leh. *camara*, *комора*, *komora*. Gümrük, **rüsumat**, **vergi**.

*“A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytyır bu yerge (hüküm), añlanmah kérek: éger ki hannıñ **komaraları**, ya tamğa alınmah yolda pérémıta (yasak) bolgay (315/42).”*

k.+ları 149/38, 314/43, 315/43

[=3]

korol': < Ukr, Leh. король, *król*. Kral, padişah.

*“Yarihlı biy da biy Zigmunt, Téñriniñ süvükü bile **korol'** pol'skiy, ulu **knâz** (padişah) Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarnıñ biyi da dédiçi (074/14).”*

*“Da éger ki **korol'** korunada (merkezde) bolmasa, 3 kéz 9 haftadır apélâtsiya (temyiz), da ahçası 12 flidur (Flori, Akçe); éger **korol'** korunada bolmasa, né 3 kéz 9 haftada açılır (195/06).”*

*“A éger **korol'** Krakovdan dağın yuvuh bolsa, anı da töreçiler tapkay, ol hadar yırax barmahnuñ harcınıñ artıhın töreçiler (yargıçlar) tapkay da sunduhka (sandığa) salgay ol sbgnı (337/38).”*

k. 074/14, 074/39, 081/35, 082/01, 158/26, 166/10, 166/16, 167/16, 167/18, 175/07, 175/09, 175/16, 195/04, 195/06, 248/42, 249/42, 250/12, 251/12, 256/04, 256/06, 257/04, 257/06, 322/32, 323/32, 330/04, 330/05, 331/04, 331/05, 336/33, 336/34, 336/38, 337/33, 337/34, 337/38

k.+dan 089/05, 167/22, 180/12, 262/21, 263/21, 330/07, 331/07

k.+ga 166/21, 167/14, 167/25, 167/29, 175/05, 178/12, 178/16, 178/17, 194/17, 194/24, 194/36, 322/32, 323/32, 330/03, 330/08, 330/10, 331/08, 331/10, 336/32, 340/14, 340/16, 341/14, 341/16, 341/16

k.+larnıñ 074/24, 250/05, 251/05

k.+nuñ 074/06, 081/34, 083/35, 084/11, 091/26, 095/35, 096/34, 138/35, 158/37, 166/09, 244/05, 245/05, 248/39, 249/39, 256/03, 257/03, 258/13, 259/03, 259/09, 264/01, 265/25, 268/15, 268/31, 269/15, 269/31, 306/07, 307/07, 322/37, 323/37

kç+u166/13

k.+umuznuñ 083/06, 180/40, 256/27, 257/27

[=105]

koruna: < Ukr. Leh. корона, коруна, *korona*, *korona*. Merkezi eyalet, merkez, eyalet, devlet (Polonya merkez devleti).

“Éger korol' **korunada** bolsa, 3 kéz 3-er hafta rok (mühlet, süre) bérmeş kérek (167/16).

Éger ki korol' **korunada** ése, kérek harcı üçün bérilgey törege 6 fli Flori, Akçe), (337/33).”

k.+da 167/16, 167/19, 175/07, 175/09, 192/07, 192/18, 195/04, 195/06, 330/04, 330/05, 331/04, 331/05, 336/33, 336/34, 337/33, 337/34

k.+ga 085/01, 258/28, 259/24

[=19]

kök: 1. Asuman, gök, sema 2. Temel, kök, akraba (geriye doğru dikey biçimde akrabalar (miras ve akrabalıkla ilgili).

kök (I): Asuman, gök, sema.

köktegi han: Gökteki han, göğün hâkim, tanrı.

“Da belgilidir, ki **köktegi han** Éyemiz Téñridir, alay bu dünyânıñ hanları Téñriniñ atın kötürüptürler, yohsa tügüller alay könü (adil), néçik Téñri (234/25).”

köktegi yarğuçı: Gökteki hâkim, gökteki yargıç, tanrı.

“Da né türlü ganonk'nu (şariat kanununu) biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta pokuta (ceza, kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak (pranga) bar égrilerge (suçlulara), ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır; da né türlü yazıhsız (suçsuz)

*ademiler üsne ganonk' néme baĝ hoymastır, ol türlü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toĝurdular dünyâda; da né türlü ari kişi horhmastır **köktegi yarĝuçıdan**, ol türlü anmėĝ adam horhmastır dünyâ yarĝuçusundan (027/33)."*

*"Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki érksiz (hata ile) yanılır (suç işler). A kim ki érki (iradesi) bile égrı (kanunsuz) éter yarĝunu, kėndi borçlu halır **köktegi yarĝuçıga** (218/02)."*

köktegi yarĝuçı: Gökteki hâkim, gökteki yargıç, tanrı.

*"11-inçi, ki bilgeyler yarĝuçılar Töre Bitikinden toĝru yarĝu étmege, bilip, ki kendileri de turmahtırlar **köktegi yarĝuçunuñ** alnına yarĝuga (024/15)."*

*"Kimler ki töreniñ alnına kélirler, horhu kéçirgeyler, anıñ üçün ki haçan ademiler alnına bolmaslar **égrini** könü (doĝru, ak) étmege, helbet köp türlü söz bile câht éterler yarĝuçını aldamağa, né türlü bolsar **köktegi yarĝuçunuñ** alnına turmaga, ki barça yapuıhlarnı (saklıları) körer, ki anıñ alnına kimése aldamaı bile bolmas könü bolmaga, yohése könülık bile térgöv (yargılama) bolsar (024/23)."*

*"Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki érksiz (hata ile) yanılır (suç işler). A kim ki érki (iradesi) bile égrı (kanunsuz) éter yarĝunu, kėndi borçlu halır **köktegi yarĝuçuga** (218/02)."*

k.+te 038/26, 046/14, 220/13, 226/15, 227/15

k.+tegi 025/15, 025/23, 027/33, 036/03, 037/24, 051/26, 208/11, 208/15, 209/11, 209/15, 210/31, 211/31, 218/04, 218/34, 230/21, 231/21, 234/25, 235/24

k.+ten 029/04, 135/23, 213/11, 302/31, 303/31

[=28]

kök (II): Temel, kök, akraba (kök dikey biçimdeki geriye doĝru akrabaları içerir).

*"Ündegey uruĝ **kökün** da nıšan étkey. Bu türlü kérek étkey bu işini. Kėrek kiyöv (damat) sözlegey (söz yapmalı) hıznıñ atası bile (080/25)."*

"Uruĝga kökke tiygey 3 ülüş ölüden soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bėlgili yétkizgeyler barça igilikinden (malından), né ki halsa (081/27)."

*"Éger kikiése néçik atadan, alay anadan ki kiméseniñ 4-ünçi kindikte (göbeĝe, kuşaĝa) **uruĝu-köki** bolmasa, anıñ igiliki kérek ki korolnuñ haznasına bėrilgey (81/33)."*

k.+i 081/33

k.+ke 081/27, 254/43, 255/43, 257/01

k.+ü 081/24, 254/42, 255/42, 256/03, 257/03

k.+ün 080/25, 254/25, 255/25

[=13]

könü: Doğru, dürüst, adil, **adaletli**, geçerli, güvenilir, suçsuz.

“... buyururbiz, étkeyler könülük da yarğu **könü** barçasına-hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlige (şehirliye) da honahka (konuğa), da kélgenlerge, başhış (bahşış) almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler (akıl ederler) da közetkeyler, ki égri (suçlu) kişini yarğu bile könültmegeyler (aklamasınlar), (252/24).”

könü ayt-: Doğru söylemek, gerçeği demek, adil hüküm kesmek.

“... haçan ki ol töreler yazılğan édi érmeni tili bile, da alay, ki kéndilerine bilikli édi, a töre bolur édi, **könü aytıp**, voyt (hâkim) bile Ilovnuñ 6 érméni hartı (jüri üyesi aksakalı) bile érméniniñ yérgesinden (tarafından) bu töreler yanına kérek bolgaylar, çıharıp 4 artikulnı (maddeyi) birisi bitiklerde yazgan bizim, haysı ki töre bile némétslerniñ (Polonyaların), Marimborknuñ, kérek ol töre bile bolgay yarğu, ki ol voytka kermenniñ (şehrin) da özge kişilerge, haysı ki érméniler bile işleri bolgay, bilikli bolgay da bilgili (075/24).”

könü ét-: Adaletli yapmak, adil şekilde yapmak.

“Anıñ üçün kérektir, ki, yüz körmiyin (adam kayırmamadan), Téñriniñ yarğusun **könü étkey** da Téñriniñ alnına açıl yüzli bolgay (215/18).”

könü étüçi: Dürüstçe yapan, işini dürüstçe yapan.

“Bézirgânlar (tüccarlar) da kébitçiler (mağazacılar) **könü étüçi** bézirgânlıkların kéndileriniñ alay téprenmeh (davranmak) kérektirler da borçludırlar, né türlü hanlıh olturğuç (hanlık makamı) né türlü taptı da hoydu, kéndiniñ, alay kerménde (şehirde) néçik kermençilihlerde, da barça yollarda (315/04).”

könü kişi: Dürüst kişi, suçsuz şahıs.

“6. Dağı da ne türlü tiyişlidir bolmaga yarğuçılarga, **könü** ya égri (suçlu) **kışige** yarğuda (032/34).”

“Da könülüki (adaleti, güvenilirliği) tanırlarnıñ yahşı kişilerden belgilidir, ki orunç (rüşvet) alıp kélmegeyler, da könülük alnına yalğan sözlemegey, ya éger ki uruğu (akrabası) bolgay kimsénin da kélip tanıhlıh bergey, da bilseler, ki **könü kişidir**, tanıhlıhın tutmah kérek (220/11).”

“Éger kimse kimséni yarguga tartsa (mahkemeye verse) ya borç üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanıhı bolmagay, né anıñ, kimni ki yarguga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup keltirdi, yohsa añar tiyer, kimni tutup keltirdiler, éger **könü kişi** ése (229/08).”

könü tanıh: Adil şahit, adil tanık, doğru tanık.

“... éki yartın (taraftan) igi **könü tanıhlar** hoygaylar, ki kimge inanma bolgay, haysı yartın ki artıh tanıh bolgay, ki tanıhlıh bergeyler könüsün (doğrusunu), (135/02).”

“A éger ki 1 **könü tanıhnuñ** tanıhlılı da könü ése, helbet, tohtalgan (geçerli) düğüldür, né türlü ki K'risdosnuñ aytır édi cuhutlarga (Yahudilere): “siz yébérdiñiz Jovanéske, da ol tanıhlıh bérdi könülük üçün, da inanmadıñız” (223/34).”

könü tanıhlılı: Güvenilir tanıklık, güvenilir şahitlik.

“Éger ki **könü tanıhlılı** bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur (aklanır), ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün belgisiz, da kéçikilmegen (affedilemez) sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür (aklanır) ol devikârdan (105/11).”

“Haysı ki tanıhlılıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey (ister) ayb (itham, iftira) bérıp, tanıhlılıhını kéri urmaga (reddetmeğe) klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah (istikrarlı olmak, karar vermek) kérek. **Könü tanıhlılıh** hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar (itham eder, karalar) anıñki tanıhlarnı (254/04).”

könü töre: Adaletli kanun.

“Zéra köpleri bardır, ki mahtarlar özge dayfanıñ törelerni, ki **könü töreleri** bar (018/21).”

“Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile uyaltkay (mahcup eder), kéndiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay, da tüşer ölümlü yazıhka (suça), Éski Töre (Eski Ahit) bile Yeñi **könü Töre** (Yeni Ahit) aytıyır (097/08).”

könü töre ét-: Adil yargılama, adaletli muhakeme etmek.

“5-inçi, ki bu zamanda Ari Can (Kutsal Ruh) izyavit (tecelli) étmes, néçik Soğomon u Taniél vahtına, ya néçik Gorint'os kermenine (kentine), ya özge uluslarda, ki könü töre éterler édi (22/06).”

könü yargu: Adil muhakeme, adaletli yargı.

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'ahanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar (kethüdalar), ki yüz körüp (torpil yapıp), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten **könü yarğunu** égri éterler (023/14).”

“Ol türlü haytıp K'risdos övretti mané (masal, hikâye) bile égri (adaletsiz) yarğuşu için, ki tügel **könü yarğu étmes** édi, barça kimse ademilerden ési (aklı) kéndine yarğuşudur, canına, u ténine, u 5 séziklikine (duyusuna), da aruvluhta (taharete, doğrulukta) sahlagay kendini (213/34).”

“Ne türlü ki Téñri ayttı, ki yüz köрмаñiz (adam kayırmayın), yohsa **könü yarğu étiñiz**. Éger ki könülük (adalet) bolmasa, köp adam ési (aklı) bile yazıhka (günaha, suç) tüşer, da bu işten özge milletniñ yarğuşuna barırlar (215/42).”

könü yarğuşu/könü yarğuşu: Adil yargıç, adil hâkim.

“Evelgi u **könü yarğuşu** Téñridir, né türlü buyurur markaré (peygamber) Tawit', ki yarğu éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına), (028/24).”

“Néçik ki bir péşekâr (zanaatçı, esnaf), tügel péşesin övrenip bilmegey, bolmas ustalıh étme, néçe artıh dağın bilüçi kérek yarğuşılarga haysı ki Téñrige yaraşır. Zéra yarğu yarmah Téñriniñdir, oldur **könü yarğuşu**, da dünyâ yarğuşıları Téñrige ohşaştır (215/16).”

k. 018/21, 018/23, 020/15, 021/03, 021/04, 021/04, 021/34, 022/09, 023/14, 024/20, 024/26, 028/24, 028/32, 030/13, 031/30, 031/34, 032/34, 033/08, 037/07, 038/15, 038/23, 038/26, 039/09, 039/17, 039/27, 042/14, 042/15, 042/33, 042/34, 043/10, 045/07, 045/09, 048/24, 050/39, 052/01, 052/28, 052/33, 052/34, 056/25, 075/24, 078/05, 079/19, 083/37, 097/09, 105/11, 113/01, 114/08, 115/07, 127/13, 135/02, 147/32, 148/04, 149/27, 157/23, 159/16, 159/22, 164/04, 165/35, 181/09, 186/41, 188/27, 202/30, 203/23, 203/24, 204/19, 204/34, 204/34, 204/35, 205/20, 205/34, 205/34, 205/35, 206/06, 206/14, 206/35, 207/06, 207/14, 207/35, 208/13, 208/16, 208/16, 209/13, 212/10, 213/03, 213/07, 213/34, 214/16, 214/18, 214/37, 214/42, 215/16, 215/18, 215/37, 215/42, 218/40, 220/08, 220/11, 220/12, 220/13, 220/24, 220/28, 220/32, 221/07, 221/10, 221/15, 222/34, 222/35, 222/43, 222/43, 223/34, 223/35, 223/43, 223/43, 224/03, 224/37, 224/38, 225/03, 225/37, 225/38, 228/09, 229/09, 230/08, 230/26, 230/39, 230/41, 230/41, 231/08, 231/26, 231/39, 231/41, 231/41, 234/26, 235/26, 250/24, 251/24, 252/23, 253/23, 254/04, 255/04, 258/04,

259/04, 268/37, 269/37, 276/20, 277/20, 282/32, 283/32, 284/11, 284/17, 284/29, 285/11, 285/17, 285/29, 294/39, 295/39, 302/20, 303/20, 314/04, 314/09, 314/38, 315/04, 315/09, 315/38, 322/13, 323/13, 324/05, 324/08, 325/05, 325/08, 328/05, 329/05

k.+dür 033/16, 038/39, 038/41, 041/09, 041/18, 042/28, 047/02, 216/01, 217/01, 220/19, 220/20, 221/01, 222/15, 222/19, 222/40, 223/15, 223/19, 223/40, 226/25, 227/25

k.+lerni 028/23, 213/02

k.+niñ 216/06, 217/06

k.+nü 035/28, 037/07, 037/35, 216/41, 218/25

k.+nüñ 033/26

k.+sün b239/16, 043/15, 043/30, 050/23, 054/28, 060/35, 106/27, 120/08, 124/17, 135/05, 137/39, 138/16, 143/15, 144/01, 148/05, 157/05, 158/15, 162/34, 163/35, 217/07, 222/42, 223/42, 224/05, 224/13, 225/05, 225/13, 228/45, 229/45, 232/32, 233/32, 238/16, 278/04, 279/04, 288/35, 289/35, 292/30, 293/30, 302/22, 303/22, 304/33, 304/40, 305/33, 305/40, 310/05, 310/17, 311/05, 311/17, 314/10, 315/10, 322/05, 322/27, 323/05, 323/27, 326/25, 327/25, 328/02, 329/02

[=257]

könül- Haklı çıkmak, beraat etmek, aklanmak.

*“Ték érméniler üsne bu ustava (hüküm) tutulmah kérek, hayı özge cınstan (milletten) égirliki (suçu) bolgay, bu **töre bile könülür**, a özge cınsta kénsi töresine könülür (106/34).”*

*“A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay kününe antın işitmege, na işine tüşer (davasını kaybeder), da ündelgen (davalı) yan **könülür** töre alına, hoyup 6 ahça paméntnıy (ödeme, harç), bolur andan könü boş (affedilmiş, suçsuz) yarğularga köre (188/23).”*

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alına, da tanmagay (inkâr etmez) bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén (ödemişim) añar barçasın (hepsini), da añar néme de borçlu halımıyrmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın (taraftan) tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (itham) éttiler, da andan **könülgey töre bile** (193/33).”*

*“A éger ki bu künlerde yükçi (kefil) tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru (karşı) yük kırıptır (kefalet etmiştir), töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege da **könülmege** (335/28).”*

k.-gey 193/27, 193/33, 278/26, 279/26

k.-geyler 107/37

k.-me 161/10, 324/37, 325/37

k.-mege 172/26, 195/32, 334/28, 335/28

k.-meh 161/35, 326/07, 327/07

k.-üp 034/16, 216/19, 217/19

k.-ür 034/14, 105/18, 106/34, 106/35, 163/10, 188/19, 188/26, 216/18, 217/18, 276/24, 277/24, 278/07, 278/08, 279/07, 279/08, 326/32, 327/32

[=35]

könült-: Aklamak, haklı çıkarmak, beraat ettirmek.

*“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit (tayin) étkey, da otporniy strona (davalı taraf), ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacıyı) pripozvat (çağırır) étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege (aklanmaya), da povodniy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşniy dovodu (güvenilir kanıtı) bolsa, na anı töre **könültür**, da né ki naklad (ödeme) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otporniy yanga; alay oh povod tursa küñüne, rokuna, da otporniy strona kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer (davasını kaybeder), néçik yoğarı yazıpbiz (195/36).”*

*“... buyururbiz, étkeyler könülük (adalet) da yarğu könü barçasına-hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlige (şehirliye) da honahka (konuğa), da kélgenlerge, başhış (bahşış) almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler (akıl edip) da közetkeyler, ki égri (suçlu) kişini yarğu bile **könültmegeyler** (252/24).”*

*“Yene kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgiy édi, öldürgen kişi ölümlüdür. Bulay yeñi töre **könültiyir** ol öldürüçi oğrunı. Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam öldürdi bélgili (kanıtlı) érki (iradesi, kastı) bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (275/25).”*

k.-iyir 103/12, 274/25, 275/25

k.-megeyler 078/11, 252/26, 253/26

k.-ür 195/36

[=7]

könülük: Doğruluk, dürüstlük, adalet.

*“Zéra ol yarğuşu, ki könülük (adalet) üstüne orunç (rüşvet) almastır, anıñ sözü kéçer yarğuda, da **könülük** bile yarğuga uç éter (karar verir), (033/03).”*

*“Andan soñra hardaşlar né ki halsa atalarından igilikler (mallar), kéndi aralarına ülüş étkeyler bir tékşi téñ da **könülük** bile (139/24).”*

k. 019/18, 020/31, 021/21, 024/27, 028/16, 032/11, 033/03, 033/05, 033/09, 033/12, 033/20, 035/23, 036/30, 037/29, 038/19, 042/19, 043/27, 044/22, 045/17, 045/21, 052/20, 053/11, 054/09, 054/13, 058/25, 063/18, 077/22, 078/04, 079/09, 079/15, 083/11, 089/37, 090/22, 106/30, 121/34, 134/21, 139/24, 143/13, 159/06, 159/25, 182/04, 204/02, 204/28, 204/43, 205/01, 205/28, 205/44, 208/17, 209/17, 210/40, 213/21, 214/25, 214/39, 214/40, 214/42, 214/44, 215/25, 215/39, 215/40, 215/42, 215/44, 216/03, 216/38, 217/03, 217/38, 218/17, 218/37, 220/10, 222/36, 223/36, 224/11, 224/27, 224/42, 224/43, 225/11, 225/27, 225/42, 225/43, 230/35, 230/35, 231/35, 231/35, 232/05, 232/22, 232/25, 233/05, 233/22, 233/25, 236/18, 237/18, 240/16, 241/16, 252/14, 252/23, 252/44, 253/14, 253/23, 253/44, 254/02, 255/02, 256/29, 257/29, 262/36, 263/36, 265/05, 278/05, 279/05, 290/24, 291/24, 302/11, 303/11, 306/20, 307/20, 310/04, 311/04, 322/41, 323/41, 324/10, 325/10

k.+i 038/17, 038/27

k.+ke 032/32, 033/30, 121/35, 157/29, 214/35, 215/35, 216/07, 216/25, 217/07, 217/25, 290/25, 291/25, 322/16, 323/16

k.+leri 038/02, 220/01, 306/03, 307/03

k.+léri 138/26

k.+ni 078/02, 079/17, 252/22, 253/22, 254/04, 255/04

k.+nü 018/29, 020/23, 202/33, 203/27, 204/24, 205/25, 232/16, 233/16

k.+nüñ 095/33, 268/14, 269/14

k.+te 020/22, 086/08, 121/04, 204/23, 205/24, 260/09, 261/09, 290/09, 291/09

k.+ü 172/35, 183/19, 220/09, 220/14, 334/33, 335/33

k.+ümüz 054/05, 232/21, 233/21

k.+ün 160/13, 324/22, 325/22

k.+ünü 053/35

könüllüksüz: Haksız, adaletsiz.

“Anıñ üçün töreci (yargıç), yaman, töresiz (kanunsuz) ayttı (hükü verdi) ése ya yaman yargu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarguçı apélâtsiya (temyiz) bile yargu étse. Éger sézse (tespit etse) töreçiniñ égri (kanunsuz, haksız) buyurganıñ, **könüllüksüz**, öğütleme (cezalandırmak) bolur anı (253/32).”

k. 078/23, 252/32, 253/32

[=3]

könüsün: Gerçekten, hakikaten, İsteyerek, kasten.

könüsün öldür-: İsteyerek öldürmek, kasten öldürmek.

“97 kapitula. kimése kişi öldürgey **könüsün** albo (ya) satamadan (kazara), (143/14).”
 “A klep öldürmeh **könüsün** bu türlüdür, ki yürügey 1-i biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıy édi, yeneçi haraçılar da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunnu da yürügen kişini émin, da alar, ayap tamahların, haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol harahçılarnı öldirgeyler (311/16).”

k. 033/28, 041/32, 043/15, 054/28, 060/35, 078/23, 106/27, 120/08, 124/17, 135/06, 137/39, 138/16, 143/15, 144/01, 148/05, 157/05, 158/15, 163/35, 216/07, 217/07, 222/42, 223/43, 224/05, 224/13, 225/05, 225/12, 228/45, 229/45, 232/32, 233/32, 238/16, 239/16, 252/32, 253/32, 278/04, 288/35, 289/35, 292/30, 293/29, 302/22, 303/22, 304/33, 304/40, 305/33, 305/40, 310/05, 310/17, 311/05, 311/16, 322/05, 322/27, 323/05, 323/28, 326/25, 327/25, 328/02, 329/02

[=3]

könl: İstek, irade ifadesi, niyet, kast.

könlü bile öldür: İsteyerek öldürmek, kasten öldürmek.

“... ya bir kimése çérüvde (orduda) bolgay, kéndiniñ duşmanıñ övdegi anda tutup, **öldürgey könlü bile**, ya bir kimése kéçe klep bir kiméseniñ yolun algay, klegey (ister) anı öldürmeh üçün (144/24).”

yahşı könl: Hoşgörü, iyi niyet, özgür irade.

“Éger borçlu **yahşı könlü** bile tusnahını (rehini) bérme klemese (istemese) borç éyesine (alacaklıya), bu iş bile borç éyesi bolur alma (128/25).”

k.+ü 093/05, 128/25, 144/24, 266/08, 267/08, 296, 24, 297/23, 310/23, 311/22,

k.+üce 150/05, 154/11, 316/03, 317/03, 319/35, 318/35

[=3]

köñül: İstek, irade ifadesi, niyet, özgür irade: kasıt.

yahşı köñül: Hoşgörü, iyi niyet, özgür irade.

*“... kimse kimge borçlu ése, tölöv (ödeme) étkey **yahşı köñülden**, yahşı és (akıl) étip, zéra ademiniñ ési kéndiniñ yarğuşudur (019/32).”*

*“A éger **yahşı köñül** bile sattılar ése kéndilerniñ kérekleri üçün ol mülklerni da tohtattı (tohtadı olması gerekir. /kesinleşti) ése ol bazar (muamele), kérek ki kéndiniñ küçüne halgay (305/40).”*

yaman köñül: Kötü niyet, art niyet, kasten.

*“Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek zından bile, da ahça curumu (cezası) bile, da töleme barça ziyanlarnı, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur (yağmacı) **yaman köñülden** étti ése, tamahı (idama) bile ögütlenmeh kérek (111/15).”*

*“Kimése öldürse kiméseniñ atın bélgili ya tuvarın, töre buyurur, ki bahasın öldürgen atnuñ ya tuvarnuñ tölegey añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger **yaman köñülden** öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (davaya) köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre töre buyurgay (hüküm verir), (283/19).”*

k. 028/05, 138/16, 210/35, 211/35, 304/40, 305/40

k.+den 019/32, 111/15, 112/07, 136/27, 147/08, 204/08, 205/09, 282/03, 282/17, 283/03, 283/17, 304/09, 305/09, 312/33, 313/33

k.+leri 035/05, 210/10, 211/10, 216/30, 217/33

k.+lerni 026/26

[=30]

2 köñüllü: Tereddütlü, şüpheli.

*“Haysı bile ki bélgilidir bizim könülükümüz (adaletimiz), tiyesidir körgüzmege, ki haysı bitiklerden ya haysı milletlerden yığpbiz bu törelerni, ki könülük bélgili bolgay da kimse **2 köñüllü** bolmagay, sağışlap (zannedip), ki biz bizim ésimizden (aklımızdan, kafamızdan) çıharıpbiz bu törelerni (233/23).”*

k. 054/10, 232/23, 233/23

köptengi: 1. Eski, süreli, vadeli **2.** Kayıt, sabıka kaydı olmak, kütük kaydı olmak.

köptengi (I): Eski, süreli, vadeli.

*“108 Kapitula. **Köptengi** borçlarını töresi (hükmü), (249/20).”*

*“A éger ki ol vahtlarını arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy (dava etse) édi da anıñ üsne yahşı tanılılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunı ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik **köptengini**, borçun törege tartma (mahkemeye vermek) da ańmaga (dava etmege), (317/41).”*

köptengi (II): Kayıt, sabıka kaydı olmak, kütük kaydı olmak, mülklerin tapu kayıtlarının kütüğü.

*“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (bağlıdır, tabidir), anıñkibik tusnah ya satun algan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda ańlamah kérek **köptengilerni** (kayıtlarını), haysı ki törededir (mahkemededir) bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (285/03).”*

k. 072/33, 248/20, 249/20

k.+lerni 285/03

k.+ni152/09, 316/41, 317/41

[=7]

köptengilik: Sabıka kaydı, kütük kaydı.

*“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (bağlıdır, tabidir), anıñkibik tusnah ya satun algan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda ańlamah kérek **köptengiliklerni** (kayıtlarını), haysı ki törededir (mahkemededir) bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (113/28).”*

k.+lerni 113/28, 284/03

[=1]

kör-: Bakmak, görmek (yardımcı fiil olarak, yüz körmek, héç körmek, habul körmek gibi terkiplerde hukuk terimi olarak ortaya çıkmıştır).

héc kör-: Küçümsemek, tahkir etmek, ihmal etmek, umursamamak.

*“A kim ki érki (iradesi) bile égri (kanunsuz) éter yarğunu, kéndi borçlu halır. Bolmagay, ki öktemlengey (kibirilenmesin) yarğuşu ya kiméseni **héc körgey** (036/06).”*

*“Yeñi Töre körgüziyir, ki kimse törege utru (karşı) bolgay da **töreçini héc körgey**, anıñkibik kişi ölümlüdür (120/14).”*

*“Éger ki kimése törege ündelgen (celp edilmiş) bolsa da 3 kězge diyin, **héc körüp**, turmasa, her ündelmehte 12 ahça halır (yükümlü olur) voytka (hâkime), (161/14).”*

habul kör-: < Ar. قبول. + Türk. +kör-: Kabul etmek, onaylamak, boyun eğmek.

*“Da töre, işitse giléyin (davasını, şikâyetini) ündelgen yandan (davalı taraftandan) da cuvapın, aralarına tapkay (karar verir), né ki töre buyursa, 2 yan da anı **habul körmeh** kérek da añar baş hoşmaga (itaat etmeğe), (120/05).”*

*“Bélgili éterbiz bilmege бүгүнгилерге барчасına, hali bolganlarga da kélgenlerge de, bu işlerni bilgenlerge bilmege, néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge béringenler (tabidirler) ol priviléalarnıñ (imtiyazlarının, haklarının) tibine da kéndiniñ töreleri bile érmniniñ, hayısı ki ilgerilerimiz bizim alarga bérkitip (onaylamış) édiler, **habul kördüh**, da tuttu, da sahladı (250/20).”*

yüz kör-: Ayrıcalık yapmak, torpil yapmak.

*“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'hanalar (keşişler), biyler, baş kéthoyalar, ki **yüz körüp**, u orunç alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12).”*

*“Haytıp ésime aldım, ki Biyimiz K'risdosnuñ yarğusuna barasımén, ol, ki **yüz körmes**, né orunç (rüşvet) almas, anıñ üçün tiyişlidir maña yazmaga holum bile Téñriniñ yarğusunuñ ohşaşın (026/18).”*

k.-düh 075/15, 250/20, 251/20

k.-gey 036/06, 120/14, 218/05, 288/37, 289/37

k.-mege 033/22, 216/04, 217/04

k.-meñiz 214/41, 215/41

k.-mes 026/18, 210/06, 211/06

k.-meh 120/04, 288/33, 289/33

k.-meyin 031/33, 033/07

k.-minçe 143/25, 310/10, 311/10

k.-miyin 214/17, 215/17

k.-üp 023/13, 161/14, 195/32, 206/34, 207/34, 324/40, 325/40

[=31]

körgüz-: Göstermek, hükmetmek, emretmek, buyurmak.

“Éger yaman köñülden (suç kastı ile) öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahma bile, igi bilmeh kérek, ne türlü ki töre körgüziyir gilége (davaya, şikâyeteye) köre (112/11).”

“Yeñi Töre (Yeni Ahit) körgüziyir, ki kimse törege utru (karşı) bolgay da töreçini (yargııcı) héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdür (289/36).”

“Yeñi Töre (Yeni Ahit) bulay körgüziyir, éger kimése yaman iş (suç eylemi, suç) hılınsa (işlese) da tanıhlıh bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınğanına köre (293/09).”

“A éger ki bu künlerde yükçi (kefil) tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru (karşı) yük kiriptir (kefalet etmiştir), töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege da könülmege (aklanmaya), (335/27).”

k.-di 129/28, 298/05

k.-dü 299/05

k.-gey 118/31, 182/03, 288/10, 289/10

k.-geybiz 023/30, 206/42, 207/44

k.-geyler 044/27, 224/29, 225/30

k.-geymén 027/01, 210/16, 211/16

k.-iyir 092/15, 094/35, 098/39, 101/16, 112/11, 113/11, 120/12, 121/23, 122/31, 123/12, 123/13, 123/12, 123/13, 125/17, 126/03, 130/28, 131/20, 139/30, 149/08, 153/24, 154/27, 157/07, 159/25, 172/25, 184/16, 264/15, 265/39, 266/40, 270/29, 271/28, 272/29, 282/19, 288/37, 288/40, 289/37, 289/40, 290/18, 290/40, 291/18, 292/08, 292/09, 293/09, 294/07, 294/18, 295/06, 295/17, 298/22, 298/37, 299/22, 299/37, 302/08, 303/08, 306/25, 314/30, 318/24, 319/24, 320/04, 321/04, 322/06, 324/10, 325/10, 334/27, 335/27

k.-mege 038/32, 054/06, 167/03, 220/15, 232/21, 233/21, 328/15, 329/39

k.-mek 047/01

k.-meh105/26, 137/08, 184/42, 226/08, 227/08, 278/03, 279/03, 304/18, 305/18

k.-mestir 134/38, 302/19, 303/19

k.-se 262/10, 263/10, 270/41, 271/40

k.-üp 106/27, 278/04, 279/04

k.-ür 020/01, 031/15, 040/33, 191/18, 204/13, 205/14, 214/09, 215/09, 222/09, 291/41
[=117]

kötür-: Üslenmek, taahhüt etmek.

*“Oğullar bildirseler (ihbar etseler) törege da ohşaşı (kanıtı) bile yaman işte atasınıñ-anasınıñ yañılğanıñ (suçunu) hanga utru (karşı) da barça étilgen işler, anıñkibik işte érméniniñ oğlanları anıñkibik işni borçlu tigüller **kötürmege** (097/24).”*

*“Éger ki kéndi at kişiniñ séziklikinden (heyecanından) ürkkey da üstünden olturgan kişini salgay da salgan kişi ölgey ya nahıs (sakat) bolgay, anıñ üçün né bir kimse né bir söz **kötürmes** (taahhüt etmez) da ziyan borçlu bolmas (143/07).”*

k.-gey 155/18, 320/18, 321/18

k.-mege 097/24, 270/01, 271/01

k.-mes 143/07, 310/01, 311/01

[=2]

köydür-: Yakmak, ateşlemek, kundaklamak.

*“36 Kapitula. **Köydürmeh** üçün da pojarlar (yangınlar) üçün (104/01).”*

*“Éger kimése **kiméseni köydürgey** ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otuñ, anıñkibik küydürüçi (kundakçı), néçik ot bile yanıldı (suç işledi), alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek (281/41).”*

k.-gey 111/01, 111/03, 183/23, 280/41, 281/41

k.-meh 104/01

[=6]

közet: Bekçi, koruma, muhafız, gözcü, gözlemci.

*“Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konuk evine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol **közét** kötürgey üstüne, ki igi közetkey ol humaşni, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyayı közetçi tölemeh (ödemek) kérek (155/17).”*

*“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşniñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ (tüccarlığın), bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne **közet** (denetçi), câht*

bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (315/11)."

k. 148/09, 155/18, 314/11, 315/11, 320/18, 321/18

k.+niñ 142/12, 155/32, 308/29, 309/29, 320/24, 321/24

k.+ten 155/24, 320/20, 321/20

[=17]

közet-: Korumak, denetlemek, gözetmek, muhafaza etmek.

*"Éñ burun bahılmañ kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlıkniñ (tüccarlığın), bu türlü hoyulmañ kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), cáht bile bahkaylar da **közetkeyler**, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/10)."*

*"Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konuk evine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol közét kötürgey üstüne, ki igi **közetkey** ol humaşnı, da anıñ **közetmehinden** ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh (ödemek) kérek (321/18, 321/19)."*

k.-key 106/06, 155/19, 276/36, 277/36, 320/18, 321/18

k.-keyler 078/10, 148/10, 252/26, 253/26, 314/12, 315/12

k.-me 155/27, 320/21, 321/21

k.-meh 146/24, 312/21, 313/21

k.-mehinden 155/20, 320/19, 321/19

[=21]

közetçi: Bekçi, gözcü.

*"Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konuk evine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol közét kötürgey üstüne, ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı **közetçi** tölemeh (ödemek) kérek (155/19)."*

k. 155/23

[=1]

közetüçi: Bekçi, gözcü.

“*Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine (konuk evine) da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka, da ol közét kötürgey üstüne, ki igi közetkey ol humaşni, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı **közetüçi** tölemeh (ödemek) kérek (321/20).*”

k. 320/20, 321/20

[=2]

k'risdân: < Yun, Lat, Erm. Χριστιανός, christian, քրիստիանոս, քրիստոնիսայ. Hristiyan, İsa'nın dinine inanalar.

“*Haysı ulusta bar ése **k'risdân** hanı ya ulu biy, alar dünyâ yarğusun hayğurgaylar (yönetirler) allarına könülük (adalet) bile (032/08).*”

“*Éger ki yazdıh ése evelgide, ki kérekimiz dügül édi yazgan töre bérilmege Téñriden, yohése köp kéz işittih panbas özge illetten, ki yohtur **k'risdânlarda** töre (205/41).*”

K'risdân dinsizni öldür-: < Yun, Lat, Erm. Χριστιανός, christian, քրիստիանոս, քրիստոնիսայ. + Ar. + دين + Türk. + *sizni* + *öldür-*: Hristiyan'ın dinsizi öldürmesi.

“*A éger **k'risdân dinsizni öldürse** érki (iradesi, kastı) bile, han bahasın (diyetini) tölegey (öder), néçik yazgandır; a éger érksiz (hata ile, kasıtsız) öldürse, yarımın tölegey, yohsa han bahası hanlıh bolgay, a 3 ülüşnüñ birini öldürgen (maktul) kişiniñ hardaşlarına berilgey (061/18).*”

“*Éger ki **dinsiz öldürgey k'risdânnı** érki bile, anıñ ornuna kéndini tas étkeyler. (238/12).*”

k'risdân k'risdânnı öldür-: < Yun, Lat, Erm. Χριστιανός, christian, քրիստիանոս, քրիստոնիսայ. + Türk. + *nı* + *öldür-*: Hristiyan'ın Hristiyan'ı öldürmesi.

“*Éger k'risdân **k'risdânnı öldürse** érki (iradesi, kastı) bile, han bahasın (diyetini) tölov étkey (öder) hardaşlarına, da hanlıhka da curum (para cezası) bergey küçüne köre (061/25).*”

k'ristan hul: < Yun, Lat, Erm. ηριστιανός, christian, քրիստիանոս, քրիստոնիսայ + Türk. + *hul*: Hristiyan köle, Hristiyan dinine inanan köle.

“*Kimése ki érksiz (özgür olmayan) hulun (kölesini) ya hulluhçusın (kadın kölesini) öldürgey né türlü hal bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ curumun (diyetini) izdemeh kérek éyesinden, éger ol érksiz **hul k'risdân** ése (098/08).*”

“Éger kimése, k'risdân bolup, **k'risdân hul** satun alsa, körgüziyir Éski Töre (Eski Ahit), anñkibik hul, 6 yıl huluh (hizmet) étip biyine, azad (özgür) bolmah kérek yedinçi yılda (265/39).”

k. 32/08, 46/24, 46/27, 47/15, 52/21, 53/37, 59/20, 59/32, 59/35, 61/08, 61/18, 61/25, 76/32, 92/12, 92/13, 92/14, 93/25, 98/08, 108/23, 198/23, 214/24, 215/24, 226/31, 227/19, 227/21, 227/31, 230/35, 231/35, 232/17, 233/17, 236/42, 237/36, 237/42, 238/21, 238/26, 239/21, 239/26, 239/29, 265/38, 265/38, 267/18, 267/33, 267/35, 269/19, 271/14, 273/07, 278/37, 279/37, 295/06

k.+ga 267/19

k.+lar 22/31, 39/08, 39/14, 45/07, 52/37, 53/36, 53/36, 64/01, 76/26, 136/08, 207/24, 220/24, 220/27, 221/05, 221/08, 224/37, 225/37, 230/43, 231/43, 232/16, 232/17, 233/16, 233/16, 241/26, 303/41

k.+larda 18/17, 21/15, 202/28, 203/22, 204/41, 205/41

k.+lardan 51/22, 54/21, 230/19, 231/19, 232/29

k.+larga 17/20, 23/08, 36/32, 36/37, 51/09, 52/05, 53/22, 53/33, 64/03, 202/16, 203/11, 206/32, 207/32, 230/12, 230/28, 231/12, 231/28, 232/10, 232/15, 233/10, 233/15, 241/27

k.+ların 30/10, 51/14, 51/17, 77/20, 92/18, 94/35, 96/07, 132/03, 212/09, 230/15, 230/17, 231/17, 253/13, 265/40, 267/40, 269/19, 300/06, 301/05

k.+nı 60/25, 61/25, 96/08, 98/12, 238/12, 238/29, 239/12, 239/29, 269/19, 271/16

[=136]

k'ristân: < Yun, Lat, Erm. Χριστιανός, christian, քրիստիանոս, քրիստոնիայ. Hristiyan, İsa'nın dinine inananlar.

“Éger kiméseniñ kéreki bolgay da hızın satkay **k'ristanga**, bolmastır anı satmaga, kéndiniñ hızın, méñlik (sonsuza değin) haravaşlıhka (kadın köleliğe), (093/28).”

“Éger biyi hulunuñ (kölesinin) közün çiharsa, töre buyurıyır, érkli (özgür) bolgay anñkibik hul, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki **k'ristân** édi ése (100/06).”

“Zéra vank' (manastır) ari (kutsal) atalarınñ yéridir, anıñ üçün hoygandır, haysı ki borçludurlar holtha (rica, dua) étme Téñriden hanlar üçün, da ulu biyler üçün, da barça **k'ristanlar** üçün (302/41).”

k. 68/11, 94/21, 94/25, 96/08, 100/06, 125/17, 202/36, 226/19, 226/21, 236/36, 236/43, 237/43, 244/09, 245/09, 252/03, 253/03, 264/14, 264/15, 264/15, 265/37, 266/18, 266/33, 266/35, 268/19, 270/14, 272/07, 294/07

k.+ga 93/28, 266/19

k.+lar 206/24, 240/24, 250/44, 251/44, 302/41

k.+lardan 233/29

k.+larga 218/17, 218/20, 240/25

k.+larnıñ 231/15, 252/13, 264/17, 266/40, 268/19

k.+nı 268/19, 270/16

[=45]

k'rorénk: < Erm. **Բրորէնք**. Evlilik sözleşmesi, evlilik anlaşması, sözlenme.

*“Dopolnitelnaya statya (ek madde) 4. Töre **k'rorénk'nuñ** bu türlü (255/24).”*

k.+nuñ 255/24

[=1]

k'roronk: < Erm. **Բրորոնք**. Evlilik sözleşmesi, evlilik anlaşması, sözlenme anlaşması.

*“Dopolnitelnayastatya 4. Töre **k'roronk'nuñ** bu türlü (254/24).”*

k.+nuñ 080/23, 254/24

[=2]

kuntra: < Lat. *contra*. Direnmek, itaat etmemek, karşı gelmek.

*“Anıñ üçün hnazantsızlıh (itaatsızlık) töreniñ küçüne **kuntra** étilgen alaydır, néçik Téñrige utru (karşı) hnazant (itaatkâr) bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (288/38).”*

k. 120/16, 288/38, 289/38

[=3]

küç: 1. Güç, iktidar, yetki 2. Geçerlilik, yürürlük 3. Zulüm, baskı, taciz.

küç (I): Güç, iktidar, yetki.

*“A barça yarğuçınıñ küçiniñ (makamının) **küçi** (yetkisi) bardır ögütlemeye (cezalandırmaya) barça yañılğanlarını (suçluları) yarğuda, né türlü yañılğanına köre, budur olturğuzmah (hapsetmek) bile da curum (para cezası) bile (160/23).”*

*“Men olturğuzıyırmen (yürütüyorum) töreni küçü (iradesi) bile Biy Téñriniñ, da küçi (yetkisi) bile bizim korolumuznuñ, da ménim **küçüm** bile, voytnuñ, da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki ménim hatıma oltururlar (083/05).”*

küç (II): Geçerlilik, yürürlük.

*“Da töre bile buyurıyırbiz sizge, ki bizim érméni töresine bir kişiniñ tanıhlılı kécmes da néme tügül, yohsa tanıhlılı 2 ya 3 kişinin **küçü** (geçerliliği) bardır (121/17).”*

*“Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ **küçine bolgay** (yürürlükte olmak) da sahlayay, éger kimése satkay ya algay mülkler öbgelerinden (atalarından) halgan. Éger ki ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik satıh (muamele) bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/21).”*

küç (III): Baskı, taciz, tecavüz.

küç-basınc: Baskı, zulüm.

*“Tiyişlidir k'risdân hanlarga, ki barça işi u yérgesi (talimatı, hükmü) töre bile bolgay da kimsege **küç-basınc** étmegey. Éger yoluhsa k'risdân hanga, ki çérüv étkey (ordu yürütse) dinsizler üstüne, néçik tiyesidir, haçan ki iti kötürseler biri biri üstüne, hoymagay hırmaga (kılıçtan geçirmeğe) angınca (akınca), ki bilgey, né **mahana** (sebeplere) bile kélipler dinsizler üstüne (237/45).”*

küç ét- (III): Zorlamak, taciz etmek, tecavüz etmek.

*“62 Kapitula. Kim ki **küç étkey** hatunga ya hızga (070/21).”*

*“Éger kimése kiméseniñ hatunun yol üsne hapsa (ele geçirse) ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar **küç étkey** (292/33).”*

küç étüçi: (III): Zorlayan, taciz eden, tecavüz eden, tecavüzcü.

*“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa (ele geçirse) ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç étkey, anıñki **küç étüçi** ölümlüdür. A éger étken işin (suç eylemini) anıñ üsne tügellemese (bitirmese), eğbet (sonunda), égridir (suçludur) da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek töreçiden (yargıçtan) ötleş zından bile da curum (para cezası) bile ol hörmetsizlik için (124/30).”*

*“Éger kimése yaman iş (suç) hılınsa (işlese) da tanıhlılı bile yétkirseler (kanıtlasalar) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili (delille), émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre. éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya **küç étüçi** (tecavüzcü), eminlik için barçasınıñ başın késmeş kérek anıñkibik kişiniñ. Alay töre yanına ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek anıñkibik yaman étüçiler (293/11).”*

k. 035/11, 059/34, 060/08, 070/21, 072/17, 114/33, 123/20, 124/14, 124/16, 124/19, 124/25, 124/26, 128/24, 140/21, 140/24, 142/02, 145/30, 145/34, 146/03, 157/13,

216/33, 217/33, 238/03, 239/03, 246/14, 247/14, 248/12, 249/12, 284/24, 285/24, 292/12, 292/29, 292/31, 292/33, 292/33, 293/12, 293/29, 293/31, 293/33, 293/33, 296/23, 297/23, 306/36, 306/38, 307/36, 307/38, 308/24, 309/24, 312/05, 312/07, 312/11, 313/05, 313/07, 313/11, 322/09, 323/09

k.+i 083/05, 091/28, 146/32, 160/23, 264/02, 265/26, 284/15, 285/15, 312/25, 313/25

k.+ine 137/21, 304/24, 304/42, 305/24, 305/42

k.+iniñ 160/22, 324/26

k.+ler 164/25

k.+nüñ 017/07, 026/28

k.+tür 216/22, 217/22

k.+ü 022/23, 032/20, 061/14, 083/05, 083/07, 083/09, 109/25, 114/13, 121/16, 147/04, 180/41, 180/42, 181/11, 206/20, 207/20, 214/30, 215/30, 238/24, 239/24, 256/26, 256/26, 256/27, 257/26, 257/26, 257/27, 265/26, 280/13, 281/13, 290/15, 291/15, 312/31, 313/31, 324/26, 324/42, 325/26

k.+üm 083/06, 256/27, 257/27

k.+ün 031/18, 214/11

k.+ünden 021/33, 138/35, 149/14, 206/06, 207/06, 306/07, 307/07, 314/32, 315/32

k.+üne 061/28, 064/27, 064/33, 120/16, 138/19, 238/30, 239/30, 240/37, 240/40, 241/37, 241/40, 288/38, 289/38

k.+üné 137/21

k.+üni 021/17, 204/42

k.+ünü 205/42

k.+ünüñ 202/09, 203/04

[=142]

kün: Gün, zaman, mühlet, süre (*almak, bérmek, étmek, aşırmaq, çıkmak, uzatmaq* fiilleri ile kullanılmaktadır).

kün al-: Süre almak, mühlet almak.

“*Mundan artıh töreden **kün almaga** bolmastır, alay oh, kimniñ iménâsı (mülkü) bolsa ya humaşı (malı), bolur zastavitsa (rehin, ipotek) bolma borçlusuna utru (karşı), (173/37).”*

“*Dağın artıh **kün almaga** bolmas kendine töreden, bu 3-ünçi törede (duruşmada) tölemeh (ödemek) kérek, ya zındanda olturmah (hapis yatmak) kérek (337/06).”*

kün aşır-: Süreni kaçırmak, mühleti kaçırmak.

*“Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın çiharmagay (rehini bozmasa), éger ol hoyulgan **künni aşırgay**... (153/21).”*

kün bér-: Süre vermek, mühlet vermek.

*“**Kün bérgeyler** da kéçiktirgeyler, şahat, ki poşman bolup, biri birine tölov (ödeme) étkeyler (048/07).”*

*“Uzun és (akıl) bile tözümlü (sabırlı) bolmah kérek yarğuçılar, zéra köp kéz yoluhur, ki küç bile taparlar da yavıtsâ (açık) bolmastır yarğu (hüküm). Yohése tözümlük bile, da **kün bérıp**, özge çahta yahşı térgep (inceleyip) ündegeyler (çağırırılar, celp ederler) allarına, da uç étkeyler (karar veriler), (216/34).”*

*“Rımovanasi (intikali, devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat (malikiyeti sürdürmek) étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt (hâkim) töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yönetimine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta **kün bérgey** boşatkınça (tahliye etmesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küнге dire (339/21).”*

kün béril-: Süre verilmek, süre belirlenmek, mühlet verilmek.

*“Alay kérek uzak zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga **kün bérilgey** törege (duruşmaya) dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) de cuvap (savunma, ifade) bérme, né iş üçün de anı égri (suçlu, sorumlu) tutsalar (161/07).”*

*“Éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı (malı), ol çahta añar tölovge (ödeмеге) **kün bérilmeh** kérek artikullarga (kanunlara) köre yoğarı yazılğan, da alay oh honahka (konuğa, misafire) da 4-ünçi küнге dire, anıñ bile, kim ki añar égridir (kusurlu, suçlu) albo borçludur, tügel töre voyt (hâkim) bile érmeni hartları (jüri üyesi aksakalı) bile bolmah kérek, barça türlü égrilikte (suçta) tügelleme (sonuca bağlama/karar vermek) barça işni (davayı) töre bile bolğan alay étmeh kérek, néçik yoğarı hoyuluptur, da anıñkibik tügellenmeh könülmeh kérek bolğanı töre bile, a ol*

töre, haysı ki törede (mahkemede), utturgan (kaybeden, mahkûm olan) kişi de bériniptir (tabidir), (326/02)."

kün ét-: Süre belirlemek, mühlet vermek.

"Borç éyesi (alacaklı) anıñkibik tusnahnı (rehini) haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (uygun) kün étmege anıñ miskinlikine köre, ki tölöv (ödeme) étme bolgay (297/27)."

kün uazat-: Süre uzatma.

"A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü) bile tarlovlarnıñ alğanın kéndiniñ, töre alaydır, ki kénsiniñ vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi alıp bolur tutmağa. Küni-vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan (mutasarrıf) ol asıhnı (mülkü) klese dağın arı kün uazatma könü (gerçek) éyesine (113/01)."

k. 035/13, 113/01, 128/34, 153/19, 161/07, 161/25, 173/16, 173/37, 176/25, 182/09, 190/32, 192/06, 228/01, 229/01, 296/28, 297/28, 318/22, 319/22, 324/36, 325/36, 326/03, 327/03

k.+ge 108/04, 115/17, 115/21, 116/04, 117/09, 118/18, 128/21, 278/28, 279/28, 296/21, 297/21

k.+in 108/15, 278/33, 279/33

k.+ine 108/07

k.+ler 114/12, 179/15, 183/27, 284/14, 285/14

k.+ni 153/21

k.+nü 318/23, 319/23

k.+nüñ 118/19

k.+üne 182/38, 188/17, 188/24, 188/30, 278/30, 279/30, 301/41

[=53]

küt-: Gütmek, korumak, gözlemlemek, gözcülük yapmak.

"Haçan ki pastuhlar (çobanlar) yalga (ücretli istihdama) kirirler kütmege barça türlü cınsın tuvar haradan (büyükbaş hayvandan), canavarlar câht bile kütmehe kérek, ki bolmagay ziyan kiyikten (vahşi hayvandan) tuvar haraga çérédada (sürüde), (146/21)."

k.-mege 146/22, 312/20, 313/20

k.-meh 146/24, 312/21, 313/21

k.-mehinden 146/27, 312/23, 313/23

[=9]

kütüçi: Bekçi, çoban.

“Éger kéndi **kütüçiden** ziyan bolsa ağaç bile urmahtan, ya taş bile, ya néme bile atmahtan nahıs (sakat) étkiy édi, ziyaniñ tölemeh (ödemek) kérek (146/38).”

“Pastuhnuñ (çobanın) yaman kütmehtinden yoluhkiy édi éger yoluhmaganına **kütüçüniñ** da ziyan bolgy édi, pastuh tölemeh (ödemek) kérek aniñkibik ziyani (312/22).”

k.+den 146/38, 312/28, 313/28

k.+lerniñ 072/21, 248/14, 249/14

k.+niñ 146/28, 312/23, 313/23

[=9]

küydür-: Yakmak, ateşe vermek, kundaklamak.

“42 Kapitula. Aniñ üçün, kimése kiméseni ot bile **küydürgey** (069/24).”

“Dağın éger yemişli térekni (meyveli ağaçını) tusnahta (rehinde) bolganda késseler ya çetenlerin (çitlerini) **küydürgeyler**, éger bolsa aniñ bilmehi bile ya érki (izni) bile, kim ki tutar tusnahı, ziyan anındır (110/23).”

“36 Kapitula. **Küydürmeh** üçün da pojarlar (yangınlar), üçün (275/39).”

“36 kapitula. Töresi **küydürmehniñ** da pojarnıñ (yangının), (244/31).”

k.-gey 069/24, 104/04, 104/26, 244/37, 245/37, 274/39, 275/39, 276/09, 277/09, 280/40, 281/40

k.-geyler 110/23, 280/30, 281/30

k.-meh 274/38, 275/38

k.-mehniñ 069/10, 244/31, 245/31

[=18]

küydürüçi: Yakan kimse, ateşe veren, kundakçı.

“**Küydürüçi** barça hanlıhniñ töresi bile törelenmeh (yargılanmak) kérek da ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek (111/18).”

“Éger kimése kiméseni küydürse ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay aniñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otuñ, aniñkibik **küydürüçi**, néşik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek (281/42).”

k. 111/07, 111/18, 280/42, 281/42

k.+ler 282/05, 283/05

[=6]

L

lâta: < Ukr, Leh. лата, заплата, *lâta*. Yetişkinlik, reşitlik, olgunluk.

“*Tişişlidir yarğuçılarga, ki lâtaları bile tügel (tam, olgun) bolgay, da aňlı (sağ duyulu), u ahıllı, u saht (ihtiyatlı, tetikte) bolgay, bolmagay, ki töreni aňlamıyın, kimsege éksiklik (kusur, haksızlık) étkey (031/21).*”

“*Kim ki érk (yetki) bérgey oğlanlarına érkine (başına buyruk) ösmege da bérmegey aniñkibik oğlanı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya péşege (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir aniñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğlarına, reşitliklerine) dire, da arzani (layık) bolgaylar k'ahanalıhka (keşişliğe) ya igi péşege (131/23).*”

“*Néçik ki yazıpbiz yoğarı tanıhlar üçün, ki kimge tiyer tanıhlıh bérmege, ol türlü yazarbız munda, ki aniñkibiklerge tiyesidir ant içmege, adam, ki bolgay 25 yaşına. Oğlanga tiymes ant, zéra lâtası (reşitliği) yohtur (229/23).*”

l.+ları 031/21, 214/12, 215/12

l.+larına 131/23, 298/39, 299/39

l.+sı 049/16, 228/23, 2289/23

[=9]

litsa: < Ukr, лице, лица. Delil, kanıt, belge, bulgu.

“*A éger, ki kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta, da alani bolmagay, ol yaman iş ya litsası, da kim ki tutup kéltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava etmek, kovuşturmayaya vermek) étkey (048/32).*”

“*... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası bile bélgili tutkıy édi, ol çahta aniñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, töre alnına kéltirme (103/20).*”

A éger ki bu yaman (suç) hılganlar (işleyenler) töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine düğülbiz, da yalğandır, bu iş bizim üstümüzge bühtandır, da né artımızga, da né alnımızga bar, yarğuçılar, körüp alarnıñ toğru sözlerin, ki ne

artına, né alnına, né litsası yohtur, antnı buyurgaylar alarga da huthargaylar ölümden (229/18)."

1.+sı 048/32, 049/07, 103/20, 103/22, 228/12, 228/19, 229/12, 229/19, 274/28, 274/30, 275/28, 275/30

[=12]

litr: < Yun, Lat, Ukr, Leh. *λίτρα, litra*, літр, літра, *litr, litra*. Bir ölçü birimi, litre.

"Ögüzden başha yasah (vergi) bolmagay, zéra éyesi işlep 5-ten 1 bériyir. İnekten 1 lidr sarı yağ bérilgey (240/32)."

1. 064/19, 240/32, 241/32

[=3]

listovny pozov: < Ukr, Leh. *листовний, listowny*. Mektup iddia, yazılı iddia, celpname, iddianame.

"Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kécikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değerdendirme, haciz) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ, ya stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhoyontsiy (taşınır), na sorar povod bu 3-ünçi törede, ki né postup éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovny pozov (celpname), na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki istétsin tapmıyın pripozvat étmege (191/21)."

1. 191/21

[=1]

lov: < Ukr, Leh, лав, лови, *lowy*. Savaş, dövüş, muharibe.

"Éger ki kimse yeñi kiyöv (damat) bolgay, añar tiymestir térçe (hemen, tezce) lovga çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhkay (127/26)."

1.+ga 127/26, 296/05

[=2]

luc: < Erm. *լուծ*. Günaha karşı ceza, ceza, kefareet, keşişin verdiği ceza.

"Dağı da Miakél [=mik'aél] vartabéd (üstat, papaz) yazar antnıñ lucu üstüne, ki burungi ari (mukaddes) atalar antnıñ lucun asrı ağır hoyupturlar, néçe töre bitikini tüzmiyirler édi (050/14, 050/15)."

luc bér-: < Erm. 𐌺𐌺𐌸 + Türk. +*bér-*: Günaha karşı ceza kesmek, ceza kesmek, kefaret kesmek, keşişin ceza kesmesi.

“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar **luc bérmeñ** kérek anıñ ol artıhsı (suç) işi (eylmi) üçün yazıhlı (suçlu), ölümüne diyin k’ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (suç işleyen), (130/22).”

luc bérgeñ: < Erm. 𐌺𐌺𐌸 + Türk. +*bérgeñ*: Günaha ve suça karşı ceza ödeyen, ceza ödeyen, kefaret ödeyen, keşişin verdiği cezayı ödeyen.

“Dağı da **luc bérgeñge** tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıhı (suçunu) yazıh üstüne hoymagay (049/19).”

luc tart-: < Erm. 𐌺𐌺𐌸 + Türk. +*tart-*: Günaha karşı ceza çekmek, ceza çekmek, kefaret çekmek, keşişin verdiği cezayı çekmek.

“Éger hul (köle) éger haravaş (kadın köleye) érksiz (kasıtsız) tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan (sebepten) borçlu tigüldür tölemege (ödemeye) baş (diyet) üçün, anıñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün **luc tartkay** (098/21).”

“Barır égeç çérüvge (savaşa) da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi (kâtil) ari atalarınñ boyruhlarından yazıh (suç) ornuna (yerine) sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél (tövbekâr) bolgay da **luc tartkay** ohşaşlı, töre alay buyurıyır (301/20).”

“A éger oğlan cigerine (karnına) anasınıñ tügel (tam) adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey (düşürse), tölöv (ödeme) bolmah kérek tügel baş (tam diyet) üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna (yerine) baş bérmeñ (kısas yapılmak) kérek. Bulay Eski Töre (Eski Ahit) körgüziyir, évét ki Yeñi Törede görgüziyir anıñkibik p’orçut’iunı (vaka) ahça curumu (cezası) bile da **luc tartmah kérek** (099/03).”

luc hoy-: < Erm. 𐌺𐌺𐌸 + Türk. +*hoy-*: Günaha karşı ceza kesmek, ceza kesmek, kefaret kesmek, keşişin ceza kesmesi.

“Éger ki töreden kimésege ant buyurgaylar, da ol ant ulu iş üçün u köp néme üçün bolgay, da könüsün bolgay, da hosdovanut’iun (tövbe) antın içkey, 3 yıl **luc hoygay** **ahpaş** (piskopos) ol adamnıñ üsne (231/01).”

l. 049/20, 050/25, 050/33, 051/01, 094/37, 096/13, 098/21, 099/03, 102/31, 130/24, 131/08, 132/34, 228/25, 229/25, 230/01, 230/05, 230/08, 231/01, 231/05, 231/08, 266/41, 267/41, 268/21, 269/21, 270/20, 270/30, 271/20, 271/30, 274/15, 275/15, 298/20, 298/30, 299/20, 299/30, 300/21, 301/21

l.+nı 126/25,

l.+nu 294/29, 295/27

l.+u 050/14, 228/41, 229/41

l.+umıznu 232/01, 233/01

l.+umuznu 053/03

l.+un 048/02, 050/15, 050/20, 061/30, 226/43, 227/43, 228/42, 228/44, 229/42, 229/44, 238/31, 239/31

l.+unu 050/30, 230/04, 231/04

[=60]

M

mağat: < Ar. معاد. Verilmiş vade, belirlenmiş zaman, belirlenmiş gün, mühlet.

mağat kün: < Ar. معاد. + Türk. +kün: Vadedilen gün, belirlenen gün, borç için belirlenen gün ve vade.

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay **mağat künge**, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa (fakirleşse, iflas etse), da yarlılanmah üçün bélgili künine töleme (ödeme) bolmasa, na Éski Töreniñ (Eski Ahit’in) u Yeñi töreniñ boluşmahı (yardımı) bile ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh (kulfet, haksızlık) ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz) alma bolmastır (108/04).”

“Ale añar bélgili étmeh kérektir **mağat küñün**, ki ték tölegey (**öder**) ol hadar ahçanı, né ki borçludur (278/33).”

m. 108/04, 108/15, 278/28, 278/33, 279/28, 279/33

[=6]

mağazaçı: < Ar. مغازه. + Türk. +çı: Ambarcı, mağazacı, dükkân sahibi.

“Kérmen (şehir) éli artıh hörmette bolgay, né ki salaçı (köylü), slaçılar artıh hörmette bolgay, né ki salaların **mağazacıları** (065/27).”

m.+ları 065/27, 242/12, 243/12

[=3]

mal < Ar. مال. Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, varlık, servet.

*“A éger ki bilseler, ki ol hazna (gözü) haysı ulu biyniñ bolgay, aniñkibik **malnı** da igilikni (hazineyi), oğlu, ya hızı bolgay, ya yovuhu, aniñkibik **mal** kérek tüşkey alarga (088/34, 088/36).”*

9 Kapitula. Tapkan **malnıñ** yér tibine (263/17).

m. 088/36, 262/18, 263/18

m.+nı 88/34, 262/17, 263/17

m.+nıñ 67/34, 242/34, 243/43

[=9]

manhov: Nefes darlığı, astım (Azerbaycan Türkçesinde *mingov* genizde konuşan, sesi ve nefesi genizden çıkan).

*“Satuçılar atnı biri birine, bazarı (muamelesi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanılılı bile 2-niñ ya üçnüñ alına, aniñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at dihaviçny (astım), ya **manhov** bolmagay (285/33).”*

m. 115/16, 284/33, 285/33

[=3]

m. 115/16, 284/33, 285/33

[=3]

marabéd: < Erm. մարաբէտ. Başrahibe, kadın rahiplerin başçısı.

*“Dağı da luc bérgenge (kefarete ödeyene) tiymestir ant, aniñ üçün ki yazıhnı (suçunu) yazıh üstüne hoymagay. Ol türlü **marabédlerge**, yene 2 canlı (gebe) hatınga tiymestir ant içmege (229/26).”*

m.+lerge 049/22, 228/26, 229/26

[=3]

mardirosluh: < Erm-Türk. մարտիրոս. Şehitlik, kurbanlık, şehadet.

*“Bu işke utru (karşı) kimése aytmagay, ki köp hatınlar, hanların töküp, K'risdoska tanıh boldular, zéra **mardirosluh tanılılı** özgedir da ademiler tanılılı dağın bir türölüdür(221/24).”*

m. 040/11, 220/43, 221/25

[=3]

melez: < Ar-Erm. ملس, մալաւ. Din görevlisi olmayan, acemi, bir manastır kâtibine atanmamış, manastırda çalışan erkek kardeş (aslında Arapçadan alınmıştır ancak acemi rahip anlamında kullanılmaktadır).

“*Dağt da yazarbiz apéğalar* (evlenmemişler, rahipler), *u melezler, u k'hanalar* (keşişler) *üçün, ki töre alnına kélemegeyler, ki ant içmeh işi bolmagay* (229/33).”

m.+ler 049/37, 228/34, 229/34

[=3]

méja: < Ukr. межа, межи. Kapsam, had, sınır, serhat.

“*Da povétlerin* (illerin, ilçelerin) *tağları bile, rékaları* (ırmakları) *bile da méjaları bile, tohtatkay, né türlü ki burungi hanlar* (237/12).”

“*56 Kapitula. Tarlovlarnıñ méjaları üçün* (247/08).”

m.+ları 058/14, 070/11, 236/12, 237/12, 246/08, 247/08

[=6]

méñer-: Sahiplenmek, devralmak, miras almak, temellük etmek.

“*Haytıp yazdırdı bu bitikni, haysı ki añlanır Statut* (kanun), *pan* (efendi) *Krikor, haysı ki oğludur pan Sarkis Tamğaçınıñ, méñermehine kénsi boyunuñ da yışadag* (yadigâr), *haysı ki Téñri bérse kénsi potomoklarına* (varislerine, mirasçılara, evlatlarına), *haysı ki Biy K'risdosnıñ bérgey kéndi şağavatın üsne da sahlagay kénsin barça türlü yamandan da can duşmanınıñ sinamahından. Ammen* (198/32).”

m.-mehine 198/34

[=1]

méñeril-: Temellük, miras edinmek, mirasçı olmak.

“*Éger I kimése kimsege övin satkay murovny* (taştan) *şeherniñ içine töresi bile, bolur aniñ yuvuhu I yılınıñ kéçkenine dire kéri etmege alıçı yatnıñ [=yatnı] ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay* (tasarruf eder) *izdövsüz* (davasız) *tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır könü jarank* (mirasçı) *ol övge, yene ol öv jaranklıh töresi* (miras davası) *bile méñerilir, ne bir utru* (karşı) *bolmamahlıh bile barçasınıñ yuvuhlarınıñ* (285/11).”

m.-ir 114/09, 284/12, 285/12

[=3]

méñerüçi: Varis, mirasçı, kalıtıcı.

“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzniñ (arazisinin), na yovuhları satkanniñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın béríp, bolurlar alma yat (yabancı) kişiden da érkli (serbest) étmege, da kénsi bolur **méñerüçi**. A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege (112/23).”

“Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ asıhın, ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten (bittikten) soñra ol **méñerüçi** halır içine méñilik ol satılğan némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/34).”

m. 030/02, 112/23, 113/07, 212/05, 213/29, 282/25, 282/34, 283/25, 283/34

[=9]

millet: < Ar. ملت. Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus.

“Anıñ üçün yazıp hoyduk Töre bitikini, her vaht holumuzga alıp, éslegeybiz (aklımda tutarım) töremizni da körgüzgeybiz özge **milletke**, ki dayma törelerimizni ari bitiklerden (kutsal kitaplardan) éterbiz, ki sözleri bolmagay bizni tabalamaga (eleştirmeğe, kınamaya), (23/30).”

“Da andan soñra né türlü özge **milletniñ** sebepinden boldu, alay hanlıhtan buyruh, ki törelerni (kanunlarını) érméniçeden tatarçaga köçürüldi, da andan soñra Latinge (197/24).”

“Haysı bile ki bélgilidir bizim könülükümüz (adaletimiz), tiyesidir körgüzmege, ki haysı bitiklerden ya hyası **milletten** yığıpbiz bu törelerni (kanunları), ki [könülük] bélgili bolgay da kimése 2 köñüllü bolmagay, sağıslap (zannedip), ki biz bizim ésimizden (kafamızdan) çıkarıpbiz bu törelerni (233/22).”

m.+ke 023/30, 030/08, 206/42, 207/42, 212/08, 213/32

m.+ler 020/36, 056/28, 204/30, 205/30, 234/27, 235/27

m.+lerden 017/24, 054/03, 054/07, 202/18, 203/12, 232/20, 232/22, 233/20, 233/22

m.+niñ 023/02, 023/08, 033/11, 034/10, 034/35, 053/34, 063/16, 197/21, 206/29, 206/32, 207/29, 207/32, 214/43, 215/43, 217/17, 216/27, 217/27, 232/16, 233/16, 240/15, 241/17, 233/22

m.+ten 021/14, 021/40, 204/40, 205/40, 206/09, 207/09

[=49]

minuta: < Lat. minutus. Alıntı, özet, özüt, özü, hülasa (resmî belgelerden).

“Da éger kimésege kérek bolsa **minuta** çıharmaga difterden möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı yazıçınıñdır (170/15).”

“Yoluhkay kimésege, ki korol'ga apélovat (temyiz başvurusu) étkey töreden, da soñra izdegey édi difterden **minuta**, anı odérjat (almak) étmege bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol'ga aldı, a haysı iş üçün korol'ga alınmagan, difterden **minuta** ayovlu (yasak, kısıtlı) dügül, kim ki izdese (341/14).”

m. 170/15, 178/14, 178/18, 332/23, 333/21, 340/15, 340/17, 341/14, 341/17

[=9]

miskinlik: < Ar. مسكين+ Türk. lik: Yoksulluk, yoksunluk, fakirlik, muhtaçlık.

“Bu yérge (hüküm) érméniler arasına sahlanmah kérek añlamah bile bu türlü yérge bile, haçan borçlu orozsuz satamadan (şansız kazadan), ki kéndiniñ égirliki (kusuru, suçu) bile dügül da **tüşkey miskinlikke** u bolmagay kénsiniñ borçlularına tölemege (ödemegge), (109/01).”

“A éger ki ol bahıçı (sorumlu) damaâh étkey, da kéndine yaşırgay (saklar) huçnuñ (huzur evinin) kélişin (gelirini), da dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur, ki şağavat (şefkat) étkey miskinler üsne, ki açlıh tartmagaylar da **miskinlik**, töre anı öğütleme (cezalandırmak) kérek şağavatsız, ayamınça (acımasızca), (303/28).”

“Anıñkibik tusnah (rehin) kéçe hatına honma bolmastır. Borç éyesi (alacaklı) anıñkibik tusnahı haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (benzer, uygun) kün étmege anıñ **miskinlikine** köre, ki tölöv (ödeme) étme bolgay (297/27).”

“Yene 1 kimése kimése üçün yük kirgey (kefalet eder) töre alına turğuzmaga yérlice utru (karşı), da bolgay borç üçün ya özge néme üçün, bérilgey añar 3 kéz 3-er haftaga törege köre, ki turğuzgay. A éger anıñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhkay, ya hanlıh işte (cinayet suçunda) bolgay, ya **miskinlikten** hakçakay, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alına, kérek añar bu türlü bérilgey (334/16).”

m. 135/18, 302/28, 303/28

m.+i 129/10

m.+im 208/44, 209/44

m.+inden 114/32, 172/06, 244/40, 245/40, 282/22, 283/22

m.+ine 128/34, 176/17, 296/28, 297/28, 338/17, 339/17

m.+ke 108/35, 280/01, 281/01

m.+ten 112/17, 138/12, 284/24, 285/24, 304/38, 305/38, 334/16, 335/16

[=28]

mots: < Ukr, Leh. міць, моці, Мос. Bir kimse veya kurula verilen bir görevi yasaların tanıdığı imkânlara göre belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salâhiyet, yetki altı, tasarruf, gözetim.

*“Yene bilgeysiz, ki yoluhur vilojény töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) küñüne, ki ulu küñ kélir, da töre ol küñ bolmastır bolma, bolurlar töreçiler (yargıçlar) ol **motsnuñ** tibine, ki értesine hanküñge (Çarşambaya) salgaylar ol töreni (duruşmayı), ki ol küñ bolgay (179/36).”*

*“Haçan ki da yoluhsa kimésege viyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın (jüri üyesi aksakalını) **ant içken** érménilerden, hayısı ki zviklydırlar (alıştırtılar) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın (anahtarını) ol kişiniñ holuna, da ayt kay voyt bu sözler bile, ki mén saña bérirmén viyazana (kullanma hakkı) Téñriniñ küçü bile, da korolumuznuñ küçü (yetkisi) bile, da érméni töresiniñ küçü bile ol hadar sumada (meblağda), né hadar törede éttiñ da yazdırdın, ol sumada séniñ **motsuña** (181/02).”*

*“A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sezdim (tespit etti), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi **motsuma** algaymén (183/07).”*

*“A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén anıñ, hayda ki nésin sezdim (tespit etti), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi **motsuma** algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ (Yeni Ahit’in) şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (kusurundan, suçundan) keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (haczi) haldırgaylar **motsta** (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ (vereceklinin) kélgenine diyin sağlıh bile, da ol némeler, ki şparovat (haciz) étti, turgay töreniñ **motsu** (yetkisi) da möhürü tibine (183/10).”*

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger

*hatun biri birin, ya haysı cınstan (milletten) yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin (nafaka alan kimsesini), ya dostun, anı törede odérjat (yapma) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (işlem) étmege bolmas. Bu añılğan işlerde alar anı bolurlar spravovat étmege, aniñ işin utmağa (kazanmaya), ya tas (kayıp) étmege, éger ki obliçne (bizzat) töre alnına añar **motsun** bérse, na, ne ki yarğu tapsa ol parsuna (şahıs) kötürmeh kérek anı üstüne, éger curum (para cezası), éger ki ant (185/16)."*

*"Da éger ki sorov étse, kim ki obvédit (inceleme talebi) étiptir yarğudan, ki bu tanıhlıhniñ **motsu** ya vyazanâsı (bağlayıcılığı) (yasal bağlantı) bar mıdır, na kérek yarğu aytkay, ki ol hadardır, néçe urâdniñ (kurul, heyet, mahkeme), (196/12)."*

m.+nuñ 179/36

m.+ta 183/12

m.+u 183/15, 196/12

m.+uma 183/07

m.+un 185/16

m.+uñ 181/02

[=7]

motsovat: < Ukr, Leh. *моцувати*, *motsowac*. Onaylamak, yetki vermek, izin vermek, icazet vermek, vekâlet vermek.

*"Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) **motsovat étme**, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka alan kimsesini), bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga (istihdama) tutkan réçnikni (vekili, sözcüyü) bolmas (180/20)."*

*"A éger ki aniñkibik opékunlar (vasiler), néçik yoğarı yazgandır, törede ki spravovat (uygulama, iş yapma) éterler, voyt (hâkim) övine ya yarğuda **motsovat** étmege, utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege, ték antın bolmas ol yürütmege ol parsuna (şahıs) üçün, haçan ki iş kéndiniñ vlasnıy (bizzat) tügül, haysı ki töre alnına **motsovat étmegendir** (185/22 ve 27)."*

m. 180/20, 185/22, 185/27

[=3]

möhür: < Far. مهر. Mühür, kaşe, damga, resmi kaşe.

“*Da bitik yazılsa korol'ga, yarğudan kérek bir **möhür** voytnuñ (hâkimin) bolgay, bir kéthoyalıhnuñ (toplumun ileri gelen kişilik ve Jüri üyeliği), (167/30).*”

“*A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbgnı (Spitak'ı, Akçeyi, parayı) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ 2 holun (kolun) késmeh kérek da cagatına (alnına) **möhrünü** hızdırıp basmah kérek, nişan (alamet) añar méñilik (ebdi) hörmetsizlikke (teşhir edilmeğe), anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar (269/27).*”

“*Haysı ki barça da başha işler üçün könü da tanıhlı (tasdik edilmiş) ayılğan işler **möhürümüzni** bizim bugüñgi işler üsne asılğan boldu (329/05).*”

m. 167/30, 170/15, 330/10, 331/10, 331/11, 332/23, 333/21

m.+den 168/16, 330/24, 331/24

m.+dendir 170/17, 332/24, 333/24

m.+leri 138/27, 306/03, 307/03

m.+ni 096/26, 269/28

m.+nü 269/27

m.+nün 138/31, 306/05, 307/05

m.+ü 183/16, 192/04, 193/38

m.+ümüzni 164/05

m.+ümüzni 328/06, 329/06

m.+üni 269/28

[=29]

möhürle-: < Far-Türk. Far. مهر. + Türk. +le-: Mühürlemek, kaşelemek, damgalamak, resmi kaşe vurmak, onaylamak.

“*Yene bir kimsege kérek bolgay voytnu (hâkimi) éki hart (akıl üyesi) bile némege obvédit (inceleme) étmege ya néme **möhürlemege**, bir kişiniñ işi bolsa, 8 ahça, ya 2 ya 3 bolsa, na her birinden başha kélir 8-er ahça: voytka 2 ahça, töreçilerge (yargıçlara) 4 ahça, détskiyge (icra ve infaz memuruna) 2 ahça her parsunadan (şahıstan), ne hadar ki bolsa (190/38).*”

“*Da aytkanımız bu türlüdir, ki ademilerge, artıhsı hanlarga (hanlara) övrençiktir (alışıktır) ant içmeh kéñdi boylarından (tarafklarından), haysı ki tügellikin*

(hükmünü, kararını) işniñ **möhürlerler**, ol ol türlü Téñri de bu ohşaş işni boyuna aldı dügül ant içmeh bile (227/07).”

m.-mege 190/38

m.-rler 045/36, 226/07, 227/07

[=4]

murovanıy: < Ukr, Leh. мурований, *murowany*. Taş, taştan.

murovanıy şehir: < Ukr, Leh. мурований, *murowany* + Far. شهر: Surlu şehir, taştan yapılmış şehir, surlarla çevrilmiş kent.

“46 Kapitula. Öv almah üçün **murovanıy** şehirde békli töresine (113/33).”

“Éger I kimése kimsége övin satkay **murovanıy şeherniñ** içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu I yılñıñ kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatñıñ [=yatñı] (yabancıyı), ahçasın bérıp, nége (kaçı) ol öv satun algandır (285/07).”

m. 113/33, 113/36, 284/04, 284/06, 285/05, 285/07

[=6]

mühür: < Far. مهر. Mühür, kaşe, damga, resmi kaşe.

“Da ol yarğuçınıñ **mühürü** tibine bitik (senet, belge) uzdat (devir) satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (307/01).”

m.+ü 307/01

m.+ünüñ 138/23, 306/01

[=3]

mülk: < Ar. ملك. Gayrimenkul, taşınmaz, mülk.

“A tapkan kişi ol haznanı (gömüyü), onunçı (onda bir) ülüşün ol kişige bérme kerek, alay oh añar da onunçı (onda bir) ülüş bérilmeh kerek, ol kişige, kimniñ **mülk** üsne tapıldı (088/32).”

“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemede) hanlıhta yatkan **mülkni** ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérleriniñ ya **mülklerniñ** satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki **mülk** bérilgendir (tabidir), anıñkibik tusnah (rehin) ya satun alğan kélişin [kélişleriniñ] (ürünlerini) bolmah kerek töresi; munda añlamah kerek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu **mülkler**, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kerek töresi (113/22, 113/23, 113/25, 113/30).”

“A éger ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi payın da, tölaminçe (ödemeden) ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanıp édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki **mülkler** da bolsa, kérek, ki bolgay ülüşü **mülklerden**, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya hız hardaşlarınıñ ülüşü üstüne dügül, bo alar borçlu düğüller (155/09).”

“Da ahça bile satun alğan **mülkler**, éger tarlovlar, éger borlalıhlar (üzümlükler, bağlar), éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı (vergiye tabi) bolmagay (240/22).”

“A éger ki bilseler, ol hazna haysı ulu biyniñ bolgay, anıñkibik malnı da igilikni (hazineyi), oğlu, ya hızı bolgay, ya yuvuhu, anıñkibik mal kérek tüşkey alarga. Haysınıñ **mülklerine** hazna tapılsa, ol hazndan 10-unçu ülüş bérilmeh kérek hanlıhka (263/19).”

mülk éyesi: < Ar. ملك. + Türk. +éyesi: Sahip, malik, gayrimenkulün maliki.

“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi (ürünü) bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol **mülk éyesi** yene bolur alıp tutmaga. Küni-vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşısa, tutkan ol asıhını klese dağın ari kün uzatma könü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı erkinedir (yetkisine, iradesine), kim ki tutuptur (tasarruf etmege), (112/33).”

“A **mülk éyesi** ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, öç étip (kin besleyip), bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi sbgı (Spitak’ı, Akçe’si) bile yasatma (tamir ettirmek), çünkü tüştı anıñ gvarına (bakımına, gözetimine), (339/30).”

ata mülkleri: < Türk. ata + Ar. + ملك + Türk. +leri: Babalardan kalan mülkler, miras olarak atalardan kalan gayrimenkul.

“Hayda ki ér hardaşlar bolmasa da hızlar halsa, alar halırlar **atalarınıñ mülklerine** jarang (mirasçı), (081/06).”

116 Kapitula. **Ata mülklerine** (249/28).

mülk yazdır-: < Ar. ملك. + Türk. +yazdır-: Tapusunu başkasının üzerine geçirmek.

“Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölöv (ödeme) étme, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, öç étip (kin besleyip) borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, (inkâr etmem) évet ahçam yohtur, da né humaşım (malım) da yohtur, ték mülküm bar, klermén añar **mülkümni yazdırma**. Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik povodny yan (davacı taraf) añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek ant bile tügellegey (179/04).”

mülk yazıl-: < Ar. ملك. + Türk. + yazıl-: Mülkün kayıtlı olması, mülkün tapulu olması.

“Éger anıñkibik **mülkler yazılğan** bolsa kéñeşleri (talimatları) bile, da tanıhlılıhları bile, da érkleri (iradeleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik satmahlıh miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yuvuhları bolur töre bile kéri étmege (reddetmeğe) alğan kişini (305/37).”

halgan mülk: < Türk. halgan + Ar. ملك: Ev, tarla, dükkân gibi kalan taşınmaz mal, taşınmaz tereke, taşınmaz miras.

“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh (rahatsızlık, hastalık), ündemeh kérek kendiniñ k'ahanaların (papazlarını), da 2-3 kéthoyanı (toplumun ileri gelenlerini) hartlardan (büyüklerden, âkillerden) tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (akrabalarını). Evel kérek néme çıhargay yihövüne (kilisesine), da ahpaşına (piskoposuna), da babasına (papazına), da kérézmenin (mezarını) kéndiniñ bélgili étkey, da **halgan mülklerin**, da tirlikin (mal varlığını) kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına (evlatlarına), kéndiniñ érki (özgür iradesi) bile, né ki klese çıharma, bélgili étkey, a munıñkibik işler tohtalmah (geçerli sayılmak) kérek songu érki bile keçesi dünyâdan (255/12).”

zdanâ mülk: < Ukr, Leh. здання, zdanie. + Ar. ملك: Gayrimenkul, taşınmaz, mülkün devredilmesi, mülkün malikiyet hakkının başkasına aktarılması, gayrimenkulün devredilmesi.

“88 Kapitula. **Zdanâ** (devir, intikal) **mülknüñ** da tirlikniñ (malın) atalardan halgan (247/44).”

m. 112/33, 137/35, 161/18, 177/02, 192/02, 282/29, 283/29, 284/01, 285/01, 304/31, 305/31, 324/41, 325/41, 338/28, 339/28

m.+ke 180/37, 182/15

m.+ler 063/32, 113/30, 137/23, 138/09, 155/09, 240/23, 241/23, 284/03, 285/03,
 304/25, 304/37, 305/25, 305/37, 320/13, 321/13
 m.+lerde 081/06, 137/31, 254/34, 255/34, 304/29, 305/29
 m.+lerden 080/34, 155/10, 254/29, 255/29, 304/36, 305/36, 320/14, 321/14
 m.+lerdén 138/08
 m.+leri 181/31, 181/41, 182/29
 m.+lerimizni np880/25
 m.+lerin 079/35, 109/25, 139/08, 183/06, 183/43, 306/13, 307/13
 m.+lerinden 184/24
 m.+lerine 073/12, 081/09, 088/22, 248/28, 249/28, 254/35, 255/35, 262/12, 263/12
 m.+lerni 137/24, 138/18, 138/24, 280/13, 281/13, 304/26, 304/41, 305/26, 305/41,
 306/02, 307/02
 m.+lerniñ 071/23, 113/23, 246/38, 247/38, 282/42, 283/42
 m.+ni 113/21, 177/04, 282/41, 283/41, 338/29, 339/29
 m.+nũñ np905/06, 071/30, 176/17, 246/43, 247/43, 338/17, 339/17
 m.+ü 178/23
 m.+üm np876/28, 179/03
 m.+ümni 179/04
 m.+üne 089/01, 262/16, 262/19, 263/16, 263/19
 [=107]

N

nağd: < Ar. نقد. Demir para, madeni para, düğme, jeton, nakit.

*“A tutundu (taahhüt etse) ése töre alnına yükçi (kefil), ki tölégey **nağd** ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü düğül, ki tölöv (ödeme) bolgay **nağd** bile, humaş bile tügöl ol borç éyesine (190/11 ve 15).”*

n. 190/11, 190/15

[=2]

naklad: < Ukr, Leh. наклад, *naklad*. Maliyet, gider, masraf, **harcama**.

“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit (tayin) étkey, da otporniy strona (davalı taraf), ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltingey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacısını) pripozvat (davet, celp) étkey, aytıp, ki klarmén añar könülmege (aklanmaya), da

*povodny héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege (duruşmaya) diyin da igi bahkay, éger ki sluşny (haklı, güvenilir) dovodu bolsa, na anı töre könültür (aklar), da né ki **naklad étti** törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge (ödemeye) otpornıy yanga; alay oh povod tursa kününe, rokuna (süresine), da otpornıy strona (taraf) kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıpbiz (195/36).”*

n. 195/36

[=1]

nalojit: < Ukr, Leh. наложити, наложить, *nalożyc*. Ödemek, masraf etmek, harcamak.

*“A ol borç éyesi (verecekli), ki haldı (mahkûm oldu) törede, ki tölöv (ödeme) étkey algan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu düğül, haysın ki añar zındanda harclıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege **nalojit étti** baş suması (esas meblağı) bile tölemege birge (333/04).”*

n. 169/19, 332/06, 333/06

[=3]

nahıs: < Ar. ناقص. Hasar, sakat, topal, aksak, kötürüm, felç, yaralama suçlarından.

nahıs ét-: < Ar. ناقص. + Türk. +ét-: Sakat bırakma, yaralama.

*“Éger dağın anıñkibik ögüzñüñ éyesi hılıhın (huyunu) bilmese da kiméseni urup **nahıs étse**, éyesi borçlu tigüldür, né ziyanlı (099/29).”*

*“4 Kapitula. Haysı oğlan biri birin **nahıs étkey** (260/01).”*

*“Alay oh tusnah hoygan (rahin, rehin bırakan) tuvar hara (büyükbaş hayvan) üçün töresi bolmah kérek, éger tuvar hara **nahıs bolsa** tusnahta (rehinde) ya ölse, na ziyan ol tusnah hoygannıñdır, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kénsi ziyaniñ, da ol égri (kusurlu, suçlu) düğül (280/33).”*

n. 067/25, 068/34, 069/04, 085/30, 085/32, 085/37, 086/01, 086/03, 086/06, 087/02, 087/17, 087/22, 087/30, 088/02, 089/14, 089/25, 089/33, 090/14, 099/29, 099/32, 099/33, 100/02, 102/04, 102/05, 102/16, 102/18, 102/22, 102/29, 106/13, 107/19, 110/29, 117/39, 118/04, 133/13, 133/17, 141/35, 142/33, 146/40, 242/30, 243/38, 244/22, 244/28, 245/22, 245/28, 260/01, 260/02, 260/04, 260/05, 260/06, 260/08, 260/25, 260/32, 260/34, 260/38, 261/01, 261/02, 261/04, 261/05, 261/06, 261/08, 261/25, 261/32, 261/34, 261/38, 262/01, 262/25, 262/31, 262/34, 263/01, 263/25, 263/31, 263/34, 263/41, 265/02, 272/02, 272/03, 272/03, 272/05, 273/02, 273/03,

273/03, 273/05, 274/03, 274/03, 274/09, 274/11, 274/14, 275/03, 275/03, 275/09, 275/11, 275/14, 276/40, 277/40, 278/17, 279/17, 280/33, 281/33, 286/37, 286/39, 287/37, 287/39, 300/30, 300/32, 301/30, 301/32, 308/22, 308/38, 308/42, 309/22, 309/38, 309/42, 312/29, 313/29

[=114]

nahıslıh: < Ar. ناقص. + Türk. +lıh: Felçlik, hasar görme, sakatlık, topallık, aksaklık, kötürümlük.

“A éger ki anıñkibik **nahıslıh** saǵlıhına ol salaçınıñ (çiftçinin, köylünün) boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da ahsah halgay, anı yarguçılar bahkaylar ol işten, né türlü uçka (karara) kélse könülük (adalet) étkeyler (090/18).”

“İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır), ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarında nahıs bolsa, haysı ki, sbg (Spitak, Akçe) hoyup, da öç kirdi (iddiaya girdi), da sebep boldu bu işke, anıñ **nahıslıhına**, gés curumnu (yarı cezayı) tölemeh (ödemek) kérek (261/33).”

nahıslıhka sal-: < Ar. ناقص. + Türk. +lıhka sal-: (eksik), Yaralama, sakat bırakma.

“Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimése biri birin ziyanga da **nahıslıhka salmay** da saǵlıhından çıharmagay (087/25).”

n. 090/18, 133/19, 133/21, 265/03, 300/33, 300/34, 301/32, 301/32

n.+ı 117/35, 117/37, 134/22, 134/26, 286/36, 286/37, 287/36, 287/37, 302/13, 303/13, 302/11, 303/11

n.+ın 086/03, 087/06, 260/06, 261/06

n.+ına 087/19, 106/18, 107/24, 133/29, 260/33, 261/33, 276/43, 277/43, 278/20, 279/20, 300/37, 301/37

n.+ınıñ 260/39, 261/39

n.+ka 087/05, 087/25, 260/27, 260/27, 260/36, 261/27, 261/27, 261/36

n.+nıñ 087/31

[=47]

nışan: < Erm, Far. نیشان, نشان. 1. İşaret, iz, belirti, belge, kanıt 2. Söz, nişan.

nışan (I): İşaret, iz, belirti, belge, kanıt.

“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası (kanıtı) bile bélgili tutkıy édi, ol çahta anıñkibik oğrunı **nışanı** (kanıtı) bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, töre alnına kéltirme (275/29).”

“Kimni de ki ündgeyler (ihzar ederler) voytka (hâkime) **nışan** (belge) **bile** érménilerniñ, da turmagay, 3 kéz ündelgen bolgay (325/30).”

nışan (II): < Erm, Far. لۋشۋ, نشان. Bir erkekle bir kadının evlenme vaadiyle birbiriyle yaptıkları sözleşme ve bu sözleşme sebebiyle yapılan yüzük takma töreni, söz, nişan.

nışan ét-: < Erm-Far. لۋشۋ, نشان+ Türk. +ét-: Bir erkekle bir kadının evlenme vaadiyle birbiriyle yaptıkları sözleşme ve bu sözleşme sebebiyle yapılan yüzük takma töreni, söz kesmek, söz kesmek.

“Ündegey uruğ kökün (soyunu sopunu) da **nışan** (söz) étkey. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kerek kiyöv sözlegey (söz yapmalı) hıznıñ atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz (çeyiz), (080/25).”

n. 160/30, 254/25, 255/25, 268/28, 269/28

n.+1 103/21, 202/09, 203/04, 211/11, 274/29, 275/29

[=13]

O

obiçay: < Ukr, Leh. обичай, obyczaj. Görenek, gelenek, örf, adet.

“Dağı da töre buyurmas k'risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag (meşru nikâh) bile haniçesi (kraliçesi) bolgay, zéra töredir hayrabéd (piskopos) bile horanda (kürsüde) turmaga. Anıñ üçün kerek ki ol **obiçay** bile tirilgey, néçik ari hanlar, néçik éskide Ovsiya han, da Ézégia Tawit', a yengide Apkar u Gosdandianos, T'éotos u Drtadios, dağın da alarga ohşaşlar (059/26).”

“Zéra Ari Can (Kutsal Ruh) körgüzüçü édir alarnıñ yürekine, anıñ üçün suhlanç (hırslı) tügüller édi yazgan törelerge (yazılı kanunlara). Néçik surp arakéller (havariler) klemediler yazıp bérmege surp Awédarannı (İncil'i) evelden, yohése sözleri bile inandırıp haytardılar, da andan soñra suhlandılar yazmaga, alay oh töreni de yazıp haldırmadılar, zéra alarnıñ dağın özge [ulu] sağışları bar édi haytarmahlıh üçün, yohése pokoy (huzur, barış) bértiler Éski Töre bile, da

kérménlerniñ (şehirlerin) **obiçayı** bile, [da ari bitiklerniñ küçü bile] törelerin *étmege* (207/20).”

o. 059/26, 236/38, 237/38

o.+1 022/22, 206/20, 207/20

[=6]

oblojit ét-: < Ukr, Leh. обложити, obliczanie. + Türk. +ét-: Masraf etmek, harcamak, ödemek.

“A éger özge honah (konuk) kelgiy édi ol töreniñ alnına özge kişi tutmaga, ya yene ol kişiğe utru (karşı), ol da kérek **oblojit étkey**, yene 14 ahça töre alnına (171/11).”

“Ol çahta, ki töre turup barma klegey ol övge, kérek ol kişi töreniñ alnına **oblojit étkey**, kimge ki öv tüşti borç üçün ya ahça tusnahına (rehinine), 12 ahça voytnuñ, 12 ahça töreçilerniñ (yargıçların), 2 ahça détskiyge (icra ve infaz memuruna), (177/16).”

“A éger ki kimése başlagay honah (konuk) kişi vlojénıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına, burungi töre (ilk duruşma) turmagay, haysı da kişiğe utru (karşı), anıñkibik honah kişi povinnén (yükümlü) düğül törege bu 14 sbgnı (Spitak’ı, Akçe’yi) **oblojit étmege**, haysı ki başladı vlojénıy töre alnına (335/04).”

o. 171/11, 171/19, 174/19, 175/06, 177/16, 178/01, 332/35, 333/35, 334/04, 335/04, 336/20, 336/33, 337/20, 337/33, 338/36, 339/36, 340/08, 341/08

[=18]

obvédit: < Ukr, Leh. обвідати, обведать, obwiedziec. Keşfetmek, kapsamlı kontrol etmek, incelemek, soruşturmak.

“Yene bir kimésege kérek bolgay voytnu (hâkmi) éki töreçi (yargıç) bile **obvédit étmege**, kérek bergey détskiyge (icra ve infaz memuruna) 2 ahça, voytka da 2 ahça, 4 ahçası töreçilerniñdir (yargıçlarındır), bu işniñ yolu bulaydır (174/35).”

“Yene bir kimsege kérek bolgay voytnu (hâkimi) éki hart (âkil üyesi) bile némege **obvédit étmege** ya néme möhürlemege, bir kişiniñ işi bolsa, 8 ahça, ya 2 ya 3 bolsa, na her birinden başha kélir 8-er ahça: voytka 2 ahça, töreçilerge (yargıçlara) 4 ahça, détskiyge (icra ve infaz memuruna) 2 ahça her parsunadan (şahistan), ne hadar ki bolsa (190/38).”

“Da éger ki sorov étse, kim ki **obvédit étiptir**, yarğudan, ki bu tanıhlılıñnıñ motsu (geçerliliği) ya vyazanâsı (bağlayıcılığı) (bağlayıcılığı) bar mıdır, na kérek yarğu ayt kay, ki ol hadar, néçe urâdnıñ (mahkemenin), (196/11).”

o. 174/35, 175/03, 190/38, 196/03, 196/07, 196/11, 336/28, 337/28

[=8]

obvinit: < Ukr, Leh. обвинить, обвинить, obwinic. Suçlama, itham etme.

*“Alay oh ölü kişiden soñra, éger ki kimése kimséni **obvinit étkey**, ol kişi, kimni ki **obvinit** éttiler, ol hılıh bile yoğarı ayılgan antın kéndi étkey, barça tanıhlardan başha könülür (aklanır), (163/07).”*

o. 163/06, 163/07, 326/30, 326/31, 327/30, 327/31

[=6]

oçizna: < Ukr, Leh. вітчизна, отчизна, ojczyzna. Baba mirası, tereke, kalıt.

“Körgüzür, ki tiyişlidir yarğı bolmaga, yohése néme mağtamah (övmek) bile üvretir, ki çare (çözüm) bar ése, suhlanmasın (hırs yapmasın) yarğuga barmaga. Muñar ohşaş hrajarél éter (meneder) surp Awédaranda (kutsal İncil’de) töre étmege añar, ki holtha (rica) étti K’risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamnıñ oççiznamnı (mirasını), (205/17).”

o.+nı 020/09, 204/17, 205/17

[=2]

odérjat: < Ukr. удержать, удержать, одержати. Tutmak, almak, sağlamak, ertelemek, elde etmek, alma, tasarruf etmek.

*“Bir kimése kiméseni voytka (hâkime) ündegey (celp etse), da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan ayt kay, ki hadir düğülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege (duruşmaya), anı **odérjat** (almak) **étmege** bolur törege köre üçünçi törege dirin. A kim ki povoddır (davacıdır), 3 sbgnı (Spitak’ı, Akçe’yi) ol oblojit (ödeme) étmeh kérek zapisniñ (174/17).”*

*“Yoluhkay kimésege, ki korol’ga apélôvat (temyiz davası) étkey töreden, da soñra izdegey édi difterden minuta (özet), anı **odérjat** (işlem) **étmege** bolmas törege köre, haysı iş (dava) üçün ki krol’ga aldı (krala temiz davası başvurusu yaptı), a haysı iş üçün korol’ga alınmagan, difterden minuta (özet) ayovlu (yasak) düğül, kim ki izdese (178/15).”*

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler (sıkışırılar, zor durumda kalırlar), ya kéndiniñ borçun tölemege (ödemeye) bolmagay, da kérmenden (şehirden) haçkay, ya yüz yaşırğay (saklanır) borç é[y]eleriniñ alına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile,

tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur aniñki sınih kişige utru şparunklar (haciz) étmege törege köre, da aniñ barça némesin **odérjat** (almak) **étmege**, ték vlasniy (bizzat) aniñkin, kim ki borçludur, ol roklar (süreler, mühletler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı küñüne diyin, istéts (davalı, taraf) kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (184/04).”

“Rimovanési (devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki **odérjat étmege** bolmasa, kérek töreden turgay voyt (savcı) töreçileri (yargıçları) bile, da klegey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da aniñ érkine (yetkisine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta kün bérgey boşatkınça (tahliyesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küñge dire (338/17).”

o. 173/35, 174/17, 174/28, 174/32, 176/10, 177/12, 178/06, 178/15, 182/41, 184/04, 185/10, 336/19, 336/24, 336/26, 337/19, 337/24, 337/26, 338/13, 338/17, 338/33, 339/13, 339/33, 340/10, 340/15, 341/10, 341/15

[=25]

odmovi: < Ukr, Leh. на відмови, odmowy. Reddetmek, imtina, cevaplar, yanıtlar, savunma, itiraz.

“A éger kéltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsniy (ek) işinde (davasında) ançah tüşer, da haldırır töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin na **odmovi**; éger ki klese baçniy (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit étse, a éger ki klemese, na bérir töre, ki hlovnıy (baş, ana, esas) işinde ançah tüşer (192/28).”

o. 192/28

[=1]

odoprit: < Leh. odeprzec. Def, itiraz, reddetmek.

“A éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçüçi törege (duruşmaya) diyin, na aniñkibikniñ şparunku (haczi) zspolznut (kaçırmak) éter, kérek ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi şparunktur, soñra kélgenine **odoprit** (itiraz, ret) **étmege** bolmastır (184/36).”

o. 184/36

[=1]

oğl/oğul: Çocuk, erkek çocuk, erkek evlat.

*“Dağt da kimse ki kermenni ya halanı çihara bergey (teslim etmek) hanlıhniñ, da bilgeyler dovodne (kesin), ol adamnı tas (idam) étip, **oğlun** u hızın hanlıhka algaylar, hatnıñ u igilikin de (060/19).”*

*“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıñ) motsovat étme (yetki vermek) ya **oğlun**, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka alan kimsesini), bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan (istihdam edilen) réçnikni (avukatı) bolmas (180/20).”*

*“A éger ki anıñki artıhsılıhtan (kabahatten) haytma klemeseler, atası anıñkibik yaman **oğlunu**, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden (malından) bolur kéri étkey (mahrum eder). Haysı anıñkibik oğul kéri étken ki poşmanlıhka haytkay da hnazant bolma klegey, néçik tiyer atası-anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat bile bolurlar anı yöpsünmege (kabul etmeğe), (269/04).”*

*“Éger ata ya oğul haysı yañılmaħka (işlediği suçta) köre ölümlü (idama mahkûm) albo yazıhlı (suçlu) yañılğan (hatalı, kabahatli) tapulğan bolgay, atası **oğlunun** yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ yañılğanı üçün né l ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her l-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/11).”*

oğlan: Bebek, çocuk, kız, erkek, yaşı küçük, 15 yaş altı (yasal ceza sorumluluğu olmayan).

*“Dağt da ohşaştır 12 nahabédleriñ (ataların, ecdaların) pokolénasına (nesline) Israjél **oğlanlarınıñ**, haysılarına ki bérildi Téñriden yazılğan töre (mektup kanun) Movsésniñ holuna (025/07).”*

*“A kim ki hanlıh haznanı oğurlasa, da askaylar kendin, éger holga tüşse (ele geçse), da hulun, u **oğlanların**, u igilikin (mal varlığını) hanlıhka algaylar (060/23).”*

*“Néçik yazıpbiz yoğarı tanıhlar üçün, ki kimge tiyer tanıhlıh bérmege, ol türlü yazarbiz munda, ki anıñkibiklerge tiyesidir ant içmege, adam, ki bolgay 25 yaşına. **Oğlanga** tiymes ant, zéra lâtası (reşitliği) yohtur (049/16).”*

*“Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zamanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar **oğlan** tilge çihar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademiliki teprenir, 20 yaşına zinawor (asker) bolur biyler eşikine, 25 yaşına k'ahana (keşiş) bolur (220/15).”*

“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da **oğlanıñ** (bebeğin) vahtsız kéçirgey (düşürse), gés başın (yarı diyetini) tölemeh (ödemek) kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24).”

“Bügün köriyirbiz, sahal (basit) iş üçün da héç néme üçün mahale de, u hézém (tartışma) arasına, da talaşkanda (kavga ederken) asrı yaramas antlar içerler, tügül **oğlanlar**, yohsa hartlar (yaşlılar) da, tügül aşharaganlar (siviller), yohsa köp kéz k'ahanalar (keşişler) da (224/23).”

“Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun olturğuzgay (tayin etmek) kéndinden soñra hanlıhka, yohése bahkay han, ki **oğlanlarınıñ** arasına haysı layıhtır (uygundur, layıktır), anı olturğuzgay, ki bolgay hanlıhını tutmaga (235/31).”

“A éger ki ol öldürgen (maktul) **oğlanınıñ** yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ başınıñ (diyetinin) gési (yarısı) tölenmeh (ödemek) kérek (258/32).”

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürücüdür da törege harşı yañılgay (suç işlemiş olur), da bu statutka (maddeye) kérek tügel (tam) tölöv (ödeme) étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen (maktul) kişiniñ, néçik yoğarı yazılgandır (258/35).”

ér oğlan: Çocuk, erkek çocuk, erkek evlat.

“Éger ki ölse han, **ér oğlanlarınıñ** da **ér oğlanları bolgay**, tiyesidir, ki **ér oğlanlarınıñ** oğlanları tutkay hanlıhını (057/12, 057/13, 057/14).”

“A éger ösiyet étse, da igilikni (malını) **ér oğlanlarına** çıhargay, da éger tirliki (yaşadığı) vahtına érge bérdi (kocaya verdi, evlendirdi) ése hızların, da **ér oğlanlarına** artıh klegey (ister) édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (yetkisindedir), (156/27, 156/29).”

o. 044/13, 085/16, 225/23, 228/23, 258/35, 258/40, 259/27, 259/32, 259/36, 259/37

o.+dan 104/13

o.+dır 258/40, 259/37

o.+ga 050/16, 228/23, 2289/23

o.+ı 122/20

o.+ıñ 189/16, 258/32

o.+lar 044/13, 057/12, 222/05, 223/05, 224/23, 225/23, 234/38, 235/38

o.+ları 097/22, 156/32, 234/37, 234/39, 235/37, 320/42, 321/42

o.+ların 060/23, 097/14

o.+larına 320/39, 320/40, 321/40, 32139

o.+larınıñ 234/37, 235/37

o.+larını 097/16

o.+larınıñ 290/36, 291/36

o.+nıñ 234/38, 235/38, 258/34, 259/30

[=44]

oğru: Başkasının malını çalan kimse, hırsız.

“Oğrunı da harahçını (soygucuyu) kéndileriniñ sıñarları (suç ortakları, yordakçıları) bile yıhöv (kilise) sahlamas (hapsetmez), ale töre alarnı ölüm bile tas (idam) étiyir (140/03).

... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası (kanıtı) bile bélgili tutkıy édi, ol çahta anıñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur litsası bile, töre alnına kéltirme (275/29).”

o. 062/29, 103/03, 103/25, 105/06, 123/18, 140/06, 150/15, 240/04, 241/04, 274/21, 274/31, 275/21, 275/31, 276/18, 277/18, 292/11, 293/11, 306/29, 307/29, 316/07, 316/08, 317/07, 317/08

o.+dır 213/43

o.+dur 030/30, 212/19

o.+ga 103/24, 274/30, 275/30

o.+lar 103/17, 274/27, 275/27

o.+larga 054/19, 232/28, 233/28

o.+larınıñ 061/35, 140/02, 306/27, 307/27

o.+nı 069/06, 103/07, 103/09, 103/13, 103/21, 105/02, 105/05, 123/33, 140/03, 306/24, 307/24

o.+nu 070/20, 071/35, 103/05, 103/19, 123/32, 244/29, 245/29, 246/13, 247/13, 248/01, 249/01, 274/22, 274/23, 274/24, 274/25, 274/28, 274/29, 275/22, 275/23, 275/24, 275/25, 275/28, 275/29, 276/16, 276/17, 277/16, 277/17, 292/19, 292/20, 293/19, 293/20, 306/25, 306/28, 307/25, 307/28

o.+nun 071/37

o.+nuñ 061/37, 096/25, 238/35, 239/35, 248/02, 249/02, 268/27, 269/27

o.+én 186/11

[=95]

oğul: Çocuk, oğul, erkek çocuk.

“*Korol'nuñ olturğuçuna (makamına) utru (karşı) yañılğan (suç işleyen) da kéndiniñ biyine, anıñki halır tamahın (idam edilir). Oğulları* köñü *da hardaşları da atasınıñ ornuna (yerine) tutalmaslar ol yañılğanına köre ağır (083/37).*”

“*Oğulları* *alarnıñ, kimler ki artıhsılıh éter (suç işler) korolnuñ olturğuçuna (kralın makamına) harşı da İşi Barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni (malını) tas (kayıp) éterler, anıñ üçün bu yañılmahka köre barça tirliki (malı) hanlıhka halır (084/10).*”

“*Oğullar* *bildirdirseler (ihbar etseler) törege da ohşaşı bile yaman işte (suç eyleminde) atasınıñ-anasınıñ yañılğanın (suç işlediğini) hanga utru... (097/18).*”

“*78 Kapitula. Ki oğullar atasın-anasın salıp (terk etmek) kéterler (132/01).*”

“*Kimése[ge] satsa alarnıñ érkinden başha (izni dışında), soñra anıñ oğulları ya yovuhları, kélip bolurlar ol algan kişini kéri (çıkarmak) étmege töre bile ol mülklerden. (138/06).*”

“*Dağı da kimse ki kermenni (şehri) ya halanı (kaleyi) çihara bergey (teslim etse) hanlıhniñ, da bilgeyler dovodne (kesin, kanıtlı), ol adamnu tas (idam) étip, oğlun u hızın hanlıhka algaylar, hatının u igilikin (malını) de (060/19).*”

“*Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka alan kimsesini), bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan (istihdam edilen) réçnikni (avukatı) bolmas (180/20).*”

“*Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u hız bolgay alğışlı bısagdan (yasal evlilikten), kéndiniñ hanlıh déjvaların (mülklerini) üleşkey (böler, paylar) oğlanlarına (235/29).*”

“*A éger ki anıñki artıhsılıhtan (kabahatten, suçtan) haytma klemeseler (istemeler), atası anıñkibik yaman oğlunu, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden (malından) bolur kéri étkey (mahurum eder). Haysı anıñkibik oğul kéri étken ki poşmanlıhka haytkay da hnazant (uysal, itaatkâr) bolma klegey, néçik tiyer atası-anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat bile bolurlar anı yöpsünmege (kabul etmeğe), (269/04, 269/06).*”

“*Éger ata ya oğul haysı yañılmahka (işlediği suça) köre ölümlü (idama mahkûm) albo yazıhlı (suçlu) yañılğan (mücrim) tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı (suçu)*

*üçün cezasın tartma bolmas, alay oh **oğul** atanıñ yañılganı üçün né 1 ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılganına köre tartmah kérek (269/10, 269/11, 269/12). ”*

*“Éger ki haysı **oğul**, kénsiniñ atasında bolup, da klegey satma mülk, anıñkibik némeni bolmas satmaga bilmehinden da érkinden başha (izni dısında) dâd'ularnıñ (dayı veya amcalarının) da yuvuhlarınñ érkinden başha (305/32). ”*

ér oğul: Erkek çocuk, erkek evlat.

*“Éger **ér oğul** bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay (kocaya varır, evlenir) da bérgey tacın éyesine (kocasına), da hanlıh étkey (057/35). ”*

*“A éger kiméseniñ **ér oğulları** bolmasa, ol çahta hızoğlanlar atadan-anadan halgan barça igilikke (mal varlığına) éye bolur (156/32). ”*

*“Haçan ki hardaşları tügense, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhnı. Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga (prensler) bérgey kéndiniñ ülüşü (payı) bile. Néçik **ér oğulga** tügel ülüş (tam pay), anıñ yarımı hızga (235/36). ”*

o. 029/14, 029/19, 051/23, 051/24, 052/29, 056/31, 057/35, 073/06, 081/10, 081/13, 082/16, 094/36, 095/02, 095/15, 095/24, 095/28, 097/06, 109/26, 123/27, 132/03, 132/09, 132/20, 137/33, 156/23, 165/36, 185/05, 197/05, 198/06, 213/16, 230/13, 230/19, 230/39, 231/13, 231/19, 231/39, 234/29, 248/25, 249/25, 254/36, 254/37, 255/36, 255/37, 256/13, 257/13, 266/41, 266/42, 267/41, 267/42, 268/05, 268/09, 268/11, 268/36, 269/02, 269/06, 269/10, 269/12, 269/36, 278/38, 279/39, 290/39, 291/39, 300/06, 300/07, 300/09, 300/14, 301/05, 301/06, 301/09, 301/13, 304/30, 305/30, 320/38, 321/38, 322/01, 323/01

o.+ga 057/10, 156/35, 234/36

o.+lar 097/18, 132/01, 271/01, 300/05, 301/04,

o.+ları 080/39, 083/37, 084/10, 138/06, 156/30, 254/31, 254/34, 255/31, 255/34, 258/13, 259/04, 259/09, 304/34, 305/34, 320/42, 321/42

o.+larına 156/27, 320/39, 321/40, 321/41

o.+larınñ 304,27, 305/27

o.+nı 095/11, 123/36

o.+nu 268/04, 269/04, 292/02, 293/02

o.+u 051/24, 230/20

[=112]

oğul-hız: Evlat, çocuk, oğlan veya kız çocuğu.

*“Da igiliki (malı) ölgenlerniñ, **oğul-hız** bolgannıñ, halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa. A kimniñ oğul-hızı yohtur, anıñki igilikler tüşer yuvuhlarına da hardaşlarına (081/15).”*

*“Haysı da **oğul-hız** k'risdânlarnıñ ki salgay (bırakıp) atasın-anasın da kétékey, Téñriniñ boyruhu bile anıñki ata-ana bütün sahlagaylar **oğul-hızın**, ki kéndileriniñ buyruhu bile hatlarına övretmege da hılıhlarına (132/03, 133/07).”*

*“Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet (vasiyet) étmiyin, da halgay kénsinden soñra **oğul-hızı**, ol çahta halgan igilikni (malı) atasından anasından téñ (eşit) üleşmeh (paylaşmak) kérek (156/22).”*

*“Éger ki yoluhsa, ki hanga **oğul-hız** bolgay alğışlı bısagdan (yasal evlilikten), kéndiniñ hanlıh déjvaların (mülklerini) üleşkey oğlanlarına (235/29).”*

*“Haçan ki haysı hız érge barsa (kocaya varsa, evlense) kéndiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine **oğul-hızı** bolmasa, bolur étme hoképartslar (vasiler), anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13).”*

*“Anıñ üçün Téñri alay buyuruptur, éger haysı ata-ana kéndi oğlanların ögütlemese hörmetli, téñriniñ buyurganına köre tirilgeyler, a ol boyruhnı atanıñ ananıñ némege tutmagaylar, anıñkibik ata-ana bolurlar anıñkibik **oğul-hızını** kéri étmege (reddetmeğe), (300/13).”*

o. 097/06, 132/03, 132/09, 235/29, 266/41, 267/41, 268/36, 269/36, 300/06, 300/09, 301/05, 301/08, 301/13

o.+ı 081/10, 081/13, 082/16, 094/36, 108/26, 156/23, 156/35, 254/36, 254/37, 255/36, 255/37, 256/13, 257/13, 278/38, 279/39, 320/38, 321/38, 322/01, 323/01

o.+ın 132/20, 300/14, 301/14

o.+nı 132/07, 269/02, 300/07, 301/06

[=39]

oğulsuz-hızsız: Oğlu kızı olmayan kimse, evlatsız kimse.

*“A éger kimése bolsa **oğulsuz-hızsız**, da 4-ünçi kindikke (göbeğe, kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki jaranklıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranklıh étkeyler anıñ igilikine (malına) **oğulsuz-hızsızınıñ** anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (323/04, 323/07).”*

o. 157/03, 157/08, 322/04, 322/07, 323/04, 323/06

[=5]

oğurla-: Kaçırarak, çalmak, hırsızlama, alı koymak.

“A kim ki hanlıh haznanı **oğurlasa**, da askaylar kendin, éger holga tüşse (ele geçse, yakalansa), da hulun, u oğlanların, u igilikin (malını) hanlıhka algaylar (060/21).”

“Éger péşekâr (zanaatçı) kiméseden néme **oğurlasa** péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh (ödemek) kérek oğurluhnu (301/22).”

kişini oğurla-: İnsanı çalmak, insanı kaçırmak.

“Éski Törede hoygandır, éger kimése ki kişini **oğurlap** satkay da bélgili bolgay anıñkibik satmah üçün, ol kişi ölümlüdür (096/04).”

“Alay oh, éger kimése **kişini oğurlagıy** édi ya harahlagıy (soysa) édi harahçılıh bile, haçan Yeñi u Éski Töre (Eski Ahit) ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas (idam) bolgay (306/31).”

o.-gay 068/20, 244/14, 245/14

o.-gıy 140/09, 306/31, 307/31

o.-mah 096/02, 268/16, 269/16

o.-p 096/04, 096/09, 096/19, 096/24, 238/17, 239/17, 268/17, 268/19, 268/24, 269/17, 269/19, 269/24, 269/27

o.-sa 060/21, 123/07, 132/38, 133/10, 238/09, 239/09, 292/06, 293/06, 300/23, 300/28, 301/23, 301/28

[=34]

oğurlan-: Kaçırılmak, çalınmak.

“Éger kimése kimésege béirse altın, ya küümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah (kapacak) ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı (mutemet) holga sahlamaga (emanete), anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile **oğurlangıy** édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş (bariz suç, suçüstü) bile oğurluhnu hapkaylar (yakasalar), anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalandırmak) kérek (277/20).”

“Éger anıñ bahmasızlıhından, kim ki yalga (kiraya) tutuptur, da tiyirmende néme ziyan bolsa ya taşına, ya küpçekine (çarkına), ya tégenesine (teknesine, mahzenine), ya haysı kérekine tiyirmenniñ ziyan bolsa, ya néme **oğurlansa** tiyirmenden, ol barça ziyannı ol töler, kim yalga tutuptur (289/19).”

o.-gıy 105/02, 276/16, 277/16

o.-sa 119/14, 288/19, 289/19

[=6]

oğurluh: Birinin malını çalmak, hırsızlık.

*“A éger kimése küç bile kirgey övge kiméseniñ, da öv éyesine ziyan bolgay **oğurluh**, ya néme küç bolgan bolgıy édi, könüsün anıñkibik ölümlüdür (124/16).”*

*“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartıda), harıda (arşında), funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya **oğurluh étkey**, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik (suç) üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kez tölemeh (ödemek) kérek ol égirlik etüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah (teşhir edilmek) kérek, ki özgelerge orinag bolgay, munuñki işler etilmedi (315/14).”*

*“Éger ki péşekâr érméni, añar işin işleme bérgeñ **oğurluh** néme bile aş suv étkey, kermenniñ töresi bile da Marimborknuñ törelenmeh kérek, a éger oğurluh işte érméni kermen töresine (şehir mahkemesine) némétskiy bérililptir (150/39).”*

o. 105/01, 110/05, 115/14, 115/25, 116/02, 116/06, 124/16, 148/16, 148/18, 150/36, 150/39, 151/33, 276/16, 277/16, 280/22, 281/22, 284/32, 284/37, 285/32, 285/37, 286/02, 286/04, 287/02, 287/04, 292/29, 293/29, 306/25, 307/25, 314/16, 314/17, 315/16, 315/17, 316/17, 316/19, 316/35, 317/17, 317/19, 317/35

o.+ka 062/33, 240/06, 241/06

o.+nı 105/04, 133/04, 300/25

o.+nu 276/17, 277/17, 301/25

o.+nuñ 103/22, 274/29, 275/29, 314/40, 315/40

o.+ta 048/29

[=56]

oğuru: Başkasının malını çalan, hırsız.

*“Yığı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan éski düşmandır, ki biri birine söz artından talaş (kavga) étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (ithamlar, iftiralar) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman (suçlu) kişisén, ya **oğurusén**, ya harahçısén (soyguncusun), ... (186/11).”*

olca: < Moğ. Savaş esiri, ganimet, çapul.

“A éger ulu biyler barsa çerüvge (orduya, savaşa) kéndilerniñ yarağı (silahı) bile, da han birgelerine bolmasa, da utup haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay, da **olcadan** u talan (yağma) 10-ünçu (öşrü) bérilgey hanga (062/23).”

“Dağı da ayırbiz ohşaşın (biçimini, yöntemini) **olcanıñ** üleşmehin (paylaşımını) da talannıñ (yağmanın), ... (238/36).”

“**Olcanıñ** da talannıñ (yağmanın) yarımı hanlıh bolgay, andan da 10-unçı (öşrü) bérgey yihövlerge (kiliseler), da yarımı çerüvniñ (ordunun) bolgay (239/41).”

o. 062/01, 062/23

o.+dan 240/01, 241/01

o.+nıñ 062/12, 238/36, 238/41, 239/36, 239/41

[=9]

oltur-: 1. Katılmak, temsil etmek, oturmak, durmak **2.** Kurulmak, yürütülmek (mahkeme için). **3.** Hapis yatmak **4.** Yapılmak, inşa edilmek.

oltur- (I): Katılmak, temsil etmek, oturmak, durmak.

“Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana (keşiş) bolmaga ya jolnér (asker), né borla basmaga (üzümlük, bağ), né kébitte (dükânda) **olturmaga** (durmak), né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga, né tanıhlıh bérmege (040/04).”

“Da Yeñide (Yeni Ahit'te) buyurdu Biyimiz K'risdosnıñ arakéllerge (havariler) ki **olturgaysız** 12 olturğuçta (makama, koltuğa) yarğu étme 12 milletke Israél homına (kavmine), (212/08).”

“Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana (keşiş) bolmaga ya jolnér (asker), né borla basmaga (üzümlük, bağ), né kébitte (dükânda) olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga **törede olturmaga** (mahkemeye çıkmak, katılmak), né tanıhlıh bérmege. Bu işke utru (karşı) kimése aytmagay, ki köp hatınlar, hanların töküp, K'risdoska tanıh boldular, zéra mardirosluh (şehitlik) tanıhlılı özgedir da ademiler tanıhlılı dağın bir türlüdür(221/24).”

oltur- (II): Kurulmak, yürütülmek (mahkeme için).

töre oltur: Duruşma başlamak, mahkeme oturumunun açılması, duruşmanın geçmesi.

“Egerözge cıns Erménini öldürse ya érméni özge cınsnı öldürse, ol çahta kermenniñ **töresi** bile pospolity (umumi, sıradan) haysında ki **olturuptur** (kurulmuştur), ya hanlıh töre (hanlık mahkemesi) bile ögütlegeyler (cezalandırırılar), (159/11).”

“*Haçan ki **töre oltursa** (kurulsa) da voyt (hâkim), aytmyın, ki töre **olturuptur**, kimniñ işi (davası) bar ése, spravovat (yapmak, işlem) étsin (175/23).*”

“*Dağı da bilgeysiz, ki her vilojénıy töreden (belirtilen mahkemeden, düzenli mahkemeden), ki **töre olturgay**, da né ki ülüş alırlar töreciler (yargıçlar), ol ahçadan 1 ahça détskiyge (icra ve infaz memuruna) bérilgey (168/33).*”

oltur- (III): Hapis yatmak.

“*A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (taraf) zından tartkay, na bolur ér hatun üçün **olturmaga** (hapis yatmak), da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük (kefil) tapkınça (bulanadeğin), anı töre priymit (kabul etmek) étmeh kérek anıñkibik prihodada (olayda), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna (şanssızlığına) köre (186/01).*”

“*Éger érméni érménini ayblasa (itham etse), aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da yétkirelmegey (kanıtlayamazsa) anı añar utru (karşı), ol çahta yarğuçılar ötleş ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek néçik yaman aytuçı **olturmah** (hapis) bile da curum (para cezası) bile (292/28).*”

“*Üçünçi de ündemehte (ihzarda, celpte) turmasa, 12 ahça curum (ceza) halır (ödeмеге yükümlü olur) da **olturmah** (hapis) ta, alay kérek uzak zındanda (uzun süreli hapis) **olturgay** (161/01).*”

oltur- (IV): Yapılmak, inşa edilmek.

“*A éger pusta (arazi) salanı (köyü) kimése klegey él bile olturğuzma, **olturgaylar** ol töre bile da hılıh bile, né türlü burun édi (305/21).*”

o.-gan 142/22, 142/23, 143/04, 161/17, 168/07, 214/34, 215/34, 244/06, 245/06, 308/34, 308/42, 309/34, 309/41, 331/19, 332/19

o.-gay 161/02, 168/31, 169/02, 324/34, 325/34, 330/33, 330/36, 331/33, 331/36

o.-gaylar 137/15

o.-maga 185/43

o.-magay 236/30

o.-mah 124/12, 169/29, 173/19, 292/28, 293/28, 324/33, 325/33, 332/11, 333/11, 336/07, 337/07

o.-mahta 161/01

o.-sa 168/27, 175/23, 330/30, 331/30, 338/02, 339/02

o.-uptur 158/11, 163/24, 175/25, 194/35

o.-urlar 162/38

[=49]

olturğuç: Taht, koltuk, makam.

hanlıh olturğuç: Hanlık tahtı, hanlık makamı.

*“1 Kapitula. Evelgi, yañılğanlar hanlıh **olturğuçka** da biylerine harşı (067/16).”*

korolnuñ olturğuçu: < Ukr, Leh. король, *król* + Türk. +*olturğuçu*:- Padişahın tahtı, padişahın makamı, padişahlık makamı.

*“Korolnuñ **olturğuçuna** utru (karşı) yañılğan (suç işleyen) da kéndi biyine, annkibik halır tamahın (idam edilir), (259/03).”*

o. 147/35, 314/05, 315/05, 322/38

o.+ı 264/01, 268/31, 269/31

o.+ka 067/16, 083/33, 158/37, 242/25, 243/33, 258/01, 259/01, 323/38

o.+nuñ 306/03, 307/03

o.+tan 135/24, 302/31, 303/31

o.+u 265/25

o.+un 234/41, 235/41

o.+una 083/35, 244/05, 245/05, 258/13, 259/03, 259/09, 265/18

o.+unadır 236/33, 237/33

o.+undan 138/35, 158/37, 268/15, 269/15, 306/07, 307/07, 322/37, 323/37

o.+unuñ 138/27

[=40]

olturğuz:- 1. Tayin etmek/atamak, oturtmak, tahta çıkarmak 2. Yapmak, inşa etmek 3.

Yürütmek, mahkemeyi yürütmek, duruşmayı yürütmek 4. Hapsetmek, hapis cezasına çaptırmak.

olturğuz- (I): Tayin etmek, atamak, oturtmak, tahta çıkarmak.

hanlıhka olturğuz- (I): Hanlığa atamak, hanlığa tayin etmek.

*“Bu könülük (adalet), töreniñ, ki aytıldı, barçasına bolgay knâjatalarga (prensler) u barça biy biyetke (beylere). Haytıp ki hannı **hanlıhka olturğuzmaga** kleseler, hayrabédniñ (başpiskoposun) érkinden başha (iznini ve onayı dışında), u alğışından (duasından, kutsamasından), u boyruhundan başha bolmagay (058/26).”*

“Évét ki tiyesidir, ki ulu **oğlun olturğuzgay** kéndinden soñra hanlıhka, yohése bahkay han, ki oğlanlarnıñ arasına haysı layıhtır (uygundur, layıktır), anı **olturğuzgay**, ki bolgay hanlıhı tutmaga (235/31, 235/32).”

olturğuz- (II): Yapmak, inşa etmek.

kérmen olturğuz- (II): Şehir inşa etmek.

“Éger **kérmen olturğuzsa** (inşa etse) ya hala (kele) yasasa (yapsa), yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı (emsali) bile (237/22).”

sala olturğuz- (II): < Ukr, Leh. село, села + Türk. -olturğuz-: Köy inşa etmek.

“Éger kimése yeñi **sala olturğuzma** klegey yeñi tib üsne, anı bolmas étme hannıñ érkenden başha (izni dışında). Éger anıñkibik iş olturğuzgan bolsa, alay salaçılarga (köylülere) körgüzme kerek yér yihövnüñ (kilisenin) himin (temelini) yasamaga (yapmaya), (304/18).”

olturğuz- (III): İcra etmek, yürütmek, mahkemeyi yürütmek, duruşmayı yürütmek.

töre olturğuz- (III): Mahkemeye oturmak, mahkeme oturumunu açmak, duruşmayı başlatmak.

“Men **olturğuzıyrmén töreni** küçü (iradesi) bile Biy Téñriniñ, da küçi (yetkisi) bile bizim korolumuznuñ, da ménim küçüm bile, voytnuñ (hâkimin), da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki ménim hatıma oltururlar (083/04).”

“Bu sözler bile **olturğuzmah** (yürütmek) **kerek töreni**: “mén olturğuzıyrmén töreni iradesi) bile Biy Téñriniñ, da küçi (yetkisi) bile bizim korolumuznuñ, da ménim küçüm bile, voytnuñ (hâkimin), da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki ménim hatıma oltururlar (257/26).”

“Da haçan **töreni olturğuzsa**, ol çahta sormah kerek atı bile 2-inçiden: “İgi mi töreni **olturğuzdum?**” A ol aytmah kerek: “İgidir yazılğan töre (mektup kanun) bile”. (257/35, 257/36).”

olturğuz- (IV): Hapsetmek, hapis cezasına çaptırmak.

“A barça yarğuçınıñ küçiniñ (makamının) küçi (yetkisi) bardır ögütlemeye (cezalandırmaya) barça yañılğanlarnı (suçluları) yarğuda, né türlü yañılğanına köre, budur **olturğuzmah** (hapsetmek) bile da curum (para cezası) bile (160/25).”

“Da yene hoydı da, ki bir yarğuçı da yihkünni (kilise günü, Pazar) bir yarğunı yarmagay. Dağın hoydı yihkünni né bir de ne bir iş (suç) üçün né tutkaylar (tutuklarlar), ne **olturğuzgaylar** (076/23).”

“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler (ihzar ederler, celp ederler), da kermende (şehirde) mülkü bolmagay ya yükü (kefili), da anı **olturğuzgaylar** (hapsederler), da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey anıñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapis) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozıvat (dava) étmege kérek anıñ érkli (özgür, serbest) yürügen vahtta (178/24).”

o.-du 058/11, 169/06, 236/11, 237/11, 330/38, 331/38

o.-dum 083/25, 256/39, 257/36

o.-gan 137/06, 304/17, 305/17

o.-gay 056/35, 057/01, 234/31, 234/32, 235/31, 235/32

o.-gaylar 168/25, 178/24, 250/43, 251/43, 330/29, 331/29

o.-ıyırmen 083/04, 256/26, 257/26

o.-ma 137/15, 304/16, 304/21, 305/16, 305/21

o.-maga 057/04, 058/28, 234/34, 235/34

o.-mah 083/03, 137/01, 137/03, 160/25, 236/19, 237/19, 246/42, 247/42, 256/25, 257/25, 304/15, 305/15, 324/27, 325/27

o.-mahı 071/28

o.-sa 058/32, 083/23, 236/22, 237/22, 257/35

[=56]

olturuş: Toplantı, yürütme, duruşma, oturum, mahkemenin yürütülmesi.

“[dopolnitelnaya statiya 5.] (ek madde 5.). Budur ögütü (usulü, düzen) **olturuşnuñ** érméni töresiniñ (257/21).”

o.+unuñ 082/32, 256/21, 257/21

[=2]

onunçı: Onda bir, öşür (vergi birimi).

“Olcanıñ (ganimetin) da talannıñ (yağmanın) yarımı hanlıh bolgay, andan da **10-unçı** bérgey yihövlerge (kiliselere), da yarımı çérüvñüñ (ordunun) bolgay. Barça ulu biyler bu türlü ülüş étkeyler, da alar da **onunçı** çıhargaylar yihövlerine (062/18).”

“Da alay oh hoylardan **onunçı**. Attan, hatırdan, eşekten bolmagay yasah (vergi), (064/23).”

o. 062/18, 064/23, 088/30, 089/02, 088/29, 117/09, 136/29, 136/32

[=8]

opékun: < Ukr, Leh, опікун, opiekun. Mütevelli, vasi, veli.

*“A éger ki anıñkibik **opékunlar**, néçik yoğarı yazılğandır, törede ki spravovat (uygulama) éterler, voyt (hâkim, kadı) övine ya yarğuda motsovat (izin vermek, yetki vermek) étmegen, bolur barçanı, spravovat (işlem) étmege, utmaga (kazanmya) ya tas (kayıp) étmege, ték antın bolmas ol yürütmege ol parsuna (şahıs) üçün, haçan ki iş kéndiniñ vlasny (bizzat, kişisel) tügül, haysı ki töre alınına motsovat étmegendir. Né türlü de iş bolsa optsıy (yabancı) parsunanıñ, antnı kérek ki ol yürütkey, kimniñ işidir (davasıdır) vlasny yohsa alar povinen (zorunlu, yükümlü) düğüller antnı tügellemege (yürütmeğe) kéndi yuvuhlrı üçün (185/19).”*

o.+lar 185/19

[=1]

oprava: < Ukr, Leh. оправа, oprawa. Düzeltme, çerçeve, ilzam, düzenleme, **işlem**.

*“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alınına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakını) motsovat (yetki vermek) étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçsün (nafaka alan kimsesini), bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan (istihdam edilen) réçnikni (avukatı, mahkeme sözcüsünü) bolmas. A bu **opravalar** barça burungi törede (ilk duruşmada) bolmah kérek, éger yerli bolsun, éger honah, burungi törede néme yasamasa (yapmasa), 2-inçi de, 3-ünçi de néme arttırma bolmas (180/24).”*

o.+lar 180/24

[=1]

optsıy: < Leh. obciy. Yabancı, ecnebi.

*“Barça **optsıy** kişilerden ése, burungi éyesine podobnydır (uygundur) bérmege yalga, töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey yalga (kiraya), né ki özge (177/09).”*

*“Né türlü de iş bolsa **optsıy** parsunanıñ (şahsın), antnı kérek ki ol yürütkey, kimniñ işidir vlasny (bizzat) yohsa alar povinen (zorunlu, yükümlü) düğüller antnı tügellemege (yürütmeğe) kéndi yuvuhlrı üçün (185/28).”*

o. 177/08, 185/28, 338/32, 339/32

[=4]

opustit: < Ukr, Leh, опустити, опустить, opuscic. İhmal, bırakma, kaçırmak.

“... éger ki né hadar vahtta kéçikse, povod (davacı), istétsin (tarafını, davalısını) tapkınça (bulana kadar) bliskiy (yakın) yarğuga, da povod né bir töresin de **opustit étmege** bolmastır borçlusun tapkınça (191/29).”

o. 191/29

[=1]

orman: Ağaçlarla kaplı geniş alan, büyük koru, koru, orman.

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseler, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (köylülere) bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarının bolgay (243/05).”

“... ya kiyikke (ava) çıhkanda kiyikçiler da oh atkaylar kiyikke **ormanda** ya tüzde ol sağış (niyet, kast) bile, ki kiyikni urgay, da ol oh, ki kiyikniñ üstüne atıldı, da kişini öldürgey, anıñkibik öldürmeh kişini klemiyin (kasıtsız, hata ile) öldürmehlerdir (311/14).”

o.+da 143/33, 310/14, 311/13

o.+larnı 065/11, 242/04, 243/04

[=6]

orospı: < Far. روسپی. Fahişe, sürtük, kahpe, orospu.

“... da ayblar (ithamlar, iftiralar) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman (suçlu) kişisén, ya oğurusén, ya harahçısén (suyguncusun), ya taratursén (yağmacısın), ya halpsén (sahtekârsın, dolandırıcısın), ya haçhınçısén (kaçaksın), ya **orospı oğlusén**, anda kénsi ya **orospı érisén**, ya itsen (zinacısın), ya it oğlusén, néçiktalaş arasına da içki fêlinden (etkisinden), né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada (tartışma, kavga) arasına aytır, ki yaman hatun (kötü kadın, ahlaksız kadın), ya **orospı**, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgyt édi yarğuga (186/13, 186/14, 186/21).”

o. 186/13, 186/14, 186/21

[=3]

ortah: Ortak, müşterek, şerik.

“Kimése kimseden küf (küp) satun alsa, ki çağır toldurur, éger ol küf yılına dire ahmasa, anıñki bazar (muamele) tutulmah kérek. Éger anıñkibik sağıtnıñ (aletini) nahıslıhı bolsa da aluçıdan ötleş bégili bolsa ol sağıtnıñ nahıslıhı, na kéri alınmah

kérek ol sağıt. A éger aniñkibik nahıs sağıttan çağır (şarap) ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek (287/38)."

o. 118/01, 286/38, 287/38

[=5]

orunç: Bir görevliye, kanunen yapması veya yapmaması gereken bir işte yasa dışı bir kolaylık sağlaması için verilen para yahut sağlanan menfaat, rüşvet.

"Dağı da yarğuçı sahlannmak kérek kéndi hullarından (memurlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç béríp, ki kéndileri sartın sözlegeyler (035/33)."

orunç al-: Rüşvet almak, rüşvet yemek.

"8-inçi köərbiz émdigi vahтта, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), kâhanalar (keşişler), biyeler, baş kéthoyalar (toplumun ileri gelen kişiliklerinden olan jüri üyeleri), ki yüz körüp (adam kayırıp), u orunç alıp, da biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/12)."

"Tiyişlidir yarğuçıga, ki orunç (rüşvet) aluçı bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç sohraytır (kör eder), néçe ki iti köz bolsa. Zéra ol yarğuçı, ki könülük (adaletin) üstüne orunç almastır, aniñ sözü kéçer yarğuda, da könülük (adalet) bile yarğuga uç éter (karar verir), (206/34)."

orunç aluçı: Rüşvet alan, rüşvet yiyen.

"Tiyişlidir yarğuçıga, ki orunç aluçı bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç sohraytır (kör eder), néçe iti (keskin) köz bolsa (214/39)."

orunç bér-: Rüşvet vermek, rüşvet yedirmek.

"Dağı da yarğuçı sahlannmak kérek kéndi hullarından (asistanlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler (alışkandırılar) yarğuga kélgenlerge, yapuh (saklı) orunç béríp, ki kéndileri sartın (tarafından, lehine) sözlegeyler (035/33)."

"Kimse orunç bérmesin yarğuçıga da sñarınıñ (ortağının, tarafının, davalısının) igilikin (malını) damâhlik bile almasın, zéra damâhlikten barça yaman ilgeri kélir (218/27)."

o. 023/13, 026/18, 032/36, 033/01, 033/03, 035/33, 035/33, 037/07, 038/18, 206/34, 207/34, 210/06, 211/06, 214/38, 214/39, 214/40, 215/38, 215/39, 215/40, 216/43, 216/44, 218/26, 220/09, 252/25, 253/25

[=25]

orunçsuz: Rüşvetsiz, rüşvet yemeksizin, rüşvet almaksızın.

“... zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük (adalet) bile, toğruluh bile, **orunçsuz** bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya kécmişlerniñ canın zrgél (mahrum, incitmek) étmeh bile, ya jaranksızlarınıñ (mirasçısı olmayanların) canın ülüşsüz çıharmah bile alarnıñ can ülüşünden (233/07).”

o. 053/12, 232/06, 233/06

[=3]

osadlost: < Ukr, Leh, Ru. осідлість, осілости, оседлости, osiadlosci, osiadlosc, оседлость. Taşınmaz mal, gayrimenkul, mülk.

“Yene 2 kişiniñ arasına devı bolgay, ki voytka (savcıya) ündeşmeh (davalaşmak) bolgaylar, da povodniy (davacı) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan yük (kefalet) izdegey, anıñkibik kişi povinniıdır (zorumlu, yükümlü) yük bérmege ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma (para). Éger ol hadar anıñ **osadlosti** yoh ése, ol hadar işte povinniıdır añar yük bérme (180/08).”

o.+i 180/08

[=1]

osédlost: < Ukr, Leh, Ru. осідлість, осілости, оседлости, osiadlosci, osiadlosc, оседлость. Taşınmaz mal, gayrimenkul, mülk.

“Yene yoluıkay bir kimésege hörmét üçün, ki talaşıp biri birine da ayb (itham, iftira) bérgey, da voytka (hâkime) ündegey, na anıñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol kün bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük (kefalet) izdese. Povod (davacı) otporniı (karşı, davalı) yandan, éger ki yahşı **osédlosti** de bolsa, hörmét üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar yük (kefalet), (195/21).”

o.+ı 195/21

[=1]

ostrégam: < Leh. ostrzegam. Uyarı, ikaz, ihbar, saklı tutmak?

“... hayda da bolsa, bliskiy törege, né her törede turup ta povod (davacı) aytır, ki **ostrégam çvartégo sondu** (dördüncü duruşmaya kadar hakkımı saklı tutuyorum), éger ki né hadar vahtta kéciksé, povod istétsin (tarafını, davalısını) tapkınça (bulana

değın) *bliskiy* (yakın) *yarğuga*, *da povod né bir töresin de opustit* (kaçırmak, atlamak) *étmege bolmastır borçlusun tapkınça* (191/26).”

o. 191/26

[=1]

otala-: İlaçlamak, ilaç vermek, zehirlemek, zehir vermekle öldürmek.

“*Ya 1 kimése çérüvde bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü bile, ya 1 kimése klep kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın klep kéndiniñ hocasın otalagay* (zehirlemek), *ya kimése kiméseni pahillikten* (kıskançlıktan) **otalagay** *da öldürgey. Muniñkibik sebepler bile ayılğan bolur öldürmehlih sağıştan klep* (isteyerek), *alay, néçik hılıç bile étılgen bolgay* (311/25, 311/26).”

o.-gay 144/18, 144/20, 310/25, 310/26, 311/25, 311/26

[=6]

otpor: Ukr-Leh. Ukr-Leh. відпір, відпору, *odporny*, *odpór*. Cevap, itiraz, ifade, savunma.

“*Yene bilgeysiz, ki 1 kiméseni obliçné* (bizzat, kendisi) *voytnuñ* (hâkimin) *alnına ündmiyin üvüne, aniñkibik kişini voyt törege [ündmege] bolmastır, işitmiyin aniñ giléyin* (davasını) *ya biris yannuñ otporun*, *ki töre mi işidir, yohése yoh, ki bilip işni, soñra bérgey törege, köñülükü* (adaleti) *munuñ bulaydır* (335/32).”

o.+un 172/33, 334/32, 335/32

[=3]

otpornıy: < Ukr, Leh. відпiрний, odporний, *odporny*. Cevap vermek, karşı koymak, tepki vermek, muhalefet etmek, itiraz etmek.

otpornıy strona: < Ukr-Leh. відпiр strona, відпору strona, *odpor strona*. İtiraz eden taraf, cevap veren taraf, karşı taraf, müddeialeyh, davalı.

“*Na bu yarğularda istétsi* (davalı) *ya bliskiyi* (yakını) *turmasa otpovidat* (cevap, yanıt, savunma) *étmege povodga* (davacıya) *utru* (karşı), *da povod keltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı ol şeherde tapup ündedi korunada* (merkezde), *na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsniy* (ek) *işi* (davası) *bar ése, na bu bliskiy* (yakın) *törege* (duruşmaya) *kérek, ki keltirgey otpornıy strona* (davalı taraf) *ya bliskiyi* (yakını) (192/22).”

“Yene yoluhkay bir kimésege hörmət üçün, ki talaşıp biri birine da ayb (itham, iftira) bérgey, da voytka (hâkime) ündegey (çağırır, dava eder), na anıñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol kün bolmah kérek hörmət üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay da yük (kefil) izdese povod (davacı) **otporniy yandan**, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmət üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga (duruşmaya) dinçe añar yük (195/21).”

“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit étkey, da **otporniy strona**, ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan, da töre satun algay, da povodnu pripozvat étkey, ayıp, ki klermén añar könülmege, da povodniy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşniy dovodu bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otporniy yanga; alay oh povod tursa kününe, rokuna, da **otporniy strona kélmese**, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıpbiz (195/39).”

otporniy yan: < Ukr-Türk. відпiрний, одпорний, odporny. + Türk. +yan: İtiraz eden taraf, cevap veren taraf, karşıt taraf, müddeialeyh, davalı.

“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit (tayin) étkey, da **otporniy strona** (taraf), ki alıp édi dovodga (incelemeye), da ilgeri kéltirgey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacısını) pripozvat (çağırma, celp) étkey, ayıp, ki klermén añar könülmege, da povodniy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşniy dovodu (güvenilir kanıtı) bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad (masraf) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge **otporniy yanga**; alay oh povod tursa kününe, rokuna (süresine), da **otporniy strona kélmese**, ol da alay oh kénsi işine tüşer (davasını kaybeder), néçik yoğarı yazıpbiz (195/38).”

o. 192/22, 195/20, 195/27, 195/38, 195/40

[=5]

otpovidat: < Ukr, Leh. відповідати, відповідати, odpowiedac. Yanıt vermek, ifade vermek, savunmak.

“Na bu yarğularda istétsi (davalı) ya bliskiye (yakını) turmasa **otpovidat** (savunma, yanıt) **étmege** povodga (davacıya) utru, da povod kéltirgey édi töreden törege bitik,

néçik anı ol şeherde tapup ündedi korunada (mérkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsniy (ek, itiraz, tepki) işi (davası) bar ése, na bu bliskiy törege kérek, ki kéltirgey otporniy (davalı) strona (taraf) ya bliskiyi (yakını), (192/15).”

o. 192/15

[=1]

otpravovat: < Ukr, Leh. *відправляти, одправовати, odprawowac*. Yapmak, düzeltmek, işlem yapmak.

“Boldu potrébniy (nöbetçi) töre surp (kutsal) Toros küni pan (bey, efendi) Kovalskiy, podsudok (hâkim yardımcısı), da pan Domarjirskiy arasına, hayda spor (ihtilaf, anlaşmazlık) boldu, ki sözlövüçiler, duplikadan (iki kereden, ikinci duruşmadan) artıh klediler (talep ettiler) törede otpravovat étmege (196/32).”

o. 196/32

[=1]

ohcovla-: Tartmak, mukayese etmek, kıyaslamak.

“Haysı törelerni, sağışlap kéñşimiz (kararımız, talimatımız) bile bizim, ohcovlap [=ohşovlap], da haysı boğumlarda (bentlerinde) az néme alışıptır (değiştirip) [alıştırıp], da yasap (düzenleyip), bügüingi bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan bérkitmege (tasdik etmeğe) kéñş (meşveret) étti (251/32).”

o.-p 076/01, 250/32, 251/32

[=1]

ohşa-: Uymak, benzemek, örnek teşkil etmek, emsal teşkil etmek, mutabık gelmek, hükmünde olmak.

“Zéra Töre Bitikiniñ ohşaşı bar ganunk'ta, zéra tiyişlidir bizge tüzmege töreni u ganunk'nu, ki biri birine ohşagay (mutabık, uygun), (027/07).”

“Éski Töre (Eski Ahit) bile Yeñi könü Töre (Yeni gerçek Ahit) ayttıyır, anıñkibik pambas (kötüleme, karalama), ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyaltkay] añar ohşar (hükmündedir), néçik tövgey (097/12).”

“Kimése çérüvde (orduda) bolup, éger néme tapunsa igilik (mal, hazine), anıñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kéndi érkinçe (iradesince) étme, kimsége anıñkibik igilikni haytarmınça, anıñ üçün ki töre çériüvniñ (askerî kanun) hanlardan da knâzatalardan (prenslerden) başha boşatmah (özgürlük, ayrıcalık) bile bahışlanıptır (bahşedilmiştir), haçan k'ahana töresi (rahipler kanunu, rahipler

mahkemesi) *de anı aytyır, ki anıñkibik igiliklerni bolurlar mustlar* (bahşışler, hibeler) *étme, anıñ üçün bu igilikler aytilgan hılıh bile tapkan* **ohşamastır** *oğurluh işlerge ya talanga* (yağmaya), (317/34). ”

o.-gay 027/07, 210/19, 211/19

o.-mastır 151/33, 316/35, 317/35

o.-r 038/25, 044/33, 097/12, 220/11, 224/32, 225/32, 265/34

[=13]

ohşaş: 1. Örnek, model, biçim, şekil, düzen, kıyas, benzer, emsal, aynı **2.** Yöntem, düzen **3.** Delil, kanıt.

ohşaş (I): Örnek, biçim, model, kıyas, benzer, emsal, aynı.

“*Dağı da aytyrbiz* **ohşaşın** *olcanıñ* (ganimetin) *üleşmehin* (paylaşımını) *da talannıñ* (yağmanın), (238/36). ”

“*Éger kermen olтурғузsa* (şehir inşa etse) *ya hala* (kale) *yasasa, yasahların* (vergilerini) *da hoygay* **ohşaşı** *bile. Dağı da érki* (yetkisi) *bar hannıñ fli* (Flori) *sbğ* (Spitak/Akçe) *hahtırmaga* (basmaya) *töre bile. A knâjatalarnıñ* (prenslerin) *yohtur érki hahtırmaga hannıñ érkiden başha* (izni dışında) *ya buyruhundand başha* (237/23). ”

ohşaş (II): Yöntem, düzen.

tanıhlıh ohşaşı: Tanıklığın düzeni, tanıklığın niteliği.

“*2 türlü* **tanıhlıh ohşaşı**, *haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp* (karar verip), *da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken* (yargılama) *vahtta, könüsün* (gerçeğini) *sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada* (kopukluk, ihlal) *bolmagay yarğu arasına* (043/24). ”

ohşaş (III): Delil, kanıt.

“*Oğullar bildirseler* (ihbar etseler) *törege da* **ohşaşı** *bile yaman işte* (suç eyleminde) *atasınıñ-anasınıñ yañılğanıñ* (suç işlediğini) *hanga utru* (karşı) *da barça étılgen işler, anıñkibik işte érméniniñ oğlanları anıñkibik işni borçlu tigüller kötürmege* (üslenmeğe), (271/01). ”

o. 206/10, 204/09, 204/15, 205/10, 205/15, 207/10, 208/19, 209/19, 216/18, 217/18, 222/07, 222/13, 222/14, 223/07, 223/13, 223/14, 224/42, 225/42, 226/07, 227/07, 234/23, 235/23

o.+ı 097/19, 210/18, 210/19, 211/18, 211/19, 224/10, 225/10, 232/40, 233/40, 236/22, 237/22, 270/01, 271/01

o.+ın 210/07, 211/07, 238/36, 239/36

o.+lar 236/41, 237/41

o.+larını 213/02

o.+tır 208/25, 209/25, 214/17, 215/17

[=46]

ohşaşlı: Benzer, emsal, mutabık, uygun.

“Éger ki haysı yérden de ot ya pojar (yangın) çıhsa da humnalarını (harmanları) küydürgey ya tüzde bitişni (ekini), haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıhtı, ögüt (ceza) bile **ohşaşlı** (emsal) **ögütlemeh** kérek (104/04).”

“Barır égeç çérüvge (orduya, savaşa) da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi ari atalarınıñ boyruhlarından yazıh (suç) ornuna (yerine) sağışlanmagay (saymazlar), haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél (tövbekâr) bolgay da **luc tartkay** (kefaret öder) **ohşaşlı**, töre alay buyurıyır (301/19).”

tanıhlıh ohşaşlı: Tanıklığın eşzamanlılığı, eşzamanlı tanıklık, tanıklığın mutabakatı, tanıklığın uyuşması.

“Haçan ki kelseler érméni voytnuñ (hâkimin) alnına éksi de né işlerde bolsa ya yoluhkan tanıhlıh bile, ol çahta haysı da bolsa alardan tanıhları bolgay könülük (doğruluk, adalet) bile, budur 2 ya 3 yahşı kişiler bolgay, da **tanıhlıh ohşaşlı** (253/44).”

o. 104/07, 132/35, 252/44, 253/44, 274/41, 275/41, 300/21, 301/21

[=8]

ohşat-: Karşılaştırmak, kıyaslamak.

“Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı keltirgeyler hartlarınıñ (jüri üyesi aksakallar) alnına da gilé (dava, şikâyet) étkeler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (ayyaş, zampara). Anıñkibikni Éski Töre (Eski Ahit) körgiziyir taşlama, da Yeñi Töre (Yeni Ahit) **ohşatıyır** (kıyaslar), néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh (suç, kabahat) üçün, ki

söz işitmes, bolurlar atası-anası anıñkibik oğlanı kéri étmege (reddetmeğe) barça igilikten (tüm mal varlığından), (291/40). ”

*“Kimése ki kéndi érki (iradesi) bile tuvarın (davarını) yébérgy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara (büyükbaş hayvan) ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke (ekine), töre buyurıyır, tölöv (ödeme) bolgay ziyan étkenge, ne türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın (değerini, kıymetini) **ohşatıp** tapsalar (103/36). ”*

*“Kimése çériüvde (orduda) bolup, éger néme tapunsa igilik (mal, hazine), anıñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kéndi érkinçe (iradesince) étme, kimsége anıñkibik igilikni haytarmınça, anıñ üçün ki töre çériüvniñ (askerî kanun) hanlardan da knâzatalardan (prenslerden) başha boşatmah (özgürlük, ayrıcalık) bile bahıslanıptır (bahşedilmiştir), haçan k'ahana töresi (rahipler kanunu, rahipler mahkemesi) de anı aytıyır, ki anıñkibik igiliklerni bolurlar mustlar (bahşışlar, hibeler) étme, anıñ üçün bu igilikler ayılğan hılıh bile tapkan **ohşatmastır** oğurluh işlerge ya talanga (yağmaya), (317/34). ”*

o.-ıp 103/36, 274/37, 275/37

o.-ıptır 157/33, 322/18, 323/18

o.-mastır 318/35

o.-ıyır 122/32, 290/41, 291/41

[=10]

Ö

öbge: Bizden öncekiler, bizden önce yaşamış kimseler, selef, atalar, ecdat.

*“Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ küçine (geçerliliğinde) bolgay da sahlagay, éger kimése satkay ya algay mülkler **öbgelerinden** halgan. Éger ki ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik satıh bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/23). ”*

ö.+lerinden 137/23, 304/25, 305/25

[=3]

öç: Kin, nefret, kızgınlık, intikam, öfke, tartışma, bahis, iddia.

*“Éger ki anıñkibik iş yoluhsa oğlanlar arasına, ki hayısı oğlanlardan biyik yérden sékirse (atlasa) **öç** (iddia) bile da ol sékirmehten nahıs (sakat) bolgay ya ölümge*

bargay, kim sebep bolsa bu işke, gés başın (yarı diyetini) tölemeh (ödemek) kérek (087/04)."

*"İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır) ki **öçten** (iddiadan, bahisten) ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki néme ağır kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da **öç kirdi** (bahse girdi), da sebep boldı, bu işke, anıñ nahıslılına, gés curumnı (yarı cezayı) tölemeh (ödemek) kérek, néçik hanlı iş (cinayet suçu) üçün (087/12)."*

öç al-: İntikam almak.

*"Né bir k'risdân künin yıhkünnüñ (kilise günü, Pazar) biri birine baş hoşmagay (kavga etmemeli) albo **öç** (intikam) **almagay** (077/02)."*

öç ét-: Kızmak, sinirlenmek.

*"Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölöv (ödeme) étme, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, **öç étip** borç éyesine (178/36)."*

*"A mülk éyesi ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, **öç étip**, bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi ahçası bile yasatma (onartmak), çünki tüşti anıñ gvarına (tasarrufuna), (339/28)."*

öç kir-: Bahse girmek, iddiaya girmek.

*"7 Kapitula. İgitler üçün, **öç kirip** (iddiaya girip) néme ağır kötürgeyler (067/31)."*

*"İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır) ki **öçten** (iddiadan, bahisten) ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki néme ağır kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da **öç kirdi** (bahse girdi), da sebep boldı, bu işke, anıñ nahıslılına, gés curumnı (yarı cezayı) tölemeh (ödemek) kérek, néçik hanlı iş (cinayet suçu) üçün (260/32)."*

öç huv-: Kin beslemek.

*"Yığı yoluhur kişiler bérme hakimlikke (tababete, tedaviye), anıñ üçün acemilikinden hakimnin, ya övrenmemehlihinden hakimniñ, ya biliksiz bérmehinden hakimlikni kişini öldürgey, yahot **öç huvup** ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler (145/17)."*

ö. 037/40, 067/31, 077/02, 087/12, 087/18, 145/17, 177/03, 178/36, 218/42, 242/32, 243/40, 243/41, 252/04, 253/04, 260/29, 260/32, 261/29, 261/32, 310/41, 311/41, 338/28, 339/28

ö.+i 086/35, 260/23, 261/23

ö.+ten 087/12, 260/30, 261/30

[=28]

öçeş: Sinirli, kızgın.

öçeş bol-: Sinirli olmak, kızgın olmak (yargıçların özelliklerinden).

“*Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay* (kanuna uyar), *da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı* (karakteri) *bile pahil* (kötü niyetli, kıskanç) *bolmagay barça vahtta* (217/29).”

ö. 035/01, 216/29, 217/29

[=3]

öçeş-: Tehdit etmek, korkutmak, kin beslemek, öfkelenip.

“*Éger ki yarğuga kélgenler talaş* (kavga) *étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip* (korkutup) *ögütlegeyler* (cezalandırır), *ki töre alınna halaba* (kargaşa, kavga) *bolmagay da yarğu hapanel* (ihlal) *bolmagay* (035/18).”

“*Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs* (sakat) *étkey klemiyin* (istemsiz) *ya öçeşip* (öfkelenip, kin besleyerek), *anıñkibik işler igi sézilmeh* (tespit edilmek) *kérk da bahmah kérek anıñkibik iş bile, né türlü ki hılıhtır, térgemeh* (incelemek, araştırmak) *kérek öldürgenni* (maktulü), *ol nahıs étken* (sakat edilen) *oğlanıñ yaşların sanamah kérek, haysı boğumuna* (uzvunu) *nahıx etiptir* (261/03).”

“*Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay* (kanuna uyar), *da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı* (karakteri) *bile pahil* (kötü niyetli, kıskanç) *bolmagay barça vahtta artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy* (şüpheli) *bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten* (hainlikten, kötü niyetten) *ya öçeşmehten toğru bolmadı yarğu* (035/06).”

öçeşmeh: Öfke, kızgınlık, gazap.

“*Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay* (kanuna uyar), *da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı* (karakteri) *bile pahil* (kötü niyetli, kıskanç) *bolmagay barça vahtta artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ*

kõñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten (hainlikten, kötü niyetten) ya öçeşmehten toğru bolmadı yarğu (217/31)."

"Kim ki inanmasa Téñri Oğluna, körüp körmiser köktegi méñi (ebedi) tirlikni (diriliğini, hayatını), yohése Téñriniñ öçeşmehi (gazabı) halsar anıñ üstüne (231/22)."

ö.-ip 035/18, 085/33, 216/36, 217/36, 260/03, 261/03

ö.-meki 051/28

ö.+mekten 035/06

ö.-mehi 230/22, 231/22

ö.-mehten 216/31, 217/31

[=12]

ögüt 1. Nasihat, kınama, uyarı **2.** Talimat, tavsiye, yönerge **3.** Ceza, infaz.

ögüt (I): Nasihat, kınama, uyarı.

"Anıñ üçün ögüt (nasihat) bérıp surp Awédaranda (kutsal İncil'de), ki barışkay kéndiniñ zahotsası (davalısı) bile, törege kélmiyin (01926)."

ögüt (II): Talimat, yönerge.

"[Дополнительная статья 5]. Dopolnitélnaya statya 5. (ek madde 5). Budur ögütü olтуруşunuñ (oturumu, yürütülmesi) érméni töresiniñ (=82/31)."

"4-ünçü, aldıh barça bitiklerden Éski da Yeñi Töreden (Yeni Töe'den), zera barça bitikler ögüt u töredir can u tén sartın (tarafın) yarğularnıñ (232/37)."

"A éger özge cınsın (ırk, millet) sözü bile ol dédiç (malik) satkay rolâsın (tarlasını), na ol ögütke köre, néçik de bolsa, devikârlarnıñ giléyine (davasına, şikâyetine) köre da alarnıñ cuğapına köre töre ayırgay (113/14)."

"Dağın da bu hadar yazarbiz ögüt töreçilerge (yargıçlara), ki bilgeyler törelerge köre kirmege da yürütmege da özgelerge körgüzmege törelerniñ yolun, ne türlü (329/38)."

ögüt (III): ceza, infaz.

"Éger ki haysı yérden de ot ya pojar (yangın) çıhsa da humnalarını (harmanları) küydürgey ya tüzde (arazide) bitişni (ekini), haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimden ki anıñkibik ot çıktı, ögüt (ceza) bile ohşaşlı (emsal, uygun) ögütlemeh (cezalandırmak) kérek. Töreni cáht bile térgemeh kérek (104/07)."

“Éger ata ya oğul haysı yañilmahka (suça) köre ölümlü (idama mahkûm) albo yazıhlı (suçlu) yañılğan (mücrim) tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ yañılğanı üçün né 1 **ögüt bile** borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/12).”

ağır ögüt: Ağır suçlara verilen ceza, ağır ceza.

“... kimése kéndiniñ k'ahanasın (papazını) pambas (kınamasın, karalamasın) étmesin, anıñ üçün ki arak'ellerniñ (havarilerin) boyruhudur, ki anıñkibik kişini **ağır ögütnüñ** tibine tartkayla (265/17).”

“Korol' anıñ biylikı bu igilikten (maldan), haysı ki anıñ üstüne tüşti, Téñri yoluna bérme borçlu (yükümlü) tigüldür anıñ canı üçün, anıñ üçün ki anıñkibik töreler bile érméniñ baylı tigül anıñ biylikı, da muniñkibik töreden da anıñkibik igilikten, anıñ üstüne tüşken, anıñ erkinedir (yetkisindedir). Haysı igilikler (mallar) anıñkibik bolsa, bu érméniler né 1 türlü yaşıрма (saklama) bolmagaylar bizim **ağır ögütümüz** tibine (256/11).”

ö. 019/26, 023/17, 036/17, 047/13, 054/37, 095/29, 104/07, 131/33, 166/43, 204/05, 205/06, 206/36, 207/36, 213/10, 218/10, 226/30, 227/30, 232/37, 233/37, 268/12, 269/12, 274/41, 275/41, 300/02, 301/01, 328/14, 329/38

ö.+ke 113/14, 282/38, 283/38

ö.+nüñ 091/05, 265/14,

ö.+ü 082/31, 256/21, 257/21

ö.+ümüz 082/12, 256/11, 257/11

ö.+ün 122/24, 132/11, 290/38, 291/38, 300/09, 301/09

[=44]

ögütle-: Cezalandırmak, infaz etmek.

“Tiyişlidir yarğuçınıñ ki zındanı bolgay, kim ki égri (suçlu) bolsa, zındanga salgay, ki **ögütlegeyler**, né türlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de), ki détskiy (icra ve infaz memuru) salır zındanga, angınça, ki tölöv (ceza, bedel) étkey (218/08).”

“Kimse ki hılınsa ölümlü iş (cinayet) ya artıhsılıhını (suç), kénsi bérilmeh kérektir ölümge, budur ki néme oğurlasa, furka (çarmıh) bile **ögütlemeh kérek** (123/07).”

“Haçan kéthoyalar da hartlar hoysalar kiméseni bahuçı huçlarnı (huzurevini), ki bahkaylar miskinlerni, huçta yatkanlarnıñ bahkaylar ton-oprahları, aşın-suvun. A éger ki ol bahuçı damah étkey, da kendine yaşırgay (saklar) huçnuñ kélişin, da

*dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur, ki şağavat étkey miskinler üsne, ki açlıh tartmagaylar da miskinlik, töre anı **ögütlemeh kérek** şağavatsız (şefkatsız), ayaminça (acımaksızın), (135/16).”*

*“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip (kızıp) **ögütlegeyler**, ki töre alnına halaba (kavga) bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay (325/27).”*

ö.-gey 096/35, 103/26, 268/31, 269/31

ö.-geyler 035/18, 088/15, 088/18, 168/21, 216/36, 217/36, 262/08, 262/08, 306/26, 307/26, 330/27, 331/27

ö.-me 078/24, 252/32, 253/32

ö.-mege 070/20, 160/23, 174/08, 246/13, 247/13, 324/26, 325/26, 336/13, 337/13

ö.-meh 095/07, 104/08, 105/05, 123/32, 124/05, 124/07, 124/11, 125/35, 133/12, 135/19, 160/07, 187/24, 262/09, 263/09, 268/02, 269/02, 274/41, 275/41, 276/18, 277/18, 292/19, 292/25, 293/19, 293/25, 294/16, 295/16, 296/17, 297/17, 302/29, 303/29, 306/24, 307/24, 324/19, 325/19

[=62]

ögütlen-: Cezalandırılmak, infaz edilmek.

*“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa (kaçırsa) ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç étkey (tecavüz etse), anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da **ögütlenmeh** kérek töreçiden ötleş zından bile da curum (ceza) bile ol hörmetsizlik üçün (124/27).”*

*“Küydürüçi (kundakçı) barça hanlıhñıñ töresi (hanlık mahkemesi) bile törelenmeh (yargılanmak) kérek da **ögütlenmeh** kérek (283/06).”*

*“Éger ki özge cıns (millet) érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kerménniñ töresi bile pospolity (ilin), haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre (hanlık mahkemesi) bile **ögütlengeyler** (323/26).”*

ö.-genine 290/38, 291/38

ö.-gey 036/11, 126/12, 158/12, 274/32, 275/32, 294/22, 295/22

ö.-geyler 029/02, 213/10, 218/08, 322/25, 323/25

ö.-meh 096/14, 111/11, 111/16, 111/20, 123/07, 123/22, 124/28, 128/14, 134/30, 149/35, 268/22, 269/22, 282/01, 282/04, 282/06, 283/01, 283/04, 283/06, 292/06,

292/14, 292/27, 292/35, 293/06, 293/14, 293/27, 293/35, 300/29, 301/29, 302/15, 303/15, 314/42, 315/42

[=46]

öksüz: Annesi veya hem annesi hem babası ölmüş çocuk, yetim (reşit olana kadar kanunen vasilerin velayetinde olan çocuklar).

“... buyururbiz, étkeyler könülük da yarğu könü barçasına hocaga da miskinge, tullarga da **öksüzlerge**, kermenlige da honahka, da kélgenlerge, başhış almamah da orunç (rüşvet), da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki égri (suçlu) kişini yarğu bile könültmegeyler (252/24).”

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da eğbet, barça igilikleri (mal varlıkları) ol **öksüzlerniñ**, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı (tarlayı) bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (321/28).”

ö.+ge 029/25

ö.+lerden 156/02, 320/28, 321/28

ö.+lerge 078/07, 252/24, 253/24

ö.+lerniñ 073/11, 155/33, 156/05, 248/27, 249/27, 320/25, 320/29, 321/25, 321/29

[=16]

öl-: Hayatı sona ermek, yaşamaz olmak, can vermek, vefat etmek.

“Éger ér ya hatun çuğurga ki tüşkey ya huyuga da anda **ölgey**, haysısı éger ki kündüz tüşse, yarım curum (yarı ceza) bergey han bahası (kan parası, diyet) üçün, kimniñ çuğur ya huyu, a éger ki kéçe tüşti ése çuğurga, ol çahta kérek tügel (tam) anıñ üçün tölegey (öder), (101/09).”

“Kimése **ölgey**, da oğul-hızı bolmasa, da hardaşları bolgay, ya hardaşınıñ ağlanı, alarga halır ol igilik (mal varlığı), (156/34).”

“A éger ki ol borç éyesi **ölgey** anıñkibik uzak kéçikmeh arasına yolda, na anıñ igilikine (malına) yovuh bolganlar kérek borç éyesiniñ cuvapın alar bergeyler anıñ tirlikinden (malından) ya mülklerinden, kimniñ ki bolsa, a kimniñ hot' bolmasa,

andan hot Téñri de almasa, bu törelerniñ bolmañı, kérektir, ki bolgay vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) her kóz (184/20)."

ö.-gey 101/09, 106/14, 107/20, 117/22, 142/24, 145/22, 145/29, 156/34, 182/07, 182/36, 184/20, 262/29, 263/29, 270/18, 271/18, 272/26, 273/26, 276/41, 277/41, 278/18, 279/18, 286/30, 287/30, 308/34, 309/34, 312/04, 313/04, 322/01, 323/01

ö.-ginçe 266/12, 267/12, 267/41

ö.-giy 154/25, 155/06, 263/41, 320/03, 320/12, 321/03, 321/12

ö.-megey 270/17, 271/17

ö.-mese 097/29, 256/19, 257/19, 271/07

ö.-se 108/26, 110/30, 188/38, 188/41, 234/37, 235/37, 236/06, 237/06, 240/05, 240/07, 241/05, 241/07, 270/34, 271/34, 278/38, 279/38, 280/33, 281/33

[=64]

ölç-: En, boy, hacim, ağırlık, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek, tartmak, kıyaslamak, değerlendirmek, incelemek.

"Haysı ki alanidir (açıktır) bu türlü, ki ortaçahlılarnıñdır yarğı, ortaçahlı alardır, kimler ki yazıhlarından haytıp, pokutovat (tövbekâr, kefareti ödemek) étiptirler; alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, pokutasın (kefareti), da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuapın. Alay oh dünyâ yarğısuna körgüzür (031/12)."

"Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa (taahhüt etse) aluçıga, ki anıñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytıkay bélgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/31)."

"Éger kimése tapulgan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartıda), harıda (arşında), funtta (tartı birimi), ölçmehlerde da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kóz tölemeh kérek ol égirlik étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah kérek, ki özgelege orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (315/15)."

ö.-mege 116/31, 286/16, 287/16

ö.-mehlerde 148/15, 314/15, 315/15

ö.-ser 031/12, 214/08, 215/08

[=9]

ölçmeh: En, boy, hacim, ağırlık, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek, ölçmek, tartmak, değerlendirmek.

*“Éger kimése tapulgan bolgay, haysı ayılğan terezüde (tartıda), harıda (arşında), funtta (tartı birimi), **ölçmehlerde** da harılamahta égirlik (haksızlık) kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi (suç işleyen), dağın da hörmetsiz halmah kérek, ki özgelerge orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (315/15).”*

ö.- lerde 148/15, 314/15, 315/15

[=3]

ölçöv: Bir niceliği, o nicelik için kabul edilmiş birimlerden birine göre oranlayarak değerlendirme, mizan, ölçü, kıstas, ölçüt, boyut, miktar.

*“Kimése kimsege çulu (petek, arı) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa aluçıga, ki anıñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili **ölçövün** da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/29).”*

*“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (mal varlıklarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler (paylaşırlar) 1 **ölçöv tibine**, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatınlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ (eşit ve beraber) da könülük bile (139/09).”*

*“Kim yalga (kiraya) tutsa tiyirmen, svéntkanıñ (tanığın) alnına kérek ol, kim ki yalga bérdi tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ **ölçövün** da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir (289/09).”*

*“... bu yérge añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodalarınñ (valilerin), haysı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar **ölçövler**, da anıñki terezülerde (tartılarda), da ölçünmehlerde hoytırlar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, yahot ki hahkay (basar) ahça, töresi (mahkemesi) bile kermenniñ (şehrin) da Marimborknuñ (314/39).”*

ö. 139/09, 306/13, 307/13

ö.+den 116/39, 118/33, 286/19, 287/19, 288/11, 289/11

ö.+ler 149/27, 314/39, 315/39

ö.+üdür 025/01, 208/23, 209/23

ö.+ün 116/29, 118/30, 286/15, 287/15, 288/10, 289/10

ö.+üne 116/33, 286/17, 287/17

[=23]

ölçün-: Tartılmak, ölçülmek, değerlendirilmek.

“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler (tartılar), néçiktir funtlar (tartı birimi), néçiktir harılar (arşınlar) da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ (tüccarlığın), bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet (denetçi), câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik (haksızlık) bolmagay (148/03).”

“Dağı da töre körgüziyir ölçüngen işler da ademilerniñ barçasınıñ tirliki (malı) da kérekli da kéreki yémehinde, içmehine kérekli alay kérek hoyulgay, né türlü yılı kéltirse, aylanır (dönüyor) barça işler, da bu bolmah kérek küçünden hoyulganniñ knâjalarnıñ (şehzadelerin), haysı bu boyruhlarnı ayılğan hoyupturlar, her biri sahlamah da gıvalttan (baskıdan) başha tutmah kérek, néçik hoca, alay miskin, anı bir bézirgân (tüccar) harşı bolmagay ayılğan işlerge, kénsi érki (iradesi) bile néme hoymaga, anı néme étmege bolmastır, né türlü ayılğan hoyuluptur (314/30).”

Bu yérge (hüküm) añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodaların (valilerin), haysı ki bahıcılarıdır, ki könü bolgaylar ölçövler, da anıñki terezülerde (tartılarda), da ölçünmehlerde hoyıyırlar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, hot [=yahot] ki hahkay (basamak) sbg (Akçe), töresi (mahkemesi) bile kérmenniñ (şehirin) da Marımborknuñ (315/38).

ö.-gen 149/08, 314/30, 315/30

ö.-mehi 148/03, 314/09, 315/09

ö.-mehlerde 149/28, 314/39, 315/39

[=9]

öldür-: Bir canlının hayatına son vermek, can almak, katletmek.

“Éger *k'risdân k'risdân*ni **öldürse** érki (iradesi, kastı) bile, han bahasın (diyetini) *tölöv étkey* (öder) *hardaşlarına*, da hanlıhka da *curum* (para cezası) *bérgey küçüne köre* (061/25).

Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı kéçeki öldürgey övine, curumsuz halır (275/23). ”

adam öldür-: < Ar. آدم + Türk. +öldür-: Kişini öldürmek, katl-i nefis.

“Éger ki yoluhsa **adam öldürmehlih**, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamnıñ hanı (diyeti) 365 altın bolgay (238/18). ”

“A éger, ki kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zina, ayyaşlık), ya **adam öldürmehte**, ya harahçılıhta (soygunculukta), da alani bolmagay, ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar ant bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava etmek, kovuşturmayaya vermek) *étkey* (238/18). ”

buğa buğanı öldür-: Boğanın boğayı öldürmesi.

“Éger *buğa buğanı öldürse* ya *ögüz ögüzni*, kiméseniñ de *buğa albo ögüz tiri halsa*, satılmah kérek da anıñki *ögüz üçün* ya *buğa üçün tölövün* (bedelini) *almah kérek*, da yarımın sbgın (Açesini) *üleşmeh* (paylaşmak) *kérek yarım da yarım*, ki **tuvarları** édi, da ol öldürgen *ögüzni de üleşkeyler gés* (yarı) da *gés* (100/16). ”

“Éger ki **ögüz öldürse inekni**, ya özge *tuvar haranı* (büyükbaş hayvanı) *müñüzlü*, albo *hoynı* (koyunu), da *éyesi bilmegey tuvarınıñ hılıhın*, ol *çahta kérek tölegey* (ödesin) *öldürgen tuvarnıñ yarım bahasın* (fiyatını), (272/33). ”

dinsiz öldür-: < Ar. دين + Türk. +siz öldür-: Dinsizin Hristiyan'ı öldürmesi.

“Éger ki **dinsiz öldürse k'risdân**ni érki (özgür iradesi, kastı) bile, anıñ *ormuna* (yerine) *kendin tas* (idam) *etkeyler*. Éger ki érksiz (kasıtsız, hata ile) öldürdü ése, *holun késkeyler*, da han bahasın (diyetini) *tölegey* (öder), (238/12). ”

dinsizni öldür-: < Ar. دين + Türk. +sizni öldür-: Hristiyan olmayan kişiyi öldürmek.

“A éger **k'risdân dinsizni öldürse** érki (özgür iradesi, kastı) bile, han bahasın (kan parasın, diyetini) *tölegey* (öder), *néçik yazgandır*; a éger érksiz (kasıtsız, hata ile) öldürse, yarımın *tölegey*, yohsa han bahası *hanlıh bolgay*, a 3 *ülüşnüñ birini öldürgen* (maktul) *kişiniñ hardaşlarına berilgey* (061/18). ”

“A éger **k'risdân dinsizni öldürse**, bu *curumnuñ* (para cezasının) 3 *ülüşnüñ 1-i bolgay curumu*. Anıñ *üçün* ki *k'risdânliki yohtur*, bu *türlü iş yoluhsa*, budur *munuñ yargusu* (hükmü), (239/22). ”

érk bile öldür-: Kasten öldürmek, cinayet.

“A éger *k'risdân dinsizni öldürse érki* (özgür iradesi, kastı) **bile**, han bahasın (kan parasını, diyetini) *tölegey* (öder), *néçik yazgandır; a éger érksiz* (kasıtsız, hata ile) *öldürse*, yarımın *tölegey*, yohsa han bahası hanlıh bolgay, a 3 ülüşnüñ birini *öldürgen* (maktul) *kişiniñ hardaşlarına berilgey* (061/18).”

“Éger *k'risdân k'risdânı öldürse érki bile*, han bahasın (kan parasını, diyetini) *tölöv étkey* (öder) *hardaşlarına*, da hanlıhka da curum (para cezası) *bérgey küçüne köre* (061/25).”

“Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam **öldürdi bélgili érki bile**, kéndi de ölümlü bolgay (103/14).”

érksiz öldür-: İstmeden öldürmek, hata ile öldürmek.

“Éger ki *dinsiz öldürse k'risdânı érki* (özgür irade) **bile**, *anıñ ornuna* (yerine) kendin tas (idama) *etkeyler*. Éger ki **érksiz öldürdü** ése, *holun késkeyler*, da han bahasın (kan parasını, diyetini) *tölegey* (öder), (238/12).”

“A éger *k'risdân dinsizni öldürse érki bile*, han bahasın (kan parasını, diyetini) *tölegey* (öder), *néçik yazgandır; a éger érksiz öldürse*, yarımın *tölegey*, yohsa han bahası hanlıh bolgay, a 3 ülüşnüñ birini *öldürgen* (maktul) *kişiniñ hardaşlarına berilgey* (238/12).”

ésirik kişi öldür-: Sarhoş adamın bir başkasını öldürmesi.

“A éger **ésirik kişi kiméseni öldürse**, ol çahta töre bile bahmah kérek *anıñki öldürmehlihni câht bile*, da sormah kérek, budur *anıñkibik öldürmehlih yaman sağış* (suç kastı) *bile sağış étip ya özge sebepten bolgay*, budur, éger birge biri biri *üsne uruşma turdular ése*, ya kimden boldu başlanmah *anıñkibik işte*, ol çahta *sebebine köre*, *hılinganına* (fiiline) *köre*, *yaman étkenine* (işlediği suça) *köre bolgay yargusu*. *Égirlikine* (suçuna) *köre*, *ögütlegeyler* (cezalandırırılar) *boluşuçularını* (suç ortaklarını, yordakçılarını), *etkenine köre munuñkibik işni ésiriklikten tügelledi* (263/08).”

kéçegi öldür-: Gece vakti öldürmek, gece öldürmek.

“Kimése oğrunu *kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi*, éger *anıñkibik oğrunı kéçegi öldürgey* övine, *curumsuz* (cezasız) *halır* (275/23).”

kişi öldür-: İnsanı öldürmek, katl-i nefis.

*“**Kişi öldürmeh** klemınçe (istemeden, kasıtsız) muniñki hılıh (biçimde) bile bolur: éger kimése otun çapkanda balta bile, balta tüşkiy édi sapından da **kişi öldürgey** (143/16).”*

*“Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni duşmanı da bolmagay, da anıñ üsne kés-kénetli (ansızın) harahçılar (soyguncular) sékirgey (atlar), da ol, sağlının sahlama (nefsini müdafaa etmek) klep (ister) kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile anıñkibik **kişi öldürmeh**, surp yihöv (kutsal kilise) anı yazıh (suç) tutmastır (298/28).”*

*“Da éger ol ögüz her kéz alay teli édi ése da kiyiklengey (vahşileşir, kudurur), da éyesine honşuluh aytkay, ki anıñkibik teli tovarnı (davarını) kétergey, da éyesi honşuluhnuñ aytkanın némege tutmagay, da anıñ arasına urup **kişi öldürgey**, da anıñkibik kişini, kimniñ ögüzü édi, ol öldürmehniñdir, ya ol baş (diyet) üçün tölemeh (ödeme) kérek, néçik töre görgüzse, a éyesi ölümünden érkli (serbest, halas) bolmah kérek (099/22).”*

klemınçe öldür-: İstemeden öldürmek, kasıtsız öldürmek, taksirle adam öldürme (basit taksir ile öldürmek).

*“**Kişi öldürmeh klemınçe** muniñki hılıh (biçimde) bile bolur: éger kimése otun çapkanda balta bile, balta tüşkiy édi sapından da **kişi öldürgey** (143/16).”*

klemiyn öldür-: İstemeden öldürmek, kazara öldürmek basit taksirle öldürmek).

*“76 Kapitula. Anıñ üçün kimse kimséni **öldürgey** satamadan (kazara) **klemiyn** (130/31).”*

*“... dağın éger kimése yemişli térek (meyveli ağaç) üsne ağaç bile atsa ya taş bile da kişini öldürgey, ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun (kölesini), ya biçe (hanım efendi) huluhçusı (kadın hizmetçisini), ya bir kimse özgeni **klemiyn öldürse**, ya né türlü iş bile ayılğan, ya at arabanı alıp haçkanda tıyalma (engellemek) bolmasa da kişini öldürse (143/28).”*

*“... ya kiyikke (ava) çıhkanda kiyikçiler da oh atkaylar kiyikke ormanda ya tüzde (arazide) ol sağış (niyet) bile, ki kiyikni urgay, da ol oh, ki kiyikniñ üstüne atıldı, da kişini öldürgey, anıñkibik öldürmeh kişini **klemiyn öldürmehlerdir** (311/15).”*

klep öldür-: Bilerek öldürmek, kasten öldürmek.

*“A **klep öldürmeh** könüsün bu türlüdür, ki yürügey biri birinin artından, ki **klep öldürgey** (144/01).”*

könlü bile öldür-: Bilerek öldürmek, kasten öldürmek.

“... ya 1 kimése çérüvde (orduda) bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, **öldürgey könlü bile**, ya 1 kimése klep (isteyerek) kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın (ahlaksız kadın) klep kéndiniñ hocasın otalagay (zehirler), ya kimése kiméseni pahillikten (kıskançlıktan) otalgay da öldürgey (144/10).”

yaman köñülden öldür-: Kötü niyetle öldürmek, kasten öldürmek.

“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş (barız suç, suçüstü) vahtına otnuñ, anıñkibik köydürüçi (kundakçı), néçik ot bile yanıldı (suç işledi), alay oh ottan tas (idam) bolmah kérek. Éger vahtına sahatına tutulmasa, anıñkibik ögütlenmeh (cezalandırmak) kérek zından bile, da ahça curumu (para cezası) bile, da töleme (ödemek) barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur (kundakçı) **yaman köñülden étte ése**, tamahı (boğularak, idam edilerek) bile ögütlenmeh kérek (282/03).”

“Éger kimése öldürse kiméseniñ atın bélgili ya tuvarın (davarını), töre buyurur, ki bahasın (fiyatını) öldürgen (öldürülen) atnıñ ya tuvarnıñ tölegey (öder) añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger **yaman köñülden öldürdü ése**, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (davaya, şikâyet) köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre töre buyurgay (283/19).”

könüsün öldür-: Gerçekten öldürmek, bilerek öldürmek, İsteyerek öldürmek, kasten öldürmek.

“97 Kapitula. Kimése kişi öldürgey **könüsün** albo (ya) satamadan (kazara), (311/05).”

“A klep **öldürmeh könüsün** bu türlüdür, ki yürügey 1-i birinin artından, ki klep öldürgey (311/15).”

k'risdân k'risdânnı öldür-: < Yun, Lat, Erm. Χριστιανός, christian, քրիստիանոս, քրիստոնիսայ + Türk. +nı öldür-: Hristiyan'ın Hristiyan'ı öldürmesi.

“Éger k'risdân **k'risdânnı öldürse érki** (iradesi, kastı) bile, han bahasın (diyetini) tölöv étkey (öder) hardaşlarına, da hanlıhka da curum (para cezası) bérgey küçüne köre (061/25).”

özge cıns öldür-: < Türk. özge + Ar. + جنس + Türk. +öldür-: Yabancıyı öldürmek, başka millet veya başka dinde mensup ola bir kişiyi öldürmek.

“Añlamah kérektir bu boyruh da töre érméni oğlanlar üçün, yohsa érmeni oğlan **öldürgey özge cinsnuñ**, tüşer (mahkûm olur) curumga (para cezasına) yarğusuna köre öldürgen (maktul) oğlan üçün da ol yarğuda, haysı ki öldürgen oğlandır (258/39).”

sağıştan öldür-: Kasten öldürmek, kasten cinayet işlemek.

“Munuñkibik sebepler bile aytilgan bolur **öldürmehlih sağıştan** klep (isteyerek, kasten) alay, néçik hılıç bile étilgen bolgay (144/22).”

yaman sağış bile öldür-: kötü niyet öldürmek, taammüden öldürmek, suç kastı ile öldürmek.

“A éger ésirik (sarhoş) kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlih caht bile da sormah kérek, budur anıñkibik **öldürmehlih yaman sağış bile** sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdılar, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte (davada), ol çahta sebepine köre, hulinganına (fiiline) köre, yaman etkenine (işlediği suça) köre bolgay yarğusu (262/04).”

satamadan öldür-: < Ar? صدمه + Türk. +dan +öldür-: İstemeden öldürmek, kazara öldürmek.

“97 Kapitula. Kimése kişi öldürgey könüsün albo (ya) **satamadan** (kazara), (311/05).”

tuvarnı öldür-: Davarı öldürmek, hayvanı öldürmek.

“Éger kiméseniñ tuvarı (davarı) kirgey saçovga (ekine) hışnuñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kérekmestir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs (sakat) étme, ték anıñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına (ahırına) yapkay (kapatır). Éger anıñkibik saçov éyesi tuvarnı öldürse, tölemeh (ödemek) kérek (309/23).”

“Éger kimése **öldürse kiméseniñ atın bélgili ya tuvarın**, töre buyurur, ki bahasın (fiyatını) öldürgen atnıñ ya tuvarnıñ tölegey (öder) añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger yaman köñülden (kötü niyet, kasten) öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (şikâyet) köre, cuğap bérüçiniñ (davalının) cuğapına (beyanına) köre töre buyurgay (283/19).”

haravaşın öldür-/huluhçısın öldür-: Kadın kölesini öldürmek.

“24 Kapitula. Kim ki satun alğan hulun (kölesini) ya **haravaşın öldürgey** (068/29).”

“Éger kimése ki érksiz (özgür olmayan) hulun (kölesini) ya **huluhçısın öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt (alet) bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ curumun** (kan parasını) izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz (özgür olmayan) hul k'ristan ése (271/13).”

huluhçı öldür-: Köleyi öldürmek, kadın hizmetçiyi öldürmek.

“Éger kimése ki érksiz (özgür olmayan) hulun (kölesini) ya **huluhçısın öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt (alet) bile, töre öldürgen (maktulün) hannıñ curumun** (kan parasını) izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/13).”

ö.-di 103/14, 290/32, 291/32

ö.-dü 060/28, 112/08, 122/06, 122/12, 122/19, 274/26, 275/26, 290/29, 290/35, 291/29, 291/35

ö.-gey 060/25, 068/28, 068/36, 071/08, 085/04, 085/24, 088/04, 089/24, 098/02, 098/03, 099/22, 101/28, 102/22, 102/29, 103/07, 130/28, 130/30, 131/01, 132/28, 143/14, 143/19, 143/23, 143/24, 143/36, 144/03, 144/04, 144/14, 144/20, 144/25, 145/17, 238/12, 238/13, 239/12, 239/13, 243/36, 244/18, 244/23, 245/18, 245/23, 246/30, 247/30, 258/29, 258/39, 259/26, 259/36, 262/02, 262/30, 263/02, 263/30, 270/11, 270/12, 270/39, 271/11, 271/12, 271/39, 272/36, 273/36, 274/11, 274/15, 274/23, 274/24, 275/11, 275/15, 275/23, 275/24, 298/22, 298/24, 298/27, 299/22, 299/24, 299/27, 300/18, 301/18, 310/05, 310/06, 310/09, 310/09, 310/15, 310/18, 310/18, 310/23, 310/24, 310/28, 310/41, 311/05, 311/06, 311/09, 311/09, 311/15, 311/18, 311/18, 311/23, 311/24, 311/28, 311/41,

ö.-geyler 067/22, 099/12, 144/11, 242/28, 259/25, 270/35, 271/35, 310/21, 311/2

ö.-giy 103/10, 147/01, 312/29, 313/29

ö.-me 144/10, 310/21, 311/2

ö.-mege 123/34, 144/07, 292/20, 293/20, 310/20, 311/20

ö.-mek 028/37

ö.-meklik 061/02

ö.-meh 131/02, 143/16, 143/37, 144/01, 144/17, 158/02, 213/09, 298/28, 299/28, 310/06, 310/15, 310/17, 310/24, 311/06, 311/15, 311/17, 311/24, 322/20, 323/20

ö.-mehlerdir 143/37, 310/16, 311/16

ö.-mehlih 088/07, 144/22, 238/18, 239/18, 262/04, 263/04, 310/26, 311/26

ö.-mehlihini 262/03

ö.-mehlihni 088/05

ö.-mehniñ 072/12, 099/23, 248/09, 249/09

ö.-mehniñdir 270/40, 271/40

ö.-mehte 048/30, 228/11, 229/11

ö.-se b061/18, b061/20, 061/08, 061/25, 085/06, 100/12, 100/13, 100/15, 101/20, 112/03, 141/37, 143/28, 143/31, 147/03, 157/31, 158/07, 158/08, 238/21, 238/26, 238/27, 238/29, 239/21, 239/26, 239/27, 239/29, 258/30, 272/10, 272/11, 272/12, 272/33, 273/10, 273/11, 273/12, 273/33, 282/15, 283/15, 308/23, 309/23, 310/11, 310/13, 311/11, 311/13, 312/30, 313/30, 322/17, 322/22, 322/23, 322/23, 323/17, 323/22, 323/23, 323/23

ö.-seler 062/34, 240/06, 241/06

[=226]

öldürgen 1. Öldüren, canı, katil **2.** Öldürülen şahıs, maktul.

adamnı öldürgen (I): < Ar. مـآل + Türk. $+nı$ öldür-: İnsan öldüren, katil, canı.

“Eveldeñ köñülük (doğruluk, adalet) köründi bizge Éski Töreden (Eski Ahit’ten) almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler (atalar, ecdat), Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi töre éterler édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da **adamnı öldürgenlerge** (233/26).”

öldürgen kişi (I): Adam öldüren, öldürücü insan, insan öldüren, katil, canı.

“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen (maktul) kişiniñ başın (diyetini) kimse borçlu tügöl töleme (ödemek), ale ol öldürgenniñ (maktulün) hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek égrini (suçluyu), **öldürgen (katil) kişini** (122/17).”

“Kimése oğrunu kéçe vahtına kéndiniñ övine tapkıy édi, éger anıñkibik oğrunı kéçeki öldürgey övine, curumsuz (suçsuz, cezasız) halır, yene kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgey édi, **öldürgen** (kâtil) **kişi ölümlüdür** (291/32).”

öldürgen oğlan (I): Adam öldüren çocuk, öldürücü insan, insan öldüren çocuk, katil çocuk, canı çocuk.

“Añlamah kerek bu boyruh (hüküm) da töre (kanun) érméni oğlanlar üçün, yohsa érméni oğlan öldürgey özge cinsniñ, tüşer (mahkûm olur) curumga (para cezasına) yargusuna köre öldürgen (makul) oğlan üçün da yarguda, haysı ki **öldürgen oğlandır** (259/37).”

öldürgen (II): Öldürülen şahıs, katledilen kimse, maktul.

“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs (sakat) étkey klemiyin (istemededen, hata ile) ya öçeşip (öfkelenip, kin besleyerek), anıñkibik işler igi sezilmeh (tespit edilmek) kérék da bahmah kérek anıñkibik iş bile, né türlü ki hılıhıtır, térgemeh (incelemek, araştırmak) kérek **öldürgenni**, ol nahıs étken oğlannıñ yaşların sanamah kérek (261/04).”

“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen (maktul) kişiniñ başın (diyetini) kimse borçlu tügöl töleme (ödemeye), ale ol **öldürgenniñ** hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek égrini (suçluyu), öldürgen (katil) kişini (291/33).”

öldürgen kişi (II): Öldürülen şahıs, maktul.

“Éger kiméseniñ hranitsasına (sınırına) ya tüzüne (tarlasına) tapulgay **öldürgen kişi** da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarguçı hartları (jüri üyesi aksakalları) bile kermenniñ (şehrin) bahmah (incelemek) kérek, kimniñ hranitsası (sınırı) içine artıh **öldürgen kişi** yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (havzasına) bolgay (291/28, 291/30).”

“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta **öldürgen kişiniñ** başın (diyetini) kimse borçlu tügöl töleme (ödemek), ale ol öldürgenniñ (maktulün) hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek égrini (suçluyu), öldürgen (kâtil) kişini (291/28).”

öldürgen oğlan(II): Öldürülen çocuk, maktul çocuk (yaşça küçük olan öldürülen şahıs).

“Eger ki oğlanlar aralarına uruş etkeyler, da bir oğlan birisin öldürse, Da ol **öldürgen** (maktûl) **oğlan** 12 yaşından artıh bolgay, gerek başın (diyetini) tölegeyler (ödesinler), néçik tügel (tam) bütün (olgun, reşit) kişiniñ (085/07).”

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir (kâtildir) da törege harşı yañılğay (suç işlemiştir), da bu statutka (kanuna) kérek tügel (tam) tölöv (ödeme) étkey başı (diyeti) üçün **hardaşlarına öldürgen** (maktûl) **oğlannıñ**, néçik yoğarı yazılğandır (258/40).”

ö. 061/23, 070/14, 085/07, 085/10, 085/14, 085/20, 085/26, 085/27, 086/34, 258/31, 258/32, 258/34, 258/37, 258/40, 258/40, 259/30, 259/33, 098/09, 098/11, 100/21, 100/29, 101/29, 101/35, 103/10, 112/05, 122/01, 122/05, 122/09, 122/13, 122/17, 131/13, 142/26, 238/28, 239/28, 246/10, 247/10, 259/37, 259/37, 260/22, 261/22,

270/13, 270/14, 271/15, 272/15, 272/19, 272/34, 272/36, 272/39, 273/15, 273/19, 273/34, 273/36, 273/39, 274/24, 275/24, 282/16, 283/16, 290/26, 290/28, 290/30, 290/32, 290/34, 291/26, 291/28, 291/30, 291/32, 291/34, 298/32, 299/32, 308/35, 309/35

ö. +large 054/20, 232/28, 233/28

ö.+ni 085/36, 260/04, 261/04

ö.+niñ 122/15, 290/33, 291/33

[=81]

öldürmehlih: Cana kıymak, cinayet.

“Munuñkibik sebepler bile aytilgan bolur öldürmehlih sağıştan (planlayarak) klep (isteyerek, kasten), alay, néçik hılıç bile étılgen bolgay (144/22).”

adam öldürmehlih-: < Ar-Türk. Ar. آدم Türk. öldürmehlih: Cana kıymak, insan öldürmek, cinayet.

“Éger ki yoluhsa adam öldürmehlih, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamnıñ hanı 365 altın bolgay (238/18).”

ö.-mehlih 088/07, 144/22, 238/18, 239/18, 262/04, 263/04, 310/26, 311/26

ö.-mehlihini 088/05, 262/03, 263/03

[=11]

öldürüçi: İnsan öldüren, katil, canı.

kişi öldürüçi: İnsan öldüren, katil, canı.

“Töremiz bizim buyurmastır oğrunı ya kişi öldürüçini öldürmege, a né özgeni anıñkibikni ölümlüni, yohsa evel anı töre (mahkeme) bile da yahşı tanılıh bile yétkirgeyler (kanıtlarlar), (123/34).”

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı yañılgay (suç işlemiş), da bu statutka (kanuna) kérek tügel (tam) tölöv (ödeme) étkey başı (diyeti) üçün hardaşlarına öldürgen (maktul) oğlannıñ, néçik yoğarı yazılgandır (258/35).”

öldürüçi kişi: İnsan öldüren, katil, canı.

“Éger öldürüçi kişini tapmasalar, haysı ki öldürdü ol kişini, na ol çahta öldürgen (maktul) kişiniñ başın (diyetini) kimse borçlu tügül töleme (ödeмеге), ale ol öldürgenniñ (maktulün) hardaşları da izdemeh (dava etmek) kérek égrini (suçluyu), öldürgen (kâtil) kişini (291/31).”

ö. 103/12, 122/11, 132/29, 132/33, 213/09, 274/25, 275/25, 290/31, 291/31, 300/18, 300/20, 301/18, 301/20

ö.+dir 085/17, 258/35

ö.+ni 123/34, 292/20, 293/20

ö.+sén 292/23, 293/23

[=20]

öldürücü: Öldüren, katil, cani.

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol **kişi öldürücüdür** da törege (kanuna) harşı yañılgay (suç işler), da bu statutka (kanuna) kérek tügel (tam) tölöv (ödeme) étkey başı (diyeti) üçün hardaşlarına öldürgen (maktul) oğlanniñ, néçik yoğarı yazılğandır (259/32).”

ö. 028/37

ö.+dür 259/32

[=2]

ölgen: Dünyasını değışen, ölen, mevta, müteveffa.

“Da igiliki (malı) **ölgenlerniñ**, oğul-hızı bolganniñ, halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa. A kimniñ oğul-hızı yohtur, anıñki igilikler tüşer yuvuhlarına da hardaşlarına (081/15).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol **ölgen oğlanniñ** oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ (eşit), da anadır hawsar (eşit) jarang (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/17).”

ölgen kişi: Mevta şahıs, ölen şahıs, müteveffa.

“Da ahırı hatunun **ölgen kişiniñ** yovuhları bolmaslar kéri (reddetmeğe) étmege. Ol igilikni (malı), ki hatun kéltirdi éyesine (kocasına) kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın kéltiriptir, kérek añar bergeyler (081/15).”

“... yahot acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişige, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébérgey (gönderir), da anıñki sebepten kişi ölgey, başı (diyeti) tölemeh (ödemek) kérek yazılğan törege (mektup kanuna) köre. Aytılğan mahanalar (gerekçelerr) **ölgen kişiniñ** hakim da şegért borçlu bolurlar ol kişiniñ başın (diyetini) töleme (ödeme), (312/02).”

ö.-gen 081/15, 082/23, 145/24, 189/16, 254/38, 255/38, 256/16, 257/16, 312/02, 313/02

ö.+lerniñ 081/10, 254/36, 255/36

[=12]

ölü: Ölen kişi, mevta, müteveffa.

*“Kim de ki **ölünü** kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalañaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanmış) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu (yağmacı) ölümlü bolmah kerek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc (kefarete) bérmeñ kerek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (suçlu), (130/05).”*

*“Uruğga kökke tiygey 3 ülüş **ölüden** (müteveffadan) soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bėlgili yėtkizgeyler (teslim ederler) barça igilikinden (malından), né ki halsa (081/27).”*

*“Aytkanına köre Boğos arakėlniñ (havarinin), ki testimėnt (vasiyet) **ölüden** soñra bėklikte (yürürlükte) tohtamah kerek. A éger ki ol destimėnt étken (vasiyet eden) tiri halgay, ol destimėnt anıñ érkine (yetkisine) bolmah kerek, klese (isterse) buzar, klese yasar (yapar), néçik añar körünse (254/20).”*

ölü kişi: Vefat eden şahıs, müteveffa.

*“Alay oh **ölü kişiden** soñra, éger ki kimėse kimsėni obvinit (suçlama, itham) étkey, ol kişi, kimni ki obvinit éttiler, ol hılıh (şekilde) bile yoğarı ayılğan antın kėndi étkey, barça tanıhlardan başha könülür (aklanır), (327/29).”*

ö. 163/05, 326/30, 327/30

ö.+den 060/32, 076/13, 080/16, 081/24, 081/27, 157/18, 188/06, 238/15, 239/15, 251/38, 254/21, 254/42, 255/20, 255/43, 256/01, 257/01, 322/11, 323/11

ö.+ni 100/32, 130/12, 130/15, 272/20, 298/14, 298/16, 299/14, 299/16

ö.+nü 071/04, 246/28, 247/28, 273/19

[=28]

ölüm: Vefat, mevt, ölüm, idam.

*“Oğlanga tiymes ant, zėra lėtası (reşitliğı) yohtur. Hartka (yaşlıya) tiymestir, zėra ki **ölümge** yuvuhtur (049/15).”*

“*Zéra diyat'ik'* (vasiyet) **ölümden** soñra tohtalgandır (yürürlüktedir, geçerlidir), *né türlü ki Boğos arakél* (havari) *buyurur. Né türlü ki Gosdandianos han diatik'i bile hanlıhka olturğuzdu oğlanların* (58/11).”

“*Oğrunı da harahçını* (soyguncuyu) *kéndileriniñ sñarları* (suç ortakları, yordakçıları) *bile yihöv* (kilise) *sahlamas* (hapsetmez), *ale töre alarnı* **ölüm** *bile tas* (idam) *étiyir, anıñ üçün oğru da harahçılar sñarları bile kéndileriniñ her kün ölümlü bolgaylar* (140/06).”

“*Alay oh, éger kimése kişini oğurlagıy* (kaçırsa) *édi ya harahlagıy* (soysa) *édi harahçılıh bile, haçan Yeñi u Éski Töre* (Eski Ahit) *ol türlü buyurur, anıñkibik* **ölüm** *bile tas* (idam) *bolgay* (306/32).”

ölümge béril-: Ölüme verilmek, idam edilmek.

“*Kimse ki hılınsa* (işlese) *ölümlü iş* (cinayet) *ya artıhsılıhını* (suçu), *kénsi* **bérilmeh kérektir ölümge**, *budur ki néme oğurlasa, furka* (çarmıh) *bile ögütlemek* (cezalandırılmak) *kérek* (123/07).”

ö. 051/01, 133/37, 140/06, 140/13, 141/09, 141/18, 146/02, 230/08, 231/08, 300/41, 301/41, 306/29, 306/32, 307/29, 307/32, 308/09, 308/14, 309/09, 309/14, 312/10, 313/10

ö.+den 049/08, 058/09, 065/05, 081/03, 099/25, 228/19, 229/19, 236/09, 237/09, 270/41, 271/41

ö.+ge 046/29, 049/18, 087/03, 087/06, 123/06, 226/22, 228/24, 229/24, 260/25, 260/27, 261/25, 261/27, 292/06, 293/06

ö.+lü 019/03

ö.+ü 049/19, 228/25, 229/25

ö.+ün 087/07, 260/28, 261/28

ö.+üne 106/19, 130/25, 276/43, 277/43,

ö.+ünden 080/10, 139/07, 139/12, 155/03, 155/34, 189/13, 242/01, 243/02, 254/018, 254/32, 255/018, 255/32, 258/23, 259/19, 306/12, 306/15, 307/12, 307/15, 320/10, 320/26, 321/10, 321/26

ö.+üne 106/19, 276/43, 277/43, 298/21, 299/21

ö.+ünü 293/21

[=63]

ölümlü: 1. Öldürülmeli, idam edilmeli, ölüme mahkûm, idama mahkûm **2-** Cinayet, katil suçu.

ölümlü (I): Öldürülmeli, idam edilmeli, ölüme mahkûm, idama mahkûm.

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa (kaçırsa) ya hızın, da anıñki hız hızoğlan (bakire) bolgay, da añar küç étkey (tecavüz etse), anıñki küç étüçi **ölümlüdür**. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh kérek töreçiden ötleş zından bile da curum (ceza) bile ol hörmetsizlik üçün (269/12).”

“Kim de ki ölüni kérézmandan (mezardan) çiharsa da anı yalanğaçlasa (yağmalasa), da éger isi tutulgan (suçüstü yakalanma) bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçı (yağmacı) **ölümlü** bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün (298/17).”

ölümlü iş (II): Katil suçu, cinayet.

“Kimse ki hılinsa **ölümlü iş** (cinayet) ya artıhsılıhını (suçu), kénsi bérilmeh kérektir ölümge, budur ki néme oğurlasa, furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalandırılmak) kérek (123/07).”

ö. 018/31, 061/29, 095/25, 097/08, 103/15, 123/04, 130/18, 140/08, 202/35, 202/38, 203/29, 203/31, 238/31, 239/31, 250/06, 251/06, 268/10, 268/37, 269/10, 269/37, 274/26, 275/26, 292/05, 293/05, 298/18, 299/18, 306/30, 307/30

ö.+dir 097/06

ö.+dür 094/33, 096/06, 103/11, 120/11, 120/15, 122/19, 124/18, 124/26, 266/39, 267/39, 268/18, 268/36, 269/18, 269/36, 274/24, 275/24, 288/36, 288/38, 289/36, 289/38, 290/35, 291/35, 292/30, 292/33, 293/30, 293/33

ö.+lerni 061/33, 238/33, 239/33

ö.+ni 123/36

[=59]

ösiyet: < Ar. وصیت. Öldükten sonra ne yapılmasını istediğini bildirmek, vasiyet.

“Éger hız atasına tınsızlıh (rahatsızlık) kélse da klegey **ösiyette** néme çiharmaga (ayırmağa, miras vermeğe), né ki kendine körünse, anı bolur étme kéndi érki (iradesi) bile (080/36).”

“A éger **ösiyet** étse, da igilikni (malını) ér oğlanlarına çihargay, da éger tirliki vahtına érge bérdi (kocaya verdi, evlendirdi) ése hızların, da ér oğlanlarına artıh klegey édi bérme, né ki hızlarına, ol anıñ érkinedir (yetkisindedir), (156/26).”

“Éger kimge téñriniñ boyruhu bolsa, **ösiyet étmiyin**, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni (malı) atasından anasından téñ (eşit) üleşmeh kérek (321/39).”

ö. 156/22, 156/26, 187/36, 320/37, 320/39, 321/37, 32139

ö.+lerine 189/10

ö.+te 080/36, 254/30, 255/30

[=11]

ötmek yevüçü: Birinin bakımı ve velayetinde olan, birinin yükümlülüğünde olmak, nafakası başkası tarafından verilen kimse, nafaka alan kimse.

“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka alan kimsesini), bularni bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan (istihdam edilen) réçnikni (avukatı) bolmas (180/20).”

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit (temsil, vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cınstan (milletten, ırktan) yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya **ötmek yövüçisin**, ya dostun, anı törede odérjat (yapma) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (yürütmek) étmege bolmas (185/11).”

ö. 180/21, 185/09

[=2]

ötünç: Geri verilmek veya alınmak şartıyla verilen veya alınan, ariyet, kredi, borç, ödünç.

ötünçke al-: Ariyete almak, borç almak, ödünç almak.

“Éger kimése kéndi dostundan sağıt (alet) **ötünçke alsa** barça türlü da anıñkibik sağıtını ya sındırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki ötüñçe aldı [=bérdi], bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtınıñ, ol, ki **aldı ötüñçe** sağıtını, ziyanın tölemeh (ödemek) kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün (279/10).”

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya **ötünç algay** mağat (vade) küñge, ol, kim ki borçka alsa ya **ötünçke**, da yarlılansa (fakirleşse, iflas etse), da yarlılanmah üçün bélgili küñine töleme (ödeme) bolmasa, na Éski Töreniñ (Eski Ahit'in) u Yeñi Töreniñ boluşmahı (yardımı, himayesi) ol yarlılanganga anıñkibik şağavat (şefkat) etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh (küllet) ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam (faiz) alma bolmastır (108/04, 108/06).”

“Éger kimése kéndi dostundan sağıt (alet) **ötünçke alsa** barça türlü da anıñkibik sağıtnı ya sındırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki **ötünçke** aldı [=bérdi], bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki aldı **ötünçke** sağıtnı, ziyanın tölemeh (ödemek) kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün (279/10, 279/11, 279/13).”

ötünçke bér-: Borç vermek, ödünç vermek.

“39 Kapitula. Anıñ,çün, kimése kimésege sağıt (alet) **ötünçke bérgey** (069/18).”

“Éger kimése kendi dostundan sağıt (alet edevat) **ötünçke alsa** barça türlü da anıñkibik sağıtnı ya sındırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki **ötünçke bérdi**, bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki aldı **ötünçke** sağıtnı, ziyanın tölemeh (ödemek) kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün. Da ol, ki anıñ édi sağıt, bolgıy édi anda buzgan vahtta ya tas étken vahtta sağıtnı, ziyansızdır (sorumsuz) ol, kim ki sağıtnı **ötünçke** alıp édi, anıñkibik işte borçsuz (suçsuz, sorumsuz) halır (279/12).”

ö. 108/04, 278/28, 279/28

ö.+ke 069/18, 107/02, 107/04, 107/06, 107/09, 107/14, 108/06, 244/34, 245/34, 278/09, 278/10, 278/11, 278/13, 278/15, 278/29, 279/09, 279/10, 279/11, 279/13, 279/15, 279/29

[=24]

öv: İkamet yeri, konut, ev, mesken (taşınmazlardan sayılır).

öv al-: Ev almak, ev satın almak.

“46 Kapitula. **Öv almah** üçün murovanıy (taştan) şeerde békli töresine (113/32).”

öv éyesi: Ev sahibi, evin maliki.

“Éger kimése anıñkibik ganok'tan (iskeleden) yihılsa éski duşmannıñ satamasından (kazasından), **öv éyesiniñ** anda égirliki (kusuru, suçu) yohtur, ale lucnu (kefareтини) k'ahanadan (papazdan) ötleş tartmah kérek (295/26).”

öv sat-: Ev satmak.

“Éger I kimése kimsege **övin satkay** murovnıy (taştan) şeherniñ içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu I yılınıñ kéçkenine dire kéri etmege alıçı yatnıñ [=yatnı] ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay (tasarruf eder) izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıtkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır köñü jarank (mirasçı) ol övge, yene ol öv jaranklıh töresi (miras

davası) *bile méñerilir, ne bir utru (karşı) bolmamahlıh bile barçasınıñ yuvuhlarınıñ (285/07).*”

öv yasa-: Ev inşa etmek, ev yapmak.

“*Kimése ki yeñi öv yasagay da yoğartın ganok' (iskele) klegey spustit (asmaya) étmege, yasar (yapar) égeç, ol türlü, yasamah kérek ganok'nu, ki kimése üstünden tüşmegey. Éger kimése anıñkibik ganok'tan yihılsa éski duşmannıñ satamasından (kazasından), öv éyesiniñ anda égirliki (kusuru, suçu) yohtur, ale lucnu (kefareti) k'ahanadan (papazdan) ötleş tartmah kérek (295/22).*”

öv hoy-: Bina yapmak, ev inşa etmek.

“*66 Kapitula. Kim ki yeñi öv hoygay (247/18).*”

can övü: < Far. جان + Türk. +övüi: Yetimhane, bakım evi, huzurevi.

“*Alay oh töre (kanun) hanga buyurur ulu rikalar (nehirler) üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da can övleri (236/27).*”

ö. 069/32, 070/29, 109/05, 113/32, 114/03, 114/07, 114/11, 114/15, 125/15, 126/4, 126/15, 126/29, 147/09, 155/25, 155/31, 156/07, 176/22, 176/24, 176/29, 177/16, 244/42, 245/42, 246/18, 247/18, 265/34, 280/04, 281/04, 284/05, 284/09, 284/12, 284/14, 284/15, 285/05, 285/09, 285/11,, 285/14, 285/15, 292/29, 293/28, 294/23, 294/28, 295/21, 295/22, 295/25, 312/33, 313/33, 320/21, 320/24, 320/30, 321/21, 321/24, 321/30, 338/19, 338/20, 338/23, 338/36, 339/19, 339/20, 339/23, 339/36

ö.+de 102/18, 102/23, 103/04, 103/19, 114/08, 126/21, 182/32, 274/09, 274/11, 275/09, 275/11, 274/21, 275/28, 284/11, 294/26, 295/24,

ö.+degi 102/25, 144/13, 274/12, 274/21, 274/28, 275/12, 310/23,

ö.+ge 124/14, 176/20, 177/15, 285/11, 292/28, 338/18, 338/35, 339/18, 339/35

ö.+i 161/23, 227/08, 321/01

ö.+in 113/35, 284/07, 285/07

ö.+ine 093/01, 103/05, 103/07, 103/08, 155/17, 172/30, 181/26, 185/21, 188/16, 244/29, 245/28, 246/18, 247/18, 264/11, 265/11, 266/06, 267/07, 274/22, 274/23, 274/24, 275/09, 275/11, 275/22, 275/23, 275/24, 293/27, 295/39, 296/09, 320/17, 321/17, 334/31

ö.+inden 069/07, 105/01, 128/23, 139/18, 276/15, 277/15, 296/23, 297/22, 306/17, 307/17

ö.+ler 063/35, 114/27, 134/34, 179/14, 240/23, 241/26, 284/21, 302/17, 303/17

ö.+leri 059/05, 236/27, 237/27

ö.+lerine 127/32, 137/10, 155/15, 220/37, 221/19, 295/38, 296/08, 304/19, 305/19, 320/16

ö.+lerni 114/20, 284/17, 285/17

ö.+lerniñ 114/25, 137/18, 176/15, 284/20, 285/20, 304/23, 305/23, 338/16, 339/16

ö.+ni 114/05, 114/16, 114/17, 127/34, 156/08, 284/16, 285/12, 285/16

ö.+niñ 107/18, 177/05, 278/17, 279,17

ö.+nü 284/10, 284/15, 285/16, 320/30

ö.+ün 047/30, 047/09, 061/16, 226/22, 227/22, 238/25, 239/25

[=204]

övreñçik: Alışkanlık, gelenek, adet.

“*Bu övreñçik (gelenek, adet) burun Rımahılarda bar édi, ki 72 adam dayma sağıştā (düşünmek, muhakeme) édiler barça türlü işler üçün (217/15).*”

égirlik övreñçiki: suç alışkanlığı, suç işleme alışkanlığı.

“*Dağı da yılñiñ kirgenine küçüne köre işlegey salaçı (köylü, çiftçi), a ulukünde (bayramda) işlemegey. Yoh bolsun ol iş, égirlik övreñçiki (âdeti, alışkanlığı), (064/27).*”

“*İgitlerge övreñçiktir (alışkanlıktır), ki öçten (iddiadan) ağır néme kötermege, da mahtanmaga (övünmeğe), (087/12).*”

ö. 034/05, 216/14, 217/14

ö.+i 064/30, 240/38, 241/38

ö.+imizni 046/08, 226/12, 227/12

ö.+imizge 046/07, 226/11, 227/11

ö.+tir 035/33, 045/35, 087/12, 216/42, 226/06, 227/06, 260/30, 261/30

[=20]

özge: 1. Başka, farklı 2. Başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi, yabancı.

“*Bu işke utru (karşı) kimése aytmagay, ki köp hatınlar, hanların töküp, K'risdoska tanıh boldular, zéra mardirosluh (şehitlik) tanıhlılı özgedir (farklıdır) da ademiler tanıhlılı dağın bir türlüdür (221/24).*”

özge biy: yabancı yönetici, yabancı bey, başka bey.

“Téñri adam tarbiyatın érkli (özgür) yaratıptır da étiptir, alé ki kérekli dirler biyelerine kéndiniñ hullar (köleler), huluhka (hizmete), yér u suv üçün. Alay oh bu töredir, haçan haysı salaçı (çiftçi) biyinden kéndiniñ, néme tiymiyin biyiniñ, hayda klese barma bolur. A éger ki haysı biy añar tözmege klemese, anı érkli (serbest) yébérmey (bırakmasa) kéndiniñ kişisin, kler anı sahlamaga kéndi töresine, da ol çahta oğlanlar atasınıñ ölümünden soñra ol biyniñ tibine tözmege bolmagaylar, ol çahta érkli bolurlar kétmege barmaga **özge biyniñ** tibine, hayda klese (258/24).”

özge biylik: yabancı yönetim, yabancı beylik, yabancı devlet.

“Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler bérinip tirler (tabidirler) ulusları bile da **özge biyliklerden** harac alırlar (235/28).”

özge cıns: < Türk. özge + Ar. جنس: Yabancı halk, yabancı millet.

“Éger ki **özge cıns** érménini öldürse ya érméni **özge cınsnı** öldürse, ol çahta kerménniñ töresi bile pospolıty, haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre bile ögütlengeyler (158/07, 158/09).”

özge dayfa: < Türk. özge + Ar. طایفه: Yabancı kabile, yabancı halk ve kavim, yabancı millet.

“Köp vahttan béri ulu sağışt (düşüncede) édim bu töre bitiki üçün, ki her kez bizni tabalarlar (eleştirir, kınar) édi bizim hom (kavimde) da, **özge dayfa** da (209/31).”

özge kimése: Yabancı şahıs, yabancı kişi, yabancı uyruklu.

“Da barça érménige érk (yetki, izin) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapmaya), alay hocaga (zengine), néçik miskinge, anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (şehzadelerden) ötleş, yohsa kermenlerden (şehirlerden) ötleş tigül priviléuvanıydırlar (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh priviléuvanıydırlar korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ priviléaları (imtiyazları, ayrıcalıkları) yanına béringendirler (tabidirler), a özgé héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre (kanun), ték kéndi, **özge kimése** [tügül], törelerin (yargılarını, muhakemelerini) étser yérgesi (kuralına, kanununa) bile toğru könülük (adalet) bile (322/38).”

özge millet: < Türk. özge + Ar. ملت, Yabancı halk, yabancı millet.

“Éger ki yazdık ése evelgide, ki kérekimiz dügül édi yazgan töre (mektup kanun) bérilmege Téñriden, yohsa köp kéz işittik panbas (kınama, eleştiri) **özge milletten**, ki yohtur k'risdânlarda töre (205/40).”

özge ulus: yabancı millet, yabancı halk.

“5-inçi, ki bu zamanda Ari Can (Kutsal Ruh) izyavit (tecilli) étmese, néçik Soğomon u Taniél vahtına, ya néçik Gorint'os kermenine (şehrine), ya **özge uluslarda**, ki könü töre (adil yargılama) éterler édi (22/06).”

özge töre: Yabancı kanun, yabancıların yasası **2.** Başka dava.

özge töre (1): Yabancı kanun, yabancıların yasası.

“Éger ki **özge törede** buyurgan ése tusnah (rehin) alma tullardan, ale bizim érméni töresine anı, tıygandır (yasaklamıştır), (129/21).”

özge töre (II): Başka dava, diğer dava.

“A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun (para cezası) béríp ta, lucun tartkay (kefaret öder). Bu **ulu töreni** (âli mahkemeyi) han étkey, a **özge töreleri** yarğuçılarga sımarlagay (görevlendirir). Ulu biyeler ölümlülerni (ölüm mahkûmlarını) tas (idam) étmegeyler (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (061/30).”

özge hanlıh: Yabancı hanlık, yabancı devlet.

“Éger ki bolmasa jarankı (varisi) héç te ata pokolénasına (baba nesline, baba soyuna) érki (yetkisi) bar tacını yatka (yabancıya) bérmege, évet ki töre bile tügüldür ki bérgey tacını yatka. Yohsa boluptur evelden éskide, ne türlü ki bérdi Hiwndistan hanınıñ oğlu da Alék'santr Makédontskiy. Da **özge hanlıh** yérgelerin (akamlarını) Téñrige sımarlagay (emanet eder), (058/24).”

özge yarğuçı: Yabancı hakim, yabancı yargıç.

“A éger ki **özge yarğuçı** töre (kanun) bile ant bérse kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay bilüçi vartabédge (papaza), ki ol bérgey añar luc (kefaret), (231/03).”

ö. 018/20, 021/14, 022/08, 022/19, 023/02, 023/08, 023/30, 025/17, 025/25, 026/09, 033/11, 035/13, 042/06, 048/18, 050/27, 051/17, 053/34, 054/27, 056/04, 056/29, 058/24, 061/31, 070/15, 074/16, 074/25, 075/01, 075/32, 076/30, 077/19, 077/26, 077/30, 078/34, 080/08, 084/34, 084/38, 085/25, 086/31, 088/08, 089/19, 090/09, 096/09, 096/33, 098/08, 098/13, 099/06, 101/21, 104/35, 104/37, 105/37, 105/39, 106/02, 106/24, 106/32, 106/34, 107/17, 107/35, 109/07, 110/05, 113/13, 116/17, 121/07, 121/28, 129/19/ 129/21, 130/02, 133/09, 133/11, 134/23, 137/11, 139/08, 141/21, 142/24, 147/10, 147/12, 147/23, 149/02, 149/05, 150/22, 153/08, 154/30, 155/29, 158/07, 158/09, 159/36, 162/36, 163/30, 167/02, 171/08, 171/09, 172/01,

173/06, 173/27, 177/12, 178/25, 179/26, 188/04, 190/14, 190/30, 191/36, 197/21, 202/29, 203/23, 204/40, 205/40, 206/13, 206/18, 206/29, 206/32, 206/42, 207/13, 207/18/ 207/31, 207/34, 207/44, 208/31, 208/35, 209/31, 209/35, 210/02, 211/02, 214/43, 215/43, 216/34, 217/36, 222/31, 223/31, 228/06, 229/06, 230/02, 230/17, 231/02, 231/17, 232/16, 232/31, 233/16, 233/31, 234/15, 234/28, 235/14, 235/27, 236/17, 237/17, 238/32, 239/32, 248/43, 249/43, 250/06, 250/13, 250/28, 251/06, 251/13, 251/28, 252/02, 252/13, 252/16, 252/18, 252/37, 253/02, 253/13, 253/16, 253/18, 253/37, 254/17, 255/17, 258/24, 258/27, 258/39, 259/20, 259/22, 259/36, 260/21, 261/21, 262/04, 262/27, 263/04, 263/27, 263/41, 268/20, 269/20, 269/30, 270/14, 270/16, 270/31, 271/14, 271/16, 271/31, 272/33, 273/33, 276/13, 276/14, 276/32, 276/33, 276/34, 277/13, 277/14/ 277/32, 277/33, 277/34, 278/02, 278/06, 278/07, 278/16, 278/25, 279, 02, 279/06, 279/07, 279/16, 279/25, 280/05, 280/22, 281/05, 281/22, 282/37, 283/37, 283/37, 286/09, 287/09, 290/07, 290/21, 291/07, 290/21, 291/21, 294/06, 295/05, 296/40, 297/39, 297/40, 298/01, 298/09, 299/08, 300/28, 300/28, 300/31, 301/28, 301/28, 301/31, 302/12, 303/12, 304/20, 305/20, 306/13, 307/13, 308/06, 308/35, 309/15, 309/35, 312/34, 312/35, 312/40, 313/34, 313/35, 313/40, 314/27, 314/28, 315/25, 315/26, 316/11, 317/11, 318/16, 319/17, 320/06, 320/23, 321/06, 321/23, 322/22, 322/23, 322/39, 322/40, 323/23,, 323/24, 323/32, 323/40, 324/14, 325/14, 326/26, 326/43, 327/26, 327/42, 332/34, 333/34, 334/14, 334/36, 335/13, 335/36, 338/33, 339/33

ö.+ge 152/29, 152/35

ö.+large 020/18

ö.+lerni 018/24, 238/04, 239/04

ö.+lerniñ 020/11suhlañ

ö.+nin 103/30

ö.+niñ 037/23

[=63]

P

pambas: < Erm. բամբաս. Küfür, iftira, kötölemek, kınama.

*“Tanıhlıh bérir muñar ari bitikler (kutsal kitaplar), kimése kéndiniñ k'ahanasın (papazını) **pambas** (itham) étmésin, anıñ üçün ki arakéllerniñ (havarilerin)*

boyruhudur, ki aniñkibik kişini ağır ögütñüñ tibine tartkay, kim ki k'ahanasına yaman aytkay (091/02)."

*"Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile uyaltkay (utandırır), kéndiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay (anlatır), da tüşer ölümlü yazıhka (suça), Éski Töre (Eski Ahit) bile Yeñi Töre aytıyır, aniñkibik **pambas**, ki atasın-anasın [yaman sözlerle uyaltkay], añar ohşar, néçik tövgey (268/38)."*

p. 092/02, 097/10, 265/13, 268/38, 269/38

[=5]

pambasél: > Erm. բամբասել. Karalama, kötöleme, kınama, alay.

*"Başta yazar aniñkibiklerge cuap, ki bizni **pambasél** (kınama, eleştirme) éterler, ki yohtur bizde töre (018/11)."*

*"... da **pambasél étereler** (karalama, eliştirme) K'risdosnuñ töresin, ki né üçün buyurmadı ant içmege? Ohşaşlar aniñkibikler sohurlarga (körlere), ki sohurnuñ körmehlihi harmalamaktır (eli ile dokunmaktır), (225/31)."*

p.018/11, 018/17, 202/07, 202/20, 202/24, 202/27, 203/02, 203/14, 203/18, 203/21, 224/31, 225/31

[=12]

pambasla-: < Erm-Türk. Erm. բամբասութ. + Türk. +la-: Küfür etme, iftira etme, kötölemek, kınama.

*"22 Kapitula. Kim **pambaslar** kéndinin atasın, anasın ya hardaşların (268/34)."*

p.-r 068/22, 97/02, 244/15, 245/15, 268/35

p.-rlar 269/34

[=7]

pambassız: < Erm-Türk. Erm. բամբասու. + Türk. +sız: Kınamaksızın, eleştirmeden.

*"Éger ki yarğu başı (mahkeme başkanı) biliksiz bolsa, hatına olturgan bilüçilerden övrengey yarğu işin, ki **pambassız** biyengeyler könülükke (adalete), (215/34)."*

p. 032/31, 214/34, 215/34

[=3]

pamétnıy: Ukr-Leh. пам'ятник, пам'ятний, *pamietne*, *pamietny*. Ödeme, ücret.

*"Da ündelgen yan (davalı taraf) könülür (aklanır), **pamétnıy** hoyup 6 ahça voytka (hâkime), (188/20)."*

“*A éger ki töreden (mahkemeden) kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay küñüne antın işitmege, na işine tüşer (davasında mahkûm olur), da ündelgen yan (davalı taraf) könülür (aklanır) töre alnına, hoyup 6 ahça **paméntniy**, bolur andan könü boş (yükümsüz) yarğularga köre (188/27).*”

p. 188/20, 188/27

[=3]

pampasél: > Erm. բամբասութ. Karalama, kötüleme, eleştirmek, kınamak.

“*Burungisi, ki **pampasél** éterler bizni, ki töreleri yohtur (017/04).*”

p. 017/03

[=1]

pastuh: < Leh. *pastuch*. Sürü bekçisi, çoban.

“*Haçan ki **pastuhlar** yalga kirirler (istihdama girerler, ücretli çalışmaya girerler) kütmege barça türlü cınsın tuvar haradan (büyükbaş hayvandan), canavarlar câht bile kütme kerek, ki bolmagay ziyan kiyikten (vahşi hayvandan) tuvar haraga çérédada (sürüde), (146/21).*”

“***Pastuhnuñ** yaman kütmebinden yoluhkıy édi éger yoluhmaganına kütüçüniñ da ziyan bolğıy édi, pastuh tölemeh (ödemek) kerek anıñkibik ziyanı (312/22).*”

“*Éger haysı tuvar çérédadan (sürüden) sebepinden **pastuhnuñ** tas (kayıp) bolgay, kerek kéndi tölegey (ödesin), (313/27).*”

p. 312/24, 313/24

p.+lar 312/20, 313/20

p.+larnıñ 146/20, 312/19, 313/19

p.+nuñ 312/22, 312/24, 312/27, 313/22, 313/24, 313/27

[=13]

pahil: < Ar. بخيل. Kıskanç, imrenen, sinsî.

“*Tıyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay (kanuna uymalıdır), da artıhsı, ki öçeş (sinirli) bolmagay, da hılıhı (karakteri) bile **pahil** bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmekten toğru bolmadı yarğu (217/30).*”

p. 035/02, 216/29, 217/30

[=3]

pahillik: < Ar. بخيل. + Türk. +lik: Kıskançlık, gıpta etme, sinsilik, kırgınlık.

“Éger anıñkibik işler péşekârlarda (zanaatkârlarda) sebepinden **pahillikniñ** otta küygiy édi, péşekâr ziyansız (sorumsuz, suçsuz) halır (150/30).”

“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki öçeş (sinirli) bolmagay, da hılıhı (karakteri) bile **pahil** bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da sağışlamagaylar (kuşkulanmasınlar), ki **pahillikten** ya öçeşmekten toğru bolmadı yarğu (217/32).”

“Ya 1 kimése çérüvde (orduda) bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü (iradesi, kastı) bile, ya 1 kimése klep (isteyerek) kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın (kötü ahlaklı kadın) klep kéndiniñ hocasın otalagay (zehirler), ya kimése kiméseni pahillikten otalgay da öldürgey (311/24).”

p.+in 316/15, 317/15

p.+niñ 150/30

p.+ten 035/07, 144/19, 216/31, 217/31, 310/25, 311/25

[=9]

pay: Bir bütünden bir kimseye düşen bölüm, hisse, üleş, pay.

“A éger ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi **payın** da, tölaminçe (ödemeden) ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanıp édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay ülüşü mülklerden, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya hız hardaşlarnıñ ülüşü üstüne düğül, bot [=bo] alar borçlu düğüller (321/15).”

p.+ın 155/05, 320/11, 321/11

[=3]

pérékonat: < Ukr, Leh. *переконати, переконать, przekonać*. İkna, inandırma, ispat, kanıtlama.

“Éger ki bolsa kimése anıñkibik, néçik yoğarığı yazılğan sözlerni aytkay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanılar bile üstüne **pérékonat étmege**, anıñ hörmetine utru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da tartıngay antka, bliyyidir (öncelikli) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né

*ki anı tanıhlar bile **pérékonat étmege**, da anı hörmetinden tüşürmege (187/03 ve 187/08)."*

p. 187/03, 187/08

[=2]

péremita: < Lat. *Pero, peron*. Yasak, yasaklı, yasaklanan.

*"A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytıyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları (gümrükleri, vergileri), ya tamğa alınmah yolda **péremita bolgay** (314/44)."*

p. 314/44

[=1]

péremta: < Lat. *Pero, peron*. Yasak, yasaklı, yasaklanan.

*"A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytıyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda **péremta bolgay** (315/43)."*

p. 315/43

[=1]

pérmita: < Lat. *Pero, peron*. Yasak, yasaklı, yasaklanan.

*"A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytıyır bu yérge, añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda **pérmita bolgay** (149/39)."*

p. 149/39

[=1]

péşe: < Far. پیشه. İş, zanaat, profesyonel meslek, meslek, uzmanlık; beceri, sanat.

*"Kim ki érk (izin) bérgey oğlanlarına érkine (kendi başlarına) ösmege da bérmegey anıñkibik oğlannı ustaga (hocaya) bitikke (okuma yazmaya) ya **péşege** (mesleğe), bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya **péşege** bérme, da öskeyler lâtalarına (olgunluklarına, reşitliklerine) (131/20, 131/22, 131/25)."*

*"Péşekârlar (zanaatçılar), işlövüçi sağıtı bile **péşeniñ** kéndi biyleriniñ, néme sağıtı bile biyniñ işniñ arasına sınıhlıh bolgyt édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek (151/04)."*

*"Éger péşekâr (zanaatçı) kiméseden néme oğurlasa **péşesin** işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu (301/22)."*

p.+ge 131/20, 131/22, 131/25, 298/37, 298/38, 298/40, 298/40, 299/36, 299/37, 299/39

p.+niñ 151/04, 316/21, 317/21

p.+sin 31/25, 132/38, 214/14, 215/14, 300/23, 301/22

[=19]

[=1]

péşekâr: < Far. پیشه کار. İş yapan, işçi, esnaf, zanaatkâr, usta, uzman, meslek sahibi.

“Néçik ki bir **péşekâr** (zanaatçı), tügül péşesin üvrenip bilmegey, bolmas ustalıh étmege, néçe artıh dağın biliklik kérek bolgy yarguçularga, haysı ki Téñrige yaraşır (031/25).”

“**Péşekârlar, işlövüçi sağıtı** bile péşeniñ kéndi biyleriniñ, néme sağıt (araç, gereçi) bile biyniñ işniñ arasına sınılıh bolgy édi, ol ziyan biyniñ bolmah kérek (151/03).”

“Éger **péşekâr** kiméseden néme oğurlasa péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu (301/22).”

“Éger anıñkibik işler **péşekârlarda** sebepinden pahillikniñ (kıskançılığının) otta küygiy édi, **péşekâr** ziyansız halır. Éger ol **péşekârniñ** sebepinden kül haytsa ol iş, ziyanın **péşekâr** tölegey (317/16).”

p. 031/25, 132/37, 150/05, 150/08, 150/15, 150/21, 150/25, 150/26, 150/31, 150/34, 150/35, 151/08, 151/13, 214/14, 215/14, 300/23, 301/23, 316/03, 316/04, 316/07, 316/10, 316/12, 316/13, 316/15, 316/16, 316/17, 316/23, 316/25, 317/03, 317/04, 317/08, 317/10, 317/12, 317/13, 317/15, 317/16, 317/17, 317/23, 317/25

p.+ı 133/09, 300/28, 301/28

p.+lar 064/01, 065/30, 150/03, 151/01, 151/03, 240/25, 241/27, 242/14, 243/15, 316/02, 316/20, 316/21, 317/02, 317/07, 317/20, 317/21

p.+larda 150/29, 316/14, 317/14

p.+larga 317/02

p.+larnıñ 071/16, 072/27, 072/29, 132/36, 150/02, 246/35, 247/35, 248/17, 248/18, 249/17, 249/18, 300/22, 301/22, 316/01, 317/01

p.+niñ 150/32, 316/15, 317/15

[=78]

péşekarlık: < Far. کار پیشه. + Türk. +lık: İşçilik, iş yapıcılık, esnaflık, ustalık, uzmanlık, iş adamı olmak.

“*Dağı da kérekli u boluşuçu (yardımcı) ademilik tarbiyatına **péşekârlıktır** hakimlik, ki ademiniñ barça tınsızlıhın (rahatsızlığını) tanır da oñaltır, ulu hörmette bolgay bolur da (243/17).*”

p.+tır 243/17

[=1]

péşekarlıh: < Far. کار پیشه. + Türk. +*lıh*: İşçilik, iş yapıcılık, esnaflık, ustalık, uzmanlık, zanaatçılık.

“*Kérekli da yahşı **péşekârlıh** toprah bile işlemehtir, dağı da témirçilik, téşerlik (ahşap oymacılığı) da téslalık (marangozluk), (242/13).*”

“*Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü **péşekârlıh**, hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédlihtir (papazlıktır), (243/19).*”

p. 242/13, 242/18, 243/13, 243/18

[=5]

péşekarlık: < Far. کار پیشه. + Türk. +*lik*: işçilik, iş yapıcılık, esnaflık, sanatkarlık, ustalık, uzmanlık, zanaatçılık.

“*Kérekli da yahşı **péşekârlık** toprah bile işlemehtir, dağı da témirçilik, téşerlik (ahşap oymacılığı) da téslalık (marangozluk), (065/28).*”

“*Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü **péşekârlık**, hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédliktir (papazlıktır), (066/02).*”

“*Dağı da kérekli da boluşuçu (yardımcı) ademilik tarbiyatına **péşekârlık** hakimlik, ki ademiniñ barça tınsızlıhın tanır da oñaltır, ulu hörmette bolgay bolur da (242/15).*”

p. 065/28, 066/02, 242/15

p.+tır 065/34

[=3]

poddany: < Ukr, Leh. підданий, *poddany*. Köle, esir, tabi olan, bağlı olan, bağlı, tebaa.

“*Dağı da haftanıñ künleri 7-dir, 1 kün işlengey hanga da biyge, artıhsı işletmeh **poddanıyların** ulu égirliktir (büyük kabahattır), (241/32).*”

“*Dağı da kéşlarnıñ (vergilerinin) uluslarnıñ da barça milletniñ, kéndilerniñ **poddanıylarnıñ** (tebaaların) hanlar da biyler könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler alırlar édi (241/17).*”

p.+ların 64/13, 240/30, 241/32

p.+larınıñ 63/17, 240/15, 241/17

[=6]

podéjranıy: < Leh. podejrzany, Şüpheli, şüpheli, kuşkulu, kuşkucu, zanlı, sanık.

“Övretken sência (kadı, yargıç) **podéjranıy** (325/17).”

p. 325/17

[=1]

podızdıréni: < Leh. podejrzany. Şüpheli, şüpheli, kuşkulu, kuşkucu, zanlı, sanık.

“Könülük (adalet) bu türlü körgüziyir da bėlgili töre yanına barçasına bolmah kėrek, ki kėndi yarğuçı né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kėndi yalğız, ale kėndiniñ töresine érmėniniñ bolgay 12 tañlangan (seçilmiş) igi hartlar (jüri üyesi aksakallar), ki érmėni töresin igi bilgeyler. Éger ki 12 bolmasa, bolgay 6 ya 8, éger 6 bolmasa, bolsun 4. Bu türlü hılıh (biçim) bile étilgey töre, özge türlü tigül, da né 1 yarğuçı övretmege bolmastır, haysı ki töresin kėndi étser, ol kėnsi bolur édi **podızdıréni** bėlgili. (Ha полях: Övrâtkân senca **podezranıy**), (325/16).”

p. 325/16

[=1]

podızdréni: < Leh. podejrzany. Şüpheli, şüpheli, kuşkulu, kuşkucu, zanlı, sanık.

“Könülük (adalet) bu türlü körgüziyir da bėlgili töre yanına barçasına bolmah kėrek, ki kėndi yarğuçı né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kėndi yalğız, ale kėndiniñ töresine érmėniniñ bolgay 12 tañlangan (seçilmiş) igi hartlar (jüri üyesi aksakallar), ki érmėni töresin igi bilgeyler. Éger ki 12 bolmasa, bolgay 6 ya 8, éger 6 bolmasa, bolsun 4. Bu türlü hılıh (biçim) bile étilgey töre, özge türlü tigül, da né 1 yarğuçı övretmege bolmastır, haysı ki töresin kėndi étser, ol kėnsi bolur édi **podızdréni** (sanık) bėlgili (324/16).”

p. 160/02, 324/16

[=2]

podobny: < Ukr, Leh. подібний, подобний, podobny. Benzer, uygun, öncelikli.

“Borç éyesi aniñkibik tusnahı haytarmah kėrek añar, kimden ki alıp édi, da añar **podobny** kün étmege aniñ miskinlikine köre, ki tölöv étme bolgay (128/33).”

“Yohése yoluhur ademilerge köp kėz orozsuzluhtan, ki téñizge batkay, ya harahçı algay, ya ot köydürgey, ya bėzirgânlik artından kėçikmeklik bolgay, prihoda (kaza) né türlü de bolsa ademilerge, na muñar köre töre kėrek **podobny** künler zamirit étkey aniñ sağıh bilâ kėlgenine dire, ki aniñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu,

ya oğlanları, ya hardaşları, ki néme upadga (düşüş, iflas, fakirlik) kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün (183/27)."

*"Barça optsıy (yabancı) kişilerden ése, burungi éyesne **podobniydir** (tercih etmek, öncelikli saymak) bérmege yalga, töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey yalga, né ki özge (339/32)."*

p. 128/33, 183/27, 296/28, 297/28

p.+dır 177/09, 338/32, 339/32

[=7]

podsudok: < Ukr. Підсудок. Asistan, Naip, hâkim yardımcısı.

*"Boldu potrěbnıy (nöbetçi) töre surp Toros küni pan Kovalskiy, **podsudok**, da pan Domarjirskiy arasına, hayda spor (ihtilaf, anlaşmazlık) boldu, ki sözlövüçiler, duplikadan (ikinci duruşmadan) artıh klediler törede otpravovat (işlem yapma) étmege (195/29)."*

p. 196/29

[=1]

pokoléna: < Ukr, Leh. покоління, pokolenie. Kabile, nesil, kuşak, türeme, aynı atadan akraba.

*"Dağı da ohşaştır 12 nahabédleriñ **pokolénasına** (nesline) Israjél oğlanlarınıñ, haysılarına ki bérildi Téñriden yazılğan töre Movsésniñ holuna (025/07)."*

*"Éger ki bolmasa jarankı (varisi) héç te ata **pokolénasına** (soyuna) érki bar tacını yatka bérmege, évet ki töre bile tügüldür yatka ki bérgey tacın (237/14)."*

p.+sına 025/07, 058/17, 208/25, 209/25, 236/14, 237/14

[=6]

pokuta: < Ukr, Leh. покута, pokuta. Tövbe, pişmanlık, günahın karşılığı verilen ceza, keşiş tarafından verilen ceza, kefare, (para, mal veya herhangi bir yaptırım).

*"Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta **pokuta** u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır (027/23)."*

"Bolmagay, ki tézinden yarğuşu antka salgay, evelden yarğuşu câht étmek kérek, ki antsız yarğuga uç étkey. A éger ki bolmasa çare anttan başha uç étmege, ol vahtta

*yarğuçı evelden övretkey, ki né türli tiyer ant içmege da né türli ağırdır antniñ **pokutası**, da andan soñra buyurur antni (047/29)."*

*"Haysı ki alanidir bu türli, ki ortaçaahlılarnıñdır yarğu, ortaçaahlı alardır, kimler ki yazırlarından haytıp, pokutovat étiptirler, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, **pokutasın**, da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (215/08)."*

p. 027/23, 210/26, 211/26

p.+sı 047/29, 226/38, 227/38

p.+sın 031/12, 214/08, 215/08

[=8]

pokutovat: < Ukr, Leh. покутувати, покутовати, pokutowac. Tövbe etmek, kefaret vermek, günahın cezasını çekmek.

*"Haysı ki alanidir bu türli, ki ortaçaahlılarnıñdır yarğu, ortaçaahlı alardır, kimler ki yazırlarından haytıp, **pokutovat étiptirler**, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, **pokutasın**, da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (215/08)."*

p. 031/11, 214/07, 215/07

[=3]

pomotsniy: < Ukr, Leh. помічний, pomocny. Yardımcı, ek.

pomotsniy iş: < Ukr, Leh-Türk. помічний, pomocny. + Türk. +iş: Yardımcı dava, ek dava.

*"Na bu yarğularda istétsi (davalı) ya bliskiyi (yakını) turmasa otpovidat (cevap, savunma) étmege povodga (davacıya) utru, da povod kéltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı ol şherde tapup ündedi korunada (mérkezde), na töre törege inanır. Éger kinéme **pomotsniy işi** (ek davası) bar ése, na bu bliskiy törege kérek, ki kéltirgey otpornıy (davalı) strona (taraf) ya bliskiyi (yakını), (192/17)."*

*"A éger kéltirmedi ése ol törede, na töre bérir, ki **pomotsniy işinde** ançah tüşer, da haldırır töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin na odmovı (itiraz), éger ki kélse baçnıy (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit étse, a éger ki kélmeşe, na bérir töre, ki hlovnıy (baş, ana, esas) işinde ançah tüşer (192/25)."*

p. 192/20, 192/25

[=2]

p'ortsutiun: < Erm. փորձութիւն. Sınav, bela, kaza.

*“Haçan biyi yébérgéy hulun kéndi kérekine yolga da türlü türlü işler yoluhur yolda, éger anıñkibik hulga yolda néme yoluhkıy édi, a hul klemegiy édi barma ol yolga, a biyi anı anıñkibik yolga küç bile kéltirgiy édi, ki bargay, da anıñkibik yoldan **p'rtsut'iun** (kaza) yoluhkay hulga, da biyi küç bila yébérip édi ol yolga, biyi égridir ol işka (140/23).”*

*“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey, tölöv bolmah kérek tügel baş üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna baş bérmeş kérek. Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede görgüziyir anıñkibik **p'ortsut'iunni** (kaza) ahça curumu bile da luc tartmah kérek (271/30).”*

p. 140/23, 141/24, 306/37, 307/37, 308/16, 309/16

p.+nı 099/02

p.+nu 270/30, 271/30

[=8]

pospolity: < Ukr, Leh. посполитий, *pospolity*. Halk, kamu, devlet, genel, ortak, müşterek, sıradan.

*“Alay oh han yeñi kermen yapsa ya hala, éger éksilse hanlıhtan ahça, **pospolity él** (genel halkla) bile tügellengey (065/22).”*

*“Éger ki özge cıns érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kerménniñ töresi bile **pospolity** (genel, sıradan), haysında ki olturuptur, ya hanlıh töre bile ögütlengeyler (158/10).”*

*“Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı édi ése ya küç étüçi, éminlik üçün barçasınıñ (na polyah: gvaltovnik pokoynu **pospolitiy** başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ. Alay töre yanına ögütlenmeh kérek anıñkibik yaman étüçiler (292/13).”*

p. 065/22, 158/10, 164/32, 242/10, 243/11, 292/13, 322/24, 323/25, 329/18

[=9]

postup: < Ukr, Leh. поступ, *postep*. Tertip, işlem.

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şeherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirlleme, haciz değerlandirmesi) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ (davalının), ya stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhoyontsiy (taşınır), na sorar

*povod bu 3-ünçi törede, ki né **postup** (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (Mahkemeye celp etmek) étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovny pozov (celpname), ... (191/17)."*

*"A éger ki boş yér bolsa da üstüne budovanâsı bolmasa, kélip ol yérniñ üstüne, voyt yarğuçıları bile yene bu sözler bile bérmeş kérek viyazanasın (mülkiyet hakkını) munuñ **postupu** (tertibi) bu türüdüür yoluhkanda (181/22)."*

p. 191/17

p.+u 181/22

[=2]

potomok: < Ukr, Leh. *потомок, потомка, potomek, potomka*. Soyundan gelen, zürriyet, varis.

*"Haytıp yazdırdı bu bitikni, haysı ki añlanır Statut, pan Krikor, haysı ki oğludur pan Sarkis Tamğaçınıñ, méñermehine (mirasa sahip olmak) kénsi boyunuñ da yışadag, haysı ki Téñri bérse kénsi **potomoklarına** (varislerine, mirasçılarına), haysı ki Biy K'risdosniñ bérgey kéndi şağavatın üsne da sahlagay kénsin barça türli yamandan da can duşmanınıñ sinamahından. Ammen (198/33)."*

p.+larına 198/36

[=1]

potrébnıy: < Ukr, Leh. *потрібний, потрібний, potrzebny*. Gerekli, gereken, istenilen, talep edilen, geçici, nöbetçi.

potrébnıy töre: < Ukr, Leh. *потрібний, потрібний, potrzebny*. + Türk. *töre*: Talep edilen mahkeme, gerekli mahkeme, istenen mahkeme, nöbetçi mahkeme.

*"A éger ki haysı honahka kérek bolgay **töre** satın alma **potrébnıy**, kérek törede bérgey 14 ahça. 2 ahçası voytnuñdur da 12 ahçası töreçilerniñdir (171/03)."*

*"Boldu **potrébnıy töre** surp Toros küni pan Kovalskiy, podsudok, da pan Domarjirskiy arasına, hayda spor (tartışma) boldu, ki sözlövçiler duplikadan (ikinci duruşmadan) artıh klediler töreden otpravovat (işlem yapmak) étmege (196/28)."*

*"Yene yérli yérli ündagey törege, da klemegey tözmege vilojénıy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey töre satun almaga **potrébnıy** (gereken, istenen), léç anıñkibik sınih borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (yetişmek, elde etmek, almak) étmege töreni (337/23)."*

p. 171/03, 174/25, 179/16, 196/28, 332/31, 333/30, 336/23, 337/23

[=8]

povínén: < Ukr, Leh. повинен, *powinien*. Suç, suçlu, zorunlu, gerek, gerekli, yükümlü, mecbur.

“A éger kimése başlagay honah kişi vilojénny töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnuna, burungi töre turmagay, haysı da kişige utru, aniñkibik honah kişi **povinen** (yükümlü, mükellef) düğül bu 14 sbnı oblojit étmege, haysı ki başladı vilojénny töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnuna (171/18).”

“Né türlü de iş bolsa optsıy (yabancı) parsunaniñ, antnı kerek ki ol yürütkey, kimniñ işidir vlasnıy (bizzat) yohsa alar **povinen** (zorunlu, yükümlü) düğüller antnı tügellege kéndi yuvuhlrı üçün (185/31).”

“A mülk éyesi ki klegey andan yalga, da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni pusta salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, **povinéndir** (zorunlu, yükümlü) kénsi ahçası bile yasatma, çünki tüşti aniñ gvarına (339/29).”

p. 171/18, 185/31, 190/04, 334/03, 335/03

p.+dir 177/06, 195/22, 196/10, 338/30, 339/30

[=10]

povinnıy: < Ukr, Leh. повинний, *powinny*. Borçlu, zorunlu, yükümlü.

“Yene 2 kişiniñ arasına néme devi bolgay, ki voytka ündeşmeh bolgaylar, da povodnıy strona, inanmıyın, da birisi yandan yük izdegey, aniñkibik kişi **povinnıydır** yük bérmege ol hadar aniñ, né hadar ki aniñ üsne gilé étiyir suma. Éger ol hadar aniñ osadlosti yoh ése ol hadar işte **povinnıydır** (yükümlüdür) añar yük bérme (180/04, 180/09).”

p.+dır 180/04, 180/09

[=2]

povod: < Ukr, Leh. повід, повода, *powód*. Başvuru sahibi, başvuran, müddei, davacı, şaki.

“Éger ki köñü tanıhlılı bolmasa **povodnuñ** emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki aniñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bélgisiz, da kéçikilmegen sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik köñülür ol devikârdan (276/21).”

“Bir kimése kiméseni voytka ündegey, da voyt bérgey törege, da ündelgen yan aytkay, ki hadir düğülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat étmege bolur

*törege köre üçünçi törege dirin. A kim ki **povoddir**, 3 sbgni ol oblojit étmeh kérek zapisniñ (337/20)."*

p. 163/22, 177/28, 178/07, 183/02, 187/27, 190/01, 191/16, 191/20, 191/25, 191/27, 191/29, 192/16, 192/38, 193/05, 195/20, 195/39, 326/38, 327/38, 340/03, 340/11, 341/03, 341/11

p.+dır 333/17, 337/20

p.+dur 170/06, 174/19, 332/19336/20

p.+ga 188/34, 192/16, 192/36, 192/40

p.+nu 195/30

p.+nuñ 105/11, 276/21, 277/21

[=36]

povodna: < Ukr, Leh. провідний, подводный, *podwodny*. Beyan bildiren, başvuran, davacı.

povodna sdorona: < Ukr, Leh. провідний *strona*, подводный *strona*, *podwodny strona*.

Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

*"A éger ki 1 törege turgay **povodna** (davacı) strona, da 1-i 1-i artından 3-ünçi küнге dirin turmagay, aniñkibik kişi ilgergi törelerni tas éter, kérek yeñi baştan yene pozovat étkey (333/12)."*

povodna strona: < Ukr, Leh. провідний *strona*, подводный *strona*, *podwodny strona*,

Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

"A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay küñüne antın işitmege, na işine tüşer, da ündelgen yan könülür töre alnına, hoyup 6 ahça paméntnıy, bolur andan könü boş yarğularga köre (188/23)."

p. 169/33, 188/23, 332/13, 333/13

[=4]

povodny: < Ukr, Leh. провідний, подводный, *podwodny*. Beyan bildiren, başvuran, davacı, şikâyetçi, şaki.

*"Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar küñ zamirit étkey, da otpornıy strona, ki alıp édi dovodga, da ilgeri keltirgey ol roktan, da töre satun algay, da povodnu pripozvat (çağırma, celp) étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege (aklanmaya), da **povodny** héç körüp turmagay, né töre*

kerek salgay 3 k z törege (duruşmaya) diyin da igi bahkay,  ger ki sluşny dovodu (güvenilir kanıt) bolsa, na anı töre könültür, da n  ki naklad ( deme, masraf)  tti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge ( deme e) otpornıy yanga (davalı tarafa); alay oh povod tursa kününe, rokuna (süresine), da otpornıy strona (davalı taraf) k lmese, ol da alay oh k nsi işine tüşer (davasını kaybeder), n  ik yoğarı yazıpbiz (195/32).’’

povodnyy strona: < Ukr, Leh. провідний strona, подводный strona, podwodny strona.

Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

’’Yene 2 kişini  arasına n me devi bolgay, ki voytka (savcıya, hâkime)  ndeşmeh (davalaşmak) bolgaylar, da povodnyy strona, inanmıyın, da birisi yandan y k (kefil) izdegey, anı kibik kişi y k b rmege ol hadar anı , n  hadar ki anı   sne gil  (dava, şikâyet)  tiyir suma (mebla ).  ger ol hadar anı  osadlosti (mülkü) yoh  se ol hadar işte povinnıydır (yükümlüdür) açar y k b rme (180/02).’’

povodnyy yan: < Ukr, Leh-Türk. провідний, подводный, podwodny. + Türk. yan:

Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

’’Yene yoluhkay  di bir kim se borçlu bolgay  di bir kim sege, da klemegey  di yahşılıh bile t l v  tme, da k lgey töre alnına, da klegey aytma,     tip borç üyesine, ki bilirm n, açar borçum bar, tanman,  vet ah am yohtur, da n  humaşım da yohtur, t k mülküm bar, klerm n açar mülkümni yazdırma. Anı kibik borç  yesi antsız bolmas bolma, haysı ki anı kibik povodnyy yan açar inanma klemegey, anı     n k rek ant bile tügellegey (179/06).’’

’’Bir kim seni ündegeyler voytka,  vine de, da iş k lgey antka, da povodnyy yan ol kününe turmasa antın işitmege, na işin tüşürür (188/17).’’

p. 179/06, 180/02, 182/12, 186/28, 188/17, 195/32

[=6]

pozivat  t-: < Ukr, Leh. позивати, позивать, pozywac. + Türk. + t-: Dava açmak, dava etmek.

’’Yene yoluhkay  di, ki bir kim seni bor u    n voytka ündegeyler, da k rmende mülkü bolmagay ya yükü, da anı oltur uzgaylar, da  zge inanıp borçka b r en kişi klegey anı kibik borç  yesin zındanda zapovidat  tmege, anı  tmege bolmastır, t k anı yene ye i baştan pozivat  tmege k rek anı   rkli yürügen vahtta (178/29).’’

“A éger ki 1 törege turgay povodna (davacı) strona, da 1-i 1-i artından 3-ünçi künge dirin turmagay, aniñkibik kişi ilgergi törelerni tas éter, kérek yeñi baştan yene pozıvat étkey (332/15).”

p. 178/29, 182/02, 332/15

[=2]

pozov: < Ukr. Позов. İddia, hak, talep, dava, celp.

listovnyı pozov: < Ukr, leh. листовний, listowny. + < Ukr. Позов: Yazılı tebligat, celpname.

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege (ödeмеge) bolmagay, da zihat (hareket) étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değеr biçme) étkeyler 3-ünçi törege (duruşmaya) diyin, nési de bar ése istétsniñ (tarafın, davalının), ya stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovnyı pozov, na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki istétsin tapmıyın pripozvat étmege (191/21).”

p. 191/21

[=1]

pozovat ét-: < Ukr, Leh. позивати, позивать, pozywac. Türk. +ét-: Dava, dava.

“A éger ki 1 törege turgay povodna strona, da 1-i 1-i artından 3-ünçi künge dirin turmagay, aniñkibik kişi ilgergi törelerni tas éter, kérek yeñi baştan yene pozovat étkey (333/14).”

p. 333/14

[=1]

pozuvat ét-: < Ukr, Leh. позивати, позивать, pozywac. Türk. +ét-: Dava, dava.

“A éger ki 1 törege turgay povodna (davacı) strona, da biri biri artından 3-ünçiğe dirin turmagay, aniñkibik kişi ilgergi törelerni tas éter, kérek yeñi baştan yene pozuvat étkey (170/01).”

p. 170/01

[=1]

prézmuşéna: < Ukr, Leh. примушування, przezmuszenie. Zorlama, baskı, icbar.

“Haçan ki K'risdos keldi dünyâga, ol Ari Cannı (kutsal ruhu) yene bérdi ademilerge da can yarğusun, hayı ki surp Awédarandır (İncil'dir) da **ganunk'**, zéra bilir édi Biyimiz K'risdosniñ, ki dünyâ ademileri prézmuşéna (mecburen) dünyâ yarğusun yararlar édi (024/06).”

“5-inçi ki töre, da proroklar (peygamberler), da Awédarın (İncil) téşkirilmestir (ayrılmaz, çelişmez), yohése töre **prézmuşénadan** (icbardan, baskıdan) téşkirilir uluslarda u milletler arasına. Anıñ üçün boş (özgür) éter Téñri, ki uslular térgép (inceleyip) bahkaylar, né türlü iş (dava, suç) ése, añar köre étkeyler yarğunu (205/30).”

p. 22/26, 24/07, 206/21, 207/22, 208/07, 209/07

p.+dan 20/21, 20/35, 20/40, 204/22, 204/30, 204/33, 205/24, 205/30, 205/33

[=15]

p. 208/07, 209/07

[=2]

priçina: < Ukr, Leh. причина, przyczyna, przyczyna. Sebep, neden, gerekçe, teşvik.

“Ékinçi, ki né üçün émdi yazdık, ya kimniñ **priçinasından** (017/05).”

“A éger ki povod (davacı) töreler (duruşmalar) turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma, barışma) bolmaga töre alınna, ayıp, ki klermén (isterim) anıñ, hayda ki nésin sezdim (tespit ettim, belirledim), ahçasın, ya humaşın (malını), ya mülklerin, ki kénsi motsuma (tasarrufuma) alğaymén, na Éski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur anıñki ademige, ki kénsiniñ **priçinasından** (sebebinden) bolmagay ya égirlikinden (kusurundan, suçundan) keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (hacizi) haldırgaylar motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağlıh bile, da ol némeler, ki şparovat (değer biçmek, haciz için mal belirlemek) étti, turgay töreniñ motsu (yetkisi, tasarrufu) da möhürü tibine (183/10).”

p.+sından 021/07, 17/05, 183/10, 202/08, 203/03, 204/36, 205/36

[=7]

prihoda: < Ukr, Leh. пригода, przygoda. Macera, vaka, hadise, olay, kaza.

“A éger anıñkibik kişige néme **prihoda** yoluhsa, ya hanlıh işte (cinayet suçunda, cinayet davasında) bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikinden (yoksulluğundan, müflis olduğundan) haçkay, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alınna, kérek añar bu türlü bérilgey (172/04).”

“*Na mülk midir, humaş (mal) mıdır, né ki de ése, kérek, ki turgay töreniñ möhürü tibine tapkınça, né bir uç (sonuç, hüküm, karar) bolmastır almaga, éger né hadar zaman ya kün kéçikilse, éger ki korunada (merkezde, devletin merkezi ülkesi); éger yat biylikte bolsa, ol borç éyesi kérek, ki bu türlü bolgay kélginçe istétsi (tarafı, davalısı), tözgey her birine munuñkibik **prihoda** (vaka), kimniñ ki orozsuzluğundan (şanssızlığından) ya yazıhından (suçundan, yanılmasından) yoluhsa (192/10).*”

“*Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler (gücenirler), ya kéndiniñ borçun tölemege (ödeмеге) bolmagay, da kermenden (şehirden) haçkay, ya yüz yaşırgay (saklanırsa) borç é[y]eleriniñ (alacaklıların) alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur anıñki sınih kişige (iflas etmiş) utru şparunklar (hacizler) étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat (almak, tasarruf etme) étmege, ték vlasnıy (bizzat) anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar çıhkandan (süreler çıktıktan) soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı kününe diyin, istéts (tarafı, davalısı) kélginçe, **prihodasına** (vakasına, olayına) köre (184/08).*”

p. 172/04, 183/25, 334/15, 335/15

p.+da 186/02, 192/10

p.+lar 184/17

p.+larda 184/43

p.+sına 184/08

[=9]

primit: < Ukr. приймати. Benimsemek, kabul etmek.

“*Yene bilgeysiz, ki yoluhur bolgay kimsege, ki korol'dan prokuratsia (tasdik, senet) kéltirgey törege, da sorgay törege, tutar mısız yohsa yoh, haysın ki töre anı **primit étmeh** kérek (180/15).*”

p. 180/15

[=1]

pripozivat: < Ukr, Leh. припозивати, припозивать, przypozywac. Çağırmak, celp etmek, getirmek.

“*Éger ki bir kimése şparovat (haciz değerlendirmesi) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı (taşınmaz) ya ruhoyontsı (taşınır), da turgay törelerine*

(duruşmalarına) 3-ünçî törege, kérektir, ki anuñ bliskiylerin (yakınların) **pripozvat** (çağırır) étkey da dovodun (belgesini) körgüzgey anuñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senet) bile, ya tanıhlıh bile dovodny (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf, davalı) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklanır) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâga (taşınmaz mala) köre (182/02).”

p. 182/02

[=1]

pripozvat: < Ukr, Leh. припозивати, припозивать, przypozywać. Çağırarak, celp etmek, getirmek.

“A éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçüçî törege (duruşmaya) diyin, na anıñkibikniñ şparunku (haczi) zspolznut (kaçırmak) éter, kérek ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi şparunktur, soñra kélgenine odoprit (itiraz, ret) étmege bolmastır; da her şparunktan kelir 8 ahça: 2 ahçası voytnuñdur (savcının), 4 ahçası törenindir (yargıcındır), 2 ahçası détskiyniñdir (icra veya infaz memuru), da 3-ünçî törede anıñ bliskiylerin (yakınların) **pripozvat** (celp etmek, çağırarak) étmek kérek, da dovodun (kanıtını) körgüzmeş kérek munuñki prihodalarda (vakalarda) yoluhkanniñ, töresi (hükmü) bulaydır (184/41).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege (ödemeğe) bolmagay, da zihat (hareket) étkey şherden borçluları alına, ya né türlü de kécikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (haciz) étkeyler 3-ünçî törege diyin, nési de bar ése istétsniñ (tarafın, davalının), ya stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçî törede (duruşmada), ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki **pripozvat** étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçî törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki istétsin tapmıyın **pripozvat étmege** (191/19), (191/23).”

p. 184/41, 191/19, 191/23, 195/30

[=4]

privile: < Ukr-Leh. привілей, przywilej. Hak, imtiyaz, ayrıcalık.

“Bélgili éterbiz bilmege bügüngilerge barçasına, hali bolganlarga da kélgenlerge de, bu işlerni bilgenlerge bilmege, néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge béringenler (tabidirler) ol **priviléalarnıñ** (hak ve ayrıcalıklar) tibine da kéndiniñ töreleri bile érméniniñ, haysı ki ilgerilerimiz bizim alarga bérkitip (tasvip etmişler) édiler, habul kördüh, da tuttu, da sahladı (075/10).”

“Da barça érménige érk (yetki, izin) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapma), alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kermenlerden (şehirlerden) ötleş tigül **priviléovanıydırlar** (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh **priviléovanıydırlar** korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ **priviléaları** yanına béringendirler (tabidirler), a özgé héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser yérgesi (prosedürü) bile toğru könülük (adalet) bile (322/38).”

p.+ları 159/02, 322/39, 323/39

p.+ların 075/11, 250/18, 251/18,

[=6]

priviléovanyı: < Lat, Ukr, Leh. *privilegium*, привілей, *przywilej*, *przywilejów*. Ayrıcalık, imtiyaz, rüçhan hakkı, tercih hakkı, önleyicilik hakkı.

“Da barça érménige érk (yetki) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapma), alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kermenlerden (şehirlerden) ötleş tigül **priviléovanıydırlar** (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh **priviléovanıydırlar** korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ **priviléaları** yanına béringendirler (tabidirler), a özgé héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser yérgesi (prosedürü) bile toğru könülük (adalet) bile (322/38).”

p.+dırlar 323/37, 323/37

[=2]

priviléovanyı: < Lat, Ukr, Leh. *privilegium*, привілей, *przywilej*, *przywilejów*. Ayrıcalıklı, imtiyazlı, rüçhan hakkına sahip, tercih hakkına sahip, öncelik hakkına sahip.

“*Da barça érménige érk (yetki) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapma), alay hocaga (zengine), néçik miskinge (yoksula), anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan (prenslerden) ötleş, yohsa kermenlerden (şehirlerden) ötleş tigül priviléuvanıydırlar (imtiyazlıdırlar), dağın da artıh **priviléuvanıydırlar** korol'nuñ olturğuçundan (kralın makamından), da hanlıh olturğuçka ilgeri törege (yüksek mahkemeye) kéndileriniñ **priviléaları** yanına béringendirler (tabidirler), a özgé héç kimésege, da alay oh kim alarga bérđi töre, ték kéndi, özgé kimése [tügül], törelerin étser yérgesi (prosedürü) bile toğru könülük (adalet) bile (322/38).”*

p.+dırlar 158/35, 158/36, 322/36, 322/37

[=4]

prokurator: < Lat, Ukr, Leh. *procurator*, прокуратор, *prokurator*. Savcı, avukat.

“*Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin (davasını, iddiasını), kérekmes, ki sözlegey réçnik (savunmacı, avukat), (на полях: **prokurator** üçün) ahça bile yalga (kiraya, istihdama) tutkan, ki égirlikten (haksızlıktan) könülük (adalet) klemegey yétme. Anıñkibik iş harşıdır Téñrige da ari (kutsal) könülükke (290/24).”*

p. 290/24

[=1]

prokuratsia: < Lat, Ukr, Leh. *procuratio*, прокуратія, *prokuracja*. Vekâletname, tasdik.

“*Yene bilgeysiz, ki yoluhur bolgay kimsege, ki korol'dan **prokuratsia** (tasdik, senet) kéltirgey törege, da sorgay törege, tutar mısız yohsa yoh, haysın ki töre anı primit (kabul) étmeh kérek (180/12).”*

p. 180/12

[=1]

prorok: < Ukr, Leh. пророк, *prorok*. Kâhin, peygamber, nebi.

“*Evelgi u könü yarğuçu Téñridir, né türlü buyurur markaré (resul, nebi) Tawi', ki yarğu éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına). Dağı da aytır **prorok**: «Biy Téñri bizim yarğuçumuz» (028/28).”*

“*5-inçi ki töre, da **proroklar**, da Awédaran (İncil) téşkirilmestir (ayrılmazlar, çelişmezler), yohése töre (kanun) prézmuşénadan téşkirilir uluslarda u milletler arasına. Anıñ üçün boş (özgür) éter Téñri, ki uslular térgep (inceleyip) bahkaylar, né türlü iş (dava, suç) ése, añar köre étkeyler yarğunu (205/29).”*

“4.ünçi, ki étkinçe Téñri yöpsündü (onayladı) töreni, u **proroklarnı**, da Awédarannı (İncil’i), néçik ki yahşı urluh (tohum, gıda) *bolgay canımızga* (ruhumuza), da bu türlü könülük bile étmege yarğularnı (205/26).”

p. 28/27, 213/04

p.+lar 20/33, 22/03, 204/29, 205/29

p.+larnı 20/28, 204/26, 205/26

[=9]

pusta: < Ukr, Leh. пуста, пустка, *pustka*. Çöl, çorak, boş alan, ekilmemiş toprak, ıssız, anız, arazi.

“A éger **pusta** *salanı* (köyü) kimése *klegey él bile olturğuzma* (yapmak, inşa etmek), *olturgaylar ol töre bile da hılıh bile, né türlü burun édi* (137/14).”

“A mülk éyesi ki *klegey andan yalga, da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni* **pusta** *salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir* (yükümlüdür, zorunludur) *kénsi ahçası bile yasatma, çünki tüşti anıñ gvarına* (tasarrufuna), (339/29).”

p. 137/14, 177/04, 304/21, 305/21, 338/29, 339/29

[=6]

pustalıh: < Ukr, Pol-Türk. пуста, пустка, *pustka*. + Türk. +*lıh*: Boşluk, boş olan arazi, çöllük, boşluk alan, ekilmemiş toprak.

“Han, ki haysı *biyge yébérgéy dérzava* (mülk) ya **pustalıh**, da ol biy han buyruhu bile *ol yérde hala* (kale) *yapkay, ol anıñ méñi* (ebedi) *déržavasıdır* (064/36).”

“Bu türlü *bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseles, alay oh kiçi biylerden salaçılarga* (çiftçilere, köylülere) *bérilse néme* **pustalıh**, *yér, ki yasagaylar ya, ormanlarnı késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları* (mülkleri) *bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay* (243/05).”

p. 064/37, 065/10, 240/42, 241/44, 242/03, 243/03

[=6]

R

radtsa: < Ukr, Leh. радця, *radca*. Danışman, avukat, vekil, konsey üyesi, yargıç.

“Andan soñra boldu Zigmunt hannıñ zamanında, ki *turdular Ilov* **radtsaları** (konsey üyeleri) *érméniler bile korol’nuñ alnına Krakov şeherinde, da ayttılar korol’ alnına, ki érménilerniñ töreleri yohtur* (166/08).”

r.+ları 166/08

[=1]

ratstsa: < Ukr, Leh. радця, radca. Danışman, avukat, vekil, konsey üyesi, yargıç.

*“Alé ki köpten tügül, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmistr (vali) bile, **ratstsalar** da hara él bile şherimizde Ilovda anıñkibik alarnıñ töreleri üçün, körüindi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile (250/21).”*

r.+lar 75/18, 250/21

[=2]

ratuş: < Ukr, Leh. ратуша, ратуш, ratusz, rathaus. Mahkeme salonu, mahkeme.

*“Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga (üçüncü oturum) vınaşat (suçlama) étme, ték duplika tibine bolgay. Bulay **ratušta** da dékrét (karar, hüküm) étip zapisat (kayıt etme) ettirdiler aktaga (tutanağa), (196/41).”*

r. 196/41

[=1]

raytsa: < Ukr, Leh. райця, rajca. Konsey üyesi, meclis üyesi, yargıç.

*“Alé ki köpten tügül, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmistr (vali) bile, **raytsalar** da hara él bile şherimizde Ilovda anıñkibik alarnıñ töreleri üçün, körüindi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile (251/21).”*

r.+lar 251/21

[=1]

réçnik: < Ukr, Leh. речник, rzecznik. Sözcü, savunmacı, savunucu, mahkeme temsilcisi, avukat.

*“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni, akrabasını) motsovat (yetkilendirme, vekâlet vermek) étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün (nafaka alan kimsesini), bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan (ücretle istihdam edilen) **réçnikni** (temsilciyi, vekili) bolmas (180/20).”*

*“Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin, kérekmes, ki sözlegey **réçnik** ahça bile yalga tutkan (ücretle istihdam edilen), ki égirlikten könülük (doğruluk, adalet) klemegey yétme (121/34).”*

*“Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin, kérekmes, ki sözlegey **réçnik** (на полях: prokurator üçün) ahça bile yalga tutkan (ücretle*

istihdam edilen), *ki égirlikten könülük* (doğruluk, adalet) *klemegey yétme. Anıñkibik iş harşıdır Téñrige da ari könülükke* (290/23).”

r. 053/14, 121/33, 185/11, 232/06, 233/06, 290/23, 291/23

r.+i 180/23

r.+ler 052/14, 230/31, 231/31

[=11]

réka: < Ukr, Leh. *pika, rzeka*. Akarsu, nehir, dere, ırmak.

“*Alay oh töre buyurur hanga ulu rékalar* (nehirler) *üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da can övleri* (huzur evleri), (059/04).”

“*A tarlovlar, haysı ki rékalar* (nehirler) *bile suvarırlar, bolgay kélişi* (vergesi) *5-ten 1 ülüş; ol, ki suvarılmaslar, ondan bir, zéra toprah yalğızdır hanıñ u biyniñ, dügül suv* (64/06).”

“*Da povétlerni* (illerin, ilçelerin) *tağları bile, rékaları* (ırmakları) *bile da méjaları* (sınırlarını) *bile, tohtatkay* (tespit eder), *né türlü ki burungi hanlar* (237/12).”

r.+lar 59/04, 64/06

r.+ları 58/13, 236/12, 237/12

[=5]

r.+lar 059/03

[=1]

réplika: < Ukr, Leh. *реплика, replitsa, replitsa*. Kopya, çoğaltma, bir başka nüsha, itiraz.

“*Anıñ üçün voyt* (hâkim) *Voytséh Pédian da ahalar* (ağalar) *vézdirit étip* (dikkat edip) *ilgeri bolgan zıvıçaylarga* (geleneklere, örflere), *dékrét* (hüküm, buyruk) *bile zakroçit* (engelleme, önleme) *éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika* (itiraz) *da duplika* (ikinci duruşma). *Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga* (üçüncü duruşma) *vınaşat* (yapmak, icra etmek) *étme, ték duplika* (ikinci duruşma) *tibine bolgay* (196/37).”

r. 196/37

[=1]

rımovana: < Al, Ukr, Leh. *Reumen, римовання, румовання, rymowanie*. Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme, devretmek, intikal.

“Éger uvyazana (intifa) da **rimovana** (malikiyet, intikal) birge bérilse éksi de, 2 ança bérilmeh kérek, né hadar yoğarı yazılıptır ahça voytka (hâkime) da törege (177/20).”

“A **rimovanâsi** töre bile étkenden soñra yérlice utru 3 haftada bolmah kérek, da honahka (konuğa) utru 4-ünçi küniüne (181/13).”

“Na töre añar bérir ol rok (süre) çıhkanda soñra 3 haftada vıyazanasına (kullanma hakkı) da birsi 3 haftada **rimovanasin** yérlice utru, da honahka utru 4 kün (182/19).”

“Da éger ki éksi de **yérli** ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat (haciz için değer biçme) étip, povodga (davacıya), ki algay, kim ki añar töre bile étti; a éger ki honah (konuk, yabancı) bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk (değer biçme) bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsiy (taşınmaz) iménâsına (mülküne), na ol töreden oh vıyazanasın (kullanma hakkı) bérmege bolurlar da rimovanası (mülkiyeti) yılına bérilmeh kérek (193/02).”

“Yerli éseler éksi de, yılı çıhkandan soñra 3 haftada bolmah kérektir **rimovanâsi**, a éger povod (davacı) honah (konuk) bolsa, 4-ünçi künde bolgay yılı çıhkandan soñra **rimovanâsi**; alay oh, néçik ki yérlice utru (193/05, 193/07).”

“**Rimovanasi** (intikali, devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat (malikiyeti sürdürmek) étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt (hâkim) töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yönetimine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta kün bérgey boşatınça (tahliye etmesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küнге dire (339/16).”

r. 177/21, 338/38, 339/38

r.+sı 181/13, 193/02, 193/05, 193/07

[=7]

rimovâné: < Al, Ukr, Leh. Reumen, римовання, румовання, rymowanie. Mülkiyet hakkı, intifa hakkı ve tasarruf hakkı ile devretme.

“**Rimovanési** (devri) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki odérjat étmege (tasarruf tutmağa) bolmasa,

kérek töreden turgay voyt (savcı) töreçileri (yargıçları) bile, da klegey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yetkisine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta kün bérgey boşatkınça (tahliyesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi künge dire (176/15)."

r.+si 176/15, 338/16

[=1]

ritsér: < Leh, Ukr. rycerz, рицар, лицар. Şovalye, kahraman, savaşçı.

*"Éger kimése ulu kökten, ya hanlıh olтурғуçтан, ya **ritsér**, ya alpavut, ya jolnér (asker) kélgeyler vankniñ salasına, da klegeyler turma, da işitkeyler, ki vankta dağın igi yér bar turma, da bargaylar vank'ka (kiliseye) bırğılar bile, nağaralar bile, da çalıçılar bile, da hatın kişiler de birge bolgaylar, da vank'niñ harbéti (manastır başkanı) alarnı nadan tıygay (engeller, meneder), da alarga körklü sözler bile sözlegey (303/31)."*

r. 135/24, 302/31, 303/31

[=3]

rika: < Ukr, Leh. pika, rzeka. Akarsu, nehir, dere, ırmak.

*"Éger kimése **rikadan**, haysı ki salada (köyde) bariyr, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ keltirmehinden bahmagay, da anıñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da anıñkibik suvnu, ki keltirmehinden honşusuna añlatmagay, anıñkibik ziyanı ol kişi tölemeh (ödemek) kérek (311/30)."*

*"A tarlovlar, haysı ki **rikalar** bile suvarırlar, bolgay kélişi 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvailmaslar, 10-da 1, zéra toprah yalğızdır hannıñ u biyniñ, dügül suv (241/29)."*

r.+dan 144/30, 310/30, 311/30

r.+lar 236/26, 237/26, 240/27, 241/29

[=7]

rok < Ukr, Leh. строк, спок, рік, року, rok. Zaman, süre, vade, Bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi için verilen belirli süre, mühlet.

*"Éger kimésege érmeni yarğusunda ağırlıh (haksızlık) körünse, ki kendiniñ ağırlılıhına köre çahırgay **biyik yarğuga**, korol'ga (padişaha) anıñ biylikine (167/17)."*

"Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit étkey, da otpornıy strona, ki alıp édi dovodga, da ilgeri keltirgey ol

roktan, da töre satun algay, da povodnu (davacısını) pripozvat étkey (çağırır), aytıp, ki klermén añar könülmege (aklanmaya), da povodny héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşny dovodu (güvenilir delili) bolsa, na anı töre könültür (aklar), da né ki naklad étti (masraf etti) törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy yanga (davalı tarafa); alay oh povod tursa küñüne, **rokuna**, da otpornıy strona (davalı tarafa) kélmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıpbiz (195/39).”

“Rimovanasi (intikali) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ **roku** (süresi) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat (malikiyeti sürdürmek) étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt (hâkim) töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın (anahtarını) holuna da anıñ érkine (yönetimine), da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta **kün bérgey** boşatkınça (tahliye etmesine). Éger ki honah ése, 4-ünçi küñge dire (339/21).”

r. 167/17, 182/17, 330/05, 331/05

r.+lar 184/05, 189/37

r.+larnı 167/21, 330/07, 331/06

r.+tan 194/40, 195/29

r.+u 176/16, 195/02, 195/09, 338/16, 339/16

r.+una 195/39

[=17]

rola: < Leh, Ukr. rolâ, рілля. Ekilebilir toprak, ekin yerleri, sürülebilir toprak, işlenebilir arazi, tarım yerleri, tarıma elverişli.

“Buyurganından (hükmünden) töreniñ né 1-i da bolmasa alıştırmağa (değiştirmeğe) **rolâlarınıñ** arasın honşusuna kénsiniñ, haysı rulâlarınıñ hranitsasın (sınırının) bérkitkendir (120/35).”

“Bu töre bu türlü sahlanmah kérek: éger ki haysı honşularınıñ arasına hranitsalar (sınırlar) bolgay övler arasına da tizde **rolâlar** arasına, da talaşkaylar (kavga ederler) aralarına, biri aytkay, ménimdir, da birisi aytkay, séniñ digül. (134/36).”

“35 Kapitula. Bahçalarınıñ da **rolâlarınıñ** (275/33).”

r.+lar 120/35, 121/01, 134/36, 290/06, 290/07, 291/06, 291/07, 302/18, 303/18

r.+ların 069/31, 244/40

r.+larına 245/40

r.+larını 069/09, 103/28, 120/30, 120/32, 120/34, 244/30, 245/29, 274/33, 275/33, 290/03, 290/04, 291/03, 291/04, 291/05

r.+sın 113/14, 282/37, 283/37

[=29]

rontsa: < Leh. *rzadca*. Müdür, hâkim, hükümdar, idareci, yönetim, yönetici.

“*Mikolay Yordan Zakliçinden Voynitskiy rontsa barçasınıñ Krakovnuñ da Spişniñ (329/22).*”

r. 165/01, 329/22

[=2]

rulâ: < Leh, Ukr. rolâ, рілля. Ekilebilir toprak, ekin yerleri, sürülebilir toprak, işlenebilir arazi, tarım yerleri.

“*Buyurganından (hükmünden) töreniñ né 1-i da bolmasa alıştırmağa (değiştirmeğe) rulâlarınıñ arasın honşusuna kénsiniñ, haysı rulâlarınıñ hranitsasın (sınırını) bérkitkendir (290/05).*”

r.+larını 291/05

[=1]

ruhayontsi: < Leh. *ruhayoncïy*. Hareket edebilen, taşınır mal, menkul mal.

“*Éger ki bir kimése şparovat (haciz) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsi (taşınmaz) ya ruhayontsi, da turgay törelerine 3-ünçi törege (duruşmaya), kérektir, ki anuñ bliskiylarin (yakınlarını) pripozivat étkey (çağırır) da dovodun (kanıtını) körgüzgey anuñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük (adalet) bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senedi) bile, ya tanıhlıh bile dovodny (kanıtlı), ki borç étken istéts (taraf) ya ölgey ya yüz yaşırgay (saklansa) borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâga (taşınmaz mülküne) köre (182/02).*”

r. 181/42

[=1]

ruhayontsiy: < Leh. *ruhayoncïy*. Hareket edebilen, taşınır mal, menkul mal.

“*Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler (sıkışıklar), ya kéndiniñ borçun tölemege (ödeмеге) bolmagay, da kérmenden (şehirden) haçkay (kaçar), ya yüz yaşırgay (saklanır) borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ,*

*hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya **ruhayontsıy**, na bolur aniñki sınih (iflas etmiş) kişige utru şparunklar (haciz talebi) étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérjat (tasarruf) étmege, ték vlasnıy (bizzat) aniñkin, kim ki borçludur, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı kününe diyin, istéts (davalısı, tarafı) kélginçe, prihodasına (vakasına) köre (184/01).”*

*“Haçan ki de yoluhsa kimésege, borçun tölemege (ödeme) bolmagay, da zihat (hareket) étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kécikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (haciz) étkeyler 3-ünçi törege (duruşmaya) diyin, nési de bar ése istétsniñ (tarafın, davalının), ya stoyontsıy (taşınmaz) ya **ruhoyonciy** (taşınır), na sorar povod (davacı) bu 3-ünçi törede, ki né postup (işlem) éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat (celp) étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/16).”*

r. 184/01

S

saba: Araç gereç, alet edevat, silah, zırh (sağıt-saba biçiminde ve ikileme olarak her türlü araç gereç ve teçhizat anlamında geçmektedir).

*“Jolnér uruşta kimséni holga alsa (esir almak), ton-oprahı (giyim kuşamı) da **sağıt-sabası** aniñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talanniñ (yağmanın) kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşas néme çérüvniñ (ordunun, askerin) bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler (kumaşlar, yağmurluklar) u igi aletler biylerniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler çérüvçilerniñ bolgay (241/15).”*

s.+sı 03/05, 240/10, 241/10

[=2]

saban: Pulluk, ekin, tarla (daha sonra çift sürme aleti için kullanılmıştır, taşınmaz mülkiyet hukuku).

*“Bu türlü **saban** sürme, orah orma ya özge işler, da ol salaçı (köylü, çiftçi) aniñkibik artıhsı işten ki nahıs (sakat) bolgıy édi [ya ölgıy édi], aniñkibik biy, ol, ki artıhsı ayıttı işleme, yazıhlıdır Téñriniñ alnına (263/40).”*

“Ögüz satuçılar 1 birine, 3 tanihnüñ alnına bolmah kérek bazar (muamele), a satuçı anıñkibik ögüzñü töre hatına borçludur anıñkibik ögüzñü bérme ol aluçıga **sabanga** ya arabaga sinamaga (286/01).”

“... ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eǵbet, barça igilikleri (mal varlıkları) ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya **saban tüzü** (tarla), ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya **sabannı** bolurlar hartlar (aksakallar) yalga (kiraya) bérme da yalların (kira bedellerini) yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler (büyürler) yaşlarına (321/31).”

saban tüzü: Tarla, sürüle bilir toprak, mezra, ekin arazisi.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya **saban tüzü**, ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kécikkey tölövün (ödemesini) étmege añar, kimgi ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/10).”

“... alay salaçılarga (köylülere) körgüzmeñ kérektirler yér yuhövñüñ (kilisenin) himin (temelini) yasamaga, da soñra salaçılarga övlerine, da üleşkeyler (paylaşırlar) **saban tüzlerin**, biçenlikler (otlaklar) da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır (305/19).”

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eǵbet, barça igilikleri (mal varlıkları) ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya **saban tüzü**, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yalların yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler (büyüsünler) yaşlarına (321/32).”

saban yeri: Mezra, tarla.

“Éger kimése néme bergey yihövge (kiliseye) yahşı köñülden borlalıh (üzümlük, bağ), ya öv, ya tiyirmen, ya **saban yeri**, ya muñar köre özge néme, hayısı yihövge néme bérseler, da ol yihöv hısmetsizlihinden (şanssızlıǵından) ya özge néme satamadan (kazadan) küygey, éger kermende (şehirde) bolsa ya salada (köyde) anıñkibik yihöv

(kilise), *ol çahta anıñkibik igilikten* (maldan), *ki bérilip édi yihövge, ahpaşnıñ* (piskoposun) *bilmehi bile ol kélişlerni* (gelirlerini) *yıǵgaylar da anıñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar* (inşa etmek), (318/09). ”

s. 109/07, 112/06, 137/11, 147/09, 156/07, 280/05, 281/05, 282/21, 283/21, 304/19, 305/19, 312/34, 313/34,

[=4]

saǵın-: Kuşkulanmak, şüphelenmek, zan, sanı.

“*Töre bile köñüsün* (adaletle) *aytkandır* (hükmeder), *éger kimésege törede deviniñ arasına yolohkıy édi, ki saǵıngıy édi törçiniñ* (yargıcın) *aytkanından* (hükmünden), *voyttan* (hâkimden) *ya érméniniñ hartlarından* (jüri üyesi aksakallarından) *yarǵusuna érméniniñ, hatına artikulraniñ* (protokollerin) *da yoluhkan işlerde saǵıngay, ki égirlik* (kanunsuzluk) *éttiler ya aǵırlıh* (haksızlık) *étiyirler, da ol saǵınmahtan algay hanga* (hana temyiz başvurusu yapar), *anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge* (makam) *düǵül* (323/28). ”

s.-gay 158/17, 158/21, 322/28, 322/30, 323/28, 323/30

s.-gıy 158/17, 322/28, 33/29

s.- ma 157/23, 322/13

s.-mahtan 158/23, 322/31, 323/31

[=14]

saǵış: 1. Hesap, düşünce, endişe, niyet, kast, muhasebe, sanmak **2.** İfade, beyan.

saǵış (I): Hesap, düşünce, endişe, niyet, kast, muhasebe, sanmak.

“*Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen* (tertip edilen), *da tügellengen* (oluşturulan), *da yasalgan* (düzenlenen), *émin da bék klerbiz tutmaga, bélgili bizim klegenimizden, da saǵışımızdan* (düşüncemiz), *da érki* (yetkisi) *bile bizim kéñeşimizniñ* (meclisimizin), *2 türlü kéñeşniñ* (talimatın) *bulay bérkitip da sahlama kledih, saǵış éttiñ* (düşündük), *huvatlatıyrbiz da bérkitiyrbiz, né türlü ki bu vahtka dire tutulgan édi* (326/35, 326/37). ”

“*Korol'nuñ olturǵuçuna* (kralın makamına) *utru yañılğan* (suç işleyen) *da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır tamahın* (idam edilir). *Oǵulları köñü da hardaşları anıñ da, atanıñ da atasınıñ ornun* (yerine) *tutalması ol yañılğanına* (işlediği suça) *köre aǵır. A oǵlanları atasınıñ tirlikin tas* (kayıp) *étmesler, éger ataları bile anıñki saǵısta* (niyette, kastta) *tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A*

éger ayılğan kéñeşte (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh (cezalanmak) kérek (084/05)."

*"Munuñkibik sebepler bile ayılğan bolur öldürmehlih **sağıştan** klep (cinayet kastı), alay, néçik hılıç bile étilgen bolgay (144/22)."*

öldürmehlih sağıştan: Kasten öldürmek, kasten cinayet işlemek.

*"Munuñkibik sebepler bile ayılğan bolur **öldürmehlih sağıştan** klep (cinayet kastı), alay, néçik hılıç bile étilgen bolgay (144/22)."*

yaman sağış: Cürüm kastı, suç niyeti.

*"A éger ésirik kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlih câht bile da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih **yaman sağış** (cürüm kastı) **étip** ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdılar, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte (suçta), ol çahta sebepine köre, hılınğanına (işlediğine) köre bolgay yarğusu (088/08)."*

sağış (II): İfade, beyan.

sağış bér-: Hesap vermek, cevap vermek, ifade vermek.

*"Bu түrlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de) şafarnıñ (yöneticinin) manisni (hikâyesini), éger anıñ égirlikini (kusurunu, suçunu) taptı ése evelden, soñra mahtadı (övdü) anıñ usunu, ki yarlığap (acıyarak, şefkat göstererek) étti ol égirlikni kéndiniñ éyesine (efendisine), haysı bile ki kirmedi töreniñ alına **sağış bérmege** (019/39)."*

s. 020/01, 023/26, 025/24, 026/06, 036/21, 088/08, 093/14, 143/34, 153/06, 163/18, 206/40, 207/40, 208/45, 209/45, 262/04, 263/04, 310/14, 311/14

s.+ımızdan 163/15

s.+ın 093/17

s.+ına 093/18

s.+ından 135/35, 302/36, 303/36

s.+ka 023/24

s.+ları 022/20

s.+ta 025/14, 034/07, 258/10, 259/06

s.+tan 021/17, 095/04, 144/22, 204/42, 205/42, 268/01, 269/01, 310/26, 311/26

[=39]

sağışla-: Düşünmek, sanmak, şüphelenmek, kuşkulananmak, hesaplamak/muhasebe etmek.

“*Da éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeğe), kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahni tutar (mürthin, rehni alan), yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahlarını, da anıñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek **sağışlagay** ol baş sumanıñ (ana meblağın) üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölövge (ödemeye), (109/31).*”

“*Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlamay, da artıhsı, ki öçeş (sinirli) bolmagay, da hılıhı (karakteri) bile pahıl bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy (şüpheli) bolmagay, da **sağışlamagaylar** (kuşkulanmasınlar), ki ya öçeşmekten toğru bolmadı yarğu (217/33).*”

“*Éger ol tüşüngen (müflis) kéndiniñ borç éyesine ki anıñ alına néme aslam (faiz) bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın **sağışlamah** (hesap etmek) kérek borçı üstüne (108/21).*”

“*Éger ki ékinçi klemegey yasamaga, töreçi (yargıç) üsne yatıptır anıñkibik işni bahma, ki ziyanın yaman işniñ üsne **sağışlagaylar** ol burun sözlegen (anlaşma yaptığı) yalı üsne (150/13).*”

s.-gay 109/21, 109/31, 110/02, 280/12, 280/16, 280/20, 281/12, 281/16, 281/20

s.-gaylar 150/13, 316/07, 317/07

s.-gaysén 026/35

s.-maga 037/18

s.-magaylar 216/31, 217/31

s.-masın b239/16, 238/16

s.-mah 108/21

s.-p 232/23, 233/23, 251/32,

s.-r 021/19

[=20]

sağışlan-: Tutulmak, hesaplanmak, sayılmak.

“*Barır égeç çérüvge (savaşa) da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi (katil) ari atalarınıñ boyruhlarından yazıh (suç, günah) ornuna (yerine) **sağışlanmagay** (tutulmaz, hesaplanmaz), haysın ki biz de alay sahlama (gözetmek) klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél (tövbekâr) bolgay da luc tartkay (kefareti öder) ohşaşlı (uygun, emsal), töre alay buyurıyır (301/19).*”

“Éger ki ölse han, ér oğlanlarını da ér oğlanlar bolgay, tiyesidir, ki ér oğlanlarını oğlanları tutkay hanlıhni (hanlığı), tiyesi düğüldür, hızlarını ér oğlanları tutkay, anıñ üçün ki hıznıñ oğlanlarını yat (yabancı) **sağışlanır** oğlanları (057/12).”

s.-ır 234/40, 235/40

s.-magay 132/31, 300/19, 301/19

[=5]

sağıt: Alet, cihaz, araç gereç, silah.

“Péşekârlar (zanaatkârlar), işlövüçi sağıtı bile péşeesin kéndi biyleriniñ, néme sağıt (alet) bile biyiniñ işiniñ arasına sınihlıh (bozukluk, hata) bolgy édi, ol ziyan biyiniñ bolmah kérek (151/03).”

“Jolnér uruşta kimséni holga alsa (esir almak), ton-oprahı (giyim kuşamı) da **sağıt-sabası** aniñ bolgay, a gübesi (zırhı) biyiniñ bolgay, u talanniñ (yağmanın) kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşaş néme çérüvniñ (ordunun, askerin) bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler (kumaşlar, yağmurluklar) u igi aletler biylerniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler çérüvçilerniñ bolgay (241/15).”

“Éger kimése kéndi dostundan **sağıt** ötünçke alsa barça türlü da aniñkibik sağıtını ya sindırgay, ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki ötünçke aldı [=bérdi], bolmagay sindırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki aldı ötünçke sağıtnı, ziyanın tölemeh (ödemek) kérek sindırmah üçün ya tas étmeh üçün (279/10).”

s. 063/05, 069/18, 070/02, 098/05, 107/01, 107/04, 107/12, 118/02, 151/02, 151/03, 151/05, 151/07, 151/15, 160/08, 240/10, 241/12, 244/34, 245/34, 246/03, 247/03, 270/13, 271/13, 278/09, 278/10, 278/14, 279/09, 279/10, 279/14, 279/15, 286/38, 286/39, 287/37, 316/21, 316/23, 317/22, 317/23, 317/26, 325/18, 325/18

s.+ı 072/30, 248/18, 249/18, 316/21, 317/21

s.+ın 317/25

s.+lar 097/27, 270/06, 271/06

s.+nı 107/05, 107/09, 107/13, 107/14, 151/09, 151/13, 270/06, 271/06, 278/11, 278/13, 278/15, 278/18, 279/11, 279/13, 316/23, 316/26, 317/24,

s.+nıñ 107/08, 117/35, 117/37, 117/38, 278/12, 279/12, 286/36, 286/36, 287/36, 287/36

s.+tan 117/39, 286/38, 287/38,

[=76]

sağlıh: vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet (*sağlıhından çıhar-/sağlığına zarar vermek, sağlıhın sahla-/nefsini müdafaa etmek ifadeleri anlamında geçer*).

sağlıhın sahla-: Sağlığını korumak, nefsi müdafaa.

“Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni düşmanı da bolmagay, da anıñ üsne kés-kénételey (ansızın) harahçılar (yağmacılar) sékirgey (atlar), da ol, sağlıhın sahlama (nefsini müdafaa etmek) klep kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile anıñkibik öldürmeh, surp yihöv (kutsal kilise) anı yazıh (suç) tutmastır (130/36).”

sağlıhından çıhar-: Bir kimsenin vücuduna acı verilmesi, sağlığının veya algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan etkili bir eylem işlemek, yaralama.

“İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır), ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi (bahse girdi), da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılına, gés curumrı (yarı cezayı) tölemeh (ödemek) kérek, néçik hanlı iş (cinayet davası) üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın harcın tölemeh kérek, hakimlikin (doktorluk masrafını). Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimése biri birin ziyanga da nahıslıhka salmay da sağlıhından çiharmagay (261/36).”

s.+ın 130/36, 298/27, 299/27

s.+ından 260/36, 261/36

[=5]

sal-: Salı vermek, ertelemek, bırakmak, terk etmek, esir etmek, derdest etmek, atmak.

*“78 Kapitula. Ki oğullar atasın-anasın **salıp** (terk etmek) kéterler (132/02).”*

*“Kimése kimse bile yolga çıhsa ya bargay, alardan haysına néme satama (kaza) yoluhsa: attan yihılmah, albo atı köprüde tüşkey, ya arabası balçıhta halgay da çıhma bolmagay, ya anıñkibik araba ahtarılğay (devrilse) ya singay, yoldaşı **salıp** kétmegey, éger **salıp** kétse, ol çahta bolur anı törege tartma (mahkemeye verme), (125/33).”*

antka sal-: Yemin ettirmek.

*“Bolmagay, ki tézinden yarğuşu antka **salğay**, evelden yarğuşu câht étmek kérek, ki antsız yarğuga uç étkey (sonuca bağlamak, karar vermek), (047/23).”*

nahıslıhka sal-: < Ar. ناقص. + Türk. +lıhka +sal-: Sağlığa zarar vermek, yaralamak.

“İgitlerge övrençiktir (alışkanlıktır), ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga (övünmeğe), da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs (sakat) bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi (bahse girdi), da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılına, gés curumnı (yarı cezayı) tölemeh (ödemek) kérek, néçik hanlı iş (cinayet davası) üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın harcın tölemeh kérek, hakimlikin (doktorluk masrafını). Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimése biri birin ziyanga da **nahıslıhka salmay** da sağlıhından çıharmagay (087/25).”

holga sal-: Esir etmek, ele geçirmek.

“Jolnér (asker) uruşta kimséni **holga salsa**, ton-oprahi (giyim kuşamı) da sağıt-sabası (alet edevatı) anıñ bolgay (241/10).”

zındanga sal-: < Far. زندان + Türk. +ga sal-: Hapse atmak, hapsetmek.

“Tiyişlidir yarğuçunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri (suçlu) bolsa, **zındanga salgay**, ki ögütlegeyler (cezalandırırılar), (036/13).”

s.-gay 036/11, 047/22, 132/04, 195/33, 218/07, 300/06, 301/06, 336/40, 337/40

s.-gaylar 175/20, 179/37, 234/03, 235/03

s.-ıp 071/12, 125/32, 125/33, 132/02, 177/04, 246/32, 247/32, 294/15, 295/15, 300/05, 301/05, 338/29, 339/29

s.-ır 036/13, 218/09

s.-may 087/26, 260/36, 261/36

s.-sa 240/10, 241/10

[=31]

sala: < Ukr, Leh. село, села. Köy, mezra, yerleşim yeri.

“Kérmen éli (şehir halkı) artıh hörmette bolgay, né ki salaçı (köylü), salaçılar artıh hörmette bolgay, né ki **salalarnıñ** mağazıçıları (065/27).”

“Haçan ki ol hanlar keldirdi añar könülük (adalet) Téñriniñ, töreler da tohtalmahlar (hükümle, talimatlar) bérıp barçasına, haysı ki él anıñdır, markarélerden (peygamberlerden) da surp arakéllerden (kutsal havarilerden) aytmahlıh (hüküm) da özge vartabédleriñ (papazlarının) surp yihövnüñ (kutsal kilisenin), hoydı kéndi éline, kéndine bérilgenlerge (tebaalara, tabilere), budur kermenlerge (şehirlere), da kermençihlerge, da **salalarga**, da özge yérlerge, da kéndiniñ yérgesine (makamına)

béringenlerge (tabi olanlara), kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki aniñki boyruhlarını küçlü da néme éksitmiyin sahlagaylar (252/18)."

*"Éger kimése rikadan (nehirden), haysı ki **salada** bariyr, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ kéltirmehinden bahmagay, da aniñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da aniñkibik suvnu, ki kéltirmehinden honşusuna añlatmagay, aniñkibik ziyanı ol kişi tölemeh (ödemek) kérek (311/30)."*

sala olturğuz-: < Ukr, Leh. село, села. + Türk. +*olturğuz-*: Köy veya kasaba inşa etmek.

*"Éger kimése yeñi **sala olturğuzma** klegey yeñi tib üsne, anı bolmas étme hannıñ érkenden başha. Éger aniñkibik iş olturğuzgan bolsa, alay salaçılarga körgüzme kerek yér yihövnüñ himin yasamaga (304/18)."*

s. 071/28, 137/01, 137/03, 246/42, 247/42, 304/15, 304/16, 305/15, 305/16

s.+da 144/29, 144/30, 147/14, 310/29, 311/30, 311/31, 312/36, 313/36

s.+lar 084/39, 258/27, 259/23

s.+larga 077/30, 252/18, 253/18

s.+ları 128/03, 296/12, 297/03

s.+larnıñ 066/27, 072/13, 243/12, 248/10, 249/10

s.+nı 137/14, 304/21, 305/21

s.+sına 135/25, 302/32, 303/32

[=37]

salaçı: < Ukr, Leh. село, села. + Türk. +*çı*: Köylü, mukim, yerleşik yaşam süren kimse, çiftçi (*salaçılar* beylere veya yöneticilere çalışıyorlar ve onlara çalışan bir zümreni oluşturuyorlardı).

*"Kermen (şehir) éli artıh hörmette bolgay, né ki **salaçı, salaçılar** artıh hörmette bolgay, né ki salalarnıñ mağazıçıları (065/27)."*

*"2 Kapitula. Hulnuñ (kölenin, hizmetçinin) huluh (hizmet) étkeni biyine da kétkeni **salaçınıñ** kéndi biyinden (084/19)."*

*"Töreden (mahkemeden) başha curumlamasın (cezalandırmasın) biy **salaçısın**. Éger néme égirliki (kusur, kabahati) bolsa, küçüne köre curumlagay (cezalandırır). Éger kimésege égirlik (suç, haksızlık) étse, töre bile uç (karar) étkeyler (241/39)."*

*"Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérseler, alay oh kiçi biylerden **salaçılarga** bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını kėsip,*

tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/04)."

*"... alay **salaçılarga** (köylülere) körgüzmeñ kérektirler yér yuhövnüñ (kiliselerin) himin (temelin) yasamaga (inşa etmeğe), da soñra **salaçılarga** övlerine, da üleşkeyler (paylaşırlar) saban tüzlerin (tarlalarını), biçenlikler (otlaklar) da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır (305/18, 305/19)."*

s. 064/28, 065/25, 068/01, 240/37, 241/37, 242/11, 243/11, 244/03, 245/03, 258/20, 259/16, 263/40, 265/01

s.+lar 065/26, 242/11, 243/11, 258/26, 259/22

s.+larga 065/09, 137/10, 242/03, 243/03, 304/18, 304/19, 305/18, 305/19

s.+larına 263/39

s.+larnıñ 262/38, 263/38

s.+nıñ 065/14, 067/20, 084/19, 242/06, 242/27, 243/06, 243/34, 258/17, 259/13, 265/04

s.+sın 064/32, 240/39, 241/39

[=41]

sargawak: < Erm. սարկաւազ, սարկաւարդ. Keşiş ve papaza yardımcısı, diyakoz.

*"Éger ki yoluhsa adam öldürmeklih, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamnıñ hanı bahası (kan parası, diyeti) 365 altın bolgay, néçe ki ademiniñ boğomudur (azası) da néçe yılda kündir. Éger alğışlı **sargawak** bolsa, 2 ançadır curumu (cezası), (239/20)."*

s. 061/06, 239/20

[=2]

sargawark < Erm. սարկաւազ, սարկաւարդ. Keşiş ve papaza yardımcısı, diyakoz.

*"Éger ki yoluhsa adam öldürmeklih, maña bulay körünür, ki töredir, ki adamnıñ hanı bahası (kan parası, diyeti) 365 altın bolgay, néçe ki ademiniñ boğomudur (azası) da néçe yılda kündir. Éger alğışlı **sargawark** bolsa, 2 ançadır curumu (cezası), (238/20)."*

s. 238/20

[=1]

sarnat-: Okutmak, talep ettirmek, hüküm çıkarttırmak.

“*Apélâtsiyanı (temyizi) sarnatmahtan 3 sbdır (Spitak’tır, Akçe’dir); kim ki işin tüşürdi, (davasını kaybetti) ol bérir (188/13).*”

“*Yene bir kimése klegey törede zapisin (kaydını) sarnatmaga düfterniñ açığından, 3 sbgdır (Spitak’tır, Akçe’dir), (333/28).*”

s.-maga 170/25, 332/28, 333/28

s.-mahtan 188/12

[=4]

sat-: Bir bedel karşılığında bir malı alıcıya vermek, satmak.

“*A éger hoca (zengin) miskinge öv satsa, da künler étse tölövge, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur ol övnü añar yine haytarmaga, da ol andan anıñkibik övnü kérek algay barça türlü mahanadan (gerekçeden) başha (114/12).*”

“*Barça türlü bazar (muamele) kérek ki kéndiniñ küçine (geçerliliğine) bolgay da sahlangay, éger kimése satkay ya algay mülkler öbgelerinden (atalarından) halgan, (137/22).*”

“*A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey burungi (önceki) éyesine yalga (kiraya) bérme, ol anıñ erkinedir (yetkisinedir). A klese (istese), satar tanıhlılı bile, a né ki artsa, kérek éyesine haytargay, a yétmese suma (para) borçuna, kérek andan töre (dava) bile izdegey (176/32).*”

“*Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine töresi (mahkemesine) bile, bolur anıñ yuvuhu (akrabası) 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri étmege alıcı yatnıñ (yabancıнын) [=yatnı], ahçasın bérıp, nége (kaçı) ol öv satın algandır (284/09), (285/07).*”

satmah: Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek, satış.

“*53 Kapitula. Yemişli téreklerniñ (meyveli ağacın) yemişin satmah üçün (070/05).*”

“*Éski Törede (Eski Ahit’te) hoygandır, éger kimése ki kişini oğurlap (kaçırıp) satkay da bélgili (kanıtlanır) bolgay anıñkibik satmah üçün, ol kişi ölümlüdür (269/18).*”

satmahlıh: Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek, satış.

“*Éger anıñkibik mülkler yazılğan (kayıtlı) bolsa kéñeşleri (talimatları) bile, da tanıhlılıları bile, da érkleri (iradeleri) bile bu ayılğan kişilerniñ, da anıñkibik satmahlıh miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yuvuhları bolur töre bile kéri étmege (reddetmeğe) alğan kişini (305/39).*”

kişini oğurlap sat-: İnsanı alı koyup satmak, şahsı kaçırıp satmak.

*“Éski Törede hoygandır, éger kimése ki **kişini oğurlap satkay** da bélgili (kanıtlı) bolgay anıñkibik satmah üçün, ol kişi ölümlüdür (096/04).”*

*“Éger kiméseniñ kéreki bolgay da **hızın satkay** kristânga, bolmastır anı **satmağa**, kéndiniñ hızın, méñilik haravaşlıhka (093/28).”*

*“Bu iş barça añlanıyır, érméni **érménini satsa**, anı bahkay korol'nuñ olturğuçı (hanlık makamı) da alay ögütlegey (cezalandırır), néçik kendine körünse (096/32).”*

tusnahı sat-: Rehin nesneyi satmak, rehin bırakılan malı satmak.

*“Éger ki kiméseden kimése tusnah (rehin) üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küniüne tusnahın **tölöv aşıra** çiharmagay, éger ol hoygan (rehin bırakan) künni **aşırgay**, da ol tusnah hoygan (rehin bırakan, rahin) kişi tusnahı, ahça da çiharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga (râhin), kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çihargay da ahçasın tölegey (öder). A éger klemese çiharma, ol çahta ol, kimniñ hatına tusnahtır, keltirip añar 2 tanıh, anıñkibik **tusnahı bolur satma** (153/30-153/31).”*

s.-ar 176/32

s.-ıptır 113/04, 152/29, 282/33, 283/33, 318/09, 319/09

s.-kan 072/39, 115/25, 116/05, 116/13, 117/02, 118/10, 134/04, 134/30, 248/22, 249/22, 268/26, 284/37, 288/01, 289/01, 302/03, 302/15, 303/03, 303/15

s.-kanga 115/21

s.-kannıñ 112/19, 112/25

s.-kay 069/30, 069/40, 093/28, 096/04, 096/09, 112/16, 113/14, 113/35, 114/34, 116/25, 117/05, 134/03, 134/20, 137/22, 244/40, 245/40, 246/01, 247/01, 266/19, 267/19, 268/17, 269/17, 282/21, 282/37, 283/21, 283/37, 284/07, 284/24, 285/07, 285/24, 286/13, 286/22, 287/13, 287/22, 302/02, 302/10, 303/02, 303/10, 304/25, 305/25, 318/21, 338/24, 339/24

s.-kaylar 061/15, 099/13, 238/24, 239/24, 270/35, 271/35

s.-kıy 153/32, 318/28, 319/28

s.-ma 118/11, 137/25, 137/35, 152/30, 152/35, 153/31, 288/02, 289/02, 304/26, 304/31, 305/26, 305/31, 318/09, 318/12, 318/27, 319/09, 319/27

s.-maga 093/29, 093/35, 094/27, 137/36, 266/20, 266/22, 266/35, 267/20, 267/22, 267/35, 304/31, 305/31

s.-mah 069/38, 070/05, 096/05, 101/29, 244/45, 245/45, 246/04, 247/04, 268/18, 269/18, 272/37, 273/37

s.-mahlıh 138/12, 304/38, 305/38

s.-sa 096/32, 096/33, 112/17, 114/12, 138/04, 268/20, 268/30, 269/20, 269/30, 269/31, 282/22, 283/22, 284/14, 285/14, 304/35, 305/35

s.-tı 061/01, 153/36, 157/26, 238/18, 239/18, 318/29, 319/29, 322/15, 323/15

s.-tılar 060/38, 138/16, 157/24, 238/17, 239/17, 304/40, 305/40, 322/14, 323/14

[=160]

satama: < Ar? صدمه. Çarpma, şok, kaza, rastlantı, istem dışı veya umulmayan bir olay dolayısıyla bir kimsenin, bir nesnenin veya bir aracın zarara uğraması, kaza, tesadüf.

“Kimése kimse bile yolga çıhsa ya bargay, alardan haysına bir **satama** yoluhsa, attan yihilmah, albo atı köprüde tüşkey, ya arabası balçıhta halgay da çıhma bolmagay, ya anıñkibik araba ahtarılgay (devrilse) ya singay, yoldaşı salıp kétmegey (125/28).”

“Éger kimése kişiniñ hulun (kölesini) yéberse kéndi işine da ol hulga yolda **satama** yoluhkay, ki tas (kayıp) bolgay, ol çahta kim ki anı yéberdi anıñkibik yérge anıñ biyiniñ érkenden başha (izni dışında), borçludur (mahkûmdur, yükümlüdür) anıñ hanına (diyetine), (140/36).”

“Bu yérge (kanun, hüküm) érméniler arasına sahlanmah kérek añlamah bile bu türlü yérge (tertip) bile, haçan borçlu orozsuz (şanssız) **satamadan**, ki kéndiniñ égirliki (kusuru, suçu) bile dügül da tüşkey miskinlikke u bolmagay kénsiniñ borçlularına tölemege (ödeмеге), (279/42).”

“76 Kapitula. Anıñ üçün, kimése kiméseni öldürgey **satamadan**, klemiyin (istemsiz, kasıtsız), (299/23).”

“Éger kimése néme bérgey yihövge (kiliseye) yahşı köñülden borlalıh (bağ), ya öv, ya tiyirmen, ya saban (tarla) yéri, ya muñar köre özge néme, haysı yihövge néme bérseler, da ol yihöv hısmetsizlihinden ya özge néme **satamadan** küygey, éger kermende (kentte) bolsa ya salada (köyde) anıñkibik yihöv, ol çahta anıñkibik igilikten (maldan), ki bérilip édi yihövge, ahpasınıñ (piskoposun) bilmehi bile ol kélişlerni (gelirlerini) yığgaylar da anıñkibik kélişlerden yihövnü yasagaylar (313/35).”

s. 125/28, 126/21, 140/36, 294/13, 294/27, 295/13, 295/27, 308/04, 309/04

s.+dan 086/21, 086/26, 104/12, 108/34, 110/06, 130/31, 133/23, 143/15, 147/13, 260/16, 260/19, 261/16, 261/19, 276/02, 277/02, 278/42, 279/42, 280/22, 281/22, 298/24, 299/24, 300/34, 301/34, 310/05, 311/05, 312/35, 313/35

s.+ga 140/28, 142/30, 146/07, 306/39, 307/39, 308/37, 309/37, 312/13, 313/13

s.+lardan 142/07, 308/26, 309/26

s.+nı 089/34, 146/33, 262/35, 263/35, 312/25, 313/25

s.+sından 126/23, 294/28, 295/28

[=57]

satıcı: Alıcıya mal satan kimse, bir değer karşılığında bir nesneyi başkasına devreden kimse, satıcı.

*“A éger aniñkibik sağıt (araç gereç) burungi sözlegen bütin édi ése da haçan kömgende yérde, nahıs éttiler ése, **satıcı** anda égri (sorumlu) düğül (118/05).”*

*“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüznüñ, na yovuhları (akrabaları) satkanniñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat (yabancı) kişiden da érkli (tahliye) étmege, da kénsi bolur méñerüçi (sahip). A éger yovuhu bolmasa ol **satıcıniñ**, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanıñ bolur almaga, ol asıhın (mülkün) kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (283/25).”*

s. 118/05, 286/40, 287/40

s.+nıñ 112/24, 282/25, 283/25

[=6]

satıl-: Bir bedel karşılığında başkasına devredilmek, satılmak.

*“Éger buğa buğanı öldürse ya ögüz ögüzni, kiméseniñ de buğa albo ögüz tiri halsa, **satılmah** kérek da aniñki ögüz üçün ya buğa üçün tölövün almah kérek (100/16).”*

*“Éger biyi hulnuñ (kölesinin) közüñ çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay aniñki hul, ol, ki érksiz (özgür olmayan) satun alğan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul **satılmah** kérek biyniñ érki (izni) bile gés bahasına (yarı fiyatına) da gés yalına (yarı ücretine), (273/08).”*

*“A éger ki érménige kermen töresine (şehir mahkemesine) ya alpavut töresine (askerî mahkemeye) hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ **satılsa**, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir, aniñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek*

töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh (yargılanmak) kérek töresi (285/03)."

s.-mah 100/08, 100/16, 272/08, 272/13, 273/08, 273/13

s.-sa 113/24, 282/42, 283/42

[=19]

satılğan: Bir bedel karşılığında alıcıya verilen mal, satılan mal, muamele edilen mal.

*"A Yeñi Törede k'risdânların bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, Yeñi Töre buyurmastır añar tas bolmaga, luc tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh kérek, yük tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol **satılğan** kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/17)."*

*"49 Kapitula. **Satılğan** ögüz üçün (115/30)."*

*"Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ asıhın, ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten soñra ol méñerüçi halır içine méñilik ol **satılğan** némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/34)."*

s. 096/17, 096/20, 113/08, 115/30, 268/23, 269/23, 269/25, 282/35, 283/35, 285/39

[=10]

satın al-: Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

*"Éger ki kimése, tirlik (mal) **satın alıp**, né türlü de bolsa, da bergey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip (düşünüp), klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (bozmak, iptal etmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki **satın** alsa igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas éter (153/04)."*

*"Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan yapılmış) şeherniñ içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu (yakını, akrabası) 1 yılını kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatnıñ [=yatnı], ahçasın bérip, nége ol öv **satın algandır** (284/09)."*

*"110 Kapitula. Bézirgânnıñ (tüccarın) néme **satın almahtı** üçün, da satkan kişi klegey (ister) tirlikin tıyma (malını bloke etmek), (318/13)."*

satın alğan: Satın alınan, alınan nesne.

*"17 Kapitula. **Satın alğan** (alınan) hatunların haravaşların (kadın kölelerin), (068/12)."*

“A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah (suç işlemek) anıñ üsne sézilgey, (tespit edilse, kanıtlansa) Yeñi Töre (Yeni Ahit) buyurmastır añar tas (idam) bolmaga, luc tartmah (kefaret ödemek) kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefil) tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérektir éyesine, kimden ki anı oğurlap édi, haytarmaga anı borçludur. A éger ki ol **satın alğan** (satın alınan) **kişi** né türlü bolsa da kéçkey (ölse) dünyâdan, ol satkan kişi borçludur ol sbnı (Spitak'ı, Akçe'yi) tügel haytarmaga éyesine (268/25).”

töre satın al-: Mahkemeden hüküm ve karar almak, mahkemeye başvurmak.

“Yene yérli yérline ündagey (dava etse) voytka (hâkime), da klemegey tözmege vilojéniy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey **töre satun almaga** potrébniy (nöbetçi mahkeme), léç anıñkibik sınih (müflis) borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (337/23).”

“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halğan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alına 3 sbg (Akçe), da yazdırgay (kayd etmek), da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişiye utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişiye utru bolur odérjat étme şparonknu (hacizi). Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine **töre satun algay** da işin spravovat (yürütür) étkey (335/09).”

s. 153/02, 171/03, 171/28, 174/30, 178/08, 240/08, 241/08, 244/10, 244/11, 244/18, 244/42, 245/10, 245/11, 245/18, 245/42, 248/22, 249/22, 268/25, 269/25, 284/09, 285/09, 318/06, 318/13, 318/15, 319/06, 319/13, 319/15, 332/31, 333/31, 336/23, 336/26, 337/23, 337/26, 340/12, 341/12

[=35]

satın: Satıcı ile alıcı arasında yapılan ve bir malın alıcıya verilmesi ve bunun karşılığında bir fiyat, bir değer alınması yoluyla yapılan işlem, satım. Bir fiyat, bir değer alınması yoluyla yapılan işlem, satım, muamele.

“Barça türlü bazar (alışveriş) kérek ki kéndiniñ küçine bolgay da sahlangay, éger kimése satkay ya algay mülkler öbgelerinden (atalarından) halğan. Éger ki ata ya

*ana aniñki mülklerni satma klegeyler kimésege, aniñkibik **satıh** bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/26)."*

*"Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yemişni bahçada aslam üçün. Alsam étse dövlétlidir (şanslıdır), ziyan étse dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da aniñkibik **satıh** 3 tanıhınıñ alına bolma kerek, da aniñki **satıhınıñ** vahtı 10 künge diredir, haysı 10 künnüñ arasına bolur aluçı poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 kün, ol bazar (alışveriş) tutulma kerek da tügellengey. A aluçı 10 künden soñra kerek sbsın (Spitak'ını, Akçesini) tölegey (288/04, 288/05)."*

*"53 Kapitula. Yemişli téreklerniñ (ağaçların) yemişin **satmah** üçün (070/05)."*

*"Éski Törede hoygandır, éger kimése ki kişini oğurlap satkay da bélgili bolgay aniñkibik **satmah** üçün, ol kişi ölümlüdür (288/04, 288/05)."*

satıh ét: Satıcı ile alıcı arasında yapılan ve bir malın alıcıya verilmesi ve bunun karşılığında bir fiyat, bir değer alınması yoluyla yapılan işlem, muamele etmek.

*"Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da **satıh étkey édi** anı, da bir ülüşün aniñ üsne bérgiy édi satuçıga, da satuçı aluçıga inangıy édi halgan suman (parayı) [=sumanı], töre buyurıyır aniñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kerek ol bazarnı tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun (önce). Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol algan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni (malı) özgege satma. Évet ki tanıhlıh tibine, ki ol burungi aluçı añar erk bérđi (152/23)."*

s. 118/16, 137/26, 137/30, 152/23, 288/04, 289/04, 304/27, 304/28, 305/27, 305/28, 318/06, 319/06

s.+nıñ 118/17, 288/05, 289/05

[=15]

satkan: 1. Bir malı alıcıya satan kimse, satan şahıs, satıcı **2.** Satılan mal, satılan nesne.

satkan (I): Bir malı alıcıya satan kimse, satan şahıs, satıcı.

*"Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzünüñ, na yovuhları **satkannıñ** bolurlar yovuhlulh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat kişiden da érkli étmege, da kénsi bolur méñerüçi. A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da*

kéndiniñ ahçası bolsa, satkaniñ bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (112/19)."

*"Éger kimése at ya tuvar hara satkay kimésege da tutungay añar könülük tibine, ki néme nahıslılı yohtur ol tuvarniñ, da soñra alğan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytıptır yaman humaş üçün, ki bahılmah kérekdir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, aniñkibik humaşnı **satkan** yarğudan ögütlenmeh kérekdir (134/30)."*

*"Satuçılar atnı biri birine, bazarı alay bolmah kérek ol atnıñ tanılılı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, aniñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at dıhaviçnıy, ya manhov bolmagay. Éger tanısalar yedinçi künge dire né türlü éksiklik te bu ayılğanlarnıñ ol atta, na ol alıcı aniñkibik atnı ayıblı haytarma bolur **satkanga**, Éger yedinçi künge dire ayılğan aybları kéndinde 1-i de tapılğan bolmasa, ol bazar tutulmah kérek. A éger ol at oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça ziyanlarnı kérek ol tölegey, da érkli étkey, da barçadan zastupit étkey (285/35)."*

satkan kişi: Bir malı alıcıya satan kimse, satan şahıs, satıcı.

*"110 kapitula. Bir kimése néme satun algay, da **satkan kişi** anı tıygay (engeller, bloke eder), (072/39)."*

*"A éger ol at oğurluh bolgay, **satkan kişi** atnı barça ziyanlarnı kérek ol tölegey (öder), da érkli (serbest) étkey, da barçadan zastupit (sahiplik) étkey (115/25)."*

*"A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa kéçkey dünyâdan, ol **satkan kişi** borçludur ol sbgnı (Spitak'ı, Akçe'yi) tügel haytarmaga éyesine, kimden ki oğurlap édi (269/26)."*

satkan (II): Bir bedel karşılığında alıcıya verilen mal, satılan mal.

*"A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, **satkanın** (sattığını, satılanı) bolur almaga, ol asıhın (mülkünü) kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (112/23)."*

*"50 Kapitula. **Satkan** inek üçün (287/07)."*

s. 072/39, 096/22, 115/25, 116/05, 116/13, 117/02, 118/10, 134/04, 134/30, 152/21, 153/02, 248/22, 249/22, 268/26, 269/26, 284/37, 285/37, 286/03, 286/07, 287/03, 287/07, 302/03, 302/15, 303/03, 303/15, 318/05, 318/14, 319/05, 319/14

s.+ga 115/21, 284/35, 285/35

s.+ın 112/25, 282/26, 283/26

s.+niñ 112/19, 282/23, 283/23

[=38]

satuçı: Alıcıya mal satan kimse, bir değer karşılığında bir nesneyi başkasına devreden kimse, mal satan.

*“A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey (ispat edilse), Yeñi Töre buyurmastır añar tas (idam) bolmaga, luc (kefareti) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek, yük (kefalet) tibine de ol **satuçı** alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini keltirmeh kérek éyesine (096/15).”*

*“**Satuçılar** atnı biri birine, bazarı (alışverişi) alay bolmah kérek ol atnıñ tanılılı bile 2-niñ ya üçnüñ alnına, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at, ya eski ahsahlılı bolmagay (115/11).”*

*“Kimése kimsege çulu (petek) satkay küzün ağaç içine balı bile, da **satuçı** tutunsa (taahhüt etse) aluçıga, ki anıñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay belgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa **satuçıga**, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/26, 116/30).”*

*“Éger kimése tirlik (mal) satun algay barça türlü némeden, da satıh (muamele) étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgey édi **satuçıga**, da **satuçı** aluçıga inangıy édi halgan suman [=sumanı] (meblağı), töre buyurıyır anıñkibik igilikni (malı), kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı (alışverişi) tohtatkay (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki (iradesi) bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol alğan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni özgege satma. Évet ki tanılılı tibine, ki ol burungi aluçı añar érk (izin) bérdi (152/33).”*

*“**Satuçı** kimésege inek kérek aluçıga tutungay (taahhüt etmek), ki anıñkibik inektir, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol inek, né türlü **satuçı** tutunup édi, bir tügel yılda aluçı **satuçıga** bolur haytarmaga. Da éger ol inek bolgay igi plodlu (doğurgan, yavrulu), ol çahta ol bazar tutulmah kérek (287/08, 287/09, 287/10).”*

s. 115/33, 116/14, 116/18, 116/26, 116/34, 152/25, 153/34, 268/22, 269/22, 284/41, 285/41, 286/08, 286/09, 286/13, 286/17, 287/08, 287/09, 287/13, 287/17, 287/17, 318/07, 318/28, 319/07, 319/28

s.+ga 116/19, 116/30, 117/24, 152/25, 286/10, 286/15, 286/31, 287/10, 287/15, 287/31, 318/07, 319/07

s.+lar 114/24, 115/11, 115/31, 284/20, 284/31, 284/40, 285/20, 285/31, 285/40

s.+niñ 117/18, 117/27, 286/28, 286/32, 287/28, 287/32

[=51]

satun: Satış, satmak, mubayaa.

satun al: Bir nesneyi bedelini ödeyerek kendine mal etmek, satın almak.

*“Kimése kiméseden küp **satun alsa**, ki çağır (şarap) toldurur içine, éger ol küp yılına dire ahmasa, anıñki bazar (muamele) tutulmah kérek. Éger anıñkibik sağıtñiñ (aletin) nahıslıhı bolsa da alıçıdan ötleş bėlgili bolsa ol sağıtñiñ nahıslıhı, na kėri (iade) alınmah kérek ol sağıt (117/31).”*

*“Éger ki kimése, tirlik (mal) satın alıp, né türlü de bolsa, da bėrgey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı (muameleyi) tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (bozma, fesih) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay bėhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki **satun alsa** igilikni (malı), éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki bėh bėriptir, anı tas éter (153/11).”*

*“Éger biyi hulnuñ (kölesinin) köziñ çıharsa, töre buyurur, ki érkli (özgür) bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz (özgür olmayan) **satun alğan** édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyniñ érki (izni) bile gės bahasına (yarı fiyatına) da gės yalına (yarı ücretine), (273/07).”*

*“109 Kapitula. Anıñ üçün, kimése néme **satun algay** da anıñ üsne bėh (peşinat) bėrgey satkan kişige (318/04).”*

töre satun al-: Mahkemeden hüküm ve karar almak, mahkemeye başvurmak.

*“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alnına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme (almak, işleme koymak) şparonknu. Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine **töre satun algay** da işin spravovat (uygulama, yapma) étkey (341/11).”*

satun alğan: Satın alınan, bir bedel karşılığında alınan nesne.

“*Da ahça bile **satun algan** mülkler, éger tarlovlar, éger borlalıhlar (üzümlükler, bağlar), éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı (vergiye tabi) bolmagay (063/32).*”

“*Éger kimésede bolsa hul çérüvde (savaşa) tutkan ya ahça bile **satun algan**, bitikke (eğitime, okuma yazmaya) övrenen, da klegey babas bolma, anıñkibik hul érksiz bolmastır yétmege babaslıhka kéndiniñ biyiniñ érkinden (izninden) başha (269/09).*”

“*A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmağa (tasarruf etmeye). küni ki vahtı anıñkibik **satun algan** némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. éger 7 yıldan aşısa, tutkan ol asıhını (mülkü) klese dağın ari kün uzatma könü (gerçek) éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı erkinedir (iradesinedir, yetkisindedir), kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), (282/31).*”

satun algan: Satın alınan, bir bedel karşılığında alınan nesne, alınan mal.

“*A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga. Küni-vahtı anıñkibik **satun algan** némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşısa, tutkan ol asıhını klese dağın ari kün uzatma könü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı erkinedir, kim ki tutuptur (tasarruf etmege), (112/35).*”

“*Éger kimésede bolsa hul çérüvde tutkan ya ahça bile **satun algan**, bitikke övrenen, da klegey babas bolma, anıñkibik hul érksiz bolmastır yétmege **babaslıhka** kéndiniñ biyiniñ érkinden başha (264/07).*”

“*Da ol yarğuçınıñ **mühürünüñ** tibine bitik uzdat bérgey satun algan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay (306/02).*”

töre satun al-: Mahkemeden hüküm ve karar almak, mahkemeye başvurmak.

“*Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme (almak, işleme koymak) şparonknu. Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine **töre satun algay** da işin spravovat (uygulama, yapma) étkey (341/11).*”

s. 063/01, 063/02, 063/32, 068/27, 069/32, 069/36, 072/36, 072/39, 091/36, 092/14, 092/23, 092/26, 093/26, 094/14, 094/17, 096/15, 098/19, 100/05, 112/29, 112/35,

113/26, 114/03, 114/07, 115/10, 117/31, 130/10, 138/24, 152/20, 152/22, 153/11, 174/25, 195/30, 240/09, 240/22, 241/09, 241/22, 244/44, 245/44, 248/21, 249/21, 264/07, 264/15, 265/31, 265/39, 266/01, 266/02, 266/18, 266/30, 266/31, 267/01, 267/02, 267/18, 267/30, 267/31, 270/19, 271/19, 272/07, 273/07, 282/27, 282/30, 283/27, 283/30, 284/02, 284/11, 284/30, 285/02, 285/11, 285/30, 286/34, 287/34, 298/13, 299/13, 306/02, 307/02, 318/04, 318/18, 319/04, 319/18, 334/09, 335/09, 337/23, 337/26, 341/11

[=83]

sahla-: 1. Korumak, muhafaza etmek, uymak, tabi olmak, bağlı olmak, uymak **2.** Emanet tutmak, saklamak **3.** Tutmak, gözaltına almak, hapsetmek, bağlamak **4.** Bağlamak, tabi tutmak **5.** Müdafaa etmek.

sahla- (I): Korumak, muhafaza etmek, uymak, tabi olmak, tabi tutmak.

“Üçünçi. *klemedi Téñri bérmege yazgan töre* (mektup kanun), *ki bolmagay prézmuşénadan* (icbar, baskı) *könülükte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlığamah* (acımak, şefkat) *bile **sahlagaybiz** könülükni* (adaleti) *u yazmagan töreni* (yazılı olmayan kanunu, örfi kanunu) *her zamanda* (020/24).”

“*Haytıp yazdırdı bu bitikni, haysı ki añlanır statut* (kanun), *pan* (efendi) *Krikor, haysı ki oğludur Pan Sarkis Tamğaçınıñ, ménermehine kénsi boyunuñ da yişdag* (yadigâr), *haysı ki Téñri bérse kénsi potomoklarına* (torunlarına, evlatlarına), *haysı ki Biy K'risdosniñ bérgey kéndi şağavatın üsne da **sahlagay** kénsin barça türlü yamandan da can duşmanınıñ sinamahından, ammén* (198/38).”

“*Érméniler bu ustavanı* (hükmü) *kéndileri arasına **sahlagaylar**. Éger érméni péşekârı* (zanaatçısı) *özge cınsniñ* (ırkın, milletin) *bérgeyiñ oğurlasa, haysı törede özge cıns olturuptır, ol töre bile ögütlenmeh* (cezalandırmak) *kérek* (301/26).”

töre sahla-: Töreye bağlı olmak, yasalara uymak.

“*Tiyesidir yarğuçılarga érte u keçe sarnamaga Éski u Yeñi Töreni da Töre bitikini da éske almaga barça milletniñ da ésli ademilerniñ yazganiñ. Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da **töre sahlagay**, da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı bile pahil bolmagay barça vahtta* (217/31).”

sahla (II): Emanet tutmak, saklamak.

“*37 Kapitula. Kimésege inanıp néme **sahlama bérgey** holuna* (069/13).”

“Da éger ki kimése, **sahlama** (emanete) bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da aniñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp işlerni kimésege harşı étiyir (105/34).”

“Éger ki ol sahlovuçıdan kimése aldı ése, ol sahlovuçı kérek anı tölegey éyesine, kimden ki alıp éde **sahlama** (emanet), (279/02).”

“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga **sahlamaga** (emanete), aniñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden aniñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhı hapkaylar, aniñkibik oğrunı furka bile ögütlemeh kérek (277/20).”

sahlama bér-: Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanete vermek, vedia bırakmak.

“37 Kapitula. Kimésege inanıp néme **sahlama** bérgey holuna (069/13).”

“Da éger ki kimése, **sahlama bérmiyin** inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da aniñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp işlerni kimésege harşı étiyir (276/29).”

“Éger ki ol sahlovuçıdan kimése aldı ése, ol sahlovuçı kérek anı tölegey éyesine, kimden ki alıp éde **sahlama** (emanet), (279/02).”

sahla- (III): Tutmak, gözaltına almak, hapsetmek, bağlamak.

“Oğrunı da harahçını kéndileriniñ sıñarları bile yihöv **sahlamas** (hapsetmez), ale töre alarnı ölüm (idam) bile tas étiyir, aniñ üçün oğru da harahçılar sıñarları bile kéndileriniñ her kün ölümlü bolgaylar (140/06).”

“Dağı da yaraşmaktır hanga, ulu biylerge oğru **sahlamaga** (tutmak), ték çaşut (241/04).”

sahla- (IV): Bağlamak, tabi tutmak.

yasah tibine sahla-: Vergiye bağlamak, vergiye tabi tutmak.

“A éger ki berinseler, hara élni **yasah tibine sahlagay** (vergiye bağlamak) da baş kişilerin boş étkey yasahtan (060/13).”

sahla- (V): Müdafaa etmek, savunmak.

sağlının sahla- (V): Sağlığını korumak, nefsi müdafaa.

*“Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni düşmanı da bolmagay, da anıñ üsne kės-kénételey harahçılar sékirgey, da ol, **sağlının sahlama** (nefsi müdafaa) klep kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile anıñkibik öldürmeh, surp yihöv anı yazıh tutmastır (130/36).”*

s.-dih 250/20, 251/20

s.-ganı 244/02, 245/02

s.-gay 020/23, 035/01, 060/11, 060/13, 135/16, 142/12, 183/35, 198/38, 212/12, 213/35, 216/29, 217/29, 238/04, 238/05, 239/04, 239/05, 252/20, 253/20, 266/10, 267/10, 294/03, 295/03, 302/27, 303/27, 304/24, 305/24, 308/29, 309/29

s.-gaybiz 204/24

s.-gaylar 063/25, 131/33, 132/06, 133/08, 133/31, 133/37, 240/19, 241/19, 300/02, 300/07, 300/27, 300/39, 300/41, 301/02, 301/07, 301/27, 301/39, 301/41

s.-gaysiz 205/25

s.-m 130/36

s.-ma 117/10, 123/10, 125/14, 130/36, 149/17, 163/18, 164/01, 266/17, 267/17, 277/20, 286/24, 287/24, 292/08, 293/08, 298/27, 299/27, 300/20, 301/20, 326/36, 327/36, 328/04, 329/04

s.-maga 084/29, 104/38, 105/09, 105/30, 240/04, 241/04, 244/33, 245/33, 258/22, 259/18, 276/15, 276/17, 276/20, 276/29, 277/15, 277/29

s.-magay 274/13, 275/13

s.-magaysén 272/18, 273/18

s.-mak 035/30

s.-mas 140/05, 222/01, 223/01, 306/29, 307/29

s.-mah 114/28, 131/29, 149/25, 284/22, 285/22, 314/34, 315/34

s.-mga 276/15

s.-r 106/17, 276/42, 277/42

[=112]

sahlama: Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanet, vedia.

*“37 Kapitula. Kimésege inanıp néme **sahlama bérgey** holuna (069/13).”*

*“Da éger ki kimése, **sahlama** (emanete) bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı méñilik*

hörmetsiz atalmah kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp işlerni kimésege harşı étiyir (105/34)."

*"Éger ki ol sahlovuçıdan kimése aldı ése, ol sahlovuçı kérek anı tölegey éyesine, kimden ki alıp éde **sahlama** (emanet), (279/02)."*

*"Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga **sahlamaga** (emanete), anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhı hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka bile ögütlemeh kérek (277/20)."*

sahlama bér-: Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emanete vermek, vedia bırakmak.

*"37 Kapitula. Kimésege inanıp néme **sahlama** bérgey holuna (069/13)."*

*"Da éger ki kimése, sahlama bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme **bérgiy édi sahlamaga** (105/28)."*

*"Da éger ki kimése, **sahlama bérmiyin** inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp işlerni kimésege harşı étiyir (276/29)."*

s. 069/13, 069/16, 105/27, 106/09, 106/10, 106/23, 244/32, 244/33, 245/31, 245/33, 276/28, 276/38, 276/38, 276/39, 277/28, 277/15, 277/19, 277/38, 277/39, 278/02, 279/02, 294/06, 295/04

[=22]

sahlan-: Korunmak, geçerli sayılmak, kaydedilmek, mahfuz, saklı.

*"Éger haysı klese, bolur ki hanga alma (temyiz başvurusu yapma) buyruhundan töresiniñ érméniniñ, yohsa kişige, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır bolganga érmeni töresinden **sahlangandır** (mahfuzdur) apélâciyası (120/27)."*

*"Barça türlü bazar kérek ki kéndiniñ küçine bolgay da **sahlangay** (geçerli sayılmak, korunmak), éger kimése satkay ya algay mülkler öbgelerinden halgan. Éger ki ata ya ana anıñki mülklerni satma klegeyler kimésege, anıñkibik satıh bolma bolmas, ték bilmehi bile oğlanlarınıñ (137/23)."*

*“Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların ustaga, oldur, cigeri itidir zakonnuñ, da ganunk' bile **sahlanmah** kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır (299/35).”*

s.-dı 107/34, 278/25, 279/25

s.-gandır 120/27, 290/01, 291/01

s.-gay 137/21

s.-gaylar 274/10, 275/10

s.-ır 136/36, 304/13, 305/13

s.-ıyırbiz 166/14

s.-ma 132/32

s.-magan 131/16, 298/35, 299/35

s.-mah 113/11, 134/19, 216/42, 278/41, 278/41, 279/41, 279/41, 280/39, 281/39, 282/36, 283/36, 298/41, 299/41, 302/10, 303/10, 314/37, 315/37

[=33]

sahlavuçı: 1. Saklayan, emanetçi **2.** Bekçi, muhafız, koruyan, koruyucu.

sahlavuçı (I): Saklayan, emanetçi

*“Éger ki ol **sahlovuçıdan** kimése aldı ése, ol **sahlovuçı** kérek anı tölegey (ödesin) éyesine, kimden ki alıp éde sahlama (emanet), (278/02).”*

*“A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik (yabani, yaban hayvanı) aldı ése küçlü tuvar haranı (büyükbaş hayvanı), buzgay ya yégey, anıñkibik **sahlovuçı** éyesine körgüzmeñ kérek yérin da, körgüzüp könüsün (doğrusunu) u bélgili (kanıtlı) ol yérin, ziyansız bolsar tapkanı (verdiği kararla) bile töreniñ, haysın ki töre ulu könülük (adalet) bile taptı (279/03).”*

sahlavuçı (II): Bekçi, muhafız, koruyan, koruyucu, uyan kimse.

töre sahlavuçı: Kanunu koruyan, kanuna uyan, kanunla yükümlü.

*“Da haçan ki yarğu işi yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa könülük (adalet) üçün ant, da ol çahta utru (karşı) bolurlar, ki barça dünyânıñ aslamı (menfaati) üçün ant içmenbiz, da klerler nuniñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin **töre sahlavuçı** körgüzgeyler (225/29).”*

s. 106/21, 106/26, 224/29, 278/01, 278/03, 279/01, 279/03

s.+dan 106/20, 276/43, 277/43

[=10]

sahlovuçu: Koruyucu, uyan, bağlı olan, tabi olan.

töre sahlavuçu: Kanunu koruyan, kanuna uyan, kanunla yükümlü.

*“Da haçan ki yarğu işi yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa könülük (adalet) üçün ant, da ol çahta utru (karşı) bolurlar, ki barça dünyânın aslamı (menfaati) üçün ant içmenbiz, da klerler nunınki sözler bile, ki kéndi kéndilerin **töre sahlavuçı** körgüzgeyler (044/27).”*

s. 044/27

[=1]

sb: < Erm. (kısaltma), սպիտակ, (սպ). Ak, beyaz, para birimi, (Türkçede olan Akçanın çevirisidir. Ermenice de սպիտակ=sepidak, Farsçada ise سپیدک/sepidek şeklinde Akçe/Akça'nın çevirisidir).

*“Apélâtsiyanı (temyiz) sarnatmahtan 3 **sbdır**; kim ki işin tüşürdi (davasını kaybetti), ol bérir (188/13).”*

*“A éger ki hul (köle) hatunu bile satun algan ése, ol çahta hatun bile da oğlanları bile érkli (özgür) bolur, hulluh étip (hizmet edip), néçik aytilgandır, ol **sbnı**, ki anıñ üçün bérilgendir (266/04).”*

*“Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek (ağaç) üsne yemişni bahçada aslam üçün. Alsam étse dövlétlidir (şanslıdır), ziyan étse dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da anıñkibik 3 tanıhnıñ alına bolmah kérek, da anıñki vahtı 10 künge diredir, hayısı 10 künnüñ arasına bolur aluçı poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 kün, ol bazar (alışveriş) tutulmah kérek da tügellengey. A aluçı 10 künden soñra kérek **sbsın** (Spitak'ını, Akçesini) tölegey (288/07).”*

s. 236/23, 237/23, 318/15, 319/15, 324/32, 324/33, 324/40, 325/32, 325/33, 325/40, 330/15, 330/20, 330/24, 330/26, 330/30, 330/37, 331/15, 331/20, 331/24, 331/26, 331/30, 331/37, 332/10, 332/10, 332/11, 332/32, 332/35, 333/10, 333/10, 333/11, 333/32, 333/35, 336/02, 336/13, 336/29, 337/02, 337/13, 337/29, 338/05, 338/36, 338/37, 338/37, 338/39, 339/05, 339/36, 339/37, 339/37, 339/39, 340/04, 340/09, 341/04, 341/09

s.+dir 188/12, 332/24, 332/29, 333/24, 333/29

s.+nı 268/26, 269/26

s.+ni 171/19, 266/04, 267/04, 270/36, 271/36, 272/37, 273/37, 330/21, 331/21, 334/04, 334/10, 335/04, 335/10, 336/20, 337/20

s.+niñ 336/40, 337/40

s.+si 282/25, 283/25, 332/32, 333/32

s.+sin 288/07, 289/07

s.+sinden 280/11, 281/11

[=86]

sbğ: < Erm. (kısaltma), *սպիտակ*, (սպլ). Ak, beyaz, para birimi, (Türkçede olan Akça'nın çevirisidir. Ermenice de *սպիտակ*=sepidak, Farsçada ise سپیدک/sepidek şeklinde Akçe/Akça'nın çevirisidir).

“Éger kermen olтурğuzsa (şehir inşa etse) ya hala (kale) yasasa, yasahların (vergilerini) da hoygay ohşası (emsali) bile. Dağı da érki (yetkisi) bar hannıñ fli (Flori) **sbğ hahturmaga** töre bile. A knâjatalarnıñ (prenslerin) yohtur érki hahturmaga hannıñ érkinden başha (izni dışında) ya buyruhundanda başha (237/23).”

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah (rehin), ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü, ya özge néme añar ohşas, da éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur aniñkibik işlerden néme aniñkibik, da kékikkey tölövün (ödemesini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız (faizsiz) almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar. Da ol, tusnahların tutuçı (mürtehin, rehin alan), éger néme artıh asıh (faiz) alıp ése ol âribériden (eşyadan, maldan), ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, ne ki artıh alıptır kéndiniñ **sbğsından** kénsi asıh (kârı) üçün, da sağışlagay baş bérgeñ ahçası üstüne da haytargay (280/11).”

“A éger korol' Krakovdan dağın yuvuh bolsa, anı da töreçiler (yargıçlar) tapkay, ol hadar yırah barmahniñ harcniñ artıhın töreçiler sunduhka (sandığa, fona) salgay ol **sbğniñ** (337/40).”

s. 236/23, 318/15, 324/32, 324/33, 324/40, 325/32, 325/32, 330/15, 330/20, 330/24, 330/26, 330/30, 330/31, 330/37, 332/10, 332/10, 332/11, 332/31, 332/34, 336/02, 336/13, 336/29, 337/13, 338/05, 338/36, 338/37, 338/37, 338/39, 340/04, 340/09

s.+dir 188/13, 332/24, 332/29

s.+gnı 331/15

s.+nı 171/19, 266/04, 268/26, 270/36, 272/37, 330/21, 334/04, 334/10, 336/20, 337/20

s.+nıñ 336/40

s.+sı 282/25, 332/31, 332/31

s.+sın 288/07

s.+sinden 280/11

[=50]

sdoroj: < Ukr. сторож; сторожа ‘стража’. Bekçi, güvenlik, devriye, gözcü.

“*Dağı da biyi hulun yébéirse (gönderse) **sdorojga** da holga tüşse (yakalansa, esir edilse), tiyişlidir biy satun algay (241/08).*”

s.+ga 241/08

[=1]

sdrona: < Leh. strona. Sayfa, yan, taraf, dava tarafı.

“*A éger ki bir töreni turgay povodna (davacı) **sdrona** (taraf), da 1-i 1-i artından 3-ünçi künge dirin turmagay, aniñkibik kişi ilgergi törelerni tas éter, kérek yeñi baştan yene pozuvat étker (169/33).*”

s. 169/33

[=1]

sénca: < Leh. sedzia. Hâkim, yargıç.

“*Könülük bu türlü körgüziyir da bēlgili töre yanına barçasına bolmah kérek, ki kēndi yarğuçı né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kēndi yalğız, ale kēndiniñ töresine érmēniniñ bolgay 12 tañlangan igi hartlar, ki érmēni töresin igi bilgeyler. Éger ki 12 bolmasa, bolgay 6 ya 8, éger 6 bolmasa, bolsun 4. Bu türlü hılıh bile étilgey töre, özge türlü tigül, da né 1 yarğuçı övretmege bolmastır, haysı ki töresin kēndi étser, ol kēnsi bolur édi podıjdırēni bēlgili. (На полях: Övrâtkân **sénca** podejraniy) (325/16).*”

s. 325/16

[=1]

séym: < Ukr, Leh. ceüm, sejm. Kurultay, kongre, meclis, Polonya eşraf kongresi.

“*A né ki könüsün bu dört artikuldan yoğarı töresi bile kēndileriniñ érmēnileriniñ törelengeyler, haysı alarnı alay haldırıyırbiz da sahlama klerbiz, néçik bu vahtka dire tutarlar édi da tirilirler édi bu töreni. Haysı ki barça başha işler üçün könü da*

tanıhlı aytulgan işler möhürümüzniüni bizim bügüingi işler üsne asılğan boldı. Da bérildi Pétirkovda séymde (kurultay) barçası bile şapatkün, yuvuh yıhkünnüñ alnına Adénahasniñ, parégéndanına (329/06).”

s.+de 164/08, 328/07, 329/06

[=3]

séz-: 1. Fark etmek, teşhis etmek, şüphelenmek, kuşkulanmak **2.** Belirlemek, mal belirlemek, iflas etmiş şahsın emvalini belirlemek **3.** Kanıtlamak, ispat etmek.

séz- (I): Fark etmek, teşhis etmek, şüphelenmek, kuşkulanmak.

“Aniñ üçün töreçi, yaman töresiz ayttı ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysi ki yarğuçı apélâtsiya bile yarğu étse, éger sézse (teşhis etmek, tespit etmek) töreçiniñ égri buyurganın, könülüksüz, öğütleme anı bolur (078/21).”

“A éger ki aniñkibik hul soñra kéndine sağış étkey da klegey érksizlikten érkli bolma da biyi aniñ aniñkibik sağışın sézgey, biyi bolmastır anı érksiz étmege aniñ sağışına köre, haysın ki surp arak'él aytıyır: barça hullar Téñride érkli dir (266/16).”

séz-: (II): Belirlemek, mal belirlemek, iflas etmiş şahsın emvalini belirlemek.

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bégili étken künine, da bérgeñ kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk aniñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta tıyovlu bolgay, ya yat yérde hasta bolgay, ya ölgey, na aniñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bégili étken küñüne tölemege bolmadı, bolur şparovat étmege, hayda nésin tuysa, ki vilasnıy aniñ bolgay, anı odérjat étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (182/27).”

“A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstsa (anlaşma) bolmaga töre alnına, aytıp, ki klermén aniñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén (183/05).”

séz- (III): Kanıtlamak, ispat etmek.

“Éger ki kimése yaşıрын (gizlice) ahça ya fli (Flori, para) hahkay (bassa) da anı sézgeyler (tespit etseler), aniñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler yañılğanıñ (suçlunun), (148/25).”

“Éger péşekâr kiméseden néme oğurlasa péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz tölemeh kérek oğurluhnu. Éger anıñ üsne **sézmeler**, kénsi bilgey kénsiniñ hılınganı bile (301/25).”

s.-dim 183/05

s.-gey 093/17, 182/27, 266/14, 267/14

s.-geyler 148/25, 314/21, 315/19

s.-meseler 133/05, 300/25, 301/25

s.-se 078/22, 252/31, 253/31

s.-seler 183/42

[=15]

sézil-: 1. İncelenmek, araştırılmak **2.** İspat edilmek, kanıtlanmak.

sézil- (I): İncelenmek, araştırılmak.

“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs étkey klemiyin ya öçeşip, anıñkibik işler igi **sézilmeh kérek da bahmah kérek anıñkibik iş bile**, ne türlü ki hılıhtır, térgemeh kérek öldürgenni, ol nahıs étken oğlanıñ yaşların sanamah kérek (261/03).”

sézil- (II): İspat edilmek, kanıtlanmak.

“... éger ki Kéristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne **sézilgey** (kanıtlansa), Yéngi Töre buyurmastır añar tas bolmaga (ıdam edilmeği) luc tartmah (kefarete ödemek) kérek, da tutulmah kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (269/20).”

s.-gey 096/11, 268/20, 269/20

s.-meh 085/34, 260/03, 261/03

sımarla-: Emanet etmek, talimat vermek, teslim etmek, görevlendirmek, sunmak, teklif etmek, sipariş etmek.

“Béşinçi, ki né némedir töre, ya kimge töre bolmak, ya töreni kimge **sımarlamak** (teslim etmek) kérek (017/12).”

“Han, néçe ki Palatinadır, kéndi érkinedir, hayarı ki barsa hayrabédge, (piskopos, başpapaz), **sımarlamah** kérek hayrabéd, néçe olturğuçunadır, kéndi érkinedir, hayda ki barsa, bolmas hanga **sımarlamaga**, ték haysı ulu ahpaska (236/32).”

“Éger ki kimése érméni hayısı işte de bolsa işni algıy edi tüzmege da yasamaga, ki anı sözlegiy édi anıñ hulluh üçün, da ol, kim ki anı sözlese, anıñki hulluh üçün, ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügellemege, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa anıñ köñlünçe, kim añar **şumarlapıtır**, hulluhun tügellegey añar aytkanına köre, ol iş éyesine émgeki üçün. A éger anıñkibik işni başarmadı ése da émgengey ol işte, kim ki yalga tutup édi, kérek anıñ bile işin yasagay anıñ émgekine köre (154/18).”

“A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun bérıp ta, lucun tartkay. Bu türlü töreni han étkey, a özge törelerni yarguçılarga **şumarlagay** (görevlendirir), (239/32).”

“Éger közetten başha honah humaşın anı öv éyesine bahmaga **şumarlamadı** (teslim etmedi), da kimésege közetme bérmedi, kendine yamanlasın, da ziyanları da kéndiniñ bolmah kérek (155/27).”

s.-gay 058/24, 061/32, 236/17, 237/17, 238/32, 239/32

s.-madı 155/26, 320/21, 321/21

s.-maga 032/16, 059/18, 214/27, 215/27, 236/34, 237/34

s.-mak 017/12, 030/18, 059/15

s.-mah 202/12, 203/07, 212/13, 213/37, 236/33, 237/33

s.-p 075/36, 250/29, 251/29

s.-ptır 154/12, 318/36, 319/36

[=30]

sındır-: 1. Kırmak, kesmek, bölmek **2.** İhlal etmek **3.** Feshetmek, bozmak **4.** Neshetmek, geçersiz kılmak, hükmünü ortadan kaldırmak.

sındır- (I): Kırmak, kesmek, bölmek.

“Éger kimése kéndi dostundan sağıt ötünçke alsa barça türlü da anıñkibik sağıtını ya **sındırgay** (kırsa), ya tas (kayıp) étkey, da ol, kim ki ötünçke aldı [=bérđi], bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki aldı ötünçke sağıtnı, ziyanın tölemeh kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün (107/05).”

sındır- (II): Yasa ve düzene uymamak, ihlal etmek.

“... boyruh étiyirmén da buyurıyırmen köñülük bile da yétkizmehlih, ki ni biri de yarguga yovuh kélmegey da kétmegey, ték ançah bizim boyruhumuz bile, da buyruh étermén barça bilmemehni, boyruh étermén da ortada hoyarmén éminlik, ol, kim ki

*bu éminlikni da aytilgan işlerni ki tutmagay, ki **sındırgay** (ihlal eder) anı söz bile ya étmeh (davranış, eylem) bile, ol anı halır da anı tözmeh kérek, né ki töre tapsa (083/20)."*

sındır- (III): Feshetmek, iptal etmek, bozmak.

*"Éger ki kimése, tirlik satın alıp, né türlü de bolsa, da bérgey bir ülüş ahça, da soñra, sağış étip, klemegey bazarnı tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü **sındırma** (bozmak, feshetmek) bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin, né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni, éger ki klemegey ol bazarnı tutmaga, né ki béh bériptir, anı tas éter (153/13)."*

sındır- (IV): Neshetmek, geçersiz yapmak, hükmünü ortadan kaldırmak.

*"Néçik can u tén, ki tarbiyat bile 2-dirler, ol türlü ayırılmas, hatışıp biri biri bile, bolurlar bir da köp némeni bir érk bile hılınırlar, ol türlü ganunk'ta töreler. Anıñ üçün, éger yoluhsa hatışılmaga ékisine biri birsine, **sındırmastır** (211/24)."*

s.-ganda 107/07, 278/12, 279/12

s.-gay 083/20, 107/05, 257/33, 278/11, 279/11

s.-ma 153/08, 318/17, 319/17

s.-masdır 210/25, 211/25

s.-mastır 027/19

s.-mah 107/10, 278/13, 279/13

s.-sa 142/01, 308/24, 309/24

[=20]

sınıh: İflas etmiş, müflis, iflâs eden, malını mülkünü batıran.

"Yene yérli yérline ündagey voytka, da klemegey tözmege vılojénıy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey töre satun almaga potrébniy (gereken, nöbetçi), léç anıñkibik sınih borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (337/23)."

sınıh kişi: İflas etmiş kimse, müflis şahıs, iflâs eden kimse, malını mülkünü batıran kimse.

"Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kérmenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler dovod bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur

aniñki sınıh kişige utru şparunklar (haciz) étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérjat étmege (elde etmege), ték vlasnıy aniñkin, kim ki borçludur, ol roklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit étse, yılı küñüne diyin, istéts kélginçe, prihodasına köre (184/01).”

s. 174/26, 184/02, 336/23, 337/23

[=4]

sıñar: 1. Dava tarafı, davalı **2.** Şerik, ortak **3.** Yardakçı, suç ortağı.

*“Haytıp surp Awédaranı Biyimiz K'risdosnuñ barça törelerniñ tügellikidir, aniñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı Éski Törede bu türlü, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, Éskini Yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge, aytıp: sövgeysiz siziñ **sıñarıñıznu**, néçik sizin boyuñuznu (203/36).”*

sıñar (I)-: Dava tarafı, davalı.

*“Yaraşmaktır k'risdânlarga, ki söz bile ulama (avlamak, tuzağa düşürme) klegey yarğuda, ya yıhmaga klegey **sıñarını** aniñ yañılıp sözlegenı bile, zéra yazgandır, kim kimge çuğur hazsa kéndi tüşer (218/19).”*

sıñar (II)-: Birlikte iş yapan, bir menfaatten pay alan veya müşterek bir şeyi paylaşan kimselerden her biri, şerik, hissedar, ortak.

*“Kimése turğuzmasın yalğan tanıhlar, klep **sıñarınıñ** tirlikin égrilik bile almaga (037/02).”*

*“Kimse orunç bérmesin yarğuçıga da **sıñarınıñ** (ortağının) igilikin damâhlik bile almasın, zéra damâhlikten barça yaman ilgeri kélir (218/26).”*

*“Haçan ki işçilerni **sözlerler** (kontrat yapmak) ne işke de bolsa sıñarları bile işlemege, da aniñkibik işçilerden biri éksik işlegey birisinden, töre yanına kérek aytkaylar, haysı ki artıh işlegey aralarına, añar artıh tölemeh kérek işine köre aniñ, a kim éksik işleptir, éksik iş bahası algay (313/15).”*

sıñar (III)-: Yardakçı, suç ortağı.

*“Oğrunı da harahçını kéndileriniñ **sıñarları** (suç ortakları) bile yıhöv sahlamas (hapsetmez), ale töre alarnı ölüm (idam) bile tas étiyir, aniñ üçün oğru da harahçılar **sıñarları** (suç ortakları) bile kéndileriniñ her kün ölümlü bolgaylar (307/28, 307/30).”*

s.+ına 038/10, 220/06

s.+ını 036/34, 218/19

s.+ınıñ 037/02, 037/08, 218/23, 218/26

s.+ıñızını 019/12, 202/42, 203/36

s.+ları 140/04, 140/07, 146/11, 306/28, 306/30, 307/28, 307/30, 312/15, 313/15

[=20]

skazat: < Ukr, Leh, *сказати, сказать, skazac*. Anlatmak, açıklamak, söylemek, hüküm, karar.

“A haysı yanniñ artıñ tanıhları bolgay köñü, töreçi işitip alardan giléyin da cuğapın, da **skazat** (hüküm, karar) **étkey** aralarına (325/06).”

s. 159/17, 324/06, 325/06

[=3]

sluşnyy: < Ukr, Leh, *слухний, sluszny*. Hak, haklı, doğru, dürüst, güvenilir.

sluşnyy dovod: < Ukr, Leh, *слухний, sluszny*. + < Ukr, Leh, *доводы, dowód*. Haklı kanıt, güvenilir kanıt.

“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar küñ zamirit étkey, da otpornıy strona, ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan, da töre satun algay, da povodnu pripozvat étkey, ayıp, ki klarmén añar köñülmege, da povodny héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki **sluşnyy** (güvenilir) **dovodu** bolsa, na anı töre köñültür, da né ki naklad étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy yanga; alay oh povod tursa küñüne, rokuna, da otpornıy strona kélmege, ol da alay oh kéñsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıp biz (195/35).”

s. 195/35

[=1]

sond: < Leh. *sand*. Yargı, mahkeme.

“3-ünçi törege, na povod izdese listovnyy pozov (yazılı celp, celpname), na añar anı töre ayamas (saklı tutmaz, tanımaz) nége dirin ki istétsin tapmıyın pripozvat étmege (çağırmak, almak), hayda bolsa, bliskiy törege, né her törede turup ta povod aytır, ki ostrégam çvartégo? **sondu** (dördüncü duruşmaya kadar hakkımı saklı tutuyorum), éger ki né hadar vahtta kéçikse, povod istétsin (davacı) tapkınça bliskiy yarguga, da povod ne bir töresin de opustit étmege bolmastır borçlusun tapkınça (191/26).”

s. 191/26

[=1]

sorov: Suç niteliğinde bulunan bir sorun üzerine ilgili bulunanlara sorular sormak, sorgulamak.

*“2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün **sorov étip**, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasında (225/13).”*

*“Hazna tapulmahniñ **sorovu** (soruşturması) da bilmeh korol'dan bolgay (263/21).”*

s. 043/30, 182/13, 224/13, 225/13,

s.+u 89/04, 262/21, 263/21

[=2]

sohrayt-: Kör etmek, gözünü kapatmak, gözünü çıkarmak.

*“Éger **sohraytsa**, ya müñüzün sındırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarğuçılar anı bahkaylar, yérgesi bile bilip da igi terezülegeyler, haysın ki ayılğan satamalardan ol, kim ki bolgy édi yaman étüçi munñki işlerden (142/05).”*

*“Tiyişlidir yarğuçıga, ki orunç aluçı bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç **sohraytır**, néçe ki iti köz bolsa (215/39).”*

s.-ır 033/01, 214/39, 215/39

s.-sa 142/01, 308/24, 309/24

[=6]

sohurluh: Körlük, görme engelli olmak (hukuki açıdan ehliyet ve yeterliliğe engel durumlardan biri olm nedeni ile bu durumda olan şahıslara veli tayin edilir).

*“Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, **sohurluh**, ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan anıñkibik télirgey, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da anıñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgay da nahıslılına boluşkay, anıñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgay (301/34).”*

s. 133/22, 300/34, 301/34”

[=3]

soyuçı: Haydut, gaspçı/gasıp, soyguncu.

*“A klep öldürmeh köñsün bu türlüdür, ki yürügey I-i biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıy édi, yeneçi haraçılar da **soyuçılar**, ki klegeyler öldürmege yolçunnu da yürügen kişini émin, da alar, ayap tamahların, haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol harahçıların öldirgeyler (311/19).”*

s.+lar 144/06, 310/19, 311/19

söz: Kelam, haber, ifade konuşma.

sözü kéç-: Sözünün, itibarı olmak, hükmü geçmek.

*“Tiyışlidir yarğuçıga, ki orunç aluçı bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç sohraytır (kör eder), néçe ki iti köz bolsa. Zéra ol yarğuçı, ki köñülük üstüne orunç almastır, anıñ **sözü kéçer** yarğuda, da köñülük bile yarğuga uç éter (215/40).”*

söz işitmes: İtaatsiz, yaramaz.

*“Éger kimséniñ bolsa **söz işitmes** oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik **söz işitmes** oğlanı kéltirgeyler hartlarınıñ alına da gilé étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da **söz işitmes** üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (291/40).”*

söz kötür-: Üslenmek, taahhüt etmek.

*“Éger ki kéndi at kişiniñ séziklikinden ürkkey da üstünden olturgan kişini salgay da salgan kişi ölgey ya nahıs bolgay, anıñ üçün né bir kimse né bir **söz kötürmes** (taahhüt etmez, üslenmez) da ziyan borçlu bolmas (143/07).”*

yaman söz: Aşağılayıcı söz, karalama, küfür.

*“Surp arakéllerniñ buyruhudur, buyruh étiyir bu işni, ki kimése kéndiniñ k'ahanasın **yaman sözler** bile da hörmetsizlik bile uyalımagay, anıñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın hörmetlemegey, ol yañılır Téñrige utru (265/09).”*

*“Éger kimése teliliki bile kéndiniñ yaman aytkay hannıñ artından ya kéñeşine hanlıhniñ, a kimése anıñ üsne yétkirgey, anı étken da anıñkibik **yaman söz** aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolğay yarğu (265/22).”*

s. 019/21, 024/21, 035/32, 083/20, 091/19, 122/22, 122/25, 122/28, 122/33, 143/07, 186/07, 186/26, 204/03, 205/02, 208/14, 218/18, 224/29, 257/33, 265/22, 290/37, 290/38/ 290/40, 291/37, 291/38, 291/40, 292/01, 293/01, 310/01, 311/01, 324/18, 325/19

s.+i 227/28

s.+ler 025/21, 044/26, 074/11, 083/02, 089/29, 097/05, 097/11, 135/33, 180/38, 181/03, 181/21, 192/28, 208/14, 208/33, 209/14, 209/33, 218/13, 218/14, 218/16, 225/19, 248/41, 250/02, 256/25, 257/25, 265/09, 268/35, 268/35, 268/38, 269/35, 269/38, 302/36, 303/36, 338/08, 339/08

s.+leri 022/15, 023/32, 041/04, 41/06, 160/06, 206/16, 206/43, 207/17, 207/45, 222/13, 223/13

s.+lerin 228/18

s.+lerinden 035/37, 138/02, 216/44, 304/34, 305/34

s.+lerine 079/21, 080/13, 254/05, 254/19, 255/06, 255/19

s.+lerini 049/06

s.+sözlärni 176/03, 186/45, 187/21, 338/10, 339/10

s.+ü 033/14, 086/37, 113/13, 214/40, 215/40, 226/28, 282/37, 283/37

s.+sözümni 026/22, 210/08, 211/09

s.+ün 033/14, 039/22, 135/36, 145/28, 160/16, 175/34, 214/44, 215/44, 220/30, 221/30, 246/11, 247/11, 302/37, 303/37, 312/04, 313/04, 324/23, 325/24, 338/08, 339/08

s.+üne 141/16, 176/06, 208/13, 209/13, 338/11, 339/11

s.+üñiz 254/15

s.+üñüz 080/05, 255/15

[=135]

sözle-: 1. Konuşmak, söylemek **2.** Nişanlamak, söz kesmek, anlaşma **3.** Sözleşme, kontrat.

sözle (I) konuşmak, söylemek.

yalğan sözle-: Yalan söylemek.

*“Da könülüki tanıhlarnıñ yahşı kişilerden bēlgilidir, ki orunç alıp kēlmegeyler, da könülük alnına **yalğan sözlemegey**, ya éger ki uruğu bolgay kiméseniñ da kēlip tanıhlıh bērgey (220/10).”*

sözle- (II): Evlenmek üzere birbirine söz verme, nişanlamak, söz kesmek, anlaşmak.

*“Ündegey uruğ kökün da **nışan étkey**. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kérek kiyöv **sözlegey hıznıñ** (söz kesmek) atası bile, budur, ki añar bēlgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz (255/26).”*

sözle- (III): Hukuki sonuç doğurmak amacıyla iki veya daha çok kişinin, kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen işlem, bağıt, akit, mukavele, kontrat.

*“Barça péşekârlar (zanaatçılar) alırlar iş barçası birge ya başha-başha, sözleşip yalın işi için. Éger ki péşekâr köñlüçe iş éyesine işlemese ya ol işni, kim ki beriptir, buzsa, töre buyurıyır, ki ol péşekâr ekinçi yasamah kérek ol yal üsne. Éger ki ékinçi klemegey yasamaga, töreçi üsne yatıptır anıñkibik işni bahma, ki ziyanın yaman işniñ üsne sağışlagaylar ol burun **sözlegen** (anlaşma yaptığı, kontrat yaptığı) **yalı** üsne (150/11).”*

*“A éger anıñkibik nahıs sağıttan çağır ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi **sözlegen** (kontratını yaptığı) **bazarına** (muamelesine) bütün édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri düğül, zéra töreler aytırlar, ki añlamah kérek ulu töreni da kiçi töreni (287/39).”*

*“Haçan ki işçilerni **sözlerler** (kontrat yapmak) ne işke de bolsa sınırları bile işlemege, da anıñkibik işçilerden biri éksik işlegey birisinden, töre yanına kérek ayt kaylar, haysı ki artıh işlegey aralarına, añar artıh tölemeh kérek işine köre anıñ, a kim éksik işleptir, éksik iş bahası algay (146/10).”*

*“Éger ki kimése érméni haysı işte de bolsa işni algıy edi tüzmege da yasamaga, ki anı **sözlegiy édi** anıñ hulluh için, [da ol, kim ki anı **sözlese**, anıñki hulluh için] ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügellemege, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa anıñ köñlünçe, kim añar sımarlaptır, hulluhun tügellegey añar aytkanına köre, ol iş éyesine émgeki için. A éger anıñkibik işni başarmadı ése da émgengey ol işte, kim ki yalga tutup édi, kérek anıñ bile işin yasagay anıñ émgekine köre (319/33, 319/34).”*

s.-gen 118/02, 150/14, 286/39, 287/39, 316/07, 317/07

s.-geni 036/35, 218/19,

s.-genlerin 038/06, 220/04

s.-gey 035/27, 080/27, 121/32, 121/33, 154/06, 216/39, 254/26, 255/26, 290/23, 291/23, 302/36, 303/36,

s.-geyler 035/36, 216/43,

s.-giy 154/06, 318/33, 319/33

s.-me 120/10, 196/39, 288/35, 289/35

s.-mediler 080/14, 2254/20, 255,20

s.-mege 035/25, 036/22, 216/38, 218/13

s.-megey 038/20, 220/10

s.-ñiz 080/06, 254/16, 255/16

s.-r 036/25/ 036/28, 218/14, 218,16

s.-rler 018/22, 146/10, 202/30, 203/30, 312/15, 313/15

s.-p 118/01, 286/20, 287/20

s.-se 035/26, 154/08, 318/34, 319/34

[=61]

sözleş-: İki veya daha çok kimse herhangi bir konuda karşılıklı olarak birbirine söz vermek, anlaşmak.

*“Barça péşekârlar (zanaatçılar) alırlar iş barçası birge ya başha-başha, **sözleşip** (anlaşıp, kontrat yapıp) yalın işi üçün. Éger ki péşekâr köñlüçe iş éyesine işlemese ya ol işni, kim ki beriptir, buzsa, töre buyurıyır, ki ol péşekâr ekinçi yasamah kérek ol yal üsne. Éger ki ékinçi klemegey yasamaga, töreçi üsne yatıptır anıñkibik işni bahma, ki ziyanın yaman işniñ üsne sağışlagaylar ol burun sözlegen (anlaşma yaptığı) yalı üsne (150/11).”*

s.-iñiz 218/16

s.-ip 150/04, 316/02, 317/02

spolznut: < Ukr, Leh. сповзнути, сповзнуть, spolznac. Atlamak, geçirmek, kaçırmak.

*“A éger ki haysı töresi **spolznut** (atlasa, kaçırса) étse, ki biri biri artından törelerini turmagay, da anıñ arasına özge kimséniñ şparunknu (haciz için değerlendirme) zaydit étkey (alır, giriş yapar), na anıñ ilgeriliki nivéc bolur, da soñra étken ilgeri bolur (191/33).”*

s. 191/33

[=1]

spor < Ukr, Leh. спір, спору, spor. İhtilaf, anlaşmazlık, tartışma.

*“Boldu potrébnıy töre surp Toros küñü pan Kovalskiy, podsudok, da pan Domarjirskiy arasına, hayda **spor** boldu, ki sözlövüçiler, duplikadan artıh klediler törede otpravovat étmege (196/31).”*

s. 196/31

[=1]

spravovat: < Ukr, Leh. *sprawowac*, *справувати*, *справовать*. Yarmak, uygulamak, yürütmek, işlem yapmak.

*“Haçan ki töre oltursa da voyt, aytmıyın, ki munda töre olturuptur, kimniñ néme işi (davası) bar ése, **spravovat étsin** (yürütsün), da kimése, aşılıp, boşatlıh alımıyın, da, ilgeri tüşüp, néme izdegey töreden, anıñkibik kişi halır curumga 12 ahça (175/26).”*

*“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cınstan yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin, ya dostun, anı törede odérjat étmege bolur, ték bir réçnik **spravovat étmege** bolmas (185/11).”*

*“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı üsne ya halgan humaşı üsne şparunk klegeyler töreden, kérek oblojit étkeyler töre alnına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme şparonknu. Da anıñkibik povod, kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin **spravovat étkey** (341/11).”*

s. 175/26, 178/09, 185/13, 185/21, 185/23, 338/03, 339/03, 340/12, 341/12

[=9]

spravovatsa: < Ukr, Leh. *справуватися*, *справоваться*, *справоватьсяця*, *справовацяця*, *sprawowac sie*. Davaranış, faaliyet, işleme, uygulama, yapmak, yürütmek, mahkemede anlaşımak.

*“Bilsinler zahodtsalar da, ki kélmeslerdir yarğú alnına talaş étmege, yohsa könülük bile **spravovatsa bolmaga** (035/23).”*

s. 035/23, 216/38, 217/38

[=3]

statut: < Lat, Ukr, Leh. *statutum*, *статут*, *статуту*, *статута*, *статут*, *statut*. Sözleşme, tüzük, kanun, yasa.

*“Haytıp yazdırdı bu bitikni, haysı ki añlanır **Statut**, pan Krikor, haysı ki oğludur pan Sarkis Tamğaçınıñ, méñermehine (mirasa sahip olmak) kénsi boyunuñ da yışadag, haysı ki Téñri bérse kénsi potomoklarına (varislerine, mirasçılarına, evlatlarına), haysı ki Biy K'risdosniñ bérgey kéndi şağavatın üsne da sahlagay kénsin barça türlü yamandan da can duşmanınıñ sinamahından. Ammen (198/29).”*

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı yañılgay, da bu **statutka** kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen oğlanıñ, néçik yoğarı yazılgandır (259/32).”*

s. 198/32

s.+ka 085/19, 258/36, 259/32

[=4]

statya: < Ukr. Стаття. Başlık, bölüm, makale, madde, kanun maddesi.

*“Дополнительная статья 1.” **dopolnitelnaya statya 1.** (tüm belirlenen sayfalarda aynı şekilde geçiyor). Anlamı ise ek madde demektir.*

s. /09, 076/08, 077/16, 079/23, 080/22, 082/31, 167/05, 167/10, 167/32, 168/06, 168/15, 168/18, 168/23, 168/29, 169/01, 169/23, 169/31, 170/03, 170/13, 170/19, 170/23, 171/01, 171/07, 171/13, 171/21, 171/31, 172/14, 172/21, 172/27, 173/01, 173/07, 173/24, 174/03, 174/11, 174/21, 174/33, 175/03, 175/22, 175/31, 176/14, 176/28, 177/01, 177/07, 177/13, 177/24, 177/31, 178/11, 178/20, 178/31, 179/09, 179/24, 179/31, 179/39, 180/10, 180/17, 180/29, 181/17, 181/24, 181/38, 182/21, 183/01, 183/20, 183/34, 184/29, 185/01, 185/39, 186/04, 187/34, 188/11, 188/14, 188/29, 188/36, 189/03, 189/12, 189/22, 189/27, 190/17, 190/26, 190/35, 191/03, 191/07, 191/32, 192/01, 192/13, 192/23, 192/33, 193/09, 193/15, 193/35, 194/10, 194/15, 194/22, 194/29, 194/37, 195/12, 195/24, 196/01, 196/16, 196/25, 250/36, 251/36, 252/11, 253/11, 254/07, 254/24, 255/07, 255/24, 256/20, 257/20, 328/17, 329/41, 330/01, 330/12, 330/23, 330/25, 330/28, 330/32, 330/35, 331/01, 331/12, 331/23, 331/25, 331/28, 331/32, 331/35, 332/12, 332/17, 332/22, 332/25, 332/27, 332/31, 332/33, 333/12, 333/17, 333/22, 333/25, 333/27, 333/31, 333/33, 334/01, 334/06, 334/18, 334/21, 334/25, 334/29, 334/34, 335/01, 335/06, 335/18, 335/21, 335/25, 335/29, 335/34, 336/01, 336/11, 336/16, 336/21, 336/27, 336/31, 337/01, 337/11, 337/16, 337/21, 337/27, 337/31, 338/01, 338/15, 338/22, 338/27, 338/31, 338/34, 339/01, 339/15, 339/22, 339/27, 339/31, 339/34, 340/01, 340/05, 340/13, 341/01, 341/05, 341/13

[=183]

storoj: < Ukr. сторож; сторожа ‘стража. Bekçi, gözcü, koruma, gardiyan.

*“Haçan honah kélse humaş bile honah övine da **storoj** (bekçi, güvenlik) tutsa ol humaşka, da ol közét kötürgey üstüne, ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ*

közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh kérek (155/17)."

*"Dağı da biyi hulun yéberse **storojga** (gözcülüğe) da holga tüşse, tiyişlidir biyi satun algay (242/10)."*

*"Da surp jarut'iununa K'risdosnuñ frişteler, u kérezmanınıñ taşı, ki açıldı, da kéfini, da arakéller, da ari hatınlar, da **storojlar** tanıhtır (223/33)."*

s. 155/17, 320/17, 321/17

s.+ga 241/10

s.+lar 42/10, 222/33, 223/33

[=7]

storona: < Leh, strona. Yan, taraf, yön, dava tarafı.

*"119 Kapitula. Töreçi töreni étmegey bir **storonaga** birsinden başaka (73/18)."*

*"Haçan ki voyt oltursa törede érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile: «Çah mıdır töreni gayit étmege?» da ol kérek ayt kay: «Haçan ki bugün töredir yazılğan töre bile da **storonalar** kéliptirler, çahıdır» (083/01)."*

*"Da töreçi üsnedir bu iş, ki **stronaları** kéltirgey zhodada da antı alarga terçe buyurmagay (252/34)."*

otpornıy storona: < Ukr-Leh. *siðnip, siðnopy, odpor*. İtiraz eden taraf, cevap veren taraf, karşıt taraf, muhalefet eden taraf, müddeialeyh, davalı.

*"Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar küñ zamirit étkey, da otpornıy strona, ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan, da töre satun algay, da povodnu pripozvat étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege, da povodnıy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşnıy dovodu bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy yanga; alay oh povod tursa küñüne, rokuna, da **otpornıy storona klemese**, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıp biz (195/40)."*

s. 182/13, 195/40

s.+da 334/12, 335/12

s.+ga 073/18, 248/31, 249/31

s.+lar 083/01, 256/25, 257/25

s.+larnı 078/28

s.+lrnı 252/33, 253/33

[=12]

stoyontsi: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“Éger ki bir kimése şparovat étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsi ya ruhoyontsi, da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylarin pripozivat étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse, şulpriht bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy, ki borç étken istéts ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit étkey tözmege stoyontsi iménâga köre (181/41).”

“Barça türlü borç üçün bir stoyontsi (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şulprihtta (borç senedi) yazılmas stoyontsiy iménâ (taşınmaz emlak), ték bir töre alnına (194/11).”

s. 181/41

[=4]

stoyontsiy: < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluşkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler dovod bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur anıñki sınıh kişiye utru şparunklar étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat étmege, ték vlasnıy anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit étse, yılı kününe diyin, istéts kélginçe, prihodasına köre (183/43).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değer biçme) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ, ya stoyontsiy (taşınmaz) ya ruhoyontsiy (taşınır), na sorar povod bu 3-ünçi törede, ki né postup éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/17).”

“Da égerki éksi de yerli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat étip, povodga, ki klegey, kim ki añar töre bile étte, a éger ki honah bolsa povod, na bérir

töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk bile povodga (davacı); da étkenden soñra töre bile kiméseniñ **stoyontsiy** (taşınmaz) iménâsına, na ol töreden oh vyazanasın bérmege bolurlar da rimovanası (mülkiyet) yıluna bérilmeh kérek (192/41).”

“Barça türlü borç üçün bir stoyontsi (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki şılprihte (borç belgesinde) yazılmas **stoyontsiy** iménâ (taşınmaz mal), ték bir töre alınna (194/14).”

s. 183/43, 191/15, 192/41, 194/13

[=5]

stoyontsi < Leh. stojacy. Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

“Éger ki bir kimése şparovat étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne **stoyontsi** ya ruhoyontsi, da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylarin pripozivat étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse, şulpriht bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy, ki borç étken istéts ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit étkey tözmege stoyontsi iménâga köre. (182/10).”

s. 182/10

[=1]

strona < strona, Yan, taraf, dava tarafı.

“A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı **strona** zından tartkay, na bolur ér hatun üçün olturmaga, da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük tapkınça, anı töre priymit (kabul etmek) étmeh kérek anıñkibik prihodada (olayda), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna köre (186/01).”

povodna strona: < Ukr, Leh. провідний strona, подводный strona, podwodny strona. +
Leh, strona: Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

“A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da **povodna strona** turmagay küniüne antın işitmege, na işine tüşer, da ündelgen yan könülür töre alınna, hoyup 6 ahça paméntnıy, bolur andan könü boş yarğularga köre (188/23).”

povodnıy strona: < Ukr, Leh. провідний strona, подводный strona, podwodny strona.
+ Leh, strona: Başvuran taraf, dava açan taraf, davacı taraf, davacı.

“Yene 2 kişiniñ arasına néme devi bolgay, ki voytka ündeşmeh bolgaylar, da **povodnıy strona**, inanmıyın, da birisi yandan yük izdegey, anıñkibik kişi yük bérmege ol

hadar aniñ, né hadar ki aniñ üsne gilé étiyir suma. Éger ol hadar aniñ osadlosti yoh ése ol hadar işte povinnıydır (yükümlüdür) añar yük bérme (180/02)."

*"Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit étkey, da **otpornıy strona**, ki alıp édi dovodga, da ilgeri kéltirgey ol roktan, da töre satun algay, da povodnu pripozvat étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege, da povodnıy héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki sluşnıy dovodu bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy yanga; alay oh povod tursa küñüne, rokuna, da otpornıy storona klemese, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıpbiz (195/27)."*

s. 180/03, 182/13, 185/41, 188/23, 192/22, 194/39, 195/01, 195/28, 195/40, 332/13, 333/12

s.+da 334/12

s.+ga 187/04, 195/08, 249/31

s.+lar 160/20, 257/24, 324/25, 325/26

s.+larnı 253/33, 253/34

[=21]

suç: Kanunca yasaklanan ve yine kanunca konulmuş bir cezayı gerektiren davranış, cürüm.

*"Dağı da kim ki biyi bile çérüvge barsa da ölse, biyiniñ yazılı yohtur, a éger ki oğrułuhka yéberse da öldürseler, biyi borçludur aniñ hanına. Hulu kéndi érki bile barsa da ölse, biyiniñ **suçu** yohtur (241/09)."*

s.+u 062/37, 240/07, 241/07, 241/09

[=4]

suma: < Lat, Ukr, Leh. *suma*, *сума*, *suma*. Nakit, miktar, toplam, meblağ.

*"A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey burungi éyesine yalga bérme, ol aniñ érkinedir. A klese, satar tanıhlıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine haytargay, a yétmese **suma** borçuna, kérek andan töre bile izdegey (176/34)."*

*"Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga, kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına aniñkibik tusnahlarını, da aniñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş **sumanıñ** üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölövge (280/16)."*

*“A ol borç éyesi, ki haldı törede, ki tölöv étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu dügül, haysın ki añar zındanda harclıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit étti baş **suması** bile tölemege birge (333/05).”*

s. 176/34, 180/07, 338/25, 339/25

s.+da 180/42, 181/02

s.+nı 152/26, 318/08, 319/08

s.+nın 109/31

s.+nıñ 280/16, 281/16

s.+sı 110/01, 169/19, 193/10, 280/20, 281/20, 332/06, 333/06

[=20]

sunduh: < Ar. صندوق. Çanta, bavul, çekmece, kasa, fon.

*“A éger korol' Krakovdan dağın yuvuh bolsa, anı da töreçiler tapkay, ol hadar yırah barmahniñ harcınıñ artıhın töreçiler tapkay da **sunduhka** salgay ol sbgnı (337/39).”*

s.+ka 175/20, 336/40, 337/40

[=3]

svéntka: < Leh. swiadek, swiadka. Tanık, şahit.

*“Kim yalga tutsa tiyirmen, **svéntkanıñ** alnına kérek ol, kim ki yalga bérđi tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bériptir (289/09).”*

s.+nıñ 118/28, 288/09, 289/09

[=3]

Ş

şatsovat: < Ukr, Leh, Al. сачувати, сачовать, шацювати, шацювать, szacować, schetzen. Tahmin, ölçmek, değerlendirmek, kıymetini belirleme, kıymet biçme, değer biçme.

*“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése **şatsovat** étip, povodga, ki algay, kim ki añar töre bile étti; a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şaçunk bile povodga;(192/36”*

ş. 192/36

[=1]

şatsunk: < Ukr, Leh. шацунок, szacunek, szacunk, szacunku. Değerlendirme, takvim, iflas hukukunda mal değerlendirmesi.

“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şatsovat (değerlendirmek) étip, povodga, ki klegey, kim ki añar töre bile étti, a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa **şatsunk** (takvim) bile povodga (davacı); da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsıy (taşınmaz) iménâsına, na ol töreden oh vyazanasın bérmege bolurlar da rimovanası (mülkiyet) yılına bérilmeh kérek (192/39).”

ş. 192/39

[=1]

şher: < Far. شهر. İl, kent, şehir.

“Éger ki kéraş **şherge** yuvuh bozulsa, tiyer, kermenden çıhıp, kişilerge boluşma da hutharma tirlikni kéraştan, ki tas bolmagay téñizde (136/17).”

“Yene, ki bizim yérli érménini yarmarkta özge **şherde** törege ündegeyler, da iş kélgey antka, kérek antnı anda tügellegey, haysı ki törede başladı töreleşme, ol **şherde** (179/26, 179/30).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey **şherden** borçluları alnına, ya né túrlü de kécikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değer biçme) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ, ya stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod bu 3-ünçi törede, ki né postup éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovniy pozov (celpname), ... (191/13).”

“Na bu yarğularda istétsi (davalı) ya bliskiyi (yakını) turmasa otpovidat (cevap, yanıt, savunma) étmege povodga (davacıya) utru, da povod keltirgey édi töreden törege bitik, néçik anı ol **şherde** tapup ündedi korunada (merkezde, eyalet), na töre törege inanır. Éger kinéme pomotsniy (ek) işi (davası) bar ése, na bu bliskiy törege kérek, ki keltirgey otporniy (davalı) strona (taraf) ya bliskiyi (yakını), (192/18).”

“A éger hoca miskinge öv satsa, da künler étse tölövge, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur övni añar yene haytarmaga, da ol andan anıñkibik övnü kérek algay barça túrlü mahanadan (gerekçeden) başha. Könü, ki ol övlerni, da tarlovlarnı, da bahçalarını, haysı habah çıkarısına **şherniñ** yatıptır, töreniñ yırahlılı bile, yuvuhları 7 yılga dirin bolurlar yuvuh bolmaga (285/18).”

şher töresi: < Far. شهر. + Türk. + **töresi:** Şehir mahkemesi, kent mahkemesi.

“46. Kapitula. Öv almak için Murovanıy şehirde bekli **şeherniñ töresine** (284/06).”
 “Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy **şeherniñ içine töresi** bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatnıñ [=yatnı], ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır (285/07).”

ş. 181/28

ş.+de 113/33, 179/26, 179/30, 192/18, 284/04, 285/05

ş.+den 191/11

ş.+ge 125/22, 136/17, 294/10, 295/09, 304/04, 305/04

ş.+imizde 075/19, 250/22, 251/22

ş.+imizniñ 198/24

ş.+inde 166/10, 198/21

ş.+lidirler 190/25

ş.+niñ 113/34, 113/36, 284/05, 284/06, 284/17, 285/07, 285/18

[=28]

şépşénik: < Leh, Al. *szepszelag, szepszeling, szepszelnik, Schöppenschilling*. Bir yargıç ve jüri lehine bir yargılama sırasında alınan mahkeme ücreti, dava bedeli, dava ücreti, mahkeme süresince ödenen masraflar, mahkeme harçları.

“Yene törede olturgan vahtta voyt bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb yıǵılsa **şépşénikten** da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılgay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş yazuçıga (331/20).”

ş.+ten 168/10, 330/20, 331/20

[=3]

şılprıht: < Leh, Al. *szulbrycht, szulbryf, szuldbryf, Schuldbrief*. Senet, belge, borç belgesi, borç senedi.

“Barça türlü borç üçün bir stoyontsı (taşınmaz) iménâdan (mülkten) başha, haysı ki **şılprıhta** (borç senedi) yazılmas stoyontsıy iménâ (taşınmaz mal), ték bir töre alnına (194/13).”

ş.-ta 194/13

[=1]

şparonk: < Ukr, Leh, Al. шпарунок, *szparunek, szparunk, Sperrung*. Bloke etmek, engellemek, bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz.

“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı üsne ya halgan humaşı üsne şparunk klegeyler töreden, kérek oblojit étkeyler töre alnına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme şparonknu. Da anıñkibik povod, kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat étkey (341/11).”

ş.+nu 341/10

[=1]

şparovat: < Ukr, Pl, Al. шпарувати, шпаровать, *szperowac, sperren*. Bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz için mal değerlendirme, mülkün haczi ile satış için uzman incelemesi yapılmak, haciz.

“Éger ki bir kimése şparovat étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı ya ruhoyontsı, da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anıñ bliskiylarin pripozivat étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse, şulpriht bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy, ki borç étken istéts ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit étkey tözmege stoyontsı iménâga (taşınmaz emval) köre (181/40).”

“A éger ki kimése şparovat étkey, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na anıñkibikniñ şparunku (haciz) zspolznut (kayıp) éter, kérek, ki yine yeñiden étkey (184/30).”

“Haçan ki de yoluhsa kimsege, ki borçun tölemege bolmagay, da zihat étkey şherden borçluları alnına, ya né türlü de kéçikmehlih bolsa, da kélip, borç éyeleri şparovat (emval belirleme, değer biçme) étkeyler 3-ünçi törege diyin, nési de bar ése istétsniñ, ya stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhoyontsıy (taşınır), na sorar povod bu 3-ünçi törede, ki né postup éteyim da dağın ari, na körgüzür añar töre, ki pripozvat étkeysén istétsin, tapup, 3-ünçi törege, na povod izdese listovny pozov... (191/13).”

ş. 181/40, 182/39, 183/15, 184/30, 191/13

[=5]

şparunk: < Ukr, Leh, Al. шпарунок, szparunek, szparunk, Sperrung. Bloke etmek, engellemek, bir alacağa karşılık borçlunun bu alacağı karşılayacak miktardaki mal, para veya aylığına icra dairesince el konulması, haciz için mal değerlendirme, mülkün haczi ile satış için uzman incelemesi yapılmak, haciz.

*“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı üsne ya halgan humaşı üsne **şparunk** klegeyler töreden, kérek oblojit étkeyler töre alına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme **şparonknu**. Da anıñkibik povod, kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat étkey (177/35).”*

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırımagay, né bir bérklikke kirmegey, da şehir içine kéñ u tar yollar bile yürügey kérmén içine érkli, da anıñkibiniñ üsne kimése izdegey **şparunk** anıñ tirliki ya mülkleri üsne (181/32).”*

*“A éger ki kimése şparovat étkey, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na anıñkibikniñ **şparunku** zspolznut éter, kérek, ki yene yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi **şparunktur**, soñra kélgenine odoprit (reddetmek, itiraz) étmege bolmastır (184/35).”*

ş. 177/35, 181/31, 182/31, 340/08, 341/08

ş.+ı 181/32

ş.+lar 184/03

ş.+nu 178/06, 183/12, 341/11

ş.+tan 184/37

ş.+tur 184/35

ş.+u 184/33, 191/36

[=14]

şulpriht: < Leh, Al. szulbrycht, szulbryf, szuldbryf, Schuldbrief. Senet, belge, borç belgesi, borç senedi.

*“Éger ki bir kimése şparovat étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı ya ruhoyontsı, da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylérin pripozivat étkey da dovodun körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse, **şulpriht** bile, ya tanıhlık bile dovodnıy, ki*

borç étken istéts ya ölgey ya yüz yaşırgay borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün zamirit étkey tözmege stoyontsi iménâga köre (182/16)."

"Bir kiméseniñ şulprihti bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yargu alnına, da tanmagay bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyurmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/16)."

ş. 182/06

ş.+i 193/16

[=2]

T

tac: < Far? ج. Han ve hakanların, sultanların başlarına koyduğu başlık, taç.

*"Éger ér oğul bolmasa da hız bolgay, bérgey **tacın** hızına, da ol érge bargay da bérgey **tacın** éyesine, da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhnı bérgey hızına (057/37)."*

*"Éger ki bolmasa jarankı héç te ata pokolénasına érki bar **tacını** yatka bérmege, évet ki töre bile tügüldür yatka ki bérgey **tacın** (237/14)."*

tac bér-: < Far. + ج. + Türk. +bér-: Tacını devretmek, tacını başkasına bırakmak, hanlık makamını devretmek.

*"Éger ér oğul bolmasa da hız bolgay, **bérgey tacın** hızına, da ol érge bargay da **bérgey tacın** éyesine, da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse ölse jaranklıhnı bérgey hızına (057/37)."*

t.+ın 57/36, 57/37, 236/04, 236/05, 236/15, 237/04, 237/04, 237/05, 237/15

t.+ını 58/17, 58/19, 236/14, 237/14

[=13]

tala-: Yağmalamak, kaçırmak, soymak, ele geçirmek, yağmalamak.

*"Dağı da aytırbiz ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da **talap**, haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum algay han (238/39)."*

"A éger k'risdân dinsizni öldürse, bu curumnuñ 3 ülüşnüñ 1-i bolgay curumu. Anıñ üçün ki k'risdânlıki yohtur, bu türlü iş yoluhsa, budur munuñ yargusu. A éger küçü

*yetmese tölemege han bahasın (kan parasını), satkaylar kendini, da tölöv etkeyler, da övün **talagaylar** (müsadere ederler, el koymak) hanlıhka (238/25)."*

t.-gaylar 061/16, 238/25, 239/25

t.-ma 136/23, 304/07, 305/07

t.-p 062/04, 238/38, 239/38

[=8]

talán: Yağma, ganimet, savaş ganimeti.

*"Jólnér uruşta kimséni holga alsa, ton-oprahı da sağıt-sabası aniñ bolgay, a gübesi biyiniñ bolgay, u **talannıñ** kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u muñar ohşaş néme çérüvniñ bolgay. Da né türlü bahalı tonlar bolsa, hanlıh bolgay. Da bahalı çekmenler u igi aletler biylerniñ bolgay, u aşah çekmenler u kétenler çérüvçilerniñ bolgay (241/13)."*

*"Dağı da aytırbız ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çérüv bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap, haytkay, da ol **talanda** altın tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çérüvüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum algay han (238/38)."*

*A éger ulu biyler barsa çérüvge kéndilerniñ yarağı bile, da han birgelerine bolmasa, da utup haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay, da olcadan u **talán** 10-ünçu bérilgey hanga (062/23).*

t. 062/23, 240/01, 241/01

t.+da 062/06, 238/38, 239/38

t.+ga 151/34, 316/35, 317/35

t.+niñ 062/02, 062/13, 063/06, 238/36, 238/41, 239/36, 239/41, 240/11, 241/13

[=18]

talaş: Kavga, anlaşmazlık, çekişme.

*"Yığı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan éski duşmandır, ki biri birine söz artından **talaş** (kavga) étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar bérirler, hörmetine tıyıp, ki sén yaman kişisén, ya oğrusén, ... (184/07)."*

*"Da hayda ki töre éksiktir, anda **talaş** (çekişme) köptür, da hayda töre u könülük bolsa, éminlik artıhtır ol ulusta, dünyâda u yihövlerde, zéra bir ülüşü Téñriniñ şnork'undan bérilgen yihövlerge éminliktir (211/42)."*

“Éger ki yarğuga kélgenler **talaş étseler**, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler, ki töre alnına halaba bolmagay da yarğu hapanél bolmagay (217/38).”

t. 028/15, 035/16, 035/22, 044/19, 186/08, 186/15, 210/40, 210/40, 216/35, 216/38, 217/35, 217/38, 224/26, 225/26

t.+nı 028/11, 210/38, 211/38

t.+nıñ 186/26

[=18]

talaş-: Kavga etmek, çekişmek, vuruşmak, dalaşmak.

“Bügün köriyirbiz, sahal iş üçün da héç néme üçün mahale de, u hézém (tartışma) arasına, u **talaşkanda** asrı yaramas antlar içerler, tügül oğlanlar, yohsa hartlar da, tügül aşharaganlar (siviller), yohsa köp kéz k'ahanalar da (44/14).”

“Éger ki haysı honşularnıñ arasına hranitsalar bolgay övler arasına da tizde rolâlar arasına, da **talaşkaylar** (çekişirler) aralarına, biri aytkay, ménimdir, da birisi aytkay, séniñ digül (134/35).”

“Yene yoluhkay bir kimésege hörmét üçün, ki **talaşıp** biri birine da ayb bérgey, da voytka ündegey, na anıñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol küñ bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük izdese povod otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti de bolsa, hörmét üçün povinendir bérmege yarğuga dinçe añar yük (195/21).”

t.-ıp 195/14

t.+kanda 044/12, 224/22, 225/22

t.-kaylar 134/35, 302/18, 303/18

[=7]

talaşlı: Kavgalı, çekişmeli.

“Éger kim ki kermende da töresine kénsiniñ ündelgiy édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo **talaşlı** (kavgalı), ki biri birine bizminlenip, baş hoşkay anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ (289/27).”

t. 119/29, 288/27, 289/27

[=3]

talovuçı: Hırsız, soyguncu.

“Kim de ki ölünü kérézmandan çiharsa da anı yalañaçlasa, da éger isi tutulgan bolsa anıñkibik işte, anıñkibik **talovuçu** ölümlü bolmah kerek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél bolgay, da anıñ din atası añar luc bérmeñ kerek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazıhlı (298/17).”

t. 130/18, 298/17, 299/17

[=3]

tamah < Ar? دماغ. Boğaz, boyun, yutak, idam (Arapçada damak/ دماغ beyin anlamındadır ve hiçbir yerde boğaz ve yutak anlamın geçtiğine rastlanılmadı. Ancak eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı dönemi eserlerinde gırtlak ve boğaz anlamında geçmiştir).

“İş (ceza) ki **tamah** (idam) üsne bargay, ol érméni töresiniñ düğüldür, haçan munuñkibik işler üçün érméniler Ilovnuñ béringendirler (tabidirler) töresine némétsniñ, Marimborknuñ (293/15).”

tamahın aya-: Soluğunu korumak, canını korumak, boğazını korumak, nefsi müdafaa.

“A klep öldürmeñ köñüsün bu türlüdür, ki yürügey biri biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıyır édi, yeneçi harahçılar da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunu da yürügen kişini émin, da alar, **ayap tamahların**, haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol harahçıları öldürgeyler (310/20).”

tamahın hal-: Asılmak, idam edilmek.

“Korolnuñ olturğuçuna utru yañılğan da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır **tamahın** (idam edilir). Oğulları köñü da hardaşları anıñ da, atanıñ da atasınıñ ornun tutalmaslar ol yañılğanına köre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin tas étmesler, éger ataları bile anıñki sağıştı tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kéñeşte (komploda) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh kerek (084/07).”

“A klep öldürmeñ köñüsün bu türlüdür, ki yürügey 1-i biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıy édi, yeneçi harahçılar da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunnu da yürügen kişini émin, da alar, **ayap tamahların** (nefislerini müdafaa ederler, canarını korumak), haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol harahçıları öldürgeyler (311/19).”

tamahı bile ögütlen-: İdamla cezalanmak, asılmak, ölüm cezasına çaptırılmak.

*“Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh kérek zından bile, da ahça curumu bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur yaman köñülден étti ése, **tamahı** bile ögütlenmeh kérek (283/01).”*

t. 123/25, 292/16, 293/16

t.+ı 111/16, 282/04, 283/04

t.+ın 083/37, 259/04

t.+ların 144/09

[=9]

tamğa: Damga, bir ülkeye başka ülkelerden giren veya bir ülkeden başka ülkelere çıkan ve yasaların tanıdığı ayrıcalıklar dışında kalan her türlü eşyadan alınan vergi, resim, gümrük vergisi, gümrük, gümrük vergisi.

*“Tamğaçılarga da töre buyurıyır, ki bézirgânlardan algaylar **tamğanı** şağavat bile, ki alar ağırsınmagaylar (148/30).”*

*“Da haysı kermenge bézirgân kelse, bézirgânlığın başarıp, anda **tamğasın tölemeh kérek, a yolda tamğa bérme** töre buyurmastır (315/26).”*

*“Yasah, ni tamğa bolmastır hoyulmaga özge kiméseden, ték hanlardan ya kéñeşinden. Éger haysı biyler **tamğa tutsalar**, özge türlü hılıh bile **tamğanı alma** bolmaslar, ték alay, néçik hanlıhtan hoyulgandır (315/27, 315/28).”*

t. 148/35, 149/01, 149/04, 149/36, 149/38, 314/26, 314/27, 314/28, 314/42, 314/43, 315/26, 315/27, 315/28, 315/42, 315/43

t.+nı 148/30, 149/05, 314/23, 314/29, 315/23, 315/29

t.+sın 148/34, 314/26, 315/26

[=24]

tamğaçı: Gümrük memuru, vergi memuru, vergi tahsildarı, gümrük tahsildarı, vergi toplayan görevli.

*“Dağı da tiymestir ant **tamğaçıga**, né cimrige, da barça alanı yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanıhlılın tutmagay (049/24).”*

*“Da **tamğaçılarga** töre byurur, ki bézirgânlardan algaylar tamğanı şağavat bile (315/21).”*

t.+ga 049/25, 228/28, 229/28

t.+lar 314/23, 314/24, 315/23, 315/24

t.+larga 148/29

t.+nıñ 198/33

[=9]

tan-: Reddetmek, kabul etmemek, inkâr etmek.

*“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb bergeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip, a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da **tangay** némeni, ale ündegenge dügül, kérek ayılğay yétkizmeklik añar, ol yan, ki ündelgendir (078/33).”*

*“Kinge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük kirgey borç üçün, da istéts kénsi anda bolmagay borç éten, da ündegeyler yükçini yarğuga, ayıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol **tanmagay**, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (189/34).”*

bitikin tan-: Senedini inkâr etmek, borç senedini inkâr etmek.

*“Bir kiméseniñ şulprihti bolğay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da **tanmagay bitikin**, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyırmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/16).”*

*“Yene bir kimése kéndiniñ **bitikin tangay**, ayıp, ki ménim dügül, da möhürü anıñ bolğay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolğay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol préttsa (ancak) **tangay**, ayıp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim dügüldür, da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlıh bergey, néçik alarnıñ alnına édi (193/41).”*

din tanmaknıñ antı: < Ar-. دين + Türk. +tanmak +antı: Dinden çıkmak, dinini inkâr etmek.

*“**Din tanmaknıñ antı** budur, ki hoyğay holunu haç üstüne ya yihöv üstüne da hrajarél bolğay ari yihövden; ya ayt kay alay: kéndi k'risdân dügül, éger ol iş alay tügül ése (046/20).”*

*“A kimse ki **din tanmah** antın içse, éger könü, éger yalğan, luc tartmakı ölüm küñüne dire bolğay, zéra bu işke tiymestir tözmege (050/38).”*

*“Éger ki devikârlar 2-si de k’risdân bolsa, biri birine utru bolup, da **din tanmah antnı** klegey bérmege, yarǵuçu sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut”iun antın bérgeyler (226/31).”*

t.-ar 194/07

t.-dı 046/26, 226/20, 227/20

t.-gay 078/38, 193/36, 193/41

t.-magay 189/34, 193/18

t.-man 179/01

t.-makniñ 046/20

t.-mah 047/12, 047/16, 050/38, 226/30, 226/32, 227/30, 227/32

t.-mahniñ 226/18, 227/18, 230/07, 231/07

t.-mahtır 046/19, 226/17, 227/17

[=24]

tanıh: Bir duruşmada dava ile ilgili olarak bilgisine başvurulanan kimse, şahit, tanık.

*“2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir **tanıhlarga**, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarǵuçu da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey **tanıhlardan**, ki zavada bolmagay yarǵu arasına (225/10, 225/13).”*

*“A éger kimése tutulsa oǵurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta, da alani bolgay ol yaman iş ya litsası, da, kim ki tutup kélitirdi, **tanıhı** bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat étkey (048/33).”*

*“Ögüz satuçılar 1 birine, 3 **tanıhniñ** alnına bolmah kérek bazar, a satuçı anıñkibik ögüzni töre hatına borçludur anıñkibik ögüzni bérme ol aluçıga sabanga ya arabaga sinamaga (285/40).”*

*“Da yarǵuçu bolmagay bir yartın işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüsün térgegey, andan soñra 2 ya 3 **tanıh** bile uç étkey könülükke, töre bile, 2 ya 3 **tanıh** bile tohtalgandır barça iş (dava), (217/07, 217/08).”*

tanıhlarnıñ könülükü: Tanıkların güvenirligi, şahitlerin itibarı.

*“Da 2-inçi, **tanıhlarnıñ könülüki**, yaşı bile tügel bolgay ya hart kişi bolgay (038/28).”*

Da **könülüki tanıhlarnıñ** yahşı kişilerden bėlgilidir, ki orunç alıp kėlmegeyler, da **könülük alnına yalğan sözlemegey**, ya éger ki uruğu bolgay kimsėnin da kėlip tanıhlıh bėrgey, da bilseler, ki **könü** kişidir, tanıhlıhın tutkaylar (220/09).”

könü tanıh: Güvenilir şahit, muteber tanık.

“Anıñ üçün bolmas yarğuşu inanmaga, tanıhlar kėlmiyin; da yarğuga kėlgenlerniñ, haysı ki zahotstsadır, **könü tanıhlar** bile tıylır, da töre toğru körünür (038/15).”

“Éger ki haysı honşularnıñ arasına hranitsalar bolgay övler arasına da tüzde rolâlar arasına, da talaşkaylar (çekişirler) aralarına, biri aytkay, ménimdir, da birisi aytkay, séniñ digül, ménimdir, töre anı körgüüzmeştir, ki anıñkibik iş ant bile ayrılğay, yohsa éki yartın igi **könü tanıhlar** hoygaylar, ki kimge inanma bolgay (135/02).”

tiri tanıh: Canlı şahit, diri şahit.

“Bir kimėseniñ şulprihti bolgay borç üçün bir kimėse, da kėlgey yarğu alnına, da tanmagay bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın **tiri tanıhları** bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kėndi étkey, kimniñ ki vinovat éttiler, da andan könölgey töre bile (193/24).”

“Yene bir kimėse kėndiniñ bitikin tangay, aytp, ki ménim düğül, da möhürü anıñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol préttsa (ancak) tangay, aytp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim düğöldür, da ol **tiri tanıhlar**, kėlip töre alnına, tanıhlıh bėrgey, néçik alarnıñ alnına édi (194/01).”

yalğan tanıh: Yalancı şahit, yalancı tanık.

“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut’iunumuz bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kėri bolmaga alardan, zera bizim töremiz tiyesidir, ki **könülük** bile, toğruluk bile, orunçsuz bolgay, düğül **yalğan tanıh** bile, ya aldovuçu reçnik bile (053/14).”

“Kimėse turğuzmasın **yalğan tanıhlar**, klep sıñarınıñ tirlikin égrilik bile almaga (218/23).”

t. 033/30, 033/31, 033/31, 034/02, 039/02, 040/10, 040/31, 043/02, 043/04, 043/09, 048/33, 053/14, 135/04, 153/30, 159/22, 216/07, 216/08, 216/13, 216/24, 217/07, 217/08, 217/13, 217/24, 220/12, 220/21, 220/36, 221/02, 221/25, 221/43, 222/32,

222/44, 222/45, 223/32, 223/44, 223/45, 232/06, 233/06, 286/26, 287/26, 290/13,
291/13, 302/21, 303/21, 318/27, 319/27, 324/08, 325/08, 326/24, 327/24

t.+ı 033/33, 048/15, 048/19, 216/09, 217/09, 228/05, 228/13, 229/05, 229/13

t.+ka np931/06

t.+lar 017/15, 037/01, 038/01, 038/04, 038/06, 038/13, 038/15, 040/24, 049/11,
052/13, 079/07, 080/04, 135/02, 165/22, 186/29, 187/02, 187/07, 187/11, 193/39,
194/01, 203/09, 218/23, 220/01, 220/03, 220/04, 220/07, 228/21, 229/21, 246/09,
247/09, 252/43, 253/43, 254/15, 255/15, 302/20, 303/20, 329/31

t.+lardan 043/31, 163/09, 224/13, 225/13, 326/32, 327/32

t.+lardır 038/26, 220/13

t.+larga 041/03, 043/25, 153/33, 222/12, 223/12, 224/10, 225/10, 318/28, 319/28

t.+ları 048/14, 050/10, 078/36, 079/08, 159/15, 193/24, 228/04, 228/39, 229/04,
229/39, 252/37, 252/43, 253/37, 253/43, 304/30, 305/30, 324/05, 325/05

t.+larını 254/06, 255/06

t.+larının 038/17, 038/27, 041/15, 216/21, 217/21, 220/09, 220/14

t.+nın 042/14, 115/31, 118/16, 222/34, 223/34, 284/40, 285/40, 288/04, 289/04

t.+tır 041/30, 041/32, 042/11, 042/13, 222/24, 222/31, 222/34, 223/24, 223/24, 223/31,
223/34

t.+tırlar 041/21, 041/24, 041/26, 041/34, 041/36, 041/36, 042/06, 222/21, 222/22,
222/23, 222/27, 222/27, 222/28, 223/21, 223/22, 223/23, 223/27, 223/27, 223/28

[=191]

tanıhlata- Bir iddiayı tanıkla desteklemek, tanık göstermek, tanıkla onaylatmak, tanıkla tasdik ettirmek.

“Anıñ üçün ki bizim kristân töresi körgüziyir barça néméni tapkannı haytarma, kimniñ de bolsa édi, ağırlıh étmiyin. igi turuptur bu yérge, mını hoyup, **tanıhlata** honşusuna da halaga ya şeherge, ki özgeniñ tuvarı hatınadır (125/22).”

“Éger kimése rikadan, haysı ki salada bariyır, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ kéltirmehinden bahmagay, da anıñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da anıñkibik suvnu, ki kéltirmehindan honşusuna ańlatmagay, anıñkibik ziyanı ol kişi tölemeh kérek, ki suvnu kéltirip édi. Kimler ki töziyirler anıñkibik ayılğan ziyannı, hılıh bile kérek ki kişiler bile anı

tanıhlatkaylar da bēlgili étkeyler töre yanına, kérek tölegey bolgan ziyanların anıñ (311/30).”

t.-kay 093/10, 125/05, 125/21, 134/12, 266/11, 267/11, 294/01, 294/09, 295/01, 295/09, 302/07, 303/07

t.-kaylar 145/07, 310/36, 311/36

[=15]

tanıhlı: Tanığı olan, şahitli, tasdik edilmiş, kanıtlanmış.

“Haysı ki barça da başha işler üçün könü da **tanıhlı** ayılğan işler möhürümüzünü bizim bugüñgi işler üsne asılğan boldu (329/05).”

t. 164/04, 328/06, 329/06

[=3]

tanıhlıh: Tanıklık, şahadet, kanıt, delil.

“2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra **tanıhlıh** bergeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına (225/13).”

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulğan néme üçün bēlgisiz, da kēçikilmegen sebep bolmadı, ant içip kēndi méñilik könülür ol devikârdan (276/21).”

“Éger ki andan burun tuvar éyesine aytılar ése, ki kēndiniñ tuvarın yahşı közetniñ tibine sahlagay, ki saçovda ziyan étmegey, ol tuvarın kēndiniñ tıymagay, ol çahta yarğuçılar anıñkibik işni bahmah kérek **tanıhlıhka** (kanıt ve delillere) köre da bilingenlerine (emarelerine, kanıtlarına) köre (142/16, 308/30, 309/30).”

tanıhlıh bér-: Şahitlik etmek, şahadet vermek.

“Yene bir kimése kēndiniñ bitikin tangay, aytıp, ki ménim düğül, da möhürü anıñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol prēttsa (ancak) tangay, aytıp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim düğöldür, da ol tiri tanıhlar, kēlip töre alnına, **tanıhlıh bergey**, néçik alarnıñ alnına édi (194/02).”

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki jadat (talep) étkey, édi vrâddan (mahkemedən) obvédit (kontrol, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmege, ya hasta

*kişige, da urâd (mahkemededen), işitip ya körüp, kégey törege, da jadat étkey, kim ki obvédit étti, ki alar **tanıhlıh bérgeyler**, néni ki kördiler ya işittiler, anı uâd povinéndir (yükümlü) étmege (196/08)."*

tanıhlıh bitiki: Şahitlik belgesi, tanıklık belgesi, tasdikname, şahadetname.

*"Mundan övrendi yihöv ganonk', ki tanıhlıhsız alğışlamagaylar ahpas. Da arak'eller de **tanıhlıh bitiki** bile yébérirler édi eşegérdlerin (043/22)."*

*"Éger ki hulnuñ köñlü bolsa, ki halgay biyi hatına, ki klemegey kétme, anı biyi kérek sahlagay hatunu bile, oğlanları bile, da algay ol hulnu, da bargay yihövge, da tanıhlatkay kişilerge, da anıñ üstne **tanıhlıh bitik** algay, da aytgay, ki hulum klemes hatımdan kétme ölginçe (267/11)."*

tanıhlılı keç-: Tanıklığı kabul edilir, tanıklığı uygun görülür, tanıklığı kanuni sayılır.

*"A néme anıñkibik iş yoluhkay, da hatın kişiler körgey anı, da yahşı hörmətli hatınlar bolgay, néçik ér kişiniñ 2 ya 3 **tanıhlılı keçer**, alay oh hörmətli hatınlardan 2 ança-4 ya 6, yohése, kélmegeyler töre alnına, övlerine tanıhlıh bérgeyler ol hadar yahşı u hörmətli ademilerge, né hadar kéndileridir, da alar, kélip tanıhlıh bérgeyler töre alnına (039/35)."*

*"Dağı da töre bile buyururbiz sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniñ **tanıhlılı keçmes** da néme tigül, yohése tanıhlıh 2 ya 3 kişiniñ küçü bardır (121/15)."*

*"Dağı da dinsizlerniñ **tanıhlılı keçmestir** k'ridânlar üstüne, néçe köp bolsalar da, éger ki könü aytsalar (221/06)."*

tanıhlılın kéri ur-: Tanıklığını reddetmek, tanıkların tanıklığını reddetmek.

*"Yene bir kimése kéndiniñ bitikin tangay, ayıp, ki ménim dügül, da möhürü anıñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol préttsa (ancak) tangay, ayıp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim dügüldür, da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlıh bérgey, néçik alarnıñ alnına édi, kimge ki töre inangay, na borçlu bolur tölemege; da töreden uyat bile kétkey anıñkibik kişi, haysı ki kéndiniñ bitikin tanar da yahşı kişilerniñ **tanıhlılın kéri urmaga** kler (194/08)."*

*"Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérıp, **tanıhlılın kéri urmaga** klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah kérek. könü tanıhlıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı (079/19, 254/03, 255/03)."*

tanıhlıhını kéri ur-: Tanıklığı reddetmek, şahitliği reddetmek.

*“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb béríp, **tanıhlıhını kéri urmaga** klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah kérek. könü tanıhlıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı (254/03).”*

tanıhlıh ohşaşı: Tanıklığın düzeni, tanıklığın niteliği.

*“2 türlü **tanıhlıh ohşaşı**, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra **tanıhlıh** bergeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada (aksama, ihlal) bolmagay yarğu arasına (043/24, 224/10, 225/10).”*

tanıhlıh ohşaşlı: Tanıklığın eşzamanlılığı, tanıklığın uyuşması, tanıklığın mutabakatı.

*“Haçan ki kelseler érméni voytnuñ alnına éksi de né işlerde bolsa ya yoluhkan tanıhlıh bile, ol çahta haysı da bolsa alardan tanıhları bolgay könülük bile, budur 2 ya 3 yahşı kişiler bolgay, da **tanıhlıh ohşaşlı** (080/10, 252/44, 253/44).”*

tanıhlıhka kéltir-: Şahitliğe celp etmek, şahitliğe getirmek, tanıklığa başvurmak.

*“Yene töre körgüziyir, ki tanıhlıh bu hılıh bile bolmah kérek, töresi alnına érméniniñ yétkirgey érméni érméni üsne 2 ya 3 yahşı kişiler bile, haysılarına tiyer inanma, né 1 özge cınsnı bolmastır **tanıhlıhka kéltirme**, ték érméniniñ cınsın érméniniñ üsne (291/21).”*

tanıhlıhın tut-: Tanıklığı kabul etmek, tanıklığı onaylamak.

*“Maña da bulay körünür, ki 25 yaşında ademiniñ **tanıhlıhın tutmah** kérek. Haçan ki Téñriniñ alnına könüdü 25 yaşına k'ahananıñ (papaz, keşiş) tanıhlılı joğovurt üçün, dağın artıhsı könüdü 25 yaşına aşharhagannıñ (sıradan biri, sivil) tanıhlılı törede (038/39,220/18).”*

*“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga, né cimrige, da barça alani yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ **tanıhlıhın tutmagay** (049/24, 228/29, 229/29).”*

*Dağı da tiymes hatın kişiniñ **tanıhlıhın tutmaga**, ték sözün işimege (039/22, 220/30, 221/13).*

tanıhlıh tutul-: Tanıklıklar celp edilmek, tanıklık getirmek.

“Éger ki bolsa kimése anıñkibik, néçik yoğarigi yazılğan sözlerni aytkay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanıhlar bile üstüne pérékonat étmege,

*aniñ hörmetine utru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da tartıngay antka, blijiydir (tercih, öncelik) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat étmege, da anı hörmetinden tüşürmege. Évét ki köp yarğularda yétkiriyir, ki **tanıhlılar tutulmah** kérek, yohése bu hörmet yarğusunda bu sağavatnı étkendir, ki her ant bile tügellengen kéndi hörmetine halgay da yahşı slavasına (187/11)."*

aşharaganniñ tanıhlılı: < Erm. աշխարհական. + Türk. +*nıñ tanıhlılı:* Sivil şahsın tanıklığı, sıradan vatandaşın tanıklığı, şariat ve kiliseye bağlı olmayan kişinin tanıklığı.

*"Haçan ki Téñriniñ alnına könüdü 25 yaşına k'ahananıñ tanıhlılı joğovurt (cemaat) üçün, dağın artıhsı könüdü 25 yaşına **aşharaganniñ tanıhlılı** törede (221/01)."*

bélgili tanıhlılı: Bariz delil, bariz kanıt, bariz şahitlik.

*"Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah-ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga sahlamaga, anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden aniñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhnu hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka bile ögütlemeh kérek. Éger aniñki oğru tutulmagay, ol çahta ol, kim ki hoyuptur âribérini inamlı holga, andan izdemeh kérek, kimge ki berip edi sahlamaga, **bélgili tanıhlılı** bile (105/10)."*

dinsizlerniñ tanıhlılı: < Ar. دين+ Türk. +*sizlerniñ tanıhlılı:* Hristiyan olmayan şahısların tanıklığı, kâfirlerin tanıklığı, paganistlerin tanıklığı.

*"Dağı da **dinsizlerniñ tanıhlılı** kéçmestir k'ridânlar üstüne, néçe köp bolsalar da, éger ki könü aytsalar (039/07, 22/23, 221/06)."*

égri tanıhlılı: Gerçekdışı şahitlik, yalan tanıklık.

*"Dağı da töre bile buyururbiz sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniñ tanıhlılı kéçmes da néme tigül, yohése tanıhlılı 2 ya 3 kişiniñ küçü bardır. Éger kimése yarğunuñ alnına **égri tanıhlılı bérse**, töreçiler ya töre tanıgaylar, ki ol **égri tanıhlılı** bergey, alay töresi bolmah kérek, néçik barça yamanniñ, töre alay buyurıyır (121/18, 121/20, 290/17, 291/16, 291/17)."*

tanıhlılı kéç-: Kabul edilir tanıklığı, kanuni sayılır.

“Anıñ üçün ki hatın kişiniñ tarbiyatı sır sahlamas, né tanıhlılı kéçmes. Évet ki hatın kişilerniñ hatun kişilerniñ üstüne **kéçer tanıhlılı**, alay oh hatın kişilerniñ ér kişi üstüne 6 da 4, néçik yazıp biz yoğarı (040/20,).”

könü tanıhlılı: Güvenilir tanıklık, güvenilir şahitlik.

“Éger ki **könü tanıhlılı** bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan hoyulgan néme üçün bélgisiz, da kéçikilmegen sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (105/11, 276/20, 277/20).”

“Haysı ki tanıhlılıh **könülük** bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérıp, tanıhlılıhını kéri urmaga klep, ki **könülükni** baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah kérek. **könü tanıhlılıh** hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı (254/04).”

hatın kişiniñ tanıhlılı: Kadının tanıklığı, kadının şahitliği.

“Dağı da tiymes **hatın kişiniñ tanıhlılıhın tutmaga**, ték sözün işimege (039/22, 220/30, 221/13).”

“Anıñ üçün ki hatın kişiniñ tarbiyatı sır sahlamas, né tanıhlılıh kéçmes. Évet ki **hatın kişilerniñ hatun kişilerniñ üstüne kéçer tanıhlılı**, alay oh hatın kişilerniñ ér kişi üstüne 6 da 4, néçik yazıp biz yoğarı (039/20, 222/03, 223/03).”

yalğan tanıhlılı: Yalancı şahitlik, yalan tanıklık.

“Da éger ki tapulurése bu bitikte, ki köpler, yalğan bile birlenip, da **yalğan tanıhlılıh** bile yamanlıhını učka çıharırlar, néçik Napéut’nuñ Éski Törede da surp Sdép’anosniñ Yeñide, bu işler yalğan tanıhlarnıñ yamanlıhı bile édi. Yohése bolmaslardır her kéz zraccalıh (hıyanet) étmege (223/16).”

“Dağı da né türlü ayırılıp biz alardan hosdovanut’iunumuz bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki **könülük** bile, toğruluh bile, orunçsuz bolgay, dügül **yalğan tanıhlılıh** bile, ya aldovuçı réçnik bile, ya kéçmişlerniñ canıñ zrgél (incitmek) étmeh bile, ya jaranksızlarınıñ canıñ ülüşsüz çıharmak bile alarnıñ can ülüşünden (233/06).”

t. 038/22, 039/20, 039/34, 040/01, 040/08, 041/11, 042/19, 042/24, 042/25, 042/28, 042/32, 043/15, 043/17, 043/22, 043/28, 046/11, 046/14, 049/12, 054/30, 057/28, 058/01, 070/13, 078/13, 079/10, 079/15, 079/19, 079/30, 093/11, 105/10, 111/27, 117/10, 117/13, 121/12, 121/16, 121/17, 121/19, 121/23, 123/14, 123/37, 135/05,

152/36, 159/20, 162/31, 176/32, 182/06, 188/09, 194/02, 196/08, 202/14, 220/08, 220/11, 220/29, 220/37, 220/38, 220/42, 221/11, 221/19, 221/20, 221/23, 222/16, 222/36, 222/41, 222/42, 223/16, 223/36, 223/41, 223/42, 224/02, 224/05, 224/06, 224/07, 224/08, 224/12, 225/02, 225/05, 225/06, 225/07, 225/08, 225/12, 226/13, 227/13, 228/21, 229/21, 232/33, 233/33, 234/45, 235/45, 236/06, 237/06, 252/27, 252/44, 253/27, 253/44, 254/02, 254/05, 254/10, 255/02, 255/05, 255/10, 265/12, 266/11, 267/11, 276/20, 276/20, 277/20, 277/20, 282/09, 283/09, 286/24, 287/24, 290/15, 290/16, 290/17, 291/15, 291/16, 291/17, 292/09, 292/22, 293/09, 293/22, 302/22, 303/22, 316/40, 317/40, 318/12, 319/12, 324/07, 325/07, 338/24, 339/24
t.+ı 034/15, 038/40, 039/01, 039/07, 039/13, 039/30, 040/11, 040/18, 040/20, 042/14, 042/27, 042/33, 105/11, 115/13, 121/15, 152/05, 193/27, 194/08, 216/19, 217/19, 220/20, 220/23, 220/26, 220/34, 221/02, 221/05, 221/08, 221/17, 221/25, 221/26, 221/43, 221/44, 221/44, 222/02, 222/03, 222/05, 222/34, 222/40, 222/43, 223/03, 223/05, 223/34, 223/40, 223/43, 226/15, 227/15, 284/31, 285/31, 290/15, 290/19, 291/15, 291/19
t.+ım 042/20, 222/37, 223/37
t.+ın 038/23, 038/37, 039/11, 039/22, 049/28, 050/10, 220/12, 220/18, 220/25, 220/30, 221/07, 221/13, 228/29, 228/39, 229/29, 229/39
t.+ını 039/06
t.+ının 196/12
t.+ka 043/12, 079/14, 121/28, 142/16, 221/10, 224/04, 225/04, 254/02, 255/02, 290/21, 291/21, 308/31, 309/31
t.+lar 230/30, 231/30
t.+ları 041/08, 137/32, 138/10, 222/15, 223/15, 304/37, 305/37
t.+larından 138/01, 304/33, 305/33
t.+larını 079/22
t.+larınıñ 222/18, 223/18
t.+nı 040/23, 079/16, 220/23, 221/04, 222/04, 223/04, 254/03, 255/03
t.+nıñ 043/24, 224/10, 225/10
t.+ta 034/05, 039/17, 216/14, 217/14, 220/28
[=250]

tanıhlıhsız: Tanıksız olma, tanıksız, şahitsiz.

“Mundan övrendi yihöv ganonk'i, ki **tanıhlıhsız** alğışlamagaylar ahpaş. Da arak'eller de tanıhlıh bitiki bile yébérirler édi eşegérdlerin (225/06).”

t. 043/20, 224/06, 225/06

[=3]

tañla-: Seçmek, atamak, tayin etmek.

“Tiyesidir émdiden soñra bitik (belge) bile yöpsünmege (onaylamak, tasvip etmek) törelerni, **tañlap** (seçip) barça ari bitiklerden (024/09).”

“Da haysı ulusta bolmasa han ya ulu biyler, tiyesidir ahpaşka sımarlamamga yarğu işin, ki barça yarğularnı ol hayğurgay. Bolmagay, ki bu işke utru bolgay kimse, zera bardır ahpaşlar arasına, ki biliksizdir da ahça küçü bile **tañlagandır** (atanmıştır), (215/34).”

han tañla-: Han seçmek, han tayin etmek.

“Haytıp töre buyurur, hörmét haldırgay Andranig oğluna **han tañlama** ulusları bile. Alay oh tiyesidir çıhmagan hızına uluslar bérmege, néçik ér oğluna (236/01).”

t.-gandır 032/21, 214/30, 215/34

t.-ma 057/31, 236/01, 237/01

t.-p 021/39, 024/10, 206/09, 207/09, 208/09, 209/09

t.-r 025/30

[=15]

tañlan-: Seçilmek, atanmak, tayin edilmek, ayrılmak.

“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler, k'ahanalar, ki Téñriden **tañlandılar** (tayin edildiler), da alardan **tañlandılar** hartlar, uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga hanlarga u ulu biylerge (215/22).”

“Éger kim ki kermende da töresine kénsiniñ ündelgiy édiler, da iş (dava) bolgiy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı, ki biri birine bizminlenip, baş hoşkay anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ, haysı töre **tañlangandır** Téñriden da ademilerden, haysı ki törede övrengey édiler olturma k'hanalar da aşharhaganlar (289/28).”

“Könülük bu türlü körgüziyir da bélgili töre yanına barçasına bolmah kérek, ki kéndi yarğuçı né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kéndi yalğız, ale kéndiniñ töresine érméniniñ bolgay 12 **tañlangan** igi hartlar, ki érméni töresin igi bilgeyler. Éger ki 12 bolmasa, bolgay 6 ya 8, éger 6 bolmasa, bolsun 4 (325/12).”

t.-dılar 032/03, 032/04, 214/22, 215/22

t.-gan 159/31, 324/12, 325/12

t.-gandır 032/21, 119/32, 214/30, 215/30, 288/28, 289/28

[=13]

tap-: 1. Bul, keşfetmek, ele geçirmek, ortaya çıkarmak 2. karar vermek, hüküm vermek, hüküm çıkarmak.

tap (I): Bul, keşfetmek, ele geçirmek, ortaya çıkarmak.

*“Ulustagi k'risdânlar, u péşekârlar, u bézirganlar bérgeyler yasah. Yohsa k'risdânlarga baştan yasah bérmege töre buyurmastır, ték dinsizlerden, haysın ki hılıçları bile **tapıptırlar** (ele geçirmişler), (064/07).”*

*“Kimése oğrunı kündüz övüne **tapsa** da öldürgiy édi, öldürgen kişi ölümlüdür. Bulay Yeñi Töre könültiyir ol öldürüçi oğrunı. Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam öldürdi bélgili (kanıtlı) érki bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (103/06).”*

*“Ulustagi k'risdânlar, u péşekârlar, u bézirganlar bérgeyler yasah. Yohsa k'risdânlarga baştan yasah bérmege töre buyurmastır, ték dinsizlerden, haysın ki hılıçları bile **tapıptırlar** (ele geçirmişler), (241/29).”*

hazna tap-: < Ar. خزينة. + Türk. +tap-: Gömü bulmak, hazine bulmak.

*“Éger ki kimése kéndi mülklerine hazna **tapkay** yér içine, ya altın, ya kümüş, da éger ki anıñkibik hazna evelgi hanlarınñ bolgay, da igi bélgili bilseler, kérek hanlıh haznaga bérilgey ol hazna. A tapkan kişi ol haznanı, onunçı ülüşün ol kişiğe bérmeş kérek, alay oh añar da onunçı ülüş bérilmesh kérek, ol kişiğe, kimniñ mülk üsne tapuldı (263/12).”*

tap (II): Karar vermek, hükmetmek, hüküm çıkarmak.

*“... boyruh étiyirmén da buyurıyrmén könülük bile da yétkizmeşli, ki ni biri de yarğuga yovuh kélemeş da kélemeş, ték ançah bizim boyruhumuz bile, da buyruh étermén barça bilmemeşni, boyruh étermén da ortada hoyarmén éminlik, ol, kim ki bu éminlikni da ayılğan işlerni ki tutmagay, ki sındırgay (ihlal eder) anı söz bile ya étmesh (davranış, eylem) bile, ol anı halır da anı tözmesh kérek, né ki töre **tapsa** (hüküm verse) (083/20).”*

*“... na yükçi povinen (yükümlü) düğül ant yürütmeş, haçan borç vlasnıy anıñ düğül, da tölövge hadirdir, néşik töre **taptı** (hükmetti), munuñ üsne yarğu tohtatmah kérek, kimge de yoluhsa, humaş bile tölegeş, néşik ahaç tiyer, antsız, yükçi (190/05).”*

“Bu yoğarı anılğan işlerde alar anı bolurlar spravovat étmege, aniñ işin utmaga, ya tas étmege, éger ki obliçne töre alnına añar motsnuñ bérse, na, ne ki **yargıu tapsa** (hükmederse), ol parsuna kötürmeh kerek anı üstüne, éger curum, éger ki ant (185/16).”

“Kimése ki kéndi érki bile tuvarın yébérgéy özgenin bahçasına albo tarlov içine tüzde, aniñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke, töre buyurıyır, tölöv bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp **tapsalar** (belirleseler), (275/37).”

“A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik aldı ése küçlü tuvar haranı, buzgay ya yégey, aniñkibik sahlovuçı éyesine körgüzmeñ kerek yérin da, körgüzüp köñüsün u bėlgili ol yérin, ziyansız bolsar **tapkanı** (hükmü) bile töreniñ, haysın ki töre ulu köñülük bile taptı (106/28).”

t.-ar 234/06, 235/06, 268/09, 269/09

t.-arlar 035/11, 216/33, 217/33

t.-ıp 026/14, 210/04, 211/04, 332/09, 333/09

t.-ıptırlar 064/07, 240/26, 241/26

t.-kan 067/34, 088/28, 125/13, 125/18, 134/23, 151/33, 242/35, 243/43, 262/14, 263/14, 294/05, 295/05, 302/12, 303/12, 316/35, 317/35

t.-kanı 106/28, 278/04, 279/04

t.-kanın 194/20

t.-kanrı 125/18, 294/07, 295/07

t.-kay 069/07, 070/24, 088/23, 103/04, 120/03, 158/29, 175/18, 185/41, 189/35, 244/29, 245/29, 246/15, 247/15, 262/12, 263/12, 274/21, 274/22, 275/21, 275/22, 288/32, 289/32, 294/34, 295/34, 322/34, 323/34, 336/39, 337/39

t.-kaylar 290/27, 291/27

t.-kınça 185/44, 191/28, 191/30, 192/04

t.-kıy 103/06

t.-madı 172/22

t.-masalar 122/12, 290/31, 291/31

t.-mah 088/20, 124/31, 263/11, 292/37, 293/37, 62/11

t.-mıyın 191/23

t.-sa 026/25, 070/15, 083/22, 103/09, 103/26, 127/05, 151/23, 181/36, 185/17, 190/01, 210/08, 211/08, 246/10, 247/10, 257/34, 274/24, 274/31, 275/24, 275/31, 316/31, 317/31

t.-salar 103/38, 122/18, 274/37, 275/37, 290/35, 291/35

t.-sañız 199/10

t.-tı 019/38, 030/35, 106/30, 147/36, 190/07, 204/11, 205/11, 214/01, 215/01, 278/05, 314/06, 315/06

t.-tim, 125/07, 232/34, 233/34, 294/02, 295/02

t.-ulur 041/10

t.-up 144/14, 192/18

[=129]

tapun-: 1. Ele geçirmek, edinmek, bulunmak **2.** İbadet etmek, tapınmak.

*“Dağı da aytırbiz ohşaşın olcanıñ (ganimetin) üleşmehin da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çeriiv bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap, haytkay, da ol talanda altun **tapunsalar**, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çeriivüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum algay han (238/39).”*

*“Tiyesidir bizge könü töremiz bile barmaga, ki biz Ata Oğul Ari Canga bir Téñri **tapunurbiz**, bir tarbiyatta, u bir Téñrilikte (231/39).”*

t.-gay 072/31, 248/19, 249/19

t.-mah 151/19, 316/29, 317/29

t.-sa 151/22, 316/30, 317/30

t.-urbiz 052/30, 230/40, 231/39

t.-salar 062/06, 238/38, 239/38

[=12]

taratur: Soyguncu, gaspçı, eşkıya, hırsız, kundakçı.

*“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş vahtına otnuñ, anıñkibik köydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas bolmah kérek. Éger vahtına sahatına tutulmasa, anıñkibik ögütlenmeh kérek zından bile, da ahça curumu bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol **taratur** yaman köñülden étti ése, tamahı (boğularak, idam edilerek) bile ögütlenmeh kérek (281/41).”*

“Yığı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan eski duşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sên yaman kişisén, ya oğrusén, ya harahçisén, ya **taratursén**, ya halpsén (186/16).”

t. 111/15, 282/03, 283/03

t.+sén 186/11

[=2]

tarlov: Tarla, mezra (taşınmaz ve mülkiyet hakları ile ilgili).

“A **tarlovlar**, haysı ki rékalar bile suvarırlar, bolgay kélişi 5-ten 1 ülüş; ol, ki suvarılmaslar, ondan bir, zéra toprah yalğızdır hanıñ u biyniñ, dügül suv (064/06).”

“Da ahça bile satun alğan mülkler, éger **tarlovlar**, éger borlalıhlar, éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 yasahlı bolmagay (240/23).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme yér bérsele, alay oh kiçi biylerden salaçılarga bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, **tarlovlar** étkeyler, ol alarnıñ iménâları bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/05).”

t. 103/31, 274/35, 275/35

t.ga 126/32, 294/32, 295/32

t.+lar 063/33, 064/06, 240/22, 240/26, 241/25, 241/29, 242/04, 243/05

t.+ların 112/18, 282/22, 283/22

t.+larnı 114/19, 284/17, 285/17

t.+larnıñ 063/26, 070/11, 240/20, 241/20, 246/08, 247/08, 283/22, 283/27

t.+nuñ 282/27

t.+una 070/31, 126/29, 246/19, 247/19, 294/31, 295/31

[=35]

tart-: Çekmek, çaptırılmak, mahkûm edilmek, ödemek, katlanmak, çekinmek, sakınmak.

“Éger ata ya oğul haysı yañılmaħka köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunuñ yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oğul atasınıñ yañılğanı üçün né bir ögüt(ceza) bile borçlu tigüldir, her biri yañılğanına köre **tartmah** (cezalanmak) kérek (095/32).”

cezasın tart-: < Ar. جَزَا. + Türk. +sın tart-: Cezasın çekmek, ceremesin ödemek, cezaya çaptırılmak.

“Éger ata ya oğul haysı yañılmahka köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunuñ yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas (095/27).”

“Éger kimése yaman iş hılınsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, aniñkibik **cezasın tartmah** kérek hılınğanına köre (293/11).”

luc tart-: < Erm. ԼՈՒՏ. + Türk. +tart-: Ceza ödemek, kefaret ödemek.

“Éger aniñkibik iş k’ahanaga yoluhsa, surp yihöv aniñkibik işni alay oh tutıyır, da kim aniñkibik yazıhını étse, hosdovanél bolmah kérek da **luc tartmah** kérek. Éger ki k’hana yoluhsa aniñkibik işke, babaslıhına néme ziyan étmestir. Éger layık bolsa, aniñkibik kişi öldürgen bolur tum alma yihövde (131/08).”

“Barır égeç çérüvge da öldürgey anda kişi, aniñkibik kişi öldürüçi ari atalarınñ boyruhlarından yazıh ornuna sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, aniñkibik öldürüçi bolur borçlu hosdovanél bolgay da **luc tartkay** ohşaşlı, töre alay buyurıyır (301/19).”

ögütnüñ tibine tart-: Cezaya çaptırmak, cezalandırmak.

“Tanıhlıh bérir muñar ari bitikler, kimése kéndiniñ k’ahanasın pambas étmésin, aniñ üçün ki arakéllerniñ boyruhudur, ki aniñkibik kişini **ağır ögütnüñ tibine tartkay**, kim ki k’ahanasına yaman aytkay (265/14).”

törege tart-: Mahkemeye vermek, mahkemeye celp etmek.

“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına aniñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun añgıy édi da aniñ üsne yahşı tanıhlıhı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunı ya halganlarından bolurlar, bahmıyın aniñkibik köptengini, borç üçünn **törege tartma** da añmaga (317/41).”

“Kimése kimse bile yolga çıhsa ya bargay, alardan haysına bir satama yoluhsa, attan yihılmah, albo atı köprüde tüşkey, ya arabası balçıhta halgay da çıhma bolmagay, ya aniñkibik araba ahtarılgay ya singay, yoldaşı salıp ketmegey. Éger salıp kétse, ol çahta bolur anı **törege tartma**, haysın ki töre yañılğanına köre ögütlemeh kérek (125/28).”

“Éger kimése kiméseni **törege tartsa** ya borç üçün, ya özge néme üçün, kéndiniñ tanıhı bolmagay, né aniñ kimniñ [=kmni] ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup keltirdi (229/06).”

yarğuga tart-: Mahkemeye çekmek, mahkemeye vermek.

*“Éger kimse kimséni **yarğuga tartsa** ya borç üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanıu bolmagay, né anıñ, kimni ki **yarğuga tarttı**, tiymestir añar ant, kim ki tutup keltirdi, yohsa añar tiyer, kimni tutup keltirdiler, éger könü kişi ése (048/17, 048/20).”*

zından tart-: < Far. زندان. + Türk. +tart-: Hapis çekmek, hapis yatmak.

*“A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona **zından tartkay**, na bolur ér hatun üçün olturmaga, da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük tapkınça, anı töre priymit (kabul etmek) étmeh kérek anıñkibik prihodada (olayda), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna köre (185/42).”*

t.-ar 036/41

t.-armén 048/02, 226/43, 227/43

t.-ıp 053/03, 232/01, 233/01

t.-kay 049/36, 050/33, 061/30, 094/37, 098/21, 132/34, 185/42, 228/33, 229/33, 230/05, 231/05, 238/31, 239/31, 244/01, 245/01, 262/22, 262/23, 263/22, 263/23, 266/41, 267/41, 270/20, 271/20, 300/21, 301/21

t.-kaylar 028/02, 210/34, 211/34, 265/15

t.-ma 095/27, 125/34, 152/09, 268/11, 269/11, 294/16, 295/16

t.-maga 316/42, 317/42

t.-makı 051/01

t.-mah np894/23, 096/13, 099/03, 123/17, 126/26, 131/08, 268/13, 268/21, 269/13, 269/21, 270/30, 271/30, 292/11, 293/11, 294/29, 295/29, 298/30, 299/30

t.-mahı 230/08, 231/08

t.-sa 228/06, 229/06

t.-sar np894/21

t.-tı 048/20, 228/07, 229/07

[=72]

tartıl-: Çekilmek, çıkarılmak, celp edilmek.

*“Da köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar (itham) béririrler, zvada (kavga, niza) arasına aytır, yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb berse, da iş **tartılgıy** edi yarğuga, da ol ayblagan kim de ése kendi yürekinden, éger ér, éger hatun, da kélgey törege, da ayt kay sebebini (186/22).”*

t.-gıy 186/22

[=72]

tartın-: 1. Çekilmek, çıkarılmak, celp edilmek 2. Geri durmak, kaçınmak, sakınmak çekinmek, terk etmek 3. Reddetmek, geri vermek.

antka tartın-: Yemin etmeğe celp edilmek, yemin etmeğe celp edilmek.

*“Éger ki bolsa kimése anıñkibik, néçik yoğarigi yazılğan sözlerni aytkay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanıhlar bile üstüne pérékonat étmege, anıñ hörmetine utru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da **tartıngay** (celp edilmek) antka, blijiydir (önceliği, tercihi) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat (ispat) étmege, da anı hörmetinden tüşürmege (187/05).”*

tartın- (III): Reddetmek, geri vermek.

*“A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı, 7-inçi künge dire bolur satkan kişiğe haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek bézirgân **tartıngay** (reddetmek, geri vermek) anıñ éyesine zastuptsasına (kontrolüne), haysı ki zastuptsa kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur (287/07).”*

*“Töre bile boyruh étkendir da tıygandır, ki hol tiyirmenin tusnah hoymagaylar, né üstünedegi taşın, né tibiñdegi taşın. Anıñ bile miskin tirlik éter. Yañılğan muniñki némeni haligi boyruhnu töre bile ögütlenmeh kérek, ki **tartıngaylar** (sakınmak, çekinmek) andan, ki anıñkibik tiyirmenni tusnah hoymagaylar (296/17).”*

t.-dım 025/40, 208/43, 209/43

t.-gay 116/07, 286/04, 287/04

t.-gaylar 128/14, 135/35, 296/18, 297/18, 302/37, 303/37

t.-mah 158/03

t.-mahlıh 322/21, 323/21

[=15]

tas: 1. Kayıp, yıkım 2. Ölüm, mahv, idam.

tas bol- (I): Kaybolmak, mahvolmak.

“Éger kimése kéndi dostundan sağıt ötünçke alsa barça türlü da anıñkibik sağıtını ya sındırgay, ya tas étkey, da ol, kim ki ötünçke aldı [=bérdi], bolmagay sındırganda

albo **tas bolganda** sağıtnıñ, ol, ki aldı ötüñçe sağıtnı, ziyanın tölemeh kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün (107/06).”

“A éger anıñki némeler anıñ sebepinden **tas bolsa** (kaybolsa) ya kéndi yaşırsa da aytsa, ki **tas boldı** (kayboldu), da anıñ üsne yétkirseler, ki anıñkibik némelerini yaşıriptır, éki ança tölegey (110/14, 110/15).”

“Éger ki kéraş şeherge yuvuh bozulsa, tiyer, kermenden çıhıp, kişilerge boluşma da hutharma tirlikni kéraştan, ki **tas bolmagay** (mahvolmasın, bozulmasın) téñizde (305/05).”

tas bol- (II): Öldürölmek, idam edilmek.

“A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır, ya baş yévüçüdü, alarnıñ işi (hükmi) **tas** (idam) **bolmaktır** (030/32).”

“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş vahtına otuñ, anıñkibik köydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan **tas bolmah** kérek (281/41).”

tas et- (I): Kaybetmek, mahrum kalmak.

“Éger kimése kéndi dostundan sağıt ötüñçe alsa barça türlü da anıñkibik sağıtnı ya sındırgay, ya **tas étkey** (kaybetse), da ol, kim ki ötüñçe aldı [=bérdi], bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtnıñ, ol, ki aldı ötüñçe sağıtnı, ziyanın tölemeh kérek sındırmah üçün ya tas étmeh üçün (107/05).”

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga (kazanmaya) ya **tas étmege** (kaybetmege) işlerin (davalarını), ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (162/07).”

“A éger korol' anıñ biyliki korunada bolmas, bérmeş kérek añar 3 kéz 9-er hafta, bulaydır töre. Kim ki bu roklarnı (surelerini) kéçirse da kéltirmese korol'dan kéndi işine boluş, ol kişi kéndi **işin** (davasını) **tas éter** (kaybeder, mahkûm edilir) ol işte ol sdupénde, haysı iş üçün, ki korol'ga alıp édi (331/08).”

“Oğulları alarnıñ, kimler ki artıhsılıh (suç) éter korol'nuñ olturğuçuna harşı da İş (hükmi) Barça némeniñ, da atasından halgan tirlikni **tas éterler** (kaybeder, mahrum kalır). Anıñ üçün bu yañılmahka köre tirliki hanlıhka halır (259/10).”

tas ét- (II): Öldürmek, idam etmek.

“Oğruni da harahçını kéndileriniñ sıñarları (yardakçılar) bile yihöv sahlamas, ale töre alarnı ölüm bile **tas étiyir** (140/03, 291/29).”

“A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun béríp ta, lucun tartkay. Bu türlü töreni han étkey, a özge törelerni yarguçılarga sımarlagay (görevlendirir). Ulu biyeler ölümlülerni **tas étmegeyler** (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (238/33).”

“Éger ki dinsiz k'risdânnı öldürgey érki bile, anıñ ornuna kendini **tas étkeyler**. A éger ki érksiz öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın töletkeyler. Yohése adamnıñ hanınıñ bağısı yohtur, zéra Téñri yaratıptır sıfatına ohşaş da ölüden turğuzmaga Téñriniñ holundan yalğız kélir (239/12).”

t. 030/32, 036/27, 060/18, 060/27, 061/33, 070/24, 084/04, 084/14, 096/12, 107/06, 107/08, 107/11, 107/13, 107/25, 110/06, 110/10, 110/12, 110/14, 110/15, 110/37, 111/08, 136/20, 140/06, 140/13, 140/37, 146/37, 150/19, 150/19, 153/14, 162/07, 167/23, 169/35, 175/13, 185/14, 185/24, 188/32, 212/20, 213/44, 218/15, 238/08, 238/12, 238/33, 239/08, 239/12, 239/33, 246/15, 247/15, 258/09, 258/14, 259/06, 259/10, 268/21, 269/21, 278/11, 278/12, 278/13, 278/14, 278/20, 279/11, 279/12, 279/13, 279/14, 279/20, 280/22, 280/25, 280/26, 280/26, 280/37, 280/43, 281/22, 281/25, 281/26, 281/26, 281/37, 281/43, 304/05, 305/05, 306/29, 306/32, 307/29, 307/32, 308/04, 309/04, 312/27, 313/27, 316/09, 316/09, 317/09, 317/09, 318/19, 319/19, 326/12, 327/12, 330/08, 331/08, 332/14, 332/16, 333/14, 333/16, 336/36, 337/36

[=101]

taşla-: Taşa tutma, taşa tutarak öldürme, recim.

“Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı keltirgeyler hartlarnıñ alnına da gilé étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki uruşçı bolgay da cimri (ayyaş). Anıñkibikni Éski Töre körgüziyir **taşlama**, da Yeñi Töre ohşatıyır atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası anıñkibik oğlunu kéri étmege (mahrum etmeğe) barça igilikten (291/41).”

t.-ma 122/31, 290/41, 291/41

[=3]

tay-: Sapmak, şaşmak.

töreden tay-: Kanundan şaşmak, kanundan çıkmak.

“Zéra köpler bardır, ki mahtarlar özge dayfannıñ törelerni, ki könü töreleri bar.

*Kimler ki bu işni sözlerle, kéndileri könü **töreden tayıptırlar** da özgelerni de klerler taydırmaga, yéñil ésli ademilerni (203/24).”*

t.-ıptırlar 018/23, 202/30, 203/24

[=3]

taydır-: Doğru yoldan ayırıp yanlış yola sevk etmek, saptırmak.

“Zéra köpler bardır, ki mahtarlar özge dayfannıñ törelerni, ki könü töreleri bar.

*Kimler ki bu işni sözlerle, kéndileri könü **töreden tayıptırlar** da özgelerni de klerler **taydırmaga**, yéñil ésli ademilerni (203/25).”*

t.-maga 018/24, 202/31, 203/25

[=3]

terezü: < Far. ترازو. Ağırılık ölçme aracı, terazi, baskül, tartı, tartma aleti, çeki, ölçü, oran, ölçek.

*“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir **terezüler**, néçiktir funtlar, néçiktir harılar da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ, ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ, bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet, câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik bolmagay (148/02).”*

*“Éger kimése tapulğan bolgay, haysı ayılğan **terezüde**, harıda, funtta, ölçmehlerde da harılamahta égirlik kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi, dağın da hörmetsiz halmah kérek, ki özgelerge orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (314/18).”*

*“Bu yérge añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodalarınñ, haysı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler, da anıñki **terezülerde**, da ölçünmehlerde hoyıyırlar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, yahot ki hahkay ahça, töresi bile kermenniñ da Marımborknuñ (314/39).”*

t.+de 148/14, 314/14, 315/14

t.+ler 148/02, 314/08, 315/08

t.+lerde 149/28, 314/39, 315/39

[=9]

terezüle-: < Far. ترازو. + Türk. +le-: Tartmak, ölçmek, gözetmek, incelemek, araştırmak.

“Éger kiméseniñ tuvarı kirgey saçovga hışniñ ya evelbaharniñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kiriptir, kérekmostir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs étme, ték aniñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına yapkay. Éger aniñkibik saçov éyesi tuvarnı öldürse, tölemeh kérek. Éger sohraytsa, ya müñüzün sıdırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarguçılar anı bahkaylar, yérgesi bile bilip da igi **terezülegeyler** (araştırmak), haysın ki ayılğan satamalardan ol, kim ki bolgıy édi yaman étüçi munñki işlerden (142/05).”

“Yazılğandır töresi érméniniñ, câht bile bahmah kérek da **terezülep** ayırmah kérek. Érméniler arasına bu yérge, néçik özgeleri, tutıldı da sahlandı, alay bolmah kérek, a özge cıns érménilerden ündelgen bolsa, kénsilerniñ töresi bile könülgeyler (279/24).”

t.-geyler 142/05, 308/26, 309/26

t.-p 107/32, 278/24, 279/24

[=6]

testimént: < Lat, Ukr, Leh. *testamentum*, *mecname*мѣм, *testament*. Vasiyet, vasiyetname.

“Aytkanına köre Boğos arakélniñ, ki **testimént** ölüden soñra béklikte tohtamah kérek. A éger ki ol destimént étken tiri halgay, ol destimént aniñ érkine bolmah kérek, klese buzar, klese yasar, néçik añar körünse (254/20).”

t. 254/20

[=1]

tékşi: Eşit, beraber, denk (ikileme olarak *tekşi-teñ* biçiminde).

“... da hatunlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 **tékşi teñ** da könülük bile (307/19).”

t. 139/23, 306/19, 307/19

[=3]

téli: Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, divane, mecnun, azgın (hayvan için).

“Éger kiméseniñ atı **téli bolsa** haysı ayahı bile urmah, da tişlemeh bile, hılıhı bile nahıs étkey, ol çahta éyesi ol atnıñ, nahıs étken kişini, zıyanın, harcın da hakimlikin tölemeh kerek (102/07).”

“Da éger ol ögüz her kéz alay **teli** édi ése da kiyiklengey, da éyesine honşuluh aytkey, ki anıñkibik **teli tovarnı** kétergey, da éyesi honşuluhnuñ aytkanın némege tutmagay, da anıñ arasına urup kişi öldürgey, da anıñkibik kişini, kimniñ ögüzü édi, ol öldürmehniñdir, ya ol baş üçün tölemeh kerek, néçik töre görgüzse, a éyesi ölümdeñ érkli bolmah kerek (099/22).”

t. b103/01, 274/20, 275/20

[=3]

télilik: Aklını yitirmek, divanelik, cinnet, delilik.

“Éger ki kimése **téliliki** bile kéndiniñ yaman aytkey hannıñ artından da kéñeşine hanlıhınıñ, a éger kimése anıñ üsne yétkirgey, anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babashlıından tüşürgeyler, éger aşharagan ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolgay yargı, da ol yargını étkey ahpas ya vartabédler, anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçı alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin Teñriniñ küçi (265/38).”

t.+i 091/15, 265/20

[=1]

télir-: Aklını kaybetmek, deli olmak, akli dengesini yitirmek.

“Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh, ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan anıñkibik **télirgey**, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkey da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da anıñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgey da nahıslıhına boluşkay, anıñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgey (301/34).”

t.-gey 133/23, 300/35, 301/35

[=3]

témirçi: Demir ustası, çilingir, demirle işleyen kimse, demirci (toplumda bir zümrenin üyesi olduğu için hukuk terimlerine alınmıştır).

“Péşekarlar arasına artıh hörmette bolgay **témirçi** da tésla. (243/16).”

t. 065/32, 242/14, 243/16

[=2]

témirçilik: Demirle işlemek mesleği, demircilik.

“Kérekli da yahşı péşekârlıh toprah bile işlemehtir, dağı da **témirçilik**, téşerlik da téslalik (242/14).”

t. 065/30, 242/13, 243/13

[=2]

téñ: Eşit, özdeş, benzer, yakın, eşit olarak, beraber.

“... da hatınlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 **tékşi teñ** da könülük bile (307/19).”

“Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni atasından anasından **téñ** üleşmeh kérek (321/38).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alına, azap ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanınıñ oğlanları, anı jarangél éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge **téñ**, da anadır hawsar jarang ér u hizoğlanlarına atadan soñra (189/19).”

t. 101/31, 139/23, 156/25, 189/02, 189/19, 272/37, 273/37, 306/19, 307/19, 320/38, 321/38

[=11]

Téñri: Yaratan, Allah, ilah, tanrı.

“Evelgi u könü yarğuşu **Téñridir**, né türlü buyurur markaré Tawit’, ki yarğu éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına). Dağı da aytır prorok: «Biy Téñri bizim yarğuşumuz» (028/26, 028/28).”

“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey, tölov bolmah kérek tügel baş üçün. Bélgilidir töresine **Téñriniñ**, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna baş bérmeş kérek. Bulay Eski Töre körgüziyir, évét ki Yeñi Törede görgüziyir anıñkibik p'orçut'iunni ahça curumu bile da luc tartmah kérek (099/02).”

“Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin, kérekmes, ki sözlegey réçnik (на полях: prokurator üçün) ahça bile yalga tutkan, ki égirlikten könülük klemegey yétme. Anıñkibik iş harşıdır **Téñrige** da ari könülükke (290/25).”

Téñriniñ boyruhu: Tanrının emri, ilahi hüküm.

“6-ıncı, ki yarğunuñ işi ant bile tügellenir, évét ki Téñriden buyurulmadı ant içmeğe. Yohése yamanlıh artıptır bu zamanda, a k'risdânlar tügül ki yalgız yarğu alnına ant içer, yohsa her yérde her kéz héç némeden, da anıñ üçün hutharuçumuznuñ buyruhun héç éterler, da biz kledik, ki **Téñriniñ buyruhun** héç étkenlerge töre u ganunk” berkitip hoyduh yarğuda (022/36).”

“Éger ol tüşüngen kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına aslam bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağışlamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki **Téñriniñ buyruhudur** buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, aslam (faiz) almagay (108/19).”

“Éger ol tüşüngen kénsiniñ borç éyesine ki anıñ alnına aslam bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağışlamah kérek borçu üsne. Anıñ üçün ki **Téñriniñ buyruhudur** buyurgan, ki kim ése, k'risdân dinin bilip, aslam (faiz) almagay (279/38).”

“Éger ki özge törede buyurgan ése tusnah alma tullardan, alé bizim érmeni töresine anı tıygandır, anıñ üçün ki 2-ıncı **Téñriniñ buyruhundan** şağavat bérinmeh kérek tul hatınlarga (298/01).”

“Éger kimge **Téñriniñ buyruhu** bolsa, ösiyet étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni atasından anasından téñ üleşmeh kérek (321/38).”

Téñriniñ buyruhu: Tanrının emri, ilahi hüküm.

“Kim ki érk bérgey oğlanlarına érkine ösmege da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga bitikke ya péşege, bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğ, reşitlik) dire, da arzani bolgaylar k'ahanalıhka ya igi péşege. Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların ustaga, oldır cigeri itidir zakonnuñ, da ganunk' bile sahlanmah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır, anıñ üçün ki töre bile da **Téñriniñ buyruhu** bile buyurgandır, ki atalar kénsileriniñ oğlanların sahlagaylar yahşı ögüt bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki Téñriniñ töresinden da horhusundan çıhmagaylar (300/01).”

“Éger haysı da oğul-hız k'risdânlarnıñ ki salgay atasın-anasın da kétékey, Téñriniñ buyruhu bile anıñki ata-ana bütün sahlagaylar oğul-hızın, ki kéndileriniñ buyruhu bile hatlarına övretmege da hılıhlarına (330/07).”

Téñriniñ buyurganı: Tanrının emri, ilahi hüküm.

*“Aniñ üçün Téñri alay buyuruptur, éger haysı ata-ana kéndi oğlanların ögütlemese hörmətli, **Téñriniñ buyurganına** köre tirilgeyler, a ol boyruhnı atanıñ ananıñ némege tutmagaylar, aniñkibik ata-ana bolurlar aniñkibik oğul-hıznu kéri étmege (300/12).”*

Téñriniñ töresi: Tanrısal yasalar, ilahi kanunlar, ilahi hükümler.

*“Dağı da aldih Asduacaşunçtan, 2-inçi töreden, dağı özge bitiklerden, haysıları ki könüsün **Téñriniñ töreleridir**, haysın ki Téñri buyurur, ki budur töre, din da tanıhlıh, haysın ki mén sizge buyurdum 3-ünçi, ganonk' bitiklerinden, zéra anda da taptım küçlü u alani töreler köp yérde (233/32).”*

*“Kim ki érk bérgey oğlanlarına érkine ösmege da bérmegey aniñkibik oğlanı ustaga bitikke ya péşege, bolup miskin, töre körgüziyir aniñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğ, reşitlik) dire, da arzani bolgaylar k'ahanalılık ya igi péşege. Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların ustaga, oldır cigeri itidir zakonnuñ, da ganunk' bile sahlanmah kérek, da aniñkibik ata harğışlıdır, aniñ üçün ki töre bile da Téñriniñ buyruhu bile buyurgandır, ki atalar kénsileriniñ oğlanların sahlagaylar yahşı ögüt bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki **Téñriniñ töresinden** da horhusundan çıhmagaylar (300/01).”*

Téñriniñ yarğusu (I): Tanrının hükmü, ilahi hüküm.

*“Haytıp ésime aldım, ki Biyimiz K'risdosnuñ yarğusuna barasımén, ol, ki yüz körmes, né orunç almas, aniñ üçün tiyişlidir maña yazmaga holum bile **Téñriniñ yarğusunuñ** ohşaşın (026/20).”*

Téñriniñ yarğusu (II): İlahi yargı, ilahi mahkeme.

*“Tiyişlidir haytıp munu da sağışlamaga, ki yahşırahtır bu dünyânıñ yarğusuna kimséneiñ igilikin égirlik bile algaylar, sövük bile yöpsünmeh kérek da kéndiniñ hutulmahı üçün, né ki özgeniñ égirlik bile algınça da köktegi **Téñriniñ yarğusu** alnına tölöv étkinçe (037/24).”*

t. 018/27, 020/20, 020/27, 023/04, 023/35, 028/26, 028/28, 029/08, 029/24, 029/38, 031/12, 033/07, 036/31, 037/33, 037/39, 039/12, 045/12, 045/16, 045/38, 046/04, 046/12, 046/34, 051/25, 052/21, 052/22, 052/30, 054/29, 060/08, 060/31, 081/37, 082/03, 084/20, 090/13, 127/33, 129/127, 132/14, 133/29, 133/32, 157/16, 166/39, 181/35, 184/26, 190/01, 198/35, 202/32, 203/26, 204/22, 204/26, 205/23, 205/26,

206/30, 207/32, 208/01, 212/04, 213/04, 213/05, 213/13, 213/21, 213/28, 214/08, 214/41, 215/08, 215/41, 218/17, 218/39, 218/42, 220/26, 221/08, 224/39, 224/41, 225/39, 225/41, 226/07, 226/10, 226/14, 226/24, 227/07, 227/10, 227/14, 227/24, 230/21, 230/36, 230/39, 231/21, 231/36, 231/39, 232/32, 233/32, 238/03, 238/14, 239/03, 239/14, 256/04, 256/06, 257/05, 257/06, 258/18, 259/14, 279/37, 295/39, 296/09, 298/04, 299/03, 300/11, 300/37, 300/39, 301/10, 301/36, 301/37, 323/10, 324/10

t. +de 266/15

t. +den 021/13, 022/29, 024/32, 026/05, 019/31, 030/32, 032/03, 037/27, 041/18, 041/20, 051/05, 053/39, 063/22, 136/01, 136/06, 136/12, 165/26, 187/16, 204/40, 205/40, 206/23, 207/23, 208/19, 208/27, 209/19, 209/27, 209/45, 212/16, 213/25, 213/39, 214/22, 215/22, 218/36, 222/19, 222/20, 223/20, 223/21, 230/10, 231/10, 232/18, 233/18, 240/18, 241/20, 252/03, 253/03, 265/11, 288/29, 289/29, 290/07, 291/08, 302/38, 302/41, 303/38, 304/02, 305/02, 329/33

t. +dir 056/23, 213/03, 234/25, 235/25

t. +ge 031/29, 031/32, 036/37, 037/31, 037/37, 037/40, 058/24, 063/22, 077/04, 090/32, 91/08, 120/17, 121/36, 126/07, 129/08, 198/17, 214/16, 215/16, 218/20, 218/38, 218/41/ 218/42, 220/45, 221/26, 236/17, 237/17, 240/18, 241/20, 252/05, 253/05, 265/10, 265/16, 267/16, 288/39, 289/39, 290/25, 291/24, 294/20, 295/19, 296/35, 297/34

t. +ni 047/06, 222/44, 223/44, 226/27, 227/27

t. +niñ 026/20, 029/14, 029/18, 031/34, 032/25, 037/33, 037/24, 037/29, 038/28, /041/22, /043/01, 043/08, 046/03, 047/06, 050/18, 051/27, 052/33, 053/30, 054/28, 056/24, 060/33, 074/13, 074/21, 074/38, 076/09, 076/12, 083/05, 090/34, 091/28, 094/32, 098/35, 108/22, 129/25, 131/35, 132/05, 132/16, 136/11, 156/21, 180/40, 199/05, 199/22, 206/27, 207/29, 210/07, 211/07, 211/41, 213/16, 213/18, 214/18, 214/32, 214/44, 215/16, 215/18, 215/32, 215/44, 218/24, 218/34, 218/37, 220/13, 220/19, 222/21, 223/21, 224/02, 224/18, 225/02, 225/18, 226/01, 226/09, 227/01, 227/09, 228/43, 229/43, 230/22, 230/41, 231/22, 231/41, 232/14, 232/32, 233/13, 233/32, 234/26, 235/25, 238/15, 239/15, 248/42, 249/42, 250/03, 250/12, 250/37, 250/38, 251/03, 251/12, 251/37, 251/38, 252/14, 253/14, 256/26, 257/26, 264/02,

265/01, 265/11, 265/26, 266/39, 267/39, 270/27, 271/27, 278/36, 298/03, 299/01,
300/01, 300/07, 300/12, 301/02, 301/06, 301/11, 304/01, 305/01, 320/37, 321/37
t. +niñdir 031/30, 035/39, 214/16, 215/16, 218/01

[=333]

térge-: Kontrol etmek, araştırmak, incelemek, soruşturmak.

*“Yarğu barça işlerniñ (davalarını) **tergemekidir** (araştırılmasıdır). 3 türlü iş bar, ki ademiler teprenirler dünyâda: yahşı, u yaman, da ortaçaahlı. Kimler ki alani yahşı kişilerdir da kimseni zrgél étmestir. A kimler ki oğrudur, ya harahçdır, ya baş yévüçüdür, alarniñ işi tas bolmaktır. A yarğu ortaçaahlı ademilerniñdir, kimniñ zahotstsası bar (030/24).”*

*“Da yarğuçı bolmagay bir yartın işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüsün **térgegey** (incelemek), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş (dava), (217/07).”*

*“Éger ki haysı yérden de ot ya pojar çıhsa da humnalarını küydürgey ya tüzde bitişni, haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıktı, ögüt bile ohşaşlı ögütlemeh kérek. Töreni câht bile **térgemeh** kérek (104/04).”*

*“Éger ki haysı oğlan oyun arasına biri birin nahıs étkey klemiyin ya öçeşip, anıñkibik işler igi sézilmeh kérek da bahmah kérek anıñkibik iş bile, ne türlü ki hılıhtır, **térgemeh** (araştırmak) kérek öldürgenni, ol nahıs étken oğlanniñ yaşların sanamah kérek (261/03).”*

t.-gey 033/29, 216/07, 217/07

t.-me 261/14

t.-mege 029/22, 213/20

t.-mekey 033/29, 216/07, 217/07

t.-mekidir 030/24

t.-mekinden 034/14, 217/18

t.-mekindén 034/14

t.-meh 085/36, 104/09, 260/04, 261/04, 261/14, 276/01, 277/01

t.-mehidir 212/17, 213/40

t.-p 020/38, 030/35, 035/14, 055/23, 204/31, 205/31, 214/01, 215/01, 216/34, 217/34,
234/04, 235,04

[=31]

térgöv: Doğrulama, araştırma, sorgulama.

“Evel başlanmahı munuñ bizden boldı, da bizden soñra kérek, ki az-az yazılğay da tügel bolğay, zéra ganonk’tan boyruhtur, yılda 3 kéz joğovk’ bolğay, da **térgöv** (araştırma, inceleme) **étkeyler** (235/01).”

térgöv bol-: Soruşturma altında olmak, yargılanmak.

“... helbet köp türlü söz bile câht éterler yarğuçını aldamaga, né türlü bolsar köktegi yarğuçınıñ alnına turmaga, ki barça yapuhlarını körer, ki anıñ alnına kimése aldamah bile bolmas könü bolmaga, yohése könülük bile **térgöv** (yargılama) **bolsar** (208/17).”

t. 024/28, 055/16, 208/17, 209/17, 234/01, 235/01

[=5]

térpiti: < Ukr, Leh. терпіти, терпіть, cierpieć. Dayanmak, tahammül etmek, katlanmak, itaat etmek, yükümlenmek, boyun eğmek.

“Da yene yoluhur, bolğay, ki bir kimése övine bolğay, yüz yaşırmagay, né bir bérklikke kirmegey, da şeher içine kéñ u tar yollar bile yürügey kérmén içine érkli, da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk anıñ tirliki ya mülkleri üsne. Anıñkibik şparunkı töre dopostit (izin, onay) étmestir étmege, ték kéndi istétsin ündegey yarğuga, da anı **térpiti étkey** her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru (181/35).”

t. 181/35

[=1]

tésła: < Ukr, Leh. тесля, ciesła. Ahşap inşaat yapan usta, marangoz, dülger.

“Péşekarlar arasına artıh hörmette bolğay témirçi da **tésła** (243/16).”

t. 065/32, 242/15, 243/15

t.+larga

[=3]

téslalık: < Ukr, Leh. тесля, ciesła + Türk. +lık: Ahşap inşaat ustalığı, marangozluk, dülgerlik.

“Kérékli da yahşı péşekârlıh toprah bile işlemehtir, dağı da témirçilik, téşerlik da **téslalık** (243/15).”

t. 243/15

[=1]

téslalik: < Ukr, Leh. тесля, ciesla + Türk. +lik: Ahşap inşaat ustalığı, marangozluk, dülgerlik.

*“Kérékli da yahşı péşekârlıh toprah bile işlemehtir, dağı da témirçilik, téşerlik da **téslalik** (242/14).”*

t. 65/30, 242/14

[=2]

téşerlik: Oymacılık, marangozluk.

*“Kérékli da yahşı péşekârlıh toprah bile işlemehtir, dağı da témirçilik, **téşerlik** da **téslalik** (242/13).”*

t. 065/30, 242/14, 243/14

[=2]

téşkir-: Değiştirmek, mübadele etmek, değiş tokuş etmek, ayırmak, aktarmak.

*“Éger ki han diyat'ik' étse, néçe ki tiridir, érki bar **téşkirmege** (değiştirmeğe) diyatik'ni, né türlü ki tiyesidir (058/06).”*

*“Da Yeñide buyurdu Biyimiz K'risdosnuñ arakéllerge ki olturgaysız 12 olturğuça yarğu étme 12 milletke Israél homuna. Da alardan **téşkirip** (aktarıp) aldılar başlıhları barça k'risdânlıkniñ (213/32).”*

t.-ip 030/09, 212/32, 213/32

t.-mege 058/06, 074/31, 236/08, 237/08, 250/09, 251/09

[=9]

téşkiril-: Değiştirilmek, ayrışmak, ayırt edilmek.

*“5-inçi ki töre, da proroklar, da Awédaran **téşkirilmestir** (değiştirilmez), yohése töre prézmuşénadan **téşkirilir** (değiştirilir) uluslarda u milletler arasına. Anıñ üçün boş éter Téñri, ki uslular térgep bahkaylar, né türlü iş ése, añar köre étkeyler yarğunu (205/29).”*

*“Övretir bizni arakél (havari), aytıp: barça utru bolgan ademilerge 1-i birine tohtalgan işniñ uçu anttır, haysın ki kledi Téñri, **téşkirilmes** (ayırt edilemez) némeni ortada hoyup, ant birle da kendi boyından (tarafından) ant içmek bile tutunur alğışını bérmege (227/03).”*

t.-ir 020/35, 204/30, 205/30

t.-mes 045/29, 226/03, 227/03

t.-mestir 020/34, 204/29, 205/29

[=9]

tıy-: 1. Engellemek, menetmek, bloke etmek **2.** Yasaklamak, mahrum etmek, reddetmek (evlatlıktan reddetmek).

tıy-: Engellemek, menetmek, bloke etmek.

*“Bir kimése turgay törege da kénsiniñ giléyin bérgey, da birsi yan anıñ sözün **tıymagay** bu sözler bile, ki ayt kay, pane voyt, hadirlenmiyirmén añar cuvap bérme, bérgin maña birsi törege dirin, éger ki bu sözleri aytsa, giléyinden burun (339/08).”*

érkin tıy- (I): Kendi iradesini engellemek, özgür iradesini engellemek.

*“Éger kimése téliliki bile kendiniñ yaman ayt kay hannıñ artından ya keñeşine hanlıhınıñ, a kimése anıñ üsne yetkirgey, anı étken da anıñkibik yaman söz ayt kan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan ése, anıñkibik yaman ayt mah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunu étkey ahpaş ya vartabedler, anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar yergesin Teñriniñ küçi. Anıñ üçün töre buyurdu, ki her biri kendi **érkin tıygay** da ésine tut kay hannıñ arzani (hak edilmiş) biylikin (265/27).”*

tirlikin tıy-: Malını bloke etmek.

*“110 Kapitula. Bir kimése néme satun algay, da sat kan kişi **anı tıygay** (072/40).”*

*“110 Kapitula. Bézirgânnıñ néme satın almahı üçün, da sat kan kişi klegey **tirlikin tıyma** (bloke etmek) (319/14).”*

oğlanların tıy- (II): Çocuklarını reddetmek, çocuklarını evlatlıktan reddetmek.

*“Éski Töre bile Yeñi könü Töre aytıyır, anıñkibik pambas, ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyalt kay] añar ohşar (hükmündedir), néçik tövgey, anıñkibik hörmetsizlikke utru atasınıñ da anasınıñ, ki **oğlanların tıygay** (reddetmek), buyurgandır anıñkibik oğlanları, atasınıñ-anasınıñ igilikinden ülüşsüz bolgay (265/27).”*

t.-ar 021/10, 204/34, 205/34

t.-gandır 128/09, 129/23, 296/15, 297/15, 298/02, 299/02

t.-gay 072/40, 091/30, 097/15, 135/32, 248/22, 249/22, 264/03, 265/27, 268/40, 269/40, 302/35, 303/35

t.-ıyır 092/03, 264/10, 265/34

t.-ma 153/03, 311/12, 318/14, 319/14

t.-maga 028/03, 210/34, 211/34

t.-magay 142/14, 175/34, 308/30, 309/30, 338/08, 339/08

t.-mıyın 085/125, 258/20, 259/16

[=41]

tıyl-: Engellenmek, önlenmek, durdurulmak.

*“Anıñ üçün bolmas yarğuşu inanmaga, tanıhlar kélmiyin; da yarğuga kélgenlerniñ, haysı ki zahotstsadır (sanık), könü tanıhlar bile **tıylır**, da töre toğru körünür (038/16).”*

t.-ır 038/16, 220/08

[=3]

tyovlu: Özgürlüğü engellenen kimse, gözaltına alınan kimse, tutuklu.

*“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bélgili étken künine, da bérgeñ kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya yat ulusta bézirgânliyin bargay, ya teñiz kéçkey, ya yat ulusta **tyovlu bolgay**, ya yat yerde hasta bolgay, ya ölgey, na anıñkibik borçka bérgeñ ahça mı, humaş mı, ki bélgili étken kününe tölemege bolmadı, bolur şparovat étmege, hayda nésin tuysa, ki vilasniy anıñ bolgay, anı odérjat étmege bolur törede, zéra añar töre anı ayamastır (182/40).”*

t. 182/34

[=1]

tilsiz: Konuşma engelli, konuşamayan, dilsiz (fiil ehliyetine engel durum).

*“Éger oğlan **tilsiz** yahot özge boğumlarından, ol çahta anıñkibik oğlan nahıs toğganından jaranglıh étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine, néçik to nahıslıh bile toğgan (300/31).”*

t. 133/15, 300/31, 301/31

[=3]

tiri: Canlı, sağlam, yaşayan, hazır.

*“Éger ki han diyat'ik' étse, néçe ki **tiridir**, érki bar téşkirmege diyatik'ni, né türlü ki tiyesidir (058/05).”*

*“A éger ki ol destimént étken **tiri halgay**, ol destimént anıñ érkine (yetkisine) bolmah kérek, klese buzır (iptal eder) klese yasır (düzenler), néçik añar körünse (080/18).”*

*“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki **ana tiri bolgay**, da haysı oğlanı ölse alnına, azap ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanıñ oğlanları, anı jarangél éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar jarang ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/14).”*

tiri tanıh: Canlı şahit, canlı tanık, hazır tanık, olayı kendisi görüp bilen tanık, ulaşabilir tanık.

*“Yene bir kimése kéndiniñ bitikin tangay, ayıp, ki ménim dügül, da möhürü anıñ bolgay ya bolmagay, da içine bitikniñ tanıhlar bolgay, kimniñ alnına yazılıptır, da ol préttsa (ancak) tangay, ayıp, ki añar néme borçum yohtur, da né bitik te ménim dügüldür, da ol **tiri tanıhlar**, kélip töre alnına, tanıhlıh bérgéy, néçik alarnıñ alnına édi (194/01).”*

*“Bir kiméseniñ şulprihti bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alnına, da tanmagay bitikin, da aytıy, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halımıyrmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın **tiri tanıhları** bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat éttiler, da andan könülgey töre bile (193/24).”*

t. 080/18, 101/17, 142/32, 189//14, 193/24, 194/01, 254/21, 255/21, 272/13, 273/13

t. 193/24, 194/01

t.+dir 058/06, 236/08, 237/08

t.+sin 100/31,

[=4]

tiril-: Yaşamak, hayat sürmek, hazır bulunmak, yürütmek.

*“Dağı da töre buyurmas k'risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz **tirilgeyler**. Yohsa alğışlı bsag bile haniçesi bolgay, zéra töredir hayrabéd (piskopos) bile horanda (tahtta, kürside) turmaga. Anıñ üçün kérek ki ol obıçay bile **tirilgey** néçik ari hanlar, néçik éskide Ovsia han, da Ézégiya, Tawit', a yeñide Apkar u Gosdandianos, T'éotos u Drtadios, dağın da alarga ohşaşlar (237/37).”*

*“A né ki könüsüñ bu dört artikuldan yoğarı töresi bile kéndileriniñ érménileriniñ törelengeyler, haysı alarnı alay haldırıyırbiz da sahlama klerbiz, néçik bu vahtka dire tutarlar édi da **tirilirler** (yürütürler) édi bu töreni (329/05).”*

t.-gey 021/03, 236/39, 237/39

t.-geyler 132/17, 210/35, 211/35, 236/37, 237/37

t.-irler 164/02, 328/05, 329/05

t.-mege 290/09, 291/09

t.-meh 210/36, 211/36

[=15]

tirlik: 1. Hayat, sağlık, yaşam **2.** Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, varlık, servet.

tirlik (II): Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, varlık, servet.

*“Kimse turğuzmasın (getirmesin) yalğan tanıhlar, klep sıñarınıñ (ortağının, davalısının) **tirlikin** égrilik (haksızlık) bile almaga (037/01).”*

*“Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun néme atasınıñ **tirlikinden** (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek ülüşke hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi ülüşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”*

*“A éger ki ol borç éyesi ölgey anıñkibik uzak kéçikmeh arasına yolda, na anıñ igilikine yovuh bolganlar kérek borç éyesiniñ cuvapın alar bérgeyler anıñ **tirlikinden** (malından) ya mülklerinden, kimniñ ki bolsa, a kimniñ hot' bolmasa, andan hot' Téñri de almasa, bu törelerniñ bolmaı, kérektir, ki bolgay vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) her kéz (184/24).”*

*“Éger ki kimése, **tirlik** satın alıp, né türlü de bolsa, da bérgey bir ülüş sbg, da soñra, sağışlap, klemegey bazarnı tutma, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma bolmastır, kim bazarnı tutmasa, éki ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun alsa igilikni, éger ki klemegey ol bazarnı tutmağa, né ki béh bériptir, anı tas éter (319/15).”*

ata tirliki: Baba malı, baba mirası.

*“Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun néme atasınıñ **tirlikinden** (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek ülüşke hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi ülüşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”*

*“Korolnuñ oturğuçuna utru yañılğan da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır tamahın. Oğulları könü da hardaşları anıñ da, atanıñ da atasınıñ ornun tutalmaslar ol yañılğanına köre ağır. A oğlanları atasınıñ **tirlikin** tas étmesler, éger ataları bile*

aniñki sağıšta tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kéñeşte (komplo) édiler ése, her biri alardan yañılğanına köre tözmeh kérek (259/06)."

tirlikni tıyma: Satılan mali tevkif etmek, satılan mali alı koymak, satılan mli teslim etmekten imtina etmek.

*"110 Kapitula. Bézirgânnıñ néme satın almahı üçün, da satkan kişi klegey **tirlikin tıyma** (318/14)."*

halgan tirlik: Kalan mal mülk, tereke, miras.

*"Oğulları alarnıñ, kimler ki artıhsılıh éter korolnuñ olturğuçuna harşı da İşi Barça némeniñ, da atasından **halgan tirlikni** tas éterler, anıñ üçün bu yañılmahka köre barça tirliki hanlıhka halır (084/13)."*

t. 072/31, 128/12, 152/22, 153/04, 248/19, 249/19, 296/17, 297/17, 318/06, 318/15, 319/06, 319/15

t.+i 084/15, 129/07, 149/10, 154/34, 154/36, 156/28, 181/31, 258/15, 259/11, 296/35, 297/35, 314/31, 315/31, 320/08, 320/08, 320/40, 321/08, 321/08, 321/40

t.+in 037/02, 079/35, 084/04, 153/03, 156/17, 183/42, 218/23, 254/12, 255/12, 259/06, 320/35, 321/35

t.+inden 139/27, 184/24, 306/21, 307/21

t.+ine 080/06, 080/13, 184/11, 189/04, 189/08, 254/16, 254/19, 255/16, 255/19

t.+ini 050/34, 136/19, 230/21, 231/21, 304/05, 305/05

t.+iniñ 071/31

t.+ni 051/27, 084/13, 230/05, 231/05, 258/14, 259/10, 318/14, 319/14

t.+niñ 136/28, 246/43, 247/43, 304/09, 305/09

[=74]

tiy- 1. Değmek, değeri olmak, uygun olmak, layık olmak, yakışır olmak, maliyeti olmak

2. Mirastan pay düşmek.

tiy (I): Değmek, değeri olmak, uygun olmak, layık olmak, yakışır olmak, maliyeti olmak.

*"6-ıncı, ki né türlü **tiyer** (uygun olur) bolmaga töreçilerge ya zahodtsalarga (203/08)."*

*"Dağı da **tiymestir** (yakışık kalmaz, gerekmez) ant tamğaçıga, ne cimrige, da barça alani yazıhlılarga angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, ne kimse alarnıñ tanıhlılın tutmagay (229/27)."*

“A éger ki bolmasa çare anttan başha uç étmege, ol vahtta yarğuçı evelden övretkey, ki né türlü **tiyer** (uygundur, gerekir) ant içmege da né türlü ağırdır antnıñ pokutası, da andan soñra buyurur antnı (227/37).”

“Éger ki han diyat'ik' étse, néçe ki tiridir, érki bar teşkirmege diyatik'ni, né türlü ki **tiyesidir**. Zéra diyat'ik' ölümünden soñra tohtalgandır, né türlü ki Boğos arakél buyurur (058/07).”

tiy (I): Mirastan pay düşmek.

“Uruğga kökke **tiygey** 3 ülüş ölüden soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bégili yétkizgeyler barça igilikinden, né ki halsa (081/27).”

t.-er 017/13, 030/19, 047/28, 048/16, 048/22, 049/09, 049/12, 095/17, 121/27, 134/13, 134/17, 136/18, 159/18, 190/09, 202/13, 203/08, 212/14, 213/38, 226/37, 227/37, 228/03, 228/05, 228/08, 228/20, 228/21, 229/03, 229/05, 229/08, 229/20, 229/21, 268/07, 269/07, 290/21, 291/21, 302/07, 302/09, 303/07, 303/09, 304/04, 305/04, 324/06, 325/06

t.-esi 057/15, 234/39, 235/39

t.-esidir 024/09, 026/03, 027/01, 031/36, 032/15, 033/21, 038/04, 038/29, 048/34, 049/14, 052/27, 053/10, 053/11, 053/33, 054/06, 055/01, 055/21, 056/34, 057/14, 057/32, 058/07, 059/32, 059/37, 208/44, 209/44, 210/16, 211/16, 214/20, 214/27, 215/20, 215/27, 216/03, 216/26, 216/28, 217/03, 217/26, 217/28, 220/15, 224/10, 225/10, 226/41, 227/41, 228/13, 228/22, 229/13, 229/22, 230/38, 231/38, 232/04, 232/05, 232/15, 232/21, 232/38, 233/04, 233/05, 233/15, 233/21, 233/38, 234/03, 234/30, 234/38, 235/03, 235/30, 235/38, 236/02, 236/09, 236/44, 237/02, 237/09, 237/44

t.-gey 081/27, 256/01, 257/01

t.-ip 186/10

t.-mes 033/21, 039/21, 040/03, 040/07, 045/39, 046/17, 087/32, 136/23, 216/04, 217/04, 220/39, 220/41, 221/21, 221/23, 226/40, 227/40, 228/23, 2289/23, 260/39, 261/39, 304/07, 305/07

t.-mestir 017/20, 023/08, 036/38, 048/06, 048/20, 049/16, 049/17, 049/20, 049/24, 049/30, 050/06, 051/02, 051/09, 053/22, 126/03, 126/05, 127/26, 128/38, 129/12, 136/08, 203/11, 206/32, 207/32, 218/20, 220/30, 221/13, 226/21, 227/21, 228/01, 228/04, 228/07, 228/24, 228/24, 228/25, 228/27, 228/27, 228/30, 228/37, 229/01,

229/04, 229/07, 229/24, 229/24, 229/25, 229/27, 229/27, 229/30, 229/37, 230/09, 230/12, 230/28, 231/09, 231/12, 231/28, 233/10, 294/18, 294/19, 295/18, 295/19, 296/05, 296/31, 296/37, 297/31, 297/37, 302/42, 303/42

t.-miyin 084/25

t.-se 150/20, 316/10, 317/10

[=215]

tiyatik': < Yun, Erm. διαθηκη, դիաթիկ, դիյաթիկ, դիյատիկ. Ahit, vasiyet, vasiyetname.

*“Zéra **tikatik'** ölümden soñra tohtalgandır, né türlü ki Boğos arakél buyurur (236/09).”*

t. 236/09

[=2]

toğ-: Doğmak, dünyaya gelmek (miras ve reşitlikle ilgili).

*“Éger oğlan **toğsa tilsiz** yahot özge boğumlarından, ol çahta anıñkibik oğlan **nahıs toğganından** jaranglıh étmes atasınıñ-anasınıñ igilikine, néçik to nahıslıh bile toğgan (133/177, 133/19).”*

toğgan-bitken: Doğup büyüyen, reşit olan, olgunlaşan.

*“Érméni satuçılar da aluçılar övlerniñ ya jaranklıhınıñ (kalıtçılığın) **toğgan-bitkenler** kéndi törelerine, haysı ki yatıptır (mahkemelerin yerleşim yeri), anıñkibik övler da jaranklıhlarnı sahlamah kérektirler (285/21).”*

t.-gan 114/26, 133/13, 133/19, 284/21, 285/21, 300/30, 301/30

t.-ganından 133/17, 300/32, 301/32

t.-sa 133/15, 300/31, 301/31

[=13]

toğma: Aynı anne babadan olma, doğma, üvey olmayan, kan bağı olan.

*“89 Kapitula. Üleşinmehleri **toğma** hardaşlarnıñ (139/05).”*

*“89 Kapitula. Üleşinmehi hardaşlar arasına **toğma** (246/44).”*

t. 071/33, 139/05, 246/44, 247/44, 306/11, 307/11

[=6]

toğmış: Aynı anne babadan olan, doğma, kan bağı olan.

*“Éger ki atasınıñ **toğmış** ér hardaşları bolmasa, oğlanlar yılların alğınça bolgaylar hokipartslıh étmege jarang kénsi oğlanlarına (189/25).”*

t. 189/23

[=1]

toğru: Doğru, dürüst, gerçek, haklı, adil.

*“Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılılı bile pahil bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmekten **toğru bolmadı yarğu** (217/32).”*

*“9-unçu, ki yaratılğan tarbiyatımız dayma unutuçudur yahşılıhı köp türlü can u tén günahından. Helbet, klesek **yarğunu toğru étmege**, vahtında unutup yañılırbız, andan soñra poşman bolup, sağışka tüşerbiz, ki aly mıdır yohsa alay düğül (23/23).”*

toğru töre: adaletli yasa, adil kanun.

*“Éger ki bizden az-az ilgeri kélip yazıldı ése, émdi de éger köplerden yazılsa özge vahtlarda, néme éksiklik tügüldür, yohése ték **toğru töre** bolsun, ki barça yahşılar biyengeyler da munuñ éksikliğin tügellegeyler (235/16).”*

toğru yarğu: Adil muhakeme, doğru yargı.

*“11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre bitikinden **toğru yarğu etmege**, bilip, ki kéndileri de turmahtırlar köktegi yarğuçınıñ alnına yarğuga (209/10).”*

t. 023/21, 024/13, 027/10, 031/20, 034/04, 035/08, 038/16, 039/15, 045/09, 049/05, 055/20, 055/24, 056/06, 088/01, 159/06, 206/38, 207/38, 208/10, 209/10, 210/20, 211/20, 214/11, 215/11, 216/14, 216/31, 217/14, 217/31, 220/08, 220/27, 221/09, 224/38, 225/38, 228/18, 229/18, 234/03, 234/05, 234/16, 235/03, 235/05, 235/16, 262/01, 263/01, 322/40, 323/40

t.+durlar 027/32, 210/30, 211/30

[=47]

toğruluk: Doğruluk, adalet.

*“Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, **toğruluk** bile, orunçsuz bolgay, düğül yalğan tanıhlıh bile, ya aldovuçı réçnik bile, ya kéçmişlerniñ canıñ zrgél étmeh bile, ya jaranksızlarınıñ canıñ ülüşsüz çıharmak bile alarnıñ can ülüşünden (053/11).”*

t. 053/11

[=1]

toğruluh: Doğruluk, dürüstlük, adalet.

“8-inçi körerbiz émdigi vahтта, ki bardır ahpaşlar, vartabédler, kâhanalar, biyeler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp, u orunç alıp, da biliksizlikten könü yarğunu éagri éterler. anıñ üçün köpten az yazıp hoyduh Töre bitikinde, ki bolgay ögüt (ceza) da **toğruluh** (adalet) anıñkibiklerge (207/36).”

t. 023/17, 206/36, 207/36, 232/05, 233/05

t.+un 229/18,

[=6]

tohta-: 1. Durmak, istikrarlı olmak **2.** Geçerli olmak, yürürlükte olmak, icra edilmek, uygulanmak **3.** Hüküm vermek, karar vermek.

“... na yükçi povinen (yükümlü) dügül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy anıñ dügül, da tölövge hadirdir, néçik töre taptı, munuñ üsne yarğu **tohtamah** (uygulanmak) kérek, kimge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/07).”

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérıp, tanıhlılını kéri urmaga klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne **tohtamah** (karar vermek) kérek. könü tanıhlıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı (255/04).”

“A éger könüsün yahşı köñül bile sattılar ése kéndileriniñ kérekleri üçün ol mülklerni da **tohtadı** (kesinleştı, geçerli olmak) ése ol bazar, kérek ki kéndi küçine halgay (304/41).”

t.-dı 138/18, 304/41

t.-gan 034/04, 216/14, 217/14

t.-maga 184/17

t.-magan 019/24

t.-makı 018/08

t.-mah 079/19, 181/10, 190/07, 190/13, 254/04, 255/21

t.-mıyın 330/09, 331/09

t.-r 160/19, 324/24, 325/24

t.-tıp 197/14

t.-tırlar 226/09

[=22]

tohtal-: Geçerli olmak, uygulanmak, sonuçlanmak, yürürlükte olmak, karara bağlanmak.

“Zéra diyat'ik' ölümünden soñra **tohtalgandır** (geçerli olur), né türlü ki Boğos arakél buyurur. Né türlü ki Gosdandianos han diatik'i bile hanlıhka olturğuzdu oğlanların (058/11).”

“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh (rahatsızlık, hastalık), ündemeh kérek kéndiniñ k'ahanaların (papazlarını), da 2-3 kéthoyanı (toplumun ileri gelenlerini) hartlardan (büyüklerden, âkillerden) tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların (akrabalarını). Evel kérek néme çıhargay yihövüne (kilisesine), da ahpaşına (piskoposuna), da babasına (papazına), da kérézmenin (mezarını) kéndiniñ bėlgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin (mal varlığını) kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına (evlatlarına), kéndiniñ érki (özgür iradesi) bile, né ki klese çıharma, bėlgili étkey, a munıñkibik işler **tohtalmah** (geçerli sayılmak) kérek songu érki bile keçesi dünyâdan (255/14).”

“Da yarğuçı bolmagay bir yartın işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüsün térgegey, andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile **tohtalgandır** (karara bağlanır) barça iş (dava), (217/08).”

t.-dı 197/11

t.-gan 058/01, 074/26, 222/35, 223/35, 224/04, 225/04, 226/03, 227/03, 236/06, 237/06, 250/06, 251/06

t.-gandır 033/31, 042/15, 058/08, 216/08, 217/08, 236/09, 237/09

t.-gay 045/22, 224/44, 225/44

t.-mah 080/02, 080/16, 254/14, 255/14,

t.-mahı 202/23, 203/17

t.-mahlar 077/23, 252/15, 253/15

[=33]

tohtalmah: Tüzük, yönetmelik, kural, yönerge, talimat.

“Haçan ki ol hanlar kėldirdi añar könülük Téñriniñ, töreler da **tohtalmahlar** (yönetmelikler, talimat) bėrip barçasına, haysı ki él anıñdır, markarėlerden da surp arakėllerden aytmahlıh da özge vartabėdlerniñ surp yihövnüñ, hoydu kėndi éline, kėndine bėrilgenlerge (tabi olanlar, tebaalar), budur kėrmenlerge, da kėrmençihlerge, da salalarga, da özge yėrlerge, da kėndiniñ yėrgesine

béringenlerge (tabilere), kérek étkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki boyruhlarını küçlü da néme éksitmiyin sahlagaylar (252/15)."

t.-mahlar 077/23, 252/15, 253/15

[=3]

tohtat-: Pekiştirmek, onaylamak, karar vermek, düzenlemek, oluşturmak.

*"2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile **tohtatıp** (karar vermek), da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına (225/13)."*

*"Da povétlerin (illerin, ilçelerin) tağları bile, rékaları (ırmakları) bile da méjaları bile, **tohtatkay** (düzenlemek, yönetmek), né türlü ki burungi hanlar (058/14)."*

*"Éger kimése tirlik satun algay barça türlü némeden, da satıh étkey édi anı, da bir ülüşün anıñ üsne bérgiy édi satuçığa, da satuçı aluçığa inangıy édi halgan suman [=sumanı], töre buyurıyır anıñkibik igilikni, kimge ki satıptır, né bir kimsege özgege satma bolmas, kérek ol bazarnı **tohtatkay** (onaylamak), kim ki alıptır burun. Éger ki aluçı kénsi ki érki bile bazarnı boşatsa (iptal etse), ol algan némeni, ol çahta ol sebepten bolur ol igilikni (malı) özgege satma (152/33)."*

t.-dı 138/18

t.-ıp 018/30, 043/28, 166/24, 197/26, 202/34, 203/28, 224/11, 225/11

t.-ır 019/16, 028/13, 203/37, 204/01, 210/39, 211/39

t.-ırbız 044/02, 224/17, 225/17

t.-ırlar 046/02, 227/09

t.-ırmen 058/04, 236/07, 237/07

t.-kay 058/14, 152/31, 178/03, 236/12, 237/12, 318/10, 319/10, 340/09, 341/09

t.-maga 138/25, 306/02, 307/02

t.-magan 204/05, 205/05

t.-mahları 074/23, 250/05, 251/05

t.-mahlıh 074/18, 250/01, 251/01

t.-mıyın 167/28

t.-tı 018/28, 092/19, 202/33, 203/27, 264/17, 265/41

t.-tılar 034/12, 039/26, 166/02, 216/17, 217/17, 220/32, 221/15

[=54]

tohtatmah: Karar, talimat.

*“Haçan töreleri da **tohtatmahları** korol'larnıñ da knâzlarnıñ, alay, néçik özge işler ölümlü, né 1 kéz alay kéñeşli da uslu tohtalğan bolgay (251/05).”*

t.- ları 074/23, 250/05, 251/05

[=3]

tohtatmahlıh: Tüzük, yönetmelik, kural, yönerge, talimat.

*“Yarıhlı biy da biy Zigmunt, Téñriniñ süvükü bile korol' pol'skiy, ulu knâz Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarnıñ biyi da dédiçi, étiyir aytmahlıh töreler üsne da **tohtatmahlıh** érménilerniñ munıñkibik başlamah bile da bu sözler bile (074/18).”*

t.-mahlıh 074/18, 250/01, 251/01

[=3]

tök-: Dökmek, akıtmak (*hanın tök-* ifadesinde/katletmek anlamında).

*“Éger kimése ademiniñ küç bile da kéndi érki bile **hanın tökkey**, né bahası bar, ne tölövü han bahasınıñ (323/09).”*

*“Bu işke utru kimése aytmagay, ki köp hatınlar, **hanların töküp**, da K'risdoska tanıh boldılar (221/43).”*

t.-key 157/14, 322/09, 323/09

t.-üp 040/11, 221/24, 221/43

[=6]

töle-: Bir şeyin karşılığını alacaklı olana vermek, tediye etmek, bir zararı bedelini vererek karşılamak.

*“Éger hul éger haravaş érksiz tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan borçlu tigüldür **tölemege** baş üçün, anıñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün luc tartkay (098/18).”*

*“Ale añar bélgili étmeh kérektir mağat küñün, ki ték **tölegey** ol hadar ahçanı, né ki borçludur (108/15).”*

*“A tutundu ése töre alnına yükçi, ki **tölegey** nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü düğül, ki tölöv bolgay nağd bile, humaş bile tüğül ol borç éyesine (190/11).”*

“Bir kiméseniñ şulprihti bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarǵu alnına, da tanmagay bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa **tölepmén** añar barçasın, da añar néme de borçlu halmyırmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir (193/19).”

“Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik öǵütlenmeh kérek zından bile, da ahça curumu bile, da **töleme** barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı (282/02).”

“Éger péşekâr kiméseden néme oǵurlasa péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseler, da tapulsa anıñ içine, kénsi uyalmahı üçün 2 kéz **tölemeh** kérek oǵurluhnu (301/22).”

“Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küñüne tusnahın tölöv aşıra çıharmagay, éger ol hoygan küñni aşırǵay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahını, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıǵa, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın **tölegey** (318/25).”

“Éger haysı atanıñ bolgay oǵlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da anıñ érkinden başha étkiy édi néme borç, da ölgıy édi ya haçkıy édi yat uluska, ol borçun **tölemiyin**, töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni hardaşları borçlu düǵüller **tölemege** (321/04, 321/05).”

t.-gey 151/10, 060/30, 061/19, 061/21, 090/16, 101/03, 101/14, 101/24, 101/35, 106/21, 108/15, 110/18, 112/06, 115/26, 116/35, 118/23, 125/12, 127/23, 142/35, 145/08, 146/37, 150/20, 150/25, 150/34, 153/27, 190/09, 190/11, 193/31, 228/02, 238/14, 238/26, 238/27, 239/14, 239/26, 239/27, 262/31, 263/31, 265/03, 272/23, 272/29, 272/34, 272/39, 273/23, 273/29, 273/34, 273/39, 278/01, 278/33, 279/01, 279/33, 280/28, 281/28, 282/16, 283/16, 284/38, 285/38, 286/18, 286/18, 288/07, 289/07, 294/04, 295/04, 296/03, 297/12, 308/39, 309/39, 310/36, 311/36, 312/28, 313/28, 316/10, 316/12, 316/16, 316/24, 317/10, 317/12, 317/16, 317/24, 318/25, 319/25

t.-geyler 085/08, 188/02, 188/08, 258/31, 259/27

t.-medi 173/31

t.-me 108/07, 111/13, 122/15, 128/21, 145/26, 155/02, 157/12, 182/24, 278/30, 279/30, 282/02, 283/02, 290/33, 291/33, 296/22, 297/22, 312/03, 313/03, 320/10, 321/10, 322/08, 323/08

t.-medi 173/31, 173/33

t.-mege 061/14, 097/34, 098/10, 098/18, 099/33, 107/27, 109/02, 114/14, 154/29, 169/20, 173/11, 173/15, 177/33, 182/38, 183/38, 188/34, 189/36, 189/41, 191/10, 194/05, 195/38, 238/24, 239/24, 270/15, 271/15, 270/19, 271/19, 272/04, 273/04, 278/21, 279/21, 280/02, 281/02, 284/15, 285/15, 320/05, 321/05, 332/06, 333/06, 336/03, 336/05, 337/03, 337/05, 340/07, 341/07

t.-megen 154/31, 156/01, 320/06, 320/27, 321/06, 321/27

t.-mes 193/34

t.-meh 085/13, 085/16, 086/06, 087/04, 087/20, 087/23, 088/03, 098/30, 099/15, 099/24, 101/26, 102/07, 102/09, 104/25, 105/24, 107/10, 108/30, 111/34, 127/06, 129/04, 133/03, 141/37, 142/09, 144/27, 145/03, 146/16, 146/30, 147/02, 148/19, 148/34, 150/16, 155/23, 157/31, 173/18, 175/13, 260/07, 260/26, 260/33, 260/35, 261/07, 261/26, 261/33, 261/35, 262/02, 263/02, 270/24, 270/36, 270/41, 271/24, 271/36, 271/41, 272/35, 273/35, 274/04, 274/05, 275/04, 275/05, 276/08, 276/26, 277/08, 277/26, 278/13, 278/40, 279/13, 279/40, 282/12, 283/12, 294/35, 295/35, 296/33, 297/33, 300/25, 301/25, 308/23, 308/28, 309/23, 309/28, 310/28, 310/34, 311/28, 311/34, 312/01, 312/17, 312/24, 312/30, 313/01, 313/17, 313/24, 313/30, 314/17, 314/26, 315/17, 315/26, 316/08, 317/08, 320/20, 321/20, 322/17, 323/17, 336/07, 336/36, 337/07, 337/36

t.-minçe 155/05, 320/11, 321/11

t.-miyin 108/26, 154/26, 278/38, 279/38, 320/04, 321/04

t.-pmén 193/20, 193/29

t.-r 119/15, 142/30, 151/17, 167/37, 288/20, 289/20, 308/37, 309/37, 330/14, 331/14
[=287]

tölen-: Bir şeyin karşılığını alacaklı olana verilmesi, tediye etmek, bir zararı bedelini vererek karşılamak.

*“A éger ki ol öldürgen oğlanıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ başınıñ gési **tölenmeh** kérek (258/33).”*

*“Yığı yoluhur kişiler bérme hakimlikke, anıñ üçün acemilikinden hakimniñ, ya övrenmemehinden hakimniñ, ya biliksiz bérmeğinden hakimlikni kişini öldürgey, yahot öç hovup ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişige, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébérges, anıñki sebepten kişi ölgey, başı **tölenmeh** kérek yazılğan törege köre (313/01).”*

t.-di 157/19, 322/12, 323/12

t.-meh 258/33, 258/34, 259/29, 259/31, 312/01, 313/01

[=7]

tölet-: Bir şeyin karşılığını alacaklı olana verdirmek, tediye ettirmek, bir zararı bedelini ödeterek karşılamak.

*“A éger ki dinsiz k'risdânnı öldürgey érki bile, anıñ ornuna kendini tas étkeyler. A éger ki érksiz öldürdü ése, holun késkeyler, da han bahasın **töletkeyler**. Yohése adamniñ hanınıñ bağası yohtur, zéra Téñri yaratıptır sıfatına ohşaş da ölüden turğuzmaga Téñriniñ holundan yalgız kélir (239/15).”*

t.+key

[=1]

tölöv: 1. Alacaklıya bir şeyin karşılığında verilen miktar, tediye etmek, bir zararı karşılamak için verilen miktar 2. Karşılık, bedel, ceza.

tölöv (I): Bir şeyin karşılığında verilen miktar, tediye etmek, bir zararı karşılamak için verilen miktar.

*“Éger buğa buğanı öldürse ya ögüz ögüzni, kiméseniñ de buğa albo ögüz tiri halsa, satılmaş kérek da anıñki ögüz üçün ya buğa üçün **tölövün** (bedelini, karşılığını) almah kérek (100/18).”*

*“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü, ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kéçikkey **tölövün** (karşılığını, bedelini) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız almah kérek da tusnah hoyğanın haytarmah kérek anar (109/08).”*

“Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga, kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahni tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahlarını, da

*aniñkibik harc étkeni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ üsne, kérek ol harclarnı birletkey **tölövge** (109/33)."*

*"A éger hoca miskinge öv satsa, da künler étse **tölövge**, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur ol övnü añar yene haytarmaga, da ol andan aniñkibik övnü kérek algay barça türlü mahanadan başha (114,13)."*

*"A éger ahça **tölövüne** bilingenge, alay oh 3 haftaga dirin, ki tölöv bolgay. A éger bolmasa bu 3 haftada tölemege, dağın bolur ékinçi almaga 3 haftaga dirin törege köre **tölövge** (173/7, 173/12)."*

*"Na yükçi povinen (yükümlü) dügül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy anıñ dügül, da **tölövge** hadirdir, néçik töre taptı, munuñ üsne yarğu tohtatmah kérek, kimge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/05)."*

tölöv aşıra: Ödemeyi kaçırmak, ödeme süresini kaçırmak, ödeme mühletini kaçırmak.

*"Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küñüne tusnahın **tölöv aşıra** çiharmagay, éger ol hoygan küñni aşırğay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çiharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çihargay da ahçasın tölegey (153/20)."*

tölöv bol-: Ödemenin yapılması, ödemenin gerçekleşmesi, ödemenin yapılması.

*"Éger ki ol kénsi satamadan (kaza, tesadüf) boğuldı ése, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, añar boluşma bolmadılar, aniñkibik boğulmah üçün **tölöv bolma bolmastır** (086/30)."*

*"Kimése ki kéndi érki bile tuvarın yébérgéy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, aniñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke, töre buyurıyır, **tölöv bolgay** ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp (karşılaştırıp) tapsalar (103/34)."*

*"A tutundu ése töre alnına yükçi, ki tölegey nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki **tölöv bolgay** nağd bile, humaş bile tügül ol borç éyesine (190/14)."*

*"A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey, **tölöv bolmah** kérek tügel baş üçün (271/26)."*

*“A éger ahça tölövüne bilingenge, alay oh 3 haftaga dirin, ki **tölöv bolgay**. A éger bolmasa bu 3 haftada tölemege, dağın bolur ékinçi almaga 3 haftaga dirin törege köre tölövge (337/01).”*

tölöv ét-: Bir şeyin karşılığını alacaklı olana vermek, tediye etmek, Bir zararı bedelini vererek karşılamak.

*“Dağı da K'risdosniñ yarğuçunuñ manisi bile alani étti surp Awédarandan, ki barça, kimse borçlu ése, **tölöv étkey** yahşı köñülden (019/32).”*

*“A éger k'risdân k'risdânı öldürse érki bile, han bahasın **tölöv étkey** hardaşlarına, da hanlıhka da curum bérgey küçüne köre (061/26).”*

*“Borç éyesi anıñkibik tusnahı haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy kün étmege anıñ miskinlikine köre, ki **tölöv étme** bolgay (128/35).”*

*“Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile **tölöv étme**, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, öç étip borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, évet ahçam yohtur, da né humaşım da yohtur, ték mülküim bar, klermén añar mülküimni yazdırma. Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik povodnıy yan añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek ant bile tügellegey (178/35).”*

*“Dağı da bolmagay, ki az néme üçün ant bolgay, zéra éger dünyâniñ igilikin de bérseles édi, tiymestir ant içme. Éger ki hagarag bolgaylar, ki yarlıbiz, anıñ üçün klegey ant içmege, tiyesidir, ki buyurgaylar, borçnuñ yarımın **tölöv étkey** de ant içmegey (227/42).”*

*“A ol borç éyesi, ki haldı törede, ki **tölöv étkey** algan kişisine baş borçun, yohsa anı añar **tölöv étmege** borçlu dügül, haysın ki añar zındanda harclıh bérdi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit étti baş suması bile tölemege birge (333/02, 333/04).”*

tölöv (II): Devletin suç işleyen bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerine kanunların belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, yaptırım, karşılık, bedel, ceza.

*“Tiyişlidir yarğuçunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri bolsa, zındanga salgay, ki ögütlegeyler, né türlü K'risdos buyurur Awédaranda, ki détskiy salır zındanga, angınça, ki **tölöv étkey** (036/14).”*

“Tiyişlidir haytıp munu da sağışlamaga, ki yahşırahtır bu dünyâniñ yarğusuna kimséneiñ igilikin égirlik bile algaylar, sövük bile yöpsünmeh kérek da kéndiniñ

*hutulmahı için, né ki özgeniñ égirlik bile alğınça da köktegi Téñriniñ yargusu alnına **tölöv étkinçe** (037/25). ”*

“Éger ki ol kénsi satamadan (kazadan) boğuldı ése, da alar, ki anıñ bile yuvundılar, añar boluşma bolmadılar, anıñkibik boğulmah için tölöv bolma bolmastır (086/30). ”

*“A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam édi ése da ol urmahtan kéçirgey, **tölöv bolmah** kérek tügel baş için (271/26). ”*

*“Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga yalğan iş için barmaga özge milletniñ töresine yéñmege könülnü. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alnına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik te bolsa, **Téñriden algay tölövün** (233/18). ”*

*“Éger kimése ademiniñ küç bile da kéndi érki bile hanıñ tökkey, ne bahası bar, né **tölövü** han bahasınıñ (322/09). ”*

t. 104/18, 019/32, 036/14, 037/25, 047/37, 048/01, 048/09, 061/16, 061/26, 085/19, 086/04, 086/30, 086/32, 098/34, 103/35, 104/22, 128/24, 128/35, 153/20, 161/21, 169/14, 169/16, 173/09, 174/30, 178/35, 190/14, 204/07, 205/08, 218/09, 218/34, 218/42, 226/42, 226/42, 227/42, 227/42, 229/02, 238/25, 238/30, 239/25, 239/30, 258/36, 259/33, 260/07, 260/20, 260/21, 261/07, 261/20, 261/21, 270/27, 271/27, 274/36, 275/36, 276/05, 276/06, 277/05, 277/06, 296/23, 296/28, 297/23, 297/28, 318/22, 319/22, 322/10, 323/10, 326/01, 327/01, 332/03, 332/04, 333/03, 333/04, 336/02, 336/25, 337/02, 337/25

t.+ge 037/39, 109/33, 114/12, 161/24, 173/13, 173/16, 173/22, 173/30, 173/33, 173/35, 190/06, 280/17, 281/17, 284/14, 285/14, 326/03, 327/03, 336/04, 336/05, 336/08, 337/04, 337/05, 337/08

t.+ler 157/27, 322/15, 323/15

t.+ü 157/15

t.+ün 100/18, 109/10, 232/18, 233/18, 272/14, 273/14, 280/06, 281/06

t.+üne 173/08, 173/28, 336/02, 337/02

[=195]

töre: 1. Kanun, yasa, hukuk normu, hukuk, gelenek, kural **2.** Yargılamak, muhakeme **3.** Yargı yeri, yargıevi, mahkeme kapısı, mahkeme heyeti **4.** Haklar, hüküm **5.** mahkemeye başvuru, sav, dava **6.** murafaa, duruşma **7.** Ayrıcalık, hak.

töre (I): Devletin yetkili kurullarınca konan ve herkesin uyması gereken kurallar bütünü, kânun, yasa.

*“Biz kledih, Téñriniñ buyruhun héç étkenlerge **töre** u ganonk' hoyduh berkitip yarğuda (022/36).”*

*“Da hayda ki **töre** eksiktir, anda talaş köptür, da hayda töre u könülük bolsa, éminlik artıhtır ol ulusta (028/16).”*

*“Alay oh **töre** buyurur hanga ulu rékalar üstüne köprüler yapmaga, karvasaralar yapmaga da can övleri (059/03).”*

*“Anıñ üçün dinsizlerniñ doktorları tohtatıp **töre hoydular**, ki kim bolvanlarga (putlara) yaman aytsa, ölümlü bolgay (203/28).”*

*“**Töre buyurıyır** her biri oğrunı oğurluh néme bile bélgili töre alnına geltirgenni ögütlegeyler furka (çarmıh) bile (307/25).”*

töre (II): Mahkemenin yasalara göre dava taraflarının ifadeleri ve delilleri inceleme ve karara bağlama süreci, yargılamak, muhakeme etmek.

*“Tiyişlidir yarğuçıga ki **töreni** (muhakemeyi) yalgız étmegey, yohsa köpler bile, éger yoluhmasa, 2 ya 3 yahşı u biliçi ademiler bile étkey **töreni** (033/36, 034/01).”*

*“Yohsa émdi 12 yarğuçı tohtattılar, 12 arakéllerge ohşaş, tügüil ki köp yarğuçılarnıñ térgemekinden könülür töre, yohsa, köplerniñ tanıhlılı bile könülüp horhulu körünür **töre** (217/19).”*

*“Anıñ üçün ki ésiriklikte barça yamanlıhniñ başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı ki biri birine. Da anıñkibik iş üçün **töre bolmah kérek**; toğru, budur curum, ziyan, hakimlik, harc nahıs bolganga tölemeh kérek. (261/42).”*

*“Béşinçi, ki né némedir töre, ya kimge **töre bolmak**, ya töreni kimge sımarlamak (teslim etmek) kérek (017/11).”*

töre ét-: Yargılamak, muhakeme etmek.

*“Evelde könülük köründi bizge éski töreden almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler, Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi **töre éterler** édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlerge (233/27).”*

“2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp (uygulayıp), da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol

*türlü yarğuçı da **töre étken** vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına (225/12)."*

töre (III): Bir yargıçtan veya bazen savcı ve yargıçlardan ve jürilerden oluşan bir kurulun, yargı görevini yerine getirdikleri yer, yargı yeri, yargıevi, mahkeme kapısı, mahkeme heyeti.

*"Yene bilgeysiz, ki yoluhur bolgay kimsege, ki korol'dan prokuratsia (emir, hüküm, tasdik) kéltirgey **törege**, da sorgay törege, tutar mısız yohsa yoh, haysın ki töre anı primit étmeh kérek (180/13)."*

*"A tutundu (taahhüt etti) ése **töre alına** yükçi, ki tölegey nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki tölöv bolgay nağd bile, humaş bile tügül ol borç éyesine (190/10)."*

*"Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga yalğan iş üçün barmaga özge milletniñ **töresine** yéñmege könülükni. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik te bolsa (233/16)."*

*"A éger ki kimése şparovat étkey, da ilgerigi vilojony **törede** (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege (duruşmaya) diyin, na anıñkibikniñ şparunku zspolznut (kaçırır, hakkını kaybeder) éter, kérek, ki yine yeñiden étkey (184/32)."*

*"Éger ki kimése töreni hörmetlemese sağıt bile ya söz bile érméniniñ, ol çahta anıñkibikni ögütlemeh (cezalandırmak) kérek **töre** bile, yañılğanına köre (325/20)."*

*"Yene **törede** (mahkemede) olturgan vahtta voyt bile, néçe ki **töre** (mahkeme) uzah olturuptur, da né hadar ki sb yığılsa şépşénikten da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alına yañılgay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş yazuçıga (331/19)."*

töre (IV): Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar, buyruk, hüküm.

*"Anıñ üçün bolmas yarğuçı inanmaga, tanıhlar kélmeyin; da yarğuga kélgenlerniñ, haysı ki zahotstsadır (dava tarafları), könü tanıhlar bile tıylır, da **töre** toğru körünür (038/16)."*

*"A éger ki bir kimése şparovat étkey, da ilgerigi vilojony **törede** turmagay üçünçi törege diyin, na anıñkibikniñ şparunku zspolznut éter, kérek, ki yine yeñiden étkey, zéra kim ki ilgerigi şparunktur, soñra kélgenine odoprit étmege bolmastır; da her*

*şparunktan kelir 8 ahça: 2 ahçası voytnuñdur, 4 ahçası töreniñdir, 2 ahçası détskiyniñdir, da 3-ünçi törede anıñ bliskiylarin pripozvat étmeñ kérek, da dovodun körgüzmeñ kérek munuñki prihodalarda yoluhkannıñ, **töresi** bulaydır (184/44). ”*

*“Érméni kişi ursa 2 canlı hatunni, bu **töre** añlanmah kérek, özge yerde bolmagay (271/30). ”*

*“Alay oh tusnah hoygan tuvar hara üçün **töresi** bolmah kérek, éger tuvar hara nahıs bolsa tusnahta ya ölse, na ziyan ol tusnah hoygannıñdır, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kénsi zıyanıñ, da ol égri düğül (280/33). ”*

*“Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre **töre buyurgay** (283/19). ”*

töre (V): Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

*“Haçan ki kleseler barmaga yarğu alnına, evel alğış bile Téñriden holtha étmege kérek, éger érki bolsa Téñriniñ da könülük bile, yéñse, da aslamlı bolsa, **töreni utup** (davayı kazanıp), Téñrige yügünmeñ kérek, zéra ol bérir usuluhnı (218/38). ”*

*“Bu türlü tiyesidir bolmaga yarğu bitiklerine, néçe ki yeñi néme **töre yoluhsa**, da, térgép, uslular bahkaylar, toğru ése, yazgaylar anı da bu bitikte (075/23). ”*

*“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine, da hanlıh étkey, haysı ki bardır **tohtalgan törede** tanılıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhı bérgey hızına (237/06). ”*

töre (VI): Davacı ile davalının yargıç karşısında hazır bulundukları yargılama evresi, murafta, duruşma.

*“Haçan ki voyt oltursa törede érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile: «Çah mıdır **töreni** gayit étmege?» da ol kérek aytkey: «Haçan ki bugün töredir yazılğan töre bile da storonalar kéliptirler, çahıdır» (083/01). ”*

*“A éger ki 1 töreni turgay povodna sdrona, da 1-i 1-i artından 3-ünçi küñge dirin turmagay, anıñkibik kişi **ilgergi törelerni** tas éter, kérek yeñi baştan yene pozuvat étkey (170/01). ”*

*“Bir kimése kiméseni voytka ündegey, da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan aytkey, ki hadir düğülmén cuvap bérmege, bériñiz **birisi törege**, anı odérjat (almak)*

étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin. A kim ki povoddır (davacı), 3 sbgnı ol oblojit (ödeme) étmeh kérek zapisniñ (337/20)."

burungi töre: İlk muhakeme, ilk duruşma.

"A éger ki kimése başlagay honah kişi vlojenıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına, burungi töre turmagay, haysı da kişige utru, anıñkibik honah kişi povinnén dügül törege bu 14 sbgnı oblojit étmeg, haysı ki başladı vlojenıy töre alnına (335/02)."

"Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin motsovat étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüstün, bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réçnikni (avukat, mahkeme sözcüsü) bolmas. A bu opravalar barça burungi törede bolmah kérek, éger yerli bolsun, éger honah, burungi törede néme yasamasa, 2-inçi de, 3-ünçi de néme arttırma bolmas (180/24)."

töre (VII): İmtiyaz, ayrıcalık, hak.

"12 Kapitula. Salaçı (çiftçi) töresi (hakları) üçün (068/02)."

"85 Kapitula. Töresi (hakları) vank'larnıñ (manastırların), (247/41)."

töre alnı: Mahkeme huzuru, mahkeme nezdi, mahkeme heyeti karşısı.

"A tutundu (taahhüt etti) ése töre alnına yükçi, ki tölegey nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki tölov bolgay nağd bile, humaş bile tügül ol borç éyesine (190/10)."

töre alnına kéltir-: Mahkemeye çıkarmak.

"... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunı litsası bile bélgili tutkıy édi, ol çahta anıñkibik oğrunı nişanı bile oğurluhnuñ, budur litsası (kanıtı) bile, töre alnına kéltirme (103/22)."

töre ayt-: Kanun hükmüdür, kanun emreder.

"Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile uyaltkay, kendiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay, da tüşer ölümlü yazıhka, Éski Töre bile Yeñi Töre aytıyır, anıñkibik pambas, ki atasın-anasın [yaman sözlerle uyaltkay], añar ohşar, néçik tövgey, anıñkibik hörmetsizlikke utru atasınıñ da anasının, ki oğlanların tıygay, buyurgandır anıñkibik oğlanlarnı, atasınıñ-anasınıñ igilikinden ülüşsüz bolgay (269/37)."

töre buyur-: Kanunun hükmü, kanunla yükümlü olmak.

*“Aniñ üçün **töre buyurdı**, ki her biri kendi érkini tygay da ésine tutkay hannıñ arzani biyiklikin (091/28).”*

*“Éger yoluhsa uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartnıñ, **töre bile buyurgandır** aniñkibik hol uzatuçı sahalına hartnıñ, alay ol añlamah kérek curumu, néçik kiméseni nahıs étkey (263/24).”*

*“Dağı da **töre bile buyururbız** sizge, ki bizim érmeni töresine 1 kişiniñ tanıhlılı kécmes da néme tigül, yohése tanıhlılı 2 ya 3 kişiniñ kücü bardır. Éger kimése yarğunuñ alnına éгри tanıhlılı bérse, töreçiler ya töre tanıgaylar, ki ol éгри tanıhlılı bérgey, alay töresi bolmah kérek, néçik barça yamannıñ, töre alay buyurıyır (291/14).”*

töre bile izde-: Mahkeme aracılığı ile talep etmek.

*“A éger ki ol kişi, kimge ki öv tüşti, da klegey burungi éyesine yalga bérme, ol aniñ érkinedir. A klese, satar tanıhlılı bile, a né ki artsa, kérek éyesine haytargay, a yétmese suma borçuna, kérek andan töre **bile izdegey** (176/35).”*

töre bile kéri ét-: Mahkeme aracılığıyla reddetmek, mahkemece tahliye ettirmek.

*“Éger aniñkibik mülkler yazılğan bolsa kéñşleri bile, da tanıhlılıları bile, da érkleri bile bu ayılğan kişilerniñ, da aniñkibik satmahlılı miskinlikten kélgen bolgay, 1 yılga dire yuvuhları bolur **töre bile kéri étmege** alğan kişini (305/40).”*

töre bile uç ét-: Kanuna uygun hükmetmek, yasalara muvafık karar vermek.

*“Töreden başha curumlamasın biy salaçısın. Éger néme égirliki bolsa, küçüne köre curumlagay. Éger kimésege égirlik étse, **töre bile uç étkeyler** (241/42).”*

töre bile hoy-: Kanunun hükmüdür, yasal hükümdür.

*“**Töre bile hoygandır**, ki tul hatunlardan néme tusnah almagaylar, né ton-oprah, né özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah (rehin) ornuna (karşılığına), (297/38).”*

*“A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga. Küni-vahtı aniñkibik satun alğan némeniñ bardır **töre bile hoygan** 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıhını klese dağın ari kün uzatma köñü éyesine, ki çıharmasa, aniñ yahşı érkinedir, kim ki tutuptur (tasarruf etmege), (282/31).”*

töre çerüvnüñ: Askeri hukuk, askeri kanun.

*“Kimése, çerüvde bolup, éger néme tapunsa igilik, aniñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kendi érkine étme, kimésege aniñkibik igilikni haytarmınça, aniñ üçün ki **töre***

çerüvniñ hanlardan da knâzatalardan (prenslerden) başha boşatmah (izin) bile bağışlanıptır (317/32)."

töre ét-: Yargılamak, muhakeme etmek.

*"Eveldeñ könülik körüñdi bizge éski töreden almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler, Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi **töre éterler** édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlerge (233/27)."*

*"2 türlü tanıhlıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülik bile tohtatıp (uygulayıp), da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da **töre étken vahтта**, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu arasına (225/12)."*

töre işi: Dava, sav.

*"Dağı da yazarbiz apéğalar, u melezler, u k'ahanalar üçün, ki töre alnına kélmegeyler, ki ant içmeh işi bolmagay, a éger **töre işi** bolsa, tiyişlidir alarnıñ hardaşları ya yovuhları kélgeyler töre alnına (229/35)."*

töre oltur-: Duruşmanın başlaması, mahkeme oturumunun açılması, duruşmanın geçmesi.

*"Dağı da bilgeysiz, ki her vilojénıy töreden (belirtilen mahkemeden, düzenli mahkemeden), ki **töre olturgay**, da né ki ülüş alırlar töreçiler, ol ahçadan 1 ahça détskiyge bérilgey (168/30)."*

*"Kim ki poşuman bolsa da yébérmegе klemese, apélâtsia yétkenden soñra, na kérek, ki ol kişi 6 fli ahça hoygay töreniñ alnına, ol töreniñ, ki apélóvat étti, néçe ki **töre olturuptur**, ki yébérgеy korol'ga (194/33)."*

törede oltur-: Mahkemeye çıkmak, mahkemenin havzası, mahkemenin bulunduğu yer.

*"Anıñ üçün ki né türlü tiymes hatın kişige k'ahana bolmaga ya jolnér, né borla basmaga, né kébitte olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga **törede olturmaga** (mahkemeye çıkmak), né tanıhlıh bérmege (040/07)."*

*"Éger érméni bolsa povod (davacı) törege, izdemeh kérek anı anıñ töresine, haysı ki **törede olturuptur** (mahkemenin bulunduğu yer). A éger érméni üñdelgen bolgay ya égri bolgyı édi, töreleri yanına aytilgan érménileriñ vuyttan ötleş kermenniñ Kaménétsniñ hartları bile érménileriñ töresi bolmah kérek, 4 artikuldan başha*

özge bizim bitiklerimizde yazılğan, haysında ki bu érméniler Ilovnuñ ündelgendirler töresine kérmenniñ Marimborknuñ bériyirbiz da bériniyirbiz (327/40)."

töre olturğuz-: Mahkemeyi yürütmek, mahkeme oturumunu açmak, duruşmayı başlatmak.

"Men olturğuzıyrmén töreni kücü bile Biy Téñriniñ, da küçi bile bizim korol'umuznuñ, da ménim küçüm bile, voytnuñ, da kücü bile 6 érméniniñ, haysı ki ménim hatıma oltururlar (083/04)."

töre satın al-: Mahkemeye başvurmak, mahkeme vakti almak.

*"Yene yérli yérini ündagey voytka, da klemegey tözmege vılojénıy törege (belirtilen mahkemeye, düzenli mahkemeye) dirin, da klegey **töre satun almaga** potrébniy (nöbetçi mahkeme), léç anıñkibik sınih borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (337/23)."*

*"Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı üsne ya halgan humaşı üsne şparunk klegeyler töreden, kérek oblojit étkeyler töre alnına 3 sbg, da yazdırgay (kaydetmek), da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat étme şparonknu. Da anıñkibik povod, kim de bolsa, kérek kénsine **töre satun algay** da işin spravovat étkey (341/11)."*

töre sahla-: Yasalara uymak.

*"Tıyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da **töre sahlagay**, da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı pahil bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy bolmagay, da sağıslamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmekten toğru bolmadı yarğu (217/31)."*

töre sahlovuçı: Kanuna tabi, yasalara uyan.

*"Da haçan ki yarğu işi (dava) yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alnına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa köñülük üçün ant, da ol çahta utru bolurlar, ki barça dünyânıñ aslamı üçün ant içmenbiz, da klerler nuniñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin **töre sahlovuçı** körgüzgeyler (044/27)."*

töre tut-: Dava açmak, mahkemeye başvurmak.

*"A éger ki özge honah klegey édi ol töreniñ alnına özge kişiniñ üstüne **töre tutmağa**, ya yene ol kişige utru, ol da kérek oblojit étkey yene 14 ahça töre alnına (171/09)."*

töreden hanga al-: mahkeme hükmünden hanlık makamına temyiz başvurusu yapmak.

*“Da barça érmenige érk bardır **töreden hanga almaga**, alay hocaga, néçik miskinge (323/38).”*

töreden apélovat: < Türk. *töreden* + Lat, Ukr, Leh. + *Appello*, *апелювати*, *апелювати*, *apelowac*, *appello*: Mahkeme hükmünden temyiz başvurusu yapmak.

*“118 Kapitula. **Töreden apélôvat** étme (249/30).”*

törege kélgen-: Mahkemeye gelen, Mahkemeye çıkan.

*“Néçik **törege kélgenlerge** 2 ya 3 tanıh kérektir, ol türlü yarğuçılarga, anıñ üçün ki töre toğru bolur tohtalgan ademiler bile (034/01).”*

törege tart- Mahkemeye vermek, dava açmak.

*“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy édi da anıñ üsne yahşı tanıhlılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunı ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini, borç üçün **törege tartma** da ańmaga (317/41).”*

*“Kimése kimse bile yolga çıhsa ya bargay, alardan haysına bir satama yoluhsa, attan yihılma, albo atı köprüde tüşkey, ya arabası balçıhta halgay da çıhma bolmagay, ya anıñkibik araba ahtarılğay ya singay, yoldaşı salıp ketmegey. Éger salıp kětse, ol çahta bolur anı **törege tartma**, haysın ki töre yañılğanına köre ögütlemeh kérek (125/34).”*

*“A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy édi da anıñ üsne yahşı tanıhlılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan halganarnıñ ol borçlunı ya halganlarından bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini, borç üçün **törege tartma** da ańmaga (317/41).”*

*“Kimése kimse bile yolga çıhsa ya bargay, alardan haysına bir satama yoluhsa, attan yihılma, albo atı köprüde tüşkey, ya arabası balçıhta halgay da çıhma bolmagay, ya anıñkibik araba ahtarılğay ya singay, yoldaşı salıp ketmegey. Éger salıp kětse, ol çahta bolur anı **törege tartma**, haysın ki töre yañılğanına köre ögütlemeh kérek (125/28).”*

*“Éger kimése kiméseni **törege tartsa** ya borç üçün, ya özge néme üçün, kéndiniñ tanıhu bolmagay, né anıñ kimniñ [=kmni] ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki tutup keltirdi (229/06).”*

törege tur-: Mahkemeye çıkmak, mahkeme karşısına çıkmak.

“Bir kimése **turgay törege** da kénsiniñ giléyin bérgey, da birsi yan anıñ söziñ tıymagay bu sözler bile, ki aytkay, pane voyté, hadirlenmiyirmén añar cuvap bérme, bérigin maña birsi törege dirin, éger ki bu sözleri aytsa, giléyinden burun (339/07).”

“Bir kimése **törege turgay**, da töreni hörmetlemiyin, yanından hılıçın ya hınçalın şeşmegey. Anıñkibikni töre 12 sb curum bile ögütlemeye kérek, ki, añar bahıp, özgeler de töreni hörmetlegeyler ya külmegeyler töre alnına (337/12).”

törege utru: Mahkemeye karşı.

“Yeñi Töre körgüziyir, ki kimse **törege utru** bolgay da töreçini héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdür (120/13).”

törege ünde-: Mahkemeye çağırmaq, Mahkemeye celp etmek.

“Yene, ki bizim yerli érménini yarmarkta özge şehirde **törege ündegeyler**, da iş kélgey antka, kérek antnı anda tügellegey, haysı ki törede başladı töreleşme, ol şehirde (179/26).”

“Bir kimése kiméseni **törege ündegey**, tapıp kermende, da ol, anı némege tutmıyın, kélmeşe, 6 sb curum halır, 2-nçi de turmasa, 12 sb, 3-ünçi de yene 12 sb da olturmah zındanda (232/08).”

törege ündel-: Mahkemeye çağırmaq, Mahkemeye celp etmek.

“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa, 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa (çıkmasa), her ündelmehte 12 sbg halır voytka da érméni hartlarına da tüşer işinde ol utturgan kişi, mülk mi, sbg töreniñ kücü bile bérilgey añar (325/38).”

“Éger ki haysı hatun ki **törege ündelgen bolgay**, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit étmege bolur, da anıñ işlerin kécirmege, utmaga ya tas étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (327/10).”

törege ündet-: Mahkemeye çağırmaq, celp etmek.

“Yene bir kimése kiméseni **törege ündetmegey** voyttan ötleş da, turup töre alnına, bir kiméseniñ üstüne gilé étkey, Anıñkibik povod (davacı) halır curum (para cezalı) 12 ahça törege (177/25).”

“Yene bilgeysiz, ki bir kiméseni oblıçne voytnuñ alnına ündemiyin övine, anıñkibik kişini voyt **törege ündetmege** bolmastır, işitmiyin anıñ giléyin ya birisi yannıñ otporun, ki töre mi işidir, yohsa yoh, ki, bilip işni, soñra bérgey törege, könülükü munuñ bulaydır (172/30).”

töreden tay-: Kanundan şaşmak, kanundan çıkmak.

*“Zéra köpler bardır, ki mahtarlar özge dayfannıñ törelerni, ki könü töreleri bar. Kimler ki bu işni sözlerle, kéndileri könü **töreden tayıptırlar** da özgelerni de klerler taydırmaga, yéñil ésli ademilerni (203/24).”*

törege harşı: Kanuna karşı, yasaya aykırı.

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da **törege harşı** yañılgay, da bu statutka kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen oğlannıñ, néçik yoğarı yazılğandır (259/32).”*

salaçı töresi: < Ukr, Po-Tür, село, села + Türk. +çı töresi: Köylülerin hakları.

*“12 Kapitula. **Töreleri salaçılarnıñ** (090/04).”*

töreleri hanlarnıñ: Hanların yasaları, kralların kanunları.

*“Başlanmañı aşharagan törelerniñ hanlarnıñ, u biylerniñ da barça yarğuçılarnıñ, dağın da **töreleri hanlarnıñ** da kimler ki anıñ holu tibinedirler (235/18).”*

töreniñ érki: Mahkemenin yetkisi.

*“Ya bir kimése ki zındanda olturgay kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga bir ahça bérgey, ol künde, ki olturğuzdu, 3-ünçi küнге dirin, ki añar harclıhın bérmegey édi, voytnıñ holundan ötleş bérilmegey édi, 4-ünçi künde **töreniñ érki bar anıñkibik kişini**, borç éyesin, érkli yébérmegе zındandan, yene törege ündeginçe (331/38).”*

töreniñ küçü: Kanunun hükmü, mahkemenin hükmü.

*“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa, 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa (çıkmasa), her ündelmehte 12 sbg halır voytka da érméni hartlarına da tüşer işinde ol utturgan kişi, mülk mi, sbg **töreniñ küçü** bile bérilgey añar (325/39).”*

*“Anıñ üçün **hnazantsızlıh töreniñ küçüne** (kanunun hâkimiyetine itaatsizlik) kuntra étilgen (direnmek) alaydır, néçik Téñrige utru hnazant bolmagay, bulay töre körgüziyir, néçik munda aytır töresinde érméniniñ, né oñuna, a né soñuna çıhma bolmay (288/38).”*

töreniñ motsu: < Tür. töre + niñ + Ukr, Leh. + miуь, moi, mots, + Türk. +u: Mahkemenin yetkisi, gözetimi.

“A éger ki povod töreler turgay da klegey domovlatstsa bolmaga töre alını, aytıp, ki klarmén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavatı budur anıñki ademige, ki

*kénsiniñ priçinasından bolmagay ya égirlikinden keçikmeklikine; aniñkibik şparunknu haldırgaylar motsta (yürürlükte tutmak) aniñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağıh bile, da ol némeler, ki şparovat étti, turgay **töreniñ motsu** (yetkisi) da möhürü tibine (183/16)."*

töreniñ yırahlıhı: Mahkemenin uzaklığı, yerleşim açısından davalılara göre mahkemeden mesafeleri.

*"A éger hoca miskinge öv satsa, da künler étse tölövge, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur övni añar yine haytarmaga, da ol andan aniñkibik övni kérek algay barça türlü mahanadan (gerekçeden) başha. Könü, ki ol övlerni, da tarlovlarnı, da bahçalarnı, haysı habah çıkarısına şeherniñ yatıptır, **töreniñ yırahlıhı** bile, yuvuhları 7 yılga dirin bolurlar yuvuh bolmaga (285/18)."*

alpaovut töresi: Askerî mahkeme.

*"A éger ki érménige kermen töresine ya **alpavut töresine** hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir, aniñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh kérek töresi (283/41)."*

*"Bu yérge (tüzük) bérilgendir érméni töresine bérilgenlerge (tabi olanlara). A éger ki érménige kermen töresine ya **alpovut töresine** hanlıhta yatkan (yerleşen) mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir (113/20)."*

aşarhagan töre: < Erm, աշխարհական. + TÜR +töre: Sivil vatandaşlara mahsus kanunlar, gayri dini yasalar.

*"Başlanmahı **aşarhagan törelerniñ** hanlarnıñ, u biylerniñ da barça yarğıuçılarnıñ, dağın da töreleri hanlarnıñ da kimler ki aniñ holu tibinedirler (235/17)."*

aşarhagan töresi: < Erm, աշխարհական. + TÜR +töresi: Gayri dini mahkeme, sivil mahkeme, laik mahkeme.

*"A éger ki ant tüşse k'ahana üstüne, kérek ki, yovuhu ant içkey, aniñ üçün ki tiymestir k'ahanaga **aşarhagan töresi** alnına barmaga, né ant içmeğe (050/07)."*

burungi töre: Dava ile ilgili mahkemenin ilk oturumu, ilk duruşma.

“A éger ki kimése başlagay honah kişi vlojeny töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına, **burungi töre** turmagay, haysı da kişige utru, anıñkibik honah kişi povinnén düğül törege bu 14 sbgnı oblojit étmege, haysı ki başladı vlojeny töre alnına (335/02).”

“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin motsovat (temsil, vekâlet) étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réçnikni (avukat, mahkeme sözcüsü) bolmas. A bu opravalı (düzenlememeler, işlemler) barça **burungi törede** (duruşma) bolmah kérek, éger yérli bolsun, éger honah, **burungi törede** néme yasamasa (yapmasa), 2-inçi de, 3-ünçi de néme arttırma bolmas (180/24, 180/26).”

dinsiz töreleri: < Ar. دين. + Türk. +siz +töreleri: Dinsiz kanunu, pagan kanunu.

“Haçan ki alar **dinsiz töreleri** bile da yaman hilinganları bile bu hadar yırahtırlar bizden, né türlü alarnıñ töresine könülük tapulgay, né türlü k'risdân töresine, haçan ki Téñri oğlun Téñri tapunmaslar (052/17).”

dinsizlerniñ töresi: < Ar. دين. + Türk. +sizlerniñ töresi: Hristiyan olmayanların mahkemesi, paganların mahkemesi.

“9. Dağı da yazar vartabéd, ki biz k'risdânlarga tiymestir **dinsizlerniñ töresi alnına** barmaga (231/13).”

Haçan ki bu türlü yırahtır **dinsizlerniñ töresi** k'risdânlıktan, tiymestir barmaga k'risdânlarga alarnıñ töresine (053/21).

duhovny töre: < Ukr. Leh. duchowny, duchowny + Türk. +töre: Şariat mahkemesi, dini mahkeme, dinsel yargı.

“Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh aytkaylar, kimniñ anıñkibik atı bar, ki sahlamagay, da ol anıñki atnı kétermegey, da ol at kiméseni nahıs (sakat) étkey albo öldürgey, ol çahta **duhovny töre** bahkay anı, hoymah (hüküm vermek) kérektir luc da curum (275/15).”

égri töre: Kanunsuz hüküm, kanuna aykırı hüküm.

“Yeneçi éger ki töreçi égri **töre** étse, anıñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen bolsa, hörmetsiz ündelgen bolgay (252/27).”

Éski Töre: Ahd-i Atik, Eski Ahit, Eski Antlaşma, Eski Ahit veya Eski Antlaşma, Kutsal Kitap'ın (Kitâb-ı Mukaddes) İbranice kaleme alınmış olan ilk kısmına

Hristiyanların verdiği isimdir. Yahudilerin Tanah ve Müslümanların Tevrat ve Zebur olarak kabul ettikleri kitapları içinde barındırır.

“Haytıp surp Awédaranı Biyimiz K'risdosniñ barça törelerniñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki aytıldı **Éski Törede bu türlü**, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, Éskini Yeñi bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge, aytıp: sövgeysiz siziñ sñarıñızni, néçik sizin boyuñuznu (019/07).”

“Éger bir kimése kiméseden néme borçka ya ötüñç alğay mağat küñge, ol, kim ki borçka alsa ya ötüñçe, da yarlılansa, da yarlılanmah üçün bélgili küñine töleme bolmasa, na **Éski Töreniñ** u Yeñi töreniñ boluşmahı ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen kişiden aslam alma bolmastır (108/08).”

“Evelden könülük körüñdi bizge **Éski Töreden** almaga, haysın ki tutar édiler nahabédler, Apraham u dağın özgeler, bulardan soñra dinsizler de bu töreni tutarlar édi da töre éterler édi itlik étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlerge (233/25).”

“**Éski Törede** hoygandır, éger kimése ki kişini oğurlap satkay da bélgili bolğay anıñkibik satmah üçün, ol kişi ölümlüdür (269/17).”

evelgi töre: Eski kanun, sabık kanun.

“Haytıp Movsés kéñdi töresine arttırdı bu işniñ töresini, alıp **evelgi töreden:** kim ki atasına u anasına yaman aytsa, ölümlü bolğay (019/02).”

“Evelden, yazdıh yihöv töresin da anda tüzdüñ töreçilerniñ kélişin, zéra **evelgi töredir** da ulu (235/21).”

ilgergi töre: Önceki duruşma, ilk duruşma.

“A éger ki 1 törege turgay (mahkemeye çıkma) povodna (davacı) strona (taraf), da 1-i 1-i artından 3-ünçi küñge dirin turmagay, anıñkibik kişi **ilgergi törelerni** tas éter, kérek yeñi baştan yene pozovat étkey (333/12).”

k'hana töresi: < İbr, Erm. kohen, kohanım, քահանայ. + Türk. +töresi: Rahipler yasası.

“Kimése çérüvde bolup, éger néme tapunsa igilik, anıñkibik igilikni ol, kim ki tapsa, bolur kéñdi érkinçe étme, kimsége anıñkibik igilikni haytarmıñça, anıñ üçün ki töre çérüvniñ hanlardan da knâzatalardan başha boşatmah bile bahışlanıptır, haçan **k'ahana töresi** de anı aytıyır, ki anıñkibik igiliklerni bolurlar mustlar étme, anıñ

üçün bu igilikler aytilgan hılıh bile tapkan ohşamastır oğurluh işlerge ya talanga (317/33)."

kérmen töresi: Şehir mahkemesi, kent mahkemesi.

*"Éger ki péşekâr érméni, añar işin işleme bérgeñ oğurluh néme bile aş suv étkey, kermenniñ töresi bile da Marimborknuñ törelenmeh (yargılanmak) kérek, a éger oğurluh işte érméni **kérmen töresine** némétskiy bérililptir (316/19)."*

"A éger ki érménige kermen töresine ya alpavut töresine hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürün) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (113/20)."

kiçi töre: Aslı olmayan dava, ek dava.

*"A éger anıñkibik nahıs sağıttan çağır ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptığı) bazarına (muamelesine) bütüin édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri düğül, zéra töreler ayırlar, ki añlamah kérek ulu töreni da **kiçi töreni** (287/41)."*

könü töre: Adil yasa, adil mahkeme, adil yargı.

*"Éski Töre bile Yeñi **könü Töre** aytıyır, anıñkibik pambas, ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyaltkay] añar ohşar (hükmündedir), néçik tövgey, anıñkibik hörmetsizlikke utru atasınıñ da anasınıñ, ki oğlanların tıygay (mahrum eder), buyurgandır anıñkibik oğlanlarını, atasınıñ-anasınıñ igilikinden ülüşsüz bolgay (097/09)."*

*"5-inçi, ki bu zamanda Ari Can zyavit étmese, néçik Soğomon u Taniél vahtına, ya néçik Gorint'os kermenine, ya özge uluslarda, ki **könü töre éterler** édi (207/14)."*

potrébnıy töre: < Ukr, Leh. Ukr, Leh *потребний, потрібний, potrebnıy* + Türk. +töre: Geçici, nöbetçi, fevkalade mahkeme, nöbetçi mahkeme.

*"A éger ki haysı honahka kérek bolgay **töre satın alma potrébnıy**, kérek törede bergey 14 ahça. 2 ahçası voytnuñdur da 12 ahçası töreçilerniñdir (171/03)."*

*"Boldu **potrébnıy töre** surp Toros küñü pan Kovalskiy, podsudok, da pan Domarjirskiy arasına, hayda spor (tartışma) boldu, ki sözlövçiler duplikadan artıh klediler töreden otpravovat (yapmak, göndermek) étmege (196/28)."*

salaçı töresi: < Ukr, Po-Tür, село, села + Türk. +çı **töresi:** Köylü hakları, çiftçi hakları.

"12 Kapitül. Töresi salçılarnıñ (091/05)."

şeherniñ töresi: < Far. شهر + Türk. +niñ +töresi: Kent mahkemesi, şehir mahkemesi.

“46. Kapitula. Öv almak için Murovanıy şehirde bekli **şeherniñ töresine** (284/06).”

Téñriniñ töresi: Tanrısal yasalar, ilahi kanunlar, ilahi hükümler.

“Dağı da aldih Asduacaşunçtan, 2-inçi töreden, dağı özge bitiklerden, haysıları ki könüsün **Téñriniñ töreleridir**, haysın ki Téñri buyurur, ki budur töre, din da tanıhlıh, haysın ki mén sizge buyurdum 3-ünçi, ganonk' bitiklerinden, zéra anda da taptım küçlü u alani töreler köp yérde (233/32).”

“Kim ki érk bérgey oğlanlarına érkine ösmeye da bérmegey anıñkibik oğlanı ustaga bitikke ya péşege, bolup miskin, töre körgüziyir anıñkibik oğlanları atasından anasından ötleş ustaga ya péşege bérme, da öskeyler lâtalarına (buluğ, reşitlik) dire, da arzani bolgaylar k'ahanalıhka ya igi péşege. Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oğlanların ustaga, oldır cigeri itidir zakonnuñ, da ganunk' bile sahlanamah kérek, da anıñkibik ata harğışlıdır, anıñ üçün ki töre bile da Téñriniñ buyruhu bile buyurgandır, ki atalar kénsileriniñ oğlanların sahlamaylar yahşı ögüt bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki **Téñriniñ töresinden** da horhusundan çıhmayaylar (300/01).”

ulu töre: Yüksek mahkeme, büyük yargı, asli dava.

“A éger anıñkibik nahıs sağıttan çağır ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger anıñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptığı) bazarına (muamelesine) bütün édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri düğül, zéra töreler aytırlar, ki añlamah kérek **ulu töreni** da kiçi töreni (287/40).”

“A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun bérıp ta, lucun tartkay. Bu **ulu töreni** (yüksek mahkeme) han étkey, a özge törelerini yarguçılarga sımarlagay (görevlendirir). Ulu biyeler ölümlülerni tas étmegeyler (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (061/30).”

töreler vılojonıy: < Türk. *töreler* + Ukr, Leh. +вложений, уложений, wlozony, wylozony: Atanmış mahkeme, tayin edilmiş mahkeme, belirlenmiş mahkeme, yürütülen mahkeme, sürekli mahkeme, tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

“Yene bilgeysiz, ki svátıy Margorénta küninden her yıl **töreler vılojonıy** zavéstssa (aktarılır, ertelenir) bolur svátıy Bartlomiiden soñra nögerikünge de dirin, kün 2 ya 3 ilgeri, da artıh arı da yoluhur Margoréntadan ol törege, ki Bartlomiye dirin salınır (196/18).”

vilojényi töre: < Ukr, Leh. вложений, уложений, wlozony, wylozony + Türk. +töre: Atanmış mahkeme, tayin edilmiş mahkeme, belirlenmiş mahkeme, yürütülen mahkeme, sürekli mahkeme, tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

“Éger ki kimése başlagay honah kişi **vilojényi töre** alnına, burungi töre turmagay, haysı da kişige utru, aniñkibik honah kişi povinnén dügül törege bu 14 sbgnı oblojit étmege, haysı ki başladı vlojényi töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına (335/02).”

“Yene bilgeysiz, ki her yıl svâtıy andriy kününden néçik némişlerniñ Agvénti başlanır, ançah bizim cnuntka dire ol künden **vilojényi töre** bolmas bolma, da ne bir övler üsné zapis étme, ol künler çıhmıyın, léç honah töresi ya aniñki potrébniy, haysı kişige utru, ki émin bolmagay, aniñkibik töre bolur bolma (179/13).”

“Yene bilgeysiz, ki yoluhur **vilojényi töre** kününe, ki ulu kün kélir, da töre ol kün bolmastır bolma, bolurlar töreçiler ol motsnuñ tibine, ki értesine hankünge salgaylar ol töreni, ki ol kün bolgay (179/36).”

“Dağı da bilgeysiz, ki her **vilojényi töreden**, ki töre olturgay, da né ki üliş alırlar töreçiler, ol ahçadan 1 ahça détskiyge bérilgey (168/30).”

vlojonıy töre: < Tür-Ukr, Leh. вложений, уложений, wlozony, wylozony + Türk. töre: Atanmış mahkeme, tayin edilmiş mahkeme, belirlenmiş mahkeme, yürütülen mahkeme, sürekli mahkeme, tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

“A éger ki kimése başlagay honah kişi **vlojényi töre** alnına, burungi töre turmagay, haysı da kişige utru, aniñkibik honah kişi povinnén dügül törege bu 14 sbgnı oblojit étmege, haysı ki başladı vlojényi töre alnına (335/02).”

“A éger ki kimése şparovat étkey, da ilgerigi **vlojonıy törede** (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na aniñkibikniñ şparunku zspolznut (kaçırır, hakkını kaybeder) éter, kérek, ki yene yeñiden étkey (184/30).”

hanlıh töre: Hanlık mahkemesi, kraliyet mahkemesi.

“Éger ki özge cıns érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kerménniñ töresi bile pospolıtyı, haysında ki olturuptur, ya **hanlıh töre** bile ögütlengeyler (158/10).”

“Küydürüçi barça **hanlıhniñ töresi** bile törelenmeh kérek da ögütlenmeh kérek (283/05).”

honah töresi: Misafir mahkemesi, yabancılara mahsus mahkeme, ziyaretçi mahkemesi.

*“Yene bilgeysiz, ki her yıl svâtıy andriy küünüden néçik némiçlerniñ Agvénti başlanır, ançah bizim cnuntka dire ol künden vilojény töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) bolmas bolma, da ne bir övler üsné zapis étme, ol künler çıhmıyın, léç **honah töresi** ya anıñki potrébniy, haysı kişige utru, ki émin bolmagay, anıñkibik töre bolur bolma (179/16).”*

yazılğan töre: Mektup yasalar, mektup hukuk, yazılı yasa.

*“Yıǵı yoluhur kişiler bérme hakimlikke, anıñ üçün acemilikinden hakimniñ, ya övrenmemehinden hakimniñ, ya biliksiz bérmebinden hakimlikni kişini öldürgey, yahot öç hovup ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişige, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébérgay, anıñki sebepten kişi ölgey, başı tölemeh kérek **yazılğan törege** köre (145/12).”*

*“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki saǵıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ aytkanından, voyttan ya érméniniñ hartlarından yargúsuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ da yoluhkan işlerde saǵıngay, ki égirlik éttiler ya aǵırlıh etiyirler, da ol saǵınmahtan algay hanga, anı étmege bolur, ki algay hanga, yohsa özge yérge düǵül. Korol' anıñ biyliki **yazılğan töreleri** yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay da ayırgay anıñ biyliki (158/26).”*

yazmagan töre: Yazılı olmayan kanun, yazılmamış yasa.

*“Üçünçi. klemedi Téñri bérmege yazgan töre, ki bolmagay prézmuşénadan (icbar, zorlama) könülükte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlıǵamah bile sahlagaybiz könülükni u **yazmagan töreni** her zamanda (20/25).”*

Yeñi Töre: Ahd-i Cedid, Yeni Ahit, Yeni Antlaşma, İncil (Yeni Ahit veya Yeni Antlaşma, Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit'in ardından gelen ve Grekçe kaleme alınmış olan ikinci kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Müslümanların İncil olarak kabul ettikleri kitabı içinde barındırır. İnançlı Yahudilerce "Yeni Ahit" kabul edilmez. Hristiyanlarca kutsal kabul edilen 27 kitapçıktan oluşan bir kitap bütünüdür).

*“A **Yeñi Törede** k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oǵurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, **Yeñi Töre** buyurmastır añar tas bolmaga, luc tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile öǵütlenmeh kérek, yük tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/06, 09611).”*

*“Kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgiy édi, öldürgen kişi ölümlüdür. Bulay **Yeñi Töre** könültiyir ol öldürüçi oğrunı. Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam öldürdi bélgili (kanıtlı) érki bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (103/12).”*

*“**Yeñi Töre körgüziyir**, ki kimse törege utru bolgay da töreçini héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdür (289/36).”*

*“**Yeñi Töre** bulay körgüziyir, éger kimése yaman iş hılinsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre (293/09).”*

yıhöv/yuhöv töresi: Kilise kanunu, dini yasa.

*“Evelde, yazdih **yıhöv töresin** da anda tüzdüh töreçilerniñ kélişin, zéra evelgi töredir da ulu (235/21).”*

t. 083/26, 130/06, 017/02, 017/11, 018/05, 018/09, 018/12, 018/18, 018/30, 019/23, 020/15, 020/21, 020/33, 020/35, 021/12, 021/15, 021/36, 022/09, 022/22, 022/38, 023/16, 023/28, 024/13, 024/30, 025/09, 025/11, 025/15, 025/35, 026/31, 027/03, 027/04, 027/10, 027/30, 028/02, 028/14, 028/16, 033/31, 034/03, 034/15, 034/17, 035/01, 035/19, 038/16, 039/33, 040/01, 043/29, 044/01, 044/27, 045/02, 045/04, 046/10, 049/38, 050/01, 050/03, 050/17, 050/19, 050/27, 054/18, 054/29, 055/02, 055/11, 055/23, 056/06, 057/30, 058/04, 058/18, 058/35, 059/03, 059/20, 059/33, 062/25, 063/28, 064/04, 064/35, 075/23, 075/29, 075/30, 078/13, 079/03, 080/23, 082/26, 083/01, 083/22, 083/26, 085/23, 087/30, 087/37, 088/04, 089/10, 091/28, 092/03, 092/15, 092/18, 095/32, 096/11, 097/09, 097/10, 097/32, 098/05, 098/39, 099/01, 099/05, 099/11, 099/25, 100/04, 101/05, 101/36, 102/10, 102/30, 103/12, 103/22, 103/24, 103/25, 103/35, 106/29, 106/34, 110/34, 110/38, 111/28, 112/04, 112/11, 112/13, 112/30, 112/36, 113/17, 115/04, 115/08, 115/34, 116/10, 119/21, 119/32, 120/01, 120/04, 120/12, 120/18, 121/13, 121/18, 121/22, 121/23, 122/30, 122/31, 123/11, 123/12, 123/22, 123/36, 124/05, 124/07, 125/14, 125/35, 126/03, 127/14, 127/29, 128/08, 128/13, 128/22, 128/37, 129/16, 130/06, 130/09, 130/28, 131/02, 131/20, 131/31, 132/35, 133/10, 133/11, 134/16, 134/18, 134/38, 135/19, 137/16, 138/08, 138/14, 139/30, 140/05, 140/12, 141/01, 142/27, 143/01, 143/11, 143/13, 144/26, 145/08, 146/14, 147/03, 148/29, 149/01, 149/08, 150/07, 151/26, 151/37, 152/15, 152/27, 153/24, 154/26, 157/07, 158/12, 158/15, 159/04, 159/19, 159/26, 159/35, 160/08, 161/05, 161/20, 161/29, 161/32, 161/36, 161/36, 162/10,

162/18, 163/04, 165/39, 167/08, 167/21, 168/08, 168/31, 169/04, 169/20, 171/03, 171/10, 171/12, 171/15, 171/16, 171/20, 171/28, 171/29, 171/33, 172/07, 172/25, 172/33, 174/10, 174/25, 174/30, 175/06, 175/23, 175/24, 176/16, 176/35, 177/11, 177/14, 177/27, 178/01, 178/08, 178/35, 179/14, 179/19, 179/21, 179/32, 179/34, 179/35, 180/15, 181/06, 181/13, 181/32, 181/36, 182/05, 182/09, 182/12, 182/14, 182/16, 182/42, 183/03, 183/17, 183/27, 184/06, 184/13, 184/16, 185/03, 185/10, 185/15, 185/27, 185/41, 186/01, 186/32, 186/36, 186/41, 187/25, 187/38, 188/26, 188/33, 189/35, 190/01, 190/06, 190/10, 191/19, 191/22, 192/19, 192/25, 192/26, 192/30, 192/31, 192/35, 192/37, 192/38, 192/41, 193/27, 194/02, 194/04, 194/14, 194/25, 194/35, 195/26, 195/29, 195/33, 195/36, 196/26, 197/07, 197/08, 197/10, 198/19, 202/06, 202/11, 202/11, 202/21, 202/23, 202/25, 202/28, 202/34, 203/01, 203/06, 203/06, 203/15, 203/17, 203/19, 203/22, 203/28, 204/03, 204/05, 204/16, 204/20, 204/22, 204/29, 204/30, 204/39, 204/41, 205/04, 205/05, 205/16, 205/20, 205/23, 205/29, 205/29, 205/39, 205/41, 206/06, 206/14, 206/19, 206/27, 206/36, 206/41, 207/06, 207/14, 207/19, 207/27, 207/36, 207/41, 208/10, 208/18, 208/27, 208/28, 208/30, 208/40, 209/10, 209/18, 209/27, 209/28, 209/30, 209/40, 210/12, 210/17, 210/18, 210/20, 210/29, 210/34, 210/39, 210/40, 210/40, 211/12, 211/17, 211/18, 211/20, 211/29, 211/34, 211/39, 213/11, 216/08, 216/08, 216/14, 216/19, 216/19, 216/27, 216/28, 216/36, 217/08, 217/08, 217/14, 217/19, 217/19, 217/27, 217/28, 217/36, 220/08, 220/36, 220/38, 221/21, 224/12, 224/17, 224/29, 224/34, 224/35, 225/12, 225/17, 225/29, 225/34, 225/35, 226/13, 227/13, 228/34, 228/35, 228/36, 228/42, 228/43, 229/34, 229/35, 229/36, 229/42, 229/43, 230/02, 231/02, 232/27, 232/32, 232/38, 232/43, 233/27, 233/32, 233/38, 233/43, 234/04, 234/16, 235/04, 235/16, 236/01, 236/07, 236/15, 236/23, 236/26, 236/36, 236/42, 237/01, 237/07, 237/15, 237/23, 237/26, 237/36, 237/42, 240/02, 240/21, 240/25, 240/40, 241/02, 241/21, 241/25, 241/40, 250/24, 250/27, 250/27, 251/24, 251/27, 251/27, 252/27, 252/40, 253/27, 253/40, 256/17, 256/24, 256/36, 256/40, 257/17, 257/24, 257/34, 257/36, 258/38, 259/35, 260/38, 260/41, 261/38, 261/41, 262/02, 262/24, 263/02, 263/24, 264/03, 264/10, 264/16, 264/17, 265/26, 265/34, 265/40, 265/41, 268/13, 268/37, 268/37, 269/13, 269/37, 269/37, 270/08, 270/13, 270/29, 270/31, 270/35, 270/41, 271/08, 271/13, 271/29, 271/31, 271/35, 271/41, 272/06, 272/24, 272/29, 272/40, 273/06, 273/24, 273/29, 273/40, 274/05, 274/15, 274/25, 274/30,

274/31, 274/31, 274/31, 274/36, 275/05, 275/15, 275/25, 275/30, 275/31, 275/31,
 275/31, 275/36, 278/05, 278/07, 279/05, 279/07, 280/35, 280/38, 281/35, 281/38,
 282/10, 282/15, 282/18, 282/19, 282/28, 282/30, 282/39, 283/10, 283/15, 283/18,
 283/19, 283/28, 283/30, 283/39, 284/27, 284/29, 284/41, 285/27, 285/29, 285/41,
 286/06, 287/06, 288/23, 288/28, 288/31, 288/32, 288/36, 288/39, 289/23, 289/28,
 289/31, 289/32, 289/36, 289/39, 290/14, 290/17, 290/18, 290/18, 290/41, 290/41,
 291/14, 291/17, 291/18, 291/18, 291/41, 291/41, 292/08, 292/09, 292/14, 292/21,
 292/25, 293/08, 293/09, 293/14, 293/21, 293/25, 294/05, 294/16, 294/18, 294/39,
 295/05, 295/16, 295/18, 295/39, 296/07, 296/15, 296/17, 296/22, 296/31, 296/39,
 297/08, 297/15, 297/17, 297/22, 297/31, 297/39, 298/11, 298/12, 298/22, 298/27,
 298/37, 299/11, 299/12, 299/22, 299/27, 299/37, 300/01, 300/21, 300/29, 301/01,
 301/21, 301/29, 302/08, 302/09, 302/19, 302/28, 303/08, 303/09, 303/19, 303/28,
 304/22, 304/36, 304/39, 305/22, 305/36, 305/39, 306/23, 306/25, 306/25, 306/29,
 306/32, 306/32, 307/23, 307/25, 307/25, 307/29, 307/32, 307/32, 308/36, 308/40,
 309/36, 309/40, 310/03, 310/04, 310/28, 310/36, 311/03, 311/04, 311/28, 311/36,
 312/16, 312/30, 313/16, 313/30, 314/23, 314/26, 314/30, 314/40, 315/23, 315/26,
 315/30, 315/40, 316/04, 316/27, 316/32, 316/37, 317/04, 317/27, 317/32, 317/37,
 318/02, 318/08, 318/24, 319/02, 319/08, 319/24, 320/04, 321/04, 322/06, 322/20,
 322/24, 322/27, 322/39, 323/06, 323/20, 323/24, 323/27, 323/39, 324/06, 324/10,
 324/14, 324/19, 324/35, 324/42, 325/06, 325/10, 325/14, 325/19, 325/35, 325/42,
 326/05, 326/06, 326/08, 326/08, 326/13, 326/17, 326/29, 327/05, 327/06, 327/08,
 327/08, 327/13, 327/17, 327/29, 328/01, 328/19, 329/01, 329/43, 330/06, 330/19,
 330/33, 330/37, 331/06, 331/19, 331/33, 331/37, 332/06, 332/34, 332/36, 333/06,
 333/34, 333/36, 334/02, 334/03, 334/05, 334/09, 334/10, 334/13, 334/17, 334/27,
 334/32, 335/02, 335/03, 335/05, 335/09, 335/10, 335/13, 335/17, 335/27, 335/32,
 336/13, 336/23, 336/25, 336/33, 337/13, 337/23, 337/25, 337/33, 338/02, 338/02,
 338/16, 338/26, 338/33, 338/35, 339/02, 339/02, 339/16, 339/26, 339/33, 339/35,
 340/03, 340/08, 340/11, 341/03, 341/08, 341/11
 t.+de 019/07, 020/40, 027/24, 027/25, 028/07, 032/01, 033/24, 039/01, 040/07, 041/13,
 058/01, 078/30, 082/33, 094/34, 096/03, 096/07, 113/30, 119/33, 129/21, 158/01,
 158/16, 161/37, 163/23, 168/07, 169/14, 170/11, 170/25, 171/04, 172/20, 173/02,
 173/18, 173/31, 179/29, 180/25, 180/26, 180/36, 181/01, 182/42, 184/28, 184/31,

184/40, 185/20, 189/38, 191/17, 192/25, 194/17, 196/32, 202/40, 203/33, 204/33, 205/33, 210/27, 210/27, 210/36, 211/27, 211/27, 211/36, 213/09, 214/21, 215/21, 216/05, 217/05, 220/21, 220/42, 221/02, 221/23, 222/17, 223/17, 236/06, 237/06, 242/29, 243/37, 252/35, 253/35, 256/22, 257/22, 266/40, 267/40, 268/17, 268/18, 268/21, 269/17, 269/18, 269/21, 270/29, 271/29, 284/03, 285/03, 288/29, 289/29, 298/01, 299/01, 300/28, 301/28, 322/27, 323/27, 326/08, 326/27, 326/39, 327/08, 327/27, 327/39, 330/19, 331/19, 332/03, 332/21, 332/32, 333/03, 333/21, 333/32, 334/24, 334/35, 335/24, 335/35, 336/06, 337/06

t.+dedir 113/29, 167/07, 284/03, 285/03, 328/18

t.+den 018/23, 019/01, 020/10, 044/28, 050/20, 054/14, 054/25, 054/36, 073/15, 082/07, 158/14, 158/31, 168/31, 173/18, 173/37, 175/05, 175/28, 176/19, 178/01, 178/13, 180/33, 182/13, 182/31, 188/22, 191/25, 192/17, 192/42, 194/05, 195/26, 202/30, 202/37, 203/24, 203/31, 204/18, 205/18, 224/30, 225/30, 228/44, 229/44, 232/25, 232/31, 232/36, 233/25, 233/31, 233/36, 240/39, 241/39, 248/30, 249/30, 256/08, 257/08, 322/26, 322/35, 323/26, 323/35, 330/33, 331/33, 332/28, 333/28, 336/06, 336/32, 337/06, 337/32, 338/04, 338/18, 339/04, 339/18, 340/08, 340/14, 341/08, 341/14

t.+dir 054/37, 056/17, 059/24, 061/03, 083/01, 084/24, 103/16, 210/24, 211/24, 232/37, 233/37, 234/22, 235/22, 236/38, 237/38, 238/19, 239/19, 256/24, 257/24, 258/19, 259/16, 274/27, 275/27, 329/42

t.+ge 017/22, 019/28, 034/01, 085/18, 097/18, 097/35, 106/07, 113/24, 120/13, 121/11, 125/34, 145/23, 174/17, 152/09, 157/29, 159/01, 160/10, 161/04, 161/08, 161/12, 162/02, 162/03, 162/38, 163/22, 169/12, 169/19, 169/24, 170/05, 171/18, 172/02, 172/30, 172/35, 173/12, 173/14, 173/15, 174/04, 174/13, 174/16, 174/18, 174/24, 175/08, 175/11, 175/32, 176/02, 177/23, 177/25, 177/29, 178/15, 179/26, 180/13, 180/14, 181/09, 182/01, 184/03, 184/13, 184/32, 186/25, 187/28, 191/14, 191/20, 191/24, 192/17, 192/19, 192/21, 192/27, 194/27, 195/34, 195/37, 196/06, 196/23, 202/17, 203/11, 204/05, 205/05, 216/12, 217/12, 258/36, 259/32, 270/01, 270/09, 271/01, 271/09, 276/37, 277/37, 284/01, 285/01, 288/37, 289/37, 290/12, 291/12, 294/16, 295/16, 312/02, 313/02, 316/42, 317/42, 322/16, 322/38, 323/16, 323/38, 324/20, 324/35, 324/36, 324/38, 324/39, 325/20, 325/35, 325/36, 325/38, 325/39, 326/09, 326/10, 326/38, 327/09, 327/10, 327/38, 332/03, 332/05, 332/09, 332/15,

332/15, 332/18, 333/03, 333/05, 333/09, 333/15, 333/15, 333/18, 334/04, 334/14, 334/31, 334/33, 335/04, 335/14, 335/31, 335/33, 336/04, 336/05, 336/05, 336/12, 336/17, 336/19, 336/19, 336/19, 336/23, 336/34, 336/34, 336/35, 337/04, 337/05, 337/05, 337/12, 337/17, 337/19, 337/19, 337/19, 337/23, 337/34, 337/34, 337/35, 338/07, 338/09, 338/39, 339/07, 339/09, 339/39, 340/02, 340/04, 340/15, 341/02, 341/04, 341/1

t.+ler 018/14, 054/34, 056/12, 074/17, 075/20, 075/21, 075/26, 077/23, 082/05, 118/06, 119/07, 150/01, 164/15, 183/02, 196/18, 202/26, 203/20, 232/35, 233/35, 234/19, 235/19, 250/01, 250/01, 250/23, 250/25, 251/23, 251/25, 252/14, 253/14, 256/08, 257/08, 286/40, 287/40, 329/11

t.+lerdir 166/23

t.+lerge 206/10, 022/02, 022/12, 167/01, 173/36, 176/13, 182/04, 198/09, 206/15, 207/10, 207/15, 328/14, 329/38, 329/38

t.+leri 017/04, 018/02, 018/21, 052/17, 071/16, 074/01, 074/23, 075/12, 090/04, 158/27, 159/05, 163/26, 166/11, 202/07, 202/20, 202/29, 203/02, 203/14, 203/23, 230/32, 231/32, 246/35, 247/35, 248/37, 249/37, 250/05, 250/19, 250/22, 251/05, 251/19, 251/22, 262/38, 263/38, 322/33, 323/33, 326/40, 327/40

t.+leridir 054/28, 232/32, 233/32

t.+lerimiz 166/13

t.+lerimizni 023/31, 206/43, 207/43

t.+lerimizniñ 166/14

t.+lerin 022/24, 056/18, 166/18, 166/26, 206/20, 207/20, 234/23, 235/23, 322/40, 323/40

t.+lerine 114/26, 284/21, 285/21

t.+lerini 018/21, 202/29, 203/23

t.+lerne 181/42

t.+lerni 017/25, 018/21, 021/09, 021/31, 022/27, 024/10, 025/13, 028/35, 054/04, 054/08, 054/12, 054/24, 061/31, 075/37, 075/40, 077/36, 166/20, 169/35, 191/34, 197/22, 202/19, 203/13, 203/23, 204/37, 205/37, 206/05, 206/22, 207/05, 207/22, 208/08, 208/29, 209/08, 209/29, 213/08, 232/20, 232/22, 232/24, 232/30, 233/20, 233/22, 233/24, 233/30, 250/31, 250/32, 251/31, 251/32, 252/21, 253/21, 332/14, 333/14

t.+lerniň 017/08, 019/05, 026/29, 056/10, 076/05, 167/03, 184/27, 202/09, 202/39,
203/04, 203/32, 210/11, 211/11, 234/18, 235/18, 250/35, 251/35, 328/15, 329/39

t.+miz 052/28, 053/10, 053/11, 053/26, 123/33, 230/39, 231/39, 232/04, 232/05,
232/12, 233/04, 233/05, 233/12, 292/20, 293/20

t.+mizni 023/29, 053/28, 206/42, 207/42, 232/13, 233/13

t.+mizniň 257/27

t.+ni 017/11, 020/24, 020/28, 020/31, 021/19, 021/34, 022/18, 027/07, 027/22, 031/23,
033/36, 034/01, 037/30, 052/09, 054/17, 061/30, 073/17, 073/22, 082/36, 083/03,
083/04, 083/23, 083/25, 086/07, 104/08, 118/07, 118/07, 160/04, 160/05, 164/03,
169/32, 170/07, 174/05, 174/09, 174/32, 175/15, 179/38, 198/01, 202/11, 203/06,
204/25, 204/26, 204/43, 205/25, 205/26, 205/43, 206/06, 206/18, 207/06, 207/18,
210/19, 211/19, 210/26, 211/26, 214/13, 214/33, 215/13, 215/33, 216/11, 216/12,
216/26, 217/11, 217/12, 217/26, 218/38, 230/30, 231/30, 232/27, 233/27, 238/32,
238/32, 239/32, 239/32, 248/31, 248/33, 249/31, 249/33, 256/23, 256/26, 256/26,
257/23, 257/26, 257/26, 257/35, 257/36, 260/08, 261/08, 274/41, 275/41, 286/41,
286/41, 287/41, 287/41, 324/17, 324/18, 325/17, 325/18, 328/05, 329/05, 332/13,
332/19, 333/13, 333/19, 336/12, 336/14, 336/26, 336/37, 337/12, 337/14, 337/26,
337/37

t.+niň 019/41, 023/01, 024/17, 058/25, 083/31, 094/34, 106/29, 108/08, 108/09,
112/08, 114/21, 119/31, 120/06, 120/16, 120/31, 161/18, 162/05, 168/11, 169/10,
171/09, 177/15, 180/18, 181/11, 183/08, 183/15, 192/04, 194/33, 194/34, 204/13,
206/29, 207/29, 208/12, 209/12, 228/15, 229/15, 236/18, 237/18, 256/43, 257/39,
266/39, 267/39, 278/05, 278/30, 278/30, 279/05, 279/30, 279/30, 282/17, 283/17,
284/18, 285/18, 288/28, 288/34, 288/38, 289/28, 289/34, 289/38, 290/04, 291/04,
324/41, 325/41, 326/11, 327/11, 330/21, 331/21, 332/34, 333/01, 333/34, 338/35,
339/35

t.+niňdir 184/39

t.+ňizge 042/26, 222/40, 223/40

t.+si 050/07, 051/10, 052/06, 052/08, 053/21, 068/01, 069/08, 070/38, 071/20, 071/24,
071/25, 072/05, 072/21, 072/27, 072/33, 073/11, 077/10, 079/25, 107/30, 107/37,
110/28, 111/19, 113/27, 113/31, 113/37, 114/09, 121/19, 121/24, 125/17, 128/36,
135/21, 136/36, 140/01, 146/20, 147/30, 149/32, 150/37, 151/29, 158/10, 159/23,

162/27, 162/29, 163/29, 163/36, 170/16, 170/21, 179/16, 184/44, 191/33, 197/12, 202/27, 202/33, 202/36, 228/38, 229/38, 230/12, 230/28, 230/29, 231/12, 231/28, 231/29, 232/10, 232/17, 233/10, 233/17, 244/03, 244/30, 244/31, 245/03, 245/30, 245/31, 246/24, 246/37, 246/39, 246/40, 247/24, 247/37, 247/39, 247/40, 248/05, 248/14, 248/17, 248/20, 248/27, 249/05, 249/14, 249/17, 249/20, 249/27, 252/07, 253/07, 254/08, 255/08, 278/23, 278/26, 279/23, 279/26, 280/32, 281/32, 282/05, 283/05, 284/02, 284/04, 284/07, 284/12, 285/02, 285/04, 285/07, 285/12, 290/17, 290/19, 291/17, 291/19, 294/07, 295/07, 302/30, 303/30, 304/13, 305/13, 306/27, 307/27, 312/19, 313/19, 314/03, 315/03, 316/01, 316/18, 316/33, 317/01, 317/18, 317/33, 322/24, 324/09, 325/09, 326/22, 326/23, 326/42, 327/22, 327/23, 327/42, 328/02, 329/02, 332/24, 332/26, 333/24, 333/26

t.+sıdır 072/25, 141/05, 248/16, 249/16, 288/16, 289/16, 308/07, 309/07

t.+sin 044/32, 056/15, 159/32, 160/01, 191/29, 224/32, 225/32, 234/21, 235/21, 324/13, 324/15, 325/13, 325/15

t.+sinden 053/19, 120/19, 120/26, 120/27, 131/35, 232/09, 233/09, 288/40, 289/40, 290/01, 290/01, 291/01, 291/01, 300/03, 301/03, 306/09, 307/09

t.+sine 018/35, 020/12, 023/03, 052/20, 052/21, 053/23, 053/34, 053/36, 053/38, 084/30, 098/35, 105/39, 106/04, 106/35, 113/19, 113/20, 113/21, 113/34, 119/26, 121/14, 121/31, 123/29, 129/23, 150/40, 159/30, 163/23, 163/33, 187/44, 202/37, 203/30, 204/19, 205/19, 206/29, 207/29, 230/35, 230/35, 231/35, 231/35, 232/16, 232/18, 233/16, 233/18, 258/22, 259/18, 270/27, 271/27, 276/33, 276/35, 277/33, 277/35, 278/08, 279/08, 282/40, 282/41, 282/41, 283/40, 283/41, 283/41, 284/06, 285/06, 288/26, 289/26, 290/14, 290/22, 291/14, 291/22, 292/17, 293/17, 298/02, 299/02, 316/19, 317/19, 324/12, 325/12, 326/39, 327/39, 328/01, 329/01

t.+sinedir 188/05

t.+sini 018/18, 019/01, 202/37, 203/21, 203/30

t.+siniñ 041/19, 067/11, 073/21, 082/32, 120/24, 123/26, 139/02, 161/09, 180/42, 222/20, 223/20, 242/23, 243/31, 248/32, 249/32, 256/21, 257/21, 288/43, 289/43, 292/16, 293/16, 324/37, 325/37

[=1989]

töreçi: Yargıç, hâkim, mahkeme üyesi.

*“Haçan 1 yan gilé étse da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da söziün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre **töreçi** buyurganın buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar töreleştiler, bolgay uça çıhmaga (325/25).”*

*“Dağı da bilgeysiz, ki her vilojény töreden (belirtilen mahkemeden, düzenli mahkemeden), ki töre olturgay, da né ki ülüş alırlar **töreçiler**, ol ahçadan 1 ahça détskiyge bérilgey (168/32).”*

*“Her biri töreçisi érméniñ, işitip giléyin bir yandan, kérekmes ol işniñ yarğusun étmege, ték éki yartın kélgeyler yarğunuñ alnına. A haysı yannıñ artıh tanıhları bolgay könü, **töreçi** işitip alardan giléyin da cuğapın, da skazat étkey aralarına, né türlü tiyer töre yanına, ol aytkay aralarına, kimler töreleşiyirler. Haysı ki tanıhlıh işte bolmah kérektir da tutulmah 3 tanıh ötleş könü (325/05).”*

t. 034/18, 073/17, 078/12, 078/18, 078/25, 150/10, 159/15, 161/18, 216/20, 217/21, 248/31, 249/31, 252/27, 252/30/ 252/33, 253/27, 253/30, 253/33, 324/05, 324/24, 325/05, 325/24, 336/28, 337/28

t.+den 078/17, 124/29, 252/29, 253/29, 292/35, 293/34

t.+ge 216/11, 217/11

t.+ler 017/09, 050/11, 050/34, 073/17, 086/16, 119/23, 121/19, 162/12, 168/32, 175/18, 179/36, 202/10, 203/05, 228/38, 229/38, 230/05, 231/05, 260/14, 260/18, 261/14, 261/18, 288/24, 289/24, 290/15, 291/16, 326/14, 327/14, 330/34, 331/33, 336/39, 336/40, 337/39, 337/40

t.+lerge 017/15, 078/02, 166/43, 168/14, 174/35, 190/42, 202/13, 203/08, 252/22, 253/22, 316/05, 317/06, 328/14, 329/38, 330/22, 331/22

t.+leri 176/20, 338/18, 339/18

t.+lerniñ 056/16, 078/22, 177/10, 234/21, 235/21, 338/37, 339/37

t.+lerniñdir 171/06, 175/01, 332/32, 333/31, 336/29, 337/30

t.+ ni 288/37, 289/37

t.+ niñ 078/16, 158/18, 252/28, 252/31, 253/28, 253/32, 32/28, 323/28

t.+si 159/11, 324/03, 325/03

[=111]

törelen-: Yargılanmak, muhakeme edilmek.

“Éger ki péşekâr érméni, añar işin işleme bérgeñ oğurluh néme bile aş suv étkey, kermenniñ töresi bile da Marimborknuñ **törelenmeh** (yargılanmak) kérek, a éger oğurluh işte érméni kermen töresine némétskiy bérililptir (316/18).”

“A né ki könüsün bu dört artikuldan yoğarı töresi bile kéndileriniñ érménileriñ **törelengeyler** (yargılanırlar), haysı alarnı alay haldırıyrbiz da sahlama klerbiz, néçik bu vahtka dire tutarlar édi da tirilirler édi bu töreni (163/36).”

“Küydürüçi barça hanlıhnuñ töresi bile **törelenmeh** kérek da ögütlenmeh kérek (283/05).”

“A éger ki érménige kermen töresine ya alpavut töresine hanlıhta yatkan mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (mahsulü) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir, anıñkibik tusnah ya satun alğan kélişin [kélişlerniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengileriñ (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede **törelenmeh** kérek töresi (285/04).”

t.-gey 163/37

t.-geyler 328/03, 329/03

t.-meh 111/19, 113/30, 150/38, 282/05, 283/05, 284/04, 285/04, 316/18, 317/18

[=12]

töreleş-: Davalaşmak, karşılıklı dava açmak, birbiri aleyhinde mahkemeye başvurmak.

“Haçan 1 yan gilé étse da cuap bérse, 1-si yan kérek işitkey da sözün üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuapına köre töreçi buyurganın buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar **töreleştiler**, bolgay uça çıhmaga (160/20).”

“Yene, ki bizim yerli érménini yarmarkta özge şehirde törege ündegeyler, da iş kélgey antka, kérek antnı anda tügellegey, haysı ki törede başladı **töreleşme**, ol şehirde (179/26).”

“Her biri töreçisi érméniñ, işitip giléyin bir yandan, kérekmes ol işniñ yargusun étmege, ték éki yartın kélgeyler yargunuñ alnına. A haysı yanniñ artıñ tanıhları bolgay könü, töreçi işitip alardan giléyin da cuğapın, da skazat étkey aralarına, né türlü tiyer töre yanına, ol aytkay aralarına, kimler **töreleşiyirler**. Haysı ki tanıhlıñ işte bolmah kérektir da tutulmah 3 tanıñ ötleş könü (325/06).”

t.-iyirler 159/20, 324/07, 325/07

t.-me 179/29

t.-tiler 160/21, 324/25, 325/25

[=7]

töresiz: Kanunsuz, haksız, yargısız.

*“Yeneçi éger ki töreçi égri töre étse, anıñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen bolsa, hörmetsiz ündelgen bolgay. Hörmetsizlikin töreçiniñ kéri étiyir hanlıhka almah bile, haysı ki töreçiden bérilmeh kérek. Anıñ üçün töreçi, yaman, **töresiz** ayttı ése ya yaman yarǵu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarǵuçı apélâtsiya bile yarǵu étse. Éger sızse töreçiniñ égri buyurganın, könülüksüz, öǵütleme anı bolur (252/27).”*

t. 078/19, 105/26, 252/30, 252/30, 276/27, 277/27

[=5]

töv-: Dövmek, vurmak, dayak atmak.

*“Éger hul éger haravaş érksiz **tövgeninden** biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan borçlu tigüldür tölemege baş üçün, anıñ üçün ki satun alǵan édi kénsi aħçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek anıñ üçün luc tartkay (098/14).”*

*“Éger kiméseniñ tuvarı kirgey saçovga hışnıñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kérek mestir né 1 néme bile **tövmege** ya anı nahıs étme, ték anıñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına yapkay (309/22).”*

*“Yeñi Töre ohşatıyır, néçik atasın-anasın **tövgey**, da anıñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası oǵulnı kéri étmege (mahrum etmek, reddetmek) barça igilikten (122/33).”*

*“Kim ki kéndiniñ atasın-anasın **tövse**, anıñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazıhlı yaman étken Téñriniñ alnına ölümlüdir yasaganına köre Éski Töreniñ (267/38).”*

t.-geninden 098/14, 270/17, 271/17

t.-gey 095/03, 097/13, 122/32, 266/42, 267/42, 268/39, 269/39, 292/01, 293/01

t.-me 141/35, 308/22

t.-me 309/22

t.-se 094/29, 094/31, 266/37, 266/38, 267/37, 267/38

[=20]

triplika: < Ukr, Leh, Lat. *mpunika, Türyplika, Türiplitsatio*. Üçlü, üçlük, üçüncü kez, üçüncü nüsha, üçüncü müzakere, duruşma, itiraz.

“*Aniñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdirit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci kere). Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga (üçüncü itiraz) vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/40).*”

tul: Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış, dul (medeni durum).

“*Töre bile hoygandır, ki tul hatunlardan néme tusnah almagaylar, né ton-oprah, né özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (karşılık), (297/40).*”

“*... buyurbiz, étkeyler könülük da yarğu könü barçasına hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlige da honahka, da kélgenlerge, başış almamah da orunç, da yarğuçılar anı éslegeyler da közetkeyler, ki égri kişini yarğu bile könültmegeyler (252/24).*”

“*Éger özge törede buyurgan (hükmeder) ése tusnah alma tullardan, ale bizim érmeni töresine anı tıygandır (yasaklamıştır), (129/21).*”

t. 070/39, 129/16, 129/26, 246/25, 247/25, 296/39, 297/39, 298/03, 299/03

t.+ga 029/25

t.+lardan 129/14, 129/22, 296/38, 297/38, 298/01, 299/01

t.+larga b078/06, 129/25, 252/24, 253/24, 298/04, 299/04

tur-: Durmak, gözetim, yerleşmek, geçmek, olmak, hazır olmak/çıkmak.

“*Na mülk midir, humaş mıdır, né ki de ése, ki turgay töreniñ möhürü (gözetim) tibine tapkınça, né bir uç bolmastır almaga, éger né hadar zaman kéçikilse, éger ki korunada (merkezi devlet); éger yat biylikte bolsa, ol borç éyesi kérek, ki bu türlü bolgay kélginçe istétsi (davalı, davacı), tözgey her birine munuñkibik prihodada (olay), kimniñ ki orozsuzluhundan ya yazıhından yoluhsa (192/11).*”

“*Éger anuñkibik ot küydürgey tuvar haranı ya ton-oprahı, anuñki ziyançıga anuñki yarğuda curumlar da bolmah kérek, néçik kapitulada (kanun maddesinde) turuptur (geçmiştir), (227/11).*”

işine tur: Birisinin davasına çıkmak, bir başkasının davasına vekâlet etmek.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga ya tas étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi beklili töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay, töreçiler kérek körgeyler, kimler yovuh bolma kliyirler, da klegey édi hatunnuñ **işine** (davasına) **turmaga** (vekâlet etmeğe), da anıñ işin utmaga (kazanmaya) utturmaga (kaybetmeye), ol kişi yüz-de-yüz hatun bile kérek yétkirgey (ispat etmek) yovuhluhun (162/17).”

törege tur-: Mahkemeye çıkmak, mahkeme karşısına çıkmak.

“A éger ki 1 **törege turgay** (mahkemeye çıkmak) povodna (davacı) strona (taraf), da 1-i 1-i artından 3-ünçi künge dirin turmagay, anıñkibik kişi ilgergi törelerni tas éter, kérek yeñi baştan yene pozovat étkey (333/12).”

“Bir kimése **törege turgay**, da töreni hörmetlemiyin, yanından hılıçın ya hınçalın şeşmegey. Anıñkibikni töre 12 ahça curum bile ögütlemeye kérek, ki, añar bahıp, özgeler de töreni hörmetlegeyler ya külmegeyler töre alnına (337/12).”

“A éger ki kimése başlagay honah kişi vlojnıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alnına, burungi **töre turmagay** (ilk duruşmaya çıkmasa), haysı da kişiğe utru, anıñkibik honah kişi povinnén dügül törege bu 14 sbgnı oblojit étmege, haysı ki başladı vlojénıy töre alnına (335/02).”

“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa, 3 kézge diyin, héç körüp, **turmasa (çıkmasa)**, her ündelmehte 12 sbg halır voytka da érméni hartlarına da tüşer işinde ol utturgan kişi, mülk mi, sbg töreniñ küçü bile bérilgey añar (325/39).”

t.+asıdır 034/08, 218/06

t.-dular 166/08, 262/05, 263/05

t.-gay 169/32, 170/05, 170/08, 174/04, 175/32, 176/19, 181/42, 182/12, 183/02, 183/15, 192/03, 316/38, 317/38, 332/13, 332/18, 332/20, 333/13, 333/18, 333/20, 336/12, 337/12, 338/07, 339/07

t.-gaylar 302/38, 303/38

t.-ma 135/27, 135/28, 302/32, 302/33, 303/32, 303/33

t.-maga 162/15, 236/38, 237/38, 312/41, 313/41, 326/15, 327/15, 332/35, 333/35

t.-magay 160/31, 160/33, 169/34, 171/16, 184/32, 188/24, 191/35, 195/33, 324/30, 324/31, 325/30, 325/31, 332/14, 333/14, 334/03, 335/03

t.-magaylar 248/34, 249/34

t.-masa 160/34, 160/36, 161/14, 169/27, 188/17, 188/30, 192/15, 324/32, 324/33, 324/39, 324/40, 325/32, 325/33, 325/39, 325/40, 332/10, 332/15, 333/10, 333/15

t.-mıyır

t.-sa, 195/39

t.-up 177/14, 177/27, 191/25

t.-uptur 104/31, 266/11, 277/11

[=86]

turğuz-: Teslim etmek, hazır etmek, getirmek.

*“Yene 1 kimése kimése üçün yük kirgey töre alnına **turğuzmaga** yérlice utru, da bolgay borç üçün ya özge néme üçün, bérilgey añar 3 kéz 3-er haftaga törege köre, ki **turğuzgay**. A éger anıñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhkay, ya hanlıh işte bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikten haçkay, da tutkaylar yükçini, da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (335/15).”*

*“Kimse **turğuzmasın** (getirmesin) yalğan tanıhlar, klep sınıarınıñ (ortağının, tarafının) tirlikin égrilik (haksızlık) bile almaga (037/01).”*

*“Alay kérek uzah zındanda olturgay, ki yükke algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga küñ bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki **turğuzgay** érméni töresiniñ alnına könülme de cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar. Éger ki kimése törege ündelgen bolsa da 3 kezge diyin, héç körüp, turmasa, hér ündelmehte 12 ahça halır voytka da érméni hartlarına da tüşer işinde olturgan (mahpus) kişi (161/09).”*

*“A éger ki honah bolsa kérek bérilgey 3 kéz 4-er küñge diyin yükçige **turğuzmaga**. A éger ki bolmasa izdövge (davaya), alay oh bérilmeh kérek, néçik yoğargı törede yazıp biz (335/23).”*

t.-gay 161/09, 172/03, 324/37, 325/37, 334/15, 335/15

t.-maga 171/33, 172/17, 238/15, 239/15, 334/13, 334/23, 335/13, 335/23

t.-masın 037/01, 218/23

t.-mah 187/25

[=16]

tusnah: Bir borcun ödeneceğine teminat olarak ödenince geri alınmak şartıyla borçlunun alacaklıya verdiği değerli şeyleri, ipotek, teminat, güvence.

*“Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga, kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahni tutar, yasasa kéndi ahçasına aniñkibik **tusnahlarını**, da aniñkibik harc étkenni yasamahına ol **tusnahlarda** kérek sağışlagay ol baş sumanıñ üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölövge (109/28, 109/30).”*

*“Ol çahta, ki töre turup barma klegey ol övge, kérek ol kişi töreniñ alnuna oblojit étkey, kimge ki öv tüşti borç üçün ya ahça **tusnahına**, 12 ahça voytnuñ, 12 ahça töreçilerniñ, 2 ahça détskiyge (177/17).”*

*“Dağın éger yemişli térekni **tusnahta** bolganda késseler ya çétenlerin küydürgeyler, éger bolsa aniñ bilmehi bile ya érki bile, kim ki tutar **tusnahni**, ziyan aniñdır. (281/29, 281/31).”*

*“A éger ki érménige kermen töresine ya alpavut töresine hanlıhta yatkan mülkni ya yérni **tusnah** bolsa albo kélişi (mahsulü) ol yérleriniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir, aniñkibik **tusnah** ya satun alğan kélişin [kélişleriniñ] bolmah kérek töresi; munda añlamah kérek köptengilerni (kayıtlarını), haysı ki törededir bu mülkler, ol törede törelenmeh kérek töresi (283/42, 285/02).”*

*“Aniñkibik **tusnah** kéçe hatına honma bolmastır. Borç éyesi aniñkibik **tusnahni** haytarmah kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobniy (benzer, uygun) kün étmege aniñ miskinlikine köre, ki tölöv étme bolgay (297/25, 297/26).”*

tusnah al-: Para veya kâr karşılığında bir mali rehin almak, teminat almak, rehin almak, güvence almak.

*“Éger özge törede buyurgan (hükmeder) ése **tusnah alma** tullardan, ale bizim érmeni töresine anı tygandır (yasaklamıştır), (129/22).”*

*“Töre bile hoygandır, ki tul hatunlardan néme **tusnah almagaylar**, né ton-oprah, né özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (karşılık), (297/38).”*

tusnah bér-: Bir malı veya parayı rehin bırakmak, rehin vermek, teminat vermek, güvence vermek.

“Éger bolgay borçlusu tusnahsız kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme bolmagay, töre buyurur ol inangan kişiğe algay övinden tusnah borçlunuñ küçü

*bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül bile tusnah bérme klemese borç éyesine, bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı kişini hıstırgan bolgay nahle, néme anıñkibik **tusnah bérgey** borç éyesine (297/23, 297/25)."*

tusnah beril-: Rehin verilmek, teminat verilmek, güvence gösterilmek.

*"Da éger anıñkibik borçta **tusnah bérilgen** bolsa ol inangan (mutemet) kişide, andan alingan alğan bolgay (alınır), da 30 yıldan soñra anıñkibik tusnah izdenmegen töre bile da anıñkibik tusnah hoygan özgege halır ol kişiniñ hatına meñilikke da andan halğanlarga (152/11)."*

tusnahni çıhar-: Rehini kurtarmak, rehini bozmak, teminatı kurtarmak, rehini bozmak.

*"Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine belgili kün, da küñüne **tusnahın** tölöv aşıra **çiharmagay**, éger ol hoygan küñni aşırğay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahni, ahça da çiharmasa, töre körgüziyir anıñkibik **tusnah hoyuçıga**, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çihargay da ahçasın tölegey (319/21, 319/25)."*

tusnahni tut-: Rehin tutmak, bir mali rehinde tutmak, ipotekte tutmak.

*"Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga, kérek bolsa, da ol, kim ki **tusnahni tutar**, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahlarını, da anıñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölövge (109/27)."*

tusnahni tutuçı: Bir mali rehin tutan kişi, rehin tutucu, güvence alan kimse.

*"Kim ki ton-oprah tutsa tusnahta ya tuvar haranı da anıñkibik ton-oprah ya tuvar hara tusnahta buzulğay, na anıñkibik ziyannı ol **tusnahni tutuçı** kérek kénsi baş suması üsne sağışlagay (110/01)."*

*"Da ol **tusnahlarını tutuçı** éger néme artıh asıh alıp ése ol âribériden, ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, né ki artıh alıptır kéndiniñ ahçasından kénsi asıhı üçün, da sağışlagay baş bérgey ahçası üsne u haytargay (281/09)."*

tusnahni haytar-: Rehini geri vermek, teminatı geri vermek, güvenceyi serbest bırakmak.

*"Borç éyesi anıñkibik **tusnahni haytarmah** kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy kün étmege anıñ miskinlikine köre, ki tölöv étme bolğay (128/32)."*

tusnah hoy-: Rehin bırkmak, rehin vermek, teminat göstermek, güvence vermek.

“Töre bile boyruh étkendir da tıygandır, ki hol tiyirmenin **tusnah hoymagaylar**, né üstünedegi taşın, né tibiñdegi taşın. Anıñ bile miskin tirlik éter (128/09).”

“Eger péşekâr çekméñni ya añar köre ohşaş némeni özge, añar bérgeñ işni uzah tutkay, da anı küye buzgay ya sıçhan yégey, anıñkibik işten ziyannı péşekâr tölegey barça. Éger anıñkibik némeni péşekâr, alıp, **tusnah hoygay**, ol sahat oh borçludur çıharmaga (150/27).”

“Éger ol, kim ki **tusnah hoyuptur**, küçü yétmese kéñsi mülklerin yasamaga, kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahñı tutar, yasasa kéñdi ahçasına anıñkibik tusnahları, da anıñkibik harc étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölövge (280/13).”

tusnah hoygan (I): Rehin bırakan kimse, rehin veren şahıs, teminat gösteren şahıs, güvence veren kimse.

“Alay oh tusnah hoygan (rehin konulan) tuvar hara üçün töresi bolmah kérek, éger tuvar hara nahıs bolsa tusnahta ya ölse, na ziyan ol **tusnah hoygannıñdır**, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kéñsi ziyanıñ, da ol égri düğül (110/30).”

“Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın tölöv aşıra çıharmagay, éger ol hoygan küñni aşırğay, da ol **tusnah hoygan kişi tusnahñı**, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın tölegey (318/23).”

tusnah hoygan (II): Rehin bırakılan mal, teminat verilen mal, güvence.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü, ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kécikkey tölövün (karşılık, bedel) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kéñsiniñ ahçasın aslamsız almah kérek da **tusnah hoyganın** haytarmah kérek añar (109/15).”

“Da éger anıñkibik borçta tusnah bérilgen (teslim edilse) bolsa ol inangan (mutemet) kişide, andan alingan alğan bolğay (rehin almış olsa), da 30 yıldan soñra anıñkibik tusnah izdenmegen töre bile da anıñkibik **tusnah hoygan** özgege halır ol kişiniñ hatına meñilikke da andan halğanlarga (152/16).”

“tusnah hoygan işni igi bahmah kérek, ki tas bolmagay, a dağın artıhsı töre buyurur, ki aslm almagay (281/37).”

tusnah üsne ahça al-: Rehin üzerine faiz almak, teminatlı alacak karşılığında para almak, güvenceli alacak karşılığında faiz almak.

*“Éger ki kiméseden kimése **tusnah üsne ahça alsa**, da étkey birgesine bélgili kün, da kününe tusnahın [tölöv aşıra] çiharmagay, éger ol hoygan künni aşırgay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahı, ahça da çiharmasa, töre körgüziyir anınkibik tusnah hoyuçıga (rehin veren), kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çihargay da ahçasın tölegey (318/21).”*

tusnah üstüne ahça bér-: Rehin üzerine faiz ödemek, teminatlı verecek karşılığında para ödemek, güvenceli verecek karşılığında faiz ödemek.

*“11 Kapitula. Bir kimése, ki **tusnah üstüne ahça bérgey** (248/23).”*

t. 069/21, 070/39, 073/01, 109/03, 109/06, 109/08, 109/11, 109/13, 109/15, 109/24, 110/07, 110/19, 110/27, 110/30, 110/33, 110/36, 113/22, 113/26, 128/09, 128/16, 128/23, 128/29, 128/30, 129/15, 129/17, 129/20, 129/22, 150/27, 152/11, 152/15, 152/16, 153/16, 153/18, 153/22, 153/24, 153/35, 153/37, 244/36, 245/36, 246/25, 247/25, 248/23, 249/23, 280/03, 280/04, 280/05, 280/07, 280/08, 280/09, 280/13, 280/23, 280/28, 280/32, 280/33, 280/35, 280/37, 281/03, 281/04, 281/05, 281/07, 281/08, 281/09, 281/13, 281/23, 281/28, 281/32, 281/33, 281/35, 281/37, 282/42, 283/42, 284/01, 285/02, 296/15, 296/18, 296/20, 296/23, 296/24, 296/26, 296/26, 296/38, 296/39, 297/15, 297/18, 297/20, 297/23, 297/24, 297/26, 297/26, 297/38, 297/39, 298/01, 298/01, 299/01, 299/01, 316/13, 316/42, 317/13, 317/42, 318/02, 318/02, 318/20, 318/21, 318/24, 318/29, 318/30, 319/02, 319/02, 319/20, 319/21, 319/24, 319/29, 319/30

t.+ın 153/20, 153/26, 177/18, 318/22, 318/25, 319/22, 319/25

t.+ına 338/36, 339/36

t.+lar 109/12, 280/07, 281/07

t.+larda 109/30, 280/16, 281/16

t.+ları

t.+larını 109/17, 280/09, 280/15, 281/09, 281/15

t.+ni 109/27, 109/28, 110/01, 110/25, 128/25, 128/32, 153/23, 153/30, 153/31, 153/34, 280/14, 280/20, 280/30, 281/14, 281/20, 281/30, 296/27, 297/27, 318/23, 318/27, 318/27, 318/29, 319/23, 319/27, 319/27, 319/29

t.+ta 109/34, 109/36, 110/03, 110/22, 110/30, 280/18, 280/19, 280/21, 280/29, 280/33, 281/18, 281/19, 281/21, 281/29, 281/33

t.+tır 110/09, 153/29, 280/24, 281/24, 318/26, 319/26

[=185]

tusnahsız: Rehinsiz, teminatsız, vesikasız, güvencesiz, ipoteksiz.

“71 Kapitula. **Tusnahsız borçlar** üçün (070/36).”

“Éger bolgay **borçlusu tusnahsız** kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme bolmagay, töre buyurur ol inangan kişige algay övinden tusnah borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu yahşı köñül bile tusnah bérme klemese borç éyesine, bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı kişini histirgan bolgay nahle, néme anıñkibik tusnah bérgey borç éyesine (297/20).”

t. 070/36, 128/18, 128/19, 246/23, 247/23, 296/21, 297/21

[=7]

tut-: 1. Tutmak, yakalamak, tutuklamak, alı koymak 2. Bağlı kalmak, kabul etmek 3. Geçerli saymak, sadık kalmak, sanmak 4. Farz et, saymak, hesap etmek 5. Tasarruf etmek, elde etmek, ele geçirmek.

“Éger kimse kimséni yarğuga tartsa ya borç üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanıhu bolgay, né anıñ kimni ki yarğuga tarttı, tiymestir añar ant, kim ki **tutup** (yakalayıp) keltirdi, yohsa añar tiyer, kimni **tutup** keltirdiler, éger köñü kişi ése (048/21, 048/23).”

“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbı (Spitak’ı, Akçe’si) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire **tutmah** (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur **alıp tutmaga** (tasarruf etmeğe), (282/28, 282/29).”

“A éger yovuhu bolmasa, da ol tép ték ol övnü **tutkay** (tasarruf eder) izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır köñü jarang ol övde (284/11).”

“... éger ki kimése kéçe vahtına övde da kündüz oğrunu litsası bile bélgili **tutkıy** (yakalamak) édi, ol çahta anıñkibik oğrunı nışanı bile oğurluhnuñ, budur litsası (kanıtı) bile, töre alnına kéltirme, né türlü gilé bile ol oğruga utru töre alnına, ol türlü tözgey ol oğru töre ötleş, né ki töre tapsa, anıñ bile ögütlengey (103/20).”

“Kim ki bu türlü ant içse, alay **tut** (san, farz et), ki dinin tandı, haysı ki tiymestir k'risdân kişige muniñki antnı üstüne kötürmege, éger ki ölümge de kéltirseler ya övün buzмага kleseler (046/26).”

alıp tut-: Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım, ele geçirmek, tasarruf etmek (mülkiyet).

“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbı (Spitak'ı, Akçe'si) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire **tutmah** kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur **alıp tutmaga** (282/28, 282/29).”

bazarnı tut-: < Far. بازار. + Türk. +nı tut-: Muameleyi ve ticareti sürdürmek, ticareti geçerli saymak.

“Éger kimése tirlik satın alıp, né türlü bolsa, da bérgey 1 ülüş sb (Spitak, Akçe), da soñra, sağış étip, klemegey **bazarnı tutma**, anıñkibik bazarnı özge türlü sındırma (iptal etmek, bozmak) bolmastır, kim **bazarnı tutmasa**, 2 ança haytargay béhin (peşinatını), né ki alıptır, a ol, kim ki satun als igilikni (malı), éger ki klemegey ol **bazarnı tutmaga**, né ki béh bériptir, anı tas (kayıp) éter (318/16, 318/17, 318/19).”

çérüvde tut-: Savaşta esir etmek, savaşta ele geçirmek, savaşta tutmak.

“Éger kimésede bolsa hul (köle) **çérüvde tutkan** ya ahça bile satun alğan, bitikke (okuma yazmaya) övrenge, da klegey babas bolma, anıñkibik hul érksiz (özgür olmayan) bolmastır yétmege babaslıhka kéndiniñ biyiniñ érkenden başha (264/09).”

égri tut-: Kusurlu görmek, suçlu tutmak, suçlamak.

“Alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiğe (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kriptir, kérek alarga kün bérilgey törege (duruşmaya) dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına

*könülme (aklanma) de cuvap (ifade, savunma) bérme, né iş üçün de anı **égri tutsalar** (325/34)."*

biyler tut-: Beyler tarafında yönetilmek.

*"Da çerüv yarahların bérgeyler halalarga (kalelere), haysın ki ulu **biyler tutar** (241/03)."*

némege tut-: Hiçe saymak, hor görmek, itina etmemek.

*"A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, da alani (açığa çıkmasa) bolmagay ol yaman iş (suç eylemi) ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava, şikâyet) étkey, zéra aniñkibik yamanlıh hilinganlar (suç işleyenler) antnı **némege tutmaslar** (229/15)."*

*"Anıñ üçün Téñri alay buyuruptur, éger haysı ata-ana kéndi oğlanların ögütlemese hörmetli, Téñriniñ buyurganına köre tirilgeyler, a ol boyruhnı atanıñ ananıñ **némege tutmagaylar**, aniñkibik ata-ana bolurlar aniñkibik oğul-hıznu kéri étmege (reddetmeğe), (300/12)."*

tamğa tut-: Vergi koymak, vergi tayin etmek.

*"Yasah (vergi), ni tamğa bolmastır hoyulmaga özge kiméseden, ték hanlardan ya keneşinden (meclisinden). Éger haysı biyler **tamğa tutsalar**, özge türlü hılıh (yöntem) bile tamğanı alma bolmaslar, ték alay, néçik hanlıhtan hoyulgandır (315/28)."*

tanıhlılıhın tut-: Tanıklığını geçerli saymak, tanıklığını kabul etmek.

*"Dağı da tiyemistir ant tamğaçıga (vergi memuru), né cimrige (ayyaşa), da barça alanı yazıhlılarga (bariz suçlulara) angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ **tanıhlılıhın tutmagay** (049/28)."*

*"Maña da bulay körünür, ki 25 yaşında ademiniñ **tanıhlılıhın tutmah** kérek. Haçan ki Téñriniñ alnına könüdür 25 yaşına k'ahananıñ (papazın keşişin) tanıhlılı joğovurt (halk) üçün, dağın artıhsı könüdür 25 yaşına aşharhagannıñ (sıradan vatandaş, sivil) tanıhlılı törede (038/39,220/18)."*

töreni tut-: Kanunu icra etmek, kanunu kabul etmek.

*"Bulardan soñra dinsizler de bu **töreni tutarlar** édi da töre éterler édi itlik (zina) étkenlerge, oğrularga da adamnı öldürgenlere (229/11)."*

tusnahını tut-: Rehin malını almak, güvenceyi tutmak.

“Éger ol, kim ki *tusnah* (rehin) hoyuptur, küçü yetmese kénsi mülklerin yasamaga (tamir etmeğe), kérek bolsa, da ol, kim ki **tusnahni tutar**, yasasa kéndi ahçasına aniñkibik tusnahlarını, da aniñkibik harc etkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay (hesap eder) ol baş sumanıñ (esas meblağın, anaparanın) üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölöge (281/17).”

yalga tut-: Kiralamak, ücret karşılığında çalıştırmak.

“A ol kim ki *yalga* (kiraya) bérdi, poşman bolma bolmastır, bahmagay aniñ ol aslamı (kârı) üsne, **yalga tutkan** işiniñ, a né ol **yalga tutkan** kişini aniñkibik aslam üçün ziyanga kéltirmegey (118/35).”

yazıh tut-: Suç olarak görmek, kusur olarak görmek, suç saymak.

“Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni duşmanı da bolmagay, da aniñ üsne kés-kénetli harahçılar sékirgey, da ol, sağıhın sahlama klep kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile aniñkibik kişi öldürmeh, surp yihöv anı **yazıh tutmastır** (298/28).”

yéñil tut-: Hafife almak, itina etmemek, hiçe saymak.

“A éger oğul-hız atasın-anasın işitme klemese, alarnıñ sağı da yahşı ögütüñ **yéñil tutup**, aniñkibik oğlanlar harğışlı ornuna tutulmah kérek (300/10).”

hanlıhni tut-: Hanlık makamına oturmak.

“Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun olturğuzgay kéndinden soñra hanlıhka, yohése bahkay han, ki oğlanlarnıñ arasına haysı layıhtır, anı olturğuzgay, ki bolgay **hanlıhni tutmaga** (235/32).”

t.-ar 109/27, 110/25, 180/14, 232/26, 233/26, 241/03, 280/14, 280/30, 281/14, 281/30

t.-arlar 164/02, 230/26, 231/26, 232/27, 233/27, 328/04, 329/04

t.-ıyır 131/05, 298/29, 299/29

t.-kan 107/18, 112/37, 141/10, 180/23, 248/05, 248/13, 249/13, 282/31, 283/31, 308/10, 309/10, 312/14, 313/14, 316/27

t.-kannıñ 296/32, 297/32

t.-kay 070/06, 114/05, 150/23, 216/24, 217/24, 234/39, 235/39, 284/10, 285/10, 298/11, 299/11

t.-kaylar 038/23, 122/02, 172/06, 234/35, 235/35, 250/43, 251/43, 334/16, 335/16

t.-kıy 103/20, 274/29, 275/29

t.-ma 153/07, 318/16, 319/16

- t.-maga 112/34, 153/12, 163/14, 171/10, 220/30, 221/13, 234/33, 235/33, 282/29, 283/29, 318/19, 319/19, 326/34, 327/34
- t.-magay 083/19, 099/20, 218/24, 228/29, 229/29, 257/33, 270/39, 271/39, 324/31, 325/31
- t.-magaylar 132/18, 135/37, 302/37, 303/37
- t.-masa 153/09, 318/17, 319/17
- t.-maslar 048/37, 228/15, 229/15
- t.-mastır 131/03, 298/28, 299/28
- t.-mah 050/10, 112/32, 149/18, 220/12, 220/18, 220/22, 220/23, 221/04, 228/39, 229/39, 246/05, 247/05, 282/28, 283/28, 286/11, 287/11, 290/10, 291/10, 314/34, 315/34
- t.-mıyın 160/32, 169/26, 332/09, 333/09
- t.-sa 109/34, 118/26, 118/27, 141/12, 155/17, 280/18, 281/18, 288/08, 288/09, 289/08, 289/09, 308/11, 309/11, 320/17, 321/17
- t.-salar 149/04, 161/12, 314/28, 315/28, 324/38, 325/38
- t.-tı 107/27, 278/21, 279/21
- t.-tular np872/02
- t.-tuh 250/20, 251/20
- t.-up 048/21, 048/23, 048/33, 072/09, 107/23, 125/13, 132/12, 154/16, 191/20, 228/13, 229/13, 278/19, 279/19, 294/05, 295/05, 318/38, 319/38
- t.-uptur 113/03, 115/02, 119/10, 119/16, 119/20, 282/32, 283/32, 284/26, 285/26, 288/17, 288/20, 288/22, 289/20, 289/22
- [=177]

tutkan: Tutan, tutulan, elde eden, ele geçirilen, alan.

çérüvde tutkan: Savaşta tutulan, esir edilen.

“Éger kimésede bolsa hul çérüvde tutkan ya ahça bile satun algan, bitikke övrenge, da klegey babas bolma, aniñkibik hul érksiz bolmastır yétmege babaslıhka kéndiniñ biyiniñ érkinden başha (264/09).”

aslı tutkan: Mülkü tasarrufunda bulunduran.

*“Éger 7 yıldan aşsa, **tutkan ol aslını** klese dağın ari kün uzatma köñü éyesine, ki çiharmasa, aniñ yahşı érkinedir, kim ki tutuptur (112/37, 283/31).”*

yalga tutkan: Kiralayan, ücret karşılığı çalıştıran, kiralanan.

*“A ol kim ki yalga bérđi, poşman bolma bolmastır, bahmagay anıñ ol aslamı üsne, **yalga tutkan** (tutan) kişiniñ, a né ol **yalga tutkan** kişini anıñkibik aslam üçün ziyanga kéltirmegey (118/35).”*

*“94 Kapitula. Töresi **yalga tutkan** (tutulan) hullarnıñ (hizmetçilerin).”*

t. 072/05, 072/19, 090/01, 112/37, 118/32, 118/36, 119/01, 119/05, 121/33, 146/09, 151/17, 249/05, 262/37, 263/37, 264/07, 265/31, 278/17, 279/17, 281/31, 283/31, 288/11, 288/13, 288/13, 288/15, 289/11, 289/13, 289/13, 289/15, 290/24, 291/24, 317/27

t.+nıñ 129/02

[=29]

tutov: 1. yerleşim alanı, tabilik, bağlılık, havza **2.** Mülk.

tutov (I): Yerleşim alanı, tabilik, bağlılık, havza.

*“Éger kiméseniñ hranitsasına ya tüzüne tapulgay öldürgen kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları bile kermenniñ bahmah kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kermenniñ **tutovuna** (yerleşim alanına) bolgay (291/28).”*

tutov (II): Gayrimenkul, taşınmaz mal, mülk.

*“Bu boyruh alay añlamah kérek kérektir salaçılar üçün érmenilerniñ, özge cıns üçün tigül, anıñ üçün salalar da **tutovları** érmenilerniñ bérilgendir barça bir türlü korunaga (259/23).”*

t.+ları 084/39, 258/27, 259/23

t.+una 122/10, 290/31, 291/31

[=6]

tutuçı: Tutan, alan, elinde bulunduran.

*“Kim ki ton-oprah tutsa tusnahta ya tuvar haranı da anıñkibik ton-oprah ya tuvar hara tusnahta buzulgay, na anıñkibik ziyannı ol **tusnahı** **tutuçı** (rehin alan) kérek kénsi baş suması üsne sağışlagay (109/37).”*

*“Da ol **tusnahlarını** **tutuçı**, éger néme artıh asıh alıp ése ol âribériden, ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, ne ki artıh alıptır kéndiniñ sbgsından kénsi asıh üçün, da sağışlagay baş bérgeñ ahçası üstüne da haytargay (280/09).”*

t. 109/17, 110/01, 280/09, 280/20, 281/09, 281/20

[=6]

tutul-: 1. Yakalanmak, geçerli olmak, tutuklanmak **2.** Kabul edilmek, geçerli saymak.

tutul- (I): Yakalanma, göz altına alınmak, tutuklanmak.

*“A éger kimése **tutulsa** oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, ya harahçılıhta, da alani bolgay ol yaman iş ya litsası, da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat étkey (048/29).”*

*“... éger ki k'ristan k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, Yéngi Töre buyurmastır añar tas bolmaga (idam edilmeğe) luc tartmah (kefarete ödemek) kérek, da **tutulmah** kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (096/13).”*

*“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat **tutulgay** anıñkibik isi iş (bariz suç) vahtına otnuñ, anıñkibik küydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas bolmah kérek (111/06).”*

*“... éger ki k'ristan k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey (kanıtlansa), Yéngi Töre buyurmastır añar tas bolmaga (ölmeyi, idam edilmek) luc tartmah (kefarete ödemek) kérek, da **tutulmah** (tutuklanmak) kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (269/22).”*

*“Éger kimése kiméseni küydürse ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi iş vahtına otnuñ, anıñkibik küydürüçi, néçik ot bile yañıldı, alay oh ottan tas bolmah kérek. Eger vahtına sahatına **tutulmasa**, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh kérek zından bile, da ahça curumu bile, da töleme barça ziyanlarını, haysı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur yaman köñülden étti ése, tamahı (ölümü, idamı) bile ögütlenmeh kérek (283/01).”*

*“Kim de ki ölünü kérézmandan çiharsa da anı yalañaçlasa, da éger **isi tutulgan** bolsa (suçüstü yakalansa) anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün. Éger **tutulmagan** bolgay anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasnıñ alnına hosdovanél bolgay, da anıñ din atası añar luc bérmeñ kérek anıñ ol artıhsı işi (suç eylemi) üçün yazılı (298/17, 298/18).”*

isi tutul-: Suçüstü yakalanmak.

*“Kim de ki ölünü kérézmandan çiharsa da anı yalañaçlasa, da éger **isi tutulgan** bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün (130/17).”*

tutul- (II): Kabul edilmek, geçerli saymak, uymak.

bazar tutul-: < Far. بازار. + Türk. +*tutul-*: alışverişin geçerli sayılması, muamelenin sürdürülmesi.

*“Kimése kiméseden küp satun alsa, ki çağır toldurur içine, éger ol küp yılını dire ahmasa, anıñki **bazar tutulmah** kérek (117/34).”*

buyruh tutul-: Buyruk ve hüküm itaat edilmek, hükme uymak.

*“Da ölgen vahtına ki klegey hoképarts étmege hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar. Da bu **buyruh tutulmah** kérek, éger ki hatunu ölmese hocasından burun (257/19).”*

ornuna tutul-: Yerine konulmak, yerine addedilmek.

*“A éger oğul-hız atasına-anasına işitme klemese, alarnıñ sağ (hak) da yahşı öğütün yeñgil tutup, anıñkibi oğlanlar harğışlı **ornuna tutulmah** (addedilmek, yerine konulmak) kérek (132/10).”*

tanıhlıh tutul-: Tanıklığın geçerli sayılması, tanıklığın kabul edilmesi.

*“Éger ki bolsa kimése anıñkibik, néçik yoğarigi yazılğan sözlerni ayt kay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanıhlar bile üstüne pérékonat étmege (kanıtlamak), anıñ hörmetine utru yeñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da tartıngay antka, blijiydir (öncelikli) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat étmege, da anı hörmetinden tüşürmege. Évét ki köp yarğularda yétkiriyir, ki **tanıhlıhlar tutulmah** kérek, yohése bu hörmet yarğusunda bu şağavatnı étkendir, ki her ant bile tügellengen kéndi hörmetine halgay da yahşı slavasına (187/15).”*

t.-du 278/25, 279/25

t.-gan 130/17, 163/21, 250/07, 251/07, 298/17, 299/17, 326/37, 327/37

t.-gay 193/28, 254/18, 255/18

t.-magan 130/20, 298/18, 299/18

t.-magay 105/06, 252/07, 253/07, 276/18, 277/18

t.-mas 11/09, 282/01, 283/01

t.-mastır 116/38, 286/19, 287/19

t.-mah 080/11, 082/28, 083/29, 083/30, 113/10, 115/24, 116/21, 117/20, 117/34, 118/21, 159/21, 187/11, 221/03, 256/18, 256/42, 256/43, 257/18, 257/38, 257/38, 268/22, 269/22, 278/06, 279/06, 282/36, 283/36, 284/36, 285/36, 286/29, 286/35, 287/29, 287/35, 288/06, 289/06, 324/08, 325/08

t.-sa 048/29, 228/11, 229/11

[=65]

tutun-: Bir şey yapmayı üstüne almak, üstlenmek, taahhüt etmek, söz vermek, bağlı kalmak.

*“Kimése kimsege çulu (arı, petek) satkay küzüin ağaç içine balı bile, da satuçı **tutunsa** (taahhüt etse) aluçıga, ki aniñkibik ağaçın içine munça bal bar, da ayt kay bēlgili ölçövün da ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçıga, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar (116/27).”*

*“Éger kimése érmeni haysı işte de bolsa işni algıy édi tüzmege da yasamaga, ki anı sözlegiy édi aniñ hulluh üçün, da ol, kim anı sözlese, aniñ ki hulluhu (ücreti) üçün, ki iş başargay, **tutunur** (taahhüt) añar tügelleme, ol çahta aniñkibik iş éyesi, başarsa işin aniñ köñlüçe, kim añar sımarlaptır (154/09).”*

*“A **tutundu** (taahhüt etti) ése töre alnına yükçi, ki tölegey nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş aniñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki tölöv bolgay nağd bile, humaş bile tügül ol borç éyesine (190/10).”*

*“Satuçı kimésege inek kérek aluçıga tutungay, ki aniñkibik inektir, ki her yıl bızovlu bolur. Éger özge türlü tapulsa ol inek, né türlü satuçı **tutunup** édi, bir tügel yılda aluçı satuçıga bolur haytarmaga. Da éger ol inek bolgay igi plodlu (doğurgan, yavrulu), ol çahta ol bazar tutulmah kérek (287/10).”*

t.-dı 046/13

t.-du 190/10, 226/14, 227/14,

t.-gay 116/15, 134/21, 286/08, 287/08, 302/11, 303/11

t.-sa 116/27, 286/14, 287/14

t.-up 116/18, 286/10, 287/10

t.-ur 318/34, 319/34

[=19]

tuvar: Hayvanlara verilen genel isim, küçükbaş hayvan.

*“Éger buğa buğanı öldürse ya ögüz ögüzni, kiméseniñ de buğa albo ögüz tiri halsa, satılmah kérek da aniñki ögüz üçün ya buğa üçün tölövün almah kérek, da yarımın sbgın üleşmeh kérek yarım da yarım, ki **tuvarları** édi, da ol öldürgen ögüzni de üleşkeyler gés da gés (100/21).”*

“Kimése ki kéndi érki bile **tuvarın** yébérgéy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, aniñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke, töre buyurıyır, tölöv bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp (karşılaştırıp) tapsalar (103/29).”

“Éger kim ki kimgé **tuvar** sahlama bérse, at, ya hoy, ya barça türlü canavar müñüzlü da müñüzsüz, éger aniñkibik tuvar hara nahıs étilgey, ya ölgey, ya küçlü hol algay, ki kimse bilmegey, haydan kélđi aniñkibik ziyan na ol ki sahlar édi, ant bile hutulur (106/10).”

“Éger kiméseniñ **tuvarı** kirgey sačovga hışniñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir sačovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kérekmostir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs étme, ték aniñkibik **tuvarnı** kénsiniñ oborasına yapkay. oborasına yapkay. Éger aniñki **tuvarnı** sačov éyesi öldürse, tölemeh kérek. Éger sohraytsa, ya müñüzün sındırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarğuçılar anı bahkaylar, yérgesi bile bilip da igi terezülegeyler (araştırmak), haysın ki aytilgan satamalardan ol, kim ki bolgıy édi yaman étüçi munñki işlerden, ol tuvarnıñ 4-ünçi ülüşün tölemeh kérek (141/31, 141/36, 141/37).”

“Éger ol, kimniñ ki ögüzü édi, da bilgey, ki yuvaş tigül édi, da yaman hılıhlı édi, da honşularından işitken bolgay, ki aniñkibik **tuvarnı** sahlamagaysén, bu ziyançı ögüzni, hayğurmagay alarnıñ aytmahın, ol çahta ol öldürgen ögüz üçün kérek kénsiniñ tirisin bérgey, kimniñ ögüzü édi, da ol ölüni kénsine algay (101/25).”

“Kim ki çoğur açkay ya huyu da yapmagay (kapatmıyor) ol çoğurnu da anda tüşkey kiméseniñ tuvarı, éyesi ol çoğurnuñ ya huyunuñ tölegey ol **tuvarnı** da ol **tuvarnıñ terisin** kendine algay, töre bulay aytıyır (kanun böyle hükmediyor), (272/23, 272/24).”

“Éger ki andan burun **tuvar** éyesine ayttılar ése, ki kéndiniñ **tuvarın** yahşı közetniñ tibine sahlagay, ki sačovda ziyan étmegey, ol **tuvarın** kéndiniñ tıymagay, ol çahta yarğuçılar aniñkibik işni bahmah kérek tanıhlıhka köre da bilingenlerine (kanıt, delil) köre (309/28, 309/29, 309/30).”

tuvarnı öldür-: Davarı öldürmek, hayvanı öldürmek.

“Éger kiméseniñ tuvarı kirgey sačovga hışniñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir sačovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kérekmostir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs étme, ték

anıñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına yapkay. Éger anıñkibik saçov éyesi tuvarnı öldürse, tölemeh kérek (309/23).

“Éger kimése öldürse kiméseniñ atnı belgili ya tuvarın, töre buyurur, ki bahasın öldürgen atnı ya tuvarnıñ tölegey añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger yaman köñülden öldürdü ése, na yérgesine töreniñ (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre töre buyurgay (283/19).”

bulargan tuvar: Kayıp hayvan, kaybolmuş hayvan.

“Éger kimése barır égeç yol bile da körgey bulargan tuvar haranı, kim de ki bolsa, éger anıñ honşusunuñ ése, kérek anı haytargay, héç néme alminça (292/38).”

“A éger anıñkibik tuvar hara bolsa yırahtın belgisiz (bilinmeyen) kişinin, annkibik tuvar haranı andan ötleş, kim burun kördi ol bulargan (kaybolmuş) tuvarnı kérek algay tuvarnı da tanıhatkay honşularına, ki anıñkibik tuvar taptım bulargan, belgisiz kişiniñ, da kérek anı uzah alay sahlagay, ki éyesi ya biyi anıñ çıhkınça (125/04, 125/07).”

tuvar hara: İnek, sığır, öküz, boğa vb. büyükbaş hayvan.

“kimése ki kéndi érki bile tuvarın yébérgéy özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke, töre buyurıyır, tölöv bolgay ziyan étkenge, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın oħsatıp (karşılaştırıp) tapsalar (103/33).”

“Éger kim ki kimge tuvar sahlama bérse, at, ya hoy, ya barça türlü canavar müñüzlü da müñüzsüz, éger anıñkibik tuvar hara nahıs étilgey, ya ölgey, ya küçlü hol algay, ki kimse bilmegey, haydan keldi anıñkibik ziyan na ol ki sahlar édi, ant bile hutulur (106/13).”

“A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik aldı ése küçlü tuvar haranı, buzgay ya yégey, anıñkibik sahlovuçı éyesine körgüzmeñ kérek yérin da, körgüzüp köñüsün u belgili ol yérin, ziyansız bolsar tapkanı bile töreniñ, haysın ki töre ulu köñülük bile taptı (278/02).

“Éger kimése barır égeç yol bile da körgey bulargan tuvar haranı, kim de ki bolsa, éger anıñ honşusunuñ ése, kérek anı haytargay, héç néme alminça (124/34).”

“Bu töre bu türlü sahlannmah kérek: éger kimése at ya tuvar hara satkay kimésege da tutungay añar köñülük tibine, ki néme nahıslılı yohtur ol tuvarnıñ, da soñra algan

kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik ayılıptır yaman humaş üçün, ki bahılmaş kérektir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı satkan yarğudan ögütlenmeh kérektir (134/20)."

*"Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge **tuvar haranı** münüzlü, albo hoyrı, da éyesi bilmegey tuvarnıñ hılıhın, ol çahta kérek tölegey öldürgen tuvarnıñ gés bahasın (272/33)."*

*"Kim ki ton-oprah tutsa tusnahta ya **tuvar haranı** da anıñkibik ton-oprah ya **tuvar hara** tusnahta buzulgay, na anıñkibik ziyannı ol tusnahı tutuçı kérek kénsi baş suması üsne sağışlagay (280/18, 280/19)."*

*"Haçan ki pastuhlar yalga kirirler kütmege barça türlü cınsın **tuvar haradan**, canavarlar câht bile kütmeş kérek da igi közetmeh kérek, ki bolmagay ziyan kiyikten **tuvar haraga** çérédada (312/20, 312/22)."*

*"Éger **tuvar hara** biri birin öldürse, anıñkibik işni töre ayırmah kérek kénsiniñ küçü bile (313/30)."*

t. 069/01, 069/15, 069/27, 142/10, 244/26, 244/33, 244/39, 245/26, 245/33, 245/39, 292/38, 293/38

t.+ı 248/06, 249/06

t.+nı 101/29, 272/34, 272/36, 273/34, 273/36

[=19]

tügel: 1. Hepsi, tüm, mükemmel **2.** Bütün, tam, olgun, reşit, yetişkin, reşit.

tügel (I): Hepsi, tüm, mükemmel.

*"Ékinçi K'risdos keldi da övretti **tögel töre tügel ademilerge**, da klemedi tohtamagan ademilerge bitik bile bérmege (019/23)."*

tügel baha: < Tür. *tügel* + Far. + بهاء: Tam fiyat, fiyatın tamamı.

*"A éger ki bilgey édi tuvarnıñ yaman hılıhın, ki ziyan étüçi édi, da kétermegay kéndiniñ hatından, kérek **tügel baha** tölegey öldürgen ögüzniñ, töre alay buyurıyır (101/35)."*

tügel baş: Bütün diyet, kan parasının tamamı.

*"A éger oğlan cigerine anasınıñ **tügel adam** édi ése da ol urmahtan kéçirgey, tölov bolmah, tölov bolmah kérek **tügel baş** üçün (271/26)."*

tügel tölov: Tam ödeme, diyetin tamamını ödemek.

“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı yañılgay, da bu statutka kérek **tügel tölöv** étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen oğlanıñ, néçik yoğarı yazılgandır (259/32).”

tügel ülüş: Tam pay, bütün hisse, miras payının tamamı.

“Haçan ki hardaşları tügense, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhnı. Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga bergey kéndiniñ ülüşü bile. Néçik ér oğulga **tügel ülüş**, anıñ yarımı hızga (235/34).”

tügel (II): Olgun, reşit.

“A éger oğlan cigerine anasınıñ **tügel adam édi ése da ol** urmahtan kéçirgey, tölöv bolmah, tölöv bolmah kérek tügel baş üçün (271/26).”

tügel adam: < Türk. *tügel* + Ar. + آدم: Ete kemiğe ve cana bürünmüş cenin, dölüt, olgun adam, yetişkin şahıs, reşit kişi.

“A éger yoluhsa, bir tanıh **tügel adam** bolgay da éger ki birisi igit bolgay, anda tutulmah kérek (221/02).”

“Tiyişlidir yarğuçılarga, ki lâtaları bile **tügel bolgay**, da añlı, u ahıllı, u saht bolgay, bolmagay, ki töreni añlamıyın, kimsege éksiklik étkey (031/21).”

tügel bütün kişi: Tam olgun adam, tam reşit olan kimse.

“Éger ki oğlanlar aralarına uruş étseler, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek başın tölegeyler, néçik **tügel bütün kişiniñ** (085/09, 258/32).”

tügel uslu: Tam akıllı, aklî reşitlik.

“81 Kapitula. Oğlanlar üçün, ki **tügel uslu** bolmagay da sağ (247/37).”

t. 019/23, 019/23, 031/21, 038/28, 039/02, 071/19, 085/19, 098/32, 098/34, 098/37, 101/14, 101/35, 114/06, 115/01, 116/18, 145/19, 161/29, 204/03, 212/10, 213/09, 213/34, 214/12, 214/14, 215/12, 215/14, 220/14, 220/21, 221/02, 222/04, 223/04, 232/44, 233/44, 234/36, 235/36, 246/36, 247/36, 248/11, 249/11, 259/32, 268/26, 269/26, 270/26, 270/28, 271/26, 271/28, 272/28, 272/39, 273/28, 273/39, 284/10, 284/26, 285/10, 285/26, 310/42, 311/42, 314/10, 315/10, 326/05, 327/05

[=59]

tügelle-: Yerine getirmek, bütünlemek, tutmak, yürütmek.

“Kimése kimsege çulu (petek) satkay küzün ağaç içine balı bile, da satuçı tutunsa aluçıga, ki anıñkibik ağaçın içine munça bal bar, da aytkay bélgili ölçövün da

*ululuhun, éger ol aluçı inanmasa satuçığa, bolur ağaçın açıp ölçmege balın, ki né hadar bal bar, anıñ ululuhuna köre da ölçövüne yétmegey, ol çahta ol satuçı ya bal bile **tügellegey**, ya ahça bile balnıñ éksiklikin (116/25)."*

*"Éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı, ol çahta añar tölövge kün bérilmeh kérek artikullarga köre yoğarı yazılğan, da alay oh honahka da 4-ünçi küнге dire, anıñ bile, kim ki añar égridir (kusurlu) albo borçludur, tügel töre voyt bile érmeni hartları bile bolmah kérek, barça türlü égrilikte **tügelleme** (sonuca bağlama/karar verme) barça işni töre bile bolğan alay étmeh kérek, néçik yoğarı hoyuluptur, da anıñkibik **tügellenmeh** (sonuçlanmak) könülmeh kérek bolğanı töre bile, a ol töre, haysı ki törede utturgan kişi de bériniptir (326/06, 326/07)."*

antnı tügelle-: Yeminini yerine getirmek, yemini tutmak, yeminle sonuca bağlamak, yeminle gerçekleştirme.

*"A éger honahka utru kimése antka tüşkey, kérek 4-ünçi künde **antın tügellegey** (173/27)."*

*"Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik povodnıy (davacı) yan añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek **ant bile tügellegey** (179/08)."*

t.-di 262/09, 263/09

t.-gen 326/34, 327/34

t.-gey 116/35, 154/12, 173/27, 179/08, 190/29, 199/18, 252/40, 253/40, 286/17, 287/17, 318/36, 319/36

t.-geyler 234/17, 235/17

t.-géy 179/28

t.-me 116/37, 133/27, 161/32, 286/18, 286/18, 300/36, 301/36, 326/06, 327/06

t.-mege 154/09, 173/05, 185/32, 188/31, 190/23, 190/31, 318/34, 319/34, 334/36, 335/36

t.-mese 292/34, 293/34

t.-p 026/09, 210/02, 211/02

t.-rbiz 025/11, 208/28, 209/28

t.-sin 026/25, 210/09, 211/09

[=49]

tügellen-: Tamamlanmak, yürütölmek, gerçekleştirilmek, sonuca bağlanmak.

“Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ asıhın, ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl **tügellenmehten** (bittikten) soñra ol méñerüçi halır içine méñilik ol satılğan némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/34).”

“Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek üsne yemişni bahçada aslam üçün. Aslam étse dövlétlidir, ziyan étse dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da anıñkibik satıh 3 tanıhınıñ alnına bolmah kérek, da anıñki satıhınıñ vahtı 10 küñge diredir, haysı 10 küñnüñ arasına bolur aluçı poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 küñ, ol bazar tutulmah kérek da **tügellengey** (keinleşmek). A aluçı 10 küñden soñra kérek sbsın tölegey (288/07).”

“Éger ata ya oğul haysı yañılmaħka köre ölümlü albo yazıhlı yañılğan tapılğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ yañılğanı üçün né 1 ögüt bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tapmah kérek. Anıñ üçün **töre tügellenir** könülükünüñ tügellikin barça ademilerge anıñkin bérmege (269/12).”

“Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik uzdat bergey satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bergey satun alğan mülklerni tohtatmaga (geçerli) bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhınıñ olturğuçnuñ berildi barça cınsınıñ bilmehi bile **tügellenmehi** (gerçekeştirmek), éterler (306/01).”

“Éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı, ol çahta añar tölövge küñ bérilmeh kérek artikullarga köre yoğarı yazılğan, da alay oh honahka da 4-ünçi küñge dire, anıñ bile, kim ki añar égridir (kusurlu) albo borçludur, tügel töre voyt bile érmeni hartları bile bolmah kérek, barça türlü égrilikte tügelleme (sonuca bağlama/karar verme) barça işni töre bile bolğan alay étmeh kérek, néçik yoğarı hoyuluptur, da anıñkibik **tügellenmeh** (karar verilmek) könülmeh kérek bolgay töre bile (326/03).”

t.-di 198/22, 210/03, 211/03

t.-gen 163/13, 187/14, 250/10, 251/10

t.-gey 118/22, 242/10, 243/10, 266/29, 267/29, 288/07, 289/07

t.-ince 242/08, 243/08

t.-iptir 234/07, 235/07

t.-ir 022/29, 206/23, 207/23, 232/13, 233/13, 268/13, 269/13

t.-iyir 165/38

t.-mese 026/08, 124/27, 210/01, 211/01

t.-meh 161/35, 232/39, 233/39, 326/07, 327/07

t.-mehi 138/29, 197/06, 307/04, 306/04

t.-mehten 113/06, 282/34, 283/34

t.-miyin 167/28, 330/09, 331/09

t.-se 026/06, 210/01, 211/01

[=65]

tüş-: 1. Üslenmek, yükümlü olmak 2. Düşmek, kaybetmek, haklarını kaybetmek 3. İflas etmek 4. Nasip olmak, payına düşmek 5. esir olmak, yakalanmak 6. Bir duruma maruz kalmak.

tüş (I): Üslenmek, yükümlü olmak.

ant түş: Yeminle yükümlü olmak.

*“A éger ki **ant түşse** k'ahana üstüne, kérek ki, yovuhu ant içkey, anıñ üçün ki tiymestir k'ahanaga aşharhagan töresi alnına barmaga, né ant içmeğe (050/04).”*

antka түş-: Yemin etmek zorunda kalmak.

*“Altınçı, ki törede prézmuşénadan **antka түşer**, da Biyimiz K'ridos tıyar ant içmekni, kler, ki biz könü k'risdânlikte tirilgey biz, ki könü könü bolgay, éгри болгау (020/41).”*

*“Yene bilgeysiz, kimése törede yerli **antka түşkey**, kérek añar bérilgey 3 haftaga dirin yérlice utru antın tügellemeye. Bu ant işi özge türlü bolmas bolmaga (173/06).”*

*“A éger honahka utru kimése **antka түşkey**, kérek 4-ünçi künde antın tügellegey (335/35).”*

tüş (II): Düşmek, kaybetmek, haklarını kaybetmek.

işine түş-: Davayı kaybetmek.

*“A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay kününe antın işitmege, na **işine түşer**, da ündelgen yan könülür töre alnına, hoyup 6 ahça paméntnıy, bolur andan könü boş yargúlarga köre (188/25).”*

*“Kimniñ artından vrok (hüküm) çıhkay törege köre, ki **işine түşkey**, na ol harcını ol kişi tölemeh kérek, haysı ki işini tas étti, ol işni, né üçün apél'ovat étip édi. A töreni kimésege ayamaga bolmas (337/35).”*

işinde түş-: Davasını kaybeder, mahkûm olur.

“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa, 3 kězge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 sbg halır voytka da érméni hartlarına da **tüşer işinde ol utturgan** kişi, mülk mi, sbg töreniñ küçü bile bérilgey añar (325/39).”

tüş- (III): İflas etmek.

“Bu yérge (hüküm) érméniler arasına sahlanmah da añlamah kérektir bu türlü yérge bile, haçan borçlu orossuz satamadan, ki kénsiniñ égirliki bile düğül da **tüşkey miskinlikke** da bolmagay kénsi borçlularına töleme (280/01).”

tüş- (IV): Nasip olmak, payına düşmek.

“Da igiliki ölgenlerniñ, oğul-hızı bolganniñ, halır oğlanlarına, hızlarına da hatununa. A kimniñ oğul-hızı yohtur, aniñki **igilikler түşer yuvuhlarına** da hardaşlarına (081/15).”

“A éger ki bilseler, ki ol hazna haysı ulu biyniñ bolgay, aniñkibik malnı da igilikni, oğlu, ya hızı bolgay, ya yovuhu, aniñkibik mal kérek **tüşkey** alarga (, 263/18).”

“Ol çahta, ki turup töre barma klegey ol övge, kérek ol kişi töréniñ alnına oblojit étkey, kimge ki **öv түşti** borç üçün ya sb tusnahına, 12 ahça voytnuñ, 12 sb töreçilerniñ, 2 sb détskiyniñ (339/36).”

ülüşüne түş-: Miras payına denk gelmek.

“A éger ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ **ülüşün**, kénsi payın da, tölaminçe ol borçun, ölgıy édi, ol çahta aniñkibik borç, kim ki inanıp édi, bolur aniñ **ülüşü üstüne** izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay **ülüşü mülklerden**, aniñ **ülüşüne түşken**, ér ya hız hardaşlarnıñ **ülüşü üstüne** düğül, bot [=bo] alar borçlu düğüller (321/14).”

tüş- (V): Esir olmak, yakalanmak.

“Dağı da biyi hulun yéberse isdorojga da **holga түşse**, tiyişlidir biyi satun algay (240/08).”

tüş- (VI): Bir duruma maruz kalmak.

curumga түş-: < Ar. جرم. + Türk. +ga +tüş-: Cezaya mahkûm edilmek.

“A né ki **curumga түşse**, kimése érmeni yañılğanına köre ahça bile ögütlegeyler, andan voytka néme **ülüş** yohtur (168/19).”

“Añlamah kérektir bu boyruh da töre érméni oğlanlar üçün, yohsa érmeni oğlan öldürgey özge cınsnuñ, **tüşer curumga** yarğusuna köre öldürgen oğlan üçün da ol yarğuda, haysı ki öldürgen oğlandır (258/39).”

ölümlü yazıhka tüş-: Ölüm cezası olan suç işlemiş olur.

*“Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile uyaltkay, anıñkibik oğul-hız ölümlüdür; ki kénsiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay, da **tüşer ölümlü yazıhka** (097/08).”*

üstne tüş-: Yükümlü olmak, üslenmek.

*“Da giléni (dava, şikâyet) könüsün térgegey, andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey (hüküm verir) könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş. Da kimniñ tanıhı bolmagay, ant bile 1 sartın, kimniñ **üstne tüşse**, uç étkey (033/34).”*

t.-er 020/41, 033/10, 097/08, 160/35, 170/08, 170/09, 188/25, 192/26, 192/32, 195/41, 214/43, 215/43, 254/37, 255/37, 258/39, 259/36, 268/37, 269/37, 332/20, 333/20

t.-ken 155/11, 256/09, 257/09

t.-key 108/35, 173/03, 173/26, 175/12, 190/28, 262/18, 263/18, 280/01, 281/01, 334/35, 335/35, 336/35, 337/35

t.-kiy 129/09, 162/21, 326/18, 327/18

t.-mege 216/36, 217/36

t.-megey 126/19

t.-se 033/34, 050/04, 062/38, 063/03, 168/19, 228/36, 229/36, 238/10, 239/10, 240/08, 240/09, 241/08, 241/09

t.-ti 161/21, 176/21, 176/29, 177/06, 177/17, 187/39, 326/01, 327/01

t.-tü 256/06, 257/06

t.-tüler 023/38

[=67]

tüşüngen: Borçlarını ödeyemez duruma düşen, iflas etmiş kimse, müflis, batkın.

*“Éger anıñkibik **tüşüngen** borçlu, tölemiyin, ölse, na halgan oğul-hızı borç éyesiniñ ne bir aslam bérme kérektestir ol borç, ol hadar borç üçün, haysı ki anıñ yuvuhları tölemeh kérek (108/25).”*

*“Éger ol **tüşüngen** Kendiniñ borç éyesine ki anıñ alına néme aslam bérıp édi ése, né ki andan aslam aldı, barçasın sağıslamah kérek borçu üsne (279/38).”*

tüşüngen kişi: Borçlarını ödeyemez duruma düşen kimse, iflas etmiş şahıs, müflis, batkın kişi.

“Éger ki kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay mağat künge, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa, da yarlılanmah üçün bélgili künine töleme bolmasa,

*na Éski Töreniñ u Yeñi töreniñ boluşmahı ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da **tüşüngen kişiden** aslam alma bolmastır (108/13)."*

t. 108/13, 108/17, 108/25, 278/32, 278/34, 278/38, 279/33, 279/35

[=9]

tüşür-: 1. Kaybetmek, mahkûm edilmek 2. Görevinden alınmak, azledilmek 3. Aşağılamak.

işin düşür-: Davayı kaybetmek.

*"Apélâtsiyanı (temyiz davası) sarnatmahtan (mütalaa yaptırmak) 3 sbdır; kim ki **işin düşürdi** (davayı kaybeden), ol bérir (188/13)."*

*"Bir kiméseni ündegeyler voytka, övine de, da iş kélgey antka, da povodnyı (davacı) yan ol künine turmasa antın işitmege, **işin düşürür** (188/18)."*

babaslıhından düşür-: < Erm, Yun. παππας, πωππωυ. + Türk. +lıhından +tüşü-: Papazlık görevinden alınmak, papazlığından azledilmek.

*"A éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, **babaslıhından düşürgeyler**, éger aşharagan ése, anıñkibik yaman aytmaş üçün bolgay yarğu, da ol yarğunu étkey ahpas ya vartabédler, aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin Téñriniñ küçi (265/23)."*

hörmetinden düşür-: < Ar. حرم. + Türk. +inden +tüşür-: Kişiliğine ve onuruna hakaret etmek, saygınlığına zarar vermek.

*"Köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türl de ayb bérse, da iş tartıngayı édi yarğuga, da ol ayblagan kim de ése, éger hatun, da kélgey törege, da aytkaş sebebin talaşnıñ, söz artından söz aytıldı, yohsa mén aniñ üsne néme yaman bilmen, da povodnyı yan klegey tanıhlar bile yétkirmege, yahşı kişiler bile, da anı klegey **hörmetinden düşürmege**, da ündelgen yan, kim ki ése, da turup töre alnına, aytkaş, biy yarğuçı, mén bu yahşı kişi üstüne néme bilmen, ték barça yahşı (186/31)."*

*"Da birisi stronaga da tartıngay antka, blijiydir añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat étmege, da anı **hörmetinden düşürmege** (187/09)."*

t.-di 188/13

t.-gen 123/10, 292/08, 293/08

t.-gey 194/18

t.-geyler 091/22, 265/23

t.-mege 186/31, 187/09

t.-ür 188/18

[=9]

tüz: Ekilebilir arazi, tarla, mezra.

*“Éger ki haysı yérden de ot ya pojar çıhsa da humnalarını küydürgey ya **tüzde** bitişni (ürünü), haysı ki **tüzde** turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıhtı, ögüt bile ohşaşlı ögütlemeh kérek (104/05).”*

*“Éger kiméseniñ hranitsasına ya **tüzüne** tapulgay öldürgen kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarğuçı hartları bile kermenniñ bahmah kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna (yerleşim alanına) bolgay (291/28).”*

saban tüzü: Tarla, sürüle bilir toprak, mezra, ekin arazisi.

*“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya **saban tüzü**, ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kécikkey tölövün étmege añar, kimgé ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, andan, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız almah kérek da tusnah hoyganın haytarmah kérek añar (109/10).”*

*“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eǵbet, barça igilikleri ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya **saban tüzü**, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar yalga bérme da yalların yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (320/32).”*

t.+de 103/31, 104/05, 104/06, 134/35, 274/35, 27/40, 275/35, 275/40, 302/18, 303/18, 310/14, 311/14

t.+lerin 112/16, 137/11, 282/21, 283/21, 304/19, 305/19

t.+lerde 103/34, 274/36, 275/36

t.+ü 109/07, 156/07, 280/05, 281/05, 320/30, 321/30

t.+üne 122/05, 290/28, 291/28

[=5]

tüz-: Düzenlemek, inşa etmek, hazırlamak, yazmak, kanun yazmak, tedvin etmek.

töre tüz-: Kanun yazmak, kanun tasvip etmek.

*“A 2-inçi, añar ohşaş **tüzdük törelerni** hanlarnıñ, ulu biylerniñ da barça dünyâ ademilerniñ (056/18).”*

*“Da né türlü **ganonk'nu** biliçiler **tüzüptürler**, ol türlü töreni de; da né türlü yañılganlarga ganonk'ta pokuta (ceza, kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır (027/21).”*

*“Éger ki kimése érméni haysı işte de bolsa işni algıy edi **tüzmege** da yasamaga, ki anı sözlegiy édi anıñ hulluh üçün, [da ol, kim ki anı sözlese, anıñki hulluh üçün] ki iş başargay, tutunur (taahhüt eder) añar tügellemeye, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa anıñ köñlünçe, kim añar sımarlaptır, hulluhun tügellegey añar aytkanına köre, ol iş éyesine émgeki üçün. A éger anıñkibik işni başarmadı ése da émgengey ol işte, kim ki yalga tutup édi, kérek anıñ bile işin yasagay anıñ émgekine köre (319/33).”*

t.-diler 210/33, 211/33

t.-dü 057/19, 234/41, 235/41

t.-dük 050/19, 056/16, 056/18

t.-düler 216/16, 217/16

t.-dülér 028/01

t.-düh 228/43, 229/43, 234/21, 234/23, 235/21, 235/23

t.-gen 326/33, 327/33

t.-gendir 028/34, 213/08

t.-mege 027/07, 210/18, 211/18, 318/32, 319/32

t.-miyirler 228/42, 229/42

t.-üptirler 210/25, 211/25

t.-üptürler 027/21

[=31]

U

uç: Sonuç, son, nihayet, bitiş (et-, bol-, çıhar- kél- fiilleri ile davayı sonuçlandırmak, karara bağlamak anlamları taşımaktadır).

uç bol-: Karar çıkmak, sonuç çıkmak, hüküm çıkmak.

*“Na mülk midir, humaş mıdır, né ki de ése, kérek, ki turgay töreniñ möhürü tibine tapkınça, né bir **uç bolmastır** (sonuç, karar) almaga, éger né hadar zaman ya kün kéçikilse, éger ki korunada; éger yat biylikte bolsa, ol borç éyesi kérek, ki bu türlü bolgay kélginçe istétsi, tözgey her birine munuñkibik prihoda, kimniñ ki orozsuzluğundan ya yazıhından yoluhsa (192/05).”*

uç ét-: Sonuçlandırmak, karar vermek, yargılamayı sonuca bağlamak, davayı karara bağlamak, davayı kapatmak.

*“Bolmagay, ki tézinden yarğuşu antka salgay, evelden yarğuşu câht étmek kérek, ki antsız yarğuga **uç étkey** (047/24).”*

*“Töreden başha curumlamasın biy salaçısın. Éger néme égirliki bolsa, küçüne köre curumlagay. Éger kimésege égirlik étse, töre bile **uç étkeyler** (karar verirler), (241/41).”*

*“Da giléni (dava) könüsün térgegey, andan soñra 2 ya 3 tanıh bile **uç étkey** (hüküm verir) könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş (dava), (033/32).”*

*“Yoh ése tözümlük bile, da kün bérıp, özge çahta yahşı térgép, da haytıp ündegeyler (celp ederler) allarına, da **uç étkeyler**, éger yarğuga kélgenler talaş étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler (cezalandırırılar), ki töre alnına halaba bolmagay, da yarğu hapanél bolmagay (035/14).”*

uçka çıh-: Sonuca bağlama, davayı karar ve hükümle sonuçlandırmak, davayı karara bağlanmak.

*“Haçan bir yan gilé étse da cuvap bérse, birsi yan kérek işitkey da sözüñ üzmegey anıñ, kim gilé étiyir. Giléyine köre da cuvapına köre töreçi buyurganın (hükmünü) buyurgay, néniñ üsne tohtar uçu işniñ, né türlü ki alnına stronalar (tarafılar) töreleştiler, bolgay **uçka çıhmaga** (324/24).”*

uçka kel-: Karara varmak, sonuca varmak, karara bağlamak.

*“Éger anıñkibik salaçı artıhsı işten nahıs bolsa da hakimlikten oñalıp çıhkay, biyi kérek tölegey añar hakimlikin, ziyanın, harcın. A éger ki anıñkibik nahıslıh sağlıhına ol salaçınıñ boldı ése, ki bolmagay oñalmaga da ahsah halgay, anı yarğuşılar bahkaylar ol işten, né türlü **uçka kélse** könülük étkeyler (090/18).”*

u., 033/05, 033/30, 033/35, 035/14, 038/07, 047/24, 047/26, 064/35, 113/12, 192/05, 214/40, 215/40, 216/07, 216/10, 216/35, 217/07, 217/10, 217/35, 220/04, 226/36, 226/36, 227/36, 227/36, 240/41, 241/41, 282/36, 283/36

u.+ına 112/31, 282/28, 283/28

u.+ka 090/22, 160/21, 222/16, 223/16, 265/05, 324/25, 325/25

u.+u 160/20, 226/03, 227/03, 324/24, 325/24

[=43]

udérjat: < Ukr. удержать, удержать, одержати. Temellükü sürdürmek, malikiyeti korumak, tasarrufunda tutmak.

*“Rimovanasi (intikali) övlerniñ bu türlüdür. Haysınıñ roku (süresi) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki **udérjat** (malikiyeti sürdürmek) **étmege** bolmasa, kérek töreden turgay voyt töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek bérme halhasın holuna da anıñ érkine, da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta küñ bérgey boşatkınça. Éger ki honah ése, 4-ünçi küñge dire (339/17).”*

u. 176/18, 339/17

[=3]

ujivat: < Ukr, Leh. уживати, уживатьъ, uzywac. İstifade, kullanım, intifa.

*“Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilikler, süvündürdü égirliksiz yuvuhunu **ujivat étme**, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (291/08).”*

u. 121/03, 290/08, 291/08

[=6]

ulama: Aldatma, tuzağa düşürmek, avlama.

*“Yaraşmaktır k'risdânlarga, ki söz bile **ulama** (avlamak, tuzağa düşürme) klegey yarğuda, ya yihmaga klegey sınıarını (dava tarafını) anıñ yañılıp sözlegeni bile, zéra yazgandır, kim kimge çuğur hazsa kéndi tüşer (218/19).”*

u.+ga 036/33, 218/19

[=1]

ulu: Büyük, yüksek, kıdemli.

ulu biy: Büyük bey, makamca yüksek olan bey (makamca handandan daha düşük rütbede olan beyler).

“Bu türlü bolgay, **ulu biyelerden** kiçi biylerge néme yér bérseler, alay oh kiçi biyelerden salaçılarga bérilse néme pustalıh (arazi), yér, ki yasagaylar ya, ormanlarını késip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay (243/05).”

“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler, k’ahanalar, ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga hanlarga u **ulu biylerge** (215/23).”

ulu töre: Asli dava, ana dava, yüksek mahkeme.

“A éger aniñkibik nahıs sağittan çağır ahsa, ziyanı ortah bolmah kérek. A éger aniñkibik burungi sözlegen (kontratını yaptığı) bazarına (muamelesine) bütüin édi ése da haçan kömgende yérde nahıs éttiler ése, satıcı anda égri düğül, zéra töreler aytırlar, ki añlamah kérek **ulu töreni** da kiçi töreni (287/40).”

“A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun bérıp ta, lucun tartkay. Bu **ulu töreni** (yüksek mahkeme) han étkey, a özge törelerni yarğuçılarga sımarlagay (görevlendirir). Ulu biyer ölümlülerni tas étmegeyler (idam etmezler) hannıñ boyruhundan başha (061/30).”

u. 059/19, 064/14, 065/02, 074/14, 074/39, 088/33, 118/07, 124/04, 136/07, 214/27, 215/27, 234/18, 235/18, 236/28, 236/34, 237/28, 237/34, 238/33, 238/34, 238/34, 238/37, 238/43, 239/33, 239/34, 239/34, 239/37, 239/43, 240/03, 240/04, 240/30, 240/44, 241/03, 241/04, 241/30, 241/44, 242/02, 242/16, 243/02, 243/16, 248/38, 249/38, 250/12, 251/12, 262/17, 263/17, 286/41, 287/41, 292/24, 293/24

[=49]

ulus: Ülke, eyalet, krallık, prenslik.

“Dağı da kélişlerniñ **uluslarnıñ** da barça milletniñ, kéndilerniñ poddanıylarnıñ hanlar da biyer könülük bile algaylar, alay, ne türlü ki burungiler alırlar édi (241/17).”

“Da hayda ki töre éksiktir, anda talaş köptür, da hayda töre u könülük bolsa, éminlik artıhtır ol **ulusta**, dünyâda u yihövlerde, zéra bir ülüşü Téñriniñ şnork'undan (lütfundan) bérilgen yihövlerge éminliktir (211/41).”

“Éger haysı atanıñ bolgay oğlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da aniñ érkinden başha étkiy édi néme borç, da ölgıy édi ya haçkıy édi **yat uluska**, ol borçun

tölemiyin, töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni hardaşları borçlu düğüller tölemege (321/04)."

u.+ka 096/09, 154/25, 268/20, 269/20, 320/04, 321/04

u.+lar 057/33, 204/31, 205/31, 236/02, 237/02

u.+larda 020/36, 022/08, 204/30, 205/30, 206/13, 207/13

u.+lardan 206/10, 022/01, 207/10

u.+ları 056/29, 057/32, 234/28, 235/28, 236/02, 237/02

u.+ların 063/24, 240/19, 241/19

u.+larnıñ 063/16, 074/16, 075/01, 240/15, 241/15, 248/43, 249/43, 250/13, 251/13

u.+ta 028/17, 032/08, 032/14, 172/12, 182/33, 182/34, 210/41, 211/41, 214/24, 214/27, 215/24, 215/27, 334/20, 335/20

u.+tagi 063/36, 240/24, 241/24

u.+u 062/03, 238/37, 239/37

u.+un 057/23, 063/29, 234/42, 234/42, 240/21, 241/21

[=63]

upad: < Ukr, Leh. упад, *upad*. Düşüş, iflas, batış.

"Yohése yoluhur ademilerge köp kěz orozsuzluhtan, ki téñizge batkay, ya harahçı algay, ya ot köydürgey, ya bézirgânlik artından kécikmeklik bolgay, prihoda (kaza) né türlü de bolsa ademilerge, na muñar köre töre kérek podobnıy künler zamirit étkey anıñ sağılıh bilâ kélgenine dire, ki anıñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu, ya oğlanları, ya hardaşları, ki néme upadga kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün (183/27)."

u.+ga 183/32

[=1]

ur-: 1. Vurmak, dövmek 2. Bırakmak, koymak.

ur (I): Vurmak, dövmek.

"Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırıyahlı hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanıñ vahtsız kécirgey, gés başın tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24)."

"A éger oğlan cigerine anasınıñ tügel adam édi ése da ol urmahtan kécirgey, tölöv bolmah kérek tügel baş üçün. Bélgilidir töresine Téñriniñ, klese oğlan anasınıñ yürekine tügel bolsun ya bolmasın, baş ornuna baş bérmeş kérek. Bulay Eski Töre

körgüziyir, évét ki Yeñi Törede görgüziyir aniñkibik p'orçut'iunni ahça curumu bile da luc tartmah kérek (99/02)."

*"Da éger éyesi bilse ögüzniñ hılıhın da kiméseni **urup** nahıs étse, éyesi borçludur nahıs étkenge tölemege ziyanın da hakim bahasın (099/31)."*

ur- (II): Bırakmak, koymak.

kéri ur-: Reddetmek.

tanıhlılıhın kéri ur-: Tanıklığını reddetmek, tanıkların tanıklığını reddetmek.

*"Da ol tiri tanıhlar, kélip töre alnına, tanıhlılıh bergey, néçik alarnıñ alnına édi, kimge ki töre inangay, na borçlu bolur tölemege; da töreden uyat bile kétkey aniñkibik kişi, haysı ki kéndiniñ bitikin tanar da yahşı kişilerniñ **tanıhlılıhın kéri urmaga** kler (194/08)."*

tanıhlılıhını kéri ur-: Tanıklığı reddetmek, şahitliği reddetmek.

*"Haysı ki tanıhlılıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérıp, **tanıhlılıhını kéri urmaga** klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ üstüne tohtamah kérek. könü tanıhlılıh hatına haldırmah kérek, bahmamah kérek aniñ sözlerine, kim ki ayblar aniñki tanıhlarnı (254/03)."*

u.-gay 018/32, 068/17, 068/30, 202/36, 203/29, 244/12, 244/19, 245/12, 245/19

u.-gaylar 098/23, 098/26, 270/22, 270/23, 271/22, 271/23

u.-maga 079/17, 194/08, 254/03, 255/03

u.-mah 102/03, 274/02, 275/02

u.-mahtan 146/39, 271/24, 271/34, 312/28, 313/28

u.-sa 095/01, 099/04, 099/31, 266/41, 267/41, 270/31, 270/34, 271/31, 271/34

u.-up 069/04, 099/21, 099/28, 244/28, 245/28, 270/39, 271/39, 272/02, 272/03, 273/02, 273/03

[=47]

urâd: < Ukr, Leh. уряд, вряд, *rzad*, *urząd*. Mahkeme, konsey, şura, mahkeme heyeti.

*"Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki jadat (talep) étkey, édi vrâddan (mahkemedan) obvédit (kontrol, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmege, ya hasta kişiğe, da **urâd** (mahkeme), işitip ya körüp, kégey törege, da jadat étkey, kim ki obvédit étti, ki alar tanıhlılıh bergeyler, néni ki kördiler ya işittiler, anı **urâd povinéndir** (yükümlü) étmege (196/06, 196/09)."*

*“Da éger ki sorov étse, kim ki obvédit étiptir yarğudan, ki bu tanıhlıhniñ motsu ya vyazanâsı (bağlayıcılığı) bar mıdır, na kérek yarğu aytkay, ki ol hadardır. Néçe **urâdniñ** (196/15).”*

u. 196/06, 196/09

u.+nıñ 196/15

[=39]

uradnik: < Ukr, Leh. урядник, *urzednik*. Çavuş, komiser, kâtip, kâhya, mübaşir, icra memuru.

*“Ohanés Téñriniñ şağavâtı bile hanı érménilerniñ, hutlu vahtta biylikine kéndiniñ hoydu, ki yıhkün künidir Téñriniñ ölüden turganı Biyimizniñ bizm, Jisus K'risdosnuñ, anıñ üçün boyruh bile kéndiniñ hanlıhınıñ boyruh étti, ki anıñ ni bir **urâdniki**, a ni boyruhçısı ol künni yıhkünni né bir çıhışnı hanlıhınıñ almagay (076/09).”*

*“... dağt da artıh çésniklerniñ, **urâdnikler** da dvorâninler; bizim bu ayılğan işler hatına haysı ki tanıhlar, ki inamlıhka arzanıdırler, sövük bizge, da inamlı, da süvüklü bizge (329/30).”*

u. 076/16, 250/40, 251/40

u.+ler 165/20, 329/30

[=5]

uruğ: Tohum, soy sop, akraba, tüm akrabalar (*uruğ* dikey biçimde ileriye doğru akrabaları içerir).

*“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kéndiniñ k'ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh üçün, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme çihargay yihövüne, da ahpaşına (piskopos), da babasına, da kérézmenin kéndiniñ bélgili étkey, da halgan mülklerin, da tirlikin kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da **uruğlarına**, kéndiniñ érki bile, né ki klese çiharma, bélgili étkey (079/37).”*

uruğ kök: soy sop, akraba, tüm akrabalar (*uruğ* dikey biçimde ileriye doğru akrabaları, kök ise dikey biçimdeki geriye doğru akrabaları içerir).

*“Ündegey **uruğ** kökün da nışan étkey. Bu türlü kérek étkey bu işni. Kérek kiyöv sözlegey hıznıñ atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir hıznıñ artından céhéz (80/25).”*

“Uruğga kökke tiygey 3 ülüş ölüden soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bélgili yétkizgeyler barça igilikinden, né ki halsa (081/27).”

*“Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ 4-ünçi kindikte **uruğu kökü** bolmasa, anıñ igiligi kérek ki korol'nuñ haznasına bérilgey (257/04).”*

u. 080/24, 254/25, 255/25

u.+a 254/43, 255/43

u.+ga 081/26

u.+ka 257/01

u.+larına 079/37, 254/12, 255/12

u.+u 081/24, 081/32, 220/10, 254/42, 255/42, 256/03, 257/03

[=17]

uruş: Vuruş, dövüş, kavga.

*“Éger ki oğlanlar aralarına **uruş** étseler, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen oğlan 12 yaşından artıh bolgay, kérek başın tölegeyler, néçik tügel bütün kişiniñ (085/08).”*

*“Éger yoluhsa **uruş** arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartnıñ, töre bile buyurgandır anıñkibik hol uzatuçı sahalına hartnıñ, alay ol añlamah kérek curumu, néçik kiméseni nahıs étkey (263/23).”*

u. 085/05, 89/08, 258/30, 259/30, 262/23, 263/23

u.+kan 130/03, 298/09, 299/10

u.+kanları 067/21, 085/03, 242/28, 243/28, 258/29, 259,29

u.+ta 063/04, 240/10, 241/10

[=18]

uruş-: Vuruşmak, dövüşmek, kavga etmek.

*“Haçan éki kişi **uruşsa** sağıtlar bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalıhına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır töre bile, ol, ki hayısı yaraladı, borçludur ol yaralıga ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da curum törege bérgey (097/34).”*

*“Hayda 2 kişi biri biri bile **uruşkay** asrı yaman, da hatın kişi alarnıñ arasına tüşkey ayırmaga halabanı, da klegey añar boluşmaga, kim ki yihılıyır da yéñiliyır küçlüge, a özge néme bile bolmıyın boluşma, ol **uruşkan** kişilerni ayırma né bir türlü iş bile,*

da anı, haysı ki huvatlıdır, tutkay yumurthalarından, töre buyurıyır anıñkibik hatunnuñ holun késme, anıñ üçün ki tiydi anıñkibik yérine (298/10)."

u.-kanda 098/23, 129/31, 298/06, 299/06

u.-kay 068/25, 097/26, 129/32, 244/17, 245/17, 270/05, 271/05, 298/07, 299/07

u.-sa 071/02, 097/27, 098/24, 098/25, 246/26, 247/26, 270/06, 270/23, 271/23

[=22]

uruşma: Bir birini dövmek, kavga etmek.

*"A éger ésirik kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlih câht bile da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih yaman sağış (cürüm kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne **uruşma** turdılar, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte (davada), ol çahta sebepine köre, hılganına köre bolgay yarğusu (088/08)."*

u. 088/10, 262/05, 263/05

uruşçı: Dövcü, şiddet kullanan, kavgacı, kabadayı.

*"Éger kimséniñ bolsa söz işitmes oğlu da klemegey atasınıñ-anasınıñ ögütün işitme ögütlegenine, kérek anıñkibik söz işitmes oğlanı kéltirgeyler hartlarınıñ alına da gilé étkeyler ol oğul üsne ol yaman üçün, da söz işitmes üçün, oldur, ki **uruşçı** bolgay da cimri. Anıñkibikni Éski Töre körgiziyir taşlama, da Yeñi Töre ohşatıyır (kıyaslar), néçik atasın-anasın tövgey, da anıñkibik yazıh üçün, ki söz işitmes, bolurlar atası-anası anıñkibik oğlanı kéri étmege barça igilikten (291/40)."*

u. 122/29, 290/40, 291/40

[=3]

us: İnsanın ayırt etme yetisi, akıl (usundan *yéñil bol*-/aklını yitirmek, delirmek ve hukuki yetkinlik ve reşitliğini kaybetmek anlamlarında).

usundan yéñil bol-: Akli dengesini kaybetmek, şuurunu yitirmek.

*"Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh, ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan anıñkibik télirgey, ki **usundan yéñil bolgay**, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatnay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da anıñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgey da nahıslıhına boluşkay, anıñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgey. Éger sağıysa, kérek hardaşları anıñ ülüşün bérgeyler añar."*

Éger saĝaymasa, aniñ hardaşları kérek aniñ ülişü bile sahlagaylar anı aniñ ölüm küñüne dire (301/34)."

u.+undan 133/24, 300/35

u.+tan 301/35

u.+unu 019/39, 204/12, 205/12

[=6]

uslu: Bilge, düşünceli, akıllı (kâtip ve müsteşarın atanmasındaki gereken nitelikler), akli dengesi yerinde olan (hukuki reşitliği olan).

"Tiyişlidir yarĝuçıĝa, ki bitikçi uslu, ahullı bolgay, da ari bitiklerniñ küçün yahşı bilgey, da barça ademilikni yahşı bilgey, ki yarĝunu toĝru étkey (214/11)."

"Éger toĝgandan soñra yoluxsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh, ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan aniñkibik télirgey, ki usundan yéñil bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da aniñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar saĝlıh bérgey da nahıslıhına boluşkay, aniñ ülişün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar saĝlıh bérgey. Éger saĝaysa, kérek hardaşları aniñ ülişün bérgeyler añar. Éger saĝaymasa, aniñ hardaşları kérek aniñ ülişü bile sahlagaylar anı aniñ ölüm küñüne dire (301/34)."

tügel uslu: Akli bütün olan kişi, akli denge yerinde olan şahıs, akıl bakımından ehliyeti olan kimse.

"81 Kapitula. Ol oĝlanlar üçün, ki tügel uslu bolmagay da saĝ (071/19)."

u. 031/17, 032/04, 071/19, 074/26, 133/24, 214/10, 214/22, 215/10, 215/22, 225/18, 246/36, 247/37, 250/06, 251/06, 300/35, 301/34

u.+lar 020/37, 055/24, 204/31, 205/31, 234/04, 235/04

u.+larga 028/09, 210/37, 21/37,

[=11]

ustalıh: < Far? استاد. + Türk. +lıh: **1.** Ustalık, esnaflık, sanatkârlık, öğreticilik, öğretmenlik **2.** Kurnazlık, sinsilik, hilecilik.

ustalıh (I): Ustalık, esnaflık, sanatkârlık, öğreticilik, öğretmenlik.

"Néçik ki bir péşekâr, tügül péşesin üvrenip bilmegey, bolmas ustalıh étmege, néçe artıh daĝın ki kérek yarĝuçularga, haysı ki Téñrige yaraşır (031/26)."

ustalıh (II): Kurnazlık, sinsilik, hilecilik.

*“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit étmege bolur, da anıñ işlerin kécirmege, utmaga ya tas étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde **ustalıh** da hillâ bolmagay (327/14).”*

u. 031/26, 162/11, 210/03, 211/03, 214/15, 215/15, 326/14, 327/14

u.+nı 210/05, 211/05

[=11]

ustat: < Far? استاد. Usta, esnaf, zanaatkâr, öğretici, öğretmen, aldatıcı, sinsi, kurnaz (bu söz sözlüklerde Farsça olarak verilse de kök itibari ile 1- ya Arapça استاد kelimesi ile aynıdır, 2- ya da Türkçe olan “us” akıl veya “uz” sanat, beceri anlamı taşıyan sözlerden alınmış olma kanısındayım. Zira bu kelimenin Farsçadaki anlamı da beceri sahibi hünerli, sanatçıdır ve hiçbir türevi de yoktur).

*“Dağı da yarğuçı sahlannmak kérek kéndi hullarından: bardır anıñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç bérip, ki kéndileri sartın sözlegeyler. Bolmagay, alarnıñ **ustat** sözlerinden aldangay yarğuçı da égri étkey yarğunu (035/36).”*

u. 035/37, 216/45

[=2]

ustava: < Ukr, Leh. устав, устава, установка, ustawa. Kanun, tüzük, tesis, hüküm.

*“Ték érméniler üsne bu **ustava** tutulmah kérek, haysı özge cınstan égirliki bolgay, bu töre bile könülür, a özge cınsta kénsi töresine könülür (106/31).”*

*“Érméniler bu **ustavanı** kéndileri arasına sahlagaylar. Éger érméni péşekârı özge cınsnıñ bérgeñiñ oğurlasa, haysı törede özge cıns olturuptır, ol töre bile ögütlenmeh kérek (301/26).”*

u. 106/31, 278/06, 279/06

u.+nı 133/07, 300/27, 301/27

[=6]

ut-: 1. Galip gelmek, yenmek 2. Kazanmak, davayı kazanmak.

*“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kécirmege, **utmaga** ya tas étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (327/14).”*

*“A éger ulu biyler barsa çérüvge kéndilerniñ yarağı bile, da han birgelerine bolmasa, da **utup** haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay, da olcadan u talan 10-ünçu bérilgey hanga (062/21).”*

*“Haçan ki kleseler barmaga yarğu alnına, evel alğış bile Téñriden holtha étmege kérek, éger érki bolsa Téñriniñ da könülük bile, yéñse, da aslamlı bolsa, **töreni utup**, Téñrige yügünmeh kérek, zéra ol bérir usluluhnı (218/38).”*

u.-maga 162/07, 162/15, 185/14, 185/23, 326/12, 326/16, 327/12, 327/16

u.-up 037/31, 061/32, 218/38, 238/45, 239/45

[=15]

utkan: Kazanan, galip olan, yenen.

*“Kim ki anıñkibik hılıh bile añar harşı töre bile yetti, asrı da bolur añar humaş bile tölöv étme, haçan işine tüşti (davayı kaybetti) **utkan kişige**, éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı, ol çahta añar tölövge kün bérilmeh kérek artikullarga köre yoğarı yazılğan (327/02).”*

u. 161/22, 326/02, 327/02

[=3]

uttur-: Kaybetmek, yenilmek (davayı kaybetmek), mahkûm olmak.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yovuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga ya tas étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi beklili töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay, töreçiler kérek körgeyler, kimler yovuh bolma kliyirler, da klegey édi hatunnuñ işine (davasına) turmaga (temsil etmege), da anıñ işin utmaga (kazanmaya) utturmaga (kaybetmeye), ol kişi yüz-de-yüz hatun bile kérek yétkirgey (ispat etmek) yovuhluhun (162/16).”

*“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa da 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 ahça halır voytka da érmeni hartlarına da tüşer (mahkûm olur) işinde ol **utturgan** (mahkûm olan) kişi, mülk mi, ahça mı, töreniñ küçü bile bérilgey (teslim edilir) añar (161/17).”*

u.-gan 161/17, 161/37, 324/41, 325/41, 326/08, 327/08

u.-maga 162/16, 326/16, 327/16

[=9]

utturgan: Kaybeden, yenilen (davayı kaybeden), mahkûm olan.

utturgan kişi: Kaybeden şahıs, mahkûm olan, davayı kaybeden.

“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa da 3 kězge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 ahça halır voytka da érmeni hartlarına da tüşer (mahkûm olur) işinde ol **utturgan** (mahkûm olan) **kişi**, mülk mi, ahça mı, töreniñ kücü bile bérilgey (teslim edilir) añar (161/17).”

“Éger övi bolmasa, ya ahçası, ya humaşı, ol çahta añar tölövge kün bérilmeh kérek artikullarga köre yoğarı yazılğan, da alay oh honahka da 4-ünçi küнге dire, aniñ bile, kim ki añar égridir (kusurlu) albo borçludur, tügel töre voyt bile érmeni hartları bile bolmah kérek, barça türlü égrilikte tügelleme (sonuca bağlama/karar verme) barça işni töre bile bolğan alay étmeh kérek, néçik yoğarı hoyuluptur, da aniñkibik tügellenmeh (hüküm vermek) könülmeh kérek bolğanı töre bile, a ol töre, haysı ki törede **utturgan kişi** (mahkûm edilen) de bériniptir (326/03).”

u. 161/17, 161/37, 324/41, 325/41, 326/08, 327/08

[=6]

uvyazana: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, wiazanie. Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır madlen yararlanma hakkı (intifa hakkı).

“Éger **uvyazana** (intifa, kullanma) da rimovana (intikal) birge bérilse éksi de, 2 ança bérilmeh kérek, né hadar yoğarı yazılıptır ahça voytka da törege (339/37).”

u. 177/21, 338/37, 339/37

[=3]

uyal-: Utanmak, ibret almak, cezalanmak, tembih (تنبيه) olmak.

“Éger péşekâr kiméseden néme oğurlasa péşesin işlegende kénsiniñ, haçan néme işleme bérseles, da tapulsa aniñ içine, kénsi **uyalmahı** üçün 2 kěz tölemeh kérek oğurluhnu (301/22).”

u.-mahı 133/03, 300/24, 301/24

[=1]

uyalt-: Utandırma, kötülemek, itham etmek, suçlamak.

“Kim de ki kéndiniñ atasın-anasın yaman sözler bile **uyaltkay**, kéndiniñ atasınıñ-anasınıñ kéçken işlerin añay, da tüşer ölümlü yazıhka, Éski Töre bile Yeñi Töre aytıyır, aniñkibik pambas, ki atasın-anasın [yaman sözlerle **uyaltkay**], añar ohşar,

néçik tövgey, aniñkibik hörmetsizlikke utru atasınıñ da anasınıñ, ki oğlanların tıygay, buyurgandır aniñkibik oğlanlarını, atasınıñ-anasınıñ igilikinden ülüşsüz bolgay (269/35, 269/39). ”

u.-kay 097/05, 097/12, 268/35, 268/39 269/35, 269/39

[=2]

uzat-: Uzatmak, yenilemek, ertelemek, süreyi artırmak (hol uzat-/vurmak, dövmek).

kün uzat-: Ertelemek, artık süre vermek (mahkemelerde verilen kanuni süre).

*“Da éger ki bolgay biri honah, da yérli tüşkey honahka utru antka, na 4-ünçi küñüne kérek antın tügellegey, özge türlü düğül. Téñ honahka utru tügellemeye né bir gün artıñ **uzatmañı** yohtur, kimge de yoluhsa, bilgeysiz ki yarğusu (hükmü) budur (190/32). ”*

*“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbısı (parası) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıñ kéndiniñ, bolur anı vahtına étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarnıñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi vahtınıñ uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan vahtı kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga. Küñi ki vahtı aniñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıñnı klese dağın ari **kün uzatma** köñü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı érkinedir, kim ki tutuptur (tasarruf etmege), (282/31). ”*

hol uzat-: El uzatmak, el kaldırmak, birini dövmek, vurmak (ceza ve medeni hukuk).

*“Anıñ üçün dinsizlerniñ doktorları tohtatıp töre hoydular, ki kim ki bolvanlarga yaman aytsa, ölümlü bolgay, da kim ki atasına **hol uzatıp** urgay, holun késkeyler (203/28). ”*

u.-ıp 018/32, 202/35, 203/29

u.-ma 113/01, 282/31, 283/31

u.-mahı 190/32

[=7]

uzatuçı: uzatan, kaldıran, *hol uzatuçı*/dövücü, vurucu.

hol uzatuçı: El uzatan, el kaldıran, döven, şiddetçi.

*“Éger yoluhsa, uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartnıñ, töre bile buyurgandır aniñkibik **hol uzatuçı** sahalına hartnıñ, alay ol añlamah kérek curumu, néçik kiméseni nahıs étkey (089/10). ”*

u. 089/11, 262/24, 263/24

[=3]

uzah: Uzun süreli, çok zamanlı.

uzah oltur-: Uzun süreli hapis yatmak, ağır hapis cezası çekmek.

“Yene törede olturgan vahtta voyt bile, néçe ki töre **uzah olturuptur**, da né hadar ki sb yığlsa şépşénikten (dava ücreti) da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılgay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş yazuçıga (331/20).”

“A éger ki ol borç éyesi ölgey anıñkibik **uzah kéçikmeh** arasına yolda, na anıñ igilikine yovuh bolganlar kérek borç éyesiniñ cuvapın alar bérgeyler anıñ tirlikinden ya mülklerinden, kimniñ ki bolsa, a kimniñ hot' bolmasa, andan hot' Téñri de almasa, bu törelerniñ bolmahı, kérektir, ki bolgay vılojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) her kéz (184/20).”

uzah zından: < Türk. uzah + Far. زندان: Uzun süreli hapis, ağır hapis cezası.

“Alay kérek uzah zındanda olturgay, ki yükke algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga küñ bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar (325/34).”

uzah tut-: Uzatmak, geciktirmek.

“Eger péşekâr çekménni ya añar köre ohşaş némeni özge, añar bérgeñ **işni uzah tutkay**, da anı küye buzgay ya sıçhan yégey, anıñkibik işten ziyannı péşekâr tölegey bar ça. Éger anıñkibik némeni péşekâr, alıp, tusnah hoygay, ol sahat oh borçludur çiharmaga (150/27).”

u. 125/08, 150/23, 161/02, 168/08, 168/28, 184/20, 294/02, 295/02, 316/11, 317/11, 324/34, 325/34, 330/20, 330/29, 331/20, 331/29

[=16]

uzahla-: Süre tayin etmek, süre üzerine anlaşımak.

bazarnı uzahla-: < Far. بازار. + Türk. +nı +uzahla-: alışveriş süresi tayin etmek, muamele süresi üzerine anlaşımak.

“A bazar ol çulular (petekler) üçün bolmah kérek éki ya 3 tanıhlıh alnına, kirgeni çihkanı çulunuñ (peteğin, arının) alay kérek tapulgay, ne türlü ki bazar arasına

*boldı. Éger kirgeni da çıhkani alay tapulsa, né türli ki **bazarnı uzahlap** édiler satuçınıñ da aluçınıñ arasına, aniñkibik bazar tutulmah kérek (287/28)."*

u.-p 117/18, 286/28, 287/28

[=3]

uzdat: < Ukr, Leh. здати, сдать, zdac. Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme, devretmek, intikal etmek.

*"88 Kapitula. Övlerniñ **uzdat bérmehniñ** (137/18)."*

*"Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik **uzdat bérghey** satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bérghey satun alğan mülklerni tohtatmaga (geçerli) bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhniñ olturğuçnuñ berildi barça cınsniñ bilmehi bile tügellenmehi (gerçekeştirmek), éterler (306/01)."*

u. 137/18, 138/23, 304/23, 305/23, 306/01, 307/01

[=4]

Ü

üleş-: Dağıtmak, paylaşmak, kendi aralarında bölüşmek.

*"Dağı da aytırbız ohşaşın olcanıñ (ganimetin) **üleşmekin** da talannıñ (yağmanın). Éger ki yoluhsa hanga, ki ulu çériiv bile bargay duşmannıñ ulusu üstüne da, buzup da talap, haytkay, da ol talanda altun tapunsalar, hanlıh bolgay. Yohsa han ant içtirip almagay, çahırtkay da bildirgey çériivüne, éger soñra kimésede tapulsa altın, 1-ine 7 curum algay han (062/02)."*

*"Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u hız bolgay alğışlı bısagdan, kéndiniñ hanlıh déjavalarnıñ **üleşkey** oğlanlarına (235/29)."*

*"... alay salaçılarga (köylülere) körgüzmeñ kérektirler yér yuhövnüñ himin (temelin) yasamaga, da soñra salaçılarga övlerine, da **üleşkeyler** saban tüzlerin, biçenlikler da özge yerlerin, né ki kérekleri bardır (305/19)."*

*"Éger ki haysı hardaşlardan **üleşmehten** burun néme atasınıñ tirlikinden (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek ülüşke hoygay, hér biri hardaş üleşingenden soñra kéndi ülüşüne éye bolur, bu türli töre körgüziyir (139/30)."*

*"Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni atasından anasından téñ **üleşmeh** kérek (156/22)."*

ü.-key 020/08, 056/33, 204/16, 205/17, 234/30, 235/30

ü.-keyler 099/14, 101/31, 137/10, 270/36, 271/36, 272/15, 272/37, 273/15, 273/37, 304/19, 305/19

ü.-me 139/10, 306/14, 307/14

ü.-mege 050/37, 230/07, 231/07

ü.- kin 062/02

ü.-meh 100/19, 156/25, 272/14, 273/14, 320/39, 32139

ü.-mehin 238/36, 239/36

ü.-mehten 139/26, 306/21, 307/21

[=35]

üleşme: Paylaşma, bölüşme, paylaşım.

*“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin, éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki **üleşme** başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatunlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ da könülük bile (307/14).”*

üleşin-: Paylaşılmaq, paylaşım, bölüş.

*“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin, éger mülklerin, éger özge néme, ki **üleşingeyler** 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatunlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ da könülük bile (307/13).”*

*“Éger ki haysı hardaşlardan üleşmehten burun néme atasınıñ tirlikinden (mal varlığından) alıp édi ése, anı barça kérek ülüşke hoygay, hér biri hardaş **üleşingenden** soñra kéndi ülüşüne éye bolur, bu türlü töre körgüziyir (139/30).”*

üleşinmeh: Paylaşım, paylaşım yapmak, paylaşmak.

*“89 Kapitula. **Üleşinmehleri** toğma hardaşlarınıñ (307/11).”*

*“89 Kapitula. **Üleşinmehi** toğma hardaşlarınıñ (246/44).”*

üleşinmehlih: Paylaşım yapımı, paylaşım yapma eylemi, bölüm, bölme, paylaşmak.

“89 Kapitula. *Üleşinmehlih* hardaşlar arasına toğma (071/32).”

ü.-genden 139/29, 306/23, 307/23

ü.-geyler 139/09, 306/13, 307/13

ü.-mehi 246/44, 247/44

ü.-mehleri 139/04, 306/11, 307/11

ü.-mehlih 071/32

[=12]

ülüş: Bir bütünden bir kimseye düşen bölüm, kısım, pay, hisse.

“A éger ata tirlikine haysı hızların céhézlep çıharıp ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarnıñ, né ata **ülüşü** de, né ana, oldur, ne ki tirlikine bérđı artından vıprava, oldur çıhkan hızlarnıñ **ülüşü**, ya né ki çıharsalar ösiyetlerine (189/07, 189/09).”

“Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep érge bergeyler anıñ **ülüşü** bile, da özleri mülklerde halırlar (255/34).”

“A éger k'risdân dinsizni öldürse, bu curumnuñ 3 **ülüşnüñ** 1-i bolgay curumu. Anıñ üçün ki k'risdânlıki yohtur, bu türlü iş yoluhsa, budur munuñ yarğusu (239/22).”

ü. 057/10, 057/22, 062/17, 064/09, 081/27, 088/30, 136/32, 139/23, 153/06, 168/12, 168/13, 168/14, 168/14, 168/22, 168/32, 234/36, 234/42, 234/42, 235/36, 238/43, 239/43, 256/01, 257/01, 262/16, 263/16, 304/11, 305/11, 306/19, 307/19, 318/15, 319/15, 330/21, 330/21, 330/22, 330/27, 330/34, 331/21, 331/21, 331/22, 331/27, 331/34

ü.+ke 139/28, 306/22, 307/22

ü.+leridir 080/32, 254/28, 255/28

ü.+lerin 139/14, 139/15, 306/15, 306/16, 307/15, 307/16

ü.+ni 081/28, 256/01, 257/01

ü.+nüñ 061/09, 061/23, 063/27, 063/30, 238/22, 238/28, 239/22, 239/28, 240/20, 240/22, 241/20, 241/22

ü.+ü 028/18, 051/17, 057/09, 063/26, 081/05, 082/15, 082/15, 085/15, 089/02, 155/08, 155/10, 155/12, 189/07, 189/09, 210/41, 211/41, 230/17, 231/17, 234/36, 235/36, 240/20, 241/20, 254/34, 255/34, 256/12, 256/12, 257/12, 258/34, 259/30, 262/19, 263/19, 300/40, 300/41, 301/40, 301/41, 320/13, 320/14, 320/14, 321/13, 321/14, 321/14

ü.+ün 088/29, 133/30, 133/34, 133/36, 136/29, 136/32, 142/09, 152/24, 155/05, 262/15, 263/15, 300/37, 301/37, 304/09, 305/09, 308/27, 309/27, 318/07, 320/11, 321/11

ü.+ünden 053/18, 232/08, 233/08

ü.+üne 139/29, 155/11, 306/23, 307/23, 320/14, 321/14

ü.+ün 319/07

[=138]

ülüşsüz: Kısmetsiz, paysız, her hangi maldan payı olmayan.

*“Éski Töre bile Yeñi könü Töre aytıyır, anıñkibik pambas, ki atasın-anasın [yaman sözler bile uyaltkay] añar ohşar (hükmündedir), néçik tövgey, anıñkibik hörmetsizlikke utru atasınıñ da anasının, ki oğlanların tıygay (mahrum eder, reddeder), buyurgandır anıñkibik oğlanlarını, atasınıñ-anasınıñ igilikinden **ülüşsüz** bolgay (097/12).”*

*“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iumuz bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülük bile, toğruluh bile, orunçsuz bolgay, dügül yağlan tanıhlıh bile, ya aldovuçı réçnik bile, ya kécmişlerniñ canıñ zrgél étmeh bile, ya jaranksızlarınıñ canıñ **ülüşsüz** çıharmak bile alarnıñ can ülüşünden (233/08).”*

ü. 053/17, 097/17, 232/08, 233/08, 268/41, 269/41

[=6]

ünde-: Çağırmak, davet etmek, Mahkemeye çağırmak, dava açmak, celp etmek.

*“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) **ündegeyler** (dava etmek), da kermende mülkü bolmagay ya yükü, da anı olturğuzgaylar, da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey anıñkibik borç éyesin zındanda zapovidat étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozıvat (dava) étmege kérek anıñ érkli yürügen vahtta (178/29).”*

*“Dağı da hannıñ stoluna kimése olturmagay aşka, ték hayrabéd (patrik, piskopos), né çahta hörmet bile **ündese** (davet etse), (237/30).”*

“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, yüz yaşırmagay, né bir bérklikke kirmegey, da şeher içine kéñ u tar yollar bile yürügey kermen içine érkli, da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk (haciz) anıñ tirliki ya mülkleri üsne. Anıñkibik şparunknı töre dopostit (izin, onay) étmestir étmege, ték kéndi istétsin

ündegey (celp etmek, dava etmek) *yarğuga, da anı térpit* (kabul eder, itaat eder) *étkey her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru (181/35).*”

ü.-di 192/18

ü.-gey 080/24, 169/24, 174/12, 174/22, 177/26, 181/34, 195/15, 254/25, 255/25, 332/09, 333/09, 336/17, 336/22, 337/17, 337/22

ü.-geyler 035/14, 073/24, 160/28, 160/29, 178/22, 179/27, 188/15, 189/32, 216/34, 217/34, 248/34, 249/34, 324/29, 324/30, 325/29, 325/30

ü.-ginçe 169/13, 332/03, 333/03

ü.-meh 254/09, 255/09

ü.-mehte 160/36, 161/15, 324/33, 325/33

ü.-miyin 172/29, 334/30, 335/30

ü.-ptir 106/07, 276/37, 277/37

ü.-ptirler 252/38, 253/38

ü.-ptirlér 078/37

ü.-se 119/37, 162/02, 236/31, 237/31, 288/31, 289/31, 326/09, 327/09

[=55]

ündegen: Çağırın, davacı, müddei.

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb bérgeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip, a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta aniñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay némeni, ale ündegenge dügül, kérek ayılğay yétkizmeklik añar, ol yan, ki ündelgendir (078/33).”

ündegen kişi: Çağırın kimse, dava eden kimse, davacı kişi, müddei.

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb bérgeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip, a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta aniñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay némeni, ale ündegenge dügül, kérek ayılğay yétkizmeklik añar, ol yan, ki ündelgendir, kérek kéndi ant içkey, ündegen kişiğe tügellegey töre bile (253/39).”

ü.-gen 079/03, 252/40, 253/40

ü.-genge 078/38, 252/39, 253/39

[=6]

ündel-: Davet edilmek, dava edilmek, celp edilmek.

“Éger kimése kermende da töresine kensiniñ **ündelgiy** édiler, da iş bolgıy édi hanlı (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki, 1-i birene bizminlenip, baş hoşkay anda, kérek kélgey ilgeri, hayda yéridir töreniñ, haysı töre tañlangandır Téñriden da ademilerden, haysı ki törede övrengey édiler olturma k’hanalar da aşharhaganlar. Haysıları ol vahta bolsalar, a gilé alarnıñ alnına bolmah kérek, kim ki ündese, ündelgen yanga utru. Da töre işitse giléyin ündelgen yandan da cuapın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérektir da añar baş hoşmaga (289/26).”

“Éger ki kimése törege ündelgen bolsa, 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her **ündelmehte** 12 sbg halır voytka da érméni hartlarına da tüşer işinde ol utturgan kişi, mülk mi, sbg töreniñ küçü bile bérilgey añar (325/39).”

ü.-gen 078/15, 079/02, 120/01, 120/02, 160/31, 161/13, 162/04, 163/25, 170/04, 174/14, 186/31, 188/19, 188/25, 188/30, 252/28, 253/28, 278/26, 279/26, 288/31, 288/32, 289/31, 289/32, 324/31, 324/39, 324/39, 325/31, 325/39, 325/39, 326/10, 326/40, 327/10, 327/40, 332/15, 332/18, 333/15, 333/18

ü.-gendir 079/01, 252/40, 253/40

ü.-gendirler 163/32, 326/43, 327/43

ü.-giy 119/27, 288/26, 289/26

ü.-ir 036/23, 165/39, 197/09, 218/12, 234/27, 235/26

ü.-mehte 324/40, 325/40

[=52]

ündelgen: Davet edilen, çağrılan, dava edilen, davalı.

“Éger ki kimése törege **ündelgen** bolsa da 3 kézge diyin, héç körüp, turmasa, her ündelmehte 12 ahça halır voytka da érmeni hartlarına da tüşer (mahkûm olur) işinde ol utturgan (mahkûm olan) kişi, mülk mi, ahça mı, töreniñ küçü bile bérilgey (teslim edilir) añar (161/19).”

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb bergeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip, a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler da tangay némeni, ale ündegenge düğül, kérek ayılğay yétkizmeklik añar, ol yan, ki **ündelgendir** (079/01).”

ündelgen yan: Davet edilen taraf, çağrılan taraf, dava edilen taraf, davalı taraf.

“Bir kimése kiméseni voytka ündegey, da voyt bérgey törege, da **ündelgen yan** (dava edilen) aytkay, ki hadir dügülmen cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat étmege (ertelemek) bolur törege köre üçünçi törege (174/17).”

ü.-gen 079/02, 107/36, 120/01, 120/02, 163/25, 170/04, 174/14, 186/31, 188/19, 188/25, 188/30, 278/26, 279/26, 288/31, 288/32, 289/31, 289/32, 324/31, 326/40, 327/40, 332/15, 336/18, 337/18

ü.-gendir 079/01, 252/40, 253/40

[=26]

ündeş-: Karşılıklı çağırarak, karşılıklı dava edilmek.

“Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka **ündeşmeh** bolgaylar, da povodnıy (başvuran) strona (taraf, davacı taraf), inanmıyın, da birisi yandan yük izdegey, anıñkibik kişi povinnıydır (zorumlu, yükümlü) yük bérmege ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma. Éger ol hadar anıñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinnıydır añar yük bérme (180/01).”

ü.-meh 180/01

[=1]

ündet-: Çağırttırmak, celp ettirmek.

“Yene bir kimése kiméseni törege **ündetmegey** voyttan (hâkimden) ötleş da, turup töre alnına, bir kiméseniñ üstüne gilé (dava) étkey, Anıñkibik povod (davacı) halır curum (para cezalı) 12 ahça törege (177/26).”

“Yene bilgeysiz, ki bir kiméseni obliçne voytnuñ (hâkimin) alnına ündemiyn övine, anıñkibik kişini voyt törege **ündetmege** bolmastır, işitmiyın anıñ giléyın ya birisi yannıñ otporun, ki töre mi işidir, yohsa yoh, ki, bilip işni, soñra bérgey törege, könülükü munuñ bulaydır (172/29).”

ü.-mege 172/31, 334/31, 335/31

ü.-megey 177/26, 340/02, 341/02

[=6]

V

vank': < Erm. վանք. Hristiyanlıkta farklı bir sınıf olarak kabul edilen ve belirli kurallara göre dış dünya ile ilgilerini kesmiş bir halde yaşayan rahip ve rahibelere mahsus bina, keşişhane, deyr, savmaa, manastır.

“... da bargaylar **vank'ka** birğılar bile, nağaralar bile, da çalıçılar bile, da hatın kişiler de birge bolgaylar, da vank'niñ harbéti (baş keşişi) alarnı andan tıygay, da alarga körklü sözler bile sözlegey (135/32).”

“Zéra **vank'** ari atalarnıñ yéridir, anıñ üçün hoygandır, haysı ki borçludurlar holtha étme Téñriden hanlar üçün, da ulu biyler üçün, da barça k'ristânlar üçün (302/41).”

töresi vank'larnıñ: < Türk. + töre+ si+ Erm. վախք. + Türk. +larnıñ: Manastırların hakları.

“85 Kapitula. Töresi **vank'larnıñ** (071/25).”

v. 136/03, 302/39, 303/39

v.+a 136/09

v.+ka 135/29, 302/33, 302/42, 303/33, 303/42

v.+larnıñ 071/25, 135/22, 246/40, 247/40, 302/30, 303/30

v.+nın 135/32, 302/32, 303/32

v.+nıñ 135/25, 302/35, 303/35

v.+ta 135/28, 136/01, 302/33, 302/38, 303/33, 303/38

[=27]

vartabéd: < Erm. վարդապետ, վառդապետ. Başrahip, ilahiyatçı, teolog, üstat, din bilimci, hoca (kefaretləri belirlemekte yetkili kişi ve davalarda görevli olan din adamı).

“Dağı da hörmət hoyup bizge bu iş üçün sövüklü ari bitiklerniñ şegerti Boğos **vartabéd** köp türlü hörmətli hörmətli sözler bile, da mén bolmadım üstüme almaga, mahana étip ménim biliksizlikimni da ténimniñ tınçsızlıhnı, da sağış éttim, ki holtha étkiy édim özge küçlü ari **vartabédlerden** (025/19).”

“A éger ki özge yarğuçı töre bile ant bérse kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay bilüçi **vartabédge**, ki ol bérgey añar luc (231/03).”

“Éger kimése téliliki bile kendiniñ yaman ayt kay hannıñ artından ya keñeşine hanlıhnıñ, a kimése anıñ üsne yétkirgey, anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan (papazlıktan) bolsa, babashlıından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, anıñkibik yaman ayt mah üçün bolgay yarğu, da ol **yarğunu étkey** ahpaş (patrik) ya **vartabédler**, anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçı alğışlıdır da hanlıhnıñ boyu ağırlar yérgesin Teñriniñ küçi (091/22).”

“*Da yihöv **yarğusun** ahpas (patrik) hayğurgay **vartabédleriñ** övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/25).*”

“*Oşta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (havarilerden), hayısı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâğa, da haytıp Ari Can (Kutsal Ruh) bile toğurdular hayrabédleri (piskoposları) da **vartabédleri**, ari yihövnüñ yarğuçıların (209/20).*”

v. 025/19, 026/30, 050/13, 051/08, 054/01, 203/15, 230/12, 231/12, 232/19, 233/19

v.+ge 050/29, 230/03, 231/03

v.+ler 023/11, 032/27, 091/25, 206/33, 207/33, 214/33, 215/33, 264/01, 265/25

v.+lerden 234/12, 235/12

v.+lerdén 025/25

v.+leri 024/35, 208/21, 209/21

v.+leriñ 051/03, 077/26, 214/26, 215/26, 230/09, 231/09, 252/16, 253/16

v.+niñ 018/04, 202/21

[=38]

vartabédlik: < Erm. վարդապետ, վառդապետ. + Türk. +lik: Başrahiplik, ilahiyatçılık, üstatlık, din bilimcilik, hocalık.

“*Éger ki çaresiz iş bolsa édi, töre hoymas édi, ki barça kéndiniñ ari **vartabédliki** bile ol türlü bu yérgeñi (talimatı) da bu türlü kledi, ki biz könü k'risdânlar bolgaybiz, ol türlü héç kérek bolmagay bizge ant içmeh bizim könü da toğru teprenişimiz üçün (045/05).*”

“*Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da téñge sözlü péşekârlıh, hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi **vartabédliktir** (066/04).*”

v.+i 045/05

v.+tir 066/04

[=2]

vartabédlih: < Erm-Türk. վարդապետ, վառդապետ. + Türk. +lih: Başrahiplik, ilahiyatçılık, üstatlık, din bilimcilik, hocalık.

“*Éger ki çaresiz iş bolsa édi, töre hoymas édi, ki barça kéndiniñ ari **vartabédlihi** bile ol türlü bu yérgeñi (talimatı) da bu türlü kledi, ki biz könü k'risdânlar bolgaybiz, ol türlü héç kérek bolmagay bizge ant içmeh bizim könü da toğru teprenişimiz üçün (225/36).*”

*“Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh, hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi **vartabédlihtir** (243/20).”*

v.+i 224/36, 225/36

v.+tir 242/18, 243/18

[=4]

vaht: < Ar. وقت. Zaman, vakit, çağ, süre.

*“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından da kéçiktirmege yalga tutkanniñ, ya hulga, ya haravşka alarnıñ, **vahtı çıhkınça**, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da işançısı andadır (297/33).”*

*“A éger yovuhu bolmasa ol satıçınıñ, da kéndiniñ sbı (parası) bolsa, satkanın bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ, bolur anı **vahtına** étmege. A éger çıharma bolmasa, na ol, kim ki satun alıptır, kélişi bile tarlovlarınñ alğanın kénsiniñ, töre alaydır kénsi **vahtınıñ** (süresinin) uçına dire tutmah (tasarruf etmek) kérek. A haçan **vahtı** (süresi) kélse, ol mülk éyesi yene bolur alıp tutmaga. küni ki vahtı anıñkibik satun alğan némeniñ bardır töre bile hoygan 7 yıl. Éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıhını klese dağın ari küñ uzatma könü éyesine, ki çıharmasa, anıñ yahşı érkinedir, kim ki tutuptur (tasarruf ediyor), (282/26, 282/27, 282/28).”*

v. 023/28, 051/22, 051/23, 057/23, 094/19, 113/09, 128/20, 162/39, 206/41, 230/19, 230/20, 231/19, 231/20, 234/43, 235/42, 266/32, 267/32, 282/35, 296/21, 297/20, 326/27, 327/27

v.+ı 055/36, 112/32, 112/34, 115/06, 118/18, 129/03, 234/11, 235/10, 282/29, 282/30, 283/29, 283/30, 284/28, 285/28, 288/05, 289/05, 296/33, 297/32

v.+ına 022/07, 035/04, 046/12, 055/40, 057/26, 082/24, 103/05, 103/19, 111/06, 111/09, 112/27, 146/31, 148/07, 154/34, 154/36, 156/28, 206/13, 207/13, 216/30, 217/31, 226/14, 234/13, 234/44, 235/12, 256/16, 257/16, 274/22, 274/28, 275/22, 275/28, 280/42, 280/43, 281/42, 281/43, 282/26, 283/27, 312/25, 313/25, 314/11, 315/10, 320/08, 320/09, 320/40, 321/08, 321/09

v.+ında 023/22, 040/28, 043/30, 110/32, 206/39, 207/39, 222/06, 224/12, 280/34, 281/34, 283/35

v.+ınıñ 112/31, 282/28, 283/29

v.+ka 075/10, 163/20, 164/01, 250/18, 251/17, 326/37, 327/37, 328/04, 329/04

v.+larda 21/29, 21/37, 56/04, 206/04, 206/08, 207/04, 207/08, 234/15, 235/14

v.+larınıñ 317/38

v.+larınıñ 152/02, 316/38

v.+nınñ 187/41, 282/28, 283/29

v.+ta 023/10, 025/14, 025/27, 035/03, 044/04, 047/26, 055/35, 076/10, 098/15, 107/12, 107/13, 119/36, 132/21, 168/07, 178/30, 191/27, 195/11, 206/33, 207/33, 208/36, 209/36, 216/30, 217/31, 224/18, 225/12, 225/19, 226/37, 227/36, 234/10, 235/09, 250/37, 251/37, 270/17, 271/17, 278/14, 278/15, 279/14, 279/15, 288/30, 289/30, 300/14, 301/13, 330/19, 331/19

v.+tan 208/30, 209/30

[=167]

vahtsız: < Ar. وقت + Türk. +sız: Zamansız, vakitsiz, belirli süresinden önce (*oğlanın vahtsız kéçirgey/düşük yapmak* ifadesinde).

Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız kéçirgey, gés başın (yarı diyetin) tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24)."

v. 098/29, 270/24, 271/24

[=3]

vilojény: < Ukr, Leh. вложений, уложений, wlozony, wylozony. Atanmış, tayin edilmiş, belirlenmiş, yürütülen.

vilojény töre: < Ukr, Leh. вложений, уложений, wlozony, wylozony + Türk. +töre: Tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

"Bu işte bu yol bile étmeh kérek yarğuda, néçik yazılğandır, 3 haftadan 3 haftadadır vilojény töre (167/08)."

"Dağı da bilgeysiz, ki her vilojény töreden, ki töre olturgay, da né ki ülüş alırlar töreçiler, ol ahçadan 1 ahça détskiyge bérilgey (168/30)."

"Yene bilgeysiz, ki her yıl svâtiy andriy kününden néçik némişlerniñ Agvénti başlanır, ançah bizim cnuntka dire ol künden vilojény töre bolmas bolma, da ne bir övler üsné zapis (kayıt) étmeh, ol künler çıhmıyın, léç honah töresi ya anıñki potrébniy (nöbetçi), haysı kişiye utru, ki émin bolmagay, anıñkibik töre bolur bolma (179,13)."

*“Yene yérli yérline ündagey voytka, da klemegey tözmege **vilojénny** (belirli, tayin edilen) **törege** dirin, da klegey töre satun almaga potrébniy (nöbetçi), léç aniñkibik sınih (müflis) borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (yetişmek, elde etmek, almak) étmege töreni (337/23).”*

v. 167/08, 168/30, 171/15, 171/20, 179/13, 179/21, 179/32, 179/33, 328/18, 329/43, 330/33, 331/32, 335/04, 337/22

[=14]

v. 174/24

[=1]

vilojonny: < Ukr, Leh. вложений, уложений, wlozony, wylozony, Atanmış, tayin edilmiş, belirlenmiş, yürütülen.

vilojonny töre: < Ukr, Leh. вложений, уложений, wlozony, wylozony + Türk. +töre: Tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

*“A éger ki kimése şparovat (haciz davası) étkey, da ilgerigi **vilojonny törede** (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na aniñkibikniñ şparunku zspolznut (kaçırır, hakkını kaybeder) éter, kérek, ki yene yeñiden étkey (184/30).”*

*“Yene bilgeysiz, ki svâtıy Margorénta küninden her yıl **töreler vilojonny** (belirtilen mahkemeler, düzenli mahkemeler) zavéscsa (aktarılır, ertelenir) bolur svatıy Bartlomiiden soñra nögerikünge de dirin, kün 2 ya 3 ilgeri, da artıh arı da yoluhur Margoréntadan ol törege, ki Bartlomiye dirin salınır (196/19).”*

v. 184/28, 184/31, 196/19

[=3]

vınaşat: < Ukr, Leh. виношати, виношать, wynaszac. Yapmak, oluşturmak, almak, etmek, icra etmek, dava etmek.

*“Aniñ üçün voyt Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdırit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci kere). Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay triplikaga (üçüncü duruşma) **vınaşat** (suçlamak) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/40).”*

v. 196/40

[=1]

vypis: < Ukr, Leh. випис, wypis. Özet, özüt, alıntı, icmal, örnek.

*“Da kimése izdegey töreden ya klegey düfterden **vypis**, aniñ töresi 3 ahçadır (170/21).”*

v. 170/21, 333/24

[=1]

vprava: < Leh. wyprawa. Çeyiz, geline ailesince verilen hediye.

*“A éger ata tirlikine haysı hızların céhézlep çıharıp ése, artıh némesi yohtur çıhkan hızlarnıñ. Né ata ülüşü de, né ana, oldur, né ki tirlikine bérdi artından **vprava**, olur çıhkan hızlarnıñ ülüşü, ya né ki çıharsalar dağın ösiyetlerine (189/08).”*

v. 189/08

[=1]

vıyazana: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, wiazanie. Kullanma hakkı (intifa hakkı, faydalanma hakkı).

*“Bu sözler bile yoğarı yazgan 4 kóz voyt (hâkim) aytmah kérek, da her aytmahniñ artından sormah kérek ol érménilerge, ki igi mi da töre bile mi bérdim **vıyazanâ** (kullanma hakkı), da ol érméni hartlardan biri aytmah kérek voytka utru: könü da yazılğan törege köre bérdiñ, haysı tohtamah kérektir töreniñ küçü bile (181/07).”*

*“A éger ki boş yér bolsa da üstüne budovanâsı bolmasa, kélip ol yérniñ üstüne, voyt yarğuçıları bile yene bu sözler bile bérmeñ kérek **vıyazanasın** munuñ postupu (düzen, işlem) bu türlüdür yoluhkanda (181/22).”*

“Na töre añar bérir ol rok (süre) çıhkandan soñra 3 haftada vıyazanasın da birisi 3 haftada rımovanasın (malikiyet hakı) yérlice utru, da honahka 4 kün (182/18).”

v. 180/39, 181/07, 181/12,

v.+sı 196/13

v.+sın 182/18, 181/22

[=7]

vıyazané: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, wiazanie. Kullanma hakkı (intifa hakkı, faydalanma hakkı).

*“Haçan ki da yoluhsa kimésege **vıyazané** bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da alğay 2 hartın ant içken érménilerden, haysı ki zviklydırlar (alışkıtlar) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın ol kişiniñ holuna, da aytkañ voyt bu sözler bile, ki mén saña bérirmén vıyazana Téñriniñ küçü*

bile, da korol'umuznuñ kücü bile, da érméni töresiniñ kücü bile ol hadar sumada, né hadar törede éttiñ da yazdırdın, ol sumada séniñ motsuña (180/32)."

v. 180/32

[=1]

vıyazatstsä: < Ukr, Leh. зв'язатися, зв'язатися, *wiazac sie*. İstifade hakkına sahip, intifa' hakkına sahip, kullanma hakkına sahip, mülkiyeti kullanma ve elden çıkarma haklarını elde etmek (buradaki kullanma hakkı günümüzdeki intifa hakkı ile farklıdır ve mülkiyet hakkına sahip olmanın bir aşamasıdır).

"Haçan yılı kélse, na kérek turgay töre alnına povodny strona (davacı) da sorov étkey töreden, ki övretsın méni töre, ki téz mi bolurmén vıyazatstsaa (kullanma hakkı) bolmaga ol mülkke, haçan ki anıñ yılı çıhtı (182/15)."

v. 182/15

[=1]

vinovat: < Ukr, Leh. винуватити, винуватить, винувати, виновать, *winowac*. Suçlama, kınama, itham.

"Da éger ki turmasa küniüne ündelgen yan antın tügellemeye, ol da alay oh kénsi işin tas éter, né bile ki anı töre alnına vinovat étti, halır anı povodga tölemege, budur munuñ yargusu (188/33)."

"Bir kiméseniñ şulprihti bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yargu alnına, da tanmagay bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyurmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (itham, suçlama) éttiler, da andan könülgey töre bile (193/26)."

v. 188/33, 193/26

[=2]

vipis < Ukr, Leh. випис, wypis. Özet, özüt, alıntı, icmal, örnek.

Da kimése izdegey töreden ya klegey düfterden vipis, anıñ töresi 3 sbgdır (332/24).

v. 332/26, 333/26

[=2]

vlojénny: < Ukr, Leh. вложений, уложений, *wlozony, wylozony*. Atanmış, tayin edilmiş, belirlenmiş, yürütülen.

vlojényi töre: < Ukr, Pol-Türk. вложений, уложений, wlozony, wylozony. + Türk.
+*töre:* Tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

“A éger ki kimése başlagay honah kişi vlojényi töre alnına, burungi töre turmagay, haysı da kişige utru, aniñkibik honah kişi povinnén (yükümlü) düğül törege bu 14 sbgnı oblojit étmege, haysı ki başladı vlojényi töre alnına (335/02).”

v. 334/02, 335/02, 336/22

[=3]

vlojényi: < Ukr, Leh. вложений, уложений, wlozony, wylozony. Atanmış, tayin edilmiş, belirlenmiş, yürütülen.

vlojényi töre: < Ukr, Pol-Türk. вложений, уложений, wlozony, wylozony. + Türk.
+*töre:* Tüm yıl boyunca kurulu mahkeme.

“Yene yérli yérline ündagey voytka (hâkime), da klemegey tözmege vlojényi (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) törege dirin, da klegey töre satun almaga potrébnıy (nöbetçi), léç aniñkibik sınih (müflis) borçlu bolgay, ki émin bolmagay, añar utru bolur odérjat (elde etmek, almak) étmege töreni (336/22).”

v. 336/22

[=1]

volny: < Ukr, Leh. вільний, вольний, wolno, wolnie. Ücretsiz, serbest.

“... éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ aytkanından, voyttan (hâkim, savcı) ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik éttiler ya ağırlıh etiyirler, da ol sağınmahtan algay hanga (na polyah: Apélâcia korol’ga vol’nıy) yohsa özge yérge düğül, korol’ anıñ biylıki yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi almahına hanga kérek ki tapkay da ayırgay anıñ biylıki (322/32).”

v. 322/32

[=1]

voyt: < Ukr, Leh, Al. вiйт, войта, вiйте, войте, wójt, wójcie, Vogt, Vögte. Hâkim, hâkim yardımcısı, hakem, sulh hâkimi, mahkeme sisteminde eyalet yetkilisi savcı, başsavcı.

“Haçan ki voyt oltursa törege érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile: «çah mıdır töreni gayit étmege?» da ol kérek aytkay: «Haçan ki büğün töredir

*yazılğan töre bile da stronalar (taflar, davalılar) kéliptirler, çahıdır» Bu sözler bile olтурғuzmah (yürütmek) kérek töreni: “mén olтурғuzıyırmen töreni küçü bile Biy Téñriniñ, da küçü bile korol'umuznuñ, da ménim küçüm bile, **voytnuñ**, da küçü bile 6 érméniniñ, haysı ki benim hatıma olтурurlar (082/33, 083/07).”*

*“Ol çahta, ki töre turup barma klegey ol övge, kérek ol kişi töreniñ alına oblojit étkey, kimge ki öv tüşti borç üçün ya ahça tusnahına, 12 ahça **voytnuñ**, 12 ahça töreçilerniñ, 2 ahça détskiyge (icra memurunun), (177/18).”*

*“Yene bir kimése kiméseni törege ündetmegey **voyttan** (hâkimden) ötleş da, turup töre alına, 1 kimséniñ üstüne gilé étkey, anıñkibik povod halır curumga 12 sbg törege (341/02).”*

*“Bir kimése kiméseni **voytka** ündegey, da **voyt** (hâkim) bérgey törege, da ündelgen yan aytkay, ki hadir düğülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin (174/15).”*

v. 075/24, 082/33, 161/30, 162/37, 168/08, 172/30, 174/13, 175/23, 176/19, 180/33, 180/38, 181/04, 181/20, 185/21, 196/33, 250/24, 251/24, 256/22, 257/22, 326/05, 326/26, 327/05, 327/26, 330/19, 331/19, 334/31, 335/31, 336/17, 337/17, 338/02, 338/08, 338/18, 339/02, 339/08, 339/18

v.+ka 075/31, 160/27, 160/30, 160/34, 160/35, 161/15, 168/04, 168/13, 168/21, 174/12, 174/23, 174/37, 177/23, 178/22, 180/01, 181/09, 188/15, 188/21, 190/42, 195/15, 250/28, 251/28, 324/29, 324/30, 324/32, 324/32, 324/40, 325/29, 325/30, 325/32, 325/32, 325/40, 330/16, 330/21, 330/27, 331/16, 331/21, 331/27, 336/17, 336/22, 336/29, 337/17, 337/22, 337/29, 338/39, 339/39

v.+nu 174/35, 190/37, 336/28, 337/28

v.+nuñ 073/25, 079/05, 083/07, 167/30, 169/08, 172/29, 177/19, 248/34, 249/34, 252/41, 253/41, 256/27, 257/27, 330/11, 330/38, 331/11, 331/38, 334/30, 335/30, 338/37, 339/37

v.+nuñdır 332/32, 333/32

v.+nuñdur 171/05, 184/38

v.+tan 158/18, 163/27, 177/26, 322/28, 323/28, 340/02, 341/02

v.+tır 307/09

v.+tur 139/01, 306/09, 307/09

[=118]

voyté: < Ukr, Leh, Al. *viŭm, voŭma, viŭme, voŭme, wójt, wójcie, Vogt, Vögte*. Hâkim, hâkim yardımcısı, hakem, sulh hâkimi, mahkeme sisteminde eyalet yetkilisi savcı, başsavcı.

*“Bir kimése turgay törege da kénsiniñ giléyin (ifadesini) bergey, da birsi yan anıñ söziñ tiymagay bu sözler bile, ki ayt kay, pane **voyté**, hadirlenmiyirmén añar cuvap bérme, bérin maña birsi törege dirin, éger ki bu sözleri aytsa, giléyinden burun (339/08).”*

v. 175/35, 338/08, 339/08

[=1]

voytséh/voycéh: < Leh. Wojciech. Mahkeme jüri üyesi olan belediye başkanı (davaların Mahkemeye verilmesi görevi de onun görevidir, aynı zamanda mahkemeni yürüten kişidir) hâkim, hâkim yardımcısı, hakem, sulh hâkimi, mahkeme sisteminde eyalet yetkilisi savcı, başsavcı.

*“Anıñ üçün voyt (hâkim) **voycéh** (voytséh) Pédian da ahalar (ağalar) vézdirit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kişiğe de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci duruşma). Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay Triplikaga (üçüncü duruşma) vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/34).”*

v. 196/34

[=1]

voyvoda: < Ukr, Leh. воєвода, wójewoda. İl hâkimi, vali, kaymakam.

*“**voyvoda** da starostası Krakovnuñ da hanlıhımıznuñ bizim kantsléri (164/26).”*

*“**voyvodalar:** Lukaş Gurkadan poznatskiy (329/19).”*

*“Bu yérge añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından **voyvodaların**, haysı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler, da anıñki terezülerde, da ölçünmehlerde hoyıyırlar, da haysı érmeni işlerde oğurluhnuñ, yahot ki hahkay ahça, töresi bile kérmenniñ da Marımborknuñ (314/37).”*

v. 164/26, 329/16

v.+lar 164/34, 329/19

v.+ların 149/26, 314/38, 315/37

[=7]

vrâd: < Ukr, Leh. уряд, вряд, *rzad, urzad*. Mahkeme, konsey, şura, mahkeme heyeti.

*“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki jadat (talep) étkey édi **vrâddan** (mahkemedan) obvédit (kontrol, inceleme) étmege némeni, ya işitmege, ya körmege, ya hasta kişige, da urâd (mahkemedan), işitip ya körüp, kégey törege, da jadat (talep) étkey, kim ki obvédit étti, ki alar tanıhlıh bérgeyler, néni ki kördiler ya işittiler, anı urâd povinéndir (yükümlü) étmege (196/03).”*

v.+dan 196/03

[=1]

vrok: < Ukr, Leh. вирок, вирок. Hüküm, yargı, karar.

*“Kimniñ artundan **vrok** çıhkay törege köre, ki işine tüşkey, na ol harcını ol kişi tölemeh kérek, haysı ki işini tas étti, ol işni, né üçün apélôvat étip édi (337/35).”*

v. 175/11, 336/35, 337/35

[=3]

vuyt: < Ukr, Leh, Al. вийт, войта, вийте, войте, *wójt, wójcie, Vogt, Vögte*. Hâkim, hâkim yardımcısı, hakem, sulh hâkimi.

*“A éger érméni ündelgen bolgay ya égri bolgıy édi, töreleri yanına ayılğan érménilerniñ **vuyttan** ötleş kermenniñ Kaménétsniñ hartları bile érménilerniñ töresi bolmah kérek, 4 artikuldan başha özge bizim bitiklerimizde yazılğan, haysında ki bu érméniler Ilovnuñ ündelgendirler töresine kermenniñ Marimborknuñ bériyirbiz da bériniyirbiz (327/41).”*

v.+tan 326/41, 327/41

[=2]

vyazana: < Ukr, Leh. в’язання, ув’язання, *wiazanie*. Başkasına ait bir mal veya mülkü kullanma hakkı, başkasına ait bir taşınmaz veya taşınır maldan yararlanma hakkı (intifa hakkı).

*“Da éger ki éksi de yérli ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şaçovat (haciz için mal belirlemek, mal değer biçmesi talebi yapmak) étip, povodga (davacıya), ki algay, kim ki añar töre bile étti; a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsiy (taşınmaz) iménâsına (mülküne), na ol töreden oh **vyazanâsın** (kullanma hakkı) bérmege bolurlar da rımovanası (malikiyet hakkı) yılına bérilmeh kérek (192/42).”*

“*Da éger ki sorov étse, kim ki obvédit étiptir, yarğudan, ki bu tanıhlılıñnıñ motsu ya vyazanâsı (bağlayıcılığı) bar mıdır, na kérek yarğu aytkay, ki ol hadar, néçe urâdnıñ (mahkemenin), (196/13).*”

v.+sı 196/13

v.+sın 192/42

[=2]

H

habul: < Ar. قبول, İzin, muvafakat, anlaşma, onay, onamak.

“*Bélgili éterbiz bilmege bügüngilerge barçasına, hali bolğanlarga da kélgenlerge de, bu işlerni bilgenlerge bilmege, néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge béringenler ol priviléalarnıñ (ayrıcalık hakkı) tibine da kéndiniñ töreleri bile érméniniñ, haysı ki ilgerilerimiz bizim alarga bérkitip édiler, **habul kördüh**, da tuttuh, da sahladıh (075/10).*”

“*Da töre, işitse giléyin ündelgen yandan da cuavpın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı **habul körmeh** kérek, na añar baş hoşmaga (120/04).*”

“*Éger ol yihövni burungi yérine yasama bolmaslar, anıñ üçün ki ol kişiler, yihövnüñ joğovurtu (cemaat), ki ol yihövge baharlar édi, ol kişiler özge yarı bargıy édiler turmaga, eğbet, kérek yihöv yasalgay ol aytilgan çığışlarından, haysı ki ol yihövge bérilgendir. Da kérek **habul bolgay** ahpas da bilmehi bile érkine bergey (315/01).*”

h. 075/15, 120/04, 147/27, 250/20, 251/20, 288/33, 289/33, 314/01, 315/01

[=9]

haç: < Erm. խաչ. Çapraz, geçiş, haç.

“*Din tanmahniñ antı budur, ki hoygay holun **haç** üstüne da yihöv üstüne da hrajarel (yasaklamak) bolgay ari yihövden (046/21).*”

“*Haytip hosdovanut'iun antı budur, ki hoygay holun haç, ya Awédaran, ya yihöv üstüne da bilgey, ki Téñri yapuhnu bilicidir, da aytkay “bilir Téñri, da bu **haç**, u Awédaran, u surp (kutsal) yihöv, ki köñüdür aytkanım” (047/01).*”

“*Ki voyt (hâkim) anda bolgay ol érméniler bile, haysı ki birgesine oltururlar törede, haçan vaht bolsa, 2 barmahın hoyma ari **haç** üsne. Ol kişi, kim ki ant içtiriyr, kérek 3 kéz su toldurgay holuna, andan soñra ol kişi ant içkey töre yanına (327/28).*”

h. 46/21, 46/32, 47/01, 162/36, 163/01, 222/29, 223/29, 226/18, 226/23, 226/25, 227/18, 227/23, 227/25, 326/25, 326/28, 327/25, 327/28

[=17]

haç-: Kaçmak, kaçınmak, saklanmak, kaçak duruma düşmek, firar etmek, firari durumuna düşmek.

*“A éger aniñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhsa, ya hanlıh işte bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikinden **haçkay**, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (172/04).”*

*“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden **haçkay**, ya yüz yaşırgay borç é[y]eleriniñ alnına, na aniñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler dovod (kanıt) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz), ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur aniñki sınih kişige utru şparunklar étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérjat étmege (almak), ték vlasnıy (bizzat) aniñkin, kim ki borçludur, ol rokklar (sürler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (belirleme, tayin) étse, yılı küñüne diyin, istéts (taraf) kélginçe, prihodasına (olay) köre (183/39).”*

h.-kay 172/06, 183/39, 334/16, 335/16

h.-kıy 154/25, 320/04, 321/04

[=7]

haçınçı: Kaçkın, firari.

*“... da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oğursén, ya harahçisén, ya taratursén, ya halpsén (sahtekar), ya **haçınçisén**, ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen (ayyaş), ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki félinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb (itham) bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/13).”*

h.+sén 186/13

[=1]

hağanlıh: Kağanlık, hakanlık, imparatorluk.

*“Dağı da **Hağanlıhta** 3 töreçi hoyarlar, alay oh Vrasdunda, **Hağanlıhtan** övrenip, surp Érrortut'iunnuñ (Ata, Oğul ve Kutsal Ruh) atına da tanıhlarnıñ sanına (217/20, 217/20).”*

h.+ta 034/18, 216/20, 217/20

h.+tan 034/20, 216/21, 217/21

[=4]

hal-: Kalmak, devam etme, yetişmek, miras olarak kalmak, mirasçı, kalıt, mahkûm olmak, yaşamak.

“... *boyruh étiyirmén da buyurıyirmén könülük bile da yétkizmehlih, ki ni biri de yarğuga yovuh kélemegey da kétmegey, ték ançah bizim boyruhumuz bile, da buyruh étermén barça bilmemehni, boyruh étermén da ortada hoyarmén éminlik, ol, kim ki bu éminlikni da ayılğan işlerni ki tutmagay, ki sındırgay (ihlal eder) anı söz bile ya étmeh (davranış, eylem) bile, ol **halır** (mahkûm olur) da anı tözmeh kérek, né ki töre tapsa (083/21).*”

“*Da éger ki turmasa küñüne ündelgen yan antın tügellemege, ol da alay oh kénsi işin tas éter, né bile ki anı töre alınına vinovat (itham) étti, **halır** (mahkûm olur) anı povodga (davacıya) tölemege, budur munuñ yarğusu (188/33).*”

“*Éger ki haysı hızoğlan atasınıñ ölümünden soñra **halgay**, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar (255/32).*”

halır tamahın: Ölüme mahkûm olur, idam cezasına çaptırılır.

“*Korolnuñ olturğuçuna utru yañılğan da kéndi biyine, annkibik **halır tamahın** (259/03).*”

borçsuz hal-: Suçsuz kalmak, sorumlu olmamak.

“*Da ol, ki anıñ édi sağıt, bolgıy édi anda buzulğan vahtta albo tas bolğan vahtta sağıtını, ziıansızdır ol, kim ki sağıtını ötüñçe alıp édi, anıñkibik işte **borçsuz halır** (279/16).*”

curum hal-: < Ar. جرم. +Türk. +hal-: Para cezası ödemeğe mahkûm olmak.

“*Üçünçi de ündelmehte turmasa, 12 ahça **curum halır** da olturmah (hapis) ta, alay kérek uzah zındanda (uzun süreli hapis) olturgay (161/01).*”

“*Bir kimése kiméseni ündegey (dava etmek), tapıp kermende, da ol, anı némege tutmıyın, kélmese, 6 ahça **curum halır**, ékinçi turmasa 12 ahça, üçünçi yene 12 ahça da olturmah zındanda (169/27).*”

işniñ içine hal-: Davada sanık olarak kalmak, davayı kaybetmek.

“*Éger kimése aytsa kimésege, ki kişi öldürüçisén, da anı üstüne yétkirme bolmagay, ol kişi kénsi ol **işniñ içine halır**, da ulu curum (ağır ceza) bile anıñkibik kişini, ki*

yétkirme bolmagay aytkan aybnı (ithamı), anı töre ögütlemeh (cezalandırmak) kérektir (293/23)."

jaranklıhta hal-: < Erm. *ḡarawluq*. + Türk. *+lıhta* +*hal-*: Malikiyette kalmak, malik olarak kalmak, kullanıcı olarak kalmak.

*"Kimése miskinlikinden (fakirliğinden) kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın bérıp, ol tiyirmenni kéri almaga yuvuhluh bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur (tasarruf etmiştir), da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki (yetkisi) alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéčkenniñ buyruhu bile, köñü da méñilik **jaranklıhta halır** töre bile (285/29)."*

küçüne hal-: Geçerli olmak, yasal sayılmak, yürürlükte kalmak.

*"A éger köñüsün yahşı köñül (özgür irade) bile sattılar ése kéndileriniñ kérekleri üçün ol mülklerni da tohtadı (kesinleştirdi) ése ol bazar (muamele), kérek ki kendi **küçüne halgay** (304/40)."*

méñerüçi hal-: Varis olarak kalmak, mirasçı olmak.

*"Éger 7 yıldan burun ol, ki satıptır kéndiniñ asıhın, ya anıñ yovuhları çıharmagaylar, na ol 7 yıl tügellenmehten (bittikten) soñra ol **méñerüçi halır** içine méñilik ol satılğan némeniñ, zéra ol ayılğan vaht yedi yıl (283/34)."*

ziyansız hal-: < Far. *زيان*. + Türk. *+sız hal-*: Suçsuz kalmak, sorumlu olmamak, ziyandan sorumlu olmamak.

*"Éger anıñkibik işler péşekârlarda sebepinden pahillikniñ otta küygiy édi, péşekâr **ziyansız halır** (150/31)."*

h.-dı 169/14, 187/41,

h.-gan 071/31, 137/23, 152/26, 156/20, 156/24, 156/33, 177/34, 246/43, 247/43, 258/14, 259/10, 278/38, 279/38, 304/25, 305/25, 318/03, 318/08, 319/03, 319/08, 320/36, 320/38, 320/42, 321/36, 321/38, 321/42

h.-ganlarga 318/03, 319/03

h.-ganlarına 152/18, 290/06, 291/06

h.-ganlarından 152/08

h.-ganlarınıñ 152/07

h.-gay 138/19, 304/42, 305/42

h.-gaylar 155/35

h.-ipmén 193/30

h.-ır 115/07, 150/31, 156/37, 160/33, 161/01, 161/15, 169/18, 169/27, 175/29, 177/29, 258/15, 259/04, 259/11, 282/34, 283/34, 284/11, 284/29, 285/11, 285/29, 322/02, 323/02

h.-magay 250/29, 251/29

h.-mah 148/20

h.-mıyirmén 193/22

h.-sa 256/02, 257/02, 272/13, 273/13

[=67]

halgan: 1. Kalan, bırakılan, terk edilen, tereke **2.** Halef, kalan, verese, mirasçı.

halgan (I): Kalan, bırakılan, terk edilen, tereke.

“88 Kapitula. Zdanâ (devir, intikal) *mülknüñ da tirlikniñ atalardan halgan* (247/44).”

halgan igilik: Kalan mal, kalan mülk, tereke, miras.

“116 Kapitula. Jaranglık (mirasçılık) *üsne atadan halgan igilik için* (156/20).”

“Éger kimge Téñriniñ boyruhu bolsa, ösiyet étmiyin, da halgay kénsinden soñra oğul-hızı, ol çahta halgan igilikni atasından anasından téñ üleşmeh kérek (321/38).”

halgan mülk: <Tür. halgan + Ar. ملك>: Ev, tarla, dükkân gibi kalan taşınmaz mal, tereke, miras.

“Haysı érménige ki yoluhkay tınsızlıh, ündemeh kérek kendiniñ k'ahanaların, da 2-3 kéthoyanı hartlardan tanıhlıh için, da kéndiniñ yovuhların. Evel kérek néme çıhargay yihövüne, da ahpasına (piskopos), da babasına, da kérézmenin kéndiniñ bélgili étkey, da **halgan mülklerin**, da tirlikin kéndiniñ, yuvuhlarına bolgay da uruğlarına, kéndiniñ érki bile, né ki klese çıharma, bélgili étkey, a munıñkibik işler tohtalmah (geçerli sayılmak) kérek songu érki bile keçesi dünyâdan (255/12).”

halgan tirlik: Kalan mal mülk, tereke, miras.

“Oğulları alarnıñ, kimler ki artıhsılıh éter korolnuñ olturğuçuna harşı da işi barça némeniñ, da atasından **halgan tirlikni** tas éterler, anıñ için bu yañılmahka köre barça tirliki hanlıhka halır (084/13).”

halgan (II): Kalan, halef, varis, mirasçı.

“Buyurganından töreniñ ne 1-i de bolmastır alıştırmaga rolâlarınıñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler **halganlarına**, oldur oğlanlarına haldırdılar igilik (miras bıraktılar). Né ki Téñriden

salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi égirliksiz yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege (120/36)."

*"A éger ki ol vahtlarnıñ arasına anıñkibik borç üçün kimése kénsiniñ borçlusun ańgıy édi da anıñ üsne yahşı tanıhlılı bolgıy édi inangan kişiniñ, ya andan **halganarnıñ** ol borçlunı ya **halganlarından** bolurlar, bahmıyın anıñkibik köptengini (vadeli, süreli), borçun törege tartma da ańmaga (317/41)."*

h.-gan 071/31, 137/23, 152/26, 156/20, 156/24, 156/33, 177/34, 246/43, 247/43, 258/14, 259/10, 278/38, 279/38, 304/25, 305/25, 318/03, 318/08, 319/03, 319/08, 320/36, 320/38, 320/42, 321/36, 321/38, 321/42

h.-ganlarga 318/03, 319/03

h.-ganlarına 152/18, 290/06, 291/06

h.-ganlarından 152/08

h.-ganlarınıñ 152/07

[=32]

hala: < Ar? قلعه. Hisar, kale, sur, istihkâm, şehir, kent, il, kent duvarı (bu kelime sözlüklerde Arapça olarak geçmektedir. Ancak Azerbaycan Türkçesinde qalamaq sözü üst üste koymak, üst üste toplamak anlamında kullanılmaktadır: *od qalamaq, tonqal qalamaq, daş qalamaq, daş qalaq*=recim, *qalaq*, aynı zamanda onun ince forması olan *kelek* ve kelemek/kellemek fiili de kullanılmaktadır. Buda kanımca bu sözün kökeninin Türkçe olmasını göstermektedir). Ayrıca kale devlete ait olan ve günümüzün deyimi ile kamu mülkiyetine ait olduğu için hukuk terimlerine dâhil edilmiştir.

*"Éger kermen olтурğuzsa ya hala **yasasa**, yasahların (vergilerini) da hoygay ohşaşı bile (058/32)."*

"İgi turuptur bu yérge, munı hoyup, tanıhlatkay honşusuna da halaga ya şeherge, ki özgeniñ tuvarı hatınadır (125/22)."

"... da çérüv yarahların bérgeyler halalarga, haysın ki ulu biyler tutar (241/03)."

halanı çıhara bér-: < Ar? قلعه + Türk. +nı +çıhara +bér-: Kaleni teslim etmek.

*"Dağı da kimsé ki kermenni ya **halanı çıhara bérgey** hanlıhınıñ, da bilgeyler dovodné (kanıtlı), ol adamnı tas étip, oğlun u hızın hanlıhka algaylar, hatının u igilikin de (239/08)."*

h. 058/32, 236/22, 237/22, 240/43, 241/43, 242/09, 243/09

h.+ga 294/10, 295/10

h.+larga 062/26, 240/02, 241/02

h.+nı 238/07, 239/07

[=14]

halaba: < Ar. غلبه. Baskınlık, karışıklık, karmaşa, kargaşa, kavga.

“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler, ki töre alnına **halaba** bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay (035/18).”

“25 Kapitula. Kimése ki **halaba** başlagay da urgay éki canlı hatınnı (068/29).”

“Éger ki kimése töreni hörmetlemese sağıt bile ya söz bile érméniniñ, ol çahta anıñkibikni ögütlemeh kérek töre bile, yañılğanına köre, anıñ üçün ki bilmeh kérektirler, törege anıñ üçün kélmestirler ki **halaba** étkeyler, yohése her 1-i kérek izdegey sekinlik bile da hörmet bile könülükün kéndiniñ (325/22).”

h. 035/19, 036/16, 068/29, 160/11, 216/37, 217/37, 218/10, 244/19, 245/19, 324/21, 325/21

h.+nı 129/34, 298/08, 299/08

[=14]

haldır-: Çıkarmak, terk etmek, bırakmak, ertelemek, yürürlükte tutmak, miras bırakmak.

“A éger kéltirmede ése ol törede, na töre bérir, ki pomotsnıy (ilgili) işinde ançah tüşer, da **haldırır** (bırakır, erteler) töre istétsine (davacı, davalı) birisi törege diyin na odmovı (savunma); éger ki kélse baçnıy (açıklama) sözler bile, na igi, néni ki töre priymit étse (kabul etmek, onaylamak), a éger ki kélmese, na bérir töre, ki hlovniy (baş, ana, esas) işinde ançah tüşer (192/28).”

“A éger ki povod (davacı) töreler turgay da klegey domovlatstsa (anlaşmak) bolmaga töre alnına, ayıp, ki klarmén anıñ, hayda ki nésin sézdim, ahçasın, ya humaşın, ya mülklerin, ki kénsi motsuma (yetkime) algaymén, na Eski u Yeñi Töreniñ şağavatu budur anıñki ademige, ki kénsiniñ priçinasından bolmagay ya égirlikinden keçikmeklikine; anıñkibik şparunknu (haciz) **haldırğaylar** motsta (yürürlükte tutmak) anıñkibik borç éyesiniñ kélgenine diyin sağıh bile (183/10).”

“Haysı ki tanıhlıh könülük bile bérilgen bolgay, klégey ayb bérir, tanıhlılıhını kéri urmaga klep, ki könülükni baskay, ol çahta bu türlü işniñ (hükmün) üstüne

tohtamah (icra edilmek) kérek. Könü tanıhlıh hatına **haldırmah** (çıkarmak, kaldırmak) kérek, bahmamah kérek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı (255/05).”

“Buyurganından töreniñ ne 1-i de bolmastır alıştırmaga rolâlarınıñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler halganlarına, oldır oğlanlarına **haldırdılar igilik** (miras bıraktılar). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik (mal, mülk), sövündürdi égirliksiz yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilme. Néçik saña séniñ atañdan haldırgandır, alay tutmah kéreksén, da özgeniñ jarankılıhın kéndiñe alma. A éger ki kimése sénden ilgeri égirlik bile néme alıp édi ése, anıñkibik iş üçün kérek bargaysén törege (291/11).”

“Buyurganından töreniñ ne 1-i de bolmastır alıştırmaga rolâlarınıñ (arazilerin) arasın honşu üsne kénsiniñ, haysı hranitsasın bérkitkendir. rolâlar bérkitiptir, ilgergiler halganlarına, oldır oğlanlarına **haldırdılar igilik** (miras bıraktılar). Né ki Téñriden salgan édi sizge rolâlar ya özge igilik, sövündürdi égirliksiz yuvuhu ujivat (kullanmak) étme, alay hardaşları, néçik yatları könülükte tutma da tirilmege. Néçik saña séniñ atandan **haldırgandır** (miras bırakılmıştır), alay tutmah kéreksén, a özgeniñ jarankılıhın kéndiñe alma (291/05, 291/08).”

h.-dılar 120/37, 290/07, 291/07

h.-gandır 120/06, 290/10, 291/10

h.-gay 057/31, 236/01, 237/01

h.-gaylar 183/12

h.-ır 186/41, 192/26

h.-ıyırbiz 163/38, 328/04, 329/04

h.-madılar 022/18, 206/18, 207/18

h.-mah 079/20, 254/05, 255/05

[=21]

halp: < Ar. قلب, Sahte, sahtekar, dolandırıcı, hilecilik, aldatıcılık, bayağılık, dolandırıcılık.

“Da éger ki kimése, sahlama bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili **halp işlerni** (sahtekârlık işlerini) kimése harşı étiyir (105/34).”

“... ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oğursén, ya harahçısén, ya taratursén, ya **halpsén**, ya haçhınçısén, ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsén, ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/12).”

“Bir bézirgân birsine néme humaş satkay, da anıñki bézirgân satkan humaşnı [=humaşı] **halp** bolgay ya çürük, da bilgıy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh humaşnı, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, algın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik humaşnıñ arasına **halp** bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik **halp** da çirik humaş üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki anıñkibik **halp** (sahte ürün) da çirik humaşnı tiyer éyesine yene haytarma (303/08).”

h. 105/34, 134/04, 134/12, 134/14, 134/16, 276/31, 277/31, 302/03, 302/06, 302/07, 302/08, 303/03, 303/06, 303/07, 303/08

h.+sén 186/11

[=16]

halha: < Ar. **حلقه**. Anahtar, kilit, açar, anahtar (evlerin malikiyetinin devredilmesinde anahtar teslim etme bir hukuki eylem olduğu için hukuk terimlerinde yer almıştır).

halha bér-: Anahtar vermek, anahtar teslim etmek.

“Rımovanasi (devir) övlerniñ bu türlüdir. Haysınıñ roku (süresi, mühleti) çıhsa töre bile da éyesi mülknüñ kénsiniñ miskinlikine köre ki udérjat (tasarruf) étmege bolmasa, kérek töreden turgay voyt töreçileri bile, da kélgey ol övge, da ol kişige, kimge ki borç üçün tüşti ol öv, kérek **bérme halhasın** holuna da anıñ érkine, da ol kişi kérek ki oçahına ot hoygay kénsi, da ol öv éyesine, yérli ése, 3 hafta küñ bérgey boşatkınça (tahliye için). Éger ki honah ése, 4-ünçi küñge dire (339/17).”

“Haçan ki da yoluhsa kimésege vıyazané bérmege, na kérek, ki voyt turgay töreden, da algay 2 hartın ant içken érménilerden, haysı ki zvıktıydırlar (alışık, gelenek) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da **bérgey halhasın** ol kişiniñ holuna (180/37).”

h.+sın 176/22, 180/37, 338/17, 339/17

[=4]

han (I)-: Vücuttaki damarların içinde dolaşan kırmızı renkli sıvı, kan, diyet (cinayet ve diyet ile ilgili davalarda geçtiği için hukuk terimi olarak alınmıştır).

*“Éger kimése kişiniñ hulun yéberse kéndi işine da ol hulga yolda satama (kaza) yoluhkay, ki tas bolgay, ol çahta kim ki anı yéberdi anıñkibik yérge anıñ biyiniñ érkinden başha, borçludur (mahkûm, yükümlü) anıñ **hanına** (diyetine), (141/01).*

*Éger kimése ademiniñ ki küç bile da kéndi érki bile **hanıñ tökkey**, né bahası bar, né tölövü han bahasınıñ (157/14, 157/15).”*

han baha: Kan parası, diyet.

*“Éger kimése ademiniñ ki küç bile da kéndi érki bile hanıñ tökkey, né bahası bar, né tölövü **han bahasınıñ** (157/14, 157/15).”*

*“A éger ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki bile, anıñ ornuna kendini tas étkeyler. A éger ki érksiz öldürdü ése, holun késkeyler, da **han bahasın** töletkeyler (239/15).”*

*“Éger k'risdân k'risdânnı öldürse érki bile, **han bahasın** tölöv étkey hardaşlarına, da hanlıhka da curum bérgey küçüne köre (061/25).”*

han curumu: < Tür. han + Ar. جرم . + Türk. +u: Kanın cezası, kan parası, diyet.

*“Éger kimése ki érksiz hulun ya huluhçısın öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen **hannıñ curumun** izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristân ése (271/13).”*

h. 043/19, 60/29, 061/15, 061/19, 061/22, 061/26, 101/11, 157/15, 224/07, 225/07, 238/13, 238/24, 238/26, 238/27, 238/29, 239/13, 239/24, 239/26, 239/27, 239/29, 272/27, 273/27, 322/10, 323/10

h.+ı 042/04, 057/19, 060/31, 061/03, 157/11, 222/30, 223/30, 238/19, 239/19, 322/08, 323/08

h.+ın 157/14, 322/09, 323/09

h.+ına 062/35, 077/05, 141/01, 240/06, 241/06, 308/05, 309/05

h.+ınıñ 073/14, 238/14, 239/14, 248/29, 249/29

h.+ıñ 157/14, 322/09, 323/09

h.+ların 040/09, 041/07, 220/43, 221/24, 222/14, 223/14

h.+nıñ 098/06, 270/13, 271/13

[=61]

han (II)-: Han, hakan, padişah.

*“Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga **hanlarga** u ulu biylerge (032/06).”*

“A 2-inçi, añar ohşaş tüzdük törelerin **hanlarını**, ulu biylerniñ da barça dünyâ ademilerniñ (056/19).”

“Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun olturğuzgay kéndinden soñra hanlıhka, yohése bahkay **han**, ki oğlanlarını arasına haysı layıhtır, anı olturğuzgay, ki bolgay hanlıhı tutmaga (235/31).”

“A éger ki ölümlü (idama mahkûm) de ése, curumun bérıp ta, lucun tartkay. Bu türlü töreni **han** étkey, a özge törelerni yarğuçılarga sımarlagay (görevlendirir), (239/32).”

hanga al-: Mahkemelerin hükmünden hana temyiz başvurusu yapmak.

“Éger kimésege törede deviniñ arasına yoluhkıy édi, ki sağıngıy (şüphelenmek) édi töreçiniñ aytkanından, voyttan ya érméniniñ hartlarından yarğusuna érméniniñ, hatına artikullarnıñ da yoluhkan işlerde sağıngay, ki égirlik éttiler ya ağırlıh etiyirler, da ol sağınmahtan **algay hanga**, anı étmege bolur, ki **algay hanga**, yohsa özge yérge düğül. korol' anıñ biylıki yazılğan töreleri yanına érménilerniñ ayılğan kişi **almahına hanga** kérek ki tapkay da ayırgay anıñ biylıki (158/23).”

“Éger haysı klese, bolur ki **hanga alma** buyruhundan töresiniñ érméniniñ, yohsa kişige, ki alarnıñ töresinden bolmagay, da ağır bolganga érmeni töresinden sahlangandır (mahfuzdur) apélâciyası (120/27).”

“Da barça érmenige érk bardır töreden **hanga almaga**, alay hocaga, néçik miskinge (323/38).”

han tañla-: Han seçmek, han tayin etmek.

“Haytıp töre buyurur, hörmét haldırgay Andranig oğluna **han tanglama** ulusları bile. Alay oh tiyesidir çıhmagan hızına uluslar bérmege, néçik ér oğluna (236/01).”

köktegi han: Gökteki han, göğün hâkimi, tanrı.

“Da belgilidir, ki **köktegi han** Éyemiz Téñridir, alay bu dünyânıñ hanları Téñriniñ atın kötürüptürler, yohsa tüğüller alay köñü, néçik Téñri (234/24).”

h. 032/09, 032/15, 041/26, 056/22, 057/11, 057/26, 057/31, 058/05, 058/11, 059/13, 059/28, 060/29, 061/31, 062/07, 062/10, 062/20, 064/36, 064/37, 065/20, 077/17, 157/19, 214/27, 215/27, 222/23, 223/23, 234/25, 234/31, 234/37, 234/44, 235/25, 235/31, 235/37, 235/44, 236/01, 236/08, 236/10, 236/39, 237/01, 237/08, 237/10, 237/39, 238/32, 238/39, 238/40, 238/45, 239/32, 239/39, 239/40, 239/45, 240/42, 240/42, 241/42, 241/42, 242/09, 243/09, 252/12, 253/12, 323/10, 323/12

h.+dan 164/15, 329/11

h.+ga 056/31, 059/03, 059/18, 059/36, 062/03, 062/24, 062/28, 064/13, 065/03, 097/20, 120/23, 158/13, 158/23, 158/24, 158/28, 158/31, 234/29, 235/29, 236/26, 236/34, 236/43, 237/26, 237/34, 237/43, 238/37, 239/37, 240/01, 240/04, 240/29, 240/44, 241/01, 241/04, 241/29, 241/44, 270/03, 271/03, 288/43, 289/43, 322/26, 322/31, 322/31, 322/33, 322/35, 323/26, 323/31, 323/31, 323/33, 323/35

h.+ı 032/09, 057/19, 076/10, 214/24, 215/24, 234/41, 235/41, 250/37, 251/37,

h.+ımız 235/24

h.+ımızın 164/23, 197/33

h.+ına 077/05, 252/05, 253/05

h.+ını 058/22, 073/14, 238/14, 239/14, 248/29, 249/29, 304/17, 305/17

h.+lar 045/20, 056/26, 058/15, 059/21, 059/27, 063/17, 077/21, 136/06, 224/43, 225/43, 234/27, 235/27, 236/13, 236/36, 236/39, 237/13, 237/36, 237/39, 240/16, 241/16, 252/14, 253/14, 302/41, 303/41

h.+lardan 149/03, 151/26, 314/28, 315/28, 316/32, 317/32

h.+larga 029/26, 032/06, 045/34, 059/32, 213/22, 214/23, 215/23, 226/06, 227/06

h.+ları 056/24, 077/36, 234/25, 235/25, 252/21, 253/21

h.+larımızın 197/17

h.+larına 059/21, 236/36, 236/42, 237/36, 237/42

h.+larını 056/10, 056/13, 056/19, 077/19, 088/25, 234/18, 234/19, 234/23, 235/18, 235/19, 235/23, 252/13, 253/13, 262/13, 263/13

h.+nı 058/28, 236/19, 237/19

h.+nı 057/03, 057/08, 058/34, 059/01, 059/09, 059/10, 061/34, 064/10, 065/06, 066/05, 091/13, 091/17, 091/30, 137/05, 149/38, 166/07, 197/28, 234/33, 234/35, 235/33, 235/35, 236/23, 236/24, 236/29, 236/30, 237/23, 237/24, 237/29, 237/30, 238/33, 239/33, 240/28, 241/31, 242/01, 242/19, 243/01, 243/19, 264/03, 265/18, 265/20, 265/27, 270/13, 271/13, 304/17, 305/17, 314/43, 315/43, 329/15

[=251]

haniçe: (kanımca *han* + *eçe* sözlerinden oluşmuştur) Hanım sultan, imparatoriçe, melike, kraliçe.

“*Dağı da töre buyurmas k'risdân hanlarga, ki, dinsiz hanlar kibik, hörmetsiz tirilgeyler. Yohsa alğışlı bsag (nikâh) bile **haniçesi** bolgay, zéra töredir hayrabéd (piskopos) bile horanda (tahtta, protokolde) turmaga (236/38).*”

h.+si 059/23, 236/37, 237/37

[=1]

hanlı: Kanlı olan, kan bulaşmış, cinayet, kan davası (dava anlamındaki iş sözü ile birlikte geçer).

“*Bar édiler k'ahanalar u hartlar yarğular éskide, né türlü aytır bitikler de, ki k'ahanalar bolgaylar **hanlı işniñ** üsne yarğuçılar (212/03).*”

“*İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs bolgay, haysı ki ahça hoydı, da öç kirdi, da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılına, gés curumrı tölemeh kérek, néçik **hanlı iş** üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın harcın tölemeh kérek, hakimlikin. (087/13).*”

“*Éger kim ki kermende da töresine kénsiniñ ündelgiy édiler, da iş (dava) bolgiy édi **hanlı** (cinayet) albo talaşlı (kavgalı), ki biri birine bizminlenip, baş hoşkay anda, kérek kélgey ilgeri hayda yéridir töreniñ (289/27).*”

h. 029/36, 087/21, 119/28, 212/03, 213/27, 260/34, 261/34, 288/27, 289/27

[=9]

hanlıh (I): Kan bulaşmış, cinayet, kan davası, cinayet davası (dava anlamındaki iş sözü ile birlikte geçer).

“*Ol, ki munda ayılıyır, ki yihküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, **hanlıh işlerden** başha hılınmahı bile isi (bariz) yaman yañılmahlıh da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı bolmasa (252/08).*”

“*Yene 1 kimése kimése üçün yük kirgey töre alnına turğuzmaga yérlice utru, da bolgay borç üçün ya özge néme üçün, bérilgey añar 3 kéz 3-er haftaga törege köre, ki turğuzgay. A éger anıñkibik kişige néme prihoda (kaza) yoluhkay, ya **hanlıh işte** bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikten haçkay, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (335/15).*”

h. 077/11, 172/04, 252/08, 253/08, 334/15, 335/15

[=6]

hanlıh (II): Han olma durumu, hanın yönetimi, hanlık makamı, hanın yönetimindeki ülke.

*“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine, da **hanlıh** étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhını bérgey hızına (057/38).”*

*“Muñar dire bolganı yoh da bolmasın bu **hanlıhta** érksiz hul sahlama (092/23).”*

*“Évét ki tiyesidir, ki ulu oğlun olturğuzgay kéndinden soñra **hanlıhka**, yohése bahkay han, ki oğlanlarnıñ arasına haysı layıhtır, anı olturğuzgay, ki bolgay **hanlıhını** tutmaga (235/31, 235/35).”*

hanlıh derjava: < Türk. *hanlıh* + Ukr, Leh. + держава, *dzierzawa*: Devlet mülkü, kraliyet mülkü, hanlığa ait mülk.

*“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul-hız bolgay alğışlı bısagdan, kéndiniñ **hanlıh dérzavaların** üleşkey oğlanlarına (235/30).”*

hanlıh et-: Hanlık etmek, saltanat etmek.

*“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bérgey tacın hızına, da ol érge bargay da bérgey tacın éyesine, da **hanlıh** étkey, haysı ki bardır tohtalgan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhını bérgey hızına (057/38).”*

hanlıh olturğuç: Hanlık tahtı, hanlık makamı.

*“1 Kapitula. Evelgi, yañılğanlar hanlıh **olturğuçka** da biylerine harşı (067/16).”*

*“Da barça érménige érk bardır töreden hanga almaga, alay hocaga, néçik miskinge, anıñ üçün ki érméniler knâjatalardan ötleş, yohsa kermenlerden ötleş tigül priviléuvanıydırlar (imtiyazlı), dağın da artıh priviléuvanıydırlar korol'nuñ olturğuçundan, da **hanlıh olturğuçka** ilgeri törege kéndileriniñ priviléaları (imtiyazları, ayrıcalıkları) yanına béringendirler, a özge héç kimésege, da alay oh kim alarga bérdi töre, ték kéndi, özge kimése [tügül], törelerin étser yérgesi bile toğru könülük bile (322/38).”*

hanlıh ton: Kraliyet elbisesi, kıyafetleri, hanlık giysileri.

*“Dağı da ulu biylerniñ yohtur boyruhu (yetkisi, izni) u érki **hanlıh tonlar** kiymege hannıñ boyruhundan başha (059/08).”*

hanlıh töre: Kraliyet mahkemesi, hanlık mahkemesi.

“Éger ki özge cıns érménini öldürse ya érméni özge cınsı öldürse, ol çahta kérménniñ töresi bile pospolıty, haysında ki olturuptur, ya **hanlıh töre** bile ögütlengeyler (323/26).”

hanlıh ulus: Hanın ülkesi, kraliyet, Polonya devleti.

“A éger ki anıñkibik borç éyesi **hanlıh ulusta** bolmasa, kérek añar bérilgey 3 kéz 9-ar hafta (335/19).”

hanlıh hazna: < Türk. hanlıh + Ar. خزينة: Devlet hazinesi, kraliyet hazinesi.

“Éger ki kimése kéndi mülklerine hazna tapkay yér içine, ya altın, ya kümüş, da éger ki anıñkibik hazna evelgi hanlarınñ bolgay, da igi bélgili bilseler, kérek **hanlıh haznaga** bérilgey ol hazna. A tapkan kişi ol haznanı, onunçı ülişün ol kişige bérmeş kérek, alay oh añar da onunçı üliş bérilmesh kérek, ol kişige, kimniñ mülk üsne tapıldı (263/14).”

“A kim ki **hanlıh haznanı** oğurlasa, da askaylar kendin, éger holga tüşse, da hulun, u oğlanların, u igilikin hanlıhka algaylar (060/21).”

hanlıhka al-: Mahkemelerin hükümlerinden hanlığa temyiz başvurusu yapmak.

“Yeneçi éger ki töreçi égri töre étse, anıñkibik işte tanıhlıh bile yétkizgen bolsa, hörmetsiz ündelgen bolgay. Hörmetsizlikin töreçiniñ kéri étiyir **hanlıhka almah** bile, haysı ki töreçiden bérilmesh kérek. Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz aytı ése ya yaman yarğu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysi ki yarğuçı apélâtsiya bile yarğu étse. Éger sızse töreçiniñ égri buyurganın, könülüksüz, ögütleme anı bolur (252/29).”

hanlıhka olturğuz-: Hanlığa atamak, hanlık tahtına oturtmak.

“Bu könülük töreniñ, ki aytıldı, barçasına bolgay knâzatalarga u barça biy-biyetke (beylere). Haytıp, ki hannı **hanlıhka olturğuzmaga** kleseler, hayrabédniñ érkinden başha, u alğışından, u boyruhundan başha bolmagay (058/28).”

hanlıhta yatkan: Başkentte yerleşen, merkezi eyalette bulunan.

“Éger ki érménige kermen töresine ya alpavut töresine **hanlıhta yatkan mülkni ya yérni** tusnah bolsa albo kélişi (geliri) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (283/41).”

hanlıhtan hoyulgan: Hanlık yönetimi tarafından koyulan yasa, hanlık tarafından konulan kanun, tasvip edilen.

*“Yasah, ni tamğa bolmastır hoyulmaga özge kiméseden, ték hanlardan ya kéñeşinden. Éger haysı biyler tamğa tutsalar, özge türlü hılıh bile tamğanı alma bolmaslar, ték alay, néçik **hanlıhtan hoyulgandır** (315/29).”*

h. 056/33, 057/20, 057/24, 057/38, 058/24, 059/08, 060/21, 061/22, 062/07, 062/14, 062/22, 063/10, 067/16, 083/33, 088/27, 135/24, 147/35, 158/12, 158/37, 172/12, 234/30, 234/41, 234/43, 235/30, 235/41, 235/43, 236/05, 236/17, 236/28, 237/05, 237/17, 237/28, 238/09, 238/28, 238/38, 238/41, 238/45, 239/09, 239/28, 239/38, 239/41, 239/45, 240/13, 241/15, 242/25, 243/33, 258/01, 259/01, 262/14, 263/14, 302/31, 314/05, 315/05, 322/24, 322/38, 323/24, 323/38, 334/19, 335/19

h.+ımızga 164/12, 329/09

h.+ımıznıñ 164/27, 164/37, 165/28, 328/10, 329/16, 329/21, 329/34

h.+ına 197/33

h.+ka 056/36, 057/04, 058/11, 058/28, 060/19, 060/24, 061/17, 061/27, 078/16, 084/15, 089/03, 197/25, 234/31, 234/34, 235/31, 235/34, 236/11, 236/19, 237/11, 237/19, 238/08, 238/10, 238/25, 238/30, 239/08, 239/10, 239/25, 239/30, 252/29, 253/29, 258/15, 259/11, 262/20, 263/20

h.+nı 057/01, 057/07, 057/15, 234/33, 234/35, 234/39, 235/33, 235/35, 235/39

h.+nıñ 060/16, 076/15, 076/18, 091/17, 091/27, 111/18, 138/27, 238/07, 239/07, 250/40, 250/41, 251/40, 251/41, 264/02, 265/21, 265/25, 282/05, 283/05, 306/03, 307/03, 328/12, 329/36

h.+ta 052/31, 093/23, 113/21, 230/40, 231/40, 266/17, 267/17, 282/41, 283/41

h.+tan 065/21, 149/06, 197/22, 242/09, 243/09, 314/29, 315/29

[=148]

hap-: Çalmak, alı koymak, zorla götürmek, yakalamak, kaçırmak.

*“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne **hapsa** ya hızın, da anıñki hız hızoğlan bolgay, da añar küç étkey, anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir da ögütlenmeh kérek töreçiden ötleş zından bile da curum bile ol hörmetsizlik üçün (124/22).”*

“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah-ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ inamlı holga sahlamaga, anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol

*işler bile ol emanetkâr bēlgili iş bile oğurluñnı **hapkaylar** (yakalamak), anıñkibik oğrunı furka bile ögütlemeh kérek (277/17)."*

h.-kaylar 105/04, 276/17, 277/17

h.-sa 124/22, 292/32, 293/32

[=6]

hapanél: < Erm. խափախել. Engelleme, kesme, kesinti, bölünme, duraksama.

*"2-inçi, ki ol biliklikni, ki tarbiyatımızdan bar édi, yamanlıh söndürdü, da tügel yaratılğan ademini yarımđıh étti, da sövüknü u şağavatnı körelmesizlik **hapanelétti** (021/28)."*

*"Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler, ki töre alnına halaba bolmagay da yarğu **hapanél** (ihlal) **bolmagay** (217/37)."*

h. 021/28, 035/20, 206/03, 207/03, 216/37, 217/37

[=6]

hara él: Kara el, sıradan halk.

hara él: Bir hükümdarın yönetimi altında olan, vergi veren ve devlet tarafından korunan halk, sıradan insanlar, sıradan halk, reiyet.

*"Andan soñra, kermenniñ çövrerin alıp, yébérgy kermenge (şehir) élçi: «Beriniñiz (teslim olun) yahşılıh bile», añlatkay bir de, eki de, üç. Éger ki klemeseler bérinmege da téñri boluşsa (yardım etse), ki küç bile alsa, kimler ki utru (karşı) édiler, alarnı hırğaylar da özgelerni yasah tibine sahlagay. A éger ki berinseler (teslim olsalar), **hara élni** (sıradan halkı) yasah (**vergi**) tibine sahlagay da baş kişilerni (yöneticileri), boş (muaf) étkey yasahtan, kermenniñ (kentin) povétine (ilçelerine) néme ziyan étmegey (060/12)."*

*"Bēlgili éterbiz bilmege bğüngilerge barçasına, hali bolğanlarga da kélgenlerge de, bu işlerni bilgenlerge bilmege, néçik te ki bu vahtka dire Ilov érménileri, bizge béringenler ol priviléalarnıñ tibine da kéndiniñ töreleri bile érméniniñ, haysı ki ilgerilerimiz bizim alarga bérkitip édiler, habul kördüñ, da tuttuñ, da sahladıñ. Alé ki köpten tğğül, haçan ki boldı ayrı işler aralarına bugurmistr bile, raytsalar (meclis üyesi, hâkim) da **hara él** bile şehirimizde Ilovda anıñkibik alarnıñ töreleri üçün, köründi, ki kéreklidir haçan ki ol töreler yazılğan édi érméni tili bile (251/21)."*

h.+ 075/18, 250/22, 251/22

h.+ 060/12, 238/05, 239/05

[=6]

tuvar hara: Büyükbaş hayvan, inek, sığır ve at gibi büyükbaş hayvan.

*“A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik aldı ése küçlü **tuvar haranı**, buzgay ya yégey, aniñkibik sahlovuçı éyesine körgüzme kerek yérin da, körgüzüp könüsün u bélgili ol yérin, ziyansız bolsar tapkanı bile töreniñ, haysın ki töre ulu könülük bile taptı (106/25).”*

*“Éger ki ögüz öldürse inekni, ya özge **tuvar haranı** müñüzlü, albo hoynı, da éyesi bilmegey tuvarniñ hılıhın, ol çahta kerek tölegey öldürgen tuvarniñ gés bahasın (272/33).”*

h. 069/28, 103/33, 106/08, 106/13, 109/36, 110/27, 110/29, 110/34, 112/02, 125/01, 134/20, 141/28, 147/02, 244/39, 245/39, 274/35, 275/35, 276/38, 276/40, 277/38, 277/40, 280/19, 280/32, 280/33, 280/35, 281/19, 281/33, 281/35, 282/14, 283/14, 292/39, 293/39, 302/10, 303/10, 308/18, 309/18, 312/30, 313/30

h.+dan 146/23, 312/20, 313/20

h.+ga 146/26, 312/22, 313/22

h.+nı 069/15, 101/21, 106/25, 109/35, 1252, 244/33, 245/33, 272/33, 273/33, 276/09, 278/02, 279/02, 280/18, 281/18, 292/38, 292/41, 293/37, 290/40

h.+nıñ 069/01, 106/19, 244/26, 245/26, 276/43, 277/43

[=12]

harac: < Ar. خراج, Haraç, vergi, başka ülkelerden alınan vergi parası, ekinden alınan vergi (asil anlamı ise çıkarım ve çıkarma).

*“Évet ki hanlar alar ündelir, kimlerniñ ki holu tibine türlü türlü milletler bérinip tirler ulusları bile da özge biyliklerden **harac** alırlar (235/28).”*

h. 056/30, 234/28, 235/28

[=3]

haravaş: Hizmetçi, köle, kadın köle, kadın hizmetçi.

*“17 Kapitula. Satın algan (alınan) hatunlarnıñ **haravaşlarnıñ** (068/13).”*

*“Éger hul éger **haravaş** érksiz tövgeninden biyiniñ ölmegey ol vahtta, yatkay bir kün ya éki kün da soñra ölgey, na bu mahanadan borçlu tigüldür tölemege baş üçün,*

aniñ üçün ki satun alğan édi kénsi ahçasına da éyesine ziyan étip édi, kérek aniñ üçün luc tartkay (098/14)."

*"Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]iñ ahçasın kesmege yalından da kéçiktirmege yalga tutkanniñ, ya hulga, ya **haravaşka** alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötleş, aniñ üçün ki miskindir, da ısançısı andadır (297/31)."*

haravaşın öldür-: kadın kölesini öldürmek, kadın hizmetçisini öldürmek.

*"24 Kapitula. Kim ki satun alğan hulun ya **haravaşın** öldürgey (245/18)."*

h. 098/14, 270/17, 271/17

h.+ın 068/28, 244/18, 245/18

h.+ka 129/02, 296/32, 297/31

h.+larnıñ 068/13, 244/10, 245/10

[=12]

haravaşlıh: Kölelik, hizmetçilik, kadın hizmetçinin yaptığı hizmetçilik işi, kadın kölelik durumu.

*"Éger kiméseniñ kéreki bolgay da hızın satkay k'ristanga, bolmastır anı satmaga, kéndiniñ hızın, méñlik **haravaşlıhka** (267/20)."*

h.+ka 093/30, 266/20, 267/20

[=3]

harahçı: Hırsız, soyguncu, pusuda yatıp soyan, yağmacı, zorla alı koyan, zorla alan.

*"A kimler ki oğrudur, ya **harahçıdır**, ya baş yévüçüdür, alarnıñ işi tas bolmaktır (030/32)."*

*"A klep öldürmeh köñüsün bu türlüdür, ki yürügey 1-i biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı huvuyur, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı huvıyır édi, yeneçi **harahçılar** da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunu da yürügen kişini émin, da alar, ayap tamahların, haysın ki harahçılar öldürme kledi, haytıp, ol **harahçılarnı** öldirgeyler (310/19)."*

*"Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni duşmanı da bolmagay, da aniñ üsne kés-kénetli **harahçılar** sékirgey, da ol, saqlıhın sahlama klep kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile aniñkibik kişi öldürmeh, surp yihöv anı yazıh tutmastır (298/27)."*

h. 123/19, 183/23, 292/12, 293/12

h.+dır 030/30, 212/19, 213/43

h.+lar 130/35, 140/07, 144/06, 144/10, 298/26, 299/26, 306/30, 307/30, 310/19, 310/21, 311/19, 311/2

h.+larnı 144/11, 310/21, 311/2

h.+larnıñ 140/02, 306/27, 307/27

h.+nı 140/03, 306/28, 307/28

h.+sén 186/11

[=29]

harahçılıh: Soyuculuk, hırsızlık, yağmacılık.

*“A éger kimése tutulsa oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, ya **harahçılıhta**, da alani bolgay ol yaman iş ya litsası, da, kim ki tutup keltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava) étkey (048/31).”*

*“Alay oh, éger kimése kişini oğurlagıy édi ya harahlagıy édi **harahçılıh** bile, haçan Yeñi u Éski Töre ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas bolgay (307/31).”*

h. 140/11, 306/31, 307/31

h.+ta 048/31, 228/12, 229/12

[=6]

harahla-: Soymak, yağmalamak, zorla götürmek, kaçırmak.

*“Alay oh, éger kimése kişini oğurlagıy édi ya **harahlagıy** édi harahçılıh bile, haçan Yeñi u Éski Töre ol türlü buyurur, anıñkibik ölüm bile tas bolgay (307/31).”*

h.-gıy 140/10, 306/31, 307/31

[=4]

harc: < Ar. خرج. Masraf, gider, maliyet, nafaka, yemek, gıda, ödeme, tutar.

*“Éger ol, kim ki tusnah hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga, kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahnı tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahlarını, da anıñkibik **harc** (masraf) étkenni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ üsne, kérek ol **harclarnı** birletkey tölövge (109/29).”*

*“Dağı da kiméseniñ borçu üçün bir kiméseni olturğuzgaylar, kérek añar bergey künde bir ahça **harcga** (nafaka), néçik ki üzah kün oltursa zındanda (168/27).”*

*“Bir kimése ki apélovat étkey töreden korol'ga anıñ biylikine, kérek töre alnına oblojit étkey. Éger korol' korunada ése, kérek **harcı** (gideri) üçün bérilgey törege köre 4 fli, a éger korunada bolmasa korol, kérek bérilgey 8 fli (337/33).”*

“A éger korol Krakovdan dağın yuvuh bolsa, anı da töreçiler tapkay, ol hadar yırah barmahniñ **harcınıñ** (masrafinın) artıhın töreçiler tapkay da sunduhka salgay ol sbgnı (337/39).”

h. 088/02, 109/29, 262/01, 263/01, 280/15, 281/15

h.+ga 168/27, 169/05, 330/30, 330/37, 331/30, 331/37

h.+ı 175/08, 330/31, 336/33, 337/33

h.+ın 086/05, 087/22, 089/28, 090/17, 102/06, 125/12, 142/36, 260/07, 260/34, 261/07, 261/34, 262/32, 263/32, 265/03, 274/04, 275/04, 294/04, 295/04, 308/40, 309/40

h.+ınıñ 175/19, 336/40, 337/40

h.+larnı 109/32, 280/17, 281/17

h.+nı 175/12, 336/36, 337/36

[=44]

harclıh: < Ar. خرج. + Türk. +lıh: Nafaka, bakım harcı, gider, harçlık.

“A ol borç éyesi, ki haldı törede, ki tölöv étkey alğan kişisine baş borçun, yohsa anı añar tölöv étmege borçlu dügül, haysın ki añar zındanda harclıh bérđi, ték anı añar borçlu halır, né ki törege nalojit (ödeme) étti baş suması bile tölemege birge; töre bulay buyurıyır, ertesinden borç éyesine **harclıh** bérilmeh kérek (169/17, 169/22).”

“Ya 1 kimése ki zındanda olturgay kiméseniñ borçu üçün, da néçik töre buyurıyır, ki künde añar harcga bir ahça bergey, ol künde, ki olturğuzdu, 3-ünçi küнге dirin, ki añar **harclıhın** bérmegey éđi, voytnuñ (hâkimin) holundan ötleş bérilmegey éđi, 4-ünçi künde töreniñ érki bar anıñkibik kişini, borç éyesin, érkli yébérmegе zındandan, yene törege ündeginçe (331/37).”

h. 169/17, 169/22, 332/05, 332/07, 333/05, 333/07

h.+ın 169/08, 330/37, 331/37

[=9]

hardaş: Aynı anne babadan doğmuş veya yalnız anneleri ya da babaları aynı olan kimselerin birbirine göre durumu, kardeş.

“A éger bolsa alarnıñ atası, **hardaşı** ya oğlu, alar ant içkeyler. Da hatın kişilerniñ anası, ya ér, ya hız hardaşı, ya hayısı yovuhu, alar ant içkey biri biri üçün da yükten tartkay, yöpsünmehniñdir (049/32).”

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit (vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya **hardaş hardaşın**, éger ér, éger hatun biri

*birin, ya haysı cinstan yoluhsa oğlun, ya **hardaşın**, ya ötmek yövüçisin, ya dostun, anı törede odérjat (kabul) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (yürütme) étmege bolmas (185/06, 185/09)."*

*"Haçan ki **hardaşları** tügense, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhnı. Éger hızı bolsa hannıñ, ulu knâjatalarga bérgey kéndiniñ ülüşü bile. Néçik ér oğulga tügel ülüş, anıñ yarımı hızga (235/34)."*

*"Da ölgen vahtına ki klegey hoképarts (mirasçı) étmege hatunun **hardaşları bile birge**, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar. Da bu buyruh tutulmah kérek, éger ki hatunu ölmese hocasından burun (257/17)."*

*"Éger haysı atanıñ bolgay oğlu ya hızı, da haysı alardan atasına bildirmegey da anıñ érkinden başha étkiy édi néme borç, da ölgiy édi ya haçkıy édi yat uluska, ol borçun tölemyin, töre körgüziyir, anıñkibik borçnu ni atası, ni **hardaşları** borçlu düğüller tölemege (321/05)."*

ér hardaş: Erkek kardeş.

*"Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlanınıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da **ér hardaşları bile birge téñ**, da anadır hawsar jarang ér u hizoğlanlarına atadan soñra. (189/18)."*

*"Éger ki haysı hizoğlan atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki **ér hardaşları** anı céhézlep érge bérgeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar jarank (255/33)."*

hız hardaş: Kız kardeş.

*"A éger bolsa alarnıñ atası, hardaşı ya oğlu, alar ant içkeyler. Da hatın kişilerniñ anası, ya ér, ya **hız hardaşı**, ya haysı yovuhu, alar ant içkey biri biri üçün da yükten tartkay, yöpsünmehniñdir (049/34)."*

*"Bir kişi ölse diyat'ik'siz, anıñ igilikin jarangél éterler ér u **hız hardaşlar** anaları bile birge. A éger ki ana ölse érden soñra diyat'ik'siz, anı jarangél éterler **hız hardaşlar** bile téñ (188/40, 189/02)."*

"A éger ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi payın da, tölaminçe ol borçun, ölgiy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanır édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay ülüşü

*mülklerden, anıñ ülişüne tüşken, ér ya **hız hardaşlarnıñ** ülişü üstüne dügül, bot [=bo] alar borçlu düğüller (321/14)."*

*"A éger ki hardaşı ya hardaşı oğlanı bolmagay, ol çahta **hız hardaşı** ya **hız hardaşınıñ** oğlanı bolgay yuvuh (323/03)."*

toğma hardaş: Aynı anne babadan olma kardeş, doğma kardeş, üvey olmayan kardeş, kan bağı olan kardeş.

*"89 Kapitula. Üleşimheleri **toğma hardaşlarnıñ** (139/05)."*

toğmış ér hardaş: Aynı anne babadan olan erkek kardeş, doğma kardeş, üvey olmayan, kan bağı olan kardeş.

*"Éger ki atasınıñ **toğmış ér hardaşları** bolmasa, oğlanlar yılların alğınça bolgaylar hokipartslih (vasilik) étmege jarang kénsi oğlanlarına (189/25)."*

h. 036/31, 143/26, 185/06, 185/44, 306/22, 307/22, 310/11, 311/11

h.+ı 049/32, 049/34, 156/38, 157/01, 228/31, 228/32, 229/31, 229/32, 322/03, 323/03

h.ıma 020/08, 204/16, 205/07

h.in 057/05, 180/21, 185/05, 234/34, 235/34

h.inıñ 156/36, 157/02, 322/02, 322/03, 323/02, 323/03

h.+lar 045/20, 081/07, 139/06, 139/12, 188/40, 189/02, 189/02, 189/17, 224/43, 225/43, 246/44, 254/34, 255/34, 306/12, 306/14, 306/18, 307/12, 307/14, 307/19

h.+lardan 139/25, 306/18, 307/19

h.+larga 020/19, 204/21, 205/22

h.+ları 050/02, 057/02, 081/04, 082/25, 084/01, 084/06, 121/03, 122/16, 133/28, 133/31, 133/34, 154/28, 155/01, 157/23, 162/05, 183/31, 189/18, 189/23, 228/35, 229/35, 234/33, 234/34, 235/33, 235/34, 254/33, 255/33, 256/17, 257/17, 258/10, 259/04, 259/06, 290/08, 290/33, 290/08, 291/33, 300/37, 300/38, 300/40, 300/41, 301/35, 301/37, 301/38, 301/39, 320/05, 320/09, 321/05, 321/10, 322/02, 322/14, 323/02, 323/14, 326/11, 327/11,

h.+larım 199/12

h.+larımızdan 054/22, 232/29, 233/29

h.+larına 061/24, 071/33, 081/14, 085/20, 142/30, 238/28, 238/30, 239/30, 254/38, 255/38, 258/37, 259/33, 308/37, 309/37

h.+larımıñ 112/20, 137/28, 139/05, 155/12, 247/45, 282/23, 283/24, 303/27, 304/27, 306/11, 307/11, 320/14, 321/14

h.+nı 143/27, 310/11, 311/11

[=145]

harı: Ölçü birim, karış, kol, arşın, dirsek, dirsekten parmakların ucuna kadar olan bir uzunluk ölçü birimi.

*“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler, néçiktir funtlar, néçiktir **harılar** da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ, ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ, bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet, câht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik bolmagay (148/03).”*

*“Éger kimése tapulğan bolgay, haysı ayılğan terezüde, **harıda**, funtta, ölçmehlerde da harılamahta égirlik kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi, dağın da hörmetsiz halmah kérek, ki özgelerge orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (315/15).”*

h.+da 148/14, 314/14, 314/15, 315/14, 315/15

h.+lar 148/03, 314/09, 315/09

[=8]

harıla-: Karışlamak, dirsekle ölçmek, arşınla ölçmek, arşınlamak.

*“Éger kimése tapulğan bolgay, haysı ayılğan terezüde, harıda, funtta, ölçmehlerde da **harılamahta** égirlik kimésege ya oğurluh étkey, ol çahta 1 iş üçün, ayılğan égirlik üçün ya oğurluh étkeni bile, 4 kéz tölemeh kérek ol égirlik étüçi, dağın da hörmetsiz halmah kérek, ki özgelerge orinag bolgay, muniñki inamlı işler étilmedi (315/16).”*

h.-mahta 148/15, 314/16, 315/16

[=3]

hart: 1. Büyük, yaşlı 2. Halkın ileri gelenlerinden, mahkeme heyeti ve jüri üyesi olan aksakal.

hart (I): Büyük, yaşlı, aksakal.

“A éger ki yoluhsa, bir tanıh tügel adam bolgay da birisi igit, anı da tutmah kérek. A éger ki 2-si igit bolgay da biri hart ya 3 igit bolgay, ol tanıhlıhını da tutmah kérek (039/03).”

hart kişi: Yaşlı adam, tam reşit adam.

“Da 2-inçi, tanıhlarnıñ könülük, yaşı bile tügel bolgay ya **hart kişi** bolgay (220/14). Éger yoluhsa uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup **hartnuñ**, töre bile buyurgandır anıñkibik hol uzatuçı sahalına **hartnuñ**, alay ol añlamah kérek curumu, néçik kiméseni nahıs étkey (263/24, 263/25).”

“Éger ki haysı yérden de ot ya požar (yangın) çıhsa da humnalarını (harman) küydürgey ya tüzde bitişni, haysı ki tüzde turgan bolgay, da ol, kimdenki anıñkibik ot çıhtı, ögüt bile ohşaşlı ögütlemeh kérek. Töreni câht bile térgemeh kérek. Da bahkaylar, kimden anıñkibik ot çıhtı, éger yuvuhtan, éger yırahtan, éger düşmandan ya satamadan, éger **harttan** mı, éger oğlandan mı, yohsa kénsi kénsine, da kimése kéndiniñ érki bile muniñkibik işni étkey, ékili barça, kimge ziyan étti, añar tölöv bolgay (277/02).”

hart (II): Halkın ileri gelenlerinden, mahkeme heyeti ve jüri üyesi olan aksakal.

“Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halgaylar oğlanlar kiçi da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eǵbet, barça igilikleri ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabanı bolurlar **hartlar** yalga bérme da yılların yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına, budur barça ér atası bolmah kérek 20 yaşına dire hoképartsar (vasiler) holuna, a hızoǵlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye da hoképarts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin, né klese, anı éter (321/31).”

“Éger kiméseniñ hranitsasına ya tüzüne tapulgay öldürgen kişi da kimése bilmegey, kim anı öldürdü, ol çahta yarǵuçı **hartları** bile kermenniñ bahmah kérek, kimniñ hranitsası içine artıh öldürgen kişi yatıptır ya haysı kermenniñ tutovuna bolgay (291/29).”

“Haçan ki kéthoyalar da **hartlar** hoysalar kiméseni bahuçı huçlarını, ki bahkaylar miskinlerni, huçta yatkanlarını bahkaylar ton-oprahın, aşın suvun (303/24).”

“Yene bir kimsege kérek bolgay voytnu éki **hart** bile némege obvédit étmege ya néme möhürlemege, bir kişiniñ işi bolsa, 8 ahça, ya 2 ya 3 bolsa, na her birinden başha kélir 8-er ahça: voytka 2 ahça, töreçilerge 4 ahça, détskiyge (icra memuruna) 2 ahça her parsunadan, ne hadar ki bolsa (190/37).”

h. 038/29, 039/05, 190/37, 220/14, 220/22, 221/04

h.+ga 049/17

h.+ın 180/34

h.+ka 228/24, 229/24

h.+lar 029/33, 032/04, 044/14, 095/08, 122/26, 135/09, 156/09, 159/31, 212/02, 213/26, 214/22, 215/22, 224/23, 225/23, 268/03, 269/03, 290/39, 291/39, 302/24, 303/24, 320/31, 321/31, 324/13, 325/13

h.+lardan 181/08, 254/10, 255/10, 322/29, 323/29

h.+larga 029/27, 213/23

h.+ları 082/34, 122/07, 161/30, 163/28, 256/22, 257/22, 290/29, 291/29, 326/05, 326/41, 327/05, 327/41

h.+larına 161/16, 324/41, 325/41

h.+larından 158/19

h.+nın 214/02, 215/02, 262/24, 262/25, 263/24, 263/25

h.+tan 104/13, 276/03, 277/03

[=64]

hatın: Erişkin duruma gelmiş dişi insan, kadın, bayan, eş, hukuki açıdan olgun bayan, evlenmiş bayan.

*“Hayda 2 kişi biri biri bile uruşkay asrı yaman, da **hatın kişi** alarnıñ arasına tüşkey ayırmaga halabanı, da klegey añar boluşmaga, kim ki yihılıyır da yéñiliyir küçlüge, a özge néme bile bolmıyın boluşma, ol uruşkan kişilerni ayırma né bir türlü iş bile, da anı, haysı ki huvatlıdır, tutkay yumurthalarından, töre buyurıyır anıñkibik hatunnuñ holun késme, anıñ üçün ki tiydi anıñkibik yérine (298/07).”*

*“Dağı da kimse ki kermenni ya halanı çihara bergey (teslim etmek) hanlıhniñ, da bilgeyler dovodne (kesin, kanıtlı), ol adamnı tas étip, oğlun u hızın hanlıhka algaylar, **hatının** u igilikin de (060/20).”*

*“Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni, ki hatun keltirdi éyesine kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek añar bergeyler. A dağı da, né ki añar éyesi arttırdı, éger altın kibik, éger kümüş, inci kibik, anı añar kérek barça bergeyler. Da uruğu kökü ölüden soñra, ki klemegeyler bérme, na kérek bergeyler **hatınga** anı (081/26).”*

hatın kişi: Evlenmiş bayan, evlenmiş ve reşit kadın.

“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı hatunnu, da ol urmahtan **hatın kişini** da oğlanıñ vahtsız kéçirgey, gés başın tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/24).”

“Anıñ üçün ki né türlü tiymes **hatın kişige** k'ahana bolmaga ya jolnér, né borla basmaga, né kébitte olturmaga, né ér kişiniñ tonun kiymege, ol türlü tiymes alarga törede olturmaga, né tanıhlıh bérmega (040/04).”

hatın kişiniñ tanıhlılı: Kadının tanıklığı, reşit ve olgun kadının tanıklığı.

“Dağı da tiymes hatın kişiniñ tanıhlılıñ tutmaga, ték sözüñ işimege (221/13).”

“Anıñ üçün ki **hatın kişiniñ** tarbiyatı sır sahlamas, né tanıhlılı kéçmes. Évet ki **hatın kişilerniñ** hatun kişilerniñ üstüne kéçer tanıhlılı, alay oh hatın kişilerniñ ér kşı üstüne 6 da 4, néçik yazıpbiz yoğarı (222/01, 222/03).”

éki canlı hatın: < Türk. éki + Far. + جان + Türk. +lı: Gebe kadın, hamile kadın.

“25 Kapitula. Kimése ki halaba başlagay da urgay **éki canlı hatınnı** (68/29).”

“Dağı da luc bérgenge tiymestir ant, anıñ üçün ki yazıñnı yazıñ üstüne hoymagay. Ol türlü marabédlerge, yene **2 canlı hatınga** tiymestir ant içmege (229/27).”

tul hatın: Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın (sadece kadınlar için kullanılıyor).

“73 Kapitula. **Tul hatınlardan** tusnah almagaylar kimése (070/39).”

“Éger ki özge törede buyurgan ése tusnah alma tullardan, alé bizim érmeni töresine anı tıygandır, anıñ üçün ki 2-inçi Téñriniñ boyruhundan şağavat bérinmeh kérek **tul hatınlarga** (298/03).”

yaman hatın: Kötü kadın, tehlikeli kadın, ahlaksız kadın.

“Ya 1 kimése çérüvde bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü bile, ya 1 kimése klep kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya **yaman hatın** (karı) klep kéndiniñ hocasın otalagay, ya kimése kiméseni pahillikten (sinsilikten, kıskançlıktan) otalgay da öldürgey (311/23).”

h. 039/21, 039/28, 040/03, 040/19, 049/33, 126/04, 126/05, 129/33, 144/24, 162/01, 220/30, 220/33, 220/39, 221/13, 221/16, 221/21, 222/01, 222/02, 222/03, 223/01, 223/02, 223/03, 228/31, 229/31, 234/43, 235/43, 270/24, 271/24, 294/18, 294/19, 295/18, 295/19, 298/07, 299/07, 302/34, 303/34, 310/27, 311/27, 326/09, 327/09

h.+ga 049/23, 228/27, 229/27, 254/43, 255/43

h.+ı

h.+ıñ 238/09, 239/09

h.+lar 042/10, 220/34, 221/14, 221/17, 221/24, 221/26, 221/43, 221/45, 222/32, 223/32

h.+lardan 070/39, 220/35

h.+larga 298/03, 299/03

h.+larınıñ 306/18, 307/18

h.+nı 068/30

[=64]

hatışıl-: İç içe girmek, karışmak, aykırı olmak, ters düşmek, çelişmek.

*“Néçik can u tén, ki tarbiyat bile 2-dirler, ol türlü ayırılmas, hatışıp biri biri bile, bolurlar bir da köp némeni bir érk bile hılınırlar, ol türlü ganunk’” ta töreler. Anıñ üçün, éger ki yoluhsa **hatışılmaga** ékisine, biri birini sındırmastır (neshetmez), (27/13).”*

h.-maga 210/24, 211/24

[=2]

hatun: Erişkin duruma gelmiş dişi insan, kadın, bayan, eş, hukuki açıdan olgun bayan, evlenmiş bayan, eş, karı.

*“Éger ki haysı **hatun** ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga ya tas étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hilâ bolmagay (327/10).”*

*“Da ahırı **hatunun** (eşin) ölgen kişiniñ yovuhları bolmaslar kéri étmege. Ol igilikni, ki hatun keltirdi éyesine kéndiniñ, barça işten ilgeri, anı, haysın keltiriptir, kérek añar bérgeler (081/15).”*

“Éger kimése kiméseniñ hatunun (karısın) yol üsne hapsa ya hızın, da anıñki hız hızoğlan bolgay, da añar küç étkey (124/25).”

*“Da igiliki ölgenlerniñ, oğul-hızı bolganniñ, halır oğlanlarına, hızlarına da **hatununa** (karısına), (254/37).”*

“A éger ki hul hatunu bile satun algan ése, ol çahta hatun bile da oğlanları bile érkli bolur, hulluh étip, néçik ayılğandır, ol sbnı, ki anıñ üçün bérilgendir (266/02).”

“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin, éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga

*céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ **hatunlarınıñ**, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türli ki kéltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da **hatunlarınıñ** céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ da könülük bile (307/16, 307/18)."*

hatun kişi: Evlenmiş bayan, evlenmiş ve reşit kadın.

*"62 Kapitula. Kimése ki küç étkey **hatun kişige** ya hızoğlanga (293/30)."*

*"Anıñ üçün ki hatın kişiniñ tarbiyatı sır sahlamas, né tanıhlılı kéçmes. Évet ki hatın kişilerniñ **hatun kişilerniñ** üstüne kéçer tanıhlılı, alay oh hatın kişilerniñ ér kşi üstüne 6 da 4, néçik yazıpbiz yoğarı (222/02)."*

hatun kişiniñ tanıhlılı: Kadının tanıklığı, reşit ve olgun kadının tanıklığı.

*"Anıñ üçün ki hatın kişiniñ tarbiyatı sır sahlamas, né tanıhlılı kéçmes. Évet ki hatın kişilerniñ **hatun kişilerniñ** üstüne kéçer **tanıhlılı**, alay oh hatın kişilerniñ ér kşi üstüne 6 da 4, néçik yazıpbiz yoğarı (222/02)."*

éki canlı hatın: < Türk. *éki* + Far. + جان + Türk. +lı: Gebe kadın, hamile kadın.

*"25 Kapitula. Kimése ki halaba başlagay da urgay **2 canlı hatunnu** (245/19)."*

*"Érméni kişi ursa **2 canlı hatunnu**, bu töre añlamah kérek, özge yérde bolmagay (270/31)."*

ağırayahlı hatun: Gebe kadın, hamile bayan.

*"Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar **ağırayahlı hatunnu**, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanıñ vahtsız kéçirgey, gés başın tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türli bolsa birgelerine barışma (271/22)."*

tul hatun: Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın (sadece kadınlar için kullanılıyor).

"73 Kapitula. Tul hatunlardan tusnah almagaylar kimése (245/25)."

*"Töre bile hoyulgandır, ki **tul hatunlardan** tusnah almagaylar néme de, ni ton-oprah, ni özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (296/39)."*

yaman hatun: Kötü kadın, tehlikeli kadın, ahlaksız kadın.

"Yığı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan eski duşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler ayırlar, da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oğursén, ya harahçisén, ya taratursén, ya halpsén, ya haçhınçisén, ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsén, ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türli de ki bu añılğan işler"

*yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada arasına aytır, ki **yaman hatun**, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/12)."*

*"Ya I kimése çérüvde bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü bile, ya I kimése klep kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya **yaman hatun** (ahlaksız kadın) klep kéndiniñ hocasın otalagay, ya kimése kiméseni pahillikten otalgay da öldürgey (310/24)."*

h. 082/20, 101/08, 124/20, 129/30, 130/10, 144/17, 162/03, 162/14, 162/17, 162/21, 185/06, 185/07, 185/34, 185/38, 185/42, 185/43, 186/20, 186/24, 220/36, 220/36, 220/40, 222/02, 223/02, 246/26, 247/26, 254/39, 255/39, 256/15, 257/15, 266/05, 266/07, 266/08, 266/18, 266/32, 266/34, 267/05, 267/07, 267/08, 267/18, 267/32, 267/34, 272/26, 273/26, 292/31, 293/31, 298/06, 298/13, 299/06, 299/13, 310/24, 311/24, 326/10, 326/16, 326/18, 327/10, 327/16, 327/18

h.+ga 070/21, 101/16, 246/14, 247/14, 256/01, 256/16, 257/01, 257/16, 272/30, 273/30

h.+lar 039/24, 220/31

h.+lardan 129/16, 246/25, 247/25, 296/39, 297/39

h.+larga 129/26, 186/19, 221/18

h.+larınıñ 139/14, 139/16, 306/16, 307/16

h.+larnıñ 068/12, 248/35, 249/35, 254/28, 255/28

h.+larnıñ 244/10, 245/10

h.+nı 098/26, 099/05

h.+nu 098/23, 244/19, 245/19, 270/22, 270/23, 270/31, 271/22, 271/23, 271/31

h.+un 081/15, 082/25, 124/23, 185/05, 254/38, 255/38, 256/17, 257/17, 292/32, 293/32

h.+una 081/12, 254/37, 255/37

h.+nuñ 130/07, 162/14, 214/01, 215/01, 270/25, 271/25, 298/11, 299/11, 326/15, 327/15,

h.+u 082/29, 092/25, 092/26, 092/33, 093/08, 183/30, 256/19, 257/19, 266/02, 266/03, 266/06, 266/10, 267/02, 267/03, 267/06, 267/10

[=136]

hatunluh: Eş olma durumu, karılık, kadınlık, zevcelik.

"Éger kiméseniñ kéreki bolgay da hızın satkay k'risdânga, bolmastır anı satmağa, kéndiniñ hızın, méñilik haravaşlıhka. A éger ki anıñkibik hıznıñ huluhu

*biyendirmese biyin, yeneçi érki bar atasınıñ, ki hızın çihargay, da anıñkibik biyniñ érki yohtur özgege satmaga, ol hıznı, yüreklenip (kızıp). Éger ol biy klese anıñki hıznı oğluna bérme **hatunluhka**, ol hıznıñ atasınıñ érki bile bolmah kérek (094/01)."*

*"Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay **hatunluhka**, hulluh étip ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün bérip édi, bolur kétme érksizlikten. Éger ki ol hıznıñ atası klegey evelden, ahçasın bérıp, çiharma, érki bar kéndiniñ hızın érksizlikten, kérek anıñ biyi bérgey anı çiharmaga, bahmagay añar, ki yılları tügellengey (267/28)."*

h.+ka 094/01, 094/05, 266/23, 266/25, 267/23, 267/25

[=6]

hah-: Vurmak, kazmak, basmak (para basmak).

*"Bu yérge añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodalarınñ (valilerin), haysı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler, da anıñki terezülerde, da ölçünmehlerde hoyıyırılar, da haysı érmeni işlerde oğrunuñ, yahot ki **hahkay ahça**, töresi bile kermenniñ da Marimborknuñ, haysına ki yañılğanlarınñ işlerde érmeniler beringendir (tabidir), añlamah kérek (314/40)."*

*"Éger ki kimése yaşırın sbg ya **fli hahsa** da anı sézgeyler, anıñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler yañılğanıñ (315/19)."*

h.-kay 148/25, 149/31, 314/20, 314/40, 315/20, 315/40

h.-mah 314/20

h.- sa 315/19

[=8]

hahtır-: Vurdurmak, kazdırmak, bastırmak (para bastırmak).

*"Éger kermen olтурғузsa ya hala yasasa, yasahların da hoygay ohşaşı bile. Dağı da érki bar hannıñ **fli sbg hahtırmaga** töre bile. A knâjatalarnıñ yohtur érki **hahtırmaga** hannıñ érkinden başha ya buyruhundand başha (237/23)."*

*"Dağı da érki bar hannıñ **flu ahça hahtırmaga** töre bile. A knâjatalarnıñ yohtur érki **hahtırmaga** hannıñ érkinden başha ya buyruhundand başha (058/35)."*

h.-maga 058/35, 058/36, 236/23, 236/24, 237/23, 237/24

[=6]

hahuçı: vuran, kazan, basan, basıcı (para basan, para basıcı).

“Éger kimése yaşırın ahça ya fli hahkay da anı sézgeyler, anıñkibik **hahuçı ahça** ya fli kérek eki holun késkeyler yañılgannıñ (148/26).”

h. 148/26, 314/21, 315/21

[=3]

hayğur-: Endişe etmek, düşünmek, gözetmek, bakım yapmak, çalışmak, sorumlusu olmak, yürütmek, yönetmek.

“Da yıhöv **yarğusun** ahpas **hayğurgay** vartabédlerniñ övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/24).”

“Haysı ulusta bar ése k'risdân hanı ya ulu biy, alar dünyâ **yarğusun hayğurgaylar** allarına könülük bile (032/08).”

“Da haysı ulusta bolmasa han ya ulu biyler, tiyesidir ahpasğa sımarlamaga yarğu işni, ki **barça yarğularnı ol hayğurgay** (tüm mahkemelerin sorumlusudur), (215/28).”

h.-gay 032/12, 214/26, 214/28, 215/26, 215/28

h.-gaylar /10, 032/17, 214/25, 215/25, 256/18, 257/18

h.-magay 100/28

h.-masın 037/37, 218/41

[=14]

hayt-: Dönmek, geri dönmek, tövbe etmek, pişman olmak.

“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte (bariz suçta), soñra **haytkay** (pişman olup, tövbe edip) da babasnıñ alnına hosdovanél bolgay, da anıñ din atası añar luc bérmeş kérek anıñ ol artıhsı işi üçün yazıhlı, ölümüne diyin k'risdânlıktan kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi, néçik kişi öldürgey, töre alay buyurur (130/26).”

“Haysı ki alanidir bu türlü, ki ortaçaahlılarnıñdır yarğu, ortaçaahlı alardır, kimler ki **yazıhlarından haytıp**, pokutovat (kefareti vermiş) étiptirler, alarnıñ ölçser Téñri yazıhın, pokutasın (kefareti), da kimniñ yazıhı artıh bolsa, ol bérser cuap. Alay oh dünyâ yarğusuna körgüzür (215/08).”

“A éger ki anıñkibik artıhsılıhtan **haytma** klemeseler, atası anıñkibik yaman oğlanı, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden bolur kéri étkey. Haysı anıñkibik oğul kéri étken ki poşmanlıhka haytkay da hnazant (uysal, itaatkâr)

bolma klegey, néçik tiyer atası-anasına, ol çahta yeneçi atası-anası ol şağavat bile bolurlar anı yöpsünmege (095/10)."

h.-ip 023/38, 024/33, 025/34, 029/27, 030/03, 030/10, 031/11, 035/14, 037/18, 144/04, 144/10, 208/03, 208/20, 208/40, 209/03, 209/20, 209/40, 212/06, 212/10, 213/23, 213/29, 213/33, 214/07, 215/07, 216/34, 217/33, 218/31, 236/01, 236/19, 237/01, 237/19, 310/18, 310/21, 311/17, 311/20

h.-kay 095/16, 130/21, 238/38, 239/38, 268/06, 269/06, 298/18, 299/18

h.-kaylar 049/26, 228/29, 229/29

h.-ma 095/09, 268/04, 269/04

h.-sa 150/33, 316/16, 317/16

h.-salar 062/21, 238/45, 239/45

h.-tılar 021/01, 208/04, 209/04

[=55]

haytar-: Çevirmek, geri vermek, iade etmek.

*"Da ol tusnahların tutuçı, éger néme artıh asıh alıp ése ol âribériden, ol hadar ahçadan, ki bérıp édi, na anı, ne ki artıh alıptır kéndiniñ sbgsından (akçesinden) kénsi asıh üçün, da sağışlagay baş bérgeñ ahçası üstüne da **haytargay** (280/12)."*

*"A éger hoca miskinge öv satsa, da künler étse tölövge, a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur ol övnü añar yene **haytarmaga**, da ol andan anıñkibik övnü kérek algay barça türlü mahanadan başha (114,12)."*

*"A éger ki ol satılğan kişi né türlü bolsa ki kéçkey dünyâdan, ol satkan kişi borçlıdır ol sbgnı (parayı) tügel **haytarmaga** éyesine, kimden ki oğurlap édi, da oğrunuñ 2 holun késmeh kérek da cagatına (alınına) möhrünü hızdırıp basmah kérek, nışan añar méñilik hörmetsizlikke, anıñ üçün ki özgeler de, anıñ üstüne bahıp, anıñkibik iş étmegeyler da horhkaylar (269/26)."*

*"Éger yarlı kişini hıstırgan bolgay nahle, néme anıñkibik tusnah bérgey borç éyesine. Anıñkibik tusnah kéçe hatına honma bolmastır. Borç éyesi anıñkibik tusnahı **haytarmah** kérek añar, kimden ki alıp édi, da añar podobnıy (uygun) kün étmege anıñ miskinlikine köre, ki tölöv étme bolgay (297/27)."*

h.-dılar 022/16, 206/17, 207/17

h.-gay 082/22, 109/23, 124/36, 125/11, 153/10, 176/33, 256/15, 257/15, 280/12, 281/12, 292/39, 293/39, 294/04, 295/04, 318/17, 318/30, 319/17, 319/30, 338/25, 339/25

h.-gaylar 134/28, 136/33, 302/14, 303/14, 304/12, 305/12

h.-ma 114/16, 115/20, 116/05, 117/24, 125/18, 134/18, 284/16, 284/35, 285/16, 285/35, 286/03, 286/31, 287/03, 287/31, 294/07, 295/07, 302/09, 303/09

h.-maga 096/19, 096/23, 116/19, 268/24, 268/26, 269/24, 269/26, 286/10, 287/10

h.-mah 096/16, 109/16, 128/32, 268/23, 269/23, 280/09, 296/27, 297/27

h.-mahlıh 022/20

h.-mınça 151/25, 316/32, 317/32

[=66]

haytarmahlıh: Çevirmek eylemi, geri vermek işi, dönüştürmek.

“*Néçik surp arakéller (havariler) klemediler yazıp bérmege surp Awédarannı (İncili) evelden, yohése sözleri bile inandırıp haytardılar, da andan soñra suhlandılar yazmaga, alay oh töreni de yazıp haldırmadılar, zéra alarnıñ dağın özge [ulu] sağışları bar édi haytarmahlıh üçün, yohése pokoy (huzur) bérdirler éski töre bile, da kerménlerniñ obıçayı (geleneği), bile, [da ari bitiklerniñ küçü bile] törelerinétmege (207/19).*”

h. 022/20, 206/19, 207/19

[=3]

hazna: < Ar. خزينة. 1. Devlet malı veya parası, ambar, devlet malının veya parasının saklandığı yer, depo, fon 2. Hazine, define, gömü.

hazna (I): Devlet malı veya parası, ambar, devlet malının veya parasının saklandığı yer, depo.

hanlıh hazna: < Türk. *hanlıh* + Ar. + خزينة: Hanlığın hazinesi, kraliyet hazinesi.

“*A kim ki hanlıh haznanı oğurlasa, da askaylar kendin, éger holga tüşse, da hulun, u oğlanların, u igilikin hanlıhka algaylar (060/23).*”

korol'nuñ haznası: < Ukr, Leh. король, *król* + Türk. + nüñ + Ar. خزينة + Türk. + si: Hanlığın hazinesi, kraliyet hazinesi.

“*Éger kimése néçe atadan alay anadan ki kiméseniñ 4-ünçi kindikte uruğu kökü bolmasa, anıñ igiliki kérek ki korol'nuñ haznasına bérilgey (257/04).*”

hazna (II): < Ar. خزينة. Hazine, define, gömü.

“A éger ki bilseler, ol **hazna** haysı ulu biyniñ bolgay, aniñkibik malnı da igilikni, oğlu, ya hızı bolgay, ya yuvuhu, aniñkibik mal kérek tüşkey alarga. Haysınıñ mülklerine **hazna tapılsa**, ol **hazndan** 10-unçu ülüş bérilmeh kérek hanlıhka (089/02).”

hazna tap-: < Ar. خزينة. + Türk. +tap-: Gömü bulmak, define bulmak, hazine bulmak.

“Éger ki kimése kéndi mülklerine **hazna tapkay** yér içine, ya altın, ya kümüş, da éger ki aniñkibik **hazna** evelgi hanlarnıñ bolgay, da igi bélgili bilseler, kérek hanlıh **haznaga** bérilgey ol **hazna**. A tapkan kişi ol **haznanı**, onunçı ülüşün ol kişige bérmeş kérek, alay oh añar da onunçı ülüş bérilmeh kérek, ol kişige, kimniñ mülk üsne tapıldı (263/12).”

hazna tapul-: < Ar. خزينة. + Türk. +tapul-: Gömü bulunmak, define bulunmak.

“A éger ki bilseler, ol **hazna** haysı ulu biyniñ bolgay, aniñkibik malnı da igilikni, oğlu, ya hızı bolgay, ya yuvuhu, aniñkibik mal kérek tüşkey alarga. Haysınıñ mülklerine **hazna tapulsa**, ol **hazndan** 10-unçu ülüş bérilmeh kérek hanlıhka (089/02).”

h. b088/25, 088/20, 088/23, 088/28, 088/33, 089/01, 089/04, 262/12, 262/13, 262/14, 262/17, 262/19, 262/21, 263/11, 263/12, 263/13, 263/14, 263/17, 263/19, 263/21, 62/11

h.+dan 089/02, 262/19, 263/19

h.+ga 088/27, 262/14, 263/14

h.+nı 060/21, 088/28, 238/09, 239/09, 262/15, 263/15

h.+sına 081/35, 256/04, 257/04

[=36]

haznadar: < Ar. خزينة. + Far. +دار: Devlet malı veya parasının hesabını tutan ve bekleyen sorumlu.

“Mikolay Şidlovtsadan Sindémirskiy, hanlıhımızniñ bizim **haznadarı** (329/21).”

h.+ı 164/38, 329/21

[=2]

hılın-: Amel etmek, davranmak, yapmak, hareket etmek, meşgul olmak.

“Ol, ki munda aytlıyır, ki yıhküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh işlerden başha **hılınmahı** bile isi (barız) yaman yañılmahlıh (ağır suç) da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı bolmasa (252/08).”

*“A éger ésirik kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek aniñki öldürmehlih câht bile da sormah kérek, budur aniñkibik öldürmehlih yaman sağış (cürüm kastı) bile sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdılar, ya kimden boldu başlanmah aniñkibik işte (davada), ol çahta sebepine köre, **hilinganına** köre bolgay yarğusu (088/13).”*

*“Kirüçiler yatnıñ bahçasına da buzsa (sökse, tahrip etse) ol bahçada yemişli térekni, né türlü de yemiş bolsa, da yétkirseler (ispat etseler) tanıhlıh bile aniñ üsne aniñkibik **hılınmahı**, töre buyurıyır aniñkibik buzuçı yemişli térekni, aniñkibik térek aşlagay bahçasına (111/28).”*

ölümlü iş hılın-: katil suçu işlemek, cinayet işlemek.

*“Kimse ki **hılınsa ölümlü iş** ya artıhsılıhı, kénsi bérilmeh kérektir ölümge, budur ki néme oğurlasa, furka (çarmıh) bile ögütlemek kérek (293/05).”*

yaman hılın-: Kötü davranışta bulunmak, suç işlemek.

*“A éger ki bu **yaman hilinganlar** töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine düğülbiz, da yalğandır, bu iş bizim üstümüzge bühtandır, da né artımızga, da né alnımızga bar, yarğuçılar, körüp alarnıñ toğru sözlerin, ki ne artına, né alnına, né litsası (kanıtı) yohtur, antnı buyurgaylar alarga da huthargaylar ölümünden (229/18).”*

yaman iş hılın-: Büyük kabahat işlemek, ağır suç işlemek.

*“Éger ki K'ristân k'risdânı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü **yaman hılınmah** aniñ üsne sézilgey (kanıtlansa), Yengi Töre buyurmastır añar tas bolmaga (idam edilmeğe) luc tartmah (kefaret ödemek) kérek, da tutulmah kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (269/20).”*

*“Yeñi Töre bulay körgüziyir, éger kimése **yaman iş hılınsa** da tanıhlıh bile yétkirseler (ispat etseler) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, aniñkibik cezasın tartmah kérek hilinganına köre (293/09).”*

h.-ganı 133/06, 300/26, 301/25

h.-ganına 088/13, 123/17, 262/06, 263/06, 292/11, 293/11

h.-ganları 052/18, 230/33, 231/33

h.-iptır 261/04

h.-ırlar 027/16, 210/23, 211/23, 230/30, 231/30

h.-maga 019/16, 203/37, 230/43, 231/43

h.-maknı 042/22

h.-mah 096/10, 136/08, 268/20, 269/20, 302/42, 303/42

h.-mahı 077/12, 252/08, 253/08

h.-mahka 046/09, 226/12, 227/12

h.-mahmı 111/28, 222/38, 223/38, 282/10, 283/10

h.-sa 095/22, 123/04, 123/14, 268/09, 269/09, 292/05, 292/09, 293/05, 293/09

[=56]

hılınan: Yapan, eden, bir eylemi yapan, fail.

yaman hılınan: Kabahat işleyen, hata yapan, suç işleyen, suçlu.

“60 Kapitula. Yaman hılınan kişiler üçün (070/19).”

“A éger ki bu yaman hılınanlar töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine düğülbiz, da yalğandır, bu iş bizim üstümüzge bühandır (229/15).”

yamanlıh hılınan-: kötülük yapan, suç işleyen, suçlu.

“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (zinada), ya adam öldürmehte, da alani (bariz, açık) bolmagay ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup keltirdi, tanılı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (itham) étkey, zéra anıñkibik yamanlıh hılınanlar antnı némege tutmaslar (229/15).”

h.-gan 070/19, 246/12, 247/12

h.-ganlar 048/38, 228/14, 228/15, 229/14, 229/15

[=56]

hılıhlı: Karakterli, huylu.

“33 Kapitula. At hılıhlı bolgay, nahıs (sakat) étüçi (102/15).”

“Éger ol, kimniñ ki ögüzü édi, da bilgey, ki yuvaş tigül édi, da yaman hılıhlı édi, da honşularından işitken bolgay, ki anıñkibik tuvarnı sahlamagaysén, bu ziyançı ögüzni, hayğurmagay alarnıñ aytmahın, ol çahta ol öldürgen ögüz üçün kérek kénsiniñ tirisin bérgey, kimniñ ögüzü édi, da ol ölünü kénsine algay (101/25).”

“A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı, 7-inçi küñge dire bolur satkan kişiğe haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek bézirgân (tüccar) tartıngay (geri verir) anıñ éyesine zastuptsasına (malikine), haysı ki zastuptsa kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur (287/03).”

h. 100/25, 102/15, 102/17, 116/03, 244/28, 245/28, 250/07, 251/07, 272/16, 273/16, 274/08, 275/08

[=12]

hışha: Eksiklik, kusur, kabahat, suç (Arapçada eksiklik, kısalık anlamında olan kusur/ قصور sözünün çevrisi veya aynı mantıkla türetilmiş hukuk terimidir).

“Mundan övrenip, aytır arakel (havari) Boğos, ki héç sizde könü töre yohtur, né üçün siz kéndinizge **hışha u égirlik** étmege hoymassız, yohése siz **hışha u égirlik** étersiz tügül özgelerge, yohése hardaşlarga da (204/21, 205/21).”

h. 020/16, 020/17, 204/20, 204/21, 205/21

[=5]

hız: Kız, dişi çocuk, kız çocuk, evlenmemiş kadın, bakire kadın.

“Éger ki yoluhsa, ki hanga oğul u **hız** bolgay alğışlı bısagdan (yasal nikâhtan), kéndiniñ hanlıh déjavalarnı (mülklerini) üleşkey oğlanlarına (234/29).”

“Kerek kiyöv (damat) sözlegey **hızniñ** atası bile, budur, ki añar bélgili étkey, né türlü néme bérir **hızniñ** artından céhéz (çeyiz), haysı ki almahtır; artından bérilgey bélgili, zéra ki céhézi hatunlarnıñ ülüşleridir atasından da anasından da mülklerden de (080/27, 080/30).”

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya **hızni**, da anıñki **hız** hızoğlan (bakire kız) bolgay, da añar küç (tecavüz) étkey, anıñki küç étüçi (tecavüzcü) ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kerek töreçiden (yargıçtan) ötleş zından bile da curum (para cezası) bile ol hörmetsizlik üçün (124/24).”

“Éger ki ér oğlu bolmasa da hız bolgay, bergey tacın **hızına**, da ol érge (kocaya) bargay da bergey tacın éyesine (eşine), da hanlıh étkey, haysı ki bardır tohtalğan törede tanıhlıh, buyurur, ki kimse [ölse], jaranklıhını (mirasçılığını) bergey **hızına** (057/35, 057/36, 058/03).”

“A éger ki ata tirlikine haysı **hızların** céhézlep çıharıp ése, artıh némesi yohtur çihkan (evlenen) **hızlarnıñ**, né ata ülüşü de, né ana (189/05, 189/06).”

“Da igiliki (malı) ölgenlerniñ, oğul-hızı bolganniñ, halır oğlanlarına, **hızlarına** da hatununa. A kimniñ oğul-hızı yohtur, anıñki igilikler tüşer yovuhlarına (akrabalarına) da hardaşlarına. Da ahırı hatunun ölgen kişiniñ yuvuhları bolmaslar kéri étmege (254/36).”

hız hardaş: Kız kardeş, bacı.

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlannıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter **hız hardaşlar**, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) jarang (mirasçı) ér u hızoğlanlarına atadan soñra (189/17).”

“A éger ki atasınıñ ölüm[ün]den soñra algıy édi atasınıñ ya anasınıñ ülüşün, kénsi payın da, tölaminçe (ödemeden) ol borçun, ölgıy édi, ol çahta anıñkibik borç, kim ki inanır édi, bolur anıñ ülüşü üstüne izdemege, éger ki mülkler da bolsa, kérek, ki bolgay ülüşü mülklerden, anıñ ülüşüne tüşken, ér ya **hız hardaşlarnıñ** ülüşü üstüne dügül, bot [=bo] alar borçlu düğüller (321/14).”

h. 049/34, 056/32, 057/35, 080/35, 082/14, 094/04, 095/1, 095/36, 097/06, 108/26, 124/24, 132/03, 132/10, 155/12, 157/01, 188/40, 189/02, 189/17, 228/32, 229/32, 234/29, 234/35, 235/29, 236/04, 237/04, 254/29, 254/37, 255/29, 256/12, 257/12, 266/25, 266/31, 266/41, 267/25, 267/31, 267/41, 268/36, 269/36, 292/33, 293/32, 300/06, 300/09, 301/05, 301/08, 320/14, 321/14, 322/03, 323/03

h.+ga 057/11, 070/22, 234/37, 235/37, 246/14, 247/14

h.+ı 057/08, 081/10, 081/13, 082/17, 088/36, 154/22, 156/23, 156/35, 235/35, 254/36, 255/35, 255/37, 256/13, 257/13, 262/18, 263/18, 278/38, 279/38, 320/02, 320/38, 321/02, 321/38, 322/01, 323/01

h.+ın 060/19, 093/28, 093/30, 093/33, 094/10, 095/07, 132/07, 132/20, 238/08, 239/08, 266/19, 266/20, 266/21, 266/28, 267/19, 267/20, 267/22, 267/28, 268/02, 269/02, 300/07, 301/07

h.+ına 057/32, 057/36, 068/03, 080/36, 236/02, 236/04, 236/07, 237/02, 237/04, 237/07, 254/30, 255/30

h.+ınıñ 057/17, 080/30, 234/0, 235/40, 254/27, 255/27

h.+lar 081/08, 254/35

h.+ları 255/35

h.+ların 156/29, 189/05, 320/40, 321/44

h.+larına 081/12, 156/30, 234/42, 235/42, 254/37, 255/37, 320/41, 21/41,

h.+larınıñ 057/11, 057/16, 234/39, 235/38, 235/39

h.+larnıñ 189/06, 189/09

h.+nı 093/35, 094/01, 124/24, 132/20, 266/22, 266/23, 267/23, 292/32, 293/32, 300/14, 301/14

h.+nın 080/27, 093/31, 094/02, 094/08, 254/26, 255/26, 266/20, 266/23, 266/27, 267/21, 267/24, 267/27

[=165]

hızoğlan: Kız çocuğu, evlenmemiş kız, bakire kız çocuğu.

“Éger kimése kiméseniñ hatunuñ yol üsne hapsa ya hıznı, da anıñki hız **hızoğlan** bolgay, da añar küç (tecavüz) étkey, anıñki küç étüçi ölümlüdür. A éger étken işin anıñ üsne tügellemese, eğbet, égridir (suçludur) da ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek töreçiden (yargıçtan) ötleş zından bile da curum (para cezası) bile ol hörmetsizlik üçün (124/24).”

“A éger kiméseniñ ér oğulları bolmasa, ol çahta **hızoğlanlar** atadan-anadan halgan barça igilikke (mala) éye bolur (156/32).”

“Yohése ki atasınıñ ölümünden soñra, ki ana tiri bolgay, da haysı oğlanı ölse alnına, azap (bekâr) ya kiçi, da bolmasa ol ölgen oğlannıñ oğlanları, anı jarangél (mirasçılık) éter hız hardaşlar, bo anası bile da ér hardaşları bile birge téñ, da anadır hawsar (eşit) jarang (mirasçı) ér u **hızoğlanlarına** atadan soñra (189/15).”

“Éger ki haysı **hızoğlan** atasınıñ ölümünden soñra halgay, kérek, ki ér hardaşları anı céhézlep érge bergeyler anıñ ülüşü bile, da özleri mülklerde halırlar (255/32).”

h. 081/02, 124/24, 254/32, 255/32, 292/33, 293/33, 320/33, 321/33

h.+ga 124/21, 292/31, 293/31

h.+lar 156/32, 320/42, 321/42

h.+larına 189/20

h.+larınıñ 235/39

[=16]

hızsız: Kızsız, kızı olmayan.

“A éger kimése bolsa **oğulsuz-hızsız**, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki jaranlıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranlıh (mirasçılık) étkeyler anıñ igilikine **oğulsuz-hızsıznıñ** anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (157/03, 323/07).”

h. 157/03, 322/04, 323/04

h.+nın 157/09, 322/07, 323/07

[=6]

hoca: 1. Zengin, varlıklı 2. Sahip, eş, koca, zevç.

hoca (I): Zengin, varlıklı.

*“Éger ki sadağa barça némeden artıh ése, yohése yarğunu könülük bile tiyesidir étmege, tiymes **hocaga** yüz körme (torpil yapma), né miskinge yarlığama (acıma), ne türlü ki yazgandır: «Yarlığama yarlığa (yoksula) törede» (033/21).”*

*“A éger **hoca** miskinge öv satsa, da künler étse tölövge (ödemeğe), a éger ol miskinniñ küçü yétmese tölemege ol öv üçün, na olur övni añar yine haytarmaga, da ol andan anıñkibik övnü kérek algay barça türlü mahanadan başha (285/14).”*

*“Da barça érménige érk (yetki) bardır töreden hanga almaga (hana temyiz başvurusu yapma), alay **hocaga** (zengine), néçik miskinge (322/35).”*

hoca (II): Kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, koca, zevç.

*“Da ölgen vahtına ki klegey (ister) hoképarts (mirasçı) étmege hatunun hardaşları bile birge, töre anı añar buyurur, ki birge anıñ canıñ hayğurgaylar. Da bu buyruh tutulmah kérek, éger ki hatunu ölmese **hocasından** burun (257/19).”*

*“Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı (gebe) hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlaniñ vahtsız kéçirgey (düşürür), gés başın (yarı diyetini) tölemeh kérek **hocasına** ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine barışma (271/25).”*

*“Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (mallarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin (çeyizlerini) da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı **hocalarına**, da hatınlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ da könülük (adalet) bile (307/17).”*

“Ya 1 kimése çérüvde (orduda) bolgay, kéndiniñ duşmanıñ üvdegi anda tapup, öldürgey köñlü (kastı) bile, ya 1 kimése klep (isteyip) kéçe kiméseniñ yolun algay anı öldürmeh üçün, ya yaman hatın klep kéndiniñ hocasın otalayay (zehirler), ya kimése kiméseni pahillikten otalgay da öldürgey (311/24).”

h. 082/16, 114/12, 149/18, 284/14, 285/14, 314/34, 315/34

h.+ga b078/06, 033/22, 216/04, 217/04, 252/24, 253/24, 322/35, 323/35

h.+larına 139/18, 306/17, 307/17

h.+sı 162/04, 256/13, 257/13, 326/10, 327/10

h.+sın 144/18, 310/24, 311/24

h.+sına 098/30, 270/25, 271/25

h.+sından 082/29, 256/19, 257/19

[=32]

hol: Kol, el (sözcük tek başına hukuki anlam taşımaz. Ancak yardımcı fiiller olarak hukuk terimleri oluşturmaktadır).

hol uzat-: Dövmek, vurmak, darp etmek.

*“Anıñ üçün dinsizlerniñ doktorları tohtatıp töre hoydular, ki kim bolvanlarga (putlara) yaman aytsa, ölümlü bolgay, da kim ki atasına **hol uzatıp urgay**, holun késkeyler (018/34).”*

hol uzatuçı: El uzatan, vuran, döven, darp eden.

*“Éger yoluhsa, uruş arasına kimése kiméseniñ sahalından tartkay, da igit bolup hartniñ, töre bile buyurgandır anıñkibik **hol uzatuçı** sahalına hartniñ, alay ol añlamah kérek curumu, néçik kiméseni nahıs étkey (089/10).”*

holga al-: Esir almak, ele geçirmek, yakalamak.

*“Jolnér (asker) uruşta kimséni **holga alsa**, tonu oprahı da sağıt sabası anıñ bolgay, a gübesi biyiniñ bolgay, u talanniñ kümüşü biylerniñ bolgay, u bağır, u témir, u añar ohşaş néme çerüvnüñ bolgay (241/12).”*

holga bér-: Eline teslim etmek, tasarrufuna vermek, emanete vermek.

*“37 Kapitula. Emanet üçün da inamlı **holga bérme** üçün (106/37).”*

holga tüş-: Ele geçmek, esir olmak.

*“Dağı da biyi hulun yéberse isdorojga (devriyeye) da **holga tüşse**, tiyişlidir biyi satun algay (240/08).”*

*“A kim ki hanlıh haznanı oğurlasa, da askaylar kendin, éger **holga tüşse**, da hulun, u oğlanların, u igilikin hanlıhka algaylar (060/22).”*

holun kés: Kolunu kesmek (işlenen bazı suçlara karşın verilen ceza).

*“Éger ki kimése yaşırın ahça ya fli hahkay da anı sézgeyler, anıñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki **holun késkeyler** yañılganniñ (148/27).”*

*“Éer ki dinsiz öldürgey k'risdânnı érki bile, anıñ ormuna kendin tas étkeyler. A éger ki érksiz öldürdü ése **holun késkeyler**, da han bahasın tölegey (060/29).”*

holun satun al: Para cezası ödeyerek kolunu satın almak (mahkeme hükmü ile kolunun kesilmesi cezası alan kadının para cezası ödeyerek kolunun kesilmesi hükmünden kurtulması).

*“Hayda 2 kişi biri biri bile uruşkay asrı yaman, da hatın kişi alarnıñ arasına tüşkey ayırmaga halabanı (kavgayı), da klegey añar boluşmaga, kim ki yihılıyır da yéñiliyır küçlüge, a özge néme bile bolmıyın boluşma, ol uruşkan kişilerni ayırma né bir türlü iş bile, da anı, haysı ki huvatlıdır, tutkay yumurthalarından, töre buyurıyır anıñkibik hatunnuñ holun késme, anıñ üçün ki tiydi anıñkibik yérine. Éger töre şağavat (af) étse, ol çahta bolur anıñkibik hatun **holun satun alma** (299/11).”*

inamlı hol: Kendisine bırakılan eşyayı geçici bir süre için ücret karşılığı koruyan kimse, güvenilir kimse, emanetçi.

*“37 Kapitula. Emanet üçün da **inamlı holga** bérmeñ üçün (104/33).”*

*“Da éger ki kimése, sahlama bérmiyın **inamlı holga**, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga (105/28).”*

*“Éger kimése kimésege bérse altın, ya kümüş, ya özge türlü néme, çanah ayah ya barça özge türlü némeden kéndiniñ **inamlı holga** sahlamaga, anıñkibik işler ol inamlı emanetkârga övinden anıñ oğurluh iş bile oğurlangıy édi, éger oğrunı ol işler bile ol emanetkâr bélgili iş bile oğurluhı hapkaylar, anıñkibik oğrunı furka (çarmıh) bile ögütlemeh (cezalandırmak) kérek (277/20).”*

h. 018/32, 089/11, 106/15, 202/35, 203/29, 246/22, 247/22, 262/24, 263/24, 276/41, 277/41

h.+ga 060/22, 062/38, 063/03, 063/04, 104/33, 104/38, 105/28, 238/10, 239/10, 240/08, 240/09, 240/10, 241/08, 241/09, 241/10, 276/12, 276/14, 276/19, 276/28, 277/12, 277/14, 277/19, 277/28

h.+un 018/33, 060/29, 096/25, 130/07, 130/10, 148/27, 202/36, 203/29, 238/13, 239/13, 269/27, 298/11, 298/13, 299/11, 299/13, 314/21, 315/21

[=50]

hom: < Ar. قوم. İnsanlar, ırk, kabile, aşiret, kavim, halk, ulus, millet.

*Köp vahttan béri ulu sağıştá édim bu töre bitiki üçün, ki her kez bizni tabalarlar édi bizim **hom** da, özge dayfa da (025/16).*

*“Da Yeñide buyurdu Biyimiz K'risdosnıñ arakéllerge ki olturgaysız 12 olturğuştá yarğu étme 12 milletke Israél **homına** (212/08).”*

h. 25/16, 208/31, 209/31

h.+ına 30/08, 212/08

h.+una 213/32

[=6]

honah: Misafir, yabancı, yerli olmayan, yabancı tüccar (mahkeme ve hukuki işlemlerde durumuna göre farklı muamele gördüğü için ve yükümlülükleri farkından dolayı hukuk terimlerine dâhil edilmiştir).

*“Yene bir kimése ki yérliler bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine ayb bérgey, ya **honah** yérlice [ayb bérgey], anıñkibik işte, kim ki yatmaga klemes, anıñkibik kişi, yerli de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, bérp 14 sbgnı (akçeyi) da töre alına anıñkibik aybdan çılmaga (335/08).”*

*“A éger ki kimése başlagay honah **kişi** vlojénıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alına, burungi töre turmagay, haysı da kişige utru, anıñkibik honah kişi povinnén (yükümlü) dügül törege bu 14 sbgnı (akçeyi) oblojit (ödeme) étmege, haysı ki başladı vlojénıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) alına (335/01, 335/02).”*

*“A éger ki haysı **honahka** kérek bolgay töre satın alma potrébniy (nöbetçi), kérek törede bérgey 14 ahça. 2 ahçası voytnuñdur da 12 ahçası töreçileriniñdir (171/02).”*

honah övü: Han, otel, misafirhane, konuk evi.

*“114 Kapitula. Honahlar, ki **honah övlerine** humaş hoyarlar (155/15).*

*Haçan honah kélse humaş bile **honah övine** da storoj (bekçi) tutsa ol humaşka (mala), da ol közét kötürgey üstüne, ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh kérek (321/17).”*

honah töresi: Yabancılar için ihtisas edilen mahkeme, yerli olmayanların mahkemesi.

*“Yene bilgeysiz, ki her yıl svátıy andriy küününden néçik némiçleriniñ Agvénti başlanır, ançah bizim cnuntka dire ol künden vlojénıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli mahkeme) bolmas bolma, da ne bir övler üsné zapis (kayıt) étme, ol küñler çıhmıyın, léç **honah töresi** ya anıñki potrébniy (nöbetçi), haysı kişige utru, ki émin bolmagay, anıñkibik töre bolur bolma (179/16).”*

h. 155/15, 155/16, 155/17, 171/08, 171/15, 171/17, 171/24, 172/15, 176/11, 176/26, 179/16, 190/27, 192/38, 193/05, 320/16, 320/17, 320/20, 321/16, 321/17, 321/20,

332/34, 333/34, 334/02, 334/03, 334/08, 334/22, 335/02, 335/03, 335/08, 335/22, 338/13, 338/21, 339/13, 339/21

h.+ka 078/08, 161/27, 171/02, 173/25, 182/19, 190/28, 190/31, 252/24, 253/24, 326/04, 327/04, 332/31, 333/31

h.+lar 073/08, 155/14, 248/26, 249/26, 320/16, 321/16

[=53]

hosdovanél: < Erm. խոստովանել, Յոստովանել. İtirafçı, tövbekâr, günah çıkarıcı, istiğfar eden, günahlarına ikrarda bulunan ve tövbekâr olan.

*“Da né türlü yahşı k'risdânlar câht éterbiz yahşılıhnı hılınmaga, a éger ki aldansah, néme bile bu dünyânın yazıhı bile, ökteklik (kibirlik) étmeyin, **hosdovanél** bolurbiz, lucumıznu (kefaretimizi) tartıp, inanırbiz boşatlıhka (053/02).”*

*“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi işte, soñra haytkay da babasnın alnına **hosdovanél** bolgay, da anıñ dîn atası añar luc bérmeş kérek anıñ ol artıhı işi için yazıhlı, ölümüne diyin k'ristanlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi (130/22).”*

*“Barır égeç çérüvge da öldürgey anda kişi, anıñkibik kişi öldürüçi ari ataların boyruhlarından yazıh ornuna sağışlanmagay, haysın ki biz de alay sahlama klerbiz. Eğbet, anıñkibik öldürüçi bolur borçlu **hosdovanél** bolgay da luc (kefaret) tartkay ohşashlı, töre alay buyurıyır (301/19).”*

h. 053/02, 130/22, 131/08, 132/34, 231/44, 232/01, 233/01, 298/19, 298/30, 299/19, 299/30, 300/20, 301/20

[=13]

hosdovanut'iun: < Erm. խոստովանութիւն, խոստովանութեան. İtiraf, ikrar, günah çıkarma, tövbe, pişmanlık, istiğfar.

Hosdovanut'iun antı: < Erm. խոստովանութիւն, խոստովանութեան. + Türk. + *antı:* Tövbe yemini.

*“Haytıp **hosdovanut'iun antı** budur, ki hoygay holun haç, ya Awédaran (İncil), ya yihöv üstüne da bilgey, ki Téñri yapuhnu biliçidir (046/31).”*

*“... da aytkay “bilir Téñri, da bu haç, da Awédaran (İncil), da surp yihöv, ki könüdüür aytkanım”. Da aytkay alay, ki bularnın zork'u (gücü) u hörmeti için, ki yalğan aytman,- bu türlü ant **hosdovanut'iundur**, haçan ki Téñriniñ yapuhnu biliçi aytır,*

Awédarannı (İncil) K'risdosnuñ sözi aytır, da yihövnü K'risdosnuñ övü aytır (227/27)."

*"Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan **hosdovanut'iumumuz** bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan (233/03)."*

h. 046/31, 047/10, 047/20, 050/24, 050/31, 226/23, 226/29, 226/34, 227/23, 227/29, 227/34, 230/01, 230/04, 231/01, 231/04

h.+dır 226/17, 227/17

h.+dur 046/18, 047/05, 226/27, 227/27

h.+ımız 053/07, 232/04, 233/04

h.umuz 233/03

[=25]

hoy-: Koymak, bırakmak, atamak, izin vermek, karar vermek, hüküm vermek, yapmak.

*"Tiyesidir yarğuçılarga barça tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı pahıl bolmagay barça vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki yarğuga kélgenlerniñ köñülleri çiy bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmekten toğru bolmadı yarğu. Uzun és bile tözümlü bolmah kérek yarğuçılar, zéra köp kéz yoluhur, ki küç bile taparlar da yavitsa bolmastır yarğu. Yohése tözümlük bile, da kün bérıp, özge çahta yahşı térgep ündegeyler allarına, da uç étkeyler. Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseles, **hoymagaylar** biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler, ki töre alnına halaba bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay (217/38)."*

*"Éger ki övdegi kişiler ya honşuluh ayt kaylar, kimniñ anınkibik atı bar, ki sahlamagay, da ol anıñki atnı kétermey, da ol at kiméseni nahıs étkey albo öldürgey, ol çahta duhovniy töre bahkay anı, **hoymah** (hüküm vermek) kérektir luc (kefare) da curum (275/15)."*

*"Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler, néçiktir funtlar, néçiktir harılar da ölçünmehi barça türlü humaşnuñ, ki bolgaylar könü da tügel işler köñüsün bézirganlikniñ, bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, **hoyup** (tayin etmek) anıñ üsne közet, cáht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége aytilgan işlerde égirlik bolmagay (148/08)."*

“Haçan ki kéthoyalar da hartlar **hoysalar** (görevlendirmek, atamak) kiméseni bahuçı huçlarını (huzurevi), ki bahkaylar miskinlerini, huçta yatkanlarını bahkaylar ton-oprahın, aşın suvun (303/24).”

“Töre bile **hoygandır** (hükmetmiştir), tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkannıñ, ya hulga, ya haravşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ısançısı andadır (297/33).”

“Éger hardaşlar aralarına atalarının ölümünden soñra ig[i]liklerin (mallarını), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra **hoymaga** (bırakmak, ayırmak) céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarının övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatunlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ da könülük bile (307/15).”

ahça hoy-: Para koymak, ödemek, bahis için para koymak.

“Kim ki poşuman bolsa da yébérmeye klemese, apélâtsia yétkenden soñra, na kérek, ki ol kişi 6 fli **ahça hoygay** töreniñ alnuna, ol töreniñ, ki apélóvat étti, néçe ki töre olturuptur, ki yébérgen korol’ga (194/33).”

“İgitlerge övrençiktir, ki öçten ağır néme kötürmege, da mahtanmaga, da ağır néme yürütmege, da anıñki ağır néme kötürmehten éger ki haysı aralarından nahıs bolgay, haysı ki **ahça hoydı**, da öç kirdi, da sebep boldı bu işke, anıñ nahıslılına, gés curumnı tölemeh kérek, néçik hanlı iş üçün, da anıñ hatına ol nahıs bolganga ziyanın harcın tölemeh kérek, hakimlikin. (087/18).”

kéri hoy-: Ayırmak, kenara bırakmak.

“Éger hardaşlar aralarına atalarının ölümünden soñra ig[i]liklerin, éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar yérge bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga (bırakmak, ayırmak) céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, anıñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki kéltiriptir her biri céhézin atalarının övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatunlarınıñ céhézlerin **kéri hoyup**, andan soñra hardaşlar,

né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tékşi teñ da könülük bile (307/18)."

luc hoy-: < Erm. լուծ. + Türk. +hoy-: Günaha karşı ceza kesmek, ceza kesmek, kefaret kesmek, keşişin ceza kesmesi.

*"Éger ki töreden kimésege ant buyurgaylar, da ol ant ulu iş üçün u köp néme üçün bolgay, da könüsün bolgay, da hosdovanut'iun antın içkey, 3 yıl **luc hoygay** ahpas ol adamnıñ üsne (231/01)."*

öv hoy-: Ev inşa etmek.

"66 Kapitula. Kim ki yeñi öv hoygay (247/18)."

töre hoy-: Kanun yasamak, hükmetmek.

*"Anıñ üçün dinsizlerniñ doktorları tohtatıp **töre hoydular**, ki kim bolvanlarga (putlara) yaman aytsa, ölümlü bolgay (203/28)."*

*"Dağı da bu türlü bolsun: tarlovlarnıñ ülüşü 5 ülüşnün birin algaylar, né türlü ki ovsép **töre hoydı** Mısırdı, haçan ki dostat étte (ele geçirdi) p'arawonnuñ ulusun (241/23)."*

töre bile hoy-: Kanun emrediyor, kanunun hükmüne esasen.

*"**Töre bile hoygandır**, ki tul hatunlardan néme tusnah almagaylar, né ton-oprah, né özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (karşılık), (297/38)."*

*"**Töre bile hoygandır** (hüküm etmiştir), tiyemistir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkannıñ, ya hulga, ya haravşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötles, anıñ üçün ki miskindir, da ısançısı andadır (297/30)."*

tusnah hoy-: Rehin etmek, rehine vermek.

*"Töre bile boyruh étkendir da tiygandır, ki hol tiyirmenin tusnah hoymagaylar, né üstünedegi taşın, né tbindegi taşın. Anıñ bile miskin tirlik éter. Yañılğan munıñki némeni haligi boyruhnu töre bile ögütlenmeh kérek, ki tartıngaylar andan, ki anıñkibik tiyirmenni **tusnah hoymagaylar** (296/15)."*

*"Éger ol, kim ki **tusnah hoyuptur**, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga, kérek bolsa, da ol, kim ki tusnahnu tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahları, da anıñkibik harc étkeni yasamahına ol tusnahlarda kérek sağışlagay ol baş sumanıñ üsne, kérek ol harclarnı birletkey tölovge (280/13)."*

tusnah hoygan (I): Rehin bırakan kimse, rehin veren şahıs, teminat gösteren şahıs, güvence veren kimse.

*“Alay oh tusnah hoygan (rehin konulan) tuvar hara üçün töresi bolmah kerek, éger tuvar hara nahıs bolsa tusnahta ya ölse, na ziyan ol **tusnah hoygannıñdır**, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kénsi ziyanıñ, da ol égri düğül (110/30).”*

*“Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küñüne tusnahın tölöv aşıra çıharmagay, éger ol hoygan küñni aşırğay, da ol **tusnah hoygan kişi tusnahı**, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kerek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın tölegey (318/23).”*

tusnah hoygan (II): Rehin bırakılan mal, teminat verilen mal, güvence.

*“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü, ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik işlerden néme anıñkibik, da kécikkey tölövün (karşılık, bedel) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız almah kerek da **tusnah hoyganın** haytarmah kerek añar (109/15).”*

*“Da éger anıñkibik borçta tusnah bérilgen (teslim edilse) bolsa ol inangan (mutemet) kişide, andan alingan alğan bolğay, da 30 yıldan soñra anıñkibik tusnah izdenmegen töre bile da anıñkibik **tusnah hoygan** özgege halır ol kişiniñ hatına meñilikke da andan halğanlarga (152/16).”*

*“**tusnah hoygan işni** igi bahmah kerek, ki tas bolmagay, a dağın artıhsı töre buyurur, ki aslm almagay (281/37).”*

h.-dı 022/04, 029/29, 063/28, 063/30, 076/11, 076/19, 076/21, 087/18, 104/23, 147/36, 207/11, 213/23, 250/42, 276/07, 277/07

h.-du 046/11, 208/11, 226/13, 227/13, 240/21, 240/22, 241/24, 250/41, 251/41, 253/16, 277/07, 277/18, 314/06, 315/06

h.-dular 018/30, 202/34, 203/34

h.-gan 021/19, 089/19, 106/02, 109/04, 110/27, 110/36, 112/36, 152/16, 153/21, 153/22, 204/43, 205/43, 262/28, 263/28, 276/34, 277/34, 280/03, 280/32, 280/37, 281/03, 281/32, 281/37, 282/30, 283/31, 318/03, 318/23, 318/23, 319/03, 319/22, 319/23

h.-gandır 087/24, 096/03, 128/37, 260/35, 261/36, 268/17, 269/17, 296/31, 297/30, 297/38, 302/40, 303/40

h.-ganın 106/04, 109/15, 276/35, 277/35, 280/09, 281/08

h.+ganından 208/41, 209/41

h. niñdir 110/31, 280/34, 281/34

h.-gay 037/40, 041/03, 046/21, 046/32, 050/25, 058/33, 070/29, 104/19, 118/30, 139/28, 150/27, 176/24, 194/33, 218/42, 222/12, 223/12, 226/18, 226/23, 227/18, 227/23, 230/01, 231/01, 236/22, 237/22, 246/18, 247/18, 276/05, 277/05, 288/10, 289/10, 306/22, 307/22, 316/13, 317/13, 321/16, 338/20, 339/20

h.-gaylar 062/22, 073/09, 135/03, 244/36, 245/36, 248/26, 249/26, 302/20, 303/20

h.-ıyırlar 149/29, 314/39, 315/39

h.+ıyırmén 083/17, 257/32

h.+ma 163/01, 326/28, 327/27

h.+madı 045/01, 224/34, 225/34

h.+madılar 204/02, 205/02

h.-maga 046/13, 139/13, 149/21, 187/26, 226/14, 227/14, 228/10, 228/26, 229/10, 229/26, 236/45, 237/45, 306/15, 307/15, 314/36, 315/34

h.+magay 048/28, 59/38, 236/45, 237/45

h.-magaylar 035/17, 128/09, 128/16, 216/35, 217/36, 296/16, 296/19, 297/15, 297/18

h.+mas 045/04, 224/35, 225/35

h.+massız 020/17, 204/20

h.-mastır 027/30, 210/29, 211/29

h.+mah102/31, 118/07, 274/15, 275/15, 286/23, 287/223

h.+sa 055/26, 234/06, 235/05

h.+salar 135/10, 302/24, 303/24

h.-up 025/18, 037/38, 045/30, 053/27, 105/13, 125/21, 139/20, 148/08, 153/37, 176/05, 188/21, 188/26, 199/08, 208/31, 209/32, 218/42, 226/04, 227/04, 232/13, 233/12, 261/3, 276/21, 277/21, 294/09, 295/08, 306/18, 307/18, 311/41, 314/11, 315/11, 315/30, 319/30, 338/11, 339/11

h.-uptır 276/19, 280/06, 281/06, 281/08, 281/08, 28/28, 318/29, 319/29

h.+uptırlar 322/20, 323/20

h.-uptur 105/07, 109/13, 109/24, 110/19, 153/35, 158/01, 228/42, 229/42, 280/07, 280/08, 280/13, 280/28,

h.-upturlar 050/16, 149/16, 228/42, 229/42

[=261]

hoyçı: Koyuncu, çoban.

*“Da K'risdosnuñ toğganına frişteler, da 3 han, da **hoyçılar** tanıhtırlar (222/22).”*

h. 041/026, 222/23, 223/23

[=2]

hoygan: 1. Bırkan, koyan, koyucu, tesis eden 2. Bırakılan, koyulan.

*“Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger emanetni hoyuçı bolgay, na kéndiniñ töresine özge cıstan ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns **hoygan bolsa** emanetni, na érméni ötleş izder (dava açar) hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (277/35).”*

töre hoygan: Kanun yazan makam, kanun koyucu.

*“Éger ki yazdıh ése evelgide, ki kérekimiz düğül édi yazgan töre bérilmege Téñriden, yohése köp kéz işittih panbas özge illetten, ki yohtur k'risdânlarda töre. Kim ki munu aytır, bilmestir ari bitiklerniñ küçüni. Munuñkibik yaman sağıştan 2 türlü yamanlıh toğar: 1, ya sağışlar édi, ki **töreni hoygan** ésiz édi, 2, ya klemes édi, ki könülük bolgay édi ademiler arasına dünyâda (204/44).”*

tusnah hoygan (I): Rehin bırakan kimse, rehin veren şahıs, teminat gösteren şahıs, güvence veren kimse.

*“Alay oh tusnah hoygan (rehin konulan) tuvar hara üçün töresi bolmah kérek, éger tuvar hara nahıs bolsa tusnahta ya ölse, na ziyan ol **tusnah hoygannıñdır**, anıñ üçün ki hayğurmadı vahtında kénsi ziyaniñ, da ol égri düğül (110/30).”*

*“Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küñüne tusnahın tölöv aşıra çıharmagay, éger ol hoygan küñni aşırgay, da ol **tusnah hoygan kişi tusnahı**, ahça da çıharmasa, töre körgüziyir anıñkibik tusnah hoyuçıga, kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çıhargay da ahçasın tölegey (318/23).”*

tusnah hoygan (II): Rehin bırakılan mal, teminat verilen mal, güvence.

“Éger kimése kiméseden öv alsa tusnah, ya bahça, ya borlalıh (üzümlük, bağ), ya saban tüzü, ya özge néme añar ohşaş, da éger ol, kim ki tusnah hoyuptur anıñkibik

*işlerden néme aniñkibik, da kéçikkey tölövün (karşılık, bedel) étmege añar, kimge ki tusnah hoyuptur, na ol, ki tusnahlar andadır, ki tusnah hoyuptur, ték kénsiniñ ahçasın aslamsız almah kérek da **tusnah hoyganın** haytarmah kérek añar (109/15)."*

*"Da éger aniñkibik borçta tusnah bérilgen (teslim edilse) bolsa ol inangan (mutemet) kişide, andan alingan alğan bolgay, da 30 yıldan soñra aniñkibik tusnah izdenmegen töre bile da aniñkibik **tusnah hoygan** özgege halır ol kişiniñ hatına meñilikke da andan halğanlarga (152/16)."*

*"**tusnah hoygan işni** igi bahmah kérek, ki tas bolmagay, a dağın artıhsı töre buyurur, ki aslm almagay (281/37)."*

h. 021/19, 110/27, 152/16, 153/22, 204/43, 205/43, 281/32, 318/03, 318/23, 318/23, 319/03, 319/23

h.+ ganın 106/04, 109/15, 276/35, 277/35, 280/09, 281/08

h.+ nıñdır 110/31, 280/34, 281/34

[=21]

hoyuçı: Koyucu, bırakan, sunan, teslim eden.

emanet hoyuçı: < Ar. امانت. + Türk. +ni +hoyuçı: Malını emanet bırakan kimse, malını emanet koyan kişi.

*"Érméniler üçün bu iş, néçik özge işler, añlanıyır, budur éger **emanetni hoyuçı** (emanet veren) bolgay, na kéndiniñ töresine özge cınstan ötleş bahmah kérek, yeneçi, éger özge cıns hoygan bolsa emanetni, na érméni ötleş izder hoyganın kéndiniñ töresine, haysına ki olturuptur (277/33)."*

tusnah hoyuçı: Rehin bırakan kimse, rehin koyan şahıs, malını ipotek olarak bırakan kimse.

*"Éger ki kiméseden kimése tusnah üsne ahça alsa, da étkey birgesine bélgili kün, da küñüne tusnahın [tölöv aşıra] çiharmagay, éger ol hoygan küñni aşırğay, da ol tusnah hoygan kişi tusnahını, ahça da çiharmasa, töre körgüziyir anıñkibik **tusnah hoyuçıga** (rehin veren), kérek anı añay bir de, 2 de, 3 te, ki kéndiniñ tusnahın çihargay da ahçasın tölegey (319/24)."*

h. 105/38, 267/33, 277/33

h.+ga 153/24, 318/24, 319/24

[=4]

hoyul-: 1. Bırakılmak, koyulmak, emanete bırakılan **2.** Tayin edilmek, karar vermek, hükmetmek.

hoyul (I): Bırakılmak, koyulmak, emanete bırakılan.

hoyulgan (I): Bırakılan, emanet, vedia (Arapçada da vedia وديعه/ودع sözü de bırakmak ve terk etmek anlamındadır).

*“Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolgay éгри yalğan ant içken, her biri ziyan üçün, başha ol **hoyulgan némeler** üçün éki kéz tölemeh kérek, da kénsi, néçik yalğan ant içken, hörmetsiz bolmah kérek da töresiz ayılğan (105/23).”*

*“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacınıñ) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile hutulur, ki anıñkibik ziyan **hoyulgan néme** üçün bélgisiz, da kéçikilmegen sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (276/21).”*

hoyul (II): Tayin edilmek, karar vermek, hükmetmek.

*“Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir terezüler, néçiktir funtlar, néçiktir harılar da ölçünmehi barça türlü humaşnıñ (malın), ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ, bu türlü **hoyulmah** (tayin edilmek) kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup (tayin etmek) anıñ üsne közet, cáht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik bolmagay (315/10).”*

*“A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay **hoyulgandır**, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, Yeñi Töre buyurmastır añar tas (öldürülmek) bolmaga, luc (kefareti) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh kérek, yük (kefalet) tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/07).”*

töre bile hoyulgan: Yasal hüküm, yasal kural.

*“**Töre bile hoyulgandır**, ki tul hatunlardan tusnah (rehin) almagaylar néme de, ni ton-oprah, ni özge néme, altın kümüş kibik, alma bolmagaylar tusnah ornuna (296/39).”*

h.-du 187/36

h.-gan 103/17, 105/23, 274/27, 275, 27, 276/22, 276/26, 277/22, 277/26

h.-gandır 096/07, 129/16, 149/07, 268/19, 269/19, 296/39, 314/29, 315/27

h.-gannıñ 149/14, 314/33, 315/31

h.-gay 149/11, 314/31, 315, 29

h.-maga 149/02, 314/27, 315/24

h.+mah 148/06, 314/10, 315/10

h.+uptır 149/23, 315/35, 326/07

h.-uptur 149/23, 161/34

[=36]

huç: < Erm. **hunlg.** Sığınak, barınak, düşkünler evi, yoksunlar evi, huzur evi.

*“Haçan kéthoyalar da hartlar hoysalar kiméseni bahuçı huçlarını, ki bahkaylar miskinlerni, **huçta**, yatkanlarnıñ ton-oprahların, aşın suvun (135/08, 135/09).”*

*“A éger ki Téñriden horhkan adam bolsa da klemegey yağlan ant bile kéndiniñ canıñ obrazıt (incitmek) étmege, da aytkay, ki ayttım ménim ulu açığımıñ da jalostumnuñ (nefretim) artından ol sözlerni añar, yohsa, dalibuh (gerçekten, doğru ant), néme yaman bilmen bu kişi üstüne, ték barça yahşı, na anıñkibik kişini ögütlemeh kérek olturğuzmah bile, na halır töre alnına ol parsunaga utru hoymaga 48 ahça. Na povod (davacı) ol ahçanı ya törege bağışlar, ya yarlılarga**huçka** bérdirir (187/28).”*

“A éger ki ol bahıçı damâh étkey, da kendine yaşırgay huçnuñ kélişin, da dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur, ki sağavat étkey miskinler üsne, ki açlıh tartmagaylar da miskinlik, töre anı ögütlemeh kérek şağavatsız, ayaminça (303/27).”

h.+ka 187/28

h.+lar 135/08, 302/23

h.+larını 302/24, 303/24

h.+larnı 135/10

h.+larnıñ 071/24, 246/39, 247/40, 303/23

h.+nuñ 135/15, 302/27, 303/27

h.+ta 135/11, 302/25, 303/25

[=16]

hul: 1. Köle, köle; hizmetçi, çiftlik işçisi, ücretli işçi, hizmetçi, asistan, 2. İcra memuru
3. Toprak sahiplerine çalışan çiftçi 4. Paralı asker.

*“Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân **hul** satun alsa, körgüziyir Éski Töre, anıñkibik **hul**, 6 yıl huluh étip biyine, azad bolmah kérek yedinçi yılda (265/39, 265/40).”*

“Éger kimésede bolsa **hul** çérüvde tutkan ya ahça bile satun algan, bitikke övrenge, da klegey babas bolma, aniñkibik **hul** érksiz bolmastır yétmege babaslıhka kéndiniñ biyiniñ érkenden başha (269/09).”

“Éger biyi **hulnuñ** közün çiharsa, töre buyurur, ki érkli bolgay aniñki **hul**, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki **hul** dinsiz érksiz ése, ol **hul** satılma kerek biyniñ érki bile gés (yarı) bahasına da gés yalına (ücretine, kirasına), (273/08).”

“Éger kimése ki érksiz **hulun** ya huluhçısın öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürge hanniñ curumun izdemek kerek éyesinden, éger érksiz **hul** k'ristan ése (271/11).”

hul (II): Asistan, icra memuru.

“Dağı da yarğuçı sahlannmak kerek kendi **hullarından** (icra memurlarından): bardır aniñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, yapuh orunç (rüşvet) bérıp, ki kéndileri sartın sözlegeyler (216/42).”

hul (III): Toprak üzerinde işleyen işçi, çiftçi (toprak sahiplerine çalışan çiftçi).

“2 Kapitula (2. Madde). **Hulnuñ** (çiftçi, çiftlik işçisi) huluh étkeni kendi biyine da kétkeni salaçınıñ kendi biyinden (084/17).”

hul (IV): Paralı asker.

“Dağı da biyi hulun yéberse ısdorojga (devriye) da holga tüşse, tiyişlidir biyi satun algay. Kéendi érki bile barsa, kéendi kendin satun algay, holga tüşse. Jolnér (asker, savaşı) uruşta kiméseni holga salsa (esir etse) [=alsa] ton-oprahı da sağıt-sabası aniñ bolgay (062/37).”

hulnuñ közün çihar-: Kölesinin gözünü çıkarmak.

“Éger biyi **hulnuñ** közün çiharsa, töre buyurur, ki érkli bolgay aniñki **hul**, ol, ki érksiz satun algan édi da éger ki k'risdân édi ése. Éger ki **hul** dinsiz érksiz ése, ol **hul** satılma kerek biyniñ érki bile gés (yarı) bahasına da gés yalına (ücretine, kirasına), (273/08).”

hulun nahıs ét-: Tür-Ar. Türk. hulun + Ar. ناقص Türk. ét-: Kölesini nakıs etmek, yaralamak, kölesini sakat bırakmak.

“27 Kapitula. Biyi, ki **hulun nahıs étkey** (100/01).”

hulun ya huluhçısın öldür-: Kölesin öldürmek, kölesini katletmek.

“24 Kapitula. Kim ki satun algan **hulun ya haravaşın öldürgey** (068/29).

*Éger kimése ki érksiz **hulun ya huluhçısın öldürgey** né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen hannıñ curumun izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/11)."*

hul satun al-: Köle satın alma, belle miktarda para karşılığında belli bir süre için köle almak.

*"Éger haysı érméni érksiz **hul satun alsa** ya huluhçı dinsiz, hız ya hatun, da anıñkibik huluhçılar vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki bile klegey, klegey k'ristân bolmaga, ol érksizlikten (kölelikten) boş bolur (094/17)."*

*"Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân **hul satun algay**, körgiziyr Eski Töre, anıñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, azad (özgür) bolmah kérek 7-inçi yılda. Évet ki Yeñi Töre k'risdânlarnıñ tohtattı anıñkibik hulnu ol çahta érkli bolur érksizlihten, né türlü téz huluh étkey ol ahçanı, haysı ki anıñ üçün bériptirler (265/39)."*

h. 092/06, 092/09, 092/14, 092/16, 092/23, 092/25, 093/01, 093/14, 093/23, 094/16, 098/08, 098/13, 100/07, 100/08, 128/36, 128/38, 140/20, 141/12, 141/13, 187/43, 188/04, 264/07, 264/08, 264/11, 264/12, 264/15, 264/16, 265/31, 265/32, 265/35, 265/36, 265/39, 265/40, 266/01, 266/02, 266/07, 266/13, 266/17, 266/31, 267/01, 267/02, 267/07, 267/13, 267/17, 267/31, 270/14, 270/16, 271/14, 271/16, 272/07, 272/08, 272/08, 273/07, 273/08, 273/08, 296/30, 296/31, 297/30, 297/31, 306/35, 307/35, 308/11, 308/11, 309/11, 309/11

h.+ga 092/30, 129/02, 140/19, 140/24, 140/35, 188/08, 266/04, 267/04, 296/32, 297/32, 306/35, 306/37, 307/35, 307/37, 308/03, 309/03

h.+lar 068/07, 068/11, 084/22, 092/11, 093/20, 094/23, 101/18, 140/14, 244/07, 244/09, 245/07, 245/09, 258/19, 259/15, 264/14, 266/34, 265/38, 266/15, 267/15, 267/34, 272/31, 273/31, 306/33, 307/33

h.+larına 036/20, 102/18, 274/09, 275/09

h.+larından 035/31, 216/42

h.+larnı 094/14

h.+larnıñ 068/15, 072/06, 141/11, 244/11, 245/11, 248/05, 249/05, 266/30, 267/30, 308/10, 309/10

h.+nı 093/09, 141/07

h.+nu 092/19, 264/17, 265/41, 266/10, 267/10

h.+nuñ 067/18, 084/17, 091/32, 093/05, 098/11, 100/03, 242/26, 243/34, 258/16, 259/12, 264/05, 265/28, 266/06, 266/08, 267/06, 267/08, 270/16, 271/16, 272/06, 273/06, 309/08

h.+u 046/11, 092/08, 141/04, 141/16, 187/37, 199/22, 240/07, 241/07, 264/12, 265/36, 306/38, 307/38, 308/07, 308/13, 309/07, 309/13, 309/15

h.+um 093/12, 266/12, 267/12

h.+un 060/23, 062/37, 068/28, 068/34, 072/01, 072/03, 098/02, 098/03, 100/01, 140/16, 140/32, 140/34, 141/07, 141/20, 143/25, 238/10, 239/10, 240/08, 241/08, 244/18, 244/22, 245/18, 245/22, 248/03, 248/04, 249/03, 249/04, 270/11, 270/12, 271/11, 271/12, 272/05, 273/05, 306/34, 307/34, 308/01, 308/03, 308/08, 309/01, 309/03, 309/08, 310/10, 311/10

h.+una 045/16, 141/03, 141/27, 308/07, 309/07, 309/17

[=225]

hul hutān: Hizmetçiler (ikileme).

*“Töre bile hoygandır, tiymestir **hul-hutanıñ** ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkannıñ (istihdam ettiği kişinin), ya hulga, ya haravşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkınça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ıšançısı andadır (297/33).”*

h.+nıñ 128/36, 128/37, 296/30, 296/31, 297/30, 297/31

[=6]

huluh: 1. Kölelik, hizmetkârlık 2. Hizmet, iş, çalışma, işçilik 3. Hizmet bedeli, ücret.

huluh/hulluh (I): Kölelik, hizmetkârlık.

*“Têñri adam tarbiyatın érkli (özgür) yaratıptır da étiptir, alé ki kéreklidirler biyelerine kéndiniñ hullar **huluhka**, yér u suv üçün. Alay oh bu töredir, haçan haysı salaçı biyinden kéndiniñ, néme tiymiyin biyiniñ, hayda klese barma bolur (084/20).”*

*“A éger ki hul hatunu bile satun alğan ése, ol çahta hatun bile da oğlanları bile érkli bolur, **hulluh** étip, néçik aytilgandır, ol sbnı (akçe), ki anıñ üçün bérilgendir (266/04).”*

huluh/hulluh (II): Hizmet, iş, çalışma, işçilik.

*“Éger kimése érmeni haysı işte de bolsa işni algıy édi tüzmege da yasamaga, ki anı sözlegiy édi anıñ hulluh üçün, da ol, kim anı sözlese, anıñ ki **hulluhu** üçün, ki iş*

başargay, tutunur (taahhüt) añar tügelleme, ol çahta anıñkibik iş éyesi, başarsa işin anıñ köñlüçe, kim añar sımarlaptır (154/07, 154/08)."

*"Éger ki ol hız biyine ya oğluna yaramagay hatunluhka, **hulluh** étip ol ahçası, haysı ki anıñ üçün bérıp édi, bolur kétme érksizlikten. Éger ki ol hıznıñ atası klegey evelden, ahçasın bérıp, çıharma, érki bar kéndiniñ hızın érksizlikten, kérek anıñ biyi bérgey anı çıharmaga, bahmagay añar, ki yılları tügellengey (266/26)."*

huluh (III): Hizmet bedeli, ücret.

*"Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından (ücretinden) da kéçiktirmege yalga tutkannıñ, ya hulga, ya haravşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkınça, huluh étken **huluhun** tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ısançısı andadır (297/33)."*

huluh étken ahça: Hizmet bedeli, köleliğin ücreti.

*"Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından da kéçiktirmege yalga tutkannıñ, ya hulga, ya haravaşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ısançısı andadır, ki oldır tirliki, ki küstünmehlih yébérmegey Téñrige, da andan tüşkiy édi néme yazıhka, yétkinçe édi anıñ miskinliki, ki añar berinip édi huluhka. Anıñ üçün añar tiymestir **huluh étken ahçasın** kéçiktirme (297/36)."*

huluh étken yal: Kölelik bedeli, kölelik ücreti, hizmet ücreti.

*"Yene yolułkay édi kimésege ki, ösiyet étmiyin da dünyâdan kéçkey, da halgay anıñ haysı hulu, da kélip izdegey töre bile anıñ yovuhlarından, kimge ki tüşti anıñ igiliki, ayıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtnıñ **huluh étken yalımı**, köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da yovuhları kérek añar tölegeyler ol yalrı, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yuvuhları anıñ igilikinden kérek tölegeyler ol hulga. Hayda ki éki yartın tanılılı bolmasa, munuñ yargusu budur (187/41)."*

h. 067/18, 068/19, 084/17, 092/16, 092/21, 092/28, 094/06, 094/22, 129/04, 129/12, 187/41, 188/02, 242/26, 243/34, 258/16, 259/12, 264/16, 264/18, 265/40, 265/42, 266/03, 266/34, 267/03, 267/34, 296/33, 296/37, 297/33, 297/37

h.+ka 084/23, 129/11, 258/19, 259/15, 266/06, 267/06, 296/36, 297/36

h.+ta 092/34, 266/06, 267/06

h.+tadırlar 064/26, 240/36, 241/36

h.+u 093/31, 266/21, 319/33

h.+un 129/04, 296/33, 297/33

[=48]

huluhçı: Hizmetçi, çalışan, köle, kadın köle.

“... ya usta şegértin öldürgey körminçe, ya ata oğlun, ya biy hulun, ya biçe **huluhçısın** (143/26).”

“Éger haysı érmeni érksiz hul satun alsa ya **huluhçı** dinsiz, hız ya hatun, da anıñkibik **huluhçılar** vaht bile érksizliklerine kéndiniñ, haysı érki bile klegey, klegey K'ristân bolmaga, ol érksizlikten boş (özgür) bolur, néçik ol ahçanı huluh étse (267/31, 267/32).”

töresi huluhçılarınñ: Kölelerin kanunları, kölelerin hakları.

“72 Kapitula. **Töresi huluhçılarınñ** (246/24).”

huluhçısın öldür-: Kölesini öldürmek.

“24 Kapitula. Kim ki satun alğan **hulun ya haravaşın öldürgey** (068/29).”

“Éger kimése ki érksiz **hulun ya huluhçısın öldürgey** né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen hannıñ curumun izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése (271/13).”

h. 094/17, 266/31, 267/31

h.+lar 090/02, 094/18, 262/37, 263/37, 266/32, 267/32

h.+larnın 070/38

h.+larnıñ 246/24, 247/24

h.+nıñ 098/12, 270/16, 271/16

h.+sın 098/02, 098/03, 143/26, 270/11, 270/12, 271/11, 271/12, 310/11, 311/11

[=28]

humaş: < Ar. قماش. Bez, kumaş, ipek, kadife, mal, tüccar malı, emtia.

“Bir bézirgân birsine néme **humaş** satkay, da anıñki bézirgân satkan **humaşnı** [=humaşı] halp (sahte) bolgay ya çürük, da bilgiy édi anıñkibik kéndiniñ buzuh **humaşın**, da mahtagay, ant içkey, ki igidir, alğın, da aldagay alğan kişini, da ol bézirgân, inanıp añar da mahtaganına, algay, da soñra anıñkibik **humaşnıñ** arasına halp bolgay ya çirik, da anı tanıhlatkay yahşı kişiler bile, kimge tiyer inanma; da anıñkibik halp da çirik **humaş** üçün, ki tapulgay, töre körgüziyir, ki

*anıñkibik halp da çirik **humaşnı** tiyer éyesine yene haytarma (134/03, 134/04, 134/06, 134/11, 134/15, 134/17)."*

*"Haçan honah kélse **humaş** bile honah övine da storoj (bekçi) tutsa ol **humaşka**, da ol közét kötürgey üstüne, ki igi közetkey ol **humaşnı**, da anıñ közetmehinden ziyan bolgay ol **humaşka**, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh kérek (155/16, 155/17, 155/19, 155/20)."*

*"Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölöv étme, da kélgey töre alnına, da klegey aytma, öç étip borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, évet aħçam yohtur, da né **humaşım** da yohtur, ték mülküim bar, klarmén añar mülküimni yazdırma. Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik povodnıy (davacı) yan añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek ant bile tügellegey (179/02)."*

*"Éñ burun bahılmah kérek, néçiktir tereziler, néçiktir funtlar, néçiktir harılar da ölçünmehi barça türlü **humaşnıñ**, ki bolgaylar könü da tügel işler könüsün bézirganlikniñ, bu türlü hoyulmah kérek, néçik vahtına köre kötürürlür da éner, da, hoyup anıñ üsne közet, cāht bile bahkaylar da közetkeyler, ki héç kimsége ayılğan işlerde égirlik bolmagay (314/09)."*

h. 134/02, 134/15, 134/25, 155/15, 155/16, 161/21, 182/37, 190/08, 190/15, 192/02, 302/08, 303/02, 320/16, 320/17, 321/16, 321/17, 325/42, 326/01

h.+ı 161/24, 173/21, 174/01, 177/35, 182/29, 326/02, 327/01, 336/08, 337/08, 340/08, 341/07

h.+ım 179/02, 189/40

h.+ın 134/06, 155/25, 183/06, 302/04, 303/04, 320/21, 321/21

h.+ka 155/17, 155/21, 320/18, 320/19, 321/18, 321/19

h.+lar 302/13, 303/13

h.+ların 248/26, 249/26

h.+nı 73/09, 134/04, 134/17, 134/30, 155/19, 302/03, 302/09, 302/15, 303/03, 303/08, 303/09, 303/15, 320/18, 321/18

h.+nıñ 134/11, 148/04, 302/06, 303/06, 314/09

[=67]

hutan: Hizmetçi, köle (*hul* sözü ile birlikte ikileme biçiminde kullanılmıştır).

72 Kapitula. Töresi **hul-hutannıñ** (297/29).

“Töre bile hoygandır, tiymestir **hul-hutan[n]iñ** ahçasın kesmege yalından da kéçiktirmege yalga tutkannıñ (istihdam edilen kişi), ya hulga, ya haravşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kérek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da ışançısı andadır (297/30).”

h.+nıñ 128/36, 128/38, 296/30, 296/31, 297/29, 297/30

[=6]

hutul-: Necat bulmak, kurtulmak, aklanmak, beraat etmek, haklı çıkmak.

“Éger kim ki kimge tuvar sahlama bérse, at, ya hoy, ya barça türlü canavar münüzlü da münüzsüz, éger anıñkibik tuvar hara nahıs étilgey, ya ölgey, ya küçlü hol algay, ki kimse bilmegey, haydan kélđi anıñkibik ziyan na ol ki sahlar édi, ant bile **hutulur** (106/17).”

“Éger bolsa kümüş, ya altın tusnahta (rehinde), ya añar köre néme, éger oğurluh ötleş ya özge satamadan (kazadan) ötleş tas bolgay anıñ hatına, kimde ki tusnah édi, éger ol aytulğan néme anıñ kéçikmehlihi bile, anı égirlik (kusur) bile, kimde tusnahtır ol néme, da tas (mahfolmak) bolgay né türlü, ant bile **hutulur** ol (110/09).”

“Éger ki könü tanıhlılı bolmasa povodnuñ (davacının) emanetkârga harşı, kimniñ hatına hoyup édi, ol çahta ol emanetkâr andan ant bile **hutulur**, ki anıñkibik ziyan hoyulğan néme üçün bélgisiz, da kéçikilmegen (bağışlanamaz) sebep bolmadı, ant içip kéndi méñilik könülür ol devikârdan (276/22).”

h.-mahı 037/22

h.-ur 105/15, 106/17, 110/11, 276/22, 276/42, 277/22, 277/42, 280/24, 281/24

[=11]

huvat: < Ar. قوت. Geçerlilik, yetki, yürürlük.

“Dağı da yazar Mikaél vartabéd Töre bitikiniñ **huvatu** üçün köp türlü yalbarmak dér Sdép'annos gat'oğigosga (26/31).”

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen (celp edilir) bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmağa (kazanmaya) ya tas étmege (kaybetmeye) işlerin, ki bolgay yahşı da yollu **huvatu** (yetkisi), haysı ki inamına beringiy (teslim edilir) édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustahh da hillâ bolmagay (162/09).”

“Da ol yarğuçınıñ mühürünüñ tibine bitik uzdat (devir) bergey satun alğan mülklerni tohtatmaga bérilgen bolgay. Néçik bitik bergey satun alğan mülklerni tohtatmaga

(geçerli) *bérilgen bolgay. Néçik bitikleri, alay könülükleri, néçik möhürleri tibine hanlıhnuñ olturğuçnuñ berildi barça cınsnuñ bilmehi bile tügellenmehi* (gerçekeştirmek), *éterler, alay oh anıñkibik bitikler érméni yarğuçısınıñ möhürünüñ tibine ayılğan işlerni bérigen alay oh **huvatları** (yetkileri) bardır anıñ üçün ki munuñkibik buyruhundan da küçünden çıhtı korol'nuñ olturğuçundan (306/06).*”

“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı üsne ya halgan humaşı üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alına 3 sbg, da yazdırgay, da kénsiniñ işin **huvatta** (geçerlilikte) tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru bolur odérjat (kabul) étme şparonknu. Da anıñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat (işlem, uygulama) étkey (341/08).”

h.+ı 026/31, 027/03, 162/09, 210/12, 210/17, 211/12, 211/17, 326/12, 327/12

h.+ları 138/33, 306/06, 307/06

h.+ta 052/32, 178/03, 230/40, 231/40, 340/09, 341/09

[=28]

huvatlat-: < Ar. قوت. + Türk. +lat-: Güçlendirmek, pekiştirmek, geçerli yapmak.

“Haysı barça da her birin başha işten, alay, néçik barça tüzgen, da tügellengen, da yasalğan, émin da bék klerbiz tutmaga, bélgili bizim klegenimizden, da sağışımızdan, da érki bile bizim kéñeşimizniñ, 2 türlü kéñeşniñ bulay bérkitip da sahlama kledih, sağış éttih, **huvatlatıyrbız** da bérkitiyirbiz, né türlü ki bu vahtka dire tutulğan édi (326/36).”

h.-ıyrbız 163/19, 326/36, 327/36

[=3]

Y

yal 1. Kira, icar **2.** Kira bedeli, icar bedeli **3.** Ücret karşılığında çalışma, istihdam edilmek, işe girmek **4.** Bir hizmet ve emek karşılığında ödenen para veya mal, ücret, maaş.

yal (I): Bir şeyin, bir mülkün belli bir ücret karşılığında bir süre için başka birine verilmesi, icar, bu şekilde verilen bir şey için karşılık olarak ödenen para.

“Dağı da éger kimése atnı, ya tuvarnı, ya özge némeni övniñ bélgili **yalga** tutkan bolgay (107/18).”

“... a éyesi aytilgan némeleriniñ nahıslılına ya tas bolganına kéndi anda bolmas, na ol, ki anıñkibik némeni **yalga** tuttı, borçlu bolur tölemege ziyanın, haysı sebepler haligi kapituladadır (107/29).”

“... Éger anıñ bahmasızlılından, kim ki **yalga** tutuptur, da tiyirmende néme ziyan bolsa ya taşına, ya küpçekine (çarkına), ya tegenesine (teknesine, mahzenine), ya haysı kérekine tiyirmenniñ ziyan bolsa, ya néme oğurlansa tiyrmenden, ol barça ziyannı ol töler (119/10).”

“Barça optsiy (yabancı) kişilerden ése, burungi éyesine podobniydir (uygundur) bérmege yalga, töre bulay buyurıyır, ki ol odérjat (almak) étkey **yalga**, né ki özge (177/12).”

“A mülk éyesi ki klegey andan **yalga**, da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlü, mahkûm) kénsi ahçası bile yasatma, çünki tüşti anıñ gvarına (tasarrufuna), (339/28).”

yalga al-: Kiraya almak, kiralamak.

“A kéndiniñ biyiniñ étmegenine éger péşekâr haysı sağıtın **yalga algıy édi** işlemege kéndiniñ başha işin da ol sağıt (alet) işte buzulğıy édi, biyniñ bolur ol ziyan, anıñ sebebinde, ki ol yalga tutkan töler yalın kéndiniñ biyine (316/25).”

yalga bér-: Bir şeyin, bir mülkün belli bir ücret karşılığında bir süre için başka birine verilmesi, icar, kiraya vermek.

“A éger ki ol kişi, kimge ki öv sattı, da klegey burungi éyesine **yalga bérme**, ol anıñ érkinedir. A klese, satar tanılıh bile, a né ki artsa, kérek éyesine haytargay, a yétmese suma borçuna, kérek andan töre bile izdegey (176/31).”

“Kim yalga tutsa tiyirmen, svéntkanıñ alnına kérek ol, kim ki **yalga bérdi** tiyirmenin, ol hoygay kénsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki **yalga bériptir** (289/09, 289/11).”

“Ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eğbet, barça igilikleri ol öksüzlerniñ, yaşların alminça, klese bolgay öv, ya saban tüzü, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar **yalga bérme** da yılların yıǵgaylar angınça, ki oğlanlar ésegeyler yaşlarına (321/31).”

yalga tut: Kiraya tutmak, kiralamak.

“Dağı da éger kimése atnı, ya tuvarnı, ya özge némeni övniñ bėlgili **yalga tutkan bolgay**, anıñkibik némeler nahıs bolgay ya ölgey, da éyesi hatına bolgay, anıñ üçün, éyesi hatına édi, kėndi ziyanlı bolur, alé ol éгри düğöl, ki **yalga tutup édi** (107/18, 107/23).”

“Kim **yalga tutsa** tiyirmen, svéntkanıñ alnına kėrek ol, kim ki yalga bėrdi tiyirmenin, ol hoygay kėnsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bėriptir (289/09).”

“A éger tiyirmen küyse anıñ sebepinden, kim ki yalga bėriptir, ziyan kėnsiniñdir, éger sebepinden anıñ küyse, kim ki **yalga tutuptur**, na ziyan anıñdır barça, a töre alay buyurmah kėrek (289/22).”

yalga tutkan: Bir şeyi, bir yeri kira ile tutan kimse, müstecir, kiralayan, kiracı.

“A kėndiniñ biyiniñ étmegenine éger péşekâr haysı sağıtın yalga algıy édi işlemege kėndiniñ başha işin da ol sağıt işte buzulğıy édi, biyniñ bolur ol ziyan, anıñ sebepinde, ki ol **yalga tutkan** töler yalın kėndiniñ biyine (151/17).”

“Kim yalga tutsa tiyirmen, svéntkanıñ alnına kėrek ol, kim ki yalga bėrdi tiyirmenin, ol hoygay kėnsiniñ ölçövün da körgüzgey añar, kimge ki yalga bėriptir. Éger **yalga tutkan** (kiralayan) kişi ol ölçövdən aslamlı (kârlı) ése, ol aslam anıñdır. A ol, kim ki yalga bėrdi, poşman bolma bolmastır, bahmay ol anıñ aslamı üsne, **yalga tutkan** (kiralayan) kişiniñ, a né ol **yalga tutkan** kişini anıñkibik aslam üçün ziyanga kėltirmegey (288/11, 288/13).”

yal (II): Bir şeyin, bir mülkün belli bir ücret karşılığında bir süre için başka birine verilmesi, icar, **bu şekilde verilen bir şey için karşılık olarak ödenen para, kira bedeli.**

“A kėndiniñ biyiniñ étmegenine éger péşekâr haysı sağıtın yalga algıy édi işlemege kėndiniñ başha işin da ol sağıt işte buzulğıy édi, biyniñ bolur ol ziyan, anıñ sebepinde, ki ol yalga tutkan töler **yalın** kėndiniñ biyine (317/27).”

yal (III): Ücret karşılığında çalışma, istihdam edilmek, işe girmek.

“94 Kapitula. Töresi **yalga tutkan hullarnıñ** (072/05).”

“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kėnsiniñ bliskiyin (yakınını) motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kėnsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçaga **yalga tutkan récnikni** bolmas (180/23).”

yalga kir-: İstihdam olmak, işe girmek.

“Haçan ki pastuhlar (çobanlar) **yalga kirirler** kütmege barça türlü cınsın tuvar haradan, canavarlar câht bile kütme kerek da igi közetme kerek, ki bolmagay ziyan kiyikten tuvar haraga çérédada (sürüde), (312/20).”

yalga tut-: İşe almak, istihdam etmek.

“Kimése **yalga tutmagay** sözlövüçü adamnı yarguda, da yalğanlıh bile yéñey köünü (037/06).”

“Éger kimése hul **yalga tutsa** da hul ayt kay biyine, yébér meni, kérekime kéndimniñ bariyım, da biyi klemegey anı yébérme ol yolga, a hulu biyiniñ sözüne néme bérmegey da bargay kéndi işine, da anda añar yoluhkay ölüm, anıñkibik işke biyi égrı tügül (309/11).”

yalga tutkan (III): İstihdam edilen, işe alınan.

“Érménileriñ **yalga tutkan** huluhçılar üçün bu iş añlamah kerek (090/01).

Haçan 2 kimése kénsi töresine kélse, her biri sözlegey kéndi işin, kérekmes, ki sözlegey réçnik (savunucu, avukat) ahça bile **yalga tutkan**, ki égirlikten könülük klemegey yétme (121/34).”

“Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakını) motsovat étme (yetki vermek) ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték **ahçaga yalga tutkan** réçnikni (savunucu, avukat) bolmas (180/23).”

“101 Kapitula. İşçiler üçün **yalga tutkan** né işke de bolsa (313/14).”

yal (IV): Bir hizmet ve emek karşılığında ödenen para veya mal, ücret, maaş.

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege **yalından** da kéçiktirmege yalga tutkannıñ (ücretini), ya hulga, ya haravşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkınça, huluh étken huluhun (hizmet bedeli) tölemeh kerek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da işançısı andadır (129/02).”

“Töre bile hoygandır, tiymestir hul-hutan[n]ıñ ahçasın kesmege yalından da kéçiktirmege **yalga tutkannıñ** (ücretin), ya hulga, ya haravaşka alarnıñ, vahtı çıhkınça, güneş batkıça, huluh étken huluhun tölemeh kerek biyinden ötleş, anıñ üçün ki miskindir, da işançısı andadır (297/31).”

ges yal: < Erm. ȝl̥u + Türk. +yal: Yarım maaş, maaşın yarısı, ücretin yarısı.

*“Éger biyi hulnuñ közüñ çiharsa, töre buyurur, ki érkli bolgay anıñki hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki k'ristân édi ése. Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmañ kérek biyiniñ érki bile gés bahasına da **gés yalına** (273/08).”*

yarım yal: Maaşın yarısı, ücretin yarısı.

*“Éger biyi hulnuñ közüñ çiharsa, töre buyurıyır, érkli bolgay anıñkibik hul, ol, ki érksiz satun alğan édi da éger ki K'ristân édi ése. Éger ki ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmañ kérek biyiniñ érki (izni) bile yarım bahasına ya **yarım yalına** (100/08).”*

huluh étken yal: Kölelik bedeli, kölelik ücreti, hizmet ücreti.

*“Yene yoluhkay édi kimésege ki, ösiyet étmiyin da dünyâdan kéçkey, da halgay anıñ haysı hulu, da kélip izdegey töre bile anıñ yovuhlarından, kimge ki tüştı anıñ igiliki, aytp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtniñ **huluh étken yalımnı**, köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da yovuhları kérek añar tölegeyler ol yalrı, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yuvuhları anıñ igilikinden kérek tölegeyler ol hulga. Hayda ki éki yartın tanılılı bolmasa, munıñ yarğusu budur (187/41).”*

y. 150/09, 316/05, 317/05

y.+ga 037/05, 070/06, 072/05, 072/19, 090/01, 107/18, 107/23, 107/27, 118/26, 118/27, 118/29, 118/31, 118/32, 118/34, 118/36, 119/01, 119/05, 119/10, 119/16, 119/18, 119/20, 121/33, 129/02, 141/10, 141/12, 146/09, 146/21, 151/13, 151/17, 154/16, 156/09, 176/31, 177/03, 177/09, 177/12, 180/23, 218/24, 246/05, 247/05, 248/05, 248/13, 249/05, 249/13, 262/37, 263/37, 278/17, 278/19, 278/21, 279/17, 279/19, 279/21, 288/08, 288/09, 288/10, 288/11, 288/11, 288/12, 288/13, 288/13, 288/15, 288/17, 288/20, 288/21, 288/22, 289/08, 289/09, 289/10, 289/11, 289/11, 289/12, 289/13, 289/13, 289/15, 289/17, 289/20, 289/21, 289/22, 290/24, 291/24, 296/32, 297/32, 308/10, 308/11, 309/10, 309/11, 312/14, 312/20, 313/14, 313/20, 316/25, 316/27, 317/25, 317/27, 318/38, 319/38, 320/31, 321/31, 338/23, 338/28, 338/33, 339/23, 339/28, 339/33, 339/33

y.+ı 150/14, 316/07, 317/07

y.+ımnı 187/42

y.+ın 150/05, 151/17, 316/03, 316/27, 317/03, 317/27

y.+ına 100/09, 272/09, 273/09

y.+ından 129/01, 296/31, 297/31

y.+ların 156/10, 320/31, 321/31

y.+nı 188/02

[=122]

[=4]

yala: Karalama, töhmet, iftira, itham, suçlama.

*“Da éger ki kimése, sahlama bérmeyin inamlı holga, da **yala yapkıy** édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp (sahte) işlerni kimésege harşı étiyir (105/28).”*

yala yapuçı: Karalamacı, müfteri, iftira atan, karalayan, iftiracı.

*“Da éger ki kimése, sahlama bérmeyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki **yala yapuçı** méñilik hörmetsiz atalmah kérek, néçik her biri **yala yapuçı**, haysı ki bélgili halp (sahte) işlerni kimésege harşı étiyir (277/29, 277/30).”*

y. 105/28, 105/31, 105/33, 276/28, 276/30, 276/31, 277/28, 277/29, 277/30

[=9]

yalañaçla-/yañalaçla-: Soymak, çalıp çırpma, yağmalamak.

*“75 Kapitula. Kimése ki ölünü kérézmandan çıharıp **yalañaçlasa** (130/14).”*

*“Kim de ki ölünü kérézmandan çıharsa da anı **yalañaçlasa**, da éger isi tutulgan bolsa anıñkibik işte, anıñkibik talovuçu ölümlü bolmah kérek anıñkibik étkeni üçün. Éger tutulmagan bolgay anıñkibik isi işte (bariz suç), soñra haytkay da babasnıñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc bérméh kérek anıñ ol artıhsı işi üçün yazılı (298/19).”*

y.-sa 130/14, 130/16, 298/15, 298/16, 299/15, 299/16

[=6]

yalğan: Gerçek olmayan, yalan, yanlış, hile, sahte, aldatma, sahtekâr, aldatıcı.

*“Da könülük tanıhlarnıñ yahşı kişilerden bélgilidir, ki orunç alıp kélmegeyler, da könülük alnına **yalğan sözlemegey**, ya éger ki uruğu bolgay kimsenin da kélip tanıhlıh bérgey, da bilseler, ki könü kişidir, tanıhlıhın tutkaylar (220/10).”*

yalğan ant: Yalan ant, sahte yemin, gerçek dışı yemin, yalan yemin.

*“A éger ki Téñriden horhkan adam bolsa da klemegey **yağlan ant** bile kéndiniñ canıñ obrazit (incitmek) étmege, da aytkay, ki aytım ménim ulu açığımniñ da jalostumnuñ artından ol sözlerni añar, yohsa, dalibuh (gerçekten, doğru ant, allah bilir), néme yaman bilmen bu kişi üstüne, ték barça yahşı (187/17).”*

yalğan ant içken: Sahte yemin eden, yalan yemin eden.

*“Dağı da éger ki haysı ayılğan alay, néçik ayılğandır, ant içkey da tapulğan bolgay éгри **yalğan ant içken**, her biri ziyan üçün, başha ol hoyulğan némeler üçün éki kéz tölemeh kérek, da kénsi, néçik **yalğan ant içken**, hörmetsiz bolmah kérek da töresiz ayılğan (105/21, 105/25).”*

yalğan iş: Yalan iş, sahte dava, boş dava.

*“Haysı ki tiyesizdir (yakışksız) k'risdânlarğa **yalğan iş** üçün barmaga özge milletniñ töresine yéñmege könüliknü. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alnına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik te bolsa (233/15).”*

yalğan tanıh: Sahte tanık, sahte şahit.

*“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iunumuz bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. zera bizim töremiz tiyesidir, ki könülik bile, toğruluk bile, oruçsuz bolgay, düğül **yalğan tanıh** bile, ya aldovuçu reçnik (sözcü, avukat) bile (053/14).”*

*“Kimése turğuzmasın **yalğan tanıhlar**, klep sıñarınıñ tirlikin égrilik bile almaga (218/23).”*

yalğan tanıhlıh: Sahte tanıklık, sahte şahitlik, yalan tanıklık.

*“Da éger tapulur ése bu bitikte, ki köpler, birlenip, da yalğan bile birlenip, da **yalğan tanıhlıh** bile yamanlıhıñ učka çıkarırlar (223/16).”*

*“Dağı da né türlü ayırılıpbiz alardan hosdovanut'iunumuz (tövbe) bile, dinimiz bile, ol türlü tiyesidir töremiz bile kéri bolmaga alardan. Zéra bizim töremiz tiyesidir, ki könülik bile, toğruluh bile, oruçsuz (rüşvetsiz) bolgay, düğül **yalğan tanıhlıh** bile, ya aldovuçu réçnik (sözcü, avukat) bile, ya kéçmişlerniñ canıñ zrgél (mahrum) étmeh bile, ya jaranksızların (mirasçısı olmayanların) canıñ ülüşsüz çıharmak bile alarnıñ can ülüşünden (233/08).”*

y. 036/21, 036/22, 036/24, 036/28, 037/01, 038/20, 041/11, 041/15, 047/04, 050/35, 050/39, 052/12, 053/14, 053/33, 105/21, 105/25, 187/17, 218/13, 218/13, 218/14, 218/16, 218/23, 220/10, 222/16, 222/18, 223/16, 223/18, 226/26, 227/26, 230/06,

230/08, 230/30, 231/06, 231/08, 231/30, 232/06, 232/15, 233/06, 233/15, 276/25, 276/27, 277/25, 277/27

y.+dır 036/26, 049/02, 218/15, 228/16, 229/16

[=47]

yalğançı: Yalan söyleyen, yalancı, aldatıcı, dolandırıcı.

“Kimse turğuzmasın yalğan tanıhlar, klep sıñarınıñ (ortağının) tirlikin égrilik (haksızlık) bile almaga, klep sıñarınıñ tirlikin égrilik bile almaga, zéra héçtir Téñriniñ alnına yalğançı (037/04).”

y. 037/04, 218/24

[=2]

yalğanlıh: Aldatma, gerçek dışılık, hile, iftira.

“Da éger tapulur ése bu bitikte, ki köpler, yalğanlıh bile birlenip, da yağlan tanıhlıh bile yamanlıhni uçka çıkarırlar, néçik Najpéut'nuñ Éski Törede da surp Sdép'anosniñ Yeñide, bu işler yalğan tanıhlarınñ yamanlıhı bile édi (222/16).”

“Kimése yalga tutmagay sözlövüçü adamni yarğuda, da yalğanlıh bile yéñey könünü (037/06).”

“A éger kimése yalğanlıh bile hosdovanut'iun (tövbe, istiğfar) antın içse, buyurur, ki 7 yıl luc (kefare) tartkay, da bahkaylar töreçiler u bitikçiler ol tirlikni, ki né üçün ant içti yalğan (231/04).”

y. 036/28, 037/06, 041/10, 050/31, 218/16, 218/25, 222/16, 223/16, 230/04, 231/04

[=10]

yalğansız: Yalansız, yalansız dolansız, hilesiz.

“Da aytkanımız bu türlüdür, ki ademilerge da artıhsı hanlarga övrençiktir ant içmeh kéndi boylarından, haysı bile ki tügellikin işniñ möhürlerler, ol türlü de Téñri bu ohşas işni boyına aldı düğül ant içmeh bile, yohése körgüzmehe bile, ki ademiler ant bile kéndileriniñ işlerin tohtatırlar. Ol türlü Téñriniñ tutunmahı da yalğansızdır (227/10).”

y.+dır 046/04, 226/10, 227/10

[=1]

yaman: 1. Kabahat, kusur, yanlış, suç 2. Kabahatli, kusurlu, yanlış, hatalı, suçlu 3. Kötü, değersiz, küfür, hakaret, aşağılama, korkunç, ağır.

yaman (I): Kabahat, kusur, yanlış, suç.

“Égirlikine köre, **yaman étkenine** köre ögütlegeyley boluşuçılarnı, étkenine munıñkibik işni ésiriklikten tügelledi (088/14).”

“20 Kapitula. Her biri, kim **yaman hulınsa** anı tapar (268/09).”

“Éger ki K'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü **yaman hulınmah** anıñ üsne sézilgey (kanıtlansa), Yéngi Töre buyurmastır añar tas bolmaga (ölmeyi, idam edilmek) luc tartmah (kefaret ödemek) kérek, da tutulmah kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (269/20).”

“Kimse oruç (rüşvet) bérmesin yarğuçıga da sıñarınıñ igilikin damâhlik bile almasın, zéra damâhlikten barça **yaman** (yanlış, kusur, suç) ilgeri kélir (218/27).”

yaman iş: Kabahat, kusur, suç eylemi.

“Éger kimése **yaman iş** hulınsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hilinganına köre. Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (gaspçı, tecavüzcü), eminlik üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ (293/09).”

“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte (ayyaşlık), ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol **yaman iş** ya litsası (kanıtı, delili), da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhu bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (itham, dava) étkey, zéra anıñkibik yamanlıh hilinganlar antnı némege tutmaslar (229/12).”

yaman étken: Suç işleyen, suç işlemeye yatkın, suçlu, kabahat işleyen.

“Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazıhlı **yaman étken** Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre Éski Töreniñ (094/31).”

yaman étüçi: Kabahat ve kusur işleyen, suç işleyen, suçlu.

“Éger kimése **yaman iş** hulınsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hilinganına köre. Éger oğru ése, asılmah kérek, éger harahçı (soyguncu) édi ése ya küç étüçi (gaspçı, tecavüzcü), eminlik üçün barçasınıñ başın késmeh kérek anıñkibik kişiniñ. Alay töre yanına ögütlenmeh kérek anıñkibik **yaman étüçiler** (293/11).”

“Éger sohraytsa (kör etse), ya müñüzün sıdırsa küç bile, albo huyruhun késkey, ya ayahın ahsatsa, yarğuçılar anı bahkaylar, yérgesi bile bilip da igi terezülegeyley, haysın ki ayılğan satamalardan (kazalardan) ol, kim ki bolgyı édi **yaman étüçi** munıki işlerden (142/05).”

yaman köñül: Kötü niyet, cinayet kastı, cürüm kastı, suç kastı.

“Éger vahtına sahatına tutulmasa, etkeninden soñra tutulsa, anıñkibik ögütlenmeh kérek zından bile, da ahça curumu bile, da töleme barça ziyanlarını, hayısı ki ot anıñ sebepinden boldı. Éger ol taratur **yaman köñülden** étti ése, tamahı bile ögütlenmeh kérek (111/15).”

“Kimése öldürse kiméseniñ atın bélgili ya tuvarın, töre buyurur, ki bahasın öldürgen atnıñ ya tuvarnıñ tölegey añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger **yaman köñülden** (suç kastı) öldürdü ése, na yérgesine (talimatına) töreniñ tiyişlidir anıñkibik işlerni bahmah bile, igi bilmek kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (davaya) köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre töre buyurgay (283/19).”

yaman sağış: Kötü niyet, suç kastı, cürüm kastı.

“A éger ésirik kişi kiméseni öldürgey, ol çahta töre bile bahmah kérek anıñki öldürmehlih câht bile da sormah kérek, budur anıñkibik öldürmehlih **yaman sağış bile** (cinayet kastı) sağış étip ya özge sebepten bolgay, budur, éger birge biri biri üsne uruşma turdılar, ya kimden boldu başlanmah anıñkibik işte (davada), ol çahta sebepine köre, hilinganına (fiiline) köre, yaman etkenine (işlediği suça) köre bolgay yargusu (088/09).”

“Ya anıñkibik oğul tövgey atasın-anasın yaman yürekten, **yaman sağıştan**, da atası-anası anı héç némege tutkaylar. Da anıñkibik yañılmah üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh kérek k'ahanalıh alnına da hartlar alnına. A éger ki anıñkibik artıhsılıhtan haytma klemeseler, atası anıñkibik yaman oğlanı, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden bolur kéri (mahrum) étkey (268/01).”

yaman hılın-: Kabahat ve kusur işlemek, suç işlemek, cinayet işlemek.

“20 Kapitula. Her biri **yaman hılınsa** néme, anı tapar (095/22).”

“... éger ki K'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü **yaman hılınmah** (suç işlemek, suç) anıñ üsne sézilgey (kanıtlansa), Yéngi Töre buyurmastır añar tas bolmaga (ölmeği, idam edilmeği) luc tartmah (kefaret ödemek) kérek, da tutulmah kérek da zından bile ögütlenmeh (cezalandırılmak) kérek (269/20).”

yaman hilingan: Kabahat ve kusur işleyen, suç işleyen, suçlu.

“60 Kapitula. **Yaman hilingan** kişiler üçün (246/12).”

“A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir

*añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava, itham) étkey, zéra aniñkibik **yaman hulinganlar** antnı némege tutmaslar (229/14)."*

*"A éger ki bu **yaman hulinganlar** töreniñ alnına avaz bile aytsalar, ki da biz bu işniñ içine dügülbiz, da yalğandır, bu iş bizm üstümüze de bühtandır (229/15)."*

isi yaman: Sıcak suç, açık suç, bariz suç.

*"Ol, ki munda ayılıyır, ki yihküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh (cinayet) işlerden (davalarından) başha hılınmahı bile **isi** (bariz) **yaman yañılmahlıh** da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/08)."*

yaman (II): Kabahatli, kusurlu, yanılan, hatalı, suçlu.

*"Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, aniñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazıhlı **yaman** Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre Éski Töreniñ (094/31)."*

*"... barça ari bitiklerni aniñ üçün tüzdüler, ki ademilerni yazıhtan tartkaylar, ol türlü Töre bitiki caht éter tıymaga **yamanlarnı** u égrilerni (211/34)."*

yaman kişi: Suçlu kişi, canı, cinayet işleyen, mücrim.

*"60 Kapitul. **Yaman kişiler** üçün da alarnıñ artıhsılıhı (suçları) üçün (293/04)."*

*"Yığı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çıhargan éski duşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (itham, karalama) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén **yaman kişisén**, ya oğursén, ya harahçısén, ya taratursén, ya halpsén, ya haçhınçısén, ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen (ayyaşsın), ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, zvada arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/10)."*

yaman (III): Kötü, değersiz, küfür, hakaret, aşağılama, korkunç, ağır.

*"Ya aniñkibik oğul tövgey atasın-anasın yürekten, **yaman** sağıştan, da atası-anası anı héç némege tutkaylar. Da aniñkibik yañılmah üçün atası-anası oğlun, hızın ögütlemeh kérek k'ahanalıh alnına da hartlar alnına. A éger ki aniñkibik artıhsılıhtan haytma klemeseler, atası aniñkibik **yaman oğlanı**, harsız, horhusuz, béğam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden bolur kéri étkey (268/04)."*

yaman ant: Kötü ant, gerçek dışı yemin.

*“Tügöl ki boyruh béríp ayturbiz. Yohsa övreniptirler **yaman antlar** içmege, aniñkibiklerge töre u ganunk' tohtatırbiz (225/16).”*

yaman ayt-: Küfür etmek, töhmet vurmak, iftira atmak, karalamak.

*“Éger ki kimése téliliki bile kéndiniñ **yaman ayt kay** hannıñ artından da keñeşine hanlıhınıñ, a éger kimése aniñ üsne yétkirgey, anı étken da aniñkibik yaman söz aytkan, a éger ki aniñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan ése, aniñkibik **yaman ayt mah** üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpas (piskopos) ya vartabédler, aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/20, 265/24).”*

*“Haytıp Movsés kéndi töresine arttırdı bu işniñ töresini, alıp evelgi töreden: kim ki atasına u anasına **yaman aytsa**, ölümlü bolgay (019/02).”*

yaman aytuçı: Küfür eden, iftiracı, karalamacı, töhmet vuran, suçlayıcı.

*“Éger kimése téliliki bile kéndiniñ yaman ayt kay hannıñ artından ya keñeşine hanlıhınıñ, a kimése aniñ üsne yétkirgey, anı étken da aniñkibik yaman söz aytkan, a éger ki aniñkibik **yaman aytuçı** k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan (sivil) ése, aniñkibik yaman ayt mah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpas (piskopos) ya vartabédler (papazlar), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin Teñriniñ küçi (091/20).”*

*“Éger érméni érménini ayblasa (itham etmek), aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da yétkirelmegey anı añar utru, ol çahta yarğuçlar ötleş ögütlenmeh kérek néçik **yaman aytuçı** olturmah (hapis) bile da curum (para cezası) bile (292/28).”*

yaman söz: Aşağılayıcı söz, hakaret içeren söz, hakaret.

*“... kimése kéndiniñ k'hanasın **yaman sözler** bile da hörmetsizlik bile uyaltmagay, aniñkibik kişi, ki kéndiniñ din atasın hörmetlemegey, ol yañılır Téñrige utru, aniñ üçün ki k'ahan holthaçıdır (ricacı) Téñriden, da yarğusuna Téñriniñ barıştıruçıdır, da cuvap bérüçidirler joğovurt (toplum) üçün (265/09).”*

*“Éger kimése téliliki bile kéndiniñ yaman ayt kay hannıñ artından ya keñeşine hanlıhınıñ, a kimése aniñ üsne yétkirgey, anı étken da aniñkibik **yaman söz** aytkan, a éger ki aniñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhından tüşürgeyler, éger aşharagan ése, aniñkibik yaman ayt mah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpas (piskopos) ya vartabédler (papazlar), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu*

alğışlıdır (kutsaldır) da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (091/19)."

yaman hatun: Ahlaksız kadın, fahişe.

*"Yıǵı yoluhur ademiler arasına, ki adam oǵlun yürekke çıhargan éski duşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oǵurusén, ya harahçisén, ya taratursén, ya halpsén, ya haçhınçisén, ya orospı oǵlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsén, ya it oǵlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar (itham) bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki **yaman hatun**, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılǵıy édi yarǵuga (186/18)."*

yaman yañılmahlıh: Ağır suç, cinayet.

*"Ol, ki munda aytılyır, ki yihküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlantıyır, hanlıh (cinayet) işlerden (davasından) başha hılınmahı bile isi (bariz) **yaman yañılmahlıh** da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/08)."*

yaman yarǵu: Kötü muhakeme, adaletsiz muhakeme, yanlış yargılama, kanuna aykırı yargılama.

*"Anıñ üçün töreçi, **yaman**, **töresiz** ayttı ése ya **yaman yarǵu** étte ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarǵuçı apélâtsiya (temyiz) bile yarǵu étse. Éger sézse töreçiniñ égrı buyurganıñ, könülüksüz, öǵütleme (cezalandırmak) bolur anı (253/30)."*

yaman yürek: Kötü niyet, suç kastı, cürüm kastı.

*"Oǵlanlar ki suvda yuvungaylar, da biri birisin boǵgay, ol çahta töreçiler munıñkibik işni igi térgemege kérek, éger ol türlü boǵulmahlıh boldı ése gelegden (şaka ile), ya yüreklenmehten (düşmanlık), ya **yaman yürekinden**, ya övretken klep (261/15)."*

*"Ya anıñkibik oǵul tövgey atasın-anasın **yaman yürekten**, yaman saǵıştan, da atası-anası anı héç némege tutkaylar. Da anıñkibik yañılmah üçün atası-anası oǵlun, hızın öǵütlemeh kérek k'ahanalıh alnına da hartlar alnına. A éger ki anıñkibik artıhsılıhtan haytma klemeseler, atası anıñkibik yaman oǵlanı, harsız (arsız), horhusuz, béǵam, kénsinden da kénsiniñ barça igilikinden bolur kéri étkey (268/01)."*

y. 018/31, 019/02, 021/17, 030/26, 037/10, 043/36, 048/32, 048/38, 052/11, 052/18, 068/04, 070/19, 077/13, 078/18, 078/19, 086/19, 088/08, 088/14, 091/12, 091/16, 091/19, 091/20, 091/23, 094/32, 095/03, 095/04, 095/11, 095/22, 096/10, 097/05, 097/11, 097/19, 100/25, 101/32, 102/35, 111/15, 112/07, 116/03, 122/28, 123/02, 123/13, 123/23, 124/12, 129/33, 132/23, 134/25, 134/29, 141/26, 142/08, 144/17, 145/18, 146/27, 150/12, 157/28, 186/08, 186/10, 186/20, 186/27, 186/40, 187/22, 202/35, 202/38, 203/28, 203/31, 204/42, 205/42, 212/17, 213/41, 218/27, 224/16, 224/22, 225/16, 225/22, 228/12, 228/15, 229/12, 229/15, 230/30, 230/33, 231/30, 231/33, 244/05, 245/05, 246/12, 247/12, 252/08, 252/30, 252/30, 253/08, 253/30, 253/30, 260/15, 261/15, 262/04, 262/07, 263/04, 263/07, 265/09, 265/15, 265/15, 265/16, 265/17, 265/18, 265/20, 265/22, 265/22, 265/24, 266/39, 266/42, 267/39, 267/42, 268/01, 268/04, 268/09, 268/20, 268/35, 268/38, 269/01, 269/04, 269/09, 269/20, 269/35, 269/38, 270/01, 270/02, 271/01, 271/02, 272/16, 272/38, 273/16, 273/38, 274/17, 275/17, 282/03, 282/17, 283/03, 283/17, 286/03, 287/03, 290/39, 291/39, 292/04, 292/09, 292/14, 292/27, 293/04, 293/09, 293/14, 293/27, 300/15, 301/15, 302/13, 302/14, 303/14, 3032/13, 308/17, 308/27, 309/17, 309/27, 310/24, 310/41, 311/24, 311/41, 316/06, 317/06, 322/16, 323/16

y.+dan 199/01

y.+larını 028/03, 210/34, 211/34

y.+nın 121/21, 290/18, 291/18

[=174]

yamanla-: Sitem etmek, kötölemek, karalamak, suçlamak.

“Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki érksiz yañılır. A kim ki érki bile égri éter yarğunu, kéndi borçlu halır köktegi yarğuçıga (218/02).”

*“Éger közetten başha honah humaşın (malını) anı öv éyesine bahmaha sımarmadı (teslim etmedi), da kimésege közetme bérmedi, kendine **yamanlasın**, da ziyanları da kéndiniñ bolmah kérek (155/28).”*

y.-ma 128/01, 296/11

y.-magaysız 199/08

y.-masın 036/01, 218/02

y.-mah 297/02

y.-sın 155/28, 320/22, 321/22

[=9]

yamanlıh: Kötülük, günah, suç, cinayet.

“*Dağı da artıhsı u hörmətli, kérekli canga da ténge sözlü péşekârlıh, hutharuçu bizni yamanlıhtan da yahşı yolga kéltirüçi vartabédlihtir (papazlık), ilgeri hörmette bolgaylar hannıñ terbasına (sarayına) da barça biy biyet arasında, anıñ üçün ki barçasınıñ kérekli atasıdır da canlarnıñ hakimidir (242/21).*”

“*Töre körgüziyir, erenlerge tiymestir hatın kişiniñ tonu içine yürümege, alay oh hatın kişiğe tiymestir ér kişiniñ tonu içine yürüme, bu iş Téñrige utrudur, anıñ üçün ki munıñkibik ohşaşsız kiyiniş, andan köp yamanlıh bolma bolur. Anıñkibik kimése tapulgan bolgay artıhsılar (suçlular) k'arozçılar (vaiz, peder) ötleş ögütlegey da yarğuçılar ötleş (295/20).*”

“*Da éger tapulur ése bu bitikte, ki köpler, yalğanlıh bile birlenip, da yağlan tanıhlıh bile yamanlıhnı učka çıkarırlar, néçik Najpéut'nuñ Éski Törede da surp Sdép'anosnıñ Yeñide, bu işler yalğan tanıhlarnıñ yamanlıhı bile édi (222/16).*”

yamanlıh hilingan-: Kusurlu ve kabahatli davranan, suç işleyen, suçlu.

“*A éger ki kimse tutulsa oğurluhta, ya itlikte, ya adam öldürmehte, da alani bolmagay ol yaman iş ya litsası (kanıtı), da, kim ki tutup kéltirdi, tanıhı bolmagay, tiyesidir añar antnı bérmege, kim ki üstüne foldrovat (dava, itham) étkey, zéra anıñkibik yamanlıh hilinganlar antnı némege tutmaslar (229/15).*”

y. 021/18, 021/23, 022/30, 048/36, 102/13, 126/09, 204/42, 205/42, 206/01, 206/24, 207/01, 207/24, 228/14, 229/14, 252/09, 253/09, 274/07, 275/07, 294/20, 295/20

y.+ı 041/15, 222/18, 223/18

y.+ın 052/16, 230/32, 231/32

y.+ka 053/25, 232/11, 233/11

y.+nı 041/12, 222/16, 223/16

y.+nıñ 087/34, 260/40, 261/40

y.+tan 066/03, 242/18, 243/18

[=38]

yan: Taraf, yan, cihet, yön, dava tarafı.

“*Da töre, işitse giléyin (iddia, dava) ündelgen yandan da cuavpın, aralarına tapkay, né ki töre buyursa, 2 yan da anı habul körmeh kérek, na añar baş hoşmaga (120/04).*”

“Haçan **bir yan** gilé (ifade, beyan, iddia) étse da cuvap bérse, **birisi yan** kérek éşitkey da sözün üzmegey anıñ, kim ki gilé étiyir. Giléyine köre da cuvapına köre töreçi buyurganın (kararını) buyurgay, anıñ üsne tohtar (sağlanır) uçu işniñ (325/23).

“Haçan ki işçilerni sözlerler né işke de bolsa sñarları (ortakları) bile işlemege, da anıñkibik işçilerden biri éksik işlegey birisinden, **töre yanına** kérek aytaylar, haysı ki artıh işlegey (146/14).”

“Éger kimése rikadan (nehir), haysı ki salada barıyır, da kimése yol étkey suvga kénsi bahçasına suvarmah üçün, da ol suvnu kéndiniñ keltirmehinden bahmagay, da anıñ bahmamahından su honşusuna ziyan étkey, da anıñkibik suvnu, ki keltirmehindan honşusuna ańlatmagay, anıñkibik ziyanı ol kişi tölemeh kérek, ki suvnu keltirip édi. Kimler ki töziyirler anıñkibik ayılğan ziyannı, hılıh bile kérek ki kişiler bile anı tanıhlatkaylar da bégili étkeyler **töre yanına**, kérek tölegey bolğan ziyannarın anıñ (311/36).”

otpornıy yan: < Ukr. відпир, відпору, odpor. + Türk. +yan: İtiraz eden taraf, cevap veren taraf, karşıt taraf, muhalefet eden taraf, müddeialeyh, davalı.

“Yene bir kimésege yoluhkay, ki algay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün zamirit étkey, da **otpornıy** (davalı) strona (taraf), ki alıp édi dovodga, da ilgeri keltirgey ol roktan (süreden), da töre satun algay, da povodnu (davacıyı) pripozvat (celp, çağırış) étkey, aytıp, ki klermén añar könülmege, da povodnıy (davacıyı) héç körüp turmagay, né töre kérek salgay 3 kéz törege diyin da igi bahkay, éger ki shuşnıy (haklı, güvenilir) dovodu (kanıtı) bolsa, na anı töre könültür (aklar), da né ki naklad (ödeme) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge **otpornıy yanga**; alay oh povod (davacı) tursa küniüne, rokuna (süresine), da **otpornıy strona** kelmese, ol da alay oh kénsi işine tüşer, néçik yoğarı yazıp biz (195/38).”

povodnıy yan: < Ukr, Leh. провідний, подводный, podwodny. + Türk. +yan: Başvuran taraf, davacı taraf.

“Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölöv étme, da kélgey töre alınına, da klegey aytma, öç étip borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman, évet ahçam yohtur, da né humaşım da yohtur, ték mülküm bar, klermén añar mülkümnı yazdırma. Anıñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki anıñkibik **povodnıy yan** (başvuran taraf, davacı) añar inanma klemegey, anıñ üçün kérek ant bile tügellegey (179/06).”

*“A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da **povodna strona** (başvuran taraf, davacı) turmagay kününe antın işitmege, na işine tüşer (mahkûm olur), da ündelgen (davalı) yan könülür (aklanır) töre alnına, hoyup 6 ahça paméntnıy (ödeme), bolur andan könü boş yarğularga köre (188/25).”*

ündelgen yan: Çağırılan taraf, dava edilen taraf, davalı taraf (Arapçada da'va/ دعوى-sözü de عو- kökünden ve çağırma anlamındadır).

*“Bir kimése kiméseni voytka ündegey, da voyt bérgey törege, da **ündelgen yan** ayt kay, ki hadir dügülmen cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat étmege bolur törege köre üçünçi törege (174/14).”*

*“A éger ki töreden kimésege bérgeyler antka, da povodna strona (başvuran taraf, davacı) turmagay kününe antın işitmege, na işine tüşer (mahkûm olur), da **ündelgen** (davalı) **yan** könülür töre alnına, hoyup 6 ahça paméntnıy (ödeme), bolur andan könü boş yarğularga köre (188/23).”*

y. 120/04, 120/06, 160/14, 160/15, 170/06, 174/14, 175/33, 179/06, 186/28, 186/31, 188/17, 188/19, 188/25, 188/30, 196/38, 252/40, 253/40, 288/33, 288/34, 289/33, 289/34, 324/22, 324/23, 325/22, 325/23, 336/18, 337/18, 338/07, 339/07

y.+dan 078/35, 079/13, 120/02, 159/12, 180/03, 195/20, 252/37, 253/38, 254/02, 255/02, 288/32, 289/32, 324/03, 325/03

y.+ga 120/01, 135/06, 195/38, 288/31, 289/31, 302/22, 303/22

y.+ına 103/10, 120/07, 120/07, 123/22, 145/08, 146/14, 158/27, 159/02, 159/19, 150/26, 163/04, 163/26, 251/25, 274/05, 275/05, 288/34, 289/34, 292/14, 293/13, 310/37, 311/36, 312/16, 313/16, 322/23, 322/38, 323/39, 329/39, 324/06, 324/10, 325/06, 325/10, 326/29, 326/41, 327/29, 327/40

y.+nıñ 159/15, 172/32, 324/05, 325/05, 334/32, 335/32

[=47]

yañıl-: Hata yapmak, kabahat ve kusur işlemek, suç işlemek.

*“Éger kimése kiméseni köydürgey ot bile duşmanlıhtan, ki ol kişi ol sahat tutulgay anıñkibik isi (bariz) iş (suç) vahtına otnuñ, anıñkibik küydürüçi, néçik ot bile **yanıldı** (suç işledi), alay oh ottan tas (öldürülmek) bolmah kérek (111/08).”*

*“A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı **yañılgay** (suç işler), da bu statutka kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen (katledilen, maktul) oğlannıñ, néçik yoğarı yazılğandır (259/32).”*

“Éger ki kimése töreni hörmetlemese sağıt bile ya söz bile érméniniñ, ol çahta anıñkibikni ögütlemeh kérek töre bile, **yañılğanına** (suçuna) köre, anıñ üçün ki bilmeh kérektirler, törege anıñ üçün kélmestirler ki halaba (kavga) étkeyler, yohése her 1-i kérek izdegey sekinlik bile da hörmet bile könülükün kéndiniñ (325/22).”

“Korol'nuñ olturğuçuna utru yañılğan da kéndiniñ biyine, anıñkibik halır tamahın (idam edilir). Oğulları könü da hardaşları anıñ da, atanıñ da atasınıñ ornun tutalmaslar ol **yañılğanına** (suçuna) köre ağır. A oğlanları atasınıñ tirlikin (malını) tas (kayıp) étmesler, éger ataları bile anıñki sağısta (kast) tigüller édi ése, alay oh hardaşları ayılğan yañılmahtan. A éger ayılğan kéñeşte (komploda) édiler ése, her biri alardan **yañılğanına** (suçuna) köre tözmeh kérek (084/02, 084/09).”

érksiz yañıl-: Kasıtsız suç işlemek, hata ile suç işlemek.

“Dayma kimése añar yamanlamasın (suçlamasın), kim ki **érksiz yañılır**. A kim ki érki bile égri éter yargunu, kéndi borçlu halır köktegi yarguçıga (218/02).”

ulu yañılma: Büyük yanlış, büyük kabahat, ağır suç.

“Han, ki haysı biyge yébérgéy déjjava (arazi, mülk) ya pustalıh (çöl, toprak, arazi), da ol biy han byruhu bile ol yérde hala yapkay, ol anıñ méñi déjvasıdır. A ol biyniñ éger néme **ulu yañılma** bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol iménâdan (mülkden), (243/01).”

yaman yañılma: Ağır suç, cinayet.

“Ol, ki munda ayılıyır, ki yihküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh (cinayet) işlerden (davalarından) başha hılınmaı bile **isi** (bariz) **yaman yañılma**lıh (ağır suçlardan) da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/08).”

y.-dı 111/08, 280/43, 281/43

y.-dılar 243/25

y.-gan 083/35, 095/25, 128/12, 258/03, 259/03, 268/10, 269/10, 297/17, 297/16

y.-ganı 095/27, 095/29, 268/11, 268/12, 269/11, 269/12

y.-ganın 097/20, 270/01, 271/01

y.-ganına 084/02, 084/09, 095/30, 160/08, 160/25, 168/20, 244/13, 245/13, 258/11, 259/05, 259/08, 268/13, 269/13, 324/19, 324/27, 325/20, 325/28, 330/25, 331/26

y.-ganlar 067/15, 083/33, 242/25, 243/33, 258/01, 259/01

y.-ganlarga 027/22, 210/26, 211/26

y.-ganlarnı 160/24, 324/26, 325/26
 y.-ganlarnıñ 149/33, 314/41, 315/41
 y.-gannıñ 148/28, 314/22, 315/22
 y.-gay 085/18, 168/11, 258/36, 259/32, 330/21, 331/21
 y.-ıp 036/34, 218/19
 y.-ır 036/01, 090/32, 218/03, 265/10
 y.-ırbiz 023/22, 206/39, 207/39
 y.-makı 065/02
 y.-mah 095/06, 268/02, 269/02
 y.-mahı 095/36, 240/44, 241/44, 268/15, 269/15
 y.-mahka 084/14, 095/24, 258/15, 259/11, 268/10, 269/10
 y.-mahlıh 035/41, 077/13, 218/02, 252/09, 253/09
 y.-mahtan 084/06, 258/11, 259/07
 y.-sak 053/05
 y.-sah 232/02, 233/02
 [=100]

yañılğan: 1. Hata yapan, kusurlu, kabahatli, suçlu **2.** kabahat, suç.

*“Da né türlü ganonk’nu (kanunu) biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü **yañılğanlarga** (günahkârlara, suçlulara) ganonk’ta pokuta (kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk’ta zından u baylamak harğamaktır (027/23).”*

*“Éger ki kimése yaşıрын (gizli) ahça ya fli (flori, para) hahkay (basar) da anı sézgeyler (ispatlasalar), anıñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler **yañılğannıñ** (suçlunun), (148/25).”*

*“Éger ata ya oğul haysı yañılmahka (suça) köre ölümlü (ölüme mahkûm) albo yazıhlı **yañılğan** tapulğan bolgay, atası oğlunun **yañılğanı** (suçu) üçün cezasın tartma (çekmek) bolmas, alay oh oğul atanıñ **yañılğanı** (suçu) üçün né 1 ögüt bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/10, 269/11, 269/12).”*

*“A barça yarğuçınıñ küçiniñ (makamının) küçi (yetkisi) bardır ögütlemege barça **yañılğanlarnı** yarğuda, né türlü yañılğanına köre, budur olturğuzmah (hapsetmek) bile da curum (cereme) bile (325/26).”*

y. 083/35, 095/25, 128/12, 258/03, 259/03, 268/10, 269/10, 297/17, 297/16

y.+ı 095/27, 095/29, 268/11, 268/12, 269/11, 269/12

y.+ın 097/20, 270/01, 271/01

y.+ına 084/02, 084/09, 095/30, 160/08, 160/25, 168/20, 244/13, 245/13, 258/11,
259/05, 259/08, 268/13, 269/13, 324/19, 324/27, 325/20, 325/28, 330/25, 331/26

y.+lar 067/15, 083/33, 242/25, 243/33, 258/01, 259/01

y.+larga 027/22, 210/26, 211/26

y.+larını 160/24, 324/26, 325/26

y.+larınıñ 149/33, 314/41, 315/41

y.+nıñ 148/28, 314/22, 315/22

[=55]

yañılmak: Yanlış, hata, suç.

*“Han, ki haysı biyge yébérgéy dérjava (arazi, mülk) ya pustalıh (çöl, toprak, boş arazi), da ol biy han byruhu bile ol yérde hala (kale) yapkay, ol anıñ méñi dérjavasıdır (mülküdür). A ol biyniñ éger néme **ulu yañılmakı** (ağır suçu) bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol iménâdan (mülkden), (065/02).”*

“y.-makı 065/02

[=1]

yañılmah: Yanlış, hata, kabahat, kusur, suç.

*“Éger ata ya oğul haysı **yañılmahka** köre ölümlü (ölüme mahkûm) albo yazıhlı yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ yañılğanı üçün né 1 ögüt (ceza) bile borçlu tigüldir, her 1-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/12).”*

ulu yañılmah: Büyük kabahat, büyük hata, ağır suç.

*“Han, ki haysı biyge yébérgéy dérjava (arazi, mülk) ya pustalıh (çöl, toprak, boş arazi), da ol biy han byruhu bile ol yérde hala yapkay, ol anıñ méñi dérjavasıdır. A ol biyniñ éger néme **ulu yañılmahı** (ağır suçu) bolmasa hanga, bolmas anı çıharmaga ol iménâdan (mülkden), (243/01).”*

y. 095/06, 268/02, 269/02

y.+ı 095/36, 240/44, 241/44, 268/15, 269/15

y.+ka 084/14, 095/24, 258/15, 259/11, 268/10, 269/10

y.+lıh 035/41, 077/13, 218/02, 252/09, 253/09

y.tan 084/06, 258/11, 259/07

[=22]

yañılmahlıh: Hata, yanlış, kabahat, suç.

“Ol, ki munda aytılıyır, ki yihküngi (kilise günü, Pazar) kün töresi bolmagay da tutulmagay, añlanıyır, hanlıh (cinayet) işlerden (davalarından) başha hılınmahı bile isi (bariz) yaman yañılmahlıh (ağır suç) da borçlu üçün, ki émin bolmagay, kimniñ iménâsı (mülkü) bolmasa (252/08).”

y. 035/41, 077/13, 218/02, 252/09, 253/09

[=5]

yap-: 1. Kapatmak, kilitlemek, örtmek 2. Yapmak, inşa etmek 3. Etmek eylemek (yardımcı fiil olarak).

“Kim ki çoğur açkay ya huyu da yapmagay (kapatmıyor) ol çoğurnu da anda tüşkey kiméseniñ tuvarı, éyesi ol çoğurnuñ ya huyunuñ tölegey ol tuvarnı da ol tuvarnıñ terisin kendine algay, töre bile aytıyır (2272/22).”

“Alay oh töre hanga buyurur ulu rikalar üstüne köprüler yapmaga, karvasaraylar yapmaga (inşa etmeğe) da can (huzur) övleri (236/27).”

“Éger kiméseniñ tuvarı kirgey saçovga (tarlaya, ekine) hışniñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kérekmestir né 1 néme bile tövmege ya anı nahıs étme, ték anıñkibik tuvarnı kénsiniñ oborasına (çiftliğine, ahırına) yapkay (kapatmak), (309/22).”

“Alay oh han yeñi kermen yapsa ya hala, éger éksilse hanlıhtan ahça, pospolitıy (müştereken) él bile tügellengey (242/09).”

“Yeñi avadanlıh yapkan yérler (inşa edilen yer) barça kélişten (vergidən) boş (muaf) bolgay, barça yérgesi bile tügellenginçe (065/17).”

yala yap-: Yalan yere suçlamak, karalamak, iftira atmak.

“Da éger ki kimése, sahlama (emanete) bérmiyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki yala yapuçı méñilik hörmetsiz atalmah (teşhir edilmek) kérek, néçik her biri yala yapuçı, haysı ki bélgili halp (sahte) işlerni kimésege harşı étiyir (105/28).”

y.-kan 065/17, 242/07, 243/08

y.-kay 141/36, 240/43, 241/43, 308/22, 309/22

y.-kaylar 141/29, 248/07, 249/07, 308/19, 309/19

y.-kıy 105/28, 276/28, 277/28

y.-maga 059/06, 236/26, 236/27, 237/26, 237/27

y.-magay 100/34, 100/35, 100/36

y.-sa 065/20, 242/09, 243/09

[=23]

yapuçı: Yapan eden, eyleyen, yapıcı, edici (yala/iftira anlamındaki sözcükle birlikte kullanılmıştır).

yala yapuçı: Karalamacı, müfteri, iftira atan, karalayan, iftiracı.

*“Da éger kimése, sahlama (emanete) bérmeyin inamlı holga, da yala yapkıy édi kiméseni, néçik añar néme bérgiy édi sahlamaga, da anıñki **yala yapuçı** méñilik hörmetsiz atalmah (teşhir edilmek) kérek, néçik her biri **yala yapuçı**, haysı ki bélgili halp (sahte, dolandırıcılık) işlerni kimésege harşı étiyir (277/29, 277/30).”*

y. 105/31, 105/33, 276/30, 276/30, 277/30, 277/30

[=6]

yapuh: Saklı, gizli (terim olarak *yapuh orunç* ifadesinde geçmiştir).

*“... helbet köp türlü söz bile câht éterler yarğuçını aldamaga, né türlü bolsar köktegi yarğuçınıñ alnına turmaga, ki barça **yapuhların** (gizlilerini) körer, ki anıñ alnına kimése aldamah bile bolmas könü bolmaga, yohése könülük bile térgöv (inceleme, soruşturma) bolsar (208/14).”*

yapuh orunç: Gizli ödeme, gizli rüşvet.

*“Dağı da yarğuçı sahlannmak kérek kéndi hullarından (memurlarından): bardır anıñkibikler, ki yarğuda sözlövüçüdürler orunç bile, zéra övrençiktirler yarğuga kélgenlerge, **yapuh orunç** bérıp, ki kéndileri sartın sözlegeyler (216/42).”*

y. 035/33, 216/44

y.+larnı 024/24

y.+nı 035/40

y.+nu 037/33

[=5]

yar: Taraf, yan, yön, dava tarafı.

*“Éger ol yihövni burungi yérine yasama bolmaslar, anıñ üçün ki ol kişiler, yihövnüñ joğovurtu (cemaati), ki ol yihövge baharlar édi, ol kişiler **özge yarı** (başka yöne) bargıy édiler turmaga, eğbet, kérek yihöv yasalgay ol ayılğan çığışlarından*

(gelirlerinden), *haysı ki ol yihövge bérilgendir. Da kérek habul bolgay ahpas da bilmehi bile érkine bérgey (315/01).*”

“*Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarğu alına, da tanmagay (inkâr etmez) bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyirmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (itham) éttiler, da andan könülgey töre bile (193/24).*”

“*Da yarğuçı bolmagay bir yartın işitkey, könünüñ ya égriniñ, giléyin (davasını) angınça, ki 2-si yüz-de-yüz turmıyın. Da giléni könüsün térgegey (inceler), andan soñra 2 ya 3 tanıh bile uç étkey könülükke, töre bile, 2 ya 3 tanıh bile tohtalgandır barça iş (dava), (217/05).*”

y.+ı 147/23, 312/40, 313/40

y.+tın 026/25, 033/25, 033/33, 135/02, 159/14, 188/08, 193/24, 210/10, 211/10, 216/05, 216/09, 217/05, 217/09, 302/20, 302/21, 303/20, 303/21, 324/04, 325/04
[=18]

yar-: Karar vermek, hüküm vermek.

“*Haçan ki K'risdos kélđi dünyága, ol Ari Cannı (kutsal ruhu) yene bérđi ademilerge da can yarğusun, haysı ki surp Awédarandır (İncil'dir) da ganunk', zéra bilir éđi Biyimiz K'risdosniñ, ki dünyâ ademileri prézmuşéna (mecburen) dünyâ yarğusun yararlar éđi (024/06).*”

“*Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler (peygamberler), k'ahanalar (keşişler), ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarğuçular. Bolur, ki yoluhur yarğu yarmaga hanlarga u ulu biylerge (215/22).*”

“*Da yene hoydu, ki bir yarğuçı da yihkünnü yarğu yarmagay (251/42).*”

y.-arlar 024/08, 208/08, 209/08

y.-maga 214/23, 215/23

y.-magay 076/21, 250/42, 251/42

y.-mağa 032/05

y.-mah 031/29, 214/16, 215/16

[=16]

yarağ: Silah, askerî teçhizat.

*“A éger ulu biyeler barsa çérüvge kéndilerniñ **yarağı** bile, da han birgelerine bolmasa, da utup haytsalar, alay oh altın hanlıh bolgay, da olcadan (ganimetten) u talan 10-ünçu bérilgey hanga (062/20).”*

*“A yihövlerge 50-den 1 bérilgey, haysı ki töre biledir. Da çérüv **yarağların** bérgeyler halalarga (kalelere), haysın ki ulu biyeler tutar (241/03).”*

y.+ların 062/26, 240/02, 241/02

[=2]

yarala-: Silâh, bıçak vb. bir araçla veya vurmak suretiyle yara açmak (yaralama suçu).

*“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar bile, da biri birisin **yaralasa**, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalılına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır töre bile, ol, ki haysı **yaraladı**, borçludur ol yaralığa ziyanın, hakim bahasın tölemege, ol hadar da curum (ceza) törege bérgey (097/28, 097/34).”*

*“23 Kapitula. 2 kişi uruşkay, da 1-i 1-in **yaralagay** (245/17).”*

y.-dı 097/32, 270/08, 271/08

y.-gay 068/26, 244/17, 245/17

y.-sa 097/28, 270/06, 271/06

[=10]

yarğu: 1. Adalet, mahkeme prosedürü, mahkeme işlemleri, yasal işlemler, mahkeme uygulaması, muhakeme, yargılama **2.** Yargı kurumu, mahkeme, mahkeme heyeti **3.** Mahkeme davaları, dava **4.** Karar, mahkeme kararı, hüküm, yargı **5.** Mahkeme oturumu, celse, duruşma.

yarğu (I): Yargıç, bir karara varmak için davalı ile davacıyı dinleyerek sonuca varmak, yargılamak, muhakeme.

*“**Yarğu** barça işlerniñ (davranışların) tergemekidir (araştırılmasıdır). 3 türlü iş bar, ki ademiler teprenirler diñnyâda: yahşı, u yaman, da ortaçahlı. Kimler ki alani yahşı kişilerdir da kimséni zrgél étmestir. A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır, ya baş yévüçüdü, alarnıñ işi (hükmü) tas (idam edilmek) bolmaktır (030/23).”*

*“Éger ki yarğu başı biliksiz bolsa, hatına olturgan bilüçilerden övrengey **yarğu işin**, ki pambassız (karalamadan, eleştirmeden) biyengeyler könülükke (215/34).”*

*“Yérge bile bérgeyler sözlemege zahotstsalarga (davalılara), 1-i sözleşse 1-si ték turgay, soñra birisi sözleşey, ki alarnıñ gılélerni işitip né bilgeyler köñünü égrini da andan soñra **yarğusun étkeyler** (yargılamak) (216/40).”*

yarğu ét-: Muhakeme etmek, yargılamak.

*“11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre bitikinden toğru **yarğu étmege**, bilip, ki kendileri de turmahtırlar köktegi yarğuçunuñ alnına yarğuga (208/10).”*

*“119 Kapitula. Yarğuçı üçün, ki biri birinden başha **yarğu étmegeyler** (159/10).”*

könü yarğu: Adil yargı, adaletli muhakeme.

*“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (papazlar), k'ahanalar (keşişler), biyler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (adam kayırmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten **könü yarğunu** égri éterler (023/14).”*

*“Dağı da muñar ohşas bardır köp işler, zéra Téñri kendidir yarğuçı, ki övretir bizge **könü yarğunu** (213/07).”*

könü yarğu ét-: Adaletli yargılamak.

*“Ne türlü ki Téñri ayttı, ki yüz köрмаñiz (adam kayırmayın), yohsa **könü yarğu étiñiz**. Éger ki könülük bolmasa, köp adam ési bile yazıhka tüşer, da bu işten özge milletniñ yarğusuna barırlar (215/42).”*

*“Ol türlü haytıp K'risdos övretti mané (masal, hikâye) bile égri (adaletsiz) yarğuçı üçün, ki tügel **könü yarğu étmes** édi, barça kimse ademilerden ési (aklı) kéndine yarğuçudur, canına, u ténine, u 5 séziklikine (duyusuna), da aruvluhta (taharete, doğrulukta) sahlagay kendini (213/34).”*

toğru yarğu: Adil muhakeme, doğru yargı, adaletli yargılama.

*“11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre bitikinden **toğru yarğu etmege**, bilip, ki kéndileri de turmahtırlar köktegi yarğuçınıñ alnına yarğuga (209/10).”*

yarğu yar-: Yargılama işini yapmak, muhakeme etmek.

*“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler (peygamberler), k'ahanalar (keşişler), ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarğuçılar. Bolur, ki yoluhur **yarğu yarmaga** hanlarga u ulu biylerge (215/22).”*

*“Da yene hoydu, ki bir yarğuçı da yıhkünnü **yarğu yarmagay** (251/42).”*

yaman yarğu ét-: Adaletsiz yargılamak, kanuna aykırı muhakeme etmek.

“Aniñ üçün töreçi, yaman, töresiz ayttı ése ya **yaman yarğu étti** ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarğuçı apélatsiya bile yarğu étse. Éger sezse töreçiniñ égri buyurganıñ, könülüksüz, öğütleme bolur anı (253/30).”

yarğu (II): Bir yargıçtan veya bazen savcı ve yargıçlardan ve jürilerden oluşan bir kurulun, yargı görevini yerine getirdikleri yer, yargı yeri, yargıevi, mahkeme kapısı, mahkeme heyeti.

“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey **yarğu** (mahkeme heyeti) **alnına**, da tanmagay bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halımıyrmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (dava, itham) éttiler, da andan könülgey töre bile (193/18).”

“Éger ki **yarğuga** (Mahkemeye) kélgenler talaş étseler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip öğütlegeyler, ki töre alnına halaba bolmagay da yarğu (muhakeme, duruşma) hapanél (ihlal) bolmagay (035/16).”

“Da yihöv **yarğusun** ahpas (piskopos) hayğurgay vartabédleriñ (keşişlerin) övrenmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/24).”

“Da haysı ulusta bar ése k'risdân hanı ya ulu biy, alar dünyâ **yarğusun** hayğurgaylar allarına könülük bile (032/08).”

“... éger kimése at ya tuvar hara satkay kimésege da tutungay (taahhüt eder) añar könülük tibine, ki néme nahıslıhı yohtur ol tuvarniñ, da soñra algan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytıptır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmah kérekdir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, aniñkibik humaşnı satkan **yarğudan** öğütlenmeh (cezalandırılmak) kérekdir (134/30).”

yarğu alnı: Mahkeme huzuru, mahkeme nezdi, mahkemenin karşıısı.

“Bilsinler zahodtsalar (davalılar) da, ki kélmeslerdir **yarğu alnına** talaş étmege, yohsa könülük bile spravovatsa (anlaşmaya) bolmaga (035/22).”

“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey **yarğu alnına**, da tanmagay bitikin, da aytkay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölepmén añar barçasın, da añar néme de borçlu halımıyrmén, ték bitikimni zadérjat (alı koymak, saklamak) étiptir; hayda ki éki yartın tiri tanıhları bolmagay, na kérek, ki

ol kişi antın kéndi étkey, kimniñ ki vinovat (itham, dava) éttiler, da andan könülgey töre bile (193/18)."

yarğuga bar-: Mahkemeye çıkmak.

*"Körgüzür, ki tiyişlidir yarğu bolmaga, yohése néme mağtamah bile üvretir, ki çare bar ése, suhlanmasın (özenmesin) **yarğuga barmaga**. Muñar ohşaş hrajarél (men etmek) éter surp Awédaranda (İncil'de) töre étmege añar, ki holtha étti K'risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamnıñ oççıznamnı (mirasını), (205/15)."*

*"Dağı da 2 adamnıñ arasına halaba u devi bolgay, K'risdosnıñ kéndi ögüt bérir, **yarğuga barmıyın**, yolda barışmaga, ki néme arada hagaraglık (ihtilaf, tartışma) bolmagay (036/17)."*

yarğu başı: Mahkeme başkanı.

*"Éger ki **yarğu başı** biliksiz bolsa, hatına olturgan bilüçilerden övrengey yarğu işin, ki pambassız biyengeyler könülükke (215/34)."*

yarğu (III): Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yahut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurma, dava, sav.

yarğu bol-: Dava açmak, dava etmek.

*"... körgüzür, ki tiyişlidir **yarğu bolmaga**, yohése néme mağtamah bile üvretir, ki çare bar ése, suhlanmasın (özenmesin) yarğuga barmaga. Muñar ohşaş hrajarél (men etmek) éter surp Awédaranda (İncil'de) töre étmege añar, ki holtha étti K'risdostan, ki ayt hardaşıma, ki üleşkey ménim bile atamnıñ oççıznamnı (mirasını), (205/15)."*

yarğu (IV): Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar, hüküm.

*"Bu yoğarı anılğan işlerde alar anı bolurlar spravovat (yürütme) étmege, anıñ işin utmaga (kazanmaya), ya tas (kayıp) étmege, éger ki obliçne (bizzat) töre alnına añar motsnuñ (yetkisini) bérse, na, ne ki **yarğu tapsa**, ol parsuna kötürmeh kérek anı üstüne, éger curum (ceza), éger ki ant (185/16)."*

*"Da éger ki bolgay biri honah, da yérli tüşkey honahka utru antka, na 4-ünçi küñüne kérek antın tügellegey, özge türlü düğül. Tékk honahka utru tügellemge né bir gün artıh uzatmahı yohtur, kimge de yoluhsa, bilgeysiz ki **yarğusu** budur (190/32)."*

*"Ne türlü Soğomon 2 hatunnuñ ési bile térgep taptı **yarğusun**, ol türlü Taniél Markaré ési bile açtı Şuşannıñ 2 hartnıñ yarğusun (215/01)."*

yarğu yar-: Hüküm vermek, hüküm kesmek.

*“Éski Törede bélgili édiler yarğuçılar, markareler, k'ahanalar, ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarğuçular. Bolur, ki yoluhur **yarğu yarmaga** hanlarga u ulu biylerge (215/22).”*

*“Da yene hoydu, ki bir yarğuçı da yihkünnü **yarğu yarmagay** (251/42).”*

Téñriniñ yarğusu: Tanrının hükmü, ilahi hüküm.

*“Haytıp ésime aldım, ki Biyimiz K'risdosniñ yarğusuna barasımén, ol, ki yüz körmes, né orunç (rüşvet) almas, anıñ üçün tiyişlidir maña yazmaga holum bile **Téñriniñ yarğusunuñ** ohşaşın (026/20).”*

yarğu (V): Davacı ile davalının yargıç karşısında hazır bulundukları yargılama evresi, duruşma.

*“2 türlü tanıhlıh ohşaşı (biçimi), hayısı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada (ihlal) bolmagay **yarğu arasına** (225/13).”*

*“Tiyesidir, ki tanıhlar bile **bolgay yarğu**, zéra yarğuga kélgenlerniñ köp sözlerin tanıhlar bile uç (karar vermek) éter yarğuçı (038/05).”*

yarğu bitik: Mahkeme tutanağı, mahkeme kayıtları, mahkeme evrakı.

*“Bu türlü tiyesidir bolmaga **yarğu bitiklerine**, néçe ki yeñi néme töre yoluhsa, da, térgep, uslular bahkaylar, toğru ése, yazgaylar anı da bu bitikte (235/04).”*

yarğu işi: Dava dosyası, dava, muhakeme, yargılama.

*“Éger ki yarğu başı biliksiz bolsa, hatına olturgan bilüçilerden övrengey **yarğu işin**, ki pambassız (eleştirmeden) biyengeyler könülükke (215/34).”*

*“Da haçan ki **yarğu işi** (dava) yoluhsa aralarına, tözmeslerdir yarğu alına bargınça ya yarğuçı buyurgınça, talaş arasına, barırda yarğuçıga köp kéz antlar içerler horhulu antlar bile, da kélseler yarğuga da yarğuçı buyursa könülük üçün ant, da ol çahta utru bolurlar, ki barça dünyânıñ aslamı üçün ant içmenbiz, da klerler muniñki sözler bile, ki kéndi kéndilerin töre sahlovuçı körgüzgeyler (044/16).”*

*“... kimse kimge borçlu ése, tölöv étkey yahşı köñülден, yahşı és étip, zéra ademiniñ ési kendiniñ yarğuçudur. Muñar ohşaş barça **yarğu işlerini** éslemeh kerek (204/10).”*

yarğu hayğur-: Mahkemeye bakmak, mahkemeyi yürütmek, mahkemeyi yönetmek.

“Da yihöv **yarğusun ahpas hayğurgay** vartabédleriñ övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/25).”

“Da haysı ulusta bar ése k'risdân hanı ya ulu biy, alar dünyâ **yarğusun hayğurgaylar** allarına könülük bile (032/08).”

barça yarğunu hayğur-: Tüm mahkemelerin sorumlusu olmak, tüm mahkemelerin yönetmek, yargı kuruluna başkanlık etmek.

“Da haysı ulusta bolmasa han ya ulu biyler, tiyesidir **ahpaşka** (piskoposa) sımarlamaga yarğu işni, ki **barça yarğularnı ol hayğurgay** (tüm mahkemelerin sorumlusudur), (215/28).”

yarğuga kélgen: Mahkemeye gelen, Mahkemeye çıkan, davacı ve davalı.

“Tiyesidir yarğuçılarga **barça** tarbiyatı bile yahşı bolmaga, da töre sahlagay, da artıhsı, ki öçeş bolmagay, da hılıhı bile pahil bolmagay **barça** vahtta, artıhsı yarğu vahtına, ki **yarğuga kélgenleriñ** köñülleri çiy bolmagay, da sağışlamagaylar, ki pahillikten ya öçeşmehten toğru bolmadı yarğu (217/32).”

“Anıñ üçün bolmas yarğuçı inanmaga, tanıhlar kélmiyin; da **yarğuga kélgenleriñ**, haysı ki zahoccadır, könü tanıhlar bile tıyılır (038/14).”

“Éger ki **yarğuga kélgenler** talaş étseleler, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip öğütlegeyleler, ki töre alnına halaba (kavga) bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay (217/37).”

yarğuga tart-: Mahkemeye vermek, dava etmek.

“Éger kimse kimséni **yarğuga tartsa** ya borç üçün, ya özge néme üçün da kéndiniñ tanıhı bolgay, né anıñ kimni ki **yarğuga tarttı**, tiyemistir añar ant, kim ki tutup (yakalayıp) keltirdi, yohsa añar tiyer, kimni tutup keltirdiler, éger könü kişi ése (228/06, 228/06).”

yarğuga uç ét-: Hüküm vermek, davayı karara bağlamak.

“Bolmagay, ki tézinden yarğuçı antka salgay, evelden yarğuçı câht étmek kérek, ki antsız **yarğuga uç étkey**. A éger ki bolmasa çare anttan başha uç étmege, ol vahtta yarğuçı evelden övretkey, ki né türlü tiyer ant içmege da né türlü ağırdır antnıñ pokutası (kefalet), da andan soñra buyurur antnı (047/29).”

“Tiyişlidir yarğuçıga, ki orunç aluçı bolmagay, zéra yazgandır, ki orunç (rüşvet) sohraytır (kör eder), néçe ki iti köz bolsa. Zéra ol yarğuçı, ki könülük üstüne orunç almastır, anıñ sözü kéçer yarğuda, da könülük bile **yarğuga uç éter** (son vermek,

karar vermek), *da kim ki işitse, biyenir. Ne türlü ki Téñri ayttı, ki yüz köрмаñiz, yohsa köñü yarǵu étiñiz. Éger ki köñülük bolmasa, köp adam ési bile yazıhka tüşer, da bu işten özge milletniñ yarǵusuna barırlar (215/41).*”

yarǵudan öǵütlen-: Mahkemece cezalandırılmak, mahkeme tarafından cezaya çaptırılmak, mahkeme tarafında ceza verilmek.

“Éger kimése at ya tuvar hara satkay kimésege da tutungay añar köñülük tibine, ki néme nahıslılı yohtur ol tuvarniñ, da soñra algan kişi özge türlü tapkan bolsa, bu da ol türlü, néçik aytıptır yaman humaş (mal) üçün, ki bahılmah kérektir, ança tigül, ki çürük némeni haytargaylar ya yaman némeni, anıñkibik humaşnı satkan yarǵudan öǵütlenmeh kérektir (134/30).”

yarǵu yar-: Hüküm vermek, yargılama işlemini yapmak, yargılamak.

“Éski Törede bélgili édiler yarǵuçılar, markareler, k'ahanalar, ki Téñriden tañlandılar (tayin edildiler), da alardan tañlandılar hartlar, uslu yarǵuçılar. Bolur, ki yoluhur yarǵu yarmaga hanlarga u ulu biylerge (215/22).”

“Da yene hoydu, ki bir yarǵuçı da yıhkünnü yarǵu yarmagay (251/42).”

biyik yarǵu: Yüksek mahkeme, hanın yürüttüğü mahkeme.

“Éger ki kimésege érméni yarǵusunda aǵırlıh (haksızlık) körünse, ki kéndiniñ aǵırlılına köre çahırgay biyik yarǵuga, korol'ga anıñ biylikine, na ol kişige bérilmeh kérek bu türlü. Éger korol' korunada (mérkez) bolsa, 3 kéz 3-er hafta, rok (süre) bérmeş kérek (331/03).”

könü yarǵu: Adil yargı, adaletli muhakeme.

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaslar (piskoposlar), vartabédler (keşişler), k'ahanalar, biyler, baş kéthoyalar, ki yüz körüp (torpil yapmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten köñü yarǵunu égrı éterler (207/36).”

“Ne türlü ki Téñri ayttı, ki yüz köрмаñiz, yohsa köñü yarǵu étiñiz. Éger ki köñülük bolmasa, köp adam ési bile yazıhka tüşer, da bu işten özge milletniñ yarǵusuna barırlar (215/42).”

yaman yarǵu ét-: Adaletsiz yargılamak, kanuna aykırı muhakeme etmek.

“Anıñ üçün töreçi, yaman, töresiz ayttı ése ya yaman yarǵu étti ése, hörmetsiz tigüldür, haysı ki yarǵuçı apélâtsiya (temyiz) bile yarǵu étse. Éger sézse töreçiniñ égrı buyurganıñ, köñülüksüz, öǵütleme (cezalandırmak) bolur anı (253/30).”

özge milletin yargusu: < Türk. özge + Ar. ملت + Türk. +niñ + yargusu: Hristiyan dinine mensup olmayan milletin mahkemesi.

*“Ne türlü ki Téñri ayttı, ki yüz körmañiz, yohsa könü yargu étiñiz. Éger ki könülük bolmasa, köp adam ési bile yazıhka tüşer, da bu işten **özge milletin yargusuna** barırlar (215/42).”*

Téñriniñ yargusu (II): İlahi yargı, ilahi mahkeme.

*“Tiyışlidir haytıp munu da sağıslamaga, ki yahşırahtır bu dünyânıñ yargusuna kimséneiñ igilikin (malını) égirlik bile alğaylar, sövük bile yöpsünmeh kérek da kéndiniñ hutulmahı üçün, né ki özgeniñ égirlik bile alğınça da köktegi **Téñriniñ yargusu** alnına tölöv étkinçe (218/34).”*

yihöv yargusu: Kilise mahkemesi, dini mahkeme.

*“Da **yihöv yargusun** ahpas (piskopos) hayğurgay vartabédleriñ övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/24).”*

y. 019/35, 020/02, 022/32, 024/13, 028/26, 029/04, 029/10, 029/24, 029/32, 030/07, 030/13, 030/17, 030/20, 030/21, 030/23, 030/23, 030/33, 031/09, 031/29, 032/05, 032/16, 032/28, 032/30, 033/08, 033/15, 035/03, 035/08, 035/12, 035/20, 035/22, 035/39, 037/17, 038/05, 038/21, 043/32, 044/16, 044/17, 055/21, 075/31, 078/05, 078/20, 078/21, 078/32, 088/19, 091/24, 104/29, 159/09, 159/14, 167/28, 167/35, 185/16, 187/01, 190/07, 193/18, 196/13, 204/09, 204/10, 204/14, 205/10, 205/14, 206/25, 207/25, 208/10, 209/10, 212/01, 212/08, 212/10, 212/13, 212/15, 212/16, 212/16, 212/18, 212/20, 213/04, 213/14, 213/21, 213/25, 213/31, 213/34, 213/37, 213/38, 213/40, 213/40, 213/42, 213/44, 214/06, 214/16, 214/23, 214/28, 214/33, 214/34, 214/42, 215/06, 215/16, 215/23, 215/28, 215/33, 215/34, 215/42, 216/01, 216/30, 216/32, 216/33, 216/37, 216/38, 217/01, 217/30, 217/32, 217/33, 217/37, 217/38, 218/01, 218/30, 218/36, 220/03, 224/14, 224/24, 224/25, 225/14, 225/24, 225/25, 234/04, 235/04, 250/28, 251/28, 252/23, 252/26, 252/30, 252/31, 252/36, 253/23, 253/26, 253/30, 253/31, 253/36, 262/09, 263/09, 276/10, 277/10, 324/02, 325/02, 330/10, 330/13, 331/10, 331/13

y.+da 022/39, 032/35r, 033/04, 035/32, 036/33, 036/39, 037/06, 037/13, 045/23, 048/13, 070/10, 085/27, 160/24, 167/07, 185/22, 206/28, 207/28, 214/37, 214/40, 215/37, 215/40, 216/43, 218/18, 218/21, 218/25, 218/29, 224/44, 225/44, 228/04, 229/04, 246/07, 247/07, 258/40, 259/37, 324/27, 325/27, 328/18, 329/42

y.+dan 134/30, 167/30, 196/11, 330/10, 331/10

y.+ga 020/04, 023/09, 024/16, 033/05, 035/04, 035/16, 036/08, 036/17, 038/05, 038/14, 044/21, 047/24, 048/17, 048/20, 083/12, 167/13, 181/34, 186/22, 189/33, 191/28, 194/19, 195/23, 204/15, 205/15, 206/32, 207/32, 208/11, 209/11, 214/40, 215/40, 216/30, 216/35, 216/43, 216/45, 217/30, 217/35, 218/06, 218/11, 220/03, 220/07, 224/27, 225/27, 226/36, 227/36, 228/06, 228/07, 229/06, 229/07, 257/30, 330/03, 331/03

y.+lar 029/34, 032/25, 214/32, 215/32

y.+larda 187/10, 192/14

y.+larga 188/28

y.+larnı 020/31, 032/17, 204/28, 205/28, 214/28, 215/28

y.+larnıñ 054/38, 232/37, 233/37

y.+m 033/15, 216/01, 217/01

y.+nı 167/26, 076/20, 091/24, 250/42, 251/42

y.+nu 020/39, 023/14, 023/21, 028/33, 029/13, 031/19, 033/20, 035/38, 036/02, 204/32, 205/32, 206/35, 206/38, 207/35, 207/38, 212/14, 213/06, 213/07, 213/16, 214/11, 215/11, 216/24, 216/25, 217/24, 217/25, 218/03, 230/29, 231/29, 265/24

y.+nun 194/20

y.+nuñ 022/28, 121/17, 206/23, 207/23, 290/16, 291/16, 324/04, 325/04

y.+nutru 052/08, 330/09, 331/09

y.+ñnu 028/30

y.+su 029/15, 037/25, 061/13, 071/37, 087/08, 088/13, 089/23, 142/24, 188/10, 188/35, 190/34, 193/14, 195/10, 213/16, 218/34, 238/23, 239/23, 248/02, 249/02, 260/28, 261/28, 262/07, 262/29, 263/07, 263/29, 308/35, 309/35

y.+sun /10, 024/04, 024/08, 029/12, 030/36, 031/01, 031/34, 032/11, 035/29, 061/35, 061/37, 159/13, 159/28, 195/16, 208/06, 208/07, 209/06, 209/07, 213/15, 214/01, 214/02, 214/18, 214/25, 214/25, 215/01, 215/02, 215/18, 215/25, 215/25, 216/41, 238/34, 238/35, 239/34, 239/35, 324/04, 324/11, 325/04, 325/11

y.+suna 026/17, 031/15, 033/11, 037/19, 085/26, 090/34, 158/19, 210/06, 211/06, 214/09, 214/43, 215/09, 215/43, 218/32, 258/39, 259/36, 265/11, 322/29, 323/29

y.+sunda 167/11, 187/12, 330/02, 331/02

y.+sunu 216/03, 217/03

y.+sunuñ 026/20, 210/07, 211/07

[=401]

yarğuçı: Yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışları ve anlaşmazlıkları hukuka göre halletmek ve adâleti gerçekleştirmek üzere devlet tarafından tâyin edilen kimse, hâkim.

*“Bar édiler k'ahanalar da hartlar **yarğuçılar** éskide, né türlü aytır bitikler de, ki k'ahanalar bolgaylar hanlı işniñ (cinayet davasının) üstüne **yarğuçılar** (213/26, 213/27).”*

*“Tiyışlidir **yarğuçıga** ki töreni (muhakemeyi) yalnız étmegey, yohsa köpler bile, éger yoluhmasa, 2 ya 3 yahşı u bilici ademiler bile étkey töreni (033/36).”*

*“Könülük bu türlü körgüziyir da bégili töre yanına barçasına bolmah kérek, ki kéndi **yarğuçı** né 1 deviniñ yarğusun étme bolmastır, bolup kéndi yalnız, ale kéndiniñ töresine érméniniñ bolgay 12 tañlangan igi hartlar, ki érméni töresin igi bilgeyler. Éger ki 12 bolmasa, bolgay 6 ya 8, éger 6 bolmasa, bolsun 4. Bu türlü hılıh bile étilgey töre, özge türlü tigül, da né 1 yarğuçı övretmege bolmastır, haysı ki töresin kéndi étser, ol kénsi bolur édi podızdıréni (şüpheli) bégili (324/11).”*

*“2 türlü tanılıh ohşaşı, haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanılıh bergeyler. Ol türlü **yarğuçı** da töre étken vahtta, könüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki zavada bolmagay yarğu (kopukluk, duraksama) arasına (225/12).”*

*“A barça **yarğuçınıñ** küçiniñ küçi (yetkisi) bardır ögütlemge (cezalandıрмаğa) barça yañılganlarını (suçluları) yarğuda, né türlü yañılganına köre, budur olturğuzmah (hapsetmek) bile da curum (cereme, para cezası) bile (160/22).”*

égri yarğuçı: Adaletsiz yargıç, zalim yargıç.

*“Ol türlü haytıp K'risdos övretti mané bile **égri yarğuçı** üçün, ki tügel könü yarğu étmes édi, barça kimse ademilerden ési kéndine yarğuçudur, canına, u ténine, u 5 séziklikine, da aruvluhta sahlagay kendini (213/33).”*

*“Éger ki evelden töreni aldılar ése Movséstén, da émdi köp türlü yaman işler bile hılınırlar kéndilerniñ érkleri bile, yalğan tanıhlar bile, **égri yarğuçılar** bile, aldovuçu reçnikler (avukatlar, savcılar) bile, horhusuz antlar bile (231/32).”*

köktegi yarğuçı: Gökteki hâkim, gökteki yargıç, tanrı.

“*Da né türlü ganonk'nu (kanunu) biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta pokuta (ceza, kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır; da né türlü yazıhsız ademiler üsne ganonk' néme bağ hoymastır, ol türlü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğurdular dünyâda; da né türlü ari kişi horhmastır **köktegi yarğuçıdan**, ol türlü anmêğ (suçsuz) adam horhmastır dünyâ yarğuçusundan (027/33).*”

“*11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre Bitikinden toğru yarğu étmege, bilip, ki kendileri de turmahtırlar **köktegi yarğuçunuñ** alnına yarğuga (208/15).*”

“*... helbet köp türlü söz bile câht éterler yarğuçını aldamağa, né türlü bolsar **köktegi yarğuçunuñ** alnına turmaga, ki barça yapuhlarını körer, ki anıñ alnına kimése aldamağa bile bolmas köñü bolmaga, yohése köñülük bile térgöv (yargılama) bolsar (209/15).*”

“*Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki érksiz yañılır. A kim ki érki bile égrî éter yarğunu, kéndi borçlu halır **köktegi yarğuçıga** (218/02).*”

könü yarğuçı: Adil hâkim, adil yargıç.

“*Evelgi u **könü yarğuçı** Téñridir, né türlü buyurur markaré Tawit', ki yarğu éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına), (213/03).*”

“*Zéra yarğu yarmah Téñriniñdir, oldur **könü yarğuçı**, da dünyâ yarğuçıları Téñrige oğşaştır (215/16).*”

özge yarğuçı: Yabancı hâkim, yabancı yargıç.

“*A éger ki **özge yarğuçı** töre bile ant bérse kimsége, ol adam, ki ant içti, bargay biliçi vartabédge (keşişe), ki ol bérgey añar luc (kefare), (231/02).*”

yıhövnüñ yarğuçı: Millet adına, yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışlarda veya uyuşulmayan işlerde yasayı yerine getirmekle, adaleti gerçekleştirmekle görevli kimse, hâkim, kilise mahkemesinin hâkimi, kilise mahkemesinin yargıcı.

“*Oşta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine oğşaş surp arakéllerden, haysı ki Biy Téñriden yarğuçılar bérildiler dünyâğa, da haytıp Ari Can bile toğurdular hayrabédleri (patrikleri) da vartabédleri (keşişleri), ari **yıhövnüñ yarğuçıların** (209/21).*”

y. 038/07, 043/29, 044/18, 047/23, 048/24, 050/27, 076/20, 078/21, 078/28, 078/29, 079/12, 159/08, 159/27, 159/37, 186/33, 212/10, 213/03, 213/07, 213/34, 214/16,

214/39, 215/16, 215/39, 216/05, 216/22, 216/23, 216/42, 216/45, 217/05, 217/22, 217/23, 218/05, 218/28, 220/04, 220/07, 222/12, 223/12, 224/12, 224/25, 224/27, 225/12, 225/25, 225/27, 226/32, 226/35, 226/35, 226/37, 227/32, 227/35, 227/35, 227/37, 228/09, 228/10, 230/02, 231/02, 250/41, 251/41, 252/31, 252/34, 252/35, 253/31, 253/34, 253/35, 254/01, 255/01, 265/05, 290/29, 291/29, 324/01, 324/11, 324/15, 325/01, 325/11, 325/15

y.+dır 212/11, 213/19, 213/35

y.+ga 032/36, 033/36, 037/08, 044/19, 214/10, 214/38, 215/10, 215/38, 218/04, 218/26, 224/26, 225/26

y.+iniñ 306/01

y.+lar 024/12, 028/22, 029/23, 029/29, 029/37, 049/05, 052/13, 078/09, 089/35, 090/21, 070/08, 124/11, 126/12, 142/03, 142/15, 208/10, 208/19, 209/10, 209/19, 212/02, 212/03, 213/01, 213/21, 213/24, 213/26, 213/27, 214/21, 214/22, 214/44, 215/21, 215/22, 215/44, 216/32, 217/32, 228/18, 229/18, 230/31, 231/31, 246/06, 247/06, 252/25, 253/25, 262/35, 263/35, 292/27, 293/27, 308/25, 308/30, 309/25, 309/30

y.+larga 031/20, 034/03, 061/32, 077/37, 214/12, 214/15, 214/36, 215/12, 215/15, 215/36, 216/13, 216/26, 216/28, 217/13, 217/26, 217/28, 238/32, 239/32, 252/22, 253/22

y.+ları 181/20, 214/17, 215/17

y.+ların 208/21, 209/21

y.+larnı 213/28

y.+larnıñ 138/21, 212/06, 213/30, 216/18, 217/18, 234/19, 235/19, 306/01, 307/01

y.+mız 213/13

y.+nı 208/14, 209/14

y.+nıñ 138/22, 160/22, 204/06, 205/07, 208/15, 209/15, 218/07, 226/44, 227/44, 307/01, 308/07, 309/07, 324/26, 325/26

y.+sı 139/01

y.+sıdır 205/09

y.+sından 210/31, 211/31

y.+sınıñ 138/31, 306/05, 307/05

[=199]

yarğuçılıh: Yargıçlık, hâkimlik, hâkimlik görevi.

*“Né üçün Téñri hawasar (öncelikli, uygun) bérdi **yarğuçılıhı**? (212/04).”*

*“Dağın da kimge tiyesidir bérmege boyruhun (yetkisin) **yarğuçılıhını** (215/20).”*

y.+nı 212/04, 213/28

y.+nıñ 214/20, 215/20

[=4]

yarğuçı: Mahkeme davalarını bir karara bağlayan yetkili, hâkim, yargıç.

*“... a éger ki bolmasa çare anttan başha uç (son, karar) étmege, ol vahtta **yarğuçı** evelden övretkey, ki ne türlü tiyer ant içmege (047/26).”*

*Éger ki devikârlar 2-si de k'risdân bolsa, biri birine utru bolup, da din tanmah antnı klegey bérmege, **yarğuçı** sürgey alnından da bérmegey ol antnı içmege angınça, ki poşumanlıhka kélgeyler, hosdovanut'iun antnı bérgeyler (226/32).*

égri yarğuçı: Adaletsiz yargıç, zalim yargıç.

*“Da Yeñide buyurdı Biyimiz K'risdosnıñ surp arak'éllerge, ki olturgaysız 12 olturguçta yarğı étmege 12 milletke Israjél homına. Da alardan téşkirip aldılar başlıhlar barça K'risdânlarnıñ. Ol türlü haytıp K'risdosnıñ övretti mané bile **égri yarğuçı** üçün, ki tügel könü yarğı étmes édi, barça kimse ademilerden ési kéndine yarğuçudur, canına, u ténine, u 5 séziklikine, da aruvluhta sahlagay kendini (030/12).”*

köktegi yarğuçı: Gökteki hâkim, gökteki yargıç, tanrı.

*“11-inçi, ki bilgeyler yarğuçılar Töre Bitikinden toğru yarğı étmege, bilip, ki kendileri de turmahtırlar **köktegi yarğuçunuñ** alnına yarğuga (024/15).”*

*“... helbet köp türlü söz bile câht éterler yarğuçını aldamaga, né türlü bolsar **köktegi yarğuçunuñ** alnına turmaga, ki barça yapuhlarını körer, ki anıñ alnına kimése aldamah bile bolmas könü bolmaga, yohése könülük bile térgöv (yargılama) bolsar (024/23).”*

*“Dayma kimése añar yamanlamasın, kim ki érksiz yañılır. A kim ki érki bile **égri éter** yarğunu, kéndi borçlu halır **köktegi yarğuçuga** (036/03).”*

könü yarğuçı: Adil hâkim, adil yargıç.

*“Evelgi u **könü yarğuçı** Téñridir, né türlü buyurur markaré Tawit', ki yarğı éter Téñri kéndiniñ joğovurtuna (halkına, toplumuna) (028/2).”*

yihövnüñ yarğuşu: Millet adına, yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışlarda veya uyuşulmayan işlerde yasayı yerine getirmekle, adaleti gerçekleştirmekle görevli kimse, hâkim, kilise mahkemesinin hâkimi, kilise mahkemesinin yargıcı.

“Oşta bu 12 türli baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden, haysı ki Biy Téñriden yarğuşılar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can bile toğurdular hayrabédleri (patrikleri) da vartabédleri (keşişleri), ari yihövnüñ yarğuşuların (024/36).”

y. 028/24, 028/32, 030/12, 031/31, 033/02, 033/25, 034/12, 035/30, 035/37, 036/05, 036/06, 037/12, 038/12, 041/02, 044/22, 047/16, 047/22, 047/26, 048/27, 050/26, 122/07, 218/04, 226/32, 230/02, 231/02

y.+dan 027/33

y.+dur 019/34, 030/15

y.+ga 031/16, 036/04

y.+lar 024/32, 029/19, 032/01, 032/04, 033/13

y.+larga 031/28, 032/34

y.+ları 031/31

y.+ların 024/36

y.+larnıñ 030/03, 034/13, 056/12

y.+muz 028/28, 029/09, 213/05

y.+nu 024/22

y.+nuñ 019/29, 024/15, 024/23, 036/09, 048/03, 141/05

y.+sı 306/09, 307/09

y.+sudır 204/08

y.+sundan 027/35, 210/32, 211/32

[=59]

yarğuşuluh: Yargıçlık, hâkimlik, hâkimlik görevi.

“Né üçün Téñri hawasar (uygun, öncelikli) bérdi yarğuşuluhnu? (212/04).”

“Dağın da kimge tiyesidir bérmege boyruhun yarğuşuluhnuñ (029/39).”

y.+nu 029/39

y.+nuñ 031/37

[=2]

yarım: Bir bütünün ayrıldığı iki eşit parçadan her biri, bir bütünün yarısı (ganimet, kira, ücret, borç, diyet, miras gibi davalarda ödenmesi gereken miktar).

“*Dağı da bolmagay, ki az néme üçün ant bolgay, zéra éger dünyânın igilikin de bérseler édi, tiymestir ant içme. Éger ki hagarag bolgaylar, ki yarlıbiz, anın üçün klegey ant içmege, tiyesidir, ki buyurgaylar, borçnuñ **yarımın** tölov étkey de ant içmegey (227/41).*”

“*Olcanın (ganimetin) da talannın **yarımı** hanlıh bolgay, andan da 10-unçı bergey yihövlerge, da **yarımı** çeriüvünñ bolgay (239/41, 239/42).*”

yarım yal: Ücretin yarısı, yarı ücret.

“*Éger ki hul dinsiz érksiz ése, ol hul satılmah kérek biyiniñ érki bile yarım bahasına ya **yarım yalına** (ücretine), (100/09).*”

yarım curum: < Türk. yarım + Ar. جرم: Para cezasının yarısı.

“*Éger ér ya hatun çuğurga ki tüşkey ya huyuga da anda ölgey, haysısı éger ki kündüz tüşse, **yarım curum** bergey han bahası üçün, kimniñ çuğur ya huyu, a éger ki kéçe tüşti ése çuğurga, ol çahta kérek tügel anın üçün tölegey (101/09).*”

“*Da néçe ki hannın hardaşları bardır, bolmastır oğlanların olturğuzmaga hanlıhka, ték hardaşın. Haçan ki hardaşları tügense, andan soñra oğlanları tutkaylar hanlıhını. Éger hızı bolsa hannın, ulu knâjatalarga (prensler) bergey kéndiniñ ülüşü bile. Nêçik ér oğulga tügel ülüş, anın **yarımı** hızga (235/36).*”

yarım baş: Diyetin yarısı.

“*Éger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayahlı hatunnu, da ol urmahtan hatın kişini da oğlanın vahtsız kécirgey **yarım başın** (yarı diyetin) tölemeh kérek hocasına ol hatunnuñ ya né türlü bolsa birgelerine (aralarına) barışma (271/23).*”

y. 098/30, 100/09, 100/09, 100/20, 100/20, 100/22, 100/22, 101/24, 102/09, 104/25, 272/09, 272/14, 272/14, 273/09, 273/14, 273/14

y.+ı 085/13, 238/41, 238/42, 239/41, 239/42, 259/29

y.+ın 100/19, 234/37, 235/37, 238/27, 239/27, 272/14, 273/14

y.+ga 273/14

[=35]

yarlılan-: Fakirleşmek, yoksullaşmak, iflas etmek.

“*Éger bir kimése kiméseden néme borçka ya ötünç algay mağat künge, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçe, da **yarlılansa**, da **yarlılanmah** üçün bélgili künine töleme*

bolmasa, na Éski Töreniñ u Yeñi töreniñ boluşmahı ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir, ki inangan kişiden ağırlıh ta körme bolmastır, da tüşüngen (müflis) kişiden aslam alma bolmastır (108/04)."

y.-ganga 108/10, 278/31, 279/31

y.-mah 108/06, 278/29, 279/29

y.-sa 108/06, 278/29, 279/29

[=9]

yasa-: Yapmak, düzeltmek, inşa etmek, kurmak, düzenlemek, yaratmak, hazırlamak, oluşturmak, tamir etmek, yasa koymak.

"A mülk éyesi ki klegey andan yalga (kiraya), da ol añar, öç étip, bérmegey da klegey ol mülkni pusta (boş) salıp kétmege, nési de buzulsa ol övniñ, povinéndir (yükümlüdür) kénsi sbgı bile yasama (tamir etmek), çünkü tüşti anıñ gvarına (bakım, gözetim), (339/30)."

"Éger kimése yeñi sala olтурғузma klegey yeñi tib üsne, anı bolmas étme hannıñ érkinden başha. Éger anıñkibik iş olтурғузgan bolsa, alay salaçılarga körgüzme kerek yér yihövnüñ (kilisenin) himin (temelin) yasamaga (305/18)."

"Da yene yoluhkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakınıni) motsovat (yetkilendirme) étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réçnikni (avukat, mahkeme sözcüsü) bolmas. A bu opravalar (düzenlememeler, işlemler) barça burungi törede (duruşma) bolmah kerek, éger yérli bolsun, éger honah, burungi törede néme yasamasa (yapmasa), 2-inçi de, 3-ünçi de néme arttırma bolmas (180/24)."

"Haysı törelerni, ağırlap kéñşimiz bile bizim, ohcovlap (kıyaslamak) da haysı boğumlarda az néme alıştırıp (değiştirip) da yasap (düzeltip), бүгүңgi bitiklerde bizim yazma da yeñi baştan bérkitmege kéñş éttih (076/03)."

"Kim ki kéndiniñ atasın-anasın tövse, anıñkibik ohşaşsız (çirkin) da yazıhlı yaman étken Téñriniñ alnına ölümlüdür yasaganına köre Éski Töreniñ (267/38)."

"Éger ol, kim ki tusnah (rehin) hoyuptur, küçü yétmese kénsi mülklerin yasamaga, kerek bolsa, da ol, kim ki tusnahı tutar, yasasa kéndi ahçasına anıñkibik tusnahların, da anıñkibik harc étkeni yasamahına ol tusnahlarda kerek sağışlagay (hesaplasın) ol baş sumanıñ (anaparanın) üsne, kerek ol harclarnı birletkey tölövge (280/16)."

“*Barça péşekârlar (zanaatçılar) alırlar iş barçası birge ya başha-başha, sözleşip yalın işi için. Éger ki péşekâr köñlüçe iş éyesine işlemese ya ol işni, kim ki beriptir, buzsa, töre buyurıyır, ki ol péşekâr ekinçi yasamah kérek ol yal üsne. Éger ki ékinçi klemese yasamaga, töreçi üsne yatıptır anıñkibik işni bahma (150/11).*”

“*Da Barça kéreklerin tiyirmenniñ yalga tutkan kişi yasamah (hazırlamak) kérek, alay oh buzulgan némelerini, né ki töreler tiyirmeniñ, yasamah kérek (119/05, 119/08).*”

y.-dılar 166/01

y.-ganı 018/04, 165/40, 202/21, 203/15

y.-ganına 094/33, 266/39, 267/39

y.-gay 126/15, 154/18, 294/24, 295/24, 318/38, 319/38

y.-gaylar 065/10, 147/19, 242/04, 243/04, 312/38, 313/38

y.-ma 074/36, 147/20, 250/11, 251/11, 312/39, 313/39

y.-mag 316/05, 317/05

y.-maga 074/32, 109/26, 137/09, 150/10, 150/18, 154/06, 250/09, 251/09, 280/14, 281/14, 304/18, 305/18, 316/09, 317/09, 318/33, 319/33

y.-masa 180/27

y.-mah 119/05, 119/08, 126/14, 126/17, 150/08, 288/15, 288/16, 289/15, 289/16, 294/23, 294/25, 295/23, 295/25, 316/05, 317/05

y.-mahına 109/30, 280/15, 281/15

y.-p 076/03, 197/13, 250/33, 251/33

y.-r 080/20, 126/17, 254/23, 255/23, 294/25, 295/25

y.-sa 058/32, 109/27, 236/22, 237/22, 280/14, 281/14

[=78]

yasah: Kamu hizmetlerine harcanmak için hükûmetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para, vergi (tüm halktan alınan vergi).

“*Attan, hatırdan, eşekten yasah bolmagay, zéra alar bile her kéz huluhtadırlar biylerine (241/33).*”

“*Andan soñra kermenniñ çövsin alıp, yébérgay kermenge élçi: “bériniñiz (teslim olunuz) yahşılıh bile”, añlatkay bir de, éki de, üç. Éger ki klemeseler bérinmege (teslimiyet) da téñri boluşsa (yardım etse), ki küç bile alsa, kimler ki utru (karşı) édiler, alarnı hırğaylar da özgelerni yasah tibine sahlagay. A éger ki bérinseler,*

*hara élni **yasah** tibine sahlagay da baş kişilerni **boş étkey yasahtan**, kermenniñ povétine (yerleşim yerlerine) néme ziyan étmegey (060/12, 060/14). ”*

*“Éger kermen olturğuzsa ya hala yasasa, **yasahların** da hoygay ohşaşı bile (237/22). ”*

*“**Yasah**, ni tamğa bolmastır hoyulmaga özge kiméseden, ték hanlardan ya kéñeşinden.*

Éger haysı biyler tamğa tutsalar, özge türlü hılıh bile tamğanı alma bolmaslar, ték alay, néçik hanlıhtan hoyulgandır (315/27). ”

*“Andan soñra, kermenniñ çövresin alıp, yébérgey kermenge élçi: «Beriniñiz (teslim olunuz) yahşılıh bile», añlatkay bir de, eki de, üç. Éger ki klemeseler bérinmege (teslimiyet) da téñri boluşsa (yardım etse), ki küç bile alsa, kimler ki utru (karşı) édiler, alarnı hırğaylar da özgelerni **yasah** (haraç) tibine sahlagay (060/10/). ”*

y. 060/10, 060/12, 064/02, 064/03, 064/21, 064/25, 149/01, 236/22, 237/22, 238/04, 238/05, 239/04, 239/05, 240/25, 240/31, 240/33, 240/35, 241/25, 241/31, 241/33, 241/35, 314/27, 315/27

y.+ların 058/33, 236/22, 237/22

y.+tan 060/14, 238/06, 239/06

[=30]

yasahlı: Haraca tabi tutulan, vergiye mükellef, vergi ile yükümlü.

*“Da ahça bile satun alğan mülkler, éger tarlovlar, éger borlalılıklar, éger bahçalar, éger tiyirmenler, éger övler, bu türlü 5-ten 1 **yasahlı** bolmagay (240/23). ”*

y. 063/35, 240/24, 241/24

[=3]

yaş: Yıl, yaş, ömürden geçen zaman süresi, sin (diyet, miras, tanıklık ve hukuki ehliyet konuları ve davalarında belirleyici faktör olduğu için terimlere dahil edilmiştir).

*“Maña da bulay körünür, ki **25 yaşında** ademiniñ tanıhlılığın tutmah kérek. Haçan ki Téñriniñ alnuna könüdü **25 yaşına** k'ahananıñ (papaz, keşiş) tanıhlılığın joğovurt (cemaati) üçün, dağın artıhsı könüdü **25 yaşına** aşharhagannıñ (sıradan vatandaş, sivil) tanıhlılığın törede (038/38, 038/40, 038/42). ”*

*“Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zamanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar oğlan tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademiligi teprenir, **20 yaşına** zinawor bolur biyler eşikine, **25 yaşına** k'ahana bolur (220/16, 220/17). ”*

*“Éger ki oğlanlar aralarına uruş étsele, da bir oğlan birisin öldürse, da ol öldürgen oğlan **12 yaşından** artıh bolgay, kérek başın (diyetini) tölegeyle, néçik tügel bütün*

kişinin. A éger ki ol öldürgen oğlanıñ yaşı 12-den éksik bolsa, bolgay 10 ya 11, ol çahta anıñ başınıñ gési tölenmeh kérek (258/27)."

"A éger ki oğlan 15 yaşına bolgay, ol kişi öldürüçidir da törege harşı yañılğay (suç işler), da bu statutka kérek tügel tölöv étkey başı üçün hardaşlarına öldürgen (katledilen, maktul) oğlanıñ, néçik yoğarı yazılğandır (259/31)."

*"Éger ki atasınıñ ölümünden soñra halğaylar kiçi oğlanlar da ki bolgay atasınıñ-anasınıñ borçu tölemegen, ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, né bittirmege angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da eğbet, barça igilikleri (malları) ol öksüzlerniñ, yaşların almunça, klese bolgay öv, ya saban tüzü, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga (kiraya) bérme da yılların yığğaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler **yaşlarına**, budur barça ér atası bolmah kérek 20 **yaşına** dire hoképartsar (vasiler) holuna, a hızoğlan tarbiyatı angınça, ki érge bargay, haysı ér bolgay éye da hoképarts, a ol kéndi éyesi bile kéndiniñ tirlikin, né klese, anı éter (321/32)."*

yaşların al-: büyümek, olgunlaşmak, reşit olmak, hukuki ehliyet yaşına gelmek.

*"Ol çahta borç éyeleri bolmastırlar öksüzlerden almaga, ne bittirmege (dava etmeye) angınça, ki ol oğlanlar yılların algaylar, da, eğbet, barça igilikleri ol öksüzlerniñ, **yaşların almunça**, klese bolgay öv, ya saban tüzü, ya bu işlerge köre néme, anıñkibik övni ya sabanı bolurlar hartlar yalga bérme da yılların yığğaylar angınça, ki oğlanlar éseygeyler yaşlarına (321/29)."*

y.+ı 038/28, 085/11, 85/14, 220/14, 258/32, 259/34, 259/28, 259/30

y.+ına 038/33, 038/34, 038/35, 038/39, 038/41, 049/15, 085/16, 156/13, 220/16, 220/17, 220/17, 220/19, 220/20, 228/23, 2289/23, 258/35, 259/31, 320/32, 321/32

y.+ında 038/37, 085/07, 220/18, 258/31, 259, 27

y.+ından 085/07, 258/31, 259/27

y.+ların 156/06, 260/05, 261/05, 320/29, 321/29

y.+larına 067/23, 086/33, 156/11, 242/29, 243/36, 260/22, 261/21, 320/32, 321/32

[=49]

yaşar: Belirli yaşa sahip olan, belirli yıllar almış olan kimse, belirli bir yaşa gelmiş olan.

*"Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zemanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 **yaşar** oğlan tilge çıkar, 7 **yaşar** bitik üvrenir, 14 yaşına ademiliki teprenir, 20 yaşına zinawor bolur biyler éşikine, 25 yaşına k'ahana bolur (220/15)."*

y. 038/31, 038/32, 220/16, 220/16, 221/01

[=1]

yaşın-: Saklanmak, kaçak olmak, gizlenmek, kaçak durma gelmek.

*“A éger kimése bir ündelgen bolgay törege, da turgay, da **yaşingay** soñra, da ol yan, haysı ki povoddur (davacı), 3 töreni (duruşma) biri biri artından turgay, anıñkibik kişi kénsi işine tüşer (davada mahkûm olur, kaybeder), né türlü de iş (dava) bolsa, haysı ki burungi törede anıñ giléyin (ifadesini) işitti (333/18).”*

y.-gay 170/05, 332/18, 333/18

[=3]

yaşır-: Saklamak, gizlemek, kaçırmak, çalmak.

*“A éger anıñki némeler anıñ sebebinden tas bolsa (kaybolsa) ya kéndi **yaşırsa** da aytsa, ki tas boldı (kayboldu), da anıñ üsne yétkirseler, ki anıñkibik némelerini **yaşıriptır**, éki ança tölegey (110/14, 110/15).”*

*“A éger ki ol bahıçı damâh étkey, da kendine **yaşırgay huçnuñ** (huzur evinin) kélişin, (gelirini) da dervéşlerni aç sahlagay, ol borçludur, ki sağavat étkey miskinler üsne, ki açlıh tartmagaylar da miskinlik, töre anı ögütlemeh (cezalandırmak) kérek sağavatsız, ayaminça (303/27).”*

yüz yaşır-: Kaçak olmak, saklanmak.

*“Da yene yoluhur, bolgay, ki bir kimése övine bolgay, **yüz yaşırmagay**, né bir bérklikke kirmegey, da şehir içine kén u tar yollar bile yürügey kermen içine érkli, da anıñkibikniñ üstüne kimése izdegey şparunk (haciz) anıñ tirliki ya mülkleri üsne. Anıñkibik şparunknı töre dopostit (kabul) étmestir étmege, ték kéndi istétsin (tarafı, davalısın) ündegey yarğuga, da anı térpit (itaat, kabul) étkey her borçlu, né ki Téñri da töre tapsa, kénsi borçlusuna utru (181/26).”*

*“3-üçünçü törege, kérektir, ki anıñ bliskiylerin (yakınlarını) pripozivat (çağırma) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit étse (kabul etse), şulpriht (senet) bile, ya tanıhlıh bile dovodny (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf) ya ölgey ya **yüz yaşırgay** borç éyesine utru, né kérek töre añar bir kün zamirit étkey (tayin eder) tözmege stoyontsi iménâ'ga (taşınmaz malına) köre (182/08).”*

*“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya **yüz yaşırgay** borç é[y]eleriniñ*

alnına, na aniñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (delil) bile, tirlikin (malını), ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsıy (taşınmaz) ya ruhayontsıy (taşınır), na bolur aniñki sınih kişiğe utru şparunklar (haciz) étmege törege köre, da aniñ barça némesin odérjat étmege (tasarruf etmeye) ték vlasnıy (bizzat) aniñkin, kim ki borçludur, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı küñüne diyin, istéts (davalı taraf) kélginçe, prihodasına (olaya göre) köre (183/39).”

y.-gay 135/14, 182/08, 181/26, 183/39, 302/26, 303/26

y.-ıptır 110/17, 280/27, 281/27

y.-ma 082/10, 256/10, 257/10

y.-magay 181/26

y.-sa 110/14, 280/26, 281/26

[=14]

yaşırın: Gizili, saklı, kaçak, yasadışı.

“Éger ki kimése yaşırın ahça ya fli (Flori, para) hahkay da anı sézgeyler, aniñkibik hahuçı ahça ya fli kérek éki holun késkeyler yañılgannıñ (315/20).”

y. 148/24, 314/20, 315/20

[=3]

yat: Başka, yabancı, yerli olmayan.

alıçı yat: Bir malı satın alan yabancı kimse, satın alan yabancı, satıcı ile akrabalığı olmayan alıcı, bölge veya şehrin yerlisi olmayan alıcı.

“Éger 1 kimése kimsege övin satkay murovanıy şeherniñ içine, töresi bile bolur aniñ yovuhu bir yılınıñ kéçkenine dire yovuhluhu bile kéri étmege alıçı yatnı, ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır. A éger yovuhu bolmasa, da ol tép-ték ol övni tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılınıñ çıhkanına dire (285/09).”

yat biylik: Yabancı beylik, yabacı ülke.

“Na mülk midir, humaş (mal) mıdır, né ki de ése, ki turgay töreniñ möhürü tibine tapkınça, né bir uç bolmastır almaga, éger né hadar zaman kéçkilse, éger ki korunada (merkezi devlet); éger yat biylikte bolsa, ol borç éyesi kérek, ki bu türlü bolgay kélginçe istétsi (davalı), tözgey her birine munuñkibik prihodada (dava, olay), kimniñ ki orozsuzluğundan ya yazılından yoluhsa (192/07).”

“Éger ki bolmasa jarankı (mirasçısı) héç te ata pokolénanasına (nesline), érki bar tacını bérmege **yatka**, évet ki töre bile tügüldür, ki bérgey tacın **yatka**. Yohsa boluptur evelden éskide, né türlü ki bérdi Hindustan hanınıñ oğlu, da Aléksandr Makédontskiy. Bu könülük, töreniñ, ki ayıldı, barçasına bolgay knâjatalarga (prensler) u barça biy biyetke (237/15).”

yat kişi: Yabancı şahıs, yerli olmayan kimse, öteki kimse, akraba olmayan.

“93 Kapitula. Kimése **yat kişiniñ** hulun kéndi kérekine yébérgéy işke (140/32).”

“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzniñ, na yovuhları satkanniñ bolurlar yovuhluh bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma **yat kişiden** da érkli étmege, da kénsi bolur méñerüçi. A éger yovuhu bolmasa ol satçıniñ, da kéndiniñ ahçası bolsa, satkanıñ bolur almaga, ol asıhın kéndiniñ bolur anı vahtına étmege (283/25).”

yat ulus: Yabancı ülke, yabancı memleket.

“Yene yoluhkay édi bir kimésege, ki kénsiniñ borçun töleme bolmagay bégili étken künine, da bérgey kişi izdegey kénsiniñ borçun, ya sézgey borç é[y]esiniñ, hayda nési bar ése, ya bézirgân arasına ahçası mı, humaşı mı, ya mülkleri mi, nema bar ése, da klegey da izdegey töreden şparunk (haciz) anıñkibik ademige utru, ki övde bolmagay, ya **yat ulusta** (yabancı ülke) bézirganliyin bargay (182/33).”

y. 057/18, 112/21, 140/32, 154/25, 182/33, 182/34, 192/07, 234/40, 235/40, 282/24, 283/24, 308/01, 309/01, 320/04, 321/04

y.+ka 058/18, 058/19, 236/15, 236/15, 237/15, 237/15

y.+ları 121/04, 290/09, 291/09

y.+nı 114/02, 284/09, 285/09

y.+nıñ 282/08, 283/08

[=29]

yat-: Yatmak, ikamet, yerleşmek (mahkemelerin yetkisi açısında mahkeme veya mülklerin yerleştiği havza).

“A éger ki érménige kermen töresine ya alpavut töresine hanlıhta **yatkan mülkni** ya yérni tusnah (rehin) bolsa albo kélişi (ürün) ol yérlerniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki anıñki mülk bérilgendir (113/23).”

“... satuçılar da aluçılar övlerniñ ya jaranglıhniñ (kalıtcılığın) toğgan-bitkenler kéndi törelerine, **hayısı ki yatıptır** (mahkemelerin yerleşim yeri), anıñkibik övler da jaranglıhlarnı sahlamah kérektirler (284/21).”

“Yene bir kimése ki yérliler bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine ayb (itham, karalama) bérgey, ya honah yérlice [ayb bérgey], anıñkibik işte, kim ki **yatmaga klemes**, anıñkibik kişi, yérli de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, bérıp 14 sbgnı da töre alnına anıñkibik aybdan çıhmaga (aklanmaya), (335/08).”

y.-ıptır 114/21, 114/27, 122/10, 284/18, 284/21, 285/18, 285/21, 290/30, 291/30

y.-kan 113/20, 282/41, 283/41

y.-maga 171/26, 334/08, 335/08

[=14]

yahşı: İyi, saygın, nazik, kibar (*yahşı köñül, yahşı érk, yahşı hörmetli hatun, yahşı kişi* biçiminde özgür irade, iyi niyet, namuslu kadın, erdemli insan anlamlarında çeşitli hukuki konularda geçmiştir).

yahşı kişi: İtibarlı kimse, güvenilir kişi.

“Alay kérek uzah zındanda olturgay, ki yükke (kefalete) algaylar **yahşı** (itibarlı, güvenilir) **kişiler**, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiğe (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar (161/03).”

yahşı hatun: İtibarlı kadın, iyi kadın, iffetli kadın.

“Yıǵı yoluhur ademiler arasına, ki adam oğlun yürekke çihargan éski duşmandır, ki biri birine söz artından talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (ithamlar) bérirler, hörmetine (itibarına) tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oğurusén, ya harahçısén, ya taratursén, ya halpsén (sahtekâr), ya haçhınçısén, ya orospı oğlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsén, ya it oğlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki **yahşı hatunlarga** (namuslu kadınlara) da ayblar bérirler, zvada (kavga) arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarğuga (186/18).”

“Éger ki bolsa kimése anıñkibik, néçik yoğarigi yazılğan sözlerni aytıy kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanılırlar bile üstüne pérékonat

(kanıtlama) *étmege, aniñ hörmetine utru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da tartıngay antka, blijiydir (öncelikli) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat étmege, da anı hörmetinden tüşürmege. Évét ki köp yarğularda yétkiriyir, ki tanıhlıhlar tutulmah kérek, yohése bu hörmet yarğusunda bu şağavatnı étkendir, ki her ant bile tügellengen kéndi hörmetine halgay da **yahşı slavasına** (itibarına), (187/15)."*

yahşı köñül: Özgür irade, iyi niyet.

*"A éger könüsün **yahşı köñül** bile sattılar ése kéndileriniñ kérekleri üçün ol mülklerni da tohtadı (kesinleştı) ése ol bazar, kérek ki kéndi küçüne halgay (304/40)."*

*"Éger bolgay borçlusı tusnawsız (ipoteksız) kiméseniñ vaht bile inanıp bérgeñ küñge da töleme bolmagay, töre buyurur ol inangan kişige algay övinden tusnah (rehin) borçlunuñ küçü bile tölöv étmeh üçün. Éger borçlu **yahşı köñül bile** (özgür irade ile) tusnah bérme klemes borç éyesine, bu iş bile bolur alma borç éyesi. Éger yarlı kişini hıstırgan bolgay nahle, néme aniñkibik tusnah bérgey borç éyesine (297/24)."*

yahşı érk: Özgür irade, iyi niyet.

*"Éger 7 yıldan aşsa, tutkan ol asıhñı klese dağın arı küñ uzatma könü éyesine, ki çiharmasa, aniñ **yahşı érkinedir** (özgür irade, yetki), kim ki tutuptur (283/32)."*

yahşı slavasına: < Türk. *yahşı* + Ukr, Leh. *слава, slawa* + *slava*: Ün, şan, şöhrət, itibar.

*"Éger ki bolsa kimése aniñkibik, néçik yoğarigi yazılğan sözlerni aytkay kiméseniñ hörmetine harşı, da yarğu alnına klegey anı tanıhlar bile üstüne pérékonat (kanıtlama) étmege, aniñ hörmetine utru yéñillikke, da birsi stronaga (tarafa) da tartıngay antka, blijiydir (öncelikli) añar hörmeti hatına ant içmege da hörmeti hatına halmaga, né ki anı tanıhlar bile pérékonat étmege, da anı hörmetinden tüşürmege. Évét ki köp yarğularda yétkiriyir, ki tanıhlıhlar tutulmah kérek, yohése bu hörmet yarğusunda bu şağavatnı étkendir, ki her ant bile tügellengen kéndi hörmetine halgay da **yahşı slavasına** (187/15)."*

y. 019/11, 019/14, 019/32, 019/32, 020/29, 026/06, 026/07, 026/26, 028/05, 030/26, 030/28, 031/18, 033/38, 034/38, 035/14, 037/39, 038/10, 039/29, 039/35, 046/09, 050/09, 054/24, 065/28, 066/03, 079/10, 113/02, 121/26, 123/15, 123/37, 128/25, 131/33, 132/11, 134/13, 136/27, 138/16, 142/12, 147/08, 152/05, 161/03, 162/08, 186/18, 186/29, 186/33, 187/15, 193/28, 194/07, 195/21, 198/07, 199/14, 202/41,

202/43, 203/35, 203/36, 204/08, 204/27, 205/08, 205/09, 205/27, 208/45, 209/45, 210/35, 211/10, 211/35, 212/19, 213/42, 214/11, 215/11, 216/12, 216/28, 216/34, 217/12, 217/30, 217/36, 218/42, 220/05, 220/09, 220/35, 220/37, 221/17, 221/19, 226/12, 227/12, 228/39, 229/38, 230/43, 231/42, 232/30, 233/30, 242/13, 242/18, 243/14, 2243/19, 252/44, 253/44, 282/32, 283/32, 290/15, 290/20, 291/20, 292/10, 292/22, 293/10, 293/20, 296/23, 297/22, 300/02, 300/10, 301/01, 301/08, 302/07, 303/07, 304/09, 304/40, 305/09, 305/40, 308/29, 309/29, 312/33, 313/33, 316/40, 317/40, 324/34, 325/34, 326/12, 327/

[=122]

yaz-: Yazmak, yazıya geçirmek, mektup etmek.

yazgan töre: Mektup kanun, yazılı hukuk, yazılı yasa.

*“Üçünçi. klemedi Téñri bérmege **yazgan töre**, ki bolmagay prézmuşénadan könülikte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlığamah bile sahlagaybiz könülükñü u yazmagan töreni her zamanda. (020/21).”*

*“... éger ki yazdık ése evelgide, ki kérekimiz düğül édi **yazgan töre** bérilmege Téñriden, yohsa köp kéz işittik panbas özge milletten, ki yohtur kérésdânlarda töre (205/39).”*

*“... zéra Ari Can körgüzüçü édir alarnıñ yürekine, anıñ üçün suhlanç tüğüller édi **yazgan törelerge**. Néçik surp arakéller klemediler yazıp bérmege surp Awédarannı evelden, yohése sözleri bile inandırıp haytardılar, da andan soñra suhlandılar yazmaga, alay oh töreni de yazıp haldırmadılar, zéra alarnıñ dağın özge [ulu] sağışları bar édi haytarmahlıh üçün, yohése pokoy bértiler éski töre bile, da kerménlerniñ obıçayı bile, [da ari bitiklerniñ küçü bile] törelerin étmege (207/15).”*

y.-ar 018/10, 026/30, 028/21, 050/14, 051/08, 054/01, 202/24, 203/18, 205/39, 210/12, 211/12, 213/01, 228/41, 229/41, 230/12, 231/12, 232/19, 233/19

y.-arbiz 049/13, 049/37, 166/43, 228/22, 228/33, 229/22, 229/33, 328/14, 329/38

y.-dı 055/36, 234/11, 235/10

y.-dık/q 021/06, 021/11, 054/25, 056/15

y.-dih 202/08, 203/03, 204/36, 205/36, 232/30, 233/30, 234/21, 235/20

y.-gan 02021, 021/14, 022/12, 075/28, 181/03, 204/22, 204/39, 205/23, 205/39, 206/15, 207/15, 250/26, 250/26

y.-gandır 028/36, 032/37, 036/35, 042/27, 061/20, 067/23, 078/30, 185/20, 189/38, 213/09, 214/38, 215/38, 216/04, 217/05, 218/19, 222/40, 223/40, 238/27, 239/27, 242/29, 243/37, 252/35, 253/35

y.-ganga 198/05

y.-ganın 034/36, 216/27, 217/30

y.-gannı 166/37

y.-gannıñ 199/15

y.-gaylar 055/24, 234/05, 235/05

y.-ıp 019/20, 022/01, 022/14, 022/18, 023/15, 023/27, 197/28, 204/02, 204/22, 205/02, 206/10, 206/16, 206/18, 206/22, 206/36, 206/41, 207/10, 207/16, 207/18, 207/22, 207/37, 207/43,

y.-ıpbız 041/42, 049/11, 054/04, 172/20, 179/23, 195/42, 222/03, 223/04, 228/21, 229/21, 232/20, 233/20, 334/24, 335/24

y.-yırbız 055/03, 232/39, 233/39

y.-ma 076/04, 250/34, 251/34

y.-maga 018/14, 021/09, 022/17, 025/13, 025/35, 026/19, 056/01, 202/26, 203/20, 204/37, 205/37, 206/17, 207/17, 208/29, 208/40, 209/29, 209/40, 210/07, 211/07, 234/13, 235/13

y.-magan 020/25, 204/24, 205/25

y.-sın 118/15, 288/04, 289/04

[=156]

yazmagan töre: Yazılı olmayan kanun, yazılmamış yasa.

“Üçünçi. klemedi Téñri bérmege yazgan töre, ki bolmagay prézmuşénadan (icbar, zorlama) könülükte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlıgamah bile sahlagaybiz könülükñü u yazmagan töreni her zamanda (20/25).”

y. 020/25, 204/24, 205/25

[=3]

yazdır-: Kaydetmek, adına geçirmek, devretmek.

“Bir kimése kénsiniñ borçu üçün ki borçunu tölemege [bolmagay], da iménâsı (mülkü) üsne ya halgan humaşı (malı) üsne şparunk (haciz) klegeyler töreden, kérek oblojit (ödeme) étkeyler töre alınına 3 sbg, da yazdırgay (kaydetmek), da kénsiniñ işin huvatta tohtatkay. Anıñkibik kişige utru, ki émin bolmagay, munuñkibik kişige utru

bolur odérjat (kabul) étme şparonknu. Da aniñkibik povod (davacı), kim de bolsa, kérek kénsine töre satun algay da işin spravovat (yürütme, uygulama) étkey (341/09)."

*"Yene yoluhkay édi bir kimése borçlu bolgay édi bir kimésege, da klemegey édi yahşılıh bile tölöv étme, da kélgey töre alınna, da klegey aytma, öç étip borç éyesine, ki bilirmén, añar borçum bar, tanman (inkâr etmek), évet ahçam yohtur, da né humaşım (malım) da yohtur, ték mülküm bar, klermén añar **mülkümni yazdırma**. Aniñkibik borç éyesi antsız bolmas bolma, haysı ki aniñkibik povodnıy (davacı) yan añar inanma klemegey, aniñ üçün kérek ant bile tügellegey (179/06)."*

*"Haçan ki da yoluhsa kimésege vıyazané (kullanma hakkı) bérmege, na kérek, ki voyt (hâkim) turgay töreden, da algay 2 hartın ant içken érménilerden, haysı ki zvıkhıydırlar (alışkıtlar) olturmaga törede birgesine, da kélgey ol mülkke, da bérgey halhasın ol kişiniñ holuna, da ayt kay voyt bu sözler bile, ki mén saña bérirmén vıyazana Téñriniñ küçü bile, da korol'umuznuñ küçü bile, da érméni töresiniñ küçü bile ol hadar sumada, né hadar törede éttiñ da **yazdırdın**, ol sumada séniñ motsuña (tasarrufuna), (180/32)."*

y.-dı 166/31, 198/31

y.-dıñ 181/01

y.-ganga 198/04

y.-gannıñ 198/15

y.-gay 178/02, 340/09, 341/09

y.-ma 179/04, 198/10

[=21]

yazgan: Yazılan, mektup edilen.

yazgan töre: Mektup kanun, yazılı hukuk, yazılı yasa.

*"Üçünçi. klemedi Téñri bérmege **yazgan töre**, ki bolmagay prézmuşénadan (baskıdan) könülükte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlıgamah bile sahlagaybiz könülükñü u yazmagan töreni her zamanda. (020/21)."*

*"Éger ki yazdık ése evelgide, ki kérekimiz düğül édi **yazgan töre** bérilmege Téñriden, yohsa köp kéz işittik panbas (azar, sitem) özge milletten, ki yohtur k'risdânlarda töre (205/39)."*

*“Zéra Ari Can körgüzüçü édir alarnıñ yürekine, anıñ üçün suhlanç tügüller édi **yazgan törelerge**. Néçik surp arakéller (havariler) klemediler yazıp bérmege surp Awédarannı evelden, yohése sözleri bile inandırıp haytardılar, da andan soñra suhlandılar yazmaga, alay oh töreni de yazıp haldırmadılar, zéra alarnıñ dağın özge [ulu] sağışları bar édi haytarmahlıh üçün, yohése pokoy (huzur) bérdiler éski töre bile, da kerménlerniñ obıçayı (geleneği) bile, [da ari bitiklerniñ küçü bile] törelerin étmege (207/15).”*

y.- 020/21, 021/12, 022/12, 204/23, 204/39, 205/23, 205/39, 206/15, 207/15

[=9]

yaziçı: Yazar, kâtip, sekreter (mahkemede görevli kâtip).

*“Da éger kimésege kérek bolsa minuta (özüt, resmî belge özütü) çıharmaga diñterden möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı **yaziçıınıñdır** (170/15).”*

*“Yene törede olturgan vahtta voyt (hâkim) bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb (Spitak, Akçe) yığılsa şépşénikten (mahkeme ücreti) da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alına yañılğay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş **yazuçıga** (168/14).”*

y.+ga 168/14

y.+nıñdır 170/17, 332/24

[=3]

yazıl-: Yazılı hale gelmek, yazılmış olmak, mektup olmak.

y.-dı 055/08, 055/30, 055/32, 055/32, 055/39, 056/03, 166/35, 190/12, 197/30, 198/19, 199/03, 232/41, 233/1, 234/08, 234/09, 234/10, 234/12, 234/14, 235/07, 235/08, 235/10, 235/12, 235/13

y.-gan 025/09, 075/21, 083/01, 083/26, 083/31, 138/09, 142/28, 144/26, 145/23, 158/26, 161/26, 162/27, 163/31, 166/03, 167/07, 181/09, 186/45, 197/10, 208/27, 209/27, 250/23, 251/23, 256/24, 256/40, 256/43, 257/24, 257/36, 257/39, 310/28, 311/28, 312/01, 313/01, 322/33, 323/33, 326/03, 326/22, 326/44, 327/02, 327/22, 327/43, 328/18, 329/42

y.-gandır 085/21, 102/38, 107/30, 197/07, 258/37, 259/37, 274/19, 275/19, 278/23, 279/23, 304/37, 305/37, 308/36, 309/36

y.-ganına 166/05,

y.-ganınıñ 243/31

y.-gannıñ 067/11, 242/23

y.-gay 055/14, 232/44, 233/44

y.-iptır 087/08, 143/11, 166/30, 176/13, 177/23, 193/40, 260/28, 261/29, 310/03, 311/03, 327/06, 327/06, 338/39, 339/39

y.-madı 055/07, 232/40, 233/40

y.-mas 194/13

y.-sa 056/04, 167/29, 234/15, 235/14, 330/10, 331/10

yazılğan töre: Yazılı kanun, mektup yasa.

*“Dağı da ohşaştır 12 nahabédleriñ (atalar) pokolénasına (nesline) Israjél oğlanlarınıñ, haysılarına ki bérildi Téñriden **yazılğan töre** Movsésniñ holuna (025/09).”*

*“Haçan ki voyt (hâkim) oltursa törede érméni hartları bile, kérek ki evelgisinden sorgay atı bile: «Çah mıdır töreni gayit étmege?» da ol kérek aytkay: «Haçan ki bugün töredir **yazılğan töre** bile da stronalar (tarafılar) kéliptirler, çahıdır» (083/01).”*

*“Yığı yoluhur kişiler bérme hakimlikke, anıñ üçün acemilikinden hakimniñ, ya övrenmemehinden hakimniñ, ya biliksiz bérmeğinden hakimlikni kişini öldürgey, yahot öç hovup ya acemilikinden yaman hakimlik bérirler kişiğe, ya hakim şegértin tügel övretmegen hastaga yébérgéy, anıñki sebepten kişi ölgey, başı tölemeh kérek **yazılğan törege** köre (145/23).”*

*“Éger kimése ér kişini ya hatın kişini ayılğan hılıh bile öldürgey, **yazılğan töre bile** anıñ başın tölemeh kérek (311/27).”*

y.-gan 025/09, 075/21, 083/01, 083/26, 083/1, 144/26, 145/23, 158/26, 161/26, 167/07, 181/09, 186/45, 197/10, 208/27, 209/27, 256/24, 256/40, 256/43, 257/24, 256/24, 257/24, 257/36, 257/39, 310/28, 311/28, 312/01, 313/01, 322/33, 323/33, 326/03, 326/22, 327/02, 327/22, 328/18, 329/42

[=35]

yazıh: Hata, yanlış, günah, suç.

*“Yol bile barır égeç, kimése kimésege néme étmegey, da ni duşmanı da bolmagay, da anıñ üsne kés-kénetli harahçılar sékirgey, da ol, sağıhın sahlama klep kéndiniñ, da öldürgey alardan haysın, töre bile anıñkibik kişi öldürmeh, surp yihöv anı **yazıh** tutmastır (298/28).”*

y.+ın 214/08, 215/08, 228/26, 229/26

y.+ına 037/34, 218/39

y.+ından 192/12, 206/38, 207/38

y.+ka 023/38, 033/10, 097/09, 129/09, 208/03, 209/03, 214/43, 215/43, 268/37,
269/37, 296/36, 297/36

y.+larga 136/13, 304/02, 305/02

y.+larına 199/15

y.+larından 031/10, 049/27, 214/07, 215/07, 228/29, 229/29

y.+nı 049/21, 131/07, 228/26, 229/26, 298/30, 299/30

y.+tan 028/01, 210/33, 211/33

[=62]

yazıhlı: Günahkâr, suçlu.

“Éger tutulmagan bolsa anıñkibik isi (barız) işte (suç), soñra haytkay da babasniñ alnına hosdovanél (tövbekâr) bolgay, da anıñ din atası añar luc (kefareti) bérmeñ kérek anıñ ol artıhsı işi üçün **yazıhlı**, ölümüne diyin k'risdânlikten kéri bolmah kérek anıñkibik yazıh étüçi, néçik kişi öldürgey, töre alay buyurur (130/25).”

“Haytıp yazıldı bu Ganunk' holu bile **yazıhlı** da kéreksiz hulunuñ Téñriniñ Haçersniñ, haysı ki oğludur dér Okséntniñ (199/04).”

“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga, né cimrige, da barça **alani yazıhlılarga** angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, né kimse alarnıñ tanıhlılın tutmagay (229/28).”

“Bu türlü saban sürme, orah orma ya özge işler, da ol salaçı anıñkibik artıhsı işten ki nahıs bolgiy édi [ya ölgıy édi], anıñkibik biy, ol, ki artıhsı ayıttı işleme, **yazıhlıdır** Téñriniñ alnına (265/01).”

“Éger ata ya oğul haysı yañılmañka köre ölümlü albo **yazıhlı** yañılğan tapulğan bolgay, atası oğlunun yañılğanı (suçu) üçün cezasın tartma bolmas, alay oh oğul atanıñ yañılğanı (suçu) üçün né l ögüt bile borçlu tigüldir, her l-i yañılğanına köre tartmah kérek (269/10).”

alani yazıhlı: < Ar. علنی. + Türk. +yazıhlı: Açık suçlu, aşıkâr suçlu, aleni suçlu, barız suçlu, barız suç işleyen kişi.

“Da K'risdosniñ 2-inçi kélgenine oñ yanındagi alani artarlarga aytsar; “Kéliñiz Atamdan alğışlanganlar”, - da soñ yanındagi **alani yazıhlılarga** aytsar; “Kétiñiz Ménden, harğışlılar, méñi otka” (031/06).”

*“Dağı da tiymestir ant tamğaçıga, ne cimrige (ayyaşa), da barça **alani yazıhlılarga** angınça, ki haytkaylar yazıhlarından, ne kimse alarnıñ tanıhlılı tutmagay (229/28).”*

y. 094/32, 130/25, 132/30, 166/36, 199/04, 199/22, 266/38, 267/38, 268/10, 269/10, 298/21, 299/21

y.+dır 090/12, 265/01

y.+larga 031/06, 049/26, 214/04, 215/04, 228/28, 229/28

[=20]

yazıhsız: Kusursuz, günahsız, suçsuz.

*“Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta pokuta u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından u baylamak bar égrilerge (suçlulara), ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamahtır, da né türlü **yazıhsız** ademiler üsne ganonk' néme bağ hoymastır, ol türlü töre de anıñkibiklerniñ üsne, kimler ki toğrudurlar dünyâda (027/28).”*

y. 027/28, 210/28, 211/28

[=3]

yazmagan: Yazılmayan, mektup olmayan, örfi kanun.

yazmagan töre: Yazılı olmayan kanun, yazılmamış yasa, örfi kanun.

*“Üçünçi. klemedi Téñri bérmegge yazgan töre, ki bolmagay prézmuşénadan (icbar, zorlama) könülükte bolgaybiz, yohése süvük bile, yarlıgamah bile sahlagaybiz könülükni u **yazmagan töreni** her zamanda (205/25).”*

yazuçı: Yazar, kâtip, sekreter (mahkemede görevli kâtip).

*“Yene törede olturgan vahtta voyt (hâkim) bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb yığılsa şépşénikten (mahkeme masrafı) da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılğay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş **yazuçıga** (331/22).”*

*“Da éger kimésege kérek bolsa minuta (resmî belge özütü) çıharmaga difterden möhür tibine, töresi 12 ahçadır: 6-sı möhürdendir, da 6-sı **yazuçıniñdır** (333/22).”*

y.+ga 330/22, 331/22

y.+niñdır 333/22

[=22]

yeñi: 1. Yeni olan, taze 2. Ahd-i Cedid, Yeni Ahit.

yeñi kiyöv: Yeni damat, yeni evlenmiş, yeni güveyi.

*“68 Kapitula. **Yeñi kiyöleriñ** (070/34).”*

*“Éger ki kimse **yeñi kiyöv** bolgay, añar tiymestir térçe lovga (savaşa) çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı néme yoluhkay. Anıñ üçün ki anıñkibik **yeñi kiyövni** töre érkli (muaf) étiyir anı çérüvden (127/26, 127/30).”*

Yeñi: Ahd-i Cedid, Yeni Ahit, Yeni Antlaşma, İncil (Yeni Ahit veya Yeni Antlaşma, Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit'in ardından gelen ve Grekçe kaleme alınmış olan ikinci kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Müslümanların İncil olarak kabul ettikleri kitabı içinde barındırır. İnançlı Yahudilerce "Yeni Ahit" kabul edilmez. Hristiyanlarca kutsal kabul edilen 27 kitapçıktan oluşan bir kitap bütünüdür).

*“Haytıp surp Awédaranı (İncil'i) Biyimiz K'risdosnuñ barça töreleriñ tügellikidir, anıñ üçün buyurur: iştiñiz ki ayıldı Éski Törede bu türlü, yohése mén sizge Yeñide buyururmén bu türlü da bérkitirmén, Éskini **Yeñi** bile, bérıp siziñ yahşı érkiñizge (019/10).”*

*“Da **Yeñide** buyurdu Biyimiz K'risdosnuñ arakéllerge ki olturgaysız 12 olturğuçta yarğu étme 12 milletke Israél homına (031/35).”*

*“Da éger tapulur ése bu bitikte, ki köpler, yalğanlıh bile birlenip, da yağlan tanıhlıh bile yamanlıhnu učka çıkarırlar, néçik Naypéut'nuñ Éski Törede da surp Sdép'anosnuñ **Yeñide**, bu işler yalğan tanıhlarnıñ yamanlıhı bile édi. Yohése bolmaslardır her kéz zryatsalıh étme (222/17).”*

Yeñi+Töre: Ahd-i Cedid, Yeni Ahit, Yeni Antlaşma, İncil (Yeni Ahit veya Yeni Antlaşma, Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit'in ardından gelen ve Grekçe kaleme alınmış olan ikinci kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Müslümanların İncil olarak kabul ettikleri kitabı içinde barındırır. İnançlı Yahudilerce "Yeni Ahit" kabul edilmez. Hristiyanlarca kutsal kabul edilen 27 kitapçıktan oluşan bir kitap bütünüdür).

*“A **Yeñi Törede** k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, Yeñi Töre buyurmastır añar tas bolmaga, luc (kefare) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh (cezalanmak) kérek, yük (kefalet) tibine de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini kéltirmeh kérek éyesine (096/06, 09611).”*

*“Kimése oğrunı kündüz övüne tapsa da öldürgiy édi, öldürgen kişi ölümlüdür. Bulay **Yeñi Töre** könültiyir ol öldürüçi oğrunı. Kündüz bulay körüniyir bu néme, ki adam öldürdi bélgili (kanıtlı) érki bile, kendi de ölümlü bolmah kérek (103/12).”*

*“**Yeñi Töre körgüziyir**, ki kimse törege utru bolgay da töreçini héç körgey, anıñkibik kişi ölümlüdür (289/36).”*

*“**Yeñi Töre** bulay körgüziyir, éger kimése yaman iş hılınsa da tanıhlıh bile yétkirseler üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınganına köre (293/09).”*

y. 019/08, 019/10, 021/31, 022/02, 034/33, 054/36, 055/17, 055/22, 065/17, 065/20, 070/29, 071/28, 076/04, 092/18, 094/34, 096/08, 096/11, 097/09, 103/12, 108/09, 120/12, 122/32, 123/12, 126/15, 127/24, 128/01, 137/01, 137/03, 137/04, 140/11, 170/01, 178/29, 183/08, 202/41, 203/35, 206/05, 206/10, 207/05, 207/10, 216/26, 217/27, 222/17, 223/17, 234/02, 234/04, 235/02, 235/04, 242/07, 242/09, 243/08, 246/18, 246/21, 246/42, 247/18, 247/21, 247/43, 250/34, 251/34, 264/17, 265/41, 266/40, 267/40, 268/18, 268/21, 268/37, 269/18, 269/21, 269/37, 270/29, 271/28, 274/25, 275/25, 278/30, 279/30, 288/36, 289/36, 290/41, 291/41, 292/09, 293/09, 294/24, 295/22, 295/34, 295/35, 295/37, 296/04, 296/05, 296/07, 296/10, 296/10, 297/01, 304/15, 304/16, 305/15, 305/16, 306/32, 307/32, 332/15, 333/14

y.+de 030/05, 041/14, 059/29, 184/34, 202/40, 203/34, 212/06, 213/30, 232/36, 233/36, 236/40, 237/40

[=111]

yéñ-: Yenmek, alt etmek, üstün gelmek.

*“... éger ki Téñri yapuhnu biliçi çihara bérges kimséni yazıhına köre, ki éгри adam könünü **yéñey** da igilikni (malını) algay, ol adam hayğurmasın, yohsa Téñrige şükür bérsin, umsasın Téñrige hoyup, dağı yahşı tölövge étkey Téñri alnına, da Téñri hoygay öç almahnı (037/35).”*

*“Téñrige inangan k'risdânlarğa tiymestir égrilik bile **yéñmehni sövmege yarğuda** (218/21).”*

*“Kimése yalga (istihdam) tutmagay sözlövüçü adamnı yarğuda, da yalğanlıh bile **yéñey** könünü (218/25).”*

“Haçan ki kleseler barmaga yarğu alnına, evel alğış bile Téñriden holtha étmege kérek, éger érki bolsa Téñriniñ da könülük bile, **yéñse**, da aslamlı bolsa, töreni utup, Téñrige yügünmeh kérek, zéra ol bérir usluhını (218/38).”

“Haysı ki tiyesizdir k'risdânlarga yalğan iş için barmaga özge milletniñ töresine **yéñmege** könülüknü. Yohsa k'risdânlar k'risdânlar töresi alnına barmah kérek, éger ki bilse, k'risdân töresine égirlik te bolsa (233/16).”

y.-gey 037/06, 037/35, 218/25, 218/40

y.-mege 053/35, 232/16, 233/16

y.-mehni 036/38, 218/21

y.-se 036/40, 037/30, 218/21, 218/37

[=12]

yéñil: Hafif, ağır olmayan, değeri az olan (yenil sağışla-, yéñil tut-, usundan yéñil bol-hafife almak, itina etmemek, akıl yetkinliği olmayan anlamında kullanılmıştır).

yéñil éslı: Akli dengesi yerinde olmayan, akli düzgün çalışmayan.

“Zéra köpler bardır, ki mahtarlar özge dayfannıñ törelerni, ki könü töreleri bar. Kimler ki bu işni sözlerle, kéndileri könü töreden tayıptırlar da özgelerni de klerler taydırmaga, **yéñil éslı** ademilerni (203/24).”

yéñil néme: Değeri az olan bir şey, basit şey.

“Éger kimése ki érksiz hulun ya huluhçısın öldürgey né türlü hal bile ya né türlü sağıt bile, töre öldürgen hannıñ curumun izdemeh kérek éyesinden, éger érksiz hul k'ristan ése. Ya özge dinden ol öldürgen kişi, bolur borçlu da **yéñil néme** (değeri az olan, az miktar) bile tölemege başın öldürgen érksiz hulnuñ ya huluhçınıñ (271/13).”

yéñil sağışla-: hafife almak, itina göstermemek.

“Holarmen sénden, haybatlı (yüce) ata da barça érmenilik yıhövleriniñ (kiliselerinin) başı, bolmagay, ki héç te **yéñil sağışlamagaysén** can sartın kérekli işni, haysın ki benim üstüme béripsén (210/15).”

yéñil tut-: Hafife almak, itina etmemek.

“A éger oğul-hız atasın-anasın işitme klemese, alarnıñ sağ da yahşı ögütüñ **yéñil tutup**, anıñkibik oğlanlar harğışlı ornuna tutulmah kérek (300/10).”

usundan yéñil: Aklını kaçırmış, çıldırmış kimse, mecnun, divane, deli.

“Éger toğgandan soñra yoluhsa nahıslıh, budur ahsahlıh, sohurluh, ya kélépenlih (cüzzam), ya satamadan (kazadan) anıñkibik télirgey, ki **usundan yéñil** bolgay, éger uslu da bolsa, haçan bolmagay turma, yatkay da kéndi kérekine bolmagay tügelleme, da anıñ hardaşları ol işançta bolgaylar, ki Téñri añar sağıh bérgey da nahıslıhına boluşkay, anıñ ülüşün atasınıñ-anasınıñ hardaşları sahlagaylar añar dire, ki Téñri añar sağıh bérgey. Éger sağaysa, kérek hardaşları anıñ ülüşün bérgeyler añar. Éger sağaymasa, anıñ hardaşları kérek anıñ ülüşü bile sahlagaylar anı anıñ ölüm küniüne dire (301/35).”

y. 018/25, 026/35, 098/10, 132/11, 133/24, 202/31, 203/25, 210/15, 211/15, 270/15, 271/14, 330/10, 300/35, 301/35

[=14]

yéñil- Yenilmek, mağlup olmak, alt edilmek, kaybetmek, yenik düşmek (davayı kaybetmek).

“Hayda 2 kişi biri biri bile uruşkay asrı yaman, da hatın kişi alarnıñ arasına tüşkey ayırmaga halabanı, da klegey añar boluşmaga, kim ki yihılıyır da **yéñiliyir** küçlüge, a özge néme bile bolmıyın boluşma, ol uruşkan kişilerni ayırma né bir türlü iş bile, da anı, haysı ki huvatlıdır, tutkay yumurthalarından, töre buyurıyır anıñkibik hatunnuñ holun késme, anıñ üçün ki tiydi anıñkibik yérine (298/10).”

“Téñrige inangan k'risdânlarga tiymestir égirlik bile yéñmehni sövmege yarğuda, éger ki yéñse, kéndiniñ canını zrgél éter, a éger **yéñilse**, uyat tartar (218/22).”

y.-ip 301/09

y.-iyir 130/01, 298/09, 299/09

y.-se 036/41, 218/22

[=5]

yér: Yer, mekân, konum, durum, alan, toprak, ekilebilir arazi (taşınmaz mülk).

“Zéra ganonk' (kanun) cannı toğru éter, da töre tenni, helbet, éger biri birinden ayrılıp éseler, yohsa köp **yérde** birikirler (027/12).”

“A éger ki boş **yér** bolsa da üstüne budovanâsı (binası) bolmasa, kélip ol yérniñ üstüne, voyt yarğuçıları bile yene bu sözler bile bérmeş kérek viyazanasın (mülkiyet hakkı) munuñ postupu (tertibi, işlemi) bu türlüdür yoluhkanda (181/22).”

“Bu türlü bolgay, ulu biylerden kiçi biylerge néme **yér bérse**ler, alay oh kiçi biylerden salaçılarga (köylülere) bérilse néme pustalıh (arazi), **yér**, ki yasagaylar ya,

ormanlarını kėsip, tarlovlar étkeyler, ol alarnıñ iménâları (mülkleri) bolgay, da kéndilerinden soñra oğlanlarının bolgay (243/04, 243/05). ”

y. 067/34, 067/39, 084/23, 088/21, 088/23, 089/16, 089/17, 135/28, 137/08, 181/18, 240/42, 241/44, 242/02, 242/35, 243/02, 243/43, 244/02, 245/02, 258/19, 259/15, 262/11, 262/12, 262/26, 262/27, 263/11, 263/12, 263/26, 263/27, 287/33, 302/33, 303/33, 304/18, 305/18

y.+de 022/23, 027/12, 034/25, 054/34, 055/07, 064/38, 099/06, 104/03, 118/04, 123/11, 146/35, 162/36, 182/35, 206/25, 207/27, 210/21, 211/21, 216/23, 217/24, 232/35, 232/41, 233/35, 233/41, 240/43, 241/45, 260/23, 260/25, 261/23, 261/25, 270/32, 271/31, 286/39, 287/39, 292/08, 293/08, 312/26, 313/26, 326/26, 327/26

y.+den 086/36, 087/01, 104/03, 260/23, 261/23, 274/39, 275/39

y.+ge 140/38, 158/25, 199/08, 213/11, 216/38, 308/05, 309/05, 322/32, 323/33

y.+i 138/37, 147/10, 158/06, 306/08, 307/08, 312/34, 313/34, 322/22, 323/23

y.+idir 119/31, 136/04, 288/28, 289/28, 302/40

y.+in 106/27, 278/04, 279/04

y.+ine 117/08, 130/09, 147/20, 220/36, 221/36, 286/23, 287/23, 298/12, 299/11, 312/39, 313/39

y.+ler 065/17, 242/07, 243/08

y.+large 077/31, 252/18, 253/17

y.+lerin 137/12, 304/20, 305/20

y.+lerniñ 113/23, 282/42, 283/42

y.+ni 106/28, 283/42, 284/42

y.+niñ 042/03, 181/20, 222/29, 223/29, 252/05, 253/05

[=137]

yérge: 1. Sıra, rütbe, makam, konum, düzen **2.** Hüküm, kural, kanun.

“Tiyişlidir k'risdân hanlarga, ki barça işi u yérgesi (hüküm, talimat) töre bile bolgay da kimsege küç-basıñ étmegey (059/33). ”

“Éger kimése téliliki bile kendiniñ yaman aytkay hannıñ artından ya keñeşine hanlıhniñ, a kimése anıñ üsne yétkirgey, anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunu

*étkey ahpaş (piskopos) ya vartabédler (keşişler), aniñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar **yérgesin** (makamını) Teñriniñ küçi (091/22)."*

*"Yeñi avadanlıh yapkan yérler barça kélişten (vergiden) boş bolgay, barça **yérgesi** (mekan) bile tügellenginçe (065/17)."*

*"Bu **yérge** (hüküm) bérilgendir érméni töresine bérilgenlerge (tabi olanlara). A éger ki érménige kermen töresine ya alpovut töresine hanlıhta yatkan (yerleşen) mülkni ya yérni tusnah bolsa albo kélişi (ürünü) ol yérleriniñ ya mülklerniñ satılsa, na ol törege köre, haysına ki aniñki mülk bérilgendir (113/18)."*

*"120 Kapitula. Añlamahı **yérgesi** (sistemi) érméni töresiniñ (248/32)."*

*"Bu **yérge** (kural, hüküm) añlamah kérek da sahlanmah kérek bahmahlarından voyvodalarınñ (valilerin), haysı ki bahıçılardır, ki könü bolgaylar ölçövler (314/38)."*

*"Éger hardaşlar aralarına atalarınıñ ölümünden soñra ig[i]liklerin (malların), éger mülklerin, éger özge néme, ki üleşingeyler 1 ölçöv tibine, evel, né ki üleşme başlagaylar **yérge** (sıra) bile, barça işten burun kérek hardaşlar atasınıñ ölümünden soñra hoymaga céhézlerin da ülüşlerin kéndileriniñ hatunlarınıñ, aniñkibik céhéz da ülüşlerin, né türlü ki keltiriptir her biri céhézin atalarınıñ övinden köp mi, az mı hocalarına, da hatınlarınıñ céhézlerin kéri hoyup, andan soñra hardaşlar, né ki halsa atalarından ig[i]likler, kéndi aralarına ülüş étkeyler 1 tekşi teñ da könülük bile (307/16)."*

"A né ki tamğa (vergi) almah yolda aytyır bu yérge (hüküm), añlanmah kérek: éger ki hannıñ komaraları, ya tamğa alınmah yolda pérémıta (yasak) bolgay (315/42)."

yérgesi töreniñ: Adlı emir, adlı hüküm, **adlı prosedür**, adlı sistemi, mahkeme makamı.

*"Éger kimése öldürse kiméseniñ atın belgili ya tuvarın, töre buyurur ki bahasın öldürgen atnıñ ya tuvarnıñ tölegey añar, kimge ki ziyan étiptir. Éger yaman köñülден öldürdü ése, na **yérgesine töreniñ** (mahkeme prosedürüne) tiyişlidir annkibik işlerni (davaları) bahmah bile, igi bilmeh kérek, da né türlü ki töre körgüziyir gilége (davaya) köre, cuğap bérüçiniñ cuğapına köre töre (hüküm) buyurgay (283/17)."*

y.035/24, 108/31, 108/33, 110/41, 113/18, 139/11, 149/24, 158/25, 216/38,

278/24, 278/41, 278/42, 279/24, 279/42, 280/39, 281/39, 282/40, 283/40, 294/09,

295/09, 306/14, 307/14, 308/05, 309/05, 314/37, 315/36, 322/32, 323/33

y.+lerin 058/24/ 236/17, 237/17

y.+ni 045/06, 224/36, 225/36

y.+si 059/33, 065/19, 073/20, 142/04, 159/06, 236/42, 237/42, 242/08, 243/08, 248/32, 249/32, 308/25, 309/25, 322/40, 323/40

y.+sin 091/22, 264/02, 265/26

y.+sinden 024/01, 075/26, 208/04, 209/04, 250/25, 251/25

y.+sine 077/31, 112/08, 197/10, 197/13, 252/18, 253/18, 282/17, 283/17

[=66]

yérli: Bulunduğu ülke veya bölgede doğup büyüyen, ataları da oralı olan, bir ülkenin tabası olan, bir bölgede ikamet eden (mahkemelerin yetkesinde ve mahkemelerce verilen kanuni süreler konusunda etken olan yerlilik veya ikameti başka yerde olan kişi ve mülklerin konumu).

*“Yene bir kimése ki **yérliler** bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine ayb bérgey, ya honah **yérlige** [ayb bérgey], anıñkibik işte, kim ki yatmaga klemes, anıñkibik kişi, **yérli** de bolsa, bolur kénsine töre satın almaga, béríp 14 sbgnı da töre alnına anıñkibik aybdan çılmaga (335/07, 335/08, 335/09).”*

*“Da éger ki éksi de **yérli** ése, 3 haftada bérir töre anıñ nési de bar ése şaçovat étip, povodga (davacıya), ki algay, kim ki añar töre bile étti; a éger ki honah bolsa povod, na bérir töre 4-ünçi künde nési de bolsa şatsunk (haciz için mallara değer biçme) bile povodga; da étkenden soñra töre bile kiméseniñ stoyontsıy (taşınmaz) iménâsına (mülküne), na ol töreden oh vıyazanasın (kullanma hakkı) bérmege bolurlar da rımovanası (malikiyet hakkı) yılına bérilmeh kérek (192/42).”*

*“Da éger ki bolgay biri honah, da **yérli** tüşkey honahka utru antka, na 4-ünçi küñüne kérek antın tügellegey, özge türlü düğül. Tékkonahka utru tügellemeye né bir gün artıh uzatmahı yohtur, kimge de yoluhsa, bilgeysiz ki yarğusu (hükmü) budur (190/32).”*

y. 171/27, 174/22, 176/08, 176/25, 179/25, 180/25, 190/28, 192/34, 193/03, 334/09, 334/35, 335/09, 335/35, 336/22, 337/22, 338/12, 338/20, 339/12, 339/20

y.+ge 171/34, 171/34, 173/04, 181/14, 182/19, 190/20, 190/22, 193/08, 334/08, 334/13, 334/36, 335/08, 335/13, 335/36

y.+ler 171/22, 334/07, 335/07

y.+ni 174/22, 336/22, 337/22

[=37]

yétkir-: Kanıtlamak, argümanlar ileri sürmek, ispat etmek, izin vermek.

“Éger kimése yaman iş hılinsa da tanıhlıh bile **yétkirseler** (ispat étseler) üsne yahşı kişiler bile, 3 kişi bile bélgili, émin, anıñkibik cezasın tartmah kérek hılınanına köre (293/11). “

“Évét ki köp yarğularda **yétkiriyir** (izin veriyor), ki tanıhlıhlar tutulmah kérek, yohése bu hörmét yarğusunda bu şağavatnı étkendir, ki her ant bile tügellengen kéndi hörmetine halgay da yahşı slavasına (itibarına), (187/10).”

“Éger ki kimése téلیلiki bile kéndiniñ yaman aytkay hannıñ artından da kéñeşine hanlıhınıñ, a éger kimése anıñ üsne **yétkirgey**, anı étken da anıñkibik yaman söz aytkan, a éger ki anıñkibik yaman aytuçı k'ahanalıhtan bolsa, babaslıhtan tüşürgeyler, éger aşharagan ése, anıñkibik yaman aytmah üçün bolgay yarğu, da ol yarğunı étkey ahpas (piskopas) ya vartabédler (keşişler), anıñ üçün ki korol'nuñ olturğuçu alğışlıdır da hanlıhınıñ boyu ağırlar yérgesin (makamını) Teñriniñ küçi (265/21).”

“Éger kimése aytsa kimésege, ki kişi öldürüçisén, da anı üstüne **yétkirme** bolmagay, ol kişi kénsi ol işniñ içine halır, da ulu curum bile anıñkibik kişini, ki **yétkirme** bolmagay aytkan aybnı, anı töre ögütlemeh kérektir (293/23, 293/24).”

y.-gen 162/20, 326/18, 327/18

y.-gey 091/18, 121/25, 162/17, 265/21, 290/20, 291/20, 326/17, 327/17

y.-geyler 123/37, 292/22, 293/22

y.-iyir 187/10

y.-me 124/06, 292/23, 292/24, 293/23, 293/24

y.-mege 124/02, 186/29

y.-se 125/10, 294/03, 295/03

y.-seler 110/16, 111/27, 123/14, 280/27, 281/27, 282/09, 283/09, 292/10, 293/10

[=37]

yétkirel-: İspat edebilmek, kanıtlayabilmek.

“Éger érméni érménini ayblasa, aytıp, ki sén dinsizsén da inamsız, da **yétkirelmegey** anı añar utru, ol çahta yarğuçular ötleş ögütlenmeh kérek néçik yaman aytuçı olturmah bile da curum bile (292/26).”

y.-megey 124/10, 292/26, 293/26

yétkiz-: Argüman getirmek, teslim etmek, izin vermek, kanıtlamak, ulaştırmak, iddia etmek, kovuşturma.

“Uruğga kökke tiygey 3 ülüş ölüden soñra, da hatunga 4-ünçi ülüşni bélgili **yétkizgeyler** (teslim etmek) barça igilikinden, né ki halsa (081/27).”

“Haçan ki éksi kélseler yarğu alnına da biri birine ayb bergeyler borç üçün ya özge némeler üçün, bizminlenip, a éger 2 yandan ki tanıhları bolmasa, ol çahta anıñkibik işlerni, kim ki ündeptirler (celp etmişler) da tangay némeni, ale ündegenge dügül, kérek ayılgay **yétkizmehlih** (kanıtlamak) añar, ol yan, ki ündegendir (257/30).”

“Haçan töreleri da tohtalmahları (talimatları) korol'larnıñ da knâjatalarnıñ (prenslerinin), alay, néçik özge işler ölümlü (cinayet), né bir kéz alay kéñeşli () da uslu tohtalgan bolgay, ayılğan (hüküm edilen) da tutulğan (icra edilen) bolğan, ki soñra, haçan ki ol çah da hılıhı (yöntem) ki añıyır da övretiyir her kéz anıñkibikni, néme bar édi, ki kérektir ya téşkirmege (değiştirmege), ya buzмага (iptal etmege), bir çahta kérekli édi, a néme de başlaganından alay işlegen da tügellengen, körünmege bolur, neni ki soñra **yétkizgey** (izin vermek) yasama kérekli bolmagay (251/11).”

y.-bis 256/29

y.-gen 078/14, 252/27, 253/27

y.-gey 074/36, 250/11, 251/11

y.-geyler 081/29, 256/01, 257/01

y.-meklik 078/39

y.-mehlih 083/11, 252/39, 253/39, 257/30

[=14]

yévüçi: Yiyen yutan (*baş yévüçi*/katil, *ötmek yévüçi*/ nafaka alan kimse anlamındaki ifadelerde geçmiştir).

baş yévüçi: Katil, canı.

“A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır, ya **baş yévüçidir**, alarnıñ işi tas (yok) bolmaktır (213/43).”

ötmek yévüçi: Bir kimsenin bakımında olan şahıs, nafakası başkası tarafından verilen kimse, nafaka alan kimse.

“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun zastupit (vekâlet) étme bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri

birin, ya haysı cinstan yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yévüçisin, ya dostun, anı törede odérjat (uygulama) étmege bolur, ték bir rečnik (avukat) spravovat étmege (yapmak) bolmas (185/09)."

y.+dir 212/19, 213/43

y.+sin 185/09

[=3]

yévüçü: Yiyen yutan (*baş yévüçü*/katil, *ötmek yévüçü*/ nafaka alan kimse anlamındaki ifadelerde geçmiştir).

baş yévüçü: Kâtil, canı.

"A kimler ki oğrudur, ya harahçıdır, ya baş yévüçüdür, alarnıñ işi tas (yok) bolmaktır (30/32)."

ötmek yévüçü: Bir kimsenin bakımında olan şahıs, nafakası başkası tarafından verilen kimse, nafaka alan kimse.

"Da yene yoluşkay, kimse töreniñ alnına ki klegey kénsiniñ bliskiyin (yakını) motsovat (yetkilendirme) étme, ya oğlun, ya hardaşın, ya kénsiniñ ötmek yévüçüsün, bularnı bolur étme, ték ahçaga yalga tutkan réčnikni (avukat, mahkeme sözcüsü) bolmas (180/21)."

y.+dür 030/31

y.+sün 180/21

[=3]

yıl: 4 mevsim 12 aydan oluşan zaman süresi, sene (ehliyet ile ilgili).

"Éger 1 kimése kimsége övin satkay murovanıy (taştan) şeherniñ içine töresi bile, bolur anıñ yuvuhu 1 yılınıñ kéçkenine dire kéri étmege alıçı yatnı, ahçasın bérıp, nége ol öv satun algandır (285/08)."

"Haçan yılı kélse, na kérek turgay töre alnına povodnıy strona (davacı) da sorov étkey töreden, ki övretsın méni töre, ki téz mi bolurmén vıyazatstsa (kullanma hakkına sahip) bolmaga ol mülke, haçan ki anıñ yılı çıhtı (182/11, 182/16)."

"Éger kimése, k'risdân bolup, k'risdân hul satun alsa, körgüziyir Éski Töre, anıñkibik hul, 6 yıl huluh étip biyine, azad bolmah kérek yedinçi yılda (265/40, 265/41)."

"Éger ki atasınıñ toğmış ér hardaşları bolmasa, oğlanlar yılların algınça bolgaylar hokipartslıh (vasilik) étmege jarang (varis, mirasçı) kénsi oğlanlarına (189/25)."

y. 050/20, 050/33, 092/16, 113/06, 116/16, 179/10, 182/09, 183/16, 196/18, 230/01, 230/05, 231/01, 231/05, 264/16, 265/40, 282/33, 286/09, 287/09

y.+da 055/15, 060/06, 116/19, 157/35, 234/01, 238/20, 239/20, 286/10, 287/10, 322/19, 323/19

y.+dan 152/14, 282/31, 282/33, 283/31, 283/33

y.+ga 114/22, 138/13, 151/36, 284/19, 285/19, 304/39, 305/39, 216/37, 317/37

y.+ı 115/01, 149/12, 182/11, 182/16, 193/03, 193/06, 284/26, 285/26, 314/32, 315/32

y.+ına 114/35, 153/02, 284/25, 285/25, 286/35, 287/35, 330/10

y.+lar 220/15

y.+ları 094/13, 266/29, 267/29

y.+ların 038/31, 156/04, 189/24, 320/28, 321/28

y.+nın 064/27, 114/01, 240/37, 241/39, 284/08, 284/10, 285/08, 285/10

[=17]

yih-: Yıkmak, yenmek.

*“Yaraşmaktır k'risdânlarga, ki söz bile ulama (avlamak tuzağa düşürme) klegey yarğuda, ya **yihmaga** klegey sınıarını (dava tarafını) anıñ yañılıp sözlegen bile, zéra yazgandır, kim kimge çuğur hazsa kéndi tüşer (218/18).”*

y.-maga 036/33, 218/18

[=2]

yihöv: Kutsal ev, tanrı evi, kilise.

*“Ol türlü könüsün tanıhlıh bérir édi Johanés Awédaraniç: “Helbette 3 türlü, ki tanıhlıh bérirler K'risdos üçün: Can, u suv, u han”. Mundan övrendi **yihöv** ganonk'i (kanunu), ki tanıhlıhsız alğışlamagaylar ahpas (piskopos), (043/19).”*

*“Yohsa barça k'risdânlar künün yihkünnüñ, ulu künde, ki barçası érkli bolgaylar da ferahat (tatil), çöplenme (temizlik) da kélme **yihövge**, bağlanmagay özge işler bile, yığlamah bile, [kérek] Téñriden holmaga (253/01).”*

*“Bérildi töreler Zigmunt handan. Anda édiler anıñ hatına K'risdostan bolgan ahpaslar (piskoposlar): [Yan] surp **yihövnüñ** Gniznaniñ, mitropoléaniñ arhiahpaşı (başpiskopos) da ilgeri biyi kéñeşte, ... (329/12).”*

yihöv töresi: Kilise kanunu, dinî kanun.

*“Evelde, yazdih **yihöv töresin** da anda tüzdüh töreçilerniñ kélişin, zéra evelgi töredir da ulu (235/21).”*

yihöv yarğuçları: Kilise yargıçları, kilise hâkimleri.

“Oşta bu 12 türlü baş işler biri birine bağlap, sebep hoyarbiz töre bitikine ohşaş surp arakéllerden (havarilerden), haysı ki Biy Téñriden yarğuçlar bérildiler dünyâga, da haytıp Ari Can bile toğurdular hayrabédlerni (patrikleri) da vartabédlerni (keşişleri), ari yihövnüñ yarğuçların (209/21).”

yihöv yarğusu: Kilise mahkemesi, dini mahkeme.

“Da yihöv yarğusun ahpaş (piskopos) hayğurgay (yönetir) vartabédlerniñ (keşişlerin) övretmehi bile, 2 ya 3 ahıllı kéthoyalıh bile (215/25).”

y. 032/11, 056/15, 140/04, 147/12, 147/15, 147/24, 168/01, 214/25, 215/25, 224/06, 225/06, 226/18, 226/23, 226/25, 227/18, 227/23, 227/25, 234/21, 235/21, 298/28, 298/29, 299/28, 299/29, 306/28, 307/28, 312/35, 312/36, 312/41, 313/35, 313/36, 313/41, 330/15, 331/15

y.+de 131/13, 162/35, 298/33, 299/32, 326/25, 327/25

y.+den 164/18, 226/19, 227/19

y.+ge 072/24, 147/05, 147/07, 147/11, 147/16, 147/22, 147/26, 248/15, 249/15, 266/11, 267/11, 312/32, 312/33, 312/34, 312/37, 312/40, 313/32, 313/33, 313/34, 313/37, 313/40, 314/01, 315/01

y.+lerde 028/18, 210/41, 211/41

y.+lerge 028/19, 062/11, 062/15, 062/24, 210/42, 211/42, 238/41, 238/42, 239/41, 239/42, 240/01, 241/01

y.+lerine 062/18, 238/44, 239/44, 255/38

y.+lerniñ 026/34, 165/11, 210/14, 211/14, 329/26

y.+ni 047/08, 147/19

y.+nü 147/18, 147/19, 226/28, 227/28, 312/38, 312/39, 313/38, 313/39

y.+nüñ 24/35, 77/27, 147/21, 208/21, 209/21, 252/16, 253/16, 312/40, 313/40, 329/12

y.+üne 079/32, 254/11, 255/11

[=122]

yovuh: Aralarında sıkı ilişki ve hısımlık bağı bulunan kimse, yakın, akraba, hısım.

“A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşak) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki köñüsün, ki jaranlıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranlıh étkeyler anıñ igilikine (malına) oğulsuz-hızsıznuñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta ol bolur yovuh (157/04, 157/10).”

*“Yene yoluhkay édi kimésege ki, ösiyet étmeyin da dünyâdan kéçkey, da halgay anıñ haysı hulu, da kélip izdegey töre bile anıñ **yovuhlarından**, kimge ki tüşti anıñ igiliki (malı), aytıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtnıñ huluh étken yalımnı (ücretimi), köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da **yovuhları** kérek añar tölegeyler ol yalnı, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yuvuhları anıñ igilikinden kérek tölegeyler ol hulga. Hayda ki éki yartın tanıhlı bolmasa, munuñ yarğusu (hükmü) budur (187/38, 188/01).”*

*“A éger **yovuhu** bolmasa, da ol tép ték ol övnü tutkay izdövsüz (davasız) tügel yılñıñ çihkanına dire, na ol, kim ki satun alıptır, halır köñü jarang (mirasçı, malik) ol övde (284/10).”*

y. 114/23, 157/02, 157/04, 157/10, 162/13, 164/09, 175/17, 184/22, 322/04, 322/05, 323/04, 323/05

y.+ları 050/03, 050/12, 112/19, 113/05, 114/21, 114/34, 138/06, 138/14, 188/01, 228/36, 229/36, 282/23, 282/34, 283/23, 283/34, 304/35, 305/35

y.+ların 079/31, 254/11, 255/11, 256/14, 257/14

y.+larına 254/38, 255/38

y.+larından 187/38

y.+larındn 115/02

y.+larınıñ 114/11, 137/28, 137/38, 255/19

y.+u 049/34, 050/05, 112/23, 113/37, 114/04, 162/04, 228/37, 229/37, 282/25, 283/25, 284/10, 285/10

y.+udır 326/17, 327/17

y.+udur 162/19

y.+una 121/03

[=57]

yovuhluh: Yakınlık, akrabalık, hısımlık.

*“Éger kimése miskinlikten satsa kimésege tarlovların tüzñüñ, na yovuhları satkannıñ bolurlar **yovuhluh** bile, kénsi hardaşlarınıñ ahçasın bérıp, bolurlar alma yat kişiden da érkli étmege, da kénsi bolur méñerüçi (112/19).”*

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (temsil, vekâlet) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga

ya tas étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay, töreçiler kérek körgeyler, kimler yovuh bolma kliyirler, da klegey édi hatunnuñ işine (davasına) turmaga (vekâlet etmeğe), da anıñ işin utmaga (kazanmaya) utturmaga (kaybetmeye), ol kişi yüz-de-yüz hatun bile kérek yétkirgey (ispat etmek) yovuhluhun (162/17).”

y. 112/19, 115/01, 282/23

y.+ta 157/10

y.+u 114/01

y.+un 162/17

[=5]

yöpsün-: Kabul etmek, onaylamak, tasvip etmek.

“Tiyesidir émdiden soñra bitik (belge) bile yöpsünmege (onaylamak, tasvip etmek) törelerni, tañlap (seçip) barça ari bitiklerden (024/09).”

“A éger bolsa alarnıñ atası, hardaşı ya oğlu, alar ant içkeyler. Da hatın kişilerniñ anası, ya ér, ya hız hardaşı, ya haysı yovuhu, alar ant içkey biri biri üçün da yükten tartkay, yöpsünmehniñdir (049/36).”

“4.ünçi, ki étkinçe Téñri yöpsündü töreni, u proroklarnı, da Awédarannı, néçik ki yahşı urluh bolgay canımızga, da bu türlü könülük bile étmege yarğularnı (205/26).”

y.-dü 020/28, 204/26, 205/26

y.-medi 039/10, 220/25, 221/07

y.-mege 024/10, 095/19, 208/08, 209/08, 268/08, 269/08

y.-meh 037/21, 218/33, 228/33, 229/33

y.-mehniñdir 049/36

y.-ürbiz 026/26, 210/10, 211/10

[=20]

yuvuh: Uzak olmayan, yakın, akraba, hısım.

“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına zastupit (vekâlet, temsil) étmege bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga ya tas étmege (kayb etmeye) işlerin (davalarını), ki bolgay yahşı da yollu huvatı,

haysı ki inamına béringiy édi bekliki töre alnına, da aniñkibik işlerde ustalıh da hillâ bolmagay (327/15)."

"A éger korol' Krakovdan dağın yuvuh bolsa, anı da töreçiler tapkay, ol hadar yırah barmahniñ harcınıñ artıhın töreçiler tapkay da sunduhka (sandığa) salgay ol sbgni (337/38)."

"Yene yoluhkay édi kimésege ki, ösiyet étmiyin da dünyâdan kéçkey, da halgay aniñ haysı hulu, da da kélip izdegey töre bile aniñ yovuhlarından, kimge ki tüşti aniñ igiliki (malı), ayıp, ki biyim maña borçlu haldı munça vahtniñ huluh étken yalımnı (ücretimi), köp mi, az mı, bolgay; éger ki érméni hul ése töresine köre yalğız kéndi, da yovuhları kérek añar tölegeyler ol yalrı, né ki huluh étiptir kéndi biyine. A éger ki hul özge cıns (millet) bolsa, alay ant içkey, néçik alarnıñ töresinedir ölüden soñra, da yuvuhları aniñ igilikinden kérek tölegeyler ol hulga. Hayda ki éki yartın tanılıh bolmasa, munıñ yarğusu (hükmü) budur (188/07)."

"Haçan ki haysı hız érge barsa kéndiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur étme hoképartslar (vasiler), aniñ üçün ki oğlanları yohtur, budur ték hardaşların da yuvuhların (257/13)."

"Né türlü de iş bolsa optıy (yabancı) parsunaniñ, antı kerek ki ol yürütkey, kimniñ işidir vlasnıy (özel, şahsi) yohsa alar povinen (zorunlu, yükümlü) düğüller antı tügellemge kéndi yuvuhları üçün (185/28)."

y. 257/30, 284/19, 285/19, 322/07, 323/07, 326/15, 327/15, 336/39, 337/39

y.+ları 108/29, 122/16, 183/29, 185/32, 188/07, 228/40, 229/40, 254/38, 255/38, 278/40, 279/40, 284/18, 284/25, 285/18, 285/25, 290/34, 291/34, 304/39, 305/39

y.+larıma np899/06, np899/45

y.+larımdn np898/50

y.+larına 142/31, 182/03, 254/12, 254/16, 255/12, 255/16, 308/38, 309/38

y.+larından 284/27, 285/27

y.+larınıñ 284/13, 285/13

y.+larınıñ 254/19, 255/19, 304/28, 304/32, 305/28, 305/32

y.+nuñ 183/33

y.+tan 104/11

y.+u 228/32, 229/32, 262/18, 263/18, 284/08, 285/08, 326/10, 327/10

[=59]

yuvuhluh: Yakınlık, akrabalık, hısımlık.

“A éger kimése bolsa oğulsuz-hızsız, da 4-ünçi kindikke (kuşağa) dire bolgay yovuh, da anı bilgeyler, ki könüsün, ki jaranlıh (mirasçılık) étmege, né türlü ki töre körgüziyir, jaranlıh étkeyler anıñ igilikine (malına) oğulsuz-hızsıznuñ anıñkibik işke, da ol yuvuhluhta (akrabalıkta) ol bolur yovuh (157/07).”

*“Kimése miskinlikinden kénsine küç étip da suv tiyirmenin satkay, na yovuhları anıñ bolurlar yılına diyin, ahçasın bérıp, ol tiyirmenni kéri almaga **yuvuhluh** bile, yohése tügel yılı çıhsa, a ol, kim ki tutuptur, da yovuhlarından izdöv (dava, talep) bolmadı, soñra bolmastır érki alma töre bile tiyirmenni, ale ol, kim ki aldı tiyirmenni, vahtı kéçkenniñ buyruhu bile, könü da ménilik jaranklıhta (mirasçılık) halır töre bile (285/26).”*

y. 282/23, 283/23, 284/26, 285/26

y.+ta 157/10, 322/07, 323/07

y.+u 284/08, 285/08

y.+un 326/17, 327/17

y.+unu 290/08, 291/08

[=12]

yuhöv: Kilise, kutsal ev, tanrı evi.

*“Töresi érméniniñ yazılğan bulay buyurıyı éger érméni érméni töresi bile ki kéltirgey édi antka tén sartın (manevi yönden), ol çahta ol érméni ni bir tanıhlıh bile yétmegen, haysı işte de bolsa, klese ulu, klese kiçi bolgıy édi, ték kéndi ant içkey, da ant könüsün **yuhövde** bolmah kérek surp haç üsne, a özge yerde tigül (162/35).”*

*“Éger kimése yeñi sala olturğuzma klegey yeñi tib üsne, anı bolmas étme hannıñ érkenden (izninden) başha. Éger anıñkibik iş olturğuzgan bolsa, alay salaçılarga (köylülere) körgüzme kéréktirler yér **yuhövnüñ** himin (temelin) yasamaga, da soñra salaçılarga övlerine, da üleşkeyler saban tüzlerin, biçenlikler da özge yérlerin, né ki kérekleri bardır (305/18).”*

y.+de 162/35

y.+nüñ 137/08, 304/18, 305/18

[=4]

yük: 1. Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmedeği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefil **2.** Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, garanti, teminat, güvence.

*“A Yeñi Törede k'risdânlarnıñ bulay hoyulgandır, éger ki k'ristân k'risdânnı oğurlap satsa özge uluska da bu türlü yaman hılınmah anıñ üsne sézilgey, Yeñi Töre buyurmastır añar tas (yok) bolmaga, luc (kefareti) tartmah kérek, da tutulmah kérek, da zından bile ögütlenmeh kérek, **yük tıbıne** de ol satuçı alğan ahçanı haytarmah kérektir ol kişi üçün, da ol satılğan kişini keltirmeh kérek éyesine (096/15).”*

*“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler, da kermende mülkü bolmagay ya **yükü**, da anı olturğuzgaylar (hapsederler), da özge inanıp borçka bergeñ kişi klegey anıñkibik borç éyesin zındanda zapovidat (hapsetmeye) étmege, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozıvat (dava) étmege kérek anıñ érkli yürügen vahtta (178/24).”*

*“Kimge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük (kefil) kirgey borç üçün, da istéts (davalı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler yükçini (kefil) yarğuga, aytıp, ki bilir mi, ki maña **yüktür**, ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (189/34).”*

*“Yene yoluhkay bir kimésege hörmét üçün, ki talaşıp biri birine da ayb bergey, da voytka (hâkime) ündegey, na anıñ yarğusun, yarımküñden burun ése, ol küñ bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımküñden soñra ése, na értesi bolgay, da yük (kefil) izdese. Povod (davacı) otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmét üçün povinendir (yükümlüdür) bérmege yarğuga dinçe añar **yük** (195/21).”*

yük ber-: 2. Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, garanti, garanti vermek, kefil göstermek.

*“Yene 2 kişiniñ arasına devı bolgay, ki voytka ündeşmeh bolgaylar, da povodnıy (başvuran, davacı) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan yük (kefil) izdegey, anıñkibik kişi povinnıydır (zorunlu, yükümlü) **yük bérmege** ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma. Éger ol hadar anıñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinnıydır añar **yük bérme** (180/05, 180/09).”*

yük izde- (II): Borç veya verecek karşısında alacaklının gözetimine verilen mal, kefil istemek, garanti istemek, garanti talep etmek.

*“Yene 2 kişiniñ arasına devi bolgay, ki voytka (hâkime) ündeşmeh (davalaşmak) bolgaylar, da povodnıy (başvuran, davacı) strona (taraf), inanmıyın, da birisi yandan **yük izdegey**, anıñkibik kişi povinnıydır (zorunlu, yükümlü) yük (kefalet) bérmege ol hadar anıñ, né hadar ki anıñ üsne gilé (dava) étiyir suma. Éger ol hadar anıñ osadlosti (mülkü) yoh ése, ol hadar işte povinnıydır añar yük bérme (180/04).”*

“Yene yoluhkay bir kimésege hörmét üçün, ki talaşıp biri birine da ayb bérgey, da voytka (hâkime) ündegey, na anıñ yarğusun, yarımkünden burun ése, ol kün bolmah kérek hörmét üçün, a éger yarımkünden soñra ése, na értesi bolgay, da yük izdese povod otpornıy (davalı) yandan, éger ki yahşı osédlosti (mülkü) de bolsa, hörmét üçün povinendir (zorunlu, yükümlü) bérmege yarğuga dinçe añar yük (195/21).”

yük kir- (I): Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefil olmak, kefalet etmek.

*“A éger ki bu künlerde yükçi tapmadı ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru **yük kiriptir**, töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege de könülmege (172/24).*

*Kimge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün **yük kirgey** borç üçün, da istéts (davalı) kénsi anda bolmagay borç étken, da ündegeyler yükçini yarğuga, ayıp, ki bilir mi, ki maña yüktür, ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi (189/30).”*

*“Alay kérek uzah zındanda olturgay, ki yükke algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey töрге da töre étken işlerge, da yükçiye ol kişi bile birge, kim üçün ki **yük kiriptir**, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar (325/36).”*

yük tap- (I): Kefil bulmak, kefil göstermek.

*“A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (davalı) zından tartkay, na bolur ér hatun üçün olturmaga (hapis yatmak), da hatun ér üçün, ya hardaş üçün **yük tapkınça**, anı töre priymit (kabul, onay) étmeh kérek anıñkibik prihodada (olayda), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna köre (185/44).”*

yükke al- (I): Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmedeği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefalet almak, kefil almak.

*“Alay kérek uzah zındanda olturgay, ki **yükke algaylar** yahşı (itibarlı, güvenilir) kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçige (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar (161/06).”*

y. 096/15, 161/03, 161/06, 171/33, 172/24, 179/40, 180/04, 180/05, 180/09, 185/44, 189/30, 195/19, 195/23, 268/22, 269/22, 324/36, 325/36, 334/13, 334/27, 335/13, 335/27

y.+ke 161/03, 324/34, 325/34

y.+ten 049/36

y.+tür 189/34

y.+ü 178/24

y.+ün 228/33, 229/33

[=29]

yükçi: Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmedeği takdirde yapmayı üzerine alan kimse, kefalet eden kimse, kefil.

*“A éger anıñkibik kişiğe néme prihoda (olay) yoluhsa, ya hanlıh (cinayet) işte (davası) bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikinden haçkay, da tutkaylar **yükçini** (kefil), da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (172/07).”*

*“Kinge de haçan yoluhsa, ki bir kimése kimése üçün yük kirgey borç üçün, da **istéts kénsi** anda bolmagay borç étken, da ündegeyler **yükçini** yarğuga, ayıp, ki bilir maña yüktür (kefil), da ol tanmagay, bilingey, da tapkay töre, ki borçludur tölemege yükçi, haçan ki bilindi, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysı ki ilgeri (yüksek) törede yazılğandır bu artikul üçün (189/33).”*

*“... na **yükçi** povinen (yükümlü) dügül ant yürütmege, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ dügül, da tölövge hadirdir, néçik töre taptı, munuñ üsne yarğu tohtatmah kérek, kinge de yoluhsa, humaş bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, **yükçi** (190/04, 190/10).”*

*“A tutundu (taahhüt etti) ése töre alnına **yükçi** (kefil), ki tölegey nağd ahça bile, da yazıldı, na ol iş anıñ üstüne tohtamah kérek, özge türlü dügül, ki tölov bolgay nağd bile, humaş (mal) bile tügül ol borç éyesine (190/11).”*

*“Alay kérek uzah zındanda olturgay, ki yükke (kefalet) algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da **yükçi**ge ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege köre üç haftaga dire, ki turğuzgay (çıkarmak) érméni töresiniñ alnına könülme da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar (325/36).”*

yükçi tap-: Kefil bulmak, kefil göstermek.

*“A éger ki bu künlerde **yükçi tapmadı** ése kişisin, kérek kénsi cuvapın bérgey, kimge utru yük kırıptır, töre bulay körgüziyir bu yol bile étmege de könülmege (172/24).”*

y. 172/22, 189/36, 190/04, 190/10, 190/11, 334/26, 335/26

y.+ge 161/05, 324/35, 325/35, 334/23, 335/23

y.+ni 172/07, 189/33, 190/03, 334/17, 335/17

[=17]

yüklük: Garantörlük, kefalet, kefil olma durumu.

*“(na polyah: **Yüklük** Storonada bolmah üçün). Yene 1 kimése kimése üçün yük kirgey töre alnına turğuzmaga (çıkarmak) yérlice utru, da bolgay borç üçün ya özge néme üçün, bérilgey añar 3 kéz 3-er haftaga törege köre, ki turğuzgay. A éger anıñkibik kişiğe néme prihoda (kaza) yoluşkay, ya hanlıh işte bolgay, ya hasta bolgay, ya miskinlikten haçkay, da tutkaylar yükçini (kefili), da keltirgeyler töre alnına, kérek añar bu türlü bérilgey (335/12).”*

y. 334/12

[=2]

yürüt-: İlerletmek, yürütmek, icara etmek, uygulamak.

*“Né türlü de iş bolsa optsıy (yabancı) parsunanıñ, antnı kérek ki ol **yürütkey**, kimniñ işidir vlasnıy (özel, şahsi) yohsa alar povinen (zorunlu, yükümlü) düğüller antnı tügellemege kéndi yuvuhlrı üçün (185/28).”*

*“... na yükçi (kefil) povinen (yükümlü) dügül ant **yürütmege**, haçan borç vlasnıy (bizzat) anıñ dügül, da tölovge hadirdir, néçik töre taptı, munuñ üsne yarğu tohtatmah kérek, kimge de yoluhsa, humaş (mal) bile tölegey, néçik ahça tiyer, antsız, yükçi (190/04).”*

“Dağın da bu hadar yazarbiz ögüt töreçilerge, ki bilgeyler törelerge köre kirmege da **yürütmeğe** da özgelerge körgüzmege törelerniñ yolun, né türlü (329/39).”

y.-key 185/30, 185/33

y.-mege 167/02, 185/25, 190/04, 328/15, 329/39

[=7]

yüz: Yüz, çehre (yüz kör-/göz yummak, görmezden gelmek, torpil yapmak, yüz yaşır-/kaçmak, saklanmak ifadelerinde geçtiği için terimlere alınmıştır).

yüz kör-: Göz yummak, görmezden gelmek, torpil yapmak.

“Éger ki sadağa barça némeden artıh ése, yohése yarğunu könülük bile tiyesidir étmege, tiymes hocaga **yüz körme** (torpil yapmak), né miskinge yarlığama, ne türlü ki yazgandır: «Yarlığama yarlıga törede» (216/04).”

“8-inçi körerbiz émdigi vahtta, ki bardır ahpaşlar (piskoposlar), vartabédler (keşişler), k'hanalar, biyler, baş kéthoyalar, ki **yüz körüp** (torpil yapmak), u orunç (rüşvet) alıp, biliksizlikten könü yarğunu égri éterler (023/123).”

yüz yaşır-: kaçmak, saklanmak.

“3-üçünçü törege, kérektir, ki anıñ bliskiylerin (yakınlarını) pripozivat (çağırma) étkey da dovodun (kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, ne borçtur, könülük bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senet) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf, davalı) ya ölgey ya **yüz yaşırgay** borç éyesine utru, né kérek töre añar bir kün zamirit (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâ'ga (taşınmaz mala) köre (182/08).”

“Évét, ki sahlagay Téñri, ki yoluhkay ademilerge, ki küçüngeyler, ya kéndiniñ borçun tölemege bolmagay, da kermenden haçkay, ya **yüz yaşırgay** borç é[y]eleriniñ alına, na anıñkibik borçlunuñ, hayda ki de nésin sézseler (tespit etseler) dovod (kanıt, belge) bile, tirlikin, ya ahçasın, ya mülklerin, éger stoyontsiy (taşınmaz), ya ruhayontsiy (taşınır), na bolur anıñki sınıh (müflis) kişige utru şparunklar (haciz) étmege törege köre, da anıñ barça némesin odérjat (tasarruf) étmege, ték vlasnıy (bizzat) anıñkin, kim ki borçludur, ol roklar (süreler) çıhkandan soñra, haysın ki töre zamirit (tayin) étse, yılı kününe diyin, istéts (davalı) kélginçe, prihodasına (olayına) köre (183/39).”

y. 023/13, 026/18, 031/33, 033/07, 033/22, 181/26, 182/08, 183/39, 206/34, 207/34, 210/06, 211/06, 214/17, 214/41, 215/17, 215/41, 216/04, 217/04

[=18]

Z**zadérjat:** < Ukr. задержати, задержать. Geciktirme, erteleme, alıkoymak.

*“Bir kiméseniñ şulprihti (senedi) bolgay borç üçün bir kimésede, da kélgey yarǵu alnuna, da tanmagay (inkâr etmez) bitikin, da ayt kay, bilirmén, ki bitik ménimdir, yohsa tölep mén añar barçasın, da añar néme de borçlu halmıyır mén, ték bitikimni **zadérjat** (alı koymak, saklamak) étiptir (193/16).”*

z. 193/23

[=1]

zakon: < Ukr, Leh. закон, zakon. Kanun, kural, düzen, yasa.

*“Éger ki atası soñra ol hılıh bile bérmegey oǵlanların péşege (mesleǵe), oldır cigeri itidir **zakonnuñ** (kanunu), da ganunk' bile sahlannmah kérek, da anıñkibik ata harǵışlıdır, anıñ üçün ki töre bile da Téñriniñ buyruhu bile buyurgandır, ki atalar kénsilerniñ oǵlanların sahlagaylar yahşı öǵüt (eǵitim) bile, da horhu tibine, da buyurganına Téñriniñ, ki Téñriniñ töresinden da horhusundan çıhmagaylar (299/39).”*

z.+nuñ 131/28, 298/41, 299/41

[=3]

zakroçit: < Ukr, Leh. закочити, закочить, zakroczyć. Kapatmak, engellemek, önlemek.

*“Anıñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (aǵalar) vézdırit étip (dikkat edip) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile **zakroçit** (engelleme, önleme) éttiler, barmaga bir kışige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci duruşma). Anda éger haysı yan néme klese sözleme, né bolmagay Triplikaga (üçüncü duruşma) vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/36).”*

z. 196/36

[=1]

zamirit < Ukr, Leh. замірити, замірить, zamierzyc. Belirlemek, tayin etmek.

“Éger ki bir kimése şparovat (haciz deǵerlendirmesi) étkey, étkey kénsi borçlusunuñ üsne stoyontsı (taşınmaz) ya ruhoyontsı (taşınır), da turgay törelerine 3-ünçi törege, kérektir, ki anuñ bliskiylarin (yakınların) pripozivat (çaǵırır) étkey da dovodun

(kanıtını) körgüzgey anıñ yuvuhlarına, né borçtur, könülik bile, törelerge köre, néni ki töre priymit (kabul) étse, şulpriht (senet) bile, ya tanıhlıh bile dovodnıy (güvenilir), ki borç étken istéts (taraf, davalı) ya ölgey ya yüz yaşırğay borç éyesine utru, na kérek töre añar bir yıl kün **zamirit** (tayin) étkey tözmege stoyontsi iménâga (taşınmaz emvale) köre (182/10). ”

“Yohése yoluhur ademilerge köp kéz orozsuzluhtan (şansızlıktan), ki téñizge batkay, ya harahçı alğay, ya ot köydürgey, ya bézirgânlik artından kécikmeklik bolğay, prihoda (kaza) né türlü de bolsa ademilerge, na muñar köre töre kérek podobnıy (uygun) künler **zamirit** (belirleme) étkey anıñ sağıh bilâ kélgenine dire, ki anıñ yuvuhları, atası, ya anası, ya hatunu, ya oğlanları, ya hardaşları, ki néme upadga (düşüşe, iflasa) kélmegeyler kéndileriniñ yuvuhunuñ étken borçu üçün (183/28). ”

“Yene bir kimésege yoluhkay, ki alğay töreden dovodga (incelemeye), da töre añar kün **zamirit** (belirleme) étkey, da otpornıy (davalı) strona (taraf), ki alıp édi dovodga, (hüccete) da ilgeri kéltirgey ol roktan (süreden), da töre satun alğay, da povodnu (davacısın) prippzıvat (çağırma) étkey, ayıp, ki klermén añar könülmege, da povodnıy (davacı) héç körüp (itina etmez) turmagay, na töre (mahkeme) kérek salğay 3 kéz törege (duruşmaya) diyin da igi bahkay, éger ki sluşnıy (güçlü, inandırıcı) dovodu (kanıtı) bolsa, na anı töre könültür, da né ki naklad (masraf, harcama) étti törege, anı borçlu bolur güneş batkınça tölemge otpornıy (davalı) yanga (tarafa); alay oh povod (davacı) tursa kününe, rokuna (süresine), da otpornıy strona kélmege, ol da alay oh kénsi işine tüşer (davayı kaybeder), néçik yoğarı yazıp biz (195/27). ”

z. 182/09, 183/17, 183/28, 184/06, 195/27

[=5]

zapis: < Ukr, Leh. *zanuc*, *zapis*. Kayıt, kaydetmek, kayıt makbuzu, bilanço, fiş, dekont.

“Bir kimése kiméseni voytka (hâkime) ündegey, da voyt bérgey törege, da ündelgen (davalı) yan aytkay, ki hadir dügülmén cuvap bérmege, bériñiz birisi törege, anı odérjat (almak) étmege bolur törege köre üçünçi törege dirin. A kim ki povoddır (davacıdır), 3 sbgnı (Spitak’ı, Akçe’yi) ol oblojit (ödeme) étmeh kérek **zapisniñ** (337/20). ”

“Yene bilgeysiz, ki her yıl svâtıy andriy kününden néçik némiçlerniñ Agvénti başlanır, ançah bizim cnuntka dire ol künden vılojénıy töre (belirtilen mahkeme, düzenli

mahkeme) *bolmas bolma, da ne bir övler üsné **zapis** étme, ol künler çıhmıyn, léç honah töresi ya anıñki potrébniy (nöbetçi), haysı kişige utru, ki émin bolmagay, anıñkibik töre bolur bolma (179/13).*”

“Yene törede olturgan vahtta voyt (hâkim) bile, néçe ki töre uzah olturuptur, da né hadar ki sb yığılsa şépşénikten (mahkeme ücretleri) da zapislerden (kayıt makbuzlarından) da kimése ki töreniñ alnına yañılğay, bu sbnı 3 ülüş étmeh kérek: 1 ülüş voytka, 1 ülüş töreçilerge, 1 ülüş yazuçıga (331/19).”

z. 179/15

z.+in 170/25, 332/28, 333/28

z.+lerden 168/10, 330/20, 331/20

z.+niñ 174/20, 336/20, 337/20

[=40]

zapisat: < Ukr, Leh. записати, записать, zapisać. Yazmak, kayıt, kaydetmek.

“Andan éger haysı yan néme klese sözleşme, na bolmagay Triplikaga (üçüncü nüsha) vınaşat (aktarmak) étme, ték dublika (2. duruşma) tibine bolğay. ratuşta (mahkemede) da dékrét (hüküm) étip **zapisat** (kayıt) éttirdiler aktaga (tutanağ), (196/42).”

z. 196/42

[=1]

zapovid: < Ukr, Leh. заповідь, zapowiedz. Yasak, yaptırım, gözaltı, tutuklama.

“Alay oh her **zapovidden** kélir 8-er ahça, néçe ki de kimge kérek bolsa, adeti buyurur (191/04).”

z.+den 191/04

[=2]

zapovidat: < Ukr, Leh. заповідати, заповідать, zapowiedac. Yasaklama, menetmek, tutmak, tutuklamak, hapsetmek.

“Yene yoluhkay édi, ki bir kiméseni borçu üçün voytka (hâkime) ündegeyler, da kermende mülkü bolmagay ya yükü, da anı olturğuzgaylar, da özge inanıp borçka bérgeñ kişi klegey anıñkibik borç éyesin zındanda **zapovidat étmege**, anı étmege bolmastır, ték anı yene yeñi baştan pozivat (dava) étmege kérek anıñ érkli yürügeñ vahtta (178/27).”

z. 178/27

[=1]

zastavitsa < Ukr, Leh. заставитися, заставиться, заставитьця, заставиця, *zastawic sie*. Bir borcun ödeneceğine teminat olarak ödenince geri alınmak şartıyla borçlunun alacaklıya verdiği değerli şey, rehin, ipotek, teminat, güvence.

*“Mundan artıh töreden kün almaga bolmastır, alay oh, kimniñ iménâsı (mülkü) bolsa ya humaşı (malı), bolur **zastavitsa** bolma borçlusuna utru (174/01).”*

z. 174/01

[=1]

zastupit < Ukr, Leh. заступити, заступитъ, *zastepic*. Yerine geçmek, yerine koymak, temsil, vekâlet.

*“Éger satuçılar ki atnı biri birine, bazarı alay bolmah kérek ol atnıñ tanıhlılı bile 2-niñ ya 3-nüñ, anıñ üçün ki oğurluh bolmagay ol at, ya eski ahsahlılı bolmagay, ya dıhaviçniy (astım), ya manhov (nefes darlığı). Éger tanısalar 7-inçi küñge dire né türlü éksiklik te bu ayılğanlarnıñ ol atta, na ol alıcı anıñkibik atnı ayıblı bolur haytarma satkanga, Éger 7-inçi küñge dire ayılğan aybları kéndine 1-i de tapulğan bolmasa, ol bazar tutulmah kérek. A éger ol at oğurluh bolgay, satkan kişi atnı barça ziyanlarını kérek tölegey, da érkli étkey, da barçadan **zastupit étkey** (284/35).”*

*“Bilgeysiz, ki yoluhur töre alnına, ki ata oğlun **zastupit étme** (vekâlet) bolur, ya oğul atasın, ya ér hatunun, ya hatun érin, ya hardaş hardaşın, éger ér, éger hatun biri birin, ya haysı cıstan yoluhsa oğlun, ya hardaşın, ya ötmek yövüçisin, ya dostun, anı törede odérjat (kabul) étmege bolur, ték bir réçnik (avukat) spravovat (uygulama) étmege bolmas (185/11).”*

*“Éger ki haysı hatun ki törege ündelgen bolgay, hocası ya yuvuh hardaşları töreniñ alnına **zastupit étmege** (temsil etmek, vekâlet etmek) bolur, da anıñ işlerin kéçirmege, utmaga (kazanmaya) ya tas (kayıp) étmege işlerin, ki bolgay yahşı da yollu huvatı, haysı ki inamına béringiy édi beklili töre alnına, da anıñkibik işlerde ustalıh da hile olmagay (327/11).”*

z. 115/28, 116/09, 162/05, 185/04, 284/38, 285/38, 286/05, 287/05, 326/11, 327/11

[=10]

zastuptsa < Ukr, Leh. заступник, *zastepca*. Sahip, malik, sorumlu.

*“A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı, 7-inçi künge dire bolur satkan kişige haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek bézirgân tartıngay anıñ éyesine **zastuptsasına**, haysı ki **zastuptsa** kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur (287/05).”*

z. 116/09, 286/05, 287/05

z.+sına 116/08, 286/05, 287/05

[=6]

zavada: < Ukr, Leh. завада, zawada. Engelleme, duraksama.

*“2 türlü tanıhlıh ohşaşı (biçimi), haysı ki tiyesidir tanıhlarga, ki héç étmegeyler körmehni ya işitmehni, yohése könülük bile tohtatıp, da soñra tanıhlıh bérgeyler. Ol türlü yarğuçı da töre étken vahtta, köñüsün sorov étip, işitkey tanıhlardan, ki **zavada** (kopukluk, ihlal) bolmagay yarğu arasına (225/13).”*

z. 043/32, 224/13, 225/13

[=3]

zavéstssa: < Leh. zawiesc sie. Erteleme, aktarma.

*“Yene bilgeysiz, ki svâtıy Margorénta küninden her yıl töreler (belirtilen mahkemeler, düzenli mahkemeler) **zavéstssa** (ertelenme) bolur svâtıy Bartlomiiden soñra nögerikünge de dirin, kün 2 ya 3 ilgeri, da artıh arı da yoluhur Margoréntadan ol törege, ki Bartlomiye dirin salınır (196/19).”*

z. 196/19

[=1]

zavıtyy: < Ukr, Leh. завитий, zavıty. Tayin edilmiş, belirlenmiş.

*“Da apélâtsiya kélse, da éki strona (taraf) dozvolit (anlaşma) étse, ki **zavıtyy** (belirlenmiş) roktan (süre) burun açılğay, ol bolur bolmaga, a klemese bir strona, bolmastır **zavıtyy** roku (süresi) klemiyin, 9 haftası, ki açılğay (194/39, 195/02). “*

*“Da éger ki korol' korunada bolmasa, 3 kéz 9 haftadır apélâtsiya (temyiz), da ahçası 12 flidur; éger korol' korunada bolmasa, né 3 kéz 9 haftada açılır. A bir storonaga (tarafa) héç açılmas, **zavıtyy** roku (süresi) kélmiyin, munuñ yarğusu budur, kimge ki yoluhsa ne vahtta (195/09),”*

z. 194/39, 195/02, 195/09

[=3]

zahodtsa: < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojsca. Dava açan, savunan, dava tarafı, sanık, davalı.

“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyle, ki töre alnına halaba bolmagay da yarğu hapanél (ihlal) bolmagay. Bilsinler **zahodcalar** (dava tarafları) da, ki kelmeslerdi yarğu alnına talaş étmege, yohsa könülük bile spravovatsa (davranma) bolmaga (217/38).”

“6-ıncı, ki né türlü tiyer bolmaga töreçilerge ya **zahodcalarga** (203/08).”

“Anıñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil'de), ki barışkay kénsiniñ **zahodcası** bile, törege kélmiyin (205/08).”

z.+lar 35/20, 217/39

z.+larga 203/08

z.+sı 205/06, 213/44

[=5]

zahotsa: < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojsca. Davacı, dava tarafı, dava açan, sanık, davalı.

“Anıñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil'de), ki barışkay kénsiniñ **zahocası** (davalısı) bile, törege kélmiyin (019/28).”

z.+sı 019/28

[=1]

zahotsts: < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojsca. Davacı, dava tarafı, dava açan, sanık, davalı.

“A yarğu ortaçahlı ademilerniñdir, kimniñ **zahoccası** bar (30/34).”

“Anıñ üçün bolmas yarğuçu inanmaga, tanıhlar kélmiyin; da yarğuga kélgenlerniñ, haysı ki **zahotstsadır**, könü tanıhlar bile tıyılır (038/14).”

“Yérge bile bérgeyle sözlemege **zahottsalarga**, 1-i sözlese 1-si ték turgay, soñra birisi sözlegey, ki alarnıñ gilélerni işitip né bilgeyle köñünü égrini da andan soñra yarğusun étkeyler (216/38).”

z.+dır 038/14

z.+lar 216/37

z.+larga 035/24, 202/13, 216/39

z.+sı 30/34

[=6]

zahodtsa: < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojca. Davacı, dava tarafı, dava açan, sanık, davalı.

“Éger ki yarğuga kélgenler talaş étseles, hoymagaylar biri birine tüşmege, öçeşip ögütlegeyler, ki töre alnına halaba (kavga) bolmagay da yarğu hapanél bolmagay. Bilsinler **zahodtsalar** da, ki kelmeslerdi yarğu alnına talaş étmege, yohsa könülük bile spravovatsa (davranma) bolmaga (217/38).”

“6-ınçı, ki né türlü tiyer bolmaga töreçilerge ya **zahodtsalarga** (203/08).”

“Aniñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda, ki barışkay kénsiniñ **zahodcası** bile, törege kélmiyin (205/08).”

z.+lar 35/20, 217/39

z.+larga 203/08

z.+sı 205/06, 213/44

[=5]

zahotts: < Ukr, Leh. західця, заходця, заходець, zachodzca, zachojca. Davacı, dava tarafı, dava açan, sanık, davalı.

“Altınçı, ki né türlü tiyer bolmaga töreçilerge ya **zahottsalarga** (17/14).”

“Aniñ üçün ögüt bérir surp Awédaranda (İncil’de), ki barışkay kénsiniñ **zahottsası** bile, törege kélmiyin (204/06).”

“A yarğu ortaçahlı ademilerniñdir, kimniñ **zahottsası** bar (212/21).”

z.+larga 17/14

z.+sı 204/06, 212/20

[=3]

zaydit: < Ukr, Rus. зйїтї, cходїтї, зйїдї, узоїтї, узоїтїмїсь. Kabul etmek, almak.

“A éger ki haysı töresi spolznut (atlasa, kaçırса) étse, ki biri biri artından törelerini turmagay, da aniñ arasına özge kimséniñ şparunknu (haciz için değer biçme) **zaydit étkey** (alır, giriş yapar), na aniñ ilgeriliki (önceliği) nivéç (hiç) bolur, da soñra étken ilgeri bolur (191/37).”

z. 191/37

[=1]

zdana: < Ukr, Leh. здання, zdanie. Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme, devretmek, intikal etmek, teslim etmek.

“88 Kapitula. **Zdanâ** (devir, intikal) mülknüñ *da tirlikniñ* (malın) atalardan halgan (247/44).”

z. 071/30, 246/43, 247/43

[=3]

zhoda: < Ukr, Leh. до згоди, *za zgody*, *muvafakat*. Muvafakat, anlaşama yapma, barışma.

“*Da töreçi üsnedir bu iş, ki storonaları (tarafları) keltirgey zhodaga da antnı alarga terçe buyurmagay. Éger yarğuçı bolmasa storonaları barıştırmaga (078/26).*”

z.+da 252/33, 253/33

z.+ga 078/26

[=3]

zından: < Far. زندان. Hapis, hapishane, cezaevi, hapis cezası, tutsaklık.

“*Da né türlü ganonk'nu biliçiler tüzüptürler, ol türlü töreni de; da né türlü yañılğanlarga ganonk'ta pokuta (ceza, kefare) u horhu bar, ol türlü törede bar; da ne türlü törede zından (hapis) u baylamak bar égrilerge, ol türlü ganonk'ta zından u baylamak harğamaktır (027/23).*”

“*Alay kérek uzah zındanda (hapishanede) olturgay, ki yükke algaylar yahşı kişiler, ki dostoyat (teslim) étkey törge da töre étken işlerge, da yükçiye (kefile) ol kişi bile birge, kim üçün ki yük kırıptır, kérek alarga kün bérilgey törege dire [=köre] üç haftaga dire, ki turğuzgay érméni töresiniñ alnına könülme (aklanma) da cuvap bérme, né iş üçün de anı égri tutsalar (161/02).*”

zındanga sal-: < Far. زندان Türk. +ga sal-: Hapishaneye atmak, hapse atmak, hapsetmek.

“*Tiyışlidir yarğuçunuñ ki zındanı bolgay, kim ki égri bolsa, zındanga salgay, ki ögütlegeyler (cezalandırırılar), né türlü K'risdos buyurur Awédaranda (İncil'de), ki détskiy (icra memuru) salır zındanga, angınça, ki tölöv étkey (218/08).*”

zından tart-: < Far. زندان Türk. +tart-: Hapis çekmek, hapis yatmak.

“*A éger ki iş yoluhkay devi arasın, ki töre tapkay, ki haysı strona (taraf) zından tartkay, na bolur ér hatun üçün olturmaga (hapis yatmaya), da hatun ér üçün, ya hardaş hardaş üçün yük (kefil) tapkınça, anı töre priymit (kabul etmek) étmeh kérek*

anıñkibik prihodada (olayda), kimge da yoluhsa, orozsuzluhuna (şansızlığına) köre (185/42)."

z. 027/25, 027/26, 096/14, 111/12, 124/29, 161/02, 185/42, 210/27, 210/28, 211/27, 211/28, 268/22, 269/22, 282/02, 283/02, 292/35, 293/35

z.+da 168/28, 169/17, 169/29, 173/19, 178/27, 324/34, 325/34, 330/30, 330/36, 331/30, 331/36, 332/05, 332/11, 333/05, 333/11, 336/07, 337/07

z.+dan 169/02, 169/12, 332/02, 333/02

z.+ga 036/11, 036/13, 218/07, 218/09

z.+ı 036/09, 218/07

[=44]

zıvıçay: < Ukr, Leh. звичай, zwyczaj. Görenek, gelenek, örf, âdet.

"Anıñ üçün voyt (hâkim) Voytséh Pédian da ahalar (ağalar) vézdırit étıp (dikkat edip, uyup) ilgeri bolgan zıvıçaylarga (geleneklere, örflere), dékrét (hüküm, buyruk) bile zakroçit (engelleme, önleme) éttıler, barmaga bir kışige de ték réplika (itiraz) da dublika (ikinci duruşma). Anda éger hayısı yan néme klese sözleme, né bolmagay Triplikaga (üçücü duruşma) vınaşat (yapmak, icra etmek) étme, ték duplika (ikinci duruşma) tibine bolgay (196/34)."

z.+larga 196/35

[=1]

zinawor: < Erm. զինավոր. Asker, savaşçı, dövüşçü.

"Haytıp tiyesidir ademiniñ yılları u zamanesiniñ hörmetini körgüzmege: 3 yaşar oğlan tilge çıhar, 7 yaşar bitik üvrenir, 14 yaşına ademilike teprenir, 20 yaşına zinawor bolur biyler eşikine, 25 yaşına k'ahana bolur (220/17)."

z. 038/34, 220/17

[=2]

ziyan: < Far. زیان. Hasar, yarananma, yara, zarar.

"Anıñ üçün ki ésiriklikte barça yamanlıhını başı, anıñ üçün ki ésiriklikten sebep boldı ki biri birine. Da anıñkibik iş üçün töre bolmah kérek; toğru, budur curum, ziyan, hakimlik, harc nahıs bolganga tölemeh kérek. (261/42)."

"Anıñ üçün muni hoygandır, ki kimése biri birin ziyanga (zarar) da nahıslıhka (sakatlığa) salmay da sağılıhından çıharmagay (087/25)."

“Haçan honah kélse humaş (mal) bile honah övine da storoj (bekçi, gözetici) tutsa ol humaşka, da ol közét kötörgey üstüne, ki igi közetkey ol humaşnı, da anıñ közetmehinden **ziyan** (hasar) bolgay ol humaşka, né türlü iş bile de boldu ése, ol anıñkibik ziyanı közetçi tölemeh kérek (321/20).”

“Haçan éki kişi uruşsa sağıtlar bile, da biri birisin yaralasa, da yaralı ol yaralardan ölmese, hastalılına yaralarnıñ yatkay, da huvatlanıp, yürügey tayah bile, aytılyır töre bile, ol, ki haysı yaraladı, borçludur ol yaralığa **ziyanın**, hakim bahasın tölemege, ol hadar da curum törege bérgey (097/33).”

“A éger ki ol kişi anda yébérgen nahıs bolsa nahıs bolsa, kim ki anı yébérdi ol çoğurga, kérek tölegey **ziyanın**, harcın, hakimlikin (262/32).”

ziyan ét-: < Far. زیان. + Türk. +ét-: Zarar vermek, zarar görmek, zarar etmek.

“A éger ki berinseler (teslim olsalar), hara élni yasañ tibine sahlagay da baş kişilerni boş étkey yasahtan, kermenniñ povétine (mülklerine, yerleşimine) néme **ziyan étmegey** (060/13).”

“Yoluhur köp kéz köp kişilerge satma térek üsne yemişni bahçada aslam üçün. Aslam étse dövlétlidir, **ziyan étse** (zarar görse) dövlétsizdir. Da kéndiniñ dövlétsizlikine yazsın. Da anıñkibik satıñ 3 tanıhniñ alnına bolmah kérek, da anıñki satıhniñ vahtı 10 küñge diredir, haysı 10 künnüñ arasına bolur aluçı poşman bolmaga, a haçan çıhsa 10 küñ, ol bazar tutulmah kérek da tügellengey. A aluçı 10 küñden soñra kérek sbsın tölegey (288/07).”

ziyan étken: < Far. زیان. + Türk. **étkén**: Zarar gören, Hasar gören.

“Kimése ki kéndi érki bile tuvarın yébérgen özgeniñ bahçasına albo tarlov içine tüzde, anıñkibik tuvar hara ziyan étkey bahçalarda ya tüzlerde barça türlü bitişke, töre buyurıyır, tölöv bolgay **ziyan étkenge**, né türlü ki kişiler ol ziyannı da bahasın ohşatıp (karşılaştırıp) tapsalar (103/35).”

ziyan étüçi: < Far. زیان. + Türk. **étüçi**: Zarar veren.

“A éger ki bilgey édi tuvarnıñ yaman hılıhın, ki **ziyan étüçi** édi, da kétermegey kéndiniñ hatından, kérek tügel baha tölegey öldürgen ögüzniñ, töre alay buyurıyır (101/35).”

“Dağın igi körünüyür da yébérliliyir, ki kimésege anıñkibik **ziyan étüçi** at bolgay, da añaylar añar honşuları, da ol anı kéri étmey kendinden, ol curum bile, haysı ki yoğarı yazılğandır ol sanga, sanda 26-nıñ teli ögüz üçün (275/17).”

z. 060/15, 072/08, 081/01, 088/01, 098/20, 101/33, 102/35, 103/33, 103/36, 104/17, 104/20, 105/15, 105/22, 106/16, 110/19, 110/26, 110/30, 117/04, 117/22, 117/26, 117/27, 117/39, 118/14, 119/11, 119/13, 119/18, 119/20, 124/15, 127/04, 127/22, 131/11, 142/13, 143/07, 144/36, 146/25, 146/29, 146/32, 146/34, 146/38, 151/06, 151/16, 155/20, 162/24, 238/06, 239/06, 248/06, 249/06, 254/32, 255/32, 262/01, 263/01, 270/20, 271/20, 272/38, 273/38, 274/18, 274/35, 274/36, 275/18, 275/35, 275/36, 276/04, 276/06, 276/22, 276/26, 276/42, 277/04, 277/06, 277/22, 277/26, 277/42, 280/28, 280/31, 280/33, 281/28, 281/31, 281/33, 282/16, 283/16, 286/21, 286/30, 286/32, 286/32, 287/21, 287/30, 287/32, 287/32, 288/03, 288/18, 288/19, 288/21, 288/22, 289/03, 289/18, 289/19, 289/21, 289/22, 292/29, 293/29, 294/34, 295/34, 296/03, 297/12, 298/32, 299/32, 308/29, 309/29, 310/01, 310/33, 311/01, 311/33, 312/22, 312/23, 312/25, 312/26, 312/28, 313/22, 313/23, 313/25, 313/26, 313/28, 316/22, 316/27, 317/22, 317/27, 320/19, 321/19, 326/20, 327/20

z.+dan 136/37, 304/13, 305/13

z.+ga 087/25, 119/03, 260/36, 261/36, 288/14, 289/14

z.+ı 104/21, 136/25, 286/38, 287/38, 304/08, 305/08

z.+ımnı np903/45

z.+ın 087/22, 089/27, 090/17, 097/33, 099/34, 102/06, 102/09, 107/09, 110/32, 147/01, 151/11, 150/12, 154/31, 262/32, 263/32, 272/04, 273/04, 274/04, 274/05, 275/04, 275/05, 278/13, 278/21, 279/13, 279/21, 282/12, 283/12, 312/29, 313/29, 316/06, 316/16, 316/24, 317/06, 317/16, 317/24, 320/06, 321/06

z.+ıñ 127/05, 260/34, 261/34, 265/03, 270/09, 271/09, 294/35, 295/35

z.+ları 155/28, 321/22, 320/22

z.+ların 145/09, 310/37, 311/37

z.+larnı 111/13, 115/26, 282/02, 283/02, 284/37, 285/37

z.+nı 103/37, 104/25, 109/37, 119/15, 145/02, 145/05, 146/30, 150/25, 155/23, 274/37, 275/37, 276/06, 276/08, 277/06, 277/08, 280/19, 281/19, 288/20, 289/20, 310/34, 310/35, 311/34, 311/35, 312/24, 313/24, 316/12, 317/12, 320/20, 321/20

z.+nın 111/33

z.+nıñ 150/33, 280/34, 281/34

[=236]

ziyançı: < Far. **زیان** Türk. **+çi:** Hasar veren, yaralayan, yara vuran, zararlı, zarar veren.

“A éger ögüz bolsa **ziyançı** da yaman hılıhlı, 7-inçi künge dire bolur satkan kişige haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek bézirgân tartıngay anıñ éyesine zastuptsasına (malikine), haysı ki zastuptsa kénsi ahçası bile zastupit étkey da ziyanlı étmegey anı, töre bulay buyurur (287/07).”

“Éger anıñkibik ot küydürgey tuvar haranı ya ton-oprahını, anıñki **ziyançıga** anıñki yarǵu da curumlar da bolmah kérek, néçik kapitulada (kanun maddesi) turptur (227/10).”

z. 100/27, 116/03, 272/18, 273/18, 286/02, 287/02

z.+ga 104/28, 276/10, 277/10

[=9]

ziyanlı: < Far. زیان. Türk. +lı: Hasarlı, tehlikeli, zararlı, zarardan sorumlu.

“Éger daǵın anıñkibik ögüzñüñ éyesi hılıhın bilmese da kiméseni urup nahıs étse, éyesi borçlu tigüldür, né **ziyanlı** (099/30).”

“Éger ki kimse yeñi kiyöv bolgay, añar tiymestir térçe lovga (svaşa) çıhma, anıñ üçün ki harşıda ziyanlı (zararlı) néme yoluhkay (127/26).”

“Éger hulu biyniñ bilmehinden başha bardı ése ol yolga da anda néme satamaga (kaza) yoluhkay, ol işte biyi éгри tigül, né **ziyanlı** (307/40).”

“A éger ögüz bolsa ziyançı da yaman hılıhlı, 7-inçi künge dire bolur satkan kişige haytarma. Éger ki bolsa oğurluh da kimése tanıgay anı, kérek bézirgân tartıngay anıñ éyesine zastuptsasına (malikine), haysı ki zastuptsa kénsi ahçası bile zastupit étkey da **ziyanlı** (zararlı) étmegey anı, töre bulay buyurur (287/07).”

z. 099/30, 102/08, 107/22, 116/01, 116/10, 127/27, 140/30, 141/08, 272/02, 273/02, 274/05, 275/05, 278/19, 279/19, 286/02, 286/06, 287/02, 287/06, 296/06, 306/40, 307/40, 308/09, 309/09

[=24]

ziyansız: < Far. زیان. + Türk. +sız: Hasarsız, zararsız, ziyandan sorumlu olmayan, yükümlü olmayan.

“A éger ki ayuv, ya börü, ya özge kiyik aldı ése küçlü tuvar haranı, buzgay ya yégey, anıñkibik sahlovuçı (bekçi) éyesine körgüzme kerek yérin da, körgüzüp könüsün u bélgili ol yérin, **ziyansız** bolsar tapkanı bile töreniñ, haysın ki töre ulu könülük bile taptı (106/28).”

“Éger aniñkibik işler péşekârlar da sebepinden pahillikniñ otta küygiy édi, péşekâr **ziyansız halır** (150/31).”

“Éger kimése kendi dostundan sağıt (alet edevat) ötünçke alsa barça türlü da aniñkibik sağıtı ya sındırgay, ya tas étkey, da ol, kim ki ötünçke bérdi, bolmagay sındırganda albo tas bolganda sağıtıniñ, ol, ki aldı ötünçke sağıtıni, zıyanın tölemeh kérek sındırmah üçün ya tas (kayıp) étmeh üçün. Da ol, ki aniñ édi sağıt, bolgiy édi anda buzulgan vahtta albo tas bolgan vahtta sağıtıni, **ziyansızdır** ol, kim ki sağıtıni ötünçke alıp édi, aniñkibik işte borçsuz halır (279/15).”

z. 106/28, 150/31, 278/04, 279/04, 316/15, 317/15

z.+dır 107/13, 278/15, 279/15

[=9]

zspolznut: < Ukr, Leh. сповзнути, сповзнуть, spolznac. Atlamak, geçirmek, kaçırmak, kaybetmek.

“A éger ki kimése şparovat (haciz) étkey, da ilgerigi vilojonıy törede (belirtilen mahkemede, düzenli mahkemede) turmagay üçünçi törege diyin, na aniñkibikniñ şparunku (hacizi) **zspolznut** (kaçırır, hakkını kaybeder) éter, kérek, ki yine yeñiden étkey (184/33).”

z. 184/33

[=1]

zvada: < Ukr, Leh. звада, zwada. Kavga, tartışma, ihtilaf, atışma, anlaşmazlık, kavga.

“Yıǵı yoluhur ademiler arasına, ki adam oǵlun yürekke çıhargan eski duşmandır, ki biri birine söz artundan talaş étip te yaman sözler aytırlar, da ayblar (itham, iftira) bérirler, hörmetine tiyip, ki sén yaman kişisén, ya oǵurusén, ya harahçısén, ya taratursén, ya halpsén, ya haçhınçısén, ya orospı oǵlusén, anda kénsi ya orospı érisén, ya itsen (ayyaş), ya it oǵlusén, néçik talaş arasına da içki fêlinden, né türlü de ki bu añılğan işler yoluhsa, ya köp kéz yoluhur, ki yahşı hatunlarga da ayblar bérirler, **zvada** (kavga) arasına aytır, ki yaman hatun, ya orospı, ya né türlü de ayb bérse, da iş tartılgıy édi yarǵuga (186/19).”

z. 186/19

[=1]

Toplam kelime: 35660

Geçerli kelime: 35660

Geçersiz kelime: 0

Alt madde: 7612

Madde başı: 3669

<http://www.qypchaq.unesco.kz/Garkavets.htm>

KAYNAKÇA

- Akıntürk, T. (2002). *Hukuka Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akipek Öcal, Ş. (2018). *Medeni Hukuk I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Alasania, G. (2013). *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, Türabzon: Karen Yayınları.
- Altinkaynak, E. (2014). Ukrayna Ermenileri veya Ermenileşen Kıpçaklar, *Yeni Türkiye Dergisi*, (60), 743-755.
- Altinkaynak, E. (2016). *Gregoryen Kıpçak Dil Yadigârları*, İstanbul: I.K Kültür Sanat Yayıncılık.
- Alyılmaz, C. (2016). *Gobu''stan'ın Gizemi ("Kıpçaklar"a Giden Yol)*, Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- Anayurt, Ö. (2016). *Hukuka giriş ve hukukun temel kavramları*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Andaç, F. (2008). *Hukukun temel kavramları*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Attar, Aygün. (2007). Ermeni Tarih yazıcılığı, *Tarih İnceleme Dergisi*, 1 (22), 1-18
- Aygil, Yakup. (2003). *Turanlı Hristiyanlar*, Ankara: İnkılâp yayınları.
- Baktır Çetiner, S. (2009). *Velâyet Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Bilge, N. (2007). *Hukuk Başlangıcı*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bilgili, Fatih. ve Demirkapı, Ertan. (2013). *Hukukun Temel Kavramları*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Bozkurt, G. (1981). "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (38), 65-103.
- Dehhüda, Aliekber. (1998). لغت نامه دهخدا/Dehhüda Sözlüğü, Cilt. 5, Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları.
- Dural, Mustafa. ve Sarı, Suat. (2012). *Türk Özel Hukuku C.I, Temel Kavramlar ve Başlangıç Hükümleri*, İstanbul: Filiz Yayıncılık.
- Duran, Lütfi. (1982). *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Erdoğan, Suat. (2017). Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı ve İslamî Cezalar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58 (1), 185-203.
- Erman, H. (2010). *Medenî Hukuk Dersleri*, İstanbul: Der Yayınları.
- Garkavets, A. (2000). *Urumskiy Slovník*, Almatı: Deşt-i Kıpçak
- Garkavets, A. (2001). *Armenian Kıpçak Psalter 1575-1580*, Almatı: Deşt-i Kıpçak.

- Garkavets, A. (2002). *Kıpçakskoye Pismenoye Naslediye I*, Almatı: Deşt-i Kıpçak.
- Garkavets, A. (2003). *Töre Bitigi, Armyano Kıpçakskiy Sudebnik 1519-1594*, Almatı: Deşt-i Kıpçak.
- Garkavets, A. (2007). *Kıpçakskoye Pismenoye Naslediye II*, Almatı: Deşt-i Kıpçak.
- Garkavets, A. (2008). *Karaimskiy Molitvennik*, Almatı: Deşt-i Kıpçak.
- Garkavets, A. (2010). *Kıpçakskoye Pismenoye Naslediye III*, Almatı: Deşt-i Kıpçak.
- Gökçay, Şerif Emre (2010). *Vergi Uygulamaları*, Maliye Uzaktan öğretim, İstanbul: İstanbul üniversitesi açık ve uzaktan eğitim fakültesi.
- Göktürk, N. ve Özgenç, İ. ve Üzülmüş, İ. (2012). *Ceza hukukuna Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.*
- Gözler, K. (2014). *Hukukun Temel Kavramları*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2018). *Genel Hukuk Bilgisi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözübüyük, A. Ş. (2003). *Hukuka giriş ve hukukun temel kavramları* (Güncelleştirilmiş 19. Baskı). Turhan Kitabevi.
- Güriz, A. (2013). *Hukuk Başlangıcı*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hudûdu'l-Âlem Mine'l-Maşrûki İlâ'l-Mağrib (1984). Menuçehr Stude, Tahran: Tahuri Kütüphanesi.
- Kalabalık, H. (2018). *Temel Hukuk Bilgisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kalafat, Y. (2012). *Gregoryen Türklerde Halk İnançları*, Ankara: Berikan.
- Kalankatlı, M. (2006). *Albanya Tarihi* (Haz. Ziya Bünyadov), Bakü: Avrasiya Press.
- Kaneti, S. (1989). *Vergi Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Karakaya, M. (2010). *Tarihi Kıpçak Metinlerde Dini Terminoloji*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2012). Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi, *Dil Araştırmaları*, (10), 17-81.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2007). *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış Töre Bitigi ve Bu Eserdeki töre yargı bitik Terimleri Üzerine*, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*.
- Kırzioğlu, F. (2011). *Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükümeti (1268-1578)*, *Bizim Ahıska*, (10), 12-17.

- Koç, N. (2005). *Türk Medenî Kanunundaki Düzenlemeler Işığında Vesayet Hukukuna Genel Bir Bakış*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (7), (Özel Sayı), 99-120.
- Küçük, A. (2015). *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Matian, Azad. (2001). *Ermeni Dilinin Öğretimi*, İsfahan: İsfahan Üniversitesi Yayınları.
- Öztañ, B. (2002). *Medenî Hukuk'un Temel Kavramları*, Ankara.
- Öztañ, B. (2015). *Aile Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özyörük, M. (1959). *Hukuka Giriş*, Ankara: Ege Matbaası.
- Rehbinder, M. ve Gürkan, Ü. (1971). *Hukukun Toplumsal Fonksiyonları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (28), 455-475.
- Selçuk, E. (2010). *Anayasa Hukuku Ortak İçerik*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Serozan, R. (2005). *Çocuk Hukuku*, İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Solmaz, E. (2010). *İdare Hukuku Adalet Programı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Toroslul, N. (2014). *Ceza Hukuku*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Tuncay, Bahtiyar. (2010). *Kafkas Albanların Dili ve Edebiyatı*, Bakı: Kanun Yayınları.
- Tuncay, B. ve Çataloluk, O. (2014). *Orta Asya Türk Hikâye ve Destanlarında Türk Halklarının Etnik Gelişim Aşamalarının İzleri ve Türklerin İlk Atayurdu Meslesi*, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2 (1), 1-49.
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*, Çeviren: Battal İnandı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yağcı, K. (2010). *Medeni Hukuk (Ortak Ders)*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası.

EK KAYNAKÇA

- Akalın, M. (1979). *Tarihî Türk şiveleri*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Alasania, Giuli (2013), *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, Trabzon: Karen Yayınları.
- Al-Türk, Gülhan. (2006). *Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye Fi 'l-Luğati 't-Türkiyye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arat, R. R. (1987). *Eski Uygurlarda Hukuk Vesikaları*, R. R. Arat, Makaleler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. (I), 506-600.
- Arat, Rahmeti Reşid. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, Rahmeti Reşid. (1979). *Kutadgu Bilig I Metin*, İstanbul: TDK Yayınları.
- Argunşah, Mustafa. ve Güngör, Galip. (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkan, İbrahim. (2006). *Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi* [ölü/kırık bağlantı], Modern Türklük Araştırmaları Dergisi.
- Arıkoğlu, Ekrem-Kuular, Klara. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Arsal, Sadri Maksudi. (1947). *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Arslan, S. M. (2013). *Aleksandr Nikolayeviç Garkavets'in hayatı eserleri ve Türkolojiye katkıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırılgıztan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Atalay, Besim, (1999), *Divan-i Lüğati 't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Atalay, Besim, (1945), *Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye Fi 'l-Lugai 't-Türkiyye*, İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Attar, Aygün, (2007). *Ermeni Tarih yazıcılığı*, Tarih İnceleme Dergisi, 1 (22), 1-18.
- Ayeti, Abdullah. (1976). *Tarih-i Vessaf*, Şahabüddin Abdullah Bin Fazlullah Şirazi. Tahran: Bünyad-i Ferheng-i İran Yayınları.
- Aydın, Mehmet Akif. (2004). *Kanunnameler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri*, Osmanlı Araştırmaları, 24 (24), 36-46.
- Aygil, Yakup, (2003). *Turanlı Hristiyanlar*, Ankara: İnkılâp yayınları.
- Aynakulova, Gülnisa, (2007). *Gregoryen Kıpçaklar ve On İki Hayvanlı Takvim*, Milli

Folklor Dergisi, (74), 21-28.

Aynakulova, Gülnisa (2009). *Ermeni Kıpçaklar mı, Gregoryern Kıpçaklar mı?* Millî

Folklor Üç Aylık Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, Kış 11 (84), 114-126.

Bayat, fuzuli- Esen Aliyeva, Minara, (2008). *Eski Türkçe Sözlüğü*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Bayat, fuzuli, (2008). *Orta Türkçe Sözlüğü*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Caferoğlu, A. (1931). *Abu-Hayyan, Kitab Al-İdrak Li Lisan al-atraktrak*, İstanbul: Evkaf Matbaası.

Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu.

Caferoğlu, A. (1934). *Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstılahları*, Türkiyat Mecmuası, (4), 1-44.

Clauson, Gerard. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At the Vlarendon Press.

Çetin Meliç, E. (2014). *Gregoryan Muhiti Kıpçak Türkçesi mahkeme tutanakları (1630-16359) (İnceleme, metin-dizin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çirli, Nadejda, (2005). *Algış Bitiği, Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı*, Haarlem, Hollanda: Türkistan ve Azerbaycan Araştırmaları merkezi (SOTA).

Chirli, Nadejda (2007). *Ermeni Kıpçakçasında edat gibi kullanılan kelimeler*, Karadeniz Araştırmaları, (12), 15-24.

D. Lessining, Ferdinand-Karaağaç, Günay. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

Dehhüda, Aliekber. (1998) لغت نامه دهخدا / *Dehhüda Sözlüğü*, Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları.

Ertaş, F. (2013). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı'da Tereke Uygulaması ve Muhasebesi Sosyo- Ekonomik Yapıya ve Miras Hukukuna Etkileri*, Muhasebe ve Finansal Tarih Araştırma Dergisi (4), 197-222.

Garkavets, Aleksandr. & Hurşudyan E. (2001). *Armenian-Qypchaq Psalter written by Deakon Lussig From Lviv 1575/1580*, Almatı: Deşti Kıpçak.

Garkavets, Alksandr. (2003). *Töre Bitiği. Kıpçaksko-Pol'skaya Versiya Armyanskogo Sudebnika i Armyano Kıpçakskiy Protsessualniy Kodeks*. Lvov, Kamenets-Podolskiy 1519-1594. Almatı: Deşt-i-Kıpçak, Baur.

- Geçerler Ceylan, Yasemin. (2021). *Eski Uygurcada Medeni Hukuk Terimleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız. ve Şimşek, Yaşar. (2014). “Gregoryan Kıpçak Türkçesi mi? Ermeni Kıpçakçası mı?” *Yeni Türkiye*, (60), 756-767.
- Güner, G. (2010). *Kıpçak Türkçesindeki Meslek Adları Üzerine İçerik ve Yapı Bakımından Bir Sınıflandırma Denemesi*, *Turkish Studies*, 5 (3), 1416-1448.
- Gürsoy, Emine, Muvaffak Duranlı, Naskalı. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Güvenç, Lütfiye. (2014). *Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinde fil* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Harutiyuniyan, Vartan. (2006). *Ermenice Farsça Sözlük*, Tahran: Nairi Yayın Evi.
- Kaçar, Turhan. (2012). *Avrupa Hunları ve Hristiyanlık*. Erişim tarihi 20 Temmuz 2020. <https://www.altayli.net/avrupa-hunlari-ve-hiristiyanklik.html>.
- Karakaya, Merve. (2010). *Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasapoğlu, Çengel, Hülya. (2009). *Ermeni Harfli Kıpçakça Söz Varlığı Üzerine Notlar*, *The International Association of Central Asian Studies Korea University of International Studies*, (13), 165-181.
- Kaşgarlı, Mahmut, & (Haz.) Ercilasun, Ahmet. B. (218). *Divanu Lugati't-Türk*.
- Korkmaz, H. (2014). *Töre Bitiki grameri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kurat, Akdes Nimet. (1940). *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Necipoviç, Emir, (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.
- Nuraliyeva, N. (2008). *Kazakça İngilizce Sözlük*, Almatı.
- Öztürk, Abdulkadir. (2019). “Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine”, *Karadeniz Araştırmaları*, 16 (61), 78-92.
- Özyetgin, A. M. (2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*, Ankara: Köksav Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (2011). *Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar*, *Belleten*, (75), 337-360.

- Özyetgin, A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*, İstanbul: Ötüken.
- Schütz, Edmund. (Çev. Musa SALAN). (2017). *Ermeni Harfli Kıpçakçanın Transkripsiyonu Üzerine*, Gazi Türkiyat, Güz (21), 199-221.
- Şirin, İzzet. (2014). *Uygur Sivil Dokümanlarının Söz Varlığı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Tekdemir, Ferhan. (2021). *Töre Bitigi'nde Hukukla İlgili Söz Varlığı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Tekin, Ş. (1979-1980). *A Qarahaniid Document of A.D. 1121 (A.H. 515) from Yarkand*. Ukrainian Studies, 868-883.
- Toparlı, Recep. (1993). *Ed-Dürretü'l-Müdiyye Fi'l-Lugati't-Türkiye*, Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, Recep. & Çgenli, Sadi. & H. Yanık, Nevzat. (1999). *El-Kavaninü'l-Küllkiye Li-Zabti'l-Lugati't-Türkiye*, Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, Recep. & Çgenli, Sadi. & H. Yanık, Nevzat. (2000). *Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-i Türki ve Acemi ve Mugali*, Ankara: TDK Yayınları.
- Tosun, M. & Yalavaç, K. (1989). *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Saduka Fermanı*, Ankara: Yalavaç.
- Yamada, Nobuo. (1993). *Sammlung uigwischer Kontrakte*, Osaka University Press. Fermanı, Ankara: Yalavaç.
- Yamada, Nobuo. (1993). *Sammlung uigwischer Kontrakte*, Osaka University Press.

Ek 1. Orijinallik Raporu Formu

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ Türk Dili ve Edebiyatı ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 25/07/2020
Tez Başlığı: Töre Bitigi Örneğinde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Hukuk Terimleri Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 737 sayfalık kısmına ilişkin, 25/07/2022 tarihinde tez danışmanım tarafından Tuminin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %5'tir. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
Tarih ve İmza
Adı Soyadı: Taghi SALAHSHOUR HASANKOHAL Öğrenci No: 17201300003 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Dili ve Edebiyatı Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. _____ Prof. Dr. Ceval KAYA

EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih: 25/07/2022
Tez Başlığı: Töre Bitigi Örneğinde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Hukuk Terimleri Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
Tarih ve İmza
Adı Soyadı: Taghi SALAHSHOUR HASANKOHAL Öğrenci No: 17201300003 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Dili ve Edebiyatı Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>
_____ Prof. Dr. Ceval KAYA
Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003 Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Taghi Salahshour Hasankohal

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hukuk Bölümü

Yüksek Lisans : Türk Dili ve Edebiyatı
Öğrenimi

Bildiği Yabancı Diller : Farsça, Arapça

Bilimsel Faaliyetleri : Salahshour Hasankohal, Taghi. (2020). *Bağçasaray Kazasının Sicilleri (1608-1612), araştırmalar, Tercimeler, Metinler*, Ankara: Sonçağ yayıncılık ve Matbacılık.

Salahshour Hasankohal, Taghi. (2021). *Gregoryen Kıpçak Türkçesindeki Tusnah Sözü Üzerine*, Turan Sam Dergisi 13 (49), 60-64.

Salahshour Hasankohal, Taghi. (2019). *Gregoryen Kıpçak Türkçesindeki Hukuk Terimleri Üzerine*, Yazılışının 950. Yılı Aanısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyâsı Sempozyumu (1037-1048). Ankara, Türkiye.

Salahshour Hasankohal, Taghi. ve Kavrelişvili, Roin. (2019). *Beginning Of A*

New Era-The Democratic Republic Of Georgia 1918-1921 International Scientific Conference (s. 148-156). Tiflis, Gürcistan.

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Ardahan Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (Öğr. Görevlisi 2018-2021).

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 06.09.2022